מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך אחד עשר

בהוצאת חמדה ואהוד בן־יהודה
תלפיות – ירושלים, ישראל

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BĖN IEHUDA
HIEROSOLYMITANO

VOL. XI

Published by Hemda and Ehud Ben Yehuda

Talpiot—Jerusalem

I S R A L

מלון הלשון העברית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, וכמו״כ המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל גוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות באו בו חקירות והויות בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, והחקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן-יהודה

ירושלמי

כרך אחד עשר

שנה שלישית למדינת ישראל

בהוצאת חמדה ואהוד בן־יהודה
תלפיות - ירושלים, ישראל

הוצאה מיוחדת להסתדרות המורים העברים בישראל

A COMPLETE DICTIONARY

of

ANCIENT AND MODERN HEBREW

by

ELIEZER BEN YEHUDA

of Jerusalem

Published by Hemda and Ehud Ben Yehuda

Talpiot—Jerusalem

I S R A L

Popular Edition

specially published for

Hebrew Teachers' Organisation in Eretz-Israel

לכבוד

נשיא ההסתדרות הציונית העולמית
והסוכנות היהודית לארץ־ישראל

פרופ׳ חיים וייצמן

ברגשי כבוד והערצה
משפחת **המחבר**

דפוס „גרפיקה" תל־אביב, רח' הרצל 23

הודעת המו״ל

בטעות נשמטה לצערנו מראש הכרך הקודם הערת העורך, הקובעת את חלקה של המערכת בכרך, והרינו מבקשים סליחה על כך ומביאים הערה זו כאן.

הערת העורך לכרך י׳

עקר תכנו של כרך זה, שנערך על ידי, מיסד על כתב־ידו של המחבר, המכיל את המלים המקראיות (פרט לערכים: א. פֶּה, ב. פֶּה, פָּן, פֵּן, א. פָּנִים, ב. פָּנִים, ומן א. פָּקַד עד פַּרְתְּמִים), ועל החמר הרב מתוך תלמוד ומדרשים ומן הספרות המאחרת שנאסף ע״י המחבר ובהשגחתו. ואלו אני אחראי א) לערכים המקראיים הנזכרים לעיל, שלא היו בכ״י המחבר שבידנו, ב) לסדור החמר שאחר המקרא ולבאור המלים וההוראות החדשות על יסוד הנמוקים הנתנים בהערותי, ג) לכמה ערכים ולהוראות חדשות שנשאבו ממקורות או שהוצאו ממחקרי חכמים, שנתפרסמו אך אחרי שהלך המחבר מאתנו.

הערותי שמתחת לקו, המנמקות ומבארות את הגדרת המלים והשרשים והקובעות בזה את תחומי עבודתי, מסמנות בסוגרים מרבעים [ ] כדי להבדילן מהערותיו של המחבר, הבאות בלי סוגרים. לערכים אחדים בראשית הכרך השתמשנו גם בסדור ראשון ובמקצת הערות של עורך הכרכים ח—ט, פרופ׳ מ. צ. ס ג ל, והערות אלו הושמו בסוגרים כפולים [[ ]].

מטרת העריכה היתה להשלים את מלונו של המחבר בכוונו וברוחו. ועל כן לא נכללו אף בכרך זה של המלון כל חדושי מלים של הדור האחרון, ואף לא כמה מלים המצויות אף במקורות הקדומים, שאינן עבריות באמת; וגם במקום שלא הוער על כך בפרוש, ידע הקורא, שמלים כאלה שהשמטו, לועזיות הן לדעתנו, ואף אם נבנתה מהן צורה עברית ממש, או במקום שאולי בכל זאת מלה עברית לפנינו, כללנו אותן, ויהי זה מספק. כמו כן הבאנו את דעת המחבר בכל מקום שמצאנו רמז לזה ביתר כתביו בדפוס ובכ״י. ואף לא נסינו וגם לא יכלנו להקיף ממש את כל החומר דרב באוצר הלשון העברית שנתגלה בדור האחרון, אך השתדלנו להשתמש בהופעות החשובות ביותר, ואף במלונים הגדולים והקטנים ובמחקרים היסודיים שנתפרסמו בשנים האחרונות.

כי יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת. וזאת היתה אף דרך המחבר ללמד תמיד וללמד מכל אדם. ועדות לכך העתקה של מכתב מיד המחבר אל פרופ׳ מ ר ג ל י ת ז״ל בפילדלפיה, שנמצא בכתביו, ושנרמז עליו בהערה לערך פ, וזה גוף המכתב:

„חדר קכב בבית הספרים הכללי פה ניו יורק,

בחדש הרביעי להכרזת חרותנו על ידי אנגליה, ר״ח ניסן תחע״ח.

לכבוד החכם הנעלה ד״ר מרגלית.

אדוני,

אני צריך למאור חכמתו להאיר עיני בשאלה קשה שאני מתלבט בה זה זמן מה. כתב אני עתה את ערך האות פ, ומבקש אני לברר את הברתה הקדומה של אות זו.

והנה ידוע הוא, כי השבעים העתיקו כמעט בכל מקום את האות פ באות φ ביונית והעתקת שם האות פ במגלת איכ׳ כמו״כ Φή ומלבד זה ידועה עדותו המפרשת של הירונימוס כי אין ליהודים קול האות π היונית זולת במלה אפדנו.

גם יוסף בן מתתיהו, מלבד השמות העברים שבאו כצורתם בתרגום השבעים שבהם אפשר לחשדו שהוא נגרר אחרי דרך העתקתם של השבעים, העתיק באות φ היונית האות פ גם בשמות שלא נזכרו בהתרגום היוני, בפרט חשוב בבחינה זו השם פְּרוּשִׁים, שהוא הזכירו הראשון והעתיק Φαρισαῖοι; אם כן, כך באמת היו מוציאים היהודים בזמנו של יוסף בירושלם. רק השם פסח העתיק יוסף πασχα לפי רב הנוסחאות, במקום של השבעים.

והנה רציתי לברר איך העתיק אות זו עקילס, ומה שמצאתי אני הוא שגם הוא העתיק האות פ בהאות φ היונ׳ באלה המלים: פרעה, פלשתים, מצפה, פענח, פי החירות פסגה, פתור, פרזונו, רצפה, פלתי, פרוח, קרן הפוך, פנג, פלמוני, —

רק פשחור העתיק באות π ובהמלה אפדנו יש שנויי נוסחאות, קצת הספר׳ באות π

בעדות הירונ׳ וקצתם באות φ.

והנה רצוני לשאל את אדוני, אם יודע הוא יותר העתקות של עקילס של האות פ? אולי הייתי צריך לפנות בזה יותר להאדון רידל [? צ״ל רידר], שמחקרו בתרגום עקילס שנתפרסם בהקבץ JQR באמת חשוב מאד. אך אין אני מכירו ולא הסתיע לי לבוא אתו במגע ומשא עד כה. אולי ירצה אדוני להיות המתוך בינינו.

ואולם, גם אדוני בודאי יוכל להאיר עיני בשאלה זו.

ואגב, הצע אציע לפניו קצת פקפוקים בענין זה שאני מתקשה בהם ומבקש מאדוני לעין בהם ולהודיעני דעתו.

בכלל, קצת קשה לחשב שבלשון העברית הקדומה היה רק הקול φ ולא π, אעפ״י שכך הדבר בערבית. ומה שעוד יותר תמוה הוא, שכנראה שבכנענית הקדומה היה להפך רק הקול π, ולא הקול φ, שהיונים הוסיפו בהאלפבית שלהם רק אחר כך. בדבר הברת האות π ביונ׳ כנראה אין ספק שמעולם היתה כמו פּ, כך Blass.

אם הנוסחה של העתקת השם פסח אצל יוסף בהאות π היא אמתית, — ולזה יש קצת ראיה בקריאת השם של חג הפסח אצל לא יהודים, — איך העתיק עקילס השם הזה בהאות φ, ואיך העיד הירונ׳ כי אין להיהודים הקול π זולתי בהמלה אפדנו?״

ע״כ דברי בן־יהודה.

לא ידוע לנו אם נתקבלה תשובה למכתב זה, ואפילו אם הגיע לידי המלמד הנ״ל. אבל עדות בו לשאיפתו הכבירה של המחבר לעמוד על סוד השאלה החשובה הזאת, שגם אני, שנים רבות אחר כך, נסיתי למצא פתרון לה במחקר הנזכר בהערה הנ״ל.

בכל עבודתי באסוף החמר, בסדור המלים וההוראות ובבאור המקומות הקשים במקורות, נעזרתי עזרה חשובה ע״י שני מזכירי המערכת, ה״ה מ. מדן וד. יאיר בקריאת ההגהה סיעו לנו מר דוד זכאי, שקרא את כל הערכים, דר׳ ח. פלאום, שבדק ביחוד את התרגומים הלועזיים, ופרופ׳ דר׳ ג. וייל, שהשוה הבאות מערבית. וגם הסתיענו בברור מנחים רפואיים בעצת הרופאים דר׳ מ. ז. מנטנר ודר׳ י. ל. רוקח. לכלם נתונה תודתנו העמקה.

ירושלים, נר ב׳ של חנכה תש״ד

הערה מאת העורך לכרך יא

בעריכת כרך זה היה לפנינו: כ״י המחבר מהחלק המקראי של אות צ׳, והפתקאות מתלמוד ומדרשים וו‍ספרות המאחרת כמו לכל הכרכים הקודמים.

ואלו אני אחראי:

א) לחלק המקראי שֶׁל סוף אות פ׳, ובשל אות צ׳: לערכים צֵא, צֹאן, א. צָבָא, ב צָבָה, ג. צָבָה, ב. צָדָה, קל, א. צַדִּיק, ב. צֶדֶק, צְדָקָה, צָנָה, פֵּעַ׳, צָפוֹן, צָרְפַת, צָרְתָה. ובאות ק׳: לכל הערכים מן המקרא.

ב) לסדורו של כל החמר שאחר המקרא.

ג) למלים ודגמאות שנוספו, בפרט מתוך ספרים ומקורות אחרים, שהופיעו ושנתגלו אחרי מותו של המחבר.

ד) להערותי המסמנות בסוגרים מרבעים. 1)

ירושלים ר״ח שבט, תש״ה

נ. ה. טורטשינר

1) בנוגע לדרכי המלון, כלליו, וסימניו, עי׳ בהערת המחבר שבכרכים הקודמים.

ספרים אלה יש להוסיף לרשימת הספרים שבכרך י׳, ב״מבוא הגדול״ וברשימת ראשי־תבות שבכל הכרכים הקודמים:

אוצר הגאונים א—יב, ב. מ. לוין / אוצר לשון המשנה, ח. י. קסובסקי / המשוררים בני דורם של משה אבן עזרא ויהודה הלוי, ח. שירמן, ידיעות מכון שוקן / מגלת המגלה לראב״ח הנשיא, הוצ׳ ז. פוזננסקי. מדרש הגדול של שמות, הוצ׳ ד. צ. הופמן / מחברות עמנואל א—ח, הוצ׳ ח. ברודי. / מתיבות, הוצ׳ ב. מ. לוין. / סדר קידושין ונישואין, א. ח. פריימן / ספר המעשיות, הוצ׳ מ. גסטר / קבץ על יד יג, מקיצי נרדמים / שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול ב, הוצ׳ ח. נ. ביאליק וי. ח. רבניצקי / תשובות

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הפא

— סוף —

פֶּשׁ, ש״ז, —אִחוּר וַחֲדִילָה [1]), Verzögerung, Ausbleiben; délai, absence; delay, deficiency: ועתה כי אין פקד אפו ולא ידע בַּפַּשׁ מאד (איוב לה יה). — ובסהמ״א [2]): שבת הוא תכל למעשה אשר הרבה בפש (אות מברלשית, פיוט לברכת המזון לשבת, מחז׳ ויטרי תלז). —ואמר המשורר: תמול השיר נרפש ולא ידע בפש בידיך חופש ואספת גדחו (עמנו׳, מחב׳ יג, 91).

˙פָּשָׁא [3]), קל לא נמצא.

---

[1]) [זאת משמ׳ השרש והפעל פָּשׁ (מן פוש), פַּוֵּשׁ, בסורי, והוא המקביל אל בּוֹשֵׁשׁ בעבר׳ המקראית. זכונת הכתוב: ועתה כי אין (שכר וענש מיד) פקד (כלוי יָקֵד, עי׳ ב. פקד) אפו של איוב, ולא ידע מאד למה בושש מעשה הגמול. ועי׳ טורטשינר, ס׳ איוב, לפסוק. והקדמונים פרשו ותרגמו מלשון פוש או נפש במקרא, ואין פרושיהם יוצאים ידי הענין. ובסהמ״א השתמשו בצרוף לא ידע בפש במשמ׳ לא ידע כלום.]

[2]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

[3]) [פעל שגזר הפיטן מן הארמי׳ פוש במשמ׳ רבוי (עי׳ א. פוש, הערה 4), ואולי אף בהשפעת פשׂה (בשין שמאלית) לשם החרוז.]

—הִפְעִי, ˙הִפְשִׁיא, — הִרְבָּה וְהִפְרָה, ואמר הפיטן: לראשי הנשי לח הדשיא להרבות ולהפשיא למוריע ולמדשיא (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ׳ שבת ברלשית).

˙פְּשׁוּחַ, ש״ז, — שה״פ מן פָּשַׁח, הפְּעֻלָּה שנעשתה לַפָּשׁוּחַ, למי שנפשח, ואמר הפיטן: ישתו בכוסי השמחים בפשוחי אשר אמרו לנפשי באכזריות שחי, והקם אמרתך להחיות רוחי (אחזתי נפלה, יוה״כ, סדור תימני בנקוד עליון). — וכְאֵב מפשח, בוקע: ונדבר עתה ברפוי הפשוח ונאמר כי לפי שהיה הפשוח פרוק חבור עמוק אחורי העור וכו׳ (קאנון א ד כמ).

א. ***פָּשׁוּט**, ת״ז, — א) פתוח, מתוח ולא מגולל וסגור, ישר, לא עקֹם, gestreckt, gerade; étendu, droit; stretched, straight: (קורה) עקומה רואין אותה כאילו היא פשוטה (ערוב׳ א ה). שופר של ראש השנה של יעל פשוט (ר״ה ג ג). — אות פְּשׁוּטָה אחת מאותיות ך ן ף ץ הארֻכות והישרות בצורתן בסוף התבה, בנגוד אל אות כְּפוּפָה כ נ פ צ: כתב לאלפים עיינין ולעיינים אלפים וכו׳ לכפופים פשוטים ולפשוטים כפופים וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דברי לו). — דרך פְּשׁוּטָה, דרך ישרה וקצרה:

לא הביאן הקב"ה דרך פשוטה לא"י אלא דרך המדבר (מכי' בשלח ריש פס' ב). — פְּשׁוּטֵי כלים, כלים פְּשׁוּטִים, שאין להם בית קבול: כלי עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית פשוטיהן טהורים ומקבליהן טמאים (כלים ב א). פשוטי כלי מתכת כגון השלחן הטבלה וכו׳ [1]) (תוספת' שם ב"מ ד א). צרור המרגלית בזמן שבתוכו טמא, פשוטו טהור (שם שם ב"ב ד ג). המשנה בכלי עור מן הפשוט לפשוט טמא, מן הפשוט לקיבול, מן הקיבול לפשוט, מן הקיבול לקיבול טהור (שם שם ו א). ומה אם כלי עץ שטימא פשוטים טיהר אהלים כלי חרס שטיהר פשוטים אינו דין שנטהר אהלים (ספרא ויק, שמיני פרשה ז). מה אנן קיימין אם במגריפה של מתכת והלא פשוטי כלי מתכת טמאין (ירוש' חגי' ב ה). ופשוטי כלי עץ אינן מקבלין טומאה (שבת קכג:). — ובהתול: הגם פשוטי כלי עץ האטלקים בפסקנים (ישראל משה חזן, אחרית הכתלה, י). — פָּשׁוּט, בנגוד לחִגֵּר, שרגליו ישרות, לא עקמות: שהיו פשוטים [2]) עד הפרק וכשהגיע הפרק נתחגרו (תוספת' עדיי' א יד). — ובסהמ"א: אם היה פשוט בראשון וחגר בשני מי אמרינן וכו׳ (תוספות חגי' ט., ד"ה כיון). — פְּשׁוּטָה, תקיעה פשוטה, קול מְמֻשָּׁךְ של השופר, בנגוד לשברים ולתרועה שיש בהם הפסקות: תוקע פשוטה אחת ואין מריע (תוספת' חול' א כו). צריך להריע מתוך פשוטה (ר' זעורה בשם ר' אבא בר אילעי בשם רב, ירוש' ר"ה ד ט). היה זה צריך לפשוטה ראשונה וזה צריך לפשוטה אחרונה תקיעה אחת מוציאה יד שניהן (ר' יוסה, שם מגי' ב ב). ומניין שפשוטה לפניה ת"ל והעברת שופר תרועה, ומניין שפשוטה לאחריה ת"ל תעבירו שופר (ר"ה ל:). — ב) שָׁטוּחַ, כגון גֵּט פָּשׁוּט, שטר שאינו תפור ומְקֻשָּׁר, בנגוד לגט מְקֻשָּׁר: גט פשוט עדיו מתוכו ומקשר עדיו מאחוריו (ב"ב י א). וכתוב בספר, זה פשוט, והתום, זה מקושר, והעד שנים, עדים שלשה, הא כיצד, שנים לפשוט, שלשה למקושר (בבלי שם קס:). — פָּנָיו של אדם פְּשׁוּטִים לחברו, במשמ׳

הסביר לו פנים יפות [1]): ואם לא יתן אדם לחבירו כלום ופניו פשוטים לו, כאלו נתן לו ממון הרבה לכך נאמר והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (אדר"כ נוסחה ב, סוף פרק יג). — זָוִית פְּשׁוּטָה: זוית שטוחה, מישורית, זוית שבמישור: זוית מוגשמת שיקיפו בה ארבע זויות פשוטות נצבות וכו׳ מכת הנמנע (ר"ם א"ח, מו"נ ג טו). — פָּשׁוּט, במשמ׳ מִשְׁטָח, בהנדסה: הפשוט הוא שיש לו ארך ורוחב בלבד ושני קצוות הפשוט קוים (יהודה הכהן, כללות של אקלידוס א). הפשוט השטוח הוא המתוח בהקבלת חקוים שבשני קצוות מקצתן לקצתן (שם). — ג) בנגוד לכָפוּל, einfach; simple; single: לשון פָּשׁוּט: הוא קלסה בלשון כפול, הנך יפה רעיתי הנך יפה וכו׳ היא קלסתו בלשון פשוט הנך יפה דודי אף נעים (ר' אבהו, מד"ר שה"ש, הנך יפה). — עמודים פְּשׁוּטִים, בנגוד לדיומדין, שהם עמודים כפולים: לפי שהפרוץ רבה על העומד הוא עושה דיומדין אבל לא פשוטין (ירוש' עירוב' ב א). — אותיות פְּשׁוּטוֹת, לא כפולות: כ"ב אותיות יסוד שלש אמות ושבע כפולות וי"ב פשוטות ורוח אחת מהן (ס' יצירה א י). — ירשה פְּשׁוּטָה, יְרֻשַּׁת בן שאינו בכור, הלוקח רק חלק אחד בירשה, בנגוד לירשה כפולה, ירשת הבכור: נא׳ משפט לעניין (ירשה) כפולה ונא׳ משפט לעניין פשוטה מה לעניין פשוטה את רואה את הבן כילו קיים ליטול פשיטות אביו, אף לענין כפילה את רואה את הבן כילו קיים ליטול כפילת אביו (ריש לקיש בשם בר דלייה, ירוש' ב"ב ח ד). — פָּשׁוּט, במשמ׳ בן לא בכור, הלוקח חלק אחד בירשה, בנגוד לבכור הלוקח חלק כפול: מקיש חלק בכורה לחלק פשוט (רשי, בבלי שם קכד.). בכור ופשוט שהניח להן אביהן ענבים ובצרום, זיתים ומסקום, בכור נוטל פי שנים (רב יהודה בשם שמואל, שם קכו.). בכור שנטל כפשוט ויתר (רב אסי, שם שם). ומה פשוט שיפה כחו שנוטל בראוי כבמוחזק התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה, בכור שהורע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק לא כל שכן (שם קל:). שנכנסו פשוטי הלוים תחת בכורי ישראל (מד"ר

1) [כן גרסת הערוך וכן מגיה הגר"א, ובהוצאות הגרסה לקוית.]

2) [כן גרסת הדפוס; ובהוצאת צוק"מ: פושטין.]

1) [חשוה בערב' בשט a) במשמ' שמח, רצה.]

a) بسط

במד' ו). — ובפהס"א: בכור שמת בחיי אביו והניח בכור ופשוטים ובאו לירש בנכסי אבי אביהם וכו' (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 47). — מספר פָּשׁוּט, מספר נפרד, אי־זוגי, א', ג', ה', בנגוד לזוג, ב', ד', ו', ungerade Zahl; nombre impair; odd number: כאדם שכופר שהכל יותר מן החלק ושהשלשה מספר פשוט (עולם קטן, הורוויץ, ה). שהחשבון מורכב בעצמו מזוגות ופשוטים והאחד עלת כל זוג ופשוט (שם כ). — °שנה פְּשׁוּטָה, שנה של שנים עשר חדש, בנגוד לשנה מְעֻבֶּרֶת או כְּבוּשָׁה, Gemeinjahr; année commune; ordinary year: ג"ט ר"ד בשנה פשוטה גרוש (סימן לקביעת שנים). ואסקינן הא אתרוג ראש השנה שלה ט"ו בשבט דחדשים ולא שלתקופה בין בפשוטה ובין במעוברת (תשו' הגאו' הרכבי רמג, 119). ובשנה הפשוטה לא כן חקם וכו' (גוף ספר המועד' לרסע"ג, סעדיאנה שכטר, 9). והשנה הבאה שהיא שנת תתנ"ד לחשבון הבית פשוטה (רסע"ג, ספר הגלוי ריט). והיו קוראין (הגוים הראשונים) לשנת הלבנה אשר יש בה י"ב חדש שם וכו' פשוטה חצוב מן ופשט את בגדיו, כלומר שנה שאין בה כסוי ולא שום תוספת וכו' והשנה אשר מונים בה י"ג חדש קוראין לה חכמי הגוים שם וכו' כבושה כלומר סתורה או מכוסה חצוב מן תרגום מחשקים כסף מכבשין כסף, ואנו קוראין לה מעוברת (ראב"ח הנשיא, ס' העבור, 39). מהן שנים מונה בהן שנ"ד (יום) וקורא כל אחד מהן שנה פשוטה (הוא, חשבון המהלכות ח). ואם היתה שנת בצרת בארץ ישראל ומסביב והנה אין זרע אף כי אביב הנקבע השנה פשוטה או מעוברת (ראב"ע, הקדמה ראשונה לפרושו על התורה, כהנא ג, 67). — ואמר הפיטן: שומת כבושה בשלישי וכסדרן אם מכחי ועד גחי חדושה, סכום פשוטה אם מבח"י ועד גטר"ד כסדרן לקדשה (יוסי אלנהרואני, ארבעה שערים, כרם חמד ט, מא). — ועל שנת שמש של שס"ח יום: ולפי זה נהגו האומות המונים לחמה ולסדר השנים ולעשותם שלש שנים רצופות משס"ה יום ויקראו פשוטות והרביעית משס"ו ויקראו אותה כבושה (ר"י הישראלי, יסוד עולם לט:). — ד) °בנגוד לְמֻרְכָּב [1], einfach, nicht zusammengesetzt; simple: שהמלאכים והנפש

פשוטים ואינם מרוכבין (מאמר מהזור ר' דוד אלמקץ, הליכות קדם, עה). שהגופות המסירות את צורתן ואין כחן להוסיף על מדתן הן הגופות הפשוטות מכל אשר בארץ (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש א, א:). והיא תראה אותם לנו וכו' על דרך ההרכבה אחר שנעמוד על הפשוט מהם והתעסקנו לדעת הצורות הפשוטות וכו' עד שידענו הצורה המשולשת והמרובעת והעגולה והנכנסת והפשוטה והפוסקת (ר"י א"ת, או"ד, הקד'). וההרכבה והחבור נראים בכל העולם ובכל חלקיו בשרשיו ובענפיו בפשוטו ובמורכבו (הוא, חו"ה, היחוד ו). שהנפש עצם פשוט רוחני (שם, אהבת ה' א). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומר וצורה ואף הפשוטים שבהם ר"ל הגלגלים וארבע היסודות, אמנם נקראו פשוטים בערך אל המורכבים יותר מהם כדומם וצומח וחי ומדבר וכו' (כוז תן ח). השני החקירה בגופים הפשוטים אם הם נמצאים וכו' (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 50). כי צורת השכל אחדות פשוטה וצורת הכמות הרבה אחדיות מורכבות (מקור חיים לרשב"ג ב יג). ושני אלה המינים הם הגשמים הפשוטים אחרי כן המורכבים וכו' (אמו"ר לראב"ד א א, 5). אמנם מה שרצה לומר אבן גבירול מהמצא החומר והצורה במלאכים הנה כבר חויב לפשוט הרכבה וזה בטל (שם א ב, 12). וקיום האהבה מעצמו הוא הגמול הנצחי והוא התענוג הגמור הפשוט מבלי צער ומבלי עינוי (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים ואתחנן, קסב:). כי אמנם כל נבדל הוא פשוט וכל פשוט הוא מצד עצמו בלתי נפסד (ר"ע ספורנו, אור עמים, מה.). נתהוו הד' יסודות הידועים כל א' מחומר פשוט הנקרא היולי (עמנואל חי ריקי, משנת חסידים, עשיה גופנית, פרק א). אנו יודעים שהקב"ה פשוט הוא בתכלית הפשיטות ולא ישיגוהו כל מקרי הגוף (רמח"ל, חוקר ומקבל, 8). — °פְּשׁוּטִים, יסודות, Elemente, éléments; elements: הגלגל והצמח והחי והפשוטים המתנועעים בטבע (פי' אלחבריזי לכ"ה הקדמות המורה, כ"י). — °שיר פָּשׁוּט: ויקראו פשוט לשיר שכולו יתדות או כולו תנועות (ר"מ בן חביב, מרפא לשון דרכי נעם, י.). ונקראו פשוטים להיותם בלתי בעלי יתדות (שם י:). — °הברה פְּשׁוּטָה, הברה בת אות ותנועה בלבד, offene Silbe; syllabe ouverte; open syllable: וההברות על שני מינים,

[1] [פשוט ענינו שאינו מורכב מדברים רבים רק הוא אחד (ר"ש א"ת, פרוש המלות הזרות).]

(א) הברה פשוטה (איינפאכע זילבע), (ב) חברה מרכבת וכו' וכל תנועה שאחריה נח נסתר בין בפועל ובין בכח היא הברה פשוטה, לפי שאין בהברה ההיא רק אות אחת מרגשת במבטא וכו' (בן זאב, תלמוד לשון עברי, מבוא, כלל י). — ה) במשמ' בָּרוּר, מובן, ללא צרך בפרוש: אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך וכו' כך פשוט לך שאינו בא להרוג וכו' (רש"י, שמות כב ב). ולא זכיתי לשאול את פי רבי' יעקב בדבר זה כי היו נוהגים בו היתר במקומינו והיה לי דבר פשוט (תוס, ב"ב כד:, ד"ה ולערב). רצוני הפשוט הוא שתשמרו דתי ואם לאו הרי החרב (שבט יהודה, הכוכב, 3). — ועי' בערך בֵּיצָה עמ' 529: פשוט כביצה בכותח.

ב. *פְּשׁוּט [1], ש"ז, — מטבע פחותת ערך, כמו פרוטה, חלק ממטבע גדולה: שרואין מלאכתו של חנוני שהיה עושה קודם לכן כאילו היה תופר ונוטל פשוט בכל יום שמוצא לתפור (שו"ת הרי"ף קעט). הנני משכיר לך זוז היום בפשוט דהיינו זוז מדינה דהיינו שמיני שבצורי (רש"י, ב"מ סט:, ד"ה מוגר זוזא בפשיטא ליומא). הפסדתי כבר ט' דינרין וח' פשוטים שהיה חיב לי השר שאינו רוצה לפרעם (תשו' ר"ת, מק"נ, 63). ואולי בעבור זאת יסכימו לעשות צדקה מדרה"ם אחד או מפשוט אחד (אגרת הרמב"ם לבנו, ורשא, ג.). הנה הוא מתחלק אל מה שיתחלק עד החלק הקטן כאלו תאמר פשוט או מעה (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יג, ד"ה אור לדיקים). ועוד הכבידו עלם שיתן כל בית לגלח העיר ששה פשוטים (ר"ש אבן וירגא, שבט יהודה שנת קעה). גוי שהולך בבית התועבה ואמר ליהודי תחליף לי זה הפשוט לתקרובת ע"ז, לא יתן לו (ס' חסידים תתתקסג). אמר אחד אני גורם בלא הפסד וחסרון שלי שמברכים אותי תדיר, בכיסי מחציות, כשצריכים אומרים ליתן להם שני מחציות בפשוט וכו' (שם תתתתשמח). פשוט אחד הנקרא פעניג (תקנות ליטה, האסיף תרכד, 167). כי בכל פעם שתביאו אליהם דף אחד מהמחזור דפוס כהלכתו וכו' יתנו לכם ארבעה פשוטים לקנות הנייר (דברי המדפיסים מחזור עם סדרת קדש, ויניציה שנת התרלו). —ועי' ב. פֶּשֶׁט, פָּשִׁיט.

[1]) [ע"פ הארמ' פשיטי דספרא (ב"מ עז: ועוד).]

***פִּשּׁוּט**, ש"ז, —פעֻלת המִּפַשֵּׁט, הפושט את זרעותיו, ידיו או רגליו, Ausstrecken; extension; stretching: איזה הוא הספד, על לב שנ' על שדיים סופדים, טיפוח בידים, קילום זה פישוט זרועות (תוספת' מו"ק ב יז). כרם גדול היה לאדריינוס הרשע וכו' והקיפו גדר מהרוגי ביתר מלא קומה ופישוט ידיים (ירוש' תענ' ד ח). כמה הוא קרוב, רב אמר ארבע אמות וכו' והתנינן בפישוט ידים וכו' (שם גיט' ח ב). כשם שנתנו פישוט ידיים בטהרות כך נתנו פישוט ידיים ביין נסך (רב עמרם, שם ע"ז ה ז). השתחויה גופה כדרכה הוא דאסור דאית בה פישוט ידים ורגלים הא השתחויה דלית בה פישוט ידים ורגלים שריא (הורי' ד.). —ובסהמ"א: שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות, שלש אמות שלו ואמה אחת כדי פישוט ידיו ורגליו (והזהיר, שמות י, בשלח). לפי שהמוח הוא שורש העצבים והתחלתם ובעצבים ישלמו הפעולות הבאות מהבחירה אשר הם כמו הפישוט והקיבוץ, ואם לא יתקבץ החזה לא יצא ממנו האויר החם ואם לא יתפשט לא יכנס לתוכו אויר קר וכו' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד). —*ובמשמ' מצב הדבר המתפשט: בא העכו"ם או הישראל והוציא הריאה קודם שתבדק והרי היא קיימת נופחין אותה ואף על פי שאין אנו יודעין אם היו שם צמחין או לא היו מפני פישוט המנהג (רמב"ם, שחיטה יא יד).

***פְּשׁוּט**, פִּשּׁוּט [1], ש"ז, — פשוטו של מקרא, ישובו ובאורו לפי פרוש המלים: מ"ט דר"א דאמר

[1]) [רגילים לראות במלה זו את הבינו' פָּעוּ' פָּשׁוּט מן פָּשַׁט, שהפך ש"ז במשמ' הטעם הפשוט של הכתוב. ואולם א) פשוט זה בא כצורה דקדוקית של פְּשַׁט ממש, עד שפשוט בלבד משמש בכנויים כגון פשוטו של מקרא וכדו', וממש במקום פשטא דקרא בארמ' שבבבלי כתוב בירוש' (סנה' א א ועוד) פשוטיה דקרא, וב) כתיב זה פשוט אף בארמ' (שאין בה בינו' פָּעוּל אלא פְּעִיל), מלמד שאין לראות את המלה כבינו' פָּעוּ' של הפעל, אלא כמבטא א"י פְּשׁוּט או אפילו פְּשׁוּט במקום פְּשַׁט. ומבטא א"י זה הוא שעבר לעברי' של תו"מ, בעוד שאין פְּשַׁט בלשונם אלא בארמ'. ואף לענין אין פשוטיה דקרא או פשטא דקרא (עי' בכר, Exeg. Term. II עמ' 173) בשמושו בתלמוד המובן הפשוט של הכתובים, אלא פרוש ברוח הדרש דוקה. ואף לפי מקור המלה

תכשיטין הן לו, דכתיב חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך, א"ל רב כהנא לבר בריה דרב הונא האי בדברי תורה כתיב, א"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו (שבת סג.).—ובסהמ"א: בראשית ברא, אין המקרא הזה אומר אלא דרשני וכו' ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ (רש"י, ברא' א א). ויקח אחת מצלעותיו וגו', מדרש אגדה וכו' ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי וכו' (הוא, שם א כז). ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אפניו (הוא, שם ג ח). ונברכו בך, יש אגדות רבות, וזהו פשוטו וכו' (הוא, שם יב ג). ויחלק עליהם, לפי פשוטו סרס המקרא וכו' (הוא, שם יד יה). ולפי פשוטו כמשמעו (הוא, שמות ב יג). לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אפניו והדרשה תדרש (הוא, שם ו יא). אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו (הוא, הקד' לשה"ש). אך זהו עיקר פשוטו לפי דרך המקראות שרגיל להקדים ולפרש דבר שאין צריך בשביל דבר הנזכר לפניו במקום אחר (רשב"ם, הוצ' רוזין, ברא' א א). הוא ענה, שנזכר בימי משה על שם גבורתו וכו' לפי פשוטו אין לדקדק יותר (הוא, שם לו כד). והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא (הוא, שם לז א). חשן, לפי ענינו ופשוטו כעין נרתק וכיס (הוא, שמות כח ד). ואשר שם לבו לדבר יוצרינו אל יזוז מנימוקי זקני רבינו שלמה ואל ימוש מהם כי רוב הלכות ודרשות שבהם קרובים לפשוטי המקראות (הוא, שם בסוף הספר). ואם האכל יאכל, חכמים עקרוהו מפשוטו ופירשוהו במחשב לאכול מזבחו ביום השלישי וכו' (הוא, ויקר' ז יח). וזהו מוסר ואמתת פשוטו אבל האגדת שאו' וכו' אין זה לפי הפשט (הוא, שם י ג). ובכלל המאמר הזה כוונת שניה והוא ביאור משלים סתומים מאד שבאו בספרי הנביאים ולא פורש שהם משל אבל יראה לסכל ולנבהל שהם כפשוטיהם ואין תוך בהם וכשיתבונן בהם היודע בהם באמת ויקחם על פשוטיהם תתחדש לו גם כן מבוכה גדולה (ר"מ א"מ, מו"נ פתיח', ד"ה המאמר הזה). וקצת ממצות התורה כיוצא בזה ומפשיטין אותן מפשוטיהן ומלבישין אותן רמזי הגוף (ראב"ע, מאמר על ישמעאל, פרלס, כו). —ומצוי הבטוי פשוטו כמשמעו, ר"ל דבר פשוט וברור כמו ששומעים אותו. — ׳פְּשׁוּטוֹ של נהר עי׳ פֶּשֶׁט, פֶּשֶׁט, פשט הנהר.

פְּשָׁט, המשמשת אף בסור׳ במשמ׳ דומה, הוראתה: פשיטה, תרוץ וישור של הכתוב, שאינו מתישב מעצמו במובנו הפשוט, וכך שמוש הפעל פשט בארמ׳ ובעבר׳ שבתו"מ. ואפילו משמ׳ המאמר אין מקרא יוצא מידי פשוטו במקורות התלמודיים איננה דוקא למובן הפשוט ממש אלא לפשט, במשמ׳ פרוש המקבל שאין לזוז ממנו, ורק בסהמ"א הבינוהו בכוון לפשט ממש, וצ"ע. במד"ר (ויקר׳ עז) נאמר על הפסוק מי האיש החפץ חיים (תהל׳ לד יג): אמר רבי ינאי כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן (כדפוס ויניציה: היכן הוא) פשוט עד שבא רוכל זה והודיעו, ע"כ. ואולם הלשון המגמגמת מראה על ט"ס קדומה שהרי אין היכן אלא שאלה למקום. וכנראה הנכון: ולא הייתי יודע היך נפשוט, כלו׳ ביצד נבאר.]

פְּשׁוּטִי, ת"ז, — מליצה פְּשׁוּטִית, שיכת לסגנון הפשוט, המספר, בנגוד לסגנון הפיוט והשירה: ההבדל שבין המליצה הפשוטית והשיר וכו׳ (הקדמת המבאר בֵּיל לתהלים).—וכמו פָּשׁוּט, לא מרכב: בנין גופם הפשוטי ובלתי מורכב וחוסרם העב יציבום על המערכה העוברת מתולדת הצמחים להמוצקים (סינסקי, תולדות הארץ ב, לב).

פְּשׁוּטִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הַפָּשׁוּט: שהוא מבואר במורכב הפסד הנפרד אל פשוטיות שכל אחד ישוב אל עצמותו הפשוט (ר"מ קרשקש, אור ה׳ ג ב ב).

פְּשׁוּר, ש"ז,—שה"ש מן פָּשַׁר, א) חמום מים עד כדי היותם פושרים: המבשל בחמי טבריא חייב דהא מעשה דרבי לאחר גזירה הזה, פירוש לאחר שגזרו על הזיעה על ידי חמין שהוחמו אפילו פישור פן יבשל (ספר התרומה, שבת רלב). — ב) כמו פְּשָׁרָה, הסכמה: לכן האותיות הכתובות בכלל הלשונות והאומות אינם אלא חוקות מושמות בפישור בין העם לחיות ראית על האומר, כלומר על הדיבור (רביגו נסים, פרוש ילירה, קונטרוס המסורת, דוקס). שהוא מושם בהסכמה ובפישור (שם). כן דין התצורפטות שהם בבחינת

טוב ורע על צד ההסכמה והפשור (כ"א הקראי, עץ החיים ס). — ג) כמו פשר, פתרון, פרוש: ואשרי אנשיו יושבי לשמוע מתק דרשיו ופירוקיו ופישוריו ופירושיו (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 23).

פשח [1], ממנו °פשוח, פשח, °פשיחה.

פשח, קל לא נמצא במקרא.

—פעי, יפשחני, — פשח, נתק וכרת [2], פשח את פלוני, נתק אותו מאדם: דרכי סורר ויפשחני שמני שומם (איכה ג יא). — °ובמשמ' קרע וטרף, ואמר הפיטן: ומחבת נחשת באור רתח ויפשח הראשון נתח נתח ועור ראשו חשף בתותח (יוסף בן שלמה, אודך כי, יוצר שבת א חנכה). סהרחר שלחני וגולה ממנוחי ובשבי פשחני ביד עבדי ואחי (זמירות אפלחה, אחרון פסח, קרונץ ארג'ול). — °כאב מפשח, כאב קורע ומפרק בשרירים: וסבת הכאב המפשח הוא חומר נכנס בין העצל וקרומו ומותח הקרום ומפרק חבור הקרום בעצל (קאנון א ג ג כ).

—קל,* פשח, —פשח את הענף, נתק ענף ממקום חבורו לערת: מעשה בשנים שהיו רצים אחר הגיים, נתלה אחד מהם בזית ופשחו ורדף אחר הגיים והזר, ואמר לו חבירו יישר כחך אריה (תוספת' יבמ' יד ט). עמנו היה בשיירא ונפל עלינו גיים וניתלה הוא בייחור של תאינה ופשהו [3] והחזיר הגיים לאחוריו, אמרתי לו משבחנך אני ארי (שם שם י). — °ופשח את האדם, כמו פע', טרף ובקע אותו, ואמר הפיטן: פושהי המו כהמות זרם מיכל, צמתו בבור חיי ויתנוני למאכל (אני בבגדי, סליחי' יז תמוז, ספרדי). — ובינ' פעו', °פשוח, מי שפשחו אותו, ואמר הפיטן: אולי ירחם שארית יוסף שפלים ונבזים פשוחי שסף [4] שבויי חנם מכורי בלא כסף (מלאכי רחמים סליחות לשני קמא).

—נפע', *נפשח, נפשח האילן, נתק ונתלש: אילן

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [במשמ' זו נמצא השרש והפעל גם בארמ' וסורי. ועי' פשע, הערה.]

3) [לעשות ממנו מקל (רש"י, יבמ' קכב:).]

4) [עפ"י ת"י המתרגם וישסף (ש"א יג לג): ופשח.]

שנפשח [1] קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שביע' ד ו). אילן שנפשח [2] ובו פירות הרי הן כתלושין, יבשו הרי הן כמחוברין (חולי' קכז:). —והענף: יחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה, ר' יהודה מטהר וחכמים אומרים אם יכול לחיות (עוקצ' ג ח). מעשה בשיחין בקלח אחד של חרדל שהיו בו שלשה קבין ונפשח אחד מהן וסיככו בו סוכת היוצרין וכו' (ירוש' פאה ז ד). —ואמר הפיטן: פנה אל כנתנו אשר הנה נפשחת (ר' שמואל יזכה, אחורה חיי שרה, סריד' מהגני', מ"ל וייס, 61).

—הפע', °הפשח, —פשחו אותו, נפשח: כיון שמצוותן (של הדפים) שלא יהיו קטומין בסופן ומופשחין אלא גוזזין מן הקרקע אין אנו מוצאין בהן כשיעור שלשת טפחים עבות אלא בקושי (שבלי הלקט סי' שכח). — ואמר הפיטן: שופטינו מחוקקינו אובדות צאן תדרוש, מוניהם הדימום וישקום מי ראש, על גבם האריכו מענית כפרה לחרוש, יחוריך [3] הופשחו וצורר רענן כברוש (אליה בן שמעיה, אלהי בושתי, סליח' ג עפי"ת).

—התפ', °התפשח, — נכרת, נבקע, נתק: אם יקרת לעצלים שיתפשחו יקרה בחלקיהם מפרוק החבור (קאנון ד ד ג ג).

פשט [4], ממנו *הפשט, *הפשטה, *התפשטות, *א. °ב. פשוט, *פשוט, *פשוט, °פשוטי °פשוטיות, פשט, °פשט, א. °פשט, ב. °פשט, °פשטה, °פשטות, °פשטי, °פשטיות, °פשטן, °פשיט, *פשיטה, *פשיטות.

פשט, פיו"ע, פשטתי, פשטת, פשטו, פשטים, פשטה, יפשט, יפשטו, יפשטו, — א) פשט את

---

1) [הכונה: שנפשח מקצתו, שהתחיל להפשח בעדות ההמשך: שלא יוסיף, והרמב"ם והר"ש פרשו: נבקע, נסדק.]

2) [רש"י: נתלש ממנו ענף.]

3) [בדפו': יחודיך.]

4) [בארמ' ובסו' פשט, ובערב' בשט [a] באותת משמ'. אבל גם הפעל הושיט (עי' לעיל עמ' 2184), ובסור' אושט וגם שושט, לא נולד באמת משרש ישט, אלא הוא מבטא מרכך של הפשיט, הבשיט, כדגמת כוכב, לולב, במקום כבכב, לבלב, וכן גם בעבר' הולל, הוללות, במקום הכלל מן הכל; בערבי' שוש [b] במקום שבש, והרבה כאלה. ועי' גם פטש, הערה.]

---

a) بسط b) شوش

הבגד[1]), ablegen; ôter; to take off: ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים (ויקר' ו ד). ובא אהרן אל אהל מועד ופשט את בגדי הבד אשר לבש בבאו אל הקדש (שם יו כג). ויפשט גם הוא את בגדיו ויתנבא גם הוא לפני שמואל ויפל ערם כל היום ההוא וכל הלילה (ש"א יט כד). וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים והסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם יפשטו חרדות ילבשו על הארץ ישבו וחרדו לרגעים ושממו עליך (יחזק' כו יו). ובצאתם אל החצר החיצונה אל החצר החיצונה אל העם יפשטו את בגדיהם אשר המה משרתם בם והניחו אותם בלשכות הקדש ולבשו בגדים אחרים ולא יקדשו את העם בבגדיהם (שם מד יט). ואין אני ואחי ונערי ואנשי המשמר אשר אחרי אין אנחנו פשטים בגדינו (נחמ' ד יז). —ואת הכתנת: פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה"ש ה ג). — ובלא שם הבגד כפ"ע: פשטה וערה וחגורת על חלצים (ישע' לב יא). — ובתו"מ: פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם פשט ירד וטבל עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב ולבש וכו' (יומא ג ז). מה לבישה לובש ואח"כ מקדש, אף פשיטה פושט ואח"כ מקדש (בבלי שם לא.). היתה פושטתו (את החלוק) ומתכסה בו בלילה כל מקום שנמצא בו כתם טמאה מפני שהוא חוזר (נדה ח א). מאימתי טהרתו (של התנור) אמר ר' הלפתא איש כפר חנניא אני שאלתי את שמעון בן חנניא ששאל את בנו של ר' חנניא בן תרדיון ואמר משיסיענו ממקומו, ובתו אומרת משיפשט את חלוקו (תוספת' כלים ב"ק ד יז). המוצא כלאים בבגדו פושטן אפי' בשוק (רב יהודה בשם רב, ברכ' יט:). ולמה היו מתי יחזקאל דומים, לזה שהוא נכנס למרחץ מה שהוא פושט ראשון הוא לובש אחרון (ר' יוחנן מד"ר ברא' יד). — ואמר המשורר: פשטת ששוניה בלוים אחריו אך לבשה יגון כסות עינים (שלמה אבן מעלם, עב הערק, מעה"ש 130). —וביני פעו', *פשוט, מי שפשט את בגדו: (קדש ידיו ורגליו) אחת פשוט ואחת לבוש, שתיהן לבא (סמואל, ירוש' יומא ג ו). — *ופשט את הבהמה והחיה מעורה, הפשיט

[1]) [אין עקר משמ' הפעל בשמוש זה לשון הסרה וחליצה, אלא לשון פריש׳ת הבגד אחר היותו גלום מקפל מסביב לגוף האדם העטוף בו.]

מעליה את העור[1]): מה צבי זה כשפושטין אותו מעורו ואח"כ מחזירין את הבשר לעור ואין העור מחזיקו, כך ארץ ישראל (מדה"ג דבר' ב ז, הסגלה). — *פשט את העור, כמו הפשיט את העור, ואמר הפיטן: ותפשוט עורו ובשרו עשתה כבשר זבחים לנתחיה לשנים עשר נתחים (ר"י בנ' אבה, אלה אזכרה, עולת חדש כה). קומה פשוט עורי כמו עור תחש (הוא, כספי לך הערב, שם מו). — ונוהג בדבור הבטוי פשט עור במשמ' לקח מחיר יקר, לקח כל הונו של אדם, גזל אותו. — *ופשט צורה ולבש צורה, שנה את צורתו לאחרת: והשנוי ימצא לעצם מצד עצמו והוא שיפשט צורה וילבש צורה עד שישתנה עצמו (כוזר קה י). וכן ימצא מקצת היסוד הגשמי פושט למקצת הצורות ולובש למקצתם (מקור חיים לרשב"ג ה לג). — ב) פשט הגדוד, הצבא, במקום פלוני, על מקום פלוני או אל מקום פלוני[2]), פשט ידו עליהם, שלח ידו בהם, התנפל עליהם, überfallen; assaillir; envahir; to attack, invade: והיה בבקר כזרח השמש תשכים ופשטת על[3]) העיר (שפט' ט לג). ויעל דוד ואנשיו ויפשטו אל הגשורי והגרזי והעמלקי (ש"א כז ח). ויאמר אכיש אל פשטתם היום ויאמר דוד על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי ואל נגב הקיני (שם שם י). ויהי בבא דוד ואנשיו צקלג ביום השלישי ועמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג ויכו את צקלג וישרפו אותה באש (שם ל א). אנחנו פשטנו נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ועל נגב כלב ואת צקלג שרפנו באש (שם שם יד). וגנב יבוא פשט גדוד בחוץ (הוש' ז א). כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחום ואת הנערים הכו לפי חרב (איוב א יז). ופלשתים באו ויפשטו בעמק רפאים (דהי"א יד ט). ובני הגדוד אשר השיב אמציהו מלכת עמו למלחמה ויפשטו בערי יהודה משמרון ועד בית חורון ויכו מהם שלשת אלפים ויבזו בזה רבה (דהי"ב כה יג). —והארבה: הרבית רכליך מכוכבי השמים ילק פשט[4]) ויעף (נחו' ג יו). — ובתו"מ: ק"פ שנה עד שלא חרב

[1]) [בארמ': פשוט נבילתא בשוקא (פסח' קיג.).]
[2]) [אין כאן שמוש של פשט כפ"ע אלא קצור הבטוי המלא, הנמצא אך בתו"מ: פשט ידו.]
[3]) [כך למערבאי; למדנחאי: אל.]
[4]) [אולי הכונה: פשט כנפיו, פרש כנפיו.]

חבית פשטה המלכות על ישראל (ר' ישמעאל בר' יוסי בשם אביו, שבת עו.). — ובפהמ"א: ולוקח (המלך) השדות והזיתים והכרמים לעבדיו כשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו אם אין להם מה יאכלו אלא משם (רמב"ם, מלכים ד ו). לפשים אתם שבהיותכם עבדים בארץ מצרים קמתם וכו' וברחתם וכו' ופשטתם בארץ וכבשתם ארצות העמים היושבים עליה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלהי' א ד).—ואמר המשורר: די לי בצבאות זמן אשר פשטו בזו כבודי ודין עול כי שפטו (ראב"ע, מכדוד אמון, איגר 191). — *פָּשַׁט את היד, שלח את ידו, הושיט אותה פתוחה: העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים, פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית או שנטל מתוכה והוציא, העני חייב ובעל הבית פטור, פשט בעל הבית את ידו לחוץ וכו' בעל הבית חייב והעני פטור (שבת א א). כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול הרי הוא שלו והשאר של תחתון (ר' שמעון, ב"מ י ו). המברך פושט ידו ראשון, רצה לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו (תוספת' ברכ' ה ח). תינוק שנמצא עומד בצד כיפת של בצק בצד חבית של משקין וכו' אם יכול לפשוט ידיו וליגע טמא ואם לאו טהור (ר' יוסי, שם טהר' ג יב). אינה טמא אלא אותה מטה ועד מקום שהוא (עם הארץ) יכול לפשוט את ידו וליגע מאותה מטה (שם שם ח ג). יש בן אדם שהוא פושט את ידו וחוזר וקופצה (ספרי דבר' קטז). איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידיו וליטלה, ברגליות משיעבור הימנה (שם שם רפה). כל זית שאת יכול לפשוט ידך וליטלו אינו שכחה (ר' חייא, ירוש' פאה ה ב). הצנועי' היו מושכין את ידיהן והגרגרנים היו פושטין את ידיהן (שם יומא ו ג). כל מי שהוא פושט את ידו ליטול נותנין לו (שם מגי' א ו). שבתי הית' והלכתי אחר ר' טרפון לביתו, אמר לי, יהודה בני תן לי סנדלי ונתתי לו ופשט ידו לחלון ונתן לי ממנה מקל וכו' (ר' יודה, שם סוטה ב א). ואי זהו לאחר זמן כדי שתפשוט את ידה ותיטול את העד מתחת הכר (ר' יוסי, שם נדה ב ג). אמר לו (ר' אליעזר) יוסי פשוט ידיך וקבל עיניך, פשט ידו וקבל עיניו (חגי' ב:). היתה ידו כפופה ופשטתה, דבר שהמיתה עושה, פשוטה וכפפה דבר שאין המיתה עושה (רב ענן, חול' לח.). מי גרם להם שיהיו עניים, על ידי שלא פשטו ידיהם לעניים (מד"ר ויקר' לד). משל למלך שעשה סעודה והזמין אורחים ונח השרץ לתוך התחתוי ופשט המלך את ידו ופשטו הכל את ידיהם, שאלו משך המלך את ידו משכו הכל את ידיהם (ר' ברכיה, שם במד' יג). ישבו לאכול פשטו ידיהם לעשבי השדה ואכלו (שם שם יח). בן שתים ושלש דומה להזיר שפושט ידיו בביבין (ר' שמעון בן אלעזר, שם קהלי א, הבל הבלים). — ובפהמ"א: ואם אין לו יין פושט את ידו לאור האש ומסתכל בצפורניו שהן לבנות מן הגוף ואומר בורא מאורי האש (סדר"א כ). כי ימינך פשוטה לקבל שבים (סליחי' לך ה' הצדקה).—ואמר הפיטן: פשטתי את ידי הרפה ופשט לי ידו החזקה (ינאי, מה יפו, קרובי' לפסחא, זולאי, רעז). — ואמר המשורר: יפתח אל ידי חברה ויקפץ ידי פרוד אשר ביום פשטן (יצחק בן ראב"ע, פניני שיר, סעה"ש 162). — ונהוג בדבור הבטוי פָּשַׁט יד, במשמ' בקש נדבות, פּוֹשֵׁט יד קבצן. — *וּפָשַׁט ידו לפלוני, שלח ידו לעשות לו רעה: ארבעה נקראים רשעים, הפושט ידו לחבירו להכותו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע (מד"ר במד' יח). — *וּפָשַׁט בו יד, באותה משמ' וכל מי שחטא והחטיא את הרבים וכו' ושנתנו חיתיתם בארץ החיים ושפשטו ידיהם בזבול, גיהנם נינעלת בפניהם ונידונין בה לדורי דורות (תוספת' סנה' יג ה). מה מגדף מיוחד שפשט ידו בעיקר והוא נתלה כך כל הפושט ידו בעיקר הוא נתלה (ספרי דבר' רכא). והיו עוברין ושבין אומרי' מה חטאו וכו' והיו אומרי' להן על שפשטו ידיהן בגירים ארורים [1] (ר' הושעיה, ירוש' סנה' ו ט). כל מי שפשטו ידיהם ברבים, בו יד, אף על פי שחזרו וקרבו אותו סופו ליטול את שלו מתחת ידיהם (שם שם י א). עתיד הוא לפשוט ידו בבית המקדש (מד"ר בראש' סז). הן גרמו לי לפשט ידי בעולמי (ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון שם שה"ש, הסבי עיניך). לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם כמו פרעה וסנחריב (שם אסתר, אם על המלך טוב). מי שעונותיו גורמים וחכמים פושטין

[1]) [במד"ר (במד' ט): גרורים.]

בו יד אף על פי שהוא חוזר בו רישמו ניכר (שם קהל׳, דברי חכמים). קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם זה אלא סתרה אותו ומלקה ביתו (תנחו׳ בובר, תזריע יד). — *ופָשַׁט ידיו בגדוד, שלח ידו במעשה של גדוד שודדים, התנפל על ערים וארצות[1]: אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי וכו׳ אמר להם לכו פשטו ידיכם בגדוד (סנהד׳ עג).—*ופָשַׁט ידו בגזל, ופָשַׁט בנאוף וכדו׳: מכאן לצדיקים שאין פושטין ידיהן בגזל (רב, שם לט:). אמר להם הקב"ה, על שאר עבירות הייתי מאריך אפי עמכם, כיון שפשטתם בניאוף קומו ולכו (מד"ר במד׳ ט). ד׳ ידות כתיב כאן כנגד ד׳ חרמים שבנו של זרח עתיד לפשוט ידו בהם (ר׳ יוחן, בראש׳ רבתי, אלבקה, 182). —*ואת הכף שמעל לערוה: ואלו הן סימני של בוגרת וכו׳ משתפשט את הכף (תוספת׳ נדה ו ז). צמיל מלמעלה, פשטה את הכף מלמטה (שם שם). —*ופָשַׁט את הצואר, הפה, וכדו׳: משאוי שנתן על פתח החנות חציו בפנים וחציו בחוץ, פשטה פרה פיה לתוכו ואכלה הרי זו פטורה (תוספת׳ ב"ק א ז). כל מה שהפרה פושטת צוארה הגמל עוקם צוארו (ירוש׳ עירוב׳ ב ג). מה יונה זו פושטת צווארה לשחיטה כך ישראל וכו׳ (מד"ר שה"ש, הנך יפה). שכל ימים שהיה בית המקדש בנוי וקיים היה צוארן של ישראל פשוט בין אומות העולם וכיון שחרב בית המקדש כביכול נכפף צוארן של ישראל (שם שם, כמגדל דוד). לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין (שם איכה, פתיח׳). מה בהמה זו פושטה צוארה לשחיטה כך הצדיקים (שם קהל׳, אמרתי אני). — *ואת הרֶגֶל: טמא שפשט את רגלו לבין משקין טהורין ספק נגע ספק לא נגע ספקו טמא (טהר׳ ד ט). נכנס ומצא רגלו של אביו פושטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן (מד"ר דבר׳ א).—*ובהשאלה, חדל לשלם את חובותיו[2]: הפוסק מעות לחתנו

1) [עי׳ בהערה לשמוש הפעל במקרא.]

2) [רש"י (כתובו׳ קח:) פרש את הבטוי פָּשַׁט את הרגל: לשון בזיון הוא ואמר נואש שאינו חש לדבריו טול טיט שעל גבי רגלי ואני שמעתי תלה אותי על עץ ואין לי מה ליתן, ע"כ. והרמב"ם בפרושו למשנה שם: פשט הרגל פירוש על אריכות הליכתו, ע"כ, כלומר שפשט את רגלו והלך בדרך רחוקה ואיננו. ואולי נולד הבטוי בספור, במשל שועלים וכדו׳, שאינו בידנו.]

ופשט לו את הרגל השב עד שתלבין ראשה (כתוב׳ קח). — *ופשט את הרגל לברח: ומרוב פחד אדני הארץ פשטו הרגל וכו׳ קצתם ברחו מעבר הים וכו (ד"ס של יהודי מלכיס וא"י ב, יעקב מן, 74). — *ופָשַׁט את עצמו: מלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטת קצרה התחיל מצטער בעצמו ומדחק באיבריו, כיון שנכנס למדינה הביאו לו מטה ארוכה התחיל פושט עצמו ומותח איבריו (ר׳ יהודה בר׳ סימון, מד"ר שה"ש הנך יפה דודי). — *ואת הצנורה וכדו׳: צינורה שפשטה טהורה כפפה חזרה לטומאתה (כלים יג ה). —ואמר הפיטן: הנם התשיעי, פשט והאריך הברזל בדבוקי כברזל בברזל (ינאי, לשבת החדש, קרוב׳ לפ׳ פנחס, זולאי, רכד). — *ובהשאלה, פִּשֵּׁט עקמומית שבלב, יִשֵּׁר את הלב: לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ריב"ל, ברכ׳ נט). —*ופָשַׁט את לבו בתשובה: כדי שיפשטו לבם בתשובה פיו (של השופר) מצופה זהב (ר׳ יונה, ירוש׳ ר"ה ג ג). —*ופָשְׁטָה השמש את אורה: והם דומים בעולם לשמש שפושטת אורה בעולם (ר״י א"ח, סו"ה, ספריטום ב). — *פָּשַׁט את הספר, פֵּרַשׁ ופתח אותו: ספר שאחז בו האור מצד אחד נותן מים מצד השני ואם כבה כבה, אחז בו האור משני צדדין פושטו וקורא בו ואם כבה כבה (רב, ירוש׳ שבת טז). ר׳ ור׳ חייא רבא ור׳ ישמעאל בי ר׳ יוסה היו יושבין ופושטין[1]) במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה (שם שם).—ג) *פָּשַׁט, פֵּרַשׁ ובאר דברי תורה: חזרו ופשטו לו כל אותה הרות (ירוש׳ מעשר׳ א ב). ר׳ ינאי היה יושב ופושט בפתח עירו, ראה נחש מרתית ובא לעיר וכו׳ (מד"ר במד׳ יט). לא תהא רוחך גסה לומר דבר לפני הצבור עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך שנים שלשה פעמים (תנחו׳ יתרו טו). היה לומד (משה) אותה (את התורה) ביום ופושט אותה בלילה בינו לבין עצמו (תנחו׳ בובר, כי תשא יט). — ד) *פָּשַׁט דברים, אמרם פעם אחת, אמרם בפשטות: מקום שנהגו לכפול (פסוקי ההלל) יכפול, לפשוט יפשוט, לברך אחריו יברך אחריו, הכל כמנהג המדינה (סוכה ג יא). ר׳ אלעזר בן פרטא היה פושט בה דברים, ר׳ היה

1) [כנראה נשמטה המלה וקורין, ולא כדעת המפרשים שהבינו כמשמ׳ שלהלן.]

כופל בה דברים (תוספת' פסח' י ט). — ה) *כמו נִפֵּעַ, שֶׁפִּשְּׁטוּ אותו, נפשט: חתך את ראשו (של נקנור) וקטע את ידיו ותחבן בעץ וכתב עליהן מלמטה, הפה שדבר באשמה, היד שפששטה[1]) בגאוה, ותליין בקונטוס כנגד ירושלים (ירוש' גניי תענ' ב, 180). — ו) *ובמשמ' נִפּוֹץ, התפשט: אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות ארם בכל העולם כולו תשעה חדשים (כב, יומא י.). —ובסהמ"א: והודיעני איך קמה תורתכם ואיך פשטה ונראתה (ר"י א"ת, כוזרי א ס). אם אירע דבר זה (ארבה או שדפון) לרוב השדות של אותה העיר מנכה לו מחכירו וכו' ואם לא פשטה המכה ברוב השדות אינו מנכה לו מחכירו (רמב"ם, שכירות ח ה). בית דין שגזרו גזרה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל ועמד אחריהם בית דין אחר ובקש לבטל דברים הראשונים וכו' אינו יכול עד שיהיה גדול מן הראשונים בחכמה ובמנין (הוא, ממרים ב ב). הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה ואחר שגזרוה פקפקו הם בה ולא פשטה ברוב הקהל הרי זו בטלה (שם שם ב ו). גזרו ודימו שפשטה בכל ישראל ועמד הדבר כן שנים רבות ולאחר זמן עמד בית דין אחר ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה הגזרה פושטת בכל ישראל יש לו רשות לבטל (שם שם ב ז). וסדר הכל בלשון עברית ובשפה ברורה וכו' וכל עניניו בנוים ומסודרים על יסוד מצוה ומצוה מתרי"ג מצות וכו' ופשט תחבור הזה בקצוי הארץ וישמעו אליו בני ישראל (הקד' שער השמים לאבן לטיף, השחר ב, 96). —ז) *ופִשֵּׁט את החֹדש, עשה אותו חסר ולא מעֻבר ומלא: והנה החדש אם עברוהו או פשטוהו מפני החשבון לא מפני הראיה קוראים אותו יום קביעה ולא יום קדוש (ר"א סקלאי, גן עדן, קדוה"ח ט, י.). מעם הצורך הוא העיון בחכמת התכונה כפי שצריך לעבר או לפשט (שם שם, י:). — ואת השנה: ועי"ם האביב היו מעברים השנה או פושטים (שם שם ו, ז:). חשנה הלזו צריכה עבור מפני התקופה והאביב ופירות האילן ואף מפני הגדיים שעדיין לא נולדו והגוזלים שלא פרחו לא שהם העיקר לעבר או לפשט וכו' (שם, שבלי שנה מסכת ב, טו:). ואשר נשענו על הקציר

[1]) [בדפוי: שפשטוה.]

שיגיע להביא העומר לעבר או לפשט והניחו צורת האביב דבריהם בטלים (שם שם ו, יט:). — ואמר הפיטן: נמסר בידם למלאות ולחסר פעמים, לקבוע ולדחות ולפשוט ולעבר מטעמים (מנחם ברבי מכיר, אור זרוע, יוצר להשבת החנוכה).

—פע', פִּשֵּׁט,—א) פִּשֵּׁט את החלל, הפשיט אותו, פִּשֵּׁט בגדיו מעליו: ויהי ממחרת ויבאו פלשתים לְפַשֵּׁט את החללים וכו' ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו וכו' (ש"א לא ח—ט). הוא קם ויך בפלשתים וכו' והעם ישבו אחריו אך לְפַשֵּׁט (ש"ב כג י). — ב) *פִּשֵּׁט את ידו, כמו קל: אי זהו תגר שביעית זה שיושב ובטל כל שני שבוע, כיון שבא שביעית התחיל מפשט[1]) ידיו ונושא ונותן בפירות שביעית (ירוש' סנה' ג ו). — ג) *במשמ' יִשֵּׁר, פִּשֵּׁט את הקמטים: סדין המקומט מפשטין[2]) את קומטיו ורואין את נגעו (תוספת' נגע' א ח).

—הפע', הִפְשִׁיט, הִפְשִׁיטוּ, מַפְשִׁיטִים, הַפְשֵׁט, תַּפְשִׁיט, יַפְשֵׁט, תַּפְשִׁיטוּן, יַפְשִׁטוּ, יַפְשִׁיטוּ, הַפְשִׁיט, הִפְשִׁיטוּךְ, אַפְשִׁיטֶנָּה, יַפְשִׁיטֻהוּ,—א) הִפְשִׁיט את פלוני את בגדיו, הסיר את הבגדים מעל גופו של פלוני, entkleiden; dévêtir; to undress: וַיַּפְשִׁיטוּ את יוסף את כתנתו את כתנת הפסים אשר עליו (בראש' לז כג). וְהַפְשֵׁט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו (במד' כ כו). ונתתי אתך בידם והרסו גבך ונתצו רמתיך וְהִפְשִׁיטוּ אותך בגדיך ולקחו כלי תפארתך והניחוך עירם ועריה (יחזק' טז לט). וְהִפְשִׁיטוּךְ את בגדיך ולקחו כלי תפארתך (שם כג כו).—והִפְשִׁיט את פלוני, בלי הזכרת הבגד: וימצאו את שאול ואת בניו נפלים בהר גלבע וַיַּפְשִׁיטֻהוּ וישאו את ראשו ואת כליו (דהי"א י ט). — הִפְשִׁיט אותו עָרֹם: פן אַפְשִׁיטֶנָּה ערמה והצגתיה כיום הולדה (הוש' ב ה). — וְהִפְשִׁיט את הכלי, הבגד: וימצאו את שאול וכו' ויכרתו את ראשו וַיַּפְשִׁטוּ את כליו (ש"א לא ח—ט).—והפשיט בגדי פלוני: כי תחבל אחיך חנם ובגדי ערומים תַּפְשִׁיט (איוב כב ו). — ובהשאלה: כבודי מעלי הִפְשִׁיט ויסר עטרת ראשי (שם יט ט). — ובתו"ם: היה רחוק מבית הסקילה ארבע אמות מפשיטין אותו את בגדיו (סנה' ו ג). מעשה באדם אחד שהיה מסית לפי תומו ואמר זכורני

[1]) [במקומות מקבילים (תוספת' סנה' ה ב; ירוש' ר"ה א ט): מפשיט.]

[2]) [רמב"ם (טומאת צרעת יג ז): מפשיטין.]

בשאני תינוק ומורכב על כתיפו של אבא והוציאוני מבית הספר והפשיטוני את כותנתי והטבילוני לאכול בתרומה לערב (רב יהודה בשם שמואל, כתוב' כו.). — *והפשיט את התבה, הפשיט מעל התבה את מכסה: אין שליח צבור רשאי להפשיט את התיבה בצבור מפני כבוד צבור (ריב"ל, סוטה לט:).—ב) הפשיט את הבהמה, קרע את עורה מעליה, abhäuten; écorcher; to skin: והפשיט את העלה ונתח אותה לנתחיה (ויקר' א ו). רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את כל העלות (דהי"ב כט לד) וישחטו הפסח ויזרקו הכהנים מידם והלוים מפשיטים (שם לה יא). —והפשיט את העור: ואשר אכלו שאר עמו ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמתיהם פצחו (מיכה ג ג).— ובתו"מ: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו', הצד צבי, השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבדו וכו, (שבת ז ב). כיצד תולין ומפשיטין, אונקליות של ברזל היו קבועין בכותלים ובעמודין שבהן תולין ומפשיטין, וכל מי שאין לו מקום לתלות ולהפשיט, מקלות דקים חלקים היו שם, ומניח על כתיפו ועל כתף חבירו ותולה ומפשיט (פסח' ה ט). המפשיט בבהמה ובחיה בטהורה ובטמאה בדקה ובגסה לשטיח כדי אחיזה ולחמת עד שיפשיט את החזה (חול' ט ג). היה מפשיט ויורד עד שהוא מגיע לחזה (תמיד ד ג). מקום שנהגו להפשיט את הראש אינו רשאי להפשיט את הלחי (תוספת' חול' ט ז). ארבעה עשר שחל להיות בשבת מפשיטין את הפסח עד החזה (ר' ישמעאל, שבת קטז:). משל לגדי שברח מן המרעה ונכנס אצל אשה אלמנה, מה עשתה עמדה ושחטתו והפשיטתו ונתנתו בתוך חמטה וכסת עליו סדין (ר' לוי, מד"ר ברחשי' לח). נטל (אברהם) האיל והפשיטו ואמר כך תהא רואה כאלו עורו של יצחק הפשטתי לפניך (שם במדי' יז). כיון ששמעה הרשעה כך, אמרה להן הפשיטו לו צורת פניו ,ויפשיטו אותו (את ר' ישמעאל) ממקום זקנו עד שהגיעו למקום הנחת תפלין (מד"ר שה"ש, גריכהוט, א ג, ד:). — ג) *הפשיט החזיר את טלפיו, פשט אותם, שלחם: מה חזיר הזה בשעה שהוא רובץ הוא מפשיט את טלפיו כלומר שאני טהור כך מלכות הרשעה הזאת גוזלת וחומסת נראית כאלו מצעת את הבימה (מד"ר ברחשי' סה). ועי' פעי'.

— ד) *הפשיט, במשמ' הסיר במחשבתו מעל הדבר את צורתו הגשמית, או את המקרים מן העצם, abstrahieren; abstraire; to abstract: יודיע חלקיהם ויפשיטם ויראה אותם על אמתתם (ר"י א"ח, חו"ד י יג). כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מהומר שלו וכו' אז הוא משכיל בפעל (ר"מ א"ח, מו"נ א סח). כי השכל ינתק המורכבות ויודיע חלקיהם ויפשיטם ויראה אותם על אמתותם ובסבותם (ר"י חריזי, מו"נ א עג, ההקדמה העשירית). ולא יוכל המחשב בשום פנים להבדיל בהשגתו מן החמר ואלו הפשיט איזו צורה שתהיה בתכלית הפשיטות (שם שם). כי השגתו בכל איש מאישי האנשים משותף להם וכן בכל מין הוא קבוץ נפרדים אין דרך לדבר אחר שיקבצם והוא ג"כ יפשיטם מן החמרים הפשטה שאין כמוה (המו"ל לרלב"ג א ז,37).כי הוא תלוי במחשבת השכל המפשיט הגשמים ומקריהם (מכמת קנאות, קופמן, 24). ואחר שיפשיט בשכלו הצורות החמריות מנושאיהם עד שישובו הוא והם דבר א' (שם 37). וזה כי אנחנו קודם נפשיט הצורות מהחמרים אשר אינו דבר אלא להשיב אותם מושכלות בפועל אחר שהיו מושכלות בכוח (שם 57). — והפשיט צורה ולבש או הלביש צורה אחרת: כל מתחדש היה אחר שלא היה ואפילו היה החמר שלו נמצא ואמנם הפשיט צורה ולבש צורה אחרת יהיה טבעו אחר התחדשו והשלמו ונוחו בלתי טבעו בעת התהוותו וכו' (ר"מ א"ח, מו"נ ב יז). והמשכיל יפשיט הענינים ממעשה ההעברות הגסות וילבשם מעטה נעימות (ערוגת הבשם לרמב"ע, ליון ב, 187).—והפשיט דברי תורה מפשוטיהם, הוציאם ממשמעותם הפשוטה: וקצת ממצות התורה כיוצא בזה ומפשיטין אותן מפשוטיהן ומלבישין אותן רמזי הזיוף (רסב"ח, מאמר על ישמעאל, פרלס, כו).
—התפ', יתפשט, — א) התפשט את המעיל, פשט אותו מעל עצמו: ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד (ש"א יח ד). — *ובהשאלה: ולא יזכור חכמה אם יחגה בה כל ימיו ולא יועילנו נסיון וכו' אך הוא קרוב להתפשט מן האנושית (ר"י א"ס, חו"ה, הבחינה ה). שהבוטח באלהים תביאנו הבטחת עליו שלא יעבוד זולתו ושלא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם וכו' אבל יתפשט מבגדי טובותם

זמורה הודאתם ותובת תגמולם (שם, הנטמון, פסיסי׳). ומאשר עמד משה בהר מ׳ ימים ונתפשט גופו מסלבוש החמרי ונתלבש מענן כבוד השכינה וכו׳ (מנחת קנאות, קופמן, 25). ב) *נִתְפַּשֵּׁט, נִתְמַתַּח, נתפשטה הכף של ערות הזכר או הנקבה: עד אימתי הבת ממאנת עד שתביא שתי שערות וכו׳ ר״ש אומר עד שתתפשט הכף (ירוש׳ יבמ׳ א ב). מאימתי הוא נעשה איש משיזיד, מאימתי הוא מזיד משתתפשט הכף (ר״ש בן לקיש, שם סנה׳ ח א).

—נִתְפַּשְּׁטוּ הקמטים, נתישרו, נעשו חלקים: אחר שנתבלה הכשר ורבו הקמטין נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר יופי למקומו (רב חסדא, ב״מ פז.).

—והעלים: העלין שלהן בבקר מתפתחין ומתפשטין ומבין חשמשות מתכווצין ונראין כפתוחין (ר״ח, שבת לה:). — נִתְפַּשֵּׁט הַחִגֵּר, נעשתה רגלו פשוטה וישרה כאחד האדם: היכן מצינו שהיו חגרין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפשטו ושהיו חרשין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפקחו וכו׳ (ר׳ עקיבא, תוספת׳ עדי׳ א יד). חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני (חגי׳ ב.). בחיגר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול לתתפתח (שם ו.). — ג) *במשמ׳ התרחב, נפוץ: אין בן דוד בא עד שתתפשט[1] המלכות על ישראל תשעה חדשים (רב, סנה׳ לח:). — ובמהמ״א: אלו החמשה הרגשות שרשם בתוך המוח וממנו יתפשטו כל אחד ואחד למקומו המיוחד לו (רוח חן ב). כי מפני זכותו וספירותו נבנם הרוח הנפשי בכל חלקיו ומתפשט בכל המוח (ר׳ גרשון אבי רלב״ג, שער השמים ט, כט:). הפרק החמישי לבאר במה שהשכו להעזר בו הבאים אחריהם המאמינים בישו בחולקם על התורה ובהריסתה לפי דעתם הרעועה והפחותה והמגונה ואיך נתפשטה אמונתו בגוים (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים, הקדמה מאמר הגר ג, 103). אמר משה דרכי הכחות אני יודע אבל איני יודע האיך המחשבה מתפשטת בהם (מנחת קנאות, קופמן, 25). בין ההרים יתפשטו עמקים (קלמן שולמן, מוסדי ארץ, איטליה, ממלכת רומא). איטליה מתפשטת מפאת צפונית מערבית לפאת דרומית מזרחית (שם).

—ובמשמ׳ הַרְפֵּה במעשה או בדבור: הנמשך אחר ההנאות הגופניות והמתפשט בהם יותר מן הראוי יהיה לו קשה להפרד מהם (פי׳ משלי לר׳ זרחיה מברצלונה ס, הסמר ג, 171). כאשר ראה (ברק) שהיא (דבורה) נתפשטה בדברים אחרים שאינם מעצם השיר וכו׳ (ר״י אברבנאל, שופט׳ ד, עורי עורי).

—נפעי׳, *נִפְשַׁט, — א) שהפשיטו בגדיו מעליו: מהם הרגו ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם ומהם אסורים בכבלי ברזל ומהם נפשטים ערומים ומהם פתח בדרך (מד״ר איכה, פתיחי׳). — ב) נִפְשַׁט הקמט, עמו התפ׳, נתישר, נעשה חָלָק: והקמט שנפשט הרי הוא כעור הבשר לכל דבר (תוספת׳ נגעי׳ ב יג). נראה נגע בין נסר לכותל ובין יריעה לקורות אין נזקק לו. סלקו הרי הוא כקמט שנפשט וכבית סתרים שנתגלה (שם שם ו ט).—והכים הקשור בשנצות: כיס של שנצות שניטלו שנציו טמא, נפשט טהור, טלה עליו את המטלת מלמטן טמא (כלים כו ב).—ג) נִפְשַׁט הבגד, הפשיטו אותו מעל הגוף: מה היה לבושו של אדם הראשון עור של צפורן וענן כבוד מכוסה עליו, כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעלי וראה עצמו ערום (פדר״א יד). — ד) נִפְשְׁטָה הבהמה, הפשיטו מעליה את עורה: ויפיחו בבשר הבהמה הנפשטת ויבא רוק הגוי בין העור לבשר (קהל בני מללים הכהן, לקו״ק כפשט׳ 32). — ה) נִפְשַׁט הנחל, נתרחב: ממיו נאמנים כנחל על פני ארץ נפשט (מכתב, פריד׳ מהגני׳ מ״ל וייס, 20).

—פעי׳, ציר׳ *מְפֻשָּׁט, — מיֻשר ומתוח, הרגל מְפֻשֶּׁטֶת: אי זהו מושכב כדרכו, רגליו מפושטות וידיו על לבו וכו׳ (ירוש׳ נזיר ט ג).

—הפעי׳, *הֻפְשַׁט, הופשט,—הֻפְשַׁט העור, הפשיטו אותו: ניתז (דם חטאת) על העור, עד שלא הופשט אינו טעון כבוס, משהופשט טעון כבוס דברי רבי יהודה, ר׳ אליעזר אומר אף משהופשט אינו טעון כבוס אלא מקום הדם (זבח׳ יא ג).—והפשטת תכונה או התכונות מדבר וכדו׳, הוסרת מעליו: שהגשם יתלבן פעם ואחר יפשיט לבנו וישחר או יקנה צבע אחר ופעמים יתחמם ופעמים הופשט ממנו החמימות והוא בכל זה נשאר על גשמיותו (אמו״ר לראב״ד א ז, 47). — והֻפְשַׁט האדם מדבר, נשלל ונלקח הדבר ממנו: נענש (אדה״ר) מיד כי

1) [כך בדפוס: אך בכ״י פרמה ובדפוס שונצינו: שתפשוט, ועי׳ קל, פשט׳ ו.]

תופשט מן החשגה השכלות ונתלבש בתאוה הגופנית (ר' בחיי, ברא', והייחס לאלהים). — ואמר הפיטן: ואשת נעורים אוי כי חיש נמאסת וממחמד עין הופשטה חושכה וממעון מקדשה ומיפה נוף נטרדה (איך ידידות נפש, סחר' ת"ב, קפרד'). — *והפשט מתאוה וקנאה, נקה מהן: שלא יעבור עליו בשילות רק יתבונן בו במתון התבוננות מופשטות מתאוה וקנאה (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש, א:): — *מְפֻשָּׁט, מופשט, במשמ' ההפך מן מוּחָשׁ, שאינו נתפש בחושים אלא בשכל בלבד, abstract; abstrait; abstrakt: ותשוב גם במדרגת המלאכותית הנפרדת מן הגופות וכו' והם שכלים מופשטים מחמרים קדומים עם חסבה הראשונה ואינם יראים הכליון (ר"י א"ת, כוזרי א א). אך הכריע הקשותיו הנוטים אל הקדמות במחשבתו המופשטת (שם שם סה). וכשיצא מן הכח אל הפעל ישיג הצורות מופשטות מחומריהם (רוח חן ג). כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו והפשיט צורתו מחומר שלו וצייר הצורה המופשטת שזה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפעל והשכל אשר עלה בידו בפעל הוא צורת האילן המופשטת אשר בשכלו (ר"ש א"ת, מו"נ א סח). והגזורים הם השמות הנאמרים תחלה על עניינים מופשטים במחשבה מהחומר, כמו הלובן הנאמר על עניין מופשט במחשבה, ואחר כך ישנו אותם אל הלבן ויורה על מציאות ענין הלובן בחומר (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה, 25). והעיונית (חכמת החשבון העיונית) חוקרת המספרים על דרך כלל מצד שהם מופשטים במחשבה מהגופות ומכל נספר (שם 41). ידענו בשכל שאין דבר מאלה לצורה אנושית כל עוד שיקחה השכל מופשטת ערומה מכל זה (אמו"ר לראב"ד א ז, 35). ואלו המושכלות הם חזקות יותר מהראשונות להיותם מופשטות בעצמם (מנחת קנאות, קופמן, 64). הנה הפילוסוף ביאר במופת חותך המנע מציאות ההיולי מופשט ורק מצורה (ר"י אברבנאל, מפעלי אלה' ג ז). ולכן באה בהם מלת הוית בלבד שענינו מיוחס אליו יתברך נגזר משם הויתו המופשטת ומציאותו המוחלט (שם ח ה). ולא נתן מציאותם חוץ לנפש כפי מה שהושכלו מופשטים מן החומר במציאות ובגדר (ר"י מוסקטו, כפולות יהודה יג, לו:). — *הִפָּשֵׁט במשמ' התבאר, התפרש: ויופשט לך[1])

מדברי ר' יוחנן שאמר השוחט את הבהמה וכו' (והזהיר, ויקרא סא:, תזריע).

***פְּשָׁט**, פֶּשֶׁט[1]), ש"ז, ת"ר פְּשָׁטִים, פְּשָׁטוֹת, — א) המובן הפשוט בדברי התורה, בנגוד לדרש[2]): כל סאון סאן ברעש, יש פותרין אותו לשון סאה ומדה אך לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרש מגורתו וכו' (רש"י, ישעי ט ד). אפך כמגדל הלבנון, איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לעניין פשט ולא לעניין דוגמ' וכו' (הוא, שה"ש ז ה). ופשט המקרא כשם שרות צפון תחולל גשם כך פנים נזעמים מפני לשון שקר (הוא, תעני' ז:, ד"ה רוח). ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום (רשב"ם, בראשי' לז ב). ועונתה, לפי הפשט לשון מעון כי המ"ם של מעון כמו מ"ם של מסום ושל מלון שאינו עיקר (הוא, שמות כא י). פעם יפרשו הכתוב במשפטו, על דרך פשטו, ופעם ידרשו בו דרש, לסוד עמוק או מפרש (ראב"ע, הקדמה שניה לפרושו על התורה, כתנא ב, 80). כי יש מקומות שידרשו בו קדמונינו לזכר ולאסמכתא בעלמא, והם ידעו הפשט כי להם נתנה כל חכמה (שם שם, 82). ועוד כי על דרך הפשט לא נקראה האשה שאר (שם שם, 83). כוונת המאמר הזה להעיר איש בעל דת שחורגלה בנפשו ועלתה בהאמנתו אמתת תורתנו וכו' והציקוהו פשטי התורה וכו' (ר"מ א"ת, מו"נ, פתיח'). וכל אחת מאלה הכתות הביאה ראי' לדבריי כפי מחשבתה וכפי מה שהבינה משטח פשטי המקרא והמשנה והתלמוד והאגדות (ר' הלל מוירונא, תגמ' הנפש ב, ליון א, כ.). שזה התנאי הו' הוא שיהיה מבין מדעתו או מזולתו פשטי השמות ההם שהוא יודע כמו עיני יי' ויד יי' שר"ל עין ויד ממש לכן יתחדש לו מבוכה גדולה אם ימשך אחר הפשטים ההם או אם ימשך אחר השכל ויניח הפשטים תחם (פרוש אפודי למו"נ, פתיח'). ויחפאו בני ישראל על יי' בדברים לא שערום אבותיהם וכו' ודי להם להתחיל בפסוק א' או במאמ'

---

1) [בתלמוד (כדס כג:) בארמ': ותפשוט ליה מהא דר' יוחנן וכו'.]

1) [כך בנקוד התימנים.]

2) [ע"פ הארמ' שבתו"ש, ושם בעבר' פְּשׁוֹט, פְּשׁוֹט, שאמנם מובנו כל באור, גם דרוש, עי' ערך פְּשׁוֹט.]

חכמים ז"ל ולהביא פשטים בדברי מוסר ולהרכיב ביניהם דברי חז"ל וכו' (מכתב חיים בן מוסא, בית תלמוד ב, 118). אמנם פי' בן יעיש יותר נראה לי שלפי פשט הלשון הכל חוזר לאביב הצפוני (רס"ע ספרוע, עין כל, כ"י ביהמ"ד סכטר, 67:). וכמה נאה הלוך זה לפי הפשט הזה (ר"י ערלמה, יד אבשלום על משלי יח, ד"ה עוב רם). הנה פשטו של מקרא אפשר לפרש על האשה הטבעית (ר"מ אלשיך, משלי ה יח, דרך ג).—ואמר המשורר: אשר נותן לב לפשטים, גם בכללים גם בפרטים, אז יתבונן למה נכתב וי"ו עם אלה המשפטים (ראב"ע, בתחלת פרוש שמות כא א). ועזרני להתחכם בדתך, ואדעם יהו על פי סדורים, כמו עד כה עזרתני בטובך, לפרש עוד פשט כל הספרים (הוא, לדור דורים, כהנא א, 36). תמימה היא משיבה לנפשות, ברוב עדות משפטים וחקים, וחנן בה יחידים השרידים, פשטיה וסודות העמוקים (ר"ז אלנ'אהרי, אשר כעס, מטמוני מסתרים, 14, קבץ על יד ה). חיה מבדיל בין גדול וגדל ושורת מה לבין קטון וקטן והמשכיל אשר גלה ופשט קשי סודן והקשיא את פשטן (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, סעה"ם 161). זכור ענין נקודה שלמטה, עשה עצמך לבעלי סוד משרת, יחוון לך בפְּשַׁט והלכות, עדי תשיג לדלתי ים סגורות (ר"ש סבזי, אהובי איך, שירי תימן, 97). סוד ומשרה מסר לו ופשט שמעו (הוא, סוסביכים סס, 205). כי במנחת ששלחתי יש פשט ויש סוד, את הפשט כבר תדעי אך סודי לא תמצאי עד הגיעך אל היסוד (יל"ג, לסרה ספירא, כל שיריו ה, 125).—ב) פְּשַׁט הנהר, דרכו הפשוטה והטבעית של הנהר[1]: אם אינן סוכרים את הנהר אלא דולין והולכים והנהר מושך כפשטו[2]) וכו' (רש"י, גיט' ס:, ד"ה במיזל). נהרא נהרא ופשטיה, אין פשטי הנהר דומין, זה חריף וזה עומד (הוא, חול' כז.).

---

[1]) [רש"י מבאר בזה את לשון הגמרא הארמית: נהרא כפשטיה ליזיל (גיט' ס:), נהרא נהרא ופשטיה (חול' כו:), שאיננה לא לשון זרם ולא לשון התפשטות, אלא: דרכו הפשוטה והטבעית של הנהר, כל עוד לא השוהו בני אדם והכריחוהו ללכת שלא כטבעו. ועל כן גם בדברי רש"י פשט הנהר פרושו טבעו הפשוט, והנהר הולך כפשטו, כדרכו הטבעית מבלי שינוי בידי אדם, דומה לפשוטו של מקרא מבלי שידרשו בו דרשות, והמבאר כפשוטו כורמו לא פרש כפשוטו.] ◉

[2]) [נ"א: כפשוטו.]

א. **פֶּשֶׁט**, ס"ז, מ"ר פַּשְׁטִין,—טעם מטעמי המקרא, פַּשְׁטָא: ומחלוקות בקריאת המלה הזאת, בן אשר קורא אותה מלעיל בשני פשטין ובן נפתלי מלרע בפשט אחד לבד ויש ספרים בפשט אחד לבד ולא מחלפין (רד"ק, מכלול, הפעלים, ליק' סו.). כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה, שניהם בפשט אחד לבד והמסורת עליהם שנים בטעם מלרע (שם סז.). בקריאת בן אשר בשני פשטין ובקריאת בן נפתלי מלרע בפשט אחד לבד (הוא, סה"ש, יפה). חילופים רבים ראיתי במלה זו בנקודות ובטעמים וארבעה המה, הא' בחילופי ב"א וב"נ שבדפוס וכן ראיתי בכ"י לבן אשר וַיֵּתֶא כולו סגול ובשני פשטין ולב"נ וַיֵּתֵא כולו צרי ובפשט אחד לבד וכו' (מנחת שי, דברי לג).

ב. **פֶּשֶׁט**, ס"ז, מ"ר פְּשָׁטִים,—שם מטבע, כמו ב. פְּשִׁיט: שהריאל הוא שוה כ' דינרין של של פשטים דקים ואינו עולה ויורד לעולם (תשו' הריב"ש קו).

פַּשְׁטָה, ס"נ,—שם אחד הטעמים המפסיקים, בן זוגו של המהפך, וצורתו ֨ וכא על האות האחרונה בתבה, ואם מקומו מלעיל יבוא כפול ֨ ֨ : אחד עשר היא פשטה, בחיך ובלשון מכוטה, לעולם לאחור נוטה, ובשני פעמים פשוטה (דקדוקי הטעמים לבן אשר יז, 18).הרביעי נקרא פשטה והוא היתיב בחיך ובלשון מבטה ובשני פעמים פשוטה (הורית הקורא, דרנבורג, 72). ואם מין אחד היה, צריך אתה לקרותו באחד משני טעמים שאין מפסיקין כגון פשטא או רביע (רש"י חגיגה ו:, ד"ה לפסוקי).

פַּשְׁטוּת, ס"נ,—תכונת הדבר הפשוט, נהוג בספרות ובדבור.

פַּשְׁטִי, פשטיו, ת"ז,—שיש בו מתכונת הפְּשָׁט, השייך לפשט: ועוד בעבור מעוט השקפתם על פרושי רבנו סעדיה ופירושי רבנו שמואל בן חפני ז"ל הפשטיים (ר"י א"ת, הרקמה, הקד', VIII). רמז בזה כי זה לא אמרוהו על דרך תלמודיי אבל פשטיי (נרבוני פרוש למו"נ, א עא). שיש לו כמעט חיבור שלם על כל התורה שכע"פ להביא אותה בכור הוכחות הפשטי (ישראל משה חזן, שארית הנחלה, יח). ועל דרך הפשטיי אמר לא יערכנה פטדת כוש שהוא גוון מקבץ הראות יותר משאר אבנים הנזכרים

שהוא מעין הפשט (ר״מ אלשיך, איוב כח יט).—ותה״פ: כי הלא אין ספק כי לא פשטיות שאלוהו מלאכי השרת רק על פי דרכה הרוחני (שוא משלי ח ל). — ובמשמי דבור פשוט, מפֹרד, בנגוד למליצה ושיר: ראש דבר בהגדה פשטית תוכחת מוסר על לב דונש וכו׳ (תשו׳ תלמידי מנחם, 19).

*פַּשְׁטִיּוּת, ש״נ,—תכונת הדבר הפשוט, כמו פְּשִׁטוּת: למה הלבישני בגדי התגשמות ופשטיות ויתנני למטה לארץ ולא תחשיבנו (ר״מ אלשיך, משלי ח ל).

*פַּשְׁטָן, ש״ז, — מפרש התורה על דרך הפְּשָׁט: פשטנים אחרים לא עמדו על העיקר (רשב״ם, בראשי׳ לז ב). וכן פרשה רבי משה הכהן ובן בלעם ווזלתם מן הפשטנים (ר״י אלבו, עקרים א א). והפשטנים פרשו כי תבל הארץ הנושבת (ר״י בן נחמיאש, משלי ח כו). ישמחו השמים ותגל הארץ יגילו הפשטנים וישירו המקובלים וכו׳ (הקד׳ פר״ש בוזאגלו לס׳ הזהר). תמי׳ גדול׳ מצאתי במגלה זו לא הרגיש בה עוד אחד מהפשטנים ומהמקובלים מדוע אצל אחשורוש כתוב ויאמר ביוד (תעודה בישראל א יד, 22).

*פְּשִׁיחָה, ש״נ, — פעֻלת הפושח, המנתק והמפלג: פשחן מן האילן עד שניתקן ומתוך שאין קציצתן נגררת כל כך ששובבין ראשי פשיחתן אצל האילן לא הוי עשיה מעליא (רש״י, סוכה יא :, ד״ה דשלפינהו).

*פְּשִׁיט, ש״ז, מ״ר פְּשִׁיטִים, פְּשִׁיטוֹת[1], — שם מטבע קטנה, כמו פָּשׁוּט: כי המוכר שקנה חמדה בה׳ פשיטות רוצה להרויח עליו השתות (רגמ״ה, ב״ב ל.). שאם היו ה׳ אחין והיו מופרשין זה מזה כל אחד ואחד להוצאתו מסתפקים בי׳ פשיטים ליום ועכשיו כשהם בהוצאה אחת דיו להם ח׳ פשיטין (שוא, שם קמד:). שלא לקחו מן הסחורה אלא פשיטים רעים בחשבון הטובים שנתנו (ערוך ערך אסתירא). אם אחד נותן זקוק ואחד אומר אני אתן זקוק ועשרה פשיטים אין לשמוע לו בדבר מועט (ס׳ חסידים תתתצג). מעשה בחסיד אי שהיה מקבץ מעיר לעיר מן הצדקה וכו׳ והיה משכיר סופר מאותם

1) [ע״פ הארמ׳ פְּשִׁיט, שהוא פָּשׁוּט, בעברי.]

פשיטים לכתב לו פירושים חדושים ותוספות (שם תתתתקלט).

*פְּשִׁיטָה, ש״נ, — א) פעֻלת הפושט את בגדיו: הקיש פשיטה ללבישה, מה לבישה בקידוש ידים ורגלים, אף פשיטה צריך קידוש ידים ורגלים (ספרא ויק, אחרי פרק ו). — ב) פעֻלת הפושט והמפשט את אבריו: וכאן וכאן לא היתה שחייה אלא כריעה ופשיטה בלבד (תוספת׳ שקל׳ ב יז). — ״ואת קו הבנין: וקו ינטה, ענין פשיטה ומתיחה (רד״ק, ספ״ש, נטה).

*פְּשִׁיטוּת, ש״נ, — א) מעמדו ודינו של הבן הַפָּשׁוּט, שאינו בכור, וחלקו הפשוט בירשה בנגוד לבכורה או לִכְפִילָה: מה לענין פשוטה את רואה את הבן כילו קיים ליטול פשיטות אביו אף לעניין כפילה אתה רואה את הבן כילו קיים ליטול כפולת אביו (ר״ש לקיש בשם אבא בר דלייה, ירוש׳ ב״ב ח ג). — ובפסהמ״א: ראובן הבא לירש מכח יעקב בנכסי יצחק לא יטול אלא חלק פשיטותו של אביו וכו׳ שהבן במקום אב עומד בין לחלק בכורה בין לחלק פשיטות (רשב״ם, ב״ב קטז :, ד״ה ושסיה ללפסד). בכור שנטל חלק באחת מן השדות כאחד מאחיו חלק פשיטות (שוא, שם קכו). והא דכתב לא יוכל לבכר היינו דוקא חלק בכורה אבל חלק פשיטות יכול (תוס׳ יבמ׳ לו., ד״ה משום). אבל בחלק הפשיטות אינו יכול לסלק עצמו ולומר לבעלי חחובות הנה הנכסים לפניכם (טוחו״מ רעח יא, בשם ר׳ יוסף הלוי). — ב) ״תכונת הפשוט והאחיד הנקי מכל תרכבת: ואמר אחד הפילוסופים מי שקצר שכלו להבין ענין הפשיטות מחזיק בשמות אשר דברו בהם הספרים הנתונים מאת הבורא וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). אבל רמז למה שיהיה אחר המות שתשוב הנפש בצורת המלאכים בענין פשיטותה ודקותה (שם, הבטחון ד). ואיך יהיה ענין דעותינו כשישתדלו להשיג הנקי מהחמר הפשוט בתכלית הפשיטות המחוייב המציאות אשר אין עלה לו (ר״ש א״ת, מו״נ א כח). המופת על המנע ההרכבה בו יתעלה אבל הפשיטות הגמורה בתכלית האחרונה (שם שם ס). להוציא דבר גשמי מכח פשיטותו הגמורה (הקד׳ ראב״ד לספר יצירה). והגשמים הממוזגים מאלה התמוגות קרוב מן השווי

כורעי חצמחים שבים מן פשיטות איכיות היסודות בהם (אמו״ר לראב״ד א ו, 21). מה שנאמר מאין רוצה לומר שאין לו שותף כי הכל מכחו אבל אותו אין יותר הוא יש מכל היישות שבעולם אבל מתוך שהוא פשוט וכל הפשוטים מורכבים נגד פשיטותו נקרא כנגדם אין (ר׳ דוד בר׳ אברהם, מסורת הברית, קבץ על יד יא, לא). טרם נהיה שום דבר היה הכל גלוי לפניו ומצוייר במחשבתו על דרך הפשיטות (שם שם, לב). מי הוא זה אשר בטבעו המיוחד לעלות שמים מצד קלותו המוחלט ועוצם פשיטותו כמו האש (ר״י ערלאמה, יד אבשלום על משלי ל, ד״ה דברי אגור). יסוד האויר השני לו בפשיטות וקלות (שם שם) ולזה אמרו והחליטו המאמר שמחוייב המציאות ית׳ אינו גוף ולא כח בגוף והוא בתכלית הפשיטות (מנחת קנאות, קופמן, 20). אבל הבורא פשוט הוא תכלית הפשיטות (שבט יהודה, הנזכר, 121). — יבשת״פ, במשמ׳ פשיטת הכדור, חשוב שטחו: וכן הוג החוזים הנקרא אצטרול״ב בערבי לא יתכן לסחברו אלא אחר עמדו על חכמת השיעור ועל המכרוטאת [1]) ותנועות הגלגלים ו שיטות הכדור (ר״י א״ת, מו״ה, השבון הנפש, ד).

*פְּשִׁילָה, ש״נ, —שה״פ מן הִפְשִׁיל: יעט, מעיל צדקה יעטני, עוטה אור, ועל שפם יעטה, פ׳ לשון עטיפה ופשילה (הפרחון, מחברת הערוך, יעט).

*פְּשִׁיעָה, ש״נ, —שה״פ מן פָּשַׁע, פעלת הפושע, מעשה רשלנות, Nachlässigkeit; négligence; negligence: תשעים ותשעה מתים בפשיעה ואחד בידי שמים (ירוש׳ שבת יד ג). תחילתו בפשיעה וסופו באונס (ב״מ מג.). פשיעה בבעלים וכו׳ רב אחא ורבינא, חד אמר חייב וחד אמר פטור (שם לה.). לא שנו אלא שחלה בפשיעה אבל באונס נתרפא מן האמצע, היכי דמי בפשיעה כדרבי חנינא דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים (ב״ב קמד:). — ובסהמ״א: חוץ מצינים ופחים, שפעמים שבאין בפשיעה (רש״י, כתוב׳ ל.). מן הפשיעה יכול לשמור עצמו (תוס׳ שם שם, ד״ה הכל בידי). שמעט הוא שתשלם תפלה ליחיד מבלי שגגה ופשיעה (ר״י א״ת, כוזרי ג יט). חלה אחד מהם

1) [כך על פי הערב׳ a) ובהוצאות נשתבשה המה.]

a) مخروطات

(מן השותפים) באונס אם יש קצבה לרפואתו מתרפא בשלו וכו׳ ואם חלה בפשיעה כגון שהלך בשלג בחורף או בחום בימות החמה וכיוצא בזה אפי׳ אין לו קצבה מתרפא בשלו (טוחו״מ קעו ג). הלא אף אם נפל בלא פשיעתו לא ישמח כדכתיב בנפול אויביך וכו׳ (חורמ׳ לדיקים, האכזריות, כג:). — ואמר הפיטן: ראו משפטי ודיני שלחתם יד בפקדוני אן כל ראתה עיני, שמירה זו בפשיעה למי החוב בפריעה ונדעה בשלמי הרעה (יצחק בן לחוטן, פחדתי מילדי, תוכחה, טעה״ם 58).

*פְּשִׁיעוּת, ש״נ, —כמו פְּשִׁיעָה: סוף דבר שלא נמצא חכם מחכמי ישראל שקורא דורות השמד גוים גמורים ולא רשעים גמורים מפני שפשיעותם באונס היתה (סעדיה בן מימון אבן דנאן, חמדה גנוזה, שאלה ע״ד האנוסים, יו.).

*פְּשִׁירָה, ש״נ, - שה״פ מן פָּשַׁר, פְּשִׁירַת הקדחת, תכונתה להיות פושרת ולא חמה ביותר: הקדחת היומית היא אותה שתקרה עונתה ביום ופשירתה בלילה (קאנון ד א ג כז).

*פשל [1]), ממנו *הַפְשָׁלָה, *פָּשַׁל, *פְּשִׁילָה

*פָּשַׁל, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הפעי, *הִפְשִׁיל [2]), — א) הִפְשִׁיל חבלים, הִפְשִׁיל בחבלים, גִּדֵּל ופתל, שזר וטוה, (Seile) drehen; corder; to twist, make (ropes): בית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו ואין מפשילים בתוכו חבלים ואין פורשין לתוכו מצודות וכו׳ (רבי יהודה, מגי׳ ג ג). מפשילין (הזב והטהור) בחבלין וחכמים אומרים עד שיהיה זה מושך הילך וזה מושך הילך (זב׳ ג ב). ואין מפשילין לתוכן (לתוך ערי מקלט) חבלים

1) [עי בהערה הבאה.]

2) הפעל פשל בא בלשון חז״ל בשתי הוראות שקשה לראות קשר ביניהן: א) במשמ׳ פתל, שזר, טוה, וזאת משמ׳ הפעל אף בסור׳. ב) במשמ׳ הפשיל דבר לאחוריו במקל, הניח את הדבר שיהיה תלוי. ולפי צורתו ושמושו המיחד הזה של הפעל יתכן אולי שחברו כאן עם הפעל השמי הפשיל, הנמצא אף בסור׳, פעל אחר, שעקרו ביונ׳ ὑποστέλλω, הבא בשמושים כגון ὑπέστειλε τὰ ἱστία, הפשיל את מפרשי הספינה שיהיו תלויים במקלות התרן, הוריד את הקלעים תלויים לאחוריהם ברוח, וצ״ע.]

ואין עושין בתוכן כלי זכוכית שלא לתרגיל רגל גואל הדם לשם (תוספתי מכות ג ט). מהו מפקיעין, תירגם ר' חגיו קומי ר' יוסה **מפשילים** (ירוש' סוכה פ ג). מאי מסרגין ומאי מסתחין, כי אתא רב דימי אמר פליגי בה ר' חייא בר אבא ור' אסי וכו' איני והא תני רב תחליפא בר שאול ושוין שאין **מפשילין** חבלים לכתחילה וכו' (מו"ק י.). ושוין שאין פורסין בתוכן (בתוך ערי המקלט) מצודות ואין **מפשילין** לתוכן חבלים כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם (מכות י.).—ובפהמ"א: סיב הגדל סביב הדקלים ומייבשין אותו ונחלק לרצועות **ומפשילין** ממנו חבלים (רמב"ם חולי כח:, ד"ה נכרא).—ב) **הִפְשִׁיל** כלים קפה וכדו' במקל או בעץ לאחוריו, שם אותם תלויים לאחוריו, nachhängen lassen; laisser traîner (derrière soi); to (let) droop (behind): מוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים והצנועים **מפשילין** במקל לאחוריהן (כלאים ט ה). המוליך את התבן לא **יפשיל**[1] את הקופה לאחוריו אבל מביאה הוא בידו (ביצה ד א). טען והזיע והיה ריחו קשה אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי, מותר להתכסות ואסור **להפשיל** לאחוריו (נדר' ז ג). המפקיד מעות אצל חבירו, צררן **והפשילן** לאחוריו וכו' חייב שלא שמר כדרך השומרים (ב"מ ג י). הרמונים שאמרו שלשה אחוזין זה בזה, רבן שמעון בן גמליאל אומר בנפה ובכברה כדי שיטול ויהלך ובקופה כדי **שיפשיל** לאחוריו (כלים יז ד). נותנין בקפוף ובמחוק **ומפשילין** לאחוריו (תוספתי חולי ה ד). קח לך את יהושע בן נון, וכי **מפשיל** היה משה בני אדם לאחריו אלא אמרלו הקדוש ברוך הוא קחם בדברים שלא יהיה לבם לדבר אחר (ספרא ויק, לו, מכילתא דמילואים פרשה א). מכלל שנאמר לא יעלה עליך יכול לא **יפשיל** את הקופה לאחריו ת"ל לא תלבש (שם, קדושים פרק ד). דייסקי שהיא מליאה ספרים או שהיו בתוכה עצמו' המת הרי זה **מפשילן** מאחוריו ורוכב (ירוש' ברכ' ג א). נעל שלא כראוי, קשר שלא כראוי, **הפשילן** לאחוריו, נתן בראש גבו ונגנבו חייב לשלם (שם ב"מ ג יא). כל אחד ואחד נותן פסחו בעורו **ומפשיל** לאחוריו (פסחי סה:). ע"ש, ארז ואזוב ושני תולעת **שהפשיל** בהן קיפתו לאחוריו פסולין (רבי אלעזר, סוטה טז:). הנושא משאוי על כתפו והגיע זמן תפלה, פחות מארבעה קבין **מפשילן** לאחוריו ומתפלל (ב"מ קה:). עד היכן לא ישנה אדם באכסניא שלו רב אמר עד הבאר ושמואל אמר עד **שיפשיל**[1] כליו לאחוריו (ערכ' טז:). לעירוני שהיה עובר לפני חנותו של זגג והיה לפניו קופה מלאה כוסות ודייטרוטין **והפשיל** במקלו ושיברן (מד"ר ברא' יט). לאחד שנכנס למרעה וחטף גדי אחד **והפשילו** לאחוריו וכו' (שם שם כב).—ובפרט, **הִפְשִׁיל** כליו מאחריו והלך, **הִפְשִׁיל** דברים לאחוריו ויצא וכדו': הגיעה חמה לרגליו של ר' אליעזר נטל סדין ופירס על גבי סוכה **הפשיל** ר' אליעי רגליו[2] והלך לו (תוספתי סוכה א ט). ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל ב"ה אחד בדרום שלש שנים, ערב יוה"כ אמר לו תן לי שכרי וכו' אמר לו אין לי וכו' **הפשיל** כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש (שבת קכז:).—ובהשאלה: ויצא קין מלפני ה', מהיכן יצא, ר' יודן בשם ר' איבו אמר **הפשיל** דברים לאחוריו ויצא כגונב דעת העליונה (מד"ר ברא' כב).—**והִפְשִׁיל** רצועה תחת זנב הבהמה: יוצא חמור באוכף בזמן שקשור בו לחמטו ובלבד שלא יקשור את המסרכו **ויפשיל**[3] את הרצועה תחת זנבו (רשב"ג, תוספתי שבת ד ג). שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים אחד משגרו לצפון וא' משגרו לדרום להביא לו סנדלבונים טובים ואבנים טובות ומרגליות ולא עוד אלא **שמפשילין** רצועה תחת זנבו ומוציא בה עפר לגנתו ולחורבתו (ר"ש בן מנסיא, סנהי נט:).—**והִפְשִׁיל** ידו לאחוריו: האומר אל **תפשיל** ידך לאחוריך שלא תאסר עלינו מלאכה הרי זה מדרכי האמרי (תוספתי שבת ו ט).—**והִפְשִׁילוֹ** לפניו: נתנו במקטירו **והפשילו** לפניו בפונדתו וכו' הרי זה נשבע ויוצא (שם ב"מ א יג).—ובפהמ"א: פרוחי טבולים, קושרים בעין רדידים בראשם ומשלשלין **ומפשילין** ראש הרדיד

1) [בקטע כ"י משנ' מנק' מהגני', ביה"מ שכטר נמצא: לא יַפְשֵׁל, והכונה לפעי.]

1) [כך הגרסה ברגמ"ה וברש"י; אך בגמ': שיפשלו. ובשיטה מקובצת: שיפשילו.]

2) [צ"ל כליו, לכליו.]

3) [בבבלי (שבת נג.) הגרסה: שלא יפשול.]

לאחוריהם והוא הסרת (כ"א בלגבלי, יחזקי כג יח). [1]

—הִפְעִ', *הִפְשִׁיל, ב"ל מַפְשִׁיל, מוּפְשָׁל — שֶׁהִפְשִׁילוּ אותו: היתה קופתו מופשלת לו מאחוריו ברשות הרבים וכו' (תוספת' ב"ק א ז). לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו ולא במנעלו שברגלו ולא במעות הצרורים לו בסדינו ובפונדתו מופשלת לאחוריו (ברכ' סב:). — ובסהמ"א: ונמצאת טליתו מקופלת מחנה ומהנה ומופשלת על כתפיו וחלל כנגד השדרה ונראה כמין מרזב (כ"ח, סבה קמז.). בתי ידים מתמשכין ומופשלים לאחוריהם וזרועות יהודים מתגלין (מסעות בנימין השלישי, הפרדס ג, 61).

—קל, *פָּשַׁל, כמו הִפְעִ', הִפְשִׁיל, ואמר הפיטן: עון בעלי תשובה יכבש ויעביר לפשול, פשעי זדונות עשה כחטא שגיאות לרשול (מנחם ברבי מכיר, אדמה, זולת סבת תשובה). — ועי' הִפְעִ', הערות.

—נִפְעִ', *נִפְשַׁל,—כמו הִפְעִ', ואמר הפיטן: משפטיו חיות כפולים תוך שלש אצבע, המשלשל יהי נפשל כדי אצבעות ארבע (שלמה, שם מאות, אהבה סלח).

פשע [2], ממנו *פְּשִׁיעָה, פֶּשַׁע, פִּשֵּׁעַ.

פָּשַׁע, פ"ע, פָּשַׁעְתָּ, פָּשָׁעַתְּ, פְּשַׁעְתֶּם, פָּשְׁעוּ, פָּשָׁעוּ, פֹּשֵׁעַ, פֹּשְׁעִים, פּוֹשְׁעִים, פִּשְׁעוּ, יִפְשַׁע, תִּפְשַׁע, יִפְשְׁעוּ, פְּשֹׁעַ, פָּשֹׁעַ, — פָּשַׁע העם או המלך מתחת יד עם אחר, פָּשַׁע בעם או במלך, מרד בו, בגד בו, abfallen; abandonner; to desert: וַיִּפְשְׁעוּ ישראל בבית דוד עד היום הזה (מ"א יב יט). וַיִּפְשַׁע מואב בישראל אחרי מות אחאב (מ"ב א א). ויהי במות אחאב וַיִּפְשַׁע מלך מואב במלך ישראל (שם ג ה). בימיו פָּשַׁע אדום מתחת יד יהודה וימלכו עליהם מלך וכו' וַיִּפְשַׁע אדום מתחת יד יהודה עד היום הזה אז תִּפְשַׁע לבנה בעת ההיא (שם ח כ—כב). — וּפָשַׁע העם או האדם באלהים: וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פָּשְׁעוּ בך (מ"א ח נ). בנים גדלתי ורוממתי והם פָּשְׁעוּ בי (ישעי' א ב). אביך הראשון חטא ומליציך פָּשְׁעוּ בי (שם מג כז). פָּשֹׁעַ וכחש ביי' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר (שם נט יג). הכהנים לא אמרו איה יי' ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פָּשְׁעוּ בי והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו (ירמ' ב ח). למה תריבו אלי כלכם פְּשַׁעְתֶּם בי נאם יי' (שם שם כט). אך דעי עונך כי ביי' אלהיך פָּשָׁעַתְּ ותפזרי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן ובקולי לא שמעתם נאם יי' (שם ג יג). וסלחתי לכל עונותיהם אשר חטאו בי ואשר פָּשְׁעוּ בי (שם לג ח). שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי המה ואבותם פָּשְׁעוּ בי עד עצם היום הזה (יחזקי ב ג). אוי להם כי נדדו ממני שד להם כי פָּשְׁעוּ בי (הוש' ז יג). ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך אשר פָּשַׁעַתְּ בי (צפני' ג יא). — וּפָשַׁע על התורה, עבר על דבריה: יען עברו בריתי ועל תורתי פָּשָׁעוּ (הוש' ח א). — וּפָשַׁע על דבר, למען הדבר: ועל פת לחם יִפְשַׁע גבר (משלי כח כא).—ובדבר: השליכו מעליכם את כל פשעיכם אשר פְּשַׁעְתֶּם בם (יחזק' יח לא). כי הרבינו לִפְשֹׁעַ בדבר הזה (עזר' י יג). —ובלי השלמה: באו בית אל וּפִשְׁעוּ הגלגל הרבו לִפְשֹׁעַ והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם (עמו' ד ד). נחנו פָשַׁעְנוּ ומרינו אתה לא סלחת (איכ' ג מב).—ובינ' פוע': ושבר פֹּשְׁעִים וחטאים יחדו ועזבי יי' יכלו (ישעי' א כח). השיבו פּוֹשְׁעִים על לב. (שם מו ח). כי ידעתי בגוד תבגוד ופֹשֵׁעַ מבטן קרא לך (שם מח ח). תחת אשר הערה למות נפשו ואת פֹּשְׁעִים נמנה והוא חטא רבים נשא וְלַפֹּשְׁעִים יפגיע (שם נג יב). וברותי מכם המרדים וְהַפּוֹשְׁעִים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא (יחזק' כ לח). כי ישרים דרכי יי' וצדקים ילכו בם ופֹשְׁעִים יכשלו בם

---

[1] [בילקוט המכירי לתהל' (פו יג) מובא בשם תנחומא: ירד יעקב וכו' וצפה את עשו נכנס והפשיל עצמו ונטמן אחורי הפתח. אך כנראה צ"ל: והשפיל עצמו.

בעבודה לרסע"ג (בחדכי ילדקו, קבץ מע"י גחו' ב, 10; סדור רסע"ג, רפח) נמצא: בבית כלא מים השיל, ויחשוף ני הנחבית, בוערת מאתמול הפשיל, ושער ומראה אש בית, ע"כ, והוא על דרך לשון הכתוב (ישעי' ל לג): כי ערוך מאתמול תפתה וכו' נשמת יי' כנחל גפרית בערה בה. אך משמ' הפעל הפשיל אינה ברורה, ויתכן שיש כאן ט"ס, וצ"ל: הבשיל].

[2] [ע"פ משמ' השרש, כפי שהיא יוצאת משמושים כגון בימיו פָּשַׁע אדום מתחת יד יהודה (מ"ב ח כ), היא כנראה לשון נִתּוּק וְרִחוּק, ועל כן אפשר שפשע קרוב אל פשח, ואולי אף אל פשע במשמ' רחוק ופשוק הרגלים בפסיעה, עד שיש לראות בשרש זה אך מבטא מיֻחד של פשע בההפתחות מדינית ודתית. ומתאים לכך פסע בסור', הבא גם במשמ' פסע פסיעות וגם בזו של פשע וחטא; וכן התפתחו גם בלשונות אחרות מלים במשמ' פסע וצעד להוראת עבר עברה, כגון Ausschreitung; excès; excess.]

(הוש' יד י). וּפֹשְׁעִים נשמדו יחדו אחרית רשעים נכרתה ותשועת צדיקים מיי וכו' (תהל' לז לח–לט). אלמדה פֹשְׁעִים דרכיך וחטאים אליך ישובו (שם נא יח). ולאחרית מלכותם כהתם הַפֹּשְׁעִים יעמד מלך עז פנים ומבין חידות (דני' ח כג). — ובתו"מ: שלא פושעת בדבר אלא היא הטעתך (מד"ר בראש' פז). שהראה הקב"ה למשה וכו' דור דור ושופטיו דור דור ומנהיגיו דור דור ופושעיו דור דור וצדיקיו (שם במד' כג). ועל ידי שמטרונית היתה יודעת שהמלך היה מחבבה יותר מדאי היתה פושעת על כבודו של מלך ומפלגת את גזירותיו (פסיק' רב', ותאמר ציון, קמד.). כשתהא אומר לפושעים למה לא עשיתם תשובה, אם תקבלני כל הפושעים משלימין לך ומסתכלין בי הכל, ואני העד העיד שאתה מקבל את השבים (מדרי שוח"ט לתהלי כח). — ובסהמ"א: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכנו כי פשענו כי אל טוב וסלח אתה (תפלת י"ח). במי שמתחמם באש שאם ישב רחוק ממנו יהנה בחומו ויקבל תועלת באורו ואם יפשע בעצמו ויוסיף להתקרב אליו ישרף וישוב לו התועלת לנזק (פרוש הרמב"ם לאבו' ב י). — ואמר הפיטן: אני אשמתי ופשוע צדק נא דינהו ואל יצא רשוע צדק המציאהו (תקדך בל תמש, סליחי' נעילה, סדור אהב לוצא, תרים.). — *פּוֹשְׁעֵי ישראל ופּוֹשְׁעֵי אמות העולם: פושעי ישראל בגופן פושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חודש (תוספת' סנה' יג ד). אמרה כנס"י אף על פי שדלה אני מן המצות לי נאה להושיע פושעי ישראל בגופן (רבה, ר"ה יז.). תא חזי מה בין פושעי ישראל לנביאי אומות העולם (גיטי' נז.).—*פָּשַׁע השומר, התרשל ולא שמר כראוי, vernachlässigen; négliger; to neglect: שומר חנם כיון שאפשר פשעתי מקנה ליה כפילא (בב ספא, ב"מ לד.). פשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה וכו' (שם לו:). — *ועל מי שהתרשל בענינים אחרים וגרם לתקלה ע"י זה, בתפלה, בערוב, בהליכה בדרך: ושל מוספין כל היום, א"ר יוחנן, ונקרא (המתפלל מוסף אחר שבע שעות) פושע (ברכ' כח.). פושע את (משאל למי שלא הניח ערוב תבשילין, בילה טז:). נתקל פושע הוא (ר"ת, ב"ק לא.). למימרא דסבר ר"מ נתקל לאו פושע הוא (ב"מ פב:). — ובזהמ"א: וכן אם פשע ולא בדק הסכין או שאבדה הסכין עד שלא יבדוק שחיטתו כשרה (רמב"ם שחיטה א כה). שהמוסר כרמו לשומר בין באריסות בין בשמירות חנם וכו' ופשע ולא עשה חייב כמי שהפסיד בידים (הוא, שכירות ב ג). אבל אם שלח לו ע"י מי שהוחזק כפרן או במקום סכנת דרכים שאין הרבים רגילין להעביר שם ממונם הרי פשע וחייב (טוחו"מ קכא א). ראובן שאל משמעון משכון שמשכן בידו, השיב שמעון בנך הקטן בא ושאל אותו בשמך ונתתיו לו, וראובן אומר שלא בא לידו, שמעון פושע הוא שמסרו ליד בן ראובן אפילו אם היה גדול (שו"ע חו"מ עב לא). הפקיד אצלו פירות שאינם מדודין ועירבן עם פירותיו ולא מדדן ה"ז פושע (שם רלב יד).— *וּפָשַׁע האדם בנפשו, לא נשמר לנפשו, לא נהג בזהירות[1]: אתם פשעתם בנפשותיכם מפני מה לא הנחתם בבתיכם תבואה של שנים ושלש וארבע שנים (מד"ר בראש' לא). — *וּפָשַׁע בפלוני, התרשל בעבודתו עם פלוני, פָּשַׁע בתינוקות[2]: ומלמד תינוקו' שפשע בתינוקו' ולא למד או למד בטעות וכל כיוצא באלו האומנים שאי אפשר שיחזירו ההפסד שהפסידו מסלקין אותן בלא התראה (רמב"ם, שכירות י ז). —נפע', נִפְשָׁע, — מי שפושעים ומורדים בו: מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד אח נִפְשָׁע מקרית עז ומדונים כבריח ארמון[3] (משלי יח יח–יט).—*נִפְשָׁע הדבר מהיות, נִפְשַׁע הדבר ולא היה, הכזיב את תקות

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [עפ"י הארמי' שבתלמו': דהוה פשע בינוקי (מכות טז:), וכן נמצא בארמ' גם פשע בנפשיה, התרשל בעניני עצמו, לא נשמר לנפשו: פשעת בנפשך ושקלת מינאי טפי (ב"ק סה.).]

3) [המפרשים התלבטו בפרוש המלה והמשל, והשבעים והוולג' תרגמו כאלו היה כתוב נושע תחת נפשע. ואולם כנראה אין אח כאן לשון אחים ואחיות, אלא אח הגחלים ככתוב ואת האח לפניו מבערת (ירמ' לו כב), והכונה היא: אח שהגחלים מורדות ונלחמות בו (אש הגחלים הבוערות וחמים הרותחים שבסיר) יותר ממלחמת קריה נצורה, וכנראה אין כאן אלא המשך לפסוק הקודם שטמון בו חדוד בכונה שניה: ובין עצומים יפריד, כלו' ובין עֵץ וּמַיִם יפריד האח, בין העצים הבוערים והמים הרותחים יפריד האח שביניהם, והוא נפשע מקרית עז. וחדוד כזה גם בראשית הפסוק: מדינים ישבית הגורל, שכונתו: מדינים ישבית הגורש לץ; השוה: גרש לץ ויצא מדון וישבת דין וקלון (משלי כב י).]

המקוה ולא היה: בשת דבר הבא על ענין שחשב המתבייש שיהיה ונפשע מהיות (ר"א בדרשי, חותם תכניה, בושה). לפי שכוב יאמר על דבר הנועד להיות ויפשע ולא יהיה וכו' אל תיעד לה דבר שיפשע מהיות (שם, כמה). — "ובמשמ' הקל, ואמר הפיטן: טהור עינים מראות רעים יצוריו בוחן בכל עתים ורגעים כלות בחמה בו נפשעים להביא שבר לחטאים ופושעים (ר' שמעון בר יצחק, אמצי, סדר ב שבועות).

—הפע', "הִפְשִׁיעַ,—הִפְשִׁיעַ את פלוני, החטיאו, גרם לו שיפשע: וה' המיתו (את מנילאוס) באכזריותיו ובעונותיו כי הרבה הפשיע[1] והרשיע לעשות תועבות רבות לפני מזבח ה' (יוסיפון כד, פרג, מד.). מדוע הפשיעם והכשילם (כלמון, תגזייל. 211). — ובמשמ' הרשיע, האשים, אמר על פלוני שפשע, חשב לו לפֶשַׁע: אל פניו אוכיח, לדעת מה יפשיעני (רס"י, איוב יג יה). ואני בבואי מפדן באותו הדרך לאחר שברכני הקב"ה מתה רחל בדרך בעוד הרבה דרך עד הישוב לבן קברתיה בדרך כי לא היה פנאי לקברה אצל לאה במערת המכפלה, ושלא יפשיעהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן (רסב"ם, בראש' מח ז). אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם כשאר משתוררים על הצבור ואם כן למה מפשיעים אותי בשררה (סוה, במד' יו יה).—ואמר הפיטן: הון סוערה וסוערת ומלשני הבליעה צאנך מלהפשיעה פן אראה ברעה באבדן מולדתי (יצחק, יושב בסתר, סליח' ד עש"ת).

פֶּשַׁע, ש"ז, פֶּשַׁע, בכנ' פִּשְׁעִי, פִּשְׁעוֹ, פִּשְׁעָהּ, פִּשְׁעֲכֶם, פִּשְׁעָם, מ"ר פְּשָׁעִים, סמי' פִּשְׁעֵי, בכנ' פְּשָׁעַי, פְּשָׁעֶיךָ, פְּשָׁעָיו, פְּשָׁעֶיהָ, פִּשְׁעֵיכֶם, פִּשְׁעֵיהֶם, — פעֻלת הַפּוֹשֵׁעַ והבוגד באלהים, חֵטְא וְעָוֹן, Abfall, Sünde; Désertion, péché; desertion, sin: ויען יעקב ויאמר ללבן מה פִּשְׁעִי מה חטאתי כי דלקת אחרי (בראש' לא לו). אנא שא נא פֶּשַׁע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לְפֶשַׁע עבדי אלהי אביך (שם נ יז). השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לְפִשְׁעֲכֶם (שמות כג כא). נצר חסד לאלפים נשא עון וָפֶשַׁע וחטאה ונקה לא ינקה (שם לד ז). והתודה עליו את כל עונת בני ישראל ואת כל פִּשְׁעֵיהֶם לכל חטאתם (ויקר' יו כא). דע וראה כי אין בידי רעה וָפֶשַׁע ולא חטאתי לך (ש"א כד יב). שא נא לְפֶשַׁע אמתך (שם כה כח). נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וכבד עליה פִּשְׁעָהּ ונפלה ולא תוסיף קום (ישע' כד כ). אנכי אנכי הוא מחה פְשָׁעֶיךָ למעני וחטאתיך לא אזכר (שם מג כה). והוא מחלל מִפְּשָׁעֵינוּ מדכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו (שם נג ה). קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פִּשְׁעָם ולבית יעקב חטאתם (שם נח א). והרשע כי ישוב מכל חטאתו וכו' כל פְּשָׁעָיו אשר עשה לא יזכרו לו (יחזק' יח כב). ויראה וישוב מכל פְּשָׁעָיו אשר עשה (שם שם כח). צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פִּשְׁעוֹ ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו (שם לג יב). על שלשה פִּשְׁעֵי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו ועברתו שמרה נצח (עמוס א יא). הירצה יי' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פִּשְׁעִי[1] פרי בטני חטאת נפשי (מיכה ו ז). מי אל כמוך נשא עון ועבר על פֶּשַׁע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא (שם ז יח). האשימם אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פִּשְׁעֵיהֶם הדיחמו כי מרו בך (תהל' ה יא). גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקית מִפֶּשַׁע רב (שם יט יד). חטאת נעורי וּפְשָׁעַי אל תזכר כחסדך זכר לי אתה למען טובך יי' (שם כה ז). כי הנה ארבו לנפשי יגורו עלי עזים לא פִשְׁעִי ולא חטאתי יי' (שם נט ד). דברי עונות גברו מני פְּשָׁעֵינוּ אתה תכפרם (שם סה ד). אם חקתי יחללו ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פִּשְׁעָם ובנגעים עונם (שם פט לב—לג). כרחק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פְּשָׁעֵינוּ (שם קג יב). שנאה תעורר מדנים ועל כל פְּשָׁעִים תכסה אהבה (משלי י יב). מכסה פְשָׁעָיו לא יצליח ומודה ועזב ירחם (שם כח יג). גוזל אביו ואמו ואומר אין פָּשַׁע חבר הוא לאיש משחית (שם שם כד). אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פִּשְׁעָם (איו' ח ד). היו צריה לראש איביה שלו כי יי' הוגה על רב פְּשָׁעֶיהָ (איכ' א ה). שבעים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלא הַפֶּשַׁע

[1]) [בהוצ' גינצבורג (עמ' קכח) אין הפשיע.]

[1]) [במקום בְּפִשְׁעִי, כמו פֶּתַח במקום פֶּתַח, ועוד.]

ולהתם חטאית ולכפר עון ולהביא צדק עלמים (דני׳ ט כד).— וּפֶשַׁע באדם, הגורם לנזק ממון: על כל דבר פֶּשַׁע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב ח). — פֶּשַׁע שְׂפָתַיִם, מה שחטא ופשע האדם בדבור פה: בְּפֶשַׁע שפתים מוקש רע (משלי יב יג).—רַב פֶּשַׁע, מי שמרבה לפשע: איש אף יגרת מדון ובעל חמה רב פֶּשַׁע (שם כט כב). — ילד פֶּשַׁע: הלא אתם ילדי פֶשַׁע זרע שקר (ישעי׳ נז ד).— שָׁבֵי פֶשַׁע, מי ששבו מפשעיהם: ובא לציון גואל ולשבי פֶשַׁע ביעקב נאם יי׳ (שם נט כ) — ובתוה״מ: אנא השם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי (ודוי כהן גדול, יומא ג ח). פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי וכו׳ (בבלי שם לו:). אמר לה הרי זה גיטך, אמרה לו מה פשעי, אמר לה צאי מביתי שמזגת לי כוס פשור (תנחו׳ וישב ד). — ובסהמ״א: ור׳ יהודה סבר לשדורי ממש שדרי׳ לתינוק, מה פשע יש לתנווני בכך (רגמ״ה, ב״ב סז:). שנלקח ממנו אבן ומוליד אבל כשלקח אשה ואינו מוליד בידוע שפשע שלו (ספר חסידים תתתתסיב). —ואמר הפיטן: בשבוץ מכנסי בד כעין פרשים תחלה יכסה חמוקי ירכיו בם יכסה פשע ערות שטים ויגלה לנו זכות גן נעול (יוסי בן יוסי, אתה כוננת עולם ברב חסד, עבודת יוה״כ, מחז׳ איטל׳ ב, ריד:). —ואמר המשורר: לרבים הוא חבר ועל פשעם עבר ובנחת דבר בשבתו בשערים (דונש, דעה לבי, מעה״ס 5). דמעתי עזרתי על כבד מעותי ואשר הרעתי, הרעתי בילדותי ומפשעי שחרותי נהייתי ונחליתי (רמב״ע, מזמרת שירתי, שם 81).

*פִּשְׁפּוּשׁ, ש״ז,—שה״פ מן פִּשְׁפֵּשׁ, פְּעֻלַּת המפשפש והמחפש [1]: סדר הפשפוש הוא שיחקור שמא עבר על איזה דבר (ספר דברי הימים ודעת חכמה א ג). ואחר כך יקדש שאר היום בפשפוש מעשיו ולשוב מהם (חמדת הימים ג, קז.). ועל כרחך לא נתקנו תעניות אלו אלא לפשפוש המעשים ולקבל עליו דרכי תשובה (שם שם, קל.).

---

1) [עפ״י הארמ׳ שבתרגומים.]

א. *פִּשְׁפָּשׁ [1], ש״ז, — רמש קטן מסריח ומוצץ דם החי ומיץ הצמח, וביחוד המין המוצץ דם האדם בלילה, Wanze, Bettwanze; punaise; bug, bed-bug: אמרו לו וכו׳ טמא היית וטמאה היתה תרומה או נודע שהוא טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שלא נפדו או שטעם טעם פשפש לתוך פיו הרי זה יפלוט (תרומ׳ ח ב). עוד הן (שקצים ורמשים) יש בהן צורך, וזבוב לצירעה, פשפש לעלוקתה, נחש לחפפית, שבלול לחזזית, סממית לעקרב (ר׳ יהודיי, ירוש׳ ברכ׳ ט ג). בהמת בבהמה תאכלו ולא עוף בבהמה תאכלו ולא שקץ באכילת ולא סוף דבר פישפש, אלא כל דבר שנפשו של אדם חתה ממנו (שם תרומ׳ ח ג). תולה (את כתם הדם) בפשפש ועד כתורמוס (ר׳נ בר יצחק, נדה נח:). פשפש זה ארכו כרחבו וטעמו כריחו, ברית כרותה לו שכל המוללו מריח בו (ת״כ, שם שם).—ובסהמ״א: אם יבולעו שבעה פשפשים הנולדים בזמן הקיץ במטות ויהיו חיים יועילו לנשיכת הנחש הממית ואם יושם עפרם בפי האמה ירפא חולי קושי ההשתנה (סלעי הגבורים ב). מי שבלע עלוקה כדי שישליכנה יקחו פשפשים ויתנו אותם על אש ויפתח פיו ויקבל אותו עשן ויפול העלוקה (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יח). אמנם ברמשים מכאיבים ינגעו גב חזה ככל תושבי ארצות החמות זבובים כנים וכו׳ פשפשים (וואנצען) וכו׳ (ר״מ בלוך, שבילי עולם א, עז).

ב. *פִּשְׁפָּשׁ [2], ש״נ, — פתח קטן, דלת קטנה, פתח בדלת, Türchen, Nebentür; petite porte,

---

1) [בסור׳ פִּשְׁפְּשָׁא, ועי׳ פִּשְׁפֵּשׁ, הערה. במשני׳ מנק׳ כ״י פרמה מנק׳ פַּשְׁפֵּישׁ, ובכ״י קופמן פִּישְׁפֵּשׁ, ובדפו׳ ליוורנו פִּשְׁפֵּשׁ, ובמדב״ם נדפס: פשפיש.]

2) [לא התברר מקור המלה שגם המדקדק הסורי בר־בהלול מביא אותה במשמ׳ דלת קטנה שבגדולה, אף שלא נמצאה בשום מקור בלשון הסורית. ויתכן שגם מלה פִּשְׁפָּשׁ זו, כמו פשפש, פסיפס, במשמ׳ אבן תשבץ, משבצת אבנים (שהיא מיונ׳ ψῆφος) שאולה היא מיוני או רומ׳. ואכן נמצא פשפש או פסיפס גם במשמ׳ עמוד: ראשי פסיפסין מבדילין בין קדש לחול (מדות א ו) ובארמ׳ די בידיה תלין פשפושין דארעא (תרג׳ תהל׳ לה ד). ושתי הוראות אלו, של דלת קטנה ושל עמוד השער׳, יש גם לרומ׳ postis, ועל כן אפשר שבטאו בהדמות ההגאים pospis במקום postis.

במזרח שער נקנור, guichet; little door, wicket: ושני פשפשין היו לו אחד בימינו ואחד בשמאלו (שקל' ו ג). נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המוקד לעזרה וכו' (תמי' א ג). בא לו לפשפש הצפוני ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום וכו' נטל את המפתח ופתח את הפשפש נכנס לתא ומן התא אל ההיכל עד שהוא מגיע לשער הגדול (שם ג ז). זה (השער) שהיה פתוח לעזרה פשפש קטן היה לו שבו נכנסין לבלוש את העזרה (מדות א ז). שני פשפשין [1] היו בבית החליפות וגובהן שמנה כדי להכשיר את כל העזרה כולה לאכילת קדשי קדשים ולשחיטת קדשים קלים (ר' יוסי ב"ר יהודה, זבח' נה:). והאומן אינו בונה אותה (את הפלטין) מדעת עצמו אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו לדעת היאך הוא עושה חדרים היאך הוא עושה פשפשין וכו' (מד"ר בראש' א). פתח לו הקב"ה פשפש מתחת כסא כבודו ואמר לך רד (בשם ר' אבא בר אבין, שם שמות מג). למלך שאמר לבני המדינה שיבנו פלטר ובנו אותו והיו בני המדינה עומדים על פתח פלטר ומצעקים ואומרים יכנס המלך לפלטר, מה עשה נכנס בפשפש ושלח להם הכרוז אל תצעקו שכבר באתי לפלטר (שם במד' יג). שעתיד הקב"ה לעשות שער גדול לביהמ"ק ושני פשפשים מאבן טובה אחת של מרגליות (פסיק' רבי, עניה סוערה, קמט.). — ובסתמ"א: הפשפש והוא שער הקטן ושני פישפשין היו להיכל מצדי השער הגדול שבאמצע (רמב"ם, ביהב"ח ד ו). — ואמר הפיטן: פשפשים ושערים ארצה נגררים (אלבעותי ספלו, קינ' ת"ב).

*פִּשְׁפֵּשׁ [2], פיו"ע, — פִּשְׁפֵּשׁ בדבר או במקום, חִפֵּשׂ בו יפה יפה, absuchen, nachforschen; rechercher, fouiller; to search, enquire: אבל אמרו אחד יצא מעיר פלונית ומפשפשין באותה העיר, אם לא יצא משם אלא הוא תינשא אשתו (תוספת' יבמ' יד ח). ביהודה בראשונה היו חשושבינין מפשפשין במקום החתן ובמקום חכלה [1] (ר' יודה, ירוש' כתוב' א א). אם בשפישפש ומצא חרי מצא אם בשלא מצא הרי פישפש ולא מצא (שם שם). מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומפשפשין בהם [2] כדי שלא יתליעו, כך הוי מפשפש בדבר תורה כדי שלא תשכחם, א"ל רבי יעקב ברבי חנינה לרבי בא ונפשפש בהלכות [3] בשביל שלא יעלו חלודה (ספרי דבר' שו). בשר ודם מפשפש שטרותיו אם מצא שמתחייבים לו בני אדם הוא מוציא שטרותיו וגובה מהם ואם מצא שהוא חייב לאדם כובשו ואינו מוציאו (מדר' שמות כה). אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתו ופשפשתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (שם במד' יט). — ובהשאלה: פִּשְׁפֵּשׁ בעצמו או במעשיו, בדק את לבו ואת מעשיו שמא חטא, הרהר בתשובה: היה בא אצל הכהן והכהן אומר ואמר לו צא ופשפש בעצמך וחזור בך שאין חנגעים באין אלא על לשון הרע וכו' (תוספת' נגע' ו ז). אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה', פשפש ולא

והיא פשפש שכתו"ם. והשוה למשל πέντε, חמש ביוני, שעל ידו πέμπε, ולפי זה בגרמ' fünf, באנג' five וכו'.

במשנ' מנק' ליוורנו מנקד פִּשְׁפֵּשׁ, פִּשְׁפְּשִׁין. ובכ"י קופמן: פִּשְׁפֵּשׁ, פִּשְׁפְּשִׁים, פִּשְׁפְּשִׁין.]

[1]) [הערת ד"ם: בכ"י ר' ב' פשופשין בכולן ובכ"י ק' פשיפשין ובסמוך פשפש ובכ"י ר' א' בסמוך פישפש, ע"כ. ובתוספת' (זבח' ז א): פסיפסין. ובהמאירי ליומא (ד ב): הנכנס דרך גגות ופספסין.]

[2]) [יש מחברים פעל זה עם מִשְׁמֵשׁ, מן משש, ואולם אין להתעלם מן הקשר שבין הפעל הזה ובין ש"ז א. פִּשְׁפֵּשׁ. וכנראה קדם שם הרמש, המצוי אף בסור', לפעל, שאינו בלשון זו אלא בארמי' של יהודים בלבד. ולפי זה פִּשְׁפֵּשׁ בעקר משמעותו הוא כמו ג. פִּלָּה (עי' הערות לערך זה), חפש רמשים ושרצים, טהר מרמשים. ואמנם אף השם רֶמֶשׂ, שהוא נַמְשׁ באשור' מן נַמָשׁ, רָמַשׂ. חלך וזחל, נַמְשְׁשׁ, רומש ושורץ, בלשון זו, הוא גם כמו משמש (משמש ובא) פעבר', ובמובן זה אין פשפש(ים) אלא משמוש של שרצים. ובאשורי' משרש זה גם נַמְשַׁת, שעקרו מַמְשַׁת, מין ממיני העכביש, והיא כנראה השממית (משלי ל כח).

בספרי (דבר' מים): משל לאדם אחד שהיה לו עגל והיה מפשפשו ומגרדו, צ"ל: משפשפו.]

[1]) [עי' בעמ' הבא הערה 2.]

[2]) [במדר' תנאים (הופמן, דבר' לב ב): ומנקין אותן ומפשפשין אותן.]

[3]) [שם: את ההלכות.]

מצא יתלה בבטול תורה (רבה אֹו רב חסדא, ברכ׳ ה.). במנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, עכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו (ערוב׳ יג:). ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו וגו׳, שהיו מפשפשים בעצמם למה אירע להם תפיסת מצרים (מד״ר במד׳ יג). — וּפִשְׁפֵּשׁ את האדם, חפש בבגדיו ובכליו: ביהודה היו מפשפשין את החתן ואת הכלה [1]) שעה אחת קודם שיכנס לחופה [2]) (תוספת׳ כתוב׳ א ד). —ובאדם: נכנס לתרום את הלשכה מפשפשין בו בכניסה וביציאה ומדברין עמו משעה שנכנס ועד שעה שיוצא (סס סקל׳ ג א). —ובסהמ״א: מת עשה (פרעה) חזר ופשפש בספריו ולא מצא כתב משליחות (מדרש ויושע, סי׳ דברי חכמים, ד). ודקדקו עם חכמי ארץ ישר׳ בסוד הציבור ופשפשו וחיפשו בזו עד שנתבוננו בו יפה יפה (קטעי וכוח בן מאיר, JQR NS V, עמ׳ 547). הואיל ולא פשפשו בדבר גובין מנכסין משועבדים (רגמ״ה, ב״ב מ ב.). והיה מפשפש כל מעיו אם יש בהן כאב והיה מתחלש ומתעלף כל כך עד שאשתו בוכה עליו ותולשת שערה מחמת דאגה (רש״י, נדרי׳ כ:, ד״ה סמוחא). כיון דקבע הלכה אז אין לפשפש [3]) בדבר (רשב״ם, ב״ב קל:, ד״ה הלכה). אבל משהורה לעשות שוב אין לפשפש אחריו (הוא, סס סס, ד״ה ומר סבר). וכותבין שטר טירפא למלוה שילך ויפשפש אחר קרקעותיו של לוה (הוא, סס קסט., ד״ה והאמר רב נחמן). לא אשקול ולא אראה אחר פלוני כי כולם נאמנים ואיך אפשפש אחריהם ואחשוד אותם וכו׳ (ספר חסידים תתתתשלו). וראיתי אותו ששבו פניו פני זעם ומפשפש [4]) בזקנו ואמרתי בלבי אורייתא היא דמרתחא ליה (הקנה, ענין ודוי, כו:). כשנולד הנער מגדלות אותו בעריסה ומניחות ידיהן על ראשו ומפשפשות [1]) ראש לפיכך ראשיהן עגולים (ר״י עקנין, ספר מוסר ג יד). חובה על האדם לפשפש במעשיו ולזכות את פעליו ולטהר טומאת לבו קודם שיגיעו לפני חוקר הלבבות ובוחן הכליות ויודע הנסתרות (סס סס יח). — ואמר הפיטן: פשפשתי כבית גנזי פנקסים וספרים פן אמצא החתן שאתם מספרים (ר״י טוב עלם, אז כאלפסת, זולי שבת הגדול). בפשפשנו מעשים והנם מבוערים רתת אחזתנו חבלים וצירים (שמואל, סמרכוך, סליח׳ ג פסי״ח).

פשר [2]), ממנו *אֶפְשָׁר, ˚אֶפְשָׁרוּת, ˚אֶפְשָׁרִי, ˚אֶפְשָׁרִיּוּת, *הֶפְשֵׁר, ˚הַפְשָׁרָה, ˚הִתְפַּשְּׁרוּת, ˚פִּשּׁוּר, ˚פְּשִׁירָה, *פֶּשֶׁר, *פָּשַׁר, א. פֵּשֶׁר, ב. ˚פֵּשֶׁר, ˚פֵּשֶׁר, *פְּשָׁרָה, ˚פִּשְׁרָה, ˚פִּשְׁרוֹן, ˚פִּשְׁרוּת, ˚פַּשְׁרָן.

***פָּשַׁר** [3]) פ״ע, —א) פָּשַׁר הַמָּן, התמסמס אחר היותו קר וקפוא כקרח, schmelzen, auftauen; se liquéfier, fondre; to melt, thaw: ונמס, כיון שחמה זורחת עליו היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו ומוליבין לים הגדול (מכי׳ בשלח, ויסע מסה ד). — וסיד: והלמד תורה בזקנותו למה הוא דומה, לסיד שהוא טוח על גבי לבנים, כיון שטיפה של מים תוי׳

1) [בירוש׳ (עי׳ לעיל): במקום החתן ובמקום הכלה.]

2) [בדפוס׳: בראשונה היו וכו׳ ג׳ ימים קודם לחופה, ופרש בעל מנחת בכורים: מחפשין ג׳ ימים קודם לחופה ושלא ינהגו מנהג רמאות שלא תכין מפה בדם והחתן שלא יכין מפה בלא דם ויחליף את המפה שעם הדם.]

3) [השוה גם א. פִּקְפֵּק, הערה.]

4) [אולי צ״ל: וממשמש.]

1) [ומשפשפות?]

2) [השרשים פשר ופתר שוים הם בעקר הוראתם, שהיא התרת דבר מוחש או מפשט, אף עפ״י שנתיחדו לשמושים מיחדים, ועל כן קשה לראות בשניהם שרשים שונים בראשיתם. אך אין יחסם זה כיחס שרשים אחרים, שבאים בעברית בשין, אבל בארמ׳ בתיו ובערבי׳ בת׳ a), אלא עקר השרש הוא פשר, וכן הוא נמצא גם בארמ׳, בסור׳, וכן בערבי פשׂר b), ורק במשמ׳ פתר חלום נמצא פתר בעבר׳ המקראית ובכל שמושיו בארמ׳ של יהודים, בעוד שאף במשמ׳ זו בא בסור׳ פשר בלבד. ועל כן יש לראות במבטא פתר צורה נהוגה בא״י בלבד, ואולי מבטא שנולד בצרוף פש–פת דוקה. ודומה לכך דמיון השרשים פשל—פתל (עי׳ פָּשַׁל, הערה) במשמ׳ פְּתוֹל פתילות וחבלים. ויש להפריד משרש זה את המלה הארמ׳ פתורא במשמ׳ שלחן, שהיא פַּשּׁוּר באשור׳, ומקורה בשומרית בַּנְשׁוּר. ואפשר ששרש זה קרוב הוא גם אל א. פרש, עי׳ שם הערה.]

3) [עי׳ בהערה לשרש.]

a) ث b) فسر

יורד עליו פושר והולך לו (אליסע בן אבויה, אדר"נ נוסי' ב לה). — והשמן הקרוש: מביאה אשה פך של שמן ומניחתו כנגד המדורה לא בשביל שיתבשל אלא בשביל שיפשר (ר' יהודה, שבת מ:).—ובינ' פּוֹשֵׁר, מ"ר, פּוֹשְׁרִים, פושרין, מים פּוֹשְׁרִים וכדו', משקאות שפגה קרירותם ושאינם לא צוננים ולא חמים[1]), lau(warm); tiède; lukewarm: אין שורין את החלתית בפושרין אבל נותנה לתוך החומץ (שבת כ ג). מים חיים ולא מים מלוחים ולא מים פושרים ולא מים מכזבים ולא מים מנטפים (ספרא ויק, מצורע פרק א). המים המובים פסולים אלו הם המובים המלוחים והפושרים, המים המכזבים פסולין, אלו הם המים המכזבים, המכזבים אחד בשבוע (פרה ח ט). לא שנו אלא בפושרין הא בצונין מותר (רב הונא, ירוש' שבת כ). אין לשין מצה ברותחין מפני שהן חולטין ולא בפושרין מפני שהן מחמיצין אבל לשין אותן בצונין (שם פסח' ב ז). כל המנחות נילושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו (שם שם). המפלת כמין דגים וחגבים שקצים ורמשים אם יש עמהן דם טמאה ואם לא טהורה ותטיל לפושרין (שם נדה ג ג). וכמה היא שרייתן בפושרין מעת לעת (שם שם). שומא יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין שערות אדומות, תטיל למים, אם נמוחו טמאה, אמר ריש לקיש ובפושרין (בבלי שם כב:). כיצד גלגל חמה ולבנה שוקעים ברקיע וכו' אמר ר' יוחנן נראין דברי ר' יהודה בר אלעאי דהוא אמר מאחורי הכפה ולמעלן ביומות חמה שכל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין, ומלהון דרבנן דאמרין מאחורי הכיפה ולמטה ביומות הגשמים שכל העולם כולו צונן ומעיינות פושרין (מד"ר בראש' ו). מלחש ונכנס (יוסף) מלחש ויוצא, הוה אמר ליה מזוג רותחין והיו רותחין, פושרין והיו פושרין (רב הונא בשם רב אחא (שם שם פו). — ובהשאלה, נִכְוָה בְּפּוֹשְׁרִין, הבין ברמז קל: מעשה שמתה שפחתו של רבי אליעזר ונכנסו תלמידיו לנחמו ולא קיבל, נכנס מפניהם לחצר ונכנסו אחריו, לבית ונכנסו אחריו, אמר להן כמדומה הייתי שאתם ניכוין בפושרין ואי אתם נכוין אפילו ברותחין (ירוש' ברכ' ב ח). — ונכוה בפושרים

1) [ועי' פִּשֵּׁר, הערה.]

במשמ' הכניס ידו למים פושרים, ובהשאלה הורה ודן בדברים קלים, בנגוד לרותחים שהם הדברים החמורים: רישיה דרישך יכוות ברותחין ואתה לא תיכוי' אפי' בפושרין (שם נדה ג ג).—ובפסחם"א: ואלה הכחות הארבעה יעבדום שתי איכיות החום והקור כדי שישלמו בחום התנועות אצל המשיכה והדחייה ובקור שברון החום עד שיהיה פושר ויאות להשקיט חמזון והחזיקו (אמו"ר לרלב"ג א ו, 25). ולכאן נברא הצואר כדי שיתרחק הדרך ביניהם וימזג האויר ההוא ויהיה פושר ויועיל ולא יזיק (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג).—ואמר המשורר: ואל נא ירחץ הוא ראשו בפושרים ולא מים מאד לחים וקרים (ר"י חריזי, רפואות הגויה). — *פְּשֶׁרֶת הקדחת, לא היתה חמה ביותר: אין ראוי שתדין מכת צביעת השתן ואדמו על חום השקוי ויקרת הרבה קדחות פושרות (קאנון ג יד ז). והקדחת הזאת היא דבקה ולא תפשר לכללות הליחה ושקירתה עד הגבול או עד המות (שם ד א ב מד). קדחת שוקדת או מרכבת משוקדת ופושרת יחד (שם ד א ד יו).—ונוהג בדבור אף אדם פּוֹשֵׁר, שאינו מתחמם ומתפעל ביותר. — ב) פִּשֵּׁר אדם מפלוני, הִתִּיר ממנו ומתביעתו ע"י הסכם של תשלום חלקי[1]) abfinden; arranger; to settle, pay off: פושר[2]) מן השני חזקה שהראשון בא וטורף, פושר[2]) מן הראשון וכו' פושר[2]) (ירוש' כתוב' י ו). — *ג) כמו פָּתַר, ואמר הפיטן: שלומיך תנחה במישור, תוכן עיקום חלומות תפשור (ינאי, אז ערות, קרובי לס' בראשית, זולאי, כח).
—נִפְעַל, *נִפְשַׁר,—נִפְשְׁרָה הכד מכתפו של אדם[3]), הֻתְּרָה

1) [גם משמ' זו של פשרה שבמשפט עקרה התרת והצלה: פִּשֵּׁר או הִתְפַּשֵּׁר מן פלוני, נצל ממנו, ולא כאלו ענין של הסכם פושר שאינו נוטה לכאן או לכאן, ומענין זה בפע' פִּשֵּׁר את הכלב מפלוני, הצילו מן הכלב.]

2) [ס"א: פושר.]

3) רש"י מבאר כלשון התפספסות: נימוחה הכד מעצמה על כתיפו דהוי אונס, נפשרה נימוחה מתרגמינן וחם השמש ונמס פשר, ע"כ. ואולם אין לשון תמסה מתאימה לענין הכד שאדם נושאו על כתפו. אך פשר בלשון תו"מ עקר הוראתו (עי' לעיל) התיר ושחרר, וכן כאן כאלו התירה הכד את עצמה ממקומה בכתף נושאה.]

ונשמטה מאליה: ר' יהודה אומר במתכוין חייב, ה"ד מתכוין אמר רבה במתכוין להורידה לכ"מ מכתיפו, אמר ליה אביי מכלל דמחייב ר' מאיר אפילו נפשרה, אמר ליה אין מחייב היה ר' מאיר אפילו אונה בידו (ב"ק כח:). — ̈ וכמו קל, החמסמס האכל, הטיט, השלג: שעל ידי הגרה האוכל נפשר ונמוח (רש"י, ויקר' יח ג). דומין לטוחי בנין בטיט שאינו מעובד כל צרכו שאין בו תבן והוא נפשר מאליו בבוא עליו גשמים (הוא, יחזק' כב כח). ופישורי, מי שלגין נפשרים על שפת המים ואין מושכי הספינה יכולין לבוא באותו הדרך (הוא, ע"ז לד:, ד"ה עקולי). וכיון דרותחין הן (מי המבול) היאך מהלכת (התבה) שאין זפתה נפשר (הוא זבח' קיג:, ד"ה וליטעמיך). — ̈ ונִפְשַׁר הדבר אל שרשיו ויסודותיו, אפשר להתירו ולהפרידו ליסודותיו: כל הנמצאים עקרם ושרשם ארבעה שרשים אש ורוח ומים ועפר, מהן נהוו ואליהם הן נפשרין כמו שנתבאר במעשה בראשית (ר"י עקנין, ספר מוסר ג עז).— ̈ הִפָּשְׁרָה הדת, נאמר לה פֻּשַּׁר, נתפרשה, ואמר המשורר: וזכור בראשונה לאותיות וגם כל תולדותיהם בדת נפשרת (רסב"ג, שיר הענק, דוקם). — ואמר הפיטן: מה דודך מדוד לעתיד שאול נפשרים[1]) הם באמות הכשרים (סלחיך פרדס, יול' ח ספס).

—פעי, פִּשֵּׁר,—א) הִתִּיר, שחרר, osmachen; détacher; to detach: חבילי של עצים וסיכה של קוצים שעשאו דלת לפירצה ולחצר וכו' אם היתה כבושה באבנים מראשה אינו רשאי ליגע בה ניתלו בה קרנין ודופקנין מפשר[2]) בידו בצינעא ובלבד שלא יקרע (תוספת' עירוב' יא יח). נכתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צינעה ובלבד שלא יקרע (ירוש' שבת ז ג). כשם שמשוכה של קוצים מתחדקת בבגדיו של אדם את מפשר אותה מכאן ומתחדקת ממקום אחר, כך מלכות עשו גובה את הארנון מישראל עד שלא תגבה הרי הנולגולת באה ועד שהיא נגבית באה לעסק טרופין (תנחו' תסא ח). לאחד שנכנס בלילה לגנוב ענבים מן הכרם והיה השומר אוהבו כיון שצפה אותו השומר ראה שאוהבו היה מה עשה, גירה בו הכלב שהיה עומד שם ופשרו הימנו, וכשהיה השומר מבקש להזכיר לאותו אוהבו שבא לגנוב ענבים היה אומר לו זכור אתה היאך פישרתי הימך את הכלב (ר' אחא, פסיק' רב', ווני אספרים, כה:). — ופִּשֵּׁר את פלוני מן האוצר, מן דמס מן האומנות, התיר ושחרר אותו מתשלום המסים: לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים דינר ושקול על ידי לאוצר אלא אומר הוא לו פשרינוי[1]) כן האוצר, וכן לא יאמר אדם לחבירו הילך מאתים זוז ושקול על ידי לאומנות אלא אומר הוא לו פשריני[1]) מן האומנות (ירוש' דמאי ו יא). שכר את החמור והבריקה או שנשאת באנגריא וכו' אית תניי תני אנגריא כמיתה ואית תניי תני אומר לו הרי שלך לפניך, מאן דתני אנגריא כמיתה באותו שיכול לפשר, מן דמר אומר לו הרי שלך לפניך באותו שאין יכול לפשר (שם ב"מ ו ג). — ̈ ופִּשֵּׁר עבור פלוני: ראובן שנתפס וגם אשתו נתפסה מצד אחר ומיסרין אותה ועמדו קרוביה ופשרו עבורה, אם יכולין להוציא דמי פדיונה מיד שמעון שיש בידו פקדון אחד משל ראובן בעלה (מרדכי, כתוב' רפח).— ועי' קל, משמ' ב).—ופִּשֵּׁר הקב"ה בדין, שהרר והקל בדין: בשעה שהקב"ה דן את ישראל דן אותן מעומד מקצר בדין ומפשר בדין, אבל כשהוא דן את אומות העולם דן מיושב מדקדק בדין ומאריך בדין (מד"ר ברלשי' פב).—ופִּשְּׁרוּ הַדַּיָּנִים, גמרו את המשפט בפשרה: יפה כח פשרה מכח הדין וכו' ששנים שדנו יכולין לחזור בהן ושנים שפישרו אין יכולין לחזור בהן (רסב"ג, תוספת' סנה' א ט).—ואמר הפיטן:

[1]) [מטה לוי מפרש: לעתיד לבוא ישאלו מכחישי התורה מה איתיכם מכל אלהים ולמה אש של גיהנם בוער בנו ולכם כמים פושרין, משיבין הם לאומות העולם וכו' לפי שאנחנו הכשרים שבאומות, ע"כ; ומעשה ארג: י"מ הכשרים שבאומות שישאלו ויבקשו פשרה מהקב"ה יאמרו לעתיד בעין יפה מה דודך מדוד, ע"כ. ואמנם אפשר לפרש: לעתיד משוחררים (נפשרים) הם מאשה של גיהנם, הואיל והם הכשרים שבאמות.]

[2]) [בצוקי"ם: מפשיר.]

[1]) [בדפוס': פרשיני, ומלשון זו בארו המפרשים והמלונים, אבל ברור שצ"ל פשריני, כי כך אף בארמי' שבתו"מ בעניני תשלום: פשר פריטך (פסיק' ר"כ, סוכה, בובר, קפד:), כלו' שלם פרוטותיך והשתחרר מהובך. ועל ג. ס: זו מורה אף הנוסח בתוספת' (דמאי ו ד) ובירוש' כי"ס (עי' לוין): פטריני, ובבבלי (ע"ז עא.): מלטיני.]

פשר הדין ותבצע השורה צרוף ככר סיגים ומהר בדיל להסירה (חך בחחח, קליס' ער"ס). — ועי' ב. פֵּשֶׁר. — ב) במשמ' הפיג את הצנה של דבר פלוני, ובהשאלה פִּשֵּׁר את חרונו, הפיג חֻמּוֹ, שִׁכֵּךְ כעסו: יום אחד היה חרון אפו של הקב"ה אילו עשו ישראל תשובה פשרו (ר' חחח, מד"ר חיכה ח, לח חליכס). — ג) פִּשֵּׁר דברי תורה, פתר והתיר אותם מקשייהם, מצא את פשרם: עד כאן שמעתי מכאן ואילך צא ופשר לעצמך (ר' יהושע בן לוי, פסיק' ר"כ, וזחת הברכה, בובר, קלח.).

—הִפע', *הִפְשִׁיר,—א) הִפְשִׁיר את המים, חמם אותם עד שֶׁפָּשְׁרוּ: מיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו אבל נותן הוא לתוכו או לתוך הכוס כדי להפשירן (שבת ג ה). מותר להפשיר במקום שהיד שולטת ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת (בשם רב יהודה, ירוש' שם ג ח). מתחמם אדם בנגד המדורה ויוצא ומשתטף בצונן ובלבד שלא ישתטף בצונן ויתחמם כנגד המדורה מפני שמפשיר מים שעליו (ת"ר, שבת מ:). הכי קאמר המיחם שפינהו ויש בו מים חמין לא יתן לתוכו מים מועטים בשביל שיחומו אבל נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן (אביי, שם מח:). — וְהִפְשִׁיר את השמן הקרוש וכדו', המס אותו: ושמן שקרש אין מפשירין אותו (תוספת' ב"ב ה ד). — הִפְשִׁיר את הגחלים, עשה אותן פּוֹשְׁרוֹת אחר היותן בוערות, צנן אותן מקצת: עשה עמי צדקה ותן לי שני גחלים משלך שלא אכוה, מיד וישא ויתן אל האיש לבוש הבדים, רבי פנחס אמר הפשירן[1]) ונתנן לו (מד"ר ויקר' כו). — ואת המים, במשמ' צִנֵּן אותם, ובהשאלה הִפְשִׁיר את האדם, החליש את כחו: אשר קרך וכו' אשר קירך, הפשירך עשה אותך קר כמים וכו', א"ר הונא למה"ד לאמבטי רותחת שהיו הכל בורהים הימנה, בא אחד וקפץ לתוכה והפשירה, מיד באו הכל ורהצו בתוכה (פסיק' רב', זכור, כב.). — ובסהמ"א: לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך (רס"י, דברי כה יח). — °ובהשאלה על העברת מדת הדין: כי טרם תבראני מסכה ייגה ביום הקודם והפשירה מדת הדין ברחמים (ר"מ אלשיך, משלי ט ג). — °ובמשמ'

1) [כך גם בתנחו' (אמור ג); ובבבלי (יומא עז.): בצִמְּנָה.]

פ"ע, כמו קל, נתחמם: ותרגומו של נחם פשר לשון פושרים, על ידי השמש מתחמם ומפשירי' דישטנפרי"ר בלע"ז (רש"י, שמות יז כא). — ב) הִפְשִׁיר עם פלוני בדין, עשה עמו פשרה: אברהם אבינו עשה יצר רע טוב, ומה טעמא ומצאת את לבבו נאמן לפניך, א"ר אחא והפשיר[1]) עמו וכרות עמו הברית, אבל דוד לא היה יכול בו והרגו בלבבו, מה טעמא ולבי חלל בקרבי (ירוש' סוטה ה ז).[2]) — ובסהמ"א: נקבל נקת ונפשירה (סלמון בן ירוחם, מלחמות ה', 68).

—התפ', *הִתְפַּשֵּׁר, נִתְפַּשֵּׁר,—א) מי שֶׁפִּשְּׁרוּ, התירו ושחררו אותו: כיון שיצא (קין) פגע בו אדם הראשון, א"ל מה נעשה בדינך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי[3]) (מד"ר ברא' כב). — °וְנִתְפַּשֵּׁר עם פלוני במשפט, עשה עמו פשרה: ושמנו לה אנו בית דין בכתובתה במה שנתפשרנו עמה (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 38). ונתפשרו עמהן בממון (רש"י, ב"ק קטז:, ד"ה לטורפה). שאינו רוצה לישב בדין אא"כ מתפשרין זה עם זה (הוא, אבות ד ז). אבל שכר טרחו לא יעלה על דמי המקח ולא יקח ממנו אלא כמו שנתפשר עמו שיתן לו ריוח (טו"ע חו"מ רכז כח). — °וְהִתְפַּשֵּׁר השלג, נמס: ממי הגשמים מתגדל (פרת) ביומי ניסן כשמתפשרין השלגים והמטר (ערוך ערך כף). — והמלח: מלח חזק שאינו מתפשר (שם ערך בן). — ובהשאלה: והיא (הקערה) מלאה הזרת אשר בזכרה שמחת לבי מתפשרת[4]) (ר"י זבארה, שעשועים, בריל, יין לבנון, 25). — ב) נִתְפַּשֵּׁר השם, נִתַּן פשרו ופרושו: ונתפשרו שמות, ישראל על שם היסורין, ישרון על שם שאמרו שירה על הים (מד"ז בה"ש א, בובר, 6).

1) [כירושי ברכ' (ט ז): והפסיד, ועי' לונץ שם.]

2) [בס' פתרון חלומות לר"ש אלמולי (עמ' ז.): אבל עדיין יש לשאול שכיון שלא שלחו ה' כלל מה לו להכנים עצמו בזה מצד קל והומר ולהפשיר עליו כל כך לאמיתו ישתוק ולא יאמר כלום, ע"כ, ונראה שצ"ל ולהפציר כלו' להרבות דברים.]

3) [כלו' ונשתחררתי מעונש, וכך הנוס' גם במד"ר ויקר' י ובמד"ר תהל' ק', אולם בפסיק' ר"כ (שובה, בובר, קס:) ובמד"ר בראש' הוצ' תיאודור (עמ' 220): ופישרתי, ועי' בהערות בובר ותיאודור, אך הנוסח שלפנינו נראה נכון.]

4) [דודזון (עמ' 82): מתפזרת.]

—הפע׳, *הִפְשַׁר, — הפשירו אותו, הִפְשִׁיר השלג, נמס, הִפְשַׁר העב והענן, ירד בגשם או בשלג: כי על יד השמש הופשרו השלגים שבכל ההרים והסביבות (ר״מ אלשיך, איוב ו יז). ואם הגשם הוא בטבע ולא בהשגחה מה היה לעב שלא הופשר בפעם הראשון וילך הלוך עד עבור תפלה וישוב למקומו (הוא, שם לו כז).

*פָּשׁוֹר,[1] פשור, ת״ז,—כמו פּוֹשֵׁר, קצת חם, לא קר: אמר לה צאי מביתי שמזגת לי כוס פשור אמרה לו ככר היית יודע שאני עתידה למזוג לך כוס פשור שכתבת הגט והביאתו בידך (תנחו׳ וישב ז).

א. פֵּשֶׁר, ש״ז, — באור, פרוש: מי כהחכם ומי יודע פֵּשֶׁר דבר חכמת אדם תאיר פניו. ועז פניו ישנא (קהל׳ ח א).—ובספהמ״א: הלא לנחול ולהנחיל באלה הפשרים הוא חסרון וקלון לנערים ואף לנקראים מבינים ושרים (דונש, תשו׳ על מנחם, ערך ארבאל, 49). התבונן בני בפשרים כי ערום תערים (הוא, תשו׳ על רסע״ג 7). ואחר שינוי המילות הביא פשר שאין לו טעם ואני אפתרנו פתרון שרוצהו כל איש שכל ונבון (שם 22). ורב זאת הקנאה והתאוה הולכת וסובבת בין מחבירי ספר ומתקני פשר המתקראים בשם המוסר (תשו׳ תלמידי מנחם, 19). אך כי הבדיל בינו (כין לא) ובין לו אשר פשרו לפלוני נכתב באלף בכל המקרא כי אם במקומות מועטים שנכתב בוו כמו ולו יעשה אבי (ספר דקדוק לר״י חיוג, דוקס, 26). מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרים (רש״י, קהל׳ ח א). ויען המלך והשרים שמענו דברי חידותיכם אך תמלצו פשר דבריכם ונשמע (יוסיפון, גינצבורג, לח). —ואמר המשורר: והוא כתר ספרי והמקים פשרי והמרים זכרי עלי כל השרים (דונש, דעה לבי, סעה״ם 5). ופשר מסת די כברכת אל שדי כדי כח ידי במתן ונדרים (הוא, תשו׳ על מנחם, 3). ושובים ושבבים בפתרונם שוים ופשרו כשביבים לאש הכיורים (שם 5). והוא כח אין בו להבין מכתבו ואף כי להשיבו בפתרון ופשרים (תשו׳ תלמידי מנחם, 11). ופתר הפותה כמבעיר חחותה ושנה את דתי אלהים כפשרים (יהודי בן ששת, תשו׳ תלמידי דונש על תלמידי מנחם, 11). אתל במלים צרופים בענינים וקוקים למאד מתוקנים ואת פשרי אאמץ כרבי יונים (תקד׳, שם 17).—ואמר המליץ: רשע יסלף דת בפשר מעקל למען הצדק בארחותיו (נ״ז, נ״ש לג כ). — *ופֵשֶׁר הקץ, ואמר הפיטן: נבואת חקץ פשרה לכל פשר נצבה מיחלת שחרה וערבת (רסנ״ג, סולנית יקנה, פזמו׳ למוקי יוס״כ, ספרדי).

ב. *פֵּשֶׁר, פֵּשֶׁר, ש״ז,—כמו פְּשָׁרָה: מי כמשה עושה פשרים[1]) בין ישראל לאביהם שבשמים (רש״י, קהל׳ ח א). וגם בכלל תקנותיו והסכמותיו אשר תקן ואזן וחקר פה מצרים היא הסכמת הפשר שפשר בין ב׳ קהלות עם קדש (לקוטי דברי יוסף סמברי, נרליכר, 75). ובעוד התמהמהו נקראו ויאתיו כל נושי הבורח להוציא למענהו את הפשר המתקבל אשר שערתי לפניו במכתבי הנ״ל, ויהי חפץ מרביתם נוטה להרצות אל הפשר הנ״ל (רמח״ג, קרית ספר מכתב עז).

*פֵּשֶׁר, ש״ז,—תכונת הדבר הַפּוֹשֵׁר, בין חם לקר: מן הדברים ההפכים מהם מה שבינם אמצעים כחום וקור כי ביניהם הפשר, ומהם מה שאין אמצעי ביניהם כזוג ונפרד במספר (מלות ההגיון יח).

*פְּשָׁרָה, ש״נ, — א) סכום כסף הנתן לאדם לשם התרה ושחרור מתביעה גדולה, פִּצּוּי, Abfindung; indemnité; arrangement: כיון שהלך משה אצלב אמר להם היד ה׳ תקצר הן הכת צור ויזובו מימיו ונחלים ישטופו הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו, אמרו פשרה היא זו אין בו כח לתת אלינו שאלתינו (ספרי במדי׳ לה). — ובספהמ״א: ואם יטול ממנו שמע׳ חצי הממון בפשרה יפטר ראובן מן השבועה (תשו׳ גאוני מן הגניזה, JQR XX, עמ׳ 103). — ב) הסכם בין בני אדם לשם התרה מתביעה מדהיקה, Vergleich; accommodement (d'une affaire); agreement: מי שהיה נשוי שתי נשים ומכר את שדהו וכתבה ראשונה ללוקח דין ודברים אין לי עמך, השניה מוציאה מהלוקח וראשונה מן השניה והלוקח מן הראשונה וחוזרת חלילה עד שיעשו פשרה ביניהם וכן בעל חוב וכן אשה בעלת חוב (כתוב׳ י ו). מעבירין את הריקו

---

[1]) [המגונים מנקדים פְּשׁוֹר כבינ׳ פָּעוּ׳ מן פָּשַׁר, ואולם אין צורה עבר׳ זו אלא עפ״י הארמ׳ פשורי (חול׳ מו:, שם לז:, ועוד), אין בינ׳ על משקל פָּעוּל בארם׳, ולפנינו ת״ז על משקל שָׁחֹר, אָדֹם וכדו׳.]

[1]) [עי׳ פְּשָׁרָה.]

מפני הרכוב, היו שניהם טעונין ושניהם רכובין ושניהם ריקנים עושין פשרה ביניהם (תוספת' ב"ק ב י). זה אומר מאתים שלי וזה אומר מאתים שלי נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר לא יתן להם עד שיעשו פשרה ביניהם (שם ב"מ ג ה). כשם שהדין בשלשה כך פשרה בשלשה (שם סנה' א ט). אף הפשרה צריכה הכרעת הדעת (ירוש' שם א א). מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים בין חזקיה לישעיה (רב המנונא, ברכ' י.). ויפה כח פשרה מכח הדין ששנים שדנו בעלי דינין יכולין לחזור בהן ושנים שעשו פשרה[1]) אין בעלי דינין יכולין לחזור בהן (רשב"ג, סנה' ה:). ביצוע בשלשה דר"ם וחכ"א פשרה ביחיד (שם ו). פשרה צריכה קנין (שם שם). היו שתיהן קרובות שתיהן רחוקות הטל פשרה ביניהן (מי תהא מפני מי) ומעלות שכר זו לזו (שם לג:).—ובסהמ"א: ואף אילו היתה הפשרה על מנת שיחזרו את השיריים ההם לזה ויתנו שטנים והזובים לזה וכו' (תשו' הגא' הרכבי לא, 17). שנים שיש ביניהם דברים של ממון והיו בני אדם ביניהם לעשות להם פשרה ובקשו ממי שיש לו ממון אצל חבירו בכל לשונות של בקשה ועזוב מן ממונו דבר או שעזב כולו והחיל וקנה מידו שכן וכן ממון היה לך ועזבתי ואם לא קנו מידו יכול לחזור בו שהרי הלכה שפשרה צריכה קניין (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 51). בהשתנות שתים זו ישרה היה מטיל כנגד זה פשרה (רה"ג, ספר שערי דיני ממונות, קבוצת קונטרסים, כג:). הבא בהרשאה שמחל לזה הנתבע או שמכר לו או שמחל לו על השבועה או שעשה עמו פשרה לא עשה כלום (רמב"ם, שלוחין ג ט). עירונים או פקידים שלחו אחריו או שהלך מעצמו אליהם מחמת חוב שיש לו על ארמאים והאריכו עמו בדברים ויכוח ופשרות (תרומת הדשן ה, פדרדא תקל"א, ב.). הנה לא הרוחנו בה (בפילוסופיה) כי אם חידושי ריבות ותבילות קטטות אשר נמצאו בינות כתותם וטורח הסופרים והדיינים אשר השתדלו במשפטיהם ופשרותם סוף דבר עשו הם לפילוסופיא מה שעשי הכמינו הפשרנים לתורה (כ"י ערלאה, הזות קסה סער ה). וכ"ש שהיו טובים

[1]) [בירושי' (סנה' א א) ובתוספת' (שם א ט): שנים שפישרו.]

מהם במה שנתחלפו להם בפשרותם בין תורתם המדומה והפילוסופיא (שם שם). הוו עלי עדים וסהדים איך באתי בפשרה עם מרת קראקוסה שתתן לי בנו מיכאל שיעמוד עמי ללמוד מלאכת התפירה (סריד מעיר, עמ' 5, קנץ על יד ה). ויאמרו כי לא שאלתי טבילת ישו אלא לשיבואו לפשרה של ממון (שבט יהודה, הנוצר, 29). שהיה צריך לברוח מפני בעלי חוביו או מפני אויביו ואחר כך עשה פשרה עם בעלי חוביו ואויביו וכו' (טו"ע חו"מ רמו ג). — °שטר פְּשָׁרָה: והשטר השנים וחמשים הוא שטר פשרת (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 73).

*פְּשֵׁרָה, ש"נ,—פשירת חֹם החולה, רפוי[1]), ואמר בן סירא: אשר יצלח לו פשרה ורפאות למען מחיה (ב"ס גני' לח יד).

°פִּשְׁרוֹן, ש"ז,—כמו פִּתְרוֹן או פֵּשֶׁר: סיח שבת וינפש השבית והנפיש פתרונו, ויעל וירד העלה והוריד פשרונו (רסע"ג על חוי הבלכי, דודזון, 48). ומי יודע פשר דבר, פשרון של דבר (רש"י, קהל' ח א). זה ספר יצירה הנקוב על שם אברהם אבינו אשר בימיו רוב הכופרים בה' האמינו ומדרשו עמוק וסתום פשרונו נעול וסתום (פרוש יצירה לר"י ברצלוני, 268). והנה אגיד לך את פשרון אותותיו עד תומם (אסף, 147). ופשרון היום הרת עולם יש שמפרשין אותו על לשון המקרא וכו' (שבלי הלקט ר"ה, סוף סי' רל). ועל הראשונים הוא מצטער שהוצרך לעשותו מצד הפשרונים (תשו' מהר"י קולון קיח).—ואמר הפיטן: ישר נתיב עקלנו ומאסנו פשרון (אליה בר שמעיה, אלהי בשתי, סליח' ב עשי"ת).

°פְּשֹׁרוּת, פושרות, ש"נ, — תכונת הדבר הפּוֹשֵׁר: ואפשר שירוחץ (הילוד) פעמים ביום או שלש ויעתק בהדרגה אל מה שהוא יתר נוטה אל הפושרות (קאנון א ג א, בשמירת הילוד).

°פַּשְּׁרָן[2]), ש"ז, — דַּיָּן שנברר ע"י בעלי הדין לדון ולְפַשֵּׁר: כל מי שלא ישלם מה שיאמרו

[1]) [בבן־סירא היוני ἀνάπαυσιν, כלו' הנפש החולה, אך בעקר כנראה פשירת החום. ויש מבארים הכרת פשר המחלה, אבחנה (diagnosis), או שמנקדים פִּשְׁרֹה (של החלי), ואינו מסתבר.]

[2]) [אולו עקרו פַּשָּׁרָן מבנין פִּעֵל, במשמ' המפשר בין בעלי דין. וכיום נהוגת המלה פַּשְּׁרָן במשמ' מי שדרכו להסכים לפשרות ולוִתּורים; ופַשְּׁרָנוּת, תכונת הפַּשְּׁרָן].

הפשרנים (רשב״א תתלא). נפל מחלוקת בין הכתות אחר שפסק הפשרן דינו או פשרתו כי אחד מן הבעלי דין שלא נתפיים מפשר׳ הפשרן טוען שמעולם לא קבל עליו זה הפשרן (ספר בר ששת שכג). והלכתא פשרה צריכה קנין, ר״י מסופק אם הקנין מיד קודם שיאמרו פשרנים ואז צריך קנין ואפי׳ במחול לך או אם הקנין לאחר שיאמרו הפשרנים (מרדכי, סנה׳ תרעט). לפי דברי הפשרני׳ אשר קבלו עליהם החלקים בקניין וגם בחרם (תשובות מהרי״ק עט). ויש הילוק בין פשרה לדין דבדין אזלינן בתר הרוב ובפשרה אם רבים הם הפשרנים צריך שיסכימו כולם (נמוקי יוסף על הרי״ף סנה׳ ח:, ד״ה אמר). שהפשרנין יכולים להיות עדין וה״ה לדיינין (שם שם). פשרנים או דיינים או אפוטרופוסים כשרים להעיד (טו״ע חו״מ לז ח). כי כתב מ״כ היותך מבורר לדיין ולפשרן (שו״ת ר״מ פדואה מד). ונכנסו פשרנים בין ראובן ושמעון לענין מכירת החזקה הנז׳ פעם אחרי וחזרו ונתפשרו (תשובות האלשיך ט). כשנכנס הגביר הפשרן ופשר בד׳ מאות גסי״ם (שו״ת פרח מטה אהרן קד, קכב.). האפוטרופי׳ והשותף החי קבלו ביניהם ב׳ פשרנים וכתבו שטר פשרה (שם עד, קלט.). עד שנכנסו פשרנים ביניהם ופשרו אותם באופן שיתן לו סך מה וישבע לו שלא יתבע ממנו עוד יותר (שו״ת בנימין זאב, דיני שבועות, רעו). — ובמשמ׳ פַּרְשָׁן: עשו הם לפילוסופיה מה שעשו חכמינו הפשרנים לתורה והנה באמת הנהיה כדבר הזה באחד מדיני ממונות היה נשאר תרעומת נפלא לאחד מבעלי הדין אשר כן עשו וכו׳ (ר״י ערלאמה, חזות קשה, שער ח). —ובמשמ׳ נותן אפשרות: ונותנין לו מקום ואפשרות להגיע אל שלימותו העליון באמצעות התורה האלהית אשר היא פשרנית גדולה להמציא האדם אל שלמותו (רפאל כורלי, אורח חיים, יד:).

פשש [1]), ממנו פַּשׁ.

פשת [2]), ממנו פֵּשֶׁת, פִּשְׁתָּה, *פִּשְׁתָּן, *פִּשְׁתָּנִי.

---

[1]) [עי׳ פַּשׁ הערה.]

[2]) [במלים פֵּשֶׁת, פִּשְׁתָּה, פִּשְׁתָּן, (עי׳ בהערת הבאה), הנמצאות בעבר׳ בלבד, מרגשת כנראה גם התיו בשרשית, אף על פי שיתכן כי נולדה המלה הראשונה

פֵּשֶׁת, או פֵּשֶׁת [1]), ש״ז, כנ׳ פִּשְׁתִּי, מ״ר פִּשְׁתִּים, — כמו פִּשְׁתָּה: אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופִשְׁתִּי שמני ושקויי (הוש׳ ב ז). לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו והצלתי צמרי ופִשְׁתִּי לכסות את ערותה (שם שם יא).— ומ״ר: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צמר או בבגד פִּשְׁתִּים (ויקר׳ יג מז). לא תלבש שעטנז צמר ופִשְׁתִּים יחדו (דברי׳ כב יא). ותהיינה העבתים אשר על זרועותיו כַּפִּשְׁתִּים אשר בערו באש וימסו אסוריו מעל ידיו (שפט׳ טו יד). ובשו עבדי פִשְׁתִּים שריקות וארגים חורי (ישע׳ יט ט). הלוך וקנית לך אזור פִּשְׁתִּים ושמתו על

פֵּשֶׁת בצורת מקור של יפש, ופש, וכדומה. ואם כך הוא, אולי קשורה המלה פשת (מן יפש) אל האשורי׳ אִפֵּשׁ, עשה, שממנו גם השם אֶפִּשְׁתּ, והמשמש במיחד בקשר עם אֶקְל (חקלא, חלקת שדה), אֵפֵּשׁ אֶקְלֵ, עֵבֵד שדה, אֶפִּשְׁתּ אֶקְלִי, עבוד שדה, תבואת שדה. וכדו׳, שממנו יכל היה לצאת שמוש המלה פשת במשמ׳ תבואת שדה, ואח״כ בפרט מין תבואה מיֻחד, כגון פשתה. ואמנם אף אפשר כי משמעותה הקדומה של פשת היתה בגד, לבוש, קרובה היא אל פשט במשמ׳ פרש, שטח; ואף לא מן הנמנע הוא כי מקור הצמח מארץ אחרת ומשם בא שמו לעברית.

ביתר הלשונות השמיות, וגם בכנענית של הצידונים, משמש במקום פשת השרש כתה, כתן, שממנו אף כְּתֹנֶת, ועי׳ כתן. ואמנם מזכיר לֶו (באחרונה Flora II, עמ׳ 210) בצורה פונית φοιστ‎ד, אך מבלי לסמן את מקורו.]

[1]) [במקרא נמצא רק פִּשְׁתִּי בכנוי, ובמ״ר פִּשְׁתִּים, ואין להכריע אם יש לנקד פֵּשֶׁת, ע״מ צֶדֶק, צִדְקִי, או פֵּשֶׁת. ושמוש הצורות פשת, פשתים, ואף פשתה במקרא הוא ללא הבדל בענין, שכן אין מ״י ומ״ר ממש בשמות חמרים כגון אש ומים, חטה וחטים, שעורה ושעורים. ובכתבת גֶזֶר (המובאת בכרך המבוא, עמ׳ 47) נמנים בזה אחר זה: ירחו אסף, ירחו זרע, ירחו לקש, ירחו עצד פשת, ירח קצר שערם וכו׳. והנה החדש שהוא לפני ירח קציר השעורים, הוא הדש אדר שהוא זמן זריעת הפשתים (לֶו, Flora II, 212), ואך בזמן שהשעורה אביב (בניסן), הפשתה היא גבעול, ועדין לא הגיע זמן עצד (חציד) הפשתה. ועל כן אפשר שאין פשת בכתבת זו פשתה; ועי׳ גם בהערה הקודמת. ואולי גם פשתי העץ שבמקרא מורים על כך כי לא צמח אחד בלבד נקרא פשת.]

מתניך ובמים לא תביאהו (ירמ' יג א). והנה איש מראהו כמראה נחשת ופתיל פִּשְׁתִּים בידו וקנה המדה והוא עמד בשער (יחזק' מ ג). פארי פִּשְׁתִּים יהיו על ראשם ומכנסי פִּשְׁתִּים יהיו על מתניהם (שם מד יח). —פִּשְׁתֵּי העץ: והיא העלתם הגגה ותטמנם בְּפִשְׁתֵּי העץ הערכות לה על הגג (יהוש' ב ו).

פִּשְׁתָּה,¹) ש"נ,—צמח נזרע בשדה, שמגבעוליו המנפצים טווים חוטים, שארגו מהם בד לבגדים, Flachs; lin; flax: וְהַפִּשְׁתָּה והשערה נכתה כי השערה אביב וְהַפִּשְׁתָּה גבעל (שמות ט לא). — ובמשמ' פתילה עשויה פשתים, שישימוה בשמן וידליקוה למאור: קנה רצוץ לא ישבור וּפִשְׁתָּה כהה לא יכבנה (ישעי' מב ג). המוציא רכב וסוס חיל ועזוז יחדו שכבו בל יקומו דעכו כַּפִּשְׁתָּה כבו (שם מג יז).

***פִּשְׁתָּן**¹), ש"ז,—כמו פִּשְׁתָּה: שני הוצני פשתן שכחה ושלשה אינן שכחה (פאה ו ה). שלו חטים ושל חברו הטים מותר לסמוך לו תלם של פשתן וכו' רבי שמעון אומר אחד זרע פשתן ואחד מכל המינין (כלא' ב ז). צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה, אם רוב מן הגמלים מותר וכו' וכן הפשתן והקנבוס שטרפן זה בזה (שם ט א). פיף של צמר בשל פשתן אסור מפני שהם חוזרין באריג וכו' לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן להגור בו את מתניו (שם שם ט). אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (ב"ש, שבת א ו). כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן (שם ב ג). מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכו' (ר"ה ב ג). מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד (מו"ק ב ג). זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור וכו' וכן זה בא בנרו וזה בפשתנו (ב"ק ג ה). גמל שהיה טעון פשתן ועבר ברשות הרבים ונכנס פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנוני והדליק את הבירה, בעל הגמל חייב (שם ו ו). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות לא יזרענה פשתן (ב"מ ט ט). כטווה בפשתן לשמאלית (רבי יהודה, נגע' ב ד). האונין של פשתן (מיטמאין בנגעים) משיתלבנו (הוא, שם יא ח). פרק זה את עציו והציל פשתנו של חבירו נותן לו שכרו דמי השב אבידה (תוספת' ב"ק י כו). המקבל כרם מחבירו חייב ליטפל בה עד שיעשנו יין, זיתים עד שיעשם ציבור, פשתן עד שיעשנו קרצין (שם ב"מ ט יט). אל נחל איתן וכו' יכול יהא אסור מלהדוק שם פשתן ומלנקר שם את האבנים ת"ל לא יזרע וכו' (ספרי דבר' כז). ולא בחוסן, רבי חיננא בשם רבי פנחס פשתן שלא נגערה (ירוש' שבת ב א). שאין לך עושה שלהבת אלא פשתן בלבד (ר' שמעון בר רב יצחק, שם שם). אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו, זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה וכו' רבי יהודה אומר אף זורעין לו שדה ניר ושדה העומדה לפשתן (מו"ק יא:). מי שהניח לו אביו מעות הרבה ורוצה לאבדן ילבש בגדי פשתן וישתמש בכלי זכוכית וישכור פועלים ואל ישב עמהן (ר' יוחנן, ב"מ כט:). כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש אמרתי שמא חס ושלום קיבל רבי עולמו וכו' (ר"ע, סנה' קא.). שלא ניגער פשתן שלו אלא עם הקוצים שלו (מדר' אגדת בראשי' יז). — עושי פִּשְׁתָּן: קסיה של זורי גרנות, של הולכי דרכים, של עושי פשתן טמאה (כלים טז ו).—כלי פִּשְׁתָּן, בגדי פשתים: לוקחין מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל (ב"ק י ט). כלי פשתן הדקין הבאי' מבית שן ככלי צבעונין הן (ר' זעירא

¹) [עי' בהערות לערכים פשת, פֶּשֶׁת, פִּשְׁתָּן. והרד"ק (מכלול, ליק, קנח.) כותב: ופשתה יקבץ בלשון זכרים פשתים וכן מן חטה חטים ובכנוי נגרעה ממנו ה"א הנקבה ולא הומרה תי"ו כמשפט משקלו ואמרו צמרי ופשתי והיי לו לומר ופשתתי על המנהג ונהגו מו מנהג סכה כמו ויהמום כגן שכו וכו' ורז"ל נשתמשו בו עם נו"ן בסוף באמרם כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכן נשתמשו בו עם הכנוי בנו"ן גמל העובר והדליק פשתנו את הבירה או יהיי פשתים פִּשְׁתִּי משקל אחר פִּשְׁתֶּה בסגול על משקל לִבְנֶה, ע"כ.]

²) [לדעת לֽו (Flora II, עמ' 219) נולדה צורה זו בלשון החכמים במקום פשתה המקראית כדמוי אל אל כִּתָּן, אך נטיה זו לסים את המלים בנו"ן במקום התנועה הפתוחה נכרת גם בצורות כגון מעלן, מַטָּן, חלן, במקום מעלה, מטה, הלאה, וכדו'.]

ירוש׳ כתובי׳ ז ס). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן (מו״ק כז:). כלי פשתן הנסין הבאין מארבל אם פחמו אחד מהן מה הן ומה דמיהן (רבי שמואל בר נחמן, מד״ר קהל׳ פרשה א, כי ברב). — פִּשְׁתָּן של ים: ופשתים, הייתי אומר אפילו פשתן של ים, אפי׳ קנבס, תלמוד לומר צמר ופשתים וכו׳ (ירוש׳ כלא׳ ט ב).—ומ״ר, ״פִּשְׁתָּנִים, ואמר המשורר: עזוב הצמרים וצמר גפנים, וקח מבגדים לבוש פשתנים (מרוזי אבן סינא, תרגום שלמה רופא).

*פִּשְׁתָּנִי, ש״ז,—מי שעוסק בפִּשְׁתָּן, עושה או מוכר פשתן: מעשה בתינוקת שנכנסה ליטול פשתן מן הפשתני וכו׳ (ר׳ חנינה, ירוש׳ יבמ׳ יג א). הפשתני הזה בשעה שהוא יודע שהפשתן שלו יפה, כל שהוא כותשה היא משתבחת וכו׳ (ר׳ יוסי בן חנינא, מד״ר ברא׳ לב).

פשה[1], ממנו פָּשָׂה, *פִּשְׂיוֹן.

פָּשָׂה, פ״ע, פָּשְׂתָה, פָּשׂתָה, יִפְשֶׂה, תִּפְשֶׂה, פָּשֹׂה, — התרחב והתרבה, הלך וגדל לכל עבריו: והנה הנגע עמד בעיניו לא פָשָׂה הנגע בעור (ויקר׳ יג ה). ואם פָּשֹׂה תִפְשֶׂה המספחת בעור (שם שם ז). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פָשָׂתָה (שם שם כג). והנה לא פָשָׂה הנתק בעור (שם שם לד). והנה פָּשָׂה הנגע בבית (שם יד מד). — ובתו״מ: כנסה ופשתה (הבהרת) פשתה וכנסה ר׳ עקיבא מטמא והחכמי׳ מטהרין (נגע׳ ד ז). רבתה המחיה טמאה, נתמעטה רבי מאיר מטמא והחכמים מטהרין שאין הנגע פושה לתוכה (שם ו ג). קיימא שיש בה פספסים צבועים ולבנים פושין מזה לזה וכו׳ (שם יא ז). בגד שנראה בו נגע ועשאו שתי, שתי ועשאו בגד יראה כתחלה, נראה נגע בנימין הכדין טהור, פשה[2] מן הנימין לנימין הסדין טמא

---

[1]) [הוא פסה ברב המקורות התלמודיים, עי׳ שם; בערב׳ פשא a) באותה משמ׳.]

[2]) [כך בנוס׳ הדפוי׳ ונכון. בצוק״מ: פשח, אלוי במלונו הבינו מלשון נתוק וכריתה.]

---

a) فشا

(תוספתי שם ט יג).—ובספה״א: המפקיד אצל חבירו פירות והרקיבו, דבש ונפסד, יין והחמיץ, עושה תקנה לבעל הפקדון ומוכרן בב״ד, אע״פ שעמדו בהפסדן ואין ההפסד פושה בהן הרי הקנקנים והסלים מוסיפין הפסד (רמב״ם, שאלה ז ב). — ואמר הפיטן: אל עון וחטא נשא, אם פשה יפשה ועשית לו מכסה (אפרים בר יצחק, אלהים יי, סליח׳ ה עשי״ת). — ואמר המשורר: אמאם בלילי עדי סהר בעיני דמות נגע ופשה בעור כושי כבהרת, ובעת ראותי לשון אש תהלך אשמחה אולי תהי בעלות שחר מבשרת (ר״י הלוי, עין כדיבה, מעה״ש 89). — וביני׳ פָּשׁוּ, ״פָּשׂוּי, שהתרחב והתפזר: פזורה פשויה ושקודה קדורה שחורה נעה ונדה (ר״י הדסי, אשכול הכפר, ישראל ויהודה, שיר בסוף הספר). שאלתיהו לשלוח לי נדבה, רחבה גם ורבה גם פשויה, ויתן לי כפי גודל כבודו וישים את שאלתי שעויה (ד״ה של יהודי מלכים וא״י ב, יעקב מן, 13). — ״וִפְשָּׂה כפ״י במשמ׳ הוסיף, הִרְבָּה, ואמר הפיטן: פשות[1]) חטאת על חטאת רצונו בתאות גופו, והטהו ופתהו זמנו במעט צופו (יוסף, ימי ילדות, תקון ליל א׳ כ״ה, סדר רע״ג ב, כו.).

***פִּשְׂיוֹן,** ש״ז, — כמו פִּסְיוֹן, תכונת הדבר הַפּוֹשֶׂה, התפשטות, התרחבות, Ausbreitung; spread(ing); propagation: יש בשער לבן מה שאין בפשיון ויש בפשיון מה שאין בשער לבן וכו׳ (נגע׳ ד ח). החליטו בפשיון, הלך הפשיון וחזר הפשיון וכו׳ (שם ה ב). בהרת ובה פשיון פרחה בכולו טהור (שם ח ג).—ואמר הפיטן: המלשין שת פיהו לא תשא שמע שוא במלולים, לכן ינוגע בעור הבשר מיד ובהרת להסגיר פעמים או בפשיונת להכלים (רסע״ג, אזהרות, קבץ מעי״ גאו׳, ב, עמ׳ 51). טחבוהו אלה ולא שב בוהק לטהר בו יגבר, חקי שחין ומכוה להכות בם בפשיון למתעבר, יסגר בנתק פעמים וירא פשיונו אולי ישוב ויתעבר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר (הוא, שם שם). — ״וחשתמשו במלה זו בחכמת החשבון במשמ׳ differential[2]) (הז״ם יסודי חכמת השעור).

---

[1]) [עפ״י הכתוב: ספות חטאת על חטאת (ישע׳ ל א), ושנה הפיטן לצרך הסימן יוסף בראשי החרוזים.]

[2]) [היום משתמשים למשג זה במלה נִגְזֶרֶת.]

פשע, ממנו פָּשַׂע, פֶּשַׂע.

פָּשַׂע, פ"ע, אֶפְשְׂעָה,—כמו פָּסַע, צָעַד, דָּרַךְ: מי יתנני שמיר שית במלחמה אֶפְשְׂעָה בה אציתנה יחד (ישע' כז ד). — ועי' פָּסַע.

פֶּשַׂע, ש"ז—כמו פֶּסַע, פְּסִיעָה, צעד שאדם צועד ברגלו: חי יי' וחי נפשך כי כְפֶשַׂע ביני ובין המות (ש"א כ ג).—ואמר המשורר: וכבר יבש לבי, חושי בטלו, לא חשתי דבר, כל היה נשיתי, הדלו גלגלי המכונה חדלו, עוד פשע וכלא הייתי הייתי (יל"ג, על כרכך אתה חי, כל שיריו א, 25).

פשק[1], ממני פָּשַׂק.

פָּשַׂק, פ"י, פּשֵׂק, — פָּשַׂק שפתיו, פתח פיו והרבה לדבר: נצר פיו שמר נפשו פֹּשֵׂק שפתיו מחתה לו (משלי יג ג). — ואמר הפיטן: שפת אמת יכון בישישים, עד ארגיעה לשון טפשים, פושקי שפה מחתה ענושים, צרות רודפים וענש מבקשים (שמעון בן יצחק, אמרי כזב, קרוב' שבוע'). נשו כלמתם וחרפתם, בכן שפתי משובתם בלעג פשקו, ויספקו כף בעונם שקעו, רשפי להבים נשקו (אפתח פי להודות, רשות לשבת חכה, ספרד'). — ואמר המליץ: פושק שפתיו בהמון ולעת יתן אין כל מאומה (צ"ז, צ"ס יח ז). — אך רב לנו דבר מהתלות יבשות ושדופות קדים כי חובקי ידים ופושקי שפתים לא יצליחו (מפו, אהבת ציון עז, 128). — פִּשְׂקָה רגליה, כמו פִּעֵ', ואמר הפיטן: הלא תכלם מצח אשה זונה היה לך הפושקת רגליה לכל עובר בבקשך ממנו הקיה ועקב (רמב"ע הלכלת הרדוף, דוקס, 69).

—פִּעֵ', עתי' תְּפַשְּׂקִי—פִּשְּׂקָה את רגליה, הרחיבה לרוחה, כנוי למשכב זנות: ותתעבי את יפיך וַתְּפַשְּׂקִי את רגליך לכל עובר (יחזק' יו כה).

פַּת[2], ש"נ, כנ' פִּתִּי, פִּתְּךָ, פִּתֵּךְ, פִּתּוֹ, מ"ר פִּתִּים,—פַּת לחם, פרוסת לחם: ואקחה פת לחם וסעדו לבכם (בראש' יח ה). והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחוות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא אל אחת הכהנות לאכל פַּת לחם (ש"א ב לו). ועל פַּת לחם יפשע גבר (משלי כח כא). — ובלא מלת לחם: ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מִפִּתּוֹ תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת (ש"ב יב ג). פִּתְּךָ אכלת תקיאנה (משלי כג ח). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פִּתֵּךְ בחמץ (רות ב יד). — פַּת חרבה: טוב פַּת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א). — וכמ"ר במשמ' פרורים קטנים: פתות אותה פִּתִּים ויצקת עליה שמן (ויקר' ב ו). תפיני מנחת פִּתִּים תקריב (שם ו יד). משליך קרחו כְפִתִּים לפני קרתו מי יעמד (תהל' קמז יז). — ובתו"מ: הפגים משיזריחו אוכל בהם פתו בשדה (שביע' ד ז). הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין של תרומה רבי מאיר אוסר ורבי יהודה מתיר (תרומ' י ג). תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת הפת מותרת (שם שם ד). אין נותנין פת לתנור עם חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום (שבת א י). עד שלא יתהילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד (ב"מ ז א). אלו דברים של עובדי אלילים אסורין וכו' חלב וכו' והפת והשמן שלהן (ע"ז ב ה). נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו אבל מוליכין עמו פת לפלטר (שם ד ט). כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן והיי צער תחיה ובתורה אתה עמל (אבו' ו ד). מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שבני אדם נכנסין לאכול פיתן בלילי שבתות (ר"ג, תוספת' ברכ' א א). אפילו ראה את הפת ואמר ברוך שברא פת זו, כמה היא נאה, זו ברכתה (הוא, שם שם ד ז).

---

[1] [בארמ' ובסור' פסק, וכן בעבר' שבתו"מ (עי' פסק, הערות), וקרוב השרש אל פסג, פשע, פסע. ובערב' הכתובה והמדברת באים פשח, פשה', ואף פרשח, פרשח' a), במשמ' פשק רגליו.]

[2] [עי' פתת, הערה.

בדבור נוהגת גם הצורה פִּתָּה להלות הלחם השטוחות הנקראות בערב' רע'יף a).

בירוש' [דמאי ב א] נאמר: הקשואין וכו' התורמסין ופת חלה, ויש גורסים ופתחלה מלה אחת, ולונץ בהוצאה שלו מציע: והתחלה, שהיא תחלא, שחלין, Gartenkresse, lepidium, ואמנם לֶו, Flora I, עמ' 508 דוחה תקון זה, ובמקום אחר (שם II, 456) הוא מזכירו ללא הכרעה, ואולי בכל זאת כך נכון.]

---

a) فشح, فشخ, فرشح, فرشخ

a) رغيف

אורח רע מה הוא אומר וכי מה אכלתי לו, פת אחת אכלתי לו, חתיכה אחת אכלתי לו וכו' (בן זומא, שם שם ז ב). היה (העני) משתמש בכלי מילת נותנין לו כלי מילת, פת נותנין לו פת (שם פאה, ד י). כשהייתי למד תורה אצל ר' יוחנן בן החורנית ראיתיו שאכל פיתו חריבה שהיו שני בצרות (ר' אלעזר ברי לדוק, שם עדי' ג ב). זריזות הן הנשים בפת יותר מן התבשיל, מה בין פת ומה בין תבשיל, תבשיל דרכו לאכול רותח, פת אין דרכו לוכל רותחת (רבי יעקב בר אחא בשם רבי אסי, ירוש' שבת א י). פת חמה חמתה בצידה (שם שם). ממלאת היא אשה את התנור פת מפני שהפת יפה בשעה שהתנור מלא (ר"ש בן אלעזר, שם ביצה ב א). אין לך קרוי פת סתם אלא חיטין ושעורין בלבד (ר' יוחנן שם שם ז ב). ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ (ברכ' לה.). ארבעה דברים נאמרו בפת, אין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת (שם נ:). כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול (בן זומא, שם נח.). שורה אדם פיתו ביין ונותנו על גב העין בשבת (שמואל, שם קח:). הללו פיתן מתעפשת והללו אין פיתן מתעפשת (יומא לח.). אין אופין פת עבה בפסח וכמה פת עבה א"ר הונא טפח (ב"ש, ביצה כב:). כל מלאכת עבודה לא תעשו יצתה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (תנא דבי שמואל, ר"ה כט:). האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי פת חמה וכו' אף אלו נדרי זירוזין (ר' אליעזר בן יעקב, נדר' כד.). רשאין פועלין לטבל פיתם בציר כדי שיאכלו ענבים הרבה (ב"מ פט.). י"ג דברים נאמרו בפת שחרית, מצלת מן החמה ומן הצנה ומן הזיקין ומן המזיקין וכו' (ת"ר, שם קז:). פעם אחת יצא רבי לשדה והביא עובד כוכבים לפניו פת פורני מאפה סאה אמר רבי כמה נאה פת זו וכו' כסבורין העם התיר רבי הפת, ולא היא, רבי לא התיר את הפת וכו' פעם אחת הלך רבי למקום אחד וראה פת דחוק לתלמידים וכו' (ע"ז לה:). נתת פת לנער, הודע את אמו (משל הדיוט, שמש א א). אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלת הפת (מד"ר בראש' לא).—ובמשל לתאות האיש לאשה: שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו (יומא יח:). — ומינים שונים של פת: מצא בה פת הולכין אחר רוב הנחתומין, ואם היתה פת עיסה הולכין אחר רוב אוכלי פת עיסה, ר' יהודה אומר אם היתה פת קיבר הולכין אחר רוב אוכלי פת קיבר (מכשיר' ב ח). מציל פת נקייה אין צריך להציל פת הדראה (תוספת' שבת יג ז). לחם עוני, פרט לחלות ואשישה, יכול לא יהיה אדם יוצא אלא בפת הדראה ת"ל תאכל עליו מצות, אפילו במצות של שלמה (ספרי דבר' קל). פת נקייה טמאה ופת קיבר טהורה, רבי חייא בר אבא בשם רבי אחא על איזה מהן שירצה יברך (ירוש' ברכ' ו א). בדברים הללו מזכירין אותן (את בית גרמו) לשבח שלא יצא ביד בניהם פת נקיה מעולם, שלא יהו אומרים ממעשה לחם הפנים הן אוכלין (שם שקל' ה ב). אם אמרו בזריזין יאמרו בשאינן זריזין, אם אמרו בפת עמילה יאמרו בפת שאינו עמילה (ר' יוסף, פסח' לז.). יוצאין בפת נקייה והדראה (שם מ.). שלשה דברים מרבין הזבל וכופפין את הקומה ונוטלין אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם אלו הן פת קיבר ושכר חדש וירק חי (שם מב.). המוליך וכו' קמח לנחתום ועשאו פת ניפולין (ב"ק לט:). שבועה שלא אוכל פת חיטין והושיט ידו לסל ליטול פת שעורין וכו' (שבוע' כו.). י' דברים משיבים את הלימוד, פת פחמין וכל שכן פחמין עצמן (הורי' יג:). פת חטין או פת שעורים מי טב [1]) אוכלה בלפתן (מד"ר, קהל' סדרא ב, כי העוסק). ובסהמ"א: הלך לו לצרפת וקבלתו אשה אלמנה בכבוד גדול אמו של יונה היתה ומפתה ומשמנה היו אוכלים ושותים (סדר"א לג). פת לישה, פת עריכה (ילק' שמעי תהל' תרכג). מה בצע, כשישבו לאכול ובאו לבצוע את הפת בקשו לברך א"ל יהודה, אחינו אנו הורגים ועל הפת אנו מברכים (בראש' רבתי, אלבק, 175). הרי שבע פורעניות חרב מצור וכו' פת נפולת וכו', (בס"י ויקר' כו כו).— ומ"ר פִּתּוֹת: היכי דלקה קמח מכל בית וערבוהו ואפאוהו פיתות שלמות כבר ערבו בבית ואף בפת

---

[1]) [במשנה (נגע' יג ט): מיסב ואיכלן.]

שלמה (ססוי גאו', ציס תלמוד ד, 119).

פֹּת, ש"נ, כנ' פָּתְהֶן, — כמו פֵּאָה, פְּאַת הראש: יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון ומשקרות עינים הלוך וטפף תלכנה וברגליהם תעכסנה ושפח אדני קדקד בנות ציון ויי' פָּתְהֵן[1] יערה (ישע' ג יו—יז).

פֹּת, עי' פֹּת, פֹּתָה, והערות שם.

פתא[2], ממנו פִּתְאֹם, °פתאמי, °פתאמיות.

פְּתָאוּת, ש"נ,—פתיות, סכלות: מזה נראה שהערמה והפתאות אינם בנושא אחד (פי' משלי לזרחיה הברצלוני, השחר שנה ג, 69).

פְּתָאִים, עי' פֶּתִי.

פִּתְאֹם[3], פִּתְאוֹם, תה"פ,—כהפתעה, מבלי שידעו, מבלי שצפו לדבר, פתע, plötzlich; soudainement; suddenly: ויאמר יי' פִּתְאֹם אל משה ואל אהרן ואל מרים (במד' יב ד). ויבא אליהם יהושע פִּתְאֹם (יהוש' י ט). ותבא עליך פִּתְאֹם שאה לא תדעי (ישע' מז יא). פִּתְאֹם שדדו אהלי רגע יריעתי (ירמ' ד כ). כי פִּתְאֹם יבא השדד עלינו (שם ו כו). ויורם אלהים חץ פִּתְאוֹם היו מכתם (תהל' סד ח). על כן פִּתְאֹם יבוא אידו פתע ישבר ואין מרפא (משלי ו טו). — ועם ב, בְּפִתְאֹם: וישמח יחזקיהו וכל העם על ההכין האלהים לעם כי בְּפִתְאֹם היה הדבר (דה"ב כט לו). — ועם מלת פֶּתַע: וכי ימות מת עליו בפתע פִּתְאֹם וטמא ראש נזרו (במד' ו ט). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים והיה לפתע פִּתְאֹם (ישע' כט ה). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פִּתְאֹם לפתע יבא שברה (שם ל יג). — פחד פִּתְאֹם: אל תירא מפחד פִּתְאֹם ומשאת רשעים כי תבא (משלי ג כה). על כן סביבותיך פחים ויבהלך פחד פִּתְאֹם (איוב כב י).—ופִתְאֹם, במשמ' בלי ידיעה או מחשבה: הולך אחריה פִּתְאֹם כשור אל טבח יבא וכעכס אל מוסר אויל[1] (משלי ז כב). כי לאויל יהרג כעש ולפתה תמית קנאה אני ראיתי אויל משריש ואקוב נוהו פִּתְאֹם[2] ירחקו בניו מישע וידכאו בשער ואין מציל (איוב ה ב—ד). — ובתו"מ: משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן וכו' בפתאום ביקש המלך את עבדיו וכו' (רבי יוחנן בן זכאי, שבת קנג., וכעין זה מד"ר קהל' סדרא תליתאה, בכל עת, בשם ר' יהודה הנשיא). שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי שר הנרגל בבית המשתאות וכו' והנכנס לבית חבירו פתאום (בשם בן סירא, נדה טז:).

°פִּתְאֹמִי, פתאומי, ת"ז,—הדבר הבא פִּתְאֹם: המות הפתאומי אשר קרה לבכורי מצרים היה בשינוי מזגיהם אל קדחת חדה מופלגת שורפת והגרת הדם (אמו"ר לרמב"ד, 103). מי שמשים בלשונו סלף ועוות יגרום לעצמו סלף קשה ופתאומי כמו שבר העץ ברוח חזקה (רלב"ג, משלי יה ד). שמחה פתאומית (ר"י אברבנאל, ברא"ש, ויפל ה' תרדמה). שלא היתה

---

[1]) [לפי נקוד מערבאי: פָּתְהֵן, ומדנחאי: פָּתְהֶן. התרגומים הקדומים תרגמו באפן חפשי את הענין ולא את המלה. השבעים: σχῆμα, בקרוב: דרכם ומנהגם: וולגי' crimen, פשע; ת"י: והי יקרהן יעדין וכנראה הלכו אחר דרוש. ומן הפרשנים רש"י: כליהן יערה, ל' ארמי הוא כמו פתיא אוכמא (כפרושו בבבל' פסח. כח., ועוד). ע"כ. אך ריב"ג מחבר את המלה עם הפותות לדלתות: ומהענין הזה אצלי וה' פתהן יערה, והיתה ההקשה שיהיה פותהן בוא"ו וקצרו והקלו וחברו המלה וההא בה לכנוי עם הנון והמלה הזאת כנוי לערוה וכו'; וכן רד"ק: והוא כנוי לבית הערוה כלומר שתלכנה ערומות לפני האויב המוליך אותן בשביה, ע"כ. ומעין זה כמה מן החדשים. אך אחרים רואים כאן כתיב חסר במקום פְּאָתְהֶן, פאת הראש, וההקבלה אל וקדקד מורה על צדקת דעה זו; השוה: ותאכל פאת מואב וקדקד בני שאון (ירמ' מח מה). ועי' פֹּתָה, הערה.]

[2]) [צורה מטשטשת של פתע, עי' שם ובהערה הבאה.]

[3]) [תה"פ בסיום האפי, כמו ריקם, חנם, ועי' לצורות אלו טורטשינר, Entstehung d. semit. Sprachtypus, עמ' 1 וכו', ובא פתאם במקום פתעם. וכן מצוי הצרוף פֶּתַע פִּתְאֹם, פתאם לפתע. וכן באשורי אִנַּ פִּת, אִנַּ פִּתְּם, וגם אַפִּת במקום אַנ פִּת במשמ' פתאם, ובמלה שאולה אפתי במשמ' תכף ומיד, בתעודות הארמיות מִיב. ולפי הנאמר בהערה לשרש פתח יתכן שנגזר שרש זה מן פתאם.]

[1]) [הכונה: וּכְעֶכֶס אל מוּסַר אֱוִיל, מלשון וברגליהם תעכסנה (ישעי, ג יו).]

[2]) [הכונה לפי טורטשינר בפרושו: אני ראיתי אויל כעסן (משריש, וכן בערב' שׁ־ר־שׁ [a], כעס) כזה והוא קלל (ויקב) נוהו מבלי לחשב, ועל כן: ירחקו בניו מישע וכו'.]

[a]) شرس

מעשהו (של אברהם בעקרה) פתאומי אבל במתון (הוא, ענין העקדה, ויעכם אברהם בבקר). וכנראה בחרו במות הפתאומית להנצל מן הארוכה והיא מכת יסורין (שבט יהודה, הכוכר, 27). האומרים כי יש תנועה פתאומיית (יש"ר מקנדיה, אילים ג). שמענו וראינו מיתות פתאומיות בהרבה והרבה מבני אדם (ר' נחום עזרכי, מעדת הימים א, כב.). היו אלה הויות פתאומיות לא הדרגיות (ספר המדות ב יד). תכליתם לפעול פעולה פתאמית (אגרות יל"ג א 7).

***פְּתְאֹמִיּוּת**, פתאומיות, ש"נ, — תכונת הדבר הבא פִּתְאֹם, מצוי בספרות ובדבור.

פַּתְבַּג, פַּת־בַּג [1]), ש"ז, פַּת־בָּגוֹ, פַּת־בָּגָם, — פרפרת, מזונות: וימן להם המלך דבר יום ביומו מִפַּת־בַּג המלך ומיין משתיו (דני' א ה). ויהי המלצר נשא את פַּת־בָּגָם ויין משתיהם ונתן להם זרענים (שם שם יו). ואכלי פַּת־בָּגוֹ ישברוהו וחילו ישטוף (שם יא כו). — ובסהמ"א: הנה כאשר ברא השי"ת אדם וילדיו ערומים ויחפים בלי נוצה ובלי צפר על גופם ועל עורם למגן בעדם מחום וקור ושם פת

[1]) [יש ספרים הכותבים פַּתְבַּג במלה אחת, ואחרים המחלקים וכותבים פַּת־בַּג. ואמנם בעל מנחת שי כותב: מפת־בג, ברוב ספרים כ"י מדוייקים כל פתבג שבענין ב' מלין ומקף ביניהון וכן משמע מהשרשים שרש בג ובן בס"א ס"ם נמסר ע"ז דין וכל לישנא תרתין מלין כתיב וקרי, ע"כ (מנחת שי, דני' א ה). וכן גינצבורג בשולי התנ"ך שלו (שם שם): מִפַּת־בַּג, בְּפַת־בַּג, כן ברוב ספרים כ"י וכו', בהללי מִפַּתְבַּג, בְּפַתְבַּג מלה חדא וכן דמ"ו, ע"כ. אך הכתיב בשתי תבות בא כהשפעת ההבנה העממית, כאלו שתי מלים עבריות לפנינו פַּת־בַּג, ועי' ערך בַּג והערת המחבר שם (עמ' 457). וכן מצאו כאן רֹב המפרשים העברים את פת הלחם, וכן גם הוולג' (de cibis), ואמנם בצדק מעיר רש"י: הוא שם מאכל בל' כשדים ויש פותרים פת בג לחם ואין נראה כן שהרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים ואין זרעונים חליפי לחם אלא חליפי תבשיל, ע"כ. והשבעים מתרגמים τραπέζης, שלחן, וכדו'. והיום מבארים את המלה פַּתְבַּג, הבאה אף בסורי במשמ' מטעמים, מעדני מלך, מפרסית קדומה פַּתְבַּג במשמ' פרפרת הסעודה, מקביל ליונ' ποτίβαζις. אך בסהמ"א השתמשו במלה כפרושי רֹב המפרשים.]

בגם מפירות האלנות וכו' (קלונימוס, בעלי חיים, ו:). והנה הם עורכים לנגדם קצת דרושים אשר הם נחמדים למראה ויפת לבם אל פת בגם (ר"י ערלמה, יד אבשלום על משלי ח ג). — ואמר הפיטן: ונחתי עדני תענוגם, משתיהם ופת בגם, וכל מועדי חגם (שמעון בר יצחק, אל אל חי ארכן, זולת לשבת ב אחה"פ). לענג יום שביעי אל סגולתו הלא צוה, בפת בג טוב ויין רקח, וללבוש בו כסות נאוה (ר"י נג'ארה, עולת תמיד קלא).

פִּתְגָּם, ש"ז, — פְּקֻדָּה, צו המלך, Verordnung; décret, ordre; decree, order: אשר אין נעשה פִּתְגָם מעשה הרעה מהרה (קהלת ח יא). אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו וכו' ונשמע פִּתְגָם המלך אשר יעשה בכל מלכותו (אסתר א כ).— ואמר בן סירא: היה ממהר בשמועה ובארך רוח השב פתגם (ב"ס גני' ה יא). — ובמדרש: ונשמע פתגם המלך וגו' ר' לוי ור' יצחק, ר' לוי אמר פתגם גדול אנו עתידין לשמוע מזו שנכנסה למלכות, מהו, אבל גדול ליהודים, ור' יצחק אמר פתגם גדול אנו עתידים לשמוע מזו שנכנסה למלכות, מהו, שמחה וששון ליהודים, א"ר יהודה בר' סימון ונשמע פתגם מלך מלכי המלכים הקב"ה שאמר בחכמתו ובתבונתו מחה אמחה את זכר עמלק (מד"ר אסתר סוף פרשה ג, ונשמע פתגם). — ואמר הפיטן: פתגם מלכם לא איחרו צירים ומיד מיהרו (ינאי, אז כולד, קרובי לפי שמות, זולתי, סא). — ונהוג בספרות ובדבור במשמ' בטוי או משל, Sinnspruch; proverb(e), epigram(me) [2]).

א. פתה [3]), ממנו ״הִתְפַּתּוּת, ״פִּתְאוּת, א. פִּתָּה, פֹּתֶה, *פִּתּוּי, פֶּתִי, פְּתַיּוּת.

[1]) [מן הפרס' הקדומה pratigama, ארמנ' patgam, פרס' חדשה paigâm, בעקר: המגיע (ליד פלוני).]

[2]) [בערוך (ערך ארא): מנהג מפריחי יונים שמעמידים שובכין ופתגמין, צ"ל ופיגמין, עי' פִּגּוּם.]

[3]) [החדשים מחברים שרש זה במשמ' פְּתַיּוּת ופתאים לערבי פַּתַי a), נער, עלם (אך בפרט עלם טוב ונדיב), כי כן בא אף נער במשמ' נער חסר נסיון ודעת. ואולם אין משמ' זו של פתי ופתיות בכל הלשונות הקרובות, ובערב' בא השרש דוקה לטובה במשמ' נדיבות

a) فتى

ב. פתה[1]) ממנו ב. פָּתָה, *פְּתוּי, *פֹּתִי.

א. פָּתָה[2]), פ״ע, יִפְתֶּה, יִפְתְּ, — פָּתָה הלב, היה פֶּתִי, חסר דעת, עד שעשה האדם דבר שלא יעשה: **השמרו לכם פן יִפְתֶּה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם** (דבר׳ יא יו). **וַיִּפְתְּ בסתר לבי ותשק ידי לפי** (איוב לא כז). — ועי׳ פֶּתִי.

—נפעל, נִפְתָּה, אֶפָּת, — קבל את דברי הַמְפַתֶּה ועשה כחפצו: **פתיתני יי׳ ואֶפָּת חזקתני ותוכל** (ירמ׳ כ ז). — נִפְתָּה הלב על אשה, נמשך בפתיות אחרי אשה: **אם נִפְתָּה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי** (איוב לא כז). — ובסהמ״א: **ואלו היה להם היום הפרסום ההוא היית רואה אותנו ואתהם היום נפתים לשארית ההבלים מאצטגנינות ולחשים וקמיעות ונסיונות רחוקות מהטבע עם הרחקת התורה אותם** (ר׳ י״ה, כוזרי ד כג). **ומי לנו בנפש סובלת שאיננה נפתית לדעות העוברות עליה מדעות הטבעיים והאצטגנינים** (שם ה כ). **בן הסוטה בחלק פיהם והנפתה בנועם דבריהם** (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר, 140). **יחמול ה׳ ויכפר למי שנפתה אחר הדעת המזוייף הזה** (ר״י מפיסקו, מנחת קנאות, קופמן, 96). — ואמר הפייטן: **ואפת במדבר שפר אולי גאוני יפר ואנכי עפר ואפר** (רמב״ע, אם תפקד שכחנו, דוקס 77). — ואמר המשורר: **נפתה בתענוגיו הלא יבין כי הזמן חרש עלי גב הוא** (ר״י חריזי (?), ספר הענק אות ג כד, בס׳ זכרון להרכבי, 323). **אל תפת מחלקות לשונו וחכו רך משמן קרבו הוות מרמה ותך כלו מתעתע** (שלום הכהן, כיר דוד ה, 159).—ואמר המליץ: **בל ישט לבי ביפת עין במחמדי זוללים וסובאים בל אפת ולא יהיה לי עז מצה** (נ״ז, נ״ס כג ו).

—פעל, פִּתֵּיתִי, פִּתִּי, תְּפַתֶּה, יְפַתֶּה, פִּתִּיתַנִי, מְפַתֶּיהָ, אֲפַתֶּנּוּ, יְפַתְּךָ, יְפַתּוּהוּ, לְפַתֹּתְךָ, פַּתִּי,—פִּתָּה את האדם, עשה אותו לְפֶתִי עד שעשה מה שלא היה עושה אלו היתה בו דעת, betören, verführen; duper, séduire; to befool, mislead: **ויאמר יי׳ מי יְפַתֶּה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו׳ ויצא הרוח ויעמד לפני יי׳ ויאמר אני אֲפַתֶּנּוּ וכו׳ אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תְּפַתֶּה וגם תוכל** (מ״א כב כ—כב). **פִּתִּיתַנִי יי׳ ואפת חזקתני ותוכל** (ירמ׳ כ ז). **והנביא כי יְפֻתֶּה ודבר דבר אני יי׳ פִּתֵּיתִי את הנביא ההוא** (יחזק׳ יד ט). **לכן הנה אנכי מְפַתֶּיהָ והלכתיה המדבר ודברתי על לבה** (הוש׳ ב יו). **בני אם יְפַתּוּךָ חטאים אל תבא אם יאמרו לכה אתנו וכו׳** (משלי א י—יח). **איש חמס יְפַתֶּה רעהו והוליכו בדרך לא טוב** (שם יו כט). — והסיר את לבו עד שגלה סודו: **פַּתִּי את אישך ויגד לנו את החידה** (שפט׳ יד יה). **פַּתִּי אותו וראי במה כחו גדול ובמה נוכל לו** (שם יו יה). **ידעת את אבנר בן נר כי לְפַתֹּתְךָ בא ולדעת את מוצאך ואת מבואך ולדעת את כל אשר אתה עשה** (ש״ב ג כה). —ובמשמ׳ דבר דברי חנפה: **וַיְפַתּוּהוּ בפיהם ובלשונם יכזבו לו** (תהל׳ עח לו). — ופִּתָּה אשה לשכב עמה: **וכי יְפַתֶּה איש בתולה אשר לא ארשה ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה** (שמות כב יה). — ובתו״מ: **האונס והמפתה והשוטה לא פוסלים ולא מאכילים** (יבמ׳ ז ה). **האומר פיתיתי את בת של פלוני משלם בושת ופגם על פי עצמו ואינו משלם קנס** (כתוב׳ ג ט). **האונס והמפתה והמוציא**

יתרה וגם בהוראה ברור שאלה בדת ודין; ועל כן אין לחבר פתה, פתי, פתאים בעבר׳ עם השרש הערבי, אלא כנראה מקור השרש בתה״פ פִּתְאֹם (מן פתא, פתע) במשמ׳ מבלי להשב, וממנו הצורה פְּתָאִים, פְּתָאִים ואף פְּתָיִים, שהובנה כמ״ר ושנגזר ממנה מ״י פֶּתִי והפעל פָּתָה. היה פֶּתִי, חסר מחשבה, ובבנין פעי׳ פִּתָּה, עשה את פלוני לפתי וכדו׳. ובכמה מקומות קרובה משמ׳ תה״פ פִּתְאֹם לזו של פְּתָאִים עד כדי כך שאין להכריע למה הכונה כגון: אל תירא מפחד פִּתְאֹם (משלי ג כה), הלך אחריה פִּתְאֹם (שם ז כב).]

1) [מן הארמ׳ פתא, פתי במשמ׳ רחב, רחבות, אך יתכן מאד, שיש לבאר את כל המקומות שבמקרא המובאים בערך ב. פתה מן א. פתה, ועי׳ בהערה לשרש זה ולפעל א. פָּתָה.]

2) [יתכן, שגם המקומות שבמקרא שראו בהם את השרש ב. פתה (עי׳ שם) במשמ׳ רֹחב ופתיחה, שיכים הם לא. פָּתָה, שרק הוא לבדו נמצא לפי זה בלשון המקרא. כך פֹּתֶה שפתיו (משלי כ יט) כמו אויל שפתים (שם ה), וכן דינו של וְהַפִּתִּית בשפתיך (שם כד כח) במשמ׳ ודברת דברי פתיות. וגם בברכת נח לבניו (בראש׳ ט כז) יַפְתְּ אלהים ליפת וישכן באהלי שם אפשר להבין עקר כונת הכתוב כאלו נקד יְפַתְּ אלהים ליפת, כלו׳ יתפתה לו כאשה זו המתפתית לגבר לשכן באהלו, ולא בא הנקוד יַפְתְּ אלא כתקון סופרים כדי להרחיק את הגשמות שבתמונה; כי אין עדות של ממש לשרש ב. פתה הארמי בעברית המקראית.]

שם רע בשלשה (קנה׳ א א). אנסת ופיתיתה את בתי והוא אומר לא אנסתי ולא פיתיתי משביעך אני ואמ׳ אמן חיב (תוספתי שבוע׳ ג טז). שוטה היה זה שלא היה יודע לפתות (ספרי דבר׳ לז). תיפתר שפיתתו או שמחלה לו (ירוש׳ תרומ׳ ז א). מפתים אותו ליתן גט (כ״ז הונא, שם קידוש׳ ג יג). פיתה אשה מותר בבתה (שם קנה׳ ט א). אמר הקב״ה מי פתאו לזה, אשה אמרה לו וכו׳ (בבלי, שם לח.). א״ל (למשה) בתחלה פיתוי פיתיתי אותך מכאן ואילך דברי אמת אני מדבר עמך (מד״ר שמות ג). ז׳ ימים קודם היה הקב״ה מפתה למשה שילך בשליחותו ולא היה רוצה לילך עד מעשה הסנה (שם שם). שהיה יונם מפתה[1] את הגוף לזנות (ר׳חנינא, שם ויקר׳ ה). מאחר שפיתיתם אותו בסיני ואמרתם כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע לסוף מי אמרתם לעגל אלה אלהיך ישראל (שם שם ו). כל אותו הלילה היה יצרו מפתהו (את בעז) בדברים ואומר לו את פנוי והיא פנויה, אתה מבקש אשה והיא מבקשת איש (ר׳ יודן, שם שם כג). שהן סבירין לפתות את בוראן בתרועה (שם שם כט). למה נקרא שמו פתואל, שפיתה להקב״ה בתפלתו (שם במד׳ י). ונערה יוצאה מקושטת ומבוסמת ומפתה אותו ואומרת לו למה אנו אוהבין אתכם ואתם שונאין אותנו (שם שם כ). כיון שראה המלך כך שנשתטה נפשו התחיל מגפף ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך וכו׳ והקב״ה מפתיק בחכו הדבור ואומר להם לא בני אתם אנכי ה׳ אלהיכם עמי אתם חביבין אתם לפני והתחיל מפתה אותן עד שחזרה נשמתן (שם שה״ש, חכו ממתקים). ולמה הוא קוראן כן תפתיא שמפתין יצר הרע על זנות (שם שם, אמרתי). היאך הצדיקים מפתין להקב״ה וכו׳ (מדר׳ תנאים, הופמן, דבר׳ לג ו). פתה אותו בדברים לפי שהיה (אהרן) בורח מן השררה (תנחו׳ לו י).—ובכתה״א: כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך וכו׳ האורב לפתות פסיעותיך ואתה ישן לו והוא ער לך (כ״י א״ח, מו״ס, יחוד המעשה ה). ואהר אשר בכל אלה קניתיה לחפת תחשק הכנסתיה לא פתיתיה ולא אנסתיה רק חשקה בי כי חשקתיה (כתב מלת פ׳ יוד להרמב״ם, חמדה גנוזה, טז:). הלא שמעת מה עשה הנחש לאדם וחוה איך פתם והשיאם וממצות יוצרם הניאם עד אשר אל שערי מות הביאם (כ״י זבחלה, פעפועים ב, דודזון, 23). וכאשר ישבתו החושים היה זה הכח מתבודד להבליו ושקריו כל עוד שלא יגער בו גערת השכל ויפתה אותו (אמו״ר לרלב״ג ה א, 70). ויהי כשמוע פומפיוס את הדברים האלה וישמח מאד ויאמר אל אנטיפטר לאמר אם כה חפצכם דומו לכם עד שאפתנו בדברים אולי יבא אלי אריסתובלוס כי ירא אנכי להתגרה עמו (יוסיפון, גינצבורג, ריד). לא תלך בשוק הזה ולא תכנס בבית זה ואשה זונה בתוכה והיא מפתה את הבריות בתארה (כ״י בן נחמיאס, פי׳ משלי ה ח). — ואמר הפיטן: נביאיך תעו תרטית שוא חזות וכו׳ פתתים וכנגדי השיבו עזות (ר״א קליר, איכה תפארתי, קינ׳ ת״ב). גש כשה לעולה לרצותך נלכה עד כה פתו בעדותיך (הוא, אי כה אמר, שם). ויאסור את רכבו בעצמו כדי לזרוז ולפתותם ואת עמו לקח עמו בדברים לרמותם (ר׳ שמעון בר יצחק, תקדי ה׳, פלוק ז פסם). ענה (אדם) פתתני האשה צרעת ממארת היא (רלב״ע, אחד רבה אמונתך, איגר 225). ויצרי צוררי תמיד כמו שטן לעמתי יעצני ופתני במועצות לרעתי (הוא, לך אלי, כהנא א, 205). פתוך תאוותיך, יעלה ממון בחובך וכו׳ (יוס יעלה, ערבית יוה״כ, מחז׳ איטל׳ ב, עג:). — ואמר המשורר: ואת קטת וריבות אלי משה במי מרה ופתית לישראל להמיר אל בבן פרה (ר״ש הנגיד, אחי מוסר, ברודי, 36). תואר אדמה כי ילדיה תְּפַת חנם ותקחם בעפעפיה (רמב״ע, עיונת תהום, דיואן בודל׳, פג). אֲפַת לבי בתוהלת ואראה באין תקוה יסופון (הוא, גבירי בלתך, שם לה). בני איש יבטחו על רב כבודם הכי פתה זמן אותם והונם ופתע קרבה עתם ואבדו ולא נפדו בכל עשרם והונם (כ״י חריזי (?), הענק אות ה, סי׳ זכרון להרכבי).[1]

1) [בירושי (קנה׳ י ב, דפו׳ קרטושין): מפתה לזנות; ונראה שגם שם צ״ל מפתה.]

1) [בכ״ם גני׳ (יד יז) הוצי׳ סמנד: תן ולקח ופת נפשך כי אין בשאול לבקש תענוג, אולם אין זה אלא תקונו של המו״ל וצ״ל: ופנק. ובמקום אחר שם (ל כג): פת נפשך ופייג לבך וקצפון הרחק ממך, במקום פת צ״ל פוג, ועי׳ ערך פוג, פע׳, הערה.]

—פע', יְפֻתֶּה — פֻּתָּה האדם, פִּתּוּ אותו, כמו נִפְעַ': כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אנוש שלמי שמרי צלעי אולי יְפֻתֶּה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (ירמ' כ י). והנביא כי יְפֻתֶּה ודבר דבר אני יי' פִּתֵּיתִי את הנביא ההוא (יחזק' יד ט). בארך אפים יְפֻתֶּה קצין[1] ולשון רכה תשבר גרם (משלי כה יה). — *פֻּתְּתָה הנערה, פִּתּוּ אותה למשכב, ואמר בן סירא: בת לאב מטמנת שקר ודאגתה תפריע שנה וכו' בבתוליה פן תפותה[2] וכו' (ב"ס גני' מב ט).

—ובינ', *מְפֻתָּה, מפותה, וסמי' מְפֻתַּת אביו, מְפֻתַּת בנו, מְפֻתַּת עצמו, אשה שפִּתָּה אותה אביו, בנו, הוא עצמו: נושאין על האנוסה ועל המפותה וכו' נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, אנוסת בנו ומפותת בנו, רבי יהודה אוסר באנוסת אביו ומפותת אביו (יבמ' יא א). אין מעשה קטנה כלום אלא כמפותה (ר' אליעזר, שם יג ב). כהן גדול לא ישא אנוסתו ומפותתו אבל נושא הוא את הממאנת (תוספת' שם א ג). היתה אנוסתו ומפותתו של אביו או שהיתה אחת מכל עריות לאביו פטור (שם קנה' י ב). בא הכתוב ללמד על המפותה שישלם עליה קנס (מכי' משפ' דנזיקין יז). אנוסת חבירו ומפותת חבירו לא יכנוס ואם כנס מוציאין מידו (ירוש' יבמ' ד ד). אנוסת עצמו ומפותת עצמו לא ישא ואם נשא נשוי (ת"כ, יבמ' נט:). ואלו נערות שיש להן קנס הבא על אחותו וכו' רב פפא אמר במפותה ודברי הכל (קנה' עד.). — ובסהמ"א: ובעמדה בתוך חפתה תחתי זנתה ואחרי דודים אחרים פותתה (כתב מאת תלמיד להרמב"ם, חמדה גנוזה, עז:). ואעפי"כ מי שיתעכלו בבטנו המזונים הרעים לא יפותה בזה כי בארך ימים יולדו בגופו לחות רעות (רש"ט פלקירא, אגרי' הפלוס, JQR NS I, עמ' 475). הנה הפתאים נחלו אולת כי הם בלתי מעיינים בדרכים איך יגיעו אליו אבל במהירות יפותו לזה ואמנם החכמים יסתינו שימצאו הדעת (רלב"ג, משלי יד יח).—ואמר המשורר: תפתוני ואתם המפותים ותבזוני ולי נפש יקרה (ר"ש הנגיד, לבני תוך קרבי, הרכבי לא, 43).

—התפ', *הִתְפַּתָּה, נִתְפַּתָּה, — נתפתתה הנערה, פִּתָּה אותה איש לשכב עמו: נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה (כתוב' ד א). בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה[1] בנערותה שמא תזנה (בבא ב"ב, קיה' ק:). — ונתפתה האדם מחברו, ונתפתה בדבר או ע"י דבר או אחרי דבר, היה כפתי ועשה דבר מבלי לחשב: שכל המתפתה ביצרו יפול שם (לגיהנם) (ריב"ל, ערובי' יט.). כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו שנאמר וירח ה' את ריח הניחח (ר' חנינא, שם סה.). מפני מה האיש נוה להתפתות ואין האשה נוהה להתפתות (מד"ר ברא' יז). שלא הלכו לרעות אלא לאכול ולשתות ולהתפתות (שם במד' ג). ע"י היין נתפתו וזנו ולכך יגלו (שם שם י). אפילו דברים שהמלכות מתפתה בהם כגון תיאטראות (שם אסתר, פתיח'). — ובסהמ"א: מי ראוי להתפתות קטן עם הגדול או גדול עם הקטן, הוי אומר קטן עם הגדול, וכה"א וכי יפתה איש בתולת ממי נתפתית זו ממי שגדול ממנה, וכן ירמיה אומר פתיתני ואפת ממי נתפתה ירמיה ממי שגדול ממנו (מדה"ג דבר', הקבלה, 97). לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית (רש"י, ברא' ג יה). הפתי לפי שלא למד חכמה מתפתה ביצרו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי א ד). שעמינו למדו מכח האבות שלא יתפתו אחר הדברים שיכנס בהם שום ספק עד שיבהנוהו (רסב"א, בס' דברי חפץ, עדלמן, ח). בני אל תתפתה בדעתך ואל תקבל אונאה להאמין כי צדיק גמור ביצחק אבינו ע"ה והיה נכשל בדבר קטן (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מכתובה, מע.). אמנם קצת מאנשי אומתנו המתפתים אחרי זאת הדעת וכו' (ר"א הקראי, עץ החיים מז). במה שנענש על עברו מצות השם והתפתותו לנחש על ידי חוה (ר"י אלבו, עקרים א יז). שהתורה לא כיונה להעמידנו על חכמות הנמצאות כמו שחפצו המפתים והנמשכים אחרי היוני (ר"י אברבנאל, מפעל' אלהים א ג). אם לעצתי תשמע אל יקחך לבך להתפתות לבקש מנות אשר ייטיב לך זכירתך (ר"א מודינה, לב האריה א ה). — ואמר הפיטן: ראשך דרישות וחקירות יגל אל תתפתו מן הראשון בדברו (רסע"ג, אנכי אש אכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, ריז).—ואמר המשורר: לא יחסר

---

1) [יש מציעים לגרס: קצף.]

2) [בבבלי (קנה' ק:) שמא תתפתה, עי' התפ'.]

1) [בב"ס גני': פן תפותה, עי' פע'.]

אביה מכאובים ויגונים ידאג פן תתפתה עת היא רכת שנים הגדילה תאנס מפחות וסגנים וכו׳ (עמנוי, מגלת חשה, מחבי ח, 12).

—הפעי, מופת במקוי מפתה,—כמו מפתה: ואני מ: פת מפותיה האמנתי עד אשר שני רשעים בלחיה הבחנתי (סס).

ב. פָּתָה, פ״י, פּתָה,—פתח האדם שפתיו, פתח אותן לדבר [1]: גולה סוד הולך רכיל ולפֹתָה [2] שפתיו לא תתערב (משלי כ יט).

—הפעי, הִפְתִּית [3], יַפְתְּ,—הִפְתָּה אלהים לפלוני, הרחיב לו, נתן לו רְוחה: יַפְתְּ [4] אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו (ברחש׳ ט כז). — והִפְתָּה האדם בשפתיו, הרחיב שפתיו לדבר: אל תהיה עד חנם כרעך וְהִפְתִּית [5] בשפתיך אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו (משלי כד כח—כט).

פֹּתָה, פּוֹתָה [6], ש״נ, מ״ר פּוֹתוֹת,—חור שציר הדלת נתון בו: וְהַפֹּתוֹת לדלתות הבית הפנימי לקדש הקדשים לדלתי הבית להיכל זהב (מ״א ז נ). — ובתו״ם: כל כלי מתכת שיש לו שם בפני עצמו טמא חוץ מן הדלת ומן הנגר ומן המנעול והפותה שתחת הציר וכו׳ (כלים יא ב). והפותות לדלתות הבית, מהו פותות, רבי יצחק מגדלאה אמר זה פותה שתחת הציר (מד״ר במד׳ יב). אף הפותות שתחת הציר היו של זהב (רבי סימון, פסיק׳ רב׳, והשלם כל המלאכה, כה:).

— ובפהמ״א: וכלם ידי אמונה ותבונה מניפים ופותות דלתות הפתיות מגיפים (ר׳ חריזי, התכמוני׳ עז, 160). — ובהשאלה לגוף האדם, ואמר המשורר: קימות כאמיר בשם נוטות, וכעשת שן להן פותות בהן ימס לב האריה, גם את הנמר בהן פותות (רמב״ע׳ תרשיש 7, 46).

פֹּתֶה, ת״ז, נק׳ פּוֹתָה, — ב״ל פוע׳ מן א. פָּתָה, כמו פֶּתִי, העושה מעשים בלי לחשב: ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו (הוש׳ ז יא). כי לאויל יהרג כעש ופֹתֶה תמית קנאה (איוב ה ב). — ואמר בן סירא: עם פותה אל הסתייד כי לא יוכל לכסות סודך (ב״ס גני׳ ח יז). חסרי לב יבינו אלה וגבר פותה יהשב זאת (סס יו כג). רבים היו חבולי זהב והבוטח על פנינים כי תקלה היא לאויל וכל פותה יוקש בה (סס לד ו-ז). אך על אלה אל תבוש ואל תשא פנים וחטא וכו׳ על מוסר פותה וכסיל ושב כושל עונה בזנות (סס מב א-ח).—ובמדר׳: אמר הקב״ה אצלי הם כיונה פותה, כל מה שאני גוזר עליהם עושים ושומעים לי, אבל אצל אומות העולם הם קשים כהיות (מד״ר שמות כא). — ואמר הפיטן: זלולים הפריח אב והכיר עוך בבינה ואז הודיע שמך לפותים כפסם זלים (רקע״ג, אלהים יה מקדס, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 123). מגן אלקים גורשו פותים מעיקשי גא לחרוש במיתים (ר׳ משולם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה״כ, סס 127).—ואמר המשורר: אשר שת נמהרים מליצים וזהירים ופותים מוהירים ונרדמים ערים (אח מי׳ חרפה, תשו׳ תלמידי דונס, 5). ואין טוב אם אהי שכב כפֹתים בלי לבב בבית מדות רביעים (ר״ס הנגיד׳ דבריך בתוך לבי, ברודי, 43). ותאות הגברים לאמרים והפֹתים לברברים אבוסים (רמב״ע, הריח מה, סעה״ם 70), פותים, טוב אריץ תת לי לא תוכלו למה לי

---

[1] [אולם עי׳ בהערות הקודמות.]

[2] [בשולי התנ״ך של המחבר: וּלְפֹשֵׂק.]

[3] [הכתיב והפתית מורה על צורת הפעי׳ וְהִפְתֵּיתָ, אך הנקוד כאלו מוציא את ההא מן המלה, וכונתו כנראה לקרי כבנין פעי׳ וּפִתִּיתָ. והמפרשים והמדקדקים הקדמונים יש שגזרו את המלה מן פתת, לשון שבירה ותתוך (ריב״ג בשרשיו) ואמרו שמשפטו הֲפִתּוֹתָ (רד״ק, מכלול, ליק, קנ״ג.) ואחרים ראו בה פעי׳ מן פתה עם הא השאלה (ר׳ משה קמחי, מובא במכלול סס, ובפרושו למשלי המיוחס לראב״ע), ולפי זה פרשוהו מלשון פתוי (המיוחס לראב״ע), או התפתות (רס״י).]

[4] [כלשון הרחבה הבינו במקום זה את הפעל יפת כמעט כל הקדמונים, כך התרגומים העתיקים ורש״י, ריב״ג, ראב״ע ואחרים, ועי׳ בהערה לא. פָּתָה.]

[5] [עי׳ לעיל הערה 3), והערה לא. פָּתָה.]

[6] [היו שראו כמ״י של פֹּתוֹת שבמקרא את הצורה פֹּת והברו לזה אף פתהן (עי׳ פת, הערה) שבישע׳ (ג יז), כאלו עקר משמ׳ המלה היא ערות האשה, ואין כל יסוד לכך. ובמקורות התלמודיים משמשת המלה כמונח ידוע במשמ׳ החור שציר הדלת סובב בו, וכן ריב״ג: המכונות (המקומות) שיסוב עליהם ציר הדלת מדברי המשנה והפותה שתחת הציר, ע״כ; ומעין זה רד״ק, רלב״ג ואחרים וכן וולג׳: cardines, ומעין זה השבעים: θυρώματα; והסורי כלשון צפוי: וקרמא דתרא; ות״י: מוגלסיא, בריחים; ורש״י: מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול.]

שערי שמים תכגרו (יל״ג, על כרחך אתה חי, שירי יל״ג ה, 26). — ונק׳ ״פּוֹתִיָּה, כמו פּוֹתָה: ואני המופת מפותיה האמנתי עד אשר שני רשעים בלהית הבהנתי (עמנו׳, מחב׳ ז, 55).

פָּתוּחַ, עי׳ א. פָּתַח.

א. **פִּתּוּחַ** [1]), ס״ז, כנ׳ פִּתֻּחָה, מ״ר פִּתּוּחִים, סמי׳ פִּתּוּחֵי, כנ׳ פִּתּוּחֶיהָ, ציור הרות באבן, בעץ או במתכת, eingegrabene Arbeit; gravure; engraving: מעשה הרש אבן פִּתּוּחֵי הותם תפתח את שתי האבנים (שמות כח יא). ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פִּתּוּחֵי חתם (שם שם לו). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרת ופטורי צצים מלפנים ולחיצון (מ״א ו כט). כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פִּתֻּחָהּ (זכר׳ ג ט). ועת פִּתּוּחֶיהָ יחד בכשיל וכילפות יהלמון (תהל׳ עד ו). ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת וידע לפתח פִּתּוּחִים (דה״ב ב ו). — ובתו״מ: העטרות והפתוחים מביאים את הטומאה בפותח טפח (אהל׳ יד א). שלש אשירות הן כו׳ רבי אמי בשם רבי שמעון בן לקיש אמר פיתח בה פיתוהיה אינה במילה לבן צריכה אפילו העביר הפיתותים (ירוש׳ ע״ז ג ט). — ובסהס״א: בקשת החכמה בימי הזקנה כתיו על החול ובקשת החכמה בימי הנערות כפתוח על האבן (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרסב״ג 6). ויהי דבר שמואל ושמו פתוח קדש חרות על אבן בחן פנת יקרת וימלא טורים חשובים לוחות אבן כתובים (ראב״ע, מכתב ר״ש אבן יחמע, כהכא 32). וכאשר באנו לשער ביתו אמר לי ראה אדוני זה השער ומסגרותיו פתוחי דלתותיו וכו׳ (ר״י חריזי, תחכי לד, 285). שים לבך אדוני לזה האולם מה טובו וראה ההלונים אשר בו ושים עיניך על יפי הקירות והקורות והכירות והטירות והשכיות והעליות ופתוחי המשכיות וכו (שם שם). והתכליות והכוונות אשר קיומם בגופים המלאכותיים כמו שפוי הבגד להתקשט בו וכו׳ ופתוחי המטה להטיב מראהו וכו׳ (רס״ע פלקירא, ראשית חכמה, 49).

ב. ***פִּתּוּחַ**, ס״ז, — כמו פֶּתַח: כל כלי פתות, כלי שמקבל טומאה דרך פתוחו (ר״א, ספרי במדי׳ קכו). כל כלי פתוח, שומע אני אפילו כולו ת״ל פתוח, על פתוחו אמרתי ולא על כולו (אבא חנין משום ר׳ אליעזר, שם שם). — ושה״פ מן פֶּתַח, פִּתּוּת ידים ורגלים: ואיזהו שפיר מרוקם, היה אבא שאול אומר תהלת ברייתו ברושם וכו׳ פיתוח ידים ורגלים אין לו וכו׳ (תוספת׳ נדה ד י)—״פעלת המפתה, הפותח לתמיד: ופתחו שעריך תמיד, ל׳ פתוח, משק״לת ל׳ כבד ע״ש שפתיחתן פתיחת עולם, פתיחת תמיד (רש״י, ישע׳ ס יא). — ״ופתוח הארץ, חרישת הארץ: והעובד העצל יספיק לו בפתות הארץ ובחרישה אחת וכו׳ ופעמים יזרע על הארץ מאין פתוח (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, סופטים קסח).

1) [עי׳ ב. פָּתַח, הערה.]

***פְּתוּי**, פְּתוּי הראש [1]), שטוה הראש: (ראה) את הסובא ואת פתויי הראש ואת החגר וכו אומר ברוך דיין האמת (ברכ׳ נח:)

***פִּתּוּי** פיתוי, ס״ז, —מעשה המְפַתֶּה, — שִׁדּוּל ורִצּוּי, Überredung, Verführung; persuasion, séduction; persuasion, seduction: נאמנת אשה או קטן לומר מכאן יצא נהיל זה, במה דברים אמורים בזמן שהעידו על מעמדן אבל אם יצאו והזרו אין נאמנין שלא אמרו אלא מתוך הפתוי ומתוך היראה [2]) (ר׳ יוחנן בן ברוקה, תוספת׳ כתוב׳ ג ג). משל לאדם שהלך לישא אשה אמר לה אביך מלך ואני מלך, אביך עשיר ואני עשיר, אביך מאכילך בשר דגים ומשקך יין ישן ואני מאכילך בשר דגים ומשקך יין ישן ואין זה פתוי (ספרי ד לז). בד״א שהעידו במאמרן אבל יצאו והזרו אני אומר מפני יראה ופתוי אמרו (ירוש׳ כתוב׳ ב יא. אין להן לא בקנסי הבת לא בפתוייה ולא בחבליה (ר׳ חייה, שם שם ד א). ית׳ יש קטנה אונם הוא (יבמ׳ סא:). פתי יאמין לכל דבר וכו׳ ד״א אין פתי אלא לשון פתו (מד״ר שמות ג). בשעה שנגלה הקב״ה על משה וכו׳, מת

1) [כך בכ״י מינכן, ובדפוסים פתויי הראש, ופי׳ רש״י (ברכ׳ נח:) ששערו בנמטא, כל שערו דבוק זה בזה פלטרי״ר בלעז (צ״ל פלטריר, באיטלקית feltrare, צרפת׳ feutrer, היה מלבד כלבד, זה בזה), ויותר נראה לבאר כרֹב המלונים מן ב. פתה, שטוה הראש. וכפרוש רסע״ג על ברכות גורם: פתי הראש.]
2) [כך בדפוס, ועי׳ שנויי נוסח׳ אצל צוק״ם.]

משה עשה נגלה עליו בקולו של אביו, אמר משה הנני מה אבא מבקש, אמר הקב"ה איני אביך אלא אלהי אביך, בפתוי באתי אליך כדי שלא תתירא (ר' יהושע הכהן בר נחמיה, שם שם). וכששמע משה כך שלא הזכיר אביו כשם שעשה בתחלה אמר לפניו רבש"ע וכו' דשעבר אמרת שמך על אבי ועכשיו סלקת אותו, א"ל בתחלה פתוי פתיתי אותך מיכן ואילך דברי אמת אני מדבר עמך (שם שם). — ובפהמ"א: שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי (רש"י, שמות כב יה). חבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו (הוא, שה"ש ב יג). שאם היו נביאי שקר אין הפתוי נופל עליהם שלא היו מתנבאים אלא מה שהיו בודים מלבן (מיוחס לרש"י, דה"י יח ה). ואם תקצר דעתך מזה יהיה פתויו (של היצר) לך יותר הזק (ר"י א"ס, חו"ה, יחוד המעשה ה). עדיפת הדבור על השכל פתוי ועדיפת השכל על הדיבור גנות (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער השתיקה, 41). אבל ענין הפתוי הטיית רצון בשקר (רמב"ן, שמות כב יה). והפילוסופים אינם רואים מה שיחשבו אותם ההמון כי הנימוס הוא הפתוי והתחבולה (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 59). אשר תפילם ברשת הפתוי לבא אליה וכו' ותביא האנשים בפתויה לבא במקום אשר יפלו שם ביד הרוצחים (רלב"ג, משלי כג כח). לא הנזרים שית החושק בראשו ולא החבוק האסור כי זה הכל מפתוי השד (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, כשא קכח.). האומר לחברו דברי חלקות ופתוי ולבו בל עמו ושפתיו שפתי שקר (שם שלא, קלח:). ובשראה סמאל זה הוסיף חמה וקנאה ויתעולל אליהם במרמות ובפתויין וחלוקות (קלונימוס, בעלי חיים יד.). שתאמר לו כל אלו הפיתויים ומיני היפויים כדי להביאו לביתה (פי' משלי לזרחיה מברצלונה, הספר סנה ב, 209). כל זה מפתהו יצרו לפתות עמו בעברה לשנוא מי שהקב"ה אוהב וכו' ואח"ז מפתהו למנוע ממנו מתן בסתר בפתוים אחרים (ספר מוסר לר' אליהו ה, יודע). פן יפתה לבבכם, לשון פתיות וכו' ואילו היה הוא לשון פיתוי היה לו לומר פן יפותה (חזקוני עה"ת, דבר, יא יו). —*ובמשמ' דעה מטעית שנתפתה אדם להאמין בה בלי לחשוב: ואז יעיין במה שיעיין בידיעה אמיתית ולא בטעות ובפתוי (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 20). — *בת פתוי, נערה שנתפתתה: כל עוד שלא תבחן בדעתה שהיא בת פתוי תהא נדונית בחזקת אב מה (ר"א הקראי, גן עדן, נשים כח, קנח.). — ואמר הפיטן: בפתוי ופשיעה, איך חטא השיאה, אלה ישמיעה, ובה ישביעה (יגלי, ידעתה יולדינו, זולתי, קפא). רעיתי צאי לך מבין ידי צרים, אשר מפתים לך בפתוי דברים (יצחק בן ראובן, אימתי יונה יעלת חן, אהבה לשבת לפני שבועות). לב הותל השהו בפתוי ששהו וימש אלוה עשהו (הוא, פחדתי מילדי, תוכחה, שעה"ש 69). מרוד וטרוד בפתוי גדש און לאלוה, נורא לא יתבונן ביד פשעו לשלוה (מנחם ברבי מכיר, אדעה כי אין זולתך, זולת שבת תשובה). — ואמר החכם הקראי: חרות הרת בפתויו גם דבר מליל בבטויו, (סלמון בן ירוחים, מלחמ' ה', דודזון, 36).

°פִּתּוּךְ, ש"ז, —מִזּוּג, מזג האדם, Temperament; tempérament; temperament: לכל המזגים והפיתוכים (תרגו' פי' יצירה לרסע"ג ע"י משה בן יוסף). שהם (הבריות) גלאים והלשים מלהפך את הטבע ולשנות את הפתוכים לטבע אחר ולפתוך אחר (ר' ברכיה הנקדן, הול' גלנץ, פסקה ט). ומפני מה נתקן גופו (של האדם) מארבע פתוכים קלי שהם דם וליחה וירוקה ושירוב (שם כד). ולא צבע צהוב נוטה מעט לאודם לפי שצינור הגבורה מתערב בו כל מיני פתוך (פי' יצירה לראב"ד ד ע, נג.). ועתה ראינו אותם חכמי הבל שהיו נותנים פתוך חמישי לגלגל (ר' משה הקו, כתב תמים, או"נ ג, ט).

°פִּתּוּכִי, ת"ז, — מזגי, טבעי: שיש ראיה טבענית והודאה פתוכית מבארים לנו איזהו המובחר מכל כלל היצורים (ר' ברכיה הנקדן, הול' גלנץ, פסק' כח).

°פִּתּוּל, ש"ז, — שה"פ מן פָּתַל, פִּתּוּל החוטים, שזירת החוטים לפתילים: והיותר מעט ממה שבהבנת הסבות פתול החוטין אשר באולי יתפור בהם ההמה אשר באולי ישא בם המים (אמו"כ לראב"ד ב 45). — ועי' ערך חוט, עמ' 1462. — ובמשמ' עקום ועקשות, ואמר הפיטן: במה אדע, פתול ידע, ופלולו נודע, בידע תדע (ר"א קליר, אזרח בעו, קרוב' לפורים). הנה אהאנו לך בדכאות רוח ושברון לב ודות לפניך כל פתול ועקשות לב (בנימין, אמנת, קליחי לו"ג). הוחגר אמני שש כולו, הקיפו בשילוש

כנחש בעיקולו, תוכן ליישר עקב מפיתולו, הכינו כאומן מראות היתולו (משולש בן קלונימוס, אשוחה כאלאוסיך, עבודה, Elbog., Stud. 126).

פְּתוּת [1], ש״ז, מ״ר סמי׳ פְּתוֹתַי, — התיכת לחם, פת לחם קטנה: ותחללנה אתי אל עמי בשעלי שערים ובפתותי להם (יחזק׳ יג יט). — ובפסה״א: מגבן וכו׳ פיי המקפה גבינה ומקבץ פתותי החלב הקפוי לעשותם חריץ של גבינה (ערוך ערך גבן).

א. פתח [2], ממנו התפתחות, מפתח, מפתח, *פותחת, *פתוח, ב.*פתוח, א. פתח, פתח, פתח, פתח, *פתח, פתחה, פתחה, פתחון, פתחות, א.* פתיח *א״ג פתיחה, תפתיה.

ב. פתח [3], ממנו *מפתח, א. פתוח, ב. פתח, *פתח.

א. פָּתַח [4], פ״י, פתח, פתחתי, פתחת, פתחה, פתחו, פתחו, פתח, פותח, פתח, פתחי, פתחו, אפתח, אפתח, אפתחה, תפתח, תפתח, תפתחה, יפתח, יפתח, תפתח, נפתחה, יפתחו, יפתחו, פתוח, פתוחה, פתחת, פתוחות, פתח, פתוח, לפתח, פתחי, פתחו, יפתחום, — התיר מה שהיה סגור, öffnen; ouvrir; to open, — א) פתח את הדלת והשער: ויחילו עד בוש והנה איננו פתח דלתות העליה ויקחו את המפתח ויפתחו והנה אדניהם נפל ארצה מת (שפט׳ כה). ויקם אדניה בבקר ויפתח דלתות הבית ויצא ללכת לדרכו (שם יט כז). וישכב שמואל עד הבקר ויפתח את דלתות בית יי׳ (ש״א ג יה). ולקחת פך השמן ויצקת על ראשו וכו׳ ופתחת הדלת ונסתה ולא תחכה (מ״ב ט ג). ויפתח הדלת וינס (שם שם י). פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים (ישע׳ כו ב). לרד לפניו גוים ומתני מלכים אפתח לפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו (שם מה א). וכי יעשה הנשיא נדבה עולה או שלמים נדבה ליי׳ ופתח לו את השער הפנה קדים ועשה את עלתו ואת שלמיו כאשר יעשה ביום השבת ויצא וסגר את השער אחרי צאתו (יחזק׳ מו יב). פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה (תהל׳ קיח יט). בחוץ לא ילין גר דלתי לארח אפתח (איוב לא לב). ויהי כאשר צללו שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות ואמרה אשר לא יפתחום עד אחר השבת (נחמ׳ יג יט). הוא בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית יי׳ ויחזקם (דה״ב כט ג). — ובהשאלה: פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך (זכר׳ יא א). ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכל (תהל׳ עח כג-כד). — ובלא מלת דלת או שער: קול דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי וכו׳ קמתי אני לפתח לדודי וכו׳ פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר (שה״ש ה ב-ו). — ובהשאלה, פתח ואין סוגר, עשה הכל לפי רצונו ואין מי שימחה את פיו: ונתתי מפתח בית דוד על שכמו ופתח ואין סגר וסגר ואין פתח (ישע׳ כב כב). ועי׳ נפעי.—פתח, במשמ׳ פתח שערי העיר. אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבוליה מתרצה כי לא פתח ויך את כל ההרותיה בקע (מ״ב יה יו). ערי הנגב סגרו ואין פתח (ירמי׳ יג יט). — ופתח העיר, פתחה את שעריה לאויב הצר עליה: כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום והיה אם שלום תענך ופתחה לך וכו׳ (דבר׳ כ י-יא). — וביחי׳ פעו׳ עיר פתוחה, שנפתחו שעריה: ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצא אחרי ישראל ויעזבו את העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל (יהוש׳ ח יז).—ופתח ארץ מעריה, עשאה פתוחה בלי ערים: לכן הנני פתח את כתף מואב מהערים מעריו מקצהו (יחזק׳ כה ט). — ופתח חלון ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח את חלון התבה אשר עשה (ברא׳ ח ו). ויאמר פתח החלון קדמה ויפתח (מ״ב יג יז). — ובהשאלה, פתח האל את ארבות השמים: אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די (מלאכ׳ ג י). — ב) פתח כלי, כגון תבה, שק, אוצר וכדוי: ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון (ברא׳ מב כז). ויהי כי באנו אל המלון ונפתחה את אמתחתינו והנה כסף איש בפי אמתחתו (שם מג כא). והרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה (שמות ב ו). ויאמר אליה השקיני נא מעט מים

---

1) [גם בערב׳ נמצא פתאת (a) במשמ׳ זו.]

2) [השרש נמצא כך בכל הלשונות האחיות, בכתבות כנעניות, אוגרית׳ (פתח), ארמ׳, ערב׳ (פתח (b), כוש׳ (פתח), ובאשור׳ פתו.]

3) [עי׳ הערה לפעל ב. פתח.]

4) [עי׳ בהערה לשרש.]

a) فتات b) فتح

כי צמאתי וַתִּפְתַּח את נאוד החלב ותשקהו ותכסהו (שפטי' ד יט). באו לה מקץ פִּתְחוּ מאבסיה סלוה כמו ערמים והחרימוה (ירמ' נ כו). — ובקצור הלשון: והרעב היה על כל פני הארץ וַיִּפְתַּח יוסף את כל אשר בהם וישבר למצרים (ברא' מא נו). מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת וְנִפְתְּחָה בר (עמו' ח ה).— כְּלִי פָּתוּחַ, כלי שאינו מְכֻסֶּה: וכל כלי פָּתוּחַ אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא (במד' יט טו).—ובהשאלה, פתח האל את אוצרו: יִפְתַּח יי' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך (דבר' כח יב). פָּתַח יי' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו (ירמ' נ כה). — וּפָתַח בור שהיה סגור וּמְכֻסֶּה[1]: וכי יִפְתַּח איש בור או כי יכרה איש בר ולא יכסנו ונפל שמה שור או חמור (שמות כא לג). — ואת המערה: ויאמר יהושע פִּתְחוּ את פי המערה והוציאו אלי את חמשת המלכים האלה מן המערה (יהוש' י כב). — ואת הקבר: הנה אני פֹּתֵחַ את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל וידעתם כי אני יי' בְּפִתְחִי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי (יחזק' לז יב–יג). — וקבר פָּתוּחַ: אשפתו כקבר פָּתוּחַ כלם גבורים (ירמ' ה טז). כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות קבר פָּתוּחַ גרונם לשונם יחליקון (תהל' ה י). — ובהשאלה, פָּתַח צור, עשה כאלו פָּתַח ומוצא בצור: פָּתַח צור ויזובו מים (שם קה מא). — וכן פָּתַח נהרות וכדו': אֶפְתַּח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות (ישע' מא יח).—פָּתַח את הספר: וַיִּפְתַּח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וּכְפִתְחוֹ עמדו כל העם (נחמ' ח ה). — ואגרת פְּתוּחָה, גלויה ולא סגורה וחתומה: וישלח אלי סנבלט כדבר הזה פעם חמישית את נערו ואגרת פְּתוּחָה בידו (שם ו ה). — ג) פָּתַח האל את רחם האשה, נתן לה הריון וְלֵדָה: וירא יי' כי שנואה לאה וַיִּפְתַּח את רחמה ורחל עקרה (ברא' כט לא). ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים וַיִּפְתַּח את רחמה ותהר ותלד בן (שם ל כב–כג). — ד) פָּתַח האל את פי האדם האלם או את פי הבהמה לְדַבֵּר: וַיִּפְתַּח יי' את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך (במד' כב כח). ובדברי אותך אֶפְתַּח את פיך ואמרת אליהם כה אמר אדני יי' השמע ישמע והחדל יחדל (יחזק' ג כז). ויד יי' היתה אלי בערב לפני בוא הפליט וַיִּפְתַּח את פי עד בוא אלי בבקר (שם לג כב). — ואת שפתי האדם: אדני שפתי תִּפְתָּח ופי יגיד תהלתך (תהל' נא יז). — וּפָתַח האדם פיו לדבר או לאכל: נגש והוא נענה ולא יִפְתַּח פיו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה ולא יִפְתַּח פיו (ישע' נג ז). וָאֶפְתַּח את פי ויאכילני את המגלה הזאת (יחזק' ג ב). בימינו היה הקסם ירושלם לשום כרים לִפְתֹּחַ פה ברצח להרים קול בתרועה (שם כא כז). ואני כחרש לא אשמע וכאלם לא יִפְתַּח פיו (תהל' לח יד). נאלמתי לא אֶפְתַּח פי כי אתה עשית (שם לט י). אֶפְתְּחָה במשל פי אביעה חידות מני קדם (שם עח ב). כי פי רשע ופי מרמה עלי פָּתָחוּ דברו אתי לשון שקר (שם קט ב). ראמות לאויל חכמות בשער לא יִפְתַּח פיהו (משלי כד ז). פְּתַח פיך שפט צדק ודין עני ואביון (שם לא ט). פיה פָּתְחָה בחכמה ותורת חסד על לשונה (שם שם כו). אחרי כן פָּתַח איוב את פיהו ויקלל את יומו (איוב ג א). הנה נא פָּתַחְתִּי פי דברה לשוני בחכי (שם לג ב). — וּפָתַח אדם שפתיו: אדברה וירוח לי אֶפְתַּח שפתי ואענה (שם לב כ). — ובהשאלה לאלהים: ואולם מי יתן אלוה דבר וְיִפְתַּח שפתיו עמך[1] (שם יא ה). — וּפָתַח האדם פיו לאחר, דבר במקומו, טען את טענתו: פְּתַח פיך לאלם אל דין כל בני חלוף (משלי לא ח).— ובהשאלה, פָּתְחָה הארץ את פיה ובלעה: וַתִּפְתַּח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש (במד' טז לב).—ובלא מלת פה: תִּפְתַּח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם (תהל' קו יז).—וּפָתְחָה הארץ, פָּתְחָה פיה לקבל את הגשם: הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד (ישע' מה ח). — ה) פָּתַח את ידו, ההפך מן קפץ ידו, נתן משלו לאחרים: לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיך האביון כי פָּתֹחַ תִּפְתַּח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו (דבר' טו ז–ח). פָּתֹחַ תִּפְתַּח את ידך לאחיך לעניך ולאבינך בארצך (שם שם יא).—ובהשאלה על האל: תתן להם ילקטון תִּפְתַּח ידך ישבעון טוב (תהל' קד כח). פּוֹתֵחַ את ידך ומשביע לכל חי רצון (שם קמה טז). — ו) עינים

---

[1]) [כך הבינו חכמי התלמוד (מכי' מסכ' דנזיקין יז ; ב"ק נ.) את הכתוב וכי יפתח איש בור, וכך גם הפרשנים.]

[1]) [כאן נעשה פתח שפתיו כאילו פעל אחד אחיד, המשמש ב„עם" עפ"י דגמת: דבר עם.]

פתוחות אל דבר לראותו ולשמר עליו: לחיות עינך פתחת אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה (מ"א ח כט). להיות עיניך פתחת אל תחנת עבדך ואל תחנת עמך ישראל (שם שם נב). תהי נא אזנך קשבת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך אשר אנכי מתפלל (נחמ' א ו). עתה עיני יהיו פתחות ואזני קשבות לתפלת המקום הזה (דהי"ב ז יה). — ז) ופִּתַּח האל אזן לפלוני, השמיע לו דבר [1]: אדני יי' פָּתַח לי אזן ואנכי לא מריתי (ישעי' נ ה). — ובלי מלת אזן: אטה למשל אזני אֶפְתַּח [2] בכנור חידתי (תהל' מט ה). — ח) פָּתַח את החרב, שלף אותה מתערה [3]: חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבוח ישרי דרך (שם לז יד). — וביני' פָּעוּ', חרב פְּתוּחָה: חרב פתוחה לטבח מרוטה (יחזק' כא לג). ט) שרש פָּתוּחַ אל מים: שרשי פָּתוּחַ אלי מים וטל ילין בקצירי (איוב כט יט). — י) פָּתַח את האסירים, שחרר אותם ממאסר: שם תבל כמדבר ועריו הרס אסיריו לא פָתַח ביתה (ישעי' יד יז). — ובתו"מ: פחט של יד ליטול בה את הקוץ ושל סקאין לפתוח בה את הדלת (שבת יז ב). לא יפתח אדם חלונות לחצר השותפין, לקח בית בחצר אחרת לא יפתחנה לחצר השותפין, בנה עליה ע"ג ביתו לא יפתחנה לחצר השותפין אלא אם רצה בונה החדר לפנים מביתו ובונה עליה ע"ג ביתו ופותחה לתוך ביתו, לא יפתח אדם להצר השותפין פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון וכו' אבל פותח הוא לר"ה פתח כנגד פתח וחלון כנגד חלון (ב"ב ג ז). המוכר את הבית לא מכר את היציע ואף על פי שהיא פתוחה לתוכו (שם ד א). לא יפתח אדם חנות כנגד חצירו של חבירו כדי שלא יהא יושב בחנותו ורואה מה בחצירו של חבירו (תוס' שם שם ב טו). רבי על כל חבית וחבית שהיה פותח היה מברך עליה (ירוש' ברכ' ו ח). המשמרת של יין, ר' נחמיה אומר, אם היתה פקוקה מלמעלה אע"פ שהיא פתוחה מלמטן וכו' מותר (שם תרומ' ח ה). פעמים הרבה אכלתי אצל רבן גמליאל ולא היו מכניסין את המגמר במגופה אלא פרדיסקים היו מעשנין מערב י"ט וכיון שהיו האורחין נכנסי' היו פותחין אותן (ר' אלעזר ברי צדוק, שם ביצה ב ז). מצא ספרים קורא בהן אחת לשלשים יום וכו' ולא יקרא ויתרגם ולא יפתח בו יותר משלשה דפין (שם ב"מ ב י). מתירין בית הצואר בשבת אבל לא פותחין (שבת מח). הפותח בית צואר בשבת חייב חטאת (רב, שם שם). למה הדבר דומה, לשלש חצירות פתוחות זו לזו ופתחות לר"ה וכו' (ר' שמעון, ערוב' מט:). כיון שיצא (הולד) לאויר העולם נפתח (האבר) הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפילו שעה אחת (יבמ' עא:). מעשה באדם אחד שפתח חלוניו לחצר השותפין ובא לפני רבי ישמעאל בר ר' יוסי אמר לו החזקת בני החזקת ובא לפני רבי חייא אמר יגעת ופתחת יגע וסתום (ב"ב כט). כאן כפתוחות (חביות פתוחות) כאן בסתומות (ע"ז מ.). כל מקום שנחשדו המעורבים בגוים פתוחה אסורה וסתומה מותרת, ר מאיר אומר כל יינם מותר חוץ מן הפתוחה שבשווקים וחכמים אומרים פתוחה בכל מקום אסורה סתומה מותרת (כותים ב). משל לנפח שהיה פתוח באמצע פלטיא ופתח בנו זהבי פתוח כנגדו וראה חבילות חבילות של קוצים נכנסו למדינה וכו' (ר' לוי, מד"ר ברא' פד). הפתח שאינו פתוח למצוה פתוח לרופא (הוא, פסיק' רב', יהודה וישראל, מב:). — *ובמליצה: פתח פיך ויאירו דבריך (ר' יהודה בן בתירה לתלמיד מגמגם, ברכ' כב.).—*פתוח, מי שמעיו פתוחים: מיהר צועה להפתח לא ימות לשחת וכו' אימתי אינו מת כשאינו חסר לחמו אבל אם היה פתוח וחסר לחמו הרי הוא מת (בשם ר' חמא בר אבא, פסיק' רב', אנכי אנכי, קנב.). — *וכמו פִּקֵּחַ, פִּתֵּחַ, שלם בראיתו, הרואה בעיניו, seeing; voyant; sehend: חכל־

---

1) [כן באשור' פִּתּוּ (פִּע') אֻזְנֵי, וכן גלה אזן, פקח אזן, ובתעודות לכיש 3, 5-4: הפקח אדם אזן עבדך לספר. ועי' נִפְע' ופִּעֵ'.]

2) [רגילים להבין אֶפְתַּח כאן כלשון פתיחה בדברים (כמו בתהל' עח ב) או כפתירת החידה, ואולם ראשית הכתוב, אטה למשל אזני, מורה על שמיעת דברים ולא על אמירתם. ומכאן שאין אֶפְתַּח אלא המשך אל אטה אזני אף אפתח אזני לשמע, והנה בכנור נשמעה החידה שלפנינו. ואכן הדברים הבאים בהמשך הם דברי העשירים ולא של המשורר.]

3) [וכן באשור' פַּטְּ פִּתּוּ, נשק שלוף.]

כשירין להביא את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן וסומא ועכו"ם וכו' אבל פקח ונתחרש וחזר ונתפקח, פ ת ו ח[1]) ונסתמא וחזר ונתפתח וכו' כשר (גיט' ב ה–ו). היה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו, פקח ונתחרש, פ ת ו ח[2]) ונסתמא, שפוי ונשתטה, הרי זה פסול (ערכין יז:). — *ובהשאלה מצא האדם פֶּתַח פָּתוּחַ באשה, מצא שאינה בתולה: מצא הפתח פ ת ו ח אסור לקיימה משום ספק סוטה (בשם ר' אלעזר, ירוש' סוטה א א). האומר פתח פ ת ו ח מצאתי נאמן לאוסרה עליו (הוא, בבלי שם ט.). — *ופְּתוּחָה הנקבה לפני הזכר: תפתח ארץ, כנקיבה הזאת שהיא פ ו ת ח ת לפני הזכר (ירוש' תענ' א ג). —*ומַעְיָן (של האשה) פָּתוּחַ: נדה שבדקה עצמה יום ז' שחרית וכו' ולאחר ימים בדקה ומצאה טמאה וכו' הואיל והוחזק מעיין פ ת ו ח (נדה סח:). — *אות פְּתוּחָה בנגוד לאות סתומה, אות שאין קו סוגר אותה מכל צדדיה כגון מ שבראש תבה או באמצעה בנגוד לאות ם שבסוף התבה: כתב לאלפים עיינים וכו' ולסמכים טימים לסתומים פ ת ו ח י ם ולפתוחים סתומים וכו' הרי אלו יגנזו (ספרי דבר' לו). מם דשם כתום מם דשמעון פ ת ו ח (שבת קג:). מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין וכו' ואתו צופים ותקינו פ ת ו ח י ן באמצע תיבה וסתומין בסוף תיבה (מגיל' ג). למה נברא העולם בב', אלא מה ב' זה סתום מכל צדדיו ו פ ת ו ח מלפניו כך אין לך רשות לומר מה למטה מה למעלה (מד"ר בראש' א). עשאה (את המזוזה) ווין זיינין ווין כפופים פשוטים פשוטים כפופים פ ת ו ח י ם סתומים סתומים פ ת ו ח י ם או שנכתבה עברית הרי זו פסולה (מזוזה א). — *פָּרָשָׁה פְּתוּחָה בנגוד לפרשה סתומה, פרשה במקרא שיש בינה ובין זו שאחריה רוח עד סוף השורה: כתב לאלפים עיינים וכו' פרשה סתומה פ ת ו ח ה פ ת ו ח ה סתומה וכו' הרי אלו יגנזו (ספרי דבר' לו). מזוזה אית תניי פ ת ו ח ה אית תניי תני סתומה (ירוש' מגיל' א יא). פ ת ו ח ה מראשה סתומה, פ ת ו ח ה מסופה פ ת ו ח ה, פ ת ו ח ה מיכן ומיכן סתומה (שם שם).

1) [כמשנה שבירוש': פ י ת ח, עי' פִּתֵּחַ.]

2) [במקום אחר (ב"ב קכח.): פ י ת ח, עי' ערך פִּתֵּחַ.]

פ ת ו ח ה שעשאה סתומה סתומה שעשאה פ ת ו ח ה הרי זו יגנז (סופר' א יד). —ובסהמ"א בהוראות שלעיל: ואל תצריכנו ה' אלהינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלואתם כי אם לידך המלאה ה פ ת ו ח ה הקדושה והרחבה (ברכת המזון). ואפילו במקראות שה קבועין בכתוב יש שינוי בהן בין בבל לא"י בחסרות וביתירות ו ב פ ת ו ח ו ת ובסתומות ובפסקי הטעמים ובמסורות בחיתוך הפסוקים (תשו' רב לאמח גאון, אלדד הדני לאפשטין, 7). על אודות העזרה אשר עזרו ועל אשר סילה את הערביים ו י פ ת ח את הדרך וילך המלך אליו ויצא אנטונינוס לקראתו וכו' (יוסיפון, גינצבורג, כסד). וירא כי אין ל פ ת ו ח דרך כי אם בברזל אשר בידו (שם, תלט). — *וּפַתַּח את לב האדם: הוא י פ ת ח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו (ובא לציון, תפלת שחרית). השער הראשון הקדמתי בו טעמים מחכמת השיעור וחכמת המנין כדי שיהיו הטעמים האלה פ ו ת ח י ן את לב הקורא ומנהיגין את הלומד בדרך ישרה (ראב"ע הכשיר, המשיחה והתשבורת, הקד' 5). — *וּפַתַּח את האשה, עשאה פֶּתַח פָּתוּחַ, ואשה פְּתוּחָה, בעולה[1]): ומה לבנות סתומות כלומר הבתולות הצנועות כך אירע להן, לבנות הדיוטות והן פ ת ו ח ו ת פרוצות על אחת כמה וכמה (ר"ח, סנה' כא.). ואילולי זה שפתחה אותה ונדר לה אלף שקרים ואם באפשר גם נשבע לה ונפרצה לו וקלקלה ו פ ת ח ה ועשאה הפקר לכל יתן חמשים כסף ויפטור ולמה לא העריכה קב"ה בערך מאטומה ל פ ת ו ח ה ואז היה נמצא בן שר ונגיד והיה מעריכה ערך גדול וכו' (הקנה, סוד המפותה, קד.). — *זוית פְּתוּחָה, זוית גדולה מנצבה, זוית קהה, ומְשֻׁלֶּשֶׁת פְּתוּחָה, משֻׁלש בעל זוית פתוחה: שלש מדות במשלשות ואלו הן הנצבה החדה ה פ ת ו ח ה (משנת המדות ד, שפירא, 50). נמצאת א' מן הזויות פ ת ו ח ה ורחבה (שם שם, 49). — *ואדם פָּתוּחַ ומוכן להשיב לשואל: כי הוה בדיחא דעתיה הוה רגיל (אביי) למימר הכי, הריני פ ת ו ח ומוכן להשיב לשואלי דבר תורה כבן עזאי (רש"י, קדוש' כ., ד"ה אמר אביי). — *והברה פְּתוּחָה,

1) [אעפ"י שלא נמצא הבטוי בתו"ם, בכל זאת הוא קדום, שכן אף באשורי' פַּתִּיתְ, פתוחה, כנוי הוא לאשה בעולה.]

הברה המסתיימת בתנועה ולא בעצור, כמו הברה פְּשׁוּטָה, בנגוד להברה סגורה, מרכבת, נוהג בדבור ובספרי דקדוק. — ונוהג בדבור ובעתונות העברית הבטוי פָּתַח אספה או ישיבה.

—*פָּתַח אדם פה לשטן, אמר דבר שקרא בו כאלו לשטן לבוא, נתן לו אפשרות להשחית: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן (בשם ר' יוסי, ברכ' יט.). —ואמר המשורר: ואל תפתח לשטן פה ותאמר דבר רע פן לך ירע ויסר (רה"ג, לקוטי קדמונים, 56). — וּפָתַח פֶּתַח לאדם, נתן אפשרות והזדמנות: שהיה משה מחבט עצמו לפניהן ואומר להם אתם עוברים אני איני עובר ופותח להם פתח שמא יבקשו עליו רחמים ולא היו מבינין (ר' תנחומא, מד"ר דבר' ג). אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל לפניך על בניך בשעה שסרחו במעשה העגל (מדה"ג דבר' ג כד, הסגלה). — ובלי המלה פֶּתַח, פָּתַח לאדם שאינו יודע מה לאמר ומה לעשות, פתח לו פה או דרך, הניע אותו והקל עליו למצא דרכו ולאמר או לעשות מה שדרוש, למד אותו: ואיזה הוא רבו שלימדו תורה ולא רבו שלימדו אומנות, ואיזהו זה שפתח לו[1]) תחילה (תוספת' ב"מ ג ל). בא לטמא פותחין לו, בא לטהר מסייעים אותו (ריש לקיש, שבת קד.). — פָּתַח לאדם שנדר נדר, השתדל למצא לו התר: ר"א אומר פותחין לאדם בכבוד אביו ואמו וחכמים אוסרים, א"ר צדוק עד שפותחין בו בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום (נדר' ט א). פותחין בנולד (ר' אליעזר, שם שם ב). פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו אלו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ועל לא תטור וכו' (שם שם ד). פותחין לאדם בכתובת אשתו וכו' פותחין בימים טובים ובשבתות וכו' (שם שם ה–ו). —וּפָתַח לפלוני, דבר ראשון אליו: כך אמר הקב"ה לישראל המתינו לי עד שתגיע עונתה של אדום ואני דורך אותה שנאמר על אדום אשליך נעלי, פותח לכם ואתם עונים אחרי, לכך נאמר כרם חמר ענו לה (מד"ר שמות ל). ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך וכו' (הגדה של פסח). — ובסהמ"א: שפותחין לו שמא פרוזבול היה לך (עוהו"ת סז לה, בשם הרא"ש). — *וּפָתַח בִּמִלָּה, בפסוק, בענין או במעשה, התחיל בו[1]): ולמה נקרא שמו פתחיה שהיה פותח בדברים[2]) ודורשן (שקל' ה א), בית שמאי אומרים לא יפתח לו (לאדם) בנדר זכית הלל אומרים אף יפתח לו (נדר' ג ד). אלו ברכות שפותחין בהן בברוך, כל הברכות פותחין בהן בברוך ואם היתה ברכה סמוכה לחבירתה כגון ק"ש ותפילה אין פותחין בהן בברוך (ירוש' ברכ' א ח). בשלא היו יודעין במה לפתוח[3]), אם בגופו אם בממונו אם בנפש בניו ובנותיו (שם מו"ק ג ס). כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי (ר' יוחנן, ברכ' י. ...ת בכר וסיים בחבית (ב"ק כז.). פתח בבור וסיים בכותל (ב"ב יז:). אמר לו (לראובן) הקב"ה אתה פתחת תחלה בהצלת נפשות (מד"ר בראש' פד), מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה (שם שם). כך דרכן של מספרי לשון הרע פותחין בטובה ומשלמין ברעה (שם במד' טז). הפותח פותח בדבר טוב והחותם חותם בדבר טוב (שם קהל' אל תבהל מפניו). — ובלי השלמה, פָּתַח אדם, התחיל, יצא ראשון לעשות דבר: המקדיש את שדהו בשעה שאינה יובל אומרים לו פתח אתה ראשון וכו' (ערכ' ס א). — ר' פלוני פָּתַח, התחיל את דרשתו בכתוב זה או זה[4]): מה היתה פרשתו (של ר' לעזר בן עזריה), הקהל את העם האנשים והנשים והטף, פתח בה אמר הואיל והאנשים באין ללמד והנשים לשמוע הטף למה באו וכו' (ירוש' חגי' א א). כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה וכו' פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו, פתח ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש וכו' (ברכ' סג:). ר' הושעיא רבה פתח ואהיה אצלו אמון וכו' (מד"ר בראש' א). וישלח יעקב מלאכים לפניו, רב פנחס בשם ר' ראובן פתח קומה ה' קדמה

---

1) [במקום אחר (תוספת' הוצ"): שפתח בו.]

1) [וכן בארמ': מאי פתח ליה ר"ג להההוא סבא, יש בוטה כמדקרות חרב וכו' (נדר' כב.).]

2) [נ"א: פותח דברים (מסכה בירושל' ומדב"מ).]

3) [את דברי התנחומים.]

4) [ועי' עוד בכר, Exeget. Terminol. II, עמ' 174 וכו'.]

פניו וכו' (שם שם עה). ויהי בימי שפוט השופטים, ר' יוחנן פתח ואמר שמעה עמי ואדברה (שם רות א). ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך וכו' ר' אבהו פתח והמה באדם וכו' (שם איכה פתיח'). — וּפָתַח לזכות או לחובה, בזכות או בחובה, התחיל לטען טענות של זכות או חובה במשפט: דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה (סנה' ד א). אם נמצאו דבריהם מכוונין פותחין בזכות (שם ה ז).—פָּתַח הכתוב, קבע את ההתחלה בלי לנעול ולקבוע את הסוף: וכי למה בא הכתוב לפתוח או לנעול והלא לא בא לנעול אלא לפתוח אם אומר אתה ימים עשרה אינו אלא מאה אלא מאתים אלא אלף אלא ריבוא, וכשאתה אומר ימים שנים פתחת (ר' נחמיה, מכלתא ויק, מלורע זבים פרשה ה).—°ולשון פָּתוּחַ, ברור: שיהא לשונו פתוח ולא יטעו השומעין את דבריו (רש"י, סנה' ה:, ד"ה כותל). — °מלה פְּתוּחָה, שנונה כחרב: כי יש עמי עוד תשובות מלים שנונים מחיצים פתוחים מחרבות מחסימם פה מאלימי לשון (אגרת מנחם לרב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, xxx).—°אות פְּתוּחָה, הֲגוּיָה, בנגוד לאות רפה, נחה: והא' היא אל"ף הפתוחה בל' העברי על הרוב, וכאשר תהיה רפה כדמות הא מן עשה ובנה תחשב מן האותיות הקלים (ס' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, מה). — °ובמשמ' אות מנקדת פתח: ועוד פתר כְּאהלים נטע יי' אהלים כמו אהל וטעות גדולה היא זו ואילו היה אהל ממש כשפתר אז היתה האלף קמוצה ואינה אלא פתוחה כגון נפתי משכבי מור אהלים וקנמון (דונש, תשו' על רס"ג 2). ולהשכיל בשערים פתוחים וקמוצים גדולים וקטנים (הנ"ל, תשו' על מנחם, 6). כמו אמר, כי האלף קמוץ כמו שוברת והמם פתוח בעבור נפלו על שוכן (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 179). כי פאי הפעלים האלה (שמתי, בנתי) והדומה להם פתוחות ואחריהם נחים רפים מבוארים (ר"י א"ח, הקדמה ל, 202). מספר, הראשון פ"א קמוצה בגדול ושם אדם הוא, מספר השני פ"א פתוחה ודבוק הוא (רש"י, עזרא ב ב). והנה יהיה האות שהוא לפניו פתוח בפתח גדול בעבור שיש אחריו נח נראה (ראב"ע, לחות, ה.).—ואמר המשורר: לשון קדש הכרית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים אשר בם נתצים פתוחים וקמוצים ויהיו נפרצים גדרות וגדרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 7). ובדק בצחות קמוצות ופתוחות והשיב בם רוחות לגופות ופגרים (תלמידי דונש, את מי חרפת, תשו' תלמידי דונש, 6).—°וּפִתַּח את האות או המלה, נקד אותה פתח: ולא תשקול המלה עד פותחך אותה פתח גדול (תלמידי מנחם, 26). — °ואות פְּתוּחָה, במשמ' אות מנקדת סגול [1]: ובהיות המלה על משקל פעל מלעיל היא פתוחה ארץ ברך בשם מלך נפש כל המלים האלה הבאים על מנינם פתוחים פתח קטן (שם 52). וכמוהו אֱדום האלף פתוח בעבור השוכן שהוא מבולע בדלת ועל כן נדגש (ספר דקדוק לר"י חיוג, דוקס, 179). לעלם ועד, לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה[2] אבל אני היודע ועד שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא (רש"י שמות, יח יח).

---

1) [עפ"י דרכי הנקוד העליון שסימן הפתח בא בו גם במקום סגול, הנקרא גם פתח קטן, ועי' פַּתַּח, הערה.]

2) [דברי רש"י כשלעצמם ברורים הם, מוסבים על הנועת העין של וָעֶד, וכונתם: עין זו של וָעֶד פתוחה בפתח קטן (שהוא סגול), בעוד שבמקרה של היודע וָעֵד (ירמ' כט כג) העין קמוצה בקמץ קטן (שהוא צירה). והרי ברור שלא ידבר כאן רש"י על נקוד וו החבור בקמץ, שקדמו לו כמה וכמה דגמאות בתורה לפני פסוק זה. ועל כן טעו מנחת שי לפסוק, וברלינר בהערתו בהוצאת רש"י, ואחרים שחשבו, כי כונת רש"י לנקוד הוו שהיא קמוצה בקמץ גדול בהיודע וָעֵד בעוד שהיא פתוחה כאן בפתח (וַעֶד), וקצת ספרים המנקדים כך במקום זה בטעות — ומה יעשו בכל שאר המקומות, והרי רק היודע וָעֵד הוצא מן הכלל ולא כל לעולם ועד שבמקרא, וכן הערת המסורה: כל קריה וָעֶד עין פתח קטן בר מן חד קמץ קטן ואנכי היודע וָעֵד לפי שהוא מענין עֵד הגל הזה (דקד' הטעמ', 64). אך כמה כ"י נקדו בכמה מקומות (תהל' כא ה; שם מה ז; שם יח; עי' גינצבורג) וָעֵד, בנגוד למסורה זו ולרש"י, ועי' לקמן. ועי' גם מה שכתב ה. אנגלנדר בשנתון HUCA XII–XIII, עמ' 517–521 נגד המבינים את דברי רש"י כאלו הוא מתכון לנקוד וַעֵד ונגד הדעה שהשם פתח משמש בדברי רש"י גם במשמ' קמץ גדול.

ואמנם קשה לשון הראב"ע (שפרוש רש"י היה לפניו) לפסוק, וז"ל: ואל תתמה בעבור מלת עד שאינה

—נִפע', נִפְתַּח, נִפְתְּחוּ, נִפְתָּה, יִפָּתַח, ־תֵחַ, תִּפָּתַח, יִפָּתְחוּ, תִּפָּתַחְנָה, הִפָּתֵחַ, — שֶׁפִּתְּחוּ אותו, נִפְתַּח השער, הדלת, הפה, מקור מים וכדו', ובהשאלה ארבות השמים: ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבות השמים נִפְתָּחוּ (ברא' ז יא). כי ארבות ממרום נִפְתָּחוּ וירעשו מוסדי ארץ (ישעי' כד יח). נִפְתְּחוּ השמים ואראה מראות אלהים (יחזק' א א). ביום ההוא יִפָּתַח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד (שם כד כז). השער הזה סגור יהיה לא יִפָּתֵחַ ואיש לא יבא בו (שם מד ב). שער החצר הפנימית הפנה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יִפָּתֵחַ וביום החדש יִפָּתֵחַ (שם מו א). שערי [1]) הנהרות נִפְתָּחוּ וההיכל נמוג (נחו' ב ז). הנה

עמך נשים בקרבך לאיביך פתוח נִפְתְּחוּ שערי ארצך אכלה אש בריחיך (שם ג יג). ביום ההוא יהיה מקור נִפְתָּח לבית דויד ולישבי ירושלם לחטאת ולנדה (זכר' יג א). ויאמר להם לא יִפָּתְחוּ שערי ירושלם עד חם השמש ועד הם עמדים יגיפו הדלתות (נחמ' ז ג). — וְנִפְתַּח האזור: אין עיף ואין כושל בו לא ינום ולא יישן ולא נִפְתַּח אזור חלציו ולא נתק שרוך נעליו (ישעי' ה כז). — והיין שבתוך הנאד: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני הנה בטני כיין לא יִפָּתֵחַ כאבות חדשים יבקע (איוב לב יח–יט). — ונִפְתְּחָה הרעה: מצפון תִּפָּתַח [1]) הרעה על כל ישבי הארץ (ירמ' א יד). — ובמשמ' נגאל, יצא לחרות: מהר צעה לְהִפָּתֵחַ [2]) ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו (ישעי' נא יד). הן יהרוס ולא יבנה יסגר על איש ולא יִפָּתֵחַ [3]) (איוב יב יד).—ונִפְתְּחָה האזן [4]) : אז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תִּפָּתַחְנָה (ישעי' לה ה). — ובתו"מ: וברא בו (באדם) נקבים נקבים חללים חללים וכו' שאם יפתח אחד מהם או אם יסתם אחד מהם אי אפשר לעמוד לפניך (ברכות דף ס:). ג' ספרים נפתחין בר"ה, א' של רשעים גמורין וא' של צדיקים גמורין וא' של בינונים (ר' כרוספדאי בשם ר' יוחנן, ר"ה טז:). כיון שיצא (הולד) לאויר העולם נפתח (האבר) הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אין יכול לחיות אפילו שעה

סמוכה כי הנה כתוב שוכן עד וקדוש שמו, ומשפט לשון הקדש בהיות התנועה באות הבא אחר וי"ו יפתחוהו כמו שור וכשב ועז, ובעבור זה נפתח ועד, והנה אמ' וְאָכַל מכל (ברא' כז לג) ובסוף הפסוק הנחש השיאני וָאֹכֵל (שם ג יג), על כן אמר לעולם ועד, ע"כ. — שכאלו ראב"ע בעקבות רש"י קורא לנקוד הוו של ועד בקמץ בלשון פתיחה. אך דברי ראב"ע הקצרים כאן מפרשים יותר בפרושו האחר („הקצר"), וז"ל: וטעם לעולם ועד על דעת חכם ספרדי לעולם (צ"ל: לנעלם) ולנראה, ואחרים אמרו שהוא כמו היודע ועד שפי' והעד, הטעם שהוא מלך והוא עד על כל לב שימליכנו, והנכון בעיני שהוא דרך קצרה, וכן הוא לעולם ועד עולם, ובעבור היות הטעם באות ראשון כמו לחם ויין נפתח הוי"ו, ובעבור היות סוף פסוק היה העי"ן בקמץ קטן, ואם תאמר אנה מצאנו עַד שאיננו סמוך, הנה הוא שוכן עד, כן גם בא זה הפסוק מהשירה, והטעם שזה השם תאות לו המלוכה וכו' ע"כ.

ומדברי ראב"ע בפרושו הקצר נראה שהוא משתמש בפעל פתה (עי' לעיל) לא במשמ' נקד בפתח, אלא בהוראה בטא בתנועה בכלל, וקרובים לכך דברי שד"ל: וקרא פתיחה לקמץ, לא שהקמץ נקרא כן אלא שהוא פתיחה בערך אל השוא שאיננו תנועה, ע"כ. וכן מוכח גם מן הפרוש הקצר (היה העי"ן בקמץ קטן) וגם מן ההשואה אל וָאֹכַל (לעמת וְאָכַל) שבפרוש הארך, כי הנקוד שלפני ראב"ע היה כאן וָעֵד בצירה (קמץ קטן) תחת העין, וכך הנקוד במק"א בקצת כ"י (עי' לעיל), ונקוד זה הוא שגרם כנראה לכך שפרשו ועד זה כלשון היודע וָעֵד.]

[1]) [כנראה שְׁעָרֵי כאן, ככמה מקומות אחרים, פרושו: פרצים, פרצי נהרות, מלשון פרץ מים. ושמוש

זה של נִפְתַּח לפרץ מים מקרב את הדעה, שגם שם המעין מי נֶפְתּוֹחַ (יהוש' יה ט; יח יה) פרושו בעיקר מעין של מים מתפרצים, של פרץ מים. ואין לראות בו, כדעת אחרים, את שם הַנַּפְתֻּחִים (ברא' י יג) או זכר שמו של מרנפתח מלך מצרים.]

[1]) [עפ"י תמונת הסיר הנפוח עי' איש, שפניו מפני צפונה, אפשר שהכונה במלה תִּפָּתַח לצורה של נפח או פוח (ויש מתקנים: תִּפַּח), ואמנם שמשו כנראה צורות בהכנסת תיו הבנין לתוך הפעל, כגון הִשְׁתַּמֵּר בבנין התפ', כמו ביתר הלשונות השמיות, כן גם בעבר' הקדומה אף בשרשים רגילים, כעדות הלתחם במקום התלחם, נלחם, בכתבת מישע מלך מואב הכתובה עברית. ועי' גם ב. פַּתַח, הערה.]

[2]) אולי זה במשמ' נרפא, כמו איתפח בארמ' (הערת המחבר בשולי המלון של גזניוס).

[3]) [עי' קל, פתח ואין סוגר וכו'.]

[4]) [עי' קל משמ' ז), הערה.]

אחת (יבמ' עח:). — *ונפתח האדם, נפתחו מעיו ונקביו, עשה את צרכיו: מהו מהר צועה להפתח, אלא מן אדם שהוא ממהר בפסיעתו בשביל להיפתח בשביל שלא ימות (פסיק' רב', אלכי אלכי, קנח:). — ובסהמ"א: ובדרש מפרש הפסוק כן איך תפחד מבן אדם שימות והנה בעודו בחיים הוא דבר הלוש מאד אפילו נקביו קשים עליו צריך למהר הוא ולהפתח בהלוך המעים כדי שלא ימות לשחת (רד"ק, ישע' נא יד). — *ונפתח העור, נפקחו עיניו וראה: כשילדה שרה כל סומא שהיה בעולם נפתח וכל פסח שוה וכל אלם נפקח וכל שוטה נתרפא (פסיק' רב', וה' פקד את שרה, קעז.). — *נפתח, פתחו והתחילו בו, הוחל: דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים (ר' אלעזר, ב"ב קכה:). — ונפתחה האות או המלה, נקדה בפתח: והיה הדין בפאין האלה להיותם בחרק כמו שמעו שמוע שקדו ושמרו, ונפתחו (במלה נחמו) בעבור אות הגרון אשר אחריהן (ר"י א"ת, שרשי ריב"ג, נחם). כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון (ראב"ע, שמות יג ג). — ועי' קל.

— פעי', פתח, פתה, פתחת, פתחה, פתחו, מפתח, אפתח, תפתח, יפתח, פתח, פתחתיך, יפתחהו, — א) פתח דלהות, את דלתי פניו של הלויתן, פתח את פיו: דלתי פניו מי פתח סביבות שניו אימה (איוב מא ו). — ב) פתח את החרצבות, המוסרות וכדו', התיר אותם: הלא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו (ישע' נח ו). אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי (תהל' קיו יו). מוסר מלכים פתח ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח). כי יתרו פתח [1]) ויענני ורסן מפני שלחו על ימין פרחת יקומו (שם ל יח). התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (שם לח לא). מי שלח פרא חפשי ומוסרות ערוד מי פתח (שם לט ה). — ופתח את השק שלבש, התיר את קשריו כדי להסירו מעל עצמו או מעל אחר: לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלץ מעל רגלך (ישע' כ ב). הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה (תהל' ל יב). — ופתח את חגורתו בשובו מן המלחמה: ויען מלך ישראל ויאמר דברו אל יתהלל חגר כמפתח (מ"א כ יא). — ג) פתח את האדם או את מתניו, פתח את

[1]) [עי' ערך פרחח, עמ' 5161, הערה.]

הבהמה, התיר את החגורה או את החבלים והקשרים מעליהם: ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים (בראש' כד לב). לרד לפני גוים ומתני מלכים אפתח (ישע' מה א). ועתה הנה פתחתיך היום מן האזקים אשר על ידך (ירמ' מ ד). כי השקיף ממרום קדשו יי' משמים אל ארץ הביט לשמע אנקת אסיר לפתח בני תמותה (תהל' קב כ—כא). ענו בכבל רגליו ברזל באה נפשו וכו' שלח מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו (שם קה יח—כ). — ג) פתח את האדמה [1]), חרש אותה בפעם הראשונה אחרי הגשם: הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (ישע' כח כד). — ד) וכמו פ"ע, במשמ' כפע', נפתח [2]): גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך [3]) (שם מח ח). ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו (שם ס יא). נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים (שה"ש ז יג). — ובתו"מ כמו קל: ועצים היו מסודרים שם עצי ארזים וארנים וברושים ועצי תאנה חלקה ועושין אותה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות וחזיתה מערבה (פרה ג ח). ותשב בפתח עינים וכו' שפיתחה לו את העינים שאסרה לו פנויה אני וטהורה אני (ר' חייה, ירוש' סוטה א ד). שדו בסיד ופיתח [4]) בו חלונות לא היה חוזר (ירוש' גני', שם ח ז, 215). מביא תכלת וארגמן ותולעת שני שלא פיתחו [5]) פיהם (ת"כ, זבח' פח:). — ובסהמ"א:

[1]) [וכן באשורי פתו אקל, פתח שדה, חרש אותו אחר היותו בור.]

[2]) צורת הפע' העברי שמשה בתקופה קדומה אף במשמ' סבילה, ומקבילה היא לצורות סבילות בלשונות האחיות, ושריד משמוש זה הוא אף בשמות התאר כגון פקח, אלם, חגר, פסח, שמשמעותן כמו מפקח, מאלם, מחגר, מפסח וכו'. ועי' טורטשינר, ZDMG 1910, עמ' 284, על הופעה זו. והמדקדקים התלבטו בזה, ואלה דברי תלמידי מנחם: ואשר אמרת בפתרון ופתחו שעריך נפתחו איננו כן כי אם ופתחו כאשר הוא ויחסר מהענין הפותח כמו אם יחרוש בבקרים יתחסר החורש וכו', ע"ב (תשו' תלמידי מנחם, 97). וריב"ג בדבריו על החירק: ושמוהו במקום השורק וכו' ופתחו שעריך, ע"ב (הרקמה ח, 51), וכן בעל הורית הקורא (עמ' 59).]

[3]) [עי' קל במשמ' ז) והערה שם.]

[4]) [ברפו': סדו בסיד ופתח.]

[5]) [נוס' כ"י: נפתחו, נתפתחו, ועי' ד"ס.]

כשיצמיד שור זכר עם נקבה יפתחו וישדדו את כל העמקים (סדר״א כח). מפתחות שמעתי שמפתחין בהם את המנעול (רש״י, מ״א ז כ). ועושין מערכה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות כדי שתהיה האור מלבבת בהן (רמב״ם, פרה אדומה ג ב). — ואמר הפיטן: פתח הבכורים אם פִּתֵּחוּ הביאם ותקרא במקדשים (רסע״ג, סרי״ג מלוות, סדור רסע״ג, קס).—ואמר המשורר: שימי לדתך יום תפתח קשרה ותגיה אפלית ותני לציון יום אשר בכיה יפרץ כמו פרצו נחליה (ר״ם הנגיד, הכה יחידתי, ברודי, 49). גם ישבו דומם ושק לא פתחו על שערי צדק אשר נסגרו (רשב״ג, בימי יקותיאל, ברודי, 19). ראתה נפשי כי ישאו מפתח וחגר, תאגר ומי יוכל להפיץ, תפיץ ואין אגר (ראב״ע, אחלי לבי, איגר 70). נוקש בעול חטאך שבר עלך ביום ומוסרות רשעך פתח (ר״י חריזי, הענק אות פ רעז, ס׳ היובל להרכבי 348). דמות שד על פני אשה מפתח, נתחי בחזות יפיה תנתח, תסמר שערת ראשי לשונה, וקולה מוסרות לבי יפתח (ר״י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 141). ויפתח כפתריו רפה המזיח ויתפשט המעיל אשר עליהו (יל״ג, משלי יהודה יח, שירי יל״ג ב, 86). — *פִּתֵּחַ במשמ׳ הִשְׁלִים ושכלל צורתו של דבר, entwickeln; dévelop-per; to develop, נוהג בדבור ובספרות העברית החדשה.

—התפ׳, הִתְפַּתֵּחַ¹), — הִתְפַּתֵּחַ השבוי מוסריו, פִּתַּח מוסריו מעל עצמו התיר עצמו מהם: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם הִתְפַּתְּחִי¹) מוסרי צוארך שביה בת ציון (ישע׳ נב ב). — *נִתְפַּתְּחָה כרסו של אדם, נפתחה ונבקעה: כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת ובאנשים תקצץ, ר׳ טרפון אומר תקצץ על טיבורו, אמר לו הרי כריסו נתפתחת, אמר להם אף אני לא נתכוונתי אלא לכך (תוספת׳ נדה ב ח).—*והחבית: נתפרסו עיגוליו נתפתחו חביותיו הרי אלו (הפועלים) לא יאכלו (ב״מ ז ז). — *נִתְפַּתְּחָה העין, התחילה לראות: לכל השרץ השורץ על הארץ, לרבות אפרוחים שלא נתפתחו עיניהם (בילה ו:). —*וְנִתְפַּתַּח הָעִוֵּר, נעשה פִּקֵּחַ, פִּתֵּחַ, שלם בחוש הראיה: קבל הקטן והגדיל חרש ונתפקח סומא ונתפתח שוטה ונשתפה נכרי ונתגייר פסול, אבל פקח ונתחרש וחזר ונתפקה פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (גיט׳ ב ו). ושהיו סומין עד הפרק וכשהגיע הפרק נתפתחו (תוספת׳ עדי׳ א יד). בחיגר שאינו יכול להתפשט וסומא שאינו יכול להתפתח (חגי׳ ז.). כשילדה אמנו שרה כל העקרות נפקדו עמה וכל החרשים נתפקחו וכל הסומים נתפתחו¹) (ר׳ לוי, פסיק׳ ר״כ, סוף אסיס, בובר, קמו.). — ובספה״א גם במשמ׳ הִנִּפְע׳: והבשול הוא לחלות דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ומקושרין שמתבשלין באש ומתפתחין ורכין (ספרי הגא׳ הרכבי קב, 28). ירקות השדה הן ידועין העלים שלהן בבקר מתפתחין ומתפשטין ומבין השמשות מתכווצין ונראין כסתומין (ר״ח, שבת לה:). ונראת החבל הגדול של ספינה כשמשמשין בו זמן ארוך הולך וחסור עד אשר יתפתח וישוב הלוש מכל חלוש (ר״י א״ש, חו״ה, התשובה ז). — ואמר המליץ: לנאץ שמך ולנבל בעברת זדון שושנה יפיפיה עוד טרם התפתחו עליה ופרחית הנצו (ר״מ בלוך, מבילי עולם, הקד׳ 2). וכשושנה ענוגת תתפתחי עתה ממסגרותיך (מפו, אהבת ציון כט).— *וְהִתְפַּתֵּחַ האדם והדבר, הלך והתהוה ולבש צורה, sich entwickeln; se développer; to develop. — ועי׳ הִתְפַּתְּחוּת.

—פִּע, ״פֻּתַּח, — שֶׁפֻּתְּחוּ אותו, ואמר הפיטן: ערכתי מעדנות כימה מקושרות בערץ, סיימתי מושכות כסיל מפותחות בתרץ (רסע״ג, תלולי סבעה, סדור רסע״ג, ספח).

ב. **פָּתַח**²), קל לא נמצא.

---

¹) [כך הקרי; כתיב: התפתחו.]

¹) [עי׳ גם לעיל, נִפְע׳.]

²) [השרש ב. פתח, במשמ׳ חרת באבן במתכת ובעץ, נבדל הוא בעדות הלשונות האחיות מן א. פתח, והא בערבי׳ פתח׳ a), וכן בלשון מַהְרָה בדרום ערב; ובערב׳ ממנו פתח׳ה b), טבעת; ובאשורי׳ פַּתָּח (לעמת פִּתּוּ, המקביל אל א. פתה העברי) במשמ׳ נקב, קדד, נחר (את הבהמה), פִּתֵּחַ, חר, נקב. ואמנם אפשר שבעברית השפיעו שני השרשים זה על זה, ואף יתכן כי פִּתֻּחָה במשמ׳ חרב שיכת לב. פתח ולא לא. פתח. ובכתבת כנענית מגבל (פלושן, אולר הכתובות הפניקיות, עמ׳ 8, מס׳ 5, ש׳ 3) נאמר: ופעל אנך לרבתי בעלת

a) فتخ b) فتخة

—פע', פתח, פתחת, מפתח, תפתח, יפתח, פתח,—פתח באבן, במתכת וכו', חרת וחקק: ולקחת את שתי אבני שהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל וכו' מעשה חרש אבן פתוחי חתם תפתח את שתי האבנים על שמות בני ישראל (שמות כח ט–יא). ועשית ציץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי חתם קדש ליי' (שם שם לו). ויפתח על הלחת ידתיה (של המכונה) ועל מסגרתיה כרובים אריות ותמרת כמער איש וליות סביב (מ"א ז לו). כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על אבן אחת שבעה עינים הנני מפתח פתחה (זכר' ג ט). ועתה שלח לי איש חכם לעשות בזהב ובכסף ובנחשת ובברזל ובארגון וכרמיל ותכלת וידע לפתח פתוחים (דה"ב ב ו). ויחף את הבית הקרות הספים וקירותיו ודלתותיו זהב ופתח כרובים על הקירות (שם ג ז).— ובתו"מ: פ י ת ח בה (באשרה) פיתוחים אינה בטילה (ר' אמי, ירוש' ע"ז ג יח).[1]—ובסהמ"א: אמנים נבונים במלאכתם כותבי מכתבות וחושבי מחשבות מרקחי רקוחים ו מ פ ת ח י פתוחים (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 51). ואמרו במשלים שהלמוד בילדות כ מ פ ת ח על האבן והלמוד בזקנה ככותב על החול (ר"י בן כאניאס, פי' אבות ד כה). — ועי' מפתח.

—פע' מפתחת, — פתחה האבן, פתחו אותה, חקקו בה: ויעשו את אבני השהם מסבת משבצת זהב מפתחת פתוחי חותם על שמות בני ישראל (שמות לט ו). — ובסהמ"א: כי משכיות הם הגופות ה מ פ ו ת ח י ם בפתוחים משובכים ר"ל אשר בהם מקומות פתוחים דקי העינים מאד כמעשה הצורפים (ר"מ א"ת, פתיח' הרמב"ם למו"נ). והיה לאחד מן המלכים טבעת זהב והיה מ פ ו ת ח עליו הכבדת קום, וכשהיה אדם מאריך לשבת עמו היה מראה לו הטבעת ויקרא המכתב ויצא (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 79). שזה בלי ספק יורה על חכמת הצורף ושלמותו בעשותו

גבל המזבח נחשת זן אש בה(צ)ר ז ה פ ת ח חרץ זן (פתוח חרוץ זה) אש על פנ פתח ז והערת חרץ אש בתכת אבן אש על פ ת ח הרץ זן. וכן בארמי' היהודית פתוחא, כנראה כמלה שאולה מעברית. אך אולי כל המלים האלה שאולות הן מאשורי, ועקר צורת השרש ביתר הלשונות היא פ ת ת, ועי' ערך פחת, הערה.]

[1]) [ו מ פ ת ח י ן בה חלונות (פרה ג ח), י"מ משרש זה, עי' א. פתח, פע'.]

בברזל שהוא הומר רחוק משיקבל הציור והפתוח[1]) ציור נאה מ פ ו ת ח פתוחי חותם (ר"י אלנו, עקרים ב א). — ואמר המשורר: מסדר לעולם פתח הנראה כציץ ה מ פ ת ח אשר על מצח אהרן (אגרת מנחם מן הסהר, תשו' תלמידי מנחם, XXIV). דמות שד על פני אשה מ פ ת ח נתחי בחזות יופיה תנתח (ר"י זבארה, שעשועים, יב, דודזון, 141). וסביב החצר בירות ותוך הבירות טירות בתורי זהב מ פ ת ח י ם על הקירות (ר"י חריזי' תחכ' ג, 35).

—התפ', *התפתח,—התפתחו האבנים, כמו פע'[2]): שמיר זה ביריא הוא וממעשה בראשית נברא וכשנותנין אותו על גבי האבנים מ ת פ ת ח ו ת לפניו כלוחי פינקס והברזל נבקע לפניו ואין כל דבר יכול לעמוד לפניו (ר' יהודה, תוספת' סוטה טו א).

*פַּתָּח, ס"ז,—מי שמלאכתו לפתח אבנים וכדו', כמו מפתח: אף ב פ ת ח י[3]) אבנים כן, כיצד הוא עושה נוטל מעות משולחני ונותן לחוצבין ולסתתין וכו' (ירוש' שקל' ד א).

*פַּתַח, פתח[4]), ס"ז, — שם אחת התנועות הקוליות בלשון העברית, שסימנה בנקוד הבבלי העליון כצורת אות עין שכובה מעל לאות, כזה: ‏ᐟ‏, ובנקוד הטברני קו מאזן קצר מתחת לאות, כזה: אַ, ומבטאה כמו a קצרה ברב הלשונות: וכל אחד (מאותיות אחה"ע) יש לו דרך בארבעה ועשרים ספרים וכו'

[1]) [דפוס' אחרים: ה פ ת ו ח, כאלו זה ביני פעו' במשמ' כמו פע', ואינו נראה.]

[2]) [ואולי זה מן א. פתח.]

[3]) [בכ"י ובגני': ב מ פ ת ח י, עי' ד"ס.]

[4]) [שם זה לתנועת a הקצרה נולד ראשונה כמונח מסורתי בארמ', וכפי עדות הלשון הסור' צורתו העקרית היא פתח, פתחא, וכן נמצא במסרת המונח מ פ ת ח פ ו מ א, פתיחת הפה, כבורה על כל הנועה הקרובה אל a והמבטאת בפתיחת הפה. בערבית קבלו כל השמות של שלש התנועות צורת הנקבה ומשקל שוה, ועל כן שם פתחה a). במבטא האשכנזים, המבדיל בין פתח לקמץ ובין תיו דגושה לרפויה, רגילים לבטא פתח (נגד הדקדוק ומלעיל), והמדקדקים האחרונים נוהגים לנקד פתח או פתח, אך הנכון כנראה פתח (עי' גם דברי' למברט ב-REJ Avr.-Juin 1902, עמ' 308).]

a) فتحة

אם כקמץ נכרים ואם בפתח נאמרים (דקדוק, הטעמים לבן אשר סי׳ ו, עמ׳ 6). וקמץ ופתח וחלם וסגל וחרק וצרי ושרק (גוף הערכי של פי׳ יצירה לרסע״ג). ודע כי הקמץ והפתח הכר גדול הן כי חֳדשים קמץ חֹדש וְחֳדשים פתח לשון חידוש (דונש, תשו׳ על רסע״ג, 2). והכריתו קמץ חטף ושומו מקמץ פתח ומהאות התונה נע ומהנע חונה (תשו׳ תלמידי מנחם, 20). אין לך לומר פתח בשום אות אלא א״כ אל״ף או ת׳ סמוכין לו או ע״פ הנקודה שתחתיה והיא באה במקום אות כאילו כתוב ינאהם (רש״י, כתוב׳ קע:, ד״ה ינחם כתיב). והנכון בעיני שיאמר בכמו הצר הפר הרע כי הפתח בהם במקום הצירי (הקדמה ו, 41). אך וַיֵּלַךְ וַתִּשָּׁבַרְנָה מפני שקשה להעתיק השבר אל פתחא גדולה מבלי גלגול אבל העתיקוהו אל פת״ח (כוזרי ב פ). ושמירת כל נכרי מקמ״ץ ופת״ח וציר״י וסגו״ל יוצא מן ההקשה (שם ג לח). והנקוד על הרוב מורה על הנבלעות מהאותיות ועל ההנחות כמו הצרי והסגול והפתח והקמץ (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה, 28). והוא פתח והוא פותח הפה ומניף הלשון למטה (תורת הקורא, דרנבורג, 56). וכן ומשקל הכסף והזהב ראוי לפתח שהוא מצורף (שם, 58).—ומ״ר פְּתָחִים, פתחין,׳ מן תשחת הלשון ויבטלו קמוציה ופתחיה וטעמיה ודקדוקיה (תשו׳ תלמידי מנחם, 27). ואודיע מקצת אודות קמצין ופתחין וקמץ חטף (שם, 52). ולמדתי על מקומות הקמצין והפתחין כמשפט (ספר דקדוק מר״י חיוג, דוקס, 19). ואלה הפתחים כלם נעתקים מצרי (הקדמה לריב״ג ו, 41). כאשר נמצא גם כן פתחים באתנח ובסוף פסוק (כוזרי ב פ). — ואמר המשורר במליצה: ראה כילי אשר ידו כסלע ולבו לעצור אותה יאמץ אנשים נוקדים ידו בפתח ואך הוא מהליף פתח בקמץ (ר״י חריזי, תחכ׳ כ, 397). לך הרוזנים כשוא וכו׳ ויד בלחך כמו שרק וידך לכל שואל כמו פַּתַּח לדלים (אלעזר בן יעקב הבבלי, דיואן, ברודי, עמ׳ לד). — וּפַתַּח במשמ׳ סגול [1]: ואם תמצא

[1]) [בנקוד העליון הקדום, הא״י והבבלי, סימן אחד לפתח ולסגול, ועל כן קראו ראשונה בשם אחד, פתח, לשניהם, ואך אחר כך הבדילו בין פתח שלנו שהוא פתח גדול, לסגול, פתח קטן. ושמות אלו נהגו אחר כך גם במקום שהשתמשו בנקוד הטברני המבדיל בין פתח לסגול.]

לראשונים שקריאתם בפתה דע כי הם לסגול היו קורין פתח, כמו שתמצא בפסוק כן תהלתך על קצוי ארץ שהאלף נקודה בסגול והמסורה עליו ד׳ פתחין באתנח (ר׳ מנחם מלונזנו, מאמר הליכות שבא, בשתי הידות). — פַּתַּח גדול (פתח שלנו) וּפַתַּח קטן (סגול): ואלה הג׳ הן או״י והחלש שבהן היא הא׳ ונקראת אצל הערב הפתיחה אצל העברים פתח גדול (פי׳ יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, כ). הן בהביאך דורש במשקל אמר יהיה בפתח קטן והטעם מלעיל (תשו׳ תלמידי מנחם, 26). ואין מן קמץ גדול ופתח גדול כי אם הנקודה הנופלת תחת המשיכה (שם 52). ואם בא על המשקל הזה שם או פועל והיה האות השני או השלישי מהמלה ההיא אל״ף או ה״א או חי״ת או עי״ן אחת מהאותיות הגרון נהפך הפתח קטן לפתח גדול (שם 54). פעֻלת קמץ גדול ומעשה קמץ קטן ומפעל קמץ חטף ומלאכת פתח גדול ופתח קטן ועבודת פתח גדול הטף ופתח קטן חטף כאלה ישיג המשכיל לדעת שפת יתר (ספר דקדוק מר״י חיוג, דוקס, 130). את כל אֹכֶל, שם דבר הוא לפיכך טעמו באל״ף ונקוד בפתח קטן ואוֹכֵל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב טעמו למטה בכף ונקוד קמץ קטן (רש״י בכורות׳ מא לה). ואין לומר ברך שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה (הוא, במד׳ כג כא). לפיכך טעמו (של הַשָּׁמֶן) נקוד למעלה ומ״ם שלו נקוד פתח קטן לפי שהוא סוף פסוק נהפך השי״ן לינקד בקמץ גדול (הוא, יומא עה:, ד״ה כאם). כי היה (ויאמר) בתחלה בפת״ח קטן והנה עלה (בסוף פסוק) מדרגה אחת להיותו בפתח גדול ודי לו (ראב״ע, צחות, ג.). הפתח הקטן מורכב מקמץ קטן [1]) ופתח גדול (שם, ג:). שמו סימן פתח קטן שלש נקודות כדמות משולש בחכמת המדות (שם ט.). גזל שם דבר הוא וטעמו למטה וכשהוא דבוק ננקד כולו בפת״ח קט״ן וטעמו למעלה (רמב״ם, קהלת ה ז, הוצ׳ יליניק). התנועות הנמצאות בלשוננו הן שבע וכו׳ והפתח גדול הפתח קטן והוא הסגול (ר״ד יחיא, לשון למודים, שער הקדש ה). אֵי ושמה

[1]) [כלומר הסגול מבטאו בין צירי (הנקרא קמץ קטן) ובין פתח.]

סגול והיא כתנועת הצירי אלא שהיא שפלה ממנה ונקראת גם כן פתח קטן לפי שעילתה בעלת הפתח ובמקומות רבים תבוא זו תמורת זו (כד"ק, מכלול, ליק, קלו.). כי המשוררים יקראו מלכים לקמץ גדול וקטן ופתח גדול וקטן וחולם וחירק ושורק (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ז:). — פתח גנוב(ה), פתח שאין לו יסוד במבנה המלה והוא נשמע בהמשך לתנועה אחרת במלה[1]), ובכ"י עתיקים נכתב בין האותיות[2]) ׳ ואם יבא אחת מאותיות הה"ע נח נראה בסוף ולפניהן אחת מארבע תנועות גדולות צירה חירק חולם ושורק הם ג"כ בלתי מכשרות להיות נח נראה אחרי הת"ג, ויבא תחתיהן פתח ונקרא פתח גנובה וכו' אחרי חירק וצירה נקרא הפתח גנובה ביו"ד וכו' ואחרי חולם ושורק נקרא הפתח גנובה בוי"ו וכו' (בן זאב, תל"ע ב יח). לכן לא תמצא פתח גנובה באלף (שם שם). הפתח הגנוב הבא בנקודנו תחת מפיק ה"א וחי"ת ועי"ן בסוף המלה אחר צירה חירק חולם ושורק אינו נוהג בהנקוד ההוא (ר"ש פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 17). בקבוץ הקטן נוהג הפתח

1) [יש חושבים (עי' דוד ילין, דקדוק הלשון העברית, 93), שעקר הצרוף הוא: פתח של אות גנובה (מתוך הכתב), וכן כתב בעל עט סופר וז"ל: אנו נוהגים לקרוא אל"ף אחת בתיבה שיש בסופה אחת מאותיות ח"ע כמו מובח אנו קורין מובאח, מקצוע מקצואע וזאת האלף תקרא אות גנובה, ע"כ. (מובא במנחת שי, בראשי׳ יח ז). ודבלמש במקנה אברם (מולא הנקודות): ושם נדבר על תנועת הגנובה וכו'; אבל שם להלן: כי קדמוני המדקדקים קראו התנועה הזאת תנועה גנובה, ואם אין הטעם כמו שחשבו מקצת המדקדקים וכו' מפני שנגנבה השוא שראוי להכתב באות חח"ע שבסוף התיבה כי מה שאמר לא יגרום קריאת אות אשר לא נכתבה, אך הטעם הוא לפי דעתי מפני שתנועת הפתח במוצא הזה היא כל כך רפה שנראת גנובה וכו' ע"כ. וכן קבלו המדקדקים הנוצרים מימי הבינים את המונח ברומ׳ Pathach furtivum, כלו' פתח גנוב, וכן ראוי לומר.]

2) [ואלה דברי ראב"ע: ויוסיפו בקריאה אל"ף פתוחה ועל כן יכתבו פת"ח בין האות שהוא קודם הה"א ובין הה"א כמו אלו_ה, גבו_ה וכו' (צחות, ד:).

על כן ישימו פתח קרוב תחת האות האחרון להורות על האלף והמנקדים תחת החית וחביריו שוא הוא טעות (מאזנים, ויניציאה, ריח.).

גנובה בסוף התיבה (שם, 45). — חטף פתח[1]), שוא מרכב עם פתח כזה, א: השומר אחי, לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח (רש"י, בראש׳ ד ט). דמיון החטף פתח חרדה, החי"ת שהיא בחטף פתח הוא עבר כי הוא כמו רעדה, אלא שהרחיבו החי׳ להיותה אות גרונית (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ה.). כשתעיין בסדר הראשון שהוא אדון עולם ובמספר עבדיו ומלכיו תמצא כי תצטרך לבלוע החטף פתח שבמלת נעשה כי אין שם צורך לעבד (שם ט.). ועי' חטף. — ובאותה משמ׳ שוא ופתח: כשאחת מאותיות הגרון ינקדו בשוא ופתח או שוא וסגול וכו' (כ"ד יחיא, לשון למודים, שקל הקדם יב). אם תרצה לדעת אם אלף אדון היא נקודה בשוא ופתח כשתתרבה או תסמך תשקלנה במלה תדמה אליה כמו מלת גדול וקטון וכו' (שם שם). — ופתח גדול חטף, ופתח קטן חטף, עי' לעיל. — ובהשאלה, אמר בפתח ובקמץ, אמר באפן ברור: ואומרה אל הנער בפתח ובקמץ, לך אמור אל השולח אותך כי שירתו ערבה לי כריח ניחוח (עמנו', מחב׳ יג, 97).

פֶּתַח, ס"ז, פתח, עם הא המקום פתחה, כנ׳ פתחו, פתחה, מ"ר פתחים, סמי׳ פתחי, כנ׳ פתחי, פתחיה, פתחינו, פתחיהם, ־הן, — א) מקום פתוח להכנס ולצאת, Öffnung, Eingang; ouverture, entrée; opening, entrance, פתח השער, פתח הבית, האהל, התבה וכו': צהר תעשה לתבת ואל אמה תכלנה מלמעלה ופתח התבה בצדה תשים (בראש׳ ו יו). וירא אליו יי׳ באלוני ממרא והוא ישב פתח[2]) האהל כחם היום (שם יח א). ושרה שמעת פתח[2]) האהל והוא אחריו (שם שם י). ויצא אלהם לוט הפתחה והדלת סגר אחריו (שם יט ו). ואת האנשים אשר פתח[2]) הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצוא הפתח (שם שם י). ותשב בפתח[3]) עינים אשר על דרך

1) [חטף, ובארמ׳ חיטפא, הוא שם קדום של השוא (ועי' בערך חטף), ולא של השוא המרכב בתנועה. ואך חטף פתח, חטף סגול וכדו׳ פרושם שוא עם פתח, סגול ועוד.]

2) [במקום בפתח, וכהנה רבות, ועי' ערך פ, הערה, ערך פרא, הערה.]

3) [השבעים הבינו עינים כאן ובפסוק כא (היא

תמנתה (שם לח יד). ועשית מסך לפתח האהל (שמות כו לו). ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים (שם כט ד). ואכל אהרן ובניו את בשר האיל ואת הלחם אשר בסל פתח אהל מועד (שם שם לב). ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד (שם מ ו). ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית (ויקרי יד לח). וקלעי החצר ואת מסך פתח החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (במדי ג כו). ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (שם ד כו). ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם (שם יו כז). והוציאו את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה (דבר' כב כא). ויורידו את נבלתו מן העץ וישליכו אותה אל פתח שער העיר (יהוש' ח כט). ונס (הרוצח) אל אחת מהערים האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו (שם כ ד). וירדפהו אבימלך וינס מפניו ויפלו חללים רבים עד פתח השער (שפט' ט מ). ויבא אבימלך עד המגדל וילחם בו ויגש עד פתח המגדל לשרפו באש (שם שם נב). ותבא האשה לפנות הבקר ותפל פתח בית האיש אשר אדוניה שם עד האור (שם יט כו). פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית (מ"א ו ח). ואת פתח הדביר עשה דלתות עצי שמן (שם שם לא). וכן עשה לפתח ההיכל (שם שם לג). וכל הפתחים והמזוזות רבעים שקף (שם ז ה). ויהי כשמע אחיהו את קול רגליה באה בפתח ויאמר באי אשת ירבעם (שם יד ו). ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים (שם יז י). ומלך ישראל ויהושפט מלך יהודה ישבים איש על כסאו מלבשים בגדים בגרן פתח שער שמרון (שם כב י). וארבעה אנשים היו מצרעים פתח השער (מ"ב ז ג). ואנו ואבלו פתחיה [1]) ונקתה לארץ תשב (ישע' ג כו). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים (שם יג ב). ובאו ונתנו איש כסאו פתח שערי ירושלם ועל כל חומתיה סביב ועל כל ערי יהודה (ירמ' א טו). ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים ותבא אתי ירושלמה במראות אלהים אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה (יחזק' ח ג). ויבא אתי אל פתח החצר (שם שם ז). ואחתר בקיר והנה פתח אחד (שם שם ח). וימד את השער מגג התא לגגו רחב עשרים וחמש אמות פתח נגד פתח (שם מ יג). בראש המיות תקרא (החכמה) בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כא). הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה (שם ה ח). הלא חכמה תקרא וכו' ליד שערים לפי קרת מבוא פתחים תרנה (שם ח א–ג). אהב פשע אהב מצה מגביה פתחו [2]) מבקש שבר (שם יז יט). לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדברה ודברתי על לבה ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה [3]) וענתה שמה כימי נעוריה וכיום

בעינים) כשם מקום πρὸς ταῖς πύλαις Αἰνάν, ואחריהם הלכו רב החדשים המזהים את המקום עם העינם (יהושע יה לד), אבל לא כך המסרת העברית. ת"א: בפרשות עיינין, וכנראה כונתו כמו ת"י: בפרשת אורחין דכל עיינין מסתכלין תמן, ובפס' כא: בסכות עיינין על אורחא; ולפי זה אף וולג': in bivio itineris, וכן בפס' כא. ורש"י כותב: בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה, ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו, ע"כ; וראב"ע: שם מקום, ויש אומרים כי שני מעינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו. ורד"ק בס' השרשים: בפתח שהוא בגלוי ובפרהסיא שהיו עוברים ושבים דרך שם כמו שאמר על הדרך, ע"כ.]

[1]) [הכונה כנראה: בפתחיה, כלו' בשעריה (וכן רש"י: בכל שעריה יהא הספד), בהבלעת הפא, והיו שראו פתח כאן ובכמה מקומות אחרים במשמ' שדה פתוח (עי' א. פתח), ואינו נראה.]

[2]) [יש מבארים על מפתח הפה, כגון רש"י: מדבר בגאוה וכו', ראב"ע: רמז למפתח שפתים וכו', אך עקר התמונה לשער הבית.]

[3]) [התרגומים הקדומים והמפרשים, ראשונים ואחרונים, תרגמו ופרשו בדרוש: אהפך את עמק עכור לפתיחת תקות טובה; כן השבעים: διανοῖξαι σύνησιν. וולג': ad aperiendam spem; ת"י: לתחמודי נפש. רש"י: שמתוך אותן צרות תתן לך לשוב אלי, וכדו', ואולם אין כונת הפסוק אלא שיחזרו ישראל לחיות עוד פעם את מסע המדבר ואת עליתם לארץ: והלכתיה המדבר וכו' וענתה (מלשון ענוי וסבל) שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים. וכדגמות של הנעשה אז והעתיד להעשות שוב נזכר: ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה; וברורה הדגמה: את עמק עכור, את מעשה עכן המספר ביהוש' ז; ורמז לאותו ענין הוא גם: ונתתי לה את כרמיה משם, שכונתו בחלקה אחרת של האותיות: את כרמי המשם, כלו' את עכן בן כרמי אשר השמיתיהו ושמתיו לשמה. ודגמה נוספת היא: ונתתי לה וכו' את עמק עכור

עלותה מארץ מצרים (הוש׳ ב יו—יז). אם נפתה לבי על אשה ועל פֶּתַח רעי ארבתי (איוב לא ט). כי אערוץ המון רבה ובוז משפחות יחתני ואדם ולא אצא פָתַח (שם שם לד). הדודאים נתנו ריח ועל פְּתָחֵינוּ כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה״ש ז יד).—פֶּתַח המערה: ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פֶּתַח המערה והנה אליו קול (מ״א יט יג). — פִּתְחֵי עולם, שערי השמים [1]: שאו שערים ראשיכם והנשאו פִּתְחֵי עולם ויבוא מלך הכבוד (תהל׳ כד ז). — וּפִתְחֵי ארץ: ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בִּפְתָחֶיהָ [2] והציל מאשור כי יבוא בארצנו וכי ידרך בגבולנו (מיכה ה ה). — פִּתְחֵי הפה, השפתים: אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף משכבת חיקך שמר פִּתְחֵי פיך (שם ז ה).—ובתו״מ: כל הפתחים והשערים שהיו שם גובהן עשרים אמה ורחבן עשר אמות חוץ משל אולם, כל הפתחים שהיו שם היו להן דלתות חוץ משל אולם (מדות ב ג). עיר של רבים שחרבה ונשתיירו בו גודריות גבוהות עשרה טפחים אף על פי שאין צורות פתחיה ניכרין הרי זה מתעברת להיות בעיר (תוספת׳ עירוב׳ ז ד). פתחי גינות שיש להן בית שער מבפנים פותחין ונועלין בהן מבפנים (שם שם י א). הפתח הפתוח למרפסת אין לו אלא ארבע אמות (שם ב״מ יא יב). לא יפתח אדם פתח על גבי פיתחו של חבירו (ר׳ מאיר, שם ב״ב ב יד). זיתים השלחין הנמכרין על פתחי מרחצאות אסורין באכילה ומותרין בהנאה (שם ע״ז ד ח). בתי בדין שפתחיהם לפנים וחללן לחוץ או פתחיהן לחוץ וחללן לפנים בית שמאי אומרים אין פודין בהם מעשר שני כאלו הם בפנים (שם ערכי׳ ה טו). וגלח הנזיר פתח אהל מועד, הא אין שם פתח פתוח לא היה מגלח (ספרי במד׳ לה). אי זו היא חצר, תני רבי ישמעאל כל שהשומר יושב על פיתחה ומשמר (ירוש׳ מעשר׳ ג ו). איסקופה שלפני הפתח, אחרים אומרים כל זמן שהפתח פתוח כולה כלפנים (שם שבת א א). לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת (רב חסדא, ברכ׳ ח.). כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה וכו׳ תרגמה רבי אבא במשכים לפתחו (שם יד.). כל פתח שאינו עשוי להכנים ולהוציא אינו פתח (שבת קמו.). משל לפלטין גדולה שהיה לו פתחין הרבה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה, מה עשה פקח אחד נטל פקעת של גמי וקשרה כנגד הפתח ונכנס דרך הפקעת ויצא דרך הפקעת (רב נחמן, מד״ר ברא׳ יב). מלמד שתלת (תמר) עיניה בפתח שכל העינים תלויות בו ואמרת יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שלא אצא מן הבית הזה ריקנית (ר׳ אמי, שם שם פה). — ובמליצה: לבן של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא מחט סידקית (ר׳ יוחנן, עירוב׳ נג.).—*פֶּתַח בית דין, כמו שער בית דין: אם היתה עיר של גוים סוקלין אותה על פתח בית דין (ירוש׳ כתוב׳ ד ה). — *פֶּתַח בית אב במשמ׳ דין הוצאה אל פתח בית האב לשם סקילה: הגיורת שנתגיירה בתה עמה וזנתה הרי זו בחנק, אין לה לא פתח בית אביה ולא מאה סלע, היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה הרי זו בסקילה ואין לה לא פתח בית האב ולא מאה סלע, היתה הורתה ולידתה בקדושה הרי היא כבת ישראל לכל דבריה, יש לה אב ואין לה פתח בית האב, יש לה פתח בית האב ואין לה אב הרי זו בסקילה (כתוב׳ ד ג).—*ובהשאלה, לא עבר על פתחה של תורה, לא למד: ׳ ניכר הוא זה שלא עבר על פיתחה של תורה (ירוש׳ שבת ז ב). — פֶּתַח קרקע: שיצאו דשאים ועמדו על פתח

לפתח תקוה, כלו׳ עד פתח הבית, בעל תקות חוט השני בכלל, כרמז למספר ביהוש׳ (ב יח—כא). ושים לב שאין תקוה במשמ׳ זו חוט או פתיל בלבד כי אם גם כנוי ליריעת האהל, ולאהל או לבית כלו. וכן אומר איוב (יז יג וכו׳): אם אֲקַוֶּה (כלו׳ אמתח, אבנה) שאול ביתי בחשך רפדתי יצועי וכו׳ ואיה אפו תִקְוָתִי (כלו׳ ביתי אשר קויתי) ותקותי (כמובן הרגיל) מי ישורנה. בשחוק מלים של תקוה בשתי משמעויות (עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב, עמ׳ 584). ואפשר שמסורת הספור שלפני הושע היתה שונה מקצת מזו שנשמרה לנו בס׳ יהושע.]

[1] [הכונה לשערי השמים, ועל כן: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם, כי שערי השמים נפתחים למעלה.]

[2] [אמנם נראה, כדעת רבים, שכאן מלה במשמ׳ פתחות, חרבות, ואולי יש להכיר כאן צורה מיחדת פְּתִיחָה במשמ׳ פְּתִחָה, חרב.]

קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו (רב אסי, חול' קס:). — *ושאל אדם על הַפְּתָחִים או חזר, סבב על הפתחים, הלך מפתח לפתח: מי שמת והניח בנים ובנות וכו' נכסים מעוטין הבנות יזונו והבנים ישאלו [1] על הפתחים (ב"ב ט א). המסבבין על הפתחים אין נזקקין להן לכל דבר (ירוש' פאה ח ז). אלמנה ניזונת והבת תשאל על הפתחים (כתוב' מג.). משל לבן מלכים שקלקל עם א' מן השפחות כיון ששמע המלך טרדו והוציאו חוץ לפלטין והיה מחזר על פתחיהן של שפחות ולא היו מקבלות אותו (מד"ר בראש' טו). אילו תרנגלתו של אחד מהם אבדה היה מחזיר עליה כמה פתחים להביאה (בשם ר' אבא, שם שם כד). ועי' חָזַר, סָבַב. — *וסָתַם את הַפֶּתַח בפניו, בהשאל', נעל בפני עצמו את הדלת עד שאין שוכרים אותו כפועל: מלמדים את האדם שלא יהא רעבתן ויהא סותם את הפתח בפניו (ב"מ ז ה).— *ומצא פֶּתַח להכנס בו, מצא אפשרות והזדמנות ופתחון פה: מתוך דבריה (של חוה) מצא (הנחש) פתח להכנס בו, אמר לה אין צווי זה אלא עין רעה (פדר"א יג). — ומצא הנודר או הנזיר פֶּתַח לנדרו, מצא אפשרות להתיר נדר לעצמו וכדו': יודע אני שיש נזירים אבל איני יודע שהנזיר אסור לשתות יין וליטמא למתים, ר' שמעון אומ' אין לך פתח גדול מזה (תוספת' נזירו' ב ג). כל הנדרים צריכין פתח ממקום אחר ואילו פתחן בצדן (ירוש' נדר' ג א). אפילו בסתם נמי ימתין שמא ימצא פתח לנדרו (כתוב' עא:). למאה והמשין (נזירים) מצא להם (שמעון בן שטה) פתח ומאה וחמשין לא מצא פתח (מד"ר בראש' לא). — *וּפָתַח פֶּתַח במשמ' נתן אפשרות: אמר (משה) לפניו רבש"ע אתה פתחת לי פתח שאעמוד ואתפלל על בניך, עמדתי והתפללתי עליהם ושמעת תפלתי וסלחת לעוונם (ספרי דבר' כז). — *ופָתַח פֶּתַח של תשובה וכדו': מלמד שפתח להן הקב"ה פתח של תשובה (ר' אבא בר כהנא, מד"ר בראש' לח). פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו (שם שה"ש, אבי ישנה) —*ובהשאלה לדבר מעמיק ומרחיק, הבעת דברים שאין הפה יכול לאמרם: זה הפתח פתוח עד התהום שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (ר' אלעזר, שם קהל', את הכל). שמנין שמבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא, שנאמר כסו פניו הרולים (מדה"ג דבר', הסגלה, 119).—ובסהמ"א: יודע היה, אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים (רש"י, בראש' יז ח). בכל אשר הולך ובא היה לבו לזכותו של אותו ארים 'כאין לו פתחי זכיות ואומר בלבו הלואי ויטען כך וכך ויזכה בדין (תוס', כתוב' כה:, ד"ה בהדי דאזיל). ומתלחשים עם הדיינין לפתוח להם פתח בזכותו של זה ובהובתו של זה (תוס', סוטי' מז:, ד"ה לוחשי). ומי שבא והתיר דב"ז במצרים לא יפה עשה כי אפילו יהיה מותר פתח הוא לכמה קלקלות (ר"י ברללוני, ספר העתים, ערבי פבחות א). קושרת אשה מפתחי החלוק אף על פי שיש לו שני פתחים (רמב"ם שבת יג). זיז שהוא סובב את כל הבית ואוכל בפתח טפח מביא את הטומאה, היה אוכל בפתח פחות מטפח וטומאה בבית כלים שתחתיו טמאין (תוס', טומאת מת יז ב). והאי שקוף יש לפרש בשל פתח או בשל חלון (ר"ש, נגעי' יב ד). גזלן הבא לעשות תשובה ולהחזיר הגזלה אמרו חכמים אין מקבלין ממנו כדי לפתוח לו פתח לדרכי תשובה (טוחו"מ שסו א). ועכשיו היה דבר משה בתפלתו שאם יגיע ענשם לכך יהיה פתח לאומות ההולקים שאין העם חלק סבת הסבות ית' (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ס). ידו תקיפה שהיה יושב בפתח אדוני הארץ (פלא יועץ, קמח). סגור פתחך ושבח שכנך (שם רסו).—ואמר הפיטן: ומי יפתח סגור פתח בבל מעוה סגרתיהו (יעוא למדרו, אהבה לפסח, הגדה מלוירס ומנקי', כ"י בריט' מוז'). — ואמר המשורר: אל תתמה על רחב תבל גם תתהלל בפתחיה כי שם חרב מות תרעה כל שוכן בה בפתחיה (רמב"ע, תרשיש ח, 68). — *עשה פֶּתַח לדבר: וירצו עכשיו יורשי יעקב זה להשביע ללאה זו ויעשו פתח לדבר לפי שכתב בצוואתו יעשו ב"ד מה שיראו (תשו' הגאו' כ, בית חכמו' ה, 254). — *פֶּתַח הבנת דבר: ופתח הבנת כלם תמצאנה בזה הפרק (כוזרי כן ה).—*והניח פֶּתַח לטוען: ורוצה לוי ליתן לאחיותיו מה שפסקו להם בלב שלם

---

1) [במקום אחר (כתוב' יג יג): יחזרו על הפתחים.]

והיה רוצה ראובן שלא יניח פתח לטוען (תשו' הגאו' סי' קלז, בית תלמוד ה, 253). — ב)*פֶּתַח במשמ' רחם האשה, פֶּתַח פָּתוּחַ, רחם של אשה בעולה, ופֶתַח נעול, של בתולה: ותחת פתיגיל מחגורת שק, פתחים המביאים לידי גילה יהיו למחגורת שק (רבה בר עולא, שבת סב:). וה' פתהן יערה וכו' שנעשו פתחיהן כיער (רב או שמואל, שם שם). בנותינו כזויות, אלו בתולות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן (רב, פסחי' פז). על ידי שבא (יהויקים) על אמו ועל כלתו ועל אשת אביו דא"ר יוחנן כללו של דבר בפתח שיצא בו נכנס (מד"ר ויקרא יט). ועי' א. פָּתָח. — ובמשל: החדר לפנים מן הפרוזדור, העליה נתונה על גבי החדר עד חצי פרוזדור ופיתחה של עליה פתוח לפרוזדור (שמואל, ירוש' נדה ב ד). — ובסהמ"א: ומה הפרש בין בחור לנשוי, נשוי כיון דגמיר לה למילתא ידע בין פתח פתוח לשאינו פתוח ומהימן, בחור כיון דלא נסיב ליה כלל לא ידע בין פתח פתוח לפתח שאינו פתוח ולא מהימן (תו"ח הגאו' מן הגני' ב, גינצבורג, 160). קטורה זו הגר ונקראה קטורה שנאים מעשיה בקטרת ושקשרה פתחה[1] שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם (רש"י, בראש' כה א). אינו יכול לטעון טענת בתולים בין שאומרת שבא עליה מן האירוסין בין שאומרת פתח נעול מצא (תוס' כתוב' ט:, ד"ה אבל בגליל). — *פֶּתַח נדה, התחלת נִדּוּתָהּ של האשה הנדה, היום שבו היא מתחילה לספֹּר את ימי הטמאה[2]: קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (ר"א בן חסמא, אבו' ג יח). אין פתח בטועה פחות משבעה ולא יותר על י"ז (ערכ' ב א). טועה שאמרה יום אחד טמא ראיתי, פתחה שבעה עשר וכו' (ת"ר, בבלי שם ח.).

פֵּתַח[3], ס"ז; פֵּתַח דבריך יאיר מבין פתיים (תהלי' קיט קל).

1) [עפ"י לשון המדר': ולמה נקרא שמה קטורה, שהיתה קשורה בנוד (תנחומ' חיי שרה ח). ודרש קטורה מארמ', קטר—קשר.]

2) [רמב"ם (פי' המשנ ערכ' ב א): ופתח נקרא הזמן שהאשה עומדת אחר שפסק הדם ואז תבוא ווסת שניה.]

3) [רב המפרשים בארו מן א פתח, כלשון פתיחה והתחלה (רש"י: תחילת דבריך), שאמנם אינה במקום אחר במקרא, או כפתחון פה (ראב"ע), ומעין

פְּתָח, פְּתַח טפח, עי' פְּתִי.

*__פִּתֵּחַ__, ס"ז, —כמו פָּתוּחַ, שלם בראיתו, הרואה בעיניו: פיקח שנתחרש וחזר ונתפקה, פיתח[1] שנסתמה וחזר ונתפתח, שפוי ונשתטה וחזר ונשתפה כשר (משנה בירוש' גיטי' ב ו). היה יודע לו בעדות עד שלא נעשה חתנו ונעשה חתנו, פיקח ונתחרש פיתח[2] ונסתמא[3] שפוי ונשתטה פסול (ב"ב קכח.).

*__פַּתָּחָה__[4], פתחא, ס"נ, — כמו פַּתַח, שם תנועה מתנועות הלשון: שם הנקודות קמצה פתחה צרי סגול חלם שרק חרק (דקדוקי הטעמים לבן אשר סי' י, עמ' 12). ולמטה ממנה קמצה והיא במצב הגדול במחצה ולמטה ממנה פתחה לחריצה ואי במצב האמצעי למליצה (שם סי' לו, עמ' 34). והקלה שבשלשתם (כשלוש אותיות אהוי) היא הא הנחה הנקראת בלשוננו פתח גדול נסתר שתנועת זו הפתחה או התנועה כמו שתקרא אותה אינה כי אם אויר יוצא מן הריאה (ר' יצחק הישראלי, פרוש ס' יצירה בקונטרוס המסורת של בן אשר לדוקס). כמו ויֵּלַךְ ויאמַר וזקַנתי ותשבַּרנה וכו' ומפני שקשה להעתיק השבר אל פתחא גדולה[5] מבלי גלגול, אבל העתיקוהו אל פתח (ר"י א"ה, כוזרי ב פ). מבלי ספק שהיה שמור בלבבות בפתחא והקמ"ץ והשב' והנטיה והשו"א והטעמים בלב הכהנים (שם ג לא), שאין מדברים באות מהאותיות בעוד שלא תמצא אלה ר"ל הפתחא לאלף וההא והקבוץ לווי"ו

זה גם השבעים (δήλωσις, באור); אך התרגום הארמי (גליף דבריך ינהר השיביא) הבין את השם מן ב. פתח כלשון חקיקה וכתיבה, ואולי כך נכון. וכסהמ"א השתמשו במלה כפרוש רש"י ביחוד בצרוף פֵּתַח דְּבַר במשמ' הקדמה קצרה לספר.]

1) [כך במשנת שבירוש' ובמדב"מ וכך בהלכות פסוקות, 49; בדפוסי המשניות ובבבלי: פתוח, ועי' א. פָּתָח.]

2) [במקום אחר (ערכ' יז:): פתוח, ובהלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, עמ' 49: פתיח.]

3) [בכ"י מינכן: פקח ונסתמא פתח ונתחרש, ועי' ד"ס.]

4) [עפ"י הערב' פַּתְחָה a) והארמ' פְּתָחָא.]

5) [כן אף במקור: פתחה כברי, הכונה במקום זה כנראה לקמץ גדול, וצ"ע.]

a) فتحة

לוא"ו והשבר ליו"ד (שם ז ג). מטה שחברו עליו האחרונים ואמרו זו היא צורת הקמצה וזו היא צורת הפתחה וכו' (הורים הקורא, דרנבורג, 53). וכן כל לשון אכילה, אם בשלש נקודות פעולה, בפתחה מלולה, בלי לשון כלולה (שם 67).

פְּתִחָה, ש"נ, מ"ר פְּתִחוֹת, — חרב פתוחה ושלופה [1], (gezücktes) Schwert ; épée (tirée) ; (drawn) sword: חלקו מחמאת פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פְתִחוֹת (תהל' נה כב).

פִּתְחוֹן, או פִּתָּחוֹן, ש"ז, סמי' פִּתְחוֹן, — א) פעֻלת הפותח, פִּתְחוֹן פֶּה: למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פִּתְחוֹן פה מפני כלמתך (יחזק' טז סג). ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פִּתְחוֹן פה בתוכם (שם כט כא). —*ובמשמ' תרוץ והתנצלות וטענה, Ausrede ; excuse, subterfuge ; pretext, excuse: כל מקום שנאמר קרבן אמור ביו"ד ה"א שלא ליתן פתחון פה למינין לרדות (ר' יוסי, ספרא ויק', דיבורא דנדבה, פרשתא ג). ג' כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, כתר כהונה זכה אהרן ונטלו, כתר מלכות זכה דוד ונטלו, הרי כתר תורה מונח כדי שלא יתן פתחון פה לבאי העולם לומר אילו היה כתר מלכות וכתר כהונה מונחים הייתי זוכה בהן ונוטלן, הרי כתר תורה מונח לכל באי העולם וכו' (ספרי במדי קיט). שלא יהיה פתחון פה לבאי העולם לומר מעשים מקולקלים היו בהם בסתר לפיכך מתו (שם שם קלז). כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר הרי שכר כל המצות, אלא אם בחקתי תלכו וכו' ונתתי גשמיכם בעתם (שם דבר' מג). שלא ליתן פתחון פה לרשעים לומר כל זמן שאנו חוטאים לפניו אנו מצטערים לפניו (שם שם שמ). עדיין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותי שכבר שקעה חמה וגשמים ברשותי ירדו (תענ' כ.). לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה (ריב"ל, ע"ז ד:). למה לא (נברא העולם) באל"ף שלא ליתן פתחון פה למינין לומר היאך העולם יכול לעמוד שהוא נברא בלשון ארירה (מד"ר בראש' א). אני עתיד לעשות אתכם לחן בעיני מצרים כדי שישאילום וילכו מלאים כדי שלא יהא פתחון פה לאברהם לומר ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם (שם שמות ג). לא תלכו לאכול בסעודתו של אחשורוש שלא הזמין אתכם כי אם ללמד עליכם קטיגוריא כדי שיהיה פתחון פה עם מדת הדין לקטרג עליכם לפני הקב"ה (שם אסתר, אם על המלך טוב). אם תשתק עכשיו שלא ללמד סניגוריא על אומתך סופך לשתוק לעתיד לבא ואין לך פתחון פה למה שאת יכולה לעשות טובה מימיך ולא עשית (שם שם, כי אם החרש תחרישי). אמר איוב אם לא עשיתי כן יתמו דברי ואל יהי לי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש מן הבית (פסיק' ר"כ, עשר תעשר, בוכה, לח:), — ובספה"א: אם היו פני האחד (מן הכרובים) נגד העם ופני האחד אל אחיו היה פתחון פה לבעל דין לומר שנעשה לשם יראה, עכשיו בשפני שניהם איש אל אחיו וכו' ידוע כי לא היה שם רק לנוי (חזקוני עה"ת, שמות כה כ). — **פִּתְחוֹן הדברים, מלה או מלים הבאות אך לשם פתיחת השיחה: טעם אַיֶּכָּה פתחון הדברים, והלא כן אי הבל אחיך וכו' (ראב"ע, בראש' ג ט). — ב) **שם מלאך: ובפתח הזה מבפנים יש שני מלאכים האחד שמו פתחון והשני שמו סגרון (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קע.). ואלו הנקודות הם אופנים פועלים פעולתם ולפי כוונת המתפלל או הפועל בא פתחון שהוא שומר פתח המלך בעולם היצירה (שם קעב:).

---

1) [כך בצדק מנחם, ריב"ג, וראב"ע האומר: חרבות לטושות או שלופות כמו חרב פתחו רשעים, ע"כ. והוא מן א. פתח המשמש גם באשור' במשמ' שליפת חרב. ולא צדק רד"ק המחבר את המלה עם ב. פתח במשמ' פִּתּוּחֵי חותם. ובמשמ' חרב בארו גם ואת ארץ נמרד בִּפְתָחֶיהָ (מיכ' ה), וכאמור בהערה לערך פֶּתַח יתכן שכאן צורה מרחבת פְּתָחֶיהָ במשמ' של פְּתִחָה.

ואמנם התרגומים הקדומים תרגמו פְתִחוֹת במשמ' חניתות ורמחים ולא חרבות. כך השבעים: βολίδες; הארמי: מורנין (לא מורוין כנ"א), מ"ר של מורניתא, חנית, רמח; וולג': iacula.

ובדרך אחרת הלך רש"י ואחרים אחריו, וז"ל: מנחם פתר לשון חרבות וכו' ואומר אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמר כתב אמימר פתיחא עלה והוא שטר שמתא, ע"כ. וזאת כפרושו בתלמוד (ר"ה לח:).]

***פתחות,** ס"נ,—תכונת האות המנקדת בפתח[1]: כי ממנהג העברים שלא יעתיקו הפתחות הנעתקת[2] מהצרי בתוך הדברים כמו פתחות ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב אשר היא נעתק מן הצרי, אל הקמצה לא באתנח ולא בסוף פסוק (הרקמה ו, הוצ' וילנסקי, לט). שדעתם בהעתקת שער ארץ מה הפתחות אל הקמצות לפאר המלה ולהעתיקה אל מדריגה עליונה (שם שם). ואשר יזה הוא כמו יטה מבנין הקל, ובפתחות היוד מהכבד והאות המובלע נון (אבן גיקטיליא, פוזננסקי, 97). וטעם פתחות בי"ת במקום דברי משה והטעם במקום הידוע היום (ראב"ע, בראש' כט יח). ולי אני בנימין נראה פתר רבנו, מפני פתחות ה"א העיט ואשר פתר לשון תימה (בספר הגלוי לר"י קמחי, 23). ותדע כי באמת לא הפך ר' יעקב את המקרא וקרא בפתחות לא בשלש נקודות (רשב"א, מאמר על ישמעאל, פרלס, מט). ונשאלתי על פתחות הלמ"ד ולא מצאתי מענה (ר' אליהו בחור, כמוקים בשרשי רד"ק, ענה).

***פתחיאל,** ש"ז, — שם מלאך[3]: לצד צפון שנים אחריו ושמ' פתחיאל עטריאל וכל א' וא' ממונה על י"ב אלף ממונים אחרים (רמ"ק, פרדס רמונים כג א).

א. פתי, ש"ז, מ"ר פתאים[4], פתיים, פתים,—חסר דעת, העושה מעשהו בלי מחשבה, תם, Tor; sot; fool: עדות יי' נאמנה מחכימת פתי (תהל' יט ח). פתח דבריך יאיר מבין פתיים (שם קיט קל). לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה (משלי א ד). כי משובת פתים תהרגם ושלות כסילים תאבדם (שם שם לב). וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב (שם ז ז). פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשרו (שם יד טו). נחלו פתאים אולת וערומים יכתרו דעת (שם שם יח). לץ תכה ופתי יערם והוכיח לנבון יבין דעת (שם יט כה). בענש לץ יחכם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (שם כא יא). — מי שאינו יודע לשמר עצמו: שמר פתאים יי' דלתי ולי יהושיע (תהל' קטז ו). — החוטא בשגגה: וכן תעשה בשבעה בחדש מאיש שגה ומפתי וכפרתם את הבית (יחזק' מה כ). — ובסהמ"א' מי שסובר זה הסברא סכל ופתי ועליו נאמר פתי יאמין לכל דבר (ר"י עקנין, ספר מוסר ב יח). הפתאים ביותר שאין מכירים דברים שסותרים זה את זה וכו' הרי אלו בכלל השוטים (טו"ע חו"מ לה י).—ואמר הפיטן: רד בדמעות כי נחשב לפתי, והם בכי יזילו כי לכך הצרכו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, סדר עבודה מחז' איטלי' ג, ריז.).—ואמר המשורר: אם תוכל השיבני על מלולי, ערכה לפני התיצבה למולי, ואל תשב בחדר עם נערי ועולי, להתהלל נגד פתיי קהלי (לקוטי קדמוניות כספי, 27). ואם יפול זבוב עליו בחזקה, כמו פתי יהי נמלך מהרה (ראב"ע, מעיל יש לי, כהנא א, 11).—ומ"ר נק' *פתאות, ואמר המשורר: לחופש יצאו לילה צבאות ופתיות חשבו נפשות פתאות (הוא, אותות אל, איגר, 224). —*ונקי' פתיה, נהוג בספרות ובדבור.

ב. פתי, ש"ז, — כמו פתיות: עד מתי פתים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם וכסילים ישנאו דעת (משלי א כב). — ובסהמ"א: התאוות הגופניות המושכות האדם לאהוב פתי ולצים לצון חמדו להם (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קכח, קמג.). — ונכנ' *פתהו, ואמר המשורר: זדון פתי ופתהו בין יביאו באש תפתה בחרב אל נדנה (ידעיה הפניני, שירי ברכה' 8).

***פתי** פותי, פתח, פותח[1]), ש"ז,—רחב, רוח, Breite, Weite; largeur, ampleur; breadth, width:

---

[1]) [נמצא גם בגוף הערבי של כתאב אלמשתלחק לריב"ג, עמ' 133.]

[2]) [בהוצ' גולדברג (עמ' 41): הנעתקות, ואולי במקום זה כון בסלה פתחות למ"ר מן פתח או פתחה.]

[3]) [עפ"י הזהר (פקודי, רכה:), ושם (ויקהל, רא:) גם פתחיה.]

[4]) [ס"א: פתאים, אלף בחירק, יו נחה. ועי' בהערות לערכים פתא, פתה.]

---

[1]) [בכל המקומות שבתוספת' כ"י שלפני צוק"ם: פותי טפח, והוא כנראה הנכון. אולם בתוספת' שבדפוס' ובמשנה שבדפוס' ומדב"ם: פותח טפח. ומנקד במשנ' מנק' ליוורנו: פותח וכן כתבו בסהמ"א, וכן בדבור. וכנראה אין זו אלא טעות במקום פותי שראוהו בקצור פות' (כן בירוש' חגיגה ב א, דפוס' קרוטושין) במקום פותח. ולשוא נסו אחרונים לתת למלת פותח זו צורה דקדוקית נוחה יותר בנקדם פתח.]

כזית מן המת פתחו בטפח והמת פתחו בארבעה טפחים להציל הטומאה על הפתחים, אבל להוציא הטומאה בפותח טפח (אהל' ג ו). ביב שהוא קמור תחת הבית יש בו פותח טפח ויש ביציאתו פותח טפח, טומאה בתוכו הבית טהור וכו' (שם שם ז). היתה (כוורת) ממלאה את כל הבית ואין בינה לבין הקורות פותח טפח, טומאה בתוכה הבית טמא וכו' (שם ט ט). חלון שהיה לאויר שיעורה מלא מקדח, בנה בית חוצה לה שיעורה בפותח טפח, נתן את התקרה באמצע החלון התחתון בפותח טפח והעליון מלא מקדח (שם יג ג). כלים שבינו לבין הארץ ושבינו לבין הכותל ושבינו לבין הקורות אם יש שם פותי טפח טמאין ואם לא טהורין (תוספת' שם ה ט). היתה (קדרה) נתונה על גבי שתי יתדות מבחוץ משוכה הימנה בפותי טפח אינה מצלת בפחות מטפח, ר' עקיבא אומר מצלת וחכמים אומרים אינה מצלת (שם שם ו ד). קורה שהיא נתונה מכותל לכותל וקדרה בה, אין פיה לקורה פותי טפח הרי זו מצלת, אם יש בין פיה לקורה פותי טפח אינה מצלת (שם שם ו ה). (פיהם של קנקנים) כלפי הטומאות מצילות עד שיהא בפיהן פותי טפח (שם שם ז ד). מחצלת אף על פי שלא תפרה ולא חשב עליה ואין בינה לארץ פותי טפח הרי זו מצלת, ואם יש בינה לארץ פותי טפח אינה מצלת (שם שם ח ג). אם אין פי העליונה לקורות פותי טפח ובין שוליה התחתונה לארץ פותי טפח טומאה בתוכה הבית טמא (שם שם יב). הזיז מביא את הטומאה בכל שהוא, הגזרה והגובלית בפותח טפח (ירוש' שביע' ג ה). מסתכל הייתי במעשה בראשית ואין בין מים העליונים למים התחתוני' אלא כמלא פותי טפח (בן זומא, שם חגי' ב א). — ובספה"א: אם יש בה (בארֻבה) פותח טפח וטומאה בבית אף העליונה טמאה (רמב"ם, טומאת מת טו ד).

פְּתִיגִיל [1], ש"ז, — בגד תפארת, Prunkgewand; habit de parade; gorgeous dress: והיה תחת בשם מק יהיה ותחת חגורה נקפה ותחת מעשה מקשה קרחה ותחת פְּתִיגִיל מחגרת שק כי תחת יפי (ישע' ג כד). — ובספה"א: ועל כן בזה החדש ישמח כל לב ויגיל, בעת הערוגה ככלה לובשת פתיגיל, ועליה טבעת ועגיל (ר"י חריזי, תחכ' ה, 59). — ואמר המשורר: העת לפזז תעמיד שדה בלב כמעשה החנית תעש, תושיט ימינה כוס וידה מתחת פתיגיל שד לאט תעש (רמב"ע, תרשיש ג, 87).

פְּתַיּוּת, ש"נ, — תכונת הַפֶּתִי, חסר דעת, Torheit; sottise; foolishness: אשת כסילות המיה פְּתַיּוּת ובל ידעה מה (משלי ט יג). — ובספה"א: והכסיל הפתי יחשוב הבורא ית' על דרך הנראה ממליצת הספר וכשהוא מקבל על עצמו עבודת אלהיו והוא משתדל לעשות לכבודו יש לו טענה גדולה מצד פתיותו ומעוט הבנתו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). הקיצה אחי משינת פתיותך וחמול על נפשך שהיא הנכבדת שבפקדונות הבורא אצלך (שם, התשובה י). כמו שיחשבו הפתאים והמתרשלים אשר ייטב להם שישימו חסרונם ופתיותם שלמות וחכמה (ר"ש א"ת, מו"נ א לב). עזבתי אתכם בים הסכלות טובעים ובטיט הפתיות שוקעים (ר"י חריזי, תחכ' ג, 39). והיה פתיות נסתר בשתיקתו (שם כז, 225). אשר גלה לו אוילותו והודיע לכל העולם פתיותו (שם מו, 364). שתוציא האדם ממחשך הסכלות וממאפל הפתיות לנוגה החכמה (אברהם בר חסדאי, ספר התפוח). אמנם הפתיות דע שהוא מעוט הנסיון בעניני דרך ארץ (הוא, מאזני צדק לאלגזאלי יז, 103). כן מלמדים לפתאים ערמה כדי שתעקר הפתיות מלבו ויחזור לדרך האמצעית (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי א ד). ועכשיו בדורינו זה קמו פתאים בתכלית פתיות וחסרון

---

1) [הוראת המלה, בגד תפארת של נשים וכדו', יוצאת בקרוב מתוך הענין, אך כל תרגומי המלה ופרושיה אינם אלא בנחוש. כך השבעים: χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου, לבוש משבץ פרפורה; וולג': fascia pectorali, חגורת חזה; ות"י, בתרגום חפשי: וחלף דהואה מהלכן בגיוה, ותחת אשר הלכו בגאוה. ראב"ע: חלוק דק מרוקם יושם על כל המלבושים. רד"ק בפרושו: חגורת משי רחבה; ובספה"ש: לבוש שלובשין אותו לכבוד ולתפארת. ורב המפרשים ראו בפתיגיל מלה מרכבת במקום פתיל-גיל וכדו'. אבל כנראה מנח קדום לפנינו, שאול כנראה מלשון אחרת, ואולי יש לזהותה עם היוני' ποικίλος מרקם ומגֻון, ו במבטא ποικίλος, כמו πόλις – πτόλις וכדו'. ולוי במלון התרגומים מוצא קרבה בין פתיגיל לארמית פִּתְגָא, כמשמ' לבוש, בגד.]

ההכנה ולא שמעו אל משה מקוצר רוח השגתם (ר״י אבן לטיף, הקד׳ שער השמים, הספר שנה ג, 96). מעט פתיות ומורך לבב וכילות הם מעלת באשה ובאנשים הוללות (עמנו׳, מחב׳ ח, 12). ונלאתי נשוא עוד הגדולות והנוראות המובאות שם מפתיות של תלמידיו שאמרו וספרו כן (רי״א מודינה, ארי נוהם ג כד, 65). היא האשה אשר נתת עם האדם בסילות ופתיות וכו׳ (רש״פ, ארבע כוסות, כוס ביד ה׳ א). ותאמר לה תמר רב לך פתיות התל בי (אברהם מפו, אהבת ציון ד). הרפי פתיות ענתה תמר (הוא, שם יח). — ואמר המשורר: בחכמה תעלה אל סוד נסיכים ותלך בין גבירים קוממיות, ולא קל בעניות איש תבונה ולא נכבד בעושר איש פתיות (ר״ש הנגיד, בן משלי ג, הרכבי, 132). וינצלו בידי פתיותם צבי עדים והם לא ידעו ידוע (רמב״ע, עיני סלעים, דוקס, 99). לחופש יצאו לילה צבאות ופתיות חשכו נפשות פתאות (רלב״ע, אותות אל, איגר 224).

א. *פָּתִיחַ[1]), ס״ז, שדה פתוח. gepflügtes Land; sol labouré; ploughed land: הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין בש״א שלשה תלמים של פתיח ובה״א מלא העול השרוני (כלא׳ ב ו). אלו מפסיקין לפיאה הנהל והשלולית וכו׳ ושלשה תלמים של פתיח (תוספתי פאה א ח). ושל תבואה בירק אחד מראש השדה ועד ראשו עד רוחב שלשה טפחים של פתיח וכו׳ ושל תבואה על רוהב שלשה תלמים של פתיח (שם כלא׳ ב יג). בור וניר וזרע אחר בשלשה תלמים של פתיח (רבי יוחנן, ירוש׳ פאה ב א). מתחיל בשיעור בית רובע ומיצר והולך עד שלשה תלמין של פתיח (רבי, שם כלא׳ ב ז).

ב. *פְּתִיחַ[2]), ס״ז, — כְּתָב חֵרֶם וְנִדּוּי עַל מִי שֶׁאֵינוֹ פורע חובו וכדו׳: ומכם שמענו מה שנחקק בפתיחין אשר לכם והקשבתם לדבריהם ונעשו בשירים אצלכם (קטעי בן מאיר, JQR NS V 1915, עמ׳ 552). וקראנו הפתיחים שלכם בכל המקומות ועזרנו אתכם מאד מאד על שונאיכם (שם שם, עמ׳ 555). ובחזירתני אל ארץ יש׳ ארץ מולדתנו צוינו בכל מדינה ומדינה ועיר ועיר לחזנים והיו קוראים הפתיחים שלכם ומנדים שנאיכם (תשובת בן מאיר בספר הגלוי לרסע״ג, רטו).

א. *פְּתִיחָה, ס״נ, — שה״פ מן פָּתַח, פעלת הפותח. das Öffnen; ouverture; opening: אין פחות משבע ולא יותר משלש עשרה לפתיחת שערים, האומר על פתיחתן אינו אומ׳ על נעילתן, האו׳ על נעילתן אינו או׳ על פתיחתן (תוספתי סוכה ד י). כי יפתח וכי יכרה, אם על פתיחה חייב על כרייה לא כ״ש, אלא שעל עסקי פתיחה ועל עסקי כרייה באה לו (ב״ק מט:). עשרה דברים נבראו בע״ש בין השמשות אלו הן באר ומן וקשת וכו׳ פתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים (ת״כ, פסח׳ כד.). בזו פתיחה ובזו פתיחה וכו׳ בזו פתיחה יפתח ה׳ לך וכו׳ (מד״ר ברא׳ יג).—פְּתִיחַת הקבר, פתיחת הרחם: מאימתי פתיחת הקבר, אמר אביי משעת שתשב על המשבר וכו׳ (שבת קכט.). כאפשר לפתיחת הקבר בלא דם קמיפלגי (נדה כא.). — ובהשאלה: פְּתִיחַת נדר, בקשת פתח הפרה בנדר, בקשת סבה לבטל את הנדר: מפני פתיחת נדר (ירוש׳ נדרי׳ ט יא). ובסהמ״א: בפתח עינים, בפתיחת עינים, בפרשת דרכים (רש״י, ברא׳ לח יד). והיה פי ראשו, פי המעיל שבגבהו, הוא פתיחת בית הצואר (הוא, שמות כח לב). ופתחו שעריך תמיד וכו׳, ע״ש שפתיחתן פתיחת עולם, פתיחת תמיד (הוא, ישע׳ ס יא). פתיחת הזכות (הוא, סנה׳ לג., ד״ה מכן שפותחין). אלקום וכו׳ ונראה בעיני שהתיבה הזאת לשון ערבי שכל פתיחת תיבותיהן אל (הוא, שם סג:). וי״ל דלאו דוקא פתח באשרי וסיים באשרי אלא חתימה מעין פתיחה וכו׳ (תוס׳ ברכ׳ י.). — ואמר הפיטן: דבוק אהבת רע ופתיחת יד ונתון תתן לך מחילך (רי״ל בר לאוזן, אזהרות, י.).—*ובמשמ׳ הקדמה לספר: תמה הפתיחה (מחב׳ שמש, בסוף פתיחת סמסבר, 11). וראוי להקדים

---

1) [אולי בעקר פְּתִיחַ, ביכי׳ סָעוּי בארמ׳, ועי׳ א. פֶּתַח במשמ׳ פתח שדה.]

2) [מן הארמ׳ שבתו״מ: כתבינן פתיחא עלויה (ב״ק קיב:), ופירש״י: שטר שמתא. ובערוך (ערך פתיחה): ולכך נקראת פתיחא דהיא כתבינן עלה בתחילה ואח״כ חשמתא דהיא אחרשתא והיא יותר חמורה ממנה. —ובמקום זה גם פתחא: נשאר לנו עוד לזקנים ולחכמים חמש שטרות וכו׳ ואינון יפתאק לנואתה ופתחא ושמותא ונדוייא והתרה (ר״י ברצלוני, ס׳ השטרות, 2).]

בפתיחת השער הזה וכו' (ר"י א"ח, מו"ח, עקידת הקל פ', פתיחי). שיעתיק פתיחה זאת (הקד' ר' זכריה הלוי להמאור). לסבה אשר זכרנו בפתיחת החיבור (המאירי ליומא, בהתחלה). אמנם הפתיחה הוא מאמר כאשר יובן לב השומע להאזין ולהבין מה שיאמר וכו' (ר"י מקיר ליאון, כוס' לופי א ה, 17), והנה החלוקות הנזכרות תחייבנה הלוף גדול בפתיחות לפי הענינים אשר הפתיחות האלה בערכם ולזה אמר טוליאו שהפתיחה היא על אחת משתי פנים אם מה שמטנה בנגלה ותקרא פתיחה סתם אם מה שמטנה בהעלם ותקרא פתיחה נסתרת (הוא, שם א ו, 19). — ואמר הפיטן: התחתונים מפתיחת ידך נזונים ומתכלכלים ועליונים מזיו הדרך שבעים ומתמלאים (משלם בן קלונימוס, מי יתנה, סלוק שחר' יוה"כ). — ²ושם לסוג מסוגי הפיוטים הבא בפתיחת סדרה שלמה של פיוטים, כגון קינות או סליחות. וע' פְּתִחָה.

ב. ²**פְּתִיחָה**, ש"נ, — כמו ב. פְּתִיחַ: .ה נוסח הפתיחה במות' תלתא כהדא הוינא ואפיק פלו' קדמנא שטר חוב דהוה ליה על פלו' ופתחנו ליה בדינא לקיומי שטריה וכו' (טוהו"מ, גבית חוב לח).

ג. ²**פְּתִיחָה**, ש"נ, — כמו פַּתַּח, פָּתָח: ואלה הג' הן או"י והחלש שבהן היא הא' ונקראת אצל הערב הפתיחה ואצל העברים פתח גדול (דונש בן תמים, פי' ילירה כ). ומצאתי בדונש בשירו אשר שר טעית גדול בבנין הזה באומרו עדי גֹעַל רגלי ומכנסי שרדי, ויסר הנו"ן מפתיחתו ויהן תחתיו שב"א (תשו' תלמידי מנחם, 56). כי צדדי הדבור בעברית בדרך החלוקה משיגים קמוץ ופתיחה ושבר (כוזרי ב ס). — פְּתִיחָה קטנה, כמו פתח קטן, סגול: כי כל מלה עלי משקל הוצן שהטעם בא ממעל פתוחה בפתיחה קטנה לא תהיה נופלת על פועל כי אם על שם כמו בֹּסֶר גֹּמֶא וכו' (דונש על מנחם, ערך הולן, 59). כי אין דרך הלשון לומר זרוע השמן ולא זרוע שמן כי אם זרוע שמנה וזרוע רזה ולא יאמר זרוע רזון ולא שת שֶׁמֶן בפתיחה קטנה כמוהו נקוד הפסוק אשר הוא כמו כי אם אסוף שֶׁמֶן (תשו' תלמידי דונש, 19).

²**פְּתִיחוּת**, ש"נ, — תכונת מה שהוא פתוח: והזיעה הקרה והפלצות והסערה הבאים מהקדחת יבא משם (מהסתנים) ויתילדו בהם המהורים והוא פתיחות פיות העורקים אשר בפי הטבעת עד שיגרה מהם דם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, סו:).

²**פְּתִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן פָּתַךְ, בלילה, ערבוב: ענין פתיכה וערבובי יציקות משקין בדבר יבש והרטיבו (בשם מנחם, עטרת לבי לכבוד גכן, 106). אדמם שבראשון ושני, סימן פתיכת אודם שבהם נכרת במקום אחר, כגון טיפת דם בחלב (רש"י, שבועות ו., ד"ה שבזה).

פָּתִיל [1], ש"ז, — קשור בְּפָתִיל: וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פָּתִיל עליו טמא הוא (במד' יט יה). —ובתו"ם: אין מקיפין לא בבעין ולא בעופרת מפני שהוא פתיל ואינו צמיד (כלים י ב). קדירה שהיא מליאה אוכלין ומשקין ומוקפת צמיד פתיל ונתונה בתוך התנור, שרץ בתנור אוכלין ומשקין שבקדרה הוי טמאין התנור טמא שאין צמיד פתיל לטומאה (תוספת' שם ב"ק י י). חבית שכפאה על הפתיל ומירח שפתותיה על הכותל מצלת על מה שבתוכה ועל מה שכנגדה בכותל (שם שם ז ו). אין מקיפין בקסטרון מפני שהוא פתיל ואינו צמיד (שם שם ז ז). לאחד שהיה לו אשה בתוך ביתו, מה עשה אותו האיש, הלך והביא את החבית והקיפה בצמיד פתיל והניחה בקרן זוית וכו' (אדר"נ א). לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונח בזוית ולא היה ריחו נודף (ר' ברכיה, מד"ר בראש' לט).

פְּתִיל [2], ש"ז, מ"ר פְּתִילִים, פְּתִילִים, כנ' פְּתִילָה, —חבל

---

1) [לפי הנקוד, המנקד צָמִיד בנפרד, יש לראות פָּתִיל כת"ז המשמש לואי לש"ע צמיד: צמיד שהוא פָּתִיל, קשור בפתיל, לכלי. וכך ת"א: מגופת שיע מקף עלוהי, ת"י: מגופתא מחברא ביה מקף על פומיה, רש"י: פתיל לשון מחובר בלשון עברי וכן נפתולי אלהים נפתלתי נתחברתי עם אחותי, ע"כ. ובכוון זה גם השבעים: ὅσα οὐχὶ δεσμὸν καταδέδεται ἐν αὐτῷ, שאין קשר (צמיד) קשור עליו, ואמנם בוולג' operculum nec ligaturam, כלוי שאין צמיד ולא פתיל, ואף בספרי נאמר פתיל זה העודף צמיד זה הדופק וכו' כאלו היו כאן שני שמות עצם, ובכוון זה הלכו אף כמה מן החדשים, ועי' צמיד, הערה.]

2) [אין המלה באה במקרא במ"י אלא בסמי' בלבד, ויתכן שעקרה פָּתִיל, ויש מחברים אותה עם צמיד פָּתִיל, ועי' בהערה הקודמת.]

דק שזור מחוטים, Faden, Schnur; fil, corde; thread, string: פְּתִיל תכלת: וירכסו את החשן מטבעתו אל טבעת האפד בִּפְתִיל תכלת להיות על חשב האפוד (שמות כח כח). ונתנו על ציצת הכנף פְּתִיל תכלת (במד׳ יה לח). — ואמר בן סירא: והיתה לך רשתה מכון עז וחבלתה בגדי כתם עדי זהב עולה ומוסרתיה תיל תכלת (ב״ס גני׳ ו כט—ל). —וּפְתִיל פשתים, קו המדה, חבל למדד בו: והנה איש מראהו כמראה נחשת וּפְתִיל פשתים בידו וקנה המדה (יחזק׳ מ ג). —וּפְתִיל נְעֹרֶת, פתילת נערת להדליק אש: וינתק את היתרים כאשר ינתק פְּתִיל הנערת בהריחו אש (שפט׳ יה ט). — וּפְתִיל זהב, חוט זהב: וירקעו את פחי הזהב וקצץ פְּתִילִים (שמות לט ג). —וּפְתִילִים, במשמ׳ חגורה, אזור למתנים ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חתמך וּפְתִילֶךָ ומטך אשר בידך (ברא׳ לח יח). ותאמר הכר נא למי החתמת וְהַפְּתִילִים והמטה האלה (שם שם כה). — ובסהמ״א: נראה לי שאלו שעושין נקבים בפי בתי ידים ויש להם חוט מחובר עם מחט שמכניסין באותן הנקבים ומהדקין על ידיהם, בין אם היה הפתיל מושם בנקבים מערב שבת מרוות והידקו בשבת, בין אם הכניסו בנקבים בשבת, אי, משום תופר (רבינו ישעיה, מובא בשבלי הלקט, שבת קח). הפתיל אינו חוט רק הוא פתול משלשה חוטים לפחות (ר״א הקראי, גן עדן, תפלה ו, פ.). — ואמר המשורר: הלא זאת היא פעלת אל אשר שת פעלתם פעלת הכסילים, ושת להם עבתים על ידיהם ועל לבם צמודים הפתילים, והיו מרכבותיהם לנפשם למכשלים וסוסיהם כבלים והכריתם ברות פיו כמו חוט ביד ארג וקצץ בפתילים (ר״ש הנגיד, הלי תעם, ברודי, 152). בין מר ומתוק יעמוד לבי והם רוש הנדד ודבר נשיקותיך, אחרי דבריך כפחים רקעו אתו פתילים קצצו ידיך (ר״י הלוי, מה לך צביה, סעה״ם 92). — ובהשאלה, במשמ׳ קלוחי הגשמים הדומים לפתילים, ואמר המשורר: דומה חזיז קלות בהרעמו בעב לנפץ את נבליה, שמלה קרעה איש בגבה גם השליך אלי ארץ פתיליה (ר״ש הנגיד, הנה יקידתי, ברודי, 48). פְּתִיל שֵׂעָר, ואמר המשורר: אשר יראה ויכיר באחרים, ואם נמצא פתיל שער בעינם, ולא יכיר בעצמו את אשר בו, עלי מה נפקחו עיניו ואינם (יהא הלל, סירמן, איטליה, קכה). —וּפְתִילֵי העצבים: העצב והמיתר והקשור וכו׳ והם נעדרי הדם וכשתתיכם ימחו וישובו פתילים וליפים הולכים בארך וכו׳ (פרקי משה א). —ובהשאלה, פְּתִיל הרעיון, ואמר המשורר: ויטוה לשוני פתיל רעיוני ובגדי זמני בשירי אשרץ (ר״י חריזי, תחכי, הקד׳, 6).

פְּתִילָה,* ש״נ, — חוט פשתים, שבו נשאב השמן הדולק במנורה, Docht; mèche; wick: לא ימלא אדם את הקערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת (שבת ב ד). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני עובדי כוכבים וכו׳ פטור, כחס על הנר, כחס על השמן, כחס על הפתילה חייב ורבי יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם (שם שם ה). נתן לו פרוטה אמר לו הבא לי בחציה נרות ובחציה פתילות הלך והביא לו בכולה נרות או בכולה פתילות וכו׳ שניהם לא מעלו (מעי׳ ו ג). ישראל שנכנס לתוך ביתו של כהן להדליק לו הנר טובל לו הפתילה בשמן (תוספת׳ תרומ׳ יט). נעורת של פשתן כדי לעשות ממנה פתילה קטנה לנר (שם שבת ט ה). שלשה דברים נאמרו בפתילה להחמיר ושלשה להקל וכו׳ (שם יו״ט כח). פתילה שהיא מלאה משקין טמאין ונגבו מבחוץ ונפלו לאויר התנור בשעת הסיקו טמא (שם כלים ב״ק ו יט). [...]ן בבי על הפקיע, שהיה מזויג את הפתילות[1] (ירוש׳ שקל׳ ה ב). נותן לח כר נר ופתילה כוס וחבית וקדירה (שם כתוב׳ ה יב). אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ואין חוששין לפתילתו להחליפו עד שיכלה (סופרי כ ד). משל למלך שאבד זהוב מביתו או מרגלית טובה, לא על ידי פתילה באיסר הוא מוצא אותה (מד״ר שה״ש, פיר). אפי׳ נרות אפילו פתילות היה אליהו מעביר ממקום למקום כדי שלא יטריח לכל בריה (ר׳ יהודה בר אלעאי, שם שם, קמכונ׳). הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו יפה לו יפה לפתילה ובזמן שאיננו כבה מאליו רע לו רע לפתילה (רבי יהודה, שם שם, דודי ירד). — ומינים שונים של פתילות: פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה ר׳ אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה (שם ב ג).

---

1) [עי׳ בהערה לערך א. פָּקִיעַ, הֶפְקֵעַ.]

מצות הנשרפים היו משקעים אותו בזבל עד ארכבותיו וכו' ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת את בני מעיו (סנה' ז ב). מצות הנשרפין וכו' ר' קריספא בשם ר' יוחנן בפתילה של בעץ היא מתניתא וכו' א"ר יוסי בי ר' בון וכו' בפתילה של נפט היא מתניתי (ירוש' סנה' ז ב). מאי פתילה א"ר מתנה פתילה של אבר (בבלי שם נב.).— ובצמחים: אפילו תימר בשדה ירק עצמו עוד הוא יש לו גבול משיביא שלש פתילות (ר' זעירא, ירוש' ומעש' ל ז). כי קאמר ר' חייא בפתילת דאספסתא (ב"ק כ.). — ובהשאלה: על שתי פתילות בנר אחד (נחתם תדין) (גיטי כס.).—ובסהמ"א: מוחטין, מקנת הדשן של פתילת בשהוא עמום (רגמ"ה, מנחי קז.). יש כמו שתי פתילות של חלב בעיקרי המתנים סמוך לראש חירך (רמב"ם, מאכלות אסורות ז ח). אשר יראה פעמים כעמוד אש רחב ופעמים כפתילה דולקת וכלהבה וכו' וכשיהיה קטן בארכו ורחבו יראה כפתילות דולקות (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לז, בריט' מוזי). —ואמר המשורר: וכל מרבה דברים הם לרע לו, ורב שמן יכבה הפתילה (ר"י חריזי, תחכ' כד, 226).—ואמר המליץ: גוו פתילה נפתלת ונשמתו שמן זית זך (מובא ביד אבשלום על משלי כז לר"י ערמאה, ד"ה כופכיה). —ופתילה של צמח זה או זה, שער הזרע של הצמח, שיוכל גם לשמש פתילה לנר: אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בפתילת האידן[1]) ולא בפתילת המדבר[2]) (שבת ב א) —ובֿרפואה, כמין פתילה ישימוה בפי הטבעת וכדו, לחלי העצירות וכדו'; Zäpfchen; suppositoire; -ory: אם תהיינה (הליחות) משפל הגוף נעשה החוקנות והפתילות (קאנון ג א א כג). וממה שמועיל מהסתימה הזוהמיית פתילה לקוחה מאליבורום וניטרום וישקד באזן שלשה ימים ותוציא (שם ג ד ס). ואמנם ההנהגות המריקות והמשלשלות הסימיות והפתילות והחוקנים הנה הם יותר קרובים אל המים ויותר קלים על הטבע (שם ג יד יב). ופתילות והנה יקרא ג"כ פתילות המוכים הפתילים אשר יושמו בנגעים העמוקים (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). ואמנם הפתילות והם הנקראים בערבי שואפת גם הם תחבולה עשויה מהרופאים להעיר הטבע לדחות דבר מת וכו' ויש פתילות עשויות לחזק התושבת וכו' פתילה רכה מעירה הטבע וכו' פתילה חדה משלשלת (מפתח הרפואה). או תעשה פתילה מעפץ ולבונה מעורב בחומץ ותקבל ברחם עישון מפלפל ולבונה (ר"מ אלדבי, ש"א ד ב). ויעשו לילוד פתילה ממלח או מצואת עכברים (הוא, שם ה ב). ואסור לשים פתילה בפי הטבעת בדרך שנוהגים לעשות למי שהוא עצור (חמדת הימים א טו). —"פתילות הראש: ויש בעצמות הראש תפירו' רבות ארוכות נכנסות זו בזו כשתי מגורות והם שבעה עצמות שנקראים פתילות הראש והם מתקשרי' אלו באלו ומביניהי' יוצא העשן (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א).[1])

"פְּתִילָה, ש"נ, — שה"פ בן פָּתַל, פעלת הפותל חוטים: הפותל חבלים מן ההוצין וכו' הרי זה תולדת קושר וחייב ושיעורו כדי שיעמיד החבל בפתילתו בלא קשירה, שנמצאת מל' כת מתקיימת (רמב"ם, שבת י ח).

"פְּתִילוֹת, ש"נ, — בחכמת התכונה של ימי הבינים, נטית גבה הרום של הלבנה בגלגל ההקפה מהלך מרכז ההקפה לצד מזרח או מערב: ובהיות המרחק בין שני המאורות מרחק שתות, שהוא ס' מעלה, או מרחק שליש, שהוא ק"ך מעלה, או מוסיף עליהם או חוסר מהם וכו' יהיה גובה רום ההקפה נפתל מקו היוצא ממרכז הארץ המגביל את רום ההקפה האמתי ויהיה נפתל לפאת מזרח או לפאת מערב וכו' ואני נותן לך משל מן הפתילות הזה וכו' בצורה הזו וכו' (ר"אב"ח הנשיא, צורת הארץ, כא:). ואלו היה המרכז לפאת מערב היה הפתילות

---

[1]) [עי' הערת המחבר לערך אידן, וכעת גם לו (Flora I, עמ' 283; שם III, עמ' 333; ושם IV, עמ' 120, ועוד). לפי לו יש לבטא פתילת האדן, והוא Seidenhaar des Populus- und Salixsamens.]

[2]) [עי' לו (שם I, 283; II, 481; IV, 73, ועוד). לפי זה פתילת המדבר היא שער חמשי של calotropis procera (Sodomsapfel), ולא של חמרפד (כרמ"י) או של verbascum (כרמב"ם).]

[1]) [כרוקח (סי' רכד): פתילה כלי שמתקנין בו פרורי לחם ותבשיל וככבד בירוש' דכלל גדול פתילה של תמרים, ע"כ, וכנראה ט"ס היא וצ"ל כמו בירוש' (שבת ז ב) פטילייא, והיא מלה יונ', עי' קרוים, Lehnw. 437.]

לפאת מזרח, ועמדו על הפתילות הזה כשהיו מקישין מהלך גוף הלבנה על עוקם גלגל ההקפה אל גובה רום ההקפה בשתות החודש ושלישיהו לא היה יוצא להם על המרחק מן הגובה האמתי הנחשב מן מרכז הארץ (הוא, שם, כב.). — פְּתִילוּת יתר כוכבי הלכת: והוי יודע כי קוטר גלגל ההקפה המקביל את גובה רום האמתי ואת שפלו בכל חמשה הכוכבים הוא נפתל ונוטה לפאת מזרח ומערב מהלך מרכז ההקפה וכו' וסדר הפתילות הזה הוא אם יהיה מרכז ההקפה על נקודת גובה הרום או שפל הרום מן האופן היוצא מרכז, אז לא יהיה לגובה רום ההקפה פתילות, אבל אם יהיה עומד בין שתי הנקודות האלו וכו' יהיה קוטר ההקפה הנגבל על מרכז אופן יוצא המרכז נפתל מן הגובה האמתי לפאת מזרח וכו' ואתה יכול להבין צורת הפתילות הזה מתוך הצורה אשר הראתיך במהלך הלבנה (הוא, שם לג:). והנהגה השנית נקרא פתילות ההקפה וכו' (הוא, שם לד:). זהו סדר פתילות גובה הרום ושפלו ויש לו פתילות אחד והוא פתילות שני המרחקים האמצעיים (הוא, שם שם).

*פְּתִילִי, ת"ז,—העשוי פתילים פתילים: כל האברים הבשריים אם פתיליים כבשר אשר בעצלים ואם שאין להם פתילים כבבד (קאנון א א ה).

*פְּתִין [1], ש"ז, — קורה מאֻזנת, מֻנחת על עמוד (הנקרא ראש) ומכסה על שני בתים, Querbalken; traverse; cross-beam: בית הבנוי ראש ופתין, נראה (הנגע) בראש נוטל את כולו, נראה בפתין נוטל את שלו ומניח את של חבירו (רבי אליעזר, נגעי יג ג).

*פְּתִיקָה, ש"נ, — פעֻלת הפּוֹתֵק: וכן אילו ששנינו בברייתא פתיקת מים לגינה בע"ש והנחת מוגמר תחת הכלים וכו' כולן מותרין (או"ז ב, ערב שבת סי' ג).

*פְּתִירָה, ש"נ,—פעֻלת הפותר חוטים, המתיר אותם: בשני משיחי החבל נפתרין ונפתלין בחבל וכו' נפתר מאה ושמנים ונפתל מאה ושמנים, סוף פתירה שלם (ברייתא דשמואל הקטן ג).

[1] [במשנ' מנק' ליוורנו: פְּתִין, ואצל בוקשטורף: פִּתְיָן, ואולי השם קרוב אל מִפְתָּן, אך יתכן שהכונה פְּתִין, ס"ר של פְּתִי במשמ' קורה שברחב.]

*פְּתִית, סוש"ז, מ"ר פתיתים, פתיתין, — (לום) בתות פתים פתים: הביאו לפניהם פתיתין ושלמין אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין (ברכ' לט:). כל המשייר פתיתים על שלחנו כאילו עובד עבו"ם (ר' אלעזר, סנה' לב.). — ובסהמ"א: אבל יוצא הוא באגד שעל גבי הסכה וכו' פי' אגודת פתיתין שעל גבי הסכה (ערוך ערך אגד). מביאין לוח של אבן או של עץ ומעמידין אותו מוטה והמקום נמוך וסומכין אותו בעץ ומניחין תחת העץ מזון או פתיתין ובא העוף לאכול ונופל העץ והמדף עליו ונתפש העוף (שם ערך מדף). משליך קרחו כפתים, המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין (רס"י, תהל' קמז יז). — ומשתמשים היום במלה זו במשמ' חתיכות בצק קטנות, שמבינים אותן לתבשיל.

*פְּתִיתָה, ש"נ, — שה"פ מן פָּתַת, פעֻלת הפּוֹתֵת לחם לפתים פתים: כל המנחות הנעשות בכלי טעונות פתיתה (מנח' ו ד). מנין לרבות ט"ו עבודות היציקות והבלילות והפתיתות והמליחות וכו' ת"ל מבני אהרן וכו' (מנח' יח:).—ובסהמ"א: ונראין הדברים שהחריכה מרכבת בעין הפתיתה דהוא מעין פסיסה (ר"ח, שבת קכה:). כי הפתיתה בלשון ערבי הוא השבר והחתוך והבצוע והוא בלשון העברי כן (פה"ש לריב"ג, פתת).—ואמר הפיטן: וביחה בצפון זריקה וקבלה פתיתה ומליקה יציקה ובלילה (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ג, 58).

*פתך [1], ממנו *פִּתּוּךְ, *פִּתּוּכִי, *פְּתִיכָה, *פָּתַךְ.

*פָּתַךְ, פ"י,—בָּלַל, עֵרֵב יחד, to mix; méler; mischen: הפתוך שבשלג כיין המזוג בשלג, הפתוך שבסיד כדם המזוג בחלב (ר' ישמעאל, נגעי א ב). הבגדים והעורות מטמאין בירקרק שבירוקין ובאדמדם שבאדומים וכו' ואיזה הוא אדמדם שבאדומים כזהורית יפה שבים והפסיון להם כיוצא בהן אין בהם מראה פתוך מראה גבוה שבהן כמראה צל בחמה

[1] [מן הארמ' שבתו"מ ובתרגומים, וכן בסורי' במשמ' עֵרֵב יחד, גֻּוֵּן בגונים ובצבעים שונים, וכן מתרגם שעטנז פַּתְכָא או פתיכא וכדו'. ואמנם אין שרש זה במשמ' קרובה בערבי' ואינו כלל בלשונות השמיות הקדומות, ועל כן יתכן שבא לארמ' ומכאן לעבר' מיוני' או מרומ', ואולי נגזור מן pictus, מצבע בצבעים, מגֻוָּן וכדו', וצ"ע.]

(תוספת' שם א ה). חמור באדם שאין בבגדים ובבגדים שאין באדם שאדם סימן טומאה לטמא מתחלה לטמא במחיה לטמא בפתוך בארבע מראות זו על גב זו וכו' (שם שם ז יד). איסור דשמעת ליה לר' עקיבא בפתוך, בחלוק מי שמעת ליה (סנוע' ו.). נטל הקב"ה שתי פקיעות, אחת של אש ואחת של שלג ופתכן זה בזה ומהן נברא העולם (רבי יוחנן, מד"ר ברחש' י). המלך שלמה, זה הקב"ה ששם שלום בין אש למים ופתכן זה בזה יעשה מהן רקיע (שם במד' יב). ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד וכו' רבי יודה אמר צלוהיות של ברד מליאות אש, רבי נחמיה אמר אש וברד פתוכים זה בזה (שם שם). לא ירכב אדם על גבי פרדה מקל וחומר, ומה אם במקום שהתירה לו התורה ללבוש חלוקין משני מינין הריני אסור בפתוך, כאן שאסרה לי תורה לחרוש בשני מינין דין הוא שאהא אסור בפתוך (אסי בן עקביה, מדרש תהלים, הופמן, דברי כב י, 138).—ובסהם"א: או בהרת לבנה אדמדמת, שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם (רש"י, ויקר' יג יט). מחית המכוה שנמינ"ט כשחיתה המכוה נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה (הוא, שם שם כד). כגון שבדק עצמו ומצא שכבת זרע וגם זיבה על הבגד ולא נודע אם באה הזיבה לבדה והש"ז לבד ויסתור שבע, או פתך בה זיבה שבאו יחד ולא יסתור רק יום אחד (תוספות נזיר סו., ד"ה אמר). ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל (רמב"ם, כלי המקדש ח יג). מי שאחת מעיניו משונה מחברתה בין במקומה בין במראה כגון שהיתה אחת שחורה ואחת פתוכה וכו' מ"מ פסול (הוא, ביאת המקדש ח ו). והמראה הזה שהוא מעורב מלבנונית ומעט אודם הוא הנקרא פתוך, וכיצד מראה הפתוך, בארבע מראות אלו וכו' (הוא, טומאת צרעת א ד). להשקותו כמן שקל כתות ופתוך בדבש (אסף, 36). לקוח כף אחת מלח ויוכת ויפתוך בדבש (שם 149). כגוון השושנים שהוא פתוך ומעורב מאדום ולבן (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה מה).—ואמר הפיטן: פתוכי אש טסים בשש כנפים ברום זבולך, בהלתם ורנתם עורכים תדיר למולך (ר"י זבארא, ארחאיס ומסמאיס, אופן שבת א אחה"פ). ידדון שנאני שלהבת, עם פתכים[1]) ותוכים מהסק צרבת (ר' יעקב, אופן שבת ד אחה"פ).

—נפע, נִפְתַּךְ, —שֶׁפְּתָכוּ אותו: אם יפתך ביין וינתן בכלי הרם טהור (אסף, 68).

—פע', פִּתֵּךְ, בינ' מְפַתֵּךְ, כמו פָּתוּךְ, ואמר הפיטן: חיל שנאנים אשר גוייתם כתרשיש מים, חציבתם מאש מפותך במים (רסע"ג, אכוין כליות ולב, סדור רסע"ג, שלח).

פתל[2]), ממנו מִפְתּוֹל, נַפְתּוּלִים, נַפְתָּל, נִפְתָּלוֹת[3]), פָּתוּל, פְּתִיל. פָּתִיל, א. *פְּתִילָה, ב. פְּתִילָה, פְּתִילוֹת, פְּתִילִי, *פְּתָלָן, פְּתַלְתֹּל.

פָּתַל קל לא נמצא במקרא.

—נפע', נִפְתַּלְתִּי,—נִפְתַּל, התעקם ופנה הנה והנה, נאבק ונלחם: ותאמר רחל נפתולי אלהים נִפְתַּלְתִּי עם אחתי גם יכלתי ותקרא שמו נפתלי (ברא' ל ח)[4]). —

---

[1]) [בדפוסים מנקד: עם פְּתָכִים ותוּכִים, ובר (עבודת ישראל, 742) מפרש: פתכים לי ערוב, ותיכים מלי תוך; אך לפי זה אין כל פרוש בפרט למלה תוכים. ואולי יש לנקד פתוכים ותוכים, כלו' בלולים ויצוקים (מלי כהתוך כסף) מאש שלהבת.]

[2]) [שרש זה נמצא במשמ' קלע, שזר וכדו' בכל הלשונות השמיות, בארמ', ערב' a), כושית ואשור' (פְּתַל).]

[3]) [כי אין לי נארגות ונפתלות כלל עם אחי ואחיותי כמו שיש לי נארגות ונפתלות עם אבי ואמי (הקראי משה בשיאלי, ספר עריות ב, הקדם שנה ג, 70).]

[4]) [הצרוף נפתולי אלהים נפתלתי (עי' גם בערך נַפְתּוּלִים, הערה) עם אחתי וגם יכלתי לא בא במקרא אלא לשם באור השם נפתלי, והואיל ואין עדות אחרת לשמושו התלבטו בו תרגומים ופרשנים ומצאו לו אך פרוש בקרוב לפי צרך הענין. השבעים תרגמו: συνεβάλετό μοι ὁ Θεός, καὶ συνανεστράφην τῇ ἀδελφῇ μου, כלו' פתלני (שְׁזָרַנִי) אלהים ושבתי להיות יחד עם אחותי; וולג': comparavit me Deus cum sorore mea, כלו' השוני האל עם אחותי; הסור': בעית מן מריא ואתכשפת עם חתי, כלו' בקשתי מאלהים והתחננתי עם אחותי, ומעין זה ת"א: קביל ה' בעותי באתחננותי בצלותי המידת דיהי לי ולד כאחתי, ע"כ. ואמנם בערב' משמש פעל זה, בצרוף אנפתל ען אל־צלאת b), אדרבה, במשמ' סים תפלתו, חדל מהתפלל. וריב"ג וראב"ע פרשו כענין מריבה והאבקות, ריב"ג:

---

a) فتل b) انفتل عن الصلاة

ובסהמ"א: נפתולי, שם מבנין נפעל וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו וכן תתפל (ראב"ע, בראש' ל ח). — "ונפתל, בתכונה, במשמ' נטה: יהיה גובה רום ההקפה נפתל מקו היוצא ממרכז הארץ המגביל את רום ההקפה האמתי ויהיה נפתל לפאת מזרח או לפאת מערב והגובה הזה הנפתל נקרא גובה הבינוני וכו' (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, כא:). — "מרבע נפתל, מרבע שאין בו שני זוגות של צלעות מקבילות: והחמישי מרובע נפתל והוא אשר אין כל צלעותיו נכוחיות ולא זויותיו שוות והנפתלים נחלקים למינים רבים (ראב"ח הנשיא, המשיחה והתשבורת א, 10). המרובעות הנפתלות אשר נשארנו לפרשם נחלקים בדרך הזה לשני מינים גדולים, המין האחד צורות אשר יש בהן שתי צלעות בלבד נכוחיות זו לזו, והם על ארבע תמונות, והמין הב' אין בו צלע שתהיה נכוחית לצלע אחרת בכלל (הוא, שם ג, 51). — "וגם במשמ' מרבע שיש בו שני זוגות צלעות מקבילות אבל ארבע זויותיו אינן שוות, מעין: ויש שד' צלעיו שווים זה לזה אבל ד' זויותיו אינם שווים כלומר אינן ניצבות והוא יקרא בשם מרובע נפתל (ר' ברוך משקלוב, עמודי השמים על קנות ססדס יד, ח:). — וע' ערך נִפְתָּל, עמ' 3753.

—התפ', תִּתְפַּתָּל, —הִתְפַּתֵּל, התעקש והתעקם, הלך בדרך עקלקלות: עם נבר תתברר ועם עקש תִּתְפַּתָּל [1] (תהל' יח כז).

—קל, *פָּתַל — שזר וקלע: עשה גדיל ופתלהו מתוכו (יבמ' ה:). ובני נפתלי שהם מפותלין [2] על ע"ב ניר שהיו פותלין את עבודת הניר (מד"ר בראש' לד). פתיל, שהוא צריך לפותלן (שם במד' יז). — ובסהמ"א: בעינן כנף בשעת פתיל, בשעה שפותלו שתולה בו הפתילים בעינן כנף אחד ולא שנים (רש"י, סוכה יא:). הפותל הבלים מן ההוצין ומן ההלף וכו' הרי זה תולדת קושר וחייב וכו' וכן המפריד את הפתיל הרי זה תולדת מתיר וחייב והוא שלא יתכוין לקלקל בלבד ושיעורו כשיעור הפותל (רמב"ם, שבת ח). ובמעשה ההוא שהוא פותל יהיה טווי (הוא, כלאים ט ט). — בינ' פָּעוּל, "פָּתוּל, צמוד ומחבר: אם אין מגופת צמידתו פתולת עליו יפה בחבור טמא הוא, הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור (רש"י, במד' יט יח).

פִּע', "פִּתֵּל, —פִּתֵּל חוטים, בהשאלה, התחיל להכין הכנות לעתיד רחוק ומספק: מה שמביא אל הכמת התכונת לבד ומהם מפתל החוטים ואמרו מפתל החוטים הוא שם קראו איש מחכמי הישמעאלים מדמה ענין האדם בעולם לענין איש עבד שהבטיחוהו להוציאו לחירות ולהמליכו ג"ב וזה כשאמרו לו אם תעלה לרגל ותחוג יהיה לך החירות והממלכה ואם תלך הדרך ויעיקך מעיק מהגיעו יהיה לך החירות לבד ואם לא תלך הדרך לא יהיה לך החירות הנה לו שלשה מינים מן ההשתדלות וכו' והיותר מעט ממת שבהכנת הסבות פתול החוטין אשר באולי יתפור בהם החתת אשר באולי ישא בם המים (המו"ל לראב"ד ב א, 45). וכמו שאם יכינו סבות החגיגה וההגעה אל תכלית המכוון לפעמים יהיה בהם מי שיתעסק

מריבה גדולה, ובעבור גדלה יחס אותה אל האלהים; ראב"ע: כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו, וכן תתפל (ש"ב כב כז), ע"כ, וכך נראה קרוב לענין, ומלת יכלתי מורה על כך. ורש"י מביא כמה דעות: מנחם בן סרוק פרשו במחברת צמיד פתיל, חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים, ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול, נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי, גם יכלתי, הסכים על ידי, ואנקלוס תרגם לשון תפלה, כלו' נפתולי אלהים נפתלתי, נתפללתי בקשות החביבות לפניו, נתקבלתי ונעתרתי כאחותי. נפתלתי, נתקבלה תפלתי, ומדרשי אגדה יש רבים בלשון נוטריקון, ע"כ. ורד"ק (סה"ש, פתל): נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה גם יכולתי, וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה, שלהבת יה, עיר גדולה לאלהים, כהררי אל וכו', פתיל הנערת, פתיל תכלת, חוט כפול ושזור וכו' ויש מפרשים מזה נפתולי אלהים נפתלתי, כלומר נתחזקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהיה שזור הוא יותר חזק, ע"כ. וצורת שם הפעל נפתולי, הבלתי שכיחה, באה לבאר את השם נפתלי, כדגמת נַשֵּׁנִי (במקום נִשַּׁנִי או חִשַּׁנִי) לבאור השם מְנַשֶּׁה.]

[1] [במקום המקביל (ש"ב כב כז): תִּתַּפָּל.]

[2] [נראה שצ"ל: שהם פותלין, ונכפלת המ"ם ממלת „שהם". ואולי אין גם „שהיו פותלין את עבודת הניר" (שאינו בכ"י) אלא נוסח אחר, שנשתבש מן „שהם פותלין על ע"ב ניר", כלשון המשנה (סקלי' ס ה): ועל שבעים ושנים נימין נארגת.]

בפתל חתוטין לעולם אשר באולי המעט ממנו מספיק ורובו אין צריך לו (שם שם, 46). — ופִּתֵּל במשמ' עִקֵּם וְסִלֵּף, ואמר הפיטן: ערך בה חק לעם מפזר, עבור מלפתל עקש במין וזר, פאר בקוריה באגד משזר, פעלתה בסגן בעדי משזר (ר"א קליר, אלולה אמן, קרובי פרה). — ואמר המליץ: על פניך יפתיק שפתיו ויהלל דבריך ואחרי גוך יפתל אותם (ב"ז ב"ס כז כה). — ופִּתֵּל את הדעת: בשעה שבאו להכניסי לבעלי פתל את דעתי וכאלו פיתלו דעת העליונה (שכל טוב, ברא' ל ח).

—הִפְעִ', הִפְתִּל. — הִפְתִּל פתילות, שפתלו אותו לפתילות: ויקשרנו בצמר נקי שהופתל פתילות וישים עליו חתיכה טבולה בשמן (ר"מ אלדבי, ש"א ה).

***פְּתַלְן,** פְּתַלְתְּלָן, ש"ז, — מי שדרכו לפתל ולעקם: דור עקש ופתלתל, אמר משה לישראל עוקמנין אתם, פותלנין [1]) אתם וכו' (מדרש תהלים דבר' לב ה, הופמן, 188).

פְּתַלְתֹּל, ת"ז, — עקש והפכפך, לא ישר, verschroben; entortillé; perverse: שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתל (דבר' לב ה). — ובסהמ"א: הדרך השנית בחרוה פתלתלים ואם הם ישראלים אשר חשבו כי עמדו על הנקדה בעצמה והם לא ידעו מקומה (ראב"ע, הקדמה א לפרושו על התורה, כהנא ב, 65). שיהיה לומד תורה לקיים במופת אלה העמודים הגדולים שלא יקלקלונו מאמונתנו האנשים הפתלתולים המכחישים את אלה (לקוטי קדמוניות, נספח' 48). — ואמר הפיטן: פתלתול המנקש ומעקש דרכים צרפהו ערפהו בלי היות סרוכים (שמעון בר יצחק, חויל, קליס' ער"ה). לבודה במוקש, פתלתל ועקש, נשאת סבל, מענת כבל, אחות חבל, ספרד ובבל ובגדי אבל לבשה (ר"י הלוי, ההה אדני אלהים, סלוק, שעה"ש 116). — ואמר המשורר: בין כל פתלתול וסכל לבו כלב תחכמוני (רשב"ג, שיר תלונה, דוקס, 2).

***פָּתַם,** פ"י, — בא פתאם, הפתיע, überraschen; surprendre; to surprise: שהיותיה מה היא, התחיל הטבח לטבח הבהמה ואנסהו אנס או נפלה המאכלת מידו וכו' או פתמהו אדם בדברים

1) [בספרי (דבר' שם) ובילק' שמע' (שם תתקמב, דפו' ורשה): פתלתלנים, ובילק' שמעי יחזק' (שסב, ורשה): פתלתלים, ונ"א: פתלנים, כמובא בהערת מא"ש לספרי.]

ושהה וכו' ופרוש פתמהו בא עליו פתאם וכו' כי פתאמיה שחט וחתך הסמנים בפעם אחת דומה לבהמה שטרפה כפיר פתאם וכו' (הלכ' טרפות לאלדד הדני, אפשטין, הלכה ג ג). שחט הנקבות וכו' אם יפתמם אותם המות וימותו (שם הלכה ג לא) [1]).

א. פתן, ממנו מִפְתָּן, *פִּתְיָן [2]).

ב. פתן, ממנו פֶּתֶן [3]).

פֶּתֶן, ש"ז, פֶּתֶן [4]), מ"ר פְּתָנִים. — מין נחש ארסי מאד, Otter; vipère; adder, (coluber Baetaen): חמת תנינם יינם וראש פתנים אכזר (דבר' לב לג). ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה (ישע' יא ח). חמת למו כדמות חמת נחש כמו פתן חרש יאטם אזנו אשר לא ישמע לקול מלחשים חובר חברים מחכם (תהל' נח ה—ו). על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין (שם צא יג). לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו (איוב כ יד). ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (שם שם טז). — ואמר בן סירא: חית שן ועקרב ופתן והרב נקמות להחרים רשעים (ב"ס גני' לט ל). — ובסהמ"א: ובגבול אלו האנשים כל מיני חי המושים וכו' חמטים וחלדים וצבים תנינים ופתנים ועקרבים (ראב"ע, חי בן מקיץ, אינג, עמ' 141). הפתן ביצד מתעברת הנקבה, פותחת פיה ומכנים הזכר ראשו תוך פיה ותוהבה בשיניה ואוכלה ומתעברה וכו' ופתן זה הוא כמין רחש קטן והאוכל מבשרו מוסיף לו כח (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר יא). פתן (פיפער) משכנו לרוב

1) [בראשית חכמה לרש"ש פלקירא, עמ' 19 כתוב: ובעלי החסם בחקור סתריהם ובעלי הפתמות בענוה ובעלי הקלות בישוב הדעת וכו', אך בנ"א: הפתיות, הפתאות.]

2) [בתוספת' צוק"מ כלים ב"ב ד ח: עור חמור ועור חמר ועור הפתן וכו', והיו שראו כאן ש"ז פִּתְיָן במשמ' צורף זהב. אך הנכון בדפוסים וכמו במשנה בַּתָּן, ועי' שם.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

4) [כן בארמ' ובסור' פתנא, ומן הארמ' שאול השם לעבר', כי אלו היתה המלה מקורית בעברי, היתה צירתה בשם או בשן, בעדות הערב' בַּתַן a), האשו' בַּשְׁם והאוגריתי' בת'ן.]

a) بثن

בארץ מצרים ואינו מטיל ביצים כי אם יוליד חיים (לינדא, רלשית למודים א׳ ,ו, כ:). הפתן (בריללענ־שלאנגע) משפט ארכו כשלש אמות ועביו כזרוע איש צבע עורו על הרוב אמוץ אדמוני ומעטים אשר הם מסראה ירוק או לבן מאחרי צוארו הוא משוח מצבע אחר בתבנית זכוכית בתי עינים וע״כ נקרא בשמו וכו׳ (י. טיכהקי, תולדות הארץ, החיים, כה). — ואמר הפיטן: ואשר בידו הצרי מה לפתנים יחרד ומה לקול צאן ומריא יפחד באדירים ירד (ר״י הלוי, ישן בכנפי, מאורה לס״ת, דיואן ג, 152). עם הפתנים ברית כרתו מתיך ואין שטן אבל השלמו להם כפיריך (אברהם החוזה, ציון קחי, קינ׳ ת״ב). — ואמר המשורר: ותתהפך בתוך מעי לראש פתן אכילתי, ואזכר שכבך צמא בקבר עת שתיתי (ר״ש הנגיד, ימהר יס, בכורי, 73). ופתן הזמן נשך עקבי והייתי משעשע לחוריו (רמב״ג, כתרם עץ, דוקס, 23). ואולי פי חשבתני לשטן ועל כן זחלה מראש פתני, ולו אהיה בעיר בין אתונות אוי מלאה כרסה מעדני (עמנואל, מחברת ז, 52). רמוני סעיף רוה שמרה מעינים כי הוציאה מאחר צעיף צפעוניה, אך נא מהם אל תירא אין רוש בפתניה (יוסף אבן צדיק, JQR July 1913, עמ׳ 88).

פתע [1], ממנו ההפתעה, פתע, פתע, פתעות.

פתע, פ״י, — בא לפתע, überraschen; surprendre; to surprise: ואמנם הונהג כן שיארך המהלך (של האויר באזן) אליו פן יפתע פנימיה החום והקור המופלגים אבל יורדים עליה בהדרגה (קאנון ג ד א). ואמר הפיטן: יצודני פותע והוא בתתו מלתע, והייתי בעיניו כמתעתע (רמב״ג, מטר עלי, תוכחה ליל יוה״כ).

—הפעי, הפתיע, — כמו קל: וגם אם הפתיעו

[1] [פתע ופתא(ם) (עי׳ שם הערה) אחת הם בלשון במשמ׳ בלי ידיעה קודמת, ואין לדעת אם באמת נולד פתא כמבטא מטשטש של פתע או, אדרבה, פתע כהגיה נחצית, נמרצת של פתא. ואין השרש, פרט לעבר׳, אלא באשור׳, שאינה מבחינה בין אלף לעין. ואמנם היו שהשוו בע׳תה [a] בערב׳, שגם הוראתה פתאם ופתע, מן בע׳ת [b]), בא פתאם, והוא קרוב אל בעת (עי׳ שם) בעבר׳, ואפשר לפי זה כי פתע הוא בעקר תפוך הגאים של פעת, בעת.]

[a] بغتة [b] بغت

המות ולא הכירו (את הבכור) וכו׳ יכירו לבכור וינחילו ליורשים תשופטים ובתי דינים וכו׳ (יסודה הדסי, אשכל הכפר רנא). צדתה והפתיעה המיתה לאבות קודם יתכלכלו הבנים והבנות וכו׳ (שם רכג).

—הפעי, הפתע. —שבא עליו דבר לפתע, נהוג בדבור ובספרות.

פתע [1], תה״פ, — בלי ידיעה קודמת, כמו פתאם: הלא פתע יקומו נשכיך ויקצו מזעזעיך והיית למשסות למו (חבקי ב ז). על כן פתאם יבוא אידו פתע ישבר ואין מרפא (משלי ו טו). — ועם ב: וכי ימות מת עליו בפתע פתאם (במד׳ ו ט). ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה (שם לה כב). — ועם ל: והיה לפתע פתאם מעם יי׳ צבאות תפקד וכו׳ (ישע׳ כט ה–ו). לכן יהיה לכם העון הזה כפרץ נפל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבוא שברה (שם ל יג). — ואמר הפיטן: צפי גאון קנך יונת אלם, כי שת לאון אנשי חיל צלם, והמון שאון זרים כשעף חלם, ולחיק סאון רומס פתע שלם (יצחק בן גיאת, את מחזה, מאורה, סעה״ס, 25). בערה חמתו ויתא בפתע, בלה בשרי וחיתי שתע, ביערים חבאתי כבהמות להתע (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א חנכה). עטופים וצנופים לאחד שש כנפים, בם מכסים ובם טסים בפתע חוג שמים (יעקב, ידודון ידודון, אופן שבת ד אחה״פ). — ואמר המשורר: הה על שער ככנף ערב הושם פתע ככנף יונה (רמב״ע, תרשיש ה, 52).

***פתעות,** ש״נ, —תכונת הדבר הבא לפתע, פתאמיות: כי כל (אחד) מבעלי דת יש לו להאמין שברא הקב״ה עולמו מן האין והאפס המוחלט, אבל אין עליו לא חובת ולא צורך לחקור ולדרוש איך בראו, בפתעות או בהדרגה (ר״א מודינה, ארי נוהם ג כז, 72).

***פתפות,** ש״ז, — פתפותי ביצים [2], מעשה בשבירת ביצים ואכילתן: אמר ר׳ שמואל בר רב

[1] [עי׳ בהערה הקודמת.]

[2] [בטוי זה עדין לא מצא את פרושו, ואף לא כל המפרשים מבינים בצים כאן כמ״ר של ביצה, אלא יש שמפארים כלשון בץ ובצה, ופני משה מבאר וז״ל: פתפותי בצים כמו פצים מלשון הפצירה פים כלומר שהיה הנביא שקר הזה מפתה אותו ומפצירו בדברים הרבה וכו׳. ואת משמ׳ תצרוף כלו יש מבארים כדברים מעורבים, ביצים מטורפות בתבשיל, משל לדיוקים

יצחק (ונביא אחד זקן ישב בבית אל [1])), וזה אמציה כהן בית אל, א"ר יוסי פיתפותי בצים היו שם ואי זה זה, זה יהונתן בן גרשום בן מנשה, את מוצא בשעה שבא דוד ומצאו שהוא עובד ע"ז אמר לו אתה בן בנו של אותו הצדיק ואת עובד עבודה זרה, אמר לו מסורת בידי מאבי אבא מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות, אמר לו חס ושלום, לא אמר כן אלא מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך ואל תצטרך לבריות, כיון שראה דוד שהיה הממון חביב עליו מינהו קומים תיסוורין על בית המקדש (ירוש' סנה' יח ז). נכנס רבי מאיר ודרש, ונביא אחד זקן יושב בבית אל, ואיזה זה, זה אמציה כהן בית אל, אמר לו רבי יוסי, מאיר, פתפותי בצים יש כאן, אי זה זה, זה יונתן בן גרשם בן משה, הה"ד ויהונתן בן גרשם בן מנשה, נון תלויה במנשה, זכת בן משה ואם לאו בן מנשה וכו' (מד"ר שה"ש, קמכוני).

***פתק,** ממנו *פתיקה, *פתק.

***פִּתֵּק** [2]), פ"י, — פרץ ופתח המחצה, החוסמת על המים ונתן למים לצאת, פטר מים, freien Lauf lassen, entfesseln; donner libre cours à; to release: פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה והיא שותה והולכת בשבת (תוספתי שבת א כג). כגון אילו הפותקין ביביהן והגורפין מערותיהם ברש' הרבים בימות החמה שאין להן רשות וכו' (שם ב"ק ב ו). פתק אמת המים עליו ובאו עליו המים ושטפוהו

קטנים שיש לדקדק ולפקפק בדבר (לשון רש"י סין) או בדברים תפלים וכדו'.

לשם ברור הבטוי יש לשים לב לכמה דברים: א) הוראת הפעל פתפת שיש לגזור פִּתְפּוּת ממנו, היא בסורי' שבר לחתיכות קטנות (מן פתת) וכן בערבי' פתפת a) פרושו כתת והדק (ועי' לקמן), ועל כן אפשר להבין את המלים „פיתפותי בצים היו שם" —במשמ' רסוקי ביצים, כתיתת ביצים חתיכות חתיכות. ב) שני המקורות שהצרוף פתפותי בצים בא שם, אינם אלא גלגול של מסורת אחת על יונתן בן גרשם בן מ(נ)שה, וכשם שנשמטו בירוש' סנה' כמה משפטים, הנמצאים במקום אחר, כך אין להבין אף את עקר הדברים אלא בצרוף כל המקורות יחד. כונת הדברים למסרת על יונתן בן גרשם בן מנשה (בנון תלויה), וכמה דברים מספרים עליו במד"ר, והדבר הראשון, דרשת הנון התלויה, נשמט בירוש' סנה' שלפנינו. ואולם, בלי הבטוי פתפותי בצים, אבל פרט לזה בשלמות, נמצאת הדרשה הזאת גם בירוש' ברכ' (ט ג) (ועל פיו בילק"ש לשופט' יח), גם על הנון התלויה וגם על מנויו של יונתן. ושם ניתן באמצע, בין שתי דרשות אלו, גם מעשה בעשר ביצים, המספר אף במקומנו בירוש' סנה', אלא שכאן הוא מובא אחרי שתי הדרשות האלה, וז"ל: בעון קומי רבי שמואל בר נחמן, כומר לע"ז והאריך ימים, אמר לון על שהיתה עינו צרה בע"ז שלו, הוה בר נש מייתי ליה תור או אימר או גדי לע"ז וא"ל פייסיה עלי והוא א"ל למה, וכי מה מועילה לך, אינה אוכלת ואינה שותה ולא מטיבה ולא מריעה, והוא אמר ליה היך נעביד והוא אמר ליה איזל ואייתי לי חד פינך דסולת ועשר ביעין עלוי ונא מפיים ליה עלך, כיון דהוא אזל ליה הוה אכיל לון, אהא חד בר פחין וא"ל כן, א"ל אם אינה מועילה כלום מפני מה את עביד הכא, א"ל בגין חיי, ע"כ. והנה מעשה זה, המבאר לנו כיצד היה יכול גם כומר לע"ז כיהונתן זה להיות זכאי (אם זכה, בן משה) על ידי זה שהיה מבזה אותה והיה אוכל את הביצים, שנועדו כקרבן לע"ז זו, הוא שנרמז עליו בבטוי: פתפותי ביצים היו שם, כלו' ענין שבירת ביצים ואכילתן לבל ישמשו קרבן לע"ז. ועי' לכל הדרשות האלה גם בבבלי ב"ב (קט:) ובפרוש הרשב"ם שם. ובמד"ר הספור בקצר, וענין עשר הביצים השמט. ג) כל הצרוף „פתפותי בצים היו שם (או: יש כאן)" בא בהקבלה אל בטויים כגון: ויהי אחרי הדברים האלה, אחר הירהורי דברים שהיו שם, מי מהרהר, אברהם הרהר וכו' (מד"ר בראש' נז), הרהורי דברים היה שם, מי הרהר, יוסף הרהר וכו' (שם שם פז), פקפוקי דברים היה שם, א"ל כד תיפוק פקפקתך יהו אומרים עליך וכו' (ירוש' סנה' ב ג, עי' לעיל ערך א. פִּקְפּוּק).

התרג' הסורי למשלי (כד כח) (והפתית בשפתיך) כותב: ולא תפתפתיוהי בספותך (בתרג' שלנו, הקרוב לסורי: תשרגג, מלשון פתוי), וקשה הלשון.

הפעל פִּתְפֵּת נמצא בתו"מ רק בארמי' ובמקום מספק: הבריכה בסלע, הדא דתימא בהדין צלמא, ברם בהדין רכיכה מתפתפת הוא (ירוש' כלא' ז ח). אך גרסת הר"ש: מתפתחת.]

1) [מלים אלו שבסוגרים אינן בירוש' שבדפוסים והושלמו ע"פ ההבאה מירוש' בר"ת (סנה' פט:), וכן במד"ר המובא כאן אח"כ.]

2) [שרש זה שאול הוא כנראה בעברי שבתו"מ מן הארמ', שהוא נמצא בה באותה משמ' (וכן בסורי' ובערב' פתק a) ואף במשמ' התיר וירה (חץ וכדו'). אך באשור' פִּתֵּק פרושו צר צורה, עצב דמות.]

a) فتفت

a) فتق

(ירוש' סכה' ט ג). מקוה שיש בו עשרים ואחת סאה מי גשמים ממלא בכתף תשע עשרה סאה ופותקן למקוה וחן טהורין וכו' (ר' אליעזר בן יעקב, תמורה יב.). לאמבטי שהיתה מלאה מים והיה בה ב' דיוסקוסים נאים, כל זמן שהיא מלאה מים לא היתה מלאכת דיוסקוסים נראה, כיון שפתקה[1] וניער המים מתוכה נראת מלאכת דיוסקוסים (ר' אליעזר, מד"ר ברא"ש' י, תיאודור, 75). בשעה שהיה (אדם הראשון) מושלם לבוראו ד' ראשי נהרות היה פותק במגרופית אחת (רבי סימון, מד"ר ברא"ש' טז). משל לאיש שפתק אמת המים לתוך גנתו וילך לו, שאף שהוא ישן משקה אותה (מדרש שה"ש א ב, גרינהוט, ב.).

—נפע', *נִפְתַּק, — שפתקו אותו: שתי מקואות של עשרים עשרים סאה זה בצד זה ונפלו שלשת לוגין לתוך אחד מהן ונפתקו[2] ובאו לחברו כשר ור' יוסי אומר אם ניטלה מחיצה פסול וכו' (תוספת' מקוא' ג ו).

—פע', *פִּתֵּק, — כמו קל: מלחמה אין אתה עושה עמהן אבל אתה מפתק הנהרות שלהן ומצית את הגדישים שלהם באש (ר' יודן בשם ר' אייבו, מד"ר ברא"ש' כח).

*פֶּתֶק, פִּתְּקִי, פיתק, פיטק, פיתקי, ס"ז, מ"ר פִּתְּקִים, פתקין, פיתקין, פיטקין, פתקיות — פסת קלף, ניר או חרס וכדו' לכתיבה או לגורל[3]; Zettel, Los: billet, sort; lot, ballot: האשה החוגרת בסינר בין מלפניה ובין מלאחריה חייבת וכו' רבי יהודה אומר אף מקבלי פתקין (שבת י ד). עשה משה תקנה, נטל ע' פתקים וכתב עליהם זקן ונטל שני פתקים חלקים ובללן והטילם לתוך קלפי, א"ל באו וטלו פתקיכם, כל מי שנטל פתק וכתוב עליו זקן היה אומר לו משה כבר קידשך המקום, וכל מי שהיה נוטל פתק שלא היה כתוב בתוכו זקן היה אומר לו משה מן השמים הוא, מה אני יכול לעשות לך וכו' (ספרי במד' לה). מכאן לנשים צדקניות שלא היו

---

1) [בדפוי: שפסקה.]

2) [נ"א: ונפסקו.]

3) [אמנם מקור המלה פיתק מן היוני πιττάκιον, בן נמצא אף הכתיב פיטק, וכן בסור' פטקא על יד פתקא, אבל הרגשת הלשון קשרה את השם אל פתק, במשמ' שֶׁבֶר וחרס, ששמש אף גורל, ואף יצרו ממנו צורות עבריות ממש. ואמנם אפשר כי פתקין בכמה מקומות מ"י הוא, על פי הצורה היוני', כדגמת סנהדרין, סודרין וכדו'.]

כפיתקה של חוה[1] (ר' יהודה בר זבינא, סוטה יב.). וירבעם יצא מירושלים, א"ר חנינא בר פפא שיצא מפיתקה של ירושלים[2] (סנה' קב.). אף יוסף יודע היה שאחיו יורדין למצרים לשבר אוכל, מה עשה הושיב שומרים על כל הפתחים ואמר להם ראו כל מי שנכנס לשבור אוכל כתבו שמו ושם אביו, לערב הביאו פתקים, ועשו כך וכו', לערב הביאו לו את הפתקים, זה קורא ראובן בן יעקב ואח' קורא שמעון בן יעקב וכו' (מד"ר ברא"ש' לא). אמרו המצריים כלום מלך עלינו עבד זה אלא בחכמתו, מה עשו לו, הביאו ע' פיתקין וכתבו עליהם שבעים לשון והיו משליכין אותן לפניו וקורא כל אחד ואחד בלשונו (שם במד' יט). ידודון ידודון, ר' יודן אמר ידודון, בהם ממדדין פיטקין, המד"א ועל עמי ידו גורל (שם שה"ש, כרס היה). זה הוא אחד מן המקומות שהיו מלאכי השרת מדדין פיתקין לפני הקדוש ברוך הוא וכו' (שם אסתר, בימים ההם)[3]. ראו מלאכי השרת שנתן הקב"ה תורה למשה, עמדו גם הם ונתנו לו מתנות אגרות ופתקין של רפואות לבני אדם (פדר"א מו). אסטרוגלוס גדול היה המן וכתב אגרות פתקין והפיל גורלות לידע בין יום ליום ובין מזל למזל ובין חדש לחדש וכו' (שם נ). בשעה שבא משה להעלות ארונו (של יוסף) כתב ד' פתקין של כסף וחרת עליהן דמות ארבע היות (מדרש שה"ש א יא, גריכהוט, יג.). כל אומות העולם הרי הן בפתקי שלך לעשות להן כרוע מעלליהם ולדונן בתוך גיהנם, אומה זו של ישראל אינ' בפתקיות שלך ואין לך עסק בהן (א"ב דר"ע נסחה ב, אלנ"ס, ביה"מ ילינק ג, 63). — ובסהמ"א: והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין וי"ב גבולין בי"ב פתקין ובללום בקלפי והנשיא מכנים ידו לתוכו ונוטל שני פתקין, עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו (רש"י, במד' כו כד). ואצא לרפאתם ולכתוב להם פתקות ונוסחאות רפואות הליהם (אגרת הרמב"ם בקבץ בוקסטורף, 379). עוד ילמדני, כותי שיש לו משכון אצל ישראל ואומר

---

1) [כלוי בגזרה שנגזרה עליה: בעצב תלדי בנים.]

2) [פרש רש"י: מכללה, שלא לחזור בה לעולם ולא לימול חלק בעבודה וכו'.]

3) [ועי' ב. דדה.]

שהוא בעשרה זהובים והישראל מוצא בפנקסו ובפתק המשכון ט"ו זהובים וכו' אם יכול לישבע על סמך פנקסו והפתק (סו"ת הרא"ש קג ג). ואחרי מות שמעון מצא פנקס מכתב ידו שהיה כתוב בו זכרון המשכונות שלקחתי מהאלף זהובים של ראובן למחצית שכר והמשכונות נמצאין באותו פנקס והיה כתוב בכל פתק ופתק שם ראובן והחזיר לראובן מעותיו וכו' (עוסו"מ לח ז). וכתוב בם כי נשלח להם פיתק מאת עדי בן מנשה (ד"ה של יהודי מלכים וח"י ב, יעקב מן, 153). אנחנו רוצים לשמוע דברי הפיתק (הזה) מפי כותבו (שם שם). ואקח ממנו היין אחת לאהת בכל שבת מדה ולפעמי' גם בחול מדה או ח"ם על פתקים קטנים (סו"ת חות יאיר קפט). ובפרט בר"ה וביה"כ לפאר את בית ה' ולעורר את הלבבות ולשוב בתשובה נהגו לכתוב בחתיכות נייר פסוקים מעניינא דיומא וכו' ותולין אותן הפתקות סביב סביב למעלה מן התיבה (סו"ת מהרי"ט א ג, ויניליה רנ"ח, ב.). — ואמר הפיטן: רזי גזירתו ופתקיה כמסה, חברו ונתחכמו למחות שם בהמסה, מוסרותי תנתק ויהיו למשסה (בנימן ברבי ישראל, ברית כרותה, סליח' מוס' יוה"כ). [1]

פִּתְקָה, ש"נ, מ"ר פִּתְקוֹת, פִּתְקָאוֹת, — כמו פֶּתֶק במשמ' פסת נייר לכתיבה, נהוג בדבור ובספרות.

פתר [2] ממנו *פְּתִירָה, פְּתַר, פֶּתֶר, פִּתְרוֹן.

פָּתַר, פ"י, פָּתַר, פּוֹתֵר, פֹּתֵר, יִפְתַּר־, לִפְתֹּר, — פָּתַר חלום, באר ופרש את החלום, auslegen, deuten, erklären; expliquer, interpréter; to explain, interpret: ויאמרו אליו חלום חלמנו ופֹתֵר אין אתו (בראשי' מ ח). וירא שר האפים כי טוב פָּתָר (שם שם טז). ונספר לו וַיִּפְתָּר־לנו את חלמתינו איש כחלמו פָּתָר ויהי כאשר פָּתַר־לנו כן היה (שם מא יב–יג).

---

[1] [הפתק, הבא בכמה מקומות בתו"מ במשמ' חנות, מחסן, מתחלף שם עם האפותק, אפותיק(י), ואינו אלא היוני ἀποθηκή.]

[2] [כמבאר בהערה לערך פשר יש לראות פתר כמבטא א"י של פשר, הבא באותה משמ' בכל הלשונות השמיות. ויתכן שגם עקר כונת המסורת המספרת על בלעם: וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה (במד' כב ה), היתה: בלעם, פותר ההלומות, החוזה והנביא. עי' טורטשינר, ס' איוב, עמ' 27 וכו'.]

ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי ופֹתֵר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לִפְתֹּר אתו (שם שם טו). — ובתו"מ: א"ר יוחנן, הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלשה, יפתרנו והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקרייא אלא אימא יטיבנו בפני שלשה (ברכי נה:). כ"ד פותרי חלומות היו בירושלם, פעם אחת חלמתי הלום והלכתי אצל כולם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה (ר' בנאה, שם שם). — ובסהמ"א: דע כי יקר תבל הלום חלם וטובתה לרעה אל בעלית פתור (ר"י חריזי, הענק ג, ריז). והגדלתיני ביחסך אותי למצרים יען כי הם אנשי המליצה, פותרי ההלומות והופשי תעלומות (יוסיפון, גינצבורג, סט). שמעתי כי איש אחד מן החכמים וכו' הוא חכם ונבון ונבר, ויודע פשר דבר, ויותר, כי הוא כל חלום עמוק וסתום פותר וכו' וירד הסרים אל ביתו וירכב על פרדתו, וישם לקראת הפותר מגמתו (ר"י זבארה, ס' שעשועים ג, דודזון, 87). — ואמר הפיטן: משתכר בכלי קדש נהרג בו בלילה, נושע מבור אריות פותר בעתותי לילה (ינאי, אז רוב נסים הפלאת, קרוב' לשבת הגדול). שנות אדם חלומים ומות פותר שוכן בבית שלומים וקצו חותר (רמב"ע, כל מעשה אדני, ברודי, מבחר, קלב). — *וּפֹתַר מופת: ואז נראה מופת מהאלהים בירושלים עיר הקדש כי ראו בה ס' יום בין השמים ובין הארץ דמות סוסי אש ורוכביהם וכו' *ויפתרי חכמי ישראל את הפתרון המופת לאמר כי זה אות אשר צוררי יהודה וישראל יכרתו וכו' (יוסיפון ד יח, פרג, לג:). — *וּפָתַר, במשמ' תֵּרֵץ וְיִשֵּׁב מאמר או בטוי קשה במקרא או במשנה, בפרט על ידי שיחס אותו לאדם או למקרה מְיֻחָד [1]:

---

[1] [וכן השמוש בארמ' שבתו"מ: מה מקיים רבי לעזר מאבתיך, פתר לה לעתיד לבוא (ירוש' שביע' ו א). מתני' פליגא על ר' יוחנן וכו' פתר לה בסופגנין שנעשו באור (שם חלה א ה). מה מקיים הדין תנייה ואף לאמתך תעשה כן, פתר לה בהענק (שם קידוש' א ג). אשרי משכיל אל דל וכו' ר' אלעזר פתר לה במי שהוא קובר מת מצות, ר' אבא פתר לה במי שהוא משכיל יצר טוב על יצר הרע, ר' אמי פתר לה במי שהוא משכיל ונותן פרוטה לעני, ורבנן פתרי לה במי שהוא מבריח מן המלכיות (מדרש תהלים מא ג, בובר, קל). וכן — בארמ' או בעבר' — תיפתר:

כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים וכל מקום שנאמר ואלה מוסיף על הראשונים שבח, אלה תולדות השמים והארץ, פסל את הראשונים בתהו ובהו ובענין זה אתה פותר את כולם (ר' תנחו', תנחו' שמות ג). שכל זמן שהקב"ה נפרע מן הרשעים שמו מתגדל בעולם שנאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אותה שעה אני ה' וכו' ואתה פותר את כלן כדעת הזה תילי תילים של פסוקים (שם תלוה י). אברך את ה' אשר יעצני וכו' ר' שמואל בר נחמן היה פותרו באברהם (מדרש תהלים עז ז, בובר, 122). —ובספה"א אף במשמ' פֵּרֵשׁ או תרגם בכלל גם במקום שאין חידה או קשי מיֻחד, וממנו בינ' פּוֹתֵר, פַּרְשָׁן, המפרש את דברי המקרא וכדו' [1]: וששי לענין נשא אשה בארץ ישר' נותן לה ממעות ארץ ישראל ואמרת שנחלקו בה הפותרים וכו' (תשו' הגאו' הרכבי, 257). אחת [2] בדמיונה פתורים וברורים, לאחר חלוקי כל דבר ודבר אפתרם (ר' נסים הקרא', לקוטי קדמוניות, נספח' 8). והשוו הפותרים אף לאפאיהם וכו' ונראית המלה כי אינה פתורה כדת ולא דרושה כמשפט האותיות, כי סברו הפותרים כי האלף יסוד במלת ואין כה דת המלים וכו' והפותר אפאיהם, אם מגזרת אף ידיננו, שתי טעיות נקבצו בפתרונו (מנחם, מחב', אף, 29). תחלת כי פתר ותשלח את אמתה שפשטה אמה שלה וזה טעות מכמת פנים, תחילה כי אמתה רפי הוא, ואילו היה אמה ממש כשפתר היה דגש אמתה וכו' (דונש, תשו' על רסע"ג 1). ואחר שינוי חמילות הביא פשר שאין לו טעם ואני אפתרנו פתרון שרוצהו כל איש שכל ונבון (הוא, שם 22). ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורים לו טנדרו"ס (רש"י, ויקר' יד יד). ולצנינם, פותרין בו הפותרים לשון מסוכת קוצים וכו' (הוא, במדי לג כה). תשפות, תכין, וכן שפות הסיר, וכן לעפר מות תשפתני, ויש לפתור את כולן ל' שימה וכו' (הוא, ישע' כו יב). ואומרים הפותרים צרפת הוא המלכות שקורין פרנצ"א בלע"ז וכו' (הוא, עובדי א כ). ויש מן הפותרים המפרשים כי ה' יתן חכמה, כלומר החכמה היא מתנה שנותן הב"ה וכו' (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, ז). והוא הביא תחלה את ספרי היהודים וכו' ויבקש להעתיקם ולתרגם מלשון עברית אל לשון יונית וכו' ואז שלח הוא אל ירושלם ויקח משם את אלעזר הכהן וכו' ויפתור לו את כל ספרי היהודים מלשון יהודית אל לשון יונית (יוסיפון ג יד, פרג, כט.). —ואמר הפיטן: אל עליון ונורא, הנחיל עמו בתורה, כשבעים לשון פתורה, תמימה ומבוארה (אל עליון ונורא, פיוט לש"ת, סדור ארם צובה, תרעג:). — ואמר המשורר: ולבי יתעורר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפותרים (לגבור בתעודה, תשו' תלמידי מנחם, 7) תאם ציר מפאת מלך ונגיד באגרת פתוחה או סגורה יבואנו, הלא נחרד לסולה, הנשקוט עד תהי לנו פתורה (עמנואל, מחב' ח, 61). — *פְּתוֹר הַלֵּב, תבונה ודעת, ואמר בן סירא: מוסר שכל ומושל אופנים לישוע בן אלעזר בן סירא אשר ניבא בפתור לבו ואשר הביע בתבונתו (ב"ס גני' נ כז). —נפע', *נִפְתַּר, — שֶׁפְּתָרוּ אותו, נִפְתַּר החלום: ג' חלומות מתקיימין, חלום של שחרית, וחלום שחלם לו חברו, וחלום שנפתר בתוך חלום (ר' יוחנן, ברכ' נה:). —ובתכונה: נקראו שניהם למקום אחד בשני משיחי החבל נפתרין ונפתלין בחבל וכו' נפתר מאה ושמונים ונפתל ק"פ (ברייתא דשמואל הקטן ג). —ונִפְתַּר, נִתְפָּרֵשׁ וְנִתְבָּאֵר: לעות אדם בריבו יי' לא ראה, נפתר בלשון תמיהה (תשו' תלמידי מנחם על דונש, 31). והם בצאת הפתרון ממעשה בני אדם נמצא היטב נפתר ודברך לאין נותר (שם 33). — ואמר המשורר: ואמר כי ארעית כארץ בעברית, ארע עמו ארעית בתחתית נפתרים (דונש, תשו' על מנחם, 17). ואיך ישיב עליו, ויאמר כי מליו, וחדיו ומשליו,

---

רבי הייא בר אדא בעא קומי רבי מנא, ממי לקח האיש הזה, נאמר מישראל דמאי, מן הגוי ודאי, תיפתר שהיה התגר גוי וישראל וגוי מטילין לפניו דמי (ירוש' דמאי ג א). תיפתר שעקרן עד שלא צמחו (שם שביע' ה ז).]

[1] [הראב"ע (שפת יתר, פתיח') התנגד לשמוש פתר במשמ' זו, ואלה דבריו על דונש: ולולי שידעתיו שהיה חכם בדורו הייתי אומר תחלת דברי פיהו סכלות, כי החל בתחלה לאמר ששגג הגאון בפתרון, וככה הוא אומר תמיד ועוד פתר, ואנה מצא בכל המקרא זאת הגזרה כי אם בטעם חלום, והנה יעשה מדברי הנביאים שדבריהם אמת כדברי חלום שיבקש פותר להם, והיה נכון יותר לאמר ועוד פירש או ביאר.]

[2] ר"ל ממצוה אחת בעשרת הדברים הובררו ונפתרו הרבה מצות.

בהכל נפתרים, והוא כח אין בו, להבין מכתבו, ואף כי להשיבו, בפתרון ופשרים (תשו' תלמידי מנחם על דונש, 11).

א. **°פֵּתֶר**, ס"ז, מ"ר פְּתָרִים, — פֵּשֶׁר, פֵּרוּשׁ וּבֵאוּר: ויתקבצו המונים, וישאו בפתר התורה פנים, ויהיו לאחור ולא לפנים (יהודי בן ששת, הקד' לתשובותיו, תשו' תלמידי דונש, 17). ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה (רס"י, דנ' ח יד). — ואמר המשורר: ולו בָּן מפתריו ולא אץ באמריו, אזי היו דבריו נכוחים וישרים (תשו' תלמידי מנחם על דונש, 10). לשון בל בפתרון, בצדק ובכשרון, ולא מעורן ועצלת בפתרים (שם 13). אסוף פתר הזעק, וכן ויצעק, ואמר אין צועק, בקורא ◌תרים (תשו' תלמידי דונש, 17).

ב. **°פֵּתֶר**[1], ס"ז, — שלחן, ואמר הפיטן: חשק בשר תאוה כי ירהיב לך פתר, אמר ה' אכול והותר (ר' אליהו הזקן. אזהרות, קבץ מע"י גאו', 59).

פִּתְרוֹן או פִּתָּרוֹן, סמ' פִּתְרוֹן, ס"ז, כנ' פִּתְרֹנוֹ, מ"ר פִּתְרֹנִים, °פִּתְרוֹנוֹת. — באור ופרוש לחלום, Deutung; interprétation; interpretation: ויחלמו חלום שניהם איש חלמו בלילה אחד איש כְּפִתְרוֹן חלמו (בראש' מ ה). ויאמר אליהם יוסף הלא לאלהים פִּתְרֹנִים ספרו נא לי (שם שם ח). ויאמר לו יוסף זה פִּתְרֹנוֹ שלשת השרגים שלשת ימים הם (שם שם יב). — ובתו"מ: כל החלומות הולכין אחר פתרוניהן וכו' (ר' יוחנן, ירוש' מעשר' ד ט). וירא שר האופים וכו' מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חבירו (ר' אלעזר, ברכ' נה:). — ובסהמ"א: נבואת זכריה סתומה היא מאד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה צדק, ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחר אחד מן הפתרונות הדומ' לו ואחר פתרונו של יונתן (רש"י, זכר' א א). ועוד מצאתי פתרונות נעתקות מספרי אומות (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, לד:). — °חָכְמַת הַפִּתְרוֹן, חכמת פתרון החלומות: ומהם חכמת הפתרון, והכונה בה לקחת ראיות מהדמיונים החלומיים על מה שראתה אותן הנפש מהעולם הנסתרות ודומיהן (רש"ע פלקירא, ראשית החכמה, מג) שההרטומים היו בקיאים בחכמת הפתרון (ר"ש אלמולי, פתרון חלומות, כד:). — °ובמשמ' באור ופרוש לדברים סתומים בספר: שכל העובר על אלה שתי הדברות כאלו עובר על שמנה דברות האחרות וכו' כפתרוני למטה (נסי בר נח הקראי, פרוש עשר' הדברים, לקוטי קדמוניות, נספח', 3). ופירוש מפיח אנו אומרין כי זה המלה יש לה שלוש פתרונות בלשון רבנינו (תשו' הגא' הרכבי רכג, 104). בהעתיקו, מעתיק טעמו וכו' ובאומרו כי זה פתרון תורת משה הרי זה בדאי (שם רמח, 125). ואילו כולן מדרשות הן ואגדות וכו' ויש למקרא הזה פתרונות אחרים (שם שנג, 179). כי מסכונהו לר' אמי ור' אסי שרו להו הכי, ופתרון השרוי הזה לא כחל ולא שרק ולא פרכום ויעלת חן, מתהלל הוא ביפיות שלכלה וכו' (שם שנו, 180). טעמי המחזה והבתרים לא היבנת עניינם וכו' הרף ואגידה לך את פתרונם (רסע"ג, תפס' על חוי הבלכי, דודזון, 64). דע כי לכל האותיות יקרה דגש ורפה מבלעדי בגד כפת למראה פתרונם ושנויי ענינם (מנחם, מחב', פתיח', 3). ויש מלה אשר היא מושכת הענין ומבארת הפתרון ושכל סודו, וכה הוא פתרון הלשון ופשר המלים לפי מחלקותיהם ותוצאותיהם (הוא, שם, פתיחת ערך אב, 11). אבל אנקלוס בפתחו דברי פתרוניו הרחיב את הפתרון לבאר ענינו וכו' להקריב פתרונו ללב וכו' (הוא, שם, איתן, 23). זה כתב מ' אדגים הלוי בר לבראט בתשובתו על רבי ומרי סעדיה וכו' אשר שגג בפתרון (דונש, תשו' על רסע"ג, פתיח'). למנצח על מות לבן, ראיתי בפסוק זה פתרונים לפותרים וכלם פתרו עלמות שתי תיבות וכו' אבל נחלקו בפתרון לבן כל אחד לפי שכלו ואלה פתרוניהם וכו' (הוא, תשו' על מנחם, 15). והזהיר הקב"ה את ישראל על עשרת הדברות לשומרן ולעשותן ולעמוד על פתרונן ועל דיקדוקן ופירושן כללן ופרטן (והזהיר, שמות, כג:, יתרו). ת"ר העוסק במקרא, פי' במקרא בלבד ואין מתעסק גם בתלמוד מדה שאינה מדה היא, שהרי לא נתעסק גם בפתרון המצות, במשנה מדה שנוטלין עליה שכר, פי' המתעסק בפתרון המשנה שיש בה הרבה מן המצות שהן קבלה והן תלויות במשניות החיצונות וכשהוא מתעסק במשנה

[1] [ע"פ הארמ' פתורא. ועי' פשר, הערה.]

צריך לעיין באותן הברייתות כולן ופתרוני החכמים יש לו בזה שכר מצוה, אבל המתעסק בתלמוד וכו׳ אין לך מדה גדולה מזו כי בתלמוד פתרון התורה והמשנה והמצוה שהן בקבלה הלכה למשה מסיני (ר״ח, ב״ק לג.). וכאשר היה האדם קורא ועשו להם ציצית היה אומר כי זו הציצית בשים אותה בכנף הטליח, מספר הוטיה ח׳ ויש בה ה׳ קשרים וידע כל פתרוני הציצית ועניניה וכו׳ זכן כל המצות כולן כאשר היו קוראין אותו היו יודעין לכמה ענינים מתחלקת כל מצוה ומצוה ומה תחתיה מהפתרון (הקד׳ ר״נ גאון לתלמוד). ואחר כך חברו תלמידיו ר׳ חייא ור׳ אושעיא התוספתא, יש בה תוספת באור ופתרון אבל עיקר מהמשנה (הוא, שם). ויועץ הוא (רב אשי) וחכמי דורו לכתוב פתרון המשנה פרק אחר פרק (הוא, שם). ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא וכו׳ (רש״י, שמות כג ה). כי תראה חמור שנאך וגו׳ הרי כי משמש לשון דלמא זכו׳ וכה פתרונו וכו׳ (הוא, שם שם ה).—"אנשי פתרון, "בעלי פתרון, פותרים ומפרשים, פרשנים: וכן רבו המלים אשר החליפו והחסירו אנשי פתרון (מנחם, מחב׳, אבה, 13). פתרו אנשי פתרון חלפו עם אניות אבה, ברחו הימים בריחת אניות הנושאות תבואה וכו׳ (הוא, שם, אבוי, 14). אספות, אומרים בעלי פתרון כי מלה זאת מגזרת סף השער (הוא, שם, אספות, 28).—"ספר פתרונות, ספר פרושים: תקן יהודה בן קוריש בספר פתרוניו ובאר אבחת חרב כמו אבעת חרב וכו׳ (הוא, שם, אבח, 12). זראיתי בספרי פתרונות ולא נתיישבו לי (רש״י, יחזק׳ כא יח). — "ספר הפתרון, כך קורא ר׳ יוסף ן׳ עקנין לס׳ המליצה De interpretatione, περὶ ἑρμηνείας של אריסטו. — ונוהג היום השמוש בבטוי פתרון הבעיה, השאלה, החידה, במשמ׳ התרת קשיים הגיוניים במדע או בחיי המעשה.

פַּתְשֶׁגֶן, פַּרְשֶׁגֶן[1] ש״ז,—טֹפֶס, העתק, נוסח: פַּתְשֶׁגֶן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים (אסת׳ ג יד). ואת פַּתְשֶׁגֶן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו (שם ד ח). וזה פַּרְשֶׁגֶן הנשתון אשר נתן המלך ארתחשסתא לעזרא הכהן הספר (עזרא ז יא). — ובסהמ״א: ואולי אכתוב פתשגן הכתב הזה בלשון ישמעאל למען שיקרא בו מי שלא ידע לשון יהודית (לקוטי קדמוניות, נספח׳, 25). כמו שאם היום הזה נמצא הספר אשר כתב משה פחד יקראנו ורעדה מפני קדושתו עם היות בתוכנו הפתשגן ממנו לאלפים ולרבבות (ר״י אברבנאל, מ״ב כ ב). פתשגן הכתב מספר הגלוי שנשתלח מקה״ק יע״א לעיר לתשובת מה שכתבו גאוועטין שח״ו כפרנו בתורת ה׳ תמימה עם שאר קה״ק (טריד מעיר, יח).—ואמר הפיטן: השבעת לקצין לכתוב לו פתשגן אך למוד ילמד לצדק, בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק (רקע״ג, אכי אם אוכלה, אזהרות, קבץ מע״י גאו׳, 42) מלאת רחמים ותפדם בכסף כפורים על כן קראו לימים האלה פורים, פתשגן הריצו לחוות תהלות מחסמו, צלחו ביד רמה להודיע נסמו (אזכור מעללי־ך, סליחי׳ לום אסתר, סדור ארס לובה א, חרף). — "ובמשמ׳ תמצית התכן של ספור או מחזה: פתשגן המשל (רמח״ל, ברקם ליסרים תהלה). — "ובמשמ׳ עלים לדוגמה, תסכית, Prospekt ; prospect: חפצתי להדפים ס׳ מורה נבוכים בשלש לשונות וכו׳ באשר תראינה עיני מעלתך בפתשגן הכתב אשר אני שלח למראה (מכתב יעקב רומן לצוקסטורף, REJ 1884, עמ׳ 93).

פתת[1], ממנו פַּת, פְּתוֹת, פָּתִית, *פְּתִיתָה *פְּתִפּוּת, פָּתֵת.

פָּתַת[1], פ״י, פָּתוֹת, — חלק להלקים קטנים: פָּתוֹת אתה פתים ויצקת עליה שמן מנחה הוא (ויקר׳ ב ו).—ובתו״ם: היוצק, הבולל, הפותת וכו׳ פטור (זבח׳ יד ג). לא יצק, לא בלל, לא פתת וכו׳ או שפתתן פתים מרובות ולא משחן כשרות (מנח׳ ג ב). היה עומד ומקריב מנחות וכו׳ נטלן לאכלן מברך וכו׳ וכולן פותתן כזית (ברכ׳ לז:). ואה״ב אמרו זה לזה והיו זכורים אותן הימים שהיינו במצרים בשעה שהיינו מבשלין קדירות של בשר

---

[1] [וכן אף בארמ׳ שבמקרא פרשגן (עזרא ד יא. כג; ה ו; ז יא), וכן בסור׳ פַּרְשֶׁגְנָא, מנדע׳ פארשיגנא, זהוא שאול מפרס׳ קדומה פַּצִ׳ן, פַּתְוֵין במשמ׳ טֹפֶס, העתק.]

[1] [וכן בסור׳ ובערב׳ פַּתַּ a), ובכוש׳ פַּתַתַ, שבר, פתת לפרורים, ועי׳ גם עמ׳ 5300, הערה 3).

a) فتّ

ויושבין ואוכלין פכסמין ופותיןן[1]) בתוך הזום של בשר (מד"ר במד' ז).--ובסהמ"א: כל אוכל הלב, אין צריך לומר בשאכלו כזית בבת אחת שהוא חייב, אלא פתתו פתיתין ואכל בסירוגין פחות מכזית עד שאכל כזית בכדי אכילת פרס חייב (והזהיר, ויקר' כג. סמיכי). מרבכת תכיאנה, וכמהו ולמחבת ולמרבכת, רוצה ולמעשה המחבת ולמרבכת והיא הפתותה פתים, ובלשון הערבי רבך (ססים לריג'ג, רנך). — ״פְּתוּת, במשמ׳ שבור מעבודת בפרך, ואמר הפיטן: צואר עבדים בפרך אין פתות, לקונם כי לא נמכרו לצמיתות (ילחק, יקום בעניו, גאולה לשבת ה אססי"ם).

—פעי, ״פִּתֵּת, שִׁבֵּר, כמו פָּתַת: קלפת קרקבן היונה יש לה סגולה לבעלי האצטו׳ ולפתת החצץ (נכבוני, אלה סייס ג, בחליי האלטו׳, ח). רבוי בשר הארנבת מפתת החצץ (הוא, שם שם). אמנם המפתתים החצץ וכו׳ (הוא, שם שם).[1])

---

[1]) [במקום פותתין.]

[1]) [בילק"ש (דברי תתפז) כתוב: ולא החתר והמפותת, ופי׳ הז"ר: עד החוזר תוך כדי דבור או שאמר מפותה הייתי, אך בספרי (שם לב) הנוסח: חוזר ומצלתת, וכך נראה נכון.]

שער הצדי

צ

צ, — האות השמנה עשרה באלף בית העברית [1], ושמה צַאדִי, צַד, צַדִי, צַדִּיק, עי' אלה הערכים [2].

האות צ היא אחת מחמש אותיות שמוצאן הוא דרך השִּׁנַּיִם: ז ס צ שׁ שׂ, ומפני קול השריקה שנשמע בצאתה מהפה היא נכללת בין אותיות השריקה: אותיות השריקה שהם הזין והסמך והצדי (הקדמה לריב"ג שער ג, 6).

אות זו נכתבת בשתי צורות, בתחלת המלה ובאמצעיתה בצורה צ, ונקראת כפופה, ובסוף התבה בצורה ץ, ונקראת ארֻכה, פשוטה.

מה היתה הברת אות זו לפנים בימי חיי הלשון אין לברר בדיוק, וכמו"כ אין לברר אם היתה הברתה שוה בפי כל בני הארץ [3]. בזמננו יש חלוק בין הספרדים והאשכנזים [1], שהראשונים מוציאים אותה דומה להברת הסמך [2] והאחרונים דומה לקול מרכב מן ט ס.

---

[1]) בפרשיות מגלת איכה וכמו כן בקצת מזמורי תהלים הערוכים עפ"י סדר א"ב הפסוקים המתחילים באות צ באים בין הפסוקים המתחילים באות פ [או ע] ובין המתחילים באות ק. [בא"ב היוני, השאול מכנענית, אין אות תמורת הצדי, ואף בספפר משמשת האות קופא, שהיא ק, בערך תשעים.]

[2]) [ועי' ביחוד צַדִי, הערה.]

[3]) אחרי שיבת גלות בבל היתה בודאי דומה להברת האות שׂ, ולכן קראו קצתם השם יצחק גם יִשְׂחָק (תהל' קה ט). [הכתיב יִשְׂחָק בשם הפרטי נמצא גם בכמה מקומות בספרי נביאים (עמו' ז ט; שם שם יו; ירמ' לג כו), וחלוף צ—שׂ הבא לא רק בשם הפרטי אלא בכל השרש שׂחק על יד צחק וכדו', מורה על כך שלא היה הבדל במבטא ההגאים המסמנים בשתי אותיות אלו אלא בתהודה (resonance) הנחצית של הצ, אשר על יד הגה נחצי אחר כמו ח אי אפשר להבחין בה כראוי. בשאלת מבטא האות צ יש להתחשב גם א) בצורתה הקדומה של האות, שאינה בעקר אלא ז בתוספת קו מבדיל (דיאקריטי) מצד שמאל, כשם שגם שין וסמך בכתב הקדום אינם אלא שנויי הזין; ב) בעֻבדה שהצדי העברי בא במקום הגאים שונים בערב', בארמ' ובאוגרית', והבדל בהגית הצדי נכר אף במלים ובשמות הפרטים שהֻשאלו ליוני בתקופה קדומה, כגון Σιδών, צִידון, χρυσός, חרוץ, לעֻמת Τῦρος במקום צור וכדו'. בתו"ם מעתק σ יוני או s רומי פעמים רבות בצדי. יֻש להניח שלפחות צ זו המקבילה לאות צ אף בערבי a) וארמ' וכוש', בֻטאה כסמך נחצית אף בתקופה המקראית הקדומה. ומֻרבים המקרים של חלוף סמך בצדי בתו"ם (פרסם—פרצם) וגם בסהמ"א של הספרדים (צעיף ת' סעיף, כתיב אריצטו על יד אריסטו, ועוד). ועי' בהערה הבאה.]

[1]) [מבטא היהודים בימינו (לפי אידלזון, MGWJ, 1913 עמ' 527 וכו', 697 וכו') הוא כמו צ a) הערב'— סמך נחצית — אצל יהודי תימן, בבל ומרוקו, הספרדים שבארצות דוברות ערבית והשומרונים; אך אצל היהודים האשכנזים, הספרדים שביון ותורקיה והפורטוגיזים ויהודי דגסטן ופרס כמו ts או tz. ועי' בהערה הבאה.]

[2]) [מבטא זה של הצדי בפי יהודי המזרח כסמך

---

a) ص

האות צדי היא שרשית בלבד, וכשהיא פ״פ, ת ההתפעל מתחלפת בהאות ט ונכנסת בין פ״פ לע״פ, צָדַק, בהתפ׳ הִצְטַדֵּק.

בלשון עברית בעצמה היא מתחלפת פעמים בהאות שׂ: צחק — שחק, וכמו״כ באות ז (עי׳ זה) ובאות ס (עי׳ זה).

ובשאר הלשונות האחיות באות במקומה, מלבד עצם זו האות גם קצת אותיות אחרות. בארמ׳ גם ע וגם ק, ובערב׳ צ׳ וגם ט׳[1]).

על פי מקומה של אות זו בסדר האלף בית שמשה אות זו במקום המספר תשעים: יצחק, י׳ מול עשרה נסיונות, צ׳ ל ת ש ע י ם שנה לשרה נולד, ח׳ לשמונה ימים נמול, ק מאה שנים היו לאברהם (מד״ר במדי׳ יח). — ואות ץ תשע מאות: חזור לך לאותיות הפשוטות, ק פשוטה ת״ק, מ״ם סתומה ת״ר, נו״ן פשוטה ת״ש, ף פשוטה ת״ת, ץ פ ש ו ט ה ת ת ״ ק (ברלמ׳ רבתי, חלבק, עמ׳ 5).

צ אינה מתחברת בשרשי הלשון העברי׳ עם ז, ט, כ, ס, ש (מנחם).

א. צֵא[2]), ת״ז, — כמו צֹאִי מלכלך בצואה, טמא ומטנף: וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זהבך תזרם כמו דוה צֵא[3]) תאמר לו (ישע׳ ל כב). — ובהכפלה לחזוק, צֵא־צֵא: וכה אמר שמעי בקללו צֵא צֵא[1]) איש הדמים ואיש הבליעל (ש״ב יז ז).

ב. *צֵא[2]), — מלת חסור, צֵא מדבר פלוני, חַסֵר ממנו, נַכֵּה ממנו, עי׳ יָצָא, עמ׳ 2110.

*צָאדִי, ש״ז, —כמו צָדִי, שם האות צ, ואמר הפיטן: צ א ד י, צדקה יעשה למענו, קוף, קץ פדות ישלח להמונו (חלק חמלך, רכי ושמחי, ו:).

א. *צָאָה[3]), קל לא נמצא.

—פע, *צֵאָה, — צֵאָה את פלוני, חשב אותו לצא, לצואה, לדבר טמא ומאוס: תעב תתעבנו, צ א י ה ו נבליהו (ירוש׳ שבת ט ח; וכעין זה שם ע״ז ג ח). צא תאמר לו וכו׳, צ א י ה ו נבליהו, את שקורין אותו פני מלך קורין אותו פני כלב וכו׳ (בשם ר׳ אלעזר, שם שבת ט ח).

ב. *צָאָה[4]), פ״י, —כמו הוֹצִיא, ואמר הפיטן: צבאות קדושים לשוכן רומה צְאֵם[5]) מעמך ויחגו

נחצית הוא הנמצא אף בערב׳ ובבנות הלשון הארמ׳ והסור׳ שנשמרה להן מסרת, והוא שהיה קים גם בכנעני׳ ובאשורי׳ לפי ההעתקות ליוני׳ ורומ׳; ואף בכוש׳, שהיא לשון שמית מאחרת, המשפעת מלשון עמים זרים, מבטא הצדי הפשוטה הוא ts, כמבטא יהודי אשכנז. ויש לשים לב שבקצת חלקי גרמניה הפכה אף הסמך להגה ts, עד שאמרו tsof ,tsude במקום סעודה, סוף.]

[1]) ובארמ׳ צחק—גחך, צנה—ג׳נח a) בערב׳, ואולי גם שׂ שוכ b)—קוץ.

[הכונה: במקום הגה זה, שנכתב בעברי׳ שבמקרא באות צ (ושהוא הגה אחיד גם באשור׳), היו בשפה השמית הקדומה הגאים שונים. יש צ (עברית) שהיא צ בכל הלשונות (כגון צדק); יש צ שבערבי׳ היא צ׳ c) וחיא בארמ׳ קדומה ק ובארמ׳ מאחרת ע (כגון אֶרֶץ— ארצ׳ d)—ארקא—ארעא), ויש צ שהיא בערבי׳ ט׳ e) כגון צבי—ט׳בי f)—טביא).]

[2]) [עי׳ בהערות הבאות].

[3]) [דרשת החכמים (ירוש׳ שבת ט ח): ר׳ שמואל ר׳ אבהו בשם ר׳ אלעזר צא תאמר לו צואה תאמר לו כוונה לאמת, אלא שאין צֵא ש״ז אלא ת״ז; כי אין כל ענין ל א מ ר לע״ז שהיא תצא, ואין „תאמר לו״ אלא ת ק ר א לו, ובהקבלה אל טמאת ה ד ו ה באת לשון טנוף ולא לשון יציאה. וכן הערת המסרת: לית לשון טנוף (מובא ברד״ק), כלו׳ אין במקום אחר צא במשמ׳ זו של טנוף כמו כאן. ועי׳ בהערה הבאה.]

[1]) [אין משמ׳ צֵא כצווי של יצא מתאימה כאן, הרי כבר יצא דויד מירושלים והוא בורח במדבר. ואולם בהקבלה אל ד מ י ם שהוא לשון טמאה (כמו בישע׳ ד ד: אם רחץ יי׳ את צ א ת בנות ציון ואת ד מ י ירושלם ידיח מקרבה), ובחרוף גם בא צֵא כאן במשמ׳ מלכלך וצֹאִי. ועי׳ ב. צֵאצָא, ועי׳ צ ו א, הערה.]

[2]) [רגילים להבין צא בשמוש זה כצווי קל מן יָצָא במשמ׳ פ״י. אך אין שמוש כזה נמצא בצורת אחרת. על כן נראה שלפנינו קצור לשוני במקום ציוי׳ פועי׳, יוֹצֵא, או של לווי, הפע׳ הוֹצֵא ממנו כך וכך, כדגמת כַּם, צָג הבא בלשון הפיטנים במקום הביט, יצג וכדו׳, וצ״ע. וכן נמצא באמת בלשון הפיטנים גם צָאת במקום הוציא, עי׳ ב. צָאָה, פִּע׳].

[3]) [פעל זה נמצא גם בסור׳ וגם שם רק בבנין פַּעֵל ואֶתְפַּעַל בלבד, כפעל משני הנגזר מן השם ולא כשרשו שהוא צ ו א, עי׳ ערך זה.]

[4]) [פעל שיצרוהו הפיטנים במקום י צ א, וממנו גזרו גם את השם צֵאוי. ועי׳ ב. צֵא, הערה.]

[5]) [כך מנֻקד בדפוסים.]

a) جنح b) شوك c) ض d) أرض e) ظ f) ظبي

באומה (יהודה בן מנחם, אני חומה, יול' פסח הגדול, מחז' איטלי' א, 5:).

—פע', צָאָה, — כמו קל, ואמר הפיטן: שישי שמע לגוי צָאָנִי [1] שבתם רמוס הצרי להדכיאני וכו' (ר"א קליר, פסח סורו מני, קינ' ת"ב).

צֵאָה [2], ש"נ, סמי' צֵאַת, כנ' צֵאָתְךָ, — מה שנהיה מהמזון של בע"ח אחרי שנתעכל בהקבה ונדחה אל מחוץ להגוף, במקום המלה ההמונית חרא, Kot; excrement; excrément: ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ והפרתה בה ושבת וכסית את צֵאָתֶךָ (דבר' כג יד). ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צֵאַת האדם תעגנה לעיניהם (יחזק' ד יב). — ואמר המשורר: ומותר מאכל ילך במעיו ושם ישוב לצואה כל רגעיו (ר"י זבארה, צחי הכסף, בסוף ס' שעשועים, דודזון, 164).

צֹאָה, ש"נ, סמי' צֹאַת, כנ' צֹאָתוֹ, צוֹאָתָם,—כמו צֵאָה, ובמליצה בענין החטאים והמעשים הרעים: אם רחץ אדני את צֹאַת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה ברוח [3] משפט וברוח בער (ישע' ד ד). דור טהור בעיניו ומִצֹּאָתוֹ לא רחץ (משלי ל יב). — ובהרחבה, גם להקיא שיוצא דרך הפה: כי כל שלחנות מלאו קיא צֹאָה בלי מקום [4] (ישע' כח ח).— ובמשמ' העקרית: ויאמר רבשקה האל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את צוֹאָתָם [5] ולשתות את שיניהם עמכם (שם לו יב). — ובתו"מ: כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה ועל צואה של קטן ועל עקרב שלא תישך (שבת מג ז). כיצד מבטלה (את העבודה הזרה), קטע ראש אזנה, ראש חטמה וכו', השתין בפניה, גררה, וזרק בה את הצואה הרי זו אינה בטלה (ע"ז ד ה). אחוזת הדם והמעושנת והמצוננת ושאכלה הרדופני ושאכלה צואת תרנגולים או ששתתה מים הרעים כשרה (חול' ג ה). אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש או מגררן כדי שלא יטנפו כליו (רבן שמעון בן גמלי', תוספת' שבת טז יט). העושה מערות לרבים מרחיץ בהם פניו וידיו ורגליו, היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה אסור (שם ב"מ יא לא). איזהו מקמץ, זה בורסי, ויש אומרים זה המקמץ צואה (שם כתוב' ז י, נוס' הדפוס'). עומד הוא אדם על הצואה ומתפלל ובלבד שלא יהא בשרו נוגע בצואה (רב הונא, ירוש' ברכ' ג ד). צואה שתחת הכסא חיבור לטומאה (רבי, שם פסח' ג ג). צואה אין דרך בני אדם לטעות בו (שם בילה א ג). לא יקרא אדם ק"ש לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת תרנגולים ולא כנגד צואת אשפה שריחה רע (ברכ' כה.). צואה עוברת אביי אמר מותר לקרות ק"ש וכו' (שם שם). פי חזיר כצואה עוברת דמי (רב פפא, שם שם). ולהג הרבה יגיעת בשר וכו', מלמד שכל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (בשם רב אחא בר עולא, עירובי' כא:). כמו שבלול תמס יהלוך וכו', כשלשול הזה שהוא נמחה בצואת (מד"ר ברא' כח). משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח את הצואה (ר' איבו, שם במד' יט).—ובספה"מ: קדוש איך לא יצרו אמרת מבית ומחוץ, וכלי מלא צואה מה יועיל בהיותו רחוץ (רסע"ג, השג' על חוי הבלכי, דודזון, 40). כשנעיין במה שיש תוך גוף האדם מן הלכלוכים והטנופים וכו' כי זוהמתו יותר כבדה מכל זוהמת כל נבלות שאר ב"ח וצואתו יותר מסרחת מצואת שאר בעלי חיים (ר"י א"ס, חו"ה, עבודת האלהים, פתיח'). אסרו חכמים מאכלות ומשקין שנפש רוב בני אדם קיהה מהן כגון מאכלות ומשקין שנתערב בהן קיא או צואה ולחה סרוחה וכיוצא בהן (רמב"ם,

---

1) [כך מנוקד בדפוסים.]

2) סברו הקדמוני' כי מלה זו וכמו כן המלה צֵאָה שלאחריה נגזרו מן השרש יצא. אך קצת החדשים (דליץ ואחרים) אמרו כי נגזר משרש צא שבאתיופ' במשמ' רקב ובאשה. ואולי דומה לזה בערב' האצ a), מיוחד להעופות. [ועי' צוא, הערה.]

3) [לפי טורטישנר (ס' איוב, עמ' 181) הכונה: ידיח מקרבה בְּרוּחַ (ז"א בשטף) משפט וּבְרוּחַ בער; ומעין זה באיוב (יד ט): מריח מים יפרח, צ"ל מרוח מים.]

4) [ועי' גם צֵו, הערה.]

5) כך הקרי במקום חראיהם שבכתיב (גם במ"ב יח כז) שנחשבה בזמן תקון הקרי למלה מגנה שאינו נאה להוציא מהפה.

---

a) هاص

מאכלות אסורות יז כט). — *צֵאַת הָאֹזֶן, כעין שעוה, הנפרש מתוכה, *צֵאַת הַחֹטֶם, כעין חמר רירי הנפרש מתוכו: צנים פחים בדרך עקש וכו׳ ר׳ יוסי בר חנינא אמר זו צ ו א ה דאמר מר צ ו א ת החוטם וצ ו א ת האוזן רובן קשה ומיעוטן יפה (ב״מ קז:).— ובספה״א : ועל זה דמעת העינים חריפה ומלוחת וצ ו א ת האזן מרה (שבתי דונולו, חכמוני ליצירה א׳ ורשה, עג.). צ ו א ת האוזן אם תשי׳ על נשיכת הדבורה יתרפא (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יא). — *צֹאָה שתחת הצפורן, זהמה וחלאה: לפלוף שבעין וכו׳ ולכלוכי צואה שעל בשרו וצ ו א ה שתחת הצפורן וכו׳ לא טמא ולא מטמא (מקוא׳ ט ד). רבי יוסי ורבי יהודה חד אכיל דייסא באצבעתיה וחד אכיל בהוצא, א״ל דאכיל בהוצא לדאכיל באצבעתיה עד מתי אתה מאכילני צ ו א ת ך וכו׳ (נדר׳ מט:).— *ומליצה: כתוב בתורתכם לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב, מה הן וכו׳ יעשה בהן מרחצאות ובתי כסאות וכו׳ כך אמר פלוני מצ ו א ה באו ולצ ו א ה יצאו [1]) שנאמר כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו (יעקב אים כפר סכניא לר׳ אליעזר, מד״ר קהל׳, כל הדברים יגעים).

***צָאוּי** [2]), ת״ז, — כמו צֹאִי: כמה נותן לו משקל ה׳ סלעים ביהודה שהן י׳ סלעים בגליל, מלובן ולא צ א ו י [3]), ולא שילבננו ויתננו לו אלא נותן לו צמר [4]) צ א ו י כדי שילבננו ויעמוד בידו משקל ה׳ סלעים ביהודה שהן י׳ סלעים בגליל (תוספת׳ חול׳ י א, נוס׳ הדפו׳).

***צָאוּי**, ש״ז,—שה״פ מן ב. צָאָה, יציאה, הוצאה, ואמר הפיטן : צ א ו י, רכש ואופן מנגוע שרף ואופן חיתם לשוד ולכפן וישב עליהם אופן (מנחם בר׳ מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה).

[1]) [בבבלי (ע״ז יז.) : ממקום הטנופת באו למקום הטנופת ילכו.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [כך בתוספת׳ שבדפוס׳, ואפשר שהכונה באמת לצורה צָאוּי. אמנם בהוצ׳ צוק״ם (חול׳ י ה) : צ ו י, הבא במקום צ ו א י, ואפשר שגם צ א ו י אינו אלא כתיב אחר במקום זה.]

[4]) [כצ״ל וכך צוק״ם. בדפוס׳ בשבוש: נותן לצמר.]

צְאוֹן, עי׳ צאון.

צֹאִי [1]), ת״ז, מ״ר צֹאִים, צוֹאִים,—בגד צֹאִי, מְטֻנָּף, מלכלך : ויהושע היה לבוש בגדים צוֹאִים ועומד לפני המלאך ויאמר אל העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הַצֹּאִים מעליו (זכר׳ ג ג–ד).— ובתו״ם צואי, צוי : לוקחין ממנו (מן החשוד על הבכורות) עורות של נקבה ואין לוקחין ממנו צמר מלובן וצ ו א י [2]) אבל לוקחין ממנו טוי ובגדים (ר׳ אליעזר, בכורו׳ ז). וכמה נותנין לו משקל חמש סלעים ביהודה שהן עשר סלעים בגליל, מלובן (הצמר) ולא צ ו א י [2]) כדי לעשות ממנו בגד קטן (חול׳ יא ב). וכי דרכו של יהושע ללבוש בגדים צ ו א י ם אלא מלמד שהיו בניו נושאים נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהן (סנה׳ לג.). ואם היו בגדיו צואין מדיחן בצונן אבל לא במי רגלים (שמח׳ ה ט). הייתי משמש את אבי בכלים צ ו א י ם ובשהייתי הולך לשוק הייתי משליך אותן הכלים ולובש כלים נאים ויוצא בהן (רשב״ג, מד״ר דבר׳ א). —ובספה״א : אסרו חכמים לאכול ולשתות בכלים הצ ו א י ם שנפשו של אדם מתאוננת מהם (רמב״ם, מאכלות אסורות יז כט). מי שהיו לו גיזות רבות של ראשית הגז ורוצה להלק לכהנים וכו׳ יתן לו מצמר הגיזה כשהוא צ ו א י כדי שיהיה בו אחר הליבון חמש סלעים או יתר (הוא, בכורים י טז). אין לוקחין ממנו צמר אפילו מלובן ואין צריך לומר צ ו א י (הוא, בכורות ג מ). ומכל מקום שחקים כשרים הם אף לעבודה אבל אם נטשטשו מכל וכל או נקרעו או נתקצרו בפחות מכדי מדתו פסולים ואם נעשי צ ו א י ם אין מכבסין אותם (המאירי ליומא א יב:).—ואמר המשורר : פשוט בגדי נעורים הכלואים והצ ו א י ם והלבש הלבנים (רש״ע פלקירא, המבקש, יא).

***צָאַל** [3]), פ״ע,—הֵצֵל, נתן צל ואמר הפיטן : מי פועל כפלאיך מי צ ו א ל כצנתך (מי אדיר, סחר׳ יוה״כ).

[1]) [וכן בארמי׳ שבתו״ם צאי.]

[2]) [גי׳ הערוך : צ ו י, וכן בתוספת׳ (חול׳ י ה) הוצ׳ צוק״ם : נותן לו צמר צ ו י כדי שילבננו, ובדפוס׳ (שם שם) : צ א ו י, צָאוּי, עי׳ ערך זה.]

[3]) [עי׳ בהערה לקמן.]

צֶאֱל [1]) ס"ז, מ"ר צֶאֱלִים, — שם למין ממיני האילן, מאילנות הקוציים, ויגדל בעמקים, לט קוצי, zizyphus lotus: תחת צֶאֱלִים [2]) ישכב בסתר קנה ובצה יסכהו צֶאֱלִים [1]) צללו יסבוהו ערבי נחל (איוב מ כא–כב).—ובסהמ"א: יבולה וצאצאיה (של טריפולי) וכו' אגפים תפוחים וכו' צ א ל י ם (לאטאסבייסע, איוב מ ך"א ך"ב וכן הוא בערבי) (ר"מ בלוך, סבילי עולס ג, ז).—ואמר הפיטן: תניף פנימי חלב ותרים דשן ועצי אור תבערה, שמן משחת קודש וקטרת סמים ואחת בשנה בקרני פנימי להערה, סמכוני צ א ל י קודש הלולי ובקע לגלגלת לא נעדרה כופר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה (רסע"ג, אזהרות, אככי אם אוכלה, קונץ מע"י גאו' ג, 40). פועל בחכמה פקד אדמה פלוט ביחומה פראים ובהמה, צ א ל י ם יסוכיוהו צפה לערכהו צדו לנכסהו צנועים לכוסהו (שלמה הבבלי, אל נשא, יולי סבת בראשית). — ואמר המשורר: רועה עדריו נער מה טוב מנת חלקו ומה נעמה וכו' בין צ א ל י ם ישכב והוא בוטח (רמ"ח לוצאטו, מגדל עז ג א).—°ובמשמ' צֵל [2]), ואמר המשורר: עת עיני ראשונה אתך חזיו נפל מעליסו מסך האפל כברוח בן רגע צ א ל י ם נטיו בזורח חשמש מרום ושפל (יל"ג, חנה, שירי יל"ג א, 3). — °וצללי צבעים: בעל החומה (מויער שפעכט) משכנו האיראפ'א הדרומי ואוהב לקנן ביותר על החומות ומגדלים גדלו כחצפור (שפערלינג) ומראהו אמוץ יפה ב צ א ל י ם שונים וכנפיו אדומי שושנה (סינאאק, תולדות הארץ, החיים, קכו). מראה נוצותיו (של עוף המות) כלול שתרחר ואמוץ ב צ א ל י ם שונים (שם שם, קלה).

צאן [3]), ממנו צאן.

צֹאן [4]), ס"נ, ככי צֹאנִי, צֹאנְךָ, צֹאנוֹ, צֹאנֵנוּ, (צאוננו), צֹאנְכֶם, צֹנאכֶם, צֹאנָם, — א) שם קבוץ כללי

---

[1]) בערב' צ'אל a), והוא שם לאילן. ואמר אבו חניפה: אלצ'אל שג'רה מנ אלדק תכונ כאטראפ אליסנ תרתפע קדר אלד'ראע תנבת נבת נבאת אלשרו ולהא ברעמת צפרא' ד'פיח ג'דא תאתיכ ריחאה מן קבל אנ תצל אליהא, [ובעברי: הצ'אל הוא עץ מן הקטנים שימצא בקצות תימן, ירום כמדת אמה ויצמח כצמח צמחי הברוש ולו פרח צהב ריחני, יבואך ריחו בטרם תגיע אליו,] ע"כ. ואמר עוד אבו חניפה: אלצ'אל ינבת פי אלשהול ואלועור, [ובעבר': הצאיל יגדל במישורים ובמדברות,] ע"כ. ואמר אחר: והו שג'ר אלשדר מן שג'ר אלשוכ פאד' אנבת עלי שט אלאנהאר קיל לה אלעברי b), [ובעברי: והוא עץ מחלט מעצי הקוצים ואם יגדל בשפת הנהרות יקרא לו עברי b),] ע"כ. ואלעברי [כלוי הגדל בגדה] פרשו המלונים הערבים לאמר: מא נבת מן אלשדר עלי שטוט אלאנהאר ועט'ם, [ובעברי: מה שיגדל מן הלט בגדות הנהרות והוא גדול,] ע"כ. ואפשר כי כאן חכונה בערבי נחל לזה האילן ואולי היה [כאן] באמת כתוב עברי נחל. — ואבן ג'ני אמר: אלצ'אל הוא אלשדר אלג'בלי ואלג'בלי ארק עוד מן אלנחרי, [ובעבר': הצ'אל הוא הלט ההררי, וההררי הוא דק בעצו מן הנהרי], ע"כ. [והוא כארמי ובסור' עאלא, עלא, ובלשונות האירופיות jujube(-tree); Brustbeerbaum; ועי' לֹו, Flora III, עמ' 134 וכו'.]

[2]) [השבעים תרגמו: כל מיני (παντόδαπα) עצים, או עצים גדולים (μεγάλα), וכל יתר התרגומים הקדומים טלליא, צללים, וכדו'. וכן רש"י, ראב"ע ואחרים.] ואמר ריב"ג, וז"ל: בעלי הפרוש מפרשים צאלים כמו צללים ולא היינו מונעים אותם בתמורת האלף מאחד מן הכפולים לולא הפסד הענין, והוא שאם היה כמו שחשבו לא היה צריך לצללו באמרו צאלים, שאין טעם למאמר האומר יסכוהו צללים צללו. ועוד כי אמרו יסבוהו ערבי נחל הוא ענין דומה לחלק הראשון אשר הוא יסכוהו צאלים צללו והוא שב עליו. אם כן הוא צאלים צמח כמו ערבי נחל, ואיננו רחוק בעיני שרוצים בו הצמח שקורין בערבי אלצ'אל, וכאשר נשים אותו צמח כאשר אמרנו יישר צללו עם צאלים, ויהיה הענין יכסוהו הצאלים שמצללין עליו, וזהו אשר נבחר אנחנו בצאלים, והאלהים יודע האמת. וממה שמחזק סברתנו בו עוד אמרו תחת צאלים ישכב בסתר קנה ובצה, ואמרו בסתר קנה ובצה דומה לאמרו תחת צאלים ישכב והוא צמח כמהו, עכ"ל. [ובסהמ"א השתמשו במלה זו גם במובן אילן וגם במובן צל כמוכח ע"י הדגמאות, ואף גזרו מן השם פעל צָאַל במשמ' צלל.]

a) ضال b) عبري

[1]) יש מספקים באמתת מלה זו.

[2]) [עי' בהערה לעיל.]

[3]) [עיי בהערה הבאה.]

[4]) בערב' צַ'אן a), בארמ' וסורי ענא. באשור' צֵינ. ולא נתברר מקור משמ' זו. וי"א כי הוא השרש הערב' צ'ונ b) במשמ' הרבה ילדים.

[המלה צ א ן העבר' נמצאת בכתיב zu-u-ni גם בהערה (המביאת מלים מתוך הטפס העברי שממנו

a) ضأن b) ضون

למין הכבשים והעזים, Kleinvieh; menu bétail; small cattle: ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה וכו׳ והבל הבא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן וישע יי׳ אל הבל ואל מנחתו (בראש׳ ד ב—ד). ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם (שם כ יד). ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לבדהן (שם כא כח). והנה רחל בתו באה עם הצאן (שם כט ו). ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את צאן לבן אחי אמו (שם שם י). ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים והכשבים הפריד יעקב ויתן פני הצאן ¹) אל עקד וכל חום בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה במקלות ובהעטיף הצאן לא ישים והיה העטפים ללבן והקשרים ליעקב (שם ל לח—מב). ולבן הלך לגזז את צאנו (שם לא יט). רחליך ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי (שם שם לח). הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה ראה לי הוא (שם שם מג). ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה (שם לב ו). יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן (שם לז ב). לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר (שם שם יד). כי תועבת מצרים כל רעה צאן (שם מו לד). בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך (שמות י ט). משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח (שם יב כא). אדם כי יקריב מכם קרבן ליי׳ מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם (ויקר׳ א ב). ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים לעלה זכר תמים יקריבנו (שם א י). והביא את אשמו ליי׳ על חטאתו אשר חטא נקבה מן הצאן כשבה או שעירת עזים לחטאת (שם ה ו). והביא את אשמו ליי׳ איל תמים מן הצאן (שם שם יח). וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבר תחת השבט העשירי יהיה קדש ליי׳ (שם כז לב). הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם (במד׳ יא כב). ולא תהיה עדת יי׳ כצאן אשר אין להם רעה (שם כז יז). בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם ¹) (שם לב כד). העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך (דבר׳ טו יד). כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליי׳ אלהיך (שם שם יט). שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמרך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע (שם כח לא). חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים (שם לב יד). צאנכם יעשר (המלך) ואתם תהיו לו לעבדים (ש״א ח יז). ומה קול הצאן הזה באזני וקול הבקר אשר אנכי שמע (שם טו יד). אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל (ש״ב ז ח). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול (שם יז כט). ראיתי את כל ישראל נפצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה (מ״א כב יז). והיה כצבי מדח וכצאן ואין מקבץ (ישע׳ יג יד). כלנו כצאן תעינו איש לדרכו פנינו (שם נג ו). ואכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכל צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך (ירמ׳ ה יז). התקם כצאן לטבחה והקדשם ליום הרגה (שם יב ג). עוד יהיה במקום הזה החרב מאין אדם ועד בהמה ובכל עריו נוה רעים מרבצים צאן וכו׳ (שם לג יב). צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום וכו׳ נדו מתוך בבל ומארץ כשדים יצאו והיו כעתודים לפני צאן (שם נ ו—ח). בכלותך מחטא תקריב פר בן בקר תמים ואיל מן הצאן תמים (יחזק׳ מג כג). ושה אחת מן הצאן מן המאתים ממשקה ישראל ²) למנחה

תרגמו הדברים) שבמכתב מעטרנא 263, שורה 12. בארמ׳ הקדומה צורתה ק ן (סעודות יב, קולי מס׳ 33), קנא; ובאוגריתי צאן, והיא באה בלשון זו ובאשורי׳ בשמושים דומים לאלה שבעבר׳, כגון שלש צאן, צאן רבות וכדו׳.]

¹) [ת״י: ויהב בריש ענא משכוכיתא כל ית דרגול וכו׳, כלו׳ ויתן בראש הצאן כמשכוכיות, כראשי העדר ההולכים לפני הצאן, אך אין זה תרגום המלים פ נ י ה צ א ן אלא באור הענין, ולאותו פרוש מתכון גם ת״א: ויהב בריש ענא כל דרגול וכו׳.]

¹) [יש מן הקדמונים שראו בצנאכם צורה מן צנה (עי׳ ערך זה), כך ריב״ג ורד״ק; וראב״ע כתב: אל״ף לצנאכם נוסף כמו והאזניחו נהרות.]

²) [לפי טורטשינר, Altbabyl. Tempelrechnungen, עמ׳ 5, אין כאן בדברי יחזק׳ הבבלי ש ה אלא כמו שאה, סאה במשמ׳ מדה (באשור׳: שאת), והכונה בעקר: ו מ ד ה (סאה) א ח ת מ ן ה מ א ת י ם ממשקה ישראל למנחה וכו׳. וכן שם בפס׳ י״א: האיפה והבת

ולעולה ולשלמים לכפר עליהם נאם אדני יי' (סס מה יה). השכבים על מטות שן וסרחים על ערשתם ואכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק (עמו' ו ד). גזר ממכלה צאן ואין בקר ברפתים (חבק' ג יז). לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו (תהל' סה יד). וישגב אביון מעוני וישם כצאן משפחות (סס קז מא). צאונינו [1] מאליפות מרבבות בחוצותינו אלופינו מסבלים וכו' (סס קמד יג—יד). ידע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים (משלי כז כג). צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על משכנות הרעים (שה"ש א ח). ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם (עזר' י יט). ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו הכהנים ויבנו את שער הצאן (נחמ' ג א). גם הערביאים מביאים לו צאן אילים שבעת אלפים ושבע מאות ותישים שבעת אלפים ושבע מאות (דה"ב יז יא). ובני ישראל ויהודה היושבים בערי יהודה גם הם מעשר בקר וצאן ומעשר קדשים המקדשים ליי' אלהיהם הביאו ויתנו ערמות ערמות (סס לא ו). וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים (סס לה ז). — ובמשמ' כבשים בלבד, בנגוד לעזים: והאיש גדול מאד ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים (ש"א כה ב). — שם גם ליחידות, שתי צאן, ולא יתרבה השם: חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה (שמות כא לז). ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הצבא צאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים (במד' לא לב). ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר (ש"א יז כח). ותמהר אביגיל ותקח מאתים לחם ושנים נבלי יין וחמש צאן עשוות וחמש סאים קלי וכו' (סס כה יח). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישע' ז כא). עד תעברנה הצאן על ידי מונה (ירמ' לג יג). הך את הרעה ותפוצין הצאן (זכר' יג ז). ויהי מקנהו שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים וחמש מאות צמד

תכן אחד יהיה לשאת מעשר החמר הבת ועשירית החמר האיפה וכו', הכונה: האיפה והבת תכן אחד אחד יהיה למדה, לסאה, באלה, כי מעשר החמר היא הבת, ועשירית החמר היא גם האיפה. אך הואיל ולא הובנה המלה נוסף כאן מן הצאן, בנגוד אל ממשקה ישראל.]

[1]) [הערת המסורה: יתיר ו'.]

בקר וחמש מאות אתונות ועבדה רבה מאד (איוב ג). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברות וצפרים נעשו לי (נחמ' ה יח). כי חזקיהו מלך יהודה הרים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צאן והשרים הרימו לקהל פרים אלף וצאן עשרת אלפים (דה"ב ל כד). — בני צאן, היחידות מן הצאן: ונהרו אל טוב יי' על דגן ועל תירש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר (ירמ' לא יא). ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן (תהל' קיד ד). — עדרי צאן: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רבצים עליה (ברא' כט ב). מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר כי אין מרעה להם גם עדרי הצאן נאשמו (יואל א יח). והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כאריה בבהמות יער ככפיר בעדרי צאן אשר אם עבר ורמס וטרף ואין מציל (מיכ' ה ז). — מקנה צאן: ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה (ברא' כו יד). וינהלם בלחם בכל מקניהם... ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים (סס מז יז). קניתי לי עבדים ושפחות ובני בית היה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי (קהל' ב ז). וערים עשה לו ומקנה צאן ובקר לרב (דה"ב לב כט). — גדרות צאן, מכלאות צאן, נוה צאן: גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו (במד' לב טז). ואת בית נמרה ואת בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן (סס סס לו). והיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לרבץ בקר לעמי אשר דרשוני (ישע' סה י). והיתה חבל הים נות כרת רעים וגדרות צאן (צפנ' ב ו). ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאת צאן (תהל' עח ע). ועי' גדרה, א. מכלה, נוה. — מרבץ צאן, מקום בו רובצות הצאן: ונתתה את רבה לנוה גמלים ואת בני עמון למרבץ צאן (יחזק' כה ה). — עשתרות צאן, עי' עשתרת, משמ' ב). — אדירי הצאן, עי' אדיר. — צעירי הצאן, הצעירים, הקטנים שבצאן: לכן שמעו עצת יי' אשר יעץ אל אדום וכו' אם לוא יסחבום צעירי הצאן אם לא ישים עליהם נוהם (ירמ' מט כ; ודומה לו סס נ מה). — עניי [1] הצאן: וארעה את צאן ההרגת

[1]) [בשני המקומות המובאים גרסו השבעים: (ל) כן עניי (הצאן) כמלה אחת (ל) כנעניי הצאן, ותרגמו: εἰς τὴν Χαναανῖτιν, οἱ Χαναναῖοι, וכך כמה מן החדשים. ואין ספק שבפרשה זו המביאה כמה מלים מיחדות כגון חבלים (עי' פחל, הערה), אדר היקר אשר יקרתי מעליהם וכדו', בא גם בטוי מית

לכן עניי הצאן וכו' וידעו כן עניי הצאן השמרים אתי כי דבר יי' הוא (זכר' יא ז–יא). — צאן הֲהֲרֵגָה, צאן שנועדו להרגה ולשחיטה: כה אמר יי' אלהי רעה את צאן ההרגה (שם שם ד). ועי' בפסוק שלעיל. —ובאותה משמעות צאן טִבְחָה: כי עליך הרגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהל' מד כג). — וצאן מאכל: תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו (שם שם יב). —צאן קָדָשִׁים, הצאן לקרבנות המקדש: כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם (יחזק' לו לח).—צאן בָּצְרָה: אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה [1] כעדר בתוך הדברו תהימנה מאדם (מיכ' ב יב). — גֵז צאן, הצמר שגוזו מעל הצאן: ראשית דגנך תירשך ויצהרך וראשית גז צאנך תתן לו (לכהן) (דבר' יח ד). — כַּלְבֵי הַצאן, הכלבים השומרים את הצאן: ועתה שחקו עלי צעירים ממני לימים אשר מאסתי אבותם לשית עם כלבי צאני (איוב ל א). — ובהשאלה לאדם ועם: הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הַצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (ש"ב כד יז). לכן כה אמר יי' אלהי ישראל על הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדחום ולא פקדתם אתם וכו' ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם (ירמ' כג ב–ג). הנני אני ודרשתי את צאני ובקרתים כבקרת רעה עדרו וכו' כן אבקר את צאני (יחזק' לד יא–יב).—צאן מרעית: ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (שם שם לא). למה אלהים זנחת לנצח יעשן אפך בצאן מרעיתך (תהל' עד א). ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך (שם עט יג). כי יי' הוא האלהים הוא עשנו ולא אנחנו עמו וצאן מרעיתו (שם ק ג). — וצאן יָד: כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו (שם צה ז). —וצאן נחלתו של אלהים: רעה עמך בשבטך צאן נחלתך (מיכ' ז יד). — צאן עמו: והושיעם יי' אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו (זכר' ט יז). — וצאן אדם: כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם [1] (יחזק' לו לח). — ובתו"מ [2]: הכונס צ א ן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה פטור (ב"ק ו א). ואינו מותר להושיב שומר ולא לנער את ה צ א ן (תוספת' שביע' ב כ). היו לו שתי צ א ן גיזו ומניה, גוזז ומניח (שם חול' י ו). הרוצה להעמיד צ א ן בתוך שדהו עושה סהר בית סאתים (ירוש' שביע' ג ג). כך אמ' אחז אם אין גדיים אין תיישים, אם אין תיישי' אין צ א ן, אם אין צ א ן אין רוע' וכו' (כי סוגיה בשם ר' לעזר, שם סנה' י ב). למלך שהיתה לו צ א ן והיתה יוצאת בשדה ונכנסת בערב, כן בכל יום, פעם א' נכנס צ-י א' עם ה צ א ן, הלך לו אצל העיזים, היה רועה עמהם, נכנסה ה צ א ן לדיר, נכנס עמהם וכו' אמרו לו, מרי, כמה תישים יש לך, כמה כבשים יש לך, כמה גדיים יש לך ואין את מזהירנו ועל הצבי הזה בכל יום ויום את מצוינו וכו' (מד"ר במד' ח). אמר לו הקדוש ברוך הוא (לירמיה) עמוד על שפת הירדן והרם קולך וקרא בן עמרם, בן עמרם, עמוד וראה צ א נ ך שבלעום אויבים (שם איכה פתיח', ר' יוחנן פתח מכח). ויהי

זה כְּנַעֲנֵיי הַצאן, ולא כמשמ' סוחרים, כרגיל, אלא כמשמ' הממונים על הצאן מצד בעליהן (שהוא האל), והמשלמים אף את שכר הרועה. והשוה את חשבונות ההכנסות מעדרי בקר וצאן של המקדש בבבל (טורטשיכר, Altbabyl. Tempelrechnungen, עמ' 34 וכו'), לפיהם ממנים על הנוקדים (נָקִדֵי), רועי הצאן, חַזָּנֵי (ז"א פקידי) הכפרים (חַזַנְתֵי), וגבהים עליהם כַּשִּׁיִּים (כַּשֵּׁי, כצ"ל), בני ארץ ה כ ש י י ם שמשלו אז בבבל. וכנראה גם כאן כ נ ע נ י י ה צ א ן הם בעקר הפקידים הגבהים שבארץ כ נ ע ן, אשר שמם נשאר להם גם בימי מלכות ישראל כתאר למפקחים על ענייני הצאן. ושים לב לכך שאף מישע מלך מואב הממפל בצאן בפקדת מלכי ישראל נקרא נֹקֵד, חוכר צאן: ומישע מלך מואב היה נקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר (מ"ב ג ד).]

1) עי' בָּצְרָה, והערה שם. והשבעים תרגמו כאלו נקד בַּצָּרָה, ἐν θλίψει. ויש מציעים לגרס כצאן בַּצִּירָה, כלו' בַּמִּירָה, עפ"י הערב'. ונגד זה עי' P. Haupt, AJSL, 26, עמ' 234.]

1) [בעקר אין הכונה אלא: מלאות אדם כצאן, כלשון הפסוק שלפני זה: ארבה אותם כַּצאן אדם.]

2) [בנגוד לשמוש המלה במקרא עם תאר או פעל כמ"ר, משמשת צאן בלשון חכמים עפ"ר כמ"י נק', והיא בהשפעת הארמי. ואך במקום שהמלה באת עם מספר, מאה צאן וכדו', היא משמשת כמ"ר.]

שעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדברי אדוניה שנאה רועי כבשיה ופרנסיות הטובים ורחקה מהם (פסיק' רבי, ויהי בעת שסרחה, קכח:). למלך שהיה לו צאן וכעס עליה, סר את הצאן ופתיר את הדיר והוציא את הרועה, אחר זמן כנס את הצאן ובנה את הדיר וכו' (מדרש תהלים ע). — ובספהמ"א: אין בי כח לזון צאנו של אדם (פדר"א יז). כמו בצאן פהיה ובשור געייה כן בגפל נעריתא (ערוך ערך נער). — ואמר הפיטן: אלהי פתח אזנך לצעקי ושים עינך בעירך ובהמונך וחונן שאר צאנך אשר בין אדום נפרדו (רשב"ע, לאט על, אינר 153). לזעקת רועה בצאן תולדתו היתה בעלצון (אמרת רכן, יול' לש"ח, מחזי איטל' ב, קפט.) — ומ"ר צאנים, ואמר המשורר: עדרים מאסו רעה אמונה, ולולא אל ובחתימו בצאנים, ואלו נפלו ידי, עליהם נשאתים נפלו הם ביונים (רשב"ג, עטה יהוד, יכודי, מבחר, ק). — *צאן בַּרְזֶל, משג ממלי במשפט, צאן של ברזל שאינה עלולה לכלות, כסמל לנכסים שהאחריות על מחזיקם להחזירם בשלמות 1), eisern Vieh; pecus ferreum: אין מקבלין צאן ברזל מישראל מפני שהוא רבית, אבל מקבלין צאן ברזל מן הנכרים (ב"מ ה ו). המקבל צאן ברזל מן הנכרי ולדות פטורין וולדי וולדות חייבין (בכור' ב ד). מקבל אדם צאן ברזל מאשתו והוולדות והגיזין שלו ואם מתו חייב באחריותן, ואיזהו צאן ברזל, היו לפניו מאה צאן ואמ' לו הרי הן עשויות עליך במאה של זהב, הוולדות והגיזין שלך ואתה העלה עלי סלע מכל אחד ואחד באחרונה אסור (תוספת' ב"מ ה יד). — שדה צאן ברזל: מקבלין צאן ברזל מן הגויים ושדה צאן ברזל אפילו מישראל (שם שם). — עבדי צאן ברזל: עבדי מלוג לא יאכלו בתרומה, עבדי צאן ברזל יאכלו (יבמ' ז א). בת ישראל שנישאת לכהן, הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל, עבדי מלוג אוכלין מכוחה ועבדי צאן ברזל אוכלין מכוחו, אילו הן עבדי מלוג, אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלה, אילו הן עבדי צאן ברזל, אם פחתו ואם הותירו הרי הן שלו וכו' (תוספת' שם ט א). עבדי צאן ברזל יוצאין בשן ועין לאיש, אבל לא לאשה (רבי אמי, בבלי שם סו:).—נכסי צאן ברזל: ולא בלאות, א"ל רב הונא בר חייא לרב כהנא אמרת לן משמיה דשמואל לא שנו אלא נכסי מלוג אבל נכסי צאן ברזל אית לה (כתוב' קא.).—ובספהמ"א: ובמקום שהכניסה לו מעות וישנן בעיניהן או שעושין בהם משא ומתן וידוע שאותן מעות של משא ומתן מן אותן מעות שהכניסה לו, נוטלת לאותו משא ומתן ורואה שיש בו הרי לבעל הוא, ואם אכלום כולו ולא נותר ממנו כלום באותו שעה שיוצאיא אין לה ליטול מן הבעל כלום, והוא שלא כתבן עליו, אבל כתבן עליו בכתובתה עשאתו עליו צאן ברזל ומשלם לה קרקע (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, הלכות קידושים, 89).

א) שמות ופעלים כלליים:

אַיִל, הזכר בכבשים. — **אַלְיָה**, הזנב השמן של הכבשים.

גְּדִי, הקטן של הצאן. —*גִּדֵּל, גדל צאן, מְגַדֵּל צאן. — **גְּדֵרָה**, מקום מוקף גדר למרבץ הצאן. — *גְּדָרָה, גְּדָרוֹת, בהמה דקה. — **גֵּז**, **גִּזָּה**, הצמר הגזוז מהצאן. — **גָּזַז**, התך הצמר מהכבשים וכדומה.

*דִּיר, מקום בנוי שישמרו בו הצאן.—*דִּיֵּר, עשה דיר לצאן בשדהו לזבלה. —**דַּקָּה**, בְּהֵמָה דַקָּה, כמו הצאן, בנגוד לבהמה גסה כמו הפרה והחמור.

חֲשִׂף, חֲשִׂף עזים, עדר של עזים.

יוֹבֵל, איל.

כָּבִיר, כעין שק עשוי מעור של כבש או של עז.

כֶּבֶשׂ, כִּבְשָׂה, כַּבְשָׂה. — **כַּר**, כבש שמן.—**כֶּשֶׂב**, כִּשְׂבָּה.

מִכְלָא, מִכְלָה, מקום שעוצרים את הצאן שם.
—**מַרְבֵּץ**, מקום שרבצת שם הצאן. — *מַשְׂכּוֹכִית.

1) [לשון רש"י (כתוב' קא.): צאן שהוא קשה ומתקיים לה כברזל לפי שקיבל עליו אחריות, ע"כ. מנת משפטי זה נמצא במשפט הרומי וכן במשפט הגרמני של ימי הבינים אך במקורות מאחרים, ומקורו הידוע הראשון הוא בלשון החכמים במשנה, ובעברית. לא נמצא דומה לו עד היום במשפט של עמי המזרח הקדומים—בעוד שהמנת נכסי מלוג, הבא כנגוד לו, לקוח הוא מן האכד' מלוג, — וגם אינו בא בתו"ם בארמ', ונראה שנולד בלשון רועי הצאן בא"י.]

הַפָּרִץ, האיל או התיש ההולך בראש הצאן.

נָוֶה, נְוֵה צאן, — נוֹקֵד, א) מי שעֹסק בגדול צאן, — ב) *כבש מבן שנה ועד י״ג חדש.—*נַקְדּוֹד, מי שעוסק בגדול צאן.

עֵז, נקבת התיש. — עַשְׁתֹּרֶת, מה שיולד מהצאן בכל שנה.— עַתּוּד, זכר מן העזים.

*פָּעָה, *פְּעָה, פעה הגדי, צעק. —פָּרִץ.

צֶמֶר, השער הצומח על עור הכבש.—צָפִיר, תיש.

רָחֵל, כבש.

שֶׂה. — שָׂעִיר, תיש, שְׂעִירָה, עז.

*תּוֹתָר, צמר מלכלך. — תַּיִשׁ, הזכר בעזים. —*תַּיְשָׁה, הנקבה בעזים. ועי׳ בְּהֵמָה.

ג) צבעי הצאן:

בָּרֹד, צבע מנמר ברצעות לבן וכהה. — חוּם, גון קרוב לשחור. — טָלוּא, שיש בעור מקומות מגון אחר לא כמו הגון הכללי. — נָקֹד, כבש וכדו׳, שיש בצמרו נקודות נקודות. — עָקֹד, שיש ברגלו למטה כעין טבעת של צבע שונה משאר הרגל.

צֹאנֶה, עי׳ צֹנֶה.

צֶאֱצָא [1]), ס״ז, מ״ר צֶאֱצָאִים, ־צָאֵי, כנ׳ ־צָאַי, ־צָאָיו, ־צָאֶיהָ, ־צָאֵיהֶם, א) צֶאֱצָאֵי הארץ, צאצאי תבל, כל הברואים, היצורים, Geschöpf; créature creature: קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו תשמע הארץ ומלאה תבל וכל צֶאֱצָאֶיהָ כי קצף לי״י על כל הגוים וחמה על כל צבאם (ישעי׳ לד א–ב). כה אמר האל י״י בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נתן נשמה לעם עליה (שם מב ה). — ב) צֶאֱצָאֵי האדם, ילדיו, Kinder; enfants; children: כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צֶאֱצָאֶיךָ וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים זה יאמר לי״י אני וזה יקרא בשם יעקב (שם מד ג–ה). ויהי כחול זרעך וְצֶאֱצָאֵי מעיך כמעותיו (שם מח יט). ונודע בגוים זרעם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בתוך העמים (שם סא ט). כי זרע ברוכי י״י המה וְצֶאֱצָאֵיהֶם אתם (שם סה כג). וידעת כי רב זרעך וְצֶאֱצָאֶיךָ כעשב הארץ (איוב ה כה). זרעם נכון לפניהם עמם וְצֶאֱצָאֵיהֶם לעיניהם (שם כא ח). אם ירבו בניו למו חרב וְצֶאֱצָאָיו לא ישבעו לחם (שם כז יד). אם תטה אשרי מני הדרך וכו׳ אזרעה ואחר יאכל וְצֶאֱצָאַי ישרשו (שם לא ח). — ודבור הַצֶּאֱצָאִים והצפעות, לאמר הַכֹּל, דברים חשובים ופחותים בערך [1]): ותקעתיו יתד במקום נאמן וכו׳ ותלו עליו כל כבוד בית אביו הַצֶּאֱצָאִים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישעי׳ כב כג–כד). — ואמר בן סירא: ותתן מום בכבודך ותחלל את יצועיך להביא אף על צאצאיך ואנחה על משכבך (צ״ס גני׳ מז כ). — וכתו״מ: המברך (על המילה) צריך לומר ברוך אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשאירו שם וצאצאיו חתם באות ברית קודש (ירוש׳ ברכ׳ ט ד). ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו

[1]) קבע בן זאב היחיד, אעפ״י שלא נמצא במקרא. הקדמו׳ ורב החדשים סברים שנגזר מן יצא. אך זה דחוק. אך בערב׳ מלה זו ממש משמשת כמו בעברי, והיא המלה צ׳וצ׳ו [a]), וו במקום אלף המוה, ומשמ׳ פרשו המלונים הערב׳: אלאצל ואלמעדנ או כתירה אלנשל וברכתה,—ובעברי: השרש ומכרת מתכות, או רב הילדים וברכתם. וגם צ׳יצ׳י, [b]) וכמו״כ צ׳יצ׳י אלצ׳אנ, צאצאי הצאן. וי״א גם צוצו בצאד רפה, במשמ׳ זו. כל זה בלשאן אלערב. [ועי׳ בהערה הבאה.]

[a]) ضُوءْضُوءٌ [b]) صِئْصِئٌ

[1]) [שתי המלים הצאצאים והצפעות לא תרגמו בתרג׳ השבעים והוולג׳, והסורי כותב מיקרא משבחא, כלוי יקר ומשבח, ות״י: בניא ובני בניא מרבריא ועד דעדקיא מכהניא לבשי אפודא וכו׳, ואין בזה תרגום המלים אלא באור הנמשל בלבד. ומנחם (עי׳ רש״י) בערך צפע חבר הצאצאים והצפעות עם צפועי הבקר (יחזק׳ ד יה). וקשה להתעלם מקרבת המלים האלה, ביחוד הואיל ונמצא אף צא צא (עי׳ אַ. צֵא, והערה שם), בשתי מלים במשמ׳ צֹאָה, ועי׳ גם צַו, צו לצו, הערה. ומצד אחר קשה להפריד בין צאצא לצאצא, ואין ענין כאן לבאר במשמ׳ צפעי בקר, ואף צַו לָצָו (ישע׳ כח י), שאפשר להבינו כלשון קיא צואה, בא שם בקשר עם במויים המצינים ילדים קטנים גמולי מחלב עתיקי משדים, ועל כן נראה שגם צאצא במשמ׳ ילד קטן, הוכן בעבר׳ בצדק או בטעות, בעקר כבטוי גס, הקורא לתינוק לכלכן, טנפן, שעדין לא למד לשמר על טהרת הגוף. ואמנם בפסוק שלפנינו אין ענין לא לילדים ואף לא לצפיעי בקר וכדו׳, אלא ל„כל כלי הקטן״. ומכאן שבהשאלה מן הילדים הקטנים והלכלכנים קראו לכלים קטנים, לגרוטאות וכדו׳ צאצאים וצפעות, וזאת משמ׳ המלה כאן, בקרוב להגדרת המחבר.]

יודעי שמך (ר' יוחנן, בבלי שם יח:). יהי רצון שיהו צ א צ א י מעיך כמותך (תעני ו.). — ובסהמ"א: ומת מאד המשכילים יזהרו לבלתי שלוח המצות אל התנור על ידי ה צ א צ א י ם והצפיעות הקטנות וכו' (חמדת הימים ג ב, לישת המלה). היה ראוי ליודעי דעת ומביני מדע לקבל האמת אף מן ה צ א צ א י ם והצפיעות, יהיה מי שיהיה (שם ג ג, סדר הנהגת הדרוש). תוסיף אונים תרבה עצמה להשביעני מטוב אמריך ולהודיעני ממצב ושלום ביתך ה צ א צ א י ם והצפיעות להשקיט צמאון רוחנו (קיבץ אגרות בוקסטורף ו, 108).—ואמר הפיטן: ראה מעשה ידיו, וישכן גן מחמדיו, ולהרבות צ א צ א י ילדיו, יתן לו אשה וילדה לו (רלב"ע, מי כמוך, בעה"ש 151). — ואמר המשורר: ב צ א צ א י ם תברכו נעימים, בבית האל שתולים כברושים (ר' יצחק אבן גיאת, יקר רום, שם 16).

צְאַת [1]), ס"נ,—צְוָחָה, זעקת שבר, Wehgeschrei; cri; vociferation: עתה יחרדו האין יום מפלתך ונבהלו האיים אשר בים מִצֵּאתֵךְ [2]) (יחזק' כו יח).

א. **צָב** [3]), ס"ז,—שם למין ממיני השרץ, כמו הלטאה: וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ החלד והעכבר וְהַצָּב [1]) למינהו (ויקר' יא כט). — ובתו"ם: צב, זה הצב למיניהו, לרבות מינים של צ ב, חברבר ובן הנפילים וסלמנדרא (ספרא ויק, שמיני פרשה ה). פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על ה צ ב לימים יצא ערוד מביניהם (רב הונא בר תורתא, חול' קכז.). זה אחד מד' דברים שהראה הקב"ה למשה באצבעו וכו' וזעזע את הימים והראהו את בן הנפילים וכו' וזעזע את הישוב והראהו את ה צ ב וכו' וזעזע את המדבר והראהו את הדואר וכו' וזעזע את האש והראהו את הסלמנדרא וכו' (מד"ר שמות טו).—ובסהמ"א: ובגבול אלו האנשים כל מיני חיה חבושים, שמה יונים וצפרים וכו' חמטים וחלדים ו צ ב י ם תנינים ופתנים וכו' (רלב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 48).—ופשט השמוש בשם זה להשרץ המוקף כעין שריון קשה מאד כעין בית לו, ורק ראשו ורגליו בולטות החוצה והוא מכנים אותם בעת סכנה, Schildkröte; tortue; turtle [2]): ה צ ב (שילדקרעטע) ממינים שונים ובפרט צ ב הרפאים (ריזענשילדקרעטע) משקלו לפעמים ח' ככרים (צענטנער) בשרו מעדנים לאוכלו (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, ׳ ׳:). צ ב המגן (שילדקרעטע) מיניה שלשה ושלשים הדומים בתוארם ל ה צ ב הידוע (קרעטע) ונבדלים ממנו במכסה קשה כקרן הסובב את גופם ולא יוציאו ממנו כ"א ארבעת רגליהם וזנבם וראשם הקטן ע"י נקבים אשר אצל ראשם ואחורם וכו' (י. סינהק, תולדות הארץ, החיים, קפה). צ ב הידוע (געמיינע קרעטע) לא נמצא יותר נתעב ומגועל לנפש האדם כמוהו אשר כמעט יחשוב כמות לו אם נגע בו מבלי לראות בידיו, צ ב מפוצל (קרייץ קרעטע) משכנו במנהרות רטובות תחת אבנים ושאר מקומות קשורים לחים

---

[1]) עי' הערה שלאחרי זה.

[2]) כך בנסחה המסורה, וראו בו הקדמוני' ורב החדשים המקור מן יצא, ופרשו במשמ' יציאת הספינה בים. אך זה דחוק, וכבר הגיה ארליך משאתך במקום מצאתך, מלשון השאת והשבר. אך אפשר להניח הגרסה כמו שהיא ולפרש המלה במשמ' הרשומה בפנים, ובערב' צַת a) במשמ' זעק וצוח, צת אלרגל צר, והוא זעק כמו יולל הרוח.

[במשמ' זו של ק ו ל (הצעקה), בהקבלה אל „מקול מפלתך באנק חלל" וכו' (שם' יה), נמצא לא רק בערב' צֵות b), אלא גם בסור' צֵיתָא, משרש צ ו ת זה הבא גם בלשון חחכמים בארמ' ובעברי' בצורות כגון צוֹתֵת וְצֵית, ־צית, במשמ' ש מ ע. ולמעשה מתאימה גם משמ' זו מִשְׁמַעֵךְ, מ ש מ ו ע ת ך נבהלו האיים, יפה לענין. השוה: שמענו את שמעו רפו ידינו (ירמ' ו כד), כי שְׁמֻעָה רעה שמעו נמגו (שם מט כג), וכדו'.]

[3]) בערב' צַ'בּ c), מה שאנו קוראים עתה לטאה. ארמ' צַבָּא, ובסור' עבא.

---

a) صتّ b) صوت c) ضبّ

[1]) ת"א צַבָּא, אך אינו ידוע לאיזה שרץ מן השרצים קראו בזמן ההוא בשם זה. היוני תרגם κροκόδειλος, והקדמוני' תרגמוהו בהשם צ'ב הערב'. [לפי לֵו, Aram. Lurchnamen I, ZA XXVII, עמ' 145 וכו') לטאה גדולה, Dornschwanz, uromastix spinipes, הנקרא גם Landkrokodil, ועי' שם.]

[2]) [ויש קוראים לה היום שְׁלַחְפָה, והוא כערבי' שלחפאה a), וכיוצא מן הדוגמאות היו שהשתמשו במלה צב במשמ' צְפַרְדֵּעַ, והבדילו ממנו את צב המגן במשמ' השלחפה.]

---

a) سلحفاة

זרעים וכו׳, צב האש (פייער קרעטע) הקטן במיני ארצנו גדלו כצפרדע העלה ונמצא לרוב באגמים ונהרות, גופו ממעל מכופה ביבלות ממראה שחרחר אפל או אפור ועל בטנו ירוק בטלואים ממראה תכלת וכו׳ צב הקרני (געהארנטע קרעטע) היפה מכל מיניו ויותר בעיניו הגדולות ומשובצות ממראה תכלת אפל ושחור ומעליהם יתרוממו צמחים (אויסוואוכסע) עגולים אשר הם עפעפיו באמת (שם שם קלח—קלט).

ב. **צָב** [1], ש״ז, מ״ר צַבִּים, — עֶגְלַת צָב, עגלה מְחֻפָּה: שש עגלת צב ושני עשר בקר (במד׳ ז ג). והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לי״י בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות על הר קדשי ירושלם אמר י״י (ישעי׳ סו כ). — ובתו״מ: שש עגלות צב, מהו צב, דומות לקליינין, צב, רבי ישמעאל אומר אין צב אלא מצויירות, צב, אין צב אלא מטוקסות שלא היו מחוסרות כלום, צב, רבי אומר אין צב אלא קטורות וכמנסקי פסקאות [2] היו מחופות ואע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לי״י וגו׳ צב, ר׳ שמעון אומר אין צב אלא צמודות וכו׳ (מד״ר במד׳ יב, וכעין זה שם שה״ש, יפה אתה). — ובסהמ״א: והיו הנסרים עולים מעל המסגרו׳ עד כנגד קומת האופנים ומשופעים והולכים ככובע וכמין כסוי שבעגלות צבים (פרוש בעל לורת הניח, כדפס בתוך פרוש רש״י, מ״א ז לז).

[1] לא נתברר פהות שקראו כך ולא מקור מלה זו. לפי התרג׳ הקדמ׳ מחפה, וכך השׂשׂוש בו?
[המלה מקבילה לאשור׳ צוּב, ועפ״ר צמב (במקום צב), עגלת משא, ובמצרי׳ בא צב(א) במשמ׳ פגוּם המרכבה, במלה שאולה מכנענית. ומן המשמ׳ עגלת משא, בעלת ארבעה אופנים, בנגוד לרכב שהוא בעל שני אופנים, התפתחה כנראה המשמ׳ עגלה בעלת ארבעה אופנים בכלל.
השבעים תרגמו: ἁμάξας λαμπηνικάς, עגלה מחפה; וכן אונקלוס: עגלן כד מחפין; אבל ת״י עגלן כד מחפן ומטקסן, והוא צרוף שתי הדעות שבספרי: אין צב אלא מטוקסים שלא היו מחוסרין כ״לום, רבי אומר אין צב אלא מחופים וכו׳ (ספרי במד׳ מה); ותרגום ירושלמי: עגלן מזווגן, כלו׳ בעלות עֹל (מלי זוג ζεῦγον ביונ׳, ולא כפרוש הרד״ק בשרשיו). והמפרשים העברים הביאו עוד אפשריות לפי ענינו.]

[2] [צ״ל כמו סקיפטאות, כלו׳ אלונקאות.]

—ואמר הפיטן: ותצו בת עש למשוך בצבח, וכוכבים וכסילים סביב לרבבה (ר״מ אלמקר, קי׳ נג). —ואמר המליץ: פוסים רוכבים בצבים משוכים מבני אדם אויל מושל עלי חכמי לב (ר״י סטנוב, משלי אסף ב כו כד).

צבא [1], ממנו מצביא, א. צבא, ב. צבא, ״צבאי. ״צבאי, ״צבאיות.

א. **צָבָא**, ש״ז [2], סמי׳ צְבָא, כנ׳ צְבָאִי, צְבָאֲךָ, צְבָאוֹ, צְבָאָהּ, צְבָאָם, מ״ר צְבָאוֹת, סמי׳ צִבְאוֹת, כנ׳ צִבְאוֹתַי, צִבְאוֹתֵינוּ, צִבְאֹתֵינוּ, צִבְאוֹתֵיכֶם, צִבְאֹתָם, צְבָאָיו, — א) שם הקבוץ לחבורה פחות או יותר גדולה של אנשים ידעי מלחמה, מזוינים, עומדים הכן לצאת למלחמה, Heer; armée; army: ויאמר שרי סכות הכף זבח וצלמנע עתה בידך כי נתן לצבאך לחם (שפטי׳ ח ו). רבה צבאך וצאה (שם ט כט). ויואב וכל הצבא אשר אתו באו (ש״ב ג כג). וישמע דוד וישלח את יואב ואת כל הצבא הגבורים (שם י ז). ויואב אל כל הצבא ישראל ובניה בן יהוידע על הכרי ועל הפלתי (שם כ כג). ואל תחמלו על בחריה החרימו כל צבאה (ירמ׳ נא ג). המלך אל יבוא עמך צבא ישראל כי אין י״י עם ישראל כל בני אפרים (דהי״ב כה ז).—צבא מלחמה, הצבא שבמלחמה, היוצא למלחמה: ומעבר לירדן מן הראובני והגדי וחצי שבט

[1] באתיופ׳ וגם בערב׳ הדרומ׳ [במשמ׳ נלחם, מלחמה]. באשורי׳ צָבוּ, וי״א כי גם במצרי׳ דומה לזה. ובערב׳ צבא אלעדו עליהם דלה, ר״ל נחג אותו (את האויב); ואצבא אלקום הג׳ם עליהם והו לא ישער בסכאנה,—התנפל עליהם והוא לא ידע [מקומו]; וגם צבא עלי—התנפל פתאם.
[ובאוגריתי׳ נמצא: צבא שפש (גינזברג, כתבי אוגרית, 116), צבא שהר (שם, 120), כלו׳ צבא השמש, צבא הירח, וגם במשמ׳ איש צבא, חַיָּל או עבד: צבא נרת אלם שפש אלם שפש, כלו׳ חַיָּל (של) שמש מאור האל (Virolleaud Danel I, עמ׳ 209). ואפשר שנצטרפו באותיות השרש צבא בעבר׳ שרשים שמיים אחדים. ועי׳ בהערות לקמן.]

[2] [המלה באה לבאורה בנק׳ בפס׳ כי מלאה צבאה (ישעי׳ מ ב), וצבא תנתן על התמיד בפשע ותשלך וכו׳ (דני׳ ח יב), אבל בודאי יש להבין כי מלאה (ירושלם) את צבאה; ולדעת רבים הכונה בדני׳: וצבא תנתן (במקו׳ תתן, כבארמ׳) בהקבלה אל ותשלך.]

מנשה בכל כלי צָבָא מלחמת מאה ועשרים אלף (דהי"א יב לז). — גְּדוּד צָבָא: ועליהם לתלדותם לבית אבותם גדודי צבא מלחמה שלשים וששה אלף (דהי"א ז ד). — חֵיל הַצָּבָא: וינהג יואב את חיל הַצָּבָא וישחת את ארץ בני עמון ויבא ויצר את רבה (שם כ א). ועל ידם חיל צָבָא שלש מאות אלף ושבעת אלפים וחמש מאות עושה מלחמה בכח חיל לעזור למלך על האויב (דהי"ב כו יג). — וְאַנְשֵׁי הַצָּבָא, החילים: ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הַצָּבָא הבאים למלחמה (במד' לא כא). אַנְשֵׁי הַצָּבָא בזזו איש לו (שם שם נג). — וְעַם הַצָּבָא: ויהי המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם הַצָּבָא צאן שש מאות אלף ושבעים אלף וחמשת אלפים וכו' (שם שם לב). — חֲלוּץ צָבָא, עי' לקמן ג). — אלפי הַצָּבָא, יחידות צבא: ויקרבו אל משה הפקדים אשר לאלפי הַצָּבָא שרי האלפים ושרי המאות (שם שם מח). — שַׂר־צָבָא, שר הממנה על צבא, מְפַקֵּד עליון: ויאמר אבימלך ופיכל שר צְבָאוֹ אל אברהם וכו' (בראשי' כא כב). וימכרם יי' ביד יבין מלך כנען אשר מלך בחצור ושר צְבָאוֹ סיסרא והוא יושב בחרשת הגוים (שפט' ד ב). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צְבָא יבין ואת רכבו ואת המונו (שם שם ז). וכראות שאול את דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הַצָּבָא בן מי זה הנער אבנר (ש"א יז נה). ויקרא לכל בני המלך ולאביתר הכהן וליואב שר הַצָּבָא (מ"א א יט). ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש וכו' ואת ספר שר הַצָּבָא המצבא את עם הארץ (ירמ' נב כד–כה). — ובתעודות לכיש: ולעבדך הגד לאמר ירד שר הצבא כניהו בן אלנתן לבא מצריםה (תעודות לכיש 3 13–16). — ומ"ר שָׂרֵי צְבָאוֹת: והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צְבָאוֹת בראש העם (דבר' כ ט). וגם אתה ידעת את אשר עשה לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צְבָאוֹת ישראל לאבנר בן נר ולעמשא בן יתר (מ"א ב ה). מן בני פרץ הראש לכל שרי הַצְּבָאוֹת לחדש הראשון (דהי"א כז ג). — ומ"ר שָׂרֵי הַצָּבָא: ויקרא לכל בני המלך ולשרי הַצָּבָא ולאביתר הכהן והנם אכלים ושתים לפניו (מ"א א כה). ויבדל דוד ושרי הַצָּבָא לעבדה לבני אסף והימן וידותון הנביאים בכנרות בנבלים ובמצלתים (דהי"א כה א). — ראשי הַצָּבָא, באותה משמ': אלה מבני גד ראשי הַצָּבָא אחד למאה הקטן והגדול לאלף (שם יב יד). — נתן את פלוני על הַצָּבָא, מנה אותו לשר הצבא: ויתן המלך את בניהו בן יהוידע תחתיו על הַצָּבָא (מ"א ב לה). — ובקצור, פלוני על הַצָּבָא, פלו' ממנה על הצבא, שר צבא: ויואב בן צרויה על הַצָּבָא (ש"ב ח יז). ובניהו בן יהוידע על הַצָּבָא (מ"א ד ד). — מַלְכֵי צְבָאוֹת: מלכי צְבָאוֹת ידדון ידדון ונות בית תחלק שלל (תהל' סח יג).

— וְצָבָא, ומ"ר צְבָאוֹת, בפרט במשמ' שבטי ישראל, במלחמה וגם בעת שלום: אשר אמר יי' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צִבְאֹתָם (שמות ו כו). כי בעצם היום הזה הוצאתי את צִבְאוֹתֵיכֶם מארץ מצרים (שם יב יז). ויהי בעצם היום הזה הוציא יי' את בניישראל מארץ מצרים על צִבְאֹתָם (שם שם נא). מבן עשרים שנה ומעלה וכו' תפקדו אתם לְצִבְאֹתָם אתה ואהרן (במדי' א ג). וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו לְצִבְאֹתָם (שם שם נב). והחנים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה לְצִבְאֹתָם ונשיא לבני יהודה נחשון בן עמינדב וּצְבָאוֹ ופקדיהם ארבעה ושבעים אלף ושש מאות וכו' (שם ב ג–ד וכו'). ויסע דגל מחנה יהודה בראשנה לְצִבְאֹתָם ועל צְבָאוֹ נחשון בן עמינדב ועל צְבָא מטה בני יששכר נתנאל בן צוער וכו' (שם י יד–יח וכו'). אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בְּצִבְאוֹתֵינוּ (תהל' מד י). — צִבְאוֹת יי': והוצאתי את צִבְאֹתַי את עמי בני ישראל מארץ מצרים בשפטים גדולים (שמות ז ד). ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צִבְאוֹת יי' מארץ מצרים (שם יב מא). ועי' יי' צְבָאוֹת, לקמן. — ועל עמים בכלל: כי קצף ליי' על כל הגוים וחמה על כל צְבָאָם החרימם נתנם לטבח (ישע' לד ב). ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה צבי צִבְאוֹת גוים [1] (ירמ' ג יט). — ואמר בן סירא: מי יאמין בגדוד צ ב א המדלג מעיר אל עיר (ב"ס גני' לו לא). — ובמהמ"א: אבל ענין ואחריב בכף פעמי מפני רב חילו וצבאותיו (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, קוך). והביאו לו כתב משר הצבא שיקבל אלפיים רוכבים על סוסים לעיר צפת (כפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, תיקוני התשובה, יג:). חיל הוא שם כולל אישים רבים יהיו נקבצים או נפרדים וצבא יורה דוקא אישים רבים נקבצים יחדו (סד"ל, בית האוצר, 191). ולמה

[1] [ועי' ב. צְבִי, הערה.]

הגוף דומה למלך שיש לו צ ב א י ם ויש עליהם ארבעה שרים וכו' (ריב"ל, תעודה בישראל ג ג, 70). —ואמר הפיטן: שברתי ימי צבאי, כי תשלח לי שר צ ב א י, ואם עד כה איהר (ר"י נג'ארה, אנא הושע, עולת תמיד נג). — ואמר המשורר: מה זה איחל ומה אחר אשר נגפו חילי וקנים צ ב א הרפי וילדותי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ש 124).—ב) צבאו של האל היוצא לקרב, צבא שאינו נראה רק קולו נשמע: קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים יי' צבאות מפקד צבא מלחמה (ישע' יג ד). — ושר צבא יי': ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו והרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו ויאמר לא כי אני שר צבא יי' עתה באתי וכו' ויאמר שר צבא יי' אל יהושע של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא (יהוש' ה יג–יה).—ושר הצבא ככנוי לאלהים: ועד שר הצבא הגדיל וממנו הרים התמיד והשלך מכון מקדשו (דני' ח יא). — וצבא האל במשמ' כל בריותיו אשר ברא בשמים ובארץ, ובמ"כ צבאיו: ברכו יי' כל צבאיו משרתיו עשי רצונו (תהל' קג כא). הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צ ב א ו [1]) הללוהו שמש וירח וכו' (שם קמח ב–ג).—ויי' צבאות, כתאר ליי' אלהי ישראל [2]): ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבח ליי' צבאות בשלה (ש"א א ג). יי' צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך וכו' (שם שם יא). כה אמר יי' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל (שם טו ב). ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם יי' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת (שם יז מה). ויכל דוד מהעלות העולה והשלמים ויברך את העם בשם יי' צבאות (ש"ב ו יח). ויאמר אליהו חי יי' צבאות אשר עמדתי לפניו כי היום אראה אליו (מ"א יח טו). ויאמר אלישע חי יי' צבאות אשר עמדתי לפניו כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך (מ"ב ג יד). לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו (ישע' א ט). כי כרם יי' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו (שם ה ז). ויגבה יי' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה (שם שם טז). וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש יי' צבאות מלא כל הארץ כבודו (שם ו ג). קנאת יי' צבאות תעשה זאת (שם ט ו; שם לז לב). בעברת יי' צבאות נעתם ארץ (שם ט יח). בעת ההיא יובל שי ליי' צבאות עם ממשך ומורט ומעם נורא מן הוא והלאה וכו' אל מקום שם יי' צבאות הר ציון (שם יח ז). ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וחרד ופחד מפני תנופת יד יי' צבאות אשר הוא מניף עליו והיתה אדמת מצרים לחגא וכו' מפני עצת יי' צבאות אשר הוא יועץ עליו (שם יט טז–יז). ביום ההוא יהיה יי' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו (שם כח ה). כן ירד יי' צבאות לצבא על הר ציון ועל גבעתה כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם (שם לא ד–ה). כה אמר יי' מלך ישראל וגאלו יי' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים (שם מד ו). גאלנו יי' צבאות שמו קדוש ישראל (שם מז ד). ואנכי יי' אלהיך רגע הים ויהמו גליו יי' צבאות שמו (שם נא טו). ומשא יי' לא תזכרו עוד כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם דברי אלהים חיים יי' צבאות אלהינו (ירמ' כג לו). מה ידידות משכנותיך יי' צבאות (תהל' פד ב).—ותאר יי' צבאות ישב הכרבים: ויקם וילך דוד וכל העם אשר אתו מבעלי יהודה להעלות משם את ארון האלהים אשר נקרא שם שם יי' צבאות ישב הכרבים עליו (ש"ב ו ב).—יי' צבאות אלהי ישראל:

1) [כך כתיב, והקרי צבאיו.]

2) [לפי טורטשינר (Bundeslade, עמ' 7 וכו') יש לראות כנ"א של הצרוף יי' צבאות גם יי' ר ב ב ו ת או יי' רבתים, הבא בכתובים: שובה יי' רבבות אלפי ישראל (במד' י לו), רכב אלהים (כך בא אלהים במקום יי' ברב המקומות במזמורים מב–עב) רבתים אלפי שנאן (תהל' סח יח). ובודאי שם זה קדום הוא, וכנראה נולד בזמן שעדין הבינו את השם יי' כשם כללי ולא פרטי, עד שיכלו לסמך אליו מלה אחרת: יי' (של) צבאות, כדגמות המון צבאות וכדו' (עי' טורטשינר, שם עמ' 73 וכו'). בשם זה בא צבאות (או רבבות) בעקר ככנוי לצבאו השמימי של האלהים, ואולי אלפי שנאן שבתהלי' שם רומז לכך, ואך אחר כך הבינוהו במשמ' צבאות ישראל, כלשון הכתוב (במד' י לו): יי' רבבות אלפי ישראל. הצרופים יי' אלהי צבאות וכדו', המקלים על סמיכות השם אל צבאות ע"י הכנסת שם כללי אלהים, נראים על כל פנים כמאוחרים לגבי יי' צבאות הקדום יותר.]

כי אתה יי' צבאות אלהי ישראל גליתה את אזן עבדך לאמר וכו' (סס ז כז). יי' צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ (ישע' לז יו). — ארון ברית יי' צבאות וכו': וישלח העם שלה וישאו משם את ארון ברית יי' צבאות ישב הכרבים (ש"א ד ד). — האדון יי' צבאות, המלך יי' צבאות: לכן נאם האדון יי צבאות אביר ישראל (ישע' א כד). כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה כל משען ומשענה (סס ג א). כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (סס ו ה). הנה האדון יי' צבאות מסעף פארה במערצה ורמי הקומה גדעים (סס י לג). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה ומלך עז ימשל בם נאם האדון יי' צבאות (סס יט ד). — יי' אלהי צבאות: וילך דוד הלוך וגדול ויי' אלהי צבאות עמו (ש"ב ה י). לכן כה אמר יי' אלהי צבאות וכו' (ירמ' ה יד). נמצאו דבריך ואכלם ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי יי' אלהי צבאות (שם יה יו). לכן כה אמר יי' אלהי צבאות אלחי ישראל וכו' (סס לה יז). כי הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על במתי ארץ יי' אלהי צבאות שמו (עמו' ד יג). אולי יחנן יי' אלהי צבאות שארית יוסף (סס ה יה). — ויי' אלהי הצבאות: ויי' אלהי הצבאות יי' זכרו (הוש' יב ה). — אדני יי' אלהי הצבאות: שמעו והעידו בבית יעקב נאם אדני יי' אלהי הצבאות (עמו' ג יג). — אלהים צבאות: אלהים צבאות השיבנו והאר פניך ונושעה (תהל' פ ח). — יי' אלהים צבאות: יי' אלהים צבאות עד מתי עשנת בתפלת עמך (סס סס ה). — ובכתיב אדני יי' צבאות: מלכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו נאם אדני יי' צבאות (ישע' ג יה). כי כלה ונחרצה אדני יי' צבאות עשה בקרב כל הארץ (סס י כג). כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאדני יי' צבאות בגי חזיון (סס כב ה). כי זבח לאדני יי' צבאות בארץ צפון אל נהר פרת (ירמ' מו י). כי מלאכה היא לאדני יי' צבאות בארץ כשדים (סס נ כה). אל יבשו בי קויך אדני יי' צבאות אל יכלמו בי מבקשיך אלהי ישראל (תהל' סט ז). — ואדני יי' הצבאות: ואדני יי' הצבאות הנוגע בארץ ותמוג ואבלו כל יושבי בה (עמו' ט ה). — וצבא השמים, במשמ' השמש והירח והכוכבים, שנעבדו גם כאלהים: ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם (דבר' ד יט). וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי (סס יז ג). ראיתי את יי' ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כב יט). וישתחוו לכל צבא השמים ויעבדו את הבעל (מ"ב יז יו). וישתחו (מנשה) לכל צבא השמים ויעבד אתם וכו' ויבן מזבחות לכל צבא השמים בשתי חצרות בית יי' (סס כא ג–ה; דהי"ב לג ג–ה). והשבית את הכמרים וכו' ואת המקטרים לבעל לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים (מ"ב כג ה). ונמקו כל צבא השמים ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבול כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה (ישע' לד ד). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (סס מ כו). אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי (סס מה יב). בעת ההיא נאם יי' ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו' ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הלכו אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם (ירמ' ח א-ב). אשר לא יספר צבא השמים ולא ימד חול הים כן ארבה את זרע דוד עבדי ואת הלוים משרתי אתי (סס לג כב). והכרתי מן המקום הזה וכו' ואת המשתחוים על הגגות לצבא השמים (צפני' א ד–ה). בדבר יי' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם (תהל' לג ו). אתה הוא יי' לבדך את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם (נחמ' ט ו). — וצבא המרום, באותה משמ': והיה ביום ההוא יפקד יי' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישע' כד כא). — וצבא השמים והארץ: ויכלו השמים והארץ וכל צבאם (ברא' ב א). — ובתו"מ: כיצד מזמנין וכו' ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים (ברכ' ז ג). אמרה חנה רבונו של עולם מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד (ר' אלעזר, ברכ' לא:). ג' צבאים הן, צבא לשמים ולארץ וצבא לתלמידים וצבא ליסורין (ר' אלעזר, מד"ר

בראש׳ י). אם זכה צ ב א לו ואם לאו צ ב א עליו, בנה בנין ועלה בידו צ ב א לו, נפל ממנו ומת צ ב א עליו, אכל פתו והנייתו צ ב א לו, עמדה בתוך גרונו וחנקתו צ ב א עליו, הרבה צ ב א י ם מינה הקב״ה לאדם הזה לתבוע דקיון שלו, הרבה דובים הרבה אריות הרבה נחשים הרבה שרפים הרבה עקרבים וכו׳ (נחמן, שם שם). — ואמר הפיטן: ולא זכרת צהלת צבי צדק אשר צפנת ל צ ב א י ך [1]) (ר״א קליר, איכה אלה, קינ׳ ה״ב). צ ב א י ם ו (של השמים) רצים לעינימו ויורונו הנה אלהימו (ראב״ע, בשם אל, איגר 53).— ואמר המשורר: והבט שמימה וברך צור קרם, ראה את צ ב א ו ת ם וספר פלאותם ודע יוצר אותם וידע מספרם (ר״ש הנגיד, באשמורה, בכורי, 23).

— ג) צָבָא במשמ׳ עבודת הַצָּבָא, מלחמה, — יָצָא האדם בַּצָּבָא, יצא לַצָּבָא: וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה היצאים לַצָּבָא ובין כל העדה (במד׳ לא כז). ותהי המחצה חלק היצאים בַּצָּבָא מספר הצאן וכו׳ (שם שם לו). כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בַּצָּבָא ולא יעבר עליו לכל דבר (דבר׳ כד ה). — ובינ׳ יוֹצֵא צָבָא [2]): מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צָבָא בישראל תפקדו אותם לצבאתם אתה ואהרן (במד׳ א ג). ויהיו בני ראובן וכו׳ כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צָבָא (שם שם כ). כל אלה בני ידיעאל לראשי האבות גבורי חילים שבעה עשר אלף ומאתים יצאי צָבָא למלחמה (דהי״א ז יא). מזבלון יוצאי צָבָא ערכי מלחמה בכל כלי מלחמה חמשים אלף (שם יב לד).—שלח לַצָּבָא, קבץ המחנה לַצָּבָא: וישלח אתם משה אלף למטה לַצָּבָא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לַצָּבָא (במד׳ לא ו). ויקבצו פלשתים את מחניהם לַצָּבָא להלחם בישראל (ש״א

1) [ואמנם אולי הכונה למ״ר של א. צְבִי.]

2) [כשם שהצרופים בבינ׳ פועל יושב אהל, יושב הכרובים וכדו׳ מקֻצרים הם במקוי יושב באהל, יושב מעל (לכנפי) הכרובים, וכדו׳, הואיל והסמיכות מביעה יחסים שונים בין סומך ונסמך, וכשם שאין מהם עדות לשמוש בפעל כגון יָשַׁב (את ה)אהל, יָשַׁב (את ה)כרובים, כך אין גם יוֹצֵא צָבָא, יוֹצְאֵי צָבָא בבינ׳ אלא קצור במקום יוצאים לצבא (במד׳ לא כז—כח), וכן בא חלוצי צבא במקום חלוצים לַצָּבָא, וטעות היא להניח שמוש בפעל יצא צָבָא כמובא במלונים.]

כח א). — חָלוּץ לַצָּבָא, חֲלוּץ צָבָא [1]), מזין לצאת למלחמה: וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צָבָא (במד׳ לא ה). ועבדיך יעברו כל חלוץ צָבָא לפני יי׳ למלחמה (שם לב כז). כארבעים אלף חלוצי הַצָּבָא עברו לפני יי׳ למלחמה אל ערבות יריחו (יהוש׳ ד יג). ואלה מספרי ראשי החלוץ לַצָּבָא באו על דויד חברונה (דהי״א יב כג). ועי׳ ב. חָלַץ.

— וּצְבָא המלחמה, עבודת הצבא במלחמה: ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מִצְּבָא המלחמה (במד׳ לא יד).—וּצְבָא העבודה, זמן עבודה קצובה, ביחוד עבודת הלוים במקדש, בא לצבא, לִצְבֹא צבא: מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כל בא לַצָּבָא לעשות מלאכה באהל מועד (שם ד ג, ושם עוד). כל הבא לצבא צָבָא לעבד עבודת באהל מועד (שם שם כג). מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צָבָא בעבדת אהל מועד ומבן חמשים שנה ישוב מִצְּבָא העבודה ולא יעבד עוד (שם ח כה—כו). — ושל השכיר הַשָּׂכוּר למספר שנות עבודה [2]): הלא צָבָא [3]) לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו (איוב ז א). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי חליפות וּצָבָא [4]) עמי (שם י יז). אם ימות גבר היחיה כל ימי צְבָאִי [4]) איחל עד בוא חליפתי (שם יד יד). — ובחשאלה לגורל העם: דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צְבָאָהּ [5]) כי נרצה עונה כי

1) [עי׳ בהערה הקודמת.]

2) [בשמוש זה בא צָבָא בעקר במשמ׳ (חוזה) שכירות, והעבודה שהשכיר מתחיב לעשות במשך שכירות זו. ואמנם אפשר לבאר גם מכאן אף את משמעותה הרגילה של צבא, צבאות, בהוראת צבא שָׂכוּר, אנשים שכורים לצבא. ואולי זאת באמת הוראתו הראשונה של השרש, שממנה הסתעפו יתר ההוראות גם בלשונות האחיות, בעוד שקשה לבאר הוראה זו מתוך משמ׳ הצבא והמלחמה.]

3) [עי׳ בהערה הבאה.]

4) [לפי טורטשינר, ס׳ איוב, שיכים גם הקטעים שבפסוקים אלו (י יז, יד יד) לפסקה שבראשית פרק ז, והכונה: ימי האדם דומים לשכירות השכיר, בערב ימדדו לו את שכרו, וזמן ל ה ח ל י ף כ ח יש עמו אחרי מלוי צבאו (חליפות וצבא עמו, צ״ל). כעבד השואף לצל הערב וכשכיר המקוה לקבל שכר פעלו (ז ב) כן גם אני כל ימי צבאי איחל עד בוא חליפתי (יד יד) וכו׳.]

5) [על השכיר שחטא, שפגר בעבודה, ל ר צ ו ת,

לקחה מיד יי׳ כפלים בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב). — —ואמר בן סירא: אל תקוץ ב צ ב א מלאכת ועבדת כי מאל נחלקה (ב״ס גני׳ ז יה). — ובסהמ״א: הלא צבא לאנוש על הארץ, כי צ ב א וזמן קצוב נתן לאדם עלי ארץ שישליו בו את נפשו השכלית בעיון ובמעשה (חוהב מספט ומספע לדק לחיוב ז ח, סז:). — ואמר המשורר: אסת חייו (של האדם) עלי תכל כהבל, חלום ראה והסות שבריו, צ ב א חלדו כעוף יעוף ויסיו כנוצתו והלילות אבריו (רמב״ע, ירינ״י דיוחן ס, בודל׳). די לי ב צ ב א ו ת וזמן ממר אשר פשטו בזו כבודי ודין עול בי שפטו (רחב״ע, מכדוד חמון, כהכח ח, 53).—וכמשמ׳ נעורים, זמן הבחרות [1]: באחד שהוא מעותד לכל יצמח זקנו ויהיה הנשאר משער אלו רקיק נקל להמרט ובאחרית ה צ ב א אם ליובש המזג וכו׳ (קחנון ד ז ח ג). כי והו (הרפואות הנזכרות למעלה) ישמר שער הבחרות עד אחרית ה צ ב א (סס ד ז ח יו). — ד) אולי במשמ׳ עבודת הקדש [2]) וכרו׳ וְצָבָא תנתן על התמיד בפשע ותשלך אמת ארצה ועשתה ותצליחה ואשמעה אחד קדוש מדבר וכו׳ עד מתי החזון התמיד והפשע שמם תת וקדש וצבא מרמס (דני׳ ח יב-יג). בשנת שלש לכורש מלך פרס דבר נגלה לדניאל אשר נקרא שמו בלטשאצר ואמת הדבר וְצָבָא גדול ובין את הדבר ובינה לי במראה (סס י ח).

כלו׳ לשלם בעבודה את הזמן המפגר, וכרגמת השכיר אומר איוב. שעה מעליו ויחדל (כלו׳ ויפגר במלאכתו כמו חדל בערב׳), עד ירצה (אח״כ) כשביר יומו. וכדין השכיר נרונה גם ירושלים.]

1) [הקאנון משתמש במלה צבא הערבי׳ a) במשמ׳ בחרות כאלו היתה זו מלה עברי׳, ועי׳ ג. צְבִי.]

2) [בשני המקומות המובאים כאן בא צָבָא כהקבלה אל קרבן התמיד כאלו נאמר וצבא ע ם התמיד תנתן בפשע, עד שישוב להיות צבא גדול במקדש והתרגומים, עד כמה שאפשר להכיר את כונתם, והפרשנים בארו במשמ׳ כח או זמן, צבא המלאכים, או אפילו מן הארמ׳ צבא, צבי במשמ׳ רצה. ואמנם לפי הענין רק פרוש מעין הנתן כאן מתאים. ואכן שים לב לצרוף בְּמַרְאֹות הַצֹּבְאֹת אשר צבאו פתח אהל מועד (סמות לח ח). ואפשר שבא הצבאת גם שם, וגם הנשים הַצֹּבְאֹות פתח אהל מועד (ש״א ב כב) במשמ׳ העובדות עבודת הקדש וצ״ע.]

a) صبا

ב. צָבָא, פ״ע, צָבְאוּ, עתי׳ יִצְבְּאוּ, בינ׳ צֹבְאִים, צֹבְאוֹת, ומקור עם ל לִצְבֹּא, לִצְבָא.—צָבָא על האויב, יצא למלחמה עליו, הסתדר לקראתו כמו צָבָא: וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה שנים עשר אלף חלוצי צבא וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחצצרות התרועה בידו וַיִּצְבְּאוּ על מדין כאשר צוה יי׳ את משה ויהרגו כל זכר (במד׳ לא ס ז). והיה כחלום חזיון לילה המון כל הגוים הַצֹּבְאִים על אריאל וכו׳ כן יהיה המון כל הגוים הַצֹּבְאִים על הר ציון (ישע׳ כט ז ח). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את כל העמים אשר צָבְאוּ על ירושלם (זכר׳ יד יב). — ובמשמ׳ המתנדבים לצבא, העֹבדים בצבא: וממחצית בני ישראל אשר חצה משה מן האנשים הַצֹּבְאִים (במד׳ לא מב).—ובמשמ׳ חנה כמו מחנה של צבא: כן ירד יי׳ צבאות לִצְבֹּא על הר ציון ועל גבעתה (ישע׳ לא ד).—ובהרחבה, צָבָא פלוני בעבודה מן העבודות, התמכר והשתכר לעבודה קבועה לזמן קבוע. : sich verdingen ; se louer ; to go into service כל הבא לִצְבֹא צבא לעבד עבדה באהל מועד (במד׳ ד כג). מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לִצְבֹא צבא בעבדת אהל מועד (סס ח כד).—הנשים הַצֹּבְאוֹת בפתח אהל מועד, שהיו עמדות שם לעבד עבודה קבועה: במראת הַצֹּבְאֹת אשר צָבְאוּ פתח אהל מועד (סמות לח ח) [1]. ואת אשר ישכבן את הנשים הַצֹּבְאוֹת פתח אהל מועד (ש״א ב כב). — ובסהמ״א: שגלשו מהר הגלעד וכו׳ ד״א כאותן ש צ ב א ו על מדין בעבר הירדן שהיא ארץ גלעד (מדרש ספ״ס ד ח, גריכהוט, לג.). ויהי היום ואני בארץ סבאים, ועברתי על בית הסובאים, ושם בחורים נצבאים, ועל בת הגפנים צ ו ב א י ם (ר״י חריזי, תחכ׳ לו, 297). ושאר חבריהם ה צ ו ב א י ם אחריהם כמו שזכרם יונה בן גנאח (קונטרוס הדקדוק, פוזננסקי, 18). ויתקע בשופר ויערוך מלחמה מול חיל רומנים אשר היו צ ו ב א י ם במשמרותם לשמור את ירושלם (יוסיפון, גינצבורג, ססד). כי קצף על כל צבאם, ש י צ ב א ו גוי על גוי ובזה יחיה ההרג והטבח בהם (רד״ק, ישע׳ לד ב). — ואמר הפיטן: כתמול מפלאות ידך בעדי שים לִצְבָאוֹת, תשאיר אחרי,

1) [ועי׳ גם א. צָבָא, הערות.]

מברזות נְעורי, אנקם בצרי (ר"י הלוי, יה למיחליס, אהבה, סעה"ס 108). חיל צ ו ב א י ם על אריאל ועל עמה לכלם, חיל יאחזון וימוגו חללם (יהודה בר מנחס, אה יוס, יולי לשבת נחמו, מחז' איטלי' א, קלא.). — ואמר המשורר: היום עלי נפשי יגונות צ ב א ו, היו לבבי מרור שבע (עמנואל, מחב' א, 5). וראיתי אותה פושטת בגדי רקמתה ובעלת החדש נצב לעומתה ובמקום המים אשר הבינותי אל הנשים ה צ ו ב א ו ת טבלה בו ועיני רואות (הוא, מחב' כח, 222). עשו להם בחצריהם ובטירותם מקוואות כדי לשכב עם הנשים ה צ ו ב א ו ת (שם שם, 228). צבאותי שחקים גדלו צ ב א ת ה, שמת עלי ארץ יקום לעטרת, שרֵי אלפים בזבול נטעו, חנו לדגליהם וכן נסעו (שלמה אוליוירו, אודך ארוממך, אגרי אילת אהבי', מ). עוד רוח חצת שם יפות שפי, עוד נשים צ ב א ו ת, עוד בחורי יפי, עוד אני שיט אל עיני תופיע (יל"ג, אדני על מים רבים, כל שיריו א, 20).

—הפע', הִצְבִּיא, מַצְבִּא,—הִצְבִּיא את עם הארץ, קראו לצבא, סדרו וערכו לצבא: ואת ספר שר הצבא הַמַּצְבִּא את עם הארץ (ירמ' נב כה; מ"ב כה יט). — ובסהמ"א: הלוך הלוך ה צ ב י א סענדעריל את עצמו והרים פעמי רגליו (ש"י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרקס ג, 67). — ואמר הפיטן: אל חי משוש לבי חילי ומשגבי שירים לך א צ ב י א מאות ורבואות (אל חי, לשבת פורים אלג'יל, קרובץ אלג'יל). —ואמר המשורר: בואי כבודה במנים יגון ב ה צ ב י א צבאות (רמח"ע, תרסים ג 36). וזמן ה צ ב י א צרות עליך (הוא, דיואן קכו). ובא ממערב לשכון במזרח וצבאות כל יקר אסף ו ה צ ב י א (ר"י חריזי, תחכ' מו, 362).

—נפע', ״נִצְבָּא,—נקהל, נאסף: ובעת לרדוף אחריו נ צ ב א ו, דפקו שעריו ובהם לא באו (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 13). ראיתי עם רב באים ו נ צ ב א י ם בכל מסלה ונעשו בעגולה (הוא, שם ל, 251). ויהי היום ואני בארץ סבאים, ועברתי על בית הסובאים ושם בחורים נ צ ב א י ם, ועל בת הגפנים צובאים (הוא, שם לו, 297). וכאשר ראיתי כי במלאכת השיר באו לערוך מלחמתו נ צ ב א ו ידעתי כי אני גבירם וכו' (הוא, שם נ, 388). ויהי בראותם אותנו חשבו כי דבר גדול מצאו ומכל המקומות אשר נפוצו שם נ צ ב א ו (עמנו', מחב' כג, 175).—ואמר הפיטן: מלך לגדלתו אין חקר וקצבה, כבוד בהיכלו תבשר צבא נ צ ב א (מלך חר, ליול' יוה"כ).

—פעי', ״צִבָּא,—אסף כצבא, ואמר הפיטן: צ ב א ו [1]) בעדר גנת אגוזים, צלעים חיל ופחד אחוזים, צרח קול יי' שובר ארזים (ר"א קליר, אלופים, תפארת סיבת, לצונץ, 263).

—הפע', ״הִצְדַּבָּא,—נאסף לצבא: ואמר הפיטן: כי מעט היו והרבה ה ו צ ב א ו לעת למשפחותם יצאו (ינאי, אום לטובה, קרובי לס' ברא"ש, זולאי, ו).

ג. צָבָא [2]), ש"ז,—גֶּשֶׁם: אדני יתן אמר[3]) המבשר(ות)[4]) צבא רב [5]) (תהל' סח יב).

״צַבָּאִי, ש"ז, — איש צבא, חַיָּל: שר מאתנו היה צ ב א י [6]) עלז אהב לשמוח ולשמח (יהודית סטינברג, בימים ההם, הפלא טו, 333).

״צְבָאִי, ת"ז,—שיך לַצָּבָא, נוהג בדבור ובספרות.

״צְבָאִיּוּת, ש"נ,—עניני הצבא, נוהג בספרות.

צְבָאִים, צְבָאוֹת,—עי' א. צְבִי, צְבִיָּה.

צבב [7]), ממנו א. צָב.

א. צבה [8]), ממנו צָבֶה. א. צָבָה, ״צָבוּי, ״צִבּוּי ״צִבּוּת.

---

1) [מנֻקד צִבְאוּ, ואמנם אולי הכונה צָבְאוּ או צָבְאוּ.]

2) בערב' צאב a), ירד גשם, והשם צַוְב, צַיְב b) ענן מוריד גשם.

3) רעם (הערת המחבר בשולי הסכ"ך).

4) [הסוגרים מאת המחבר.]

5) [ורב הפרשנים פרשו מן א. צָבָא, וצ"ע.]

6) [מנֻקד צַבָּאִי.]

7) בערבי צ'בּ c) ובסורי' עבב.

[בכסא ואיפודרומין של שלמה המלך (ביהמ"ד ילינק ה, 37) כתוב: עגלות אלו שני נשיאים היו מביאים. מרכה צ ב ו ב ה שעל שני עגלות לארבעה סוסים כדי לעשות איפודרומין למלך, ושור לאחד, זה בן הנשיא שהיו רוכבין אותו במרכבה, ע"כ. אבל איזנשטין (אוצר מדרשים ג, 529) הדפיס: מרכבה צ ב ו ע ה.]

8) רק בעבר' במשמ' זו.

---

a) صاب b) صوب صيب c) ضب

ב. צבה[1], ממנו א. צבי, צביה.

ג. צבה[2], ממנו ד. ״צבה, ״צבי. ב. צבי, *צביון.

צבה, ת״ז, לנקי׳ צבה,—פטנו צבה, נפוחה, geschwollen; enflé; swollen : בתת יי׳ את ירכך נפלת ואת בטנך צבה (במד׳ ה כא).—ובתו״ם: שמא כריסה נאה, צבה הוא (נדר׳ סו:).—ובסהמ״א: בעת נתות אברי הילד הפנימיים נמצא לשונו הקטנה צבה כבצק (oedematös) (י. טוביס, הדיפתיריה, ז, 51).

א. צבה[3], פ״ע, צבתה,—צבתה בטנו, נהיתה צבה: ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה ונפלה ירכה (במד׳ ה כז). — ובתו״ם: כוייו בשפוד על כף ידו וצבת, על כף רגלו וצבת (ר׳ ילחק, ירוש׳ ב״ק ח ח). — ובסהמ״א: וכי ס״ד שבהמ׳ שצבתה פיה שאינה יכולה לחיות ע״י המראה והלעטה ניטא דטריפה (תפארת ישראל, חול׳ ג ב).

—הפע׳, הצבה, עם ל לצבות, — הצבה בטנו של פלוני, עשה שתצבה: ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך[4] (במד׳ ה כב). — ובתו״ם גם במשמ׳ עשה כאלו היא צבה: המסמא את עינו והמצבת את בריסו והמקפח את שוקיו אין נפטר מן העולם עד שיתלה כך (תוספת׳ פאה ד יד).

—נפע׳, *נצבה, — כמו צבה: אני אומר מים מגוליי שתת ונצבית (ר׳ תנחומא, ירוש׳ סוטה ה כ).

—פע׳ ״צבה את הבשר, — עשה שיצבה: ויתקבצו כל אנשי הערים ההם ויוציאו את הנערה ההיא וימשחו אותה בדבש מכף רגלה ועד קדקדה כאשר דבר השופט ויתנו אותה לפני עדת הדבורים במקום מקבצם ויבואו עליה כל הדבורים ויעקצו אותה וצבו את כל בשרה (ס׳ הישר וירא, לבוב, ים:).

ב. צבה, ש״ז,—כמו א. צבא: וחניתי לביתי מצבה[5] מעבר ומשב ולא יעבר עליהם עוד נגש (זכר׳ ט ח).

---

1) [עי׳ הערה לא. צבי.]

2) בערב׳ צבי a), חפץ, רצה, וכן בארמי.

3) רק בעבר׳.

4) [אמנם כתיב האותיות מרשה אף את הקריאה בקל: לצפות ולנפל, ויש גורסים כך.]

5) [כך לפי נקוד המסרה. והשוה הערת המחבר בערך מצבה.]

a) صبي

ג. צבה, פ״ע, צביה—כמו ב. צבא: והיה כחלום חזיון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל וכל צביה[1]) ומצדתה והמציקים לה (ישע׳ כט ז).

ד. ״צבה, פ״ע,—חפץ, רצה, ואמר הפיטן: האדמון כבש שלא חלה, צבה לקחתה לו ונתבהלת (ר״א קליר, אבן בוג, קרובי א ר״ה).—ואמר המשורר: ויראהו בני בנים חכמים יראי אל כמו נפש צבויה ויחיהו אלהים הוא ובניו חזות שלם וציון הבנוית (ד״ה של יהודי מצרים וח״י ב, יעקב מן, 13).

״צבוי, ת״ז,—כמו צבה: וביצים צבויים בעף המנהג להקל לצורך (תפארת ישראל, חול׳ ג ב).

״צבוי, ש״ז,—תפיחה, התנפחות: צבוי בטנה ונפול ירך (רש״י, סוטה ו., ד״ה בלותה).

צבוע, עי׳ צבע.

צבוע, ת״ז,— עוף צבוע וכיוצא בזה, בעל צבעים: העיט צבוע[2]) נחלתי לי העיט סביב עליה (ירמ׳ יב ט). ועי׳ א. צבע.

צבועי, עי׳ צבעי.

״צבועיות, ש״נ, — כמו צביעות, תכונת האיש הצבוע: ועוד יש לומר דהיה נראה כמתנדב לשם יהורא וצבועיות (פענח רזא עה״ת לו, לט).

---

1) [אמנם תמוה „וכל צביה״ במשמ׳ של צבאיה אחר „כל הגוים הצבאים על אריאל״ ובצרוף עם ומצדתה, ונראה כאלו הגוים צבאים על אריאל ועל כל צביה ומצדתה, ואולי מלה לא ידועה לפנינו המצינת חלק של אריאל. והמחבר בשולי התנ״ך העיר בסימן שאלה: מצביה.]

2) כך בנסחה המסורה, והמליצה קשה. היוני תרגם במשמ׳ צבע, והוא חית הטרף הידועה. וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. [כאמור בהערת המחבר, קשה לישב עיט צבוע במשמ׳ עוף בעל צבעים, בפסוק, וכן אין מקום לפרושים אחרים כגון עוף טורף או עוף בעל אצבעות ארכות וכדו׳. והרי אף המלה צבע, מ״ר צבעים (שהוראתה במקרא אינה גון, עי׳ שם הערה) לא באה במקרא אלא כתאר לואי של שלל: הלא ימצאו יחלקו שלל וכו׳ שלל צבעים לסיסרא שלל צבעים רקמה צבע רקמתים לצוארי שלל (שפט׳ ה ל), וגם עיט לשון שלל הוא, כלשון הכתוב: ויעט (כת׳ ויעש) העם אל השלל (ש״א יד לב), ותעט אל השלל (שם יה יט), ומכאן שאין עיט צבוע אלא שלל צבעים, שלל מלחמה. וכונת הפסוק ברורה: האם שלל מלחמה נחלתי עד שהכל עטים עליה מסביב.

***צִבוּעַן**, ת״ז, — שאין תוכו כברו: אף כאן בכסלון בני האדם כתות כתות הם וכו׳ כת הצבועונין הם כלי הקדש העסקנים באמונה (ס״י אגרמוזין, מקטות בכימין השלישי, הפרדס ג, 51).

צָבוּר, ע׳ צִבֵּר.

צִבּוּר, ע׳ צִבֵּר.

***צִבּוּרִי**, ת״ז, — השיך לַצִּבּוּר. לכלל, לקהל, gemeinschaftlich, öffentlich; commun, publique; common, public, נהוג בדבור ובספרות.

***צִבּוּרִיּוּת**, ש״נ, — עניני הַצִּבּוּר והכלל, נהוג בדבור ובספרות.

א. *צְבוּת, ש״נ, — תכונת הדבר הַצָּבֶה, התנפחות, תפיחה, Anschwellung, Tumor; (in)tumescence, tumeur; intumescence, tumour: ודריש חרצובות בשני מלות, ענין חרחור וצבות (פרוש יפ״ת למד״ר ויקר׳ יז, מובא בעץ יוסף שם). אמנם עד כה תרמה האסכרה בהליכותיה לכל יתר מיני הדלקת, יען כי הכאב, האודם, הצבות (tumor) וכו׳ הלא הם הסימנים הנפגשים גם כן בשאר מיני דלקת (י׳ עוזיס, הדיפטיריה ו, 20). מחלת האסכרה תופיע אצל האדם בשני מיני סימנים, הסימנים המקומיים יעלו בלוע וכו׳ והסימנים הכוללים וכו׳ הם הסה מעלת חום הגוף, כשלון פעולת הלב, צבות שקדי דם הלבן וכו׳ (שם ח, 52).

ב. צְבוּת, ש״נ, — מין קוץ: קוץ הנקרא צבות, יורק ויבושל בשמן (אסף, 58).

צבט [1], ממנו צָבַט, *צְבִיטָה.

צָבַט [2], פ״י, יִצְבֹּט, — צבט מאכל לפלוני. הגיש לו, נתן לו, anbieten; offrir; offer: ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד הקצרים וַיִּצְבָּט לה קלי ותאכל (רות ב יד). — ובתו״מ במשמ׳ תפס ואחז, הושיט והגיש, ergreifen; saisir; to seize: מאי בית הצביטה א״ר יהודה אמר שמואל מקום שצובטו וכה״א ויצבט לה קלי (רב יהודה בשם שמואל, חגי׳ כב:). — ובסהמ״א: כי מי איש אוהב התרועע יאכל מטעמים ומגדנות לבדו לא יצבט גם לזולתו עמו (הקד׳ כליל המכבון). בצאת מלאך ה׳ לשוטט בפנות עדתינו וסבב המצפה ובידו רצפה להאיר נשפה ואילת אשמורת בקריו מנדנה יצבוט (הקד׳ ככד תורת אמת ססון, ויניליאה). — ואמר הפיטן: צוה והוציאו כף וכלי קטורת, צבט לכף בחפניו ולא ימוד (יוחנן הכהן בן יהושע, אזכר סלה, עבודה, מחז׳ איטל׳ ב, קכ:). לו לצבוט תירגל להלעיטו כתאב מסרך דרך כבכרה (ר׳ שמואל יזכה, יול׳ פ׳ תולדות, סריד׳ מהנגי״, מ״ל ויס, 65). — ונוהג השמוש בפעל צָבַט במשמ׳ מריטת הבשר, zwicken, kneipen; pincer; to pinch, ובשם צוֹבֵט במשמ׳ משקפת הנאחזות בצביטה על האף, Zwicker; pince-nez.

— הִפְעִ׳, הִצְבִּיט, — הושיט והגיש, ואמר הפיטן: רעה עמך בשבט, ודי מחסור העבט, ואת חקם הצבט, ולחם אבירים (אפרים בן יצחק, אלהי העברים, סליח׳ מוס׳ יוה״כ).

— הִפְעַ׳, הִצְבַּט, — שֶׁצֻבְּטוּ אותו, ואמר הפיטן: קלי בל יצבט, בלי בחרב ילבט (ר״א קליר, תפלת טל).

***צְבִי**, ת״ז, — שבע רצון, מרֻצֶּה, ואמר המשורר: חבלים נפלו לי בנעימים ופני לבשו מראת צהובי וישנתי וערבה לי שנתי הקיצותי שבע רצון וצבי (יהודה אלחריזי, זמן תכה, תולך נחמד ב, עג).

צִבְטָה, ע׳ צְבִיטָה.

א. צְבִי [1], ש״ז, מ״ר צְבָיִם, צְבָאִים [2], — חית השדה, דקה, מלאת חן, דקת הרגלים, לה עינים שחורות גדולות, קרנים עגולות, Gazelle; gazelle:

---

1) בארמ׳ צבת, במשמ׳ הגיש לפלו׳ מאכל, עי׳ לפנינו.

2) בארמית: בעינא דאצבית ליה נהמא (תול׳ ס). [אין צבט אלא סכמא אחר של צבת, ועי׳ שם, ותבדל השמוש בפעל הוא כשמוש הפעל לקח, לקח לעצמו או לקח והביא לאחר (ויקחו לי תרומה).]

1) בערב׳ ט׳ביא (a), בארמ׳ טביא. [באשור׳ צַבִית. צבי ואיל שני מיני gazella הם. הראשון כנראה המין האפֹר, שחֹר האף (g. Arabica), והשני המין החום (g. dorcas), ששניהם מצויים בארץ עד היום. ובסהמ״א השתמשו במלה גם במשמ׳ cervus, Hirsch; cerf; stag, ומינים קרובים לו.]

2) [האל״ף נחה למשך והיו״ד נעה והיא למ״ד הפעל ויו״ד הרבים חסרה (רד״ק מכלול, ליק, קע״ד:). ועם כנויי הרבים בנות היו״ד ובצירי העי״ן הפעל להיות כליהם צְבִיהֶם (שם שם).]

a) ظبي

כאשר יאכל את הַצְּבִי ואת האיל כן תאכלנו (דבר' יב כב). זאת הבהמה אשר תאכלו וכו' איל וּצְבִי ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר (שם יד ה–ו). והיה כִּצְבִי מֻדָּח וכצאן ואין מקבץ (ישע' יג יד).—ולדמיון המהירות לרוץ: ועשהאל קל ברגליו כאחד הַצְּבָיִם אשר בשדה (ש"ב ב יח). הנצל כִּצְבִי מיד וכצפור מיד יקוש (משלי ו ה). גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ורמח ופני אריה פניהם וכִצְבָאיִם על ההרים למהר (דהי"א יב ח).—ודמיון למה שהוא יפה וחביב: דומה דודי לִצְבִי או לעפר האילים (שה"ש ב ט). סב דמה לך דודי לִצְבִי או לעפר האילים על הרי בתר (שם שם יז). — ובתו"מ: הזאב והכלב כלב הכופרי והשועל העזים והצבאים וכו' אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלא' א ו). הצד צבי והשוחטו והמפשיטו המולחו וכו' (שבת ז ב). הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, אבו' ה כ). החשוד על הבכורות אין לוקחין ממנו בשר[1] צבאים (בכורות ד ז). איזהו מנחש האומר נפלה מקלי מידי נפלה פת מפי וקרא איש פלוני מאחריו וקרא לי עורב ונבח בי כלב ועבר נחש לימיני ושועל לשמאלי ופסק צבי את הדרך לפני וכו' (תוספת' שבת ז יג). מטלטלין את החצב מפני שהוא מאכל לצביים ואת החרדל מפני שהוא מאכל ליונים (שם שם יד ח). כתבו (את הגט) על קרן של צבי חתמו ונתנו לה פסול (שם גיט' ב ז). עלי קולקסייא שאסור לגמות בהן מים מפני שהצבאין אוכלין אותן (ר' יוסי, ירוש' שביע' ב י). בשוחט צביים אין בה גיד הנשה (שם שבוע' ג ז). מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף א"י אינה מחזקת פירותיה, ד"א מה צבי זה קל מכל החיות אף א"י קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה, אי מה צבי זה קל ואין בשרו שמן וכו' (כתוב' קיב.). והרי צבי דאין (הקרנים) מפוצלות וחלבו מותר (חול' נט:). הכנים עמו ומורות לפילים חצובות לצבאים וזכוכית לנעמיות (ר' אבא ב"כ כהנא, מד"ר בראש' לא). מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה וכו' (שם שה"ש, קוף). — *צבאים, במשמ' עור צבאים, כחמר

[1] [בתוספת' (בכורות ג י): עורות צבאים.]

לכתיבת ספרים עליו[1]: המוכר וכו' ספר של צבאים ונמצא של גויל או יש בו טעות בין דף לדף הרי זה אין מכור (תוספת' ב"ב ד ז). לא יעשה חציו גויל וחציו קלפים אבל עושה חציו גויל וחציו צבאים קלפים מפני שאינו מן המובחר (סופר' ב י). — *והניח אדם מעותיו על קֶרֶן הַצְּבִי[2], הניחם בסכנה, אִבְּדָם: מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו, חנן אמר אבד את מעותיו וכו' אמר רבן יוחנן בן זכאי יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן הצבי (כתוב' יג ב). — וכסהס"א: שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח כבש חונב זאב זורד צבי מפרט[3] דוב מגמגם חמור מברים פיל נוהם ראם מצלצל גרפית מלבלב אדם מרנן שד מזמר זיז היה קורא וכו' (כסא ואיפודרומין של שלמה המלך, ביהמ"ד ילינק ה, 35). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו וכו' ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו שמח שמחה גדולה (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 21). פירש רבינו יעקב שהצבי שהוזכר באלו טריפות הוא אותו שאנו קורין עתה צבי שהרי אין עורו מחזיק את בשרו (סמ"ג מ"ע נט). יתומים שסמכו אצל ב"ה וזן אותן משלו לא הניח מעותיו על קרן הצבי (שו"ע חו"מ רל כה). צבי ננס (צווערג הירש) גדול כחתול חבית והוא הקטן מכל החיות אשר פרסותם סדוקות (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, יד:). — ואמר

[1] [בלוי בספרו Stud. z. althebr. Buchwesen אינו מביא מלה זו ורק לענין הכתיבה על עור צבי הוא מעיר על פרנקל, Aram. Fremdw. עמ' 245, המזכיר כתיבה כזו בימי הקדם אצל הערבים. אולם השוה בבבלי (כתוב' קג:): א"ל ר' חייא אנא עבדי דלא משתכחה תורה מישראל דאייתינא כיתנא ושדיינא ומגדלנא נישבי וצייידנא טביא ומאכילנא בישרא ליתמי ואריכנא מגילתא ממשכא דטביא וכו'. ולפי זה היתה כתיבה כזאת דבר רגיל. ועי' בדגמה המובאת לעיל על כתיבה על קרן של צבי.]

[2] [אפשר שבטוי זה נולד בתוך משל ממשלי החיות, שספר בו על הצבי כי רץ ולקח אתו ממעות חברו. ואף יתכן שאין קרן זו קרן מקרני הצבי ממש, אלא קרן המעות של הצבי, כלשון קרן ופרות, שהיא מלה אחרת, שעקר הוראתה עֲרֵמָה, צבור, כמו קֶרֶן באשור' במשמ' זו.]

[3] [עי' ב. פרט, הערות, ואולי הוא מלשון הפרטים על פי הנבל, ועי' א. פרט, הערה.]

המשורר: ותרוץ כ צ ב י על הר מזמות כגבור בשפלה רץ בסוסו (רשב״ג, בחר תהלי, ברודי, 6). ומי ירצה קנות טעם ומני בקרן ה צ ב י יתן מחיריו (הוח, כספרם פן, ברודי מבחר, לז).—"שם של חבה בפי המשוררים לעלם בבחינת יפיו ונעמו [1]), וגם בהשאלה לאלהים [2]): איה צ ב י עלג ואנה פנה עפר מקטר מר דרור ולבונה (ר״ש הנגיד, איה לצי, עטרת לצי לגרץ, 116). טוב תחזה יין כמו ברכום כי ה צ ב י אותו בטל מסך (רמב״ע, הרסים ג, 33). צ ב י פניו פנינים קודרים אש וגביע בידו זיק מאור (סס סס 34). התנהה ופה נחסום מאלות על פרידת עפרים וצביי כפרים (סס ג, 39). אשא עון ימים ואסלח כל פשע וזמן הרע אשר אשם, בלתי נתן פניו בצביי חן עד נדדו גם אהלם אשם (רס ז 41), יום אורחות פרוד בצביי נסעו אש תאוה חנם בלב האירו (סס ז, 60). הן פראים הם (אדום וערב) ואיך ידמו אלי יעלה על ה צ ב י התרפקה (ר״י הלוי, יעלת חן, סעמ״ס 107). ירושלים למוגיך השקי את כוס מרריך באה עת תענוגיך ושב ה צ ב י אל חדריך (הוח, ירושלים, סס, 116). מה תאנהי יעלת צ ב י בי שמחי כי בך אשמחה (רא״ב״ע, אילת, איגר 149). בעון אבותי נהפך אבי עד לאורב ואקו למתי מועדי צ ב י חן יקרב (הוח, איך אכי, סס 150). בחייך צ ב י חן אין לנפשי חסידות כחצי גרגר שעורה (עמנו׳, מחב׳ ח, 58). שאלתים ואיה עפרים וצביי חמודות ויוני אפיקי עליה (אסחר עדתי, סבת סמעו, ספרד׳). צ ב י חן החליף גילי בחילי והשבית כל רנני גם ששוני (סירי חימן, עמ׳ 311). עיני צ ב י ענוני שמוני עבד באין מחיר (סס, 333).

ב. צְבִי [3]), ש״ז, צְבִי, מ״ר סמי׳ צְבָאוֹת (?), — א) פאר, יפי גדול, Pracht, Herrlichkeit; gloire, splendeur; glory, splendour: הַצְּבִי [4]) ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים (ש״ב א יט). והיתה בבל צְבִי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (ישעי׳ יג יט). יי׳ צבאות יעצה לחלל גאון כל צְבִי להקל כל נכבדי ארץ (סס כג ט). מכנף הארץ זמרות שמענו צְבִי לצדיק (סס כד יו). הוי עטרת גאות שכורי אפרים וציץ נבל צְבִי תפארתו (סס כח א). ביום ההוא יהיה יי׳ צבאות לעטרת צְבִי ולצפירת תפארה לשאר עמו (סס סס ה). ואנכי אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה נחלת צְבִי צִבְאוֹת [1]) גוים (ירמ׳ ג יט). וּצְבִי [2]) עדיו לגאון שמהו וצלמי תועבותם שקוציהם עשו בו (יחזק׳ ז כ). ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צְבִי היא לכל הארצות (סס כ ו).—ארץ הַצְּבִי, כנוי לא״י [3]): ויעמד בארץ הַצְּבִי וכלה בידו (דני׳

---

[1]) [עפ״י הפסוק: דומה דודי לצבי (שה״ש ב ט). וכודאי השפיע גם שמוש המלה צבי [a]), נער אהוב, בערבי.]

[2]) [עפ״י דרש חז״ל לשה״ש.]

[3]) [אולי מענין תשוקה שבשרש זה, וגם בערבי צבא [b]), אלשוק, ר״ל תשוקה [כמו חמדה, וכן בא גם ארץ חמדה במקום ארץ צבי.]

[4]) כן לפי הנסחה המסורה, ולפי התרגומים הקדמונים ופרושי הקדמ׳ ורב החדשים. אך המליצה קשה, ולכן הגיהו קצת החדשים הגהות מתחלפות. אבל באמת אין כאן כלל המלה צְבִי אלא ש״ר סמי׳ מן השם הצב, ומ״ר סמי׳ הַצְּבִי, והיא בערבי׳ הצ׳ב [b]), והוא הר בפרט בין העמקים, ובמקום ישראל צ״ל יזרעאל, ובמקום במותיך צ״ל במותיכם, והוא כפל מן הרי בגלבע, ופה: הַצְּבִי יזרעאל על במותיכם חלל איך נפלו גבורים.

[מאז כתב המחבר את דבריו אלו, נתברר (עי׳ טורטשינר, ידיעות החברה העברית א״י, תרצ״ד, 9 וכו׳), כי עקר משמ׳ המלה במה, במות, היא גופה, וביחוד גופת המת, כמו חלל (ומכאן משמ׳ קבר, מקום זבחי מתים וכדו׳), וכן למשל: ואתה על במותימו תדרך, פרושו: על גופותיהם של האויבים שהרגת. וכן אפשר להבין גם כאן: חמדת ישראל, על חלליך ההרוגים נוסף עוד חלל, הרי נפלו הגבורים.]

[1]) [אמנם אפשר לבאר צְבִי, חמדה, של כלל צבאות הגוים והמוניהם, ואף יתכן להבין צביצבאות כמלה אחת, צורת הכפלה מן השרש ב. צבה במשמ׳ רצון וחמדה, כדגמת חפרפרות, פרעפרעות, הנכתבות גם הן כשתי מלים. ועי׳ פְּרַעְפְּרָעוֹת, הערה.]

[2]) המליצה קשה, והגיהו החדשים הגהות מתחלפות.

[הקשי שבפסוק הוא במלה לגאון, שאין הוראתה כאן גאון ותפארת. כי הכונה בקרוב: את חמדת עדיו לאליל, שמהו לאַל, וצלמי תועבותם ושקוציהם עשו בו.]

[3]) דרשת הגמ׳: מה צבי זה וכו׳ (כתוב׳ קיב.). [עי׳ א. צְבִי.]

---

a) صبي b) صبا

a) هضب

יח יו).—ואמר המשורר: יקר רוח גביר רעים ואישים ותפארת נדיבי עם וראשים צבי הדור והוא שר השלשה ונכבד מאיות שר השלשים (ר״י בן גיאת, יקר רוח, סעה״ם 16). חשו ראות חכם אשר הוא לאחי שכל צבי (רמב״ע, תרשיש א, 24). ויזרחו אוריו עלי לחיו וייף בהודו מצבי עדיו (שם ב, 85). בא זמן ציר נאמן לאמונים על שמו דמו כמו האבנים בצבי[1]) או בשבי לו נתונים (ראב״ע, אסמחה, איגר 65). רד יום צבי ארצות עד שמה היתה ובת ארום שכנת שמה (הוא, עבר עלי, שם 159). מכון צבי בתעבי ואהבי דמות צבי וסחבי וירד בי בבית שבי באף לבי קרבות (הוא, אני אני, סעה״ם 149). לו יהי אבר כיונה לי אעופה ואשכונה עד אשר אשימה עיני על צבי תחפיר לבנה (הוא, בעלי ריבי, כהנא א, 55). יחיד הדור אשר הוליד ילדים אשר הם בזמן לפאר ולצבי (ר״י חריזי, תחכ׳ מו, 362). כבר קם מבני אל שר ונגיד צבי עדה וגהלתה וגרה (עמנו׳, מחב׳ ח, 58).—״ובמשמ׳ מראה גון נחמד, ואמר המשורר: הבא ילוד שורק אשר מאין לשון יפתנו נעים צביו (רמב״ע, דיואן עז, בודל׳). — ב) פאת העולם צפונית מזרחית[2]): ותגדל יתר אל הנגב ואל המזרח ואל הַצֶּבִי (דני׳ ח ט). — ג) ״במשמ׳ רצון: מעשה בראשית וכו׳ בצביונן נבראו וכו׳ בצביונן שהם רצו בחפץ וצבי לקבל הכל עליהן (ר״י גיקטיליה, שערי אורה, קג:).

ג. צְבִי[3]), ש״ז,—נער, בחרות, ואמר הפיטן: הסיתוהו ימי צביו וגאה בגאון עדיו (ר״י הלוי, אמונות יה, תוכחה, אשמורה ב׳ לעש״ת, סליח׳ אויגניון).

״צַבִּי, צביי, ת״ז,— שיש בו מתכונת הַצָּב, דֹּפֶק צַבִּי: במיני הדפק המורכב המיוחד בשמו, הנה יש ממנו צביי, והוא המתחלף בחלק אחד כשיהי׳ מאוחר ואחר יפסק וימהר, ויש ממנו גליי והוא המתחלף בגדל חלקי העורק וקטנם או גבהם וברחב ובאחור וכו׳ וכאלו הם גלי מים נמשכים קצתם אחר קצתם על היש, ויש ממנו תולעי וכו׳ והנמליי וכו׳ ויש ממנו מגריי וכו׳ וממנו המחטי וכו׳ (קאנון א ב א מאמר בדפק ג). — קַו צַבִּי, קו הדומה לקוי קלפת הַצָּב והמשמש קו עזר בבעיות הנדסיות כגון הכפלת הקביה וְשִׁלּוּשׁ הזוית, שבלול ניקומדס, Muschellinie; conchoida Nicomedis: וכל עוד שתרבה למשוך קוים קרובים זה לזה תרשום קו הקונקילי״ש יותר שלם ויפה שהוא העובר על קצוו׳ הקוי׳ השוי׳ הנ״ל וכו׳ שאני קורא אותו קו צביי שדומה לשרץ הצב ובלעז טשטו״דיני (יש״ר מקנדיה, אילים, מעין חתום, סה). בעזר הקו הצביי נחלוק הזוית ישרת הקוים לג׳ חלקים שוים בקלות רב (הוא, שם שם).

צְבִי־צְבָאוֹת, עי׳ ב. צְבִי.

צְבִיָּה, ש״נ, מ״ר צְבָאוֹת, — הנקבה של הַצְּבִי: שני שדיך כשני עפרים תאומי צְבִיָּה הרעים בשושנים (שה״ש ד ה). —ומ״ר: השבעתי אתכם בנות ירושלם בִּצְבָאוֹת או באילות השדה (שם ב ז). — ובתו״מ: צביה תהא מותרת שהיא מתרת עצמה בשחיטה (ר׳ זעורה, ירוש׳ ביצה א א). איזהו כוי שנחלקו בו רבי אליעזר וחכמים, זה הבא מן התייש ומן הצביה וילדה וכו׳, הכל מודים בהיא צביה ובנה תייש שפטור (אם שחטם ביום אחד) (רב חסדא, חולי׳ עט:). — ובספה״א: ולמה נמשלת יוכבד כצביה, שרבתה צביותיהן של ישראל (ילק׳ שמע׳ שה״ש תתקפח). אבל העז שבא על הצביה אסור לשחוט אותה ואת בנה ואם שחט אינו לוקה (רמב״ם, שחיטה יב ח). היתה בת הצביה הזאת נקבה וילדה בן ושחט את הנקבה בת הצביה ואת בנה לוקה (שם שם ט). -- ״ובלשון המשוררים כנוי לנערה נחמדה[1]), ומ״ר צְבָאוֹת, צְבִיּוֹת: נעמו אצבעות צביה ודמו עת תשורר בתוף כחצים ועטים (רמב״ע, תרשיש ב, 35). זכרו כבשם וטעמו מתוק כרוק פי צבאות (שם שם, 36). כסעיף הדם תטה צביה עת תרקוד ופרע שערה תפרע (שם שם, 37). צבית חדרים וילדת גבירים וכפני מאורים מאירה ונאוה (שם ד, 42). צביה בעלת פנים כשמש ומתן דק עלי ירך מאד עב (שם שם, 46). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר״י הלוי, מה לך, סעה״ם 92). ירדוף אריה צביאת[2]) ארמון יתדוף

---

1) [כלו׳: בארץ ישראל.]

2) בערב׳ צבא a) וצאביה b), רוח ינשב בין צפונית למזרחית. [והמפרשים בארו בקצור במשמ׳ ארץ הצבי.]

3) [עפ״י הערב׳ צבא, צבי c).]

a) صبا b) صابية c) صباء صبي

---

1) [וגם בהשאלה לעם ישראל, ועי׳ א. צְבִי בשמוש מקביל בזכה, והערה שם.]

2) [כך נדפס].

עופר בחיקה אמון (הוא, ירדוף אריה, אגרי סד"ל, 499). התנערי עניה לענות ושיר פצהי, התנהלי צביה אט לתוך מעין נוחי (רא"ע, איך יעמד, איגר 129). מעי לדברי צביה יהמו (הוא, אל לב, סס 139). אפדה בנפשי צבית חן אשר אחרה יום שוב דלתי (הוא, מכדוד אמון בחיק, כהכא א, 54). קומי צבית חן והשקיני בסות גדלות אחרי רקות (יעקב בן אלעזר, כפות, סעה"ס 163). הייתי שעשועי לבות צביות חן בי תגלנה (עמנו', מחב' ד, 31). וזמני עתה הלאני וצביות חן לי תבזינה (סס סס, 32). נדיבי עם קראוני לרפאות צביה חלתה ימים שמנה (סס יא, 81). לי צביה תמה מבני הישרים, מעלתה רמה נכתרה בכתרים (סירי היתן, עמ' 65). יפת צְבִיָּה[1] ראת עיני למולי הלכה (סס, 194).

***צִבְיוֹן**, ס"ז, — רָצוֹן, חֵפֶץ, תשוקה, Wille, Lust; volonté, plaisir; will, pleasure: מאי לעטרת צבי ולצפירת תפארה, לעושין צביונו ולמצפין תפארתו (רבי אלעזר בסם רבי חנינא, מגי' טו:). מתים שבחוץ לארץ אינם חיים שנאמר ונתתי צבי בארץ חיים, ארץ שצביוני בה מתיה חיים, שאין צביוני בה אין מתיה חיים (ר' אלעזר, כתוב' קיא.). ואמר רב יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו וכו' ואמר רב יהודה שור שהקריב אדה"ר קרניו קודמות לפרסותיו וכו' מסייע ליה לריב"ל דאמר ריב"ל כל מעשה בראשית בקומתן נבראו, בדעתן נבראו, בצביונם[2] נבראו שנאמר ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, אל תקרי צבאם אלא צביונם (חול' ס.). וצבא ליסורים מנין שנאמר הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ, ומה הנייה לו, וכימי שכיר ימיו (ר' אלעזר, מד"ר בראס' י). כך אמר הקב"ה הואיל והארץ היא עשתה צביוני תחלת הרי אני נותן לה פרוקופי שלא תזוז ממנה לעולם (סס סס יב). ואת הצובבה, שעשה צביונו של הב"ה (סס סמות א). וי"י אלהי הצבאות י"י זכרו, שהוא עושה צביונו בבריותיו, ד"א אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו במלאכיו, כשהוא מבקש הוא עושה אותם יושבים וכו' ופעמים עושה אותם עומדים וכו' ד"א וי"י אלהי הצבאות שהוא עושה צביונו בעולם, כשבקש הוציא לחם מן הארץ וכו' וכשבקש העלה מים מן הארץ וכו' (ר' סימון בסם רבי אלעזר, סס סס כה). עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית ואמרו שמא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו, יצתה בת קול ואמרה עדיין לא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש את עולמו (סס דברי יא). ר' חנינא אמר השביען באבות ובאמהות, בצבאות, אלו אבות שעשו צביוני ועשיתי צביוני בם וכו' ורבנן אמרי השביען בדורו של שמד, בצבאות, שעשו צביוני

---

[1]) [כך לשם המשקל.]

[2]) [נ"א: לדעתן לצביונם. בהוצאות הערוך שלפנינו (ערך לב) נזכרו ג' פרושים: א) לקומתן גדולים מלאים ולא קטנים שצריכין לגדל, לדעתן נבראו ולא בדעת התינוקות, לצביונן נבראו לתוארם כלו' ביפיותן שנא' וכל צבאם ופי' לצביונן (כר"ח ר"ה יא.: רמב"ם, מו"נ ב ל). ב) כל מה שעתיד להיות לאחר זמן נברא עמו וכשנבראת בין בהמה בין אדם הראש נברא תחילה וכשנברא הראש היו הקרנים בראש ואח"כ נבראו הפרסות היינו לקומתן, לצביונן הקב"ה שאל להן רצונכם שאברא אתכם וכו' (וכן רגמ"ה, חול' ס.). ג) לצביונן, בהמה לצביונה וחיה לצביונה, גדולים להיות גדולים, קטנים להיות קטנים וכן כל מין ומין. ורש"י (חול' ס.) פרש: לדעתם, שהודיעם שיבראם והם ניאותו, לצביונם, בדמות שבחרו להם. ומעין זה רש"י בר"ה (יא.): לדעתם, שאלם אם חפצין להבראות ואמרו הן, בצביונם, בטעם כל אחד ואחד ובדפוס כל אחד ואחד. ובפרושו לתורה (בראס' א כה): תקנם (את הבריות) בצביונם בתקונן ובקומתן. ומענינת תשו' רה"ג (תסו' הגאו' הרכבי סםג, 199): וששי, הא דאמר ר' יהושע בן לוי כל מעשי בראשית בקומתן נבראו לדעתן נבראו לצביונן נבראו, ואשכחן בפירושי הגאונים זק"ל שאמ' הקב"ה לכל בריה ממעשה בראשית היאך אתה רוצה שאבראך והוא אומר כך וכך והוא בוראו לצביונו, כלום יש בו ממש קודם שיברא שיהא לו צביון, ילמד' אדו'. פירוש זה דאשכחתון אין אנו יודעין אותו ולא סבירא לנא וקושיא דאקשית ליה איתיה, ואפילו למאן דאמ' מן הפילוסופין כי המינין שלבעלי חיים יש להם משלים ודמות דיוקני כמין חותם למטבעות וכו' אין למשלות ההם צביונות וכו' ושאנו אומ' דר' יהושע בן לוי הכי קאמ' לצביונן ולדעתן שלעכשו שצפה הקב"ה וגלוי לפניו כשיבראו מה תהי דעתן וצביונן ולפיהו בראן ועכשו אחר שנבראו אנו אומ' כי דעתן וצביונן שהיא עכשו למה נבראו מאו, ע"כ.

וכנראה פרוש הבטוי כפשוטו הוא: הקב"ה ברא את בעלי החיים (כשכבר הגיעו) לקומתם (המלאה), לדעתם (המלאה) ולרצונם (השלם והעצמאי). ואין בזה קשר לדברי רב יהודה אלא בכך, שנבראו בעלי החיים במינים ממינים שונים. ולפי הפרוש המבאר צביו כלשון תואר ויופי השתמשו במלה בסהמ"א.]

בעולם ושעשיתי צביוני בהן וכו׳ (שם שה״ש, השבעתי). בצבאות וכו׳ במילה שבכם שהוא צביונו (תנחומא בובר דבר׳ ג). אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, ר׳ יהושע בן לוי אמר בפוסקי צדקה הכתוב מדבר, אל תתן את פיך בציביון [1]) שאתה נותן ואין אתה נותן (מדרש תהלים כג). דבר אחר אין חרצובות למותם, אין הקב״ה מאחר צביונם של רשעים אלא כל מה שהם מבקשין מן הקב״ה הוא עושה להם (שם עג) — ובסהמ״א: על כן ידגשון וירפיון יחזקו ויקלו, כרצון חלשון וכצביון החיך ומאויי השפה ותשק הפה (מחב׳ מנחם, מעלות הגים, מחב׳, 6). צבי, הוא נוי, דבר צביון שיש חפץ בו (רש״י ישע׳ ג ג). צבי צבאות גוים, צביון כל צבאות גוים (הוא, ירמ׳ ג יט). אני לדודי בכל צביונו ועלי תשוקתו וחשקתו, כטוב בעיניו וכל אשר יאבה יעשה לי (רסב״ם, שה״ש ז יא). אני פלו׳ החתן בר׳ פלו׳ מודה היום הזה בפניכם כי מדעתי ומרצוני ומצביון כנסתי לי לאשה זאת פלנית (נוסח כתובה ירושלמית, קובץ על יד ה, סריד מעיר, 8). ינחילך עולם כפי צביונך (זכריה בן סעדיה אלצ׳אהרי, ספר המוסר, כ״י תימני, מחב׳ יח).—ואמר הפיטן: פקד חרב בציון, למלטם מחרב צחיון, טל, פרות לברך בצביון, בטל חרמון שיורד על הררי ציון (ר״א קליר, אליס ביום מחסן, תפלת טל). עשה עמי אות בצביון, ולעתו חש עלי קשיון (הוא, איכה את אשר, קינ׳ ת״ב). קרבן חלבים להניף חזה ושוק למשרתי חביון, לשרוף נותר לבקר עור העולה לכהני צביון, צביון מנחת סלת מחבת ומרחשת חלות ורקיקיה להערך, ברית מלח ומכלת קדשים ומחלקות מנחות תדרך (רסע״ג, את יי׳ אלהיך, תרי״ג מצות, קבץ מע״י גאו׳ ב, 31). סידר עבודת היום, זורק ומקטיר ליום, ומקריב ומטיב בצביון (מפריסין כהן, קטע מעבודה, .Elbog. Stud, עמ׳ 172). צפצף כל שאלתך אמלא, צביוני אם תעשה מלבלה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א חנוכה). לכל תבלה תשגיח ממכון שבתו, ללבו ערב הכל לצביונו ולדעתו (אליר בן ילחק, אדיר ונאה,

[1]) [במד״ר (ויקר׳ עז) רק בקצור: ר׳ יהושע בן לוי פתר קריא באלו שפוסקים צדקה ברבים ואין נותנין, ומעין זה שם קהלי׳ לכתוב. ובובר במדרש תהלים מתקן: בצבור, וקשה הלשון. ואפשר להבין כפשוטו: ברצון, בכונה לתת, ואין אתה נותן.]

יוצ׳ שבת אחר שבוע׳).—ובמשמ׳ מַרְאֶה, ובפרט מראה יפה, זִיו וָזֹהַר: וזהו שנא׳ ויכולו מכל מלאכתו אשר עשה שתי פעמי׳ כנגד עול׳ העליון והעול׳ האמצעי שכבר נעשו ועמדו על שלימותם ותכלית צביונם בלי חילוף ובלי שינוי (ר״י הישראלי, יסוד עולם, הקדמת המחבר, ד :). יען היו דברי כל חכם אמתי ומה גם אם רוח יי׳ דבר בו יוצאים בצביונם עד אפס מקום להוסיף בם שלמות (אוהב משפט וספר משפט לדק, באורים לאיוב, כו :). ראוי אם כן שנדע באיזה מצב מהם יקומו האנשים בתחיה אם בצביונם בקומתם ובחרותם או בזקנתם (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ד). שא״א שיורגש ההתוך והרזון בדבר כי אם למי שראה אותו בצביונו קודם ההתכה (הוא, מפעלות אלהים ם ג). והאיך צמצמה בהן החכמה העליונה ית׳ הכל לפי חילופי הזמנים ורוחות העולם והמדינות וכו׳ כיצד לקיים על ידיהן ישובו של עולם כלול בהדרו וצביונו כימי השמים על הארץ (אגרת החכמה, מודע לבינה, אג׳ ב). וברא את העולם בזיוו צביונו וקומתו ואת האדם בתכונת איבריו (רמ״ע מפאנו, פלח הרמון, ס׳ הכרוביים פ״א, סג :). ונפשי יודעת מאד כי היא ראתה והשיגה אותם מלפני החט׳ הקדום בזיום וצביונם וכלם היו נסקרים מסנה בסקירי׳ אחת מסוף העולם ועד סופו (הוא, מקור דין ד ג). ימיו ה׳ רוממה לעשות החיל הזה, מתגברת להעמיד עולם על צביונו וליסוד ארץ על מכוניה (שלמה אוליויירו, אילת אהבים, ג.). או אולי מצא את עצמו בספרי זה מצויר בצביונו בין אלה קצת הבחורים המפוחמים אשר געלה בהם נפש כל משכיל אוהב אמת ומישרים (ריב״ל, בחר ילחק, אגרת יח). מן הצד נקל לראות כל דבר בצביונו האמתי (יל״ג, אגרות ב רכ). אערכה אותה (את העיר בסלון) לפניכם בצביונה ובדמות תבניתה (ש״י אברמוביץ, בסתר רעם).—ואמר הפיטן: רואה אורך בצביונו, ישכח יקר ראתה עינו (ר״י נגארה, זמירות, עולת תמיד רכב). —ואמר המשורר: אשת חן זאת נצבת לקראתנו בקומתה ובצביונה בעצמה ובשרה (יל״ג, קוצו של יוד ב, כל שיריו ד, 11).—ובמשמ׳ חשק פתאמי, חליפת מצב הרוח, Laune, Kaprize; caprice, נמצא בספרות.

*צְבִיטָה, ש״נ,—שה״ם מן צָבַט, בֵּית הַצְּבִיטָה, בית אחיזה בבלי [1]) : מאי בית הצביטה.

[1]) [עי׳ בערך שלאחר זה והערה שם.]

א"ר יהודה אמר שמואל מקום שצובטו וכן הוא אומר ויצבט לה קלי (חגי' כג:). — ובסהמ"א: צבט, ואין צביטת אלא לאכילת (שלמה בר שמואל, ס' המלילה ערך לבע, בכר, 13). — ונוהג היום השמוש במלה צביטה במשמ' מריטת חבשר בקצות האצבעות.

***צְבִיעָה**, ש"נ,—סה"פ מן א. צָבַע, פעלת הצובע, צבעין: das Färben; teinture; dyeing קבעו צביעה מלאכה בפני עצמה (ר' ישמע' בנו של יוחנן בן ברוקה, תוספת' שבת ט יח). לכם, כל שהוא צורך לכם ותני עלה כגון אכילה ושתיה וסיכה וצביעה (ירוש' שביע' ז ח). בגד גדול שצבעו ע"ם לחותו מה את עבד לה כמוסג' או כמוחלט, אין תעבדיניה כמוסגר מות', און תעבדיניה כמוחלט אסור, צבעו וחזר צבעו הקדית, נאמר אם היתה צריכה לצביעה הראשונ' אסור ואם לאו מותר (שם ערלה ג ח). הצובעו, מה צביעה היתה במשכן, שהיו משרבטין בבהמה בעורות אלים מאדמי' (שם שבת ז 3). שמע מינה טעימה פסולה ושמע מינה דבעינן צביעה לשמה וכו' (מנח' מג:).—ובסהמ"א: פירוש חרת, הצביעה שצובעין בה העורות (ערוך ערך חרם). וכל משרת, לשון צביעה[1] במים וכל משקה (רש"י, במד' ו ג). הלא תראה כי אשר יראה מיני צביעות יפריד במראית העין בין מין ומין (הקד' ישועה בן יהודה הקרלי לס' העריות, LFDWDJ, XVIII, עמ' XIV). — בית הַצְּבִיעָה, מקום צָבוּעַ בכלי[2]: חומר בקדש מבתרומה שמטבילין כלים בתוך כלים לתרומה אבל לא לקדש, אחוריים ותוך ובית הצביעה בתרומה אבל לא בקדש (חגי' ג ח). כל הכלים יש להם אחוריים ותוך ויש להם בית צביעה (כלים כה ז.) כיצד, היו ידיו טהורות ואחורי הכוס טמאים אוהזו בבית צביעתו ואינו חושש שמא נטמאו

1) [כאן במשמ' טביעה וטבילה, ועי' הערה לקמן.]

2) [גם קביעת המלה בצורתה וגם משמעותה ית ברור. במקורות באות הנסחאות בית הצביעה, צביטה ואף בית הצבטה, ויש אפילו שהן מתחלפות ותה פרשה של מקור אחד. לכאורה יש גם אפשרות ז את כל הצורות האלה כאלו היו כלן חיות בלשון צביטת כלי בידים או אחיזת כלי באצבעות, להחליף ולהשתמש בשתי המלים הקרובות לא הבדל ואף בזו על יד זו. ולכאורה אפשר גם צביטה כשנוי לשוני במבטא במקום ל ומבטא הט"ת הוא כמו ת־ע או ע־ת הדבר כך, ומאלפת הערתו של ו. ה. י המשנה (חגי' ג ח): אחורין ותוך ומה אבל לא בקודש, וז"ל: הסופר זולם אחר זמן מה (אם הסופר עצמו, ז אחריו, לא ידענו עתה) מחק חלק תקן האות בתקונה, ע"ב (מדב"מ, עמ' 67b). והנה ע זו, כשהיא קטועה למטה, נראית כאות ט, ומכאן שנולד החלוף צביטה—צביעה מתוך דמיון האותיות האלה בלבד. קשה היה להכיר במלה לא שכיחה ומתומה זו, למה הכונה, וכבר בתקופה קדומה נחלקו על כך לא רק מה פרוש המלה, אלא אם יש לקרא צביטה או צביעה.

ומחלקת כפולה זו בקביעת הקריאה וכחבנה היא המשתקפת אף בדברי האמוראים בבבלי (חגי' כג:): מאי בית הצביטה, א"ר יהודה אמר שמואל מקום שצובטו וכן הוא אומר ויצבט לה קלי רבי אסי א"ר יוחנן מקום שנקיי הדעת צובעין (לגרסת עין לקמן).

והנה דברי רב יהודה בשם שמואל אינם מאפשרים כל פרוש טבעי לכטוי. אין זה מנהג הלשון לומר: צבט פלוני כלי במקום אחז כלי, וע"כ אין להניח שנולד מתוך שמוש זה הכטוי: בית הצביטה של כלי, ומשום כך אין להסכים לדברי הרמב"ם (פרוש המשניות, חגי' ג): והיו עושין בכליהם בעובי הכלי מקום שמכנים בו האצבע כדי לשים שם האצבע בעת השתיית ולא יצטרכו להכנים היד בכלי והוא הנקרא בית הצביטה, ע"כ.

ואשר לדברי רבי אסי בשם רבי יוחנן, הבינו אותם כאלו במלה צובעין הוא משתמש במשמ' אוחזין בידים או נוגעים בשפתים, ומכאן אף נ"א שותין במקום צובעין (הגרסה צובטין אינה אלא שבוש סתם), כאלו בית הצביעה שבכלי הוא המקום שנקיי הדעת שותים שם. ורש"י פרש: צובעין, מטבילין אוכלין בחרדל או בחומץ שחוקקין בשולי הקדרה בית קיבול לעצמו וגובה לו סביב ונותנין שם חומץ וחרדל, ע"כ. אך כל הפרושים האלה לדברי רבי יוחנן אינם אפשריים גם הם. אין זה מנהג הלשון לומר צבע פלוני כלי, לא במשמ' אחז בו באצבעותיו, שתה בו, חטביל בו מאכל בחרדל או בחומץ — ועל כן מן הנמנע הוא שנולד מכאן בטוי כגון בית הצביעה שבכלי.

לעמת זאת עֻבדה היא שהיו צובעים כלים בצבע ממש וכלים צבועים כאלה נמצאו לאין מספר, ובפרוש מדבר אף בתו"מ על כלי וזכוכית צבועים (עי' א. צֶבַע), וטבעי הוא שנקרא המקום הצבוע שבכלי בית צביעה. וטבעי גם זה שנקיי הדעת לא היו צובעים בצבע דוקא מקום זה בכלי שהיו נוגעים בו בפיהם בשעת השתיה. ולפי זה כונת רבי יוחנן בדבריו היא: מאי בית הצביעה: חלק זה של הכלי שגם נקיי הדעת,

ושעז
בית ה
בתוך א
זו לראת
במשמעות
עד שיבלו
במשמעותן ו
היה לראות
צביעתא, הזאי
יחד; ואולם אין
לו במדב"מ לדבו
ובית הצביעה בתו
כתב הצביעה,
או איש אחר אשר כ
אחד ממנה, הגם שלא

ידיו באחורי הכוס (שם שם ח). כלי הקדש אין להם אחוריים ותוך ואין להם בית צביעה (שם שם ט). אחוריים ותוך ובית צביעה בתרומה אבל לא בקודש, אמ׳ ר׳ יוסי זה לשון כפול כל שיש לו אחוריים ותוך יש לו בית צביעה וכל שאין לו אחוריים ותוך אין לו בית הצביעה (תוספת׳ חגי׳ ג ה). לא הוזכרו בית הצביעה אלא לכסות שלא יהא שוה וראשון מטמא (ר׳ עקיבה, שם כלים ב״ב ג ח). משקין טמאין שיהו נותנין אבית צביעתו של כוס ונגע בהן ככר טהור נטמא הככר, משקין טהורין שיהו נותנין אבית צביעתו של כוס ונגע בהן ככר טמא נטמאו המשקין וכו׳ (שם שם ג ט). ר׳ טרפון אומר ערבה גדולה של עץ יש לה בית הצביעה, זה הכלל נטילתו באחת צביעתו באחת, נטילתו בשתים צביעתו בשתים, מקום אחיזתו שם צביעתו ר׳ יהודה אומר כלי שיש לו אוזן ואוזן ויד ואין לו בית הצביעה (שם שם ג יח). מתניתא דרבי מאיר אבל דברי חכמי׳ עושין כן אפילו בקודש שאין בית צביעה תוך, כלי קודש כולן תוך (ר׳ יונה, ירוש׳ חגי׳ ג ח). בית צביעה שאמרו בין בפנים בין בחוץ כדרך שהנקיים תופסין בו (רבי יוחנן, שם שם).

צביעות, ש״נ,—תכונת הצבוע, התחסדות שוא ושקר, Heuchelei; hypocrisie; hypocrisy, מלה נהוגה בדבור ובספרות.

א. ***צבירה**, ש״נ,—ערמה צבורה, צבור, גל: החורש מלטמיא [1]), מצבירת העצמות, משדה שנאבד הקבר בתוכה וכו׳ אינו עושה אותה בית פרס (אהלו׳ יז ג).

ב. ***צבירה**, ש״נ,—כמו א. צפירה: הקופה משיעשה שתי צבירות לרוחב שלה חוץ מזה שעל גבי הערוג, הערק משיעשה בה צבירה אחת חוץ מזה שעל גבי הארוג (תוספת׳ כלים ב״מ ה יג).

צביתות, עי׳ צבת.

שנפשם סלדה מלשתות במקום הצבע, היו רגילים לצבע אותו, ודוקא לא במקום השתיה, שאותו הניחו בלי צבע. אבל לכל אדם ואף לאלה שלא היו נקיי הדעת דוקא, בית הצביעה, בנגוד לתוך ולאחורים של הכלי, הוא צד החיצון של הכלי שאותו קשטו בצבעים. וצ״ע.]

1) [כלו׳ ממחצבה, λατομία ביוני.]

א. **צבע** [1]), ממנו צבוע [2]), *צבועיות, *צבוען, *צביעה, א. *צבע, *צבע, צבע [2]), *צבע, *צבעון, *צבעוני.

ב. **צבע** [3]), ממנו אצבע, *אצבעי, ב. *צבע.

ג. **צבע** [4]), ממנו צבע, *צבעי.

א. ***צבע**, פ״י,—שם צבע על דבר, משח את הדבר בצבע, טבל אותו בצבע, färben; teindre; to dye: הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר (שביע׳ ז ג). בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק וכו׳ הצובע מלא הסיט בקליפי ערלה וארגו בבגד ואין ידוע איזה הוא רמ״א ידלק הבגד וחכ״א יעלה באחד ומאתים (ערלה ג א—ב). אבות מלאכות וכו׳ והגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו והצובעו והטווה והמסך וכו׳ (שבת ז ב). המוציא עצים כדי לבשל ביצה קלה וכו׳ קליפי אגוזים קליפי רמונים איסטים ופואה כדי לצבוע בהן בגד קטן בסבכה (שם ט ה). שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלא רוחב הסיט כפול (שם יג ד). הנותן צמר לצבע וכו׳ צבעו כאור וכו׳, לצבוע לו אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום וכו׳ (ב״ק ט ד). הצר צורה הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע (ירוש׳ שבת ז ב). — ובסהמ״א: ולפי זאת ההקדמה אמרו שזה הבגד אשר צבענוהו אדום במחשבתנו אין אנחנו הצובעים כלל אבל השם חדש המראה וכו׳ (ר״ם א״ת, מו״נ א עג).—וביני׳ פועל, *צובע, במשמ׳ ש״ז, כמו צבע: מי סובין שנצרכין הצובעים (תפארת ישראל, פסחי׳ ג א).—וביני׳ פעו׳, צבוע, שצבעו אותו: אף מי שהיו ידיו צבועות אסטים ופואה לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלים בו (רבי יהודה, מגי׳ ד ז). של בית ר׳ גמליאל היו מוליכין כלי לבן שלהם לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת וצובעין מערב שבת ולפי דרכינו למדנו שהלבנים קשין לכבסן יותר מן הצבועין (ר׳ אלעזר ב״ר צדוק,

---

1) בערבי׳ צבע׳ a).

2) [ועי׳ בהערה למלה זו.]

3) בערבי׳ צבע b) ולא נתברר מקורו ועקר משמעו.

4) בערבי׳ צ׳בע c).

a) صبغ b) صبع c) ضبع

תוספת' שבת א כב). יכול יהו מטמאים בין צבועים בין שאינן צבועים, ת"ל בבגד צמר או בבגד פשתים, מה פשתים כברייתו, אף צמר כברייתו, אוציא את הצבוע בידי אדם ולא אוציא את הצבוע בידי שמים, תלמוד לומר לפשתים ולצמר, מה פשתים לבנה, אף צמר לבנה (ספרא ויק, תזריע, נגע' פרק יג). וראיתם אותו, כדי שיהא ניכר בין הצבועין (ילקו' ברכ' א ה). אין מוליכין לבית האבל בכלי זכוכית צבועה מפני שהוא מוענו טענת חנם (שם דמאי ד ו). הדא דתימא בינו לבין עצמו אבל ברבים אפילו מצוה קלה לא ישמע לו, כגון לולינום ופפוס אחיו שנתנו להן מים בכלי זכוכית צבועה ולא קיבלו מהן (שם שביעי' ד ב). כלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן ככלי צבועין הן (ר' זעירא, שם קדוש' ב ד). חייב אדם לעשות ציצית נאים ומזוזות נאות ולכתוב ס"ת נאה בדיו נאה וקולמוס נאה ולבלרין נאין ובקלפים נאים ועורות צבועים (סופר' ג יג). — ובסהמ"א: אודרא דנדא, מוכין הצבועין בצבע שקורין פוויליי"ד (רש"י, ע"ז כח:). ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל (רמב"ם, כלי המקדש ח יג). — ואמר המשורר: בשפה מדמי לבי צבועה, ובת עין בבת עיני קרועה (רמב"ע, תרשיש ז, 47).—ובהשאלה, *צָבוּעַ, מי שמזיף ומסתיר את מראהו האמתי ומראה את עצמו בצבע אחר, מי שאין תוכו כברו, שמראה עצמו כחסיד וצדיק ללא אמת, מתחסד, Scheinheiliger, Heuchler; hypocrite: אל תתייראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין אלא מן הצבועין שדומין לפרושין שמעשיהן כמעשה זמרי ומבקשין שכר כפנחס (ינאי המלך לאשתו, סוטה כב:). — ובסהמ"א: ובאמרו מנסתרות נקני כיוון אל הכופרים בנסתר ומראים את עצמם נאמני ארץ מאמיני עקרי תורתנו אך הם מכת הצבועים המזוייפים מתוכם ואנשים כאלה צריכים שמור להשמר מאד מחברתם (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה כ). —ואמר המשורר: והם כמרעים, ונראים כרֵעים, הם הצבועים, בצבע נחשים (רמב"ע, אליכם אשים, דיואן ר, בודל'). את מי אשלח מי ירד לי בגבורים את רבנינו הגאונים המאורים, את צדיקינו הקדושים בארץ, העשירים — גבורי ציד וטרף, המשכילים הנותנים לנו ערץ, הצבועים הטובלים ובידם שרץ (יל"ג, דור המדבר, כל שיריו ה).

—נפע', *נִצְבַּע,—צֻבַּע אותו, קבל את הצבע שהושם עליו: והמחיצה השלישית (שבעין) היא הקרנית לפי שהיא דומה לקרן לבן והיא קשה ולבנה וזכה ובהירת אלא שהיא נצבעת בעין המחיצה שתחתיה שהיא הענבית (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). — וביני' נִצְבָּע, גם במשמ' ת"ז, בעל צבע מן הצבעים: ובהסכמת מהם אמרו שזה הבגד הלבן אשר הושם ביורת האיסטים הנצבע לא האיסטים השחירו כי השחרות מקרה בגשם האיסטים לא יעבור לזולתו (ר"ס א"ס, מו"כ א עג). — ובמשמ' רב צִבְעִים, ואמר הפיטן: לך חיות עליות בתחתית כס הנקבע ואראלים וחשמלים אזורי זיו הנצבע (רשב"ג, סגאים שאננים, פסר' יוה"כ, ספרד').

—הפעי', *הֻצְבַּע [1], — כמו נִפְע', ואמר המשורר: עת עת יחשב חטאי להתלבן אותי בשני יום ליום יוצבע (ר"י חריזי, תענק א ז, פי היוצא להרכבי). — ואמר המליץ: הצבעים מהמכתבים אשר נמשחו בצבע ולא נחקקו בסלע יזהירו גם עתה כאלו בזמנינו הצבעו (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, לג).

—התפ', *הִצְטַבַּע [2], — שָׂם צֶבַע על עצמו: מניין כגון שלא יצטבע בו (בפרי ערלה) בפירי הראוי ליצטבע בו (רש"י, קידוש' נו:, ד"ה מניין).—ובמשמ' קבל את הצבע שהושם עליו, כמו נִפְע': ופירוש לקלוט את העין שיקבל את הגוון והענין שיתחיל להצטבע (פרוש המשני' לרמב"ם, שבת א ו). ויקרא המחיצה הקרניית אלא שהיא מצטבעת בצבע המחיצה אשר תחתיה (רשב"ץ דוקן, מגן אבות, חלק יעקב ד, כא:). — ובהשאלה: בימי רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שום צדיק הולך בלא תורה ובלי מצוה היו דוחקין אותו לעשות אבל בזמן הזה שהכסף מצטבע מן הסיגים לא יצטבעו מן הכסף (ספר חסידים תתתספט). ואין כלי זה החוש מצטבע בזה

---

[1] [בתוספת' כלים (ב"ב ו ו) גם הִפְע': מצאה אחר הדלת או בסוחה וכו' טהורה ולעולם אינה טמאה עד שיצביענה לבגד, ע"ב. והגיה הגר"א: שיצביענה, עי' ערך צבע.]

[2] [וכן בארמ' שבמקרא: ובטל שמיא יצטבע (דני' ד יב).]

בעצמו (רלב"ג מלחמ׳ ה׳ א ג).—ובפעמי׳ מוסרית, היה צָבוּעַ, לא היה תוכו כברו : לא אצטבע ולא אתכחש לדעותי (ברסדסקי, באין מערכה עז).

ב. *צָבַע, קל לא נמצא.

—הפעי׳, *הִצְבִּיעַ, — הרים האצבע : וכל הקודם את חבירו לתוך ארבע אמות זכה, אם היו שנים שוין הממונה אומר להן הצביעו, ומה הן מוציאין אחת או שתים ואין מוציאין הגודל במקדש (יומא כ א).— ובפהמ"א : כיצד מפיסין, עומדין בהיקף ומסכימין על מניין שמונים מאה או אלף וכו׳ והממונה אומר להם הצביעו והן מוציאין אצבעותיהן אחת או שתים (רמב"ם, תמידים ומוספין ד ג). — ובהשאלה, הפיל גורל, חוה דעתו ע"י הרמת אצבע, ואמר הפיטן : ובהמלך לבראת יציר ראש טבעים בעדם חלו מלך ומשרתיו מצביעים ומאז בהלקו עלו מחלשים שבעים (ר׳ משה בר קלונימוס, אדני, קרוב׳ אמרון פסח). —"ונהוג היום בדבור ובספרות בפעמי׳ עמד למנין להביע דעתו בעד הצעה שנדונה או בעד מעמד בבחירות. —"וְהִצְבִּיעַ על פלוני, הראה עליו באצבע.

—נפעי׳, "נִצְבַּע,—כמו הפעי׳, ואמר הפיטן : נועלו וטבלו ועמדו עטרה והפיסו תחלה על תרומת דשן, נצבעו שנית על מעשה כבש (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רע). נצבעו בפים להשתיק מדון (סדר עבודה, Elbog., Stud. עמ׳ 175).

*צַבָּע, ש"ז, — אומן שמלאכתו לִצְבֹּעַ בגדים וכדו׳ : הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר (שביעי׳ [illegible] ג). אלו עוברין בפסח, כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי וזיתום המצרי וזומן של צבעים ועמילן של טבחים וקולן של סופרים (פסחי׳ ג א). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (ב"ק ט ד). לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חבירו (ב"ב ב ג). מוסף הוורה של שולקי זיתים טמא ושל צבעים טהור (כלים ה ה). הצבעין והפטמין לוקחין מורסן מכל מקום ואין נמנעין נבילה (תוספת׳ שביע׳ ה ח). צבעין קבעו צביעה מלאכה בפני עצמה (ר׳ ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה, שם שבת ט יח). רשאין הצמרין והצבעין לומר כל מקח שיבוא לעיר נהיה כולנו שותפין בו (שם ב"מ יא כד). הצמרין והצבעין ממלאין לשתות ואין ממלאין לסחורה (שם שם יא ל). לא יצא החיים במחט שבכליו וכו׳ ולא הצבע בדוגמא שבאזנו (ירוש׳ שבת א ג). הצבעים שבירושלם היו עושין סחיטה מלאכה בפני עצמה (ר׳ ישמעאל בנו של ר"י בן ברוקה, שם שם ז ב). מביאין כלים מבית האומן כגון כד מבית הכדד וכו׳ אבל לא צמר מבית הצבע וכו׳ (מו"ק יג :). שלא ילמדנו (את העבד העברי) לא צבע ולא טבח וכו׳ (מס׳ עבדים ב).

צָבֹעַ[1], צבוע, ש"ז, מ"ר צְבֹעִים,—אחת מחיות הטרף, Hyäne; hyène; hyena : והראש אחד יפנה דרך הגבול הנשקף על גי הַצְּבֹעִים המדברה (ש"א יג יח). —ואמר בן סירא : מה יש שלום צבוע אל כלב מאין שלום עשיר אל רש (ב"ס גניז׳ יג יח). — ובתו"ם : צבוע הזכר נעשה נקבה (ירוש׳ שבת א ג). הזאב והארי והדוב וכו׳ (הרי אלו מועדין), תני ר׳ מאיר אומר אף הצבוע. א"ר יוסי בי רבי אבין לא אמר רבי מאיר אלא בצבוע זכר שיש לו שעה שהוא קשה כארי (שם ב"ק א ה). הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים (רב הונא בשם רב מתנה, מד"ר ברא"ש ז). — ובפהמ"א : גי הצבעים, שמצויין בו הצבועים (רש"י, ש"א יג יח). אין ראוי לאדם שיהיה גדול חימה כטיבעת חיות רעות והצבעים (ר"י א"ס, תקון מדה"נ לרשב"ג, מ). ושם הכלים מפיקים ראויים לרוחות ושם לצבועים מדת הגבורה וכלי הדריסה והטרף (הוא, כוזרי ג יא). היו מעטים יראים בורחים ומסתתרים מחיות השדה ומרוב הצבועים והיו נויהם בראשי ההרים (קלונימוס, בעלי חיים א א). הסו"ם הלך אל האריה מלך הצבועי"ם שהם חיות טורפות (שם ב ד). — ואמר המשורר : עזבנום בערבה לצבועים ותנינים ונמר וחזירה (ר"ם הנגיד, אלוס עז, הרכבי, 40). כי לא יחי עלם עדי יטרוף כבש כפיר יער וצבוע[2] (רמב"ע תרשיש ה, 50).

---

1) בערבי צִ׳בְע[a], ולא נתברר מקור שרש זה ועקר משמעו. [ועי׳ צָבוּעַ, הערה, צָבַע, הערה.]

2) [מנקי׳ : וְצָבוּעַ.]

---

a) ضبع

צֶבַע[1], ס"ז, מ"ר צְבָעִים, — צֶבַע הדבר, הגון שהדבר נראה לעינים אם אָדֹם או יָרֹק או צָהֹב, Farbe; couleur; colour, ובהרחבה, בגד צבוע באחד הצבעים: שלל צְבָעִים רקמה צֶבַע רקמתים (שפט' ה ל) [2]. — ובתו"ם: אף במשמ' עצם החֹמר שצובעים בו את הבד[3]: אחד המקדיש את נכסיו ואחד המעריך את עצמו אין לו לא בכסות אשתו ולא בכסות בניו ולא בצבע שצבען לשמן ולא בסנדלים הדשים שלקח לשמן (ערכי' ו ה). אף להדלקת הנר אף לצבוע בה צבע (ספרא ויק, דבר פרק ח). אבל אם היתה היורה קבועה אסורה מפני שהוא מתיירא שמא מתאכל ציבעו והוא מוסיף מוי (רב יהודה בשם שמואל, ירוש' שבת א ו). סימנין היו לכל נשיא ונשיא מפה וצבע על כל מפה ומפה כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן וכו' בנימין ישפת וצבע מפה שלו דומה לי"ב הצבעים (מד"ר במד' ב). — *מֵי צֶבַע: מי הצבע פוסלין אותו (את המקוה) בשלשה לוגין ואינן פוסלין אותו בשנוי מראה (ר' יוסי, מקוא' ז ג). — ובסהם"א: מוכין הצבועים בצבע שקורין פוויל"ד[4] (רש"י, ע"ז כח:

---

1) בערב' צִבְּע' a) [ועי' בהערה הבאה.]

2) [על פי הוראת המלה צֶבַע בלשון החכמים פרשו ותרגמו כל המפרשים והמתרגמים אף שְׁלַל צְבָעִים שבמקרא. ואולם אין שרש צבע זה במשמ' צבע וגון במקרא, ולעמת זאת נמצא הכטוי עיט צבוע (ירמ' יב ט), וכמבֹאר בהערה לערך צָבוּעַ פרוש הבטוי הזה הוא שלל וטרף (מלשון ויעט העם אל השלל), ומכאן שגם שלל צבעים פרושו שלל וטרף ולא דוקה שלל בגדים מגוונים. ואף (שלל צבעים) רקמה אין פרושו רקמת בגדים, אלא היא מלה אחרת הנמצאת גם במז' (תהל' מה יה) לרקמות תובל למלך, וגם ביחזק' (יז ג) על הנשר, העוף הטורף אשר לו הרקמה, ואף היא פרושה שלל, מלקוח וכדו'. ולפי זה נראה כי צבע שבמקרא (בצרופים: שלל צבעים, עיט צבוע) אין קשר לו אל צבע שבתו"ם (השאול מארמ'), אלא קרוב הוא אל צָבֹעַ, שם החיה השוללת והשודדת, בקרבת שם העוף הטורף עַיִט אל עיט צבוע, שלל צבעים, וצ"ע. ובסהם"א השתמשו בצרוף שלל צבעים כהבנת התרגומים והמפרשים. ונהוג הבטוי אף במשמ' ת"ז, מְגֻוָּן, בעל צבעים רבים.]

3) [עי' גם ערך צֹבַע.] 4) [כלו' violet, סגל.]

a) صبغ

ד"ה אודלא). אם עירה צבע נסיון ביורה את פוסל כל היורה (סוא, מנח' מב:, ד"ה טעימה). המוציא קליפי אגוזין וקליפי רמונים אסטים ופואה ושאר הצבעין כדי לצבוע בהן בגד קטן וכו' חייב (רמב"ם, שבת יח ס). וחריע הוא הצבע שצובעין בו הבגדים (הוא, שמיטה ז יז). שזה הבגד אשר צבענוהו אדום במחשבתנו וכו' השם חדש המראה ההוא בבגד בהתחברו לצבע האדום אשר נחשוב אנחנו שהצבע ההוא נכנס בבגד (ר"ם א"ת, מו"נ א עג). החכמה היא צבע הנפש ולא יתכן שיהית צבע הבגד טוב אם לא יהיה נקי (רש"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, עמ' כז). ואחר הכתיבה תיבשנה ואחר תעביר עליה טבעת כסף או זהב או אי זה צבע שתרצה וישאר הרושם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ד). וזקנו נוטה לצבע הערמונים (מסה מיץ, בספר אילים ליש"ר מקנדיה). — ואמר המשורר: מסוה צבעים מעלי שער הסר ומשכית השקרים גל (רמב"ע, תרשיש ה, 49). וישיא אמונתו וייגע לפתותו בהונו וגם בשלל צבעו[1] ורקמותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 201). בבשולו ונם צבעו וריחו יבינון בחזותו והריחו (ר"י זבארה, בתי הנפש בסוף ס' שעשועים, דודזון, 165). — ובהשאלה, צִבְעֵי הנפש: לנפש צבעים רוחיים והם נראים בתנועת עפעפי העין (תקון מדה"נ לרשב"ג, יב). החכמה היא צבע הנפש (רש"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, עמ' כז). — ומליצה, שְׁלַל צְבָעִים[2] במשמ' הרבה צבעים: הבקר אור בצאת השמש בגבורתו וכו' יתן שלל צבעים לבנות ושריקות כמראה הזהב מעליהם מריקות (ר"י סטנוב, דברי ריבות, א:).

עקר מיני הצבעים:

אָדֹם. — ∞צָלֹם, מגון האשכרוע, נוטה לשחור. — אָמֹץ. — ∞אָפֹר. — בָּרֹד. — ∞וָרֹד. — חוּם. — *חִוֵּר. — חַכְלִיל. — חָמוּץ. — יָרֹק. — כֵּהֶה. — כָּחוֹל. — כָּתֹם. — לָבָן. — סָגֹל. — *צָהֹב. — צָחוֹר. — *שָׁחֹם, שחרחר אדמדם, הום שהרחר. — *שָׁחֹף, אָפֹר, grey; gris; grau. — שָׁחֹר. — שָׂרֹק.

---

1) [מנק': צִבְעוֹ לשם המשקל, ואולי צ"ל צְבָעָיו.]

2) [עי' הערה לעיל.]

***צְבֹעַ,** צובע, ס"ז, מ"ר צְבֹעִים, צובעים, — הדבר שבו צובעים, כמו צֶבַע במשמ' זו: כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים[1]) ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית (שביע' ז א). וממין הצובעים[1]) ספיחי אסטים וקוצה יש להם שביעית ולדמיהן שביעית (שם שם).

צִבְעַד, עי' צִיבְחַד.

***צִבְעוֹן,** ס"ז, מ"ר צִבְעוֹנִים, צבעונין[2]), — א) כמו צֶבַע: שלא יאמר הרי אני נותן צבעונים וקלא אילן והם דומים לתכלת (ספרי במד' קטו). עניות עושין אותן (את הסרביטין) של מיני צבעונין, עשירות עושין אותן של כסף ושל זהב (רב הונא, שבת כז:). הצבוע הזה מטפה של לובן הוא ויש לו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונים (הוא בשם רב מתנא, מד"ר ברא̇שי ז). מה הכילה הזאת מצויירת במיני צבעונין כך היה המשכן במיני צבעונין תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שם במד' יג). מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, שהתכלת דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד (ר"מ, שם שם יז). בא וראה הטווס שבו שלש מאות וששים וחמשה מיני צבעונין והוא נוצר מטיפה אחת של לובן (תנחו' בובר, תזריע ג). מיד כשעלה משה למרום פתח הקב"ה שבעה רקיעים והראהו ארבע ציבעונים שעשה מחם משכן וכו', אמר לפניו רבונו של עולם איני יודע דמות ארבע צבעונים, אמר לו חזור לימינך, חזר וראה גדוד מלאכים שלובשים לבוש דומה לים אמר לו זו היא תכלת וכו' אנשים לובשים לבוש אדום, אמר לו היא ארגמן וכו' (פסיק' רב', מתן תורה, לח:). אמר פרעה מי בכל הבהמות שלי קל לרדוף אחרי ישראל, אמרו לו סוסיא שלך מפני שהיתה צבעונין ולא היה כיוצא בה בעולם (מד"ז סה"ם א, בובר, 15). — בגדי צבעונין, כלי צבעונין: נדרה שלא לוכל בשר וכו' ושלא ללבוש בגדי צבעונין (ר' יוחנן בשם ר"ש בן יולדק, ירוש' כתוב' ז ט). כלי פשתן הדקין הבאין מבית שן בכלי צבעונין הן (ר' זעירא, שם שם). ושמחת בחגך במה משמחם, ביין וכו' תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין (פסחי קט.). — ובסהם"א: והיו מלבישין אותנו צבעונין ומשימין בידינו שתי חתיכות אחת של חמאה ואחת של דבש וכשנעורות אמותינו רואות אותנו רחוצים וסוכים ומלובשים ממשי (מדרש ויושע, ס' דברי חכמים, ה). כתובת קעקע האמורת בתורה הוא שישרט על בשרו וימלא מקום השריטה כחול או דיו או שאר צבעונים הרושמים (רמב"ם, עכו"ם יב יא). שיהיו כתובים בדיו, למעט שאר מיני צבעונין כגון האדום והירוק וכיוצא בזה (הוא, תפילין א ה). כשתראה השתן כמראה טריה ומוגלה וכצבעון העופרת יורת על הצמח ועל השעול ועל חמרה (ר"י זבארה, מרקחת הסתן, סעסוטיס דודזון, 172). כשתראה השתן צהוב וזך כמראה האש ודומה כצבעון הועפרן ועליו קצף רב ̇עיד על בעליו שעול ושדפון ורזון בגופו (שם, 173). אמר חנניה בן יצחק מצאתי במה שהעתקתי מגילות הקדמונים מגילות גוילים כתובות ̇בזהב ובזולתו מן הצבעונים (מוסרי הפילוסופים א ג). — ב) ̈כמו צָבוּעַ, אדם שאין תוכו כברו: הצבעונים שמראים עצמם כפרושים ונזירים וכרחוצים בשבע ביורים ושבע תועבות בלבות אגורים (ר"א מסטריזיב בספרו עולם הגדול, סנת תק"ם).

∴צִבְעוֹנִי, ס"ז, — שם פרח וצמח, (tulip(e, Tulpe; נוהג בדבור ובספרות.

***צִבְעִי,** ס"ז, — שיש בו תכונת הצָבֻעַ, בהמי, אכזרי: שהמינים אשר ימצאו למדות המגונות שלשה רבוי התאוה ולא יראת החטא והצבועית וכו' ואולם אשר הפך הצבועית הנה הוא ראוי שיאמר שהיא המעלה שהיא ממעל לטבע האנושי וכו' יחוייב שתהיה זאת התכונה מתהפכת לצבועיית לפי שכמו שאין לצבוע באמת רבוי התאוה וכו' נקרא האדם אשר יחזיק בזאת התכונה צבועי וכו' התענוגים הצבועיים כמו אשר יכופר מן האנשים שהם מבקעים בטני ההרות ויאכלו העוברים וכו' אשר קצתם

---

[1]) [כך בדפוס וכך גם במשנה שבבבלי ובירוש', ובמשנ' מנק' ליוורנו מנקד: הַצּוֹבְעִים, ובמדב"ם: הצבעים, ואולי הכונה: צוֹבְעִים, מ"ר של צוֹבֵעַ, חחמר הַצּוֹבֵעַ. ובגמ' ירושי שם: צבע לאדם וכו' צבע לבהמה וכו'.]

[2]) [בעצם אין צבעוֹן, מ"י, בתו"ם, ואין אולי צבעונים אלא כמ"ר של צֶבַע, כדגמת זרע—זרעונים, סם—סממנים ובדו'.]

יאהב אכילת הבשרים הנאים וקצתם עישים תבשילים ומאכלים מעוברי ילדיו למכור בהנות וכו' אמר (אריסטו) אלו הפעולות כולם צבועיות (יוסף כספי, ספר המוסר ו, כ"י ועיקן). ויבט האר"י אל הנמ"ר ויאמר לו אלו התכונות והטבעים שזכרו אלו הכתות מעצמם לא ינתנו אלא לחיילות המלכים מבני אדם ושלטוניהם ונגידיהם ושרי הצבא ומנהיגי המלחמות והם בזה יותר צריכים ועינים להם יותר נאור לפי שנפשותיהם צבעיות (קלונימוס, בעלי חיים ב ח, יע:).

צבר[1]), מִמֶּנּוּ א. *צְבִירָה, צָבַר, *צֶבֶר, צִבֹּר.

צָבַר, פ"י, יִצְבֹּר, תִּצְבָּר־, יִצְבְּרוּ, — צָבַר הרבה דברים יחד, אספם יחד במקום אחד, ; aufhäufen ; tasser to heap up: ויקבצו את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה וְיִצְבְּרוּ בר תחת יד פרעה (ברחשי מח לה). וַיִּצְבֹּר יוסף בר כחול הים הרבה מאד (שם שם מט). וימתו הצפרדעים מן הבתים מן החצרת ומן השדת וַיִּצְבְּרוּ אתם חמרם חמרם (שמות ח ט–י). הוא לכל מבצר ישחק וַיִּצְבֹּר עפר וילכדה (חבק' א י). ותבן צור מצור לה וַתִּצְבָּר־כסף כעפר וחרוץ כטיט הוצות (זכר' ט ג). יִצְבֹּר ולא ידע מין אספם (תהל' לט ז). אם יִצְבֹּר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש (איוב כז יו). — ואמר בן סירא: ותצבר כברזל זהב וכעפרת הרבית כסף (ב"ס גני' מז יח). — ובתו"ם: הבונה גדר בינו ובין ר"ה מותר להעמיק עד הסלע, מה יעשה בעפר, צוברו ומתקינו (ר' יהושע, שביעי' ג ט). צוברו בתוך שדהו כדרך המזבלין (ר' עקיבא, שם שם). צבר את הקטורת על גבי הגחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן (יומא ה א). מי שזכה במחתה צבר את הגחלים על גבי המזבח ורדדן בשולי המחתה והשתחוה ויצא (תמיד ו ג). הלוקח מן הפלטר מעשר מכל דפוס ודפוס, אם היו מביאין וצוברין לפניו נוטל מכל קישות וקישות ומכל אגודה ואגודה ומכל תמרה ותמרה (תוספת' דמאי ה י). מביא אדם

1) גם בארמ' וסור'. בערבי' קצת דומה לזה צ׳בר[a]). [ובלשון אוגרית נמצא צברת במשמ' עדה, חבורה.]

a) ضبر

עפר וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים לשרות לטיט (שם ב"מ יא ו). בשעת זבלים מוציא אדם זיבלו וצוברו על פתח ביתו ברשות הרבים כדי שיישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה שלשים יום (ר' יהודה, שם שם יא ח). צובר את גרנו לתוכו ונמצא מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו (ירוש' שביעי' ב ז). המוכר בית לחבירו כיון שצבר לתוכו פירות קנה (ר' אמי בשם ר' יוחנן, שם ב"ב ג א). הבורר צרורות מתוך כריו של חבירו חייב לשפות לו, ר' בון בר כהנא אמר כאומר צבור ואקנה (שם שם ז א). אוחז את הכוך בראשי אצבעותיו וי"א בשיניו ומעלה בגודלו עד שמגעת לבין אצילי ידיו וחוזר ומחזירה לתוך חפניו וצוברה כדי שיהא עשנה שוהא לבא (יומא מט:). מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות וכו' וצברו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים (מד"ר ויקר' לה). נפלה מרגלית מעל ראשו מה עשה, צבר את העפר והביא מכברות וכבר את הצבר האחד ולא מצאה וכו' (שם רות, סוף). — וביני' פָּעוּ', *צָבוּר, שצברו אותו: מצא פירות צבורין[1]) חייב להכריז (תוספת' ב"מ ב ו). עמדה ואכלה מפירות הצבורין חייבת (ריש לקיש בשם ר' הושעיה, ירוש' ב"ק ב ג). הבורר צרורות מתוך כרייו של חבירו חייב לשפות לו ר' בון בר כהנא אמר באומר צבור ואקנה, אבל אם היו צבורין משעה ראשונה לא בדא (שם ב"ב ג א). תבואה צבורה בזמן שהתחיל בה מע"ש מותר להסתפק ממנה בשבת (ת"כ, שבת קכז.). אבנים צבורות לגדר (ר' חייא, ב"ב סט.). היו מחזירין אותה (את הקטרת) למכתשת פעמים בשנה, בימות החמה פזורה שלא תתעפש, בימות הגשמים צבורה כדי שלא תפוג ריחה (ת"כ, כריתו' ו:). — ובספה"א: צבר של קורות פי' קורות צבורות זו על זו (ערוך ערך סוול). והוצרך לנענעו ולשוטחו (את הקש) לשכיבה שלא יהי' צבור וקשה (רש"י, שבת נ., ד"ה קש). וכל הגופות צבורות בו (בעולם) כמכמנים כל דבר למה שצריך לו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ו). —ואמר הפיטן: הועל אין לגבר בזהב וכסף צֹבר

1) [ועי' צִבֹּר.]

ולא ישא יום מהומת מכל אשר לו מאומה (ר' יצחק אבן גיאת, מה יתרון, מעה"ס 22). יהלמני דבר עון אשר אצבור, נשמטו ימי עדנה ובא העת לקבור (ראב"ע, ובכן ה', איגר 252).

—נפע', *נִצְבַּר, — צֻבְּרוּ אותו, נאסף, נקבץ: ובלבד פירות שראוין ליצבר (ר' שמואל ב"ר יצחק, ירוש' ב"ב ג א). משבח ושירה של יום ויום, מגילה ורינה של עתים ועתים ומהגיון היוצא מפי קדושים ומריגיון המתגבר מפי משרתים הרי אש וגבעות להבה נצברות ונגנזות וכו' (היכלות רב' ב, ביהמ"ד ילינק ג, 84). — ואמר הפיטן: אם תצברנה על אבן אחת תשעה קבין מוחי ילדים מונחים אללי לי (ר"א קליר, אם אאכלנה, קינ' ת"ב). והדם שנקשם הוא כשר אבן יהיה עבות נצבר כן הערבה מינה רבת על הנחל או במדבר (ארבעת מינים, סדור ארם צובה, תפלה:).

—הפע', *הִצְטַבֵּר, הוצבר, — כמו נפע': אדם הראשון מכל העולם בולו הוצבר עפרו (ר' מאיר, סנה' לח.). שעה ראשונה הוצבר עפרו, שנייה נעשה גולם וכו' (ר' יוחנן בר חנינא, שם לח:).

—הפע', *הִצְבִּיר, — כמו קל, ואמר הפיטן: וחנני חן מוצהב בנצול צול רהב, וכביר הצביר יהב (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א' פסח). — ואמר המשורר: את סוללותיך עלי תצבירי ואת זרועותי כחומרים תצבירי (עזרא הבבלי, תוכחי' מוסר יג, ס.).

צָבָר[1]), ס"ז, — שם צמח שעליו העבים יוצאים כמעין כוכבית מן השרש, ושמיצו מר, אֲלְוַי, Aloe; aloès; aloe: כשיראה בקיאים מהרופאים שהשקו הולים נוטים למות סמים הנקראים בערבי שה"ם חנט"ל ובלעז קולקונטריד"א ואשקמוינא"ה והצבר ובלעז אלוא"י וכיוצא בהם (ר"מ א"מ, שמנה פרקים להרמב"ם ד). הצבר הוא אלוי חם וטוב לכל מיני נפוחים ולמעד הרגלים (אסף הרופא, כ"י מינכן, 31:). או ישים עליו פת חם או יטיף בו צבר בלול עם מים וימותו (התולעים) (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). ולסתום הכאה ולהצמיח בשר' תחבשנו בצבר ולובן ביצה (שם ד ג). בו ישפוט האדם שזאת העוגה הנראית הירוקה מחוץ הלבנה בפנים היא לחם והוא היותר נאות שבמזונות לו, ושזה המין הצהוב המהיר לחתפרק הוא צבר והוא מר (אמו"ד לראב"ד א ו, 28).

***צֶבֶר**[1]), ס"ז, — עֲרֵמָה: צבר של קורות שהישב עליהן מאתמול מותר לטלטלן (ר' יוסי בן שאול, ירוש' שבת ד ב). צבר את העפר והביא מכברות וכבר את הצבר האחד ולא מצאה (את המרגלית) (מד"ר רות, סוף). — ובסהמ"א: תנן התם באהלות פ"ג וכו' וכן צבר[2]) של קורות צבורות זו על זו (ר"ש סוכ' כ:). צברי קורות צבורות זו על זו אינו אהל (ר"ש, אהל' ג ז). — ואמר המשורר: חשקה... כדינר מן הצברים חשים כמותם משקל עקרים (מכוזי אבן סיגה, הנהגת הבריאות בזקנים).

צִבּוּר, *צִבּוּר, ס"ז, מ"ר צִבְּרִים, *צִבּוּרִים, — א) מה שנצבר יחד, דברים צבורים יחד, כמו ערמה, Haufen; tas; heap: שימו אתם (את ראשי בני המלך המומתים) שני צִבְּרִים פתח השער עד הבקר (יהוא, מ"ב י ח). —ובתו"ם: שני צבורי זיתים וחרובים שכחה ושלשה אינן שכחה (פאה ו ד). ואלו (מציאות) חייב להכריז מצא וכו' צבורי פירות צבורי מעות, שלשה מטבעות זה על גב זה וכו' (ב"מ ב ב). המקבל כרם מחבירו חייב ליטפל בה עד שיעשנו יין, זיתים עד שיעשם ציבור (תוספתי ב"מ ט יט). לא אמרה אלא ציבורין הא זיתים לא מה בין הציבורין מה בין הזתים (ירוש' פאה ו ד). צבור אחד של חמץ ולפניו שני בתים בדוקין ואתא עכבר ושקל וכו' (פסח' י.). עושה אדם שני ציבורי מלח ומניח עליהן קורה שהמלח מעמדת את הקורה והקורה מעמדת את המלח (ב"ב כ:). למלך שהיה עובר ממקום למקום ונפלה מרגלית מעל ראשו עמד המלך וכו' ועשה צבורים[3]) והביא מכברות וכבר את הראשונה ולא מצאה (ר' ברכיה בשם ר' נחמיה, מד"ר ברא' לט). חמור חמורתים, בלחי החמור לצבור

1) [מן הערב' צַבִר a), והוא שם האֲלְוַי במקורות, ורק אחרי שהוכנס הצמח האמריקני cactus לארץ, התחילו לקרא גם לו בשם זה. ובמובן חדש זה נהוג השם היום בדבור, אף בכנוי לילד שגדל בארץ ישראל ולא למד מדרכי ארופה.]

a) صبر

1) [עי' סְוָאר והערה שם, וגם צַוָּאר, הערות.]

2) [בדפוסי המשנה (אהל' ג ז): סואר.]

3 [עי' לעיל ערך צֶבֶר.]

ציבורין[1] רבים (רש"י, שפטי יה יו). ציבורי זיתים ששכחן תחת האילן הרי זה מותר בהן משיפסקו העניים מלחזור אחריה (רמב"ם, מתנות עניים א יא). — ובהשאלה לקבץ דברי חכמה, ואמר הפיטן: צבור משלי חכמים וחידותם נחקקו בנבואה המה דברי דודים ערבים ותנת עליהם הרוח והמה בכתובים (אזהרות לרי"ל צד לאובן, כז:). — ב) *צִבּוּר במשמ' המון עם, עדה, קהל, Gemeinschaft, Öffentlichkeit; congregation, publique; public: על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין חוץ מרוב גשמים (תענ' ג ח). אל תפרוש מן הצבור (הלל, אבו' ב ד). שהוראת כהן משיח לעצמו כהוראת בית דין לציבור (הורי' ב א). מה בין פרק ראשון (של שמע) ומה בין פרק שני וכו' א"ר עילא הראשון ליחיד והשני לציבור (ירוש' ברכ' ב א). כאן ביחיד וכאן בציבור (בשם ר' יוחנן, שם ה א). הדא דאמר בציבור אבל ביחיד תחנונים הן (שם שם ג). כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה, צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג (ר' אבין בשם ריב"ל, שם פאה ז ו). אלו נאמר כבית שמאי ויש ציבור כבית שמאי (ר' מנא, שם שם). מקובל אני שכל גזירה שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (שם שבת א ד). היה ציבור שליש זבין, שליש טמאין, שליש טהורין וכו' (שם פסח' ז ו). אשה שעשת כתונת לבנה צריכה למסור לציבור (שם שקל' ד א). ואין הציבור נידון אלא אחר רובו (ר' זעורה, שם תענ' ג ד). כך היה מנהגו של ר"ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור (ר' יהודה, ברכ' לא). אבל המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה וכו' ושפירשו מדרכי צבור וכו' יורדים לגיהנם (ב"ס, ר"ה יז.). למה צבור מתפללין (חכמים לרבן גמליאל, שם לד:). פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראו בנחמת ציבור (ת"כ, תענ' יא). מכאן שאין מעמידין מתורגמן על הציבור וכו' (ר' אבהו, מגי' יד). אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור (רב חסדא, סוטה לט:). ושאר פורעניות המתרגשות ובאות על הציבור כגון חיכוך חגב זבוב וכו' לא היו מתריעין אלא צועקים (ב"ק פ:). הורה עם הצבור ועשה עם הצבור יכול יביא פר לעצמו וכו' (ת"כ, הורי' ז.). כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמו (שמח' ב י). ונאספו שמה כל העדרים זה הציבור, וגללו את האבן שמשם היו שומעין את התורה (מד"ר בראש' ע). שמשאוי של צבור קשה ואין אדם יחיד יכול לישא משאן של צבור בעצמו (שם דבר' א). ויקריבו אותם לפני המשכן, מלמד שמסרום לצבור (שם שה"ש, יפה אח). כל מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו האיך הוא מנהיג את ישראל, סוף שהוא נופל ונוטל את שלו מתחת ידיהם (שם שם, אל גינת). ארבה בפרענות, הרבה העצים אלו הלגיונות, הדלק האש אלו המלכים, התם הבשר זה הצבור (שם איכה, פתיח'). — צָרְכֵי צִבּוּר, צרכיו ועניניו של הצבור: העוסק בצרכי ציבור כעוסק בדברי תורה (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ה א). המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו (מד"ר שמות ו). ס' הלכות למדני ר"י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (ר' יהושע בן לוי, שם שם). — קרבנות צִבּוּר, קרבנות שהצבור חייב להביאם: אימורי צבור יוכיחו שהן מותרין לשמן והשוחט לשמן חייב (ר"א, פסח' ו ה). חמשה דברים באין בטומאה ואינן נאכלין בטומאה וכו' וזבחי שלמי צבור ושעירי ראשי חדשים (שם ז ד). חטאת הציבור והיחיד, אלו הן חטאות הציבור שעירי ראשי חדשים ושל מועדות וכו' (זבח' ה ג). הקטורת וכל קרבנות ציבור באין מתרומת הלשכה (כתוב' קו:). — — תַּעֲנִית צִבּוּר, צום שנגזר על הצבור כלו: בתשעה באב ובתענית ציבור בסיכה שהיא של תענוג אסור ושאינה של תענוג מותר (ירוש' מע"ש ב א). בעירובין ובתענית ציבור נהגו הכל כרבי מאיר (שם עירוב' ו ח). בתענית ציבור מרחיץ פניו ידיו ורגליו כדרכו (ר' זעורה בר חמא, שם יומא ח א). — שְׁלִיחַ צִבּוּר, ובקצור ש"ץ, העובר לפני התבה בבית הכנסת: המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו (ברכ' ה ה). כל מה ש"ץ עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך לפניך (ר' אחא בשם ר' אחא, ירוש' שם ד ד). אמרו לו לרבן גמליאל למה צבור מתפללין אמר להם כדי להסדיר שליח צבור תפילתו (ר"ה לד:). ועי' שָׁלִיחַ. — אֻמַּת צִבּוּר,

1) [נ"א: לצבר צברים.]

יראה מפני הצבור: לעולם תהא אימת צ ב ו ר עליך שהרי כהנים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי שכינה (ר׳ יצחק סוטה מ.).—ונהוג היום במשמ׳ פחד של הנואם בעמדו לפני הקהל, וגם בארמ׳ א י מ ת א ד צ ב ו ר א במשמ׳ זו. — ובסהמ״א: כמה דברים אסורים שאין עיר מחולקת ב צ י ב ו ר י ן ובחבורות (הלכות פסוקות לתלמידי ר׳ יהודאי גאון, 122). בחבר עיר וכו׳ פי׳ אחר צ ב ו ר מקום שמתחברין בני העיר להתפלל בו (ערוך ערך חבר). הטל עליהם צרכי צ ב ו ר והם כלים מאליהם (רש״י, במד׳ יא כח). אין הציבור מתפללין תפלת נדבה לפי שאין ה צ י ב ו ר מביאין קרבן נדבה (רמב״ם, תפלה א י). ופעם אחת דחקה השעה את ה צ ב ו ר בבית שני והקריבו תמיד של שחר בארבע שעות ביום (הנ״ל, תמידין ומוספין א ג). הנוטע אילנות לבני המדינה שהפסיד וכו׳ והכופר ששעה בשטרות ומלמד תינוקות וכו׳ מסלקין אותן בלא התראה וכו׳ הואיל והעמידו אותן ה צ ב ו ר עליהם (הנ״ל, שכירות י ז). וכלל שגור בפי הכל אין צ ב ו ר עני [1]) (חמדת הימים ג ע. יד.). צ ב ו ר ר״ת צדיקים בינונים ורשעים (חיד״א, ככר לאדן, קלו :).

א. צבת [2]), ממנו צֶבֶת, *צָבַת.

ב. *צבת [3]), ממנו א. *צָבַת.

א. *צָבַת, פ״ע, — נתחבר ונתקשר: כל העולם כלו לא נברא אלא ל צ ב ו ת [4]) לזה (ר׳ שמעון בן עזאי או בן זומא, ברכ׳ ו:; שבת ל:). — ובינ׳ פָּעוּ׳, *צָבוּת: שתי אותות אשר בתיבה אחת צ ב ו ת ו ת, זה לעומת זה עמותות (מיוחס לבן אשר, קונטרס המסורה, 55; וכעין זה הורית הקורא, דרנבורג, 66). פי׳ צבתים מעובין אלו על אלו מלשון וגם שול תשולו לה מן הצבתים ולישנא דרבנן שנים מדובקין זה על זה נקראין צ ב ו ת י ן מלשון צבת בצבת עשויה (ר״ח, ערוכ׳ כה:). — ואמר המשורר: והקור והשלג צ ב ו ת י ם, והזמן משליך קרחו כפתים (זכרי׳ אלצ׳אהרי ספר המוסר, כ״י תימני, מחב׳ א).— ועי׳ צָוַת.

ב. *צָבַת [1]) פ״ע, — כמו צָבָה: צבתים הוא לשון רבים ויחיד צבת ותי״ו הוא במקום ה״א ונקרא צבתים כי הם עמרים זה על גבי זה צ ב ו ת י ם ונפוחות (סלמון בן ירוחם, פרוש רות, ספ׳ זכר׳ פוזננסקי, פז). מורסא תתחדש בכלל הראש והפנים כאשר י צ ב ו ת כולן (פרוש אבן רשד על מרוזי אבן סינא). ולכן הב״ה שחופש כל חדרי בטן רצה ש ת צ ב ו ת בטנה ששם מחשבתה הרעה (תולדות יצחק להרי״ץ קארו, נשא, אמצע׳, ק״א :).

צֶבֶת [2]), ס״ז, מ״ר צְבָתִים, — מה שהקוצר תופס באחת ידו: וגם של תשלו לה מן הַצְּבָתִים ועזבתם ולקטה ולא תגערו בה (רות ב יו). — ובתו״מ: קוצרין מפני הנטיעות וכו׳ לא יעשה אותן כריכות אבל מניחם צ ב ת י ם (מנח׳ י ט).—וצְבָתִים שֶׁל תְּפִלִּין: המוצא תפלין מכניסן זוג זוג וכו׳ מצאן צ ב ת י ם או כריכות מחשיך עליהן ומביאן וכו׳ (ערוב׳ י א). מוכרין לעם הארץ ספרים תפילין ומזוזות ואין לוקחין תפילין אלא מן המומחה ואם לקח ממי שאינו מומחה ומצא בידו שנים ושלשה צ ב ת י ם של תפילין בודק הימנו תפילין אחת של יד או של ראש ב צ ב ת הראשון וכן בשיני וכן בשלישי וכן ברביעי (תוספת׳ ע״ז ג ח). מצאן צ ב ת י ם או כריכות וכו׳ מאי צ ב ת י ם ומאי כריכות, אמר רב יהודה אמר רב הן הן צ ב ת י ם הן הן כריכות, צ ב ת י ם זווי זווי

---

1) [בתלמו׳ (ירוש׳ גיט׳ ג ז) בארמ׳: לית ציבור כוליה עתר לית ציבור כולי מיעני.]

2) בארמ׳ צבת? בערבי׳ צַבַּת a), קבצ׳ בכפה, אחז בכפו, ואחז במהירות. [באשו׳ צַבָת הוא הפעל הרגיל והמצוי מאד בהרבה צרופים, במשמ׳ אחז; וכן נמצא אף בדברי אחיקר שבתעודות יב הצרוף צבית עזקתה זי שנחאריב (מחזיק טבעתו של סנחריב) כתארו של אחיקר החכם. ואין צ ב ט (עי׳ שם) אלא מבטא אחר של אותו השרש.]

3) [שרש זה הנמצא במקורות שבתו״ם בעבר׳ ובארמ׳, והבא שם אף בכתיב צ ו ת, צ ו ו ת, ברכוך הבית לוו, אולי אינו בעקר אלא אותו שרש א. צ ב ת במשמ׳ אחז, החזיק, אלא שמתוך השמוש בצורות כגון נאחז (זה בזה), התאחזו (יחד), נולדה בו המשמ׳ של חבור וקשור.]

4) [כך הגיס׳ בערוך (ערך לבת), ובדפו׳: ל צ ו ו ת.]

a) ضبث

---

1) [פעל שיצרו שלא כדקדוק מלשון הכתוב: לִצְבּוֹת בטן.]

2) [השבעים תרגמו: מן הצבורים (ἐκ τῶν βεβουνισμένων), והוולג׳: מלא היד, אגדה, (de vestris manipulis), ויונתן: מן אסיריא, ורש״י מפרש: עמרים קטנים, וריב״ג ורד״ק: אגודות. ואפשר לבאר מלשון אחיזה במשמ׳ שבלים נאחזות יחד, בלי שיכרכון.]

כריכות דכריכן טובא (ערוב׳ לג.). — ובסהמ״א: לא יעשה אותן (מה שקצר) כריכות כדרך הקוצרין אלא יניחם צבתים צבתים (רמב״ם, תמידין ומוספין ז עז).—ואמר המליץ: כצבת צמר בהר גבוה ורוח סערה לב סבל, על כל צרה רוחו נשברה (ב״ז, ב״ס כב יח).

***צְבָת**, צְבָת, ס״נ, מ״ר "צְבָתִים, "צְבָתוֹת, — מלקחים, כלי מלאכה מרכבים משתי ידות, שיחזיק בו הנפח את הברזל באש וכדו׳, Zange; pinces; tongs: אף אם הוא מת בידם לא היו מקיימין בו מצות שריפה, אלא פותחין את פיו בצבת שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו וכו׳ (רבי יהודה, סנה׳ ז ג). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר וכו׳ ויש אומרים אף המזיקין ואף צבת בצבת עשויה[1] (אב׳ ה ו). בצבת של ברזל היו פותחין את פיה, מדדין אותה ומשקין אותה בעל כרחה (ר׳ יהודה, תוספת׳ סוטה א ג). — צְבָת שֶׁל עֵץ: שרץ שנמצא במקדש, כהן מוציאו בהמיינו, שלא לשהות את הטומאה דברי רבי יוחנן בן ברוקה, רבי יהודה אומר בצבת של עץ, שלא לרבות את הטומאה (ערוב׳ י עז).—ובסהמ״א: ומלקחיה, הם הצבתים העשויין ליקח בהן הפתילה מתוך השמן (רש״י, שמות כה לח). ומלקחיה ומחתותיה הם הצבתות וכו׳ (ר״י א״ח, ספ״ס לריצ״ג, לקח). כי הגוף בין ידים כמו הצבת ביד הנפח אשר עמו יוציא כלי למעשהו (ר׳ אהרן הלוי מברצלונה, ס׳ החנוך, משפטים עג). וילך המצר, ובידו צבת והוא צועק מכאב שניו וכו׳ קח הצבת בידיך והסר את שני (ר״ז אלצ׳אהרי ס׳ המוסר, כ״י תימני, מחב׳ ג׳). יזהר להיות לו שתי צבתות (ספר מהרי״ל, הלכה הגעלה).—"ובמשמ׳ הקנה המאנך שבו תלויים המאזנים ובו נפש המאזנים: פי׳ נפש היינו הלשון שבתוך הצבת וכו׳ ואותו הצבת שאוחזין בו צריך להיות ארוך ג׳ טפחים והיינו תלויה באויר שבאותו הצבת תלויין המאזונים וכו׳ (ערוך ערך נפש).

1) [פתגם זה נמצא בתו״מ אף בארמ׳: צבתא בצבתא מיתעביד. צבתא קמייתא מה הוית, הא לוו בידיא הוות (ר׳ יהושע, תוספת׳ ערוב׳ יא כג), ועיין זה בם״א. ואולי יש בצורת הפתגם חדוד, כאלו בכונה שניה: הצבת בחברה (בצבתא), בזוג היא עשויה, ואין תועלת בה ביחיד.]

—ומ״ז "צִבָּתִים, כמו צבת: יתהפך העפעף (שצומחות בו שערות) ותאחזם (את השערות) בצבתיים ויעקרו מן השרש (ספ׳ כריתות, שער ג׳ בחליי העינים, כ״י ותיקן).

א. צַד[1], ש״ז, כנ׳ צִדְּךָ, צִדָּהּ, צִדּוֹ, צִדָּהּ, עם ה המקום צִדָּה, מ״ר צִדִּים *צדדים, סמי׳ צִדֵּי, כנ׳ צְדָיו, צִדֵּיהֶם צִדֵּיכֶם,—צד ימין או צד שמאל של גוף האדם, חלק הגוף ששם יד הימין וחלק הגוף ששם יד שמאל, וכן צד ימין או שמאל של כל גוף, של כל דבר, Seite; côté; side: ופתח התבה בצדה תשים (בראש׳ ו יז). וששה קנים יצאים מצדיה (של המנורה) שלשה קני מנרה מצדה האחד ושלשה קני מנרה מצדה השני (שמות כה לג). והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל יהיה סרוח על צדי המשכן מזה ומזה לכסתו (שם כו יג). ושתי טבעת זהב תעשה לו מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צדיו והיה לבתים לבדים (שם ל ד). והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם (במד׳ לג נה). והיו לכם לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם ולצננים בעיניכם (יהוש׳ כג יג). והיו לכם לצדים[2] ואלהיהם יהיו לכם למוקש (שפט׳ ב ג). ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל עליו וכו׳ ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה וכו׳ והנה נתתי עליך עבותים ולא תהפך מצדך אל צדך

1) [במלה צד העברית נתאחדו אולי שתי מלים שנגזרו משרשים שונים. אחת המקבילה לארמ׳ צַד, צִדָּא, צדדא, צִיד, ובסור׳ צאד במשמ׳ אֵצֶל, על־יד, ובערב׳ צדּ a), פנה לצדדים, צדד b), קרבה, וקרוב לכך באשור׳ זִת או צִת (במקום צדת) במשמ׳ חלק, צד אחד שבדבר; והשניה קרובה היא לערב׳ צ׳ד c), שממנו צ׳יד c) במשמ׳ הפך, נגוד; ואולי ממשמ׳ זו של נגד, בנגוד, של המלה (ל)צִדִּים, אשר הובן במשמ׳ מ״ר, גולדה צד כמלת היחידה, צד אחד שבנגוד. והשוה למשל Ende, end, במשמ׳ קצה בלעזית, שהיא מלת היחידה כלפי היוני׳ ἄντα, כנגד, בנגוד.]

2) [יש משלימים עפ״י במדבר לג נה: לצנינם בצדיכם וכדו׳, ויש גורסים לצרים, אך לפי ההקבלה אל והיו לכם למוקש אפשר לבאר צדים אלו מלשון צוד וצִיָּה, וצ״ע.]

a) صدّ b) صدد c) ضدّ

עד כלותך ימי מצורך (יחזק' ד ד–ח). — מצד דבר פלוני, לא באמצע כי אם קרוב להצד: לקח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית יי' אלהיכם (דבר' לא כו). ואת כלי הזהב אשר חשבתם לו אשם תשימו בארגז מצדו (ש"א ו ח). — מצד עיר פלוני, מעבר העיר: הרחק מאד מאדם העיר אשר מצד צרתן (יהוש' ג יו). — מצד פלוני, אצלו, אל צדו: וישב אבנר מצד שאול (ש"א כ כה). וילך שאול מצד ההר מזה ודוד ואנשיו מצד ההר מזה (שם כג כו). והנה עם רב הלכים מדרך אחריו מצד ההר (שם יג לד). ותשב מצד הקצרים (רות ב יד). יפל מצדך אלף ורבבה מימינך (תהל' צא ז).—בצד פלוני: ויחזקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו (ש"ב ב יו).—צדה, להצד, לא לפנים ולא לאחור: ואני שלשת החצים צדה אורה (ש"א כ כ). — על צד: בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד [1]) תאמנה (ישעי ס ד). על צד [1]) תנשאו ועל ברכים תשעשעו (שם סו יב). — הדף בצד: יען בצד ובכתף תהדפו ובקרניכם תנגחו (יחזק' לד כא). —ובתו"מ: התוכף תכיפה אחת אינה חיבור ואין בה משום כלאים והשומטה בשבת פטור, עשה שני ראשיה לצד אחד חיבור ויש בה משום כלאים והשומטה בשבת חייב (כלאי' ט י). לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת (שבת ב ד). אין נותנים ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל (שם ג ג). האבן שעל פי החבית מטה על צידה והיא נופלת, היתה בין החביות מגביהה ומטה על צידה והיא נופלת (שם כא ב). ולא יקבנה (את המגופה) מצדה, ואם היתה נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח (שם כב ג). שור שנגח את הפרה ונמצא עוברה בצדה ואין ידוע אם עד שלא נגחה ילדה אם משנגחה ילדה משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב"ק ה א). אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלים וכו' (עדי' ב ג). אדם חלול הוא והצד העליון מביא את הטומאה (בית הלל, שם ד יב; אהל' יא ג). היתה מוטה על צדה כמין קתדרא כל המקבל עמה

[1]) [במקומות אלו נראית משמ' המלה צד כחלק מגוף האדם או כמצע או מרכב שנושאים ואומנים עליו את הילד, ואין הבאורים והצעות התקון מניחים את הדעת. ואולי מלה אחרת לפנינו במשמ' פורפורה וכדו', השוה: האמונים עלי תולע (איכ' ד ה).]

בזיתים מטמא במגע וכנגדו מטמא באויר (כלים ד ג). כסא שלא היו חפוייו יוצאין וניטלו טמא שכן דרכו להיות מטחו על צדו ויושב עליו (שם כב ה). היתה (הכוורת) ממלאת את כל הבית וכו' בין עומדת בין מוטה על צדה (אהל' ט ט). ארבעה טפחים קורת שעשאה גולל לקבר בין עומדת בין מוטה על צדה אין טמא אלא כנגד הפתח (בית הלל, שם טו ה). שהאיכר עובר והמרדע על כתפו והאהיל צדו אחד על הקבר וטמאוהו משום כלים המאהילים על המת (ר' טרפון, שם טז א). אינו נוטל אבנים מצד זה ומביא לצד זה ולא עפר מצד זה ומביא לצד זה (נגע' יב ו). תנוק שנמצא בצד בית הקברות והשושנים בידו וכו' תנוק שנמצא בצד העסת והבצק בידו וכו' (טהר' ג ז–ח). האשה שנכנסת להוציא פת לעני ויצאתו ומצאתו עומד בצד ככרות של תרומה וכו' (שם ז ט). כלי שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו טהור עד שיטנו על צדו, צלוחית שפיה שוקע אינה טהורה עד שינקבנה מצדה, קלמרין הדיוטות אינה טהורה עד שינקבנה מצדה, וקלמרין של יוסף הכהן היתה נקובת מצדה [1]). (מקוא' י א). שחטה בהמה חיה ועוף, נתעסקה בכתמים או שישבה בצד העסוקים בהן, הרגה מאכולת הרי זו תולה בה (נדה ח ב). הרי המעלה שק מלא פירות ונתנו על גבי הנהר חוששין אנו שמא ירדו מצד העליון לתחתון (מכשיר' א ד). היו פועלין עושין בצידו לא יהא ממלא ומשקה אותן אלא הולך כל אחד ואחד ושותה (תוספתי ב"מ יא ל). היה שם סלע על פני כל שדהו אם עוקר הוא את המחרישה מצד זה ונותנו מצד זה מפסיק, מצד אחר אינו מפסיק (חייא בר אבא בשם ר"ש בן לקיש, ירוש' פאה ב ב). נטעו צד התחתון לסייג והעליון למאכל, צד התחתון למאכל והעליון לסייג (ר"ש בן יקי', שם ערלה א א). מבוי שנפרץ מצידו כלפי ראשו (שם עירובי' א א). מבוי שצידו אחד גוי וצידו אחד ישראל וכו' (שם שם ו). צידי עגלה כמלא רחב עגלה (רבה, שבת נט.).—*הטה לצד זה או זה: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שמצאו בו דברים מטים לצד מינות (ר' בנימין, מד"ר קהל', מה יתרון). — *התחיל מן הצד: דיני ממונות

[1]) [ס"א: בצדה.]

תטומאות והטהרות מתחילין מן הגדול, דיני נפשות מתחילין מן הצד (סנה' ד ב).—*מן הַצַּד, במשמ' כלאחר יד: טלטול מן הצד שמיה טלטול (שבת מג:). —*דבר עם פלוני מן הַצַּד: המוצא את חבירו אבל כתוך י״ב חודש מדבר עמו תנחומים ואינו שואל בשלומו, לאחר י״ב חודש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומים אבל מדבר עמו מן הצד (מו״ק כא:).—*כתוב בְּצִדּוֹ של פסוק בתורה: מלחמת עמלק שמע (יתרו) ובא שהיא כתובה בצדו (ר' יהושע, מכי', וישמע יתרו א). — *תשובתו בְּצִדּוֹ: כל מקום שפקרו הצדוקים תשובתן בצידן, נעשה אדם בצלמנו ואומר ויברא אלהים את האדם בצלמו (ר' יוחנן, סנה' לח:). בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינין אתה מוצא תשובתה בצדה (ר' שמלאי, מד״ר בראש' ח). — *זה בְּצַד זה, זה על יד זה, סמוך זה לזה: הזקנים אומ' ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו, כהנים אומ' כפר לעמך ישראל אשר פדית ה', רוח הקדש אומ' ונכפר להם הדם, שלשה דברים זה בצד זה, מי שאמר זה לא אמר זה (תוספת' סוט' ט ב–ג). — ומ״כ *צְדָדִים, צדדין, מסלק לצדדין, מהלך לצדדין, מצדדין וכדו': גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי (ר' דוסא, שבת כ ד). כן וכן אין מסלקין לצדדין (תוספת' שם עז ד). חטאת מיכן ועולה מיכן וסתומה באמצע, פרח מן האמצע לצדדין א' הילך וא' הילך לא הפסיד כלום וכו' חזר או שפרח מן האמצע לצדדין הרי כולן ימותו (קנים ב ה). שדרך בהמה להלך באמצע ובני אדם מצדדין, דרך הרואין להלך באמצע והסומין מצדדין (תוספת' ב״ק ב יב). מעשה ברבן גמליאל ורבי יהושע שהיו מהלכין בדרך והיו מסתלקין לצדדין מפני יתידות דרכים (ר' אבהו, ירוש' ברכ' כ ט). נתכוון להזות וכו' לפניו והזה על הצדדין שלפניו הזייתו כשירה (שם שם ה ד). סימני כלב שוטה, פיו פתוח רירו יורד אזניו סרוחות זנבו נתן בין שתי ירוכותיו מהלך לצדדין והכלבים נובחין בו (שם יומא פ ה). אם היתה דרך ר״ה מפסקתן יסלקנה לצדדין (ר' יהודה, עירוב' כ.). הזבל שבחצר מסלקין אותו לצדדין (ת״ר, פסח' כה:). עכו״ם נפנה לדרך וישראל נפנה לצדדין (סנה' קד:). אין יצר הרע מהלך לצדדים אלא באמצע פלטיא (ר' אמי, מד״ר בראש' כב). — *צְדָדִים במשמ' צְדֵי השמלה, הבגד: וכן היא שיוצאה ראשה פרוע ויצאו צדדיה פרומים וכו' תצא בלא כתובה מפני שלא נהגה עמו כדת משה וישראל (תוספת' כתוב' ז ו). המסתיח צדדיו בשבת חייב משום תופר (בשם רב, ירוש' כלא' ט ז).—*צְדָדִיהָ של אמת המים, חלקי השדה שבצדדיה: אין עושין את האמה בתחילת במועד ובשביעית, אמר ר' זעירא מפני שהוא מכשיר את צדדיה לזריעה (שם שביע' ג ב). אמת המים שהיא מכשרת צדדיה לזריעה (ר' זעירא, שם שבת ז ב). — *וּצְדָדֵי אילן וצדדי בהמה: אילן שנקצץ וכו פירות הרי אלו כתלושין וכו' שנמרק חצייה וחציית קיים הרי זה אינו חבור, נמרק האמצעי והצדדי קיים[1] אין הצדדין חבור זה את זה, רמון שנימק חציו וחציו קיים הרי זה אינו חבור נמרק האמצעי והצדדין קיימין אין הצדדין חבור זה לזה (תוספת' עוקצ' ב יב). מותר להשתמש על צידדי בהמה בשבת, היא צידדי בהמה היא צידדי אילן (ר' שמעון בן אלעזר, ירוש' סוכ' ב ד). א״ל (אביי לרבא) קא משתמש מר בבעלי חיים (כששפשף את בנו על גבי חמור בשבת), א״ל צדדין הן וצדדין לא גזרו בהו רבנן (שבת קנד:). שמע מינה צדדין אסורין (רב פפא, חגי' טז:). — *וצדדים של פלוני, של מלאך, או אדם: אם יש עליו מלאך, אחד מאלף אין כתיב כאן אלא אחד מני אלף, מאלף לצדדין של אותו מלאך (ר' ליעזר בנו של ר״י הגלילי, ירוש' קדוש' א י). — *חור על צִדְדֵי חכמים: חוזרני על כל צדדי חכמים ולא מצאתי אדם שהשוה מדותיו בקטנה כר״א (ר״י בשם שמואל, יבמ' קח.). — *צְדָדֶיהָ של עיר, עֲבָרֶיהָ: עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדיה עד שתהא מגעת לשער דמשק (מד״ר שה״ש, נואכך). — *צְדֵי הרחבה, צדי רשות הרבים וכדו': אכלה מתוך הרחבה משלם מה שנהנית, מצדי הרחבה משלם מה שהזיקה (ב״ק ב ב). מי שיש לו ב' בתים בשני צדי ר״ה עושה לחי מכאן ולחי מכאן וכו' (שבת ו.). — *צְדֵי צְדָדִים: דכ״ע צדדין אסורין והבא בצידי צדדין קמיפלגי. מ״ס צידי צדדין אסורין ומ״ס

---

[1] [כך בצוק״ם, אך צ״ל והצדדין קיימין כמו להלן. וכך בדפו'.]

צידי צדדין מותרין (חצ״י, שם קכד.).—ובסהמ״א: רוח והצלה יעמוד ליהודים מצד אחר (Texts a. Studies I, מן 512). לא פרסמה הכתוב אלא מן הצד (ילק׳ שמע׳ תהלי תתסח). הילך (משה) לצדדין, אמרי ראו בן עמרם מהלך לצדדין כדי שלא נעמוד מפניו (מדה״ג דבר׳ א יב, הסגלה). זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ (רש״י, שמות כו יז). אגרות יתנו לי סופריך על רשותך ודעתך חתומות בחותמך על פחות עבר הנהר של צד ארץ ישראל (סוא, נחמי׳ ב ז). שאינו מרכיבו עליו אלא משפשפו על צידי גבו (הוא, שבת קכד:, ד״ה לדדין). דאם מפולש הוא מצידו לצידו פסול (הוא, סוכ׳ לו., ד״ה הכי עולא). ואפילו במקום שאינו עשוי להשתמש כגון צידי הבהמה והוא הדין צידי האילן (הוא, חגי׳ עז:, ד״ה שמע מינה). שנקב הדם את הככר כלומר עבר מצדו לצדו עד שנראה משני צדדין (הוא, חול׳ קיב., ד״ה והכי מילי). ולפי שהיו חוששין בבית שני שמא כהן גדול זה נוטה לצד מינות היו משביעין אותו וכו׳ (רמב״ם, עבודה יוה״כ א ז). אמה אחת רבועה שיש לה ארבעה צדדים ברוחב ואורך וכל צד וצד מהם קו שארכו אמה (לאב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשברת ב, 22). במדידת הקרקעות אשר יש להם יותר מארבעה צדדין[1] (שם שם). ונמצא גם כן אשר יתנועע מהם לצד אחד קצת יותר מטהר וקצתם יותר מאחר (אבי הרלב״ג, ספר השמים יא, מג.).—ואמר הפיטן: אין צ̣ר̣ יצלע יצליעוך (שיר היחוד יום ב) צדדיך מקשטים עדים בלי תפשיט פאר הרחמים והסליחות הוד תכשיט (תעניה לבור, סליח חמישי). — ואמר המשורר. בקרוב תתפרו צדי קרעי ועל צדי לבבי חיל בצדים[2] (ר״ש הנגיד, עלי מה אקרעה בגודי, 70). יפה מראה פקח עין ותראה שומן אשר שמתי לצדך בטרם יחזה אותו וירוץ לאכלה אשר ישב לצדך (רמב״ע, דיואן מד, גודלי׳), וכתבתי לכל צד טוב עליהם והמה כתבו עלי מרורות (הוא, תרשיש ו, 67). כל היום צדי חבקה ועת בא השמש חמקה ללכת לה ומר צעקה (ר״י הלוי, שלום ללביה, שעה״ש 94). זה רוחק צד מערב רקות הנרד בכנפיו והתפות (ר״י הלוי, זה רוחק, דיואן ב׳ 171).—־מכל צַד וּפִנָּה: לא יוכל אדם לצאת מירושלם את רמלה וכל הדרכים בחזקת סכנה וכו׳ וליוצא ולבא אין שלום והשמועות מכל צד ופינה רעות (מכתב מא״י מהמאה הי״א, Texts a. Studies, מן 350,). ולא נעלם מכם ענינו ודלות קהלנו העני הזה המשוך מכל צד הרצוץ מכל פנה אשר המס כבד עליו (מכתב ממצרים, שם, 370). לא נשאר לי ולא לאדם בעולם מחמתי וכו׳ שום כלום תביעה ובקשה מכל צד ומכל פינה לא אצל אהרן זה ולא אצל אחיו (שם, 377). — ־פָּנָה אל צד: ואין לנו צד שנפנה אליו כי אם אל יי׳ אלהינו ואל חסדכם (שם, 370). — ־הַצִּדָּה, במשמ׳ הסתלק ולך לצדדים, גש הלאה, נהוג בדבור בא״י. — ב) *בלשון ההלכה, צַד בדבר פלוני, חלק ותכונה בו, — צַד עֲבֵרָה, צַד כָּרֵת, וכדו׳: שיש בהן (כבת כהן גדול מאלמנה וכבת חלל) צד עבירה (יבמ׳ עז.). שכן יש בהן (כעריות וכממזר) צד כרת (שם עז:). מה גרושה שהיא קלה אסורה בשביל צד גירושין שבה, אשת איש שהיא חמורה לא כל שכן (גיט׳ פג.).—צַד תַּמּוּת, דין של שור תם: צד תמות במקומה עומדת (ר׳ יהודה, ב״ק לט:). — צַד רִבִּית, הלק של אסור רבית: צד אחד בריבית איכא ביניהו (אבי׳, ב״מ סג.).—צַד זכרות וצַד נקבות: צד זכרותו של זה פוסלת צד נקיבתו של זה (מן התרומה) (ירוש׳ יבמ׳ ח ו).—וצַד מִזְבֵּחַ, יש בדבר צד מזבח, הדבר ראוי לעלות על המזבח: שכן יש בו (כבכרים ובקמה) צד מזבח ואתי נמי זית דאית ביה צד מזבח (ברכ׳ לה.). — הַצַּד הַשָּׁוֶה שבשני דברים, התכונה המשתפת להם: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער, לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור וכו׳ הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך (ב״ק א א). לא הרי מילה כהרי תלמוד תורה ולא הרי תלמוד תורה כהרי מילה ולא זה וזה כהרי פדייה ולא הרי פדייה כהרי זה וזה, הצד השוה שבהן שהוא מצות האב על הבן (מכי׳, מסכ׳ דפסחא יח). כן הצד השוה שבהן שהן בצו מיד ולדורות (ירוש׳ ב״ק א א). הצד השוה שבהן שכן נימולין ודוחין את הצרעת (שבת קלב:). לא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שאינן ברוב הקהל, אף אני אביא את הגר שאינו ברוב הקהל ובתו פסולה, מה להצד השוה שבהן

1) [באותו ספר במק״א (שער ב, 76): אשר צלעותן עודפות על ארבע צלעות.]

2) [במשמ׳ קוצים וצנינים, עפ״י הפסוק (שפטי׳ ב ג), עי׳ הערה לעיל.]

שכן יש בהם צד עבירות וכו׳ מה להצד השוה שבהן שכן פוסלים בביאתם (קידוש׳ עה.). — מָה הַצַּד, כנוי של המדה הנדרשת בשאלה מה להצד השוה שבהן: גר נמי פוסל בביאתו ומייתי לה במה הצד מהאי דינא (שם שם). — דבר שהוא חמור או קל מצד זה או זה, כלו׳ מבחינה זו או זו: לא אתינן מתניתא אלא דבר שהוא חומר משני צדדין וקל משני צדדין, ברם הכא חומר הוא מצד אחד וקל מצד אחד (ר׳ יוסי, ירוש׳ פאה ו ב).—מִכָּל צַד במשמ׳ לכל דבר: והוא ימשל בך וכו׳ יכול ממשלה מכל צד, תלמוד לומר לא יחבל ריחים ורכב (ר׳י הגלילי, מד״ר ברא״ש׳ כ). — צַד במשמ׳ אֹפֶן, דרך, באיזה צַד, כאיזה צַד, כיזה צַד: כיזה צד סדר היסב, בזמן שהן שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה ושני לו למטה הימנו (תוספת׳ ברכ׳ ה ה). בנזק כיזצד[1]), היכהו וקטע ידו וכו׳ (שם ב״ק ט ב). הרי אילו שמין לו, כי זה צד[1]), קיבל הימנו קמה לקצור בשתי סלעים וכו׳ קצר חציה והניח חציה (שם ב״מ ז א). פעמים (היה דוד קם) חצות לילה ופעמים קדמו עיני אשמורות, הא כאי זה צד, בשעה שהיה דוד סועד סעודת מלכים חצות לילה, ובשעה שהיה סועד סעודת עצמו קדמו עיני אשמורות (ירוש׳ ברכ׳ א א). באי זה צד[2]) שותה בעציצו (שם כתוב׳ ג ו). באיזה צד[3]) מעשרין, כונסן לדיר ועושה להם פתח קטן וכו׳ (בכור׳ נח:, במשנה). אמר הקב״ה בשביל חיבתם של ישראל שניתי סדרו של עולם, באיזה צד, כתבתי בתורה שיהא חמור נפדה בשה וכו׳ אני לא עשיתי כן אלא פדיתי שה בחמור (מד״ר במד׳ ד). על כל הכלים וכו׳ היו פורשים בגד תכלת וכו׳ באיזה צד היו עושין, היו נותנים על גופו של שלחן בגד תכלת וכו׳ (שם שם). באי זה צד נתקיימו שני כתובים הללו וכו׳ (שם שם יד). ועי׳ בערכים כְּאֵי, כְּאֵיזֶה, כְּאֵיצַד, כֵּיזָה, כֵּיצַד.—לְצַד שני, באפן אחר, דבר אחר: לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לביתו של ערב וכו׳, לצד שני, לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לשכר כתף לשכר חמר וכו׳ (ב״מ קטו.).—לִצְדָדִים, לשני אפנים, פתר לצדדין, לצדדין קתני, שָׁנָה את שני חלקי המאמר בשתי אפשריות, חציו באפן זה וחציו באפן אחר: ותנינן התקבל גט זה לאשתי או הולך גט זה לאשתי אם רצה להחזיר יחזיר, האשה שאמרה התקבל לי גיטי אם רצה להחזיר לא יחזיר, והעבד ראוי הוא להוליך את הגט, פתר לה לצדדין (ירוש׳ פאה ד ו). הוציאוהו והחזירוהו כאילו לא יצא, הוציאוהו והחזירוהו הוא דכאילו לא יצא אבל יצא לדעת לא, מהו דתימא לצדדין קתני, מי שהוציאוהו עכו״ם וחזר לדעת אין לו אלא ד׳ אמות אבל יצא לדעת והחזירוהו עכו״ם כאילו לא יצא קמ״ל (ערובי׳ מא:). לאכילת פירות כיצד, הרי שגזל שדה מחבירו והרי היא יוצאה מתחת ידו כשהוא גובה גובה את הקרן מנכסים משועבדים ופירות גובה מנכסים בני חורין וכו׳ וכו׳ רב אשי אמר לצדדין קתני, כגון שגזל שדה מחבירו מליאה פירות ואכל את הפירות ומכר את השדה, בא לוקח לגבות קרן גובה מנכסים משועבדים, בא נגזל לגבות פירות גובה מנכסים בני חורין (ב״מ יד:—טו.). תנן שכיר שעות גובה כל הלילה וכל היום וכו׳ אמר לך רב לצדדין קתני, שכיר שעות דיום גובה כל היום שכיר שעות דלילה גובה כל הלילה (שם קיא.). לצדדין קתני מידי דבר הגבהה בהגבהה מידי דבר משיכה במשיכה (ר״כ בר ילמק, ב״ב פו.). — בא עליו משני צדדים, טען אליו אחת משתי הטענות, מִמָּה נפשך: בא עליו ר׳ מאיר משני צדדים, מה נפשך שלך הוא תניהו לי, אינו שלך תניהו לי שאגבנו (ר׳ ינאי, ירוש׳ ב״ק ד א). אלמנה ניזונית מנכסי יתומין ומעשי ידיה שלהן ואין חייבין בקבורתה, יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה, ואיזוהי אלמנה שיש לה שני יורשים הוי אומר זו שומרת יבם, אמר רבא ולימא אח אני יורש אשתו אין אני קובר, א״ל אביי משום דבאין עליו משני צדדין, אם אחיו יורש יקבור את אשתו, אם אינו קובר את אשתו יתן כתובתה (כתוב׳ פא.).—ובסהמ״א: וכאי זה צד מודעא דגט ומתנה, שבא המגרש והנותן אצל העדים וכו׳ (תשו׳ הגא׳ הרכבי כ, 9). וכאי זה צד יתכוונו הדברים, כך פרשה אדוננו מאור עינינו רב יהודה גאון וכו׳ (שם ספה, 198). עוגבים המשחקים עם הנשים בצדי מיני ניאוף (רש״י, ירמ׳ ד ל). להודיעך כל צידי זמן התחלת כל תאחר שבו (הוא, ר״ה ו:, ד״ה למקבעיה). כדכתיב ואין מושיע לה, הא יש מושיע יושיענה בכל צידי תשועה (הוא, יומא פב., ד״ה מה נערה). ושרחתי מנעורי

1) [בדפו׳: כיצד.] 2) [במשנה שם: כיצד.]
3) [במשנה שבדפוסי המשניות: כיצד.]

שבכל צ י ד י שיטת הש"ס לישבה כפי דבריהם ואיני יכול (הוא, סוכה מ., ד"ה ה"ג). ופרשו שני צ י ד י טעמיה (של השאלה) לדרך זו וזו לדרך זו כדרך כל השאילות שבתלמוד (סדור רש"י קעד). שכל מקום שאמרנו בענין זה ביין שלנו שהוא אסור בשתייה ומותר בהנייה מפני צ ד נגיעה שנגע בו העכו"ם כשהיה העכו"ם עכו"ם (רמב"ם, מאכלות אסורות יג יא). אם ימצא שיש לזה העד צ ד הנאה בעדות וכו' הרי זה לא יעיד (הוא, עדות טו ד). כל הפסולין לדון פסולין להעיד וכו' ואלו הפסולין מהן מחמת קורבה וכו' ומהם מחמת שיש להם צ ד הנאה בדבר (טוחו"מ לג). ותימה גדול לזה האיש באיזה צ ד צייר היות ענין החדש אם יסכים היות החדש תלוי בירח באלו ההקפות (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ב, ג:). אפילו יהיו רוב ה צ ד ד י ם נוטים לחובה, כיון שיש צ ד אפילו רחוק לידינו לזכות חייב אדם לדונו לזכות (רשב"ץ דוראן, מגן אבות א ו). הוסיפה בו מ צ ד וגרעה בה מ צ ד (ר"י אברבנאל, שופט', הלעה לענין מנוח). ולדבריהם יתפרש הקרא לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו וגו' ל צ ד ד י ן, לא תבוא אל ביתו אפי' ברצונו וגם לא תבוא לעבוט עבוטו בעל כרחו ואפי' בחוץ (פי' חסדי דוד על תוספת' ב"מ סוף פרק י). — ואמר המשורר: מכל צ ד ד י ם כלו מחמדים משלם בלי חסרון (מנחם בן סרוק, אדני בן אדני, סעה"ם 1). — ואמר המליץ: כי יש שני דרכים בלמוד לבא בהם אל מחוז חפץ הלשון וידיעות יסודותיה וכללותיה המונחות בה וכל אחד מהם קל מ צ ד וכבד מ צ ד (בן זאב, הקד' תלמוד לשון עברי). כי כל העולם כולו למקומותיו ועתותיו כגוף אחד מחובר אברים וכלים מכלים שונים מתחלפי הפעולות ותכליות ו ה צ ד השוה שבהן לקיים את הגוף על איתנו ומקומו (ר"מ פפנהיים, ארבע כוסות, כוס ביד ה' ו). — בתורת ההגיון במשמ' אפן מאפני המשפט: ו ה צ ד ד י ם הם דבורים יורו על צ ד מציאות נשוא לנושא, ו ה צ ד ד י ם הראשונים שלשה, האפשרי וכו', וההכרחי וכו', והמציאיי (כל מלאכת ההגיון, ס' המליצה). ובכל אחד ממיני אלו הגזרות אשר מנינו אותם מהם בלתי בעלת צ ד ומהם בעלות ה צ ד ד י ם (שם, י). ואם תחבר בנשוא המשפט מלה תורה על איכות מציאות נשואו לנושאו כמו אמרנו אפשר ונמנע וסובל והכרח ומחיב ומגנה ונאה וראוי וצריך ומה שדומה להן וכו' אנחנו נקרא אלו המלות והדומה להן ה צ ד ד י ן (ר"מ א"ת, מלות ההגיון ג). — מִצַּד פלוני במשמ' מאת פלוני [1]), מסבתו: בא הנה סוחר איש עב בצואר עתק והשלימנו עד מאד בעל פה מ צ י ד ך ואמר כי נתת לו אגרת אחת שיביאנה אלי (ר' הלל מוירונה, מכתב ע"ד ספרי הרמב"ם, חמדה גנוזה, יח.). שהחתים אגרות מ צ ד חכמי אשכנז דוברות סרה על דברי רבינו משה (שם יח:). וידיעתנו בלות ומטלאות קצרו מהשיג, איך ידיעתנו עם רחק היחש בינותינו מ צ ד ך ו מ צ ד נ ו (ר"י בדרשי, בחינת עולם ח ג). ואם שהם חסרי השכל בהחלט לא ימלט אדם מן התוכחה מ צ ד ן (ר"י ערמה, יד אבשלום על משלי ל, ד"ה שלשה המה). ולא נמשכו הגרושים כי אם בסבת קצת מעמי הארץ באמרם כי מ צ ד היהודים ובואם למלכות נתייקרו מזונותיהם (שבט יהודה, הנוכר, 87). ולחסד ה' תצרף המעשה מ צ ד ך (ר"א מודינה, לב האריה א ה). — מִצַּד פלוני, מבחינת מה שתלוי בו, ומִצַּד עצמו וכדו', באותה משמ': והי' זאת המחשבה אעפ"י שאינה כ"כ רבת ההיזק מ צ ד עצמה היא רבת ההיזק מ צ ד מה שאפשר לה להמשך אחריה שאר אמונות נפסדות מאבידות (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש, א:) מ צ ד י הדבר קשה בהיותי בן מאה שיולד אבל כבר יעבור זה מנערה אחת אבל לא משרה שיש בה שתי המניעיות, האחד מ צ ד עצמה ר"ל שהיא עקרה וכו' והיה אם כן הדבר בלתי אפשרי כפי המנהג הטבעי מ צ ד הפועל (ר"י אברבנאל עה"ת, לך לך, שרי אשתך). — ובהשאלה, מצד העיון, מצד הקבלה, הטבע וכדו': ואמנם מ צ ד הקבלה שהשם ית' ראשית מה שברא העולם מדור אדם הראשון וכו' (פרוש יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, כח). יש לו טענה גדולה מ צ ד פתיותו ומעוט הבנתו (ר"י א"ת, חוה"ל, היחוד י). וכל המכות וכו' כי הם בכונה מאת אלוה חפץ עושה חפצו בעת שיחפוץ לא מ צ ד הטבע ולא מ צ ד הכוכבים ולא במקרה (הוא, כוזרי א פג). אבל הרשעים

---

1) [שמוש זה והבא אחריו הם בעקר עפ"י הערבי' מִן גִ'הַה [a]), אך מעין זה אף בארמ' שבמקרא: עלה להשכחא לדניאל מ צ ד מלכותא (דני' ו ה).]

---

a) من جهة

החסרים אשר אין להם חלק ונחלה בשכל ולא בהכרעת המעשים הטובים הנעשים לשם שמים המחוייבים מהשכל האמתי והברורים **מ צ ד** הבחירה המביאה לידי הכרעה שכלית וכו' (ר"י אבן לטיף, שער השמים כד, השער ב, 162). והאנוש הסכל **מ צ ד** סכלותו השיבם (צ"ל חשבם) מזיקים במחשבתו (ר"י צרפתי, פרדס א, אולה"ם ג). ולהיות הדבר **מ צ ד** העיון מסופק הוצרכה התורה לומ' בראשית ברא אלהים, כי **מ צ ד** העיון לא נכריע מהחדוש המוחלט על הקדמות (מנחת קנאות, קופמן, 97) והנסיונות כמשוך הקלאמיט"א הברזל ושלשול האשקמוניא לבטן וכיוצא באלו שזה דבר נמצאהו כן לא **מ צ ד** טבעי היסודות אשר מהם הורכב אבל **מ צ ד** הצורה המינית אשר בהם (ר"י אלבו, עקרים א יז). שמזגי האנשים מתחלפים קצתם מקצתם **מ צ ד** התחלפות מזגי האבות או **מ צ ד ד י ן** אחרים (שם שם כה). והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו **מ צ ד** העיון הטבעי (שם ד ג). הנה התשובה הזאת יתבאר בטולה **מ צ ד ד י ן**[1] (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ב, כב.). אם טען הלוה שהוא מזוייף ואינו יכול לקיימו או שהלוה אלם או עני פטור המוחל **מ צ ד** מחילתו (שו"ע חו"מ פו לג). — "ועם פעל או משפט שלם, מִצַּד היותו, מצד שהוא וכו', מצד מה שהוא, אף במשמ' מפני ש, מסבה ש: לא נמצא במה שאנו רואים דמיון קרוב מהנפש המדברת והוא האדם השלם וזה **מ צ ד** שהוא אדם, לא **מ צ ד** שהוא גוף כי הוא משתתף בזה עם הצמח, ולא **מ צ ד** שהוא חי וכו' (ר"י ה"ח, כוזרי ד ג). אך הרופא אין עליו **מ צ ד** שהוא רופא שידע האמת בשני אלו הענינים (קאנון א ט ו א). ואולם הנפש האנושית **מ צ ד** שהיא נפש אנושית יחלקו כחותיה לכח חכם ולכח פועל (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזאלי ד, 31). ואמנם ענין זה המדינות אשר הוא סגולה באדם ימצאו בו **מ צ ד** היותו מתדבק ומתחבר עם זולתו (מנחת קנאות, קופמן, 1). כי החכמה **מ צ ד** שהיא חכמה וממנה יודעו סבות הדברים וכו' ראוי לחקור ולרדוף אחריה (שם, 9). חלקו את המשיח הזה לשניים קרעים ועשו ממנו שתי בחינות, בחינת **מ צ ד** מה שהוא אלוה ובחינה **מ צ ד** שהוא אדם (פריפוט דוכן, כלימת הגוים א, הלופה מאדן הגר ג, 111). כי יש

1) ר"ל מהרבה צדדים.

נמצא יחיד מושל על כל הנמצאים **מ צ ד** היותו נושא אותם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א א). אלה האנשים המכוים העניים **מ צ ד** שהם חסרי ממון (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי יד, ד"ה גם לרעהו). וכל זה נמצא לדבורה **מ צ ד** היותה פועל האל יתברך (ר"י אלבו, עקרים, הקד'). אם הבעל דת **מ צ ד** היותו בעל דת רשאי או מחוייב לחקור על עקרי דתו ואמונתו אם הם אמתיים (שם א כד). וכל התאוות הראויות הם בחכמה **מ צ ד** שהיא השגת האמת ושורש לעבודת האלהית (ר"י אבוהב, מנורה"מ, הקד' נר א, א:). אין ספק שלפעולות **מ צ ד** מה שהן נפעלות שיש להן תכליות וכו' (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א א). כי הם בעצמם ר"ל האבות שהיה להם להזהר מן הפשעים יותר מן הכלות **מ צ ד ד י ם** אם **מ צ ד** שהם מלאי ימים יותר ובישישים חכמה אם **מ צ ד** שלא תבער בם כל כך שלהבת הבחרות (ר"י מסיר ליאון, נפת צופי ב יח, 86). — "מכל צִדֵּי צְדָדָיו של דבר וכדו': שתהא מהפך בכל **צ ד י צ ד ד י ם** ובכל ענינים (רש"י, אבות ה כב). אבל נראין דבריו של ר' יצחק ב"ר יהודה שתורתו תורה מפולפלת ומדוייקת מכל **צ י ד י צ ד ד י ת** והוראתו מביא אורה לעולם (מעשה הגאונים, לג). — "על צַד במשמ' באפן, בדרך: ועל זה **ה צ ד** בעצמו היה עונש סיחון מלך חשבון (ר"מ א"מ, שמנה פרקים להרמב"ם ח). ואמנם ההדמות לאל ית' הוא בלתי אפשרי א"כ איך יצוייר השקו ולכן יראה שלא יגיעו על **צ ד** ההדמות לאל ית' (מנחת קנאות, קופמן, 32). כי יצחק נפחא שתקן החשבון הוא אמר על **צ ד** ההתנצלות לא לודון ולא להכעים (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ז, ח.). ואמר על **צ ד** המשל כי אז ישמחו השמים ותגל הארץ במה שנעשה בה מהויות המין האנושי (רלב"ג, דה"י עז לא וכו', אולה"ם ב). כי זה הספק אמנם יתחייב לפועל על צד החיוב אבל לא לפועל על **צ ד** הרצון (ר"י אלבו, עקרים א כג). וכאשר נאמר כי לא על **צ ד** העונש נפלו אלא בסבה טבעי' נדעה בינינו הדברים הצריכים למלחמות (שבט יהודה, הנובר, 8). כי אין חפץ האל בדברים שהם על **צ ד** ההכרח כי אם בנדבה (שם 22). וזה אם אחר המנוחה שאין תכלית לה כמו שאמר אנכסגורש ואם על **צ ד** בא זה אחר פור זה[1]) במו שיראה אבן דקלוס

1) [כלו' על פי סדר זה.]

(כ״י אברבנאל, מפעלי אלהי׳ ח ד).—°על כל צדי צדדיו של דבר: וראינו לשון של גוף התקנות הנ״ל לעיין על כל צידדי צדדי׳ לזכות ולחובה (פנקס ק״ק מיץ משנת תיו, ב, אוצה״ס ג, 6). — ונוהג בדבור הבטוי על צד היותר טוב, וכר״ת עצהיו״ט, במשמ׳ היטב, יפה מאד וכדו׳.—°בְּצַד, כמו על צד: והיא (האשה) מטרדת אותו ומכאבת אותו בצד שאין לו תחבולה (רלב״ג משלי כז). ולמדנו בזה שקצת העונות הם בצד שימנעו הבחירה מן האדם לשוב מהם (הוא, דהי״ב כה עז, אוצה״ס ג). שבל התוארים וכו׳ ייוחסו אליו יתברך בצד שלא יקרה מזה חסרון בחוקו (כ״י אלבו, עקרים א טו). — °בשום צד, בשום צד מן הצדדים: כי בוראנו יוצר העולמים אין לו דמות ותמונה כל עיקר לא בשום צד מכל צדדין (פי׳ יצירה לברצלוני, ג). לפי שאין דרך לשאלה זו בשום צד מן הצדדין זולת זה (כ״י אבן לטיף, הקד׳ שער השמים, השער ב, 89). מבלי שיוכלו המשכירים וכו׳ להוציא את השוכר וכו׳ בטרם מלאת הזמן הנז׳ בשום צד בעולם (שו״ת פרח מטה אהרן א א). הפציר בו שמעון שלא יקח לאשה את פלונית בשום צד ואופן שבעולם (שם שם יז, מח.). — °ועם משפט לואי, בצד מה וכו׳: גם שהלבישני בבגדי חול בצד מה לא נגרע ערכי מלפניו יתברך כי הלא ואהיה שעשועים יום יום (ר״מ אלשיך, משלי ח ל).—°צד במשמ׳ צד בדין, בעסק, בעל דין או בעלי דין, תובע או נתבע, קונה או מוכר וכדו׳, Partei ; parti ; party: ומה שנשתייר מן הנישיון אם יש צד שהוא ראוי לתת בדין מאומה ממה שהניח ראובן כגון תוספת כתובה או כיוצא בו ינתן השאר לצד ההוא כדין (תשו׳ הגאו׳ הרכבי תקן, 270). למשפטנו עמדו היום הצדדים האלופים הקצינים רוזני ד״א פולין יצ״ו ואלופי קצינים רוזנים מנהיגים דמדינות ליטא יצ״ו (פסק גדול שנפסק בק״ק לענטשני יצ״ו כ״ד אדר תמ״א לפ״ק, האסיף תרכ״ד, 158). שום צד מהצדדים הנ״ל לא שיירו שום טענה ותביעה ותשובה וסתירה בעסק משפט הנ״ל נגד הצד שכנגדו (שם שם, 159). —°צד החתן או הכלה, קרובים ממשפחת החתן או הכלה: בכל נשואין ילכו שני אנשים מח׳ זו לצד החתן ולצד הכלה לבקש שיתנדבו מה לפי נדבת לבם לח׳ זו (פנקס קראקא שנת ש״א, אוצה״ס ד, 581).

—°צד שיש לאדם בדבר, פניה, נגיעה: שלא יעלה על לב שום אדם בעולם מבני הקהלה לתת דעתו בקבלת הרב לקבל איזה שיש לו צד או נגיעה (שו״ת פרח מטה אהרן א מד, לב.). — °ובמשמ׳ תחבולה: אנו מבקשים צד לדעת את הקו הזה התיכוני (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת סי׳ 165, עמ׳ 101). אתה צריך בכולם אל צד המעשה והתחבולות אשר עשית בקרקע התלוי בהר (שם סי׳ 170, עמ׳ 103). ובכל המין הזה השני מהקצוצות אתה צריך אל הצד והתחבולות אשר הראיתיך וכו׳ או לצד שהוא דומה לו (שם שם, עמ׳ 104). ללמד שחייב אדם להביא יסורין עליו או לאחוז צדדין לומר לגויה שלא יוכל לבוא עליה (ר״א מלוניל, ארחות חיים ב, הלכ׳ ביאות מ). מי שתובעין אותו ממון שהוא מוחזק בו אסור לבקש צדדים ותואנות להשמט (לבוש, חו״מ יג יג). וצדד צדדים רבים ונכבדים (הסכמת יעקב לבית הלוי על האילים של יש״ר מקנדיא, 4 :).

ב. *צַד, ש״ז, — כמו צַיִד, צֵידָה: כתיב ויצטירו וכתיב הצטיידנו, שנטלו עמהם צד ואמרו אלה שצדנו מארצנו (כלה רבתי ז).

ג. °צַד, צָד [1]), ש״ז,—כמו צַדִי, שם האות צ: ושימוש הטת עם הצד כמו נצטדק מן צדק ויצטירו מן ציר וכו׳ (תשו׳ דונש על רס״ג, 6). תנו רבנן כתב אלף ולמד מאלהים יוד והי מיו׳ אין נמחק, שין ודל משדי, צד ובי מצבאות נמחק (הלכות ס״ת, גנזי מלכים, כח). צ צד כפוף שכל צדיק כפוף לפני יוצרו וכופה את יצרו (תורת הקורא, דרנבורג, 11). רץ, האלף במקום פי פעל והריש במקום עין פעל והצד במקום למד פעל (שם, 39).

צדד [2]), ממנו א. צַד, *צָדַד, °צְדָדִי, °צִדּוּד, °צְדִידָה.

*צָדַד [2]), קל לא נמצא בתו״ם.

—פע׳, *צִדֵּד,—הטה והסב לצדדים, zur Seite tun, nach der Seite wenden; tourner de côté; to turn side-ways, move aside: מטלית שנתנה על פי חבית ומירת שפתותיה עם דופנות החביות וצדדה מצלת

---

1) [עי׳ צַדִי, הערה.]

2) [עי׳ הערה לערך א. צַד.]

על מה שבחבית ועל מה שבינה לחבית וכו' (תוספת' כלים ב"ק ז י). החמת מעור הדג והנייר שהלביש בה את החבית וצדדה[1]) למטה הרי זה[2]) מצלת, עור הדג והנייר שהלביש בהן את החבית וצדדן למטה אף על פי שמירה בטיט מן הצדדין אינן מצילין וכו' (שם שם ז יא). וכן כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן כשהן נפטרין לא היו מחזירין פניהן והולכין אלא מצדדין[3]) פניהן והולכין וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו וילך אלא מצדד פניו והולך וכו' (יומא נג.). כשהוא מזה למעלה מצדד ידו למטה וכשהוא מזה למטה מצדד ידו למעלה (שם נה.). אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, מלמד שהיו מצדדין פניהם כלפי נר אמצעי (מנח' צח:). — צִדֵּד את האבן, הטה אותה לכאן ולכאן להושיבה בקרקע יסוד הבנין: המצדד את האבן חייב (שמואל, שבת קב:). אבנים של בית הכסא מותר לצדדן ביום טוב (רב נחמן, ביצה לב:).—ובמשמ' ראה בעיניו לצדדים: ברא בו (באדם) ארבע בריות מלמעלה וארבע מלמטן, אוכל ושותה כבהמה, פרה ורבה כבהמה ומטיל גללים כבהמה ומת כבהמה, מלמעלן, עומד כמלאכי השרת, מדבר כמה"ש, יש בו דעת כמה"ש ורואה כמה"ש, ובהמה אינה רואה, אתמהא, אלא זה מצדד (ר' יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק ורבנן בשם ר"א, מד"ר בראש' ח). — ובספה"א: ובזמן שאדם עומד על שפתו ומסבב פניו ומטה אותן ומצדידן[4]) אותן ומעמידן כנגד שיפועו כאילו הוא נכון על גביו (רה"ג, תשו' הגאו' הרכבי סיד, 148). ולפיכך המתפלל ורוצה שיתחכם יצדיד[4]) פניו כלפי דרום וכו' והרוצה שיתעשר יצדיד[4]) פניו כלפי צפון וכו' (רבינו חננ, שם תקסט, 261). אטלע, צדד[5]) לה רגל ימין (רש"י, יבמ' לט:). בלא צדיה, לשון צידוד שלא נתכון לצדד לצד שני (תוס', מכות ז:). דאין צריך להגביה הקערה אלא שמסלקה ומצדדה ומניחה לצד השולחן (מרדכי, פסח', סדר הפסח). —

ובמשמ' פנה לצדדים, ואמר הפיטן: מערה קטורת על גחלי אש, כסה ענן צדד ויצא (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודה, מחז' איטלי' ב, רטו.). — ובמשמ' חפש ומצא צד ומקום לדבר: אשר לא צדה, לא צדד למצוא לו צד מיתה (רש"י, שמות כא יג). ורבי ישמעאל סובר שיש לנו לצדד צד ואופן שיונח בו למשפט האלהי (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה מז). וכל הצדדים שיש לצדד בזה על זה (שו"ת חכם צבי טז). — ובמשמ' נטה לצד מן הצדדים, לדעה מן הדעות: ומה שצדדתי עד עתה לדמות הפתקים למטבעות ומעות או לפרקמטיא וסחורה לא מפני שאנו מדמים נעשה מעשה לפסוק הדין עפ"י התמונה וכו' (ר"ש מורטרא, שמש לצדקה, יו"ד א ד כב.). ועיין בס' לקט הקמח דף ל"ה ע"ב צדד בכל דרכי ההתר (חמדת הימים א פו לה.). אמנם לדעתי יש לצדד בנידון שלפני להתיר (חתם סופר יו"ד סיג). פתח דברי מעכ"ת נ"י לצדד להיתר (תשו' ר"ע איגר לב). ואם יש לצדד ולומר נדר שהותר מקצתו הותר כולו וכו' (פרח מטה אהרן א ה, ט:). — ובמשמ' התחכם, המציא תחבולה, ausklügeln; inventer; to invent: וכמו כן העקומות אשר על ראש הגבעה תצדד ותתעשת להוציא תשברתה על דרך השטח הישר (רא"בח, חבור המשיחה והתשבורת, 79). והזריזים במשיחת הארץ צדדו לדעת את גובה הקרקעות התלויות בהרים ובגבעות וכו' (שם שם). ואנו מצדדין לדעת קו חב הנסתר מתוך שיעור קו אב הידוע על הדרך הזה וכו' (שם שם). כדי להזהירך ולהעיר את לבך לצדד ולחקור על גובה כל מוצק עד אשר תמצאהו (שם, 10). שצריך לצדד עצמו בתחבולות וערמות להיות טרפו מצוי לו (המאירי, בית הבחירה על אבו' ב ג). וצדד צדדים רבים ונכבדים (יעקב לבית הלוי, הסכמה על אליס ליש"ר מקנדיאה, 4).[1])

—פע צֻדַּד, ע' מְצֻדָּד, מצודד,—מוסב הצדה: כרובים מעשה צעצועים הן ומצודדים[2]) פניהם כתלמיד

---

1) [גרסת צוק"מ: וצדה; בדפוס: וצירף.]
2) [כך בדפוס. ובהוצאת צוק"מ הרי מצלת.]
3) [כר"ח הגרסה: מצדידים.]
4) [ואולי התכונו להפע' מַצְדִּיד, יַצְדִּי', שאבנג אינו בתו"ם.]
5) [נ"א: תצד הצדד.]

---

1) [לכאורה נמצא מצדד (מְצַדֵּד) כמנח דקדוקי אצל יהודה הדסי הקראי (אשכל הכפר א"ב לג וקקג). אך צדק פינסקר בדעתו, שאין כאן אלא ט"ס במקום מצדר a) מקור, בערבי.]
2) [בבב"י מינכן: ופניהם מוצדדין, ובילק"ש (מ"א ו' סי' קפא): ופניהם מוצדדים.]

a) مصدر

הנפטר מרבו (חונקלוס, נ"ג לט.). — ואמר הפיטן: היתה משוקדרת, מ צ ו ד י ד ת ומרודידת ושמונה עשר טפחים מסודדת (ינאי, אור מלאה, קרובי לפ' במד', זולאי, קסה).

—קל, בינ' פעו', ˚צדוד,—שיש לו צדדים, בעל צדדים, ואמר הפיטן: ותהולל בתוקף בתלתלי שנאן ברצי קלל ב צ ד ו ד י פנים (הוא, ותאפוד אדר, שס, רט). אשר אימתך בפותחי קדוש, בפוצחי ברוך, ב צ ד ו ד י ארבע, בצנופי שש שש ומוראך עליהם (כ"א קליר, אשר אימתך, מוסף יוה"כ).

—הפעי', ˚הִצְדִּיד,—הסב לצדדים, כמו פִּע', ואמר הפיטן: שפך בה קטרת ותימר עשן ו ה צ ד י ד פניו ויצא כדרכו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, קובץ מע"י גאו' ג, 8). — ובמשמ' נטה לצדדים: ואחרי רואינו את הצרות רעות האלה ו ה צ ד ד נ ו על כל הצדדים ופנינו לימין ואין סומך ולשמאל ואין עוזר וכו' (פנקס קראקא תפו, אוצה"ס ד, 631). ועי' פִּע'.

—הפעי' [1], ˚הֻצְדַּד, בינ' מֻצְדָּד, מוצדד,—מגבל בצדדים כתבי לונץ ג, 236 בשם תרגום ישן של או"ד לרקע"ג, כ"י פריז).—ועי' פֻּע'.

—התפ', ˚הִצְטַדֵּד, — סר הצדה, הסתלק, נהוג בדבור ובספרות.

˚צְדָדִי, ת"ז,—א) בהגיון, הֶקֵּשׁ צְדָדִי, מִשְׁפָּט צְדָדִי, הַשִּׁיךְ לצד שבדבר, לאפן הדבר: בהפוך המשפטים ה צ ד ד י י ם ובצד התולדה בהיקשים ה צ ד ד י י ם (רלב"ג, ההיקש היסר, כת"י [2]).—ב) הנמצא בצד דבר, שאינו מרכזי או עקרי, טפל, ביחוד ענין צדדי, משפט צדדי (בדקדוק), כמו ענין טפל, משפט טפל, נהוג בדבור ובספרות.

א. צדה [3], סמנו א. צָדָה, ד. ˚צָדָה, צְדִיָּה.

---

[1]) [בתוספת' נדרי' (ג ז), הוצאת צוק"מ כתוב: ביצד היה ר' יהודה אומ' הכל לפי הנדר היה טעין צמר ו ה ו צ ד וכו'. אבל בדפוסים: והוצר, ונ"א: והצר, והצר, ועי' בערך צָרַר.]

[2]) [ע"פ קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ג', 27. ואין המקור לפנינו.]

[3]) רק בעברי' [ובארמ' שבתו"מ]. בערבי' קצת דומה לו השרש قصد [a] שמשמש במשמ' דומה קצת

[a]) قصد

ב. צדה [1]), סמנו ב. צָדָה, ˚צָדוּ.

ג. ˚צדה, סמנו ג. ˚צָדָה.

א. צָדָה, פ"ע, צָדָה,—צָדָה לעשות דבר, הִתְכַּוֵּן, עשה הדבר בכונה ורצון, beabsichtigen; avoir l'intention; to intend [2]): מכה איש ומת מות יומת ואשר לא צָדָה והאלהים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה (שמות כא יב–יג). דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך ואתה צֹדֶה את נפשי לקחתה (ש"א יד כג).—ובתו"מ: או השליך עליו בצדיה, ש צ ד ה לו ומתכוין לו וכו' או השליך עליו כל כלי בלא צדיה, שלא צ ד ה לו ולא התכוין לו [3]) (ספרי במד' קס). — ובסהמ"א: נגף אח ושאלו אלות למען יודה, ויתהולל בתשובתו כמסבב ו צ ו ד ה,

---

למשמ' צדה כעברי. [ויש שמשוים בערב' צַאדִי במשמ' תחניף לפלו'.]

[1]) בארמ' צדי [שמם וריק.]

[2]) [כך ריב"ג (סה"ש, לדה), ורד"ק (סה"ש, לדה), וכן תרגמו השבעים (שמות כא יג): ὁ δὲ οὐχ ἑκών. והולג', ת"א, ת"י לש"א, רש"י ורד"ק לש"א פרשוהו במשמ' ארב, וז"ל רש"י בשמות (כא יג): ואשר לא צדה, לא ארב לו ולא נתכוין, צדה ל' ארב וכן הוא אומר ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צדה ל' הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדיה ופועל שלו צודה וזהו פועל שלו צד, ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה, ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני מודה לו, ואם לפרשו באחת ממחלקות של צד נחברנו בחלק על צד תנשאו, צדה אורה, ומלין לצד עלאה ימלל, אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה, ואף זה יש להרהר עליו, מ"מ לשון אורב הוא, ע"כ. ומלשון זריקה לצד בלבד פרשו רש"י בפרושו למכות ז:, וז"ל: בלא צדיה, לשון צידוד, שלא נתכון לזרוק בצידו ובסמוך לו אלא למקום שורק אבל לא היה יודע שיש שם אדם, ע"כ. ויש שחברוהו עם צוד ציד, כך השבעים לש"א (כד יב): καὶ σὺ δεσμεύεις τὴν ψυχήν μου, כלו' ואתה אוסר את נפשי, וכן כתב שד"ל: האורב מתחבא וכו' ה צ ו ד ה בא ביד רמה כמו הצייד (ואתה צודה את נפשי לקחתה). ובת"י (שמות כא יג): ודי לא איזדווג לית, אולי במשמ' תלך לצדו.—ושים לב לדמיון האותיות, כ מ ן (–ארב) ו כ ו ן בפרושי המלה השונים.]

[3]) [כך בהוצאת מלבי"ם (במד' לה כב): ובהוצאת מא"ש: ש צ י ד ה לו שמתכוון לו וכו' שלא צ י ד ה לו ושלא מתכוון לו.]

(רסע"ג, חסוב' על חוי הבלכי ב, דודזון, 40). הלא ידעת כי צדה את נפשך לקחתה כאשר לקח נפש אחיך (יוסיפון כז, פרנ, מז.). צדה ורצה המשכיר לעשות המושכר מלאכתו גם בלילה והסכים המושכר וכו' יקיים תנאו בלי להעבירו וכו' (כ"י הדסי, אשכל הכפר פעח). אם המחזיק אלם וחזק אין בית דין מקבלין ממנו דבר שצודה (הוא, סם סס). אם צדינו אל זכרו יארך הדבור (ר"ל אם רצינו, נִתְכַּוַּנּוּ) (ספר היסר (העריות) לישועה בן יהודה הקרלי, 76). אשר השכיבה הוא הצדוי (המכון) בו (בהנשואים) (סס סס). ואמר והזה על האהל ועל הכלים ועל כל הנפשות אשר היו שם וכולל קטן וגדול שוגה וצודה (ר"א הקרלי, גן עדן, טמאה וטהרה ז, קכד:). מעשה שאין לו ספור נוסף על עשיתו כמו מעשה השוגג והישן, והמעשה שיש לו ספור נוסף על עשיתו כמו מעשה הצודה (הוא, עץ חיים א).—ואמר הפיטן: דעה כי משפטי תורה חשוקים, ולחמשה חלקים הם חלוקים, ממונות גם קנסות גם עדיות, ולמלקיות ולנפשות צדויות (רס"ג, סערי דיני ממונות, קבולה קונטרסים, יט.). והצודה והשונא והעוין לשוררה יקלע בכף קלע והפאמו ופארת (הוא, מכתב, Texts a. Stud. I מן, 127). — ואמר המשורר: אזי צדיק לפא צדה לקחתו (ר' סלמה סרביע הזהב, לקוטי קדמונים, 18). — ובמשמ' צָד: איש שדה, כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות (רש"י, ברא' כה כז). ותעשה אדם, לפני נבוכדנצר הפקר כדגי הים שכל הרוצה לצוד צודה מהם (הוא, חבקי א יד). ועשו היה איש מחשבות ומרמות וצודה את לב כל האדם וגונב את יעתם (ס' היסר, תולדות, לבוב, כו:). הצודה דגים (פיש אטר) היא קטן קצת מהכיבר הנזכר וגם יש לו זנב ארוך אבל מכוסה בשער רב כמו כל גופו ועורו גם הוא יקר (ליכדא, לחסיא למודים א ו. טו:). — ואמר הפיטן: קוסם ארון ובדיו, והלבש אהרן מדיו, ורובה וצודה בצדיו, יאכל פרי מעבדיו, ואיש נוהם על מרדיו, לשון אש תאכל בדיו (ילקק, בלחמורה, סליח' ג עסי"ח). — וכמשמ' אָרַב, הִתְנַפֵּל: כדין אמר רבינו לוי הלוי נ"ע שחכמי הרבנים צודים לחכמי הקראים כדי להוציא עליהם דבה (כ"א הקרלי, גן עדן, הבדל סכה מסכת ה, יח.) — ואמר המליץ: אשרי הגבר יהגה בחכמה וכו' הולך אחריה כתר וכאורב צודת על דרכה (ב"ז, ב"ס יד כד).

—הִפע'. *הִצְדָּה,— כמו קל, הִתְפַּוֵּן: ונפריד בין חפצינו עם מי שהצדנו בו בדבור ופנינו אליו ובין חפצינו עם זולתנו (ס' היסר (העריות) לישועה בן יהודה הקרלי, 9).

ב. צָדָה, פ"ע, צָדוּ, — צָדוּ צעדי פלו' מלכת ברחוב, הורקו מן הרחוב, נעלמו: צָדוּ [1]) צעדינו מלכת ברחבתינו (איכה ד יח). — ועי' הִפע' הערה.

—נִפע', נִצְדּוּ, — נִצְדְּתָה העיר, נעשתה שְׁמָמָה, verheert : werden; dévenir désert; to become deserted הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עוכר נִצְדּוּ עריהם מבלי איש מאין יושב (צפני ג ו). — ובמדרש: עוים שהיצדו את העולם וכו' וגרמו לעולם שיצוד[2]) היך דאת אמר עוה עוה עוה אשימנה (מד"ר ברא' כו).

—הִפע', *הִצְדָּה,—החריב: עוים שהיצדו[3]) את העולם (סס סס). אחמול כל מי שהיה מבקש ליקח לו ע"ז

---

[1]) [רב התרגומים והפרשנים הקדומים גורו גם שמוש זה מן א. צדה, פרט לוולג': lubricaverunt, הכשילו (את הצעדים), והמתרגם הארמי: הוין צדיין שבילנא, מן ב. צדה, צדי בארמ', במשמ' שמם וחרב, ועי' לקמן. ואף היו גם מן הקדמונים שחשבו, כי בא צדו כאן במקום צָרוּ בריי"ש, כדגמת בלכתך לא יֵצַר צעדך (משלי ד יב), יֵצְרוּ צעדי אונו (איוב יח ז), ור"י הלוי (כוזרי ג כז) והראב"ע מזכירים פרוש זה ודוחים אותו. וא. גיגר (החלוץ ג, 74 וכו'; מאמרים, עמ' 15 וכו'), הדוחה תקון זה בצדק, חבר את לשון הכתוב עם ג. צדה, צדה לי, צרא לי, בעבר' ובארמ' של חז"ל במשמ' לבי חרד, ומפרש: צעדינו יראים מלכת ברחובותינו, אך קשה שמוש הפעל הזה כלפי הצעדים, ואף היה צ"ל צדה לצעדינו, ולא צדו צעדנו. ואולם ידוע שכמת פעלים שמשמעותם הרקה וכדוי משמשים לא רק כלפי הכלי, הריק את הכד וכדו', אלא בהפוך, גם כלפי תכן הכלי, הריק את המים שבכד, וכן נאמר למשל גם כי נצו גם נעו (איכה ד יד) על בני אדם שבערים ובחוצות, וגם נעו מעגלתיה (משלי ה ו), כלו' נעו בני האדם מהם; ועל כן אפשר היה לאמר גם צדו רחובות מאדם, וגם צדו צעדינו מלכת ברחוב, כהבנת התרגום הארמי.]

[2]) [ודומה לזה בסמוך שם: אנשי חשם וכו' שהשימו את העולם וחושמו מן העולם וגרמו שישום העולם.]

[3]) [כך בהוצ' תיאודור (עמ' 254); נ"א שצדו, קל.]

היה הולך לירושלים וכו' ועכשיו כאתם להצדות ע"ז שלי (תנחומא במדבר, בהעלותך טז).—ואמר הפיטן: הם הגלום להביא חיות להצדאות, לכן ערוב בא בגבולם להצרות (ר"ה קליר, בשבר, סלוק ב פסח).

—הפע', *הצדה, הוצדה—החרב: עוים שהיצדו את העולם והוצדו מן העולם (מד"ר בראש' כו).

ג. *צָדָה, פ"ע,—צָדָה לוֹ,—דאגה ופחד בלבו, הוא ירא: מי שראה את החדש ואינו יכל להלך מוליכין אותו על החמור אפילו במטה, ואם צודה [1]) להם לוקחין בידם מקלות (ר"ה א ט).

ד. צָדָה, או צְדָה, ש"נ, — כמו צְדִיָּה: הלא ידעת כי צדה את נפשך לקחתה כאשר לקח נפש אחיך ואלהי השמים פדה את נפשך מצדתו והוא עודנו מחזיק ברשעתו (יוסיפון פרק כז, פרג, מז.).

*צְדַף [2]) פ"ע והה"פ,—חרבן, תהו, שממה: ענה נבוכדנצר ואמר להון הצדא שדרך מישך ועבד נגו, מהו הצדא וכו' רבי יוסי ב"ר חנינא אמר צרו, כה באתם לעשות ע"ז שלי צדו [1]), תרגום תוהו ובוהו צדיא (מד"ר ויקר' לג). אך לא בעי ישלח יד אם בפידו להן שוע, א"ר אבהו אין הקב"ה מכה אומה ומושיבה צדו [2]) אלא מביא פיד לזו ומשעשעה בזו וכו' (פסיק' דר"כ, נחמו, בובר, קכו:).

*צִדּוּד, ש"ז,—פעֻלת הַמְצַדֵּד ומטה לצד: בלא צדייה, לשון צידוד שלא נתכון לצדד לצד שני (רש"י, מכות ז:). — פעֻלת הַמְצַדֵּד ומושיב אבן ביסוד הבנין: תתא, יסוד החומה תחתית שמושיבין אבנים על הארץ בלא טיט בצדודי: ועפר כל עצמו אינו אלא לצדד את האבן שתשב בשוה ולא תטה לכאן ולכאן ויהא עפר סביב לה לסמוכה ובההוא אמר שמואל מילתיה ובריתא במיצעא, כל הבנין כולו שמן היסוד עד שורה העליונה בעי נמי טינא עם הצידוד (הו', סנה קנ:). — ופעֻלת הַמְצַדֵּד ומוצא צד להכריע לזכות או לחובה או לדעה מן הדעות: אך יש לי צידוד להקל דיש לומר דוקא בקבוע על גבי קרקע דומה למרחצאות אבל בנ"ר וכו' יש לומר דאין זה דומה למרחצאות (תשו' ר"ע איגר א מ, בסוף).

*צִדּוּק, ש"ז, — צִדּוּק הַדִּין, פעֻלת הַמְצַדֵּק עליו את הדין, המכיר בצדקת השופט והמשפט עליו: כשתפסו את רבי חנינה בן תרדיון נגזרה עליו גזירה לשרוף ספרו עליו, אמרו לו גזירה נגזרה עליך לשרוף ספרך עליך, קרא מקרא הזה הצור תמים פעלו. אמרו לאשתו וכו' קראה המקרא הזה אל אמונה ואין עול, אמרו לבתו וכו' קראה מקרא זה גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות וגו' לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, ר' אומר גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספר' דבר' שז). כמה גדולים צדיקים הללו שנזדמנו להן שלש מקראות של צדוק הדין בשעת צדוק הדין (רבי, ע"ז יח.). לך ה' הצדקה, צידוק הדין הוא, ולנו בושת הפנים שאנו מבעיסין לפניך כמה פעמים ואתה סובלינו (ר' יהושע בר נחמיה, פסיק' ר"כ, עשר תעשר,

---

[1]) [מפרשי התלמוד כלם בארו כלה זו מן א. צדת, במשמ' ארב. ואלה דברי רש"י (ר"ה כג.): ואם צודה להם, אם יש אורבים בדרך כמו ואתה צודה את נפשי והביתוסים והכותים הם היו אורבים להם לעכבם כדי להטעות את חכמים, ע"כ. וכן בדברי הגאונים: וש"ש אם צודה להם לוקחין בידם מקלות, היכי גרסי רבנן במתיבתא, וכי מספקא מילתא אם צודה להן כגון צודה את נפשי מלשון צדיה (תשו' הגאו' הרכבי סימ. 199). אך לפרושו האמתי של הבטוי כִּוֵּן ללא ספק גיגר במאמרו הנזכר בהערה לעיל. לפי זה אין צודה להם אלא: יצר להם ותירא נפשם, והוא כלשון חז"ל בארמ': דצדי לן מקמי חיותא (ירוש' ברכ' א א), וצדי לי מן נטוריא (מד"ר ויקר' יב, כגרסת הערוך ערך לד), ויש שנכתב בטעות צרה במקום צדה, כגון מד"ר בראש' צא, או צרה כגון מד"ר קהלת (ז יח), ועוד. והואיל ולשון המשנה אך דומה היא בצלצולה ללשון התורה ושונה במובנה, ע"כ אומר ר' יצחק בירוש' (ברכ' א י): דיברה התורה בכל לשון, והאיש משתאה לה, כל גרב שהוא מחזיק סאתים, ואם צודה להן לוקחין בידם מקלות, ע"כ; שהרי שלוש המלים משתאה, גרב, צודה באות שלא כמשמעותן הרגילה כפי החכמים. ועי' בדברי גיגר שהאריך בענין, ולפי דברי גיגר מבאר גם ש"י פין בהאוצר.]

[2]) [בעקר מן הארמ' צְדוֹ, צְדוּת, ואין לעמד על כך אם השתמשו במלה בעבר' בזכר או בנקבה.]

[1]) [כעין זה בתנחומא בובר (בהעלותך טז): ועכשיו באתם להצדות ע"ז שלי, עי' ב. צָדָה, הפע'.]

[2]) [נ"א: צרו.]

סוכה, כט.). — ובסהמ״א: אמרת לו אשהו אם כדרך כל אדם היו מתים בניך הייתי אומרת צ י ד ו ק הדין, עכשיו שמתו מיתה משונה אין זה בלא דבר וכו׳ (ערוך ערך סלד). בראש חדש קראו פסוקי צ י ד ו ק הדין כשהן הולכין ואמרו קדיש של תחיית המתים (ר׳ משולם, מעשה הגאונים כח). כשיעבירו בלבולי המחשב על לבו אורך הגלות ופזור האומה ומה שהגיע אליה מהדלות והמיעוט יתנחם תחלה ב צ ד ו ק הדין כאשר אמרתי ואחר כן בנכוי עונותיו (ר״י ה״ל, כוזרי יח ה). — *וצדוק במשמ׳ אִשּׁוּר, קיום הדבר, באמתו ובצדקו, confirmation ;Bestätigung: כשבדק על זה מצא להם בו מעט קירוב ועומד עליו וצידק אותו ואחרי ה צ י ד ו ק חשב ומצא שמנת היום האחד מסהלך האמצע ברוחב היא י״ג מעלות י״ג רגעים וכו׳ (ר״י הישראלי, יסוד עולם ג יב). — *ובמשמ׳ מציאת הצודק והנכון, שפוט הגיוני: וכן אמר אריסטו כשני השכל יצדק לעולם בהשיגו ענינים ואותה ההשגה תקרא ציורי ובהשיגו המורכבים פעם יצדק ופעם יחטא ואותה נקראת צ י ד ו ק (ר׳ הלל מויכונה, תגמולי הנפש א ו). א״כ המלאכה עם היות שגם היא תעשה בכח דמיוני צריך שנאמר שאותו הדמיון יהי׳ מובא מן ה צ י ד ו ק (הוא, שם ב ג). וענין זה הדעת הוא הציורים ו ה צ י ד ו ק י ם אשר יהיו לנפש בהבנה (זרח׳ מברצלונה, פי׳ משלי, הסחר שנה ג, 72). ועוד יש הפרש בין כח הדמיון לכח המחשבה שהוא השכל, כי המחשבה ירדפנו צ י ד ו ק והכרת ואין לבהמות בעלות הדמיון צ י ד ו ק (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א).

*צְדוֹקִי, צָדוֹקִי, או צַדּוֹקִי [1]) סות״ז, מ״ר צְדוֹקִים, צְדוֹקִים, צַדּוֹקִים, וגם צְדוֹקוֹת, — אחד מסיעת הצדוקים, חבר באחת הכתות שהיו ביהודה בימי הבית השני, Sadducee ;Saducéen ;Sadduzäer: אין הערים זוממין נהרגים עד שיגמר הדין, שהרי ה צ ד ו ק י ן אומרים עד שיהרג שנאמר נפש תחת נפש (מכות א ו). ומטמאים היו את הכהן השורף את הפרה מפני ה צ ד ו ק י ן שלא יהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית (פרה ג ז). אומרים צ ד ו ק י ם קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים, ספרי המירם אינם מטמאין את הידים וכו׳ (ידים ד ו). אומרים צ ד ו ק י ן קובלין אנו עליכם פרושים שאתם מטהרין את הניצוק, אומרים הפרושים קובלין אנו עליכם צ ד ו ק י ן שאתם מטהרין את אמת המים הבאה מבית הקברות, אומרים צ ד ו ק י ם קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים שורי וחמורי שהזיקו חייבין ועבדי ואמתי שהזיקו פטורין וכו׳ (שם שם ז). אמר צ ד ו ק י גלילי קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבין את המושל עם משה בגט וכו׳ (שם שם ח). בנות צ ד ו ק י ן בזמן שנהגו ללכת בדרכי אבותיהן הרי הן כותיות, פרשו ללכת בדרכי ישראל הרי הן כישראליות (נדה ד ב). ומעשה שהטבילו את המנורה והיו ה צ ד ו ק י ם אומרין בואו וראו פרושים שמטבילין מאור הלבנה (תוספת׳ חגי׳ ג לה). מעשה ב צ ד ו ק ה [1]) אחד שסח עם כהן גדול ונתזה צינורא מפיו ונפלה על בגדיו של כהן גדול והריקו פניו של כהן גדול ובאו ושאלו את אשתו ואמרה אישי כהן אף על פי שאנו נשי צ ד ו ק י ו ת [2]) כולן נשאלות לחכם, אמר ר׳ יוסי אנו בקיעין ב צ ד ו ק י ו ת [3]) יותר מן הכל שכולן נשאלות לחכם חוץ מן אחת שהיתה בהן ומתה [4]) (שם נדה ה ג). והביא אל מבית לפרוכת ונתן את הקטורת על האש לפני ה׳, שלא יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים,

---

[1]) [יוסף בן מתתיהו כותב Σαδδουκαῖος וגם את שם אבי הכת Σαδδουκ, וגם במשנה כ״י קופמן מנֻקד צַדּוֹקִין, וכן נמצא במסורת הבבלית (עי׳ פורת, לשון חכמים, 156) צַדּוֹק על יד הנקוד צָדוֹק. ובמשני מנקי׳ ליוורנו: צְדוֹקִין. ואולם עי׳ גם בהערה הבאה. ואמנם Σαδδουκ במקום צָדוֹק הוא גם כתיב השבעים במקרא (יחזק׳ מ מו, ועוד), ואפשר שכך בטאו את השם המקראי גם כמה מן התנאים. על מקורה של כת זו, שסברית החדשה היא מזדהה עם כת הכהנים בני צדוק והחכמים יחסוה לצדוק מתלמידי אנטיגנוס איש סוכו, כרבות השערות החוקרים בתולדות ישראל.]

[1]) [בדפוס: בצדוקי, וכן בבבלי (נדה לג:).]
[2]) [בדפוס: צדוקות. ובבבלי שם: צדוקים.]
[3]) [בדפוס: בצדוקות ובבבלי: בקיאין אנו ב ה ן וכו׳.]
[4]) [הצורות צדוקה, צדוקות (שבמקומו כתבו אח״כ צדוקי, צדוקיות) באות כנראה כעקר ל ז כ ר (שים לב לכך שאין ב צ ד ו ק ו ת השני בבבלי), ואפשר שהן סורות על שמוש השם צָרוֹק, צָדוֹקָה, אולי בעקר בארמ׳, על משקל בְּרוֹז(א) לָקוֹח(א) מ״ר בְּרוֹזוֹת, לָקוֹחוֹת, וצ״ע.]

שהרי הצדוקים אומרים יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים וכו' (ספרא ויק, אחרי פרק ג). חכמי גוים אומרי' בן ובת שוין כאחת וכו' הצדוקין אומרי' בת הבן והבת שניהן שוין וכו' (ירוש' ב"ב ח א). הוא פורש ובוכה שחשדוהו צדוקי והם פורשין ובוכין, דא"ר יהושע בן לוי כל החושד בכשרין לוקה בגופו, וכל כך למה שלא יתקן מבחוץ ויכניס כדרך שהצדוקין עושין, ת"ר מעשה בצדוקי אחד שהתקין מבחוץ והכניס, ביציאתו היה שמח שמחה גדולה, פגע בו אביו אמר לו בני אע"פ שצדוקין אנו מתיראין אנו מן הפרושים, אמר לו כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה כי בענן אראה על הכפורת, אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו, עכשיו שבא לידי לא אקיימנו וכו' (יומא יט:)[1]. שאלו תלמידיו את רבי עקיבא עלה בשמאל מהו שיחזור לימין, אמר להן אל תתנו מקום לצדוקים לרדות (שם מ:)[2]. אין ב"ד חייבין עד שיורו בדבר שאין הצדוקין מודין בו אבל בדבר שהצדוקין מודין בו פטורין (ר' יהודה בשם שמואל, הורי' ד.). אנטיגנוס איש סוכו וכו' היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהא מורא שמים עליכם כדי שיהא שכרכם כפול לעתיד לבא, אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים וכו' עמדו ודקדקו אחריהן ואמרו מה ראו אבותינו לומר דבר זה אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית, אלא אילו היו יודעין אבותינו שיש עולם אחר ויש תחיית המתים לא היו אומרים כך, עמדו ופירשו מן התורה ונפרצו מהם שתי פרצות צדוקים וביתוסין, צדוקים על שום צדוק, ביתוסין על שום ביתוס, והיו משתמשין בכלי כסף וכלי זהב כל ימיהם שלא היתה דעתן גסה עליהם אלא צדוקים אומרים מסורת היא ביד פרושים שהן מצערין עצמן בעולם הזה ובעולם הבא אין להם כלום (אדר"נ ה). — ובסהמ"א:

---

1) [כעין זה בתוספתי (יוה"כ א ח) וירושי (יומא א ה), ובשני המקומות כתוב ביתוסין במקום צדוקין.]

2) [כעין זה בתוספת' (יוה"כ ג ג), ושם כתוב למינין במקום לצדוקים.]

ואריסתובלוס בנה הקטן מנתהו שר צבא כי היה נער יפה תואר ויפה מראה וקל ברגליו על כן מנתה אותו בראש הצדוקים להיות שר צבא (יוסיפון, גינצבורג, קלח).

*צָדִי, או צָדֵי, ש"ז, מ"ר צַדִין, — שם האות צ[1]: מהו דין דכתיב מ"ם מ"ם נון נון צד"י צד"י פ"ה פ"ה כ"ף כ"ף, ממאמר למאמר, מנאמן לנאמן, מצדיק לצדיק, מפה לפה, מכף ידו של הקב"ה לכף ידו של משה (ירוש' מגי' א יא). צד"י כפופה וצד"י פשוטה, צדיק כפוף צדיק פשוט (שבת קד.). כיצד נעשית (השאלה באורים ותומים) רבי יוחנן אומר בולטות (האותיות), ריש לקיש אומר מצטרפות, והלא לא כתיב בהו צד"י, אמר רב שמואל ברבי יצחק אברהם יצחק ויעקב כתיב שם (יומא עג:). כתב אלף למד מאלהים, יה מיו' ה"ז אינו נמחק, שין דלת משדי, אלף דלת מאדני, צדי בית מצבאות ה"ז נמחק (ת"כ, סנוע' לה:). ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח, אמר ר' יוחנן צפונו' מופיע ונחות ליה לאמרם וכו' ורבנן אמרין צד"י צופה, פ"א פודה, נון נביא, תיו תומך (מד"ר ברא' צ). — ובסהמ"א: צד"י אל תקרי צדי אלא צדק, זה צדקו של הקב"ה שהוא עושה עם בשר ודם (א"ב

---

1) [כאמור בהערות לאות צ, אין תמורת אות זו בא"ב היוני והרומי, ועל כן אין לנו עדות אחרת אף לשם האות אלא במקורות התלמודיים, הכותבים צד"י וכמ"ר צדין, בסור' צָדֵא, ובערב' צַאד a). ואין גם צורת האות הקדומה תמונה לדבר הנקרא בשם כזה, אלא האות צ הקדומה היא האות ז, בתוספת קו מבדיל (עי' צ, הערות); ואדרבה, נראה שהשם הקדום לא היה מלה ממלות הלשון, אלא, כדגמת חית, טית (גם ח וט אינן אלא הרכבות והרחבות של אותיות אחרות, ולא תמונות מלים), ראשונה צת, ואחר כך צָד בהשפעת המבטא הצלילי (הרך) של צ, קרוב לז נחצית. רק אחר כך נִסו להבין צד, צדי כמלה ממש, ובדרך זו גרם הדרש שבתו"מ (מהו דין דכתיב וכו' צד"י צד"י וכו' מצדיק לצדיק, וכדו'), ואולי גם קרבת הצ' אל הק' בא"ב, להרחבת השם בדבור העברי אל צדי"ק. אמנם הצורה הקצרה צד לא נמצאה במקורות קדומים בעבר', אלא רק בהשפעת הערב' צַאד.

לפי המקורות נכון לנקד צָדֵי (כסור' צָדֵא), ולא צַדִי, המשפע מן צַדִי"ק המאוחר.]

---

a) صاد

דר״פ 5, ציה״מ יליגק ג, 43). נעימות אינן נמצאות אצל היהודים והיא הצד״י מאמרם קצב וש׳ מן עטים והגו״ן מן גינים״א (פרוש ילירה לדונש בן תמים, כב). המראה הג׳, גם צד״י גלוה עם השי״ן והסמ״ך, רק התי״ו מתחלף בט׳ בהתפעלה עם צד״י למען הראותה כי לולי נתחלפה בטי״ת נהפכה הצדי לסמ״ך בלשון כמו אלה מה נצטדק היה ראויה לומר נצתדק בתי״ו, ולא נוכל לדבר כן כי נשבר כח הצד״י ונחלפה לסמ״ך ויהי נסתדק, ובהראותינו הצד״י במבטא נחלש כח תי״ו ויהי מוצאה הטי״ת חלושות התי״ו והראות הצד״י, כי הצד״י מיסוד המלה והתי״ו איננה יסוד ולכן באה הט׳ בנצטדק וכו׳ (תשו׳ תלמידי מנחם, 38—39). מה נצטדק, לשון צדק, וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד״י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי״ת במקום תי״ו (רש״י, ברא׳ מד יו). אות טי״ת לעולם עיקר רק בשלשה מקומות הוא תחת תי״ו התפעל, נצטדק, ויצטירו, הצטידנו, ויאמרו כל המדקדקים כי החליפוהו העברים בעבור שידברו בצד״י ויוציאוהו בפה בדברי צחות (ראב״ע, ס׳ לחות, שער האותיות, יז). וכדגשותם צדי ירבו עצבותם מיראתם שתדמה לסמך, וזאת היא דעתם בדגשות צדי ומחבש לעצבותם (ר׳ א״ח, הקדמה לריב״ג כב, 143). וכן צריך אדם להזהר להבדיל בין די״ו ובי״ת רפה ובין סמ״ך לצד״י ובין כ״ף לקו״ף (רד״ק, מכלול, ליק, עג.) — ואמר המשורר: זהעת דוברים שלום בפיהם, בלבותם בלי לחם וזין, וכל חסדם בחית דלת וצדקם בלמד בית ומם צדי וזין (ר׳ זגלה, מעטעים ו, דוזון, 63). — וצד״י במשמ׳ המספר תשעים, כמו צ׳: יוד עשרה כנגד עשרת הדיברות, צד״י תשעים, אם שרה הבת תשעים שנה תלד וכו׳ (מד״ר ברא׳ נג). — ומ״ר צדין: וכתבתם, שתהא כתיבה תמה שלא יכתוב אלפין עיינין עיינין אלפין, ביתין כפין כפין ביתין, גמין צדין; צדין גמין וכו׳ (שבת קג:). —ועי׳ ב. צדיק.

צְדִידָה, ש״נ. — פעלת הַמְצַדֵּד, הנוטה לצד: ושם צלע גם שם צד שניהם הנחתם הראשונה על הצדידה והנטיה מקו האמצע של גשם אם ע״צ ימין ושמאל ואם ע״צ פנים ואחור (פתגמים, יריעות שלמה א ג ד, מו). ומהיות הוראת צד על הצדידה והנטיה מכנגד הפני׳ הושאל ג״כ לכל הפעולות הנעשות בתחבולה מצד (הוא, שם שם מו:).

צְדִיָּה, ש״נ, — שה״פ מן א. צָדָה, כונה ורצון לעשות דבר[1]), Absicht; intention : ואם בשנאה יהדפנו או השליך עליו בִּצְדִיָּה וימת (במדי לה כ). ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צְדִיָּה (שם שם כב). — ובספה״א: צדיית הספר ומטרתו (כסי בן נח, לקוטי קדמוניות, ח). חפצנו בצדיה בדבור על גשם וגוף וכו׳ אלמלא היותינו חפצים בצדיה בו היה המשפט בכל בשנת (ספר סיסר (העריות) לישועה בן יהודה הקרא״י, 9). צדייתו היא כשדכנות לקדש איש אשה (יהודה הדסי, אשכל הכפר, פתיח׳ ד״ה הכוספה). צדייתם ראוי שידע האדם. רשומו של ספר, הוא מסלול ומהרת ומענה הספר וכו׳ (שם שם כז). ידיעת סבתו וצדייתו ועניננו שאמר ואריב עמם ואקללי ואכה מהם אנשים ואמרטם וכו׳ עד שישובו ויתקנו את אשר עוזהו בתורת אל ומצותו (שם שעח, נחמיע). ומצדיית הנביא למדנו שהוא מותר ביום השבת כגון הטלטול מפה שאמר אבלוהו חיום ומה שנמנע מלהעשות בשבת וכו׳ (ר״א הקרא״י, גן עדן, שבת יח, לד.). אך מה שיש לנו לומר שהאומה ידעה בתחד אלו הדברים מצדיית השליח ע״ה והעתיקו אותם האומה דור אחר דור (שם, פתיחה יז, מג.). והסגלנו על הקדש שהוא נגיעה בלא בינוני למה שידענו מצדיית הנביא (שם, יחוסם, פתיחי, קסב:). אחרי כן באר הרוצח במתכון מפה שאמר ואם בשנאה יהדפנו וחלקו לשלשה חלקים בשנאה ובאיבה ובצדיה וכו׳ והצדיה הוא שרצה להרגו לא מפני שנאה אלא כדי לקחת ממונו (שם, נזיקים, קעז.). לא אכחד ממך כי בצדיה הסתרתי ממך עד כה את שלחי מאמרים בלשון אשכנז וכו׳ (יל״ג, אגרות א יז). — ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך ביצדיית ריע (ינאי, על חטא שמשלמו, קרובי׳ ליוה״כ, זולתי, שכב). מרטו כל שכניה כנפיה בצדיה גם ירקו בפניה ויי׳ שם היה (ראב״ע, אלהי קדם, כהנה ה, 174). — ואמר המשורר: אמר לאשר הציקוהו בזדונים ובצדיה וטמנו פח ללכדהו וארבו לו כמו חיה (ר״ש הנגיד, הבמות, ברודי, 11).

[1]) ועי׳ א. צָדָה, הערה.]

א. צַדִּיק תוס״ז, מ״ר צַדִּיקָה, צַדִּיקִים, צַדִּיקוֹת, — א) מי שעושה צדק ומשפט, את הטוב והישר, בכל דרכיו, בנגוד לחוטא, רשע, פושע, gerecht, tugendhaft; juste, vertueux; just, virtuous: נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את האלהים התהלך נח (ברא׳ ו ט). ויאמר יי׳ לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (שם ז א). ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע אולי יש חמשים צדיקם בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקם אשר בקרבה חללה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע (שם יח כג–כה). אף כי אנשים רשעים הרגו את איש צדיק בביתו על משכבו (ש״ב ד יא). והשיב יי׳ את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדקים וטבים ממנו ויהרגם בחרב (מ״א ב לב). אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישע׳ ג י). מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק ואמר רזי לי רזי לי אוי לי בגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו (שם כד יו). הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (שם נז א). ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות וכו׳ ואתה כי הזהרתו צדיק לבלתי חטא צדיק והוא לא חטא חיו יחיה (יחז׳ ג כ–כא). הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי צדיק ורשע (שם כא ח). כי ישרים דרכי יי׳ וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם (הוש׳ יד י). כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעקל (חבק׳ א ד). למה תביט בגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו (שם א יג). הנה עפלה לא ישרה נפשו בו וצדיק באמונתו יחיה (שם ב ד). ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלא׳ ג יח). כי יודע יי׳ דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד (תהל׳ א ו). כי השתות יהרסון צדיק מה פעל (שם יא ג). תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו (שם לד כב). נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (שם לז כה). ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו (שם סט כט). צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (שם צב יג). כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם (שם קכה ג). פעלת צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת (משלי י טז). כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם (שם שם כה). צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (שם יא ח). שחק לרעהו אהיה קרא לאלוה ויענהו שחוק צדיק תמים (איוב יב ד). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם (קהל׳ ז יה–יו). כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (שם שם כ).— צדיק בעיניו, שחושב את עצמו לצדיק: וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב כי הוא צדיק בעיניו (איוב לב א).—ובהקבלה לאביון [1]: על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים (עמו׳ ב ו). צוררי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו (שם ה יב).—מלך צדיק, שעושה משפט וצדקה: והקימתי לדוד צמח צדיק [2] ומלך מלך והשכיל ועשה משפט וצדקה בארץ (ירמ׳ כג ה).—ועל האלהים: אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא (דבר׳ לב ד). צדיק אתה יי׳ כי אריב אליך (ירמ׳ יב א). יי׳ צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר (צפנ׳ ג ה). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק ובחן לבות וכליות אלהים צדיק (תהל׳ ז י). כי צדיק יי׳ צדקות אהב (שם יא ז). חנון יי׳ וצדיק ואלהינו מרחם (שם קיו ה). צדיק אתה יי׳ וישר משפטיך (שם קיט קלז). יי׳ צדיק קצץ עבות רשעים (שם קכט ד). צדיק יי׳ בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו (שם קמה יז). האף שונא משפט יחבוש ואם צדיק כביר תרשיע (איוב לד יז). צדיק אתה כי נשארנו פליטה כהיום הזה (עזר׳ ט יה). — חקים ומשפטים צדיקים, חקי ישר וצדק: ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נותן לפניכם היום (דבר׳ ד ח).—ב) צדיק, כמו צודק במשפט זה או זה, באשמה זו או זו, כמו נקי: אדני הגוי גם צדיק תהרג (ברא׳ כ ד). מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג (שמות כג ז). כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום

---

[1] [אמנם אפשר להבין אף בשמוש כגון זה: על מכרם בכסף צדיק, ע נ י אעפ״י שהוא צ ד י ק ולא חטא, אבל לא מן הנמנע הוא שלא הכרת מלה עברית קדומה צ ר י ק, המקבילה אל צ ר י ך, המשמשת בעברית של השמרונים במשמ׳ נ צ ר ך, עני, ועי׳ צ ר ך, הערות.]

[2] [ועי׳ צֶמַח.]

והצדיקו את הַצַּדִּיק והרשיעו את הרשע (דבר' כה א). ויהי בבקר ויצא ויעמד ויאמר אל כל העם צַדִּקִים אתם הנה אני קשרתי על אדני ואהרגהו (מ"ב י ט). מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צַדִּיקִים יסירו ממנו (ישעי' ה כג). צַדִּיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו (משלי יח יז). וכרות עמו הברית וכו' ותקם את דבריך כי צַדִּיק אתה (נחמי' ט ח). ואתה צַדִּיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו (שם שם לג). כי צַדִּיק יי' אלהינו על כל מעשיו אשר עשה ולא שמענו בקולו (דני' ט יד).—צַדִּיק מפלוני, צדיק ביחס לבעל דינו: צַדִּיק אתה ממני כי אתה גמלתנו הטובה ואני גמלתיך הרעה (ש"א כד יז). — וביחס לאלהים: חטאתי הפעם יי' הַצַּדִּיק ואני ועמי הרשעים (שמות ט כז). צַדִּיק הוא יי' כי פיהו מריתי (איכה א יח). ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו צַדִּיק יי' (דה"ב יב ו). — ג) במשמ' מי שנתאמתו דבריו שנצח בדין או במלחמה: מי הגיד מראש ונדעה ומלפנים ונאמר צַדִּיק (ישעי' מא כו). מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלא אני יי' ואין עוד אלהים מבלעדי אל צַדִּיק ומושיע אין זולתי (שם מה כא). היקח מגבור מלקוח ואם שבי צַדִּיק ימלט כי כה אמר יי' גם שבי גבור יקח ומלקוח עריץ ימלט (שם מט כד–כה). הנה מלכך יבוא לך צַדִּיק ונושע הוא (זכר' ט ט). — ואמר בן סירא: ברכת אל בגרל צדיק ובעת תקותו תפרח (ב"ס גני' יא כב). מה יחובר זאב אל כבש כן רשע לצדיק נאצל (שם יג יז). נח צדיק נמצא תמים בעת כלה היה תחליף (שם מד יז). — ובתו"מ: כל העוסק בתורה לשמה וכו' ומכשרתו להיות צדיק וחסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא וכו' (ר' מאיר, אבות ו א). צדיק בצדקו תובע ומביא ראיות (ספרי דבר' טז). עתיד הקב"ה ליעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבוא, מה טעמה שיתו לבכם לחילה, לחולה כתיב, והצדיקים מראין אותו באצבע ואומר כי זה אלהים אלהינו וכו' (ר' חנינה, ירוש' מו"ק ג ז). אמר לפניו (משה), רבונו של עולם, מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו, אמר לו, משה, צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו צדיק בן רשע, רשע וטוב לו רשע בן צדיק, רשע ורע לו רשע בן רשע (ר' יוחנן משום ר' יוסי, ברכ' ז.).

צדיק וטוב לו צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור (שם שם). שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם (ר' ינאי, ברכ' ט.–ט:). מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו לישעיהו (שם י.). כי החיים יודעים שימותו, אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים (ר' חייא, שם יח.). צדיקים יצר טוב שופטן וכו' רשעים יצר רע שופטן וכו' בינונים זה וזה שופטן (ר"י הגלילי, שם סא:). עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק (בשם רב אסי, פסח' קיט:). ג' ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינוניים, צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר להיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין ועומדין מר"ה ועד יוה"כ (ר' יוחנן, ר"ה טז:). כל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על דבר זה (בשם ר' חנינא בן גמליאל, נדרי' סב.). מתחילת בריית העולם צפה הקב"ה מעשיהם של צדיקים ומעשיהן של רשעים (ר' ינאי, מד"ר בראשי' ג). ניקב נקב מגיהינם והרתיח כל העולם על יושביו לשעה קלה, אמר הקב"ה צדיקי[1] בצער והעולם בריוה (הוא, שם שם מח). הקב"ה מתיאש מן הצדיקים בעולם הזה אבל הוזר ומרחם עליהם (ר"ש בן לקיש, שם איכה ג). —*בתאר לאיש פלוני, שמעון הַצַּדִּיק וכדו': שמעון הצדיק היה משירי אנשי כנסת הגדולה (אבות א ב). אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה זו הוא מת (ת"ר, יומא לט:). לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה, זה מרדכי הצדיק וכו' (רב אבא בר כהנא, מגי' י:). אליהו הצדיק היה מחזיר על תפוחי רעב שבירושלים (סנה' סג:). — *צַדִּיקוֹ של עולם, כנוי לאלהים: (אמר אברהם) לא את הוא צדיקו של עולם, צרף עצמך עמהם (עם צדיקי סדום) ויעלו למנין חמשים (ר' יהודה בר סימון,

[1]) [הבטוי צדיקו (של האל) עבר בפי היהודים לערב, ושם הבינוהו כמשמ' צדיק a) בערבי, ידיד; ולפי זה נקרא אברהם בקראן: חיליל אללה b), ידיד האל, ועירו של אברהם, חברון, נקראת בערבי אלחיליל c), הידיד.]

a) صديق b) خليل ألله c) الخليل

מד״ר ברלשי׳ מט). — *צַדִּיק עוֹלָמִים, באותה משמ׳: זכר צדיק לברכה, אמר להם נביא לישראל בשעת שאני מזכיר צדיק עולמים אתם תנו ברכה (חנניה בן אחי ריב״ח, יומא לז.).—*ובהשאלה שם לַעמוד של הארץ: הארץ על מה עומדת וכו׳ על עמוד אחד וצדיק שמו שנאמר וצדיק יסוד עולם (ר״א בן שמוע, חגי׳ יב:).— ובתפלה: על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל וכו׳ יהמו נא רחמיך (תפלת י״ח). בפי ישרים תתהלל ובדברי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתרומם ובקרב קדושים תתקדש (נשמת, שחרית שבת). ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלזו וחסידים ברינה יגילו (תפלת ר״ה). אם טובים הם (החלומות) חזקם ואמצם ויתקימו בי ובהם כחלומות של יוסף הצדיק (רבונו של עולם, ברכת כהנים). — ובספה״א: מה אומר לאהובי הכהן הצדיק הטהור ר׳ פנחס (Texts and Stud.I, יעקב מן, 463). ואפילו לצדיקי עולם משלם מידה כנגד מידה, יעקב אבינו רימה באביו בעורות גדיי העזים ובניו רימו בו בגדי עזים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 140). ומיד עומדין ישראל וכל צדיקי עולם ומבקשין רחמים לפני הקב״ה (שם שם, 184). ויש תחיית המתים אחרת בימות המשיח לצדיקי ישראל שמתו בגלות (ריטב״א למס׳ ר״ה פרק א, כג.). כי הצדיקים אוהבים הממון הרבה כאשר הונח לבונת השלמות (סו״ת בדבר למוד החכמות דברי חכמים, סט). תנא עמוד אחד מן הארץ עד לרקיע וצדיק שמו על שם הצדיקים, וכשישראל צדיקים, מתגבר ואם לאו מתחלש (ריקנטי עה״ת, ברלשי׳, יד:). אם תראה רוע הסדר בעולם השפל בענין הרשעים שלוי עולם השגו חיל אשר תעוז ידם תרום ימינם לעשוק ולגזול וצדיקים יכשלו בם, אל תתמה וכו׳ (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה, דרוש מח). — *ובמשמ׳ רבי של חסידים, ואמר המשורר: תאספר מלחמת אברם וכדרלעמר או גבורת הצדיק ביום ל״ג בעמר כי כבש את לילית אשת סמאל (יל״ג, עפה זו מה תהא עליה, כל שיריו א, 110). — *ול״ו צדיקים, שלשים וששה צדיקים שמצויים תמיד בעולם, נמצא בספה״א [1]).—ולהגדלה ונחץ, *צדיקים מצדקים,

[1]) [ע״פ דברי אביי (סוכה מה:): לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי וכו׳.]

ע׳ צֶדֶק. — נק׳ *צַדֶּקֶת, מ״ר צדיקות: אם למרים הצדקת לא נשאתי לה פנים בדין ק״ו לשאר בני אדם (ספרי דברי א). יעלה הדס, זו אסתר הצדקת שנקראת הדסה (ר״ש בר נחמני, מגי׳ י:). והיתה הגר אומרת להם, שרי גברתי אין סיתרה כגלויה נראת צדקת ואינה צדקת, אלו היתה צדקת ראו כמה שנים שלא נתעברת ואני בלילה א׳ נתעברתי (ר׳ מאיר, מד״ר ברלשי׳ מה). מעולם לא נזקק הקב״ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת ואף היא ע״י עילה (בשם ר״א בר שמעון, שם שם). אביה רמאי ואחיה רמאי ואף אנשי מקומה כן, וזה הצדקת הזו שהיא יוצאה מביניהם למה היא דומה, לשושנה בין החוחים (ר׳ ילחק, שם שם סג). יו״ד של שרה עלתה ונשתטחה לפני הקב״ה, אמרה לפניו, רבונו של עולם עקרתני משמה של אותה צדקת (ר׳ יהושע בן קרחה, שם ויקרי׳ יט). ועליה (על רחל) נאמר כסף נבחר לשון צדיק, לשון צדקת (שם במד׳ יד). והנה נותרת בה פלטה, המוציאים אין כתיב כאן אלא המוצאים, בזכות הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שיעמדו ממנו (רבי, שם שה״ש, משכני). שם אתן את דודי לך, שם אני נותנת הצדיקים והצדיקות והנביאים והנביאות שעמדו ממני (שם שם, נשכימה לכרמים). כל הבנים שהקב״ה עתיד ליתן לך יהיו מן הצדקת הזו (שם רות, ויהי ביתך).—ובספה״א: היתה (אשתו של נח) צדקת והולידה צדיקים (רמב״ן, ברלשי׳ ד כ). עיני נגרה מים בלי הפגות על זאת, הצדקת אחותי ז״ל (לקוטים מפנקס ההקדש של ק״ק ורמיישא, מק״נ, 9). הצנועה הצדקת החסודה (נוסח מלבם מעדן מהמאה השש עשרה). והיה לאותו ר׳ יוחנן אשת יפה וצדקת מאד (ספר מעשיות, REJ 1896, 239). והיותר נכון אצלי שאברהם לא לקח עצי עולה מביתו פן תשאלהו הצדקת כמו ששאל בנה הנה האש והעצים ואית השה (ר״י אברבנאל עה״ת, וירא, וישכם אברהם).

ב. *צָדִיק, צָדֵק [1]), ס״ז,—כמו צַדִּי, שם האות צ, ומ״ר צַדִּקים: כתב לאלפים עיינים ולעיינים אלפים וכו׳ לגמלים צדקים ולצדקים גמלים וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דברי לו).—ובספה״א: הצדיק שהוא צורת הנון הנושאת אות היוד על שבמת

[1]) [ואולם ע׳ צַדִּי והערה שם.]

ומשניהם נעשה אות הצדיק והוא רמז על נון הנפילה שאין לה תקומה (ספר החיים, זכיות ח ו, יב:). — ואמר המשורר: ושכחת לצדיק או התעלים אשר עלים להר משים עצלים, אזי צדיק לפא צדה לקחתו וכה דבר לאחיו בחמתו (ר' שלמה שרביט הזהב, לקוטי קדמונים, 18).

***צַדִּיקוּת**, ש"נ, — תכונת הַצַּדִּיק: כבר ידעתי על צדיקותכם ונדיבותכם עליתם על כל ביראת ה' ובענוה (מכתב לק"ק כירוח, Texts a. Stud. I, מן, 492).

***צדע**[1]) ממנו *צָדַע, *צֶדַע.

***צָדַע**, קל לא נמצא.

—הפע', *הִצְדִּיעַ, — שם ידו על צדעו לברכה צבאית, salutieren; saluer; to salute: חילים בדחנים היו אומרים עליו שהוא קם בכל בוקר ומצדיע כלפי ה„מונדיר" שלו התלוי לו שם על הקיר (יהודה שטיינברג, בימים ההם, השלח טו, 333).

***צֶדַע**[2]), ש"ז, מזו"ר צְדָעַיִם, ח' צְדָעִים, — צד המצח מתחת לפאות השער, רַקָּה, Schläfe; tempe; temple: פאת ראשכם, סוף ראשכם ואלו הם הצדעים מיכן ומיכן (ספרא ויק, קדושים פרק ו). פאת ראשו סוף ראשו, ואיזהו סוף ראשו, זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו (ת"ב, מכות כ:). למה הולד דומה במעי אמו, לפנקס שמקופל ומונח, ידיו על שתי צדעיו וכו' (רבי שמלאי, נדה ל:) — ובפסה"א: והוגרני צדעי מפסח ועד עצרת, יש מפרש ואומר והוגרני צדעי פי' והוגר אני צדעי ראשי וכו' (ערוך ערך הגרני). וסרביטין הן כמין שלשלאות של זהב וקבועין בטוטפת ותלויין מצדעיה ועד לחייה וכו' (שם ערך טטפת). גדולי הרופאים מקיזין באחד מעורקים שברקותים או צדעים עד עשר ליטרין ויותר ואמרו שאין בה סכנה (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש ח ח, לה:). וכאב הראש האכזר ודפיקה בצדעים ויקיצה יתירה וכו' (שם, משמרת הבית, הקד', קיב:).

1) [עי' צָדַע, הערה.]

2) [כן בארמ' ובסור' צִדְעָא, בערב' צֻדְע' a).]

a) صدغ

***צֶדֶף**, ש"ז, — בית החלזון, המרכב משתי קלפות, והחמר המזהיר שבהן[1]) Muschel, Perlmutter; conque, coquille, nacre (de perle); shell, conch, mother-of-pearl: ודע מהותו הוא צדף כלו מגן הדג (קלונן, לוח הסמים). האזן הוא אבר נברא לשמע והושם לה וכו' עקלקול כמו צדף (שם ג ד ח). מהחלב שעמד בלילה בצדף הוא כיסוי דג משבח מאד (גרבוני, אורח חיים, בהנהגת הילדים, כ"י ביהמ"ד שכטר).

***צַדֶּפֶת**, ש"נ, — חמר לכלי חרס הדומה לצֶדֶף, חַרְסִינָה, Porzellan; porcelaine; porcelain: פעל יפעל (אור האורית) על קצת גופים כמיים משנה את סגולת האבחמץ, מדהה את גונה של הזכוכית ושל הצדפת (porcelaine) (המקפה שנה ד).

צדק[2]), ממנו *הִצְדִּיק, *הִצְטַדְּקָה, *הִצְטַדְּקוּת, *צִדּוּק, א. צַדִּיק, *צַדִּיקוּת, צֶדֶק, צֶדֶק, צְדָקָה, *צַדְקוּת, *צַדְקָן, *צַדְקָנִי.

צָדַק, פ"ע, צדקה, צדקתי, צדקת, צדקו, אצדק, ־דק, תצדק ־דק, יצדק, ־דק, יצדקו, ־דקו, תצדקנה, — א) היה לו הַצֶּדֶק, Recht haben; avoir raison; to be right, — צָדַק מִפְּלוֹנִי, היה לו הַצֶּדֶק נגד פלוני, יותר מלפלוני: ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני (בראש' לח כו). — וסתם צָדַק: לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תִּצְדַּק בדברך תזכה בשפטך (תהל' נא ו). — ב) היתה האמת כמו שהוא דבר, במה שהוא עשה: מי בהם יגיד זאת וראשנות ישמיענו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת (ישע' מג ט). אך אמרת באזני וקול מלין אשמע זך אני בלי פשע וכו' הן תנואות עלי ימצא וכו' הן זאת לא צדקת אענך (איוב לג ח–יב).

1) [ע"פ הערב' צדפ, צדפה a)], ובזמן החדש יש שהשתמשו במלים צְדָפָה במשמ' oyster, צְדָפִי במשמ' shellfish.]

2) בערב' צדק b) [אף בערב' הדרומי, בכתבות כנענ', באוגרית' ובארמ' צדק, ממנו בארמ' מקראית צדקה, בתעודות יב אף צדיק כמו בעבר' ועוד, ובסורי' של בבל וא"י זדק, וכן בכתבות תדמור. באשורי אין שרש זה, אבל מצוי הוא בשמות פרטיים של בני מערבא, ובמלה שאולה satakku, קרבן צדק.]

a) صدف، صدفة b) صدق

— ג) היה צדיק, הלך בדרך הצדק והיושר, gerecht sein; être juste; to be just: אם לכח אמיץ הנה ואם למשפט מי יועידני אם אצדק פי ירשיעני תם אני ויעקשני (שם ט יט—כ). אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי (שם י טו). מה אנוש כי יזכה וכי יצדק ילוד אשה (שם טו יד). החפץ לשדי כי תצדק ואם בצע כי תתם דרכיך (שם כב ג). כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי (שם לד ה). — יצדק מפלוני, היה יותר צדיק: גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך בחטאתיך אשר התעבת מהן תצדקנה ממך (יחזק' טז נב). — צדק עם פלוני, היה צדיק לעמת פלוני: ומה יצדק אנוש עם אל ומה יזכה ילוד אשה (איוב כה ד). — ודבר מפשט, רוחני, צדק המשפט, נעשה בצדק ובישר: משפטי יי' אמת צדקו יחדו (תהל' יט י). — ד) הוכיח כי צדק: הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (ישעי' מג כו). הרב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב). — צדק לפני פלוני: ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי (תהל' קמג ב). — צדק בפלוני, ע"י פלוני, בכחו, בעזרתו: ביי' יצדקו[1] ויתהללו כל זרע ישראל (ישעי' מה כה). — ובתו"מ: יכול אם צדק בדינך יצדק בדיני ת"ל כי לא אצדיק רשע (ירוש' סנהד' ד ג). — ואמר הפיטן: אנוש איך יצדק פני יוצרו והכל גלוי לו תעלומו וסתרו (ר"א קליר, אכות איך ילדק, מוס' יוה"כ). — *ובמשמ' השב מחשבה נכונה, כון לאמת, היה נכון ואמת, וביו' סוע', צודק: וחמספר הצודק המקובל כבר אמת אצלנו היעודים (ר' א"ת, כוזרי ה יד). והגזירות שהם מאלו המפורסמות אין הם צודקות בכל ולא מכזבות בכל (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה א, 12). כל משפט שיחזור נשואו לנושאו ונושאו לנשואו אם נשאר צודק כמה שהיה קראנו אותו הפוך המשפט או משפט מהופך (ר"מ א"ת, מלות ההגיון ה). כי בזה יוכנו לו הקדמות רבות בדרוש דרוש מאלו הדרושים ויקל לנו לברור הצודק מהם מהבלתי צודק (רלב"ג, מלחמ' ה', הקד'). מכל זה נתברר על כמה אופני' יצדק אמרנו שבל הפועל (מנחת קנאות קופמן, 66). אמנם (ההקדמה) הגדולה וכו' היא צודקת הנה הקטנה וכו' היא הכוזבת (אמו"ר לרלב"ג א ז, 37). הנה היות הגשם אם נח ואם מתנועע יצדק בגשם טבעי אבל בגשם נעדר מקבל טבע לא יצדקו עליו תנועה ומנוחה טבעית כמו שלא יצדקו על האבן ראות ועורון (ר"ח קרשקש, אור ה' ג א ג). אמנם לטענות החולק נשוב שגם שיצדק במוחלט שלא יתהוה דבר מלא דבר, מכל מקום לא יצדק אמרנו שלא יתהוה דבר כי אם מדבר אחר וכו' (ר"ע ספורנו, אור עמים, יז:). כי על כל דבר יצדק בהכרח אחת משתים אם שימצא ואם שלא ימצא (שם, כח:). ומזה יתחייב שלא יצדק שם אדם על כלם זולתי בשתוף השם בלבד (שם, מג.). שראשוני המדקדקים הוכיחו בראיות צודקות שזה הבנין רצוני הפעל המרובע לא הונח כי אם בגזרות שלא היה איפשר להשתמש בהן הכתוב בפעל הדגוש וכו' ואמתו עוד הסברא הזאת בטענה אחרת והיא גם כן צודקת (ר"ד יחיא, לשון למודים ג ג). אמרנו כי אם א"ס וסבה הראשונה הוא האחד הפשוט המתעלה למעלה על כל שכל ורצון לא יצדקו בו השכלה ומושכלים רצון ורצויים (שער השמים לר"א אירירא, ש א, לז:). ותמיד היה מתרעם הר' יעקב רוביו כי החשבונות שהיה שולח לו הר' משה הנזכר לא היו צודקות (שו"ת מוהרש"ם כח).

—נפעי, נצדק, — נצדק דבר, הושב לו צדקו, נתברר צדקו: עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (דני' ח יד). — ואמר הפיטן: הצופה לרשע וחפץ בהצדקו[1] (האוחז ביד, מוסף כ"ה).

—פעי', צדקה, תצדקי, צדקך, צדקו צדקתך,—צדק נפשו עשה את עצמו צדיק: צדקה נפשה משבה ישראל מבגדה יהודה (ירמ' ג יא). — צדק את פלוני, גרם שיהיה פלוני צדיק, שיראה צדיק: ושמרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבתיך מהנה ותצדקי את אחותך בכל תועבתיך אשר עשית וכו' וגם את בושי ושאי כלמתך בצדקתך אחותך (יחזק' טז נא—נב). — ובמשמ' אמר שהוא צדיק: באיוב חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים (איוב לב ב). — ובמשמ' הצדיק: אם יש מלין השיבני דבר כי חפצתי צדקך (שם לג לב).

---

[1]) [בעקר במשמ' ינצחו, עי' צדיק בהוראה מקבילה.]

[1]) [כך במחזור נוס' אשכנז. בנוס' רומי: להצדיקו. ובפיוטי ינאי (זולאי, סלח): הצופה רשע וחפץ להצדיק.]

— ובתו"ם: אף מי שהתקין את התפילה הזאת על הסדר התקינה וכו' שפטתנו בצדק הכנע קמינו, הכנעת קמינו צדקינו במשפט, צידקתנו בנה ביתך ושמע עתירתנו ורצינו בתוכו (בסס ריצ"ל, ירוס' ברכי ב ד). אם את רואה הדין שיוצא לאמיתו חקריהו ואם לאו צדקיהו[1] (סס סנה' ד ח). א"ל הקב"ה לאברהם אהבת צדק ותשנא רשע, אהבת לצדק את בריותי, ותשנא רשע, מאנת לחייבן (מד"ר בראשי מט). מי גרם לישעיה לבא לכל השבח הזה על שצידק את ישראל ולימד עליהם זכות (פסיק' רב', אנכי אנכי, קכח.). — *צִדֵּק עליו את הדין, את מדת הדין, הודה ואמר שהדין דין צדק: כיון ששמע אהרן כך צדק עליו את הדין שתק וכו', אברהם צידק עליו את הדין שנאמר ואנכי עפר ואפר, יעקב צידק עליו את הדין שנאמר קטנתי מכל החסדים וכו', דוד צידק עליו את הדין שנאמר הבאישו נמקו חבורותי מפני אולתי וכו', ויעשו כדבר משה, צידקו עליהם את הדין ושתקו (ספרא וים, שמיני, מכי' דמילואים). כוונו שלשתן את לבן וצדקו עליהם את הדין (ספרי דבר' שז). צדקיהו שצידק עליו מדת הדין (ירוש' שקל' ו א). צדק הדין עליך והוציא עצמך מן

[1]) [בסק"א: אם ראית את הדין מרום' חקרהו ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו צדקהו (רי חנינא, מד"ר דברי ה). אבל בהמשך הדברים בירוש' בא מעשה: רב הונא כד הוה חמי שהדין מכוונה הווה חקר וכד חמי הכין והכין הוה מכוון, ע"כ. אבל ברור שבדברי רב הונא אין לבטא שֶׁהְדִין אלא שֹׁהֲדִין, עדים, וכן מובא אותו מאמר (סס סס ג ח) בצורה זו: רב הונא כד הוה חמי סהדו בכוונא (כלו' כשראה שהעדים עשו קנוניה, התכונו לאמר באותן המלים, ועל כן היו חשודים בעיניו) הוה חקר וכד הוה חמי הכן (והכן) הוה מכון (כלו' כשראה שזה אמר בכה וזה אמר בכה ולא נדברו ביניהם, היה מאמין להם).

ומכאן ברור שגם נוסח המאמר העקרי של „אם את רוֹאה הדין שיוצא לאמיתו" לא נולד אלא מתוך טעות במלים שהדין מכוונה, שהבינו אותן שֶׁהַדִּין יוצא לאמתו, בעוד שפרושן האמתי: עדים שמעידים מתוך כונה יחדו. וכנראה רב הונא (ככתיב הרגיל בירוש') ולא רב הננא או חנינא הוא בעל המאמר ובעל המעשה יחד. ועי' טורטשינר, לשוננו יג, 24 וכו' לענין זה. ולמשמ' זו של צדקהו השוה את שמוש הפעל צַדַּק a) בערב' במשמ' האמין, חשב לאמת.]

صدّق

התרעומת (דא"ז ג). אמר (משה) הואיל ומן השם הוא צריך אני לצדק עלי את הדין (ר' מאיר, מד"ר דבר' יא). — *צִדֵּק את הדין במשמ' שפט בצדק: צדק את הדין[1]) ואח"כ התכהו (ריש לקיש, סנה' ז:). — *צִדֵּק עם פלוני, עשה עמו צדקה וחסד: ולפועלי אתן צדק, זה הקב"ה שפעל פעולות טובות עם ישראל, וכדי ליתן להם פעולה טובה שכר שקיימו מצות אביהם לא ציום לחנות דגלים אלא כמצות אביהם, צידק עמהם שלא שנה הדבר שלא ליתן מחלוקת ביניהם (מד"ר במד' ב). — ובכלל במשמ' עשה צדקה ומשפט, עשה מעשים צודקים: צדק משלך ותן לו (ריש לקיש, ב"ב פח:).—*צִדֵּק את המאזנים והמשקלות עשה שיהיו מאזני צֶדֶק: צדק את המאזנים יפה וכו' צדק את המשקלות יפה וכו' צדק את האיפות יפה וכו' צדק את ההין יפה (ספרא וים, קדושים פרק ח).—ובתו"ם: שבנו אל יוצרנו וצדקנו משפטיו והודינו לפניו על כל מדותיו (מכתב רב נחמי גאון, Texts a. Stud. I, מן, 80). שהיו לו עשרה בנים ומתו בחייו וצידק דין יוצרו (מכתב רב שמואל בר חפני גאון, סס סס, 161). מצות עשה לצדק המאזנים והמשקלות והמדות יפה ולדקדק בהשבונן בשעת עשייתן (רמב"ם, גניבה ח א). שיהיו (השוטרים) מחזרין על החנויות ומצדקין את המאזנים ואת המדות ופוסקין את השערים (סס סס כ). לצדק המאזנים והמשקלות והמדות ולישר אותם (רא"ה, חנוך, מצוה רכט). — *צִדֵּק את הדבר, אִשֵּׁר אותו, קִיְּמוֹ: שנשבע על דבר ידוע שאין בו ספק לאדם שהוא כן וכו' שזה הדבר אין בו ספק לאדם שלם כדי לצדק הדבר בשבועה (רמב"ם, שבועות א ה).

—הפע', הִצְדִּיקוּ, מַצְדִּיק, הַצְדִּיקִי, הַצְדִּיקוּ, אַצְדִּיק, יַצְדִּיק, הִצְדַּקְתִּיו, מַצְדִּיקִי, מַצְדִּיקֵי, — א) הִצְדִּיק את פלוני, אמר שלו הצדק, שהוא הצדיק, בריב בין שנים וכיוצא כזה: ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אַצְדִּיק רשע (שמות כג ז). כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום וְהִצְדִּיקוּ את הצדיק והרשיעו את הרשע (דבר' כה א). ויאמר אבשלום מי ישמני שפט בארץ ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט וְהִצְדַּקְתִּיו (ש"ב יב ד). ושפטת את עבדיך

[1]) [במדה"ג (דבר' א טז, הקבלה): צדק את הדין בלבד.]

להרשיע רשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (מ"א ח לב). מַצְדִּיקֵי רשע עקב שחד (ישע' ה כג). קרוב מַצְדִּיקִי מי יריב אתי (שם נ ח). שפטו דל ויתום עני ורש הַצְדִּיקוּ (תהל' פב ג). מַצְדִּיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יי' גם שניהם (משלי יז טו). חלילה לי אם אַצְדִּיק אתכם (איוב כז ה). —ב) הִצְדִּיק את פלוני, עשה אותו צַדִּיק: והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע וּמַצְדִּיקֵי הרבים ככוכבים (דני' יב ג). — ובתו"מ: משום דהצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע, אלא עדים שהרשיעו את הצדיק ואתו עידי אחריני והצדיקו את הצדיק דמעיקרא וכו' (מכו' ו.). לבשיקין אותו שנברא בדמותך באותה שעה אני בצדק אחזה פניך, באותה שעה אני מצדיקו מאותה הגזרה, באותה שעה הן האדם היה כאחד ממנו (מד"ר בראש' כא). המקום הזה (ירושלם) מצדיק את יושביו (שם שם מג). מקום שהצדקתים וקראתים אלהות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם שמה הרשע, שמה הרשיעו ועשו את העגל והשתחוו לו (שם ויקר' ג). — *ובמשמ' האמין לפלוני: וחיה שלמה מחזר על הפתחים שלש שנים ואמר אני שלמה בן דוד אני קהלת וכו' הלך לישן אצל זקנה אחת והיה בוכה כל אותו הלילה, אמרה ליה למה את בוכה, אמר לה אני מתביש לומר לך, למה שאין את מצדקת אותי (מד"ר שה"ש גרינהוט ג ז–ח, כט:). — *הִצְדִּיק עליו את הדין, כמו צִדֵּק עליו את הדין: ולמודים צדיקים שמצדיקים עליהם את הדין אברהם צידק עליו את הדין וכו' (ספרא ויק, שמיני, מכי' דמילואים). הן יושבין וקורין והוא (האבל) יושב ודומם, הם עומדין ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין (ברכ' יט.). בשעת פטירתו של אדם לבית עולמו כל מעשיו נפרטין לפניו וכו' ואומרים לו חתום וחותם וכו' ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר להם יפה דנתוני (תעני' יא.). — *ובמשמ' דנים דין צדק, מדקדקים בו: כל המצדיק את עצמו מלמטה מצדיקין עליו הדין מלמעלה (ר' יוחנן, שם ח.). א"ל (נבוכדנאצר לצדקיהו) יח יצדיק עליך את הדין אם תמרוד בי (הורי' יא:). ועי' פע' — *הִצְדִּיק את פלוני, נהג בו מנהג של צדקה: עני ורש הצדיקו, הצדיקוהו במתנותיו (ר"ש בר נחמן, ירוש' פאה סוף פרק ז). — ובפהמ"א: הצדקת לחכמים והודית שהן כדבריהם (מאמר על עבור שנים נגד רס"ג, גנזי שכטר ב, 457). בין מחצות. מצדיקי הרבים ובראש בני עליה הוא מסב (מכתב אל רב האי גאון, Texts a. Stud. I, מן, 188). ולא נסה הב"ה אותך אלא על שהיית מצדיק עצמך ועובר על דברי חבריך (בראשית רבתי, אלבק, 146). שהם מצדיקים הצדיקים ומכזיבים הכוזבים ממה שמבטל העמידה ומקיים האמתות (ר"י א"ח, אור"ד א' והדעת הסגים עשר). —ואמר הפיטן: הצדיק ילדיהם אם נגדך תרשיע ובשר נא כי רציתם ונשאת חטאתם (רמב"ע, חרדים לבית תפלתם, פזמון ליוה"כ, תשלום אבודרהם). — *משמ' אִשֵּׁר, הוכיח שהדבר צודק: והר' ברוך הנ"ל השיב שאין עליו להצדיק החשבונות (תשו' מהר"י קולון כג). — *ובמשמ' עשה את הדבר צודק ונכון: תמצא בשירה הזאת כי בעבור המשקל נדחקו האותיות והוצרך בהרבה מקומות להאריך ולהוסיף אותיות כדי להצדיק המשקל והנגון ובמקומות הוצרך לחסר אות או אותיות ג"כ מפני זה (ר"י אברבנאל עה"ת, בשלח, ואחרי סידעתו). — הִצְדִּיק במשמ' הצדיק את הדין, קרא צדוק הדין: ובמעשה הגאונים וצ"ל מצאתי בחנוכה לא הצדיקו ולא הספידו (שבלי הלקט, חנוכה קלב). — *ובמשמ' בעל שכל, מְדַבֵּר: ואעפ"י שאפשר לומר שהאחת הוא צורת הגוף וזולתי במה שהוא גוף חי מתנפש והאחרת היא צורה אנושית במה שהוא חי מצדיק ולפ"ז לא יהיו ב' צורות עצמיות מצד אחד (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש א, ליון ו, יד.).

—התפ', נִצְטַדֵּק, — הִצְטַדֵּק פלוני, בקש שיודו בְּצִדְקוֹ, התאמץ להראות צדקו, s'excuser; sich rechtfertigen; to excuse oneself: ויאמר יהודה (ליוסף אחרי שנמצא הגביע הגנוב ביד בנימין) מה נאמר לאדני מה נדבר ומה נִּצְטַדָּק האלהים מצא את עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו (בראש' מד יו). —ואמר בן סירא: אל תצטדק לפני אל ולפני מלך אל תתבונן (ב"ס גני' ז ה). — ובפהמ"א: להיות וכו' על כל מי אשר יבקש ממנו דבר או יתאונן אתו או יצטדק אתו (תעודה ממצרים, Texts a. Stud. I, מן, 382). —*ובמשמ' יצא זכאי וצדיק בדין: ואעפ"י שאינו צדיק שלא נצטדק בבית דין

מכל מקום נקי הוא מדין מיתה וכו׳ וזה צדיק הוא שנצטדק בבית דין (רש״י, שמות כג ז). — ואמר הפיטן: כך קריביך יחזקו כך רחוקיך יצטדקו כך שוחריך יתשוקו (רלב״ע, בך אומן, אגר 241).

—פע׳, ב״כ׳ *מצדק, מצודק, — שנמצא צודק: ויסלף דברי צדיקים, שונא דברים המצודקים הנאמרים בסיני (מכי׳ משפטים כ). — ובסהמ״א: דברי צדיקים דברים המצודקים, משפטי אמת (רש״י, שמות כג ח). וניתנו (הכחות החמריים) לצורך קיום הגוף כטבע ושישתמש בהם האדם במדה משוערת ומצודקת (ר׳ הלל מוירונה, תגמ׳ הנפש, מח.). ולשמור מצותיו על אמתתן כפי דיניהם המצודקים כי לכך נוצרנו (הקדי גידולי תרומה). — ״מדות ומשקלות מצדקות: צריך שיהו המדות והמשקלות ישרות מצודקות ולא ירמה בהן (טוחו״מ רלח). — ״צדיק מצדק, צדיק גמור: ברעה אשר אתם עושים אשר הרגתם צדיקים מצודקים[1] (יוסיפון פרק סה).

—הפע׳, *הצדק, ב״כ׳ מוצדק, — מצדק לעבדות, ראוי להיות עבד: עבדא דנן מוצדק לעבדו[2] ופטיר ועטיר מן תרורי וכו׳ (רב יהודה, נוסח ארמי של שטר מכירת עבד, גיט׳ פו.). — ״הצדק, היה הדבר צודק ונכון: קשה איך יוצדק לחכיר הרגשת המאכל ע״י ראיה (ר״ח בן עטר, אוה״ח על התורה, ברא׳ ג ו׳ ותרא האשה כי טוב).

א. צֶדֶק, ס״ז, כנ׳ צדקי, צדקך, צדקה, צדקה, צדקו צדקה, צדקנו, — א) הישר והטוב שראוי ונכון לעשותו ולקבעו כחק: כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו ישבי תבל יחן רשע בל למד צדק בארץ נכחות יעול ובל יראה גאות יי׳ (ישע׳ כו ט–י). פגעת את שש ועשה צדק בדרכיך יזכרוך (שם סד ד). הולך תמים ופעל צדק ודבר אמת בלבבו (תהל׳ טו ב). חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (שם פה יא–יב). בי מלכים ימלכו ורוזנים יחוקקו צדק (משלי ח טו).—ובמשמ׳ אמת, דבר אמת: אני יי׳ דבר צדק מגיד מישרים (ישע׳ מה יט). אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק סלה (תהל׳ נב ה). עפית אמונה יגיד צדק ועד שקרים מרמה (משלי יב יז). — ובצרוף לשמות עצם, כתמורת לתאר, צודק, ישר, נכון, אמתי, מאזני צדק וכדו׳: לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם (ויקר׳ יט לה–לו). אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך (דבר׳ כה טו). מאזני צדק ואיפת צדק ובת צדק יהי לכם (יחזק׳ מה י). ישקלני במאזני צדק וידע אלוה תמתי (איוב לא ו). —זבחי צדק: עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק (דבר׳ לג יט). זבחו זבחי צדק ובטחו אל יי׳ (תהל׳ ד ו). אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים (שם נא כא). — מעגלי צדק, דרכים ישרות: ינחני במעגלי צדק למען שמו (שם כג ג). —שפתי צדק: רצון מלכים שפתי צדק ודבר ישרים יאהב (משלי טז יג).—ב) תכונת הצדיק, עשית הצדק: צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר יי׳ אלהיך נתן לך (דבר׳ טז כ). איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים (ישע׳ א כא). והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק (שם טז ה). שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יי׳ (שם נא א). שמעו אלי ידעי צדק עם תורתי בלבם (שם שם ז). אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה (שם נט ד). הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמ׳ כב יג). ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות (יחזק׳ ג כ). וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים (הוש׳ ב כא). ועת לדרוש את יי׳ עד יבוא ויורה צדק לכם (שם י יב). בקשו צדק בקשו ענוה (צפנ׳ ב ג). שפטני יי׳ כצדקי וכתמי עלי (תהל׳ ז ט). יגמלני יי׳ כצדקי[1] כבר ידי ישיב לי (שם יח כא). וישב לי יי׳ כצדקי[1] (שם שם כה). והדרך צלח רכב על דבר אמת וענוה־צדק ותורך נוראות ימינך[2] (שם מה ה). צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (שם פט טו). צדקתך צדק

1) [בהוצ׳ גינצבורג (עמ׳ תעח): צדיקים גמורים.]

2) [דינו פסוק לעבדות שאין שום ערעור במכירה (לשון רש״י).]

1) [בש״ב (כב כא–כה): כצדקתי.]

2) [עי׳ בהערה לערך ענוה; ואם נניח שבא הפסק אחרי „על דבר אמת וענוה״, יש כנראה לחלק ולקרא: צדקות ידך, (במקום: צדק ותורך), נוראות ימינך, כהקבלה השכיחה בין ידך ובין ימינך.]

לְעולם ותורתך אמת (שם קיט קמב). כהניך ילבשו צֶדֶק וחסידיך ירננו (שם קלב ט). לקחת מוסר השכל צֶדֶק ומשפט ומישרים (משלי א ג). הגו רשע לפני מלך ויכון בְּצֶדֶק כסאו (שם כה ה). האל יעות משפט ואם שדי יעות צֶדֶק (איוב ח ג). — שָׁפַט צֶדֶק, בְּצֶדֶק: לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בְּצֶדֶק תשפט עמיתך (ויקר' יט יח). שמע בין אחיכם ושפטתם צֶדֶק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דבר' א יו). ושפט בְּצֶדֶק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ וכו' והיה צֶדֶק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישעי' יא ד—ה). והוא ישפט תבל בְּצֶדֶק ידין לאמים במישרים (תהל' ט ט). פתח פיך שפט צֶדֶק ודין עני ואביון (משלי לא ט).—מִשְׁפַּט צֶדֶק: שפטים ושטרים תתן לך וכו' ושפטו את העם משפט צֶדֶק (דבר' יו יח). ישאלוני משפטי צֶדֶק קרבת אלהים יחפצון (ישעי' נח ב). — שׁוֹפֵט צֶדֶק: ויי' צבאות שפט צֶדֶק בחן כליות ולב (ירמ' יא כ). כי עשית משפטי ודיני ישבת לכסא שופט צֶדֶק (תהל' ט ה). בי שרים ישרו ונדיבים כל שפטי צֶדֶק [1] (משלי ח יו). — עיר הצדק, נוה צדק: אחרי כן יקרא לך עיר הַצֶּדֶק קריה נאמנה (ישעי' א כו). יברכך יי' נוה צֶדֶק הר הקדש (ירמ' לא כג). — מֶלֶךְ המלך לְצֶדֶק: הן לְצֶדֶק ימלך מלך ולשרים למשפט ישרו (ישעי' לב א).—ג) במשמ' נצחון וישע: מי העיר ממזרח צֶדֶק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו (ישעי' מא ב). אמצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צִדְקִי (שם שם י). אני יי' קראתיך בְצֶדֶק ואחזק בידך (שם מב ו). יי' חפץ למען צִדְקוֹ יגדיל תורה ויאדיר (שם שם כא). הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צֶדֶק תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תצמיח יחד (שם מה ח). קרוב צִדְקִי יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו (שם נא ה). אז יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח והלך לפניך צִדְקֶךָ כבוד יי' יאספך (שם נח ח). למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם לא אשקוט עד יצא כנגה צִדְקָהּ וישועתה כלפיד יבער (שם סב א). בשרתי צֶדֶק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא יי' אתה ידעת (תהל' מ י).— ובכנוי ליי': בימיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה שמו אשר יקראו יי' צִדְקֵנוּ (ירמ' כג ו). — נוה צֶדֶק, ככנוי לאלהים: תחת אשר חטאו ליי' נוה צֶדֶק ומקוה אבותיהם יי' (שם נ ז). — שערי צדק, שער שהצדיקים יבואו בו: פתחו לי שערי צֶדֶק אבא בם אודה יה (תהל' קיח יט). [1]—ובתו"מ: אינו יוצא ידי עולמו עד שיורהו צדק בהוראתו (ספרי דבר' קמד). הבוחר בתורה ובמשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק (ברכה לפני קריאת ההפטרה, סופרי יג ט). האל הנאמן האומר ועושה מדבר ומקיים כי כל דבריו אמת וצדק (ברכה אחר ההפטרה, שם שם י). יודע היה צדקן של אחיו (ר"ש בר נחמן, מד"ר בראש' לג). ולא היה לו (לאבנר) לענות והיה כאילם ולא הודה בצדקו של דוד וכו' נעשית כאילם ולא אמרת צדק דילי (מדר' שוח"ט תהל' נח). אמר להם דוד, בצדק רדפתם אחרי שהתורה אמרה צדק צדק תרדוף, או בצדק שפטתם אותי שהתורה אמרה בצדק תשפוט עמיתך (שם שם).—*מְשִׁיחַ צֶדֶק, כנוי למשיחו של אלהים: שעתידים אבות העולם לעמוד בניסן ואומרים לו, אפרים משיח צדקנו אף על פי שאנו אבותיך אתה גדול ממנו (פסיק' רב', סוף פסיק' קסג). — ובתפלה: כדבר האמור בשירי עוזך על ידי דוד משיח צדקך (קדושה, שחרית שבת). משיח צדקך אמר לפניך שגיאות מי יבין וכו' (סליח').— גֵּר צֶדֶק: נבוזראדן גר צדק היה (גיט' נז:). — ובתפלה: על הצדיקים ועל החסידים וכו' ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך (תפלת י"ח).—ובסהמ"א: וטוב מלא וכו' וצדק שלם לא מנתח וכו' וגבורה לחשוב כקש תותח ושאר הטובות והתשועות וההצלחות תהיינה לאלוף האדיר ולאחיו החשובים וכו' (מכתב רב שרירא גאון, Texts a. Stud. I, מן, עמ' 93) והפילוסוף הידוע ליונים אמר והצדק שהוא היושר הוא ההזק השלמיות כלם (רס"ע פלקירא, אגרת החלום ג ח, JQR NS I, עמ' 486). ובנין ישאלת גירי הצדק קרויה תפלה וכו' (ר"י אלנקאוה, מנורת המאור ג, 133). וצדק זו תפלה (שם שם 141). הבט ימין וראה הצדק והמשפט במלך הדבורים אפי בלע"ז מבלבל

---

[1] [בספרים נוסחאות שונות, יש שקראו אֶרֶץ ת' צדק. ויש שהכתיב ארץ והקרי צדק, עי' מנחת שי ופרוש ר"י בן נחמיאש.]

[1] [בכתבות כנען' נמצאים הצרופים: מלך צדק, בן צדק, צמח צדק, (עי' סלושץ, אוצר הכתבות הפיניקיות, 375, ואפשר אפשר לקרא גם צַדִּיק.]

בכל דבריו במשפט (רי"א מודינה, למה לדיק כ).—ואמר הפיטן: צדקו וכיזכו כותבים ומניחים ומעלים לחשבון (פיוטים לר"ש הסבר, גנזי שכטר ג, 115). — *כהן צֶדֶק, נהוג בסהמ"א וגם בר"ת כ"ץ, וגם כשם פרטי.—*הֵן צֶדֶק, לאו צדק, דבור אמתי הן או לאו[1]: אם כן למה נאמר והין צדק יהיה לך, לאו צדק והן צדק (ר' יוסי בר' יהודה, ספרא ויק, קדושים פרק ח). אמר ליתן מתנה לחבירו וביקש לחזור בו חוזר בו, קם ר' יוסי עם ר' יעקב בר זבדי א"ל ההן לאו צדק והין צדק, אמר בשעה שאמר הין של צדק היה (ירוש' שביע' י ז). שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק (ב"מ מט.). — ובסהמ"א: כל אחד ואחד יפרע בתיבה על חן צדקו: מכל נכסיו משאיו ומתניו (סו"ח שמש לדקה, סו"מ ג). — *ובסימן לאותיות שלא תבאנה כשמושיות אלא כאותיות השרש בלבד: טח[2]) ספר גזע צדק (מנחס, מחב', 1).

ב. *צֶדֶק[3]), ש"ז,— שם כוכב מכוכבי הלכת, Jupiter: אין לך תקופת ניסן שנופלת בצדק שאינה משברת את האילנות (שמואל, ערוב' נו.). ויש מזל שגומר הלוכו לשתים עשרה שנה והוא צדק (מד"ר ברא' י). מזל צדק היה מאיר לו (לאברהם) (ר' ברכיה, שם שם מג). ואחריו (אחרי שבתי) מה אתה בורא, צדק שעתיד הקדוש ברוך הוא להצדיק עליהם את הדין (פסיק' רב', מתן תורה, לו). המליך אות ג' וקשר לו כתר וצר בו צדק בעולם יום שני בשנה ועין שמאל בנפש (יצירה ד ה). ואלו הן שבעה כוכבים בעולם חמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים (שם שם יב). — ובסהמ"א: צדק ממונה על החיים ועל השלום ועל הטובה ועל השלוה ועל השקט ועל הכבוד ועל השררה (בריתא דשמואל הקטן ט). כל הכוכבים משרתים לשבעה כוכבים של שעות ושמן כל"ש צמח"ן וכו' והם משרתים לשבעת ימי השבוע יום א' כוכב חמה יום ב' צדק לבנה וכו' (סדר"א ו). ולאחר ג' שנים של מחזור הקטן חוזר יום שלאחריו בתחילת ליל שני ראש מולד הלבנה בשעת צדק (שם ז). צדק על אשר הוא חם ולח וממוסך בכחו נתמנה על החיים ועל השלום (ר' שבתי דונולו, חכמוני לפרק ד' של ס' יצירה). שעה ראשונה של ד' בשבת שימש שבתאי ובשנייה צדק ואחריו מאדים וכו' (רש"י, שבת קכט:, ד"ה דקיימא). ושנים העליונים שבתי וצדק מתחברים מעשרים לעשרים שנה (ראב"ע, מזיונות על שנת ד"א תתקי"ד ליצירה, כהנא ב, 115). אמרו חכמי הספירות שככב צדק וכל הככבים חוץ מככב ונוגה גדולי' מהלבנה וכו' (הוא, בראש' א יח). העורכים לגד שלחן והוא ככב צדק (הוא, שם ל יח). המרה השחורה מקורה ותוצאותיה מן הטחול וכו' והנוהג בה כוכב צדק (אסף, 11). והגלגל הששי הוא שבו קבוע כוכב הנק' צדק ובל"ל יופיטי"ר (ר"י סיסלאלי, יסוד עולם ב א, יח:). ויבן היכל ליובים הוא כוכב צדק (יוסיפון, גינצבורג, יב). וחבט וראה כוכב צדק ונגה איך יהלו אורם ווהרם (שם עז). — ואמר המשורר: שאל כימה אשר תדע שבילו, שאל צדק למען הוא עמיתו, שאל סהר חצי ירח ויגיד לך תקפו, שאל שמש בצאתו (ר"ם הנגיד, מכרפא הזמן, ברודי, 56), מי יביע נוראותיך בהקיפך על גלגל מאדים גלגל ששי גלגל ומסבה עצומה ובה צדק ילין בה וגופו גדול מגוף הארץ חמשה ושבעים פעם וכו' (רשב"ג, כתר מלכות).—*גלגל צֶדֶק, גלגל השמים שבכוכב צדק סובב שם: צריך אתה לידע שהגלגלים עשרה זה בתוך זה וכו' ששי גלגל צדק, שביעי גלגל שבתאי (פרוש הרמב"ם לר"ה, יין לבנון, 9). ומגלגל שבתאי כח השפיטה והבחינה ומגלגל צדק כח הנדיבות ומגלגל מאדים כח הגבורה והכעס (מנחם קנאות. קופמן, 55). גלגל צדק שיורה על כבוד וצדק וחסד ושלום (מבח' המאמרים לר' נתן רופא, שנס ה' קז).

צְדָקָה[1]), ש"נ, סמי' צִדְקַת, כנ' צִדְקָתִי, צִדְקָתְךָ,

1) [וכן באשו' אַן כֵּן, הן כן, הן צדק].

2) [נ"א: חט, ועי' רוזין, JQR VI, 481 וכו'.]

3) [בלשון בני אשור ובבל, שדתם דת כוכבים ומזלות, כֵּת (נקי' מן כֵּנ, כֵּן) ומֵישַׁר, צדק ומישור, הם בני האל שמש, וכַיְוָן (הוא כַּיָן צלמיכם, עמ' ה כו) באותה משמי הוא שם השבתאי, Saturnus. ולא נתברר מקור השמוש של צֶדֶק כשם לכוכב Jupiter.]

1) [אין צורת הנקבה צְדָקָה בעקר אלא מבטא אחר של צֶדֶק. במקרה זה כבמקרים אחרים בתולדות הלשון, צרפה התנועה שבסוף המלה אליה (צְדָקָה), בעוד שבמקרים אחרים צרפה למלה הבאה אחריה, עד שיוצאת

־תֶךָ, צדקתֵךְ, צדקָתוֹ, צדקתם, מ״ר צדקות, סמ״י צדקות, ־קות, כנ׳ צדקותיה, צדקתו [1]) צדקתינו; — א) כמו צֶדֶק, המעשה הנכון והטוב, בפרט בצרוף משפט וצדקה: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט (בראש׳ יח יט). ויתא ראשי עם צדקת יי׳ עשה ומשפטיו עם ישראל (דבר׳ לג כא). שמרו משפט ועשו צדקה (ישע׳ נו א). ואותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק קרבת אלהים יחפצון (שם נח ב). כי אני יי׳ עשה חסד משפט וצדקה בארץ (ירמ׳ ט כג). והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו את נפשם (יחזק׳ יד יד). ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל ואת אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב ואיש לא יונה וכו׳ (שם יח ה–ז). — ומ״ר צדקות, באותה משמ׳ [2]): הלך צדקות ודבר מישרים מאס בבצע מעשקות נער כפיו מתמך בשחד וכו׳ (ישע׳ לג יה). ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקתינו ונבל כעלה כלנו ועוננו כרוח ישאנו (שם סד ה). עשה צדקות יי׳ ומשפטים לכל עשוקים (תהל׳ קג ו). כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני׳ ט יח). — ובמשמ׳ תכונת הצדק, מדת הצדק והישר, שבמעשיו ודבוריו של אדם: והאמן ביי׳ ויחשבה לו צדקה (בראש׳ טו ו). השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני יי׳ אלהיך (דבר׳ כד יג). ויי׳ ישיב לאיש את צדקתו ואת אמנתו אשר נתנך יי׳ היום ביד ולא אביתי לשלח ידי במשיח יי׳ (ש״א כו כג). ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה ותחשב לו לצדקה לדר ודר עד עולם (תהל׳ קו ל–לא). לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות (משלי י ב). צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע צדקת ישרים תצילם ובהות בגדים ילכדו (שם יא ה–ו). רשע עשה פעלת שקר וזרע צדקה שכר אמת כן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו (שם שם יח–יט). בארח צדקה חיים ודרך נתיבה אל מות (שם יב כח). צדקה תצר תם דרך ורשעה תסלף חטאת (שם יג ו). — צדקת השופט: ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו (ש״ב ח טו). ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה (ישע׳ ה ז). למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה (שם ט ו). ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו (עמו׳ ה ז). לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך (תהל׳ עב א). — וצדקת האל: ויגבה יי׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה (ישע׳ ה טז). ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת (שם כח יז). — ב) כמו אֱמֶת. אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה ובישרת לבב עמך (מ״א ג ו). כי אם יהיה עמך ישראל כחול הים שאר ישוב בו כליון חרוץ שוטף צדקה (ישע׳ י כב). בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב (שם מה כג). הנשבעים בשם יי׳ ובאלהי ישראל יזכירו לא באמת ולא בצדקה (שם מח א). — ובמשמ׳ צדקת טענותיו של אדם: בצדקתי החזקתי ולא ארפה לא יחרף לבבי מימי (איוב כז ו). — ג) במשמ׳ זכות המגיעה לאדם: מצדיקי רשע עקב שחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו (שם ה כג). הוציא יי׳ את צדקתינו באו ונספרה בציון את מעשה יי׳ אלהינו (ירמ׳ נא י). צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת רשע עליו תהיה (יחזק׳ יח כ). הון ועשר בביתו וצדקתו עמדת לעד (שם קיב ג). עשר וכבוד אתי הון עתק וצדקה (משלי ח יח). אלהי השמים הוא יצליח לנו ואנחנו עבדיו נקום ובנינו ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלם (נחמ׳ ב כ). — ד) במשמ׳ ישע וטוב ונצחון: מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות יי׳ צדקות פרזונו בישראל (שפט׳ ה יא). ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני יי׳ את כל צדקות יי׳ אשר עשה אתכם ואת אבתיכם (ש״א יב ז). קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי (ישע׳ מו יג). כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט

צורת הזכר, חסרת הסיום. וכן בא גם מ״ר צדקות במקומות רבים במשמ׳ צדק וצדקה, שהרי אין מין ומספר ממש במשגים מפשטים כגון חסד ואמת וצדק, חיים ונעורים, חכמות וצדקות. ורק תולדות כל מלה ומלה בדברי ימי הלשון נתנו אח״כ לכל צורה וצורה את משמעותן המיחדת.]

1) [כתיב צדקתו, קרי צדקותיו.]

2) [עי׳ בהערה הקודמת.]

תרשיעו זאת נחלת עבדי יי' וצדקתם מאתי נאם יי' (סס כד יז). ובני ציון גילו ושמחו בי״י אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה וכו' (יואל ב כג). עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות יי' (מיכ' ו ה). יי' נחני בצדקתך למען שוררי (תהל' ה ט). יבאו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה (סס כב לב). ישא ברכה מאת יי' וצדקה מאלהי ישעו (סס כד ה). בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו (סס פט יז). הודיע יי' ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו (סס לח ב). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (סס קמה ז). — ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחה ותמור חטאת היא תנטע (ב״ס גני' ג יד). וחסד בעדן ברכה וצדקה לעד תכון (סס מ יז).—ובתו״מ: דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם וכו' (ר' אלעזר, ברכ' ז.). צדקה עשה הקב״ה בישראל שפזרן לבין האומות (ר' אושעיא, פסח' פז:). ערבות שבו צדק משפט וצדקה גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה (חגי' יב:). אחד לדין ואחד לצדקה (ר' עקיבא, סס יד.). — *ובמשמ' מתנות לעניים וכדו': מרבה צדקה מרבה שלום (אבי' ב ז). ארבע מדות בנותני צדקה, הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים, יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו, יתן ויתנו אחרים חסיד, לא יתן ולא יתנו אחרים רשע (סס ה יג). מעשר עני אין פורעין הימנו מלוה וחוב וכו' ואין פוסקין הימנו צדקה אבל משלחין הימנו דבר של גמילות חסדים וכו' (תוספת' פאה ד טז). צדקה וגמילות חסדים שקולין כנגד כל מצות שבתורה אלא שהצדקה בחיים, גמילות חסדים בחיים ובמתים, צדקה בעניים, גמילות חסדים בעניים ובעשירים, צדקה בממונו, גמילות חסדים בגופו ובממונו (סס סס יט) ג' דברים מבטלין את הגזירה קשה ואילו הן תפילה וצדקה ותשוב' וכו' (ר' לעזר, ירוש' תעני' ב א). מוטב שיתפרנסו מן של אביהן ולא מן הצדקה (ר״ש בן יקים, סס גיט' ה ג). האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העוה״ב הרי זה צדיק גמור (פסח' ח.). אין הגשמים נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין (רבי יוחנן, תעני' ח:). המקבל צדקה ואין צריך לכך סופו אינו נפטר מן העולם עד שיבא לידי כך (כתוב' סח.). אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר וגו' אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה וכ״ש כשהן מרובין (רב עוירא בשם רב אמי ורב אסי, גיט' ז.). אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה (מר זוטרא, סס ז:). וילבש צדקה כשריון וכו' מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפ' לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול (בשם ר״א, ב״ב ט:). גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו וכו' (הוא, סס סס). כל תענית שמלינין בו את הצדקה כאילו שופך דמים (הוא בשם ר' ילחק, סנה' לה.). הרחמנין ומאכילי רעבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומים ומחלקי צדקות עליהם הכתוב אומר אמרו צדיק כי טוב (דא״ר ב). מי מעמיד העליונים והתחתונים הצדקה שעושין ביד (רבי אחא בשם ר' ברכיה, מד״ר ויקר' כו). דודי שלח ידו מן החור, אמר רבי אמי כעני שמבקש צדקה (מד״ר שה״ש, פסעמי).—ובסהמ״א: עוד כתבת כי הקהל עשו הסכמה וכו' שכל מי שיבוא לדור בכאן עם הקהל שיתחייב לפרוע עמהם בכל הוצאותיהם וצדקותיהם במסי' ובכל צרכיהם (ריב״ש קלב). אין רגילות להקרא צדקה סתם אלא מה שמחלקין לעניים (תסו' ר״י קולון ז). ידוע הוא דבלשון בני אדם לא מיקרי צדקה אלא מה שנותנים לעניים למאכל ולמשתה ובסות וביוצא בזה (סס ז י). על כן יאמרו המושלים בשר במלח תמלח ורכוש בצדקה (ר״י סטנוב, אסף א כד).—*גבאי צדקה, מחלקי צדקה: וגבאי צדקת משיאין לכהונה וא״צ לבדוק אחריהן (קדוש' ד ה). יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה (רבי יוסי, שבת קיח:). ומצדיקי הרבים ככבבים לעולם ועד, אלו גבאי צדקה (ב״ב ח:). ועי' *גַּבַּי, עמ' 678).—*ארנקי של צדקה: גבאי צדקה וכו' מצא מעות בשוק לא יתנם בתוך כיסו אלא נותן לתוך ארנקי של צדקה ולכשיבוא לביתו יטלם וכו' (ת״כ, בס סס). לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא א״כ ממונה עליה (תלמיד חכם) כרבי חנינא בן תרדיון (ר״א בן יעקב, סס י:). — *קֻפָּה של צדקה: קופה של צדקה נגבית בשתים ומתחלקת בשלשה (ת״כ, סס ח:)אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה, פעם אחת באת אשה לפניו בשני

צורות אחרת לו רבי פרנסני אמר לה העבודה שאין בקופה של צדקה כלום וכו' (שם יח.).—*מָעוֹת של צדקה: מעות של צדקה אין סונין אותן שתים שתים[1]) אלא אחת אחת (ת"כ, שם ח:). מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה והלקתים לעניים (ע"ז יז:). — *וְצִדְקָתָךְ, רמז למי שמראה צדקות יתרה: והזהר מן וצדקתך ואז יהיה לך ולזרעך כל טוב כל הימים (מעשיות, ביהמ"ד ילינק ו, מעשה טו, 146). ואמר הכומר להתליון שיסבב את האיש סביב לתולעים שלא ימית את התולעים וכו' אמר האיש בלבו, אף הכומר הוא מן הצבועים של וצדקתך (שם שם, 147).

צִדְקוּת, ש"נ, — תכונת האיש הצדיק והמצטדק, מלה עברית המשקעת בלשון היהודית האשכנזית.

צִדְקִי, ת"ז, — אמתי: וזה מופת צדקי על הסכמתם בחומר והתחלפם בצורה (עולם קטן, הורויץ, ז).

צִדְקִיאֵל, — שם מלאך הממונה על מזל צדק: והמלאך אשר הוא ממונה על הרקיע הוא ראש ושר על אותה המעלה וקבלו רז"ל שמותם קפציאל על רקיע שבתאי, צדקיאל על רקיע צדק וכו' (מנחת קנאות, 34). ופירש ה"ר מאיר כוכב כי זה הוא לפי סדר המזלות שמזל צדק משמש בשעה אחרונה של ערב שבת ומלאך שלו צדקיאל שמו (אבודרהם, סדר מעריב של שבת ופירושה, כד:). כרובים כרוביאל ממונה עליהם, שנאנים צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם (מסכת אצילות ה, גנזי הקבלה ילינק). וצדקיאל המלאך שהוא שם מלביש אותה חלוקא דרבנן מהתורה והמצוות שעשה בעה"ז (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שעשועי המלך לג, ח.).

צַדְקָן, ש"ז, נק' צַדְקָנִית, מ"ר צַדְקָנִיּוֹת[2]),—כמו צַדִּיק: הקב"ה מתאוה לשמוע שיחתן של צדקניות (ר' זירי, ירוש' סוטה ז ח). שיער הצדקנות שבתוכה

---

1) [עי' ד"ס.]

2) [בעקר אין צדקנית, מ"ר צדקניות, משמשת בתו"מ אלא כצורת הנקבה לצדיק, ורבות כאלה בלשון חז"ל. אך בארמי שבתו"מ בא צַדְקָן אף בזכר: יהי גבר צדקן וכו' וצדקן במצות (שבת קנו.).]

מהו (ר"י בן חנינה, שם סנה' י ח). בנות צלפחד חכמניות הן דרשניות הן צדקניות הן וכו' צדקניות הן שלא נישאו אלא להגון להן וכו' מתוך שצדקניות הן נעשה להן נס כיוכבד (ב"ב קיט:). ותהר האשה ותלד בן אמר רבי יהודה וכו' מיכן לנשים צדקניות שלא היו בפיתקה של חוה (מד"ר שמות א). ד"א ותקרבנה בנות צלפחד וגו' גדולה להן וגדולה לאביהן גדולה למכיר וגדולה ליוסף שכך יצאו ממנו נשים חכמות וצדקניות (שם במדי כא).—ובסהמ"א: בצד צפון יש מסך פרוס מנוגה ואש ירקרק מפריד בין שאר רוחות הגן ושם היכלות גנוזות מן הצדקניות הכשרות שבישראל (סדר גן עדן כ"ב, ביהמ"ד ילינק ג, 135). בגן עדן לפאת צפון יש שבע מדורות מזומנות והיכלות הצדקניות שבישראל המזכות לאל בגמילות חסדים והמזכות תורה לבניהם, הדירה הראשונה אשר שם בתיה בת פרעה וכמה הם הצדקניות אשר שם וכו' (שם שם, 136). הרי אלו מבלי עולם, שאינן אלא נואפות ומכשפות ומראות עצמן כצדקניות שלא יבדקו אחריהן (רש"י, סוטה כב.). ונשים רבות צדקניות הלא תפלתן עמדה לישראל לחומת ישועה (יוסיפון, פרק פה). — ואמר הפיטן: פנות ועזרות מלאו זבחים, פדרים ואיברים הראש והרגל והנתחים, צרידי מנחות כמה עשרוני סוחים, צדקניות קיניהם המה עוללי טפוחים (דוד בירבי שלמה, אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ).

צַדְקָנִי, ת"ז,—כמו צִדְקִי, אמתי: ובהשחת סברא או ראיה צדקנית על אמתת דברנו בנה (עולם קטן, הורויץ, יב).

א. צהב [1]), ממנו א. צָהַב, צָהֹב, *צִהוּב, *צְהִיבוּת[2]).

ב. צהב [3]), ממנו ב. צָהַב, *צְהִיבָה.

א. צָהַב, קל לא נמצא במקרא.

---

1) בערב' צַהִב a), ממש כמו בעברי. [וקרוב השרש אל זהב, ועי' גם צלהב.]

2) [וגזרו בזמן החדש משרש א. צהב גם צַהֶבֶת, ש"נ, Gelbsucht; jaunisse; jaundice.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

a) ضهب

—הפע', צִיִ' מֻצְהָב, — מגון בגון הַזָּהָב, נוטה לצהב: וכלי נחשת מֻצְהָב טובה (עזר' ח כז). —ובספה"א: תלמוד לומר בגדיו בגדים ומה תלמוד לומר אחרים פחותין מהן, כגון שחקים או מפשתן שאינו מוצהב ואין דמיהם יקרים וכו' (בב"י, יומא כג:). בחמרא בסוגא, כיון הנראה מחוץ לכלי זכוכית ואף על פי שהזכוכית עבה כך היה הפשתן מוצהב ונראה בשרו מתוכה (הוא, שם לה:). וכל אחד מהם מהם ממהר ואתו כלי מוצהב המשקה בידו כוס זהב (ר"י חריזי, תחכ' ג, 37). מה נחמד עט סופר ירקרק ומצהב (הוא, שם לב, 261). — ואמר הפיטן: זיהר קחת תרומה נשות לו אהל שאנן, הארון והשלחן והמנורה והמזבחות פז ומוצהב ירונן (רקע"ג, תכני את אוכלה, אזהרות, קובץ מע"י גאו', 39). וחנני חן מצהב, בנצול צול רהב, וכביר הצביר יהב, תורי זהב (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). ואלי קרבתיך באהב, קול השמעתיך מלהב, ותעדי עדי מצהב, תורי זהב (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבת חוה"מ פסח). זהרינו אז יוזהר ויוצהב כמחז מבריק ומצולהב (ר' שמואל יזכה, זולת ויסב, פרידי מהגביי, מ"ל ווייס, 81).

—קל, *צָהַב,—צָהֲבוּ פני פלוני, אורו משמחה: צהבו פניו של רבי (חול' ז:). צהבו פניו של יוסף הבבלי (מנח' יח.). יתיב רבי טרפון וקא קשיא ליה מה בין קודם לעומר לקודם שתי הלחם, אמר לפניו יהודה בר נחמיה לא אם אמרת קודם לעומר שכן לא הותר מכללו אצל הדיוט תאמר קודם לשתי הלחם שהותר מכללו אצל הדיוט, שתק רבי טרפון, צהבו פניו של רבי יהודה בן נחמיה, אמר לו ר' עקיבא, יהודה, צהבו פניך שהשבת את זקן, תמהני אם תאריך ימים (שם סח:). — ובספה"א: אלגביש, אבני ברד, ולפי שצוהבות כאבן גביש שהיא אבן טובה לבנה קורא אלגביש (ר"א בלגנלי, יחזק' יג יא). כאדם השמח ובשמחתו מגלה פנימיות לבו כי יצהבו בו פניו (ר"מ אלשיך, משלי ח). —ואמר הפיטן: יתן הוד לשרי אלפים ומאות בהתהלכי בישימון דוהב, ושתי סנהדריות בארץ הדר שופטים ושוטרים צוהב (רקע"ג, תכני את אוכלה, אזהרות, קובץ מע"י גאו' ב, 42).

—הפע', *הִצְהִיב, עשה צהב ומזהיר, שִׂמַּח, ואמר בן סירא: שמן מהלה יצהיב רופא (ב"ס גני' י י). —ובספה"א: לטש כל חרש נחשת, מצהיב ובערבי ציקל (ר"י א"ס, ספ"ם לריב"ג, לטש). להצהיבו (את השער) ימשחנו בחלב תרנגול שנלוש עמו עפר דלעת (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). —וכמו קל: כל השערים שהיו שם נשתנו להיות של זהב חוץ משער נקנור מפני שנעשה בהן נס ויש אומרים מפני שנחשתן מצהיב (מדות ב ג). מאימתי תורים כשרים משיזהיבו ומאימתי בני יונה פסולין משיצהיבו (ספרא ויק', ויקר' פרק ח). בני יונה משיעלעלו אי עד שיצהיבו תורין משיפריחו אפילו הן זקנים (תוספת' חול' א טו). —ובספה"א: שדומה לפז, מצהיב כמרגלית (בב"י, יומא מה.). איכה יועם, איכה יוחשך יופיין ותוארן של ציון שהיה קלסתר פניהם מצהיב כזהב (ר"י קרא, פירוש איכה, בש' ד' חכמים, כא).

—פעו', *צִהֵב,—כמו הִפְעִ': והגיהוץ הוא שהבגדים של צמר שפין ומחליקין אותם באבן של שיש או של זכוכית וגם הישנים מכבסים אותם במכבש ומצהבין אותם וחוזרים כחדשים (תשו' הריב"ש קז).

—התפ', *הִצְטַהֵב, נִצְטַהֵב, — כמו קל: ובו שער צהוב, מקום שער קשה ממקום בשר חלק ומשנצטהב בידוע שהבשר מת ונחלש (חזקוני עה"ת, ויקר' יג ל).

ב. *צָהַב [1]), פ"ע,—צָהַב אדם עם פלוני, כנגד פלוני, צעק והתקוטט עם פלוני, חרפו ועלבו: anschreien, beleidigen; crier contre, offendre; to shout at, insult: משל לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד בלייוסטוס בשוק אמרו לו השוטים שוטה שבעולם כנגד בלאייסטוס אתה עומד וצוהב מה אם רצה להכותך ולקרוע את כסותך ולחבשך בבית האסורים אתה יכול לו וכו' (ספרי דבר' שט). משל לאחד שהיה עומד וצוהב כנגד אביו אמרו לו שוטה שבעולם כנגד מי אתה עומד וצוהב, כנגד אביך וכו' (שם שם). וכן איש

1) [המלונים מחברים גם שמושים אלו עם א. צהב. ואולם א. צהב, בפרט בשמושו על יד פנים, צהבו פני פ', משמש לשמחה ולטובה ולא לכעס ועלבון; וכן בא ב. צהב, בעבר' ובארמ' שבתו"מ במשמ' צעקה של כעס ועלבון ממש, והבוראה זו הוא מתחלף עם צוח (עי' בנוסחאות המובאות לכמה דגמאות), וכנראה אך מארמ' עבר לעבר', וכן נמצא צהב כלשון קטטה בשמרונית, והוא צח'ב [2]) בערבי', כמשמ' צות, צעק, הרים שאון. ועי' דברי בן חיים, תרביץ יב, 75 וכו'.]

2) صخب

שהיה צוהב עם חבירו היה אהרן הולך אצלו ואומר לו בני למה צהבת את ריעך עכשיו בא אצלי בוכה ומתחרט ואומר אוי לי שצהבתי עם חבירי וכו' (אדר"נ שכטר, נסחה ב, פרק כד). —וביב' פעו', היה צָהוּב עם פלו' או לפלו', היה נעלב, היה בכעס, בקטטה עם פלוני: משל לשני כלבים שהיו בעדר והיו צהובין זה לזה וכו' (ר' יהושע, סנה' קה:). משל למה הדבר דומה לשני לגיונות שהיו נלחמין זה עם זה, לימים הגיע זמן מלחמתו של מלך ועשה המלך שלום ביניהן ועשו שליחות המלך ביחד, כך אש וברד צהובין זה לזה, כיון שהגיע זמן מלחמתה של מצרים עשה הקב"ה שלום ביניהם וכו' (מד"ר שמות יב).

-הפעי,*הִצְהִיב,—הצהיב על המת, צעק עליו בצער: היוצא במטה רבים מצהיבין[1] עליו, אינו יוצא במטה אין רבים מצהיבין[1] עליו (ר' שמעון בן אלעזר, מו"ק כד:). — והצהיב את פלו', עלב אותו, בִּיְּשׁוֹ: שמעה אשתו ממנו יצאה לשוק ופגעה באשת חבירו אמרה לה כך וכך היה בעליך עושה, כך וכך מצהיבו, כך וכך מביישו (אדר"נ שכטר נסחה ב, פרק טו).

צָהֹב[2] ת"ז,—גון, בפרט של השערות, בין אָדֹם וירֹק, קרוב לגון החֶלְמוֹן כשהוא נֹטה לאדמימות, rotgelb; roux; blond: וכו שער צָהֹב דק (ויקר' יג ל). לא יבקר הכהן לשער הַצָּהֹב (שם שם לו).—ובתו"מ: שהיה בו שתי שערות אחת צהובה ואחת שחורה ואחת צהובה ואחת לבנה (ספרא ויק, תזריע פרק ח). מת מתוך השחוק סימן יפה לו וכו' פניו ירוקין סימן רע לו, פניו צהובין ואדומים סימן יפה לו (כתוב קג:). ר' יהודה הוה יתיב קמיה דר' טרפון א"ל ר"ט היום פניך צהובין אמר ליה אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין ואכלנום בלא מלח ואם אכלנום במלח כל שכן שהיו פנינו צהובין (נדר' מט:).—ובסהמ"א: מתהלל הוא ביפיה של כלה שאין צריכה לכחול עיניה כי יפות הן וכו' ואין צריכה לטוח את פניה ולחפות אותן בתמרוקין כי צהובין הן (תשו' הגאו' הרכבי סנו, 180). אי כמלוי ברבית כו', שהן מרויחין ביותר ופניהן צהובין ויפין (רש"י, נדר' מט:). משישפש בעור הדג, שמשפשף העצים של מטה הארוכות והקצרות בעור הדג כדי לעשותן צהובין וחלקים (הוא, שם כו:). שהחפץ והמרוצה במעשה אחר יביט אליו בפנים צהובות ומאירות (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, כלבים, קפ:). ואפי' אם יש לו כמה עבדים ושפחות יעשה הוא עצמו מצותם (של אביו ואמו) בלב טוב ובנפש חפצה ויראו' להם פנים צהובים וישמח בשירותם הרבה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז).

צְהַבְהַב, ת"ז,—שגונו קצת צהב, geiblich; jaunâtre; yellowish, וגם במשמ' גון השערות, blond, נהוג בדבור ובספרות.

צהה[1], ממנו צָחָה.

צָהָה, פ"ע,—היה צִחֵה צמא, גוע מצמא, verdursten; mourir de soif; to be parched with thirst, ואמר הפיטן: אשרי עין ראתה נוגה חוט בנהוגים, והכבוד מחופף כנגד צמים וצהים, והכהן נואם סליחת שוכן גבוהים ומראהו כמראה מלאך האלהים (רסב"ג, אשרי עין, עבודת יוה"כ, ספרדי). ואל תבזה ענותם צמאים לך וצהים, דרשוך ביום זה והם צמאים ורהים (אשר לו כל תפלה, סליח' נעילה, סדור ארם צובה, תריע).—ואמר המשורר: חלו מלכים וצהו בפחד נשלהו (ר"ש שבזי, ספחאן עאלי, שירי תימן, 373).

***צִהוּב**, צִיהוּב, ש"ז, — הפיכת הצבע לצָהֹב, צביעה בצבע צהב, צבע צהב ומזהיר: יכול כל התורים יהיו כשרין וכל בני יונה יהו פסולים ת"ל מן התורים לא כל התורי', מן בני יונה ולא כל בני יונה, פרט לתחלת הצהוב שבזה ושבזה (ספרא ויק, ויקר' פרק ח). — ובסהמ"א: אי זהו גמר מלאכתן של פירות הקישואין והדילועין והאבטיחין משישפשף בידו ויסיר הציהוב שעליהן כמו שער דק וכו' (רמב"ם, מעשר ג ח).

צְהוֹבִי, ת"ז, — כמו צָהֹב, ואמר המשורר: חבלים נפלו לי בנעימים ופני לבשו מראה צהובי

---

1) [בכת"י מינכן: מצווחין.]

2) בערב' צַהִב [a].

[a]) صهب

1) [מן הארמ' שבתו"מ צהא, צחי, המקביל אל צחה בעבר' המקראית.]

וישנתי וערבה לי שנתי הקצותי שבע רצון וצבי (יהודה אברבנאל, זמן חכה, אולר כחמד ב, עב).

***צְהִיבָה**, ס״נ,—קטטה וריב [1], Streit, Zank; querelle; rixe; quarrel, brawl: ולא ימות ונפל למשכב, מגיד שהצהיבה מביאה לידי מיתה (מכי׳ משפטים, מסכתא דנזיקין ו).

***צְהִיבוּת**, ס״נ,—תכונת מי שהוא צָהֹב, צבע צָהֹב: וענין הכל האדמימות והצהיבות (ר״י א״ת, סה״ש לריב״ג, אדם). צהיבות השער יורה על השטות ורבוי הכעס (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). והכרכומות והאודם יורה על השווי וכו׳ והכרכומות והצהיבות מורים על החם (קאנון א ב ב ג). ואע״פ שהיה חוטן כפול ששה מכל מקום מתוך צהיבותו וספיריותו היה נראה מתחתיו כיין צלול הנראה מתוך כלי זכוכית (המאירי ליומא לה:).

***צְהִילָה**, ס״נ,—פעלת הסוס הַצּוֹהֵל: ואחרי כן יפריש מהם קולות החיים שאינם מדברים כצהילה והנהיקה והגעייה והנעירה והדומה להם (הקדמת או״ל לרקע״ג). דהר, מיוחד להרמת קול הסוס כמו שיורה צ״כ הצהילה על מין אחד ממינו (ר״י אבן כספי, שרשות כסף, דהר).

***צָהִיר** [2], ת״ז,—בהיר, מאיר וזך, klar, hell; clair; clear, bright: היות עיקרים אלו בלתי מבוארים מפני גבורת המופתים החזקים כמו מציאות ה׳ ואחדותו ודומיהם מכל מקום אצל חמטיבים לראות בעין יפה מנוקה מכל סיג ובשכל בהיר נהיר וצהיר הנסיון יוכיח על אמתתם (ר״י מוסקטו, כפולות יהודה יט). עצם השמש חומר זך ומאיר צהיר ובהיר (שמשון כהן מודון, קול מוסר, הקד׳) — ואמר המליץ: נפת כשאון מים כבירים, סובאים עד פניהם צהירים, עיניהם כשחר פרוש בהרים (בן־זאב, מליצה לפורים).

א. צהל [3], ממנו מִצְהָלָה *צְהִילָה, א. צָהַל, א. *צַהֵל, *צָהֳלָה.

---

[1] [כך בצדק מא״ש, ואת לשון כל הפסוק התנא דורש: וכי יריבון אנשים וכו׳.]

[2] [עי׳ צהר, הערות, ובנו מלה זו על משקל בָּהִיר ועפ״י נָהִיר במשמ׳ קרובה בארמ׳, וכנראה השפיעה גם המלה צְהֹרוֹת, שהבינוה בת״י במשמ׳ לבן.]

[3] בערב׳ צהל a), [וכן בארמ׳ ובסור׳.]

a) صهل

ב. צהל [1], ממנו ב. צָהַל, ב. *צָהֵל.

א. צָהַל, פ״ע, צָהֲלָה, צָהֲלוּ, תִּצְהֲלוּ, יִצְהָלוּ, — צָהַל הסוס, השמיע קולו באפן המיֻחד לו, צנף, wiehern; hennir; to neigh, ובהרחבה לבני אדם שצוהלים כסוס: סוסים מוזנים משכים היו איש אל אשת רעהו יִצְהָלוּ (ירמ׳ ה ח). כי תפושי כעגלה דשה ותצהלי [2] כאברים (שם נ יא).—ובהשאלה במשמ׳ קול צחוק חזק מפני שמחה וכדו׳, jubeln; s'écrier de joie; jubilate: צַהֲלִי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל (ישע׳ יב ו). המה ישאו קולם ירנו בגאון יי׳ צָהֲלוּ מים (שם כד יד). רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וְצַהֲלִי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה (שם כד א). רנו ליעקב שמחה וְצַהֲלוּ בראש הגוים (ירמ׳ לא ו). והעיר שושן צָהֲלָה ושמחה (אסתר ח יה).—ובסהמ״א: שור גועה אריה שואג איל צוהל (כתר מלכות, ביה״מ ילינק ה ג, 35). — ואמר הפיטן: צהל כסוס מיזן וכרכר, צבאיו במשתה שמנים חשכר (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ שבת א חנכה). — ואמר המשורר: וצהל לסוסים וצפצף לסיפים וגם מן הססים כמו כן לעגורים (דונש, דעה לבי, ספרי דונש על מנחם, 3). — ובינ׳ *צָהֵל, ת״ר צְהֵלִים, צוהל, שמח, ואמר המשורר: ולא תראה לבד רגש צהלים (ר״ש הנגיד, הלי תעס, ברודי, 147).

—פע׳ צִהֵל, צַהֲלִי,—צִהֵל את קולו, עשה שֶׁיִּצְהַל קולו: צַהֲלִי [3] קולך בת גלים הקשיבי לישה עניה ענתות (ישע׳ י ל). — ואמר הפיטן: פנה בתהלתך ורחם על על עדתך ההוגים בשעשוע דתך צהלם ביראתך ותטעם בקריתך ושם תצמצם שכינתך (זכור את אשר עשה, יוצ׳ שבת זכור).

—נפע׳, *נִצְהַל, — נפש נִצְהֶלֶת, שמחה עליזה, ואמר המשורר: נפשו בקול תודה מאד נצהלת (ר״י בן־אברהם, כפשי לך תערג, עולם חדש לו).

—הפע׳, *הִצְהִיל,—הצהיל את הסוס, עשה שיצהל: ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם (רש״י, דברי כ ג).

ב. צָהַל [4], קל לא נמצא במקרא.

---

[1] [עי׳ בהערה לפעל ב. צָהַל, צול, א. צלל.]

[2] [כך הכתיב, הקרי: וְתִצְהֲלוּ.]

[3] [ואחרים מבארים מבנין קל, צהלי בקולך.]

[4] [ויש מחברים פעל זה עם צהר, ועי׳ שם. ואמנם אפשר להבין את הכתוב גם מן א. צהל, כלשון

—הפעי, הִצְהִיל, לְהַצְהִיל,—הִצְהִיל הפנים, עשה שיצהלו, שיהיו מאירים: ויין ישמח לבב אנוש לְהַצְהִיל פנים משמן (תהל׳ קד יה).— ובתו״ם: חמשה דברים נאמרו בשום, משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה זרע והורג כנים שבבני מעים (ת״כ, ב״ק פב.). בשעה שבירך יעקב אבינו את יוסף יצא ופניו מצהילות (ר׳ עזריה, מד״ר ברא״ש׳ לז). ותצהיל פניה ותכס הדאגה אשר בלבה (שם אסתר, ויהי ביום השלישי).—ובספהמ״א: לכסכוסי ביתניתא, חלוק כתונת של פשתן שנכבסה והרי היא קשה ומשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרכבה ואף הליבון שלה מצהיל על ידי השפשוף, אולודי חיורא, הליבון מצהיל (רש״י, שבת קמ.). בני ציון היקרים שהיו פניהן מצהילות כמראה פז איך נהפך תארן לכלי חרס (ר״י קרא, פירוש איכה, בספר דברי חכמים, כא). — ואמר הפיטן: אזי יפי יקרת יהולך איהלה, אזי צפצוף צהר צדקתך אצהילה (ר״י בן אביתור, תחכן ישראל, סלוק, סעה״ס 14)—ואמר המשורר: להצהיל הפנים תנו עוד ערמונים (ראב״ע, כדוד השיר, כהנא א, 30).—וביני׳ מַצְהִיל במשמ׳ שמן, ואמר הפיטן: יעצה לבי מכרי מצהיל איש בעדה עתר (ר׳ שמואל יזכה, אאורה ויכח, שרידי מהגני׳, מ״ל ווייס, 57).

—קל, *צָהַל, צהל פלוני,—היה מזהיר: כדרך שהשושנה נאה בין החוחים כך ישראל נאים בין האומות, אימתי נאים בשעה שעלו ממצרים וצהלו כחבצלת (מד״ז שה״ש, בובר 25).—בינ׳ פעוּ, *צָהוּל, צהול כתות, זך כשמן כתות [1]: ואם ימצא על חלב הלב כמות שחין, תפתח אותה, אם יצא מהשחין מים צהולים כחותים ולא הבאישו כשר הוא (הלכות טרפות לאלדד הדני ג יג, אפשטין, 113). ואם תמצא זאת האבן או זאת המקום אשר נבוע ואחר זאת תתרפא ולא יצא ממנן דם, כי אם מים צהולים ולא הבאיש כשר (שם שם כא, 115).

א. ״צַהַל, ש״ז, — כמו צָהֳלָה, ואמר הפיטן: פצת לנו שיברו, ולמכלכל סיברו, צהל שובע תשודו (ינאי, אמת עין רואה, קרוב׳ לספר ברא״ש׳, ונלא׳, ס). פענית קראו שמו בצהל (הוא, אהוב כי היה, קרוב׳ לס׳ ברא״ש׳, שם סב). וישב בצהר בצהל לצדק צבאיו, ויתחזק בקשת בקידה לקמם קהליו (הוא, ויתחזק באומן, קרוב׳ לס׳ ברא״ש׳, שם עג). צבי מהדום יעל ואדר משעל, צהל משמי מעל ירננו כי ימלוך (ר״א קליר, אנסיכה, מלכיות, מוסף א ר״ה). צהל נוגים צפן לתענוגים, צידו בקנוגים צלצל בחנוגים (מאיר, אילת השחר, יוצ׳ שבת ר״ח).

ב. ״צַהַל, ש״ג,—שמנונית, תכונת הדבר חשמן: עשת שן, ברול עשת, שמנו עשתו, לעשתות שאנן ענין צהל הם (מנחם, מחב׳ עשת).

***צָהֳלָה**, צָהֳלָה, צהלה ש״נ, — תרועת הסוס ותרועת שמחה של אדם Gewieher, Jubel; hennissement, jubilation; neighing, jubilation: אל ירך לבבכם מפני צהלת סוסים וצחצות חרבות (סוטה ח א). באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת בית המקדש נשא את בתיה בת פרעה והיו שם צהלת שמחת בית המקדש וצהלת בת פרעה ועלתה צהלת שמחת בת פרעה יותר מצהלת בית המקדש (מד״ר במד׳ י). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה וכו׳ צהלה עלצה וכו׳ (שם שה״ש, כגילה וכשמחה). — ובספהמ״א: חתכו (לחמור) בסייף ולא הספיק לגמור צהלתו עד שמת (ערוך ערך נער). הפרוש צהלתו בפניו ואבלו בלבו[1] (ר״י א״ת, סו״ה, הפרישות ז). — ואמר הפיטן: פאר וכבוד נותנים לשמו, צהלה ורנה לזכר מלכותו (אל אדון, שחרי לשבת). ונהל נהלאה בקול רנה וצהלה אל המנוחה ואל הנחלה (רמב״ע, דום נפש, סליחה, סעה״ס 77). רני צהלת איומה, משגב לך אני וחומה (ראב״ע, בחרתי באהליבה, איגר 161). פתוכי אש טסים בשש כנפים ברום ובלך, צהלתם ורנתם ערכים תדיר למולך (ר״י זבארה, ארלאלים, סעה״ס 169). איכה פצת בפחדך לפגר ביד פריצים פלאיך, ולא זכרת צהלת צבי צדק אשר צפנת לצבאיך (מאיר, איכה אלת, קינ׳ ת״ב). — ואמר המשורר: תרכב עלי סום רעשה ארץ לצהלתו ואחריתך תהי נשא במוט (ר״י חריזי, הענק ג אות ב, בספ׳ זכרון להרכבי).

שמחה ותרועה, שהרי השמן כאן הוא שמן בֹּשֶׂם ולא שמן זית. ועל יסוד הפסוק בא שמוש הפעל בתו״מ.]

[1]) [ואין צרך לתקונו של א. אפשטין: ברורים.]

[1]) [בדגמה זו ובאחרות נכרת קרבת של א. צהל אל ב. צהל, בין שהם בעקר שרש אחד, ובין שנתקרבו בהרגשת הכותב.]

צהר[1], ממנו ∞הצהרה[2], יַצְהָר, ״צָהִיר, צַהַר, צֹהַר, צָהֳרַיִם.

צָהַר, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הִפְעִ', יַצְהִירוּ, — א) הִצְהִיר פלוני, עשת יִצְהָר, שמן: בין שורתם יַצְהִירוּ[3] יקבים דרכו ויצמאו (איוב כד יא). — ובסהמ״א: צמח נו״ק אשר יצהירו ממנו שמן (כ״ס בלוך, שבילי עולם ב, ארץ כוש, ד:). — ב) *הִצְהִיר הַשֶּׁמֶשׁ, הגיע למקומו בצהרים, ואמר בן סירא: שמש מביע בצאתו חמה מה נורא מעשה יי׳ בהצהירו ירתיח תבל לפני חרבו מי יתכלכל (ב״ס גני׳ מג ג). — ג) ״ובמשמ׳ האיר והבריק: ושחלת, שורש בשם הלק ומצהיר כצפורן (רש״י, שמות ל לד). זו פדחת, המצח שהוא הלק ומצהיר יותר מכל הפרצוף (הוא, שבת קנא:). וכשהוא (הירח) מתרחק מן החמה כמהלך הלבנה בחדש או מצהיר מהאור הנשפע עליו מן החמה (ר״י ניקטיליה, גנת אגוז ב, אמצעי, כא:). — ואמר המליץ: החכמה תאלף בניה ותצהיר לכל משכיליה (ב״צ כ״ס ד י). פה כל צפור כנף בין שורותם יצהירו, מבין עפאים יתנו קול יתרועעו אף ישירו (ר״י סטנוב, דברי ריבות, ב.). — ד) *וכפ״י, עשה שיאיר ויבריק[4]: וראשית שמנים ימשחו וכו׳ זה שמן אנפיקנון שהוא משיר את השער ומצהיר את הגוף (ר׳ ינאי, מד״ר ויקרי ה). — ובסהמ״א: ובעת ההיא מתיקר׳ ותתיפה ומתהדרת בהדרת גאון עוז תוקף הדרתה ואז העליון יסגלנה להצהיר זיוה להכניס׳ בהדרת זוהר ולצוררה בצרור החיים (ס׳ אורח׳ לדיקים, שער השמחה).

(לחם הערשים) ממעט את הדם וממעיט את המרירה ודוחה את הירקון ומצהיר את הפנים (אסף 33). — ואמר הפיטן: יה מהיר טומאת טינוף דמינו, ותלבין ותצהיר צואת אודמינו (ינאי, אורחות עהורות, קרובי לפ׳ ויקר׳, זולאי, קכו). סבר לרוששי, צר בסור ששי, ועלה ואששי, בהצהיר עששי (ר״א קליר, אספרה אל חק, קרובי לפורים). ובערפל, מקום אפל, הלא יכפיל להאירה, ובסביבו, בתוך רכובו, יקר נצה להצהירה (שלום, סמך לעד, אופן הפסקה ב). תשא חטאינו כשלג וכצמר תצהירה, כאז על יד שלות ביד איש עתי המדברה (אליעזר ברבי נתן, אכפרה, סליחי מוסף יוה״כ). עזור לשובתים בשביעי בהריש ובקציר לעולמים. פוסעים בו פסיעה קטנה סועדים בו לברך שלש פעמים, צדקתם תצהיר כאור שבעת הימים, יי אלהי ישראל הבה תמים (משה, כל מקדש, זמירי ליל שבת). — ה) ״והצהיר את הדין, הוציא אותו לאור, ואמר הפיטן: המלא על צאצאימו רחמים, דיננו הצהר ולא נצא נכלמים (שמעון בר יצחק, תמים פעלך, יוצ׳ ב ר״ה). דרכי טובך לא תחדיל לעמוסים, דינם הצהר בצהרים להשים (יי אלהי הצבאות, סליחי שחר׳ יוה״כ). דורשי קרבתך בלב קרוע ורתות, דינם הצהר צדק קבל כנתוח (שלמה, אורח לדקה, סליחי מנח׳ יוה״כ). — ו) ובמשמ׳ באר ופרש[1]: ואסור לאכול לאחר הביעור, א״א בחיי ראשי לא האיר ולא הצהיר מהו הביעור האוסר על כל אדם (השגות הראב״ד על הרמב״ם, שמיטה ויובל ז ג). — ז) בזמן החדש התחילו להשתמש בפעל זה במשמ׳ הוציא מפיו בפרוש, .erklären; declarer; to déclare

—קל, ״צָהַר, — האיר, הזהיר, ואמר הפיטן: כן צדקה מלולו צוהרים מהלך חבלו (יהודה בירבי מנחם, אמרת רכן, יוצ׳ לשמח״ת, מחז׳ איטל׳ ב, קפט.). — והלכה צוהרת, היא מאירה וברורה[2]: אין הלכות כלאים צוהרות ומאירות לכם (כת״י, קידושי׳ לט., ד״ה לא להריחו). — ובינ׳ פעו׳, צָהוּר, הלכה צהורה, כמו צְהִיר, צְהִירָה: תו אכלו כו׳, בואו ולמדו הלכות צהורות[3]

---

[1] בערב׳ ظهر (a), בארמי׳ טהר.

[2] [המלה חֻדשה ע״י המחבר בקרוב בשנת 1910).]

[3] כך הקדמונ׳ ורב החדשים. קצת החדשים מפרשים מענין צהרים, כמו בן סירא.

[עקר נושא הפסקת (כיחוד פס׳ ו, י—יא) הוא גורל אנשים שלא יצליחו בעבודתם, אשר אף כשישאו עמר התבואה הם רעבים, ואף כשידרכו יקבים יצמאו, ומכאן גם יצהירו לשון דריכת שמן יצהר היא, ועל כן טמון באותיות של בין שורתם בטוי המורה על כשלון עבודתם; אולי מפני נשירת זיתם (עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב).]

[4] [כמו הצהיל.]

(a) ظهر

---

[1] [ומעין זה בארמ׳: והשתא מצהיר לן מה דאשכחן בכולה סוגיא דכולהו מודו בסדר החדשים (ריטב״א על ר״ה פא, ג:).]

[2] [השוה נהיר לי במשמ׳ זו בתו״ם.]

[3] [בדפוסים: צהובות, אך ברור שצ״ל צהורות, וכנראה אף לקמן: מחוורות. ועי׳ הפע׳, הצהיר, במשמ׳ באר ופרש.]

מרווחות אצל רבא (רש״י, ב״ב כב.).

—פעי, ״צִהֵר, — כמו הפע', ואמר הפיטן: צִיהַרְתִּי לך ערבית ושחרית, לצאת ולשום לך שאירית (ינאי, אקירי מקומך, קרובי לס' ברא', זולאי, ה). פדית בלהבות אש אשר חצב קולך, צִהַרְת אור מקבלי לא יהיה לך (שמעון בר יצחק, אילת אהבים, יוצ' ב' בשבועות).

צֹהַר [1], ש״ז, — מכסה גבנוני בעין גב, Rücken; dos; back: צֹהַר [2] תעשה לתבה ואל אמה תכלנה מלמעלה (בראש' ו יז). — ובסהמ״א, במשמ' חלון: האחת מלאה בה ביפיה זהר, ולו היתה כימי נח עשאה לתיבה צהר (עמנואל, מחב' ג, 14). — ואמר המשורר: קחה ספר כמו צהר תקימו, וכנר אל נתיבתך תשימו (זכריה הלוי, ש״ר בפתיחת ספר המאור על הרי״ף ברא' האלפסי סדר זרעים). בלו בעיר מצור אותי כסהר, עד כי בחסדו אל פתח לי צהר (כהנת אברהם א לח, כב). וכמו בשדה אביב יציץ הפרח, בצהר דמות

[1]) בערב' טַ׳הר a).

[2]) רב הקדמו' וכמו״כ קצת החדשים פתרו מלה זו מלשון צהרים, כך גם עקילס, ואמרו שהצהר היה כעין חלון. אך כבר הסכימו רב החדשים כי הכונה בצהר היתה למכסה גבנוני, והוא כמו המלה טַ׳הר a) בערב'.

[השרש צהר שמש בראשונה כלשון גבה, ומכאן טַ׳הַר בערב' במשמ' גב, וכן באשו' צִיר, וכמלת היחס במשמ' על, מעל, למעלה. וכן באוגרית' בטִ׳ר, למ׳ר במשמ' זו. ומכאן צהרים, בעקר למעלה, מקום גֹּבַה השמש וזמן עמידתה למעלה, שהוא גם הזמן שאורה חזק ומרבה ביותר. ומכאן, מצהרי השמש, הירח והכוכבים, קִבֵּל השרש גם את משמ' הזריחה; כי השומע את המלים: הצהיר (הגביה) השמש, הבין: הזהיר, האיר השמש וכדו'. על פי תכונתו להאיר נקרא גם השמן למאור יצהר, ובארמ' תנהיר, מלה שיש לראותה אף במקרא. עי' פַּלְגַּת הערה. ועי' בהערות הבאות. והשבעים תרגמו כפעל בבינוני, ἐπισυνάγων, מאסף, מקבץ תעשה את התבה, ואפשר שפרשו את המלה כמו צואר במשמ' צמוד (עי' צואר, הערות), כלומר תחתים שנים ושלשים. אך רב המפרשים העברים ראו קרבה בין צֹהַר וזֹהַר, ולפי זה אף השמוש בסהמ״א. וכן כותב אבן כספי (סלסות כסף, ערך להב, 33): צהר, מן זהר, קראו מזה שם לחלון ידוע אצלם שממנו יכנס זוהר ונוגה.]

a) ظهر

פרחים יארוג הקרת (לטריס, כסא בישראל, ממלרים לגוטלובר, אב ובנו, 28). — ומ״כ ״צָהֳרַיִם, צוהרים: בו (בשמים) ארובות וצהרים (בתי הנפש והלחשים). חלונים שקפים, כמו צוהרים, יען כי בחוץ רחבים ומבפנים צרים ויפה מאירים (למח דוד, עבריות, שקף, רכג.). — ובמשמ' זֹהַר, מאור, לבון: התם מיחזי כאולודי חיורא, שמקפיד על ליבונו וצוהרו של סודר יותר מכיתניתא (רש״י, שבת קמ.). מבפנים לקישורייך שערך נאה ומבהיק כצוהר ולבנונית (סוטה, שה״ש ד א). — ואמר הפיטן: ויתחזק בפרזון בפקידה לפאר פרחיו, וישב בצהר בצהל לצדק צבאיו (ינאי, ויתחזק בלומו, קרובי לס' בראש', זולאי, עג). אזי יפי יקרות יהולך איהלה, אזי צפצוף צהר צדקתך אצהילה (ר״י בן אביתור, תתכן, שעה״ש 14). קנינך חרם וסהר ואפל וצהר באונך, ועמק והר וברוש תדהר בגאונך (יצחק בן גיאת, קנינך, שם 19). הריץ דברו וחוג התגלגל, עשה צהר על גיא ועל הר, כוכבי זהר עצם טהר, ושמש וסהר חורים על גלגל (ר״י הלוי, ישעת, שם 107). פודה משחת שלח למחולת מחנים היום מרפא ותעלה, צוהר המצא לה מהשכה ופקוד על מעבידה יום חשך ואפלה (אליך אקרא, יוה״כ מימנים). צפיקת בשר אין באסיפתו, נוכח מהביט יראתו, צוהרו כבחיוו לעלותו, ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו (יהודה בירבי מנחם, אמרת כנן, יוצ' לשמחת תורה, מחז' איטלי ב, קפט:). — ״וצֹהַר עינים במשמ' משקפים: צהר עינים בריללע (בן זאב, גרמני עברי). ובלעדי צהר העינים לא אכיר גם את מכרי אם מרחוק לפני יתיצב (ר״ש בלוך, אורה״ם ד, 259). — ״וצֹהַר במשמ' צָהֳרַיִם, ואמר הפיטן: שמך אל אברך בפי כל זמן, בבקר וצהר ועת אשם (ספתי, קונטי הפיוטים, מק״כ, 48). צגים במשמרות צהר [1]) ואשמורות צלצול גם זמירות צהל קול ירועו הולך וחזק (יצחק הקטן, ירוללו, אופן שבת חוה״מ סכות).

צָהֳרַיִם [2]), ־רַיִם, — אמצע היום, כשהשמש במרום השמים, Mittag; midi; noon: כי אתי יאכלו

[1]) [בקצת מחזורים מנקד צְהָר.]

[2]) גם במואבי, בכתבת מישע [(שורה 15) כתוב: ואלתחם בה מבקע השחרת עד הצהרם. וכתיב זה בא בנגוד לצורת הרבוי, ואף הרבוי הזוגי, בכתבת זו, שהוא בנו״ן ולא במ״ם, כגון מאתן (=מאתים)

האנשים בַּצָּהֳרַיִם (ברחש׳ מג יו). ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו וכו׳ ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו וכו׳ ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה (מ״א יח כו—כט). וישב (הילד החולה) על ברכיה עד הצהרים וימת (מ״ב ד כ). קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמ׳ ו ד). ושמע זעקה בבקר ותרועה בעת צהרים (שם כ יו). ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה (תהל׳ נה יח). איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים (שה״ש א ז).— ולהורות השעה שהשמש מאיר בו בעצם תקפו: והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה (דבר׳ כח כט). שיתי כליל צלך בתוך צהרים (ישע׳ יו ג). והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (עמו׳ ח ט). אשדוד בצהרים יגרשוה (צפנ׳ ב ד). יומם יפגשו חשך וכלילה ימששו בצהרים (איוב ה יד). ומצהרים יקום חלד תעפה כבקר תהיה (שם יא יז). -- מִשְׁכַּב הצהרים, שְׁנַת צהרים: והוא שכב את משכב הצהרים (ש״ב ד ה). — ובתו״מ: שינה של שחרית ויין של צ ה ר י ם ושיחת ילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם (רבי דוסא בן הרכינס, אב׳ ג י). צהר תעשה לתיבה א״ר יוחנן אמר לו הקב״ה לנח קבע בה אבנים טובות ומרגליות כדי שיהיו מאירות לכם כ צ ה ר י ם (סנה׳ קח:). אמר לו (יוסף הבבלי לר׳ אלעזר בן שמוע) השוחט את הזבח להניח מדמו למחר מהו וכו׳ שחרית אמר לו כשר, צ ה ר י ם אמר לו כשר וכו׳ (מנח׳ יח.). נגלה לו אותו הרוה אמר ליה רבי הרי כמה שנים שאני נתון כאן ו ב צ ה ר י ם ובלילה וביום וכו׳ (תנחומא קדושים ט). טלו מקליכם ומגלכם וצאו עליו בשעת ה צ ה ר י ם

אש (ס׳ 20). ומכאן שעדין הרגש, שאין כאן צורת רבוי (וכן בארמ׳ טיהרא, בערב׳ טֹהר [a]) ביחיד במשמ׳ זו) אלא תה״פ כמו י ו מ ם, ר י ק ם, ורק אחר כך הבינו גם צהרים, ערבים כמ״ז עד שאמרו ב י ן הערבים (עי׳ טורטשינר, Entstehung d. semit. Sprachtypus, עמ׳ 71 וכו׳) כי עקר משמ׳ צהרים היא (עי׳ ההערה לסרס) בהיות השמש למעלה, וכן ערב, ערבים פרושו בעקר ערב־שמש, ב ו א השמש, וכן שמורה צורה מלאה זו (אֱרֶב שֶׁמֶשׁ) ואף שמושו של הפעל ארב (ערב) בכלל במשמ׳ בא, נכנס, באשור׳.]

[a] ظهر

ואמרו שלנו נצה וכו׳ (שם שם).—קַו הַצָּהֳרַיִם, אחד הקוים המדמים העוברים על כדור הארץ מן הקטב האחד אל השני, Meridian; méridien; meridian.

א. **צַו** [1], צָו, — אחד מצרופי הקולות הכפולים צַו צַו שהיו האומנות משתמשות בהם לדבר להילד בשעה שהן היו מדדות אותו לזרוז בהליכה: את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צַו [2] לָצָו צַו לָצָו קו לקו קו לקו זעיר

[1] עי׳ הערה שאחרי זו.

[2] הקדמונ׳ וגם רב החדשים ראו במלה זו המלה צַו במשמ׳ מצוה [וכן השמוש היום], אך קושי המליצה בולט. ואולם בתהלת הפסוק מדבר על גמולי מחלב עתיקי משדים, וזה מרמז לנו כי אלה המלים הכפולות הן מלשון הדבור עם ילדים, ובזה כל המליצה מקבלת צורתה הטבעית. וכבר הדגישו גם קצת החדשים כי יש כאן צרופי קולות שאין להם משמע מיוחד, אלא שסברו כי הם חקויים לגמגום השכור.

[על פרוש אחר, המתאים יפה ללשון ולענין גם במקום זה וגם בישע׳ יה, ששם לא ידבר על ילדים, העיר ראשונה גיגר, ובעין דעתו יכהשלמת הענין טורטשינר (ביחוד במחקר דביר ב, 68), וז״ל: הענין שהנביא מדבר שם עליו, הוא שכרון „שכורי אפרים", ובתוך דבריו אלה הוא אומר (ח) כי כל שלחנות מלאו קִ י א צֹ אָ ה בלי מקום. ואם סמוך לזה הוא ממשיך, את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם, אין ספק בדבר, כי קו לקו וצו לצו הם המה קיא צואה שלפניהם; וזאת דעת הנביא: את מי אורה דעה? הן שכורים כלם וכילדים קטנים ממלאים הם כל מקום קיא צואה. ומשום שדברים אלה גסים הם ביותר, מוסיף הנביא — או יד אחרת — את הפסוק י״א: כי בלעגי שפה ובלשון אחרת (טמאה) ידבר אל העם הזה. מצד השפה אין להתפלא על חסרון אות א של קיא, צואת במלים קו וצו; כי כן אנו מוצאים גם שתו וקיו (כתיב: קוו) במקום קיאו. קציר אחר במקום צאה אנו מוצאים בישע׳ ל כב: „צֵא תאמר לו" מקביל אל „תורם כמו דוה", שכבר בארו קדמונינו בצדק: צאה תאמר לו. והכפלת המלה כמו במלת צו לצו אנו מוצאים בקללת שמעי את דוד שמו׳ ב ט״ז ז: וכה אמר שמעי בקללו: צֵא צֵא איש הדמים ואיש הבליעל וכו׳. ומשום כך גם מלת קַוְקַו שבפרק י״ח, ג־ז: גוי קַוקַו ומבוסה, אותה מלה היא המורה על דבר נמאס ועל גֹעַל נפש, כי הרי גם מלת מבוסה בת לויתה של מלת קוקו מתפרשת ע״פ פי הפסוק במשלי כ״ז ז: נפש שבעה תָּבוּס נפת. הן

שם זעיר שם כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה וכו' והיה להם דבר יי' צַו לָצָו צַו לָצָו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע' כח ט–יג). — ובפהמ"א במשמ' מעט מעט, קמעה קמעה: ולכן אני קושר קנה על קנה ואשיגנו וכן בענייני התורה צו לצו קו לקו (צרור המור, שלח). ושכר אמת לבאים אל שעריו כי הוא המורה את דרך עץ החיים צו לצו קו לקו (רמב"ה, הקד' משמ' הבית). וילך בכל עניניו קו לקו צו לצו (משל הקדמוני ה, י:). לכן הוציא אור מאור ע"י הרושם ומשגית ע"י הרחקת האור קו לקו צו לצו (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער פרטי מעשה עולמות, קעח.). כשם שמדריכים את היונק בהרגל ההנהגה צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם (ר"י קטנוב, דברי ריבות יט, מח.). — ואמר המשורר: דרשו לירוא אל ולאהבו לאהוב את רע, לרדוף שלום וחדל מהיות מוסר פורע, צו לצו קו לקו מוסר חכמה הודיעו (ד"ר הירץ, שירים לכבוד הקיסר יאזעפום השני, בה"ע תקמ"ב, 107). — °ובמשמ' מדה כנגד מדה, ואמר הפיטן: קו לקו כרעתו צו לצו כרשעתו, שבעתי מרורתו, נבריה עבודתו (יעקב בן נאים, אחות היה, קרובץ אהנ"יל, קמד.). —°ונהגו להשתמש במלה צו במשמ' צווי, מצוה בצרופים כגון צַו הזמן, צו השעה וכדו'.

ב. צַו [1]), צו, ש"ז, —חטא ופשע, מעשה בושה, וכדומה: עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו [2]) (הוש' ה יא). —ואמר המשורר: אל תתחבר עם עובדי הצו והרחק עצמך מאיש חמס וממליצי (עזרא הבבלי, חוכמ' מוסר יח, לב:).

צָו, ע' צוה, קל.

צוא, סמנו א. צֵא, צָאָה, צֹאָה [1]).

***צַוָּאָה**, צוואה, ש"נ, —מעשה המצוה ומפקד, צִוּוּי [3]), שהציווי מיד: Befehl; ordre; order, command בשעת מעשה ולדורות, מצווי הזה, מנין לכל הצוואות שבתורה, היה רבי ישמעאל אומר, הואיל ונאמרו צוואות בתורה סתם ופרט באחת מהן וכו' (ספרי במדי א). וכתבתם, הכל בכתב, אפילו צוואות (רבי אושעיא, ברכי טו:). גבי סוטה אלות כותב, צוואות אינו כותב (רבי יהודה, שם שם). האלה למעוטי צוואות וקבלות (סוטה יז.). אמר להם (יוסף), בשוק של זונות מה טיבכם וכו', לא כך צוואת אביכם (מד"ר בראשי' לה). — ובפהמ"א: בזרעים לא נאמר בצוואתם למינו אבל ביציאתם נאמר מזריע זרע למינהו (רש"י, חול' ס.). — °ובדקדוק, כמו צִוּוּי, imperativus: כגון שכתב שלש אותיות שמר, אין הקורא יודע ענינה אם היא שמֹר לשון צוואה או שמר לשון הגדה וספור (הוריה הקורא, דרנבורג, 58). —°וצַוָּאַת אדם המצוה על ביתו לפני מותו [2]),

---

ישעיה שנא את הכושים ולא להללם בא אלא לגנותם. ע"ב. ועי' א. צֵא, הערה. לעמת זאת אין לבאר ב. צַו מענין זה, ועי' שם הערה.]

1) עי' הערה שאחרי זו.

2) השבעים: שוא, אך רב הקדמו' פרשו במשמ' מצוה. והחדשים הגיהו שָׁו, כמו שוא. [אין פרושי המפרשים ואין תקון החדשים מניחים את הדעת ואין גם א. צו במשמ' המצעת בהערה שם בא בחשבון כאן לפי הענין. הרי נאמר כי עשוק, רצוץ משפט אפרים, כלומר כי עשקו ורצצו אותו במשפט, שלא כראוי לו, ואיך אפשר לנמק זאת בחטאו הוא? ונדמה שמעשה עשק ורצוץ ע"י אחר צריך להזכר כאן, ועל כן אולי היה עקר כונת הדברים: כי הואיל הלך אַת רָצוֹ, כלו' רצוץ הוא אפרים, כי אחיו, כנראה אחיו עֵשָׂו, אדום הוא העז (הואיל) והלך ורצץ אותו. והשוה בדברי עמוס, בן זמנו של הושע (א יא) על אדום: על רדפו בחרב אחיו ושחת רחמיו וכו', ואין כאן הלך אחרי במשמ' הרגילה, אלא הלך לעשות, כמו: וילך איש מבית לוי ויקח וכדו'.

ואשר לצורת השם אלה דברי רד"ק במכלול (שער דקדוק השמות, ליק, קעט.): ובכנוי צַו וכו', צָוו וכו', צַוֵּךְ וכו' וקבוצם צַוִּים וכו' צַוֵּיכֶם וכו'.]

1) [כאמור בהערות למלים אלו שיכות הן לשרש צוא או ציא, ואין שרש צאה בלשון הקדומה. וכשם שבא במקום קיא (צאה) אף קי בלי אלף, שתו וקיו, כן בא כנראה אף צו לצו קו לקו במקום צוא, קוא וכדו'.]

2) [ועי' בהערה הבאה.]

3) [בתו"מ אין המלה כמונח במשמ' זו ממש, ונהוג שם הבטוי מתנת שכיב מרע. ואמנם בבבלי (ב"ב קמז.) נדונה השאלה מנין למתנת שכיב מרע שהיא מן

Testament; testament: והאי דוקיא אחריתי נמי דדיקת היש הפרש בצואת שכיב מרע היכא דאמ' כתבו לחיים להיכא דאמ' כתבו סתם, לא צריכת לה, דמתנת שכיב מרע בשטר היכא דאינו מיפת את כוחו לא מהניא כלום וכו' (תשו' הגאו' הרכבי תקיג, 256). וכל אותן דקדוקין שדקדקתם בענין מתנת שכי מר' וצואתו עמדנו עליהם ועיינו בהם ומצאנום ענינים יפים וברורים (שם שם). וששי' האי דנהגו בני מקומנו לכתוב בצואת שכיב מרע אמ' לנו פלי היו עלי עדים בקנין וכתבו וחתמו מעכשו ותנו ביד פלי' וחששת שמא יהא שטר לאחר מיתה, אל תחוש לדבר זה וכו' (שם תקטו, 257). ודאת חזי דכל צואה שלא נתברר לעדים שמא מאותו חולי אותה צואה בטילה היא, כך הוא שאין עושין בצואה מעשה וכו' (שם תקיז, 257). והילכך צוואת שכיב מרע היכא שהיא בלא קנין אינה צריכה לשטר שהשטר לזכרון בעלמא כותבין אותו כי הצוואה היא העיקר ובה נקנית הכל באמירה בעלמא והשטר לזכייה בעלמא היא שנכתב (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 78). ואיתשיל חד מרבוואתא ראובן בריא ומהלך בשוק ועמד וכתב כל נכסיו בלשון צוואה ואמ' מתיירא אני שמא יארע לי מות פתאם והנני מצוה עתה שאם יארע עלי הקץ החקוק שיהיה ממונו כך זכך לפלוני התעמוד הצוואה הזו בין שהזכיר שם מיתה או לא וכו' (שם שם). — "וכשמות לאגרות מכתבים וכדו': צואת ר"י אבן תבון, צואת הרמב"ם לר' אברהם בנו, צואת הרא"ש, וכדו'. — "שטר צואה: והשטר הארבעה וחמישים הוא שטר צוואה והוא צוואת שכיב מרע שקונה בצוואה בעלמא וכו' (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 75). וזהו נוסח שטר צוואת שכיב מרע וכו' (שם 75). נשאלתי אפוטרופום שעשה שטר משמוש בעדים ואחר זמן סמוך למיתתו עשה צואה וכתב רשימה ממה שיש

התורה, ושם מובאים דברי האמוראים הלומדים זאת מן הפסוקים: בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (מ"ב כ א), או מן: ואחיתפל ראה כי לא נעשתה עצתו וכו' ויצו אל ביתו ויחנק (ש"ב יז כג), וכפרוש לענין נאמר בגמרה: בצואה בעלמא, וצ"ע. ואולם עי' גם בשמוש הפעל בתלמוד: צוה מחמת מיתה וכדו'.]

בידו מעזבון יתומים שנתמנה עליהם לאפוטרופוס (מהילת יעבץ ב קב, כב:).—ועי' צִוָּיָה.

צֹוְאָה, צוֹאִי, עי' צֹאָה, צֹאִי.

צַוָּאר [1]), ס"ז, סמי' צַוַּאר, ככ' צַוָּארִי, צַוָּארֵנוּ צַוָּארְךָ, ־רֵךְ, צַוָּארוֹ, ־רָהּ, צַוָּרָם, סמי' מ"ר צַוְּארֵי, ככ' צַוְּארֵיכֶם, צַוָּארָיו, צַוְּארֵיהֶם, צַוְּארֹתֵיכֶם, — צַוַּאר גוף

---

[1]) אין ספק בדבר, כי שם זה נגזר משרש א. צור. שהיה בלשון השמית הקדומה במשמ' נטית ומספה, ונשאר שמושו בערב' בשרש צור [a]) במשמ' נטיה, ובפרט נטית הצואר. אמר אלמנצור בלשאן אלערב, אחרי הביאו עדיות לפרוש צור המשמ' מיל (בערב', והוא נטיה), וז"ל: וח'צ בע'צהם בה אמאלת אלענק וכו' ופי חדית' עכרמה חמלה אלערש כלהם צור הו ג'מע אצור והוא אלמאיל אלענק לת'קל חמלה וקאל אלליתי אלצור אלמיל ואלרג'ל יצור ענקה אלי אלשי אד'א מאל נחוה בענקה וכו' וצאר וג'הה יצור אקבל בה, — ובעברי' ויחדו קצתם את הפעל צור בענין נטית הצואר וכו', ובחדית' עכרמה נאמר (חמלת אלערש כלהם) צור, הוא רבוי של אצור, והוא מי שנוטה צוארו מפני כבד המשא, ואמר אלליתי שצור הוא נטיה, ואלרג'ל יצור ענקה אלי אלשי, פרושו האדם יטה את צוארו לעומת הדבר, וצור וג'הה פרושו: פנת פנים. ואמר ריב"ג: את'בת שאכנ אלמד פיה אלפא כמא אתיבת שאכנ אלמד מנ ויבאו חילם אלפי פי ויבאו חלאמה ורבמא אשקטוה מן אלחיט כמא צנעוא פי קולהם ואדיריהם לא הביאו צורם, ע"כ. ובעבר': נתקים נח המשך בו, האלף, כמו שנתקים נח המשך מן ויבאו חילם בהמלה חלאמה, ויש שהפילוה כמו שעשו בהפסוק לא הביאו צורם. וכך רד"ק: ונכתב בהם האלף למשך ונפלה מן ואדיריהם לא הביאו צורם, ע"כ. ורב חחדשים אמרו כי זה נעשה בכונה להבדיל בין מלה זו והשם צור, אך זה רחוק, כי למה עשו זאת דוקא בשם זה ולא בשמות אחרים. וכבר אמר Olshausen כי הכתיב המלא הזה מעיד כי לפנים היתה האלף יוצאת במבטא ואמר צַוַּאר, ואח"כ נחה האלף ונשארה בכתב כמו שנקבעה קודם שנחה, והסכים לזה גם Böttcher ואחרים. ואולם משמוש הלשון בשם זה הרבה ברבים, צוארי, צואריכם, אנו רואים כי העברים חשו בהצואר גוף קבוצי. טעם הדבר באר רד"ק: לפי שהוא שני צדדים הימין והשמאל, אך זה דחוק, כי גם לאברים אחרים יש שני צדדים ואינם באים בלשון קבוצי, ולכן יותר נכונה דעת קצת החדשים שמ"ר זה הוא שם התוליות של הצואר שעל ידיהם הצואר יכל לסב תנת והנת,

---

[a]) صور

בע"ח, חלק הגוף שבין הראש והכתפים, Hals; neck; cou: ואת ערת גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (ברא' כז יו). וישם רבד הזהב על צוארו (שם מא מב). קרבו שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה ויקרבו וישימו את רגליהם על צואריהם (יהוש' י כד). נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים (שה"ש א י). כמגדל דויד צוארך (שם ד ד). צוארך כמגדל השן (שם ז ה). — ושל בע"ח: ויקח את השהרנים אשר בצוארי גמליהם (שפט' ח כא). ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה (הוש' י יא). התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רעמה (איוב לט יט). בצוארו (של לויתן) ילין עז (שם מא יד). — עד צואר: וחלף (הנהר) ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע (ישע' ח ח). ורוחו כנחל שוטף עד צואר יחצה (שם ל כח). ערות יסוד עד צואר (חבק' ג יג). — נפל על צואר פלוני, ועל צוארי פלוני, לחבקו, בכה על צוארי פלוני, וכיוצא בזה: ויחבקהו ויפל על צ ו א ר ו[1]) וישקהו ויבכו (ברא' לג ד). ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך ובנימן בכה על צואריו (שם מה יד). ויפל על צואריו ויבך על צואריו עוד (שם מו כט). — נרדף על צוארו: על צוארנו נרדפנו יגענו לא הונח לנו (איכ' ה ה). — ומקום העל של הבהמה, ובמליצה שם עלו על צואר פלוני, הכניעו, שמהו לעבד, ופרק על פלוני מעל צוארו, השתחרר ממנו: ועל הרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך (ברא' כז מ). ונתן (האויב) על ברזל על צוארך עד השמידו אותך (דבר' כח מח). והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועלו מעל צוארך (ישע' י כז). על ברזל נתתי על צואר כל הגוים האלה לעבד את נבוכדנאצר מלך בבל (ירמ' כח יד). — ושבר העל מעל צואר פלוני, שחררו: ככה אשבר את על נבכדנאצר מלך בבל בעוד שנתים ימים מעל צואר כל הגוים (חנניה, ירמ' כח יא). אחרי שבר חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא (שם שם יב). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אשבר עלו מעל צוארך (שם ל ח). — נתן צוארו בעל פלוני, נכנע לפניו: והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר מלך בבל ואת אשר לא יתן את צוארו בעל מלך בבל בחרב וברעב ובדבר אפקד על הגוי ההוא וכו' והגוי אשר יביא את צוארו בעל מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו (שם כז ח–יא). — ושם המוטת על צואר

לכן אפשר שבתחלה הגו את רגש הרבים הזה בצורת מספר הרבים השבור: צואר, משקל פעאל, ואח"כ בשמ"ר זה יצא מהשמוש בעבר' ורגש טבע הקבוצי של הצואר עודנו היה חי, הוסיפו סמן מ"ר החיצוני, והכתיב הראשון נשאר בעינו אצל רב הכותבים.

[המחבר הלך כאן אחר נסיונם של פליישר ואחרים בגזירת המלה. ואולם השם צ ו א ר, שאינו במשמ' צואר האדם והבהמה בלשונות האחיות, פרט לארמ', נמצא בערב' באותו כתיב צואר או צואר a) ממש, במשמ' קבוצת בקר (לשאן אל־ערב: אלקטיע מן אל בקר, וכן למשל בספר אל־מצבאח אל־מניר: זראית צוארא מן אל בקר וכוי א י ק ט י ע א), וברור שמשמ' זו מורה על שמוש המלה צואר הקדומה במשמ' ע ו ל ו צ מ ד הקשור בצואר הבהמה, הרי כן משמשות גם בלשונות אחרות מלים כמו iugum, iugulum (מן iungo, קשר וחבר), ביוני' ζεῦγον (שממנו ז ו ג בעבר' שבתו"מ), שעיקרן לשון קשור, במשמ' על, ו מ כ א ן לא רק במשמ' בהמות קשורות יחד, אלא גם במשמ' צ ו א ר הבהמה והאדם ממש.

זאת, קשור וחבור, וגם צמד ועל היא אפוא המשמ' הראשונה של המלה, והיא המשתפת לערב' ולעבר' (עי' לקמן), ומכאן יש לבקש אף את מקורה. וברור שיש לבאר מכאן אף את שמושה בלשון החכמים בצרופים כגון צ ו א ר או צ ו ו ר של קורות, כלו' קשור של קורות. ובמשמ' זו בא צואר אף במקרא: ירוץ אליו ב צ ו א ר ב ע ב י ג ב י מ ג נ י ו (איוב יה כו), כלו' ב ק ש ו ר של מגנים, קשורים יחד. וכן הבינו השבעים אף צהר (עי' שם, הערה) שבמעשה התבה בלשון קשור של תחתים שנים שלשים.

ואף במשמ' זו של קבוצת בקר, כבערב', בא צואר (עי' ביתר פרטים טורטשינר, לשוננו יג, עמ' 15 וכו') בשירת דבורה (שפט' ה ל): שלל צבעים (עי' לבע, הערות) לסיסרא וכו' ל צ ו א ר י ש ל ל, שהכונה שם לשלל של ב ק ר ו צ א ן לזבח ולאכילה, עד ל ע ד ר י ם של בקר כשלל של סיסרא, כשלל דויד הנזכר בש"א (ל כ): ויקח דוד את כל הצאן והבקר נהגו לפני ה מ ק נ ה ההוא ויאמרו זה שלל דוד.

והואיל וראשית המלה צואר, או צור היא בלשון קשור וחבור, אפשר שיש לגזרה משרש ב. צ ו ר במשמ' צרר, קשר, וצ"ע. ואשר לשמוש הרבוי צוארים, צוארות, במשמ' היחיד, עי' גם בהערות למלים א. פנים, ב. פנים.]

---

a) صوار

[1]) [כתיב, והקרי: צואריו.]

פלוני, כמו הע״ל: עשה לך מוסרות ומטות ונתתם על צוארך (שם שם ב). — והביא את צוארו בעבודה, קבל עליו לעבד: ואדיריהם לא הביאו צורם בעבדת אדניהם (נחמ׳ ג ה).—והתפתח מוסרי צוארו: התנערי מעפר קומי שבי ירושלם התפתחו מוסרי צוארך שביה בת ציון (ישע׳ נב ב). — המיש צוארו מהרעה וכדו׳, השתמט מהעבדות, מהצרה: הנני חשב על המשפחה הזאת רעה אשר לא תמישו משם צואר‍תיכם ולא תלכו רומה (מיכ׳ ב ג). — עלו הפשעים על צואר פלוני: נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על צוארי הכשיל כחי (איכ׳ א יד). — דבר בצואר, דבר בגאוה, ביהירות: אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר עתק (תהל׳ עה ו). — ורץ אליו בצואר: כי נטה (הרשע) אל אל ידו ואל שדי יתגבר ירוץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו[1] (איוב יה כה—כו). —ובתו״מ: אין חמור יוצא במרדעת וכו׳ ולא בסולם שבצוארו ולא ברצועה שברגלו (שבת ה ד). דינר שנפסל והתקינו לתלותו בצואר קטנה טמא (כלים יב ז). הטמאין שבעגלה, העול של מתכת וכו׳ והברזל שתחת צוארי בהמה (שם יד ד). עד מקום שהצואר[2] כשר לשחיטה כנגדו העורף כשר למליקה (רב יהודה בשם שמואל, ירוש׳ סוטה ט ה). הקב״ה אינו כן, שליט בים ושליט ביבשה ולא עוד אלא חרב על צואר האדם הקב״ה מצילו (ר׳ לעזר, שם ע״ז ג א). אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (רבי יוחנן ורבי אלעזר, ברכ׳ י.). הבנות יוצאות בחוטין שבאזניהן אבל לא בחבקין שבצווריהן (שבת נז.). ויפול על צוארי בנימין אחיו, כמה צוארין הוו ליה לבנימין וכו׳ (מגי׳ עז:).—ובסהמ״א: שמוטים, ארוכי צואר (רש״י, כתוב׳ ס:). מי שמתעסק בתורה לא יתכן שיהא צוארו עב וגופו שמן (ר״י א״ח, מבחר הפנינים לרשב״ג, 4). ומי יוכל להשיב ומי יוכל לסבול את עונותיו שהן כאש לבגד כחרב לצואר, כחץ ללב, ככבלים לרגלים וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ג, ענלאו, 95). ההורג את רעהו ורצחו נפש וכו׳ ילך בגלות שלש שנים וכו׳ ויקשור ידו אשר רצח בה בשלשלת בצוארו (שם שם, 116).—ואמר המשורר: והשפילו קומה ואל תלכו רומה בנפש רע הומה ועות צוארים (אב׳ מי חרפה, חפוי תלמידי דונש, 7). עלמת גולה צואר עופר, גם משמש גנבה לת תור (רמב״ע, תרשיש ד, 48). היה שערי כמו טורי דיו מעון נער כתובים והן נמחו בשיבתי, וביד שתהר בצוארי ישו מחנק עד צאת כלהב חנית שיבה לנקמתי (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, שעה״ש 124). — *וצואר, מ״ר צוארים, צוארין, כמדה וכשעור: היה שוחט והתיז את הראש בבת אחת, אם יש בסכין מלא צואר כשרה (חול׳ ב ג). מלא צואר, חוץ לשני צוארין (בבלי שם לא.). — ובסהמ״א: וסכין ששוחט בה שור צריכה סכין להיות כשיעור שני צוורי בהמה אם דקה אם גסה שכששוחט בה אע״פ שהביא ולא הוליך או הוליך ולא הביא כשרה דא״ר זירא מלא צואר חוץ לצואר אחר שנעשו שתי צוארות וכן מלוא צואר חוץ לשני צוארין שנעשו שלש צוארות (הלכ׳ פסוק׳ לתלמי׳ רב יהודאי גאון, שחיטה, 135). אם יש בסכין כמלא שני צוארים מצוארי הנשחט שחיטתו כשרה (רמב״ם, שחיטה ג ט). — *פשט את צוארו: כשאמר לי אבא אלהים יראה לו השה לעולה בני לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשטתי את צוארי תחת הסכין וכו׳ (מדר׳ איכ׳ פתיח׳, משה גיא חזיון). — *נתן קולר על צוארו, נתן צוארו על שלשלאות וכדו׳: אילו היית יודע שהנודר כאילו נותן קולר על צוארו נודר היית, לקסטורייה שהיתה עוברת וראה קולר פנוי והכניס׳ את ראשה לתוכו (רשב״ל, ירוש׳ נדר׳ ט א). לגבור שהיה הקולר בצוארו, נפנה מאותו הקולר, לאחר ימים ראה הקולר נתון בצוארו של אחר (מד״ר דבר׳ ו). והיה ירמיה רואה כת של בחורים נתונים בקולרין ונותן את ראשו עמהם ונבוזראדן בא ומעבירו מהן, וחוזר ורואה כת של זקנים שלולים בשלשלאות ונותן את צוארו עליהם ובא נבוזראדן ומעבירו מהן (שם איכ׳ פתיח׳, מבליגיתי עלי יגון). — *ובהשאלה, נתן קולר בצוארו, קולר תלוי בצוארו, הוא אחראי לדבר, והעביר קולר מצוארו, הסיר מעליו האחריות: עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כולן (ריב״ל, סנה׳ ז:). על שהעביר קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים (מד״ר איכ׳ פתיח׳, ויהי לאבל כנורי). — *ובהשאלה, דמו תלוי בצואר פלוני, הוא אחראי למותו: הרי דמו תלוי בצואר־

[1] [עי׳ בהערה בעמוד הקודם, והמחבר רשם בגליון התנ״ך: כגבור; וכן הציע גרין.]

[2] בכת״י גניזות מצרים: שהצוור.

עדים (ירוש׳ סנה׳ ו ד). — *עָלַי וְעַל צַוָּארִי, עלי האחריות והענש: בעו מיניה מרב, הני בני בי רב דדיירי בבאגא מהו למיתי קדמא והשוכא לבי רב, אמר להו ניתו, עלי ועל צוארי (פסח׳ ח:). אמר רשב״ל משום גברא רבה ומנו ר׳ חייא, יין מבושל אין בו משום גילוי, אמרו לו נסמוך, מהוי להו ר׳ ינאי בר ישמעאל עלי ועל צוארי (ע״ז ל.). ונוהג בדבור ובספרות. — *כרותי צואר, כבטוי קללה: אמר להם חור (למרגלים) כרותי צואר[1]) אין אתם נזכרים מה נסים עשה לכם הק׳ (והזהיר, שמות, קטו:). —*בית צואר, פתיחה בהחלוק, הכתנת, שהצואר נכנס בו: מתירין בית הצואר בשבת אבל לא פותחין (רב חנן בר חסדא, שבת מח.). הפותח בית הצואר בשבת חייב חטאת (רב יהודה בשם רב, שם שם). — ובסהמ״א: רשאי להופכו ולעשות לו אחוי, פי׳ להפך החלוק לחתכו ולתת בית הצואר שלו שולים והשולים יעשה בית שפה (ר״ח, מו״ק כו:). בחוט הפרבל, שקושרין בו בית הצואר שקורין מונטי״ל (רש״י, שבת קא:), אוהז בבגדיה, בבית הצואר שלה (הוא, סוטה ז.) ושעשב שתארו כך כשיקח אדם מעליו וישימהו בבית הצואר שלו יעלם מבני אדם וכו׳ (ר״ש א״ח, מו״כ ג כט). על המהפכת וכו׳ כלי שהוא עשוי שני עצים ועושין בנתים בית צואר ומכניסין שם צוארי האסורין (רד״ק, ירמ׳ כ ב). אסור לאדם להכניס ראשו לפנים מבית הצואר ויקרא ק״ש (אבן ירחי, המנהיג, דין טבילת בעלי קריין, סא). וישאר מקום הכנסת הראש הנקרא בית הצואר, שלם (תשו׳ הריב״ש סא). אובו, פי החלוק שהוא בית הצואר (ר״ע מקכות, מעין גנים לאיוב לב יט). — *וצואר של חבית: הממלא בחבית המים העולין באחריה ובחבל המכונן על צוארה ובחבל של צרכה אינן בכי יותן (תוספת׳ מכשירין ג ה). — *וְצַוַּאר הבגד, כמו בית צַוָּאר, דש בצואר הבגד: חומר, בוטו״ן בלע״ז והוא של זהב והותמים בו שני צוארי חלוק לנוי (רש״י, סוטה עו.). העושה חגור מצואר של בגד ומצדו של סדין אינו מקבל טומאה עד שימלול שפתותיו (רמב״ס, כלים

1) [ע״פ לשון מד״ר (שמות מח) בארמ׳: קציעי צוואריא, ומ״כ שם מפרש: קטיעי וכרותי צואר. אך אולי הכונה בצורה פעילה במשמ׳ קַצְעֵי צואריא, כְּרוּתֵי צואר, רוצחים ופושעים.]

כב יז). שאם היה יכולת בידי הייתי אוחז את לב אחינו בני ישראל בצואר כסותם והייתי קושר אותם בכבלים של ברזל ובחבלי עבותות השי״ת (פלא יועץ, ערך קביעות, רמ). — *וצואר הרחם: וצואר הרחם כלו והוא המקום הארוך שמתקבץ ראשו בשעת העיבור כדי שלא יפול הולד ונפתח הרבה בשעת לידה קוראין אותו פרוזדור (רמב״ם, איסורי ביאה ה ג). הרחם הוא עצבי ויש לו צואר ובעקר הצואר הבצים (כהן פלקירא, צרי הגוף, כ״י בריט׳ מוזי). כי כאשר יצא גשם גדול ממקום צר יחויב שימתחו העצלים אשר בצואר הרחם ויתחדשו מזה צירים וחבלים (ר׳ דוד מרוקא מרטיקא, זכות אדם, יין לבנון, 6). — *וצואר של בועה ושלפוחית: תכניס האצבע בשסע ותסיר ההיזק מפי המקוה וצוארת (קאנון ג יע א ו). והשתדל שיפול השסוע בצואר המקוה וכו׳ ולפעמים מזדמן הרבה שיעלה החצץ לצואר המקוה ואצל האמה (שם שם). והאבן בבחורים תמיד בכליות ולנערים במקוה מפני אשר צוארם קצר בהם וכו׳ ובנשים נולדת האבן מעט וכו׳ כי צואר המקוה שלהם הוא קצר (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד.). ואם תהיה המורסא בצואר המקוה ימצא החולה כבדות במקו׳ ההוא (שם שם). — וצואר הכליה: הכליות הם איברי׳ בשרי׳ עצביי׳ וכו׳ ולכל אחת מהן יש לת שני צוארים חלולים (שם שם). — *וצואר של אות: לפי שצוארו של למ״ד הוא משוך אחר כרעיה דרי׳ ולא מתחת רגליו (רגמ״ה, ב״ב קסג.). ומנואי הכתיבה שיהיו הלמדין ארוכות למעלה וצואריהם נטוי על קו היושר (לוחת ר״י ח״ת, דרך עונים). למ״ד, יכתב הצואר בפשיטות והראש עב כמין וו ארוכה (אברהם דבלמש, מקנה אברם א). נון כפופה יהיה ראשה עב כמין יוד וצוארה גם כן עב (שם שם). צדי פשוטה דינה כדין הכפופה וכו׳ וצריך שידביק היוד בצוארה היטיב שלא תדמה ליוד מחוברת לנון פשוטה (שם שם). — *וצואר של קורות, סַוָּאר, צבור של קורות מסדרות זו על גבי זו: וכן מדבך של אבנים וכן צואר[1]) של קורות (אהלי׳ ג ז). ועי׳ *סַוָּאר. — *צַוַּאר עָקֹם, שם עוף: ועוף אחד שנקרא צואר עקם ולשונו ארוך מאד והולך סמוך לחורי הנמלי׳ ומפיל עצמו לארץ

1) [עי׳ בהערה בעמ׳ 5410. והערה לערך סַוָּאר.]

כאלו הוא מת ומוציא את לשונו והנמלים הולכים על הלשון ובולע אותם יחד (שער השמים לאבי הרלב״ג, ד א, יז). — "הופך הצואר, שם עוף, Wendehals; torcol; wry-neck : הופכי הצואר חרטומם עגול ולשונם ארוך והדוד וקשה בראשו כקרן ונקראו בשם מסגולתם אשר יוכלו להאריך ולהפוך צוארם בתבנית נחש וזחל לכל עבריהם עד אשר יגיע חרטומם לעתים באשר יסובבהו ממעל להם אחורנית על מעבה גבם (שיהקק, תוה״א, העוף, קכג).

צַוְּארוֹן, עי׳ צַוְּרוֹן.

***צַוָּארִי**, ת״ז, — שיך לצואר, של הצואר: החוליות הצואריות (קאנון א א א מ).

צוּב, עי׳ *צִיב.

***צוּבָה**, ש״נ, — כמו ב. חֲצוּבָה, מְצוּבָה: וכן ג׳ כפרים המשולשין כו׳ שמואל אמר בעשויים שורה בר קפרא אמר בעשויים צובה[1] (ירוש׳ ערובי׳ ה ג).

צוֹבֵעַ, עי׳ א. צָבַע, צֶבַע.

***צוּג**[2], פ״ע, — התיצב התיצג, hintreten; se poster; stand up, ואמר הפיטן: זכור צג בפרק להסגיר שרידי, קם בראש דרכים לסעוד את רודי (ר״א קליר, זכור אים, קרובי׳ זכור). צגתי לחנן בער צאן, צגים פנימי וחיצון (הוא, אדפק בלהכים, כבודה, Elbog. Stud. 120). צגות בכושר, וחקוק בם נשר, ואין מלבדך להגיד לאדם יושר (הוא, אהלת מסוסים, שחר׳ יוה״כ, מחז׳ איטלי ב, ל). מפיה וישישיה בענוי עיפים, יצירתם שור ביחף יחפים, כלם צגים ולובן מוצעפים (משלם בר קלונימוס, אמלת, קרובי׳ יוה״כ). יה אלהי הצבאות צג בין ההדסים, אמנם ידענו כי אין בנו מעשים (יי׳ אלהי הצבאות, סליח׳ שחר׳ יוה״כ). מאנקת אביונים הצגים לעמך, נאור תן תקותם למען כבוד שמך (הגה אדון הסליחות, שם). ואז צפה באלילים, היש ידיו גלילים, צגו עליו בפלילים, אין פנות בחללים (ר״י טוב עלם, ירדת להציל, קרובי׳ שבת הגדול). הבשר יין ודגים אל יחסר בתענוגים, ואם שלש אלה לפניך צגים, זה יהיה שכרו (יהוכתן, יוס

[1]) [עין אפשטין, תרביץ ג, 132, וליברמן, הירושלמי כפשוטו, למקום.]

[2]) [פעל שיצרו הפיטנים מן יצג.]

שבת קדש, זמיר׳ ליל שבת). — וכפ״י במשמ׳ הִצִּיג, ואמר הפיטן: בצועה בדי הארון יז אחת ושבע וישעה. צִגּוּ בכן בישרון ולשחוט שעיר טיהר צועה (רקע״ג, באלדני ילדקו, עבודה, סדור רסע״ג, רסו).

א. צוּד[1]), ממנו מָצוֹד, מְצוֹדָה, צוֹד, צַיָּד, צַיִד, צֵידָה.

ב. צוּד, עי׳ צִיד.

צוּד, פ״י, צָדוּ, צָד, צְדוּנוּ, צָדוּם, צוֹד, צוּד, צוּדָה, יָצוּד, תָּצוּד, תְּצוּדֵנִי, יְצוּדֻהוּ. — צָד דגים, עופות, חיות השדה, תפס אותם ברשת, בפח וכיוצא בזה, jagen, fischen, fangen; chasser, pêcher; to hunt, catch : ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצוּדָה לי צידה (בראשי׳ כז ג). וילך עשו השדה לָצוּד ציד להביא (שם שם ה). מי אפוא הוא הַצָּד ציד (שם שם לג). ואיש איש מבני ישראל וכו׳ אשר יָצוּד ציד חיה או עוף (ויקר׳ יז יג). הֲתָצוּד ללביא טרף (איוב לח לט). — ובהרחבה במליצה לתפיסת בני אדם: ואחרי כן אשלח לרבים צידים וְצָדוּם מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הסלעים (ירמ׳ טז טז). כלם לדמים יארבו איש את אחיהו יָצוּדוּ חרם (מיכ׳ ז ב). ואשת איש נפש יקרה תָּצוּד (משלי ו כו). צוֹד צָדוּנִי כצפר אויבי חנם (איכ׳ ג נב). — ובחז״ם: הצד צבי והשוחטו והמפשיטו וכו׳ (שבת ז ב). הצד צפור למגדל וצבי לבית חיב (רבי יהודה, שם יג ה). שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור, הצדן לצורך חייב ושלא לצורך פטור (שם יד א). אין צדין דגים מן הביברים ביום טוב וכו׳ אבל צדין חיה ועוף וכו׳ (ביצה ג א). נאמן עם הארץ לומר כבשין אילו כבשתים בטהרה ולא ריבצתי עליהם את המשקין אבל אין נאמן לומר דגים אילו צדתים בטהרה ולא ניערתי עליהן את המכמרות (תוספתי ע״ז ד יא). כדרכו צד במצודה, שלא כדרכו תוהב בשפוד ומכ׳ בקרדום וכו׳ (ירוש׳ מו״ק א ד). שכן צדי חלזון קושרין ומתירין (רבה, או כי איבעאי, שבת עד). כל שאומר הבא מצודה ונצודנו (בבא מציעא, ביצה כד). צדי חיות עופות ודגים צדין בצינעה לצורך המועד, רבי יוסי אומר צדי עכו

[1]) [בערב׳ ציד a), בארמ׳ וסור׳ צוד.]

a) صيد

הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר (מו"ק יג:). לאחד שהיה לו אשה בתוך ביתו, מה עשה אותו האיש, הלך והביא את החבית וכו' וצד את העקרב ונתנו על פי החבית וכו' (ר"ש בן יוחי, אדר"נ א). שהיתה אמנו שרה רואה אותו לישמעאל מכביש גגות וצד נשי אנשים ומענה אותן (ר"ע מד"ר ברא"ש' נג). שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל בונה בימסיות וצד חגבים ומקריב עליהם (רבי ישמעאל, שם שם). משל לצייד שהיה צד צפרים, צד את הראשונה, בא לצוד את השניה הלכה וישבה לה על איקונין של מלך וכו' (שם שמות כז). אשר היא מצודים וחרמים, שהיא צדה בים וביבשה (ר יהודה, שם קהל' סדרא ג, ומולא אני). — ואמר הפיטן: על הר ציון צדו שאוני מדיני, צפו על ראשי זדוני, צמתו בנב לעמד זדוני, צוד נצרת לעורר מדני (ר"א קליר, שבת סורו מני, קינ' ס"ג). דבק דולק וצדני ברשתו, עלי ללטוש מחרשתו, דרך קשתו (הוא, איכה אשבתו, קינ' ת"ג). — ואמר המשורר: ופי דבר בצחות על לבב קדר וצדהו, ויזן את דבר על ענק מלכו רבדהו (רסב"ג, אהוב נפשי, ברודי, 46). —*צד את הרעת: גבור ציד, צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום (רש"י, ברא"ש' י ט). — *ובמשמ' צד את הצעד[1]), ואמר המשורר: וילך כפוף קומה כאגמון, וצדו און צעדיו ופעמיו מדרוך את מסלותיו (ראב"ע, בשם ☩, כהנא א, 201). צדו צעדי מוקשי חטאי עלי כמימי נחלה צפו (ר"י חריזי, תחכ' לג, 281). צעדי צד מלכת ברחובותי (ריב"ש, לפנת פענח 7).

—פוע', צוֹדֵד, תְּצוֹדֵדְנָה, מְצוֹדְדוֹת, מְצֹדְדוֹת, — צוֹדֵד נפשות, מין מעשי כשוף, שהיו הנשים המכשפות לפנים מתפארות שהן יכולות לצוד את הנפש אל תוך הכסת שהיתה בידיה ולהמית נפש חיה ולהחיות נפש מתה[2]): ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות מלבהן והנבא עליהן ואמרת כה אמר אדני יי' הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קומה לְצוֹדֵד נפשות הנפשות תְּצוֹדֵדְנָה לעמי ונפשות לכנה תחיינה ותחללנה

1) [ע"פ הבנת הפסוק באיכה, ועי' ב. צְדָה.]

2) [ועי' פֹּרַחַת, הערות.]

אתי אל עמי בשעלי שעורים ובפתותי לחם להמית נפשות אשר לא תמותנה ולחיות נפשות אשר לא תחיינה בכזבכם לעמי שמעי כזב לכן כה אמר אדני יי' הנני אל כסתותיכנה אשר אתנה מְצוֹדְדוֹת שם[1]) את הנפשות לפרחות וקרעתי אתם מעל זרועתיכם ושלחתי את הנפשות אשר אתם מְצֹדְדוֹת את נפשים לפרחות (יחזק' יג יז—כ). — ובמהס"א: ואביט אליו והנה השינה תְּצוֹדֵד אישוניו ועפעפיו רוצים לנשק בת עיניו (ר"י זכאריה, מעשועים, י, דודזון, 116). וידברו אליו דברים קשים והמה מצודדים הנפשים, ויריפאו בלי אמונה ורחם בשעלי שעורים ובפתותי לחם (שם שם, 122). ואומר אוי לנפשי כי חשבתיך מן הידידים, ואתה מבני השדים, אשר רוחות בני אדם מצודדים (שם יא, 128). — ואמר המשורר: יום יום צודדוני רגלי בפח איך לא ילכדוני (ראב"ע, על אח, איגר 136).

—נפע', *נִצּוֹד, ניצוד, נוֹצַד,—שצדו אותו: בית שמאי אומרים אין פורשין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום (שבת א ו). אם נתקלקלה המצודה דבר בריא שניצודו מבעוד יום ואם לא נתקלקלה המצודה דבר בריא שלא ניצודו מבעוד יום (ירוש' שם ז א). הצד חגבין גזין צרעין ויתושין בשבת חייב דברי ר' מאיר וחכמים אומרים כל שבמינו ניצוד חייב וכל שאין במינו ניצוד פטור (בבלי שם קו:). בא ומצאן מקולקלין מעי"ט בידוע שמערב יום טוב נצודו ומותרין (שם ב"א, בילה כד:). ותשב מצד הקוצרים, שנוצדה ממנו המלכות לשעה, דאמר רב הונא כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום לא עלו מן המנין וכו', ויצבט לה קלי, שחזרה לו מלכותו וכו' דבר אחר וכו' ותשב מצד הקוצרים שנוצדת לו מלכותו לשעה דאמר רבי יוחאי בר חנינא מלאך ירד בדמות שלמה וישב לו על כסאו וכו' דבר אחר וכו' ותשב מצד הקוצרים שנוצדת לו מלכותו לשעה דכתיב וכו' וילכדו את מנשה בחוחים וכו' ד"א וכו' שעתידה מלכותו ליצד ממנו לשעה שנאמר וכו' ונלכדה העיר (מד"ר רות ה, ויאמר לה בועז). — ובמהס"א: אבל צדין חיה ועוף, המכונסים

1) ת"י ופשוט' בם.

מאתמול קא סלקא דעתך השתא כיון דמוקפים גדר הוו להו כנצודין ועומדין וכו' (רס"י, ביצה כג:). רש"י פסק דבדבר הניצוד או הנלקט בי"ט ראשון של גליות דממתין בי"ט שני בכדי שיעשו ושרי וכו' (תוספות ערובי' לט:, ד"ה אי). ואל יהי ניצוד בשומעו בעוף אשר לבו נוטה אל הקול הערב (ר"י א"ת, תקון מדה"כ לרסב"ג ג יג). תדמה אל הצבי הירא מליצוד ברשת וכו' כן תעלה על רוחך פן תתעתד ליצוד במצודה אשר לא מחית בידו וכו' ותדמה באלו כבר נוצדת[1] על הקודם ואם נזדמנת טרם יחטא הרשע באופן שלא נצודת עדיין אל תתעצל והנצל פן תנקש ותצוד ובזה שלא חטא עדין אמשילך לצפור כי תוכל להמלט בנקל וכו' כי אינך כצבי שהם תרתי לריעותא שאינו קל כצפור וגם הוא ביד כאשר ביד המוקש שלא נצוד וגם תקל לברוח כצפור לעוף (ר"מ אלשיך, רב פנינים, משלי ו ה). — ואמר הפיטן: שודד הושדד וברשתו נוצד[1], מלשני נסחף נצמת ונרצד (שמעון בר יצחק, אתה האל, סליח' תעני' אסתר).

—התפ', נצטיד, —כמו נפע', ואמר המשורר: עדי נלכד בחבלי החלמות ונצטייד בפחי התנומה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, סעה"ס 27).

צוה

צוה[2], ממנו מצוה, *צואה, צוה, צוה, *צווי צויה.

צוה, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—פע', צוה, צותה, צויתי, צוית, צויתה, צויתם, בכי' צוני, בהפס' צוני, צוך, בהפס' צוך, צוהו, צותה, צויתני, צויתנו, צויתיך, —תה, צויתיו, צויתיה, צויתים, —תם, אצוה, ואצו, תצוה, יצוה, יצו, יצוו, אצוך, אצוך, —וך, אצונו, תצונו, יצונו, יצוך, יצוהו, יצום, תצוהו, תצוני, תצום, צוה, צו, צוו, צות, צוות, צותו, מצוה, מצות, מצוה, מצוה, מצוך, מצוך, —וך, — צוה את פלוני לעשות דבר, פקד עליו, אמר לו לעשותו. befehlen; commander; to command: שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה כאשר צוה אלהים את נח (בראשי' ז ט). והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו כאשר צוה אותו אלהים (שם שם יו). ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך (שם כז ח). אתה תדבר את כל אשר אצוך (שמות ז ב). ויעש משה ואהרן כאשר צוה יי' אתם כן עשו (שם שם ו). אם את הדבר הזה תעשה וצוך[1] אלהים ויכלת עמד וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום (שם יח כג). ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור (שם כז כ). שמר לך את אשר אנכי מצוך היום וכו' השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ וכו' (שם לד יא—יב). ויקח משה ואהרן את האנשים האלה ויתילדו על משפחתם לבית אבתם וכו' כאשר צוה יי' את משה וכו' (במד' א יז—יט). ואתי צוה יי' בעת ההוא ללמד אתכם חקים ומשפטים (דבר' ד יד). וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה יי' אלהיכם ללמד אתכם (שם ו א). עד תם כל הדבר אשר צוה יי' את יהושע לדבר אל העם (יהוש' ד י). צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן (שם שם יו). כאשר צוה יי' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע (שם יא יה). כי עבדך יואב הוא צוני והוא שם בפי שפחתך את כל הדברים הא/ה (ש"ב יד יט) ואת הערבים צויתי לכלכלך שם (מ"א יז ד). שקר הנבאים נבאים בשמי לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם (ירמ' יד יד). וידברו דבר בשמי שקר אשר לוא צויתים (שם כט כג). עשיתי כאשר צויתני (יחזק' ט יא). והנבאתי כאשר צוני (שם לז י). — צוה את פלוני לאמר עשה דבר פלוני: צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה וכו' (ויקר' ו ב). ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק וכו' (דבר' א יו). ואת

---

[1] [בר גורם: הוצד.]

[2] בערב' וצי[a]. [ביתר הלשונות האחיות לא נמצא השרש. ובערב' משמש הפעל הנ"ל ביחוד במשמ' של צואת האדם לפני מותו, בעוד שהבנין המקביל להפע' העברי, אוצי[b], שכיח יותר במשמ' הרגילה של צוה ופקד. ושים לב לכתיב ואוצאה (עזר' ח יז) במקום הקרי ואצוה, המראה שאולי היה אף בעבר' גם מבטא וצה במקום צוה כבערב'.]

[a] وصى [b] أوصى

---

[1] [הלשון קשה, ועל כן תרגמו השבעים: κατισχύσει σε ὁ Θεός, כלו': אז יחזקך אלהים ותוכל עמד; והוולג': implebis imperium Dei, אז תמלא את מצות האלהים; ובמכילי' נאמר: צא והמלך בגבורה וצוך אלהים ויכלת עמוד וכו'; וראב"ע: ויתן לך השם רשות לעשותו. ואולי צ"ל יצרך או ירצך אלהים.]

העם צו לאמר אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו וכו' אל תתגרו בם (שם ב ד—ה). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם (יהוש' ו י). כי באזנינו צוה המלך אתך ואת אבישי ואת אתי לאמר שמרו מי בנער באבשלום (ש"ב יח יב). ומלך ארם צוה את שרי הרכב אשר לו שלשים ושנים לאמר לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו (מ"א כב לא). — צוה ואמר: ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען (בראש' כח א). צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו (במד' כח ב). — *צוה את פלוני מצוה, חק, ברית, דרך, דבר וכדו': סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה (שמות לב ח). ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום (דבר' ד מ). והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (שם ו ו). והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום וכו' (שם יא יג). על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום (שם יה יה). כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה וכו' (שם לא כט). וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם (יהוש' ז יא). יען אשר עברו הגוי הזה את בריתי אשר צויתי את אבותם (שפט' ב כ). לא שמרת את מצות יי' אלהיך אשר צוך (ש"א יג יג). המלך צוני דבר ויאמר אלי איש אל ידע מאומה את הדבר אשר אנכי שלחך ואשר צויתי (שם כא ג). זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים (מלא' ג כב).— וצוה את פלוני לבלתי עשות את הדבר, אסר עליו לעשותו: המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (בראש' ג יא). פן תשכחו את ברית יי' אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך יי' אלהיך (דבר' ד כג). ונשמע בקול יהונדב בן רכב אבינו לכל אשר צונו לבלתי שתות יין כל ימינו אנחנו נשינו בנינו ובנתנו וכו' (ירמ' לה ח). הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך (רות ב ט). —לא צוה אותו במשמ' צוה שלא יעשה: ויקריבו לפני יי' אש זרה אשר לא צוה אתם (ויקר' י א). — צוה את פלוני לפלוני אחר, צוהו על דבר האחר: ככל אשר צוה יי' את משה ללוים כן עשו להם בני ישראל (במד' ח כ). ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל (שם לב כח). כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהל' צא יא). — ואל פלוני: ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל מארץ מצרים (שמות ו יג). אלה המצות אשר צוה יי' את משה אל בני ישראל בהר סיני (ויקר' כז לד). וצוית אתם אל אדניהם לאמר כה אמר יי' וכו' (ירמ' כז ד). — ועל פלוני: ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אתו ואת אשתו ואת כל אשר לו (בראש' יב כ). כאשר צוה יי' את משה על הלוים כן עשו להם (במד' ח כב). בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו (ישע' י ו). האתיות שאלוני על בני ועל פעל ידי תצוני (שם מה יא). ותקרא אסתר להתך וכו' ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה (אסתר ד ה). — על-דבר פלוני: וכל העם שמעו בצות המלך את כל השרים על דבר אבשלום (ש"ב יח ה). כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח (ירמ' ז כב).—צוה לפלוני, כמו את פלוני: ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון (שמות א כב). ויאמר שלחני נא כי זבח משפחה לנו בעיר והוא צוה[1]) לי אחי ועתה אם מצאתי חן בעיניך אמלטה נא ואראה את אחי (ש"א כ כט). אני צויתי למקדשי גם קראתי גבורי לאפי עליזי גאותי (ישע' יג ג). את כל אשר צויתה להם לעשות לא עשו (ירמ' לב כג). ואת שבת קדשך הודעת להם ומצוות וחקים ותורה צוית להם ביד משה (נחמ' ט יד). ויצו דויד לכל שרי ישראל לעזר

---

[1]) [קשה לישב את הלשון והענין, ואין הדבר דומה לפסוקים כגון: והוא יכוננה עליון (תהל' פז ה), הואיל והעקר, תכן הצווי, לא נאמר, וגם אחי, ללא שם האח, קשה הוא. והשבעים (עי' בפרוסים) תרגמו כאלו כתוב היה: והא צוו לי אחי, וגם זה אינו מסתבר. ואמנם בהמשך אל: כי זבח משפחה לנו בעיר, אפשר לחשב כי הוא רומז לזבח זה, וכי צוה כאן ש"ע שלא הכר, כלו' הוא הזבח לי צוה אחי, וכן בהמשך: ואראה את אחי — ושים לב לכך כי השרש וצי[a]) בערב' המקביל אל צוה העברי בהוראתו הרגילה, פרושו גם: אחד יחד. אפשרות אחרת היא לראות במלה אחי זו פעל בצווי, במשמ' רוץ, מהר, כמו אוחי בארמ' שבתרגומים, וצ"ע.]

---

[a]) وصى

לשלמה בנו (דהי"א כב יז). — צוה אל פלוני, באותה משמ': ויצוו אל יוסף לאמר וכו' (ברא' נ יו). כאשר צוה יי' אל משה (שמות יו לד). וצוה אליו על הדבר הזה לבלתי לכת אחרי אלהים אחרים (מ"א יא י).—ועל פלוני: ויצו יי' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל (בראשי ב יו). ויצו עליו לאמר לא תקח אשה מבנות כנען (שם כח ו). ומדוע לא שמרת את שבעת יי' ואת המצוה אשר צויתי עליך (מ"א ב מג). יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת בריתי וחקתי אשר צויתי עליך (שם יא יא). כי יונדב בן רכב אבינו צוה עלינו לאמר לא תשתו יין אתם ובניכם עד עולם (ירמ' לה ו). ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו (עמו' ב יב). על כפים כסה אור ויצו עליה[1] במפגיע יגיד עליו רעו וכו' (איוב לו לב–לג). כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד (אסתר ב י). אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי (שם שם כ). ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר (שם ד יז). הן אעצר השמים ולא יהיה מטר והן אצוה על חגב לאכול הארץ (דהי"ב ז יג). — וצוה על פלוני מעשות דבר, אסר עליו: זאשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר (ישעי ה ו). — בינ' מצוה, מפקד: הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאמים (ישע' נה ד).—ב) ובלי להזכיר את מי אשר לו נתנת הפקדה, צוה דבר, צוה לעשות, צוה לאמר, צוה כך או כך: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צדה לדרך (בראש' מב כה). ויתן להם אחזה בארץ מצרים וכו' כאשר צוה פרעה (שם מז יא). ויעשו כן כאשר צוה יי' (שמות ז י). זה הדבר אשר צוה יי' לקטו ממנו איש לפי אכלו (שם יו יו). וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו את כל אשר צוה יי' (שם לה י). כל איש ואשה אשר נדב לבם אתם להביא לכל המלאכה אשר צוה יי' לעשות ביד משה (שם שם כט). זה הדבר אשר צוה יי' תעשו (ויקר' ט ו). וצוה הכהן וכבסו את אשר בו הנגע (שם יג כד). ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע (יהוש' ד ח). וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ (שם ח כט). ותאמר אליו הלא צוה יי' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור (שפט' ד ו). למה תבעטו בזבחי ובמנחתי

[1] [עי' פגע, הפע', הערה.]

אשר צויתי מעון[1] (ש"א ב כט). ויאמר המלך אל האשה לכי לביתך ואני אצוה עליך (ש"ב יד ח). ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון (מ"א ה כ). ואת בני מכים לא המית ככתוב בספר תורת משה אשר צוה יי' לאמר לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו ימות (מ"ב יד ו). ויהי ככלות ירמיהו לדבר את כל אשר צוה יי' לדבר אל כל העם (ירמ' כו ח). היה לי לצור מעון לבוא תמיד צוית[2] להושיעני כי סלעי ומצודתי אתה (תהל' עא ג). אתה צוית פקדיך לשמר מאד (שם קיט ד). צוית צדק עדתיך ואמונה מאד (שם שם קלח). כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך (איכה א י). וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך (אסתר ג ב). — ובמשמ' שלילית, צוה שלא לעשות כך או כך: רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק וערי ההר וכל אשר צוה יי' אלהינו (דבר' ב לז). — ולא צוה, במשמ' צוה שלא יעשה הדבר: וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי (שם יז ג). ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרף את בניהם ואת בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי (ירמ' ז לא). — צוה את המצוה ביד פלונו אל פלוני: את כל אשר צוה יי' אליכם ביד משה (במד' יה כג). אלה המצות והמשפטים אשר צוה יי' ביד משה אל בני ישראל (שם לו יג).—ובלי אל פלוני: ויעש אהרן ובניו את הדברים אשר צוה יי' ביד משה (ויקר' ח לו). וימצאו כתוב בתורה אשר צוה יי' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות (נחמ' ח יד). — ג) ביחוד צוה אל ביתו או לביתו, נתן את פקדתיו האחרונות לפני מותו, מסר צואה אחרונה ליורשיו[3]: ויקם (אחיתפל)

[1] [עי' הערת המחבר לערך ג. מעון, וכנראה הנכון אף כאן אשר צרות מעון במשמ' אשר היית צר עין, כמו בפס' לב: והבטת צר מעון באותה משמ'.]

[2] [במקום תהלים לבוא תמיד צוית כתוב בממ"א (תהל' לא ג): לבית מצודות, וכך נכון. הנסחה השניה נולדה מתוך לביתמצדות, בהפוך האותיות צד—רצ, בקריאת ו במקום י: לביתמרצות, ובמלוי אמות קריאה.]

[3] [עי' בהערה לשרש ולערך צואה.]

וילך אל ביתו אל עירו ויצו אל ביתו ויחנק וימת ויקבר בקבר אביו (ש״ב יז כג). בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יי׳ צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (מ״ב כ א). — צוה את בניו, במשמ׳ זו: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט (בראש׳ יח יט). ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי קברו אותי אל אבתי (שם מט כט). ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו (שם שם לג). — וצוה לפני מותו, במשמ׳ זו: אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף וכו׳ (שם נ יו-יז). — ד) צוה את פלוני להיות פחה, צוה את פלוני לנגיד, צוה אותו נגיד וכדו׳, מנה אותו למשרת פחה, נגיד וכדו׳, einsetzen; installer; to instal: והעמדת אותו (את יהושע) לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצוית אתו לעיניהם (במד׳ כז יט). בקש יי׳ לו איש כלבבו ויצוהו יי׳ לנגיד על עמו (ש״א יג יד). והיה כי יעשה יי׳ לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל (שם כה ל). לפני יי׳ אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם יי׳ על ישראל (ש״ב ו כא). ולמן היום אשר צויתי שפטים על עמי ישראל והניחתי לך מכל איביך (שם ז יא). ובא וישב על כסאי והוא ימלך תחתי ואתו צויתי להיות נגיד על ישראל ועל יהודה (מ״א א לה). גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם בארץ יהודה וכו׳ אני ואחי להם הפחת לא אכלתי (נחמ׳ ה יד). ואצוה את חנני אחי ואת חנניה שר הבירה על ירושלם (שם ז ב). אך יתן לך יי׳ שכל ובינה ויצוך על ישראל (דהי״א כב יב). — ה) צוה את פלוני או צוה דבר, צוה אותו לבוא או להיות במקום זה או זה, שלח אותו: וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים (ויקר׳ כה כא). ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם ואם ילכו בשבי לפני איביהם משם אצוה את החרב והרגתם (עמו׳ ט ג-ד). קומה יי׳ באפך הנשא בעברות צוררי ועורה אלי משפט צוית (תהל׳ ז ז). יומם יצוה יי׳ חסדו ובלילה שירה [1] עמי תפלה לאל חיי (שם מב ט). זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור (שם קה ח). פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו (שם קיא ט). כי שם צוה יי׳ את הברכה חיים עד העולם (שם קלג ג). — ו) וצוה דבר, גזר שיהיה הדבר, קבע וגרם שיולד ויהיה דבר: ויי׳ צוה להפר את עצת אחיתפל הטובה (ש״ב יז יד). ידו נטה על הים הרגיז ממלכות יי׳ צוה אל כנען לשמד מעזניה (ישע׳ כג יא). אחת מהנה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן (שם לד יו). אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי (שם מה יב). הראשונות מאז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם פתאם עשיתי ותבאנה וכו׳ ואגיד לך מאז וכו׳ פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום (שם מח ה). הנני מצוה נאם יי׳ והשבתים אל העיר הזאת ונלחמו עליה ולכדוה ושרפה באש (ירמ׳ לד כב). איך תשקטי ויי׳ צוה לה (לחרב) אל אשקלון ואל חוף הים שם יעדה (שם מז ז). כי הנה יי׳ מצוה והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקעים (עמו׳ ו יא). כי הנה אנכי מצוה והנעותי בכל הגוים את בית ישראל (שם ט ט). וצוה עליך יי׳ לא יזרע משמך עוד (נחו׳ א יד). כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד (תהל׳ לג ט). אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב (שם מד ה). צוה אלהיך עזך עוזה אלהים זו פעלת לנו (שם סח כט). יהללו את שם יי׳ כי הוא צוה ונבראו (שם קמח ה). צוה יי׳ ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם (איכ׳ א יז). עשה יי׳ אשר זמם בצע אמרתו אשר צוה מימי קדם הרס ולא חמל (שם ב יז). מי זה אמר ותהי יי׳ לא צוה (שם ג לז). — ובתו״מ: כדי השליח לשולחיו, כדי המצוה למי שנצטוות (ספרא ויק, סוף לו). אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה (שמו״ל, ברכ׳ יא:). אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה (שבת כג.). והיכן צונו, רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמיה אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (שם שם). מצוה אחת ציונו ה׳ אלהינו וציציה שמה (מנח׳ מד.). רבי, צוה עלי ויעשוני גיורות (שם שם). אמר הקב״ה נחש זה רשע בעל תשובות ואם אומר אני לו עכשיו הוא אומר לי אתה צוית אותם ואני צויתי

---

1) [גם שירה זה לשון חסד ורחמים הוא, וכן בא באוגרית׳ שירה בהקבלה אל חלם במשמ׳ חסד: בחלמי — בשורתי, וכדו׳; והשוה טורטשינר, לשוננו יב, 10.]

אותם מפני מה הניחו צוויך והלכו להם אחר צווי (מד"ר ברא' כ). אם אתה מצוני על אשתי צוה את אשתי עלי שתחא זהירה בכבודי (שם במד' כא). — *וצוה על דבר[1], על עשית דבר: אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין וכו' וצונו על נטילת ידים (ברכ' ס:). אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות ואסר לנו את הארוסות וכו' (בשם ר' יהודה, כתוב' ז:). אנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית (מד"ר במד' טו). למלך שהיה לו אפיקריסין והיה מצוה את עבדו ואמר לו נערה קפלה תן דעתך עליה, א"ל עבדו אדוני המלך מכל אפיקריסין שיש לך אין אתה מצווני אלא על זה (בשם ר"פ בר כהנא, פסיק' ר"כ, פקל"ס, בובר, טו:). — *צוה, במשמ' צוה לביתו, נתן פקודותיו האחרונות לפני מותו: שבוי זה שיצא שלא לדעת שאילו יצא לדעת היה מצויהו, נטוש זה שיצא לדעת, תדע לך שעילה היה רוצה להבריחו מנכסיו, הרי לדעת יצא ולא ציוהו (שמואל, ירוש' יבמ' טו ג). א"כ הוה מצוה מחמת מיתה ומצוה מחמת מיתה חוזר (ב"ב קנא:). — ובסהמ"א: ראובן צוה מחמת מיתה שינתנו כל נכסיו לעניים ולא פטר את היורשין בכלום (תשו' הגא' הרכבי רס, 133). כשצרין על עיר לתפשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה וכו' שנאמר ויצבאו על מדין כאשר צוה ד' את משה, מפי השמועה למדנו שבכך צוהו (רמב"ם, מלכים ו ז). ויקרבו ימי חזקן למות וקרא לבנו הבחור וצות לו קודם מותו (מעשיות, מעשה טו, ביהמ"ד ילינק ו, 146). — *ובמשמ' נתן לאדם עצות טובות: ורצה אחד מתלמידיו לנסוע ואמר צוה אותי אדני החכם (מוסרי הפילוסופ' ג א' 20). — צוה את פלוני לאהר, מסרו בידו לשמרו: משל למלך שהיה לו עבד שלם תמים וכו' אמר מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו, אצונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו וכו' (רמב"ן, ברא' כ' א). — וצוה מעשות דבר, אסר את הדבר, ואמר הפיטן: ציוני מאכול על הדם ומעשר באבל וטומאה (רס"ג, אזהרות, קובץ מע"י גאו' ב, 53).

—פע', צוה, צויתי, צויתה, יצוה,—צוה לעשות, וכיוצא בזה, שפלוני צוהו: ואתה צויתה זאת עשו (ברא' מה יט), ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה (שמות לד לד). כי כן צויתי (ויקר' ח לה). ויפקד אותם וכו' כאשר צוה (במד' ג יו). ואעש כן כאשר צויתי (יחזק' יב ז).—צוה בפלוני, שפלוני צוהו: ואדני צוה בה' לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנתיו (במד' לו ב).—בינ' *מצוה, מצווה: האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה (יבמ' ו ו). ישראל מצווין על קידוש השם ואין הגוים מצווין על קידוש השם (ר' אימי, ירוש' שביע' ד ב). ואין אשה מצוות על המצוות (שם סוכ' א א). שכשם שישראל מצווין לפדות בן הורין כך הן מצווין לפדות את העבדים (רשב"ג, שם גיט' ד ד). מצווין ישראל לפרנס עבדים קיטעין יותר מן השלימין (ר' אחא, שם ב"ק ט ה). די מחסורו, אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לאשרו (ת"כ, כתוב' סז:). גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה (ב"ק לח.). ומה שור שאי אתה מצווה להחיותו אתה מצווה על חסימתו, אדם שאתה מצווה להחיותו אינו דין שאתה מצווה על חסימתו (ב"מ פח:).—ובסהמ"א: קטן שבא לכבות וכו' אבל מדעת עצמו אין בית דין מצווין להפרישו (רמב"ם, שבת יב ז).

—התפ', *הצטוה, נצטוה, — כמו פע': כדי השליח לשולחיו, כדי המצוה למי שנצטוה (ספרא ויק, סוף לו). אילו המצות שנצטוינו מפי משה וכך אמר לנו משה וכו' (ירוש' מגי' א ז). שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ (ר"ש בן יוחי, קידוש' לח.). כל מצוה שנצטוו ישראל קודם כניסתן לארץ נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ (ר"א בר"ש, שם לח:). דברים אלו לא נצטוית עליהן ומלבך אתה בודאן (מד"ר במד' יח). מה האתון שאין לה זכות ולא ברית אבות נצטויתי לתבוע עלבונה מידך וכו' (שם שם כ). ובניך נצטוו את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו (תנחו' בובר, שמיני יג).—ובסהמ"א: בני נח נצטוו מלהקריב מחוסרי אברים וכו' אבל על מום אחר לא נצטוו (רש"י, תמורה ז.). אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל אינו כשכר האיש מפני שלא נצטוית (רמב"ם, ת"ת א יג).—ואמר הפיטן: אז מסיני נצטוו

---

1) [השוה במקרא רק: ולא צויתים וכו' על דברי עולה וזבח (ירמ' ז כב).]

עליה (תכנת שבת, מוסף שבת). ומשה עלה והושם בחותם ו נ צ ט ו ה לך אל העם וקדשתם היום ומחר צוה פרישתם (שמעון בר יצחק, וביכת השלישי, קרוב׳ ב שבוע׳). — *נִצְטַוָּה הדבר, צוו את הדבר על פלוני: דברים שאלו לא נכתבו ראוין הם ל ה צ ט ו ו ת (רש״י, ברלשי׳ כו ה). נמצא העשה (של והשיב את הגזלה) נ צ ט ו ו ה לאחר גזילה (הול, חול׳ קמא., ד״ה והשיב).

—קל, ״צָו, כמו פְּעֵי, ואמר הפיטן: צו עונש מיתה לבאי עזרה להרחיץ ידים ורגלים בבואם (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודה, קובץ מע״י גאוי׳ ב, 7). יה אשכל הכפר צ ו אל משול עָפָר וזכרון משלי אפר כתב זאת וזכרון בספר (ר״א קליר, אץ קוצץ, קרוב׳ זכור). מרים ראשי וכבודי, לקח טוב הזבידי, מלאכיו צ ו לדדי (משולש בר׳ קלונימוס, אפיק רנן, יוצ׳ ב פסח). צרחה לו (יהודית להולופרנס) אינני טהורה, צ ו להעביר קול וגזרה, צרו מהגיע בעלמה המטהרה (יוסף בר שלמה, אודך, יוצ׳ שבת א חנכה).

*צְוָה, צָוָא, צווא, ש״נ, — כמו צוֹאָה: ווו ה צ ו א שמעה רות (תרג׳ פרוש רות לקראי שלמון בן ירוחם, ספר זכרון לפוזננסקי, פז).

*צִוּוּי, ציווי, ש״ז, — שה״פ מן צִוָּה, פעֻלת הַמְצַוֶּה, מצוה ופקדה, Befehl; ordre; command: צו, הצ י ו ו י מיד בשעת מעשה ולדורות, אתה אומר הצ י ו ו י מיד בשעת מעשה או אינו אלא לאחר זמן ת״ל צו וגו׳ ויעשו כן בנ״י וגו׳, הא למדנו שהצ י ו ו י מיד בשעת מעשה, ולדורות מנין וכו׳ הא למדנו שהצ י ו ו י מיד בשעת מעשה ולדורות וכו׳ (ספרי במד׳ א). אין הצ י ו ו י בכל מקום אלא זירוז (ר״י בן בתירא, שם שם). אין צ י ו ו י בכל מקום אלא חסרון כיס (ר״ש בן יוסי, שם שם). אין צ י ו ו י בכ״מ אלא אזהרה (רבי שם שם). כנגד י״ח צ י ו ו י י ן שכתב בפרשת משכן שני (מתפלל אדם י״ח ברכות) (בשם ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ד ג). והרי דשאין כתיב בהן למיניהן, אין כתיב בצ י ו ו י [1]) אלא בהוצאה (שם כלא׳ א ז).הדא דאת אמר למצוה אבל לצ י ו ו י [2]) ויקרב את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים ואח״כ ויתן עליו את הכתנת ואח״כ ויקרב משה את אהרן ואת בניו וילבישם כתנות (רב אידי, שם יומא א א). ולמה נתקללה (האדמה) וכו׳ שעברה על הצ י ו ו י שכך אמר לה הב״ה תדשא הארץ וגו׳ מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה כן (ר׳ יהודה ב״ר שלום, מד״ר ברלשי׳ ה). אף הוסיפה על הצ י ו ו י, סמכה לעשות רצון בוראה, עץ עושה פרי אפי׳ אילני סרק עשו פירות (ר׳ פינחס, שם שם). אתה צויתם ואני ציויתים, למה הניחו צ י ו ו י י ך והלכו אחר צ י ו ו י י (שם שם כ, הול׳ איסידור). מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד בצ י ו ו י ך אפי׳ שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג׳ שנים (ר׳ יהודה בר פדייה, שם שם כא). ויתרוצצו הבנים וכו׳, זה מתיר צ ו ו י ו של זה וזה מתיר צוויו של זה (ר״ש לקיש, שם שם סג). וכן אתה מוצא במשה שהשגיב הקב״ה כחו ללכת בשליחותו ולעשות צ ו ו י ו (שם שמות יב). אני פרעה וגו׳ שמעולם לא מרד על צ ו ו י ו (שם במד׳ יד). לא היתה קריאה אלא לדברות בלבד, מנין אף לאמירות ולצ ו ו י ם, אמר ר׳ שמעון ת״ל דבר וידבר לרבות אף לאמירות ולצ ו ו י ם (שם שם). אדם הראשון הכנסתי אותו לג״ע וצויתיו ועבר על צ ו ו י וכו׳ (שם איכ׳, פתיח׳, ר׳ אבהו פתח).

—ובסהס״א: וכ״ש בדברי צ ו ו י י ה אזהרותיה דקדוקיה ופרטותיה שהם כלם סודות צפונים וכו׳ (מנחת קנאות, קוסמן, 11). ואף תהיה שם נבואה להודיע העתידות או לצוות את האדם צ ו ו י ם פרטים שיעשה הוא ובניו וכו׳ לא יתחייבו האנשים להשמע אליו (ר״י אלבו, עקרים א טו). אע״פ שלוה ששלח למלוה חובו בצ י ו ו י ו ע״י שלוחו ונאבד פטור וכו׳ (טוחו״מ קכב א).—״ובמשמ׳ צורת הַצִּוּוּי בדקדוק, imperativus: והצ ו ו י מן הפועל הקל אשר עתידו יפעול וכו׳ יהיה פעול (ר״י א״ת, רקמה יד, 85). ותתן דוגמות הפועלים והיאך יהיו מהם הצ ו ו י והמניעה (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה, 28).

צוח [1]), ממנו צָוַח, ״צַוָּח, צְוָחָה, ״צְוָחָן, *צְוִיחָה.

---

[1]) נדפס: ב צ י ו ו י.]

[2]) [לא לדוקא נאמר ולצ י ו ו י שלא יפסיק בבגד אחר בין האבנטים אלא למצות האבנטים הוא דנאמר שמצוה שיהיו חגורים באבנט אהרן ובניו (פני משה).]

---

[1]) בערבי׳ ציח [a]), בארמ׳ צוח, [גם במשמ׳ קרא שלא בצעקה, כגון צוחין לפלן, קוראים לו בשם זה או זה; ובמשמ׳ קרא בא צ ו ח אף באוגרית׳.]

[a]) صيح

צָוַח, פ"ע, יִצְוָחוּ,—א. צָוַח מרֹב שמחה או מרב צער, זעק, הרים קולו, schreien; crier; to cry, shout: ירנו ישבי סלע מראש הרים יִצְוָחוּ (ישע' מב יא). — ובתו"מ: ד' כיתין נעשו על הים, אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווח כנגדן (מכי' בשלח מסכ' ב ב). מתוך שהיו עומדין וצווחין קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה (ר' מאיר, שם שם ה). נענה פינחס באותה שעה ואמר אין כאן אדם שיהרג ויהרג (על ידיו) היכן הם אריות וכו' התחיל צווח, כיון שראה שהכל שותקים עמד מתוך סנהדרי שלו וכו' (ספרי במד' קלא). לשני כלבים שהיו בעדר והיו צווחין[1] זה עם זה (שם שם קנז). ואל תערצו מקול הצווחה כדרך שא"ה עושים מגיפים ומריעים וצווחים ורמסים (שם דבר' קלב; וכעין זה סוטה מב:). אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד (ר' יודן, ירוש' ברכ' ט א). האנק דום, מיכן שהוא (האבל) צריך לצווח (ר' אבהו, שם מו"ק ג ה). אי זהו מת מצוה כל שהוא צווח ואין בני העיר באים (שם נזיר ז א)' שטף נהר חמורו והיה צווח ואו' לא נתייאשתי, ריש לקיש אמר כל זמן שצווח לא נתייאש (שם ב"ק י ה). סתם המלאך את פיהן ולא היו יכולין לצווח (שם סנה' י ב). היושב באיצטדין הרי זה שופך דמים, ר' נתן מתיר מפני שני דברים, משום שצווח ומציל את הנפשות וכו' (שם ע"ז א ז). א"ל (רבא לרב נחמן) מצא כאן ארנקי מהו, א"ל הרי אלו שלו, בא ישראל ונתן בה סימן מהו, א"ל הרי אלו שלו, והלא עומד וצווח, נעשה כצווח על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים (ב"מ כד:). ד' צווחות צווחה עזרה וכו' (ת"כ, כרית' כח.). וכיון שבאו ברבריים להזדווג לו (לאברהם) התחילו הכל צווחים ווי, הדא הוא דכתיב ויהי בימי אמרפל (ר' אחא, מד"ר ברא"ש' מב). הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות, התחיל צווח לבני אדם שעומדים שם לא ראיתם בכאן רבי (ר' לוי, שם שמות ה). התחיל משה צווח, יוסף הגיע השעה שאמרת פקוד יפקוד אלהים אתכם (שם שם כ). התחיל (איוב) צווח כנגד מדת הדין (שם שם לא). באותה שעה צווחה שרה ששה קולות כנגד ו' תקיעות (שם ויקר' כ). ואם היה (הלולב) גזול צווח לפני הקב"ה ואומר גזול אני חמוס אני, ומלאכי השרת אומרי' אוי לזה שנעשה סניגורו קטיגורו (שם שם ל). נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי, זהב אחד היה לי ונפל ממני כאן (שם דבר' ב). התחיל אותו הילד לצווח, אדוני המלך למה אני חבוש בבית האסורים (ר' לוי, שם שם ט). למלך שכעס על מטרונת וגירה בה שכנים רעים והתחילה צווחת אדוני המלך הושיעני (שם שה"ש, משכני). מה עשתה היונה, התחילה צווחת ומטפחת באגפיה כדי שישמע לה בעל השובך ויבא ויצילה (דבי ר' ישמעאל, שם שם, יונתי). כזה שהוא צווח באזנו של חברו לא באחת אלא בשתים (ריש לקיש, שם, איכ' פתיח', ר' יהושע דסכנין). יצתה בתו בורחת וצווחת אוי לי אבא חמדת עיני (פסיק' רב', ויהי בפת ספרתם, קלח.). על אותו היום כתיב ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו, אם ירונו למה יצוחו, אלא ירונו שיחיו ויצוחו על החיים שהיו מעכבין עליהם את הישועה בעולם הזה (מדר' שה"ש, גרינהוט, כג.). — *צָוַח בפלוני או על פלוני, גער בו, נתן עליו בקולו: ר' ור' יוסי בי ר' יהודה נכנסו לוכל במסויפות וצוח בהן חשומר וכו' (בשם ר' יוחנן, ירוש' דמאי א א). בואו ונצווח על עקיבא בן יוסף שהיה אומר כל שאין לו ביאה בישראל הולד ממזר (ר' ישבב, קידושי' סח.). כיון שקרבו אצלו (אצל יוסף) צווח בהם, כיון ששמעו קולו נפלו על פניהם ונשתברו שיניהם (מד"ר ברא"ש' לח). אמרו לו (למשה) הרי סלע, כשם שאתה רוצה להוציא מסלע אחר תוציא מזו, צווח עליהם שמעו נא המורים ונומ' (תנחו' בובר, חקת ל). — *במשמ' הִכְרִיז: היה צווח מראש ההר ואמר כל השומע קולו יכתוב גט לאשתו, יכתבו ויתנו (תוספת' גיט' ו ט). שעשו עצמן קדרין והיו צווחין הרי קדירות מי שירצה יבא ויקנה (מד"ר במד' טז). — *וצוחה רוח הקדש וכדו': ורוח הקודש צווחת בני אם ערבת לרעך וכו' (שם שמות כז). ורוח הקדש צווחה באשר דבר מלך שלטון (שם שם לג). אמר לו זמרי (למשה) אתה הוא הנאמן

[1]) [ועי' ב. צהב, הערות.]

של תורה וכו׳ אף אשתך שנטלת אסורה היא לך וכו׳ ושלמה צווח העז רשע בפניו וכו׳ ורוח הקודש צווחת אשתוללו אבירי לב נמו שנתם (שם שם לג). לכה דודי נצא השדה, רוח הקדש צווחת ואומרת נצא ונטייל בדימוסין של עולם (שם שה״ש, לכה דודי). ויען המלך תנו לה את הילוד ורוח הקדש צווחת ואומרת היא אמו ודאי (שם קהל׳, אי לך ארץ). ושלמה צווח מקום המשפט שמה הרשע (תנחו׳ בובר, ויקר׳ ח). שכל השותה יין חבורות ופצעים ובושה וחרפה באות עליו ורוח הקדש צווחת למי אוי למי אבוי וכו׳ (שם, שמיני ז). וראש הישיבה מזכיר את השם ושומעין בת קול שצווחת ואומרת בלשון הזה ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן לאמר החדש הזה לכם (פדר״א ח). והנחש היה ערום מכל חית השדה והיה דמותו כמין גמל ועלה ורכב עליו והיתה התורה צווחת ואומרת סמאל עכשיו נברא (שם יג).—*והצדקה: צדקה היתה צווחת ואומרת אם אין אברהם עושה אותי אין מי שיעשה אותי (מד״ר ברא׳ מג). — ובמהמ״א: הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע או מטלטלין בפניו ושתקה איבדה כתובתה ואם צווחה הרי צווחה (הלכות פסוקות לתלמידי רב יהודאי גאון, 48). הכותב נכסיו לאחר וזכה לו על ידי אחר והיו בהן עבדים ושתק זה שנתנו לו ואח״כ צווח הו״ספק אם זה שצווח הוכיח סופו על תחילתו ועדיין לא יצאו מרשות ראשון או זה שצווח אחר ששתק חזר בו (רמב״ם, זכיות ט ו). המפקיד אצל חבירו כלים או פירות ובאו גנבים וגנבום בפניו ואילו היה צווח היו באין בני אדם ומצילין אותן הואיל ולא צווח הרי זה פושע (הוא, שאלה ה ג). וקול אדיר עליהם צווחת, לא רציתם מנגד שמים מעל הא לכם באר שחת (עמנו׳, מחב׳ כח, 221). רמ״ח מצוות עשה כנגד רמ״ח אברים שבאדם שבכל יום ויום צווחים על האדם עשה אותנו שתחיה בזכותינו ותאריך ימים (ר״י בן נחמיאש, פי׳ משלי ד כג). באו שניהם אדוקים ושמטה (את הטלית) האחד מיד חברו וכו׳ חזר האח׳ ותקפה מיד התוקף אף על פי שצווח מתחלה ועד סוף יחלוקו כבתחלה (שו״ע חו״מ קלח ו–ז). מעשה באחד שרצה לישא אשה, אמרה לו איני נשאת לך עד שתכתוב לי נכסיך, שמע בנו הגדול וצוח על שמניחו ריקן (שם רמב י). וגם מה שנוהגים ליקח הבשר במקולין של ישראל ע״י השפחה גויה והיא מביאתו לבית ישראל מבלי סימן כמה פעמים צווחתי על זה ככרוכיא (שו״ת מים רבים, מלדולה, יו״ד ג). — ואמר הפיטן: יה בדקם לעינו ועדותם דקדק במענו והכל צוחו במעונו מקדש החדש בזמנו (ר״א קליר, אבי כל חוזה, קרוב׳ שבת החדש). דבריו וגזר דינו בשמעם החלו לצוח, השלחן ערוך והאילים נבחרים לטבוח (אודך ה׳, סליח׳ סדר׳ נו״כ׳ מחז׳ איטלי׳ ב, קה.). — ואמר המשורר: יכם ולא יחלו ויהלמם ולא ידעו ועת קום בעדו יצוחו (רמב״ע, אם קדמו, מעה״ש 64).—ב) *ובמשמ׳ קרא לפלוני בשם זה או זה[1]: אותן בנות ישראל שצווחת אותן אמהות אינן אמהות אלא איטחות, לוואי יהיה לי חלק עמהם לעתיד לבא (מד״ר במד׳ ד).

—פע׳, *צוּת, בינ׳ מְצַוֵּחַ, מצוות, מצווית — כמו קל: הקול קולו של יעקב מצווח ממה שעשו לו הידים ידי עשו (ר׳ יהודה בר אלעי, שם ברא׳ סה). נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו והיה מצווח ואומר ווי אוי אוי שהכעסתי לבוראי (שם שם). מיד עמד (כלב) על הספסל ושיתק כל ישראל שהיו מצווחין על משה (תנחו׳ בובר, שלח יט). באו המלאכים והיו בוכים ומצווחים לפני הקב״ה (פסיק׳ רב׳, בחדש השביעי, קעא.). — ומְצַוֵּחַ לתנור וכדו׳, צועק לתוכו: המצווחת לתנור בשביל שלא תינפל הפת וכו׳ הרי זה מדרכי האמורי (תוספת׳ שבת ו יד). המרקדת לכותח והמשתקת לעדשים והמצווחת לגריסין יש בו משום דרכי האמורי (בבלי שם סז:). — ואמר הפיטן: ועל תחן יְצַוְּחוּ לך קשוב ושמע אמריה (אלי ציון, קינ׳ ת״ב). — ועי׳ ב. צָהַב, חִמֵּעַ׳.

*צֹוַח, ש״ז,—כמו צְוָחָה, ואמר הפיטן: טוב ירד והגיד לחבריו במר ובצוח ואויב בא ומצאן יושבין ודורשין בתרות (אודך ה׳, סליח׳ סדר׳ לו״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קה:). — ומ״ר צְוָחִים, ואמר הפיטן: אלה בקרני נבחים ואלה בקול צוחים ואנחנו בקול מי שבחים מפרק ומפוצץ סלעי צחיחים (שלמה הבבלי, חננו ה׳, סליח׳ יום ז).

---

1) [כמו בארמ׳.]

צְוָחָה, ש״נ, סמי׳ צוָחת, כנ׳ צִוְחָתֵךְ, מ״ר *צְוָחוֹת, צוֹוחוֹת, — שה״פ מן צָוַח, לשמחה ולאבל: צְוָחָה על היין בחוצות ערבה כל שמחה (ישעי כד יא). אבלה יהודה ושעריה אמללו קדרו לארץ וְצִוְחַת ירושלם עלתה (ירמי יד ב). שמעו גוים קלונך וְצִוְחָתֵךְ מלאה הארץ כי גבור בגבור כשלו (שם מו יב). אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צְוָחָה ברחבתינו (תהלי קמד יד). — ובתו״מ: היה בא בדרך ושמע קול צווחה[1] בעיר ואמר יהי רצון שלא יהיו אלו בני ביתי הרי זו תפלת שוא (ברכ׳ ט ג). וישלח חציו ויפיצם, כנגד חצים שלהם, וברקים ויהומם, כנגד צוחה שלהם (מכי׳ בשלח מסכ׳ ב ג). ואל תחפזו מקול הקרנות ואל תערצו מקול הצווחה[2] (ספרי דבר׳ קצג). מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר וכו׳ (ת״י, ברכ׳ ס). ד׳ צווחות צווחה עזרה, צווחה אחת הוציאו מיכן בני עלי ופנחס שטימאו את ההיכל, צווחה שניה פתחו שערים ויכנס יוחנן בן נדבאי וכו׳ (ת״י, כריתו׳ כח.). עמדו והכו זה את זה מתוך השכרות, נפלה הצוחה בעיר ובא הלופר ותפשם ומסרם למלכות (מד״ר במד׳ י). אמר הקב״ה ב׳ צווחות צווחתי מפניכם, סופכם לצוות ארבע בשעבוד מלכיות (שם שם עז). מעשה באדם אחד שהיה חופר שיחין לרבים ובתו היתה הולכת בדרך ובאתה לעבור בנהר ושטפה, באו ואמרו לו לר׳ פנחס כך הגיע לבתו של פלוני, אמר להם אי אפשר וכו׳, מיד נפלה צוחה בעיר, באתה בתו של פלוני (שם דבר׳ ג). — ואמר הפיטן: רגש מקבר צוחה מסלע בתת יבשי עצם מעפר קול (יוסי בן יוסי, אתוקה, עופכרות, מוסי ב ר״ה). מערש יצועו קם לילה ובארץ פתרום צוחה גדולה מאין בית בלא יללה (משה בר קלונימוס, מה מועיל, קרובי׳ אחרון פסח). קול עשוקיה שמע מיד עושקם, רגשתם וצוחתם[3] לא תשיב ריקם (אז בצאת יוס, מחזי י טבת, סליח׳ ספרד׳). ציר חנן להניא חוברי פסיליהם, צוחת פימו לדום באבני אליליהם (אתה הארת, יוצ׳ ז פסח, מחזי איטלי׳ א, קכ:). — ואמר המשורר: וראשו בהנחה וסופו לאנחה ושיח וצוחה ושאון ושברים (דינש, דעה לבי, שעה״ש 4).

צִוְחָן, ש״ז, נק׳ צִוְחָנִית, — צעקן, מי שֶׁצּוֹחַ, השתמשו במלה זו בספרות העברית החדשה.

צִוּוּיָה, צוויה, ש״נ, — כמו צְוָאָה, צִוּוּי: בראשונה אמרה רות כל אשר תאמרי אעשה ובצוויה שניה אמרה כל אשר תאמרי אלי אעשה (הורית הקורא, דרכנבורג, 130). — ואמר הפיטן: הזהרת שופטים כל שחד רשע לטות וְצִוְּיַת[1] שוטרים לבל הכר פנים (אתה הנחלת, מוס׳ ב שבועו׳, מחזו׳ איטל׳ א, קנו:).

צְוִיחָה, ש״נ, — שה״פ מן צָוַח, פעלת הצווח: נאמנת (אלמנת עסה) לטהר עצמה בצויחה או בשתיקה (תוספ׳ כתוב׳ יד., ד״ה ת״ר).

צוּל[2], ממנו ״מְצוּל, מְצוּלָה, מְצֹלָה, צוּל, צוּלָה.

צוּל, ש״ז, — כמו צוּלָה, מצולה, מְצֻלָּה, ואמר הפיטן: אבן חוג מצוק נשיה, תהום רבה צול שאיה בפנת ראש יסוד שלישיה, שתתו שעון בה לשעיה (ר״א קליר, אבן חוג, יוצ׳ א ר״ה). כהושעת טבועים בצול גורים, יקרך עמם מעבירים, כן הושענא (הוש, כהושעת אלים בלוד, סדר הושענות). נפלה, עודינה בצול דכויה, עיני חכתה לחזון בן ברכיה (הוש, שבת סורו מני, קינ׳ ת״ב). טנף טהר ותדיח כתמים, יוצלל בצול כבד אשמים (אך במחה, סליח׳ ער״ה). כאב תחבוש ובצול תכבוש עוני (אמנם כן, מעריב ליל כפור). והנני הן מוצהב בנצול צול רהב (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א פסח). גולתי שקלי מתת כפר נפש, טבעתי במי צול בטיט ורפש (אתכל אווי, יוצ, שבת סרלים). — ״וצול הים, בתוך תאור דמותו של אלהים בקבלה: ובצול הים יכול להביט מקצה אל קצה פאות העולם יש משמים לארץ כי צול הים גבוהים ט״ו אמה מכל ההרים הגבוהים (רזיאל, אמצע׳ יב:).

צוּלָה, ש״נ, — כמו מְצוּלָה, עי״ש, Tiefe; profondeur; depth: האמר לַצּוּלָה חרבי ונהרתיך אוביש (ישעי מד כז). — ואמר המשורר: ולו אבכה לקורותי יבישון דמעי כל יאור מצור וצולה (עמנואל, מחב׳ א, 8).

---

1) [בכתו׳ אישכנז (מוס׳ א שבוע׳): וצואת.]
2) רק עברי? [ויש מחברים שרש זה בצרק עם ב. צלל.]

---

1) [במדב״ם: קול צווחות.]
2) [במשנה (סוט׳ ח א): מפני קול צווחות.]
3) [מנקי: וְצִוְחָתָם.]

צום [1]), סמנו צום, צום, *צִיּוּם.

צוֹם, ש״ז, כנ׳ צֹמְכֶם, מ״ר צוֹמוֹת, — יום שאדם מונע את עצמו בו מאכילה ושתיה, לְשֵׁם שָׁמַיִם לְרַצּוֹת את האלהים או בשביל דבר אחר, das Fasten; fast; jeûne: ויבקש דוד את האלהים בעד הנער (החולה) ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה (ש״ב יב יו). קראו צום והשיבו את נבות בראש העם (איזבל, מ״א כא ט). הן ביום צֹמְכֶם תמצאו חפץ (ישעי׳ נח ג). הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו הלכף כאגמן ראשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון ליי׳ הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע התר אגדות מוטה וכו׳ (שם שם ה—ו). וקראת במגלה אשר כתבת מפי את דבר יי׳ באזני העם בית יי׳ ביום צום (ירמי׳ לו ו). בחדש התשעי קראו צום לפני יי׳ כל העם בירושלם (שם שם ט). קדשו צום קראו עצרה (יואל א יד). שבו עדי בכל לבבכם ובצום ובבכי ובמספד (שם ב יב). ויאמינו אנשי נינוה באלהים ויקראו צום וילבשו שקים (יונה ג ה). צום הרביעי וצום החמשי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמעדים טובים (זכר׳ ח יט). ואני בחלותם לבושי שק עניתי בַצום נפשי (תהל׳ לה יג). ואבכה [2]) בַצום נפשי ותהי לחרפות לי (שם סט יא). ברכי כשלו מִצום ובשרי כחש משמן (שם קט כד) ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וְצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים (אסתר׳ ד ג). וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הַצומות וזעקתם (שם ט לא). לבקש תפלה ותחנונים בצום ושק ואפר (דני׳ ט ג). ואקרא שם צום על הנהר (עזר׳ ח כא). נאספו בני ישראל בְצום ובשקים ואדמה עליהם (נחמי׳ ט א). ויתן יהושפט את פניו לדרוש ליי׳ ויקרא צום על כל יהודה (דה״ב כ ג). — ובתו״מ [1]): והשחירו שיניו מן הצומות ומן התעני׳ (ר׳ חנני׳, ירוש׳ בילה ב ח). שלשה ימי הצום אין מתענין אותם רצופין אלא מפרידין שני וחמשי ושני (סופרי׳ יז ד). והילים יגבר יגזרו צומין ותעניות (מד״ר קהל׳, אם קהה הברזל). —ואמר הפיטן: סלחה לעם מאז עבדוך, ועל כל מדה ומדה יהודוך, עת צומם קראוך וייחדוך וכו, צום רצון תרצה בתשובות (רסע״ג, אזון, סליח׳ יוה״כ, סדור רסע״ג, רלב). — *צום תענית: עננו יי׳ עננו ביום צום תעניתנו [2]) (תפלת תענית). — *צום כפור, צום יום הכפורים, ואמר הפיטן: אליו בקשתי לכפר עון חטאתי, וביום צום כפור סליחתי יענה ויאמר סלחתי (קדוש אדיר בעליתו, אופן יוה״כ). —*וצום הֶעָשׂוֹר, באותה משמ׳, ואמר הפיטן: צפה בבת תמותה, צום העשור עטותה (ר״א קליר, צפה בבת תמותה, מוסף יוה״כ). מסטין בבבל אסור, ותקות אסירי בשור, ונקדישך בצום העשור, קדוש (הוא, כחטב, מוסף יוה״כ). —*וצום סתם, במשמ׳ צום יום הכפורים: אמר קונם בשר שאיני טועם עד שיהא הצום אינו אסור אלא עד לילי הצום (נדרי׳ ח ו). — ואמר הפיטן: אערוך שועי, בבית שועי, גליתי בצום פשעי (אערוך שועי, סדר הושענות). — *על הַצום, כמו על נפש ריקה, על בטן ריקה: ותשתה על הצום מעסיסי המגדים החמוצים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה א).

צוּם, פ״ע, צַמְתָּ, צַמְתִּי, צַמְתֶּם, צַמְתֻּנִי, צַמְנוּ, צָם, צוּם, צוּמוּ, אָצוּם, וַיָּצָם, וַיָּצוּם, וְנָצוּמָה, תָּצוּמוּ, יָצֻמוּ, יָצוּמוּ, — צָם פלוני, היה בְצום, ישב בתענית: וישבו שם לפני יי׳ וַיָּצוּמוּ ביום ההוא עד הערב (שפט׳ כ כו). ויקבצו המצפתה וכו׳ וַיָּצוּמוּ ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו ליי׳ (ש״א ז ו). ויקחו את עצמתיהם ויקברו תחת האשל ביבשה וַיָּצֻמוּ שבעת ימים (שם לא יג). ויספדו ויבכו וַיָּצֻמוּ עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם יי׳ ועל בית ישראל כי נפלו בחרב (ש״ב א יב). ויאמרו עבדיו אליו (אל דוד) מה הדבר הזה אשר עשיתה בעבור הילד חי צַמְתָּ ותבך וכו׳ ויאמר בעוד הילד

---

1) בערב׳ צום a) [וכן בארמ׳ ובכוש׳ באותה משמ׳ של המנעות מאכילה ושתיה, וזאת אפוא משמ׳ הראשונה של המלה אף בעברי, ולא כדעת רד״ק, שד״ל ואחרים.]

2) כן בנוסחה המסורה, אך אין ספק בדבר כי צ״ל וָאֶעֱנֶה. [ואולי קרוב יותר לגרס: וָאֲדַבֶּה.]

1) [במסגרות התו״ם נהוגה יותר המלה תַּעֲנִית, וצום, שאינו בתורה, בא לרב על יד תענית.]

2) [בסדור רסע״ג (עמ׳ שיז): ביום צום התענית הזה.]

a) صوم

חי צמתי ואבכה וכו׳ ועתה מת למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד (שם יב כא–כג). ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק (מ״א כא כז). למה צמנו ולא ראית וכו׳ הן לריב ומצה תצומו וכו׳ לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם (יש׳ נח ג–ד). כי יצמו אינני שמע אל רנתם (ירמ׳ יד יב). לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי וכו׳ גם אני ונערתי אצום כן (אסתר ד יו). ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת (עזר׳ ח כג). ואבכה ואתאבלה ימים ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים (נחמ׳ א ד). —צמתני, צמתם לי, בשבילי, לטובתי: אמר על כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספד בחמשי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האכלים ואתם השתים (זכרי׳ ז ה–ו). — ובסהמ״א: וגם אסתר הצדקת צמתה שלשה ימים לילה ויום ותלבש שק ואפר וכו׳ (המדה הימים ב, סט:).—ואמר הפיטן: על זאת איליל ואספוד אשים במו שק מלוני, אכוף כאגמון ואצום שני וחמישי שני (רסב״ג, נמצר בקרלוי, שירי שלמה, דוקס א). רבץ תינוקות לפניו ימים שלשה צמים ומכפנים, בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים (מנחם ברבי מכיר, סליח׳ תעני אסתר).—ואמר המשורר: ואזכר את מלונך, צם בבית שחת, בברותי, ותתהפך בתוך מעי לראש פתן אכילתי (ר״ש הנגיד, ימהר יוס ברודי, 73). — ״ובהשאלה: וכל כחותיו חגופיים צמים מהעניינים הטבעיים מתעסקים בתוריים כאלו אין בו טבע בהמי וכן יהיה צום החסיד בכל עת שיצום, שיענה בו הראות והשמע והלשון (ר״י ה״ל, כוזרי ג ה).—״ורמעי הצם [1]), שם לאחד המעים, עי׳ א. מעי, עמ׳ 3165 ואילך.

״צומח, תוס״ז, — שם כללי לכל נמצא הצומח וגדל, בנגוד לחי ולמדבר מזה ולדומם מזה: ועשה הארבע תולדות דומם צומח חי מרגיש (ראב״ע, ספר למשלה בקדרות ב). ויחלקו (הגשמים) לארבע מינים והם הדומם והצומח והחי והמדבר (ר״י ה״ל, כוזרי הן א). המין השני הוא הצומח באילנות ועשבי האדמה (הוא, שם שם). שהדברים הנמצאים חמשה שרשים המוצק והצומח ובעלי חיים והכוכבים ומלאכים (שוא, אמונות ודעות לרסע״ג ג). העולם הזה בכל אשר בו מקופא וצומח וחי (הוא״ הו״ה, עבודת האלהים ט). כי הנמצאות שלשה חי צומח דומם (רד״ק, ירמ׳ י ח).—ועי׳ צמח.

1) [והעיר בכר בהערות ותקונים לס׳ מוסר לר״י עקנין, עמ׳ 189, וז״ל: הצם (כלומר הצם בלה״ק) הוא העתקת המלה הערבית אלצאים (ספר אלראזי שם) בלשון יוני ורומי νῆστις jejunum ,(P. de Koning p. 725), ע״ב.]

צומח, עי׳ צמח.

״צומחי, ת״ז, — מטבע הצומח: אחר כן נבראו התחתונים שהם כולם חמרים ושפלים והם שלשת הצורות ההיולאניות דוממית צומחית הרגשית (ר׳ דוד מרוקא מרעיקא, זכות אדם, יין לבנון, 9)

צומע, עי׳ צמע.

צומת, עי׳ צמת.

צונם, צונמא, עי׳ צנם, צנמה.

צונן, עי׳ צנן.

צועה, עי׳ צעה.

א. **צוף** [1]) ממנו א. צוף.

ב. **צוף** [2]), ממנו הצפה, ב. צוף.

ג. **״צוף**, ממנו ג. ״צוף.

א. **צוף** [3]), ש״ז, מר צופים, —חלות הדבש, Honigwabe; rayon de miel; honeycomb: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהל׳ יט יא). — צוף דבש: צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם (משלי יו כד). — ובתו״ם: משחרב בית

1) רק בעבר׳. [ועי׳ בהערות הבאות.]

2) [בארמ׳ טוף, ועי׳ בהערות לערכים צפון, ב. צפצף.]

3) לא נתברר מקורו. [יש מחברים ש״ע זה עם ב. צוף, במשמ׳ הדבש הצף למעלה (ועי׳ שמוש הפעל ב. צוף בתו״ם). ונראה יותר לחבר מלה זו, המשמשת תאר של שבח לדבש או לנפת (שגם פרושה דבש, והיא מלה נהוגה באשו׳, ובאוגרית׳ בצורה נבת במשמ׳ דבש) עם צפו בערב׳ a) במשמ׳ זך, טהור, וגם מיטב, משבח. ולפי זה יהיה פרושו של צוף דבש, נפת צופים: דבש זך, מיטב דבש.]

a) صفو

המקדש בטל השמיר ונופת צופים [1] (סוטה ט יב). — ובסהמ״א: ותעשה הדבורה מהצוף המוכן לעשות בו דבש אשישים אמנם לא מלא דבר תעשה אשישים כי אם מן הצוף (אמו״ר לראב״ד ו, כוחות הנפש, 29). הדבורים בפיהם צוף אבל עקצו בצדו (י״ע פרנסים, לבי מודח, 113). — ואמר המשורר: ואם לא נפרשו מצוף אמריו הלא יפריש כצפעני פרישה (רשב״ג, הלפור או דרור, ברודי, 3). תניד שפתיה אז להשיבני, כאלו מריקה צוף בהם ומטיפה (הוא, מי זאת, סעה״ס 38). ענו שירים בשר קבץ חסדים בצוף מליץ לכל שואל ותת הון (רמב״ע, תרשיש א, 9). אשר טעמו כטעם צוף וזכרו מור ועינו נרד (שם ג, 34). אין לי השקט במכוני כי אנוד כאשר ינוד קנה, לולא משה מנים עצבי בשפת נפת ובצוף מענה (יוסף בן ססל, איכה יועס, סעה״ס 86). קחה מלים בכור דעת צרופים, ולרעכים מתוקים הם כצופים (ראב״ע, ספר לחות, בסופו). מנת חלקי וציר חוקי וצוף מתקי וכל חשקי בך דבקי (הוא, אני תמה, איגר 83). מה יפית ומה נעמת בת חיקי בפניך חיים וצוף בשיניך (איומחי, איגר 138). שפתת צוף ולחיה מן ירקה כטל אורות ופניה כגנה (ר״י חריזי, תחכ׳ כ, 201). אמרתי אעלה על תמר ובצוף מעדניו אתימר (שם מט, 383). אהבת אלהים מה מאד ערבה לי מדבש ונפת צוף, אך עת אשר אזכר עונותי אמר לים דמעי בפני צוף (הוא, הענק, אות ל, זס׳ היובל להרכבי). ומי יינק שדי חכמה לבד את וימוץ בלתך צופה ויערה (עמנואל, מחב׳ ח, 61).

ב. **צוּף**, פ״ע, צָף, — צָפוּ המים על ראש פלוני, עלו ועברו מעל להראש, überschwemmen; inonder; to flood: צָפוּ מים על ראשי אמרתי נגזרתי (איכ׳ ג כד).—ובתו״מ: ירד לטבול במערה ונמצא מת צף על פי המערה טמא (נזיר ט ב). נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים לא היו עורפין (סוט׳ ט ג). אף הוא (הלל) ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון (אב׳ ב ו). ומה בין מחבת למרחשת וכו׳ מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים (נ״א רכים) ומחבת צפה ומעשיה קשים [1] (ר׳ חנניה בן גמליאל, מנח׳ ה ח; וכעין זה ספרא ויק, ויקרא פרק יב). שתי שקתות שבאבן אחת וכו׳ שהיו המים צפין על גביהן אפילו כקליפת השום וקידש את אחת מהן, המים שבשניה מקודשין (פרה ה ח). היה קדוש צף על פני המים רבי מאיר ורבי שמעון אומרים נוטל ומקדש (שם ו ג). אלו ספיקות שטיהרו חכמים ספק מים שאובין למקוה ספק טומאה צפה על פני

---

[1] [עי׳ בערך נֹפֶת, מה שנדרש על זה בגמרה (סוטה מח:), והשוה לזה גם את דברי רבי יוסי: כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש זה שבא מצוף נוח לו שלא אמרן (מד״ר בס״ם, כפת).]

[1] [ובגמרה (מנח׳ סג.): מרחשת עמוקה דכתיב וכל נעשה במרחשת, מחבת צפת דכתיב ועל מחבת.

והנה מדברי רחב״ג על המחבת ועל המרחשת, כפי שהם מובאים במשנה ובספרא (בלי פרוש הגמרה), נאמרו המלים עמוקה וצפה לכאורה על הכלים עצמם (ולא על הנעשה בהם), ועל כן התקשו המפרשים בפרוש המלה צפה, ופרשוה שלא כמשמעותה בכל מקום אחר. ואלה דברי רש״י (מנח׳ סג.): צפת, שאינה עמוקה אלא שוליה צפין אצל אוגניה ומתפזר השמן באוגני הכלי ולהכי קשה וכמו (שבת דף ה:) צף על פני המים, ע״כ.

ואולם אין התַנאים מבארים אלא את לשון הכתוב: וכל נעשה במרחשת ועל מחבת, ועל כן יכלו לומר בקצור מרחשת או מחבת במשמ׳ כל נעשה במרחשת או על מחבת, וכך מובנים הדברים בהבנה טבעית: (מנחה) הנעשׂה במרחשת היא עמוקה בכלי, והנעשה במחבת צפה למעלה. ודוקה פרוש טבעי זה יוצא ידי הבדל הלשון שהגמרה מצביעה עליו: (עמוק) במרחשת, (צף למעלה) על מחבת.

ואשר להמשך הדברים, (מרחשת) מעשיה רוחשים (או רכים), (מחבת) מעשיה קשים, הרי פרוש הדברים תלוי בקביעת הגרסה הנכונה. וכנראה לא היה כאן נגוד בין רכים וקשים, אלא בין רוחשים, המבאה לבאר את השם מרחשת, ובין מלה אחרת, שהוחלפה במלה קשים, כשם שהוחלף רוחשים ברכים. ועל פי הענין אולי הנכון: (מרחשת) מעשיה רוחשים, כלו׳ משמיעים קול רחישה, (מחבת) מעשיה נוקשים או מקישים, כלשון השמעת קול נקישה (אולי משום שדרשו מחבת במשמ׳ מחבט, ועי׳ חֶבֶת במשמ׳ חֶבֶט), והוא שהבינו אח״כ במשמ׳ קשים, ועל כן החליפו גם רוחשין ברכין.

ולפי זה אין בלשון צף, צפה במשמ׳ שטות, כמובא במלונים.

ואמנם ההבדל שבמנחת קשור הוא בהבדל שבכלים, ועל כן באו דברי רחב״ג על יד דברי ריה״ג. וצ״ע.]

המים וכו' (טהר' ד ז). הסייד ששכח עציץ בבור ונתמלא מים אם היו המים צפים על גביו כל שהן ישבר (מקוא' ב ח). המקפה והחמיטה של חולין ושמן של תרומה צף על גביהן ונגע טבול יום בשמן לא פסל אלא השמן (טבו"י ב ד). שמן שהוא צף על גבי היין ונגע טבול יום בשמן לא פסל אלא השמן (שם שם ה). הלך משה ועמד על נילוס נהר ואמ' יוסף יוסף הגיע השעה שהקב"ה גואל את ישראל ממצר' וכו' מיד צף ארונו של יוסף וכו' (תוספת' סוטה ד ז). ישראל העושה עם הגוי בגת הרי זה מעלה את הלחם לגבי התפוח וכו' אף על פי שהיין צף על גבי ידיו מותר שאין דרכן מנסכין כן (שם ע"ז ז ג). השרץ שנמצא צף על שפת הבור של גת, לתרומה ספיקו טמא ולפועלין ספיקו טהור, מפני שספק טומאה צפה (שם טהר' יח יד). עריבה שירד דלף לתוכה הנתזין והצפין בכי יותן (שם מכשירין ב ו). שני הרוגים זה על גבי זה וכו' אין עורפין וכו' התחתון משום טמון והעליון משום צף (ירוש' סוטה ז ג). מעשה שא"ר יוסי לבנו בציפורין עלה והבא לנו גרוגרות מן העליה, עלה ומצא את העלייה צף עליה דבש (שם שם ז ד). ג' אירסין הן, ארס שוקע וארס צף וארס עומד כסבכה מלמעלה (שם תרומ' ח ה). אגוז בבלי וכלי צף ע"ג מים בתר אגוז אזלינן וכו' (רבה, שבת ה:). מאי מי מלח עזין, רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כל שהביצה צפה בהן (שם קח:). שארס של נחש דומה לספוג וצף ועומד במקומו (ר' נחמיה, ב"ק קטו:). וטעונה (הגמל) שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן, של יין מטפטף ושוקע ושל שמן מטפטף וצף (סנה' קד:). ביום רביעי חנו ישראל על שפת הים מנגב לים והיו המצרים צפים כנאדות על פני המים (ר' סימון, פדר"א מב). — *וצפה האניה בים: כאניה שהיא צפה בלב ים כך הארץ מרוקעת על המים (שם ה). —*ובדברים יבשים: סלע שצף על גבי הארץ ואיגור יוצא ממנו אם יש בו כשיעור הזה מותר ואם לאו אסור (תוספת' שביע' ג ג). נמצאו (המחט והטבעת) למעלה מפתחה של חבית כנגד תוכה של חבית, בין שהטיט צף תחתיהן ובין שאין הטיט צף תחתיהן אם היו טמאין לא טמאו את החבית וכו' (שם כלים ב"ק ז ח). סנדל של עריסה שפחות מעזיבה שיעורו בפותח טפח וכו' היה טיט צף תחתיו כל שהוא וכו' (שם אהיל' יג ד). כי תקצור קצירך וכו' פרט לשצפו עומרין לתוך שדה חבירו (ר' אבהו בשם רבי אלעזר, סוטה מה.). דק משוקע הרי זה מום, צף אינו מום (בכורות לח:). ונופת צופים, כסלת שצפה על גבי נפה (מד"ר במד' יג). — *ובמשמ' הגבה: ששה נסים נעשו באותו היום ואלו הן צף הכבשן ונפרץ הכבשן ותומק סודו וכו' (ת"ר, סנה' לג:). — *ובמשמ' עף: על חלליהם, שהיה (בלעם) צף כנגד כל חלליהם והיה פינחס מראה לו את הציץ והוא שוקע ויורד (ירוש' סנה' י ב). — וצפה העליה בדבש או בשמן: מעשה שאמר ר' יוסי לבנו בציפורי עלה והבא לנו גרוגרות[1] מן העלייה הלך ומצא את העלייה שצפה בדבש[2] (ספרי דבר' סטז). —ובסהמ"א: הקש שעל המטה וכו' ובא לשכב עליו ומנענעו כדי שיהיה צף ורך לשכב (רש"י, שבת קמא.). מפני שתנועת הלהב תנועה לבקש לקרוע האויר ולעלות למעלה קרא אותו הגוף הצף על שאר הגופים (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ג, 84). ואם יש מכשולים בנהר שעל ידי כן דבר הצף בו עומד שם וכו' לא הוי יאוש (טו"ע חו"מ רכט ז). — *בהשאלה, צף, לא רק במים, כי אם כל עליה למעלה: היה מקצץ תורמסין ומשליכן שם ונעשה נס וצף המת במקום שהוא שם (רש"י, שבת לד.).— ואמר המשורר: אך עת אשר אוכר עומתי אמר לים דמעי בפני צוף (ר"י חריזי, הענק רכו, סרג).

—הפע', הֵצִיף, — הֵצִיף את המים על פלוני, עשת שיצופו: ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הֵצִיף את מי ים סוף על פניהם (דבר' יא ד). —*ובהשאלה, הציף מוסר, חכמה וכיוצא בזה, הרבה מאד, ואמר בן סירא: מה חכמת בנעריך ותצף כיאר מוסר (ב"ס גני' מז יד).—*ובמשמ' פ"ע, הֵצִיפָה ברכתו, רבתה ופשטה בארץ, ואמר בן סירא: ברכתו כיאר הציפה וכנהר תבל ריותה (שם לט כב). — ובתו"מ: של בית ר' גמליאל היו ממלאין דלי עדשים ומציף מים ושולה והצרורות יורדות למטן והאוכלין למעלה (ר' אלעזר בר' צדוק, תוספת' יו"ט א כב, וכעין זה ביצה יד:). שמשעה שגזורתי על הים

---

1) [נ"א: ותים.]

2) [נ"א: בשמן. וחשוה המובא לעיל מירוש' פאה ז ד.]

שמא שינה את מדותיו ואומר אעלה ואציף את העולם (ספרי דבר' סו). חטאו אנשי דור המבול הציפם בזיקים על פני המים (שם שם שי). שורין את העקרים במים ומציף עליו שמן וקולט את הריח וקפחו (רבי יוסי, הורי' יח:). ב' פעמים כתיב הקורא למי הים כנגד פעמים שעלה הים והציף את העולם (מד"ר ברחשי' כג). אין זיפץ אלא ויצף, הציף עליהן הים והציף ל' משפחות מחן (שם שם לט). למערה שהיא נתונה על שפת הים ועלה הים והציף המערה וכו' (פסיק' ר"כ ח, בזכר, מח). — ובסהמ"א: שאין שורין את הכרשינין דהיינו שמציף עליהם מים בכלי כדי להסיר הפסולת (הלבוש חו"מ סנח סיע ח). — *והציף דבר בנוזל, עשה שהדבר יצוף על פני הנוזל: לא היו מדליקין האגוז אלא סומך עלית הפתילה להציפה שלא תטבע בשמן (רש"י, שבת כח., ד"ה לא להקפות). ועוד כי היין מציף המאכל על פי האיסטומכא ולא יניחנו לירד לעמקה שהוא המקום החם (רמ"ע פלקירלא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ס). וילך עוד (ישו) ויקח שני אבני ריחים ויצף אותם על פני המים (תולדות ישו). — *והציף את המגופה על פי החבית, השאיר אותה צפה על פיה מבלי להדק אותה: חביות של יין ושל שמן וכו' הרי אלו שלו וכו' אמר רב הושעיא במציף (ב"מ כג:). — *ובמשמ' הגביה [1]: מיד התירן הקב"ה והציף את הכבשן והעלה אותן (תנחומא בזכר, כח טו). — ואמר הפיטן: יהרו עולם להציפה וגבולם חול השים (שלמה הבבלי, אמץ דר, יוצ' שבת ג אחה"פ). — ואמר המשורר: והוציא כל רכושה אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה (רשב"ג, הלפור או דרור, ברודי, 3). [2]

—הפעי, *הוצף, ואמר הפיטן: מי ים סוף הוצפו, נבכיהם לראשם צפו, סלית צרים ונשטפו (ר' שמעון בר יצחק, אויבים נחלקו, יוצ' ז פסח).

צוֹפֶה, עי' צפה.

ג. *צוף [3], ש"ז, מ"ר צופים, — צופי צמר, כמו ציפי

---

1) [עי' קל, צף הכבשן.]

2) [ונוהג: הציף השוק בסחורה, הצפה, dumping.]

3) [השוה צוף a), צמר בערב'.]

---

a) صوف

צמר: הגוזל עצים ועשאן כלים כו' הכא את מר ליבן כשינוי והכא את מר אין ליבון כשינוי, חן דתימר ליבון כשינוי בשעשאו צופים והן דתימר אין ליבון כשינוי כשהניחו כמות שהוא, מצינו ליבון בלא צופים, שמא יש צופים בלא ליבון וכו' (ירוש' ב"ק ט ח).

א. **צוץ** [1], ממנו א. צוץ, ציץ, צִיצָה, צִיצִת.

ב. **צוץ** [2], ממנו ב. צוץ.

א. **צוּץ**, פ"ע, צָץ, —צָץ הפרח, היה בו ציץ, ובהשאלה העָוֶל, הרֶשַׁע: יצאה הצפרה צָץ המטה [3] פרח הזדון (יחזק' ז י). — ובסהמ"א, בהשאלה: בימי בית שני צץ המינות בישראל (רמב"ם, עבודת יוה"כ א ז).

—הפעי' [4], יָצִיץ, וַיָּצֵץ, וַיָּצִיצוּ, — הֵצִיץ האילן ציץ, הוציא הציץ, Blüten treiben; pousser des fleurs; to blossom sprout: והנה פרח מטה אהרן לבית לוי וַיָּצֵץ [5] ציץ ויגמל שקדים (במד' יז כג). בבקר יָצִיץ (הצמח) וחלף [6] לערב ימולל ויבש (תהל' צ ו). — ובהשאלה לאדם, היה בעצם כחו ואשרו: הבאים ישרש יעקב יָצִיץ ופרח ישראל ומלאו פני תבל תנובה (ישע' כז ו). יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו וְיָצִיצוּ מעיר [7] כעשב הארץ (תהל' עב יז). בפרח רשעים כמו עשב וַיָּצִיצוּ כל פעלי און (שם צב ח). אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יָצִיץ (שם קג יה). אויביו אלביש בשת ועליו יָצִיץ נזרו (שם קלב יח). — ואמר בן סירא: אד כפור במלח ישכון ויציץ כתמר ציצים (ב"ס גני' מג יט). — ובתו"מ: מה סימנו של שקד זה, משעה שהוא מציץ [8] עד

---

1) רק בעברי. [ואולי השרש הוא ציץ.]

2) רק בעבר'? [ואולי בעצם אך התפתחות של א. צוץ.]

3) המַטֶּה, כפל לזדון. [ועי' מַטֶּה הערות.]

4) [ואולי קל מן צִיץ.]

5) [נ"א: וַיָּצֵץ.]

6) אולי ושלף, עי' זה.

7) [על המלך ועל זרעו יְדֻבַּר כאן (עי' גם בֵּ-סָה, הערה), ועל פי פסוקים כגון ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו (ישע' מח יט) אפשר שצ"ל: וְצִיצֵי (וצאצאי) מֵעָיו.]

8) [במקבילה (מד"ר קהל', ויסב העפל, סדר

שעה שהוא גומר כ״א יום (מד״ר איכ׳ פתיח׳, וזכור את בוראיך). — ובסהמ״א: בפרוח רשעים כמו עשב, בזמן שאתה רואה רשעים שרבו כמו עשב לכסות את פני הארץ ויציצו כל פועלי צורת חם׳ ולבנ׳ וכו׳ (פדר״א יע). ד״א טיט זהו טיטו של עולם הבא שהצדיקים מציצין הימנו כתות כתות כעשבי השדה (א״ב דר״ע ט, ביהמ״ד ילינק ג, 31). — ואמר המשורר: ראה עולם כמו אולם ותבל דמות בקעת אנחנו חצירה, בבקרנו הכי נציץ ונחליף ולערב חכי נשבון חרירה (עמנואל, מחב׳ ח, 62). — *ובמשמ׳ הצמיח, גרם לדבר שיציץ ויצמח: אדרינוס שחיק עצמות שאל את ר׳ יהושע בן חנינא א״ל מהיכן הקב״ת מציץ[1]) את האדם לעתיד לבא, אמר ליה מלוז של שדרה (מד״ר ברא׳ כח). — ואמר הפיטן: הציץ לבונה ופרי מגדים, כפרים עם נרדים (ר״י עוב עלס, אאמיר מקסתר, יול׳ שבת הגדול). — ואמר המשורר: להציץ נצנים שחורים ולבנים וציצים כשנים בראשי האמירים (דונש, לקוטי קדמונים, 80).

— הפע׳, *הוּצַץ: ותוצץ[2]) הרעה על ידי אלעזר בן פועירה (קידוש׳ סו.). — ובסהמ״א: ואיך לא יסכון ויועיל עד להפליא מה שהוצץ ונתפרד משביב היושבי בשמים (ר״י מוסקטו, נפוצות יהודה יב). ונתן על ציצית הכנף פתיל תכלת והוא הדבר המוצץ אשר בו יושלם הרמז אל שני הענינים (הוא, שם יג).

ב. צוּץ, קל אינו במקרא.

— הפע׳, הֵצִיץ, — הֵצִיץ האדם דרך נקב וכיוצא בזה הִבִּיט והסתכל דרך הנקב, gucken; regarder; to look, peep: הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות מֵצִיץ מן החרכים (שה״ש ב ט). — ובתו״ם: מרחיקין את הכותל מן החלונות ארבע אמות למעלה, מן הצדדין כדי שלא יראה, מלמטן כדי שלא יציץ (תוספת׳ ב״ב א ה). מעשה בשפחתו של מציק אחד ברמון שהטיל נפל לבור ובא כהן אחד והציץ לידע מה הפילה וכו׳ (שם אהיל׳ טו יג). ארבעת נכנסו לפרדס, אחד הציץ ומת, אחר הציץ ונפגע, אחד הציץ וקיצץ בנטיעות (ירוש׳ חגי׳ ב א). יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו וכו׳ (רבי יוחנן, ברכ׳ טז:). והצצתי בו ונרתעתי ונפלתי לאחורי (ר״ה כב:). בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח אולם מבחוץ, הלבין היו שמחין, לא הלבין היו עצבין, התקינו שיהו קושרין אותו על פתח אולם מבפנים, ועדיין היו מציצין ורואין וכו׳ (שם לא:). הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה (יומא לה:). אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננין לו יין, הציץ בו נחש וראה בכבודו ונתקנא בו (ר׳ יהודה בן תימא, סנה׳ נט:). פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא, באתה אשה לפני שמלה בנה ראשון ומת, שני ומת, שלישי הביאתו לפני, ראיתיו שהית ירוק, הצצתי בו ולא היה בו דם ברית (רבי נתן הבבלי, חול׳ מז:). ועוד עשו אנשי ירושלים שולקין את התבן ואוכלין אותם וכו׳ הציץ אספסיינוס בצואתן וראה שאין בהן מין דגן (אדר״נ ו). אל תציץ לכרמו של אדם ואם הצצת אל תרד וכו׳ (בן זומא, שם נוסחא ב פרק לג). משל לאוהבו של מלך שהית משתקע בטיט עבה, הציץ המלך וראה אותו, א״ל עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי וכו׳ ולמה אברהם דומה, לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים, הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון, הציץ המלך וראה אותו וכו׳ (ר׳ נחמיה, מד״ר ברא׳ ל). משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראת בירה אחת דולקת, אמר תאמר שהבירה הזו בלי מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה א״ל אני בעל הבירה וכו׳ (ר׳ יצחק, שם שם לט). למלך שהיה מטייל בפתח פלטין שלו ותלה עיניו וראה בנו של אוהבו מציץ עליו בעד החלון וכו׳ (שם שם סה). בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכין (שם שם לח). אמר דוד רבון העולם כשאני עוסק בחקיך לא יהא רשות ליצר הרע להציץ בי (מד״ר שמות יט). כיון שבאו לירושלים היו כל הנשים מציצות על דוד מן הגגות ומן

חליפתה): משעת שיניץ, וחלוף זה של יציץ—יניץ בא גם במקומות אחרים. ושים לב לכך שגם בכתב יג דומה אל צ.]

1) [נ״א מניץ.]

2) [פרש רש״י: לשון ויצץ ציץ ויגמול שקדים (במד׳ יז), ל״א בערה לשון נוצצים (יחזק׳ א) כניצוץ המבעיר גחלת, ע״כ. ועי׳ מה שכתב המחבר במבוא, עמ׳ 194, על לשון הספור הזה.]

שהחלונות (שם במד' ד). לאחר עשרים וששה דורות הציץ הקב"ה בעולמו לראות מה שעשה ומצאו מים במים (מד"ר שה"ש, כשושנה). גיהנם וגן עדן כמה ביניהם טפח, ר' יוחנן אמר כותל ורבנן אמרי שתיהן שוות כדי שיהיו מציצות זו מזו (שם קהל' סדרה ג, ביום טוב). — ובפהמ"א: יביאך המלך חדריו ודגלו עליך אהבה, תציץ במלך ביפיו ובכסאו ובהיכלו (תשו' הגאו' הרכבי שמד, 172). נתפתה הארי וקפץ על הגומץ ונפל בתוכו, בא לו שועל ועמד לו על שפת הגומץ מציץ עליו (שם שסב, 183). עבר עליה אדם אחד ושמע קולה ועמד על הבאר והציץ בה ולא היה יכול להבחין (ערוך ערך חלד). הצצתי לראות להבין עיקר ראיותיו (תשו' ר"ת, מק"כ, 155). וכאשר ילאה למצוא מענה יקצין בנסיעות ויצא לתרבות רעה או יציץ ונפגע (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, א:). — ואמר הפיטן: ברוך יי' המציץ מהרך אשר הנחני בדרך אמת (יואל בר יצחק הלוי, אמת אתה הוא, סליחי' ער"ה). — ואמר המשורר: עופר אשר הציץ לפנינו כמו שחר וגביע בידו העלה (רמב"ע תרשיש ב, 30). מצא אשה מצא לו בעת הפנים חרפתו לא תמח ימצא בוז וקלונים, היא תשוך כנחש תפריש בצפעונים, תשקיף מן האשנב תציץ מחלונים (עמנואל, מחב' א, 12). — ואמר המליץ: אשרי הגבר יהגה בחכמה ואדם יתנהל בתבונה וכו' מציץ אל חלון ביתה ועל שעריה ישקוד (ב"ז, ב"ס יד כה). — °ובמשמ' האיר, זרח: וזו הצורה המתקיימת בעצמה וכו' מציץ וזורח אל הצורה החלולה ועוזר אותה להלביש את ההיולי כל הצורות אשר הוא יכול להתכסות בהן (רלב"ח, הגיון הנפש, ג.). וכמו שהעין עם היותו מוכן מכל צד אל הראיה מ"מ אם לא יציץ אור השמש או זולתו גוף מאיר על האויר הסמוך למובט לא בכח יגבר להשיגו כן היה מן ההכרח לשום שכל פועל מאיר לצורות הדמיוניות (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יג).

—קל, °צָץ, —כמו הִפע', הֵצִיץ, הביט. ואמר הפיטן: הקדים ויצא לדרך לונב כל ברך לדוש בגאות ולהדרך וכבודך צץ מחרך בכל רחב וארך (זכור את אשר עשה, יוצר שבת זכור).

ב. צוּץ, עי' ב. צִיץ.

צוק [1], ממנו מוּצָק, מָצוֹק, מְצוּקָה, א. צוֹק, א. צוֹק, צוּקָה.

א. צוֹק, ש"ז, — כמו צוּקָה, מְצוּקָה: תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ וּבְצוֹק [2] העתים (דני' ט כה). — ובפהמ"א: ועל זה אמר עוד ואפלה מנדה כלומר אפלה מתפשטת וכוללת כלומר צוק העת והעני (ר"י א"ח, פרשי' ריב"ג, עוף). כשימעט בעיניך מה שאתה נוחל זכור בו צוק העניות בצרות שעברו עלך ויהי דיה לך בשלות (הנ"ל, מבחר הפנינים לרשב"ג, 20). האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו עד שאתה תראה אנשי הכפר כפי מה שהם ממעוט רחיצת ראשם וגופם והעדר ההנאות וצוק הפרנסה ימאסו המדינות ולא יהנו בהנאותם (ר"מ א"ח, מו"נ א לא). כמה סופרים יקרים וכו' מחמת צוק העתים וכובד הזמן משכירין עצמן רק עבור היציאה (מרדכי, ב"ב סי' תסח). המטלטלים את עצמם ומענים בדרך בחם ומוציאים הוצאות מרובות בצוק העתים (לתולדות ועד ד' הארצות, MGWJ 1867, עמ' 346). — ואמר הפיטן: פקח קוח קרא אסיריך חפוץ צוק העתים חשבונם קפוץ (שלמה הבבלי, אם עונינו, סליחי' יום ג). — ואמר המשורר: לגן אשר נשא פרי חסד אסור מראש תבואותיו להבריאנו אוצר ומעין הם שתי ידיו לעת צוק רעבוננו ולצמאנו (רמב"ע, לכל איש, דוקס, 96). ונגלה כי בלב ולב הלכתם ונעתרות נשיקות שנשקתם ואיך נתרע אמרתם לאשר אל עזבו אך לצוק יומו שחקתם (הנ"ל, התלמוד מזמן, שם, 105). ובעד עמו עם צוק ימים בחנית ישע יום יום ילחם (הנ"ל, תרשיש א, 12). מראה אהב יום המרחב וביום צוק לא ישעה שוע (שם ו, 58). הה לבב עזוב בצוק פרוד ינתקו חוטיו (רלב"ע, מגדול אמון, כהנא א, 53). ראה ראיתי את עני הרש אשר השקט לא

---

[1]) בערב צ'יק [a]), [בארמ' עוק.]

[2]) כך בנסח' המסורה, אך נראה כי יש כאן איזה שבוש. [והשבעים תרגמו: וּבְקֵץ העתים.

מראשוני המדקדקים היו שחשבו את הבית במלה ובצוק כאות מהשרש. כך מנחם במחברתו (ערך בלק), והשיג עליו דונש (תשו' דונש, 92) ישרש בצרת הימים.]

---

[a]) ضيق

יוכל וכים נגרש יצעק מצוק העתים ולילה ויום לא יחרש (רש"ע פלקירה, המבקש, טז).והוחיל רחמי בוראך בצוקך ועת מגור וצר קוה לקונך (הוא, לרי היגון, 4). — "ומ"ר, ואמר המשורר: אשר תלעג בילדי יום וצוקיו תשחק בם ביום מהם פחדתם (רמב"ע, הללמוד מזמן, דוקס, 105). ברחמיו יהי פנה לעבדו ואל יבזה ענותו בגרותו וצוקיו וקורותיו (ראב"ע, בסס אל, כהכא א, 203).

ב. *צוֹק [1]), ס"ז, מ"ר צוֹקים, צוקין, — סלע ההר, וביהוד פלע הר זה שהיו מפילים ממנו את השעיר לעזאזל: עשר סוכות מירושלים ועד צוק תשעים ריס שבעה ומחצה לכל מיל וכו' ומלוין אותו מסוכת לסוכה חוץ מאחרון שבהן שאינו מגיע עמו לצוק אלא עומד מרחוק (יומא ו ד). ומאימתי מטמא בגדים וכו' ר' שמעון אומר משעת דחייתו לצוק (סס סס). עלתה (הבהמה) לראשי צוקין ונפלה הרי זה אונס, העלה (השומר) לראשי צוקין ונפלה ומתה אינו אונס (ב"מ ז י). לעזאזל, למקום הקשה בהרים, יכול ביישוב תלמוד לומר המדברה, ומנין שיהיה בצוק תלמוד לומר אל ארץ גזירה (ספרא ויק, אחרי פרק ב). אי לעזאזל יכבס בגדיו יכול לא יטמא בגדים עד שיגיע לצוק, תלמוד לומר והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו, הא כיצד, כיון שיצא חומת ירושלם מטמא בגדיו (ר' יהודה, סס סס פרשה ה). —ובספה"א: מתה הבהמה כדרכה ה"ז אונס והרועה פטור וכו' תקפתו ועלתה לראשי צוקין ותקפתו ונפלה הרי זה אונס (רמב"ם, שכירות ג ע). — ואמר הפיטן: בהגיעו לצוק לאחוריו דוחפו ומתגלגל לעצמו, בו אות בהתפזר אבריו כי רוצה ת' בעמו (ראב"ע, אזכירה, עבודת יוה"כ, אגור 233). צהוב חלשים טרף והעלה מקלפי צנת והגריל לשם גבוה ולצוק (ר' משולם בן קלונימוס, לעד לילך, עבודת יוה"כ אמיץ כח).

א. צוּק, קל לא נמצא [2]).

—הפע', הֵצִיקָה, הֲצִיקוֹתִי, הֱצִיקַתְהוּ, "קַתְנִי, יָצִיק, יְצִיקֻו, מֵצִיק, מְצִיקִים.—הֵצִיק לפלוני, עשה לו מְצוּקָה, נגש אותו: מתת לאחד מהם מבשר בניו אשר יאכל מבלי השאיר לו כל במצור ובמצוק אשר יָצִיק לך איבך בכל שעריך (דבר' כח נה). ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המֵצִיק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המֵצִיק (ישע' נא יג). ואיש בשר רעהו יאכלו במצור ובמצוק אשר יָצִיקו להם איביהם ומבקשי נפשם (ירמי' יט ט).—וְהֵצִיק לעיר, צר עליה, גרם מצוקה ליושביה: וַהֲצִיקוֹתִי לאריאל והיתה תאניה ואניה (ישע' כט ב). והיה כחלום חזון לילה המון כל היום הצבאים על אריאל וכל צביה ומצדתה והַמְּצִיקִים לה (סס סס ז). — וְהֵצִיקוּ בדבר, במעשה, והכריחו בזה לעשות דבר מהדברים: ותבך אשת שמשון עליו ותאמר רק שנאתני ולא אהבתני החידה חדתה לבני עמי ולי לא הגדתה וכו' ותבך עליו שבעת הימים אשר היה להם המשתה ויהי ביום השביעי ויגד לה כי הֱצִיקַתְהוּ ותגד החידה לבני עמה (שפט' יד טז–יז). ותאמר אליו איך תאמר אהבתיך ולבך אין אתי זה שלש פעמים התלת בי ולא הגדת לי במה כחך גדול ויהי כי הֵצִיקָה לו בדבריה כל הימים ותאלצהו ותקצר נפשו למות ויגד לה את כל לבו (סס יו יה–יז). — הֵצִיקוֹ רוּחַ בִּטְנוֹ, גרם לו הרוח בבטנו מצוקה, ובהשאלה, בענין הרוח הנפשי, הכריחו רוחו לדבר: כי מלתי מלים הֱצִיקַתְנִי רוח בטני וכו' אדברה וירוח לי (איוב לב יח–כ). — ובתו"מ: מלמד שהראהו א"י מיושבת על שלוותה וחזר והראהו מציקים לה (ספרי דבר' שנז). עד צוער, אלו מציקי ישראל כגון אלו הבלשים הדרים עם המלכות ועתידים לאבד עמהם (סס סס). כל המציק לישראל אינו עיף (סנה' קד:).—ובספה"א: ועיין בחכמת הפילוסופים וידע עניניהם ומשכו השכל האנושי להשכינו במשכנו והציקוהו פשטי התורה (ר"ם א"ת, פתיח' הרמב"ס למו"נ). — ואמר המשורר: אמר לאשר הציקוהו בזדונים ובצדיה וטמנו פח ללכדהו וארבו לו כמו חיה (ר"ם הנגיד,

---

[1]) [כך הנקוד במשנה מנק' ליוורנו, ואף במסרת הבבלית, עי' פורת, לשון חכמים, עמ' 95.]

[2]) [עי' צָקוֹן, הערה].

בירושי' (שבת ג א, סוף) נמצא: מעשה בחסיד אחי שהיה יושב ושונה אל תאמן בעצמך עד יום זקנותך, כגון אני, אתת חדא רוחא ונסיתיה, ושרי תהי ביה, אמרה ליה לא תצוק וכו'. ולפי זה אין זאת ארמ', שאין בה השרש צוק אלא עוק. אך אולי אין הגרסה נכונה, וצ"ע.]

הנמוס, ברודי, 11). הציקתני תשוקתי לאל חי לשחר את מקום כסאות משיחי (ר״י הלוי, הליקתני, דיואן ג, 172).

ב. צוק [1], פ״י, יצוק,—כמו יצק: ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק [2] עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). —ובמהמ״א [3]: הכל כשירין ליתן לידים אפילו חרש שוטה וקטן, אם אין שם אחר מניח הכלי בין ברכיו וצק על ידיו או יטה ההבית על ידיו ויטול או: נוטל ידו אחת וצק בזו על זו וחוזר וצק בראשונה על השנייה (רמב״ס, ברכות ו יג). — ואמר הפיטן: צג בקרב הכדים ולא היפסיע, צק ושם מחתה ועישן דקה (קטע עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 163).

צוקה, ש״נ, — כמו צרה [4], מעמד של דחק ולחץ, Bedrängnis; détresse; distress: ואל ארץ יביט והנה צרה וחשכה מעוף צוקה [5] ואפלה מנדח (ישעי ח כב). בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם וכו׳ (שם ל ו). בבא כשאוה פחדכם ואידכם כסופה יאתה בבא עליכם צרה וצוקה (משלי א כז). — ואמר בן סירא: מרע אוהב מביט אל שלחן ובעת צוקה מנגד יעמד (ב״ס גני׳ לז ד). — ובתפלה: כי אתה ה׳ העונה בעת צרה פודה ומציל בעת צרה וצוקה (עננו, תפלת תענית לצבור). — ואמר הפיטן: צוקת אומתה ופחד תפל עליהם (אתה הארת, יוצ׳ אחרון פסח).—ואמר המשורר: וצרתי לך תצר ולמאד יחידתי בצוקתך בצוקה (יצחק אבן כלפון, כדיבוחך, טעה״ס 27). ויש מראה לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה, אשר אם תשאלו רקיק לאכלה אזי יתן בפניך רקיקה (ר״ש הנגיד, ידידוהך, ברודי, 30).

א. צור [1], ממנו מצור, מצורה, א. צור.

ב. צור [2], ממנו ב. צור.

ג. צור [3] ממנו ג. צור, צורה, *ציור, *ציורי, *ציר.

ד. צור [4], ממנו ד. צור.

ה. צור [5], ממנו צואר, צורן.

ו. צור [6], ממנו ה. צור.

א. צור, פעו״י, צרתי, צרת, צרים, צורי, תצור, ויצר, נצור, יצרו, צור, · צר האויב על עיר ואל עיר ואת העיר, העמיד אנשי צבא סביב לה לבלי תת לה יוצא ובא, למען להכריח את יושביה להכנע לה: belagern; assiéger; to besiege: ואם לא תשלים (העיר) עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה (דבר׳ כ יב). כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה (שם שם יט). הנה געל בן עבד ואחיו באים שכמה והנם צרים [7] את העיר עליך (שפט׳ ט לא). וישלח דוד את יואב ואת עבדיו עמו ואת כל ישראל וישחתו את בני עמון ויצרו על רבה (ש״ב יא א). ונדב וכל ישראל צרים על גבתון (מ״א טו כז). ויעלה עמרי וכל ישראל עמו מגבתון ויצרו על תרצה (שם יו יז). ויעל ויצר על שמרון וילחם בה (שם כ א). ויעל ויצר על שמרון ויהי רעב גדול בשמרון והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב חריונים בחמשה כסף (מ״ב ו כד—כה). ויעל שמרון ויצר עליה שלש שנים (שם יז ה). עלי עילם צורי מדי (ישע׳ כא ב). ואז חיל מלך בבל צרים על ירושלם (ירמ׳ לב ב). וחיל פרעה יצא ממצרים וישמעו הכשדים הצרים על ירושלם את שמעם ויעלו מעל ירושלם (שם לז ה). בשנה התשעית

---

1) עי׳ יצק.

2) אולי עלי. [לפי טורטשינר, ס׳ איוב, לפסוק, עמד בהקבלה אל הליך, הוא שם עצם במשמ׳ רגל, וכן גם כי ידע דרך עמדי (שם כג י) היא: דרך רגלי; ויתכן שיש לנקד יצוק במקום יצוק.]

3) [בתו״ם לא נמצא פעל זה. צורת הצווי צוק הנמצאת בכמה מקומות מכוונת לקריאה צק, מן יצק.]

4) [והוא עקא, עקתא, בארמ׳.]

5) המליצה דחוקה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות. [כנראה הכונה: צרה וחשכה מעיף, צוקה ואפלה מנדת, כלו׳ מרב העיפים והכושלים.]

---

1) גם בארמ׳. בערבי׳ קצת קרוב לזה חצר a). [השרש קרוב אל ג. צרר במשמ׳ הצר, גרם שיהיה המקום צר.]

2) [עי׳ הערה לפעל ב. צור, א. צרר.]

3) [עי׳ הערה לפעל ג. צור.]

4) [עי׳ הערה לפעל ד. צור, ב. צרר.]

5) בערב׳ צור b), הטה הראש וכו׳, עי׳ צואר.]

6) [עי׳ בהערה לערך ה. צור.]

7) ויש גורסים: מעירים?

---

a) حصر b) صور

וכו׳ בא נבוכדראצר מלך בבל וכל חילו אל ירושלם ויצרו עליה (שם לט א). והיתה (העיר) במצור וצרת עליה (יחזק׳ ד ג). ויבא ויצר את רבה (דהי״א כ א).
— וצר על פלוני ואל פלוני: וישמע שאול את כל העם למלחמה לצור אל דוד ואל אנשיו (ש״א כג ה). ויבאו ויצרו עליו (על שבע בן בכרי) באבלת בית המעכה (ש״ב כ יה). ויצרו על אחז ולא יכלו להלחם (מ״ב יו ה). הנני מסב את כלי המלחמה אשר בידכם אשר אתם נלחמים בם את מלך בבל ואת הכשדים הצרים עליכם מחוץ לחומה (ירמ׳ כא ד). — צר מצב על העיר: וחניתי כדור עליך וצרתי עליך מצב והקימתי עליך מצרות (ישע׳ כט ג). אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שה״ש ח ט).—ובתו״מ: אין צרים על עיר של גוים פחות משלשה ימים קודם לשבת (ספרי דבר׳ רג). שמונים אלף רבוא בני אדם ושמונים אלף תוקעי קרנות היו צרין על ביתר (מד״ר איכה ב, בלע ה׳). — ובסהמ״א: כשצרין על עיר לתפשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה (רמב״ם, מלכים ו ז).

— נפע׳, ביכ׳ נק׳ נצורה, — עיר נצורה שהיא במצור, שצר עליה האויב ולא יתן לצאת ולבוא: ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה כעיר נצורה [1]) (ישע׳ א ח).

ב. צוּר [2]), פ״י, צרת, ויצר, יצורו, — כמו א. צרר, צר כסף בחריט וכיוצא בזה, שם הכסף בו, דחקו שמה קצת בכח ועשה אגדה, einbinden; envelopper; to tie up: ויקח מידם (את הזהב) ויצר אתו בחרט [3])

---

1) [עי׳ עמ׳ 3778, הערה 4).]

2) [אין ב. צור אלא שנוי מבטא של א. צרר, עי׳ שם. ועי׳ גם בהערה לשרש א. צור, ובערך צואר, הערות.]

3) [אין ויצר אלא לשון צרירה, ואין חרט אלא מ״י של חרטים במשמ׳ מטפחת גדולה, המשמשת גם עטיפה ובגד, וגם אפשר לצרר בה חפצים. ובישע׳ (ג כב–כג): והמטפחות והחריטים והגליונים וכו׳, לשון מעטפות ובגדים הם, ועל כן גם בפסוק קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש (שם ח א), גליון וחרט זה על יד זה, לשון מעטפה ובגד הם, והכונה: כתב על גליון זה, על חרט אנוש זה, על מעטפת אדם זו, שהן מיעדות למהר־שלל־חש־בז, הבן העתיד להולד. ועי׳ טורטשינר, דביר ב, 86 וכו׳.]

ויעשהו עגל מסכה (שמות לב ד). ונתת בכסף וצרת הכסף בידך והלכת אל המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך בו (דבר׳ יד כה). ויצר ככרים כסף בשני חרטים (מ״ב ה כג). ויעל ספר המלך והכהן הגדול ויצרו וימנו את הכסף הנמצא בית יי׳ (שם יב יא). ולקחת משם מעט (שערות) במספר וצרת אותם בכנפיך (יחזק׳ ה ג). — ובתו״מ: למלך שעשה סעודה וצר [1]) כל מיני סעודה במפה, כיון שנכנסו האורחין ראו אותו ונפשם שביעה וישנו להן (ירוש׳ ע״ז ג א). כיצד מקרין, רב יוסף אמר בהוצא ודפנא, במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט (מו״ק יא.). וכי לצור (את השטר) על פי צלוחיתו הוא צריך (רב ייבא סבא לרב נחמן, ב״ק מט:). א״ל (רב נחמן לרב ייבא) לצור ולצור (שם שם). כתיב ויוצר רוח אדם בקרבו, צר רוח של אדם בגופו (ר׳ חנינא, מד״ר קהל׳, אין חדש תחת השמש — סליט). — ועי׳ א. צרר.

ג. צוּר [2]), פ״י, ויצר, צרתני, — צר דבר, נתן לו צורה, bilden; former; to form: ויצר את שני העמודים נחשת שמנה עשרת אמה קומת העמוד האחד וכו׳ (מ״א ז יה). אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה (תהל׳ קלט ה). — ובתו״מ: הצייר שהוא צר העולם תחילה וצר בו את האדם שנאמר וייצר ה׳ אלהים את האדם (ספרי דבר׳ מז). עד שיקדח את כולו (הכלי) עד שיגרור את כולו עד שיעבד את כולו עד שיצור כולו (ר״ש, שבת קג:). צר את העובר במעי אמו ומוציאו לאויר העולם (ר׳ לוי, מד״ר שמות ה). אין הקב״ה צר את האדם אלא מטפה של לבנות (ר׳ יוחנן, שם ויקר׳ יד). באותה שעה קרא הקב״ה למלאך הממונה על ההריון ואמר לו צא וצור אותן בכל קטורים [3]) של אבותן (ר׳ פנחס, שם שה״ש, גן נעול). והוא (הנואף) אינו יודע שמי שהוא יושב בסתרו של עולם יושב וצר בלקטירים שלו בדמותו בשביל לפרסמו (ר״ש בן לקיש, פסיק׳ רבתי, דיבורא תניינא, קכד:). לצייר שהוא יושב וצר

---

1) [קשה לבארו מן ג. צור.]

2) [פעל זה אינו אלא התפתחות של יצר (עי׳ שם הערות) וכן בארמ׳ צור, ובערב׳ צוור a) במשמ׳ צר צורה וכדו׳.]

3) [צ״ל בכלקטירין, χαρακτήριον, מטבע, אפי.]

a) صوّر

בלקטירים של שלטון, עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון, מיד רפו ידיו, אמר של מי נצור של ראשון או של שני (ר״י בר סימון בשם ר׳ לוי בן פרטא, שם שם, קכה.). ודע וחשוב וצור[1]) והעמד דבר על בירורו (יצירה א ד). כ״ב אותיות יסדן חקקן חצבן שקלן המירן צרפן וצר בהן נפש כל היצור ונפש העתיד לצור (שם ב ג). — *ובפרט בבטוי צָר צוּרָה: יש לציירים סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (ר׳ עקיבא, נגעי׳ ב א). הצר צורה עד שיצור את כולה, הצובע עד שיצבע את כולו וכו׳ (תוספת׳ שבת יא ג). הצר צורה הראשון חייב משום כותב והשני חייב משום צובע (ירוש׳ שם ז ב). מדת בשר ודם צר צורת על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, והקב״ה אינו כן צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה (ריב״ל, ברכ׳ י.). הצר צורת בכלי והמנפח בכלי זכוכית חייב משום מכה בפטיש (שבת עה:). תקודת כל שהוא חייב, המגרר כל שהוא, המעבד כל שהוא, הצר בכלי צורה כל שהוא (שם קג:). פעמים שמפריז על חנות לצור בה צורה, ספינה לעשות לה איסקריא (רב נחמן בשם רבה בר אבוה, ב״מ קט:). העובר שהיא מתעבר מן האיש צר צורתו בתוך מ׳ יום, לאחר מ׳ יום הנואף בא עליה, והקב״ה עומד ותוהא של מי אצור של צורת הבעל או של צורת הנואף (ר׳ יצחק, מד״ר במדי׳ ט). בשר ודם צר צורה, הוא מדבר וצורתו אינה מדברת (תנחו׳ בובר, תזריע ג).

—פעִ׳ *צִיֵּר, צייר, — כמו קל: הכותב שני ניקודין ובא אחד וגמרן ועשאן שתי אותיות האחרון חייב, הכותב על הזוית מבפנים חייב ומבחוץ פטור, המצייר בקליפי פולין ובקליפי תורמוסין פטור (תוספת׳ שבת יא יד). אין לי אלא פותח וכורה, ציירו וכיירו וסיידו ועשה בו מעשה מניין, תלמוד לומר ולא יכסנו (מכי׳, מסכ׳ דנזיקין יא). בגד שחישב עליה לציירו[2]) (רבא, זבח׳ לד.). למלך שהיה משיא את בתו ועשה לה חופה ובית וסיידה וכיירה וציירה וראה אותה וערבה לו (ר׳ יוחנן, מד״ר בראש׳ ט). הצור הוא צייר נאה כביכול מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי (ר׳ יצחק בר מריון, שם קהל׳, ופתיחת׳ אכ׳). —ובסהמ״א: ואף הדברים שאינם גשמיים הוא מדמה אותם גשמיים כמו הקוים והנקודות על דרך משל שנודע שאינם גשמיים ויציירם האדם בקולמוסו על תכונת דבר גשמי (רוח חן ד). אבן שחצבה מתחילה לעבודה אסורה בהנאה, היתה תצובה וציירה וכו׳ נוטל מה שחידש וכו׳ וישאר האבן מותר (רמב״ם, עכו״ם ח ד). ואחרי כן יביאהו (את הזרע) הכח האלקי אשר הוא כח המצייר ויעשה צורתו (ר״י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 113).—ואמר המשורר: שם ראיתי עפרה ברה ומקטרת מור ולבונה, יום צִיֵּר חונן הצירות אותה מכל עסק פנה (עמנו׳, מחב׳ ד, 31).—*ובהשאלה, צִיֵּר במחשבתו, בדמיונו וכדו׳, (sich) vorstellen; (s’)imaginer; to imagine, וכח מְצַיֵּר, imagination; Vorstellungskraft: וההרגש הפנימי והוא הדמיון משיג הענין תהוא ומצייר אותו ותופש תבונתו וכמותו בדמיונו עד שנשארו חקוקים שם (רוח חן ב). וידוע שהדמיון לפעמים ישגה ויצייר דברים שאינם נמצאים כלל או יצייר תכונת הדברים הנמצאים בהפך תכונתם (שם ה). אבל לשאר בני אדם שאינם מציירים בלבם מציאות רק בדמות המורגש יאמר להם שיש בעולם אלוה אחד שמושל בכל ומנהיג את הכל (ר״י אבטולי, מלמד התלמידים, יתרו, סז:). ואנחנו אמנם בחרנו תחלה שתצייר המציאות בצורה המבוארת אשר לא יכחיש דבר ממה שזכרנוהו וזכרון סתם (ר״ש א״ת, מו״נ א, עג). ובאי זה מקום תצייר מציאותו (מקו״ח לרשב״ג ב כא). הטוב כי נשמע באזננו מגלה פנים בתורה מציירים כל הספורים בחומר וצורה ועל המופתים שמענו דבור סרה (הקדי׳ ס׳ הירח, מנחת קנאות לר׳ אבא מרי, 123). אמנם כלל ההמון מבעלי תורתינו חושבים ומציירים הענין הפך זה ואינן שמים כוונתם לתכלית זו כי אם לתכליות אחרות גופיות (ר״י אבן לטיף, שער השמים כה, השחר ג, 108). גדר החלום הוא מה שיצייר הכח המדמה בעת השנת (ר׳ גרשון אבי הרלב״ג, שער השמים י). כי האדם ברודפו תאות גשמיות ישוב כבהמה שלא תצייר

---

[1]) [בכוזרי (ד כה) מובא מאמר זה, ולא צדקו המנקדים שם: וְצַיֵּר, פִּעֵ׳.]

[2]) [כך דגרסה ברש״י ובשיטה מקובצת, ובדפו׳: לצורה, כלו׳ לצורה, קל. ועי׳ ד״ס. ופרש רש״י: לציירו במעשה רוקם.]

לנפשת כ"א המאכל והמשתה והמשגל (מאמר השכל לראב"ן, טז:). ותימה גדול לזה האיש באיזה צד צייר היות הענין התחדש אם יסכים היות החדש תלוי בירח באלו ההקפות (כ"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח נ, ג:). שממנה (מן הנפש המרגשת) יצאו כחות החושים החמשה ושאר הכחות הנפשיות כמצייר והמדמה (ר"י אלבו, עקרים ג לא). ככח אשר נקראהו מצייר והוא שומר הצורות הנעלמות ואוצר החושים (אמו"ר לראב"ד א ו, 29). ומבואר הוא שהוא בלתי אפשרי לצייר הדבר אשר תאר עצמי נמצא לו מזולת אותו התאר (מנחת קנאות, קופמן, 22). ואמנם כח המדמה אע"פ שאינו צריך לנכחיות המוחש הנה הוא יצייר כל מקרי הגשמי (שם, 37). כאשר יבא באחרונה להשיג ולצייר הצורות שהם בעצמם נבדלות מהחמרים וכו' (שם, 64). שמצייר בשכלו את כל אלה הדרכים ורואה את הנולד שיולד בסוף (רמח"ל, חוקר ומקבל, 18). — ונהוג הפעל בפרט במשמ' רשם צורה בעט או בצבעים וכדו', zeichnen, malen ; dessiner, peindre ; to draw, paint.

—פע',*צֻיַּר, בינ' מְצֻיָּר, מצוייר, — מה שצֻיְּרוּ בציור ובצבעים, שצירו בו צורות: מטפחות ספרים בין מצויירות ובין שאינן מצויירות טמאות בדברי בית שמאי, ב"ה אומרים מצויירות טהורות, שאינן מצויירות טמאות (כלים כח ז). סככה כהלכתה ועטרה בקרמים ובסדינין המצויירין ותלה בה אגוזים וכו' אסור להסתפק מהן עד מוצאי י"ט האחרון של חג (בילי ל:). מה הכילה הזאת מצויירת במיני צבעוני' כך היה המשכן מצוייר במיני צבעונין (ר' יוסף בר חמא, מד"ר במד' יג). נתנה אותן בבתים מצויירין דאמר ר' אבון רוצה אשה שתהא בבתים מצויירין ובגדים מצויירין מלאכול עגלים מפוטמין (שם אסתי, גם ושתי המלכה). — ובסהם"א: צב דומות (העגלות) לקליעות, צב מצויירות[1], צב מטוקסות וכו' (ילק' שמע' במד' תשיג). הנה האל ברא העולם כמו שהוא ובעלי חיים שלו וצמחיו מצויירים ולא יצטרך להקדים מצועים ולהרכיב חרכבות (ר"י א"ה, כוזרי ה יד). העולם מצויר, וכל מצויר מחודש (כונות הפילוסופים לאלגזלי). הא בחדתי (עוגיות חדשות) אסור (לחפר) דטירחא יתירא הוא, הא בעתיקי מותר שהרי אין שם טורח כל כך ומצויירין ועומדין הן אלא שמפנה עפר מתוכן, והפרש יש בין חופר לכתחילה למסיר עפר (פי' מס' משקין לר"ש בן היתום, 11). ואם לא היה שם פעולת זולת זאת נשאר העובר המצוייר על שעורו (אמו"ר לראב"ד א ו, 25). ואחרים העידו שראו צורת עץ המושיע מצוייר בזרועו (שבט יהודה, הנזכר, 4). המקום חלק כדי לעשות בו אותיות מצויירות (מבוא לספר מנחת קנאות, Avr., REJ 1893, עמ' 231). —"ושצֻיְּרוּ אותו במחשבה: כי לא יצוייר חצי אדם ולא חלק מהאדם אדם כמו שיצוייר חלק מהגשם גשם וחלק מהגוון גוון (ר"י א"ה, כוזרי ה יב). וכמו כן יאמר על הציור המצוייר בלב האדם דבור או אמירה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, יתרו, סא.). ושהחכמה אשר איננה מלאכית כגון ידיעת האל ותאריו ומלאכיו היא מצויירת (ר"א בר חסדאי, מאזני צדק לאלגזלי, 147). וזה הדבור ר"ל הכח אשר בו יצויירו המושכלות הוא מעמיד לאמתת האדם (ר"מ א"ה, מלות ההגיון ו). ואמנם יצוייר שיהי החמר דק מהצורה כאשר תדבק בו דבקות איננו בעצמו, ואולם כאשר תדבק בו דבקות בעצמו כמו הענין בצורת הגרמים השמימיים לא יצוייר זה בשום פנים (רלב"ג, מלחמי ה' א ג). ולפי שלא יצוייר לתנועה התחלה כמו שקדם הוכרח להניח שם התנועה מבולבלת בלתי בעלת סדר קודם הויית העולם (שם ו ג). שהתנועה הסבובית לא תצויר בה לא התחלה ולא תכלית (כ"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח א, ג.). ואם יצוייר העדר המניע יצוייר העדרם (מנחת קנאות, קופמן, 18). כי מה שהוא בלתי אפשרי לא יצוייר חשקו (שם 32). ולא יצוייר שיהיה אדם מבעלי הדת או יתייחם אליה אם לא ידע עקרי הדת ההיא (ר"י אלבו, עקרים, הקדמ'). כי לא תכריח התורה להאמין דבר שהוא כנגד המושכלות הראשונות ולא דעת בדוי שלא יצוייר מציאותו אצל השכל אבל כל דבר שיצוייר מציאותו אצל השכל אעפ"י שלא יצוייר מציאותו אצל הטבע כתחיית המתים וכל הנסים שבאו בתורה ראוי ומחוייב להאמין בהם (שם א ג). מצד דבר יותר נכבד מן הגוף והוא הדעת אשר יצוייר בשכל (ר"א מודינה, למה לדיק א).

[1] [כמד"ר (שה"ש, יפה את רעיתי): צווינות.]

לפי שנושאה הוא תלוי בדברים מצויירים בשכל בלבד (ר"י מוסקאטו, כפולות יהודה יג).

—התפ', הִצְטַיֵּר [1]), נצטייר, —שצָרוּ את צורתו: הצורה בחומר הסובל לה או בדבר אשר מצטיירת בו וכו' (רלב"ג הכסיל, מגלת המגלה, ז). כי המים עמדו במאמרו ונצטיירו בחפצו, וכן יצטייר האויר המגיע אל אוזן הנביא כצורות האותיות שהם מורות על הענינים שהוא חפץ להשמיעם אל הנביא או אל ההמון (ר"י ה"ל, כוזרי א פט). וכל הגופים נפעלים לרצונו ומצטיירים בדברו כאשר הצטיירו השמים והארץ (שם ב ז). וכבוד ה' הוא הגוף הדק ההולך אחרי חפץ האלהים המצטייר כפי שירצה להראות על הנביא כפי חדעת הראשונה (שם ד ג). וכדור שאר הכוכבים הנבוכים מניע האויר ולרוב תנועתם והתחלפם ושובם וישרונם ועמידתם ירבה הצטייר האויר בהתחלפו והתקבצו והתפשטו בבהירות (ר"מ א"ת, מו"נ ב י). ומה שרציתי באמרי כח מתצמצם אין הכונה איזו מהות עצמי או מקריי ולא עצם בלי צורה ובכח אל הצורה או פעל ראשון שיצטייר וישתלם במיצוע השני (שער השמים לר"א אירירא ה יב). —ונִצְטַיֵּר בלב וכדו': אל תנוח דעתך על מה שנצטייר בלבך בתחלתך למודך מן הענינים המסופקים והסברות העמוקות (ר"י א"ת, מו"ה מסגון הנפש ג). וזה מכמה צדדים לא אאמינהו ולא נצטייר בלבבי (תשו' רשב"א תקמח). האמונה בדבר הוא הצטייר בנפש ציור חזק (ר"י אלבו, עקרים א יט). הקדמות שכליות ראשונית אשר אי אפשר הצטייר חלופם (קונץ ויכוחים, ה.).

ד. **צוּר** [2]), פ"י, צַרְתִּי, תָּצַר, צָרִים, תְּצֻרֵם, — צָר את פלוני, דְּחָקוֹ, לְחָצוֹ, נְגָשׂוֹ anfeinden, verfolgen; persécuter; to persecute: ואיבתי את איבך וְצַרְתִּי את צרריך (שמות כג כב). אל תָּצַר את מואב ואל תתגר בם מלחמה (דבר' ב ט). וקרבת מול בני עמון אל תְּצֻרֵם ואל תתגר בם (שם שם יט). להשמיד להרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הַצָּרִים אתם (אסתי ח יא).

1) [עי' גם ה. צִיר, הִתפ']

2) [פעל זה הוא מבטא אחר של ב. צָרַר, ועי' שם.]

ה. **צוּר** [1]), צֻר, ש"ז, כנ' צוּרִי, צוּרֵנוּ, צוּרָם, מ"ר צֻרִים, צורות(?), —סלע גבוה, רחב, Fels; rocher; rock: הנני עמד לפניך שם על הַצּוּר בחרב והכית בַצּוּר ויצאו ממנו מים (שמות יז ו). הנה מקום אתי ונצבת על הַצּוּר והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הַצּוּר ושכתי כפי עליך עד עברי (שם לג כא—כב). כי מראש צֻרִים אראנו ומגבעות אשורנו (במד' כג ט). המוציא לך מים מִצּוּר החלמיש (דבר' ח יה). וינקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (שם לב יג). קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הלז וכו' ותעל האש מן הַצּוּר ותאכל את הבשר ואת המצות (שפטי ו כ—כא). ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הַצּוּר לי"י (שם יג יט). ויקרא למקום ההוא חלקת הַצֻּרִים [2]) אשר בגבעון (ש"ב ב יו). ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הַצּוּר (שם כא י). בוא בַצּוּר והטמן בעפר (ישע' ב י). ובאו במערת צֻרִים ובמחלות עפר (שם שם יט). לבוא בנקרת הַצֻּרִים ובסעפי הסלעים (שם שם כא). ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מִצּוּר הזיל למו ויבקע צור ויזבו מים (שם מח כא). הנני אליך ישבת העמק צור המישר (ירמ' כא יג). חמתו נתכה כאש וְהַצֻּרִים נתצו ממנו (נחו' א ו). מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי בְּצוּר ירום ממני תנחני (תהל' סא ג). יבקע צֻרִים במדבר וישק כתהמות רבה (שם עח יה). הן הכה צור ויזובו מים ונחלים ישטפו (שם שם כ). ויאכילהו מחלב חטה וּמִצּוּר [3]) דבש אשביעך (תהל' פא יז). פתח

1) [הוא טור, טורא בארמי, ואפשר ששרש זה קרוב אל צהר, טהר בארמי, במשמ' גֹּבַהּ ורום.]

2) [ספק הוא אם יש לגזור שם זה מן ה. צור ואלה דברי מ"צ סגל בפרושו לס' שמואל: חלקת הצרים, חלקת השדה של חודי החרבות מלשון צור חרבו (תהל' פט מד) ע"ש הצור ששימש בימים קדומים של תקופת האבן לחרב וסכין (השוה שמות ד כה, יהוש' ה ב), וכן פירשו ת"י ורש"י והר"י. ור' יונה בשרשיו מפרש: מקום מחלקת הגבורים החזקים ומלחמותם. וכן פירש רד"ק מלשון צור—סלע חזק. אבל זה נראה כעין דרש. ובע' מתרגם: μερὶς τῶν ἐπιβούλων—חלק האורבים. ונראה שגרס „חלקת הַצִּדִים" (ש"א כד יב), או „חלקת הַצָּרִים". ויש מהחדשים שגורסים הַצִּדִּים ע"ש שכתוב „וחרבו בצד רעהו", וזה רק דרוש חסר טעם, ע"כ.]

3) [כהערה בגליון התנ"ך מסכים המחבר להצעת התקון: ומצוף.]

צור ויזובו מים הלכו בציות נהר (שם קה מא). ההפכי הַצור אגם מים חלמיש למעינו מים (שם קיד ח). דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה (אגור בן יקה, משלי ל יט). ואולם הר נופל יבול וְצור יעתק ממקומו (איוב יד יח). מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בַּצור יחצבון (שם יט כג–כד). מזרם הרים ירטבו ומבלי מחסה חבקו צור (שם כד ח). בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים בַּצֻּורוֹת[1]) יארים בקע (שם כח ט–י). וירדו שלושה מן השלושים ראש על הַצֻּר אל דויד אל מערת עדלם (דהי"א יא יה).—צור מָעוֹז, ובהשאלה מגן ומחסה: היה לי לְצור מעוז לבית מצודות להושיעני (תהלי לא ג).—צור עז: על אלהים ישעי וכבודי צור עזי מחסי באלהים (שם סב ח). — צור, בהשאלה, כנוי לאלהים במשמ' מחסה וכח ועז להבוטח בו: הַצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט (דברי לב ד). וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו (שם שם יה). איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צוּרָם מכרם ויי' הסגירם כי לא כְצוּרֵנוּ צוּרָם (שם שם ל–לא). אין קדוש כיי' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו (ש"א ב ב). אלהי צוּרִי אחסה בו מגני וקרן ישעי (ש"ב כב ג). כי מי אל מבלעדי יי' ומי צור מבלעדי אלהינו (שם שם לב). חי יי' וברוך צוּרִי וירם אלהי צור ישעי (שם שם מז). אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל (שם כג ג). כי שכחת אלהי ישעך וְצור מעזך לא זכרת (ישעי יז י). בטחו ביי' עדי עד כי ביה יי' צור עולמים (שם כו ד). ושמחת לבב כהולך בהליל לבוא בהר יי' אל צור ישראל (שם ל כט). הֲלֹא אתה מקדם ה' אלהי קדשי לא נמות ה' למשפט שמתו וְצור להוכיח יסדתו[2]) (חבקי א יב).

---

[1]) [לדעת אחרים מן ב צ ר.]

[2]) [המחבר בס' התנ"ך שלו שם בסוגרים את המלים ל א, י י', ובגליון הוא מעיר: נמות למשפט שמתו מקביל לוצור להוכיח וכו' ע"כ. ולפי נוסח המסורת ו צ ו ר מקביל אל יי', כלשון פניה אל אלהים. ולפי הענין אפשר שהכונה: לאמֻנוֹת (במק' לא נמות), יי', למשפט שמתו, וצור, להוכיח יסדתו. כידוע נחשב ל א נ מ ו ת כאחד מי"ח תקוני הסופרים (עי' מכלת פי' במקום לא תמות, ואין זה מתאים לפשט הכתוב.]

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי' צוּרִי וגואלי (תהלי יט יה). אליך יי' אקרא צוּרִי אל תחרש ממני (שם כח א). וירדו בם ישרים לבקר וְצוּרָם[1]) לבלות שאול מזבול לו (שם מט יה). אך הוא צוּרִי וישועתי משגבי וכו' (שם סב ג). צור לבבי וחלקי יי' לעולם (שם עג כו). ויזכרו כי אלהים צוּרָם ואל עליון גאלם (שם עח לה). הוא יקראני אבי אתה אלי וְצור ישועתי (שם פט כז). להגיד כי ישר יי' צוּרִי ולא עלתה בו (שם צב יו). ויהי יי' לי למשגב ואלהי לְצור מחסי (שם צד כב). לכו נרננה ליי' נריעה לְצור ישענו (שם צה א). ברוך יי' צוּרִי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (שם קמד א).— צור חֻצַּבְתֶּם, אדם שממנו מקורכם, אבותיכם: הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם (ישעי' נא א–ב). — ובכתבת השלוח: ואלף אמה ומ(א)ת אמה היה גבה ה צ ר על ראש החצב(ם) (כתבת השלח שורה 5–6). — ובתו"מ: שורשי תאינה רכים בוקעין ב צ ו ר (רב יהודה, ירוש' ע"ז ג ו). בא ליתן היסוד במקום אחר והיו המים מהפכים עד שבא במקום אחר ומצא שם צ ו ר גדול, אמר כאן אני קובע את המדינה על ה צ ו ר י ם הללו (מד"ר שמות טו). — ובסהמ"א: וכולם מנצחים וברן יחד משבחים לעולם עומדים ו ל צ ו ר ם עובדים (ראב"ע, חי בן מקיץ, אוגר, עמ' 142). כי ה צ ו ר הוא שם הכלל להר שיתצבו ממנו האבנים (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, ואחמכן, קכז:). ו ה צ ו ר יודע כי לא כונתי בכונת חבורי זה לשם גדול כשם הגדולים להתפאר ולהתגדל בו (הקד' שער השמים לר"י אבן לטיף, הסמר ב, 97). — ואמר הפיטן: צורת מטבע כחז אכי חוזה צוה צ ו ר לציר כן תת מתן זה (ר"א קליר, מעתיק, קרוב' שקלים). צפונה לטהרת עם אל עזר צוה צ ו ר לציר צר צרורה לאלעזר (הוא, ממלה, קרוב' פרה). וצר אלי סר ו צ ו ר מני סר (ר"י הלוי, יונה בשאחה, גאלה שבה לפני שבוע'). — ואמר המשורר: דמה לבבי כי יהי לו צ ו ר יום צר והוא שמח ליום צלעי (רמב"ע, הרשים ו, 58). מה בערו אישים נתנו בהון צ ו ר ם, לו חכמו רצו לעשות רצון צ ו ר ם יהיה

---

[1]) [הלשון קשה, ועי' טורטשינר בספר קלוזנר עמ' 37 וכו'. הכתיב: ו צ י ר ם.]

לסֵפלט יום כלות שאול צורם[1]) (סס ח, 75). בצור העט[2]) תהי הורג משנאים ובו כל אוהבים משוד תמלט (סס י, 91). מי יכיל עצמתך בבראך מזיו כבודך יפעת טהורה מצור הצור נגזרה וממקבת בור נוקרה (רסב״ג, כתר מלכות, מי יכיל). ואדם אשר ילד לעמל כפי יכלתו יחוה גאון צורו ויטיף גדלותיו (רחב״ע, בפס חל, כהכח ח, 200). הצור נצחנו נעימותו הנעלם סודו ועצמותו (עמנו׳, מחב׳ ד, 39). — ״ולשון שבועה, בְּצוּרִי, ואמר המשורר: אבל ידע זמן רב כי בזיתיו וכי אמאס תנואותיו בעודי ואם עלי במלכדתו יסובב, בצורי, אלכדנו תוך מצודי (כ״ם הנגיד, עלה חלי, נרודי, 106). — ועי׳ צֹר.

***צוֹר**, צואר, ס״ז, — צִיר של דקל, נצר הדקל[3]) Palmentrieb; jet de palmier; palm shoot: המוציא שני נימין מזנב הסוס ומזנב הפרה חייב וכו׳ צורי דקל שתים, תורי דקל אחת (ה״ר, שבת נ:). — ובסהמ״א: ואמר רב חנן בר רבא צואר של דקל מסככין בו ואע״פ שאגודה, איגד בידי שמים לאו שמיה איגד[4]) (הלכי פסוקי לתלמי׳ רב יהודאי גאון, הלכי סוכה, 24). אפקותא דדיקלי פירוש הצואר של דקל שנחתך מן הדקל והחריות עמו דבוקים (ר״ח, סוכה יג.). בחבלי דצורי, הכלים של צורי דקל (רש״י, ע״ז עה.).

צוּרָה, ס״נ, סמי׳ צוּרַת, מ״ר צוּרֹתָיו — א) צורַת דבר מהדברים, תארו, דמותו, Gestalt, Form; form(e): צוּרַת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורתו[1]) ואת כל חקתיו ובל צורתו[1]) וכל תורתו הודע אותם (יחזק׳ מג יא). — ובתו״ם, צוּרַת פֶּתַח, צורת תבשיל וכדו׳: הפסח שיצא או שנטמא ישרף מיד, נטמאו הבעלים או שמתו תעובר צורתו וישרף בששה עשר (פסח׳ ז ט). המוכר את הבית לא מכר היציע וכו׳ ולא את הגג וכו׳, ר׳ יהודה אומר אם יש לו צורת פתח אף על פי שאינו גבוה עשרה טפחים אינו מכור (ב״ב ד א). ששם זורקין פסולי חטאת העוף שתעבר צורתה ותצא לבית השריפה (ר״י בר׳ יוחנן בן ברוקה, תוספת׳ זבחי׳ ז ו). לא פת שעיפשה ולא קנובת ירק ולא תבשיל שנתקלקל צורתו[2]) (ירוש׳ שביע׳ ח ג). ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל (ת״ר, ברכ׳ מ:). סנדל צריך צורת פנים (נדה כה:). — *וצוּרַת הַפָּנִים במשמ׳ פָּנִים: כיון ששמעה הרשעה אמרה לחן הפשיטו לו צורת פניו (מדר׳ שה״ש, גרינהוט ח, 7:). — *ובהשאלה, אדם, בני אדם, אנשים של צוּרָה, במשמ׳ אנשים נכבדים ותשובים: בני אדם הללו אנשים של צורה[3]) הם (ר״ש בן יוסי, מו״ק ט.). אם יש זקן אומר זקן (דברי כבושין) ואם לאו אומר חכם ואם לאו אומר אדם של צורה[4]) (ת״ר, תעני׳ טז.). כיון שראה אותם שהם כלם בני אדם של צורה גזר והוציאו להם קתדראות והושיבן (מד״ר איכ׳ ב, ישבו לארץ). — *צוּרַת הכתוב, פסוק כְּצוּרָתוֹ וכדו׳, מראהו החיצוני של הפסוק, בנגוד לתלמוד שלמדו בו החכמים[5]): המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי

---

1) [עפ״י לה״כ (תהלי׳ מט יד), ויתכן שהמשורר התכון במלה צוּרָם זו למשמ׳ צוּרָתָם.]

2) [כנראה עפ״י לה״כ באיוב (יט כד): בעט ברזל וכו׳ בצור יחצבון.]

3) [במקום זה נאמר בסוכה (יג.): אמר רב גידל אמר רב האי אפקותא דדיקלא מסככין בהו אע״ג דאגידי אגד בידי שמים לא שמיה אגד, ע״כ. והרמב״ם (סוכה יח ג) כותב: נצרי דקל. ולוֹ, פלורה II, 332 חושב צורי לט״ס בהשפעת תורי שלאחריו, ואולם עדות הגאון ור״ח סותרת דעה זו. והשוה בערב׳ צור, מ״ר אצואר a) במשמ׳ נֶטַע הדקל, וכן בארמ׳ שבתו״ם חבלי דצורי (ע״ז עה.) הם חבלי דקלים. ואמנם לפי פרוש קרבן העדה יש להבין כך אף בירוש׳ (שבת ז ד): הגודל כלי צורה חייב משום בונה, כלו׳ כלים עשויים מצורי הדקל. ואולם נראה שצ״ל צודה במשמ׳ מצודת הציד, וצ״ע.

אך אפשר שבאה אף במקרא המלה צור במשמ׳ שתיל הדקל בהוש׳ (ט יג): אפרים כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה; ויתכן שגם „כאשר״ זה לשון אָשֵׁר ואשרים במשמ׳ אילן הוא: כלו׳ ראיתי את אפרים כאילן, ראיתי אותה (את אפרים) שתולה בנוה כדי לשמש שתיל לדקל.]

4) [אולי מסקור תלמודי.]

---

a) صورم اصور

---

1) [קרי: צוּרֹתָיו.]

2) [במקי״א (ירוש׳ מע״ש ג ח): שעיברה צורתו.]

3) [רש״י: כלומר חכמים; ואולי בעיקר: שצורתם נתפרסמה בטבעות ומוניטין.]

4) [פרש״י: בעל קומה.]

5) [ובארמ׳ שבתו״ם: אמר ר׳ אבא א״ר שמעון בן לקיש שני ת״ח המדגילים זה לזה בהלכה הקדוש ברוך הוא אוהבן שנאמר ודגלו עלי אהבה, אמר רבא

(ר' יהודה, קידוש' מע.). — ב) *צוּרָה במשמ' יְצוּר שיצר היוצר וְצָר דמותו: הסכבם אם כחומר היוצר יחשב, מדמין צורה ליוצרה, נטיעה לנוטעה (ר' הושעיא רבה, מד"ר ברא"ש' כד). גדול כחן של נביאים שמדמין צורה ליוצרה (ר' יודן, שם שם כז). — צָר צוּרָה: העובר שהוא מתעבר מן האיש צר צורתו בתוך מ' יום, לאחר מ' יום הנואף בא עליה והקב"ה עומד ותוהא ואומר של מי אצור של צורת הבעל או של צורת הנואף (ר' ילמק, שם במד' ע). ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי (שם קהל', ופניתי אני). — צורת הולד: נעשו המים זרע בתוך מעיהם ולא היו חסרות אלא צורת הולד בלבד (ר' הושעיא שם ברא"ש' ענ).—ועי' ג. צור. — ג) *במשמ' צִיּוּר של דבר, מציר בצבעים, בדיו וכדו', וגם במשמ' צלם ופסל: במוצא כלים ועליהם צורת חמה צורת לבנה צורת הדרקון יוליכם לים המלח (ע"ז ג ג). ובדקוהו (את הגל) ומצאו בו צורה, אמר להן (ר' שמעון) הואיל ולצורה הן עובדין נתיר להן את האילן (שם שם ז). יש לציירים סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (נגעי' ב א). כתב המהלך תחת הצורות ותחת הדיוקנאות אין מסתכלין בו (תוספת' שבת ז א). בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, והקב"ה אינו כן, צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה (ריב"ל ברכ' י.). וכל הצורות מותרין חוץ מצורת דרקון (ע"ז מג:). צורות[1]) ביתך שחורות או לבנות וכו' כשהיית מתעסק עמה נתנה עיניה בצורות הלבנות וילדה כיוצא בהן (ר' עקיבא למלך הערביים, מד"ר במד' ד). אדם צר צורה הוא מדבר וצורתו אינה מדברת והאדם עומד ומשבה צורתו וכו' ב"ו מבקש לצור צורה כמה סמנין הוא נותן עד שלא צר אותה הצורה (תנחו' תזריע ב). — ועי' ג. צוּר. — וצוּרַת מַטְבֵּעַ, הצורה החקוקה או הבולטת

והוא דידעי צורתא דשמעתא (שבת סג.), כלו' והוא שיודעים את צורתה ודרכה של ההלכה. וזאת גם כונת רש"י שפרש: צורתא, שורש הדבר קצת למדו מרבם, ע"כ. ולא כִוֵּן לומר שצורתא משמ' קצת או מעט.]

[1]) [במק"א (מד"ר ברא"ש' ענ) בנוסח שונה, ושם מראות במקום צורות.]

על המטבע: במטבע של מלכים הראשונים ניטר אם היה יוצא על גב צורתו מחלל (ר' חייה בשם ר' יוחנן, ירוש' מע"ש א ב). ולמה נקרא שמו נחום איש קודש קדשים, שלא הביט בצורת מטבע מימיו[1]) (שם ע"ז ג א). — מדין של צורות, עי' צִיּוּר, מ"כ צִיּוּרוֹת, ועי' גם מַדִּין. — ובסהמ"א: השער השני במדידת הארץ הבתים והשדות על חלופי צורתן בין מרובעות בין משולשות או מעוגלות וכל שאר מיני הצורות (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', עמ' 6). והצורה הזאת נקראת קטומת ראש שוה (שם סי' 76, עמ' 51). במדידת הצורות אשר צלעותן עודפות על ארבע צלעות (שם סי' 124, עמ' 76). והצורה הזאת קורין לה מעוקב או צורת עקב (שם, עמ' 97). ויהי כאשר הגענו לקצתו וקרבנו לעבור אותו ואחזה צורות מופלאות ומראות נוראות (ראב"ע, חי בן מקיץ, היגר, עמ' 144). הנותן יש לכל הנמצאים וצורה ותמונה לכל הנבראים (סוא, משפטי הכולד, כהנא ב, 120). בעל חכמת השיעור לא יוכל ללמד תלמידו השיעור המחשבי בתחלת ענינו אבל מלמד אותו השיעור המורגש המצוייר בצדו בצורות הרשומות אשר סדר אותם איקלידו"ס בספרו שחבר בשיעור וכיוצא בו וכו' יורהו הבורא השיעור המחשבי ויתכן כלל מדעו ויוכל להוציא ממנו צורות מופלאות ומלאכה דקה (ר"י א"ת, סו"ה, השבון הנפש ג). אחר כן הרכיב מן האחד על השני הרכבת אלכסונית עד שיהיו כצורת הכף היונית וכו' ואחר כן צייר מן החלקים ההם הרוחניים צורה אצטרובולית וכו' ואחר כן צייר מהם צורת שמיניה וכו' וכו' ואלה הצורות אשר טרחו בהבאתם לדמותם אל צורות הטבעיים האלה הנמצאים (סוא, או"ד א). כאשר נעימות הצורה אור הגוף כן נעימות המדות אור הנפש (סוא, תקון מדה"נ א). החלק השני קבל צורה אוירית וכו' החלק השלישי קבל צורה מימית (כוח חן ז). ואחר שארכו הימים עמדו בבני אדם נביאי שקר וכו' והתחילו על דרך זו לעשות צורות וכו' ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומריעה וכו' (רמב"ם, עכו"ם א ב). שמא תקל בעיניך טובה

[1]) [ונהוג הבטוי צורת מטבע במשמ, מטבע, ובמליצה פלוני אינו מכיר צורת מטבע, במשמ' הוא שונא בצע.]

זו ותדמה שאין שכר המצות והיות האדם שלם בדרכי האמת אלא להיותו אוכל ושותה וכו' ובועל צורות נאות וכו' (הוא, תשובה ח ו). ואח"כ התבאר לאחר שאינה בעלת צורה שטוחה (ר"ש א"ת, מו"נ א ס). חומר אחד מתחלף לחומר הגשם החמישי קבל ארבע צורות ראשונות ושב כארבעתם ארבעה גופים הארץ והמים והאויר והאש (שם שם עג). הנה הארכתי לשבת בעיר הזאת ורב מראות צורות משונות ונבזות (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 142). ומשכתני בהבלי תעתועיך וכו' להתעדן באכילה ושתיה ולהתענג עם כל צורה יפה פיה (ר"י חריזי, תחכ' יג, 136). כי הטובים מהם יכנסו לג"ע ויתענגו שם במאכל ובמשתה ובתשמיש בצורות יפיפיות (רשב"ל דוקן, קשת ומגן, הו"ע לברליננר, 1881). — ואמר הפיטן: צורת מטבע כהו אבי חוזה, צוה ציר לציר כן תת מתן זה (ר"א קליר, מעתיק, קרוב' שקלים). יצר עולם תמורות כחשיבה באורה, ובו תכנת צורות בלי ערך לך צורה (רי"ל אבן גיאת, יה כל, שעה"ש 17). הבט כל שח ומתנשא מי זה ילדם, צורות שמתי סביב כסא בכרוב ואדם, ודמות שור עם דמות אריה וכו' (ראב"ע, אכני לא יהיה, איגר 179). אקרא המחוקק צורות ונמצאו (הוא, אקרא אל לבי, שם 235). — ואמר המשורר: היוכל תת צורה אשר עוד לא נברא אבל האל קרא וגלה נסתרים (רשב"ג, מבחר הפנינים, ברודי, 36). צורה החיתני איך מותי בשלה, צורת ראש אהבים להט עם כרבים על עדן נציבים (ראב"ע, לורה הסיתני, כהנא א, 50). ויחד אחזה צורות משנות ואם רבו בלי חלקי שברים ואפריש הרחוקים מקרובים ואבדיל הלבנים משחורים (הוא, חדשים מעשי אל, שם שם, 61). שם ראיתי עפרה ברה ומקטרת מור ולבונה, יום ציר חונן הצורות אותה מכל עסק פנה (עמנו', מחב' ז, 31).—ובהשאלה לענינים מפשטים: ויבין הערכים וההקשות שבחכמת השעור וצורות. המופת אשר בחכמת הדבר (ר"י א"ת, הו"ה, הנחיגה ה). כי הצורות ההנדסיות והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (הוא, כוזרי ה יג). — על איזו צוּרה, כמו באיזה אפן, כיצד: צריך להעיר על איזו צורה היו מתנהגים להבדיל שנה משנה (ר"א הקראי, גן עדן, הבדל שנה משנה א, יז.).—צורה במשמ' מזל כוכבים: כל חלק וחלק העלו לו שם על שם צורה זו שתראה בו מן הכוכבים שלמטה ממנו וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ג ו). ואלו (טלה, שור, תאומים וכו') השנים עשר צורות לא היו מכוונות כנגד אותן החלקים וכו' (שם שם ז). ויהיה מספר הכדורים המצויירים ר"ל כדורי הצורות אשר בהם כוכבים כי כן היו הראשונים קוראים הכוכבים צורות (ר"ש א"ת, מו"נ ב ע). בעבור שנמצאו מטה קשורים בארבעים ושמונת צורות הגלגל שהיא מערכת העליונה (ר"א הקראי, גן עדן. חג השבועות ע, כז:). — ובעלי הצורות: כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה (ראב"ע, שמות כ ה). גם כן לא יתכן שיאמר שהם כינויים הרוחניים כמשפט בעלי הצורות והטליסמאות (רי"א מודינה, ארי נוהם ל, 77).—ובלשון הפילוסופים בפרט צוּרה בנגוד אל חֹמר וכדו', התכונה המפשטת הטהורה, הקובעת את עצמותו של כל דבר בנגוד לזולתו[1], כתרגום של המונח היוני εἶδος, form, forme, idée; Form, Idee; idea: וממנו ית' הכל ברואים ועשויים שקצת מנבראיו ברא צורה קיימת ומכל חמר נקייה ומורמת (מנחת הגולה, לקו"ק, 48). לא נמצא להאמין שהיסודות והמקורים צריכים בצורתם עזר בעל שכל להרכיב הצורה בחמרים (הוא, שם, 49). על כן יש גם בכחן (של הנפשות) להשיג במושכלות ולדעת בצורות הנבדלות (הוא, שם, 53). ושני חלקי הצורה שיש ממנה צורה סתומה וחתומה ומהורה מהדבק אל

---

[1]) [וכן בערב' צורה[a]). ואלה דברי ר"ש א"ת: צורה מלה משותפת, ביאר הרב משתופה שתי מינים, הא' צורת האיברים הנראית בחושים וביוצא בה מן הצורות המלאכותיות. והשנית הצורה האמתית אשר לא תושג בחוש, והיא אשר בה מציאות בעל הצורה, בה יבדלו מין ממין ששניהם תחת סוג אחד, כנפש המשכלת באדם והנפש השורית בשור, אע"פ שלא נדע הדבר ההוא אשר הוא צורת השור האמתית, נדע באמת שבו ענין כזה בלא ספק, וחדשנו שתופה לענין אחר והוא היותה בענין תכונה או דרך, אמרנו צורה מצורות הנבואה במקום תכונה מתכונות הנבואה, וכבר עשיתי על האחר לבאור, נמשכתי בזה אחר לשון הערבי שקראו גם כן צורה, ע"כ (פירוש מהמלים הזרות). ועי' א. פְּרַד, נפע'. ועי' גם באוצר המונחים הפילוסופיים, י' קלצקין, ערך צוּרָה.]

[a]) صورة

התיולי וקדושה שהתחבר בו, והחלק השני צורת חלולה ופתוחה וראויה להדבק אל ההיולי ולהתחבר אליו ולהתהפך בו (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ג.). הצורה נאמרת על שלשה ענינים, האחת צורה פשוטה ואין הגוף נדבק בה וזהו האור הנברא ביום הראשון, והצורה השנית צורה מחוברת אל גוף ומכסה אותה ואינה נפרדת ממנו כל הימים והוא הרקיע הנברא ביום שני והצורה השלישית מתחברת אל הגוף כצורה השנית אלא שאין חבורה חזק וותיק אבל היא מתגלגלת ומתחלפת מצורה אל צורה על שני דרכים (שם, ד.). ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה, גם היא על שני דרכים, האחת עומדת ולא תסור כצורת קדושים והחכמה בנשמה וכו' והדרך האחר מקרים וכו' (ראב"ע, שמות כה מ). צורותם שוקדות ונפשותם סולדות כי עליהם יורת אור ממעין טהור (הוא, חי בן מקיץ, אינר, עמ' 162). וכאשר נחקור על היסודות הארבעה נמצאם מחוברים מחמר וצורה (ר"י א"ת, מו"ה, היחוד ו). והצורה היא הצורה הראשונה הכללית אשר היא שרש כל צורה עצמית וכל צורה מקרית (שם שם). ואין בצורות העצמיות רב ומעט כי אין סום פחות סוסיות מאחר ולא אנוש יותר אנושיות מאחר (הוא, כוזרי ה ד). ונקראו אלו הצורות שלמיות כי בהם ישלמו תכונות הדברים (שם שם יב). כי הבורא יתברך נותן לכל חומר הטובה שבצורות שאפשר לו לקבל (שם שם כה). והמדרגה השלישית הוא הכח אשר בו ישיג התחלת כל הדברים וצורתם העצמיות ויפשיט בשכלו הצורות מן החמרים הנושאים ואז יתאחד שכלו עם הצורה המופשטת וישוב הוא והיא דבר אחד (רוח חן ג). המדרגה הרביעית היא השגת הצורות הנפרדות בעיקר מציאותם (שם שם). וכשיצא מן הכח אל הפועל ישיג הצורות מופשטות מחומריהם (שם שם). וכן הקוים והשטחים הם הדברים מדומים כמו שהצורות הם מושכלות (שם ה). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומר וצורה (שם ח). נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת

הדעות שאין להם גולם (רמב"ם, יסודי התורה ד ח). אין צורת הנפש הזאת מחוברת מן היסודות כדי שתפרד להם (שם שם ט). אבל הנפש איננה תחת ממשלתם (של השמים) כי הנותן צורה הוא צורה כמו שביארו הפילוסופים (ר"י אכטולי, מלמד התלמידים, הקד', א.). כי הבל הבלים הראשון בא לרמוז על החומר הראשון שקבל ד' צורות בדרך ההוית וההפסד (שם שם, א:). וכל מעשה יש ארבע סבות למציאותו ולהעשותו ולא ימלט מאחד מהם והם הפועל והחומר והצורה והתכלית (פתיחת ר"ש א"ת למו"נ). אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית ר"ל על הענין אשר בו נתעצם הדבר והיה מה שהוא וכו' יהיה א"כ צלם שם משתתף או מסתפק יאמר על הצורה המינית ועל הצורה המלאכיית (הוא, מו"נ א א). ואפלטון ומי שקדם לו היה קורא החומר הנקבה והצורה הזכר (שם שם יז). וכן הצורות הטבעיות ההוות הנפסדות נמצאם כשנחפש כולם שאי איפשר שלא תקדם להם צורה אחרת תכין החומר הזה לקבלת זו הצורה, והצורה השנית ההיא תקדים לה גם כן אחרת עד שנגיע לצורה האחרונה אשר היא הכרחית במציאות אלו הצורות האמצעיות (שם שם סט). נקרא צורה בענינים הטבעיים העניין המעמיד לאותו המין המיוחד בו (ר"מ א"ת, מלות ההגיון ט). האדם מן הענינים הטבעיים, חומרו הוא החיות, וצורתו היא הכח המדבר, ותכליתו היא השגתו המושכלות, ופועלו הוא אשר נתן לו הצורה, רצוני לומר אותו הכח המדבר (שם שם). ויתחייב שיהיו הצורות האישיות הטבעיות קמות בצורה הכללית הטבעית, והצורה הכללית הטבעית קמה בצורה הכללית הגלגלית, והצורה הכללית הגלגלית קמה כצורה הכללית הגשמית והצורה הכללית הגשמית קמה בצורה הכללית הרוחנית (מקור חיים לרשב"ג ג ד). וכל הצורות השפלות נמצאות בצורות העליונות (שם שם כב). כי הצורות הן קיום כל הדברים (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ג, שער היסוד, לג:). כל הצורות הקודמות לצורה האנושית הן כמו הכנות וחומר אליה (ר"י אלבו, עקרים א יח). לא יוכלו הפילוסופים עם רוב חקירתם להשיג צורת הקטן שבצמחים וזולתם מהנמצאות (מעשה אפד, יג). צורות מתחדשות חוזרות חלילה על החומר תסתלק אחת ותחול אחרת

(אמו"ר לראב"ד א ב, 9). וסוד יסוד הג"ע עם ד' נהרות אשר הם באמת רמז למעלה לצורות הטהורות (מנחת קנאות, קופמן, 10). הראשון הוא כמו עצמות גוף הנפש אשר הוא כמו צורה כללית לכל הצורות (שם, 65). ואמר שהשכל יוציא מושכליו שהם הצורות הכוללות בהפשיטו אותן מן הצורות הפרטיות אשר בדמיון הבאים אליו מן החוש (ר"י אברבנאל, מ"א ג, חכמת שלמה). שהמלאכים הרוחניים הם צורות הגרמיים השמימיים (הוא, מפעלי אלה' ג ג). הנה ביאר שצורת היסודות הם האיכיות הראשנים חום וקור לחות ויובש (הוא, לורת היסודות, אמצע'). שהנפש המשכלת צורת האדם והחיונית צורה לחי וכו' והצומחת צורה לצומחים (שם). ובעלי התורה יקרא הצורה האינושית ביחוד אדם והחומר אשר הוא מהשפלים יקראו אשה או חוה (זכות אדם, מחב' יין לבנון, 9). ויש מי שאמר שאפשר שנמצא בעולם דבר אחד לא ראה אותו שום אדם בעולם ונקרא הומר ראשון ודבר אחר נקרא צורה עצמית וכו' (אביעד סר שלום באזילים, אמונת חכמים א). — ואמר הפיטן: ארחות אלוה עמדו, על סוד שנים נצמדו, צורות לצורך נפרדו שת בעבור יתאחדו (ראב"ע, ארחות אלוה, איגר, 96). צורות אמת בלי גו המה, עושות באין כלי (הוא, אמרו בני אלהים, שם 198). ועלה במחשבה תחלה בראש חמר וצורה והחפץ ואליו תשוקותיו, והוא ראש לכל חמר ושרש לכל צורה ואין לחמריו קץ ומספר לצורותיו (הוא, בשם אל, כהנא א, 193). ואז נתכנו אישים וצורות בעולמו בעצם מרוצתו וכח תנועותיו (שם שם, 194). — ״ובנגוד אל שרש ויסוד: ואם יהיה זה נמצא בעושים מבני אדם אשר לא יחדשו במעשיהם זולתי צורה מקרית אך השרש והצורה עצמית אין להם בהם שום התבולה ולא יכולת להדשם, ואשר חדש שרשי האדם וצורתו ותכונתו וסדר חבורו הוא החכם היודע בעניני תועלותיו ונזקיו והטוב לו בעולמו ואחריתו בלי ספק (ר"י א"ת, מו"ה, הנעתקן ג). ואין במציאות אלא שלשה כלומר היסוד הצורה והעצם הראשון (מקור חיים לרשב"ג א ג). שם היסוד נופל על הדבר המוכן לקבל הצורה שלא קבל אותה עדיין, ושם העצם נופל על היסוד שקבל צורת מה והיה באותה הצורה עצם מסוגל (שם שם עו). והיסוד אי אפשר שיהא נמצא ערום מהצורה (שם ד ז). והצורה היתה בידיעת הבורא ית' נפרדת ואחר כן התרכבה עם היסוד (שם ה לג). והרצון הפועל במעלת הכותב ותהיה הצורה הפעולה במעלת הכתב והיסוד המונח להם במעלת הלוח והדף (שם ה סב). — ״ובנגוד אל גֹּלֶם וגוף: ברא האל למטה מגלגל הירח גולם אחד שאינו כגולם הגלגלים וברא ארבע צורות לגולם זה וכו' (רמב"ם, יסודי התורה ג י). נמצאו כל הגופים שלמטה מן הרקיע חוץ מארבעה יסודות האלו מחוברים מגולם וצורה (שם ד א). לעולם אין אתה רואה גולם בלא צורה או צורה בלא גולם, אלא לב האדם הוא שמחלק גוף הנמצא בדעתו ויודע שהוא מחובר מגולם וצורה (שם שם ז). כמו המלאכים שהם צורה בלא גולם (שם שם ח). ומהם ברואים מגולם וצורה אבל משתנים (מגוף) אל גוף ומצורה לצורה (ר"י עקנין, ספר מוסר א יח). והאל נתן לכל גולם וגולם צורה ראויה לו (ר"י מוסקטו, קול יהודה לכוזרי א א). —״ואל הִיוּלִי: והיו שני השרשים האלה שהם ההיולי והצורה גנוזים לפני המקום ועומדים על סדריהם עד העת אשר היה ראוי לפניו להוציאם (ראב"ם הנשיא, הגיון הנפש, ב.). — ״צורות אפלטוניות, שחשבו שיש להן קיום כנפרדות מן החמר בשמים: הצורות האפלטוניות שהניחו אפלטון וסיעתו (ר"מ אלבילדא, ראשית דעת ג ב). הצורות האפלטוניות המפורסמות לחכמים (רנ"ק, מונה"ז יז, רבידובין, רפח). — ״וצוּרָה של בתיבת מלה או שרש[1]: ובעבור השתנות הענינים האלה ראיתי לנקוב שם השערים באותות הסוגיות כי אם הייתי נוקב במקום האלף והבית והלמד באמרי אבל ומקום האלף והבית והריש באמרי אבר ומקום האלף והואו והריש באמרי אור כאשר עשה זולתי מן המחברים אשר היו לפני לא הייתי נוקב שם כי אם במין אחד בלבד, כי אין הצורה הזאת נמלטת מענין מן הענינים (הקדי סרסי ריב"ג, 4).—ונהוג היום במשמ' צורה מצורות המלים במבנה הלשון ודקדוקה, .(grammatische) Form ; form(e)

---

[1]) [כתרגום הערב' צורה[a], וכן במקור הערבי של ריב"ג.]

---

[a]) صورة

צֻוּרוֹן, עי' צַוְּרֹן.

***צוּרִי**, צוריי, ת"ז ,— שיך לְצוּרָה, שיש בו מתכונת הצורה [1]), formal, ideell ; -el ; -al : עושה את כל היצור ובדרך זה גומר המעשים הטבעיים והצורים והמורגשים וכל הדברים השפלים (רמב"ן, פי' יצירה ב ו). היסוד אינו נמצא בעצמו מציאות צורי כלומר בפעל, אבל הוא נמצא בצורת (מקור חיים לרשב"ג ה מג). שלש עילות הם עילה טבעית עילה צוריית עילה תכליית (מקורה סבכיה, קבץ על יד יא, לא). וכבר קדם לנו בפרקים כי כל הלשון או רובו שהוא ככלו נאמר על המציאות החומרי הגופיי ועל המציאות הצורריי הנפשיי (ר"י כספי, שרשות כסף, ערך לבב, 20). הנה הוכחתי היטב בראיות מופתיות שהנפש היא בלתי גוף בלתי מקרה בלתי סגולה ונשאר לנו מכות אותם הראיות השוללות שהיא עצם צורי לבד (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש א ב, ג.). אמנם היא דבקה בגוף דבק צורי נותן שלימות לחומר (שם שם, ג:). לא נאמר כן אלא היותה כמו הלק מן החי ע"ד סבה צוריית או הפועלת (שם א ג, ד:). א"כ זה העצם החומרי צריכים לו ג' ענינים שבהם יצא להיות עצם מיני צורריי בפועל (שם שם, ו.). ההכנה הזאת שהיא משותפת לתיבה ולספסל היא צוריית או מיניית (שם שם, ו:). ובכלל צריך שימצא לו יתי' כל שלימות צורריי ויהיה מרוחק ומשולל מכל ענין חמריי (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). לא שם הכתוב תכלית הסבה מפני שישיגהו כאב והכאב רע והוא חמס אלא אמר סבה צוריית תכליתית מפני שהוא נברא בצלם אלהים על כן דין הרוצח יהיה ענשו כאשר עשה כן יעשה לו (ר"א הקראי, גן עדן, נזיקים קעו:). הידיעה הנכבדת האלהית והידיעה ההווה הנפסדת שהיא אנושית הכרח הוא שיתחלפו התחלפות צורריי (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב, יב, עקב). והסבות ארבעה, צוריית והמריית ופועלת ותכליתיית (אמו"ר לרא"ב"ד א ז). זה הכח יקח הצורות המעורבות עם החמר ויפשיט מהם הגשמים וישיב החלק הצורריי אליו, אז יקרא שכל נקנה לפי שהוא נקנה מהצורות אשר הפשיט חמריהם (מנחת קנאות, קופמן, 37). פרק ו' יבאר הישות הסובביי הצורריי והמשותף (ספר השמים לר"א אירירא ד ז, כח:). כי החם המוחלט הוא סבת כל יתר החמים ואף אם קצתם מקבלים ההום מהשמש או מסבה אחרת זולתו אשר איננה באופן צורריי המה, אינם מקבלים אותו כי אם בצד שהיא כוללת באופן סגוליי האש שהוא חם באופן צורריי ומוחלט (שם ז ז, קד.). ואילו היה ארסטו משער בסבה התכליתיית אשר נתתי כפי האמונה התוריית והסבה החמרית והצוריית וכו' אין ספק אצלי שהיה מודה בה הפילוסוף ונשען עליה (ר"י אברבנאל מפעל' אלה' ח ד). והענין שאין לה לא אורך לא רוחב ולא עומק ולא מפני שיכולי' להיות במציאות אלא נקרא נקודה צוריית ר"ל ציור שלילת גדרי הגוף ולא שיהיה במציאות (של"ה, בית ה', אמעט', ו.). ואלה המצואים הצורריים בלתי ראוים לשיוכנסו בגדר הנמצאים כי הציור המחשבי גדול ורחב ידים יכול לבדות לו דברים שלא היו ולא נבראו (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה א ג, ז:). ועל כן עזבו האחרונים הדרך הצורריי ההוא ובקשו להם יסודות אחרים במדות (רנ"ק, מורה"ז ד).

צַוְּרֹן [1]), *צַוָּארוֹן, ש"ז, מ"ר צַוְּרֹנַיִךְ, — א) כמו צַוָּאר: לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מִצַּוְּרֹנָיִךְ (שה"ש ד ט).—ואמר המשורר: בהגלות הדר שמש עליהם (על התור הסים והעגור) יכסו צוארניהם ענקים (רשב"ג, ישלם השתיו, שירי שלמה, דוקס, 7). ודע כי הנך יחיד בדורך ושיריך כחרוזי צוארונים (הוא, עטה הוד, שם, 14). ולו שמש תשו נזר לראשי וסהר יהיה משהרני ואצעדה תהי עש על זרעי ובניה רבידי צורני (רמב"ע, הקילותי, שעה"ש 71). ותני מעילך אהבת האל ויראתו תני על צורנך כחלי (ר"י חריזי, הענק קמז). — ב) *ובזמן האחרון חלק החלוק המכסה את הצואר, Kragen ; col ; collar : גם בגד חם לו כמין אדרת שער כביכול, אבל העור ברובו כבר מוקרח,

[1]) [ונוהגים היום לאמר במשמ' זו צוּרָתִי, וכן בכלל לגבי שמות תאר אלה שאינם נגזרים מן השרש (צור) אלא מש"ע (צוּרָה) במובנו המיחד אך לו, כגון מִפְלַגְתִּי, מִשְׁפַּחְתִּי, קַדַּחְתִּי, תַּכְלִיתִי, ע"ם מִנְחָתִי, טַחֲלָתִי וכו'. ובימי הבינים הלכו אחרי הערב' שאין בה אלא הצורה הנגזרת מן השרש בלבד.]

[1]) [אין המלה במקרא בצורת מ"י נפרד, והיום נהוגה הצורה צַוָּארוֹן.]

צוארונז חלק, לא עלה עליו מתחלת ברייתו, כשהתקינו לו אדר היקר הזה ליום חתונתו היה אביו עליו השלום ותרן באותה שעה ומגלה רצונו להחיות שלא לקפץ בצאורון (מ״י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרדס ג, 16).

צוֹרֵף, עי׳ צרף.

צוֹרֵר, עי׳ צרר.

א. **צות** [1], ממנו א. צות.

ב. ***צות** [2], ממנו ב. *צות, *ציתן.

ג. ***צות** [3], ממנו *צות, *צות.

א. **צות**, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הפע׳, אַצִיתֶנָּה, — הֵצִית דבר, כמו הִצִית: מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד (ישעי׳ כז ז).—ועי׳ יָצַת, הפע׳ [4].

—קל, צָת,—כמו הִפע׳, ואמר הפיטן: פרה שחט ודם לא ערב, צת בה חריות ומוקדה הרב (ר״א קליר, אמרה קנונה, קרוב׳ פרה). פסו אמונים מבני אדם, צות נצתה בנו חמת דם (רסע״ג, אבשי אמונה נעלמו, סליח׳ יוה״כ, סדור רסע״ג, רכ). צת החלבים והחי הטעין שגגת עם ועונותיו, צוה לעתי עשות לו כל חקותיו (ראב״ן, אכפרה, סליח׳ מוס׳ יוה״כ).

ב. ***צות** [5], קל לא נמצא.

—הפע׳, *הֵצִית, — הֵצִית לדברי פלוני, הקשיב, האזין, zuhören; écouter; to listen: בשעה שתלמידי חכמים יושבין ונכבשין אלו לאלו וכו׳ הקב״ה מצית לדבריהם שנאמר ויקשב ה׳ וישמע (מד״ר תהל׳ ל).

—פוע׳, *צוֹתֵת, — צותת על דבר, קרא והכריז, השמיע עליו בקול, ausrufen; proclamer; to proclaim: כי ימצא (חלל), לא שתהא חוזר ומצותת עליו (ירוש׳ סוטה ט א).—ונוהג היום במשמ׳ הקשיב.

—פע׳, צִיֵּת, ציית,—ציֵּת לפלוני, נשמע לו [1]: אע״פ שמורידים המסור מ״מ אסור להורגו בפעם ראשונה שנייה ושלישית עד שיתחזק במסור או שמתרין בו ולא ציית (בשם ר׳ אשר מלוניל, טוחו״מ שפח). אמר אין בו מים לומר דאילולי כן היו כהורגים אותו בידים והרי הם רצו לציית למה שאמר ראובן ויד אל תשלחו בו (פענח רזא עה״ת, ומשע׳, יט:). וישמעו אחיו שפירושו שקבלו את דבריו וצייתו לו (שם שם). ובאו אלי שני אנשים בדבר איזה משפט ויצא א׳ מהם חייב ולא רצה לציית הדין מחמת שהיה איש אלם (אגרת מלוס נפלה, שנת תרמ״א, קבולת קונטרסים, עו).

***צוּת** [2] פ״ע,—צות עם פלוני או לפלוני, או בפלוני, שמש לו חברה, התחבר עמו לשבת יחד: כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות [3] לזה (ר׳ שמעון בן עזאי או בן זומא, ברכ׳ ו:; שבת ל:).—ובסהמ״א: ומפני שהיו ההנאות הגופיות קודמות אל נפש האדם מנעוריו וצוותו בהם מתחלת ענינו חזק וגדול ונחוץ בם יותר (ר״י א״ת, חוה״ה, עבודת אלה׳ ג). ובמקום שנוטל שכר מי שישב עם החולה לצוות [4] לו לא ישב שמעון אלא מבקרו ועובד (רמב״ם, נדרים ו ח). ולא תהיה (הבהמה) לבדה אלא היא ובהמת אחרת לצוות עמה וכו׳ (שו״ע, איסורי המזבח, ב יד).

—התפ׳, הִצְטַוֵּת [5], הצטוות,—כמו קל: כשיבא ביו״ט

---

1) [עי׳ צתת, שם ועי׳ כמו יצת.]

2) [עי׳ הערה לפעל ב. צות.]

3) [עי׳ צָוַת, הערה.]

4) [בדוגמאות מתו״מ בהפע׳ אין להכריע אם התכונו למבטא הִצית, מַצית, מן יצת, או הֵצית, מֵצית מן צות, וכן בסהמ״א, ומוטב ללכת אחר הרֹב שהוא: יצת.]

5) [בארמ׳ שבתו״מ ובסור׳ בא צות או צית תכופות בבנין פע׳ ואפע׳, צייח, אצית, במשמ׳ שמע בקול פלוני, נשמע לו, ובערב׳ צות a) פרושו קול, קריאה, וכפעל צאת b), קרא, השמיע קול; עי׳ גם ערך צאת, הערה.]

a) صوت b) صات

---

1) [עפ״י הארמ׳ שבתו״מ.]

2) [פעל זה הוא מבטא ארמי רפה במקום צ ב ת שבעבר׳, עי׳ שם הערה.]

3) [כך בדפו׳, ובערוך (ערך לצבת): לצבות, אמנם אפשר שכאן הכונה לש״ז צוּת.]

4) [ובספר המספיק לתנחום ירושלמי (ערך לצבה) צריך שישב עם החולה לצבות בו, עי׳ הקדמת בכר, 26.]

5) [עפ״י הארמ׳ שבתו״מ: אימא דמיצטוותא אברתא (ב״ב ס.), וגי׳ הערוך שם: דמיצטבתא.]

ליטול תאפרוחין יראה תשובך שאין בו יונים הרבה ויתירא ליטול מהם, שמא כיון שלא ימצאו במי יצטוותו יברחו הנשארים (ר"ח, ב"מ י.). מניח בריכה ראשונה שיולידו תאמהות כדי שיצטוותו האמהות עם הבריכה הראשונה ועם הבנות שעמהם ומנית ממה שיולידו הבנות שתי בריכות כדי שיצטוותו הבנות עם שתי הבריכות שהולידו (רמב"ם, מכירה כג יג).

*צְוָת או צֵוֶת[1]), ש"ז, — חֶבְרָה, ישיבת חברים יחד, Gesellschaft; compagnie; company: הפוקק את החלון בסירא והקושר ברזל בכרעי המיטה של חיה והעורך לפניה שולחן הרי זה מדרכי האמרי אבל פוקקין את החלון בגלופקרין או בעמיר ונותן לפנית ספל של מים וקושרין לח תרנגולת שתהא לה לצוות ולא מדרכי האמורי (תוספת' שבת ו ז). כל האילנות כאילו מסיחין עם הבריות, כל תאילנות לצוותן[2]) שלהבריות נבראו (מד"ר בראש' יג, הוצ' תיאודור, 114). — ובספה"א: ומפרית המוכר בריכה ראשונה לאחר שמכר לצורך צוות האמהות שלא יברחו האמהות (רגמ"ה, ב"ב פ.). דבהכי אית להו לאמהות צוות בבנות (שם שם). ולולא הדבור לא חית לאדם צוות בחבירו והיה כבהמה (ר"י אי"ה, חו"ה, הבחינה ה). ומפני שהיה האדם צריך לאור בלילה לעשות בו קצת מעשיו ולהיות בו צוות לחולה העמיד לו הבורא במקומו מאור האש (שם שם). ואם יהיה נכרי יהיה צוותו באלהיו בעת השתוממתו ויבטח עליו בגבורתו (שם, הבטחון ד). כיחיד הבודד אשר אין לו צוות כי אם אדוניו (שם, חשבון הנפש ג). ולא יסור מנגד עיניך ויהיה צוותך בבדידות ויושב עמך במדברות (שם, אהבת ה' ג). וברחו מן הישוב אל המדברות והישימון וההרים הגבוהים מקום שאין צוות ולא חברה (שם, הפרישות ג). ומה יהיה ענין מי שרוצה ללכת בדרך רחוקה מבלי צדה, וירד אל בור המדבר מבלי צוות, ויבא לפני המלך שהקדימו להתרות בו מבלי מענה (הנ"ל, מבחר הפנינים, 69). עד שיתיחד לחברת

---

[1]) [בעקר כמו צֶבֶת, עי' שם, ובארמ' צוות, צוותא.]

[2]) [נדפס שם: להצוותן, נ"א: להנאתן, להנייתן, עי' שם. ואולי כך נכון.]

המלאכים ולא יהיה משתומם ביחידות ובבדידות אבל הם צותו (הנ"ל, כוזרי ג א). והוא איננו דבק באור אלהי שימצא בו צוות כנביאים, ולא הגיע לחכמות שמספיקים להתעסק בהם ולמצוא עריבות כם שאר חייו בפילוסופים (שם שם). כהרבה מן החיות והעופות שאינם דורסים שהם משתתפים והולכים אגודות אגודות יחד על צד הצוות וההנאה (ר"י אלבו, עקרים א ה). שלא נברא (הרע) אלא להיות צוות אל הטוב (רמ"ע מפאנו, אמרי׳ טהור׳, חקור דין א כא). אבל הם צותו, ר"ל חברתו ושעשועיו מלשון אמז"ל על ירא שמים שכל העולם כלו נברא לצוות שלו (ר"י מוסקאטו, קול יהודה על הכוזרי ג א).

צָוְתָן, צַוְתָנִית, עי' צַיְתָן.

צַח[1]), ת"ז, מ"ר כק' צָחוֹת[2]), — א) נָקִי וְטָהוֹר, ובבנין הפנים לבן, נקי, rein, weiss; pure, clair; pure white: דודי צַח ואדום (שה"ש ה י). — וְרוּחַ צַח, נקי וטהור: בעת ההיא יאמר לעם הזה ולירושלם רוח צַח[3]) שפים במדבר דרך בת עמי לוא לזרות ולוא להבר (ירמ' ד יא). — חֹם צַח[4]): כחם צַח עלי אור

---

[1]) [עי' בהערות הבאות, וכן צחה, הערה.]

[2]) [ע"ם רָעוֹת; אמנם בכמה כ"י (עי' גינצבורג) ובספה"א נקדו צַחוֹת, והשתמשו אף בנק' גם בצורה צְחָה.]

[3]) אולי חַם מאד? [המליצה קשה, ולפי הענין בא כאן צח במשמ' בינוי של פעל יוצא, והכונה: רוח מְיַבֵּשׁ בחמו את השפים, רוח הגורם לשנת בצרת עד שלא תהיה כל תבואה, לא לזרות ולא להבר. ויונתן תרגם: כרוח טיהרין (צהרים) על רישי נגרין דמיין במדברא (ועי' בהערה הבאה). וריב"ג (סה"ש, לחח): ואפשר שיהיה מהענין הזה רוח צח שפיים, רצונו לומר הרוח הזכה והנקיה ואיפשר מהענין הראשון ויהיה פרושו רוח יבשות השפיים, כלומר הרוח הנושבת בגבעות הגבוהות היבשות וכו', ע"כ, ומעין זה רד"ק. ורש"י: מכבד ומטאטא אף את שדות יבלי המים לשיתם מדבר, ל"א צח ל' צמא דמתרגמינן צחיתא, ע"כ. והשבעים שכתבו πνεῦμα πλανήσεως ἐν τῇ ἐρήμῳ, כנראה לא תרגמו את המלה צח. והוולג': Ventus urens in viis quae sunt in deserto, במשמ' בוער וכו'.]

[4]) גם זה אולי כך, בערב' צוח, צאח [ויש מבארים צח במשמ' צהרם (עי' גם ת"י לירמ' ד יא) והוא בערב' צ'חַי[a]).]

---

[a]) ضجي

בעב טל בחם קציר (ישע' לג ז). — ובתו"מ: אומות העולם אומרים לישראל מה דודך מדוד, מה אלוה הוא מאלוהות, מה פטרון הוא מפטרונין, ישראל אומרים להם דודי צח ואדום, צח לי בארץ מצרים ואדום למצרים, צח לי בארץ מצרים שנא' ועברתי בארץ מצרים וגו' ואדום למצרים שנא' ועבר ה' לנגוף את מצרים וכו' (מד"ר שה"ש, מה דודך). — ובסהב"א, במשמ' לבן, נקי: בממלכה הראשונה אנשים טהורים וקדושים וגבירים זכים וברים, גופיהם צעירים וקטנים ופניהם צחים ולבנים (ראב"ע, חי בן מקיץ, אינגר, 142). וכן בימות הגשמים אם יהיה יום צח יראה הירח יותר ממה שיראה בימות החמה (רמב"ם, קדה"ח יח ג).—ב) צַח הדבור, ביג' צַחָה, מ"ר צַחוֹת, — דָּבָר צַח, ובפרט בענין הלשון, לשון נקיה, בלי גמגום, בלי תערובות: ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עלגים תמהר לדבר צָחוֹת (ישע' לב ד).—ובסהמ"א [1]: ובעלותם ממצרים בו (בלשון הקדש) דבר אלהינו אלינו דברי צחות (רסע"ג, האגרון, ההקדמה העברית, כג). דברי ספר הגלוי הכמוס ראוה וחסון מוסר אמרו צחות הם אוצרו (הוא, ספר הגלוי, בגוף הערבי, קפא). אתן עז למלבד אדם דעת לחשוב מחשבות בורא ניב שפתים לדבר צָחוֹת (ראב"ע, הקד' לספר היסוד, 112). ויאמרו כל המדקדקים כי החליפוה העברים (את האות ת בשיה) בעבור שידברו בצד"י ויוציאוה בפה בדברי צחות (הוא, לחות, יז.). ויאמר רבי יונה המדקדק ג"ע כי עשו כן בעבור לרבר בלשון צחות (שם, נא.). כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה והוא להם לשון צחות (הוא, שמות כ ז). ויתכן אצלי בו נחת שלחנך מלא דשן שיהיה מענין נחת גדודיה כאלו אמר ופרי שלחנך כלומר מאכלך והוא אצלי צח מאד וטוב בו ומטה שהוא אצלי גם כן צח בו שיתיה פרושו ומותר שלחנך וכו' (ר"י א"ת, סה"ש לריב"ג, נחה). ואם לשון ודקדוק מאמרים שלמות זת ולהיות צח דבורו וכו' (רש"ע פלקירא, הקד' המבקש, ז). ואלו הם (בעלי הצחות) המסתכלים במלות אותה האומה והמתקנים הנפסדות מהם ובמלה הקשה לדבר אותה ויעשוה קלה ולמה שאינה צחה וישימוה צחה (הוא, ראשית חכמה, ב ז, 29). גדיל קרי האפת על שם שארוגה ולשון צח הוא (רשב"ם, ב"ב כז:). כשאדם שולח איגרת לחבירו מותר שיכתוב לשון המקרא כדי לכתוב לשון צח בלא שירטוט (רבנו תם, תוס' גיט' ו:, ד"ה אמר). ובעוד היה מדבר עמי בלשון צחות אמרתי ברוך זוכר כל הנשכחות (ר"י זבארא, שעשועים יא, דודזון, 125). — ואמר הפיטן: בעבי רום נכתב דבר צחות ראו אל חי מושל בכל רוחות ובברקים שם נחזה שיחות (ראב"ע, בשם אל, אינגר 58). באשון ליל שחתי נד בארבע רוחות מצבי נסחתי איך אדבר צחות (הוא, איקרה עת, שם 120). וחכמה בטחות בחכמתך שתה וגם דבר צחות ביד לשון תתה (הוא, אלהי הרוחות, שעה"ש 146). בלשון אלם מרפא העלה צחות דבר אז וגדולות (אזכור מקדם, רשות לשבועות, מחזי איטל' א, קמז:). צחות ניב שפתינו ישלם פרים כי אפס כסף שקלי כפורים (עין עלם, מוס' סקלים).—ואמר המשורר: ודבק בצחות קמוצות ופתוחות והשיב בם רוחות לגופות ופגרים (דונש, לדורש החכמות, תשו' דונש על מנחם, 2). ופי דבר בצחות על לבב קדר וצדהו (ר"ש הנגיד, אהוב נפשי, בכודי, 46). ללמד לכל נמהרי לב תבונות ועמקי שפתות לדבר בצחות (רמב"ע, תרשיש, 3). ושפתי עלגים צחות ינובון לקומם בניני גיל ההרוסים (הוא, הריח מר, שעה"ש 69). ויצפצפו בעלי כנף ויונת רחוקים לעגת פה ולי צחות מדברת, תטיף רביב חן ותשכיב טל אהבים כמן עת מרסים ליל כנפיה מנערת (ר"י הלוי, עין נדיבה, שעה"ש 99). קח מכבד פה שפת צחות יצוקה בפז (שם שם). גביר במשפחות גביר דבר צחות גביר משיב רוחות לחיות נאנקים (ראב"ע, כדוד הסיר, כהנא א, 24). ומדבר יהודית חמדבר עלי אפניו ועוד מאמר מערב ומענין וצחותיו, וצעדו במועצה בחכמה ובמליצת ומוסר לשון יון משליו וחידותיו (הוא, בשם אל אשר

[1] [אלה דברי הרכבי (מבוא לספר האגרון, עמ' לד, הערה ח): רס"ג ר' יונה ובן בלעם יתרגמו את המלה צחות (ישע' לב ד) בערב' פצאחה. וכן ישתמש רס"ג בהקדמת ס' האגרון וס' הגלוי כמה פעמים במלית פצאחה ופציח להוראות הצחות, ע"כ. ואמנם שמוש המלה בסהמ"א משפע גם מן הערב' צח, צחיח [a] במשמ' בריא, נכון, וכן בא צָחוֹת לשון הקדש בדברי המדקדקים אף במשמ' נכונות, ולאו דוקא על פי לשון המקרא ושמושנו היום.]

[a] صحّ, صحيح

אמר, שם, 201). אצלו אצילי מאמר שהו כמו נגדו נגידי מענה כרעו, שמו לפיהם כף מתי צחות ביום אמר ודבריהם לפני לעו (הוא, שירים קלרים, דברי חכמים, סג). צחות לדבר על שפת מכתב ועט תרתי בלבי יום הייתי שקט דברי נכוחות משדי בין להיות אל אחרי הקוצרים דת לקט (הקד' מחבר שבלי הלקט). — ״צַח במשמ׳ מי שמדבר צָחות, המדבר נכונה, המדבר יפה, שקורא בצחות המבטא: שלא פגעתי עד העת הזאת צח שאבטח בקבלתו בטחון גמור (ר״י א״ת, הקדמה כג, 142). מסיר שפה לנאמנים הם הצחים בלשונם המעמקים בחכמת הלשון (הוא, שרשי ריב״ג, אמן). החמישית (מהמעלות הנצרכות לאדם שיהיה ראש האמה) שיהיה צח ויכול לבאר מה שבלבו באור שלם (מראה המקום נשמט מהמעתיק). — ״ושם ספר: ואמר בספר צחות לשון הקודש שחבר בשער החילופים וכו׳ (דוכס, הסו׳ על רסע״ג 98). ואמר בכתב צחות לשון העברי שחיבר (שם 102). אחוז אורח סוקל ולדעת משקל לכל כבד וקל קרא ספר צחות (ראב״ע, הקד׳ ס׳ לחות).—ועי׳ צַחוּת.

צחה[1]), ממנו ״צָחָה, צִחֶה, ״צִחָיוֹן.

״צָחָה, פ״ע, — היה צָמֵא, ואמר הפיטן: גלתה מגוללת בגוזלי דמעון, וצמאה וצחתה ואין שיקוי במעון (רסע״ג, איכה מעביר, קליס׳ ס״ג, סדור רסע״ג, שכג).

צִחֶה[2]), ת״ז, סמי׳ צְחֵה—כמו צָמֵא: לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צִחֵה צמא (ישע׳ ה יג). —ואמר המליץ: כעיף בציה צחה צמא כל מים ישתה ובכל עץ ישען (ב״ז, ב״ס כו יג).—״ומ״ר צְחִים, ואמר הפיטן: וילון פרס והעמיסו שחוקי מים, והבדיל בינו לבין בכיית מים, ושלשלו לכל ארבע פינים וישבו על מים, ומרום גנז בו משאיב ציחי מים (רסע״ג, אכוין כליות, סדר יצירה, סדור רסע״ג, שלח). צחים מגמיא בהכינו ערך ארוחות, יגיעי כח במצעי צלליו ישיגו רוחות (לפרס הנעים, גנזי שכטר ג, דוידזון, 299).

צָחוּחַ, עי׳ צְחִי־צְחוּת.

צָחוֹק, עי׳ צְחֹק.

צָחוֹר, עי׳ צָחֹר.

״צַחוּת[1]), ש״נ, מ״ר צחויות, — כמו צָחוֹת בלשון ובדבור: נערמו מים, אנקלוס תרגם לשון ערימות ולשון צחות המקרא כמו ערמת חטים (רש״י, שמות יה ח). והצחות בדבור והמהירות בחכמת הלשון לא תהיינה כי אם בעמוד על שרשיו ותכן שמושיו (ר״י א״ת, הקדמה לריב״ג, הקד׳, V). ודי לענין הזה יקר וגדלה ורוממות מה שיעד האלהים בו לנשא את עמו לעתיד בצחות והוא אמרו ולשון עלגים תמהר לדבר צחות וכו׳ והצחות לא תהיה כי אם בעמוד על מה שזכרנו מתקון חכמת שרשי הלשון והכרת שמושיה (הוא, שם שם, VI). והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה (תרגומו) בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה (הוא, ספ״ם לריב״ג, כמר). על כן משכתיך חסד, משפטו להיות משכתי אליך וחסרו המלה לצחות (הוא, שם, משך). וזה האחרון עצמו, שבר את עצמותיו, והוא דומה למה שאומרים הערב עצמתי השה כלומר חתכתיה עצם עצם. וזה מקצור העברים וצחותם (הוא, שם, עצם). ואם בא לשבחו ולהודות לו על טוב שגמלו או חסד שעשה עמו בחרוז או במפורד או בכתב או בעל פה לא יניח מצחותו ומליצתו (הוא, סו״ה, חסנון הנפש ג). וכמו אמרם בצחות גדולה הבטחה שהבטיח הקב״ה את נשים יותר מן האנשים וכו׳ (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש, כה:). וידיעת סדרי ההרכבה תבאר בתחילת הרכבת המלות עד שיהיו מהם מאמרים ואחר כך תבאר צחות המאמרים וקלותם על הלשון (רפ״ע פלקירא, ראשית חכמה ג ג, 28). ודברים ערבים ומשלי הפילוסופים וצחיותיהם וחידותיהם (הרבוני, אגרת פייס, בקדמות עפוסיות, כ״י ביהמ״ד שכטר). באשר תראה שני משוררים עוזר היום לאחד ומחר לשני ויעשו

---

[1]) [בארמ׳ צחא, צחי, ואף צהא, צהי, באותה משמ׳, וקרוב השרש אלב. צחח במשמ׳ יבש.]

[2]) [וריב״ג (הקדמה ו, 38) כתב: והוספה ההא בצנה ואלפים (תהלים ח ח) וכו׳ ובצחה צמא (ישע׳ ה יג), ע״כ. וכנראה חשב שהעקר צַחֶ, כמו רַע, רָעָה.]

[1]) [קשה להבחין בכל מקום אם כונו הכותבים לצַחוּת או צָחוּת, אולם צורת מ״ר צחויות או הקבלת אל שם על משקל קַלוּת מורות כי אמרו גם צַחוּת, שלא ע״ד הפסוק.]

בכה לוולתך עד שירבו שומרי המרכבת ויתחדשו הצחויות (ר"י בדרשי, הפרדס ה, אולמ"ס ג). ושאלו לחכם מהו הצחות, אמר שידבר ולא ישנה ויקצר ולא ישנה (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 66). ואולי שהם צחיות ונעלמו ממני (אפודי בהערות לס' הרקמה, דמו.). ולהם יאתה להדמות לצורים חוצבו מהם אשר מכלל מעלותיהם הוא צחות הדבור ושלמות המליצה (הוא, מעשה אפד, הקד', 17). ראוי שתהיה הפתיחה טובת ההבנה בלשון בינוני מבלתי צחיות (ר"י מסיר ליאון, נופת צופים א ז, 23). אז נפקחו עיני שכלי וראיתי כי היא הנותנת ובין ערבות אמרית וצחיותית וכל הקת ההלצה ומשפטיה אשר יוכללו בספרי הקדש ובין כל מה שנמצא מזה אצל כל יתר האומות הבדל מופלג (שם א יג, 48). המורכב משניהם הוא הרכבת שני הצחיות הנזכרים יחד עד תהיה התיבה הראשונה נשנת בראשונה והאחרונה באחרונה (שם ד ז, 148). הצחות הוא מאמר כאשר ענין אחד יאמר באופנים מתחלפים (שם ד כד, 184). — ואמר המשורר: חברו בך נעים חסדים והשכל כאשר חברו שתי עם ערבים, נגדך יכרעו יְוָנים בחכמות השחקים ואף בצחות ערבים (רמב"ע, תרשיש א, 21). כמה מכתב יחד עליו אוהב אך עין חומד ישעה, חרש ישמע צחות פיהו גם העור אליו ישעה (שם י, 87). — וצַחוּת הַלָּשׁוֹן, צַחוּת בַּלָּשׁוֹן, גם במשמ' דקדוק וצחות לשון הוא לתנא למיקרי לאמצעיות ראשונות לאחרונות ואחרונות לראשונות (רש"י, תעני' יז., ד"ה נקוע). שותא דמר לא ידענא, שיחתו של אדוני איני מבין לדבר בצחות לשונו (הוא, קידושי' ע:). ויקם משה את המשכן וגו' מדרישיה וסיפיה דקרא בלשון הקמה דאפי' בצחות הלשון לא הורד שמע מינית אין מורידין (הוא, מנח' לט.). סוף מקרא הוא בספר משלי ולצחות לשון תפס לו לשון המקרא (מחזור ויטרי, 529). ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים הם שני טעמים כי באלה הצחות בלשון (ראב"ע, ברא' ג א). וחכמי הגוים קראו שמה (גראמאטיקא), וחכמי הישמעאלים קראו אותה אלנחו, וזה פרושם צחות הלשון (ר"י קמחי, ספר זכרון, 2). היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת חולים כפי צחות לשונו (רמב"ם, תפלה ו ג).

ובא כן לתפארת המלה ולצהות חלשה (ר' זרחיה מברצלונה, פי' משלי כח, הספר ב, 76). ואני מייחל בעת ההיא לבואם או לראשם ונשיאם ואומר לו בחייך הראיני צחות לשונך ורוחב עניניך (זכר' בן סעד' אלצ'אהרי, ספר מוסר מח, מעמוני מספרים, 21). ויהי בראותי אגרת הגבירה וקראתי המליצה והשירה וראיתי הפלגת צחות לשונה (עמנואל, מחב' ג, 20). בהיות מרע"ה נשלם בכל השלמיות הוסר ממנו בהשגחה גמורה צחות הלשון וקלות הדבור למען לא יחשב שהמשיך לבות בני ישראל אחרי תורתו בכח דבריו (ר"י אברבנאל עה"ת, שמות, ויאמר משה וכו' לא איש דברים). ואיך יסוך בשרו בשמן המור ומיני ריח הטוב ואיך ישמח בצחות לשונו (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר ג). — ובפרט במשמ' מליצה מקֻצרת: אשר מִגֵּן צריך, הוא צחות הלשון, כלומר מסירת המגן כמו את סוסיהם תעקר (אבן גיקטיליא, ברא' יד כ, פוזננסקי, 25). — דֶּרֶךְ צַחוּת, עַל פִּי הַצַּחוּת: דגשות יו"ד העברי' דרך צחות להראות יו"ד חיתם (ראב"ע, שמות ג יח). נתתי לבי לתור ולדרוש דרך הצחות לברר וללבן הדבר (ר"י קמחי, ספר הגלוי, הקד'). דרך צחות אמרו השח שיחת חולין עובר בעשה (המאירי ליומא א, יט:). דרך צחות שהצדיק צריך להוכיח את הלצים ויליץ להם מליצה טובה על ידי תוכחותיו (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ג לד). ותחלת אומר דרך צחות כי מטה שכתבנו שעניני שלשת האבות יציירו ויהקו שלמות הכחות הנפשיות כמו שזכרנו נוכל לומר כי בדבריו הראשונים עלה זכרונם לטוב (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה י). — אַנְשֵׁי הַצַּחוּת, בַּעֲלֵי צַחוּת לָשׁוֹן: והתמיד לשבת עם אנשי הצחות ולמד לדבר עם כל כת מכתות בני אדם (ר"י א"ת, מו"ה, יסוד המעשה ה). וידיעת המלות המורכבות היא ידיעת המאמרות אשר הם מורכבות אצל זו האומה והם אשר חדשו אותם מליציהם ומשורריהם ודברו בהם בעלי הצחות המפורסמים אצלם (רש"ט פלקירה, ראשית חכמה ב ג, 27). ויתחדשו בהם בעלי קבלת המליצות והשירים וזכירת ההגדות אשר הגידו להם ויהיו הם בעלי הצחות ומליצה באותה האומה (שם, ב ז, 29). לא איש דברי' אנכי ר"ל כי לא אשלים כונתו יתברך להביא העם לעבודתו שצריך שיהי' בעל צחות

לשון (ר״י אבוהב, נהר פישון, האזינו, כג:). — וצַחוּת האויר, דקותו, צלילותו: ועוד שכבר היה ראוי אם הונח זה כן שיסור האות בעת צחות האויר ויתחזק ויתגדל בעת עובי האויר (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ב יפ, 217). — וצַחוּת, במשמ׳ מזג אויר יפה: השמש יורה הצחות באחד מאלה האופנים, האופן הראשון אם ביציאתו על הארץ היא זך ונקי בלתי עכירות העננים ובלתי תמונת האבוקה, חבי׳ אם קדמהו השחר צח ובחיר וכו׳ (טוביה כ״ץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלים עז, כג:), אם בשקיעתו נראים נצוציו זכים ואדומיים יגיד הצהות ואם שבורים ועכורים יבשרו הגשם (שם שם).

א. צחח, ממנו צַח, א. צָחַח, ב. ״צִחְצַח.

ב. צחח, ממנו צְחִיחַ, צְחִיחָה, צַחְצָחָה.

ג. *צחח, ממנו ב. ״צָחַח, *צַחְצוּחַ, *צִחְצוּחַ, א. *צִחְצַח, *צַחְצוּחִית, ״צַחְצָחִית.

א. צָחַח, פ״ע, צָחוּ, — צַח הָאָדָם, היה צַח: זכו נזיריה משלג צַחוּ מחלב (איכ׳ ד ז). — ואמר המשורר: נפש אשר צחה תאהב איש שכל ותשנא כל בני כסל (רמב״ע, תרשיש א, 15). יפו ומאודם מאד צחו עלו חרוזיהם למספר לשם (שם שם, 28). —ביני פעו׳, ״צָחוּחַ צחוהות, כמו צַח: והעומד בתחתית ההר רואה את כולן צחוחות וכשר הדבר בעיניו (רשב״ס, שה״ש ד א, הוצ׳ יליניק). רחלים וכו׳ שעלו מלובנות וצחוחות מן הרחצה (שם שם ב).

ב. ״צָחַח, פ״ע, —כמו א. צִחְצַח, צחו דמים בדמים, שטף הדם, ואמר הפיטן: פתרום קרבה לעבור, חולחלה ונושאה תבור, צחו דמים בדמים חלש וגבור (אלעזר בירבי אבון, קול אביב, ידיעות מכון שוקן ה, רפד). —הפעי׳, ״הֻצַּח הדם, — שטף ורחץ והדיח אותו: במה דברים אמורים (שאחרי שבעה ימי נדה הרי דם ובה) בשנים קדמוניות כמו שהנביאים והחכמים שהיו מציחים והיו מבחינים בין דם לדם אבל בזמן הזה כל דברינו טמאים הם וכו׳ (תשו׳ גאוני מז״מ, בית תלמוד ז, 124). — ואמר הפיטן: וכתמם וצאם מדיחים ומציחים (מי ינאל, מוס׳ לו״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קכו.).

״צְחִי־צְחוּחַ, ס״ז, —כמו צִחֶה, צָמֵא, ואמר הפיטן: דרוש ופקוד דלת שפלות שחוה, דל בים ומערבב צחי צחוח (שלמה הבבלי, הושלא ישראל, סליח׳ ב עשי״ת).

״צִחָיוֹן, ס״ז, — תכונת מי שהוא צִחֶה, צמאון ויבש ציה ומדבר, ואמר הפיטן: פקוד חרב בציון, לםלטם מחרב צחיון (ר״א קליר, אליס ציון מחסן, תפלת טל). צבאות רביבים המרביבים מים, צומחים בערבים על יבלי מים, ציה מסוגגים בנחלת מים, צחיון חרבון קיץ להשביע שבע מים (הוא, אקטעה כסל, תפלת גשם). חטא חו כי בעון נכתשנו, תסור כי בצהיון[1] גזהמנו, חפדי יי׳ כי לא תמנו (הוא, איכה אספתו, קינ׳ ת״ב).

צְחִיחַ[2], ס״ז, סמי׳ צְחִיחַ, מ״ר צְחִיחִים[3], —אדמת טרשים שאין עליה עפר כלל, מקום שהשמש מיבשת אותו ומחממת אותו תמיד והוא קשה ואינו מניח למים להבלע לתוכו: כי דמה בתוכה היה על צְחִיחַ סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר להעלות חמה לנקם נקם נתתי את דמה על צְחִיחַ סלע לבלתי הכסות (יחזק׳ כד ז–ח). וסחיתי עפרה ממנה ונתתי אותה לִצְחִיחַ סלע (שם כו ד). ונתתיך לִצְחִיחַ סלע משטח חרמים תהיה (שם שם יד). ואעמיד מתחתיות למקום מאחרי לחומה בַּצְּחִיחִים[4] את העם למשפחות עם חרבתיהם רמחיהם וקשתתיהם (נחמ׳ ד ז). — ובסהמ״א: דברי ה׳ כדרבונות וכפטיש יפוצץ סלעים וצחיחים (ר״י הדקי, חתימת האשכל). אילן שעומד בחוצה לארץ ונופו נוטה לארץ וכו׳ היו מקצת שרשיו בארץ ומקצתן חוצה לארץ, אפילו היה צהיח סלע מבדיל ביניהן הרי טבל וחולין מעורבין זה בזה (רמב״ם, תרומות א כד). היתה הקרקע צחיח סלע שאין בה לא גדר וכו׳ הרי החזקה שקונת אותה שטיחת פירות או העמדת בהמה שם וכיוצא בזה משאר התשמיש (הוא, מכירה א טו). והכה במטהו ים עיני, עד נמס צחיח צר לזורמי ענני (ר״י חריזי, תחכ׳ יד, 151). ישב בראש צחיחו, וינשת לשונו מציחו, ירד לארץ נצחו, והצרעת תורח במצחו (עזרא הבבלי, תוכחי מוס׳ ה, כב:). והיו יוצאים (המים) מן

---

[1] [ואולי צ״ל בִּצְחוֹן, בסרחון והטא.]

[2] [או צְחִיחַ.] בערב׳ צִחַג), אדמה גלויה שהשמש מקפחת עליה.

[3] כך הקרי, והכתיב צחהיים, וקצת החדשים בצריחים, אך אין זה מכרע. —וכמו צִ׳ח בערב׳, מקום שהשמש מקפחת עליו.

[4] ضح

הצורים והצחיחים והאבנים הם טובים (אסף הרופא, כ"י מינכן 29). ויורדים אל תחתיות ההרים ומושבים על האבנים והצחיחים (שם). ויצעקו אוי לנו אנה נלך ואנה נברח וחופרי' כל אחד קברו בחייו ושואלים את נפשם למות ומתחבאים בצחיחים ובצריחין וכו' (אגדת רוכל א א, ויגילאה, ה). ובעצבון ויגון למדו עיניו לראות רק כפים וסלעים וצחיחים (גוטלובר, ממצרים ו). — ואמר הפיטן: וממו בנות בתי חצרים, על צחיח סלע מבצרים, מפני טמאת תהום מאצרים (ר"א קליר, אליל' עם, יול' פרה). אם תדבק לשון יונק לחך בצמאון צחיחים (הוא, אם תאכלנה, קינ' ת"ב). ישרני מעקוש וחיחים, חשכני מבול שוחחים, יקרני בגיא צחיחים, כשושנה בין החוחים (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יול' ב פסח). אלה בקרני נבחים, ואלה בקול צוחים, ואנחנו בקול מי שבחים, מפרק ומפוצץ סלעי צחיחים (שלמה הבבלי, חננו, סליח' יום ז). — ואמר המשורר: ושם קדם עלי סלע סעפיו, אבל המם ברוח פיו צחיחו (רמח"ע, דיואן שם). — ואמר המליץ: רטפש השרון מטל ותחדש פני האדמה, ירטיב צחיח הארץ, שיח ונטע יחליפו כח (נ"ז, נ"ס מד כד).—°וצְחִיחַ, ת"ז: אחר כי רכבנו אבדה מעינינו הארץ הנושבת ונהיה מסוגרים מסביב בין גבעות צחיחות (גוטלובר, ממצרים, 47).

צְחִיחָה, ש"נ,—מקום צחיח: אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צְחִיחָה [1]) (תהל' סח ז). — ובסהמ"א: גם ישכנו בצחיחה הלזו ארי, שחל, חזירי יער וכו' (ר"ם בלוך, שבילי עולם ב, מדבר זאהארא, יז.). — ואמר הפיטן: למענך קרוב לנשברים דכאי רוח נעזרים,

[1]) כך בנסחה המסורה, ופרשו רב הקדמוי' והחדשים במשמ' זו. אך המליצה קשה, וקצת החדשים הגיהו הגהות מתחלפות. — ואולי במשמ' צחיח a) בערב' בענין מעמד טוב, בטחון, שלום? [ובפס' יש כתוב, בדמיון רב לזה: ואף סוררים לשכון יה אלהים. והואיל ובכל החלק הזה של ס' התהלים נכתב כמה פעמים אלהים במקום יהוה שבמקור, אפשר שאין יה יהוה אלא קריאה אחרת במקום צחיחה, וצ"ע.— ובפדר"ר(במד' ג): ואין צחיחה אלא לשון צמא.]

a) صحيح

למענך רם ונשא השכין צחיחה הסוררים (רסע"ג, למענך אדיר, הושענא, סדור רסע"ג, רמ).

°צְחִיחוּת, ש"נ,—תכונת הדבר שהוא צח, ברור ונכון, נכונות [1]): צחיחות דינו כלו לאברהם היה ראוי שירשהו ולמלך סדום לא נתנם כ"א ע"ד חסד (כ"י הדקי, אשה"כ שער, קרוב לסופו).

א. צחן [2]), ממנו °צָחַן, °צַחַן, א. צַחֲנָה.

ב. *צחן, ממנו ב. *צַחֲנָה.

°צָחַן, פ"י,—טִנֵּף ולכלך, טִמֵּא, ובפרט בהשאלה חָטָא, beschmutzen, sündigen; souiller, pécher; to soil, sin, ואמר הפיטן: כולם צחנו אל תהכרום, הוכיחום בנחת ובהיך רטוב (רסע"ג, אנכי אם, אזהרות, סדור רסע"ג, ר). צוד צדיה צרי צחנני, צמתו אבריי ועל קדקוד גחנני (הוא, אני נתקתי, קינ', שם תטז). כִּלָּה דור צחן, תכן לבות ובחן, ונח מצא חן בעיני אלהים ואדם (רשב"ג, מי כמוך שכ', סעה"ס, 48). מאור כשדים בדור מבאיש וצחן נצל, ושכל טוב מצא וחן (רמב"ע, אזרח רענן, שם 82). למען אב נפקד ויבחן, בכלות דור צוהן (הושענות להוש"ר).—בינ' סעו' צָחוּן: בשחת תטבלני, להיות צחון ומגואל, כלומר אז תמצא לי עון רב (רש"י, איוב ט לא). — ואמר הפיטן: טנף צחוני רשע בשובם מפשע, טריתם תשעשע בקול שוע שופר (ר"א קליר, אשא דעי, מוסף א ר"ה). מה יענה מלאך צחון נתעב ואלוח, נאוץ נאצה אולתו קשורה על לוח (אליה בר שמעיה, אנא מעא, סליח' שחר' יוה"כ).

—נפעי, °נִצְחַן,—נתלכלך ונטמא בעון: ובשמנה באייר ביום שבת קמו האויבים על קהל שפייא"ר והרגו בהם עשר נפשות קדושות אשר קדשו את בוראם תחלה ביום שבת קודש ולא אבו להצחן בצחנתם (קונט' גזר' תתנו, 4). — ואמר הפיטן: צבאות נינמו בהצחנם כשמצה, צדקם תפן וכופר נמצא (משולם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, Elbog., Stud., עמ' 127).

[1]) [כנראה בהשפעת הערב' צַחִיח נכון, עי' צח, הערות.]

[2]) בערב' זנח' a), שנח' b). צנח' c) במשמ' זו. בסורי' צחנא.

a) زنخ b) سنخ c) صنخ

—פעי, *צִחֵן, טִמֵּא, כמו קל: למחר תפסום בעל כרחם וגררום אל התועים והרגו מקצתם ואותם שהיו ציהנום בעל כרחם שלא בטובתם ועשו בהם כרצונם (אלעזר בר נתן, QGJD II, עמ' 44). ובכפר כרפנא עשו ביהודים שבו כל רצונם וציחנום במי צחנתם ויתעוללו בהם (הוא, שם שם). גם חסיד היה שם ר' יצחק הלוי ויסרוהו ביסורים קשים וצהנוהו בעל כרחו (הוא, קונט' גזר' התנו, 9).

—פע', צֻחַן, בינ' מְצֻחָן, מצוחן: ובעת לידתו יצא מצוחן (ספר נצחון ישן בקבץ Wagenseil, עמ' 7)[1].

***צַחַן**, ש"ז, — צחנה, חלאה, ובהשאלה חטא ועון: הוי מוראה ונגאלה וכו' הוי שתהא לבו ולפתי בדואי ותהא מגואלת בצחן עוונה (רס"י, לפני' ג א). שם היתה אשה חסידה אחת ושחטה עצמה על קדוש השם והיא היתה ראשונה לשוחטים ונשחטים אשר בכל הקהלות והנשארים נוצלו ע"י ההגמון בלא צחן (אלעזר בר נתן, קונט' גזר' התנו, 4). — ואמר הפיטן: צפופים פני נאור משפטם תת לאור, צחן רע טאור בריב בל יזכר (ר"א קליר, זכר תחלת, מוסף א ר"ה). כשר ציר תחן, לוט באושי צחן (הוא, אזרח בע, קרוב' פורים). צחן טהר בקרבן ותחנה, שמח כלה בהטיית חנה (ר' אליהו הזקן, אמת יהגה, אזהר', קבץ שע"י גאו', 57). בכן אתאנו לך עלמים ושבים, רחץ מצחן והשלך שמום סאבים (רס"י, אז טרם, סליח' לו"ג). צחן הסר, וגם תכשר לבך חוסים, סלחתי (אמנם כן, מעריב ליל כפור). מתק מרר צחן רשעי, מחה ומחל כובד פשעי (אנא אלהי האלהי, סליח' שחר' יוה"כ). וחלתי ואירא בעד מחן, זעק לחוות לחוקר ובוחן, חסר חסד ויתור צחן, חן איך אמצא בתחן (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח' יום א). צלח ובא אצל פרו שנית, צחן מטהו פני צור התודה (משלש ברבי קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). באי עדיו בתחן לנקותם מצחן, מאוים יתן, יכמור וגם יחון (שמעון בר יצחק, תורה הקדושה, סליח' לו"ג). ועם עצר עופר, דפי צחן כפר (הוא, אהוביך, יוצ' שבת חוה"מ פסח). ואתה אלהים תחזה, להתר צחן ודבה, ואם יצרו רע חוזה, להשכיבו למעצבה (בנימין בן אברהם מהענוים, בערב שמם, מחז' איטלי ב, קנז:).—ובמשמ' ריח רע, סרחון: האדים ישהתו ויסבבו צחן חזק (יחוועל, למודי הטבע, סב.)—ואמר המליץ: אבן צחן באשפה איש עצל כל עובר ירחק מפניו (ב"ז, ב"ס כב א).

א. **צַחֲנָה**, ש"נ, — נרדף עם בְּאְשָׁה, ריח רע עולה מפגר וכיוצא בזה, Gestank; mauvaise odeur; stench: ועלה באשו (של הארבה) ותעל צַחֲנָתוֹ[2] (יואל ב כ).—ואמר המשורר: ותעל צחנת חלל באפו כריח קנמון בושם וקנה (רמב"ע, תרשיש א, 25). — *ובמשמ' לכלוך וטנפת[2], ואמר בן סירא: יש רשש ואבד מהלך חסר כל ויותר אש עני ועין יי' צפתהו לטוב וינעריהו מעפר צחנה (ב"ס גני' יא יד–יה). — *ובהשאלה במשמ' טומאת הַחֵטְא: והרגו בהם עשר נפשות קדושות אשר קדשו את בוראם תחלה ביום שבת קודש ולא אבו להצחן בצחנתם (אלעזר בר נתן, קונט' גזר' התנו, 4).— ואמר הפיטן: שמעו כי נוהמתי בצחנה, וסתם פני תחנה, ולא נתן לי רחמים וחנינה (ר"א קליר, איכה ישבה חבצלת, קינ' ת"ב). נשים כשרו כי בא עריץ, בקרקע הבית נעליו החריץ, שרים לפתו בבוא פריץ, בבית קדש הקדשים צחנתו השריץ (הוא, זכר אשר פשה, שם). ענה פדוייך ממשובה נצחת, צחנתם נמלחת וחטאתם נסלחת (רקע"ג, ענה איומה, הושענא סדור רקע"ג, רמו). טנף צחנתם מאנתי בם להשתתף (קלונימוס בר יהודה, אמרתי שעו, קינ' ט"ב). צחנתי התם נא, שור מראש אמנה, ציון קריה נאמנה, אקומה נא (משלם ברבי קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). צנופה[3] חטאתו גילה לצורו, צחנתו ושל מטהו יודה בדברו (הוא, אשוחח נפלאותיך, Elbog., Stud., עמ' 130). — ומ"ר: פודם ומצילם הנשית חמול ושכחת חנות, צפית הבטת מעל ולעד זכרת צחנות (אליה בר שמעיה, יי' אלהי ישראל, סליח' ה עשי"ת). —

---

[1]) [במדר"ז שה"ש בובר, 10: מה שמן רפואה לאדם ומצחין את פניו כך דברי תורה רפואה לאדם, צ"ל: ומצהיל את פניו.]

[1]) [ואלה דברי דונש (תשו' על מנחם, 91): ופתרת ותעל צחנתו ותעל זהימתו וטינופו, והזהימה והצחנה לא הם כטנוף, כי הצחנה והזוהמה הם שמות הריח הרע המבאיש באף, ע"כ. ועי' בהערה שלאחר זו.]

[2]) [כמשמ' השרש בארמ' ובתו"מ.]

[3]) [צ"ל: צפונה.]

°ומי צַהֲנָה: ובכפר כרפנא עשו ביהודים שבו כל רצונם וציחנום במי צהנתם ויתעוללו בהם (אלעזר בר כהן, QGJD II, עמ' 44).

ב. *צַחֲנָה[1]), ש"נ, — צלחת, קערת, ובפרט תבשיל דגים קטנים מֻגָּשׁ בקערה: רבי יהודה מתיר (לשים בצל של תרומה) בצחנה שאינו אלא ליטול את הזוהמא (תרומ' י א). הנודר מן הצחנת אסור בטרית טרופה ומותר בציר ובמוריים (נדרי' ו ד). מנהג שבעולם אדם אוכל צהנה שנים שלשה פעמים ונפשו נקיטה עליו ממנה ואתם כמה שנים עובדין אותה (ר' שמעון בן כזירס, פסיק' ר"כ פר' דברי ירמיהו, בובר, קיח.)[2])

*צַחְצוֹחַ, ש"ז, מ"ר צַחְצוֹחִים, — צַחְצוֹחַ חלב, שמן רוק, זיבה וכדו', מעט מן הנוזל, מעט חלב, שמן וכו'[3]), drop ; goutte ; Tropfen : ומפני מה אמרו מוחל היוצא מעיקת בית הבד טמא, לפי שאי אפשר לו לצאת ידי צחצוחי שמן[1]) (תוספת' טהר' י ג). יבמה שרקקה דם תחלוץ לפי שאי אפשר לדם בלא צחצוה רוק (יבמ' קה.). מטמא (שכבת זרע של זב) במשא, לפי שאי אפשר לה בלא ציחצוחי זובה (ר' יהושע, נזיר סו.). לפי שא"א לה (לגבינה) בלי צחצוחי חלב (ע"ז לה.). מאי מי האף, אמר רב בנגררין דרך הפה לפי שא"א למי האף בלא צהצוחי חרוק (נדה כה:).—ובסהמ"א: אי אפשר לבוא דם בתולים בלא צחצוחי זיבה (רב נטרונאי גאון, חשוי' שגאו' הרכבי סז, 31). פי' מוהל, המים היוצאים מעוקל בית הבד עת שטוען קורות בית הבד על הזיתים הטהונין והוא מי הזיתים ויש בהן צהצוחי שמן (ר"ש, שבת קמד:). כוס של חרס ששתה בו העכו"ם אסור לשתות בו, הדיחו פעם ראשונה ושניה ושלישית מותר שכבר הלכו צחצוחי היין שבו (רמב"ם, מאכל' אסור' יא יח). והנראה שיש לצדד להקל כי גם בחמאה יש צחצוחי חלב (ר"ע סג"ז, הלכ' קטנ' א א). וי"א שצריך לברך ג"כ מיד אשר יצר על צרכיו שעשה כמו שיתבאר בסי' ו בע"ה ואף ע"פ שלא עשה צרכיו עכשיו אי אפש' שלא הטיל מים או יצא ממנו מעט צחצוחי מים (לבוש או"ח ד א).

*צַחְצוּחַ, ש"ז, — א) שה"פ מן צִחְצֵחַ, פְּעֻלַּת המצחצח, הרוחץ ושוטף דבר במים או בנוזל אחר, צִחְצוּחַ חֲרָבוֹת[3]): אל ירך לבבכם, מפני צהלת סוסים וצחצוח חרבות (סוט' ח א). ועליון יתן קולו, כנגד צחצוח הרבות[4]) שלהם (מכיי בשלח ג). שמע קול קרנות והרתיע, ..זגפת תריסין והרתיע, צחצוח

---

1) [המפרשים חברו מלה זו כטעות גמורה עם א. צחן, א. צַחֲנָה, אבל למעשה יש כאן מלה אחרת משרש אחר. בעוד שא. צחן מקביל בערבי' אל צנחי, שנח', ונחי (עי' הערה שם), נגזורה מלה זו (השאולה בעקר מארמית) משרש שהוא צחנ a) בערב' ושהוא בעבר' צלח וממנו צלחת, כי צחנתא בארמ', צחניתא בסורי במשמ' תבשיל של דגים קטנים, בערבי צחני, צחנאה b) וכדו', דגים קטנים כבושים במלח, הם בעקר צלחת או קערה שהתבשיל בתוכה, כמשמ' השרש צחנ a) בערבי.]

2) [ובארמ' שבתו"ם: לית אורהא דבר נשא מימר לחבריה זבון לי טרי והוא זבין ליה צחנא, תמן קריין ליטריתא צחנה (ירוש' נדרי' ו ז). האי צחנתא דבב נהרא שריא (אביי, סוכה יח.). ויואב יתיה את שאר העיר, אמר רב יהודה אפילו סוניגי וצחנתא טעים פרים להו (סנה' מט). רבה בר בר הנה איקלע לאקרא דאגמא, קריבו ליה צחנתא וכו' (ע"ז לט.). ההוא ארבא דצחנתא דאתי לסיכרא, נפק רב הונא בר חיננא וחזא ביה קלפי ושרייה (שם מ.).]

3) [אין לזהות שם עצם זה עם צִחְצוּחַ שהוא שה"פ, אלא המלה מקבילה בדיוק לערבי' צַ'הצ'אח c), מים מעטים, ואלה דברי לשאן אלערב: ואלצ'הצ'ח ואלצ'הצ'אח אלמא אלקליל יכון פי אלע'דיר וע'ירה וכו' וקיל הוא אלמא אל ישיר וקיל הו מא לא ע'ירק פיה ולא לה ע'מר וכו'. ובעבר': וחצ'חצ'ח והצ'חצ'את המים המעטים שיהיו בבצה (או: בנחל) או בזולתה, נאמר הוא המים אשר לא יטבע בהם, ע"כ. וכמבֹאר שם באה המלה לא רק לגבי מים אלא גם לגבי חמרים אחרים. ועי' צִחְצֵחַ הערה.]

a) صحن b) صحنى, صحناة c) ضحضاح

1) [בסק"א: שאי אפשר לו בלא ציחצותי שמן.]

2) [צ"ל: צחצוחי, בלי יוד.]

3) [גמר מלאכת החרב הוא צִחְצוּחַ (שטיפת) החרב הלוהטת במים כדי לעשותה קשה, ובבוא החרב במים היא משמיעה קול רחישה, הוא קול צחצות חרבות.]

4) [בילק' שמע' (שמואל קמ): צחצות הזיין.]

חרבות והרתיע, ומים שותתין לו על ברכיו חוזר (ת״כ, קוטי׳ מד:). — ובפהמ״א: צחצוח הסיג מן המראה הוא מותק (כ״ה, שבת קמט.). אבל אם צואה על בגדו ודאי אסור לתת עליה מים בשבת דזה מתכוין לצחצוח (אור זרוע, שבת סג). שאין הציחצוח תיקון ומותר (לבוש, חו״מ שכג ט). ואם מכוין לצחצחו אסור אבל אם יש בו (בשמן) כדי לעבדו אף על פי שאינו מכוין לעבדו ולא לצחצחו אסור דה״ל פסיק רישיה לגבי ציחצוח (שם שם, שכז ז). — ואמר הפיטן: אז גאלה מפרך ורוחה נחת, וצח נצח נצחים וצחצח צחצוח מצחצחים (שמעון בר יצחק, ויושע אל אמונים, אופן ז פסח). — ״ובהשאלה על חטא ועוון, ואמר הפיטן: צווי קיחתם (של ד׳ מינים) היום צחצוח בזה ראשון יום (ר״א קליר, תאלמוי, קרובי׳ א׳ סכות). עניבת האפוד בשני ושש משזר כפרה על פשע עבודת זר, פעמוני פז ורמוני ארגמן צחצוח רשע מלשני בם יוטבע ויוטמן (בנימין בן זרח, אבל אכהנו, סליח׳ תוקי׳ יוה״כ). — ובמשמ׳ חרב מצחצחת או חץ מצחצח: חזר פרעה והביא צחצוחין של ברזל ואף הקב״ה הביא ברקים שהן מצוחצחין (מדר׳ תהל׳ יח, וירכב על כרוב).—ב) ״טהר, בהירות וצחות[1]): עדנה, צחצוח בשר (רש״י, ברא׳ יח יב). שהציחצוח והאור אמנם יראו באויר ובמים כשיהיו שוקטים ונחים כי אז יקבלו הניצוץ וישיבוהו אל הגשמים (ר״מ א״ס, אותות השמים, כ״י ביה״ס כזנהכסי). המרוק והצחצוח מן הקשת יראו כמראה היין (שם). —ואמר הפיטן: צחצוח חזיון הקשת המנחת בענן מים, ציה בשורה תובטח כי לא תגיח במים (רסע״ג, אכוין, סדר יליה, סדור רסע״ג, שלט). צחצוח זבול נטוי ברות סערה צמודים בו גנזי גבורה (אל אלהים, יוצ׳ שבת לפני ר״ה). — ״צחצוח הלשון, צחות לשון, לשון צחה ונבונה: ואם יאיצו בכחם, היוכלו במרחבי צחצוחם להוות כח היתרון (אגרת מנחם בן״ס אל רב חסדאי, תשו׳ תלמי׳ מנחם, XXIV). דע כי לשון הערב לא תקפוץ אות בין שתי תנועות במכתב או במבטא וזהו צחצוחם ובו יכון משקלם

[1]) [אמנם בשמוש המלה ערבבו גם את משמ׳ צח, צחח המקראי עם צחח שבתו״מ, שהוא משרש אחר, עי׳ שם, הערה.]

(תשו׳ תלמידי מנחם, 21). גם אמנם על צחצוח לשוני הלמודה מרוב ימים עלתה הלודה (מכתב ר׳ אנטול לרמב״ם, תעודה גנוזה, כג:). אולי יעזרוני שדי להקל המאמרים אשר דברו בהם המחברים בספרים בצחצוח לשונם (ר״א הקראי, גן עדן, הקד׳, ג.).— ״צחצוח אמרים, ואמר הפיטן: פני ישרים דובר צחצוח אמרים אגבר (ר״י טוב עלם, אבא בחיל, קרובי׳ שבת הגדול).—״צחצוח הקול: עדיין צחצוח קולך הסותר מקשקשת באזנינו כמה שנדרת בפיך (ישראל משה חזן, תהלית התהלה כ, ו.).—״צחצוח במשמ׳ פרוש ובאור: יש מדרשי אגדה רבים אבל זהו צחצוח פשוטו (רש״י, ברא׳ ו ג). — ואמר הפיטן: פרושו וטעמו צויתה במרה, צחצוח דתו להבין ולגמרה (ר״י טוב עלם, אלהים בלעדך, קרובי׳ שבת הגדול).

צחצוחית, ש״נ, — כמו צחצוח, טפה קטנה, Tröpfchen; gouttelette; little drop: רקה (היבשה) דם וכו׳ אם יש בו צחצוחית של רוק כשר (רבי, ירוש׳ יבמ׳ יב ו). אם היה בו צחצוחית של רוק הרי הוא כשר ואם לאו הרי זה פסול (מד״ר ברא׳ פא).

א. *צחצח, פ״י, — א) צחצח את החרב וכדו׳ במים, צחצח את השפיר בשמן, שפף, רחץ, הדיח, נקה אותם[1]) waschen, spülen, reinigen; laver, rincer, nettoyer; to wash, rinse, clean: לא שנו אלא לצחצחו (את המנעל) אבל לעבדו אסור (רב חסדא, שבת קמא:). ר׳ יוסי אוסר בשחור (מנעל שחור) מפני שצריך לצחצחו (ביצה טו.). מים או יין מותר (לתן לתוך השופר) כדי לצחצחו, מי רגלים אסור מפני הכבוד (אבא שאול, ר״ה לג.). ומאימתי גמר מלאכתן (של הסיף והסכין וכו׳), ר׳

[1]) [כאמור בהערה לערך צחצוח אין לפעל תלמודי זה (שעקרו מארמ׳) כל קשר אל צח, צחח שבמקרא, המקביל אל צחח a) בערב׳, אלא הקבלתו בערב׳ היא צ׳חצ׳ח b) שממנו גם צ׳חציח, צ׳חצ׳אח c), מעט מים וכדו׳. וכן בא בערב׳ (עי׳ לסאן אלערב) גם הפעל בשמושים כגון תצ׳חצ׳ח אלמא כלוי צחצחו, הודחו המים. וכנראה קרוב הפעל צ׳חצ׳ח (בממטא הערבי דחדח) אל דוח, דיח בעבר׳, בצורת ההכפלה דחדח, כלו׳ הדיח ושפף. ועי׳ גם צחצוח, הערות.]

a) صحح b) ضحضح c) ضحضاح

יוחנן אמר משיצרפם בכבשן, ר"ל אמר משיצחצחן במים (ב"מ פד.). ואין בודקין אותו (את השפיר) במים שהמים עזין וטורדין אותו אלא בודקין אותו בשמן שהשמן רך ומצחצחו (נדה כה:). אמר המלך אין זה כבודו של בני להשיאו בארגינטירין ישנה אלא אם אמתין עד שאעשה לו חדשה אני מאחר שמחתו של בני, מה עשה המלך, הביא נפחין ואומנין והיו מצחצחין בכלי נחושת[1] (תנחו' בובר, יתרו יב; וכעין זה פסיק' ר"כ, בחודש השלישי, בובר, קו:).—ובסהמ"א: ופירוש הגיהוץ שמעבירין על הבגד אחר שמנקין אותו בכביסה טבעת לצחצחו (תשו' הגא' הרכבי רמטו, 126). ובא רב חונא ופירש כי התנאין החולקין במחלק במחליק בענבים פליגי במשקה העומד לצחצחו ואלו החולקין במפצע זיתים בידים מסואבות פליגי במשקה העומד לאיבוד (ר"ח, שבת קמה.). ור' יוסי אוסר במנעל שחור כמנהג מקומו שהיו מצחצחין אותו באתריה דר' יוסי במקום השיער ואין צריך אלא צחצות בלבד (הוא, ביצה יטו.). ביצת הגיר קורין לדבר שמשחרין בו לצחצחו ולעשותו חלק וכו' (ערוך ערך גר). לוטש וכו' כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחשת וברזל (רש"י, ברא' ד כב). תמרוקיהן הן דברים המצחצחין וכו' שמן ערב ומיני סמנין ובשמים המטהרין ומעדנין את הבשר (הוא, אסתר ב ג). משפשפין את הכלים בשבת לצחצחן (הוא, שבת כ., ד"ה חפין). שהאהל עשוי ללבן ולצחצח כבורית ומשיר שיער (הוא, שם כ:, ד"ה כל היכא). פלויינ"ה של מצחצחי חרבות שמחליקין בם את תיק חסייף (הוא, קידושי' לה:, ד"ה מלקט). סך הוא את רגלו שמן ולובש מנעלו וכו' בד"א כשהיה השמן מועט כדי שיצחצח העור בלבד, אבל אם היה בבשרו שמן הרבה כדי שירכך העור הרי זה אסור מפני שהוא כמעבדו, והכל בחדשים אבל בישנים מותר (רמב"ם, שבת כג י). ואם יוטח (הקנמון) בדבש על הפנים יבהיקם וגם יצחצח המראה (אסף, 64:). אבל שיעור לצחצחו לא נראה אלא כמצחצח את גופו (רמב"ן, מלחמ' ה' על הריף שבת סוף פרק כ, כט.). מרקו הרמחים, מרקו אותם מהחלודה וצחצחו אותם (רד"ק, ירמ' מו ד). הדחה היא העברת הדבר במים בלי שפשוף כדי לצחצחו וכו' שטף העברת השטף המועט או לצחצח דבר נקי במים (אברהם בדרשי, חותם תכנית, מריקה). שמי הפנים המטיבים לפנים ומצחצחים אותם (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי כז, ד"ה לופנים). מותר לשפשף הכלים בכל דבר (בשבת) כדי לצחצחן (לבוש, או"ח שכג ט). גם יש להודיע שיזהרו שלא לשפשף את המנעלים בשבת בידו או על ידי בגד וכיוצ' לצחצח ולהצהיב את העור שזה נקרא מחליק וחייבים עליו משום ממחק (ממלח הימים א טו, לד.). כי נדמה הענין הזה וישוה למראת של זכוכית שמצחצחים אותו תחלה להסיר מעל פניו חלאה וחלודה (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יח). — ואמר הפיטן בהשאלה: ואות לחשוף חתומים, ורמז לצחצח כתמים, טל ותר לתמימים, להאחות בו כתאומים (ר"א קליר, אליס, תפלת טל). וצחצח בצחצות צרופה להצטחצה (הוא, אלופים, תפלת טיבה לגונן). טליתו כשלג מצחצח צח ובצחצחות יצחצח מצחצחים פעלם לנצח (הוא, מלך אזור, יוצ' א ר"ה). הכלים המשבחים כתמים מצחצחים אחד אחד לעבודתו חתכן הגבירן (מחני אחוז, קרוב' לו"כ, מסו' איעל' ב, עט:). עומדים ממעל לעם זר מצחצחים, וכתמם וצאם מדיחים ומציחים (מי ימלל, סלוק מוסף יו"כ, שם ב, קכו.). — ב) פ"ע, צחצח בדברי תורה, שטף ושפע בדברי תורה[1]: כל שהוא אלם ולועט היטנו לשונו מתרפאה ומצחצחה מיד בדברי תורה (ריב"ל, מד"ר דבר' א). — ואמר הפיטן: אצחציח דבר גבורות פועל קורא הדורות, אעניד לו עטרות כי הוא עוטה אורות (ר"א קליר, Elbog., Stud. עמ' 121). אצחצח גבורות פועל עשיית מים, אחוה ליודעים דיע גבורות מים (רקע"ג, אכוון, סדר ילידה, סדור רקע"ג, שלח). תהלות יצחצחו קהלת עם קדש (אל אדון, קונטר' הפיוטים, מק"כ, 5). —וכפ"י, במשמ' גרם שפלוני יצחצח, ידבר בשפע, ואמר הפיטן: אלהים חיש לעמך ישועה בעת רצון תצחצח את גרוני (ר"ם סב"י, אילת חן, שירי מימן, 103).

---

[1]) [נ"א בערוך (ערך ארגנטין), ושם: מה עשה, צחצחה ומרקה ונתנה לה.]

[1]) [גם כאן אין לבאר: דבר צחות, כדעת המלונים, אלא צחצח זה גם הוא לשון שטיפה הוא, בדבור שוטף כמעין הנובע. וחשוה גם הטיף במשמ' דבר וכדו'. ואמנם בסתמ"א לא ידעו להבחין בין השרשים השונים.]

—פע', *צִחְצֵחַ, ציני מְצַחְצֶחֶת, מְצוּחְצָח.— שֶׁצִּחְצְחוּ אותו, צח: כל הנביאים ראו מתוך איספקלריא מלוכלכת וכו' ומשה ראה מתוך איספקלריא מצוחצחת (מד"ר ויקר' א). ואף הקב"ה הביא ברקים שהם מצוחצחין (מדרי תהלי' יח, וירכב על כרוב). [1] — ובסהמ"א: ספיר גזרתם, מצוחצח גזרתם כספיר (פרוש איכה לרי יוסף קרא, דברי חכמים, כח). ואמר רבינו האיי זכרו לברכה כי הכח נמשכת מתמצוחצת כמשך מחשבות הלב והצח כשתי מעיינות נמשכות מהן המדע והשכל (ר' שם טוב פלקירא, ס' האמונות ד ט, לד.). הספירה האחרונה הנקראת אדנ"י נקראת אספקלריאה שאינה מצוחצחת (ר"י ג'יקטיליא, שערי אורה, מנטובה, ל:). שהוא אור מאיר צח ומצוחצח בהיר ומבהיק (ר' טודרוס הלוי, אוצ' הכבוד. פרוש הגדות, פרק אלו קשרים). מי ימלל זכותו ואורו המצוחצח ונראה באורו בהרות קטנות לבנות (בריח מנוחה, ניקוד הטי, אמסט' יט.). שלחן עליו ערוך הלחם במפה מפורי ציצים ופרחים וכלים נאים מצוחצחים (שו"ת חוות יאיר סוף סי' רלח). אתה אצלת אורות פנימיות דקות מחשביות קדמוניות נעלמות אשר לא נקבו בשמות רק בשם אורות צחות מצוחצחות (רדב"ז, כתר מלכות, אור קדמון, א:). עשרה גוונים וכו' ההי אור מצוחצח וזהו אור מזוהר וכו' (רמ"ע מפאנו, פלח הרמון, יא ג, לט.). האדים העולים מן הארץ מכהים גלגל חמה ומונעים ניצוציה שלא יגיעו אלינו זכים ומצוחצחים כאשר הם בעצמם (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ג ז). אמנם גלוי ספוריה והם הלבוש המכסה עליו הוא חמר הפנ"ם שגם הוא מצוחצח ומבהיק מאור הפנימי (הוא, כפולות יהודה ז). — ואמר הפיטן: מלך טליתו כשלג מצחצח (ר"א קליר, מלך אזור, יוצ' א ר"ה).

—התפ', *הִצְטַחְצֵחַ, הִתְצַחְצֵחַ,— נעשה צח, הודח ורחץ: דהואיל שהוא מלוכלך, הרי בשרייה בעלמא מתלבן ומתצחצח מפני שמעביר הלכלוך והטנוף (ר"ץ מויכא, אור זרוע, שבת נט). לכן בחשבו בשם ידו"ד הנשמה מאירה ומתצחצחת בצחצוח נפלא (ר' אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער האהבה י, סט:). — ואמר הפיטן: וצחצח בצחצוח צרופה להצטחצח (ר"א קליר, אלופים, תפארת טיבה ללובן).

ב. *צִחְצֵחַ,—צִחְצֵחַ ודקדק בלשון, צִחְצֵחַ לשונו, דבר בה צָחוֹת [1], למד אותה לדבר צחות: סדרתי כל רז עדי התמותי כל חרז האלמתי כל מצחצח ואחסום פה כל מחריז לבלתי הותיר לם מקום לדבר (אגרת מנחם לרב חסדאי, תשו' תלמי' מנחם XXXIII). התבונן בני בשפת הקדש למצחציה, ונוסה ממעגליה ומנחתיה (דוכס, תשו' על רסע"ג 11). אבל אין לנו להשליך דבר מן הדין השלום שדנוהו המדקדקין והמצחצחים (שם 95). ת' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך ולשוני תצחצח ולבי תבין ונפשי תעיר והגיוני תשיר וכו' (ר' בחיי, בקשה בסוף המקור הערבי של חו"ה בהוצ' דרי יהודה). תרתי כפי מזער השגת שרעף לצחצח לשון יהודית על תוכן יסודותיו ועקר שרשיו להעמיד משכלות (ספר דקדוק מרי יהודה חיוג, דוקס, 126). בג"ד כפ"ת האותיות האלה בהיותם סמוכים ליהו"א כלם רפים אך לא תקנו בה עקב פתרון כי אם לצחצח הלשון ולתוכן המבטא (שם, 133). ויפה לצחצח הלשון כפי הנעתם (של האותיות) בפה ומושבם בלשון וכפי תוכן המלה וקרבת המלים הקרובים אליהם וכפי האותיות הדבוקות לה, וגם ככה הם נכונים לדגש ורפה לא לצחצח כי אם לעינינו (שם, 133). גם אמנם על צחצות לשוני הלמודה מרוב ימים עלתה חלודה. אולי אוכל לענות ואצחצחנה וחכם באחור ישבחנה (מכתב מר' אנטולי, חמדה גנוזה, כד.). לדקדק בלשוננו ולצחצח הגיוני תורתנו (ר"י קמחי, ספר זכרון, 2). — וצִחְצֵחַ את האות וכדו' הגה ובטא אותה במבטא נכון: ויש שידגשו גם כן חעכרים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצח האות ההיא הדגושה באשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה (ר"י א"ס, הקדמה לריב"ג כב, 143). צוו רז"ל לבאר זין תזכרו ועשיתם ולהראותה ולצחצח בה ולהראות סמך כי לעולם חסדו לצחצח בה גם כן (שם שם, 144). — ובמשמ' עשה שפלוני ידבר צחות, ואמר הפיטן: תעב צחנינו תדית לצחצח כל עלג (ר'

[1]) [במד"ר (נרלאס' לד) : והן מצוחצחין בשיניה', ס"א מצחצחין, ועי' הע"ת אלבק בהוצ' שלו.]

[1]) [עי' צחצוח במשמ' ב), וא. צִחְצֵחַ, הערות.]

סמאלל יוכה, זולת ויסנ, סריד' מהגני', מ"ל ויס, 81).
—פע', ˚צִחְצֵחַ, ציני מְצַחְצֵחַ, ואמר המשורר: בשירתי אפצח בני צדק וצח מתוקן ו מ צ ו ח צ ח במלים נבחרים (יסודי בן ססס, לוס מי סרסס, מסוי סלמידי דוכס, 8).

˚צַחְצָח, ס"ז, מ"ר צחצחים, — כמו צַחְצָחָה במשמ' ב), ואמר הפיטן: ואז יפתח לך את ידו ישביעך ב צ ח צ ח י ם (ר"י גנ'לוה, ימים פסלוס, עולס סמיד כו).

צַחְצָחָה, ש"נ, מ"ר צַחְצָחוֹת, — א) מקום של חרב, של מעט מים, שאין בו מזון מספיק [1], dürre Gegend; contrée aride; dry country: ונחך י' תמיד והשביע בְּצַחְצָחוֹת נפשך ועצמתיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע' נח יא). — ובסהמ"א [2]: וישבע השר בחיי ראשו כי זה המעשה השביע ב צ ח צ ח ו ת נפשו (עמנו', מחב' כג, 180). יחי אבירנו ורוענו נכבדנו ושוענו רכבינו ופרשינו המשביע ב צ ח צ ח ו ת נפשנו המעלה עדי זהב על לבושנו (סס כה, 193). למען תגלנה עצמותי ואשביע ב צ ח צ ח ו ת נפשי (קובן לגרוס זוקסטורף, לגרס לו, 239). כי הכל מתוקן להם לפי חקם לאשביעם ב צ ח צ ח ו ת כיושבי ביתה (ר"מ מן סלדומים, מלור עיניס ל, כג.). וישעיהו ע"ה אשר דברותיו צחות והשביע ב צ ח צ ח ו ת [3] נפשנו המשיל הקב"ה בנקמו מאדום לדורך בגת וכו' (עמנו' סרכסים, מחק ספחים, 87).—ואמר הפיטן: סגלת שבת לשמור בענוג להשביע ב צ ח צ ח ו ת נפוחי נשמות (לזהרות ריי"ל בר רלובן, יב.). — ואמר המליץ: דבריך אמנון נעמו מאד וישביעו ב צ ח צ ח ו ת נפשי (מסו, לוהבת ליון י, 80). — ב) ˚צַחְצָחוֹת במשמ' פרדות זהר וזיו נאצלות, בספרי הקבלה: לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית שהם סוד ה צ ח צ ח ו ת העליונות הנעלמות בשורש השרשים וכו' (ר' לליהו די וידלוס, רלסית חכמה, סער הקדוסה ז, קכס.) והיו אלה ה צ ח צ ח ו ת עומדות ברומו של עולם הנבת למעלה יותר מן הטבע הרבה מאד עד אין חקר (רמ"ע מפלנו, למר' טהורי, לוס כל חי ג ג). השער האחד עשר ה צ ח צ ח ו ת (הול, פלח הרמון, סער יל, לז.). ולהבין ענין מציאות ה צ ח צ ח ו ת הנז' צריך לדעת איך סמ"ה הוא יודע כל הנמצאות וכו' (סולס, ספים רמוכים יל ד, לט.). אחר שנתבאר ש ה צ ח צ ח ו ת יהיו למעלה מכ"ע תהי' לנו להסתפק במה שאמרו בתיקונים וכו' (סס סס ז, לט:). כי כאשר עלה רצון לפניו להאצילם הנה נצטיירו מציאותם ה צ ח צ ח ו ת הדקות הנעלמות ומציאות הרק החוא נשתלשלו המדריגות (ר' יספיה הורוויך, סל"ס, ב"ח א', למספ', ד:). לפי שלא נודעו ה צ ח צ ח ו ת שבראשו כמה הם ומה הם (מנוחל חי ריקי, משנה חסידים, מס' עסיק' ה). —ג) ˚במשמ' צַחוּת הלשון: ואם (ילדה האשה) זכר הוא משיבך ב צ ח צ ח ו ת בן ילדה, לשון יפה ובמיטב הגיון ועיניו כלפי מעלה (ל"ב סל בן סירל, לות ה, לולר מדרסים ללייזנסטיין, 44). — ואמר הפיטן: ארחי ורבעי זריתני צרפתני בל תמצא, ה' חקרתני אח ואחות ו צ ח צ ח ו ת בלעג לשון אין בינה (ילפק, יחביללו, סלימ' יוס ה).—ד) ˚אולי כמו צַחְצוֹחַ, מפת מים, ואמר הפיטן: עלימו תטף מלתם כמלקוש צ ח צ ח ו ת (לפרס סנעיס, גנזי סכטר ג, 298).

˚צַחְצָחִית, ש"נ, — כמו צַחְצוֹחִית: נפל לתוכו שמן אע"פ שהקפיאהו הרי זה מתטמא ומטמא שלא ברצון לפי שאי אפשר לו לצאת ידי צ ח צ ח י ת (רמב"ס, טומלס לוכלין טו ז).

˚צַחְצָן, ש"ז, נק' צַחְצָנִית, — אולי כמו שַׁחְצָן: מתוך שהנשים צ ח צ נ י ו ת מתירתן להראות (את התכשיטים) לחברותיהן ומהלכות בהן ארבע אמות, אבל אנשים שאינן צ ח צ נ י ן מותרין וכו' (המרומה, סבת רלט).

צחק [1], ממנו ˚מְצַחֵק, צָחַק, צְחֹק, ˚צַחְקָן.

---

[1]) [כך, כלשון צְחִיחָה, יבש וצמאון, הבינו את המלה גם הפרשנים העברים וגם רב התרגומים הקדומים, אלא שהיו שחשבו על הארץ (ארץ צחיחה), על הזמן (ת"י: שני בצורתא), על צמאון הנפש לדבר (השבעים: ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχή σου כאשר תתאוה נפשך) וכדוי. אבל הוולג': splendoribus, כלו' צַח־צָחוֹת, אורות צחים, וזהרים, וגם במשמ' קרובה לזו דוקה כאה המלה בסהמ"א, ושם אף כמשמ' צַחְצוֹחֵי מים.]

[2]) [לפי ההבנה השונה בפסוק שבישע'.]

[3]) [קרוב למשמ' ג), עי' לקמן.]

---

[1]) בערבי ציחכ [a]), בסורי גחך. [כן בלשון חז"ל נחך וגם דחך, וכן נולד מתוך עחך (המקביל לשרש

[a]) ضحك

צחק, פ״ע. צחקת, צחקתי, צחקת, יצחק, יצחק, תצחק. — צחק האדם, יצא מגרונו קול צחוק, lachen; rire; to laugh: ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד (ברא׳ יז יז). ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן ויאמר יי׳ אל אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי וכו׳ ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה ויאמר לא כי צחקת (שם יח יב-יה). ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי (שם כא ו).—ובתו״מ: למה את מס־כל בי צרך לך צ ח ק לך הפליג עליך [1]) (ירוש׳ ברכו׳ ה ח). באותה שעה התחיל עשו צווח ואמר בא וראה מה עשה לי התם הזה וכו׳ לא די ש צ ח ק לי עד שמכרתי לו את בכירתי והנה עתה לקח ברכתי (מד״ר דבר׳ ח). — *צחק בפלוני, כמו לפלוני, לעג לו: אפשר שיש לזה שמן במאה רבוא, דומה ש צ ח ק ו בו יהודים (ספרי דברי שכה). בני מדוע צ ח ק ת בי, לא כך אמרתי לך שבזה הדרך אכנם לעיר שהיא קצרה וארוכה (ר׳ יהושע, דא״ר ו). —*וכמו פעי, צחק, שחק: על כל רב ביתו לעשות לגדולי מלכות שיהא כל אחד ואחד רשאי ל צ ח ו ק עם בניו ועם בני ביתו (מד״ר אסתר, והשמיט כדם).— ובסהמ״א: ביושב אצל אביו לאכול צריך להושיב השלחן שיהא צד שבו קבוע הטבעת מבחוץ פן י צ ח ו ק התינוק בטבעת ויגענע השולחן (רשב״ם, ב״ב קנז:, ד״ה היכא דאיכא). כי לא טוב ל צ ח ו ק באמנה בלי מעות על הדף בשום אופן (רי״א מודינה, אלדד ומידד, קול מקע, פרק 7). — ואמר המשורר: ויצחק אשר ת צ ח ק האדמה בלכתו בה ותעז והתגאה בעזי בגאותי (רשב״ג, ידידי שעו, ברודי, 28). אם הזמן י צ ח ק לך אל תהי מאמין בו (רמב״ע, תרשיש ח, 75). יעלת חן ממעונה רחקה, אהבה כעס ולמה צ ח ק ת, צ ח ק ה על בת אדום ובנות ערב המבקשות לחשק דוד חשקה (ר״י הלוי, יעלת חן, מעה״ם 107).

צחק ביתר דיוק, אך לא נשמר במקורות) א ח ך, וצורה זו הרגשה כבנין אפע׳ של ח ו ך, ונוהגות אף בעבר׳ היום צורות כגון חיך, חיוך, ומקור השרש הוא בחקוי קול הצחק.

כתיב אחר של אותו שרש הוא ש ח ק, עי׳ שם. ובארמי׳ בא גם צחק, וכן באוגריתי.]

1) [עי׳ פלג, הפע׳, הערה בעמ׳ 4931.]

—פע׳, מצחק, צחק, צחק, יצחק, — צחק הילד וכדו׳, עסק במעשה של משחק, spielen; jouer; to play: ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה (ברא׳ כא ט-י). — ואדם בא בשנים: וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק (שמות לב ו). — וצחק את פלוני, צחק יחד עמו: והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (ברא׳ כו ח). — ולפני פלוני, שפלוני יראה: ויקראו לשמשון מבית האסירים ויצחק [1]) לפניהם (שפט׳ יו כה). — צחק בפלוני, התל בו, עשה בו מעשים לשם שעשועים או לעג: ראו הביא לנו איש עברי לצחק בנו בא אלי לשכב עמי (ברא׳ לט יד). בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי (שם שם יז).—היה כמצחק בעיני פלוני, חשב פלוני כי הלה אינו מתכון אלא כדי לצחק בו: ויצא לוט וידבר אל חתניו לקחי בנתיו ויאמר קומו צאו מן המקום הזה כי משחית יי׳ את העיר ויהי כמצחק בעיני חתניו (שם יט יד).—ובתו״מ: הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כיצד היא עושה, כותבת שטר פסים לאחרים דברי רשב״ג וחכ״א רצה מ צ ח ק בה עד שתכתוב לו מהיום ולכשארצה (כתובי עט:). א״ל ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקינו בשדה והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק ועושה עצמו כאילו מ צ ח ק (משום ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ נג). —וכמו קל: כשנולד יצחק היו אומ׳ נולד בן לאברהם שנוטל שני חלקים, והיה ישמעאל מ צ ח ק ואומר אני בכור ונוטל שני חלקים (ר״ש בן יוחי, תוספת׳ סוטה ו ו). התחילו הם בוכים ור׳ עקיבא מ צ ח ק, אמר להם ר׳ עקיבא אתם למה בכיתם, אמרו לו ואתה למה אתה מ צ ח ק (ספרי דברי מג). עקיבה לעולם אתה מתמיה שאתה מ צ ח ק ואנו בוכים (שם שם). לכך אני מ צ ח ק, ומה לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה (ר״ע, מכות כד:). —ואמר המשורר: והמות מ צ ח ק לנגדנו בפה רחב וארך (ר״ש הנגיד, יהוסף, ברודי, 62)), וזמן מ צ ח ק בם, הכי פתאום הפך חבורתי לגרושין (ר״י חריזי, תחכ׳ ו, 73). לקום ששון לחי עפרה צבי חן ושור שמש בפניה מ צ ח ק (עמנו׳, מחב׳ ז, 56). — ואמר המליץ: חזות אפים ומלבוש יוכיחו מה מעשיו

---

1) [ולפני זה באותו פסוק: קראו לשמשון וי ש ח ק לנו.]

צחקו ומהלכו יעידו מה ענינו (נ"ז, נ"ם יע לב).

—*וגרם שפלוני יִצְחַק, ואמר המשורר: ושועו יעליץ לב המאונח ונדבתו תצחק עין מכבה (לסוכן עז, גנזי סכטר ג, 317).

—הפע', *הִצְחִיק, — עורר צחוק, וביני מַצְחִיק, מעורר צחוק, מְגַחֵךְ, lächerlich; ridicule: ridiculous, נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

—התפ', *הִצְטַחֵק, — פרץ בצחוק, נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

צְחֹק, ס"ז, — פעלה טבעית של קולות פהות או יותר חזקים נדחפים ע"י זעזועי מיתרי הקול זה אחרי זה מגרון האדם מפני שמחה או תמיהה של רצון או של לעג בצרוף כויצה מיחדה של הפנים, Gelächter; rire; laughter: ותאמר שרה צְחֹק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי (בראש' כא ו). כוס אחותך תשתי העמקה והרחבה תהיה לִצְחֹק וללעג (יחזק' כג לב), —*ובכלל, פעלת הצוחק והמְצַחֵק: מצחק, אין צחוק אלא עבודה זרה (ר' עקיבא, תוספת' סוטה ו ו). אין צחוק האמור כאן אלא ירושה, כשנולד יצחק היו אומ' נולד בן לאברהם שנוטל שני חלקים, והיה ישמעאל מצחק ואומר אני בכור ונוטל שני חלקים (ר"ש בן יוחי, שם שם). — ובספהמ"א: והשינה שהיא שלמות ההי בתקנת המזג והמלאכה לשלמות מחית האדם, והצחוק שהיא סגולה לאדם, וכן חרוגז (פרוש ס' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, סה).

—ועי' שְׂחוֹק.

***צַחְקָן,** ס"ז, — מי שדרכו לצחק ולצַחֵק באחרים ולהתלוצץ בהם: יפה צורה שפניו עגולות ועיניו שחורות והוא צחקן (ראב"ע, ראשית חכמה, שער ד, מזל נוגה). — ומי שעוסק בְּמִשְׂחָק, שַׂחְקָן: ובאמת עצה טובה קא משמע לן יכתבוה הצחקנים על לבם תמיד כי לא טוב לצחוק באמנה בלי טעות על הדף בשום אופן (רי"א מודינה, אלדד ומידד, סור מרע, פרק ד). ומה תאמר על שיר יפה אף נעים ראתה עיני נגד הצחקנים מעשה ידי אחד מהגאונים מספר על רעתם (שם ה).

צחר [1]), ממנו צַחַר, *צָחַר, צָחֹר.

---

[1]) בערבי צחר, גם במשמ' גון לבן נוטה קצת לאדם.

צַחַר, ס"ז, צָחַר, — עצם גון הצָחֹר, לָבָן: דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל הון ביין חלבון וצמר צָחַר [1]) (יחזק' כז יח). — ובספהמ"א: ותארתי את הצמר בכנויו ואמרתי ואמרתי והצחר תלבש (רסע"ג, ספר הגלוי, התרגום העברי, קפח). וחטאי נעורים היו כתולע אדומים והפכו כצמר צחר והלבינו הכתמים (רש"ע פלקירא, המבקש, ע.). — ואמר הפיטן: יום יבקע צדק כשחר, יום יבדיל בין תולע לצחר (ר"י הלוי, אלהי מעשיו, דיואן ג, 236). מאיר השחר, כְּתַר לצחר, ברכתי בחר, ברכו (מאיר ברבי משה, אור עט, קובע' הפיוטים ד, 3). גם את תהי כראי וצחר צמר, תטהרי נדה בשק חוגרת (כנף רננים, לג:). — ואמר המשורר: וחטאי הלבן כמו צמר צחר, ותאיר את אורי כמו אור השחר (ראב"ע, צבויבי, כהנא א, 31). כי נראה בעפעפי שחר, אז נדע מה ילד יום, יום ענן או יום צחר, רוח צח או תלאובת חם (יל"ג, הילדות והשחרות, כל שיריו ה, 71).

***צִחֵר** [2]), קל לא נמצא.

—פע', צִחֵר את הצבע, — הלבין אותו, הפך אותו ללבן. ואמר הפיטן: להלבין כשלג שנים, לצחר כצמר אודמים (משולם בר קלונימוס, מי יתנה, יוצ' יוה"כ). — וכמו בִּקֵּר: ועתה אם אתה תשחר לבקר ולצחר (ר"י קמחי, ספר הגלוי, כו).

—הפע', הִצְחִיר, — כמו פִּע', הלבין, ואמר הפיטן: מחול ומחוק כל רשע והצחר כתמי מעילה (בנימן בן אברהם מהענוים, ביום הלבנת פשעי, מחז' איטלי ב, לט:). מערב עד אמש, את פניך אשחר, חנכפף כמו חרמש, את חטאתו הצחר (הוא, בת עמי, שם שם, קמז:).

צָחֹר, ת"ז, מ"ר נק' צְחֹרוֹת — אָתוֹן צְחֹרָה, לבנת השערות, weiss; blanc; white: רכבי אתנות צְחֹרוֹת [3]) ישבי על מדין (שפט' ה י). — ובספהמ"א:

---

[1]) כך בנסחה המסורה. ולא נתבררה בודאות כונת המלה. עקילס כנראה ראה בה שם מקום והעתיק Σοόρ והשבע' μιλήτου. וכך ת"י עמר מילת. [והיו ש]פרשו במשמ' לבן. [ועי' בהערות הבאות.]

[2]) [פעל שגזרו הפיטנים מן צַחַר, צָחֹר.]

[3]) ת"י דחשיקן בכל מיני ציורין. מעקילס לא נשאר תרגומו. [ולפי טורטשינר בספרו על ארון הקדש עמ' 28 ופרושו לאיוב עמ' 12 בהערה, גם צחרות,

צוֹעי העצים ההם צ ח ו ר י ם חם (כצבע הדשן) (גוטלובר, ממלכים, 42). — ואמר הפיטן: השחורות צ ח ו ר ו ת, החשופות אטורות (כ"א קליר, אין לשוסה, יוצ' פרה). בני ביתך וחוריך, הנם חזר סחוריך, בית מדין צ ח ר י ך, משכני אחריך (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — ואמר המשורר: מניף קוצות יצאו לקראת לילה ואם הלילה צ ח ו ר, אנשי לבבות יקבו לשם כי יקבו פניו בפני הור (רשב"ג, אל יגאלו, דוקס פז). וכל נפש במעלתה תכונן ותבדיל השחורה מ צ ח ו ר ה (עמנואל, מחב' ח, 62).

א. צִי[1]), ש"ז, מ"ר צִיִּים, צִים, — אֳנִיָּה, סְפִינָה: וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אל וְצִים[2]) מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגם הוא עדי אבד (במד' כד כג—כד). ויאמר לא תוסיפי עוד לעלוז המעשקה בתולת בת צידון כתיים קומי עברי גם שם לא ינוח לך הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לְצִיִּים[3]) הקימו בחיניו עוררו ארמנותיה שמה למפלה (ישעי' כג יב—יג). מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וְצִי אדיר לא יעברנו (שם לג כא). ביום ההוא יצאו מלאכים מלפני בַּצִּים[1]) להחריד את כוש בטח (יחזק' ל ט). אתה רצצת ראשי לויתן תתננו מאכל לעם לְצִיִּים[2]) (תהל' עד יד.) ובאו בו צִיִּים כתים ונכאה ושב וזעם על ברית קודש (דני' יא ל). —ובכתה"א: וקמתי ונסעתי מארצי, ועזבתי יה רבצי, ורכבתי על צ י (ר"י חריזי, תחכ' ג, 28). וירצפו יושבי רומה את קרקע הנהר ולא יבאו צ י י ם שם למלך בבל (יוסיפון, גינצבורג, יג). שבה אותם (את ארבעת החכמים) השליש אבן ראמאחץ אשר שלחו המלך עבד אל רחמן מלך אספמיא ממונה על ה צ י י ם והדוגיות שלו לשלול שלל ולבוז בז בארץ אדום ובארץ יון (מאמר על סדר הדורות לרי סעדיה בן מימון ן' דאנאן, חמדה גנוזה, כט:). — ואמר הפיטן: ראה לחצי, רפא מחצי, גדור פרצי, ושים צ י א לאור תוציא (רחב"ע, אני חמה, אינר 63). צ י איך יהלך מבלי רב חובל (עם שערי רחמים, סליח' לו"ג, סדור אהם לונה, תקכה.). — ואמר המשורר: לזכרו ירדו הים ואישים

זגם מדין (צ"ל מִדְיָן) וגם ש י ח ו (צ"ל שׁוּחוֹ, שׁוּחַ) שמות ארצות הם, והכונה: גם רוכבי האתונות של ארץ צחרות (היא צ ח ר שביחזקאל כז יח, ועי' בהערה הקודמת) וגם היושבים על בכרי מִדְיָן וגם הולכי דרכים בארץ שוח, כלם שם, בין משאבי המדבר, ישבחו את צדקות (נצחונות) ה' בקול תוקעים בחצצרות. והרי צ ח ר א a) בםשמ' מדבר, גם כשם של ארץ מדבר ידועה (Sahara), שכיח אף בערבי.—ובבבלי (עבוז' כד:) נדרש: רוכבי אתונות אלו ת"ח שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, צחורות שעושין אותה כצהרים וכו'. ובבבלי (ברכ' לא:) כתוב כפי נוסחת הספרים: מאי זרע אנשים וכו' ורבנן אמרי זרע שמובלע בין אנשים, כי אתא רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ ולא קטן ולא א ל ם ולא צ ח ו ר ולא ג י ח ו ר ולא חכם ולא טפש וכו'. אבל בגרסת כ"י מינכן (עי' ד"ס) ושל הערוך רק (אחר: ולא גוץ): לא א ו כ ם ולא ח י ו ר לא חכם ולא טפש. ובלי ספק אין צחור אלא ט"ס, אולי במקום גיחור הבא גם שם בגמרה אח"כ (כט:): ראה את הכושי ואת הלווקן ואת הגיחור וכו'.]

1) אמרו החדשים כי זו מלה מצרית עתיקה צאי, וכמו"כ בקפטית צָאִי.

2) כך נוסח המסורה, וקשה המליצה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

3) [כל המאמר קשה, ועל כל פנים אין נושא במ"ר לפעלים הקימו, עוררו. ועל כן נראה שלמ"ד של

ל צ י י ם שרשית היא, והכונה: עם (של) לְצִיִּים (או של לצי־יִם) בנו והקימו את בחוניו וכו'. וברור ש„עם לציים" זה, הוא כנוי לעם שעל חוף הים או מנוסעי ימים, שישב בארץ בזמן קדום, כאשר „זה העם (היושב בה בעת) לא היה". ועי' בהערה 2 לקמן.]

1) כך בנוסח המסורה, וקשה המליצה, ויש מגיהים הגהות מתחלפות.

2) כך בנסח' המסורה, וכבר אמרו הקדמונים כי הנסחה משבשה. ואולי ע ם ל, אנשי הספינה, וציים במשמ' צי אדיר. [ואחרים נסו לחלק את האותיות לעם לציים בחלקה אחרת: לְעַמְלְצֵי יָם. כלוי ל(דגים) החלקים שבים, ע"פ הערבי אַמְלַץ a) במשמ' חָלָק (משרש מלץ); ואמנם קשה הצורה בעברי, וביחוד חלוף האי בעי.

ואולם אין הלויתן חיה מן החיות שבמציאות, אלא (עי' טורטשינר, סי' איוב לפרקים מ—מא) הוא דמות אלהית שבעבר, שר הים. משרתו ובן לויתו האלהי של האל הבורא. שצורתו צורת נחש, ושמרד ברבו ונהרג על ידו. ולאו דוקא לדגי הים, אלא לעם קדום, של נוסעי ימים, מזרע בני אדם או מבני האלהים, נתן האל את גופו למאכל, ועם זה הוא הנקרא ל צ י י ם (בלמ"ד שרשית), או לצי־ים, והוא כנראה שנזכר אף בישע' כג יד (עי' בהערה הקודמת). וצ"ע.]

a) صحراء

a) أملص

רכבו צ י י ם, ובשמו צלחו מדבר וגזרו מהלכי ציים, ומפחדו עלי כל חי לפניו יכרעו ציים (רמב״ע, תרשיש ח, 24). אמרו לרוכבי צ י ם בים דמעי, גם דברו רכות לרב חובל (הוח, סס ז, 61). יזכר גבר בימי חייו כי למות הוא לקוח, ולאט יסע כל יום מסע אכן יחשב כי ינוח, דומה אל איש שקט על צ י אך ידא על כנפי רוח (יזכר גבר, סעה״ס 71). עבר נהיב אשר לא צ י עברו ברגליך ולא עיט ידעו, לבקש את מזניך וכו׳ (עבר נהיב, גנזי סכטר ג, 210). —ואמר המליץ: לפי עדות האחרונים אין להם רק ח׳ צ י י אדיר (קריגסשיפע) ועשרה שודרות בים (קאפער שיפען) (ר״ם בלוך, סבילי עולם ב, ע:). בים חולם היה בשנת תקנ״ו י״ז אניות גדולות (ליניען שיפע) עשרים ספינות כ״א מחוקת ארבעים קני רעם (קאנאנען) וכ״ב אלף אנשים ובשנת תק״ם גם כ׳ צ י י אדיר (קריגס שיפען) טובים מאד (סס ג, ח.). — ובזמן החדש התחילו להשתמש במלה זו במשמ׳ קבוץ של ספינות של ארץ אחת, צי מסחרי, צי מלחמה, Flotte ; flotte ; fleet : ויהי כאשר היתה מצרים למס עובד לממשלת רומא ואעליוס גאליוס הפקיד נגיד אשר במצרים בנה צ י אדיר (איינע פלאטע) למען יוכל להוליך את צבאותיו אל ארץ ערב (גוטלובר, ממלכים, 175).

ב. **צִי** [1]), ס״ז, מ״ר צִיִּים,—מין חיה דרה בחרבות וכיוצא בזה, ולא נתברר בודאות לאיזו מהן קראו לפנים בשם זה: ורבצו שם (בבבל החרבה) צִיִּים [2]) ומלאו בתיהם אחים (ישע׳ יג כא). ופגשו (כאדום החרבה) צִיִּים את איים ושעיר על רעהו יקרא (סס לד יד). לכן ישבו (בבבל החרבה) צִיִּים את איים וישבו בה בנות יענה (ירמ׳ נ לט). לפניו יכרעו צִיִּים [3]) ואיביו עפר ילחכו (תהל׳ עב ט).—ואמר הפיטן: סחי ושחי מעי למפלת רמות, ושכנו צ י י רָמות במעון ירימות (רקע״ג, אכי כתקתי, קיכ׳, סדור רקע״ג, תעז).—

---

[1]) עי׳ הערה שלאחרי זו.

[2]) בזמן עקילס כבר לא ידעו לאיזו חיה היתה הכונה במלה זו, והעתיק המלה כצורתה SIIM. כך העיד הירונ׳. ויונתן תרגם תמון, אך לא נודע מה הוא, ופרשו שהיא הנמיה. אך אין כל זה אלא השערות בעולם. והעיד ריב״ג כי המפרשים הראשנים פרשו בחמלה הערב׳ צ ד י, והוא עוף הלילה שיושב בחרבות.

[3]) [והעיר המחבר בגליון התנ״ך: גויים או איים?]

ואמר המשורר: פאת עולם יאחז שיר נבונים, ונביא מבלי ציים ואיים, יתנו שוכני עי בם זמירים, ורנה יפצחו צ י י ם ואיים (רמב״ע, תרשיש י, 85).

*צִיב, מסמני א. צִיב, ב. צִיב.

א. ***צִיב,** ס״ז, מ״ר ציבים, — כמו סִיב, החוטים של הקרום הפניםי של עץ התמרה וכדו׳ שמתחת לקלפה. Bastfaser ; tille ; fibre : עור שיש עליו כזית בשר הנוגע בצ י ב היוצא ממנו וכשערה שכנגדו טמא (חול׳ ע ד). מנין לעשות שאר כלים כבגדים, ת״ל טמא, יכול יטמא אדם וכלי חרס, ת״ל בגד, בגד הוא מטמא ואינו מטמא אדם וכלי חרס, מנין לרבות הצ י ב היוצא ממנו ושערה שכנגדו, ת״ל טמא (ספרא ויק, שמיני פרשה ד). כי אין חרצוכות למותם ובריא אולם וכו׳ אין להם צ י ב י ם של עוגות שימותו בחם אלא אלו הבריאים ליום הדין (רבנן, מד״ר שמות יז). — ואמר המשורר: תתפאר בעגלות צביך, ותציק אותי בצוביך, מסמני תלקט ציביך ותכשל בו צ י ב ך [1]) (עארם סגבל, מכמי שמכר יד, סו:). ועי׳ צִיב־חַר.

ב. ***צִיב,** קל לא נמצא.

—פע׳, *צִיֵּב,—קשר בצִיב, בחבל של ציבים: כי אין חרצופות למותם ובריא אולם, לא חרהרתים [2]) בחלאים ולא צ י ב י ת י ם (צ״ל ציבתים) [3]) בעונות אלא ובריא אולם, עשיתים בריאים כאולם (מד״ר ויקר׳ יז).

---

[1]) [ע״פ הארמי שבתו״ס: ולא אמרן אלא דלא שדא ביה צ י ב י א אבל שדא ביה צ י ב י א לית לן בה (ב״מ כט:).]

[2]) [נ״א: הרהרתים, ערערתים.]

[3]) [בדפוסים: ציביתים, צביתים, אך כנראה הנכון ציבתים, כי את לשון הכתוב צ ו ב ו ת (שבתוך חרצבות) שהוא לשון קשירה, דורש התנא. ואמנם גם במקום ב ע ו נ ו ת נמצא נ״א: בעינות (ועי׳ עַיִן במשמ׳ חֹר, טבעת של עץ בעל, לעיל עמ׳ 4446), ואפשר לפרש אף חרחורתי כלשון חר. ומ״כ פרש: לא הרהרתים ופקדתים בחלאים רעים ולא צביתים מלשון וצבתה בטנה, ע״כ. והעיר ש׳ קרוים (השלוח כח, 208, בהערה): ועדיין אנו צריכים לפרושו של הערוך שפירש עונות מלשון חושין וכבלים ופירש „צביתים — לא אסרתים יחד״ (עי׳ סדופי סרד״ל), והמליצה יפה עד מאד, כי החולי אוסר וחובש את האדם כבכבלים ובמוסרות וכו׳,

ב. ***צִיב** [1] ש"ז, מ"ר ציבים,—שְׁבָבִים, קִסְמֵי עֵץ, ואמר המשורר: מִמְּנִי תלקט ציביך ותבשל בו ציביך (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר יד, פו:).

***צִיב־חַד**, צִיבְחַד, צִבְחַד, צבעד (ובט"ס ציבחר, צבחר),—צִיב אֶחָד מדבר, רק חוט אחד מן הפקעת, ובהשאלה: מעט, מקצת, (un) wenig; peu; a little, few: אם אין את מוותר ציבחד [2] לית עולמך יכול קאים (מד"ר ויקר' י). אמר לו (החולה לרופא) אם שהית עוד צבחד [2] נפשי נפסקת (מדרש תהלים ו). — ואמר הפיטן: צבחד [2] הנאמר, די לנו למשמר (תחנות אליקים גיאיעי, לשמחה לשבלה, לפורים קטן, אילת השחר, 96).

***צִיג**, ש"ז, כמו ציגה,—צעד של האדם הַצָּג, המתיצג, ואמר המשורר: פרוף אריגנו, צדק ענה הגיגנו והאלף וצלע נהוגנו, לעתים וידרכו ציגינו [3] (רסע"ג, אהל מכון בניני, הורים הקורא, דרנבורג, 140).

***צִיגָה**, ש"נ,—ש"פ מן צוג, פְּעֻלַּת הַצָּג, עמידה, ואמר הפיטן: פולצו פרחיה בזה יום ציגתם פני כס איום, קול דבובם ירחישו כהיום (ר"א קליר את חיל, קרוב' א ר"ה). פדני מחיל ורעד, פלטני ולא אמעד, צעדי הכן מבעד, ציגתי בכל צעד (רסע"ג, אזהרות, סדור רסע"ג, קס). צבע זהורית קשר בראש, המשתלת, ציגתו אמן כנגד בית שלות (מסולם בר קלונימוס, לעד אליך, עבודת יוה"כ, אמיץ כח). עשה ירח עונג וחדש זורח, פלס למועד, פקודת מועדים להעד, צעד חדשים ושבתות, ציגת ימים ושנים ועתות (תחמת חוה, יול' סבת ר"ה, מחז' איטלי א, ס.). חי סוף מתכונתו למות מטעיתו ולאבן יום צגתו [4]

ע"כ. אך לעמת זאת יתכן שעקר הדרש: ערערתים בחלאים (כלוי במחלות) וציבתים בעינוי', כלו בעִנּוּיִים, וצ"ע. והפעל ציבתים נוצר לשם הדרש בלבד.]

1) [עפ"י הארמ' שבתו"מ.]

2) [בדפוס ברי"ש במקום דלי"ת.]

3) [ז' שמין, שהוציא באחרונה שיר זה של רסע"ג על מספר אותיות הא"ב עפ"י כתבי יד (Saadya Studies, הוצ' רוזנטל, עמ' 206 וכו'), מבאר: אל ירושלם (הוא האלף והצלע, עפ"י יהושע יח כח) נהגנו, בהגינו (עפ"י נחשב כצג באיתון, מוסף יוה"כ) ידרכו שם לעתים קבועות. ואולם יותר מתאים לפרש: לעת המועדים ידרכו שם צעדינו.]

4) [מנק': צִגְתוֹ.]

בארץ מולדתו (יחיד מקדש, יול' פסח, הגדה מלוירא ומנק', כ"י בריט' מוז').

***צִיד** [1]), ממנו ב. צַיִד, א. צִיד, א. צֵידָה.

א. **צַיִד** [2]) ש"ז, צָיִד, סמי' צֵיד, כנ' צֵידִי, צֵידוֹ, — א) מלאכת מי שהולך לָצוּד חיה או עוף, Jagd; chasse; hunt(ing): ויהי עשו איש ידע צַיִד איש שדה (בראש' כה כז). ועשו אחיו בא מִצֵּידוֹ (שם כז ל). — גִּבּוֹר צַיִד, מי שהוא חרוץ ומהיר במלאכה זו: הוא (נמרוד) היה גבר ציד לפני יי' על כן יאמר כנמרד גבור ציד לפני יי' (שם י ט). — ב) מה שתפש האדם בְּצֵידוֹ: ויאהב יצחק את עשו כי צַיִד בפיו (שם כה כח). וצא השדה וצודה לי צָיִד [3]) (שם כז ג). וילך עשו השדה לצוד צַיִד להביא (שם שם ה). קום נא שבה ואכלה מִצֵּידִי בעבור תברכני נפשך (שם שם יט). הגשה לי ואכלה מִצֵּיד בני למען תברכך נפשי (שם שם כה). ואיש איש וכו' אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקר' יז יג). לא יחרך רמיה צידו [4]) והון אדם יקר חרוץ (משלי יב כז). — ובסהמ"א: אם לא ימצא (עשו) ציד יביא מן הגזל (רש"י, בראש' כז ה). מה דג זה הבא מן הציד [5]), רצה לאכלו צלי שלוק מבושל אכלו, כך אשתו של אדם וכו' (ר"י אלנקאוה, מנורה"מ

1) בערבי' זוד a), וכן בארמ' וסורי.

2) בערב' צֵיד b).

3) כך הקרי, הכתיב: צידה.

4) [התקשו הפרשנים בפסוק זה; ואולם כל הפתגם קשור הוא אל הנאמר על האיש, שאשה זרה צדה את נפשו, כגון: ואשת איש נפש יקרה (בעקר: יקרה, הא ספיק, את נפשו של האיש שהיא קוראת לו אהובה ויקרה) תצוד, היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה וכו' (משלי ו כו—כז). וכן נאמר כאן, ובשאלה: (כלום) לא יַחֲרֹךְ (האיש אשר אשה) רמית צידו? וכמו שנאמר שם בהמשך: ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן (שם שם לא). כן כאן: והון אדם יקר חרוץ, כלומר וכל הונו של האדם ה"יקר" הזה כלה ונחרץ ואיננו. — ועי' גם במאמרים על פסוק זה המובאים בדגמאות לערך צַיִד.]

5) [בתלמו' (נדר' כ:): מבית הציד, ואולי גם כאן הכונה: מן הצַּיִד.]

a) زود b) صيد

יד, 81). — ואמר הפיטן: דק קראות איש דמים לצוד ציד עשות לו מטעמים וכו' הבא מבוא בטרם ציד מציד יבוא תם במטעמיו חש לבוא (חיים עקוד, סנעתיח לי"ח סדרים, גנזי סכטר ג, 39). בציד דבק בוגד ומועל (ר' סמוחל, סיר הסירים, סם סם, 69). — ומ"ר, ואמר הפיטן: קומם ארון ובדיו והלבש אהרן מדיו, ורובה וצודה בצידיו יאכל פרי מעבריו (בחסמורת הבוקר, סליח' ג עסי"ת).

ב. **צֵידָה**, ס"ז, צֵיד, כנ' צֵידָהּ, צֵידָם, — מה שהאדם לֹקֵחַ אתו מזון וכדוי' לדרכו: וכל לחם צֵידָם יבש היה נקדים (יהוש' ט ה). ויקחו האנשים מִצֵּידָם (סם סם יד). — ובכלל מזון: ואת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אותיה צֵידָהּ ברך אברך אביוניה אשביע לחם (תהל' קלב יד–יה). מי יכין לערב צֵידוֹ[1] כי ילדו אל אל ישועו יתעו לבלי אכל (איוב לח מח). בימים ההמה ראיתי ביהודה דרכים גתות בשבת ומביאים הערמות וכו' ואעיד ביום מכרם צַיִד (נחמי' יג יה). — ובסהמ"א: כשירצה הקב"ה לברך צמחה של ארץ וליתן צידן של בריות פותח אוצרות הטוב שבשמים וממטיר על הארץ (סדר"א ה).

א. **צָיַד**, קל לא נמצא.

—הפע', הִצְטַיְּדנוּ, —הִצְטַיֵּד האדם את הלחם וכדוי', לקח אותו אתו לְצֵדָה לדרך: זה לחמנו חם הִצְטַיַּדְנוּ אתו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה יבש והיה נקדים (יהוש' ט יב). — ובסהמ"א: וזכו לבותם ונבחרו הצטידו היראה בדרך הרעה ונצלו ורכבו מרכבות המעשים והגיעו (ר"י ח"ת, חו"ה, הפרישות ז). — ואמר המשורר: ונחקורה ליוקר המציאות וזילותם ועתות המכירה, ונצטיד ונרכב האניות ואף אם יהיה בים סערה (עמנו', מחב' ח, 61). ולא נצטידה חכמה ויראה לצורך הנסיעה הגמורה (סס סס). — ובהשאלה: אין לי טוב כי אם להתערב עמו במלאמ.ו ובין כך אצטייד מיופי אשתו (סס, מחב' ז, 35). — ועי' ה. צִיר, הִתפ'.

—קל, *צָד, — כמו הִתפ': שנטלו עמהם צד ואמרו אלו שצדנו מארצנו (כלה רבתי ז).

—פע', *צִיֵּד, צייד, — צִיֵּד את הספינה בחבלים וכדוי', הכין את הנחוץ לה[1]), ausrüsten; équipper; to equip: וצידו הספינה בחבלים יתירים (עמר"ס רוטנבורג, סערי תסוב' ג רלד).

[1] ואולי זה מן א. צֵיד.

ב. **צִיֵּד**[2]), — כמו צוד, קל לא נמצא.

—פע', צִיֵּד, — צָד, רדף, נסה ללכד, ואמר הפיטן: עבדים חשך לי ליום אידם, חלקי ואביה בנאצם בחידם, חדשים מקרוב עמי בצידם, חסדו מקום עקרב תמו לידם, חשב לצידם בבול שמיני לגידם (ר"א קליר, זכור איכה, קרוב' ת"ב, מחז' איטל' א, קסט:). צהל נוגים צפן לתענוגים צִיְּדוֹ בקנוגים צלצל וחנוגים (מאיר, אילת השחר, יול' סבת ר"ח).

—התפ', הִצְטַיֵּד, עי' צוד.

צַיָּד, ס"ז, מ"ר צַיָּדִים, — מי שעסקו הוא לצוד צַיִד, Jäger; chasseur; hunter: הנני שלח לדוגים רבים נאם יי' ודיגום ואחרי כן אשלח לרבים צַיָּדִים וצדום מעל כל הר ומעל כל גבעה ומנקיקי הסלעים (ירמ' יו יו). — ובתו"ם, אף מי שצד דגים וכדוי': הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד (מו"ק ב ה). יוגבים, אלו ציידי חלזון מסולמות של צור ועד חיפה (רב יוסף, סבת כו.). משל לצייד ששולה דגים מן הים וכו' (ב"ק מח:). מאי דכתיב לא יחרוך רמיה צידו. לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי (בשם ר"א בן עזריה, ע"ז יט.). נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי (רב ילחק, חול' סג:) לציפור שהיא נתונה ביד צייד וכו' (ר' חנינא, מד"ר ברחש' יט). מהו מפח יקוש, ממצודתו של צייד (תנחו' בובר, נשא כד). — ובסהמ"א: לוח של ציידים שצדין בו העופות (ערוך ערך מדף). בראש חשפשף שבראש קנה של צידין (סס ערך ססספ). כי דרך הציידים שיצודו עופות שיעשו להם כויה בשרש הכנף וכו' ואותו הצייד שהוא בעל רמיה לא ישאל לו צידו בידו עד שיעשה לו כויה (ר"י בן נחמיאס, פי' משלי יב כז). ואם היה

[1]) [ונוהג היום גם ש"ז צִיּוּר, ובפרט ציוד מלחמתי וכדוי'.]

[2]) [והיו שהניחו שרש ציד (כבערבי') במקום צוד אף לש"ז צַיִר, ולשם העם הצידוני, ואלה דברי ר"י חיוג: והשרש צִיד צידוני שהוא מן צַיָּד צידים (ספר דקדוק, דוקס, 58).]

צ י י ד ואמר לו (הכורת מבית האסורים) בטל מצודתך והעבירני נותן לו כל מה שהתנה עמו (תוס׳ע חו״מ רסד ז).—ואמר הפיטן: מאור חשך וגם שׂשך כמו כדור צפוני וגם צ י ד שלח יד והצפיר והשעיר (פסנ״ג, סעה נאסר, קליר׳ יז תמוז). — ואמר המליץ: נודע ל צ י י ד י חיות שהכלב הצידי כשהוא רודף וכו׳ (ר״י קטנוב, משלי אסף ב יד ז, בגאור).

צֵידָה, צֵדָה, ש״נ, — כמו ב. צַיִד: ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל שקו ולתת להם צֵדָה לדרך ויעש להם כן (בראש׳ מב כה). כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צֵדָה לא עשו להם (שמות יב לט). הכינו לכם צֵדָה כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן הזה (יהוש׳ א יא). קחו בידכם צֵידָה לדרך ולכו לקראתם (שם ט יא). ויקחו את צֵדָה [1] העם בידם (שפט׳ ז ח). ולקחנו עשרה אנשים למאה וכו׳ לקחת צֵדָה לעם (שם כ י). וישאל לו ביי׳ וְצֵידָה נתן לו (ש״א כב י). לחם אבירים אכל איש צֵידָה שלח להם לשבע (תהל׳ עח כה). — ובסהמ״א: זוודין קלילין ואורחא רחיקא, פי׳ צ י ד ה מעוטה והדרך רחוקה (ערוך ערך זווד). יקצר תוחלתו בעולם ויוחיל לאחריתו ויחשוב ב צ י ד ת ו לעת נסיעתו ויחשוב עם נפשו קודם יום החשבון (ר״י א״ח, חו״ה, חשבון הנפש ג). ונפשותם מואסות בעולם ובהונו ונכספות לעולם הבא אל המות והם נזהרים ממנו הכינו צ י ד ת ם לעת נסיעתם (שם, הפרישות ג).—ואמר המשורר: ואת בים רוכבה וקוצר בנתיבה ואין צ ד ה רבה ולא מימי לחך (ר׳ סעדיה בר ברכות, וקולו תמלאפי. ספר מוסר, גנזי שכטר ג, 204).—*ושם ספר צֵדָה לַדֶּרֶךְ לר׳ מנחם בן זרח, שנועד לשם עיון וקריאה להולכי דרכים בעקר.

***צֵידָה,** ש״נ, — שם״פ מן צוד, פעֻלת הַצָּד דגים וחיות Jagen; Fischen; chasse, pêche; hunting, fishing: כל המחוסר צ י ד ה פטור ושאינו מחוסר צ י ד ה חייב (שבת יג ה). כל המחוסר צ י ד ה אסור ושאינו מחוסר צ י ד ה מותר (ביצה ג א). — ובסהמ״א: הצד דבר שדרך מינו לצוד אותו חייב כגון חיה ועופות ודגים והוא שיצוד אותן למקום שאינו מחוסר צ י ד ה וכו׳ אבל אם הפריח צפור לבית ונעל בפניו וכו׳ הרי זה פטור שאין זו צ י ד ה גמורה (רמב״ם, שבת י יט). — *ובמשמ׳ ציד אנשים במרמה: צ י ד ה היא מלה מושאלת אל הטעאת בעל הריב, וזה כי השואל בעבור שהוא מטעה הנשאל ויפייסהו בהודאת ההקדמות אשר יועיל בהם בביטול מה שכיון בטולו יקרא זה הפעל צ י ד ה וכו׳ וכבר בא בלשוננו לצודד נפשות (ס׳ הגדרים).

***צַיָּדִי,** ציידי, ת״ז, — השיך לצַיָּד ולצַיִד, כלב צַיָּדִי, Jagdhund; chien de chasse; hound: יש כלב בייתי והוא שומר בעליו מיד צר ואויב ויש כלב ה צ י י ד י הרגיל בחמס וגזל (עוזיה כץ, מעשה טוביה, עולם הקטן ב, קמ.). נודע לציידי חיות שהכלב ה צ י י ד י כשהוא רודף אחר החיה ירוץ על מיתר המשולש (ר״י קטנוב, משלי אסף ב יד ז, בגאור).

***צַיְּדָנִי,** ת״ז, — אוהב לצוד ולצודד את הבריות: ויחי עשו וכו׳ שודני צ י ד נ י צד בבית צד בשדה (ר׳ אהרן, מד״ר בראש׳ סג).

צִיה, ממנו *צִיָּה, צִיָּה, צָיוֹן.

***צִיָּה,** קל לא נמצא.

—פע׳, *צִיָּה,—נעשה כצִיָּה ושממה, ואמר הפיטן: כפיר מושלו משיה, כשנים חלקו מ צ י ה, כבוש עוינים ולעיה, ולדן אמר גור אריה (יהודה בירבי מנחם, אמרת רכן, יוצ׳ לשמח״ת, מחז׳ איטל׳ ב, קסט.).

צִיָּה, ש״נ, מ״ר צִיּוֹת,—יבש, חֹם השמש, Trockenheit; sécheresse; dryness: ישֻׂשׂוּם מדבר וְצִיָּה ותגל ערבה (ישע׳ לה א). אשים מדבר לאגם מים וארץ צִיָּה למוצאי מים (שם מא יח). ויעל כיונק לפניו וכשרש מארץ צִיָּה (שם נג ב). המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ צִיָּה וצלמות (ירמ׳ ב ו). הנה אחרית גוים מדבר צִיָּה וערבה (שם נ יב). היו עריה לשמה ארץ צִיָּה וערבה (שם נא מג). ועתה שתולה במדבר בארץ צִיָּה וצמא (יחזק׳ יט יג). ושמתיה כמדבר ושתה כארץ צִיָּה והמתיה בצמא (הוש׳ ב ה). והדחתיו אל ארץ צִיָּה ושממה (יוא׳ ב כ). וישם את נינוה לשממה צִיָּה כמדבר (צפנ׳ ב יג). בארץ צִיָּה ועיף בלי מים (תהל׳ סג ב). ויוסיפו עוד לחטא לו, למרות עליון בַּצִּיָּה (שם עח יז). פתח צור ויזובו מים

1) אולי צֵדַת.

הלכו בַּצִּיּוֹת נהר (שם קה מ). צִיָּה גם חם יגזלו מימי שלג (איוב כד יט). בחסר ובכפן גלמוד הערקים צִיָּה אמש שואה ומשאה (שם ל ג). — ובספהמ"א: אולי חמסי יצמית פרי, וישבית מרי מבית המרי, ובעת תלמי ציה בדמעתי ירויון, על חמס לשדי יבכיון (מנחם בן סרוק, אדני בן אדני, תשו' תלמידי מנחם, XXVII). — ואמר המשורר: תמהרנה להיות, משחקות כל פיות, תרננה ציות, ומדבר ויערים (תלמידי מנחם, לגנור בתשובה, שם 3). אשר נפשם חיה, וגם היה היה כפלג בציה וגם מים קרים (שם, שם 4). ואוצרות ברד וקרח וציה ושלג גם חום וצולי שלג וקיטור וכפור וכו' הכל הכינות בעתו (רשב"ג, כתר מלכות, מי יגלה). ויסע ממקומו לרכוב אניות ולרדוף בציות ולהביא נפשו במעונות אריות (שם, יאי לכון). ופחד וחרד ודמעו במורד להשליך ספרד ולתור עברים, ולרכב אניות ולדרך בציות מענות אריות והררי נמרים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, טעה"ש 96). ואנשי לב מצו, והיום נמצטו, אבל שמנו לעטו, אשר ציה עורקים (ראב"ע, נדוד הסיר, כהנא א, 23). באתי לנוא אמון וחניתי בינם כמו הדג בתוך ציות (ר"י חריזי, תחכ' ג, 458) [1].

צִיּוּם, ש"ז, — שה"ש מן צָם, מצות הַצּוֹם. ואמר הפיטן: המכירים קושט קיוסך, המכירים צדק ציומך, המכירים פרוש פעמיך, המכירים עוז עולמך (ר"א קליר, המכירים, מחז' יוה"כ, מחזו' איטלי ב, סו).

צָיוֹן, ש"ז,—כמו צִיָּה: כחרב בְּצָיוֹן שאון זרים תכניע (ישעי' כה ה). כפלגי מים בְּצָיוֹן כצל סלע כבד בארץ עיפה (שם לב ב).—ואמר הפיטן: פלגי ציון וצמאון, כלאתני נוקשה (רקע"ג, אני כתקתי, קיני, מדור רקע"ג, תעז). נשמת ידידי עליון, שכני ציון, תיחדך ישב חביון ומקשיב אביון (ר"י הלוי, נשמת, טעה"ש 102). — ואמר המשורר: מצוי כרפס תשקה במנך, דמן תנקה, ולציון [2] יאמר, מן אשה השמר (ראב"ע, שמעו כל, כהנא א, 186).

[1] [ובדרוש במשמ' ספינה: אשה שהיתה צריכה לילך אצל חבירתה היתה הולכת מדגל לדגל בספינה שנאמר הלכו בציות נהר ואין ציות אלא ספינות (תנחו' חקת מח).]

[2] [כלו' לעת יָבֵשׁ, כהוראה לשמירת הבריאות.]

צִיּוּן [1], ש"ז, מ"ר צִיֻּנִים,—אבן וכדו' שהושמה במקום לאות וסמן מה, לסמן מקום קבורה וכדו', כמו מַצֵּבָה, Grabmal; tombeau; tombstone: ויאמר מה הַצִּיּוּן הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש האלהים אשר בא מיהודה (מ"ב כג יז). ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עד קברו אתו המקברים (יחזק' לט יח). — ולסימן על הדרך: הציבי לך צִיֻּנִים שמי לך תמרורים שתי לבך למסלה דרך הלכתי (ירמ' לא כ). — ובתו"ם: נאמנים על ציון קברות (נדה ז ה). ישראל שקיים כלאים בתוך שדיהו אין הכהנים נכנסין לתוך שדהו אלא רואין אותה כציון בית הקברות (תוספת' כלא' ג יו). אין מניחין את הציון במקום הטומאה אלא במקום טהרה הסמוך לטומאת (שם שקל' א ה). — *ומ"ר צִיּוּנוֹת: נאמן הכותי על נטע רבעי ועל הערלה ועל הציונות [2] (מסכת כותים א).—*וציונים לתורה, סימנים לזכר את דברי התורה: אין תורה נקנית אלא בסימנים שנאמר וכו' הציבי לך ציונים שימי לך וגו' עשו ציונים לתורה, ומאי משמע דהאי ציון לישנא דסימנא הוא דכתיב וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון (ערוב' נד:).—ובספהמ"א: הציון הלז הוקם על קבורת וכו' בשנת שבע מאות ושבעים ושמנה שנת לחרבן בית המקדש (מלבה ויבוזה, Ascoli, Iscriz. N 26). ציון הלז הוקם (נוסח מצבות רבות ביה"ק ארפורט, MGWJ 1884, עמ' 252).—ואמר הפיטן: פסע אויב בזין ואבד טובי ושם לאין, ויהרג כל מחמדי עין, ציון לפרט וארשת, צרה אל אחותה נגשת (יצחק ברבי שלום, אין כמוך, אלה שבה א אחה"ס).—ואמר המשורר: והרס בנינים, במו הארמונים, ושבר ציונים, והפיל תמרורים (דונש, תשו' על מנחם, 8). טובות אשר גמל

[1] לפי דעת קצת החדשי' הַשֵּׁם ציון נגזר מן ציה, כמשמ' צְוֵה, צוי a) בערב', שפרשו המלונים הערב' חגר יבונ עלאמה פי אלטריק, ע"כ, — ובעבר' אבן תהיה סמן בדרך. וכך בסור' צויה; והפעל צִיֵּן נגזר מן השם, כאלו היה נון ציון מהשרש.

[והמלה הערב' באה אף במשמ' קבר.]

[2] [והוא במקום לשון המשנה (נדה ז ה). על ציון קברות.]

a) صوّة صوى

כציונים מאז עלי תבל ותמרורים (רמנ"ע, הרסים ח, 28). וכמו ציונים המופרים מונים כברות דרך רבה, ועין יפקח לבל ישכח כל נוסע הולך, תראה עינו בכל ציונו מה הלך ומה ילך (חדס, מס"ק ג). — °ובמשמ' דגל: ציונך נפל מן המגדל (סלמון בן ירוחים, מלח' ה' 49).

°**צִיּוֹנוּת**, ס"נ, — אהבת ציון, תנועת עם ישראל, שמטרתה התחיה לאמית בציון, Zionismus ; sionisme ; Zionism.

°**צִיּוֹנִי**, תוס"ז,—שיך לציונות, חבר לתנועת הציונות, Zionist, zionistisch ; sioniste ; Zionist(ic).

°**צִיּוֹנִיּוּת**, ס"נ, — תכונת מי שהוא ציוני, היותו ציוני, והשתמשו במלה זו גם במשמ' ציונות.

***צִיּוֹר**, ס"ז, מ"ר צִיּוֹרוֹת,—הצר צורות בחמר או בציור, בצבעים וכדו', כמו צִיֵּר: שלשה עריסות הן, העשויה לשכיבה טמאה מדרס, ושל בנות טמאה טמא מת ושל סיירין (צ"ל סיידין [1]) ושל ציורות טהורה מכלום (תוספת' כלים ב"ב ג ע).[2]

---

[1] [כהקבלה הרגילה סיידים וציירים, עי' בערך סַיָּד.]

[2] [במשנה [כלים כד יג] כתוב: שלשה סדינין הן, העשוי לשכיבה טמא מדרס, לוילון טמא מת, ושל צורות טהור מכלום, ע"כ. ופרשו המפרשים את המלה צורות כמ"ר של צורה, סדין המציר בצורות וכדו'; ואולם אין זה נגוד מתאים אל (סדין) לשכיבה, והדמיון אל התוספת' המובאת לפני כן, וגם שנוי הלשון: ושל צורות, מורה על כך שהכונה: ו(סדין) של (סַיָּדִין ושל) צַיָּרוֹת, ואפשר שנשמטה כאן אף המלה סידין, או אפילו סַדִּין (בינ' מן סוד) ממש. כאותה משמ', מפני דמיונה אל סָדִין, מ"ר סדינים. וכן בא „שני סדינין, אחד לשכיבה ואחד לצורות" (כך בגנ' מצרים, ובדפוסי לעורות) גם בירושי (גיט' ג ח), וגם במה שנאמר בתוספת' (כלים ב"מ ח טו): אמרו לאומן וכו' עשה לי שני סדינין, אחד לצורות ואחד לאוהלין, הרי אלו טמאין עד שעה שיפריש וכו' אבל אומן שהוא עושה ומניח זגין לבהמה וכו' סדינין לצורות וסדינין לאוהלין אם רוב מן הטמא טמא וכו', נכר חלוף דמלה „וילון" ב„אוהלין", וכן אין לסמוך על הכתיב לצורות, וצ"ע.]

***צִיּוּר**, ס"ז, — א) פעלת הַמְּצַיֵּר, המצבע את הבית: העטרות והפתויין [1] והציורין מביאין את הטומאה (ר' יוסי בר' יהודה, תוספת' אהיל' יד י). — ובפהמ"א: אם היה בקורה של מבוי כיור וציור עד שיהיו הכל מסתכלין בה אע"פ שהיא למעלה מכ' אמה כשרה (רמב"ס, עגת יז טו). — °ציור בעט או בצבעים על הניר וכדו', Zeichnung, Bild ; dessin, tableau ; drawing, picture: צריך לחלוק בקרנא וולכעין אותו ציור בדי חלקים. דמכל רוח יעשו כ' חלקים וכו' (רגמ"ה, ב"ב יג.). — °°צִיּוּר־אוֹר, צורה עשויה בפעלת האור, צלום, תצלום, עי' אור, 115.— ב)°ציור הלב והשכל, ציור רעיוני, פעלת המציר דבר או משג במחשבתו, המשג המציר במחשבה, Vorstellung, Begriff ; représentation, idée ; conception, idea: הובאו אלי דעותיך וחכמותיך ורעיוני ציור שכלך וחבור נועם שפתיך וייטבו במאד מאד בעיני דבריך (מנחס הגילה, לקו"ק נספח', 47). איך אוכל שלא אחטא בפגיון לשוני ובחבור ציור רעיוני (הוח, שם 48). על כן ראיתי לרשום בתחילה צורת המבעים הארבעה אשר זכרנו קודם. ותקקתי אותם בתחילת ספרי זה על תכונת ציוריה כדי שיהיו קרובים להבין (ר"י ח"ת, תקון מדה"כ לרסב"ג יח). והיה זה אחר הגיע אלי כתביך ותרוזיך מן האסכנדריא קודם שאבחן ציורך (ר"מ ח"ת, מו"נ, פתיח'). אמנם מה שאינו גשם ולא כח בגשם אינו דבר נמצא בשום פנים בתחלת ציור האדם ובלבד אצל הדמיון (שם ח מו). המין החמישי מלות שחדשתי אני שתופם, כמלות ציור ומצייר הנמצא על מעשה הצורות המלאכותיות ואני שאלתיו להבנת הדבר כפי אמתתו בצורתו האמתית אשר בה מציאותו, נמשך בו אחר לשון הערבי (הוח, פי' המלים הזרות). וכמו כן יאמר על הציור המצוייר בלב האדם דבור או אמירה (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, קח., יתרו). אמרו בלבבכם על משכבכם, רצה בו ראין הכונה אלא בציור הלב וכו' (שוח, שם קנח., ואתחנן). הקריאה האמיתית אינה נמשכת אחר הפה רק אחר ציור הלב (הוח, שם קפח:, סנתסוכה). והיה הציור הוא הבנת הדבר במה שיעמיד עצמותו וכו' ויהיה האמות דוא קיום הדבר והרחקתו

---

[1] [צ"ל והפרחין או והפתוכין, כדעת המפרשים.]

(כל מלאכת ההגיון, מבוא, ג.). ואחר שכבר דברנו בדברים המשותפים למיני הציור והאמות הנה נאמר במה שייחד אחד אח' מהם (שם לז.). וענין זה הדעת הוא הציורים והצידוקים אשר יהיו לנפש בהבנת (זרחיה מברצלונה, פי' משלי א, השחר ג, 72). ואיני יכול לומר לך מה שפרשו בו אחרים כי אין דרכי לראות דעת המפרשים בשום ספר שאני מפרש כי בקחתי לי ציור מה שאמר זולתי לא יצוייר לי אחר כן ציור שני משולל מן הציור הראשון (שם יא ז' שם שם, 223). וזאת המלאכה מזה החיבור גם אם היא קטנות השיעור היא עלי גדולה לחולשת שכלי ומיעט ציורי וחוזק ראשיותה (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש, א.). הנה אלו הענינים כלם מיחוד נפש החכמה הפילוסופית ומסגולתה שתדע קצתם על צד הציור וקצתם על הקבלה (מאזני העיונים לאלגזלי י, בסגולת נפש החכמה, אוי״ב ג, קלז). דע כי דברי הכתובים בדבר ההגדות דרך רמיזות וציורים גשמיים לצייר העניינים בנפשות (רסב״א, תשובה ם). אמר אהרן בן אליהו ז״ל אמנם שמתי כונתי ומחשבת דעתי לעיין בציור שכלי עודני בימי הבלי (ר״א הקראי, גן עדן, הקד', ג.) אבל יש לאבן רש״ד דעת אחרת בזה והוא דעת קדומי הפילוסופים, אכתוב אותו אחר שאכתוב מציאות המלאכים כדי לתת ציור אמתי אל המאמין איך ישתלשלו הדברים (ר״י אלבו, העקרים ב יא). ולא יהיה רצון כ״א עם ציור וכו' אשר לו ציור ורצון הוא בעל נפש (ר״י אברבנאל, שמים חדשים עיון ג, יג:). ולהיות הדבר עמוק מאד בציורו נקצר בו (מנחת קנאות, 26). והמצות הם שני סוגים עליונים והאחד הוא קיום האמונה בבורא יתבר' וציורה בשכל ע״ד האמתי וכו' (ר״י אבוהב, מנוה״מ ג ג ב ה, קיד:).[1]

צִיּוּרִי, ת״ז, — שיך לציור שבדמיון, vorgestellt, gedacht, ideell; imaginaire (-nary), ideal: ונאמר בעבור שהיו המבוקשות הנכספת ידיעתם בכל המלאכות המחשביות שני חלקים ציורי ואמותי וכו' (כל מלאכת ההגיון, מבוא, ג.). וכבר מצאנו בתורה המצוה באהבת הנפש לשם והיא ההשגחה העיונית והציורית (ר״י אלנטולי, מלמד התלמידים, מא., ויגש). ולא יצוייר שיהיה אדם מבעלי הדת או יתייחס אליה אם לא ידע עקרי הדת ההיא או יציירם הבנה ציורית כדי שיאמין בהם, כמו שלא יקרא רופא מי שלא ידע התחלות הרפואה ולא מהנדס מי שלא ידע התחלות ההנדסה ידיעה אמיתית או לפחות ידיעה ציורית (ר״י אלבו, העקרים, הקד'). וזה כאילו נצייר בשכלנו ליקח החלק מהנפש אשר יושרש מזרע האיש ודם האשה ונשי' אותו מקום החלק החמרי ונקח הדבר אשר יבא מהוץ ונשי' אותו מקום החלק הציורי ומשני אלה תבא הנפש דברית (מנחת קנאות, 53). ועל דרך זה מקבל דברי נבואתו ונחקקת בלבו הנבואה ההיא חקיקה ציורית רוחנית (ר״מ בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי התורה כז). שמהבלתי תכליות האלהי הדוחה כל גבול ימשך התליות הנערך מהגביל (נאה לדעת) הכח הבלתי מוגבל או העצם בלתי מצוייר ומצטייר ומהצטרפות סבתו הנזכרת יתהווה הצטיירותו והיותו ציורי נפרד ושלם (א' הירירי, שער השמים יג, מו:). —ובמשמ' הסתכלותי, anschaulich; intuitive: figuratif; illustrative, ותשובתו זאת היא הלימוד הראשון ויקרא לימוד ציורי וזה לפי שעל ידו יבין התלמיד וידע צורת הדבר ששאל עליו (ר״י היסראלי, יסוד עולם א א, ה.).

צִיּוּרִית, ש״נ, מ״ר צִיּוּרִיּוֹת, — תמונה ציורית, ציור דמיוני: שלא יצטרך השכל ההיולאני אל החוש בהשגת הגדרים, רוצה לומר בהשגת הציורית (רלב״ג, מלחמ' ה' א ז). ויהיו אלו הציוריות כמו שכל מושכל מהם (הוא, שם שם).

צִיּוּת, ש״ז, — שְׁמִיעָה, הַר צִיּוּת, הר השמיעה, הר סיני שממנו נשמע קול האל, ואמר הפיטן: הר ציות עשן בצותך על תם ומועד ודמי עבדים להאמית (רסע״ג, אבני אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע״ג, רו). —ונוהג היום במשמ' שמיעה לפקודה, עשית הדבר המצוה, Gehorsam; obéissance; obedience.

צִיחַ, ש״ז, מ״ר צִיחִים[1], —צָמָא, ואמר הפיטן: חשוב כניחות דמו שנתמעט ברעב וציחים (ימיאל, יעקב אתה היית, אילת השחר יום ז). ואמר

---

[1] [ועי' גם באוצר המונחים הפילוסופיים, קלצקין, ערך צִיּוּר.]

[1] [אולי זה מ״ר מן צִחָה, במשמ' ש״ע מפשט.]

המשורר: ישב בראש צחיחו וינשת לשונו מ צ י ח ו ירד לארץ נצחו והצרעת תורת במצחו (עזלת הבבלי, תוכחי' מוסר ה, כב:).

צִיחִין [1]), עי' ב. צִחֲנָה, הערה.

*צִילָן, ת"ז, נק' צִילָנִית, ציילנית, — בתולה צילנית, בתולה הצוהלת ועורגת לַגֶּבֶר[2]: בתולה צ י י ל נ י ת[3]) ואלמנה שובבית וקטן שלא כלו לו חדשיו הרי אלו מבלי עולם (ת"י, סוט' כב.).

---

1) [בנדר' נא: א"ל רבינא לרב אשי אמר הרי עלי צ י ח י ן מאי, תיבעי, ע"כ. ואולי היתה מלה כזאת (במבטא צְחִין ?) במשמ' דבר העשוי בצחנה, בצלחת, ואולי אין זה אלא שבוש או שנוי במבטא, כדגמת נויק, גויח, פויח.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [צ י י ל נ י ת , כך גם הגרסה הנכונה בערוך, ובמאמר המקביל בירוש' (סוט' ג ג): הוסיפו עליהן בתולה צ י י מ נ י ת. והואיל והבינו צימנית במשמ' יושבת בצום, פרשו גם צ י י ל נ י ת כאלו היה כתוב צ ל י י נ י ת (ואף תקנו כן, וכך בדפוס), מלו' יושבת בתפלה. ואולם חז"ל לא השתמשו בלשונם בפעל צ ו ם, ועל כן קשה להניח שגזרו ממנו צימנית במשם כזו; ובאמת גרסת הירוש' שבגנזי' (שרידי ירושלמי, 210) היא לא צימנית אלא צ מ ו י י נ י ת (עי' לקמן), ואין למלת זו כל קשר אל צום.

ואשר לענין, כל הדברים הנאמרים בבריתה זו בבבלי וכן בירוש' נאמרים על צ מ א ו ן ש ל א ה ב ה. וזהו ענין הקטן שלא כלו לו חדשיו, והוא מצפה ליום היותו ראוי לשאת אשה; והוא דבר האלמנה השובבית, שאבד לה בעלה והיא מתגעגעת לגבר. וכן אשה פ ר ו ש ה שבמשנה, שדברי הבריתה באים לפרשה, אשה פ ר ו ש ה מבעלה היא, ואף מ כ ו ת פ ר ו ש י ם (או כנ"א: מ כ ת פרושים, ואף בכתיב פירושים) כנראה: יסורי הפרישה או הפרושים מדרך ארץ הם, אע"פ שבטוי זה טעון ברור יסודי. ואשה פרושה זו בצערה היא יושבת ומלעבת בדברי תורה, ועל כן גם היא מְבַלֵּי (או כנ"א מְבַלֵּי) עולם. וכנגד הקטן שלא כלו לו חדשיו, המצפה לזווגו, הובאה גם הבתולה הצ מ ו י י נ י ת כלו' הצמאונית, הצמאה לגבר, ובתוליה הולכים ואובדים. והוא גם פרוש הבתולה הציילנית, כלו' הַצַּהֲלָנִית, הצוהלת לקראת גבר, כלשון הכתוב: איש אל אשת רעהו יצהלו (ירמ' ה ח), וכן משמש אף בסורי' הפעל צ ה ל (עי' במלונים) לצהילת האשה ברב תאוותה ותשוקתה. ועי' גם צִמּוֹן, צִמָּיוֹן, הערה.]

*צָם [1]), פ"ע, —כמו צָם, נמנע מאכילה, ענה בצום נפשו, fasten; jeûner; to fast, ואמר הפיטן: שושן עמק איומה שבת שבתון לקימה שרש וענף סימה שוים יחד לְצִימָה (י"א קליר, סושן עמק, מוס' יוה"כ).

צִימָן, צִימָנִית, עי' צִמּוֹן, צִמָּיוֹן [2]).

*צִיֵּן, פ"י, —צִיֵּן על הקבר או את הקבר וכדו', הציב ציון ומצבה על הקבר וכדו' [3]): כרם רבעי מ צ י י נ י ן אותו בקוזזות אדמה, ושל ערלה בחרסית, ושל קברות בסיד, וממחה ושופך (מע"ש ה א). ומתקנין את המקולקלות במועד וכו' ו מ צ י י נ י ן את הקברות ויוצאין אף על הכלאים (מו"ק א ב). בית עבודה זרה מפחמין אותו בפיחמין, בית המנוגע מטילין עליו אפר מקלה, מקום הרוג מ צ י י נ י ן אותו בדם, מקום עגלה ערופה מ צ י י נ י ן אתו בחגירה של אבנים (תוספת' מע"ש ה יג). בחמשה עשר בו שלוחי בית דין יוצאין ו מ צ י י נ י ן את מקום הטומאה כדי שלא יהו הרבים נתקלין בו (תוספת' שקלים א ד). אין מ צ י י נ י ן לא את הסלע ולא את הגדר אלא על אבן וכו' ואין מ צ י י נ י ן אלא על השדרה ועל הגולגולת שהן מטמאין באהל (שם שם א ה). כיצד עושין לו, שלוחי בית דין יוצאין ומלקטין סימניו והופרין וקוברין אותו ו מ צ י י נ י ן את מקומו (שם סוטה ט א). ועברו העברים בארץ וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון, מיכן ש מ צ י י נ י ן על העצמו', אדם, מיכן ש מ צ י י נ י ן על השורה ועל הגולגולת, ובנה, מיכן ש מ צ י י נ י ן על גבי אבן קבועה (רבי הילל בשם רי שמואל בר נחמן, ירוש' מע"ש ה א). אין מ צ י י נ י ן על הבשר שמא יתאכל הבשר (שם שם). ו מ צ י י נ י ן על הקברות, לא כבר צ י י נ ו מאדר, תיפתר שירד שטף של גשמים ושטפו (שם מו"ק א ב). אין מ צ י י נ י ן לא על כזית מן

---

1) [כנראה עפ"י לשון הירוש' (סוטה ג ג): בתולה צ י י מ נ י ת, מ צ י י מ ה אובדת בתוליה; ובנוס' הגנזי' שם: צמויינית מוציימה, והנכון כנראה מוצמייה, כלו' מצמאה, מן צמא, צמה.]

2) [עי' בהערות הקודמות.]

3) [זאת המשמ' העקרית של הפעל, שנגזר מן השם צִיּוּן (עי' שם הערה), ושעבר מלשון החכמים אף לארמ' של יהודים.]

המת ולא על עצם כשעורה ולא על דבר שאינו מטמא באהל אבל מציינין על השדרה ועל הגולגולת על רוב בנין ועל רוב מנין המת, ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות (ת״כ, מו״ק ס:). ועי׳ גם צִיֵּץ. — *ובמשמ׳ רֶמֶז, נתן אות וסימן, ואמר הפיטן: ושרפי מעל עם כנף רננים וכו׳ פה אחד עונים, וזה את זה מכונים, וזה לזה מצינים (ר״א קליר, כי אקח, סלוק ב׳ סוכות). — ונוהג היום צִיֵּן במשמ׳ סִמֵּן בסימן בכתב וכדו׳, bezeichnen; marquer; to mark, ואף במשמ׳ מפשטת צִיֵּן דבר לטובה או לרעה, הבליט אותו בדבור.

—פע׳, *צֻיַּן, בינ׳ מְצֻיָּן, מצוין, מצויין — א) מי שציינוהו בציון: מצא אבן אחת מצויינת אף על פי שאין מקיימין כן המאהיל עליו טהור (תוספת׳ טהר׳ א ד). מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה, אם יש בה אילן בידוע שנחרש קבר בתוכה (שם אהיל׳ יז יב). — ב) נבדל ומֻפלה בין אחרים לטובה ע״י סימן או ע״י תכונה מיֻחדת [1]), ausgezeichnet; excellent; remarkable: אע״פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לח״ל היו מצויינים במצות וכו׳, הוא שירמיהו אמר הציבי לך ציונים, אלו המצות שישראל מצויינים בהם (ספרי דבר׳ מג). ויהי שם לגוי (גדול), מלמד שהיו ישראל מצויינים שם (שם שם שא). אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ה׳ שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות (ברכ׳ ח.). מפני מה ת״ח שבבבל מצויינין לפי שאינן בני תורה (שבת קמה:). ופתילך, זו סנהדרין שהן מצויינין בפתיל (מד״ר בראש׳ פה). צאינה וראינה בנות ציון, בנים המצויינים לי בתגלחת במילה ובציצית (שם שה״ש, לאיכה ולאיכם). מה יונה זו מצויינת כך ישראל מצויינין בתגלחת במילה ובציצית (שם שם, הנך יפה). צב, מצויינות [2]) צב, מטוכסות (שם שם, יפה את רעיתי). — ובמהמ״א: מצויינת, כלום׳ מלובנת בסיד בידוע שעל טומאה צויינת (ר׳ שלמה בן היתום, פרוש מו״ק ו., 18). מצוינים בחותם נכר (על בגדי היהודים) (הוס׳ יוסף אבן ויגנא בסוף שבט יהודה, סמ״ה קעו). מצוינים כעין עגלת (שם קעז). — ואמר הפיטן: פנת יקרת, ציון המצינת, קדש קדשים (אבן שתיה, הושענה). — ועי׳ ב׳ צִיֵּן.

—התפ׳, *הִצְטַיֵּן, (במק׳, הִתְצַיֵּן), — עשה עצמו מְצֻיָּן בדבר: הציבי לך ציונים, הציינו במצות שהיו ישראל מצויינין בהם (מד״ר איכה, קראתי למאהבי). — *הִצְטַיֵּן, הצטין בדבר, הראה עצמו מְצֻיָּן בדבר, sich auszeichnen; se distinguer; to distinguish oneself, נוהג בספרות ובדבור, ומזה אף הִצְטַיְּנוּת, אות הצטיינות, וכדו׳.

[1]) [משמ׳ זו של ציון לשבח, שהיא הנוהגת בתו״מ בבנין פֻּעַל, איננה באה בלשון החכמים במשמ׳ פעילה בבנין פִּעֵל, המשמש בדרך כלל במשמ׳ סימון הטמאה דוקה. וצ״ע.]

[2]) [במד״ר יב הגרסה: אין צב אלא מצויירות.]

צִין, עי׳ צֵן, צִנָּה.

צִינָה, עי׳ צִנָּה.

צִינוֹק, עי׳ צִינֹק.

צִינוֹף, עי׳ צִנּוֹר.

צִינִים, עי׳ צִנִּים.

צִינִית, עי׳ צִנִּית.

צִינֹק [1]), ש״ז, — חדר בית אסורים צר, אָפֵל, וכיוצא בזה, Karzer; cachot; gaol: יי׳ נתנך כהן תחת יהוידע הכהן להיות פקידים בית יי׳ לכל איש משגע ומתנבא ונתתה אתו אל המהפכת ואל הַצִּינֹק [2])

[1]) שרש צנק, ועי׳ בהערה שלאחרי זו.

[2]) בזמן עקילס כבר לא היה ידוע בדיוק פרוש מלה זו, ולכן הניחה בלי תרגום והעתיקה בכתב יוני כצורתה: σινώθ, ובקצת נסחי׳ χσινώθ, והירונ׳ העתיק בכתב רומי sinac. וכן העתיק יונתן המלה כמו שהיא: צינוקא. רש״י פרש: סדן, אך לא אמר על סמך מה פרש כן. רד״ק: כלי מסגר לידים, — וגם זה בלי יסוד, ומלבד זה גם לפי רש״י וגם לפי רד״ק קשה השמוש ונתת אל הצינוק, והיה צריך לאמר ונתת הצינוק עליו, רב החדשי׳ דמו צינוק לזנאק a), שנאק b) בערב׳ במשמ׳ חבל, ענק על צואר הסוס, וכמו״כ לשרש צנכ c) במשמ׳ הציק, ואמרו כי צינוק הוא ככל ברזל על הצואר. אך השמוש אל הצינוק מתנגד גם לזה. ורגלים לדבר, כי האח האמתי בערבי לצינוק הוא שג״נ d), שהוא בית אסורים, ולפי שמוש שג״נ בערבי

a) زناق b) شناق c) صنك d) سجن

ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי (ספעיסו הכחלמי, ירמי׳ כט כו–כז). — ובתו״ם, צינוק של ירק, אגוד של ירק שאגדו בשדה : Bund ; botte ; bundle ועתיד לעשותו צ י נ ו ק לשוק, כיון שאגדו בשדה הרי זה חייב (תוספת׳ מעש״ר ל ו). אגדו צ י נ ו ק גדול לשדה, אבל אם אגדו צ י נ ו ק קטן לשוק נטבל, רבי עזרא בעי אדיין לא נגמרה מלאכת השדה ואת אמר הכין, אלא כיני אגדו צ י נ ו ק גדול בשדה והוא עתיד לאוגדו צ י נ ו ק קטן לשוק נטבל (ירוש׳ מעשר׳ ל ה).—ובספהמ״א : ובן צ י נ ו ק מסגר לידים (ר״י קמחי, ספר הגלוי, קמה).

***צִיעָה,** ס״נ, — כמו יָצוּעַ, מַצָּע, ואמר הפיטן : צ י ע ת תהשים עליהם מחסה (ינאי, מהוז כמו נהספי, קרוב׳ לפ׳ במות, זולאי, קי).

***צִיף,** ס״ז, צִיפָה, ס״נ, מ״ר צִיפִים. — כמו ב. צוף, צמר מדוט : יכבם, יכול אף ה צ י פ ה ת״ל בגד (ספרא ויס, סמיני פרסה ו). יוצאין בפוקרין ובצ י פ י צמר, אימתי בזמן שצבען לשמן וכרכן במשיהא (תוספת׳ סבת ה ב). מוסגין בגיזי צמר ו ב צ י פ י צמר ובלשונות של ארגמן ובמוכין (בבלי סס מח).

***צִיפָה,** ס״נ,—סה״ס מן צוף, מעשהו ומצבו של הדבר הצף למעלה: אם יהי׳ סבת ה צ י פ ה (של השמרים) החם הרב מאד, וכאשר לא יהי׳ זה הנה הצפים מהם יותר בטוחים (קלמון ל ב, ג ב, ו). והנה נמשך אחר חולשת הכחות האלה צ י פ ת המאכל ואחור ירידתו (סס ג יג ל יג).

א. צִיץ[1] ס״ז, מ״ר צִיצִים, — תכשיט שבראש הכהן, Diadem ; diadème ; diadem : ועשית צִיץ זהב טהור ופתחת עליו פתוחי חתם קדש לײ׳ ושמת אתו על פתיל תכלת והיה על המצנפת אל מול פני המצנפת יהיה והיה על מצח אהרן (סמות כח לו–לח). ויעשו את צִיץ נזר הקדש זהב טהור וכו׳ ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה (סס לט ל—לח). וישם את המצנפת על ראשו וישם על המצנפת אל מול פניו את צִיץ הזהב נזר הקדש (ויקר׳ ח ט). —ואמר ב״ס : מיושב כסא לגבה עד ליושב עפר ואפר מעוטה צניף ו צ י ץ ועד עוטה שמלת שי״ר (ב״ס גבי״ מ ד).—ובתו״ם : הפסח שנזרק דמו ואח״כ נודע שהוא טמא ה צ י ץ מרצה וכו׳ (פסח׳ י ז). מוסיף עליו כ״ג חשן ואפוד ומעיל ו צ י ץ (יומו ז ה). צ י ץ ומצנפתו של אהרן קודם לאבניטן של בנים (ר׳ חנינה, ירוש׳ סס ל ח). על חלליהם, שהיה (בלעם) צף כנגד כל חלליהם והיה פינחס מראה לו את ה צ י ץ והוא שוקע ויורד (סס סנה׳ י ב).—ובספהמ״א : וממבחר נשיאיה הנשיא רבי שלמה בן הנשיא הגדול רבי יוסף בן שושן זכרו לברכה, הוא צ י ץ הנזר, ואבן העזר (ר״י חריזי, תחכמוני מו, 350). — ואמר הפיטן : סובלו עולם ב צ י ץ יצמיד, רצות דם ונסך ומעלם על מצחו יהיה תמיד (שריד׳ עבודת יוה״כ, הלבוגן, הלופה למ״י בודפסט, סנה ו, ל, 69). — ואמר המשורר: כל אום עלי חבל תאהב היות לה ציץ, לביט למטה עוז פרח והוציא ציץ, הנו כמצנפת לדור וחסדו צ י ץ, תאהב ראות שמש דובר בפיהו ציץ (רמב״ע, תרשיש ל, 24). ואם יש למליצת ראש אני צ י ץ, ואם לשון אני מענה לשונה (ר״י חריזי, תחכמוני ג, 44). שער ראשה בחרתימו לתתו צ י ץ עלי נזרך ואור לחיה לאור יומך ולילה תהיה נרך (עמנואל, מחב׳ ז, 56).

ב. צִיץ[1], ס״ז, מ״ר צִיצִם, צִצִּים (צִיצִים), — א) כמו נֵץ, העלים המגונים של הפרח, Blüte ; fleur ; blossom : והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויצא פרח ויצץ צִיץ ויגמל שקדים (במד׳ יז כג). — ב) וכל

גם במשמ׳ שם לחדר מחדרי הגיהנם נראה כי עקר משמ׳ הוא הדר צר ואפל.— אך צ י נ ו ק בענין אגד של י ר ק ו ת, ואולי בערב שנק a), במשמ׳ קשר הראש אל יתד גבוהה, וכמו״כ קשר הידים אל הצואר, —חלוף צ ב ש.

[באשו׳ נמצא הפעל סַנַק, וגם זַנַק, צַנַק, ואף בפעי׳ סַנַּק (את הבקר) במשמ׳ קשר, אסר, ומזה מתבארות באפן טבעי גם משמ׳ זו של מ א ס ר שבמקרא וזו של קשור ואגוד שבתו״ם].

[1]) [היו שבארו מלה זו מן הפעל א. צוץ במשמ׳ ראה, דבר הנתון לראוה, אך כנראה אין כאן אלא שמוש מיחד של ב. צִיץ במשמ׳ פֶּרַח, כשם שגם עטרה וכדו׳ בעקר כליל וזר של פרחים הם שכדגמתם עשו אח״כ כתר ועטרה מזהב. ואמנם יתכן כי א. צִיץ וב. ציץ קרובים הם, ויש משוים אף ציצי במשמ׳ קשוט של פרח׳ במצר׳.]

[1]) רק בעברי במשמ׳ זו. [ועי׳ בהערה הקודמת.]

a) شنق

הפריחה והצמיחה שבצמח: הוי עטרת גאות שכרי אפרים וְצִיץ נבל[1]) צבי תפארתו (ישע׳ כח א). כל הבשר חציר וכל חסדו כְּצִיץ השדה יבש חציר נבל צִיץ כי רוח יי׳ נשבה בו (שם מ ו—ז). אנוש כחציר ימיו כְּצִיץ השדה כן יציץ (תהל׳ קג יה). כְּצִיץ יצא וימל (איוב יד ב).—נתן צִיץ[2]) לפלוני, לסימן יציאתו ממקומו: תנו צִיץ למואב כי נצא תצא ועריה לשמה תהיינה מאין יושב בהן (ירמ׳ מח ט). — ג) במלאכת הפתוח בעץ וכדו׳, פטורי צִיצִים, עשויים בצורת צִיצִים: מקלעת פקעים ופטורי צִצִּים[3]) (מ״א ו יח). ואת כל קירות הבית מסב קלע פתוחי מקלעות כרובים ותמרות ופטורי צִצִּים (שם שם כט).—ואמר בן סירא: תואר לבנה יגהה עינים וממטרו יהמה לבב וגם במלה ישפך ויציץ כספיר ציצים (נ״ס גני׳ מג יט). ובתו״ם: יבש הצירו של אבימלך ונבל ניצו (מד״ר ברלש׳ נג). *ובהשאלה: הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל, תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שבבבל שעושין ציצין ופרחים לתורה (שבת קמה:). — ובכהמ״א: נפסא כגון נפיא שמנפין בה את התבואה וכל דבר ארוך ורחב ויש בו ציצין ופרחין קוראין אותו נפיסא (ערוך ערך נפס). כן יי׳ אלהים הצמיח בעולמו החכמים כי הם כציץ ערוגה כשושנה חכמה סוגה (ר״י חריזי, מוקדי חפלסופ׳, פתיח׳). והיה אומר לבעל המוסיקה תראה לנו זמן הציצים בציציו והערוגות במיני בשמיהם (שם א יט). ואמרו לו מה תאמר על הנשים אמר כי הם אילן חד ומר אשר ציציו נאים (שם ב א). והאדמה לבשה מן הציצים בגדי רקמהה וכו׳ (הוא, תחכי ה, 55). ושאר קהל דמשק חסידים והגונים, רק יש בין הפנינים אבנים, ותוך השושנים קמשונים, ובין הצדיקים מזיקים, ותוך הקדושים קדשים, ובתוך

---

1) [עי׳ צִיצָה, הערה.]

2) המליצה קשה, ופקפקו קצת החדשים באמתת הנוסה. השבעים תרגמו כמשמ׳ סימן, כאלו היה כתוב ציון, אך עקילס במשמ׳ פרח, יונתן במשמ׳ ציץ הזהב, כאלו היה כתוב הסירו הציץ ממואב. [אולי תנו ציץ מלה אחת היא, במקום תְּנוֹצֵץ, והיא הנדרשת: נצא תצא.]

3) [עי׳ ב. פֶּטוּר, הערות. והצורה צִצִּים אולי מורה על מ״י צץ.]

הסלת פסולת, ובין הציצים קוצים (שם מו, 355). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ודשאיו וכו׳ שמח שמחה גדולה (ר״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 21). ראי נא גברת עדינה הזיתים תרעננים השתולים בהר הזה אשר יציצו צִיץ לסביר, הישאו כל הציצים פרי (מפו, אהבת ציון י, 80).—ואמר הפיטן: ומה יתגאה חציר יבש נכח אש אוכלה אש, ומה יעוז ציץ גאה נכח אל גֵּאֹה גָאָה (ר״א קליר, אין לשוחח, סלוק פרה). —ואמר המשורר: בכל ענות עורגות, ואין להן פוגות, לרות הערגות, במים מגרים, להציץ נצנים, שחרים ולבנים, וצצים כשנים, בראשי האמירים (דונש, דעה לבי, סעה״ש 4). ושתו עלי ציצים וקול סיסים, לשיר עלי טוב הזמן חברו (ר״ש הנגיד, הנה ימי, שם 33). שתה כי הסתיו עבר והגשם כבר חלף, בצל אמיר עלי זמיר ועל ציץ צץ וגם חלף (רמב״ע, תרשיש א, 11). אמת עב ימינו תהכלים ענגים יעבים לנגדה חזקים כשמיר, וגמלי אבנים שקדים ושית כגן אל בעצים יהי ציץ ושמיר (שם שם, 27). השכם לגן בְּשֶׁם אשר ציצי שיחיו רסים הלילה בלל (שם ג, 37). הנה העב הניק הגן ותלמיו שת כאבק שחק, עד כי שחקו פיות ציציו העת בכו עיני שחק (שם שם, 40). לי ציצים לי פרות לי עלים, לי שושן לי כפר ואהלים (ראב״ע, אל אחד, כהנא א, 411). ולבן בעיניהם ושחור בציציהם וירוק במראיהם ואדם בצמחותיו (הוא, בשם אל, שם שם, 196). בו שמח בו צמה ציץ נזרי (הוא, אתעורר, איגר 183). בינות ערוגות שב ימי ניסן, עת יעלה נצן ו״ם נסן, ועלוז עלי זמיר לקול אמיר, גם שיש להוד הציץ והסנסן (ר״י חריזי, תחכי ה, 57). — ובמשמ׳ כנף[2]), ואמר המשורר: תנו ציץ לשירות ומלות נכוחות, לאוהז בתבל קצוות ורוחות (רמב״ע, תרשיש, 3). תנו ציץ לאגרת ביד רוכבי רכש, ורוצי אלי ציון בספר ישלחו כר (שם א, 15).

ג. *צִיץ[2]), ש״ז,—ציצית, דלדול, בליטה, היוצאים בגוף האדם והחיה: אלו הן ציצין

---

1) [ע״פ הבנה כזאת בפסוק (ישע׳ מח ט), וכן ציץ בארמ׳.]

2) [עי׳ ציצית, הערה, ואולי אין זאת אלא התפתחות של ב. ציץ אף במשמ׳ כנף.]

המעכבין את המילה, בשר החופה את רוב העטרת וכו' (שבת יט ו). צפורן שפרשה רובה וציצין שפרשו רובן נטלין בשבת (ר' שמע' בן אלע', תוספת' שם ט יג). איזהו מן הדרקון שאסור, ר' שמעון בן אלעזר אומר כל שהציצין יוצאן מצוארו, אם היה חלק הרי זה מותר (תוספת' ע"ז ה ג). המול ימול, מיכן לשני מילות, אחת למילה ואחת לפריעה, אחת למילה ואחת לציצים (ירוש' שבת יט ג). — ובסהס"א: ציץ של עור או משי וכיוצא בהן שתלה בהן חוטי צמר וחוטי פשתן מדולדלין על פני האדם כדי להפריח הזבובין אין בו משום כלאים (רמב"ם, כלאים י כ). וטוטפת הוא ציץ יקשרו אותו על המצח מאוזן לאוזן וכו' וככול חתיכה של בגד כמו מצנפת שקושרין אותה על המצח ונותנין הציץ עליה כדי שלא יזיק הציץ במצח והוא בפני עצמו וזולת הציץ תכשיט (פי' המשנ' לרמב"ם, שבת ו א). ונמצאו בהם חטים מבוקעות עד שהוציאו ציץ הנקרא גדיל (תשו' הר"ן גירונדי קד). [1]

ד. *צִיֵּץ [2]), קל לא נמצא.

—פע', *צִיֵּץ, צייץ — צִיֵּץ את הטלית [3]), שם בה ציציות, תלה בה ציצית: אמר רב אדא בר אהבה למעוט' ציצית לטליתו ומזוזה לפתחו, תניא נמי הכי, ושוין שאם צייץ טליתו ועשה מזוזה לפתחו שהוא חייב (שבת קלא.).—ובסהס"א: כמעשה בחסיד אחד שהיה מעיין תדיר בטליתות בבית הכנסת איזה נקרע או ניתק חוט והיה תולה בה ציצית ומצייצה

1) [בתוספתי (סוטה ג 7) נאמר: היא חגרה לו בציצין (נ"א בצצין), לפיכך כהן מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה, ע"כ, ויש שבארו בציצין מלשון ציץ, אך בבבלי (סוטה ח:): היא חגרת לו בצילצול, כלו' בחגורה, וכך צ"ל גם כאן.]

2) [כמו א. צוץ, ועי' שם הערה.]

3) [פעל צִיֵּץ זה נגזר אך מן השם צִיצִית ולא ישר מן השרש צוץ או צִיץ. וכפרט בבנין פֻּע' מתחלף מְצֻיָּץ, טלית מצויצת וכדו', עם טלית מְצוּיֶנֶת (בציצית), וזאת מפני דמיון האותיות ינ אל צ. ואף לא מן הנמנע שכל שמוש הפעל ד. ציץ נולד בעִקר מט"ס כזאת, כדעת ח. ילון (סרביץ ג, עמ' 458—459), המאריך שם בענין.]

בהלכתה לפי שזכין לאדם שלא בפניו (ספר חסידים תתרלה).

—פֻע', *צֻיַּץ, ביכ' מְצֻיָּץ, מצויץ, — (בגד) ששמו בו ציצית: כך היה מנהגו של ר' יהודה בר אלעאי, ע"ש מביאים לו עריכה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות והיו תלמידיו מחבין ממנו כנפי כסותן, אמר להן בני לא כך שניתי לכם סדין בציצית בית שמאי פוטרין וב"ה מחייבין והלכה כדברי ב"ה (שבת כה:). היוצא בטלית שאינה מצויצת כהילכתה בשבת חייב חטאת, ציצית לגבי טלית חשיבי ולא בטלי, הני לא חשיבי ובטלי (רב הונא, נדה רג, שם קלט:). הלוקח טלית מצויצת מן השוק מישראל הרי היא בחזקתה, מן העובד כוכבים מן התגר כשרה, מן ההדיוט פסולהו ואע"פ שאמרו אין אדם רשאי למכור טלית מצויצת לעובד כוכבים עד שיתיר ציציותיה (ת"כ, מנחו' מג.). נתעטף הקב"ה בטלית מצויצת וכו' וקרא למיכאל ולגבריאל ועשה אותם כשלוחי החודש ואמר להם באיזו צד ראיתם את הלבנה וכו' אמר להם כסדר הזה שאתם ראיתם כך יהיו בני מעברים את השנה ע"י זקן וע"י עדים וע"י טלית מצויצת (פסיק' רב', החודש, עח:). — ובסהס"א: הישן בטלית בלילה, ר"ל בטלית מצויצת, אין צריך לברך עליו בבקר (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, 68).

ה. *צִיֵּץ, קל לא נמצא.

— פִע', *צִיֵּץ [1]), צייץ, — צִיְּצָה הצפור, ובהשאלה ציץ האדם, השמיע קול ציוץ, צפצף: השותקת לעדשים והמציצת [2]) לאוזן והמטפת לנר הרי זה מד' האמ' (תוספת' שבת ו עו). אם מצאתם שם תינוקות מציצין [3]) בקולם (מד"ר ברא' סה). צפור מצויץ [4]) ויודע על

1) [מן הארמ' שבתו"ם: כד שמע קל צפרין מציצין (מד"ר ויקרי יח). המצפצפים, אלין המצייצין (שם שם ו, ובדפוסים בטעות: המציינין), ועי' גם ציצי.]

2) כך בכ"י א"פ, הוצ' צוק"ם. ובכ"י וינה והמוצצת. ובנדפס: והמצננת לאורז.

3) [כך גרסת הערוך (ערך לייץ) ולפנינו מצפצפין, וכן מובא בערוך שם בשם ספר אחר.]

4) [במכמא א"י מְצַיֵּץ במק' מְצִיֵּץ, כרגמת צֵיקָן במק' צִיקָן, נִצּוֹל במק' נִצָּל וכדו'.]

מה מצוִיץ, חמור נוהק ויודע על מה נוהק (פס קסלי, דברי קהלת, מעשה בבני סניכה).

א. צִיצָה, ש"נ' סמי' צִיצַת, — כמו א. צִיץ: והיתה צִיצַת[1]) נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים כבכורה בטרם קיץ (ישע' כח ד). — ובתו"מ: יבשה ציצתו[2]) (של הלולב) מהו (ירוש' סוכ' ג ח). — ובפהמ"א: והכסף הוא המאיר כל מאפל כמו הירח וציצת[3]) התוגות נובלת ובין השמחות פורח (רמ"ע פלקירה, המבקש, עז) — ואמר הפיטן: ואדם נחשב כציצת נֹבל מהר יבול כנבל עלה (ר"י הלוי, מי כמוך, פפה"ם 105) — *וכמו צִיצַת במשמ' ב, ואמר המשורר: ולו (להבחור) שיער מאד שחור וציצתו צרור המור וזיו פניו ינצת אור (סעי' יונה, שירי חימן, 78)[4]).

ב. *צִיצָה, ש"נ, — שה"פ מן ב. צִיץ, פעלת המציץ ומביט: אבל הציצה אינה כל כך, שענין הצצה הוא למקום רחוק ועל כן נקרא ציץ שמציצין לראותו (ר"א בדרשי, הותם תכנית, חנעה וכו').

***צִיצִי**[5]) או צוֹצִי, — הצפור מְצוֹצִי(ת), משמיעה קול: חמור נוהק והוא (שלמה) יודע מה נוחק, צפור מצוצי והוא יודע מה מצוצי (מד"ר פס"פ לפסוק ח).

צִיצִת[1]), *צִיצִית, ש"נ, מ"ר *צִיצִיּוֹת, — א) חוטים אגודים יחד ומחברים לכנף הבגד ותלוים למטה: Quaste, Troddel; houppe; tassel ועשו להם צִיצִת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על צִיצִת הכנף פתיל תכלת והיה לכם לציצת (במד' יח ל-לט). — ובתו"מ[2]) בפרט במשמ' ציצית של מצוה שבטלית: כותב אדם תפלין ומזוזות לעצמו וטווה על יריכו תכלת לציציתו[3]) (ר' יהודה, מו"ק ג ד). סדין בציצית בית שמאי פוטרין ובית הלל מחייבין (עדיי ד י). ארבע ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת (מנח' ג ז). כלי עור מאימתי מקבלין טומאה וכו' סקורטיא משיחתום ויקנב ויעשה את ציצתה[4]) (כלים טז ד). ציצית של טמא על גבי טהור טהור, ציציתו של טהור על גבי טמא אם עמד טמא טהור ואם עמד טהור טמא (תוספת' זבים ד ג). ר"ש פוטר את הנשים מן הציצית מפני שמצות עשה שהזמן גרמה נשים פטורות (ספרי במד' קטו). אין

---

1) יש מפקפקים באמתת נוסח זה והגיהו הגהות מתחלפות. למברט (.REJ 1901 Avr, עמ' 264) מגיה: והיה הציץ הנבל. [ואין מקום לתקון. הקשי אינו במלה ציץ (פס' א: וציץ נבל צבי תפארתו) או ציצת (פס' ד: והיתה ציצת נֹבל צבי תפארתו), אלא כהבנת המלה נבל, שאיננה כאן ענין עלה נובל, אלא היא באה בהקבלה אל גאות (עטרת גאות — ציץ נבל); ואולי יש לחבר נבל זה עם האשור' נַבְּלֻ, נבל, כנף סוכך. לכנף הכרוב הסוכך שהאל רוכב עליו בסערה, מתכון אף מבול בפס': יי' למבול ישב וישב יי' מלך לעולם (תהל' כט י), באותה הקבלה כמו: יי' מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ (שם צט א).]

2) [כצ"ל, ובדפוס': ציציתו וחיו שגרסו: יבשו הוצין.]

3) [כצ"ל, ובדפוס': וציצית.]

4) [בירוש' יבמ' (טז ג) כתוב: מעשה בשנים שירדו לכפור מכמורת לירדן לציצותי (נ"א: לציתותי) וכו', ומן הענין יוצא שהכונה לעתותי ערב. ולדעת יסטרוב אין כאן אלא ט"ס.]

5) [כך כנראה צ"ל ולא צוצי, כי הפעל נגזר בחקוי קול ציוץ הצפרים, ועי' ה. צִיץ. אמנם בפור' צוֹצִי.]

---

1) ואמרו בגמ': אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומר וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי (מנח' מב.) ותרגם ריב"ג ד'ואבה[a]) והוא ציצת הראש.

[לא ברור הוא אם ציצת הכנף שבטלית באמת בעקר לשון גדילים ושערות היא (וולג': fimbrias), כי הכתוב מבדיל בין ציצת הכנף ובין פתיל התכלת הנתן על הציצית; ואולי צדקו השבעים המתרגמים κράσπεδα, כלו' שפה, כנף הבגד. ובלשונות אירופה תרגמו את המלה כאילו נגזרה גם מלשון פתיל וגם מלשון צוץ, במשמ' צָץ והביט: Schaufäden, פתילי ראוה וכדו'. ואולי עקרו החלק הצץ, יוצא ונראה מחוץ לבגד (ועי' ספרי, בדגמה המובאת למעלה), כי באמת שני השרשים ציץ, צוץ קרובים הם בעקר, וכן בא גם בלשונות אחרות למשל hervorschauen במשמ' נראה ובמשמ' בלט החוצה.]

2) [גם הכתיב ציצתו וכדו' שבתו"מ מתכון ודאי למבטא צִיצִתוֹ (ככתיב התורה) ולא אל ציצה, וגם להפך כתבו מעתיקים ציציתו במקום ציצתו, עי' א. צִיצָה.]

3) [במשנה שבירוש': לציצתו, וכן מדב"מ.]

4) [ערוך: ציציתיה.]

---

a) ذوٴابة

ציצית אלא דבר היוצא ודבר כל שהוא [1] (סס סס). שתהא גדילה יוצא מן הכנף וציצית מן הגדילים (סס סס). אם היתה מיוחדת ליום ולילה תהא חייבת בציצית (סס סס). שכל המקיים מצות ציצית מעלי' עליו כאלו הקביל פני שכינה (ר' מליר, סס סס). בן ציצית הכסת שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתות (גיט' נו.). אין אדם רשאי למכור טלית מצוייצת לעכו"ם עד שיתיר ציציותיה (מנח' מג.). הכל חייבין בציצית כהנים לוים ישראלים גרים נשים ועבדים (ה"ר, סס סס). חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן וציצית בבגדיהן ומזווזה לפתחיהן (ה"ר, סס סס). באו ד' ציציותיו וטפחו לו על פניו (ר' נתן, סס מד.).—*פָּרָשַׁת צִיצִית, הפרשה בתורה שבה נאמרה מצות ציצית: תקדום פרשת ציצית לפרשת והיה אם שמוע, אמרת תקדום פרשה שהיא נוהגת ביום ובלילה לפרשת ציצית שאינה נוהגת אלא ביום (ספרי במדי' קטו). —*וצִיצִית במשמ' טלית מְצֻיֶּצֶת: ומברך כל צפרא להתעטף בציצית (מנח' מג.).—ובסהמ"א: ומענין זה נקרא כל מראה צבוע ציצת כמו עשו להם ציצית לפי שמראה שלה משונה ממראה הבגד דהיינו מראה משונה ממראה החוט של תכלת הנתון בתוך הציצית ונתנו עצ"ה פתיל תכלת בכדי שיהיה נכר החוט ממראה הציצית והציצית ממראה הבגד (נקו"ק, קכו). כסות עבה של צמר וכו' וישנין תחתיהן בחורף ויש בהן ציציות כדי שיחממו האנשים (ערוך ערך גלפקר). פירוש סגום בלשון ישמעאל ברנוס ובלשון לעז כפה ושל צמר היא וכולה ציציות (סס ערך סגוס). שמיכה היא הכסות העב שיצאו עליו ציציות מן הצמר (סרשי רד"ק, סמך). הצבועים הדומים לפרושים המהפים ראשיהם ומראים טליתיהם וציציותיהם ומאריכין בד' של אחד וצי' מציצית (ר"י זבחרה, סעסועים ו, 63). — ואמר המשורר: איש אשר תפליו כבנפי יונה וציציותיו נגררות ככפולות שמנה, אדם קדוש זה אדם צנוע, ההוא יהיה גנב (יל"ג, עס

1) [כבבלי (מנח' מח:): אין ציצית אלא יוצא ואין ציצית אלא משהו.]

עקש חסכל, סיריס ו). — ב) צִיצִת הראש [1], שערות ארכות באמצע הקדקד, Büschel (Haare); toupet, touffe des cheveux au milieu de la tête; tuft: וישלח תבנית יד ויקחני בְּצִיצִת ראשי ותשא אתי רוח בין הארץ ובין השמים (יחזק' ח ג). — ובסהמ"א: פי' בלורית, ציצית של שער (ר"ח, סנה' כח.). ויאמר (חבקוק) אהה אלהי מי יוליכני שמה בעת הזאת ורחוק ממני הדרך, והנה מלאך נשאו בציצת ראשו וכו' (יוסיפון, גינצבורג, כה).—ואמר המשורר: ושמנו אגרותינו שתי צפרים חיות וזה יום טהרתו ואחזנו בציצת ראש זמן רע עדי הפר בעל כרחו בריתו (ר"ש הנגיד, הכרמל הזמן, ברודי, 68). עדי תאחוז ידך בציצית ראש חפצך (רמב"ע, תרשיש ט, 79).—*וראשי צִיצִיּוֹת השֵׂעָר: וכשהיא מגדלת שערה לא תקשרים לראשי ציציות שפעמים שני קשרין על נימה אחת והווה חציצה (הלכ' פסוקי' לתלמי' רב יהודאי גאון, 103). וכשהיא סורקת את שערה לא תקשרם לראשי ציציות (והזהיר ויקרי, עח., מלורע). — *ציצית לשון [2]: גורסין שיתא סידרי על ציצת לשון (ס' הקבלה לראב"ד, הול' ניבויאור, 84).

צִיק, ס"ז, ת"ר צִיקִים, — צִיקֵי קדרה, תבלין הניצוק בקדרה לצרכי התבשיל: משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה, אם תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער (רב ילחק, פסח' נו.). מלמד שירד להם לישראל עם המן ציקי קדירה (רב חמא, יומא עה.). מעשה בכלתו של נקדימון בן גוריון שפסקו לה חכמים סאתים יין לציקי קדירה מערב שבת לערב שבת (ר' יוחנן, כתוב' סה.). לא נצרכה אלא שעשאן (את העור והשליא) ציקי קדירה (רבנ"ח, חול' עז:). ודינר צורי של זהב היה יוצא לה (לבת נקדימון) מע"ש לע"ש לציקי קדירה (אדר"נ ו). ויהי לחם שלמה וכו' הללו לציקי קדירה אבל לסעודתו לא היתה בריה יכולה לעמוד (רב ילחק, פסיק' ר"כ, את קרבני לחמי, בובר, כח.). [3]

1) בערב' ההמונית שׁוּשׁ, שושה במשמ' זו.

2) [אולי במשמ' צִיּוּץ לשון, צפצוף לשון?]

3) [בתחכ' לר"י חריזי כתוב: נרפא חלי לבם ורם שיאם כי הוא צבי חולם וציק חלים (ל, 24).

א. °צִיקָה, ש"נ, — כמו צוקה, מְצוּקָה: יפה לקרחת ולכל מי שיש לו צ י ק ה עד מות (חכק, 157).

ב. °צִיקָה, ש"נ, — כמו יְצִיקָה: השקל מ ה צ י ק ה מרוסה ו מ ה צ י ק ה מְרוֹמָמוֹת אדוננו הדוכוס וכו' (אברהם הרופא, שלטי הגבורים, סא.). כידוע לאומני ה צ י ק ה (הוא, שם סא:).

°צִיקָן, צייקן, צויקן, תוש"ז, — צר עין, קמצן, geizig, Geizhals; avaro; stingy, miser: ה צ י ק נ י ן שורפין אותו לפני הבירה בשביל להנות מעצי המערכה (פסח' ז ח). להודיע לבא אהריו שהוא צ ו י ק ן (רבי ירמיה בשם רבי הילא, ירוש' שם ז ח). — ובסהס"א: פי' ורדינא מקום ואנשיה צ י ק נ י ם וצרי עין ומקפידין זה על זה בין ככר גדול לככר קטן (ערוך ערך ורדינא). אנשי ורדינא, צ י ק נ י ן היו (רש"י, ערוב' מט.). ואנשים צ י ק נ י ן וצרי עין בממונן היו (הוא, ביצה כז., ד"ה אמי ורדינאה). מה אומרים ה צ י ק נ י ם, בכל עת יהיו בגדיך לבנים[1] (עמנואל, מחב' ו, 50). ועל צ י ק ן אמר שלמה ע"ה אל תלחם את לחם רע עין (אורח' לדיקים, שער הליקנות, כב:). לכן ידקדק אדם בעשרו בעצמו ויהיה נדיב במקום שראוי לו להתנדב, ובמקום שאין ראוי לו להתנדב יהיה צ י ק ן וכילי (שם שם, כג.) אבל הדבר ידוע שמקפידין מאד ומונין הימים והשעות על פיהן ישלם המעות ולא זו בלבד בחוב הנעשה על משך זמן יותר מלהצריך אלא אפילו הנעשה לשלם מיד בהראותו אינו יוצא מידי איסור אצל הסוחרים ה צ י ק נ י ן וקפדנין המדקדקים ורואין אם המוכר נדחק וצריך למעות דמוזיל גבייהו (ר"י עמדין, שאילת יעבץ א לח, לב:). אנא ה' ידעתי אורח הגונים, הרחיקני דרך צ י ק נ י ם, והורני נתיב ותרנות, הסר ידי מפורענות (יאיר בכרך, שו"ת חות יאיר, אבא ה' ידעתי, אסרי פי' רלט, לה.). ואנכי נסיתי לפתוח במפתח שלך ארגזים של אלה ה צ י ק נ י ן ואיננו הולמם (יל"ג, חגרות א כה, 105).

°צִיקָנוּת, ש"נ, — תכונת הציקן, צרות עין, כילות, Geiz; avarice; stinginess: אנשי וורדאן היו ידועין ב צ י ק נ ו ת ובצרות עין (ר"ח, ערוב' מט.). ואי איניש תקיפא הוא דלא יהיב מתנה, ״ אדם חזק ב צ י ק נ ו ת שאינו מוותר לאדם בפרוטה (ערוך ערך חקף). וצריך האדם שיגביר המדה הזאת על אשר כנגדה ר"ל מדת ה צ י ק נ ו ת מפני שאין הגדולים בבני אדם המפורסמים בחשיבות רואים שמדת ה צ י ק נ ו ת משובחת (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג יז, מג.). ואין ה צ י ק נ ו ת ממדת החשובים וראוי למי שהוא מן החשובים שיתרחק מן המדה הזאת ולא יתנהג בה בשום ענין (הוא, שם שם, מה.). ה צ י ק נ ו ת זאת המדה המגונה ברוב עניינים (אורח' לדיקים, שער הליקנות, כב:). הפזרן אחר הפזרנות, הציקן אחר ה צ י ק נ ו ת (שם, שער השקר, סג:). ראינו בספרים כי איש היה כילי בתכלית אשר ברוב צ י י ק נ ו ת ו אסף כסף וזהב ומעות אשר לא יספרו מרוב (ר"י"א מודינה, למח לדיק עו). — ואמר המשורר: והדאגה ו צ י ק נ ו ת וקנאה ושנאה וחרטה לעפרים (ר' לוי ב"ר גייס, בתי הנפש והלחשים).

א. צִיר, ש"ז, מ"ר צִירִים, סמי' צִירֵי, כנ' צִירַי, צִירֶיהָ, — כאבי היולדה קרוב לְהַלֵּדָה, Wehen e. Gebärenden; travail de l'enfantement; labour-pains: ונהפכו על האשה צִירֶיהָ, התחילו הכאבים: וכלתו אשת פינחס הרה ללת ותשמע את השמועה אל הלקח ארון האלהים ומת חמיה ואשה ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צִרֶיהָ (ש"א ד יט). — ובהשאלה גם לִזְכָר, במשמ' נבהל מאד: נהפכו צִירַי עלי ולא עצרתי כח (דני' י טז). — ואחזוה צִירִים, ובהשאלה לזכר אֲחָזוּהוּ צִירִים: על כן מלאו מתני חלחלה צִירִים אחזוני כְּצִירֵי יולדה (ישע' כא ג). ונבהלו צִירִים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון (שם יג ח). — ובמדר': וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם ויאחזו אותם צ י ר י ם כ צ י ר י יולדה (פסיק' רב', קומי אורי, קסג.). — ובסהס"א, גם ביחיד, ואף במשמ' כאב בכלל: וכאשר השלמתי שירתי ראיתי כי בשירי לא ירפא צ י ר י ובהגיוני

[בתקונים שם (עמ' 473) מצע לגרס: ו צ י ק הֶלִים, ואינו מסתבר. אך כנראו נתחלפו המלים הדומות, וצ"ל: והוא צוק חֵילָם וצבי חֱלָיִם, מלשון חלי כתם.]

[1]) [כרודי בהוצאתו, עמ' קעג, באר: בגדים צבועים היה מחירם רב, ע"כ. ואולי הכונה שהציקנים מתאוים שבגדיהם יהיו תמיד לבנים ולא יצטרכו לכבסם או להחליפם.]

לא יסור יגוני ונגינתי לא תעביר עגמתי (ר"י חריזי, תחכ' ו, 77). וכשמעי מליו בכיתי לציריו וחיליו וכו' (שם כג, 214). ובעודי מתחולל בצירי ונגעי וכו' שמעתי קול דופק (שם מ, 314). קורות הזמן תקעו בלבי ציר נאמן [1] (שם מח, 376). מי שיעלים חליו וציריו נעדר מזורו וציריו (מוסרי הפלוסופים א ה).—ואמר המשורר: והנה שברו צירים עצמי ולמה תשברו כסות וכדים (ר"ש הנגיד, עלי מה אקרעה, ברודי, 70). שלח לך לבו מקום קדשו ושם ציריו כמו ציריו (רשב"ג, אולי דמעות, שירי שלמה יא, דוקס, 21). תרופה בפניו ומזור בעיניו וגלעד במעניו צרי בו לכל ציר (רמב"ע, תרשיש א, 23). בקשו אנשי חשק וראו על תבל אם יולד זכר כי ימצא כל חושק צירי יולדה אם עפרו זכר (שם ז, 43). חפק צרי ומרפא לחזק ציריה והנשא וצפה לעצם שבריה (הנ"ל, ידוה נפש, שעה"ש 77). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר"י הלוי, מה לך, שעה"ש 92). מרפא נגעי צירך יהי צירך (ראב"ע, אחות נגע תוכך, איגר 144). יבוא אדונך אז יביא לציריך צרי ויקנך וישלח אסיריך (הנ"ל, יעלה יפת קיל, שם 148). יודעיו מכל עברים לו יאתיו למצוא לצירום צרי בעת יחליו (הנ"ל, איך יסליו, שם 190). צירים אחזוהו וקרחת בעת סעד בביתו אכסני פעמים (הנ"ל, באתי ביום לוס, כהנא א, 15). לך שברי רפא שברי ואת צירי ומכתי (הנ"ל, לך אלי, שם שם 204). בן איש בטח על צורך יום צירך כי בו יגעים ימצאו מנות (ר"י חריזי, תחכ' ע, 91). אשר יסוב זמן עליו בציריו יבקש לו צרי מרפא לציריו (שם לו, 380). אשר יבטח בתהפכות זמנו יהיה נוקש ויתחל בצירו (הנ"ל, הענק, אות ב, פי זכרון להרכבי). ושטטתי לבקש מנדיביו ארוכה אל חלי לבי וציריו (הנ"ל, איתיאל מחב' ח, העבד והשפחה, מלאכ' השיר לכיגואר, 72). באפו יש חמת מות לכל חי וברצונו אמת מרפא לכל ציר (חרוז' מטותפ', הוצ' ברודי, הקדם ב ג). דע כי הקיטך אל למושיע בדורי ותתבושת לצירי ולכאב זמני צרי (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 263). צירי נדוד יאחזוני רעי חונוני חונוני (ר"י נג'ארה, לירי כדוד, עולת תמיד יט). ידיד נפשי בך חשקי, צרי תשלח לציר לבי (הנ"ל, ידיד נפשי, שם לח). ציר אין מזור לו ותריה (ר"י פרכטים, מחק ספתים, 73). צורי, מאד צר לי, לציר אין צרי (שם 92).

ב. **צִיר** [1], ש"ז, מ"ר צִירִים, צִרְיְךָ, — שָׁלִיחַ באיזו שליחות חשובה, messenger; messager; Bote:

השלח בים צִירִים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים וכו' (ישעי' יח ב). ותשלחי צִרַיִךְ עד מרחק ותשפילי עד שאול (שם נז ט). שמועה שמענו מאת יי' וְצִיר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה (עבד' א א). מלאך רשע יפל ברע וְצִיר אמונים מרפא (משלי יג ז). כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו (שם כה יג). — ואמר הפיטן: ראה יראו כן צוררים רומס צורים בשלוח צירים (ר"א קליר, קמי קהלך, קרוב' פסח). ואמר המשורר: שלח לך לבו מקום קדשו ושם ציריו כמו ציריו ולא יצלחו (רשב"ג, אולי דמעות, שירי שלמה יא, דוקס, 21). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר"י הלוי, מה לך, שעה"ש, 92). פתאם בא ציר לבצר בציר (הנ"ל, יפעת מלכי, שם 107). מרפא נגעי צירך יהיה צירך כי רוכב על עירך יושיב עירך (ראב"ע, אחות נגע תוכך, איגר 141). וישלח אל צירים בגויתך לצירים (הנ"ל, אוכיחה נפי, שם 206). — ובפרט משה שלוחו של הקב"ה, או משה ואהרן, ואמר הפיטן: עד כי גמרו (המצרים) רשעם כאשר גזרת ונאצו למול ציר אשר בחרת (ר"א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח). צורת מטבע כחו אבי חוזה צוה צור לציר כן תת מתן זה (הנ"ל, מעתיק, קרוב' שקלים). צפונה (פרה אדמה) לטהרת עם אל עזר, צוה צור לציר צר צרורה לאלעזר (הנ"ל, ממרה, קרוב' פרה). לאה ציר ופחד, ותר מעת לעת ספור אחד (הנ"ל, אבי כל חוזה, קרוב' החדש). ויאמרו במועל ידיהם זה יי' קוינו לו, וימללו צירים לצר, שלחנו אשר כל יצר, שלח עמו מעצר (ראב"ע, מי כמוך אל, איגר 229). הציר הגברתו כאריה, הודעתו עתה אהיה ובשעבוד מלכיות אהיה (מכמס ברי מכיר, אחור וקדם, זולת הפסקה א).—

1) [עפ"י מכות נאמנות, חלים נאמנים (דבר' כח נט) ועפ"י ציר נאמן (משלי כה יג).]

1) [לדעת אחרים קרוב השם לערב' צאר, ציר [2], ואחרים מזהים את השם עם הארמ' עיר (דני' ד י וכו') במשמ' מלאך, וכך נראה יותר.]

2) صار, صير

אמר המשורר: ארבעה עמדו על הים צור וציר צאן וצר, צר חציק לצאן, וצאן צעק לציר, וציר חנן לצור, וצור צוה לציר, צא וחלץ צאני מיד צר (ראב״ע, ארבעה עמדו, כהנא א, 167).—"ציר מות, מלאך המות, ואמר המשורר: כי בלשונו ובהגיונו צירי מות וצרי חיים להט חרב מתהפכת לשמר דרך החיים (ר״י חריזי, תחכ' א, 17). וציר מות בבא לשחית בשרו אוי לא ימצאו מרפא לצירו (רמ״ע פלקירא, הקדי המבקש). — "ובמשמ' ציר ממלכה, Gesandter; ambassadeur; -dor: ויהי האיש לפנים ציר געואנדטער) ממדינת נארדאמעריקא (בכורי העתים תקצו, 45). גם ישלחו לשם עמי איראפא אשי בים מסחרים צירים (קאנזולען) אשר ישגיחו על מסחרם (ר״ם בלוך, שבילי עולם א, כב:). אנשי איראפא יעמדו ברבר המשפט תחת צירים מאת מלכיהם (שם ב, ט:).

צִיר, ש״ז, כנ' צִירָהּ, — צִיר הַדֶּלֶת [1]), בליטה מתחת ומלמעלה כעין ידה בהדלת שהיא נכנסת לתוך הצנור ועליהן הדלת סבבת, Türangel; pivot; hinge of a door: הדלת תסוב על צִירָהּ ועצל על מטתו (משלי כו יד). — ובתו״מ: מחזירין ציר התחתון במקדש אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור (עירוב' י יג). הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד (מו״ק א י). כל כלי מתכות שיש לו שם בפני עצמו טמא חוץ מן הדלת ומן הנגר ומן המנעול והפותח שתחת הציר והציר והקורה והצינור שנעשו לקרקע (כלים יא ב). דלת הנגררת ומחצלת הנגררת וקנקן הנגרר בזמן שקשורין ותלויין נועלין בהן בשבת ואין צריך לומר ביום טוב, אמר אביי ביש להם ציר (עירוב' קא.). מירושלים ליריחו י' פרסאות וציר דלתות ההיכל נשמע בשמונה תחומי שבת (רבב״ח, יומא לט:). במה דברים אמורים (שאין מחזירין את התריסין ביו״ט) בשיש להן ציר, אבל אין ציר דברי הכל מותר (ביצ' יא:).—*וצירים בגוף האשה, חיק האשה: שמא באשה בדקתם שהוסיף לה הכתוב שני צירים זכ' דלתות (ר' ישמעאל, בכורי מה.). כשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנאמר ותכרע ותלד כי

[1]) בארמ' ציר, צירון.

נהפכו עליה ציריה [1]) (ר' אלעזר, שם שם; ר' פקינא, מד״ר ויקר' יד). — *וצירי בשר באיש: ובאיש ליכא, והכתיב צירים אחזוני כצירי יולדה, צירי בשר, והכתיב אדני במראה נהפכו צירי, הכא נמי צירי בשר (אביי, בכורי מה.). — ובסהמ״א: שיהיו צירי הידות חרוצים מצדיהן (רש״י, שמות כו כד). וקראו אבנים בלשון שנים לענין הצירים שהם כפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדלת וכו' והצירים הם לאשה כצירי הרחם כי צירים שם משותף יאמר לצירי הדלת ויאמר לחבלים (שרשי רד״ק, אבן). — "ומ״ז צִירַיִם של הדלת: ואמר (ישו) לאמו כשלמדתי בבה״מ שמעתי רפואות השינים כך היא, תלך אם החולי ותניח דהיה בין ציריים לדלת והחולי יניק מרדיה וירפא, אמרה אמו קום בני ואני אניח דדי בין ציריים ואתה תניק, והלכה והניהה דדיה בין ציריים, ויקום ישוע ויסגור הדלת עם הדד וכו' (תולדות ישוע, 32).—ואמר הפיטן: חרציו בגלגלו וצירי צריחו ונשמע קולו בבקעת יריחו[2]) (מאיר בר' ילחק, תפלה תקה, סליחי ער״ה). —ואמר המשורר: אמת לו צדקה תסובב כדלת והן הגביר לה לברו יהי ציר (רמב״ע, תרשיש א, 23). [3]) —"ובמשמ' קֹטב הארץ, Pol; pôle; pole: ושתי הנקודות של ראשי הבריח או תקוטר הן צירי העולם, האחד ציר הצפוני והשני ציר הדרומי, והמחקרים קורין לו קוטב הצפוני וקוטב הדרומי, אשר על השני הצירים האלו יסובבו כל התשעה גלגלים כולם (ר' דוד גאנז, נחמד ונעים א כח). שתרע

[1]) [כנראה הבינו בטוי זה במשמ' הפיכת אברים ממש. ועי' גם פרוים, Bibl.-Talmud. Medizin, עמ' 129.]

[2]) [עפ״י המספר בתלמו' (יומא לט:), עי' לעיל.]

[3]) [בירושי' (פסח' א א) כתוב: אסרטיוטות היו שומרי צירין בירושלים וטבלו ואכלו פסחיהן לערב, ע״כ, וכן במק״א (שם נזיר א ג): איסטרטיו' ושומרי צירי' היו בירושלים וכו'; ובתוספת' (פסח' ז יג): אצטרדיות ושומרי צורים היו בירושלים שהיו טובלין ואוכלין את פסחיהם לערב. ועל כל פנים קשה להגיה (כדעת המלונים) שבטוי זה, הבא בהקבלה אל אסטרטיוטות, כלו' אנשי צבא, יתכון לשומרים על צירי הדלתות דוקא. ואולי הנכון: שומרי חצירין (השוה: חצר המשתמרת (ב״מ יא.), ובמקרא: וגם תשמר את חצרי (זכר' ג ז)) והואיל ובטאו הצירין, ראו כאן הא הידיעה, כבהרבה מקרים אחרים, והשמיטוה.]

שנמצאו בכדור הארץ בצד צפון שני מיני צירים הא' נקראת ציר העולם וכו' והציר השנית החדשה תקרא ציר מאגניט"ה (שם לא). וב' נקודות הקצוות אשר בפאת צפון ודרום המצויירים בדמיונך כאלו עליהם תנוע ותסוב מרוצתה המה יקראו צירי או קוטבי הארץ (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, דבר אל הקורא, 7).—"ובשטח, ציר הָעִגּוּל, מרכז העגול, Mittelpunkt, centre ; Zentrum: ושטח העגול הוא המקיף אותו קו אחד ובאמצעיתו נקודה שכל הקוים הישרים היוצאים ממנה אל הקו המקיף הם שוים זה אל זה והנקודה הזאת נקראת ציר העגול ונקראה בלשון הערבי מרכז (לחב"ם הכסיא, ספור המשיחה והתשבורת א, עמ' 9). אם יהיו שני קוים נפגשים בתוך העגול ולא יהיה אחד מהם עובר על ציר העגול וכו' (שם שם, 17). ובידוע שהקו הזה עובר על ציר העגול והוא קוטר להעגול (שם ג 66,7). —"ונהוגה היום המלה ציר במשמ' גליל ברזל שגלגל העגלה מסתובב עליו, סֶרֶן, axis ; axe ; Achse, וציר הארץ במשמ' סרן דמיוני שכדור הארץ מסתובב עליו.

ד. צִיר, ש"ז, מ"ר צִירִים,—פֶּסֶל: בושו וגם נכלמו כלם יחדו הלכו בכלמה חרשי צִירִים (ישע' מה יו). וירדו בם ישרים לבקר וצירם[1] לבלות שאול מזבל לו (תהל' מט יד).

ה. צִיר, קל לא נמצא.

—התפ', יִצְטַיֵּר, — הִצְטַיֵּר האדם, עשה עצמו ציר ושליח: ויעשו גם המה בערמה וילכו וַיִּצְטַיָּרוּ[2] ויקחו שקים לחמוריהם וכו' וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגל ויאמרו אליו ואל איש ישראל מארץ רחוקה באנו ועתה כרתו לנו ברית (יהוש' ט ד—ו). —ואמר המשורר: יבכו מלכיה עלי ציר נאמן יועצו אתו ויצטירו (רשב"ג, בימי יקותיאל, בכודי, 19).

צִיר, צִיה, עי' צִר.

***צַיָּר**, ש"ז,—אמן, יוצר הצר צורה, Bildner, Bildhauer; sculptor ; sculpteur, ואף מציר צורות בדיו ובצבעים, Zeichner, Maler ; dessinateur, peintre ; draftsman, painter : חוט המשקולת שנים עשר וכו' של סיידין ושל צייריןכל שהן (כלים כט ג). יש לציירים סממנין שהן צרין צורות שחורות ולבנות ובינוניות (נגע' ג א). מנהג בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים, והקדוש ברוך הוא אינו כן, צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים, והיינו דאמרה חנה אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו, מאי אין צור כאלהינו, אין צייר כאלהינו (ברכ' י.). צייר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים טובים שסייעו אותו, תוהו ובוהו וחושך ורוח ומים ותהומות (פילוסופוס אחד לרבן גמליאל, מד"ר בראש' א). לשני צייריין, זה צר דמותו של זה וזה צר דמותו של זה (שם ויקר' יד). צור ילדך תשי, יוד של תשי זעירה, תש ידי הצייר, א"ר אבהו למה הדבר דומה לצייר שהיה צר איקונין של מלך, בא לגמור הפרצוף אברו לו מת המלך ועמד מלך אחר, כיון ששמע הצייר כך נתרשלו ידיו התחיל אומר מה אעשה מאלו הסמנין אם אצור אותו בצורת המלך הראשון או בצורת השני (שם במד' ט). כתיב וייצר ה' אלהים את האדם, מה תלמוד לומר אשר יצר, אלא הצור הוא צייר נאה, כביכול מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי וצורה שציירתי (רבי יצחק בר מריון, שם קהל', ופניתי אני).—ובסהמ"א: ועין רואה תראה בה חזיונות נפלאים לא יתארם הצייר בשרד ולא יכתבם סופר מהיר בחרט אנוש (משו, אהבת ציון י, 80).—°°צַיַּר־אור, עושה צורות בפעולת האור, צַלָּם, Photograph ; photographe(r).

***צִירָה**, ש"נ, מ"ר צירים,—כמו ג. ציר, צִירַת הדלת וכדו', סיבוב הדלת על צירה והקול הנשמע בסיבוב[1]: וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, והלא כל הקולות מן הרוח הם כצירת הדלת וכצירי העגלה[2] וכצירת גלגל הריחים וקול השופר אבל אינו דומה קול זה לקול דבור (בכללוני לילירה א, 179).

---

1) [כך הכתיב; קרי וְצוּרָם, עי' ה. צור.]

2) כך בנסחה המסורה, ופרשו כך רב הקדמו' וקצת החדשים. אך קצת החדשים מגיהים ויצטידו כמו בפס' יב.

---

1) [השוה בלשון חז"ל: וציר דלתות ההיכל נשמע (יומא לט:).]

2) [שיש בה ציר או צירה בכל גלגל וגלגל.]

צֵירָה, צֵירֵי, צֵרֵי, צְרֵי, צְרִי[1]) ש״ז, — שם אחת התנועות הקו/יות בלשון העברית, שסימנה בנקוד הבבלי העליון כצורת שתי נקדות זו על יד זו מעל לאות, כזה: אٚ, ובנקוד הטברני שתי נקדות מתחת לאות, כזה: אֵ: ומבטאה כמו e קצרה או ארֻכה[2]) ברֹב הלשונות, ונקרא גם קמץ קטן[3]), או שתי נקדות[4]): שם הנקדות קמצה פתחה צְרֵי סגול חלם שרק חרק (דקד' הטעמ' לבן אשר סי' י, עמ' 12). וקמץ ופתח וחלם וסגל וחרק ו צ ר י ושרק (גוף הערבי של פי' יצירה לרסע״ג). ב צ י ר י[5]) חד כתיב י וחד כתיב ה (מסורה לאסתי א יד). ואמר בהעתקת החרק אל הֶצֵרִי למֹנִי אשור שהוא בחרק הועתק אל צֵרִי באמרו סורו מֵני דרך הטו מֵני ארח, והועתק החרק אל הצרי ומכל קיבוץ כמו דרכִים ומלכִים ונהיה צרי באמרו דרכיה דרכֵי נעם וכו' (דונש, ספר על רסע״ג 107). אבל נעתק מן הקמץ אל הצרי שהוא מן קמץ גדול לקמץ קטון, ואילו היה אמת מה שאמר שהיו נעתקין מן החרק שהיא נקודה אחת אל הצרי שהוא שתי נקודות וכו' (שם שם). העלה הזאת וכו' המונעת מהקמצות במלות האלה ר״ל העתקת הצרי אל הפתח וכו' ונמנעו העברים מהשיב מה שיצא מן הצרי אל הפתח אל הקמצות מפני שדעתם בהעתקת שער ארץ וזולתו מהפתחות אל הקמצות לפאר המלה ולהעתיקה אל מדרגת עליונה, ו ב צ ר י חלק לפאור כי הוא קמץ קטן כאשר יש בסגול הלק לפתחות כי הוא פתח קטן וכאשר ירד מה שיצא מ ה צ ר י אל הפתח ממדרגתו, לא ראו שישיבוהו אליה (ר״י א״ת, הרקמה[1]) ו, 41). ושמירת כל נכרי מקמ״ץ ופת״ח וציר״י וסגו״ל יוצא מן ההקשה (הוא, כוזרי ג כא). עדה שהיא לשון עדות הע' ננקדת ב צ י ר י שהיא קמוצה קטנה (שכל טוב, ברא' כא ל). כי אלה מן שְׁאֵל יְרֵשׁ ב צ י ר י כי ה צ י ר י והסגול והחירק קרובים ויבא זה תמורת זה (בשם ר' יעקב בן אלעזר, רד״ק, מכלול, ליק, ז.) התנועות הם חמש וכו' השנית אֵי ושמה צירי ונקראת גם כן קמץ קטן (שם, קלו.). שם החמישי צירי וכו' והוא שתי נקודות זו בצד זו בשוה תחת האות וכו' ונקרא צירי שכן קוראין רבנן לשוקת שבוקעת מן הנהר צירתא לפי שהיא בוקעת ועוברת כן זה המלך בוקע בין השנים ועובר שם (הוריה הקורא, דרנבורג, 55). ומזין חסר אלף, גם הצרי אשר תחת המ״ם משפטו להביא יוד או אלף, ולפעמים תכנס האלף תחת היוד כמו והאזניחו נהרות כי הצרי אשר תחת הה״א יבוא עמו האלף בתנועה מורגשת (פי' משלי לר' זכריה מברצלונה יז ד, הספר ג, 284). ותמורת חטף סגול שלנו יבוא צ י ר ה הטוף נחי[2]).

---

[1]) [הכתיב צֵירָה או צֵירֵי הוא הרווח היום, אך לפי העדיות הקדומות ביותר הכתיב המקורי הוא צֵרִי או צְרִי ע״ם חֲצִי או לְחִי, צורת הפסק מן צְרִי, חֲצִי, לְחִי או כבינ' ארמ' צְרֵי. וכנראה נולד השם כאחד התרגומים הארמיים למלה הערב' כַּסְרָה a), כלו' שֶׁבֶר (עי' גם ערך זה), כשם לתנועה i בערב', ונתיחד אך אח״כ לתנועה זו בפרט. ונגזר השם כדעת רבים מן צרי, צריא, במשמ' סדק וקרע אף בארמ' שבתו״מ ובסור'. ועקר משמעו של השם היא סדיקת השפתים (או השנים) בנגוד אל קבוץ (או קמוץ) שפתים, ופתח, שהוא פתיחת השפתים, ואל חירק, חרק, שהוא חריקת שנים.]

[2]) [על פי מקורו (השוה סֵפֶר – סִפְרִי, בֵּרֵךְ לעמת שִׁלֵּם,) הצירה הוא תולדת החירק, ובמבטא רֹב היהודים נבדל צירה מסגול הקרוב לפתח, והוא נבטא בנטית לחירק כפ סגורה. אך אין לבטאו, אף כשאחריו יוד, כגון בֵּית כאלו בתוספת יוד, שהרי אין נקוד ליוד זו, ואף אינה נכתבת אלא לשם שמירת הצורה העקרית של המלה (בַּיִת), וכן לא יבטאו ויו במלה מות, וכן בערב' המדברת המבטא בֵּת, מֹת.]

[3]) [עי' ערך קָמָץ.]

[4]) [אם בקמץ נכרים ואם בפתח נאמרים ואם בשלש נקדות קשורים ואם ב ש ת י נ ק ד ו ת נכרים ואם באוֹ ואוּ ואִי נפתרים (דקד' הטעמ' לבן אשר סי' ו, עמ' 6).]

[5]) [בכתבת רֵאִי, רֵאֶה.]

a) كسرة

---

[1]) [גם בגוף הערבי של ספרי ריב״ג נמצא השם צרי בצורתו העברית בתוך משפטים ערביים (מסהלסק, 38; רסאלה אלתקריב ואלתסהיל, 284).]

[2]) [ר״ש פינסקר מתכון לצורת הצירה בנקוד הבבלי בבואה באחת משלש האפשריות: א) בהברה פשוטה או בהברה מרכבת מטעמת, ב) בבואה בהברה מרכבת מחמת דגש ובלתי מטעמת, שאז בא סימן החטף (השוא) מעל לסימן התנועה, ג) בבואה בהברה מרכבת מחמת נח ובלתי מטעמת, שאז בא סימן החטף מתחת לסימן התנועה; וכן קימות שלש הצורות בשאר סימני התנועות, עי' שם בלוח שאחרי עמ' 12.]

(ר״ם פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 17). צ י ר ה חטוף דגושי[1]) לא מצאתי יותר מן אלה הב׳ מלות (סס, 18). באנק ב צ י ר ה וחטף צ י ר ה[1]) (סס, 74). —ומ״ר, צֵירִים, ואמר המשורר: וקמץ הפתח ושמו ידים ויעל הקבוץ מעלה מעלה החירק יאחזוהו ב צ י ר י ם (בסס קדמון, י.).

***צֵירָן,** תוס״ז,—חולה באחת ממחלות העינים[2]): סכי שמש וזוגדם ו ה צ י ר ן ושנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין (בכורי ז ג). - נק׳ צֵירָנִית, מ״ר צֵירָנִיּוֹת, עינים צירניות: הצירן עיניו תרוטות ו צ י ר נ י ו ת דומעות דולפות טורדות (בבלי סס מד.).

***צֵית[3]),** מה״פ,—לצד, כלפי, gegen; vers; towards, ואמר הפיטן: פֹּרַעַת דין ענמים, צודה מחבלים כרמים, קולעת עד צ י ת רמים, רוטשת עד חוג תהומים[4]) (מטה ברבי קלונימוס, אלוליס מפרק, יול׳ אהרון פסח). בהיכל רוטפש בצחנת חרמים, רפסו ידלה עד צ י ת מרומים (יוזן הכהן, כלכול לסס, מהז׳ איטלי׳ א, קס.).

***צַיְתָן,** ס״ז, נק׳ צַיְתָנִית, — אוהב להקשיב לשיחות אחרים, סקרן לשמע, neugierig; curieux; curious, eavesdropper: ארבע מדות בנשים, גרגרניות ו צ י י ת נ י ו ת[5]) וקנאיות ועצלניות וכו׳ צ י י ת נ י ו ת[5]) מנין, דכתיב ושרה שמעת, שהיתה

1) [עי׳ בהערה הקודמת.]

2) [הוראת המלה (עי׳ פרוים-Biblisch-talmu dische Medizin עמ׳ 307; קוטלמן, Ophthalmologie עמ׳ 149) מוטלת בספק. לפי ת״י לבראש׳ כט יז, ועיני לאה רכות, הוון צ י ר נ י י ת ן, הוא כנראה שם כללי לחלשת העינים. ופרש רגמ״ה (בכורות מד.): צירניות, שעגול אותו מקום שהעין מונה בו, ע״כ. וכן פי׳ רש״י. והרמב״ם (פי׳ המשניות, בכורות ז ג): וצירן מי שעיניו דומעות או שנוזלים קצת עיניו תמיד והוא מה שאמר בפירוש השם הזה דמעות זולפות. ועי׳ גם הערת בֻּבר בלקוטים מס׳ המספיק לתנחום ירושלמי, עמ׳ קמה.]

3) [ע״פ הארמי שבִתרגומים.]

4) [ע״פ מדרש תנחומא בובר (אמור ט): וכד זבינית לך חורבה וכל מה דְאית בה זבינית מתהום ארעא עד צ י ת שמיא, ע״כ. ושכיחה המלה בתרגומים הארמיים.]

5) [כך לנכון בדברי׳ רבה, ליברמן; ובמד״ר שבדפוסים (דבר׳ ו): צ ו ו ת נ י ו ת.]

מציית למלאכים (ר׳ לוי, דבר׳ רבה ליברמן, 106). כשבא הקדוש ב״ה לבראת חוה היה מתבונן מהיכן לבראת אותה וכו׳ אמר הקב״ה לא אברא אותה וכו׳ ולא מן העין שלא תהא עינה רמה, ולא מן האזן שלא תהא צ י י ת נ י ת[1]) וכו׳ (ר׳ יהושע דסכנין, סס סס). — ובמשמ׳ חיובית, בעל משמעת, השומע לדברי האל וכדו׳, gehorsam; obéissant; obedient: ועל פתחינו כל מגדים, אלו המידות הטובות שלמדו ישראל ע״י הצרות והשמדות, חדשים גם ישנים, ישנים שהיו מעולם רחמנים, בישנים גומלי חסדים חדשים, שנעשו סבלנים, מתונים צ י י ת נ י ם (מדרש סה״ש ז יד, גרינהוט, מו.).

צֵל[1]) ס״ז, כנ׳ צִלִּי, צִלְּךָ, צִלֵּךְ, צִלּוֹ, צִלָּהּ, צִלָּם, וגם כמו סלמיס צִלְלוֹ, מ״ר צְלָלִים, סמי׳ צִלְלֵי[2]), — צֵל של דבר, הַהַבּוּאָה של הדבר וצורתו כמו שחור שתציר ממנו כשהוא עומד בפני השמש, Schatten; ombre; shadow: ויאמר אל זבל הנה עם יורד מראשי ההרים ויאמר אליו זבל את צֵל ההרים אתה ראה כאנשים (שפט׳ ט לו). הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחרנית עשר מעלות (ישעי׳ לח ח). הלך הַצֵּל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות (הוא, מ״ב כ ט). נקל לַצֵּל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הַצֵּל אחרנית עשר מעלות (יחזקיהו, סס סס י). כסו הרים צִלָּהּ וענפיה ארזי אל (תהל׳ פ יא). — וצִלְלֵי ערב, שהם נוטים, נסים: אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צִלְלֵי ערב (ירמי׳ ו ד). עד שיפוח היום ונסו הַצְּלָלִים (סה״ש ב יז).— ומשל לדָבָר עובר במהרה: ימי כְּצֵל נטוי ואני כעשב איבש (תהל׳ קב יב). כְּצֵל כנטותו נהלכתי ננערתי כארבה (סס קט כג). אדם להבל דמה ימיו כְּצֵל עובר (סס קמד ד). כי תמול אנחנו ולא נדע כי צֵל ימינו עלי ארץ (איוב ח ט). כציץ יצא (האדם) וימל ויברח כַּצֵּל ולא

1) [כך בדברי׳ רבה, ליברמן; ובמד״ר שבדפוסים (סס): צוותנית.]

2) בערב׳ ﻇِﻞّ[a]), [בארמ׳ טללא, באשורי׳ צִלּ, כאוגרית׳ טל. ובאת המלה בסמי׳ אף בצורה צֵל בשם הפרטי בְּצַלְאֵל, וכן מבטא השבעים בשם צלפחד, Σαλπααδ, כלוי׳ צַל־פַּחַד.]

3) [ובסהמ״א גם צֵלִי, עי׳ בדגמאות.]

a) ظل

יעמד (שם יד ב). כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הבלו ויעשם כַּצֵּל 1) אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש (קהל' ו יב). וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כַּצֵּל 2) אשר איננו ירא מלפני אלהים (קהל' ח יג). כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כַּצֵּל ימינו על הארץ ואין מקוה (דה"א כט יה). — ומפני שבמקום הַצֵּל אין חם שלט בכל עזו יחמו בו אדם ובהמה והוא מקום נעם בחֹרב: ויאמר האטד אל העצים וכו' ,באו חסו בְצִלִּי (שפט' ט יה). וסכה תהיה לְצֵל יומם מחרב (ישע' ד ו). שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בְצִלָּהּ 3) (שם לד יה). בְּצֵל חשבון עמדו מכח נסים (ירמ' מח מה). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צפור כל כנף בְּצֵל דליותיו תשכנה (יחזק' יז כג). בסעפתיו (של הארז) קננו כל עוף השמים ותחת פארתיו ילדו כל חית השדה וּבְצִלּוֹ ישבו כל גוים רבים (שם לא ו). וירדו מִצִּלּוֹ כל עמי הארץ ויטשהו (שם שם יב). תחת אלון ולבנה ואלה כי טוב צִלָּהּ (הוש' ד יג). ויעש לו שם סכה וישב תחתיה בַּצֵּל וכו' ויעל (הקיקיון) מעל ליונה להיות צֵל על ראשו להציל לו מרעתו (יונה ד ה–ו). יסכהו צאלים צִלְלוֹ יסבוהו ערבי נחל (איוב מ כב). כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בְּצִלּוֹ חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שה"ש ב ג).— בא בְצֵל קורתו של פלוני, נכנס בביתו, מצא בו מחסה ומפלט: רק לאנשים האל אל תעשו דבר כי על כן באו בְּצֵל קורתי (ברא' יט ח). — ובהשאלה, חסה בְצִלּוֹ של פלוני, היה לו למגן ולמחסה מפני אויב וכדו': לעוז במעוז פרעה ולחסות בְּצֵל מצרים (ישע' ל ב). ישבו ישבי בְצִלּוֹ יחיו דגן ויפרחו כגפן (הוש' יד ח). אשר אמרנו בְּצִלּוֹ נחיה בגוים (איכ' ד כ). ישב בסתר עליון בְּצֵל

1) [לפי טורטשינר (ס' היובל למרגי, עמ' 280), הכונה: כי מי יודע מה טוב לאדם וכו' ויעשם (או: ויעשנו), כְּשֶׁל אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש, כדגמת בשל אשר יעמל האדם (קהל' ח יז). ועי' בהערה שאחר זו.]

2) [גם כאן הכונה (לפי טורטשינר, שם): ולא יאריך ימים, כְּשֶׁל אשר איננו ירא, ועי' בהערה הקודמת.]

3) אולי בֵּיצָהּ [כדעת רבים.]

שדי יתלונן 2) (תהל' צא א).—וּבְצֵל כְּנָפָיו במשמ' זו: שמרני כאישון בת עין בְּצֵל כנפיך תסתירני (תהל' יז ח). מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בְּצֵל כנפיך יחסיון (שם לו ח). כי בך חסיה נפשי וּבְצֵל כנפיך אחסה עד יעבר הוות (שם נז ב). כי היית עזרתה לי וּבְצֵל כנפיך ארנן (שם סג ח). — וּבְצֵל ידו החביאו, כסהו: וישם פי כחרב חדה בְּצֵל ידו החביאני וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ישע' מט ב). ואשם דברי בפיך וּבְצֵל ידי כסיתיך (שם נא יז). — הוא צֵל של פלוני, הוא מחסה לו: יי' שמרך יי' צִלְּךָ על יד ימינך (תהל' קכא ה), — סר צִלּוֹ של פלוני מעליו, אפס כחו, לא יוכל להתקים: ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם סר צִלָּם מעליהם ויי' אתנו (במד' יד ט).— ועל חשכת הלילה: שיתי כליל צִלֵּךְ בתוך צהרים סתרי נדחים נודד אל תגלי (ישע' יו ג). — שאף צֵל לנוח שם: כעבד ישאף צֵל 2) וכשכיר יקוה פעלו (איוב ז ב).— כַּצֵּל, דמיון לחלשת בלי כח: ותכה מכעש עיני ויצרי כַּצֵּל כלם 3) (שם יז ז).--פלוני ישב לו בְּצֵל החכמה: טובה חכמה עם נחלה ויתר לראי השמש כי בְּצֵל החכמה בְּצֵל הכסף 4) ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה (קהל' ז יב). —וכתו"ם: לא ישב בצילה (של אשרה) ואם ישב טהור (ע"ז ג ח). (אילן) העולה מן הגוע, שלו, ומן השרשין, של בעל הבית, בית השלחין כל האילן כנגד המשקולת מפני שהצל רעה 5) לבית השלחין (ר' יהודה, תוספת' ב"ב א טו). מהו כחום היום, בשעה שאין צל לכל בריה 6) (ר' תנחומא, ירוש' ברכ' ד א). עד עשרים אמה את יושב בצילה של סוכה מעשרים אמה ולמעלן את יושב בצילן של

1) [וכן בשם הפרטי בְּצַלְאֵל, ובאשור' שמות פרטיים כגון אַנֵּ־צִל־בֵּל, וכדו'.]

2) [מתגעגע לצל הערב, שאז יקבל גם את שכרו (פעלו).]

3) [לפי טורטשינר (ס' איוב, לפסוק) בא יְצֻרַי במשמ' הצורות שלנגד עיני, מראות עיני כהות כצל.]

4) [לפי טורטשינר (ס' היובל למרגי, עמ' 280) הכונה: כי בעל החכמה (הוא ממילא) בעל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה.]

5) [בבלי (ב"ב כו:): רע.]

6) [במד"ר (ברא' מח): בשעה שאין לבריות צל תחתיו.]

דפנות (ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ירוש' סוכ' א א). כשאינו יושב ואוכל בצילן של דפנות (פסולה), אבל אם היה יושב ואוכל בצילן של דפנות כשירה (ר' בא בר ממל, שם שם). ולא דומה הבא טעון לבא ריקן וכו' היושב בצל ליושב בחמה (שם ב"מ ו א). הרואה את הצל זהו שורש, הרואה את החמה זהו גזע (דברי ר' ינאי, שם ב"ב ה א). צילה (של האשרה) אסור, צל צילה מותר. אי זהו צל צילה ואי זהו צילה וכו' כל שאילו תיפול והיא נוגעת בו זהו צילה, וכל שאילו תיפול ואינה נוגעת זהו צל צילה, מפני מה צילה אסור משום שהוא בהנאה, הרי הקבר אסור בהנאה וצילו מותר, הרי היכל הוא אסור בהנאה ורבן יוחנן בן זכאי היה יושב ושונה בצילו של היכל (שם ע"ז ג יג). איזו היא שעה שהשמש חם וצל צונן, הוי אומר בארבע שעות (ר' אחא בר יעקב, ברכ' כז.). אמר לו (משה לבצלאל) שמא בצל אל היית וידעת (ר' יוחנן, שם נה.). והרוצה לידע כמה גובהו של דקל מודד קומתו וצלו וצל קומתו (של דקל) וידע כמה גובה של דקל, הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קבר נועץ קנה בדי שעות ביום ויראה להיכן צילו נוטה משפיע ועולה משפיע ויורד (עירוב' מג:). מצותו דתמיד משינטו צללי ערב (רבא, פסח' נח.). אכול בצל ושב בצל ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף עליך (בשם ר' יהודה בן אילעי, פסח' קיד.). לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו, אכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו[1], וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך וכו' שיהא צילך נאה, הרי צילך נאה וכו' (תעני' ה:). לא נצרכה אלא לצל צילה, מכלל דבצל קומתה אם ישב טהור (ר' יוחנן, ע"ז מח:). כצל ימינו וכו' והלואי כצילו של כותל או כצילו של אילן, אלא כצילו של עוף בשעה שהוא עף (מד"ר בראש' מו). יושב בסתר הוא עליון על כל בריותיו, מהו בצל שדי, בצל אל, בצל רחום, בצל חנון אין כתיב כאן, אלא בצל שדי, בצל שעשה בצלאל[1] (ר"י ב"ר סימון, שם שמות לד). כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך, מהו להצילך וכו' להגן עליך להיות צל על ראשו (שם ויקר' כד). הקב"ה שהוא יושב בסתרו של עולם הוא רואה את הכל ואינו נראה הוא נתאוה ללון בצלינו (שם במד' יב). מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת חשרב, ולמה כן, לפי שאין לו צל לישב בצילו, כך ברחו אומות העולם משבת בצל הקב"ה ביום מתן תורה (בשם ר' יוסי בן זמרא, שם שה"ש, כתפוח). ואינו מהלך (קטב מרירי) לא בחמה ולא בצל אלא בצל הסמוך לחמה (ר' לוי, שם איכה א, גלתה יהודה). שלמה אמר כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ויעשם כצל, כאי זה צל, אם כצלו של כותל יש בו ממש, אם כצלו של דקל יש בו ממש, בא דוד ופירש ימיו כצל עובר (רב הונא בשם רב אחא, שם קהל' א, הבל הבלים). כצלן של דבורים שאין בו ממש (שמואל, שם שם). — *צֵל הַפָּנִים, הבבואה שלהם: אלו כוסות דיוטרמטא של כלי זכוכית שרואין צל פניהם בהם יפין ויקרין ככלי זהב (ר' פנחס בשם ר' יצחק, מד"ר אסתר, והסקוח). והמרפה ידים חזקות והמתחבה בצל עבודה זרה והמקבל מתנות מאומות העולם והמשגה עיור בדרך וכו' (ברייתא דישועה, גנזי שכטר א, 213). — ובספה"א: סר צלם וכו' ד"א צלו של המקום סר מעליהם (רס"י, במד' יד ט). ופעמים שהצל רבה על המיצל ופעמים שהמיצל רבה על הצל כשחמה עומדת בגובה הרקיע צל כל דבר הוי קטן וכשחמה בשיפולו הוי צל ארוך, הילכך מודד אף צל קומתו, ולפי מה שיראה שירבה צל קומתו על קומתו ידע שריבוי צל הדקל על הדקל או כפלים או שליש או רביע (רש"י, עירובי מג:, ד"ה וצל קומתו). הוי יודע כי הכלי שאנשי החכמה הזאת משתמשין בהם בחשבון הצל הם שני כלים, האחד מציגים אותו נצב על הארץ על זוית נצבת, וצל הקו הזה נפרש, והשני קו נטוי על עמוד נצב כגון יתד שהוא תקוע בראשו וקוראין

---

[1]) [במד"ר (במד' ג) נוסח אחר, ושם: ישב לו ונתקרר בצילו.]

[1]) [כך בדפוס', אך כנראה נשתבש הנוסח ועקר הדרוש של שדי נשמט. ואולי מיסד הדרוש על לשון הכתוב: והמלאכה (למשכן) היתה דים (שמות לו ז).]

לצלו צל השוחה (ראב״ע הכשיהו, מסכון המהלכוס ז, כ״י פריז). ודע כי הצל אשר הוא פחות ממנו (מן הדבר המצל) נקרא צל הישר, והצל היותר עליו נקרא צל הפוך (ראב״ע, כלי נחושת כ). בצללי החכמת המתופפתי ואחסה (הוא, ערוגת החכמה, כסכה ג, 58). עשה זאת אפוא בני והנצל בטרם יפוח היום וינום הצל (הוא, מי בן מקיץ, איגר, 140). הדמיון הוא הצל והצל הוא השטן והשטן הוא יצר הרע, לפיכך כשיברח הצל אין שטן ואין פגע רע וזה סוד עמוק (ר״י לטיף, רב פעלים סח, כב.) אני בצללי היכלי מסתופפת, בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפת (עמנו׳ מחב׳ ג, 20). כי כל דבר עליוני יש לו דוגמה ועניין בזה העולם והוא אליו כצל אצל המיצל ואדוק בו (ליקוטי עס פי׳ אבן יקרה ב, כ., זיקרא). — °וחכמת הַצְּלָלִים בענף מחכמת ההנדסה Trigonometrie; —ry : חכמת חלמודית הכוללת חכמת ההנדסה והצללים 1) והראיה (ישראל זמושץ, נלח ישראל, הקד׳). והנה חכמי הצללים 1) המציאו דרך לעמוד על מדת הצל ההוה מן העמוד (שם, קונטרס אחרון, כז:). — ואמר הפיטן : הסכוכה בענן צל יומם, צלליה מסוכבים כליל צל יומם (ר״א קליר, אווי, קרוב׳ ב סכות). לו דבקים ובצלו לנים, לנים מסתופפים בצל אל, משוכים אחרי אל (ר׳ משה בר קלונימוס, אלוליס, סדר אחרון פסח). סב תחזה צל יסף כלבו (ר״י גיאת, אה מחזה, סעה״ס 25). לך המציאות אשר מצל מאורו 2) נהיה כל הוה, אשר אמרנו בצלו נחיה (רשב״ג, כתר מלכות, תפלאים מעטיך). לכן אם תקטלני לך איחל ואם תבקש לעוני אברח ממך אליך ואתכסה מחמתך בצלך (שם, אלהי אם עוני). יפה מה °טבו אהליך עד כי ערבו סכות צלליך (ר״י הלוי, שמר מה מליל, דיואן ג, 139). ואמרו מכבידי עלי כי סר מעלי צלי (הוא, ירושלים, סעה״ס 117). בו אדבר מדי היותי תחת צלליו מי יגלה מי תעצומו או מהלליו (ראב״ע, אל אמת, איגר 88). ה׳ צדיק הוא כי אריב אליו ואם גרשני מצלליו עוד ישכנני באוהליו (הוא, אלוליס, שם 243). — ואמר המשורר : אל תשאלו על מה שפתי צללו כי מעלי ראשי צללים סרו, אבד יקותיאל אשר האבדים בו עתקו חיל וגם גברו (רשב״ג, בימי יקותיאל, בזודי, 14). צלי אתן ענפי אלה גם מצעי אשית כבר (רמב״ע, הרשיס ב, 82). הכון לצאת מצל בתים לישב תחת צלי שיחים (שם שם, 34). לשתות יליד כרם מוקק רק בין צללי אלה עלי אובל (שם ג, 37). כמה פגש חש אל חוטא יושב תחת צלי קורות (שם ה, 75). יצא אור יערוצו, לצללים ירוצו, ירוצו כגבורים אל מים הקרים (ראב״ע, אל אסד, כסכה א, 141). ישובון יסודותן כמראש לקדמותן ורוחו להיכלי אל וצלו נעימותיו (הוא, בשם אל, שם שם, 202). —°ובלשון הפילוסופים, בהשאלה, במשמי דמיון ותמונה בנגוד לעצם הדבר : והעצם הגשמי נמנע שישפיע עצמו לעובי הכמות ואפלתו, ואע״פ שהכמות ישפיע צלו על הגופים שהם נכחו (מקור חיים לרשב״ג ג יג). שהגופים מעצמם אין להם שום מהות ושום יופי וכו׳ ואין להם אלא צל מהמהות והיופי הבלתי גשמי (ר׳ יהודה אברבנאל, וכוח על האהבה, סב:).

צֵל, עי׳ א. צֶלֶם.

***צלב** 1), ממנו °הִצְלָבָה 2), *צֶלֶב 3), *צָלוּב, *צְלִיבָה.

***צָלַב**, פ״י, — תלה על עץ התליה כדי להמית, hängen, kreuzigen; pendre, crucifier; to hang, crucify : אין מעידין אלא עד שתצא נפשו, ואפילו ראוהו מגוייד וצלוב וחיה אוכלת בו (יבמ׳ טז ג). איזהו דם תבוסה, צלוב שדמו שותת ונמצא תחתיו רביעית דם, טמא (אהל׳ ג ה). היה צלוב או מגוייד ורמז ואמ׳ כתובו גט לאשתי כותבין ונותנין כל זמן שיש בו נשמה (תוספת׳ גיט׳ ז א). לשני אחים תאומים דומין זה לזה, אחד מלך על כל העולם כלו ואחד יצא לליסטייא, לאחר זמן נתפס זה שיצא לליסטיא היו צולבין אותו על הצלוב והיה כל עובר ושב או׳ דומה שהמלך צלוב (ר׳ מאיר, שם

1) [עי׳ לעיל בדגמאות המובאות מן הראב״ח והראב״ע.]

2) [מַצֵּל מְאוֹרוֹ, כך בדפוס׳, וי״ג : מִצַּל מְאוֹרוֹ.]

1) [מן הארמי צלב, ומכאן כנראה עבר השרש בכמה צורות לערב׳ ולכוש׳. ועי׳ Nöldeke, Neue Beitr. עמ׳ 35. ואולי קרוב : שלב.]

2) [וכשתחשוב ההקעה הנה הטוב שבקשירותיה שתקשור הכדור על השבר קשירה בסעיפים רחבים ימנעו הסרת מה שחזר וראוי שיעבור הצעיף עצמו אל סעיף אחר עליו בצליבת אל השכם האחר והנה יפול הצלבתו אל השכם העלול (קאנון ד ס א יא).]

3) [ויצרו משרש זה בזמן האחרון אף צורות כגו׳ הִצְטַלֵּב (עשה סימן צלב), הִצְטַלְּבוּת, מַצְלֵבָה, צַלְּבָן, הַצְלָבָה, ובטויים כגון מַפְּעֵי הַצְּלָב, צְלַב־הַקֶּרֶס וכדו׳.]

פסח׳ פ ז). ללסטים שהיה עומד ומנאץ אחר פלטרין של מלך ואומר אם אמצא בן המלך אני תופסו והורגו וצולבו וממיתו מיתה חמורה (מכי׳ בשלח, מסכת׳ דשירתא ז). ויאמר ה׳ אל משה קח את כל ראשי העם, הושב דיינים והיו צולבים את חטאים כנגד השמש (ספרי במד׳ קלא). כי לא כצורינו צורם, לא כתוקף שאתה נותן לנו אתה נותן להם, כשאתה נותן להם את התוקף הם מתנהגים עמנו במדת אכזריות, הורגים ממנו ושורפים ממנו וצולבים ממנו (שם דבר׳ שכג). מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר, אשתו צלובה עמו בעיר, אביו ואמו צלובין עמו בעיר לא ישרה באותה העיר (אסת׳ ב יג). מרדכי אתמול היה מתוקן לצליבת ועכשיו הוא צולב את צולביו (מד״ר בראש׳ ל). הנצלבין צולבין את צולביהן, הנהרגין הורגין את הורגיהן (רבי יוחנן בשם רבי אלעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי, שם שמות כ). לקיש לסטים בכיר לצלובים (שם קהל׳ סדרא ב, ומולא אני). שני בני אדם באים לפניך בדין איש יהודי ואיש צר ואויב, יכול אתה לצאת ידי שניהם, אלא שאתה מרומם לזה וצולב לזה (שם אסתר ב, והפתיח כדת). כמה הרוגין הוא עתיד להרוג מכם, כמה צלובין הוא עתיד לצלב מכם (דברי רבה, ליברמן, 20). במקום שקיפח הליסטים שם צולבין אותו [1]), מן ירושלים קפחו ושבו לפיכך צלבו בירושלים (ר׳ שמואל בר נחמני, פסיק׳ ר״כ, פסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפז.). — ובסהס״א: הנה היהודים אשר הרגוהו וצלבוהו ננקמה מהם תחלה (ר׳ אליעזר בר נתן, קונט׳ גזר׳ תתנו, 3). ואתם מעידים על ישו שהוכה על פניו והכרזוהו בכל המדינה כי ביום ששי היה החבל בצוארו עד חצי היום קודם שנצלב על העץ כדבריהם וגם העמיסוהו קורה לצולבו עליה (נצחון הנומר, 10). — ואמר הפיטן: פור על מפילו שב להתימהו, צלוב מגר צולבו על כי דמהו (רסע״ג, אז בגורי, סליחי׳ תעני׳ אסתר, סדור רסע״ג, שלו). לוחם ובניו הותלו צלובים [1]) כבחרוזת דגים חורזו תחובים (משלם, במתי מספר, סליחי׳ לתעני׳ אסתר). — ־הַצָּלוּב כנוי לישו: מענו ובדו מלבם וכו׳ להעמיד הגוף הצלוב, הוי ההופכים משפט ללענה שלא כמשפטיך (יהודה הדסי, קטעי אשכל הכפר, JQR III, עמ׳ 432). ואלעזר הנהרג בימי אנטיוכוס הרשע היה אחד מהם (משבעים הזקנים) וזה היה מעשה לפני תולדת הצלוב שלש מאות וארבעים ואחת שנה (סדר עולם, ניבויאר א, 174).

—נפע׳, *נִצְלַב,—שֶׁצְּלָבוּהוּ אותו: ניצלב אין מעידין עליו, נתגייר מעידין עליו (תוספת׳ יבמ׳ יד ג). לאחר שיצא לצלב, אביו בוכה עליו, אמו בוכה עליו ומתחבטת עליו וכו׳ (ספרי דבר׳ שח). ולא תאמין בחייך, זה שהוא יוצא להצלב (מד״ר אסתר, פתיח׳). אימתי שככה חמתו, כשנצלב המן (שם שם ג, ויקלוף המלך). מה כתיב למעלה מן הענין ויתלו שניהם על עץ, אף סופו של אותו האיש ליצלב (שם שם, אחר הדברים האלה). — ובסהס״א: רשע, גורלך שלך הוא להצלב על העץ (מדרש פנים אחרים על אסתר, בובר, נוסח א, הפיל פור). א״כ אי אפשר להם לפרש זה הפסוק על ישו הנוצרי לפי שהם עצמם אומרים שנתלה ונצלב מ״ב שנה קודם החורבן (יצחק בן אברהם הקראי, חזוק אמונה א מג). אמור אם המשיח נצלב וכל קרוביו נהרגו (נצחון הנומר א). ואתם מעידים על ישו שהוכה על פניו והכרזוהו בכל המדינה כי ביום ששי היה החבל בצוארו עד חצי היום קודם שנצלב על העץ כדבריהם (שם, 10). — ואמר הפיטן: חרפתם שומעים עלובים ולא עולבים, זר לא נשלבים ועליך נצלבים (שלמה הבבלי, תערוג אליך, סליחי׳ יום ג עשי״ת). —־ונִצְלָב, כנוי לישו. ואמר הפיטן: ומה לכם להעלב, על עסקי עון נצלב, נשכחתם כמת מלב (ר׳ שמעון בן יצחק, אל אל, יוצ׳ שבת ב אחה״פ). הלכו במועצות ויתגרו איש חרבו על אודות הנצלב (סליחה למאיר בן אליאב, REJ 1881, Avr.-Juin, עמ׳ 222).

—הפע׳, ־הֻצְלַב, ע״ל מְצֻלָּב, עי׳ קל הערה.

צְלָב, עי׳ צְלוּב.

א. *צלה [1]), ממנו א. צָלָה, צָלִי.

ב. *צלה [2]), ממנו ב. ־צָלָה, *צְלוֹת.

---

[1]) [ובארמ׳ (מד״ר אסתר ג, ותמן מצלבם): מן דליסטאות מקפח, תמן מצטלב.]

[2]) [נ״א: מוצלבים, הפע׳.]

[2]) [בארמ׳ צלא, בערב׳ צלא [a]), בכושי צַלַי, וכן באוגריתו צלי.]

[3]) [מן הארמי שבתו״ם.]

[a]) صلا

א. צָלָה, פ״י, אָצְלֶה, יִצְלֶה, צְלוֹת,—צָלָה בָשָׂר, הִתְקִינוֹ בָּאֵשׁ, על גבי גחלים וכדו׳ שלא יהיה חי, ויהיה ראוי לאכילה, braten; rôtir au feu; to grill, broil: גם בטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לִצְלוֹת לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי (ש״א ב יה). על חציו (של העץ הבֹער) בשר יאכל יִצְלֶה צָלִי וישבע (ישעי מד יו). חציו (של העץ) שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אֶצְלֶה בשר ואכל (שם שם יט).—ואמר בן סירא: אל תצלה[1]) בגחלת רשע פן תבער בשביב אשו (ב״ס גני׳ ח י).—ובתו״מ: אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום (שבת א י). חשיכה, יצאו וצלו את פסחיהן (פסח׳ ה י) כיצד צולין את הפסח, מביאין שפוד של רמון וכו׳ (שם ז א). אין צולין את הפסח לא על השפוד ולא על האסכלא, אמר ר׳ צדוק מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלא (שם שם ב). ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח (ביצה ד ה). ואין מלבנין את הרעפים לצלות עליהן (שם שם ז). לאוכלו (את הפסח) אין את יכול דכתיב אל תאכלו ממנו נא, לצלותו אין את יכול שלא יהא כצולה בשבת, מתוך שאת אומר לו שהוא אסור אף הוא צולה אותו כל צורכו מבעוד יום (ר׳ יוסי, ירוש׳ שבת סוף פרק א). בערב אתה זובח, כבוא השמש אתה אוכל, מועד צאתך ממצרים אתה צולה (שם פסח׳ ה א). עד כדי למלאות לו חבית מים ולצלות לו דגה ולהדליק לו נר (שם ב״מ ז א). לא אמר ר׳ יהודה (שאין השחיטה כשרה עד שישחט את הורידים) אלא בעוף הואיל וצולהו כולו באחד (רב חסדא, חול׳ כח:).—ובכי׳ עב׳ *צָלָאוֹ, צְלָיוֹ, צלייו, צלה אותו וכו׳: בישלו (את הפסח) ואח״כ צלאו, צלאו ואחר כך בישלו הרי זה חייב (תוספת׳ פסח׳ ה ט). אין צולין את הפסח בשפוד של מתכת, ואם צלאו קולף את מקומו ואוכל את השאר (שם שם ה יא). צלייו שלם ותיתכו מהו מיחזורתיה ומשתנתיה (ר׳ ליעזר ביר׳ יוסי, ירוש׳ שבת סוף פרק א). צלייו בגדי של חולין וכו׳ צלייו בהבל של קדירה וכו׳ (שם פסח׳ ז א). אילו אמר לא תאכלו ממנו כי אם צלי

1) [בכ״י: תצלח בנחלת, אך צ״ל תצלה בגחלת. ־בן ביונ׳.]

אש ולא נאמר נא הייתי אומר חיבהבו וצלייי מותר (שם שם ז ב). אם צלאן (את הדגים) עכו״ם סומך ישראל עליהם משום עירובי תבשילין (רב יוסף, ע״ז לח.). גדי שצלאו בחלבו אסור לאכול אפילו מראש אזנו (רב הונא, חול׳ לו:). — בינ׳ פָּעוּ׳, צָלוּי, צְלוּיָה, צְלוּיִים, ־יוֹת, שצָלוּ אותו: ובכולם הכהנים רשאין לשנות באכילתן לאכלן צלויין שלוקין ומבושלין (זבחי׳ י ז). הקופרצין והקפטאות והמיטליא וחמין וקליות שלהן מותרין וביצה צלויה אסורה (תוספת׳ ע״ז ד יא). ועי׳ גם צָלִי, הערה.—ובספה״מ״א: ירך שצלאה בגיד הנשה שבה קולף ואוכל עד שהוא מגיע לגיד ומשליכו, וכן בהמה שצלאת שלמה ולא חסיר לא חוטין ולא קרומות האסורות קולף ואוכל, וכיון שיגיע לדבר אסור חותכו ומשליכו (רמב״ם, מאכלות אסורות טו לב). ודגים קטנים שמלח ישראל או עכו״ם הרי הן כמו שנתבשלו מקצת בשול, ואם צלאן עכו״ם אחר כן מותרין (שם יד טז). וגדודי עוני באורם קלוני וצלוני (ר״י חריזי, תחכמ׳ יד, 151). — ואמר המשורר: יה קום לעֹברי שקץ, צלמם הולך בצלם[1]) וצלם בגחלי צלם[2]) (ר״י הלוי, קרלים בלבב, דיואן ג, 64). ונלקח מתחד עיני ונותרתי בלי בבה, כבדי בעשן תכלה ולבי על יקוד יצלה (רשב״ג, תוחלתי כנזבה, איגר 203). צלו עוד בן יונה קנו לו צמוקים (הוא, כדוד הסיר אוכי, ככהנא א, 80). תשתיגה ממתקים תאכלנה משמנים תשכבנה על צרן תצלינה ערמונים (עמנו׳, מחב׳ א, 13). — *וצלה כלי חרס, שרפו ולִבְּנוֹ באש: ודין אחד לכלי חומר שלא צלו אותם באור וכלי אבנים וכלי גללים וכו׳ (ר״א הקרקי, גן עדן, טמאה וטהרה י, קד.).

—נִפְעַ׳, *נִצְלָה, עתי׳ מ״ר יִצָּלוּ, יצולו, — נִצְלָה הבשר וכדו׳, צָלוּ אותו: אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום (שבת א י). ולא יטמיננה (את הביצה) בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה (שם ג ג). אסרו דבר שדרכו להתהפך עד כדי שיצלה כל צורכו מבעוד יום (ירוש׳ שם א). פסח שנצלה כל צרכו מותר להחזירו על גבי כירה שאינה קטומה (בשם ר׳ שמעון בי רבי, שם שם קרוב׳ לסוף הפרק). גחלים לאויר התנור נצלה לחצי

1) [מן ב. צֶלֶם עפ״י תהל׳ לט ז.]

2) [עפ״י ישע׳ מד יט.]

שעה, נחלים לאויר העולם נצלה לשעה (שם פסחי׳ ז א). מה בין נצלה מקצתו מחמת התנור מה בין נצלה כולו מחמת התנור (שם שם). נצלית (הביצה אצל עכו״ם) שלא לדעת, נשמיענה מן הדא, מעשה שנפלה דליקה באשת קנים ובאגם תמרים והיו שם חגבים ונצלו, אתא עובדא קומי ר׳ מנא ואסר (שם ע״ז ב ט). לא שנו (שירך שנתבשל בה גיד הנשה אסורה) אלא שנתבשל בה אבל נצלה בה קולף ואוכל עד שמגיע לגיד (שמואל, חול׳ צו:).

ב. *צָלָה [1], קל לא נמצא.
—פעי, *צִלָּה, — צִלָּה על פלוני, התפלל בעדו: סרסרו עצמכם בעכורי עד שתפגעו בעפרון בן צוחר, אם מתפיים מוטב ואם לאו צלו עלי (שכל טוב, ברא״ש כג ס).

***צִלָּה**, ש״נ, — כמו צֵל, המקום הנתון בַּצֵּל: סוכה וכו׳ ושאין לה שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה פסולה (סוכ׳ א א). סוכה המדובללת ושצילתה מרובה מחמתה כשרה (שם ב ב). היתה גבוהה מעשרים אמה וחוצין יורדין בתוך כ׳ אמה אם צילתם מרובה מחמתם כשירה ואם לאו פסולה (בבלי שם ד). לא שנו אלא לאילן שצילתו מרובה מחמתו, אבל חמתו מרובה מצילתו כשרה (רבה, שם שם ע:).

***צִלְהֵב** [2], פעי, צִלְהֵב, בינ׳ מְצֻלְהָב, — כמו מֻצְהָב, מבריק: בכל יום היה ריחו (של המן) גורף ובשבת יותר, בכל יום היה מצולהב בזהב ובשבת יותר (מכי׳ בשלח, ויסע ב).

***צְלוֹב** [3], *צְלָב, ש״ז,—עץ התליה הערוך שתי וערב, Galgen, Kreuz; gibet, croix; gallows, cross: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (שבת ו י). לשני אחים תאומים דומין זה לזה, אחד מלך על כל העולם כולו ואחד יצא לליסטייא, לאחר זמן נתפס זה שיצא לליסטייא והיו צולבין אותו על הצלוב (תוספתי סנה׳ ט ז). וישם על יצחק בנו, כזה שהוא טוען צלובו בכתפו (מד״ר ברא״ש נו). ויצחק היה טעון עצים כאדם שטוען את הצלוב שלו (פסיקי רב׳ לא, ותחמר ליון, קמג:).— ובפהמ״א: אוי לכם דוויים, אוי לכם סגופים, למחר יהו הורגין מכם, יהו שובין מכם, יהוא צולבין מכם על הצלוב (מדה״ג דבר׳ א כה, הקבלה). — ואמר הפיטן: פור נהפך באויבים לשלוט, צלוב הוכן אגגי לקלוט (ר׳ שמעון בן יצחק, אתה האל, סליחי׳ תענית אסתר). — ואמר המשורר: צלוב זקוף יהי סומר ובדו (עמנואל מחברות, לבי מודה, 104). ונהוגה המלה אף במשמ׳ שְׁתִי וָעֵרֶב בכלל.

***צְלוֹחַ**, ש״ז, — כמו צְלֹחִית, ואמר הפיטן: אסור להתחתן לשאת וגם ליתן עם כל בני איתן מלכך ושריך, מאמר אשר נחקק צרוף ונזדקק עובר כמו הפקק מעל צלוחיך (פיוט מפיטן שלא נודע, החלוץ ט ב, 45).

צְלוֹחִית, עי׳ צְלֹחִית.

צָלוּי, עי׳ א. צָלָה, צָלִי.

***צָלוּל** [1], ת״ז, מ״ר צְלוּלִים, צְלוּלִין, נקי׳ צְלוּלָה, — (נוזל) שצללו ושקטו השמרים שבו ועי׳ כך נעשה זך ומזוקק, abgeklärt, klar; clarifié, claire; clarified, clear: תורמין יין צלול על שאינו צלול ולא שאינו צלול על הצלול (תוספת׳ תרומ׳ ד ג). יין עכור שנפל לתוך מאה לוגין צלולין אין מוציאין שמרים שבו (שם שם ו י) משערין אותן עכורין ואין משערין אותן צלולין (שם נדה ג יח). המפלת שפיר מלא מים וכו׳ אינה חוששת לוולד וכו׳ ואפי׳ צלולין (ריב״ל, ירוש׳ שם ג ג). מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא וי״א עוכרן ברגלו (מ״ר, ברכ׳ כה:). נותן אדם יין צלול ומים צלולין לתוך המשמרת בשבת ואינו חושש אבל עכורין לא (זעירי, שבת קלט:). מביא אדמה שבנה מבקעת בית כרם ומציף עליה מים בקליפת השום ואין שיעור למים משום דאין שיעור לעפר ואין בודקין אותן צלולין אלא עכורין (נדה כ.). צלולה היתה החבית ועכרתם אותה (רב״נ, מד״ר ברא״ש פ)—ובפהמ״א:

---

1) [עפ״י הארמי שבתו״ם והערבי.]

2) [הרחבת השרש צהב, בהשפעת שלהב; ובא גם בארמי שבתרגומים.]

3) [כנראה למבטא זה ולא לנקוד צְלוֹב או צְלוּב מתכון כתיב המלה בתו״ם, וכנגדת צליב, צליבא בסורי ובערבי a). הצורה צְלָב, הרוַוחת היום, איננה במקורות הקדומים. ובודאי בחרו בה כדי להבדיל בין הצלב ובין מי שצלוב עליו, ועי׳ גם א. צֶלֶם, הערה.]

a) صليب

1) [בעקר בינוי פָּעוּ׳ מן א. צָלַל.]

זאבער הויך יהיה ענן הירה, לפי שהוא המעלה הענן העב והאיד שחן כלם המים הצלול הערב מי אוקינוס כשאמרו חכמים (דונש, תשו' על רסע"ג 52). את זובו, כמו ריר שיוצא צלול, או החתים, שיוצא עב וסותם יי' פי האמה וכו' (רש"י, ויקר' טו ג). יש מקומות שנה שיהיו כל פירות מנוקים וברורים מכל דבו ושיהיו היינות והשמנים צלולין (רמב"ם, מכירה יח יג). משמרת הוא שק שנותנין בתוכו שמרי היין והיין יורד ממנו זך וצלול (פי' המשנ' לרמב"ם, שבת כ א). יצלו, כמו יסננו כי הדבר הזך קוראין אותו צלול והוא הפך עכור (שם שם ג). אם מכר לו הרבה שמן ביחד ונתן לו מעט מעט מתוך חביותיו ונתן לי הכל צלול אינו מנכה לו בשביל השמרים (עוהו"מ רכח כ). — *וצלול מדבר, יין צלול משמרים זכדו׳: וכן יין שהוא צלול משמרים יכול לסנן במשמר׳ ואין כאן משום בורר (הלבוש, או"ח שיט י) — —ובהשאלה: צליל, צלול כתיב, שהיה חדור צלול מן הצדיקים [1] (רש"י, שפט׳ ז יג).—*ובהשאלה, מראת צלול: השר חשלישי צללדסירו"ן גוונו כמראה הצלול (נפתלי בר׳ יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע טו). שכל צלול[2], דעת ומחשבה צלולה וכדו׳: ומיהו מספקא ליה אי דעתא צילותא היא, אותה קצת הדעת שיש לו אם צלולה וכו׳ אי לאו דעתו צלולה (רש"י, יבמ׳ קיג.). ומתחלקת הבנתם לשלשה חלקים האחד מהם אנשי חשכל הצלול והתבונות הזכות (ר"י א"ס, מו"ה, היסוד י). ויהיה ג"כ דעתי צלולה ומיושבת עלי להצדיק דיני (כתובת ג"ר אברהם מירושלם, דרך ישרה, ס׳ המסיכות, ע.). ואמר המשורר: ואין ראוי להתגלע בחכמה לבד נבון במחשבה צלולה (משה בן חביב, דרכי נעם, טו.). —*ודעתו צלולה עם פלוני, דעתו שלמה עמו: כששמעו משה כך חשב בלבו ואמר שמא אין דעתו צלולה עמי ואינו רוצה להראות לי שום דבר (חזקוני על התורה, שמות לג יח).— *וכמשמ׳ נוזל, flüssig; liquid(e): אסור למעך השלג

[1] [ע"פ המדרש, ועי׳ א. צְלִיל, הערה.]

[2] [אצל התבונים תרגום של הערבי׳ עקל צאפי a). והוא לפי הארמ׳ שבתו"ם: כל כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא צילא דעתאי (רב נחמן, ערוב׳ סה.). ומיהו מספקא ליה אי דעתא צילותא אי לאו דעתא צילותא (יבמ׳ קיג.).]

a) عقل صافي

ולעשותו צלול כמו מים (התרומה, שבת רלד). שלג שמתחלה היה יבש ועכ הוי נולד בשנמחה ונעשת צלול (שם שם כלם). ועי׳ א. צָלַל בינ׳ פָעוּ.

ב. *צָלוּל, ת"ז,—קול צלול, קול גבה ומצלצל: ויביאו ראייה מהגרמים הקטנים אשר כשיתנועעו תנועה ממהרים וישמע להם קעקוע עצום וצלול (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ג, שער היסוד, ג.). וקולות הזקנים חדין מקולות הישישים והבחורים לפי שאין מנענעין מן האויר כי אם מעט לפיכך יהא אותו החלק חד וצלול (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג).— ואמר המשורר: וישתבש ולא ידע להשיב לבד קול אך והברה צלולה, ואין ראוי להתגלע בחכמת לבד נבון במחשבה צלולה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, טו.).

ג. צָלוּל, ת"ז,—שיש בו צֵל, מֵצַל, ואמר המשורר: ויסתופף בצל הוד התבונה באיש יושב בתוך סוכה צלולה (שם שם).

צלול. עי׳ א. צְלִיל.

*צְלוּל, ש"ז,—שכבת החמרים הצוללים למטה בעת זקוק שמרי הנוזל לקרקע הכלי, Niederschlag; sédiment; sediment: אמרתי התדע צילול השתן הלבן והחלק אשר יצלול לתחתית הזכוכית אם הוא סימן רפואת החולה כאשר ישוט על פני המים או איננו סימן טוב כל כך, והצילול השחור אשר יצלול הוא סימן רע מאד או כאשר ישוט איננו סימן רע, אמר לא אדע (ר"י זבארה, ס׳ שעשועים י, דודזון, 120). — ובמשמ׳ צלילת בני אדם לקרקע הים, טביעה בים, Untergehen, Ertrinken; submersion; drowning. ואמר הפיטן: צלול כחבו משליכי יאור זכרים, פורע פלשם סוף חיות סכורים (משה בר קלונימוס, התבולות עם, יוצ׳ אחרון פסח).

*צְלוּלִי, ת"ז, — מתכונת הדבר הצלול, המעביר אור, שקוף, durchscheinend; transparent: הבחינת השלישית שהלבנה היא חומר אטום וכו׳ אלו היתה ספירית או צלולית, או כאשר תבדיל בין השמש לבין הארץ ופנינו, כלום היתה מעכבת אור וזוהר השמש מלעבור (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם הגלגלים ח, מח.).

*צְלוֹת [1], ש"נ, — תפלה: נמתי לו (לתלמיד חכם היאך עלית מן הים, אמר לי רבי בצלותך

[1] [עפ"י הארמ׳.]

מודני הגל לחבירו וחבירו לחבירו עד שהגיעוני ליבשה (מד"ר קהל', סלם לסמך).—ואמר המשורר: והטה לב גברתך אל צ ל ו ת י (יוסף בן שמואל לרפסי, לבים, סירמן, היטליה, רכט).

א. צלח [1], ממנו הַצְלָחָה, צָלַת.

ב. צלח [2], ממנו צְלָחָה, צְלֹחִית, צַלַּחַת.

צָלַח [3], פ"ע, צָלְחָה, צָלְחָה, צָלְחוּ, צְלַח, תִּצְלְחִי, יִצְלַח, -לָח, תִּצְלַח, -לָה, — א) צָלַח הַדָּבָר, היה טוב, עָלָה יָפֶה, היה הדבר כמו שהוא רצה, gelingen; réussir; to succeed: למה זה אתם עברים את פי יי' והיא לא תִצְלָח אל תעלו כי אין יי' בקרבכם (במדי' יד מא—מב). יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי' בידו יִצְלָח (ישע' נג י). כל כלי יוצר עליך לא יִצְלָח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי (שם נד יז). מדוע דרך רשעים צָלֵחָה [4] שלו כל בגדי בגד (ירמ' יב א). ועל שלחן אחד כזב ידברו ולא תִצְלָח כי עוד קץ למועד (דני' יא כז).—וצָלַח האדם וכדו', היה לו טוב, השיג מאוויו: כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יִצְלַח בימיו כי לא יִצְלַח מזרעו איש ישב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה (ירמ' כב ל). והנה שתולה (הגפן) הֲתִצְלָח הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש (יחזק' יז י). וימרד בו לשלח מלאכיו מצרים לתת לו סוסים ועם רב הֲיִצְלָח הימלט העשה אלה (שם שם טו). והדרך [5] צְלַח רכב על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך (תהל' מה ה). — ב) צָלַח הַדָּבָר למלאכה פלונית וכיוצא בזה, היה אפשר להשתמש בדבר זה למלאכה ההיא, tauglich sein;

1) בערב' צלח a) וכן בארמ'. [ועי' בהערה לקמן.]

2) עי' צַלַּחַת, הערה.]

3) בערב' צַלַח b) ברב המשמ' שהוא משמש בעבר'. בארמ' וסורי' גם במשמ' פלג, בקע. [משמ' הפעל צלח בערב' היא גם היה טוב ונכון, ובבנין פע', תקן, היטיב, ולפי זה מסתברת הקרבה אל ס ל ח בעבר'.

צ ל ח בארמ' במשמ' בקע הוא, לדעת ברוקלמן במלונו הסורי, שרש אחר. ואמנם אין להסכים לדעתו ששרש זה קרוב לערב' צלה' b) במשמ' חָרַשׁ.]

4) [ולפי זה נוהגת הברכה: דרך צְלֵחָה, ואין לשבש: צָלְחָה, שהוא עבר.]

5) [כנראה כפל לשון של הודך והדרך בפסוק שלפני זה, ועי' א. צֶדֶק, הערות.]

a) صلح b) صلج

être bon à; to be fit for: ואקח את האזור מן המקום אשר טמנתיו שמה והנה נשחת האזור לא יִצְלַח לכל (ירמ' יג ז). את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר הֲיִצְלַח למלאכה הנה בהיותו תמים לא יעשה למלאכה אף כי אש אכלתהו ויחר ונעשה עוד למלאכה (יחזק' טו ד—ה). — וְצָלַח האדם לִמְלוּכָה וכיוצא בזה, היה נאות לזה, היו בו המעלות הנצרכות לזה: ותיפי במאד מאד וַתִּצְלְחִי למלוכה (שם טז יג).—ובתו"מ: יהי רצון שלא יבוש בעה"ב בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא, ורבי מוסיף בה דברים, ויצלח מאד בכל נכסיו וכו' (ברכת האורח לבעה"ב, ברכ' מו.). שאין לך חביב לפני הקדוש ברוך הוא כשליח שמשתלח לעשות מצוה ונותן נפשו כדי שיצלח [1] בשליחותו (מד"ר במדי' טז). — ואמר הפיטן: מענגה ורכה צלחה למלוכה ומעניתה ארכה זה כמה ימים (אבן הרלאשה, פליח' י טבת). — ואמר המשורר: ישקה אלהים הזמורה ממטר עזו ובדית עדי יצלחו (רמב"ע, אם קדמו, סעה"ש 64). צר לי עלי דודים לבכי אסרו בין אמתחותיהם ורכבו וצלחו, ויטשו חושק אשר נחל דמי עיניו חילים מאנוש לא צלחו (סוא, הרשים ז, 65). באויבי אל תתחר ואפך בו יחר, סביביו תאכל אש ואת תוכו נחר ולא יצלח לכל (ראב"ע, באויבי, כהנא א, 31). ואני עשיר צולח (אד"ס, דל מבין, פס"ק א, 44).— ג) צָלַח רוח יי' על פלוני, באה עליו פתאם, התעורר בקרבו רוח גבורה, רוח נבואה, שגעון, וכדו': וַתִּצְלַח עליו רוח יי' וישסעהו (את כפיר האריות) כשסע הגדי (שפט' יד ו). וַתִּצְלַח עליו רוח יי' וירד אשקלון ויך מהם שלשים איש (שם שם יט). הוא בא עד לחי ופלשתים הריעו לקראתו וַתִּצְלַח עליו רוח יי' ותהיינה העבתים אשר על זרעתיו כפשתים אשר בערו באש (שם טו יד). ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים וְצָלְחָה עליך רוח יי' והתנבית עמם (ש"א י ה—ו). וַתִּצְלַח רוח אלהים על שאול בשמעו את הדברים האלה ויחר אפו מאד (שם יא ו). וַתִּצְלַח רוח יי' אל דוד מהיום ההוא ומעלה (שם טז יג). ויהי ממחרת וַתִּצְלַח רוח אלהים רעה אל שאול וכו' ויטל שאול את חניתו ויאמר אכה בדוד ובקיר (שם יח י—יא). —

1) [עי' גם הַפְּעִ', והערה שם.]

ד) צָלַח האדם נָהָר וכדו׳, עבר אותו: ואלף איש עמו וכו׳ ועשרים עבדיו אתו וְצָלְחוּ הירדן לפני המלך ועברה העברה לעביר את בית המלך (ש״ב יט יח–יט). —צָלַח בית וכדו׳ בָּאֵשׁ, בער: דרשו את יי׳ וחיו פן יִצְלַח[1] כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל (עמו׳ ה ו).—ובמדרי׳: וצלח פרעה על הסוס והקב״ה צלח כנגדו שנא׳ והדרך צלח רכב (מד״ז שה״ש ב, יונתי, בובר, 27). — ואמר הפיטן: צלח ובא (הכהן הגדול) אצל פרו שנית (משלש בר׳ קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה״כ). צלח למזבח תפוש מחתת אודם, צברת גמלאה רשפים ולא אפר (אזכר סלה, עבודת יוה״כ, מחזי איטלי ב, קל:). — ואמר המשורר: אני גבר אשר צלח ישימות בחזק יד ואזרוע נטויה (כ״ש הנגיד, הכל פיוס, ברודי, קרנים מאור הגנוז בברכת אברהם לכבוד ברליינר). לזכרו ירדו הים ואישים רכבו ציים ובשמו צלחו מדבר וגזרו מהלכי ציים (רמב״ע, תרשיש א, 24). ויטשו חושק אשר נחל דמי עיניו חילים מאנוש לא צלחו (שם ז, 65). עדי עלה אלי הר האמונה וים התם בכף רגל צלחו (הוא, עלת משכיל, דיואן, ברודי, שם). ואל נחל מזמות כי צלחתיו ברגלי בין ויאמרו כי דלתתיו (ר״י זבארה, שעשועים, הקד׳, דודזון, 4). על הררי משרת כבוד כצבי דלג וירדן מעלות צולח (עדרוס סלוי, קטע כ״י גני׳).—צָלַח כדבר פלוני, היה חשוב כמוהו: פלואי ימי תשובה כמוספי עשרה צולח פגוע כמו פשוט יד יקבלנו סולח (מנחם בר׳ מכיר, סמסר אל אל, סלי סבת תשובה). — ה) ״במשמ׳ בָּקַע וּפִלֵּג[2]: שני פרצופין בראו תחלה, אחד מלפניו ואחד מאחריו, וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה (רש״י, ברכ׳ סא., ד״ו פרצופין). שהקור ותגליד מבקעין וצולחין הידים (הוא, משלי יט כד).

—הפעי, הִצְלִיחַ, הִצְלִיחָה, הִצְלַחְתָּ, הִצְלִיחוּ, מַצְלִיחַ, הַצְלַח, הַצְלִיחָה, הַצְלִיחוּ, תַּצְלִיחַ, תַּצְלִיחִי, יַצְלִיחַ, יַצְלַח, תַּצְלַח, תַּצְלִיחוּ, יַצְלִיחוּ, — א) פ״ע, כמו קל א: ויהי יי׳ את יוסף ויהי איש מַצְלִיחַ[3] (ברא׳ לט ב).

שאל נא באלהים ונדעה הֲתַצְלִחַ[1]) דרכנו אשר אנחנו הלכים עליה (שפט׳ יח ה). עלה רמת גלעד וְהַצְלַח ונתן יי׳ (את העיר) ביד המלך (מ״א כב יב). כי תלחמו את הכשדים לא תַצְלִיחוּ (ירמ׳ לב ה). והיה כעץ שתול על פלגי מים וכו׳ וכל אשר יעשה יַצְלִיחַ (תהל׳ א ג). אל תתחר בְּמַצְלִיחַ דרכו (שם לז ז) מכסה פשעיו לא יַצְלִיחַ ומודה ועזב ירחם (משלי כח יג). עתה בני יהי יי׳ עמך וְהִצְלַחְתָּ ובנית בית יי׳ אלהיך וכו׳ אז תַּצְלִיחַ אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים וכו׳ (דה״א כב יא–יג). וישב שלמה על כסא יי׳ למלך תחת דוד אביו וַיַּצְלַח וישמעו אליו כל ישראל (שם כט כג). כל הבא על לב שלמה לעשות בבית יי׳ ובביתו הִצְלִיחַ (דה״ב ז יא). אל תלחמו עם יי׳ אלהי אבתיכם כי לא תַצְלִיחוּ (שם יג יב). ויבנו וַיַּצְלִיחוּ (שם יד ו). עלו וְהַצְלִיחוּ ונתנו בידכם (שם יח יד). האמינו ביי׳ אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו וְהַצְלִיחוּ (שם כ כ). בכל לבבו עשה והצליח (שם לא כא). וַיַּצְלַח יחזקיהו בכל מעשהו (שם לב ל). ותשלך אמת ארצה ועשתה וְהִצְלִיחָה (דני׳ ח יב). ועצם כחו ולא בכחו ונפלאות ישחית והצליח ועשה והשחית עצומים ועם קדשים ועל שכלו והצליח מרמה בידו ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים (שם שם כד–כה). וְהִצְלִיחַ עד כלה זעם כי נחרצה נעשתה (שם יא לו).—ובתו״מ: איזהו שישראל משליכין דברי תורה לארץ המלכות הרשעה הזאת גוזרת ומצלחת[2]), מה טעמא, ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה (ירוש׳ כ״ה ג ס). תנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, שהרי יתרו שאמר לו למשה לך לשלום עלה והצליח, דוד שאמר לו לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה (ר׳ אבין, ברכ׳ סד.). כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין לו (ריב״ל, ע״ז יט:). והלכו ונתנו נפשם (פינחס וכלב) והצליחו[3] בשליחותן (מד״ר במד׳ טז). בשעה שהיה (אלישע בן אבויה) נכנס לבתי כנסיות ומדרשות

---

1) כך הנסחה המסורה והחדשים מפקפקים באמתתה. [וב״ס גני׳ ח י: אל תצלח בנחלת רשע, הקריאה הנכונה: אל תצלה, עי׳ א. צָלָה.]

2) [עפ״י הארמי שבתו״מ.]

3) [כנראה שמש הבטוי איש מצליח כמנח בלשון הקדמונים, וביחוד מתארים כבעלי הצלחה באלה המשכילים בכל דרכיהם, יעקב יוסף ודוד.]

1) כך הכתיב והנקוד, ואולי היתה הכונה גם כאן קל.]

2) [במק״א (מד״ר איכה, פתיח׳, פסקה כב אבא בר כהנא): גוזרת גזרה וגזירתה מצלחת.]

3) [באותה פרשה לפני זה: כשליח וכו׳ ונותן נפשו כדי שיצלח בשליחותו, עי׳ קל.]

ורואה תינוקות שמצליחין בתורה, היה אומר עליהון וכו' (שם שה"ש א, הכיאלי המלך). מה הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות ואם לאו אין מצליחות, אבל האגוז הזה אם את מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח וכו' (ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, שם, אל גינת אגוז). כגון ר' אלעזר בן ערך שהוא היה יועץ עצות ומתקיימות ומצליחות (מד"ר תהל' א). שנה זו חיטין יצליחו ויין יוזל (פסיקי רבי, מתן תורה, לז.). — ובסהמ"א: מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית בדברים בלבד, כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק או תצליח וכיוצא בדברים אלו (רמב"ם, שמיטה ויובל ח ח). אין האמונה בכל דבר מביא אל ההצלחה כי אין האמונה בנמנעות מטה שישים האדם מצליח וכו' כי האמונה שראוי שתשים את האדם מצליח היא האמונה בדבר האמתי (ר"י אלבו, עקרים א כב). — ואמר המשורר: איגע להצליח ולא אוכל כי עותוני כוכבי שמי (ראב"ע, גלגל ומזלות, כהנא א, 10). — ב) פ"י, הִצְלִיחַ את הדבר, עשה שהדבר יִצְלַח: והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההִצְלִיחַ יי' דרכו אם לא (בראשי' כד כא). יי' אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו אתך וְהִצְלִיחַ דרכך (שם שם מ). אם ישך נא מַצְלִיחַ דרכי אשר אנכי הלך עליה (שם שם מב). וכל אשר הוא עשה יי' מַצְלִיחַ בידו (שם לט ג). ואשר הוא עשה יי' מַצְלִיחַ (שם שם כג). ולא תַצְלִיחַ את דרכיך (דבר' כח כט). כי אז תַּצְלִיחַ את דרכך ואז תשכיל (יהוש' א ח). אני אני דברתי אף קראתיו הבאתיו וְהִצְלִיחַ דרכו (ישע' מח יה). כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי וְהִצְלִיחַ אשר שלחתיו (שם נה יא). אנא יי' הושיעה נא אנא יי' הַצְלִיחָה נא (תהל' קיח כה). — וְהִצְלִיחַ לפלוני, במשמ' זו: אנא אדני תהי נא אזנך קשבת אל תפלת עבדך וכו' וְהַצְלִיחָה נא לעבדך היום ותנהו לרחמים להאיש הזה (נחמי' א יא). אלהי השמים הוא יַצְלִיחַ לנו (שם ב כ). ובימי דרשו את יי' הִצְלִיחוֹ האלהים (דהי"ב כו ה). — ובתו"מ: שני תלמידי חכמים המחדדין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם (ר' אלעזר, ברכ' סג.). — ובסהמ"א: ובשנת שתים נאמרה נבואה זו לחגי לזרזם לחזור ולבנות במלאכה ולא ייראו כי לא יבטלום העכו"ם שהקב"ה יצליחם (רש"י, חגי א א). בכל מה שיבקש ממנו מצליחו (הוא, משלי יז ח). משגיא את הגוים ומצליחם ולבם מתגאה בהצלחתם (הוא, איוב יב כג). כאשר הצליחו יד הקב"ה שהיתה ידו טובה עליו להצליחו בדרכיו (הוא, עזרי ז ט). להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה (הוא, שם ח לא). ולהודות לפני הקב"ה שהצליחנו והעשירנו (הוא, קידוש' סו., ד"ה כשהיו). במדינה שאין בה חכם חשוב לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה (רמב"ם, מכירה יד יא). — ואמר הפיטן: הצליחנו הצליח דרכינו הצליח למודנו ושלח ברכה רוחה והצלחה בכל מעשי ידינו (הבדלה למוצאי שבת, ספרד').

—הפע', בינ' *מֻצְלָח, מוצלח, — כמו קל: ויצלח מאד (בעה"ב) בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר (רבי, ברכת אורח לבעה"ב, ברכ' מו.). כל מי שהוא נכנס לעיר ומוצא נערות לפניו דרכו מוצלחת לפניו (ר' עקיבא, פדר"א לו). — ובסהמ"א: והוצלת מעשה זה בידיהם (רש"י, עזר' ה ה). והיה שם קהל גדול סביב לאלף בתים עשירים מלאים וחשובים ומוצלחים (שבט יהודה, הכוכב, 50). גם בתיכונית אפריקא וכו' גם שמה ימצאו ממלכות מוצלחות וארצות נושבות (ר"מ בלוך, שבילי עולם א, 4).

—נפע', *נִצְלַח, — כמו קל והפע': החיים בעומדי' להתפלל על קברות המתים ונעני' מיד כי הנפש מודיע לרוח והרוח לנשמה ונשמה להקב"ה ומיד נצלחי' בתפלתם (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר לה). — ואמר הפיטן: מסים ביד רמה במסלול נצלח, ילדי קם וקח מקל מתלחלח (ר' יוסף אלברדאני, אומן תכין, קרוב' ז פסח, גנזי שכטר ג, 131). — ואמר המשורר: שבתי וראיתי רפא ומתרשל סכל וגם עצל ידו נצלחת (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יד.).

צֵלָחָה [1], ש"נ, מ"ר צְלָחוֹת, — כלי בשול: בשלו בסירות ובדודים וּבַצֵּלָחוֹת [2] ויריצו לכל בני העם (דהי"ב לה יג).

---

[1]) לא הודו הקדמו' והחדשים בערך מיוחד זה, ועי' הערה שלאחר זו.

[2]) הקדמו' והחדשים רואים במלה זו את המלת צְלַחַת שלקמן. אבל פה אין ספק, כי הכונה היא לכלי בשול כעין קדרה. ובהיות שגם הנקוד אחר, מסתבר כי זו היא מלה בפ"ע, והיא מין כלי מכלי הבשול, כעין מחתת וכדו'.

צְלֹחִית[1], *צלוחית, ש"נ — כלי כעין קערה קטנה, Schale; vase: קחו לי צְלֹחִית חדשה ושימו שם מלח (מ"ב ב כ). — **ובתו"מ**: לא תצא אשה במחט נקובה וכו' ולא בצלוחית של פלייטון (בשבת) ואם יצאה חייבת חטאת (ר"מ, שבת ו ג). נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה של פלייטון (שם ח ב). השולח את בנו אצל חנוני ופונדיון בידו ומדד לו באיסר שמן ונתן לו את האיסר, שבר את הצלוחית ואבד את האיסר חנוני חייב (ב"ב ה ט). ומודים חכמים לר' יהודה בזמן שהצלוחית ביד התינוק ומדד החנוני לתוכה החנוני פטור (שם שם). המוכר יין לגוי וכו' נטל את המשפך ומדד לתוך צלוחיתו של גוי וחזר ומדד לתוך צלוחיתו של ישראל אם יש בו עכבת יין אסור (ע"ז ה ז). המים שבכד של זהב לא נהנין ולא מועלין, נתנו בצלוחית מועלין בהם (מעיל' ג ז). צלוחית קטנה שניטל פיה טמאה, וגדולה שניטל פיה טהורה (כלים ל ד). צלוחית שנפל לתוכה מים כל שהן, ר' אליעזר אומר יזה שתי הזיות וחכמים פוסלין (פרה ט א). ממלא אדם צלוחית של שֶׁמן ונותנו כנגד המדורה וכו' (ר' יהודה, תוספת' שבת ג ה). דברים שבידוע שנשתמש (הגוי) בהם כגון הכוסות והצלוחיות מדיחן בצונן (שם ע"ז ח ב). חבית וצלוחית עצמה מועלין בהן מפני שגופן הקדש (שם מעיל' א כד). הכוס והצלוחית שניקבו בין מלמעלה ובין מלמטה טהורין (שם כלים ב"ב ז י). צלוחית ששפתה שופעת לאחוריה מורידה דרך פיה והופכה ומטביל ומעלה אותה דרך שוליה (ר' עקיבא, שם שם כג). ממלא אדם צלוחית מחבית זו וצלוחית מחבית זו ונותן בשוקת אחת ומקדש (שם פרה ט ב). צלוחית שפיה צר מזין חימנה הזאה שנייה אבל לא הזאה ראשונה מפני שהמים נסחטין (ר' יהודה, שם שם יב ה). מימיהן של כהנים לא נמנעו מלהזות באזוב המוטבל ובצלוחית שפיה צר (רשב"ג משום ר' שמעון בן כהנא, שם שם ו). צלוחית שאוגנה מעוך לתוכה וכתפותיה גבוהים וכו' אין לו טהרת עולמית עד שיטנו (שם מקוא' ו כב). וזה אחד משלשה דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל צלוחית המן וצלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה[1] (מכי' ויסע ה). וראו אותו יושב ודורש ביום הכיפורי' וצלוחית של מים בידו (ירוש' תרומ' ס ה). היתה צלוחית מלאה ונתונה בין פצים לחבירו נטבלה וכו' (ר' מנא, שם מעשרי' א ו). כמין צלוחית קטנה (ובה שמן המשחה) היה לו באפונדתו (ר' אבון בשם ר' אליעזר, שם שבת י ג). בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה שחייבין עליו מיתה בידי שמים מת שורו אבדה תרנגולתו נשברה צלוחיתו נכשל באצבעו והחשבון מתמצה (שם סוטה א ז). הניח גחלת ברשות הרבים ובא אחד ונתקל בה וצלוחיתו בידו, נשרפו כליו ונשברה צלוחיתו, חייב על הצלוחית משום בור (רב, שם ב"ק א א). כוסות וקיתונות וצלוחיות מדית והולך כל היום כולו לפי שאין קבע לשתייה (שבת קיח.). ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל (מו"ק כז.). וכי מאחר שאינו גובה אמאי יחזיר (את השטרות), א"ר נתן בר אושעיא לצור על פי צלוחיתו של מלוה, ונהדריה להו ללוה לצור על פי צלוחיתו של לוה (ב"מ יג.). לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנופת (ר' הושעיה, סנה' קח.). מעשה בתינוק אחד מבני ברק ששבר צלוחית בשבת (שמח' ב ה). למה היה אברהם דומה, לצלוחית של אפופילסימון מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף, כיון שהיתה מטולטלת היה ריחה נודף (ר' ברכיה, מד"ר בראש' לט). ויגש יעקב ויגל את האבן וכו' כאדם שמעביר את הפקק מעל פי הצלוחית (ר' יוחנן, שם קהל', שבתי ורלאם). ויהי ברד ואש וכו' צלוחית של ברד מלאה אש (ר' יהודה, פסיק' ר"כ, ויהי ביום כלות, זוטר, ג:). — ובספה"א: רבי אחי בר' יאשיה הות ליה אוספקא דכספא בנהרדעא, פירוש צלוחית של כסף (ערוך ערך אספקא). וגם מבית המלך שלחו לו כ"ז אלף

---

[1]) בערב' דומה לזה צֻרַאחִיָּה a), והעם אומר צַלַּאחִיָּה, במשמ' כלי ליין או קערה גדולה. בארמ' וסור' צלוחתא, כד למים וכעין סהר. [אין צְלֹחִית בעקר אלא מבטא אחר של צַלַּחַת, שהתיחד לכלי חרס בעל צורה מְיֻחדת, ועי' בהערה לערך צַלַּחַת.]

a) صراحيّة

[1]) [בתנחו' (בהעלת' כח): צנצנת המן וצנצנת שמן המשחה וצלוחית המים.]

בחורים וכוסות של זהב מימינם ומשמאלם צלוחיות של זהב והיו מכריזים והולכים לפני מרדכי ואומרים ככה יעשה וכו' (ממדת הימים ב, פורים ד, פט:). — *צלוחית הַהֲרָקָה, Luftpumpe ; pompe pneumatique ; air-pump : ואם תקח שלפוחית קטנה ריקנית ותקשרנה היטב ותכניסנה תחת צלוחית ההרקה הנ"ל ואח"כ תרוקן משם את האויר, אזי תראה בחוש איך השלפוחית ההיא הולכת ומתפשטת מאיליה (מכסס מסעכוב, מודע לבינה, אגרת החכמה ו ס, הגה' א). —*שרי צְלוֹחִית, הגדת עתידות ונחוש בהשבעת שדים שבצלוחית, hydromancy: שרי צלוחית ושרי המים נקרא אידרומנציא (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לא, כ"י בריט' מוז'). אמנם שאר החכמות כגון הניגרומנציה ופרומונציאה ושרי צלוחית חכמות מכחשות הן וגם אסורות (סס סס לב). דאינון שדין יהודאין דאתכפיין באורייתא ובשמהן דאורייתא ר"ל בהשבעת שרי צלוחית (נפתלי ב"ד יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע עז, פה.).

צַלַּחַת [1]), ש"נ, בהפ' צַלַּחַת, — קְעָרָה יאכלו בה, Schüssel, Teller ; plat, assiette ; plate, dish : ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה את הַצַּלַּחַת מחה והפך על פניה (מ"ב כא יג). טמן עצל ידו בַּצַּלַּחַת גם אל פיהו לא ישיבנה (משלי יט כד). טמן עצל ידו בַּצַּלַּחַת [2]) נלאה להשיבה אל פיו (סס כו יה). — ובסהמ"א: והבשר עודנו בין שניו והוא צעק לנגד היקום נתתני אדני בידי לא אוכל קום כאלו הוא נשה על הצלחת ובעל חוב על הקלחת (כ"י חריזי, תחכ' ג, 37).—ואמר המשורר: לבי מאד יהמה וכו' כראות אנוש זריז חריף ומשתדל לא תמצא ידו קתון וצלחת (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יד.). — *ובמשמ' כיס בבגד: וכן בגד ששכח בו מעות בצלחת מותר לטלטלו (חמדת הימים א עו, עפס איסור מוקצה, לו.).

צָלִי [1]), ש"ז, סמי' צְלִי—בשר שנִצְלָה על האש, Braten; rôti ; roast : ואכלו את הבשר בלילה הזה צְלִי אש וכו' אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צְלִי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ח–ט). על חציו בשר יאכל יצלה צָלִי וישבע (ישעי' מד יו). — ובתו"ם, גם למינים שונים של צלי, צלי שפוד, צלי קדרה וכדו': מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין (פסח' ד ד). אם חי הוא ידיחנו ואם צלי הוא יקלוף את החיצון (סס ז ג). זה וזה (פסח ראשון ושני) טעונין הלל בעשייתן ונאכלין צלי על מצות ומרורים (סס ט ג). שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כלו צלי (סס י ד). חמשה דמים טמאים באשה וכו' בית שמאי אומרים אף כמימי תלתן וכמימי בשר צלי (נדה ב ו). צלי אש, ולא צלי שפוד, ולא צלי אסכלה, ולא צלי התנור (מכי', מסכתא דפסחא ו). צלי אש, ולא צלי שפוד, לא צלי קדיר', לא צלי אסכלה, לא צלי מתכת, ולא צלי כל דבר (ירוש' פסח' ז ב). איכא בינייהו צלי קדר (בבלי סס מא.). ובישולא בתרייתא הוה קרו ליה צלי קדר (חגי' ז:). באתרא דתנא דילן לצלי קרי ליה צלי ולמבושל קרו ליה מבושל, באתרא דרבי יאשיה אפילו צלי קרו מבושל (נדרי' מט.).—ומ"ר *צלויין [2]): (הנודר) מן הצלי אינו אסור אלא מן הצלי של בשר, דר"י, צלי שאיני טועם אסור בכל הצלויין וכו' מליח שאיני טועם אסור בכל המלוחים (נדר' ו ג).

---

[1]) עי' הערה לערך הקידם, ובמשמ' כלי אכילה בערבי' צַחְן a), משמש גם בענין גביע וכדו', אך בפרט בדבור הרגיל במשמ' קערה קטנה שיאכלו ממנה. והפעל צחן משמש גם כמו צלח במשמ' שלום, צחן בין כמו צלח בין, עשה שלום בין.

[2]) עקילס תרגם μαλή, ר"ל בית השחי, והשבעים κόλπον, במשמ' חיק. וכך קצת המפרשים הקדמו'. אך כבר ריב"ג במשמ' קערה, וכן רֹב החדשים, גהמשל הוא, כי העצל מכנים ידיו לְתוך הקערה כדי לקחת משם האכל, אך בעצלותו הוא כמו טמן אותה שם, כי נלאה להשיבה אל פיו.

[3]) [וקרוב שמוש זה לפרוש המובא ברש"י לפסוק במשלי (יט כד): קרע החלוק וכו'.]

a) صحن

[1]) [כאותו משקל קָלִי, ואמר רד"ק במכלול: ומזה המשקל רזי לי רזי לי (ישע' כד) וכו' ובכנוי צְלִיִי וכו' צְלִיוֹ, צְלִיךָ וכו' וכן הקבוץ צְלָיִים, ע"כ. ובתו"ם בא צלי אף במשמ' צָלוּי, כנראה ע"פ הארמי' צְלִי, צְלֵי, ביו' פָּעִיל.]

[2]) [צורה זו משמשת רבוי של צלי, וכן מליח, מלוחים.]

—*ובמשמ' המקום האפוי יפה בככר לחם: בא לפרוס את הככר בוצע ממקום הצלי (דא"ז ו).

***צְלִיאוּת**, ש"נ. — שה"פ מן צלה: יכול שאני מרבה את צליאותו [1]) (מדה"ג שמות, צא, יב יא).

צְלִיבָה, ש"נ,—שה"פ מן צָלַב, פעֻלת הַצּוֹלֵב, תְּלִיָּה: מי שהראנו במפלתן של בגתן ותרש וצליבתן הוא יראה לנו במפלתו של המן (מד"ר אסתר ז, אחר הדברים האלה). בתו של המן נשקפה מן החלון לראות בצליבה (שם שם, ויקח המן). — ובפהמ"א: וממנו תליית צליבא כמו את גויתו תקעו בחומת בית שן (ר"י א"ח, פה"ם לריב"ג, תקע). טענה לנוצרים שהם אומרים שהיהודים עשו לישו הנוצרי שפטים כגון ענוים וצליבה (ר' יצחק בר' אברהם הקראי, חזוק אמונה, מפתחות). לפיכך הם חולקים גם בזמן צליבת ישו הנוצרי (שם א מג). וזה היה מעשה לפני תולדת הצלוב שלש מאות וארבעים ואחת שנה, ולאחר הצליבה מאה ועשרים וארבע שנים בימי אדריינוס עמד עקילס והוא אונקלוס ותרגם מעברי לארמי וכו' (סדר עולם (ממאה השמיני'), סדר חכמ' וקור' העתים, ניבויאר כרך א, 174). ואין כאן שתי וערב אלא צליבה (גלגן בל"א) (ספר נצחון ישן, בקבץ Wagenseil, 35). — ובחכמת הנתוח: וכשתשוב ההקעה הנה הטוב שבקשירותיה שתקשור הכדור על השבר קשירה בסעיפים רחבים ימנעו הסרת מה שחזר וראוי שיעבור הצעיף עצמו או סעיף אחר עליו בצליבה אל השכם האחר והנה יפול הצלבתו אל השכם העלול (קאנון ד ה א יא).

***צְלִיָּה**, ש"נ,—שה"פ מן א. צָלָה, פעֻלת הצולה בשר וכדו': אלו דברים בפסח דוחין את השבת, שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו, אבל צלייתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת (פסח' ו א). כבוא השמש לצלייתו, בערב לאבילתו (רבי שמעון בן יוחאי, מכי', מסכתא דפסחא ה). —וכמדת הזמן, כדי צלית דג קטן: שש תקיעות תוקעין ערב שבת וכו' ושוהה כדי צליית דג קטן או כדי להדביק פת בתנור ותוקע ומריע ותוקע ושובת (ת"כ, סנה לה:). — ובפהמ"א: למדנו וכו' שהצליה תקרא בשול ולזה אסרה התורה ובשל מבושל במים לפי שבאש גם כן יקרא בשול ר"ל הצליה (רלב"ג, דהי"ב לה, אולפ"ם ב).

1) [בספרי דברי קכח: צליתו.]

***צְלִיחָה**, ש"נ, — מעשה הצולח ועובר במים, ואמר הפיטן: צליחת ירדן בו להתוות, צפית שה לבית אבות (ר"א קליר, מרימי, קרוב' לפ' הסדש). צליחת אתוי נהרים, תצליח בו יהודה ואפרים (הוא, אליס ביום מסוכן, תפלת טל). — וצליחת אור אלהים על אדם או עם: והצלחתך וצליחת אורך (ר"ז אלצ'אהרי, ס' המוסר, מחב' ט, כ"י תימני).

א. צְלִיל [1]), ש"ז,—כמו חֲרָרָה, עֻגָה אפויה ע"ג גחלים, או ברמץ: ויבא גדעון (אל מחנה מדין) והנה איש מספר לרעהו חלום ויאמר הנה חלום חלמתי והנה צְלִיל [2]) לחם שערים מתהפך במחנת מדין ויבא עד האהל ויכהו ויפל ויהפכהו למעלה ונפל האהל ויען רעהו ויאמר אין זאת בלתי אם חרב גדעון בן יואש איש ישראל (שפט' ז יג–יד). — ובפהמ"א: תתחרת בבצות את נחל שוטף או בצליל שעורך את מנעמי צנפיו (רקע"ג, ספר הגלוי, קטע כ"י מהגני')—ואמר הפיטן: חטאת נעורי תצליל, וים יהפכו כצליל (יצחק, יוצר בפסח, סליח' יום ו).

1) עי' הערה שאחרי זו. [ואולי צְלִיל, מפּה צליל.]

2) כך הקרי, והכתיב צלול. ותרגמו השבעים במשמ' עֻגָה, וכמו כן עקילס ἐγκρυφίας, וכך גם ת"י: חרר. ולפי זה גם רב המפרשים הקדמוי. אך לא נתברר מקור מלת זו. רק ריב"ג פרש במשמ' קול צלצול, כמו בערבי' צליל a) וכך גם קצת החדשים.
[ודרשו במד"ר (ויקרי כח) ומעין זה בפסיק' ר"ב (פרשת העומר, בובר, עא.): מהו צליל שעורים, רבנן אמרי על שצלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים, ובזכות מה ניצולו, בזכות לחם שעורים, ואיזו זו מצות העומר. וכתב רד"ק במכלול (דקדוק השמות, ליק, קעה.): וכן צליל לחם שעורים שרשו צָלָה, וכן בפרושו למקום: או יהיה מן צלי אש שרשו צלה כמו מן שרש הגה הגיגי וכו' ותמוהה דעתו. ואשר לעצם פרוש המלה קשה לראות ככר לחם או כיוצא בו כתמונת לחרב ומלחמה, והיו שחברו כתוב זה עם אז לָחֶם שערים בשירת דבורה (שפ' ה, והשבעים גם שם לֶחֶם שְׂעֹרִים), ופרשו מה שפרשו. וגם לפי זה נפתחות אפשריות נוספות לפרוש המלה צלול או צליל.]

a) صليل

ב. **צְלִיל**, ס"ז, —קול צלצול[1]) : והוא שתחשוב באבן מושלכת מרחוק עשתה צליל והכתה אדם אחד השיג בחוש ראותו מראה האבן ודמותה והשיג בחוש שמעו צליל אבן וכו' (כ"י א"ת, סו"ה, היחוד י). ושעשב שתארו כך כשיקת אדם מעליו וישימהו בבית הצואר שלו יעלם מבני אדם וכו' וכשיקטירו ממנו תחת השמים ישמעו בני אדם באויר הסמוך לנו צליל וקולות נוראות (כ"ס א"ת, עו"כ ג כע). כהתחדש (הקול) בגוף חלול בהפוך הברה וצליל בהיר בהרים (בתי הנפש והלחשים ד, כ"י פריז). ואשר ישתמשו ממנו בעלי זאת המלאכה (הנגינה) ברב מן הסוגים החזקים הוא אשר יובדלו שני המרחקים (בין הנעימות) ממרהקיו השלשה על יחס המוסיף שמינית ושמינית הכל והוא האמצעי מהמינים השלשה אשר זכרנום כי הם מצאוהו מהיותר חזק מהם הסכמה והיותר ערב מהם אל השמע ויקראוהו הקדמונים החזק בעל שתי ההברות ובעל שני הצלילים (ספר בחכמת המוסיקי' ב, כ"י פריז). —וצליל יין, קול יין משקשק בכד[2]), ואמר המשורר : דופא אליל, אשמע חליל רן על צליל יין בפי כדי (כ"י הלוי לרמב"ע). — וצליל האזנים : צליל האזנים הוא קול לא יסור האדם לשמוע אותו מבחוץ (כתן פלקירא, לרי הגוף ג ב, חליי האזן).

צְלִילָה, ס"נ, —מעשה האדם הצולל במים, צלילת השטרים, המיט, השתן, הצוללים ושוקעים וכדו' : על מה אדניה הטבעו, הטבעו בבוץ רגליה, הכל צלילה ושקיעה (כ"י א"ת, סה"ם לריב"ג, טבע). שהספינה הטובעת במים העריבים תעמיק לצלול וכו' יותר מצלילתה במים המלוחים (כ"ס א"ת, אותות השמים, ברוחות, כ"י ביה"ס כזנתנסי). ואם תראה הצלילה (בהשתן) בלובן תורה על בריאות החולים (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). קריעת ים סוף וצלילת המצרים בהנער השם את מצרים בתוך הים (כ"י אברבנאל, מפעלות אלהים י י). — ובהשאלה : אחדוד המדע והורפיה ופלפוליה וצלילתו בפי החכמה וכו' (כ"י עקנין, ס' מוסר ג יג).

ב. **צְלִילָה**, ס"נ, — הד, קול חוזר, Echo, Widerhall ; écho ; echo : צלילה היא ההברה אשר התחדש מהאויר האחד בעינו כאשר נעצר בדבר אשר יקיפהו וימנעהו לצאת ויחוור נדחה בצדדי הדבר ההוא וכו' ויכפל הקול האחד בעינו על מספר הדחייה החיא ויסוב כאלו הוא עונה לקול (ס' הגדרים). —ובמשמ' קול, צלצול : והקול נאמר על כל דבר שיש בו צלילות או צלצלות (ראב"ח, מגלת המגלה, מג). — וצלילת האזנים : תאר לו (לכובד השמע) ולצלילה יכוף האזן וכו' (נרבוני, אורח חיים ה א, כ"י ביהמ"ד סכטר). ואם (הכאב) מרות והאות הצלילה והעתק הכאב (שם, בחליי הראש א, כ"י ביהמ"ד סכטר).

ג. **צְלִילָה**, ס"נ, — כמו א. צְלִילוּת, זַכּוּת : והמים בעוד שהם לחים ואין שם רק קרישת לבד יקרא רפש והוא כעין ספיר וצלול וכשעוביו נוטה ליובש נקרא טיט עם צלילתו (ראב"ד ליקרפ א יא, ורשה, לב :).

א. **צְלִילוּת**, ס"נ, — תכונת הדבר הצלול, זַכּוּת, Klarheit ; clareté ; clearness : כשם שאדם מאיר נר בביתו להאיר, כן כשברא עולמו בדבור צוה הקדוש ברוך הוא על צלילות המים להוציא אור להאיר לעולמו (רזיאל, ד"ה בראשית, אמסט', יב :). הבדיל הוא קרוב בטבעו לכסף ומתחלף ממנו בשלשה ענינים בריח, ברכות ובצלילות (שער השמים לאבי הרלב"ג ג ג א). וז"ש חז"ל בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא, ר"ל לאו בזכות וצלילות של אדם לבד תליא מילתא, אלא במזלא, לשון יזל מים מדליו (נועם אלימלך, תולדות, ויעתר). ועי"ז אין לו שום מניעה ויכול להיות מסירת נפשו בזכות ובצלילות ויגיע לאחדות האמיתי' (שם חקת). —וצלילות היין, זכותו משמרים : ואף זה היינו דווקא כשאין ענבים באותו מקום הצלילות וגם יש אומרים דבעינן שיגיע הצלילות עד שולי הגיגית (תשו' מהר"י קולון לב). —צלילות דעת : והתענוג לחכמים יפה כדי להרחיב דעתם ללמוד החכמה בצלילות דעת (ר"י בן כתמילאם, פי' משלי יע י).

ב. **צְלִילוּת**, ס"נ, — כמו ב. צְלִילָה, מחלת צלילת האזנים : ויועיל (הבצל) לכבדות האזן

---

[1]) [על פי הבנה כזו בפסוק (שפט' ז יג), ועי' א. צְלִיל, הערות.] [2]) [הגדרתו של המחבר.]

זהמוגלא ולצלילות המתחדש באזנים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק ג).

***צְלִילִי**, ת"ז,—השיך לצליל: ויקראוהו הקדמונים החזק בעל שתי ההברות ובעל שני הצלילים לפי שכל מרחק משני מרחקיו הגדולים יקרא מרחק צלילי והברה (ספר בחכמת המוסיקי ג, כ"י פריז).

***צְלִין**, צלינית, עי' צִילָן.

***צְלִיעָה**, ש"נ,—תכונת הצולע, ;Hinken ; clochement limping: יעקב ע"ה לפי האמת לא נאבק איש עמו בפועל מורגש ולא צולע כלל ובעבור זה נקשרה עם ההתאבקות הצליעה בזה המראה הנבואיי כדי לחזוק בו ענין האבקותו (אורר נחמד ג, קלב). וכן בספר אור יקר מלא חכמה וכליל יופי בצליעתו של יעקב אבינו עליו השלום (רמ"ע מפאנו, פלח הרמון יז א, מט:). ביום נרפא ירכי מצליעה (מנחם מלונזנו, עוזה הוכחת). לא אמות כי אחיה וכו' לא אמות על עוני בגזירת וכו' השמחים על צליעתי והעמדת רגלי בעוני (ר"י מוסקטו, נפוצות יהודה כח).

***צְלִיפָה**, ש"נ, — פעלת חמזה דם, כמצליף, ואמר הפיטן: ע"ל[1]) פנה להצליף דם פר פנה לשחוט שעיר עם והזה, ע"ל פעמים שבע ואחת יצליף צהלי כגופרו תוכן הזיות טרם צליפת שבע שם לטוהר מזבח צעד (רסב"ג, קטע מעבודה, Elbog., Stud., 138).

*א. **צלל**[2]), ממנו א. *צָלוּל, *צְלוּל, *צְלוּלִי, א. ג. *צְלִילָה, א. *צְלִילוּת, א. צָלַל, ב. *צִלְצֵל.

*ב. **צלל**[3]), ממנו מְצִלָּה, מְצִלְתַּיִם, ב. *צָלוּל, ב. *צְלִילָה־זות, צְלִילִי, ב. צָלַל, ואולי צְלִיל, ב. *צִלְצוּל, *צִלְצוּל, צִלְצַל, א. *צִלְצֵל, א. *צִלְצְלוּת.

*ג. **צלל**[4]), ממנו צֵל, *צִלָּה, ג. *צָלוּל. ג. צָלַל, *צְלָלִי, ג. *צִלְצֵל.

*א. **צָלַל**, פ"ע צָלְלוּ,—א) ירד פתאם לתוך עֹמֶק המים מפני כֹּבֶדוֹ, ;versinken ; s'enfoncer ; to sink: נשפת ברוחך כסמו ים צָלְלוּ כעפרת במים אדירים (שמות יה ה). — ואמר בן סירא: מכאוב ונדדי שנה וצער ותשניק ופני הפוכות עם איש כסיל, שנות חיים על קרב צוללו[1]) וקם בבקר ונפשו אתו (בן סירא גני' לד כ). — ובתו"ם: למה נקרא שמה (של בבל) צולה, ששם צללו מיתי דור המבול[2]) (ר' יוחנן; ירוש' ברכ' ד א). —*ובמליצה על מי שיגע הרבה ולא מצא כלום: צללת במים אדירים והעלית חרס בידך (ר' עקיבא, ב"ק לא.). — ובסהמ"א: וחבב עליהם להתעדן ולהתנשא בו (בעולם) עד אשר צללו במצולות ימיו וחייבם היצר לסבול צער גליהם (ר"י א"ח, חו"ה, הפרישות ג). ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח אלא צלל במים אדירים והעלה חרס בידו (רמב"ם, קדוה"ח יא ג). ומי שיסכל השחיה יצלול (ר"ש א"ח, מו"נ א לד). כל הנביאים והחכמים אשר השיגו והעמיקו בעניני האלהים צללו במים אדירים והעלו חרס, בידם, כי לא ידעו ממנו דבר (מנחת קנאות, קופמן 22). — ואמר הפיטן: צלל כבודי כרפשי ואפלה במוקשי (ראב"ע, איך אכלה, איגר 82). ולרדוף אחריה יצאו בני עולה, היא עברה בתוך ים ואויבתה צללה (הוא, מי כמוך, סס 178). קדושים ביבשה עברו, האמינו באל ושוררו, צללו צורריהם ושרו כי מיד האלהים היא (הוא, אחד רבה אמונתך, סס 225). — ואמר המשורר: חושו לאגן לו ירוצון בו ספינות צללו (רמב"ע, פרפים ג, 40). בקשר לבנה עלי מלכה והיא תחשב כי נע וצלל בים מערב כעופרת (ר"י הלוי, עין כדיבה, סעה"ס 89). כי אזכרה רבים אשר צללו תוך מי תהומותיו ואיש אל עבר פניו יהלכון (עמנו', מחב' 7, 34). — ואמר המליץ: ואשר נסה לעבור את הנהר רגלי במקום היותו מחופה בקרח, ונשברה חופת הקרח תחתיו ויצל (רמח"ג, הלרפתים ברוסיה, 99). — *צוֹלֵל השוקע במים, ואמר הפיטן: תעות זורחים וצוללים[3]), שקוץ תועבות וגלולים, ריק ותהו הם

---

1) [עד לא.]

2) רק בעברי. [והשוה גם צול.]

3) [עי' ב. צָלַל, הערה.]

4) [עי' צֵל, הערה.]

---

1) [היונ' תרג' במשמ' על קֶרֶב במשמ' האיש האוכל במדה, וקשה למצא משמ' זו במלה. ושים לב לאשור' שהפעל צלל משמש שם במשמ' שכב, ישן, ואולי יש לבאר אף כאן: השוקע ושוכב לישון ולא ככסיל המבלה לילה בנדודים.]

2) [במקום אחר (מד"ר איכה, פתיח', ר' יהושע דסיכנין): צללו מי המבול.]

3) [פרש רו"ה שהכונה לזורחים בשמים, כלומר המאורות, והצוללים במים, כלו' תבנית כל דגה אשר

האלילים (ר״א קליר, פעוס, סדר ס סבע׳). — *ונהוג השם צוֹלֶלֶת לספינה השטה מתחת למים. -Untersee boot ; sous-marin ; submarine boat. — *ופ״י צָלַל, כמו הִצְלִיל, עשה שפלוני יִצְלֹל: עורכת (היד הגדולה) מסלה ישרה, פלאות ונוראות מאדירה, צוֹלֶלֶת קמים בגבורה, קנאת מלחמת מעירה (שמעון בר יצחק, מחוללה, סדר ז פסס). — *ובהשאלה על חטאים ועוונות[1]), ואמר הפיטן: תחן למלא רחמים ערך בעד צמים, צלול לניבכי ימים חטאים וגם אשמים (קטע עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ׳ 155). פועל כמדתך עשה חסד עם כל בשר, צלול זדון והעבר וכבוש פריעת מוסר (אליה בן שמעיה, אנא חטא, סליח׳ שחרי׳ יוה״כ). — ובינ׳ פעו׳, *צָלוּל, מי שֶׁצָּלַל במים, ואמר המשורר: אזי לבש לבוש חמה ויצא כיום פרעה וחילו הצלולים (ר״ש הנגיד, הלי מעם, ברודי, 151). והוציא כל רכושה אשר הציף צלוליה ודלה פניני מעמקיה (רסנ״ג, פלמור או דרור, ברודי, 8). אשר יפרוץ בעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צלולה (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, עו.) — וכש״כ, *צְלוּלָה במשמ׳ גופת האדם הַצְּלוּלָה בעפר[2]), וְגַן הַצְּלוּלוֹת במשמ׳ בית הקברות, ואמר המשורר: תמור שמחה אנחה וגם אבל תמור טובות וגילות וכו׳ ותחת צאלים גן הצלולות (אלעזר, בכו אחי, גנזי שכטר ג, 242). — ב) *צִלְלוּ המים, צָלַל ושקע העפר שבהם ועי״כ נעשו צְלוּלִים, זכים[3]): משערין אותן עכורין ואין משערין אותן צלולין, צללו לא יחזור ויעכרם (תוספתי כדה ג יח). ואין בודקין אותן צלולין אלא עכורין, צללו חוזר ועוכרן (בבלי שם כ.). — צָלְלָה העין, נעשתה צלולה: לעובר את העין וחוזרת וצוללת (ר׳ חייה, ירוש׳ כתוב׳ ח 3). — צָלַל מדבר פלוני, נעשה ריק ממנו, חסר אותו: מהו צליל, על שצלל עליהם אותו הדור[4]) מן הצדיקים (פסיק׳ ר״כ, העומר, בובר, עח.).

במים (עפ״י דבר׳ ד יח–יט). ואפשר גם לבאר הכל על שמש ירח וכוכבים שהם זורחים ומאירים ואח״כ שוקעים וצוללים.]

1) [עפ״י מיכה ז יט.]

2) [ובאותו שיר: בכי אחי עלי נחטף בלא יומו ונלקח בלא עתו כנצלל במצולות.]

3) [עי׳ גם א. צָלוּל.]

4) [רש״י (ספע׳ ז יג): שהיה הדור צלול וכו׳.]

— וכפ״י, צָלַל את החבית, עשה שֶׁיִּצְלֹל וישקטו שמריה ויהיה יינה זך ומוקק: עכורה היתה החבית וצללנו אותה (ר׳ יהודה בר סימון, מד״ר ברא׳ פ). — ובסהמ״א: ואת נבלתם תשקצו לרבות יבחושין שסיננן, פי׳ בגד שצוֹללין בו מה שירצו (ערוך ערך סנן). אם לקח בפודת ניסן שהיא קטנה מפני שכבר צלל השמן אינו מקבל אלא השמרים בלבד (רמב״ם, מכירה יח י). ומסננין כמו צוללין היין בסודר (פי׳ המשנ׳ להרמב״ם, שבת כ ב). שמים הפירות במכתש וכותשים ולוקחים מימיהם ושמים את המים על האש וכו׳ וספירים קצפו ומורידים אותו מעל האש וצוללים אותו בבגד (סליסע הרופא, מפתח הרפואה, כ״י בריט׳ מוז׳). ועוד ששתן העכור אם יזדכך ויצלול מעצמו או בצד האש יעיד על התחלת הבשול (טוביה כץ, מעשה טוביה ב, אהל הסודות ה ד, פו:).

—נפע׳, *נִצַּל, נִצַּל, נִצְלַל, — א) שצללו אותו שנעשה צָלוּל: נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצלו[1]) (שבת כ ב). באר שנפל לתוכה חרסית או אדמה ימתין לה עד שתצל[2]) (פרה ח יא). יצללו המים המעורבים בעפר) ולא יעכרו (ירוש׳ נדה ב ו). — ובסהפ״א: השמן אסור לאכול ממנו עראי ולסוף ממנו עראי משירד לעוקה, פי׳ גומא שמתכנס

1) [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: יִצְלוּ; בקטע כ״י משנ׳ מנק׳ מהגניזה (אדלר 2182): שִׁיִּצְלוּ, ובמשנה שבבבלי: שיצוללו, ועי׳ ד״ס. וכיוצא אף מדגמה זו, היה מקום לטעות בין יִצְלוּ מן א. צלה, לשון צליה, ובין יִצַּלוּ מן א. צלל, ו/פי זה אולי אף נסתמו לפעמים דברי ההלכה. כך למשל מנמקים הפוסקים למה אין מפקיעים (עי׳ פָּקַע, הִפְע׳, וההערה בעמ׳ 5177 וכו׳) ביצה בסודרין, בזה: בשביל שתצלה, כלו׳ משום שאז תִּצָּלֶה הביצה; אבל אפשר שביסוד הדברים פרוש קדום שאמר: אין מפקיעים (מבקיעים, מעבירים) ביצה בסודר בשביל שתצל, כלו׳ בכונה לצלול ולסנן אותה. מצד אחר אפשר שהיה אף בנין פִּע׳, במשמ׳ סנן בעבר׳ כמו בסור׳, ועי״כ בא לפעמים מצננים (ת׳ מצללים?) במקום מסננים, וכן מבאר למשל רמב״ם: ומסננין כמו צוללין (פי׳ המשנ׳ שבת כ ב).]

2) [יש שנקדו שֶׁתֵּצַל, שֶׁתְּצַל, הִפְע׳ ואינו נראה.] ובכ״י פי׳ הרמב״ם בערב׳ בבית הספרים בברלין מנקד שֶׁתֵּצֵל.

נצלל שם השטן (ר"י בן מלכי צדק, פי' מעשר' א ח). ולוין מגיתו ששטריו מעורבין ולא ירדו שמריו לקרקעיהו ולא נצלל (ר"י עקנין, ס' מוסר ד כו).
— ב) ובמשמ' הורד ושקע במים וכדו': וראיתי עוד אנשים שהם טבועים בהבלי שוא ונצללים בנבכי החבל ונבוכים במעמקי שבולת האון ומשתקעים במרחבי יין (תרג' חו"ד מיוחס לר' ברכיה הנקדן, MGWJ 1870, עמ' 411).—ואמר הפיטן: כובלי יכביל כפורך בצול נצלל (ר' שמואל השלישי, פיוט לשיר השירים, גנזי שכטר ג, 77). בים כנצללו כעופרת ונקמלו כקנה וסוף ראום מתים וכו' (יוסף אלברדאני, מוליך לימין, שם שם, 95). — ואמר המשורר: בכו אחי וכו' עלי נחטף כלא יומו ונלקח בלא עתו כנצלל במצולות (אלעזר, בכו אחי, שם שם, 241).

—התפ', *נִצְטַלֵּל, נִצְתַּלֵּל, — כמו קל, צָלַל ושקע: למה נקרא שמה (של בבל) מצולה, שכל מתי מבול נצטללו[1]) שם (ר' יוחנן, שבת קיג:).

—פעי', *צִלֵּל,—הורד למים והשקע בהם: ובשאון מי המלכויות צוללנו[2]) וכהתוך כסף בתוך כור באשם כן נתכנו (רסע"ג, בקשה, סדור רסע"ג, עח).

—הפע', *הִצְלִיל, — הוריד ושִׁקַּע במים וכדו', עשה שיִצְלֹל: וראו ישראל והכירו כל אחד שונאיו ונטלו כל כספם וזהבם ולאחר שראו נקמתם הצלילם הקב"ה כמו אבן (מדרש ויושע, אוצר המדרשים לאייזענשטיין, ביהמ"ד ילינק א, 46). כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם וכו' היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילן בתוכו (רמב"ם, יסודי התורה ח א). יתלה בה שיכבדנה (שיעשה אותה כבדה) ויצלילנה למטה (משפטי בדיקת הריאה לרבי יונה). —ואמר הפיטן: נותן תשועה לעם נברא, מצליל קמיהם בעברה (ר' משה בר קלונימוס, תודה, סדר אהרון פסח). מרכבות צרים עובדי האליל, נער בם להשקיע ולהצליל (אופל המוני, יוצ' ח פסח, מחזי איטלי א, קכו.). הצללת מוני והצלת המוני (כשתת חוגגי, א פסח, קרובי אהג"יל). טפשת לב מקשה לבו והצללתו בים

1) [במק"א (ובמ' קיג:) בדפוי: נצתללו, והמאמר נמסר בשם ריש לקיש. ועי' גם ד"ס. ובירוש' (ברכ' ד א): צללו, עי' לעיל, קל, והערה שם.]
2) [בסליחי אשכנזי לערב ר"ה (יהי רצון, ד"ס ואוצ' הסליח' מסכת): הוצללנו, הפעי.]

עם רכבו (שמואל, אז הכליה, גנזי שכטר ג, 27). עיניהם נשאו, והנה צרים באו, להצליל עצמם ראו, ובשרם אל תיראו (יוסף אלברדאני, אמונת ראשונים, שם שם, 105). ומצרים כלו בתוך ים הצלילו (שם שם, 119). השפיל זדון קמים הלוחמים תמים הצליל בלב ימים כל סואן בשאון (על מה בכי תבל, אור בקר שם, ויכיליה, כז.). — ואמר המשורר: אשר הפילוך וגם השפילוך וים הצלילוך ובם אין לך מרים (יהודי בן ששת, את מי חרפת, חשו' תלמי' דונש, 8).—ובהשאלה, הִצְלִיל אלהים את החטאים, השליכם במצולות ים, כסה וכפר עליהם, ואמר הפיטן: שמצם העברת, דפים הצללת, קצפם השבת (ר"א קליר, ערב, קרובי ב פסח). כלה חטאינו והצלילה, למשנה ישע עם זו להנצלה (רסע"ג, איך נפתח פה, סליח' לתענית, סדור רסע"ג, שמ). טיט נגרש תוכו תצליל, תוע ורון טמון ועליל (שלמה הבבלי, אם עונינו אנו, סליחי יוה"כ). חטאתינו במצולות ים תצליל (רגמ"ה, אמנם אנחנו, סליח' ד עשי"ת). חטאת נעורי תצליל, וים יהפכו בצליל (ילחק, יושב בסתר, סליח' יוה"כ). והצליל בים כל עון נאלת, כי אתה ה' טוב וסלח (דרוש נא ידידך, סליח', סדור אוצר לובלין, תקלג:).

—הפע', *הִצַּלֵּל, — כמו פְּעֵ', ואמר הפיטן: פרעה וחילו כהצללו אדום ומואב חלחלו, אז נבהלו (אופל המוני, יוצ' ח פסח, מחז' איטלי א, קכו:). ועי' פְּעֵ', הערה.

ב. צָלַל[1]), פ"ע, צָלְלוּ, תְּצִלֶּינָה, תְּצִלֶּנָה[2]),—צָלְלוּ אָזְנָיו, שמעו קול צִלְצוּל, או קול שאון, gellen; retentir; to tingle: הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תְּצִלֶּינָה שתי אזניו (ש"א ג יא). הנני מביא רעה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תְּצִלֶּנָה שתי אזניו (מ"ב כא יב; ומעין זה ירמ' יט ג).
—והשְּׂפָתַיִם, צָלְלוּ מפני בהלה, זזו והקישו זו על זו והשמיעו קול: שמעתי ותרגז בטני לקול צָלְלוּ שפתי (חבק' ג טז).—ואמר המשורר: ועל שפתיו כאש צרבת להצליל (סלמון בן ירוחים הקראי, מלחמ' ה', 64). אל תשאלו על מה שפתי צללו כי מעלי ראשי

1) [גם בארמ' צל, צלל, ובערבי צַלَّ, צלצל ^a), ואף באוגר ת' משרש זה מצלתם, מצלתים.]
2) [ע"ם יִתַּמּוּ, ואחרים ראו בו בנין נִפְעַ'.]

a) صلّ b) صلصل

צללים סרו (רמב"ג, בימי יקותיאל, נרודי, 14). יש בו צרי לאשר לקול יגון שפתיו צ ל ל ו (רמנ"ע, חרסים ג, 40). לקולם צ ל ל ו האזנים ותולנה דמעות העינים (עמנו', מחבי כח, 227).—ועי' ב. צָלוּל.

ג. צָלַל [1]), פ"ע, צָלְלוּ,—צָלַל דבר, כִּסָּה צֵל, beschattet werden; être ombragé; to be shaded: ויהי כאשר צָלֲלוּ שערי ירושלם לפני השבת ואמרה ויסגרו הדלתות (נחמ' יג יט). ואמר המשורר: כי צ ל ל ו כלם בענפי עץ וכי רוחי בשמים בם בנשף ישבו (רמב"ע, חרסים ג, 38). פנה ידידי לערוב יום וערוגות צ ל ל ו (שם שם 39).—ועי' ג. צָלוּל.

—הִפעִ', מֵצַל,—הֵצַל הדבר, עשה צל: ארז בלבנון יפה ענף וחרש מֵצַל וגבה קומה (יחזק' לא ג).

—ובסהמ"א: ונסו הצללים, הוא עת שרב והום היום, אני א צ י ל ך ואת עריבה עלי (רש"י, שה"ש ד ו). ופעמים שהצל רבה על המיצל ופעמים שהמיצל רבה על הצל, כשהחמה עומדת בגובה הרקיע צל כל דבר הוי קטן וכשחמה כשיפולו הוי צל ארוך (תוס' עירובי' מג:, ד"ה ולא קומתו). כי אין תמונה אשר לא תשנה דמות צלה לפי מעמד ומצב גוף המאיר והנאור לעומת גוף ה מ צ ל וכו' (ר"ד מפריזנהויזן, מוקדות תבל ג, טו.).[1]

— הָפעִ', בינ' ˚מוּצָל [2]), — מְכֻסֶּה צל: ובצהרים יגדל כח החום עד שיהא השור מ ו צ ל בצל התאינה מחמת החום (רש"י, סנה' יח:). כי אין תמונה אשר לא תשנה דמות צלה וכו' זולת הכדור שנראה תמיד דמות צלו על גוף ה מ ו צ ל (ר"ד מפריזנהויזן, מוקדות תבל ג, טו.).

—פִעֵ', בינ' ˚מְצַלֵּל, — צִלֵּל, שם בציור צִלְלֵי צבעים, גִּוֵּן אותו בגוני גונים, schattieren: nuancer; to shade: במלאכת הציור (מאלערייא) לא באו אל מחוז השלמות כי לא יבינו לצייר ברשמי קוים דקים מאירים ו מ צ ל ל י ם (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, ע.).

˚צְלָלִי, ת"ז, — שיש בו צל, מוּצָל: לפיכך נראה ות האויר במקומות ה צ ל ל י ם הנראה מלהב חנר בצל העפעף (ר"י לטיף, רב פעלים).

א. צֶלֶם [3]), ממנו ˚צָלַם, א. צָלֶם, ˚צַלְמָה, א. ˚צַלְמוֹן, ˚צַלְמָנִי.

ב. צֶלֶם [4]), ממנו ב. צָלֶם, ב. ˚צַלְמוֹן, ˚צַלְמוֹנָה, צַלְמָוֶת.

א. ˚צָלַם, קל לא נמצא [5]).

---

1) [עי' צֵל, הערה. ומשרש זה דרשו: ולפי שראתה במלאך נקראת שמה הצללפוני שהיא פונה במלאך ואין צ ל ל אלא מלאך וכו' למה נאמר ה צ ל ל ולא אמר הצל לפי ששתי פעמים נראה לה לאשה, אחת בעיר ואחת בשדה (מד"ר במד' י). והעיר רש"ל: והוא טוב מפני רוח רעה (חכמת שלמה, ב"ב ח.).]

2) [ובתו"מ: עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים עד שהסוס רץ ו מ צ י ל [2]) (ריב"ל, פסחי' נ.). כל ביזה שבוזזין ישראל עד שעה שהסוס רץ ו מ צ י ל יהיה קדש לה' (ר' יוחנן, שם שם). ופרש ר"ח וכן רש"י בשם ר' מכיר: חצי היום שהצל של סוס תחתיו (ר"ח), כשעור מרוצת הסוס עד חצי היום וכו' (רש"י). והיה מי שהעיר שאין כאן ענין צ ל אלא הַצָּלָה מן נ צ ל, הִפעִ', ושהכונה לסוס שעליו מדבר במשנה (סנה' ו א), שהרוכב עליו היה חייב להעמיד ו ל ה צ י ל את הנדון המוצא לבית הסקילה, אם נמצא מי שיכול ללמד זכות עליו, וכונת מאמרו של ריב"ל לפי זה שעתידה ירושלם להתרחב עד מקום זה שבו היה בית הסקילה (כנסת ישראל, תרמ"ח, בית המדרש, 68). ואמנם במאמר המקביל בירוש' (פסחי' ג ח; וכן בירוש' גניי, 109) המובא גם הוא בשם ריב"ל נאמר: עד מקום שהסוס רץ ואינו עושה צל. אבל אפשר שבאו המלים עושה צל כלשון פשוטה המבארת את הבטוי המקורי (הסוס) מ צ י ל, הקרוב למלים הנדרשות מצלות הסוס. ואולם מצד אחר שני הפרושים רחוקים, גם זה חחושב על סוס ידוע הנזכר בהלכה ועל מקום הסקילה שאינו מרחק וגם זה שהסוס עושה (ז"א נותן) צל או לאו. ואולי טבעי יותר להבין כאן מציל במשמ' מְצַיֵּל, מְצַהֵל, כדגמת צילנית (עי' שם) במשמ' צהלנית, כלו' עד (כמת) שהסוס המצהל יכול לרוץ בכלל, בלי הגבלה, כי הכונה לרבות ולא למעט, ודרש מצלות — מ צ ה ל ו ת.]

1) [ועל הפסוק (דבר' כג יח) ל ה צ י ל ך ולתת איביך לפניך, דרשו חז"ל: להגן עליך להיות צ ל על ראשך (מד"ר ויקר' כז).]

2) [עי' צֵל, הערה 2 בעמ' 5482).]

3) [עי' בהערה לערך א. צָלֶם.]

4) בערבי ظلم a), [ובאשור' צַלְמוּ, שחר, כהה.]

5) [ונגזרו בזמן האחרון בנינים חדשים מפעל זה, עי' בהערה הבאה. וכן נמצא בארמ' שבתו"מ צַלֵּם במשמ' צַיֵּר: רבא שרא ל צ ל ו מ י גורי וכו' (ב"מ ס:).]

a) ظلم

—הסעי, "הצלים,—עשה כדמות צלם: עשינו לה כוונים להעציבה, שהיו עושים דמות בצק כדמות הכוכב כמו כתבונם עצבים צלמים כתבניהם, ויהא להעציבח כלומר ל ה צ ל י מ ה לשון דמות צלם (מסו' רס"י, מלח מסנים, גיגר, 34). שהקב"ה במאמרו הקדוש ובמחשבתו הטהורה ה צ ל י ם את צלמו והקרים את גופו (רחנ"ס הכסיח, מגלח המגלה, 55).

א. צלם [1], ס"ז, צלמו, צלמנו, מ"ר סמיי צלמי, כנ' צלמיו, צ,מיכם,—א) צלמו של דבר, של אדם, וכיוצא בזה, דמותו וצורתו הגופנית, plastisches Bild; image plastique; plastic image: ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וכו' ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו (ברחש' ח כו—כז). ויולד (אדם) בדמותו בצלמו (סס ס ג). ועשיתם צלמי עפליכם וצלמי עכבריכם (ש"ח ו ה). וישימו את ארון יי' אל העגלה ואת הארגז ואת עכברי הזהב ואת צלמי טחריהם (סס סס יח). ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם (יחזק' יו יז).—ובהרחבה גם צורת דבר מחקה בצבע וכדו': ותרא אנשי מחקה על הקיר צלמי כשדיים חקקים בששר (סס כג יד). — ב) בפרט צלם עשוי בעץ או באבן או בכסף וזהב, לעבדו עבודת האדם לאלהים, Götzenbild; idol(e): ואבדתם את כל משכיתם ואת כל צלמי מסכתם תאבדו ואת כל במותם תשמידו (במד' לג כב). ויבאו כל עם הארץ בית הבעל ויתצהו את מזבחתו ואת צלמיו שברו היטב (מ"ב יח יח). וצלמי תועבותם שקוציהם עשו בו (יחזק' ז כ). ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם [1] כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם (עמו' ה כו). — ובתו"ס: בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וכו' והעמיד צ ל ם בהיכל (תענ' ד ו). כל ה צ ל מ י ם אסורים מפני שהן נעבדין פעם אחת בשנה (ר' מחיר, ע"ז ג ח). המוצא שברי צ ל מ י ם הרי אלו מותרין (סס סס ג). חביב אדם שנברא ב צ ל ם, חבה יתירה נודעת לו שנברא ב צ ל ם שנא' כי בצלם אלהים עשה את האדם (ר' עקיבח, חבות ג יד). ישראל וגוי שירשו בית גוי אינו רשאי שיאמר לו טול אתה צ ל מ י ם ואני כילים וכו' (תוספת' דמחי ו יג). צ ל ם של אבן היה נימוח ושל עץ היה נרקב (מכי', מסכ' דפסחח ז). ע"ז עברה עם ישראל בים וכו' ואי זה זה צ ל מ ו של מיכה (רבי חליעזר, סס סס יד). אפי' היו שם שני צ ל מ י ן, אחד עשוי כמין דלופקי ואח' שאינו עשוי כמין דלופקי וכו' (ר' יוחנן, ירוש' דמחי ו ט). אדם שעבד עבודה זרה והעמיד צ ל ם בהיכל אתה מקבלו בתשובה (ר' לוי, סס סנה' י ב). אשר יצר את האדם ב צ ל מ ו ב צ ל ם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד (ברכת חתנים, רב יהודה, כתוב' ח). על כל מיל ומיל היה עומד בורגן ועל כל בורגן ובורגן היה עומד צ ל ם והיתה ידו עקומה ומראה היכן ערי מקלט (ר' חבין, מדר' תהל' כה י). צ ל ם יהודיים הוא (מדר' תנחים, דברי לב יז, הופמן, 195). לא דיים שעבר עמהם צ ל מ ו של מיכה אלא שהיו מקישין כלפי מעלה דברים (ר' יהודה ב"ר חילעחי, מד"ר שמות כד). היה אחד מהן חורש שדהו לוכסן מעמיד צ ל ם באמצע כדי שיהו ראשי תלמים מראין לה (בשם ר' הושעיח, סס חיכה פתיח', ר' יהושע דסיכנין). הייתם יודעים שיש לכם אלוה משזיב ומציל, למה הנחתם אלהיכם והשתחויתם ל צ ל ם שאין בו כח להציל וכו' (פדר"ח לג). — *עושה צלמים: מדת בשר ודם הולך אצל עושה צ ל מ י ם ואומר לו עשה לי צורתו של אבא (מכי' מסכ' דשירתח ח).—ובסהם"א: אני רואה צ ל ם שיש ודמות פניה כאשה יפה וכו' ה צ ל ם הזה אשת בליעל היה ובשעה שידע הבליעל את ה צ ל ם ותהר ותלד זה ארמילס (פרקי היכלות לט). שהיו עושים (הגוים) צ ל מ י ם והיו מאמינים שכל אחד מהם יחולו בו כחות הגלגלים (ר"י ח"ה, כוזרי ד ח). אך

---

[1]) [בארמ' ובסור' צלמא ואף צלמתא, ובאשורי צלם, וכן צלם, צלמת בכתבות בערב' דרומית, אך בערבי הצפונית צנם a), ואמנם שם גם פעל צלם b) במשמ' חקק ופסל. והיו אף שחשבו, כי מלה זו השאלה מן האשור' ביתר השפות השמיות, וכי עקרה מן ב. צלם במשמ' תמונת צל, ואינו נראה.

וביומינו גזרו משרש זה פעלים ושמות, כגון צלם במשמ' עשה ציור־אור, photographieren; photographier: to photograph; הצטלם, צלם את עצמו, נתן לאחרים לצלמו, צלום, פעלת המצלם; תצלום, ציור־אור; צלם, מי שאמנותו לצלם; מצלמה, מכונת צלום; צלמניה, בית הצלם וכדו'.]

a) صنم b) صلم

[1]) המליצה קשה. [כיון וסכות בפס' זה הם שמות האלים כיון וסכות הידועים מאשור ובבל, ועי' בהערות לשמות אלו.]

היו העם מבקשים תועלות הצלמים ההם (שם שם כג). וחייבין אנו לעיין בהתחלת האדם וכו' והצורך המביא לעשותו על הצלם אשר הוא (הוא, חו"ל, הבחינה ה). וכן נראה לי שלזה כיון החכם המסדר ברכת חתנים באמרו והתקין לו ממנו בנין עדי עד וכנוי ממנו שב אל צלם אלהים הנזכר (רוח חן ג). עבודות הרבה קבעו עובדי כוכבים לכל צלם וצלם ולכל צורה וצורה (רמב"ם, עכו"ם ג ג). שהכסיל שאינו יודע החכמה האלהית והמלאכה ההיא בראותו הצלם ההוא בדמות אדם בכל משטחו הגלוי ובתבניתו ובדמותו ובמראהו יחשוב שנעשה כמו שנעשה האדם (אגרת תימן להרמב"ם). וייעץ הצר האכזרי ויעש לו צלם דונג בתבנית איש (מעשה נורא משנת תת"ק וכ"ד לחרבן, אוצר טוב ברלינר 1878). ולא שנה זה העניין פעמים אלא חד להודיע כבוד הצלם שלא לנהוג בו קלות ראש וכו' (ר"י עקנין, ס' מוסר ג יח). הוגד לנו כי אמרת כי הצלמים לא יועילו ולא יזיקו (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים ב א). הצלמים שנחלקו אינן צורות על כלים ומטבע אלא צלמים ממש מעצים אבנים או מתכות וכו' (ראב"ד מנרבונה, האשכל, פרק כל הצלמים). ויפתחו הזקנים אותו ולא מצאו בו כי אם תיבה אחת קטנה בחלון צפונה ויפתחוה וימצאו בה צלם זהב אחד בדמות אדם ובידו שתי וערב (ר"י זבארה, שעשועים ו, דודזון, 62). ויהי למלך אוזדרובל בת ושמה אושפזיונה יפה מאד וירקמו את צלמה אנשי דורה על לבושיהם מרוב יפיה (יוסיפון פרק ג). ואתן זהב רב לאומנין ויבנו את צלמי ויקימו אותו בין הבית ובין קדש הקדשים ויהי צלמי לזכרון לי בבית חוה בית אלוה הגדול (שם פרק ה). ויצו ויעשו האומנים צלמי נחושת כתאר בני אדם והמה חלולים (שם פרק יח). ואת האליל אפולינוס צלם של זהב השליכו בתוך האש במצות המלך (שם, גינצבורג, קלב). ויקחו את תבניתם (של אריסתובלוס ומריסי) רקום ריקמת צלם שניהם וישלחו בידי אל אנטונינוס והיה בראותו את צלמי הבחור והנערי הוא יעשה כל חפצם (שם, רעה). ויהי כמלוך כוסתוברום באדום ויבקש להוציא את אדום מתחת יד יהודה ויקם את צלם הקדמוני לאדום (שם, רלז). המוכיח את מי שאינו נובח והמלמד את מי שאינו למד כמנגן בין המתים או כצועק אל

הצלמים (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ט ז). אנדרטא. פי' צלם מלכים העשוי לכבוד (ריטב"א לר"ה פרק ב, לג.). וכמעט שאין מלון שהוא בית גוי שלא תמצא בו הרבה צלמים מצויירים או חקוקים בכותל (תרומת הדשן סימן ו). כי לא היו יכולים כל כחות השטן לפגוע בי עד הסיר צלם אלהים מעל פני כל יוטל מצדו מורא עליהם (ר"מ אלשיך, איוב ב יא). — ואמר הפיטן: ובעין צלמים נעה גנתון צלמין (ר"א קליר, איכה ישבה חבצלת השרון, קינ' ט"ב). — ואמר המשורר: יה קום לעבדי שקץ צלמם הולך בצלם וצֶלֶם בגחלי צלם[1] (ר"י הלוי, קראים בלבב, דיואן ג, 64). כלם (כל היצורים) הלא ידמו צלמים לבשי שלמים (הוא, מודים לך, שעה"ם 103). ובהיכל לפני העמידו תועבותם ואת כל צלמי מסכותם[2] (ראב"ע, איך אוכל, אגר 175). ערבה שנתי לי ואהבתך דודי העירתני ראות צלמך (הוא, הרחקת, כהנא א, 79).— ־ובמשמ' גוף האדם, ואמר הפיטן: גדולתו לאין קץ עצמה, יהללוהו גדודיו בסודם, גלם על צלם נשמה, כי לה' עין האדם (הוא, אזכירה, עבודת יוה"כ, אגר 233).— ־ועל האדם בכלל: ה' נתן לישראל זה הכלי שהוא התורה שהוא מיישר ומנהיג הצלם הזה החביב[3] (מנחת קנאות, קופמן, 86). — בֵּית צֶלֶם: מעשה בדמשקיא שהיה שם בית צלם אחד והיה לו כומר שמו אבא גוליש והיה משמש לפני הצלם שנים הרבה וכו' (מדה"ג, שמות ב טז).— ־חָכְמַת הַצְּלָמִים: ומהם חכמת הצלמים, והכונה בה למזוג הכחות השחקיים בכחות מקצת הגופים העפריים כדי שתתחבר מזה כח פועל פעל זר (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ב ז, 53).— ־לוּחַ צֶלֶם, ציור־אור[4], ואמר המשורר: כרע כאח עמי התהלכת ובלות צלמך כיום כבדתני (יל"ג למאיר לטריס, שירי יל"ג א, 128). — ־ובמשמ' צלם ישו הנצלב, crucifix; Kruzifix: ולא יכלו לנצח האפיפיור עד שאחד מההגמונים נתיעץ במשרתיו שיעלילו על היהודים שאחד מהם גנב צלם אחד של כסף מבית תועבותם (שבט יהודה, הכוכב, 125).

---

1) [כדגמת המספר במ"ב כג כ, ועי' א. צֶלֶת, הערות.]

2) [עפ"י במד' לג נב.]

3) [עפ"י אבות ג יד.]

4) [עי' הערה לעיל.]

מצאתי צורת הצלם על כתפי (יוסף הכהן, עמק הבכה, הוצ' לטריס, 58). וגם את האיש נושא הצלם הכה בחצי (שם, 61). — וגם במשמ' צְלָב בכלל. —*וְצָלֶם ובקצור צַל, במשמ' מטבע קטנה מסֻמנת בצורת צלב, Kreuzer, נהג בפרט בפי יהודי אוסטריה, הונגריה וגרמניה הדרומית[2]).

ב. צֶלֶם[3]), ש"ז, —חשך ואפלה, ובהשאלה רֶשַׁע, חמס: אך בְּצֶלֶם[4]) יתהלך איש אך הבל יהמיון יצבר ולא ידע מי אספם (תהל' לט ז). — ואמר המשורר: לתועה באשון לילו ולאובד בעי צלמו, מהרה אור באור פניו ומורה לך יהי צלמו (רמב"ע, תרשיש ח, 24). יה קום לעבדי שקץ, צלמם הולך בצלם וצלם בגהלי צלם (ר"י הלוי, קראיס בלבב, דיואן ג, 64).

***צַלְמָה**, ש"נ, מ"ר צְלָמוֹת, — כמו א. צֶלֶם: משל למלך הנכנס למדינה והעמיד לו איקונין ועשו לו צלמים וטבעו לו מטבעות, לאחר זמן כיסו איקונותיו שברו את צלמותיו[5]) ופסלו את מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך (ילקוטי עם פירוש אבן יקרה, ב, ט., יתרו).

א. *צַלְמוֹן[6]), ש"ז, —כמו א. צֶלֶם: משל למלך ב"ו שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשו לו צלמון[1]) וטבעו לו מטבעות, לאחר זמן קפאו איקונותיו ושברו צלמוניו[2]) ופסלו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך (והזהיר שמות, לח., יתרו). — ואמר המשורר: אמת נעלם יחיד עולם באין צלמון, והוא קדמון וכו' (רלב"ע, ערוגת החכמה, כהנא ב, 62).

ב. *צַלְמוֹן, ש"ז, —כמו ב. צֶלֶם, צַלְמָוֶת[3]), ובהשאלה גיהנם, שְׁאוֹל, ואמר הפיטן: תרדוף לצלמון יועצי על צפוניך, תתן להבהב נותצי פניניך (ר"א קליר, סבת סוכו, קינ' ת"ב). דחה אדמון (אדום הרשעה) בצל צלמון (מרדכי, מעוז צור ישועתי, זמר לחנכה).

***צַלְמוֹנָה**, ש"נ, — כמו ב. צַלְמוֹן[4]): משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש, ששה חדשים בחמה וששה חדשים בצינה וכו' ואח"כ הוא מוציאן לשלג וכו' והיכן הן משלימין את נפשותיהן, יהודה ב"ר אומר בשלג, הה"ד בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון, השלג היא צלמונה[5]) שלהם (פסיקי ר"כ, עשר תעשר, בובר, לז:; מעין זה תנחו' ראה יג; מדר' משלי לח). — *צַלְמוֹנַת מים, גיהנם של מים, ואמר הפיטן: שכם אוצרות שלג ואש וברד ומים טמונים לסערת חימה לצלמונת מים (ר"א קליר, אקסטס כסל, תפלת גשם)[6]).

***צַלְמוֹנִית**, ש"נ, — כנוי לבן יחיד, ילד יחיד[7]): דן נכנס בצלמוניתו אצל אביו ונתברך

---

[1]) [וכך נהגו לקרא אף לערים כגון Deutsch-Kreuz שבהונגריה בשם צֶלֶם.]

[2]) [ביחוד השתמשו במספר ח"י צַל בנדירות נדר בעליה לתורה.]

[3]) עי' הערה הבאה.

[4]) רֹב הקדמו' וגם רֹב החדשי' פרשו גם צֶלֶם זה במשמ' דמות וצורה, ואמרו כי הכונה כאן דמות לא ממשית. אך זה רחוק. אך ככר פרשו דונש במשמ' חשך והסכים לזה גם ריב"ג וכמו"כ רש"י. [ואולי צ"ל בצלמות הלך במק' בצלם יתהלך כדעת למברט (REJ Avr. 1894, עמ' 281).]

[5]) [בסכי' (מסכ' דבחדש ח): צלמיו. ועי' א. צַלְמוֹן.]

[6]) [עפ"י לשון הכתוב: בפרש שדי מלכים בה תשלג בְּצַלְמוֹן (תהל' סח יה), וכן נמצא צלמנא, צילמנא בארמי במשמ' צֶלֶם. ועי' ב. צַלְמוֹן, הערה. ואמנם בפסוק הבינו רֹב המפרשים צלמון כש"ע פרטי של ההר הידוע ממקום אחר (שפט' ט מח), אך כל הפסוק קשה. ואולי יש לצרף לענין אף את הפסוק שאחריו, בהקבלה של שדי במשמ' שָׂדַי, שָׂדֶה, אל הר, כגון: בפרש שְׂדֵי־מלכים בהת (במשמ' כסוי, סְפַּת?) שֶׁלֶג, בצלמון הר אלהים הר בשן וכו', ולפי זה יהיה צלמון ש"ז כללי, אולי במשמ' חשכת מים מן ב. צֶלֶם, ויהיה שדי מלכים שם מקום, קשור אל מלכי צבאות שבפס' יג.]

[1]) [במכי' (מסכ' דבחדש ח): צלמים.]

[2]) [שם שם: צלמיו.]

[3]) [ועי' בערך הבא.]

[4]) [עפ"י מדרש לשון הכתוב בה תשלג בצלמון (תהל' סח יה): אל תקרי בצלמון אלא בצלמות, ומעין זה התרג' הארמי לפסוק.]

[5]) [כך בפסיק' ר"כ ובמדר' משלי. בתנחו': צלמות; בתנחו' בובר (ראה י): צלמונא.]

[6]) [השוה את התרג' הארמ' לפס' הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה אשר חשכתי לעת צר (איוב לח כב—כג): די גניזית תלגא לעדן עקתא בגהנם.]

[7]) [כך פרש הערוך, ומשמ' זו יוצאת ברורה מן הענין, אלא שאין לקבל את פרוש הערוך מלי יוני או רומי, וכן לא הֻצַּע פרוש אחר המניח את הדעת. ואמנם

בשבעים אלף, ובנימין נכנס בעשרה יםתברך בארבעים אלף (מד"ר ברא׳ לד).

צַלְמָוֶת [1], ש"נ, —חֹשֶׁךְ, אפלה, Finsternis; obscurité; darkness: ההם ההלכים בחשך ראו אור גדול ישבי בארץ צלמות אור נגה עליהם (ישע׳ ט א)׳ המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם (ירמ׳ ב ו). וקויתם לאור ושמה לצלמות (שם יג טז). עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות וחשך ויום לילה החשיך (עמו׳ ה ח). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי (תהל׳ כג ד). כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות (שם מד כ). ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל וכו׳ יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק (שם קז י—יד). יגאלהו חשך וצלמות תשכן עליו עננה (איוב ג ה). בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות (שם י כא). מגלה עמקות מני חשך ויצא לאור צלמות (שם יב כב). פני חמרמרו מני בכי ועל עפעפי צלמות (שם טז טז). כי יחדו בקר למו צלמות לא יכיר בלהות צלמות (שם כד יז). קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר אבן אפל וצלמות [2] (שם כח ג). אין חשך ואין צלמות להסתר שם פעלי און

רגילים חז"ל לקרא לילד יחיד בלשון יונה וכדו׳ (כדגמת הכתוב: אחת היא יונתי תמתי), כגון: פרידה אחת יש לי (סנה׳ קח.), ואולי גם צלמונית בעקר שם צפור היא, כדגמת סנונית, ובהרחבה לחבה סלנונית, ובאשור׳ נמצא צַלְמַךְ, וי"א צַלְמַת כשם צפור.]

[1]) כך תנקוד המסור, וראו בו רב הקדמו׳ וכמו"כ רבים מן החדשים מלה מרכבת צֵל־מָוֶת. אך כמעט מכל המקומות שבאה שם מלה זו נראה שאינה אלא נרדפת עם חשך, ולכן כבר סברו קצת הקדמו׳, כי זה שם ע"מ פְּעֻלּוֹת. מן ב. צלם כמו בערב׳ ט׳לאמה a), ורגלים לדבר כי בתחלה היו אמרים צַלְמוּת; אך אחר כך, מפני שהשרש צלם במשמ׳ חשך יצא מן השמוש הרגיל, נשתבשו המדברים, והרגישו במלה זו רמז להמלה מות והתחילו גם לאמר צַלְמָוֶת. וכבר התפלפל בזה ריב"ג בהשרשים.

[2]) [לפי טורטשינר, ס׳ איוב, נתערבבו כאן שני חצאי פסוקים, והכונה: קץ שם לחשך תכלית אפל וצלמות, ולכל אבן הוא חוקר וכו׳.]

---

a) ظلامة

(שם לד כב). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (שם לח יז). — ובמדרי: זימן לו (הקב"ה לאדם) שתי אבנים אחת של אופל ואחת של **צ ל מ ו ת** (מדר׳ תהל׳ לב). — ואמר הפיטן: ובבא עתו יצא (האדם) מהצריו לחצר מות ומצל חדריו **ל צ ל מ ו ת** (רשב"ג, כתר מלכות, יהי רצון מלפניך). ויתן לפניך החיים והמות והאור **ו ה צ ל מ ו ת** (מקדור רומני, רמב"ע, דוקס, 71). הורוני בחצי מות וינהגוני **ל צ ל מ ו ת**, רטשתי ונטשתי וכו׳ (ר"י הלוי, אהה אדני, סלוק, מעה"מ 115). — ואמר המשורר: אחי עצה כמו שחר מאירת בעת צרה **ל צ ל מ ו ת** מדמה (יוסף בן חסדי, סללני, מעה"מ 28).

°צַלְמָנִי, ת"ז, — השיך לצלם, לגוף, גופני: להופיע שלא נברא בו ביום הששי כי אם כחותיו **ה צ ל מ נ י ו ת** אשר הם מדרך הגולם והגוף (ראב"ס הגסיה, מגלת המגלה, 55).

א. **צלע** [1]) ממנו °צְלִיעָה, א. צָלַע.

ב. **צלע** [2]), ממנו צֵלָע, ב. °צָלַע, *צַלְעָה.

ג. **צלע** [3]), ממנו צָלַע.

צָלַע, פ"ע, צָלַע, צֹלֵעַ, צֹלֵעָה, —צָלַע האדם על יְרֵכוֹ, היה נטה על ירכו האחת בהליכה, hinken; boiter; to limp: והוא צֹלֵעַ על ירכו (ברא׳ לב לב). — והצאן, וכדו׳, ובמליצה גולי ישראל שנדחו מארצם: ביום ההוא נאם יי׳ אספה הַצֹּלֵעָה [4]) והנדחה אקבצה וכו׳ ושמתי את הַצֹּלֵעָה לשארית (מיכ׳ ד ו—ז). והושעתי את הַצֹּלֵעָה והנדחה אקבץ (צפנ׳ ג יט). — ובתו"מ: מקרה אחד לצדיק ולרשע, לצדיק זה נח וכו׳ כשיצא מן התיבה הכישו הארי ושברו וכו׳

---

[1]) בערב׳ ט׳לע a), בערמ׳ עלעא. ולפי Vollers, Volksspr. u. Schriftspr. עמ׳ 15, אמרו הפרסים בערב׳ צ׳אלע במקום ט׳אלע.

[2]) [עי׳ בהערות לערך צֵלָע.]

[3]) בערב׳ צלע b).

[4]) [ואמר רד"ק במכלול (דקדוק הפעלים, ליק, יב:): ובאה הנקבה בצירי על דרך היחיד ולא יראת בּוֹגֵדָה יהודה אחותה נֹטֵרָה את הכרמים בצירי יוֹלֵדָה, אספה הַצֹּלֵעָה וכו׳ או יהיה וכו׳ **צ ו ל ע ה** וכו׳ תואר במשקל שׁוֹמֵמָה.]

---

a) ظلع b) صلع

ולרשע, זה פרעה נכה, כיון שבקש לישב על הכסא של שלמה לא היה יודע מנהגיו, הכישו ארי ושברו, זה מת צולע וזה מת צולע (ר' יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסף הגלילי, מד"ר ויק' כ). יש עושים את הדין במי שצולע (פסיק' רב' יג, מגי' אפרים). אמרו לו ישראל רבונו של עולם נכים עושים את הדין בצולעים (שם שם). — ובסהמ"א: ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים, כשאני צולע מעט נאספו עלי (ילק"ש במד' תשסד, וישמע הכנעני). — °ובהשאלה: אלא שגם הוא (מהר"ל בן חביב) צולע על ירכו כמו המתפלספים (יס"ר מקנדיא, מלרף לחכמה, ע:). — ואמר הפיטן: חכם וזכיר את כל התלאה, ההשיגה ערת צולעת ונהלאה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה). — ואמר המשורר: אלך אני עמו כאיל בבריות, אך הוא עלי ירך והוא צולע (אלעזר הבבלי, דיואן ברודי, רכב). — °ובהשאלה, לשון צולעה וכדו': רבים מהם לשונם לדבר בלשון הקדש צולעה. וקריאתם גרועה ורעה (כ"י מריזי, תחכ', הקד', 12). אך מליצתם בעת ההיא היתה גרועה, ולשונם בנתיב השיר צולעה (שם יח, 179). ונוהגים לאמר ע"ד הלועזית הקש צולע, השואה צלעת, כששני הצדדים, המשל והנמשל, אינם שוים, כדגמת רגלי הצולע.

—הפע', °הצליע, ציני נק' מצלעת, — כמו קל: בצלעי שמחו וכו' כשאני מצלעת הם שמחים (פסיק' רב' יג, מגי' אפרים).

—נפע', °נצלע,—נעשה צולע: מקרה אחד וכו' לצדיק, כגון נח, לרשע, פרעה נכה, זה נצלע וזה נצלע [1] (רש"י, קהל' ט ב). הא והא גרמא ליה, החטא גרם לו שנצלע [2] בקידה (תוס, תעני' כה.). אחוי קידה, נועץ גודליו ונשען עליהם ושוחה עד שנושק את הרצפה וזוקף ומתוך שאינו יכול להשען על גודליו ואין ידיו מסיעות אותו בזקיפתו וצריך להתאמץ במתניו ומתוך כך נצלע [2] בבוקא דאטמא (תוס, מגי' כב:). ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב"ה הבטיחו והוא היה בורח (רשב"ם, ברא' לב כט). — ואמר הפיטן: עקלתון נושף קלע, ופיתום מכשף נצלע (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח).

1) [ע"פ המדרש, ושם בקל צולע. עי' למעלה.]
2) [בגמרה בארמ': ואיטלע.]

צֵלָע [1] [2], ש"נ, סמי' צֵלַע, צְלַע, כנ' צַלְעוֹ, ת"ר צְלָעִים, ־עוֹת, סמי' צַלְעֹת, ־עוֹת, כנ' צַלְעֹתָיו, — א) צֶלַע הָאָדָם, הַבְּהֵמָה, כל אחת מהעצמות הארכות הדקות בגוף בע"ח המחברות מאחור להשדרה ומפנים לעצם החזה, rib ; côte ; Rippe: ויפל יי' אלהים תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעתיו ויסגר בשר תחתנה ויבן יי' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה (ברא' ב כא–כב). — ואולי בהשאלה כנוי לאשה: יהי רעב אנו ואיד נכון לצלעו [3] (איוב יח יב). — ב) בהשאלה צלע של בנין וכדו', צדו, בפרט הארך, side ; côté ; Langseite: ושתי טבעת על צלעו האחת (של הארון) ושתי טבעת על צלעו השנית וכו' והבאת את הבדים בטבעות על צלעת הארן (שמות כה יב–יד). ולצלע המשכן השנית לפאת צפון עשרים קרש (שם כו כ). ושמת את השלחן מחוץ לפרכת ואת המנרה נכח השלחן על צלע המשכן תימנה והשלחן תתן על צלע צפון (שם שם לה). והיו הבדים על שתי צלעת המזבח בשאת אתו (שם כז ז). ושתי טבעת זהב תעשה לו (להמזבח) מתחת לזרו על שתי צלעתיו תעשה על שני צדיו (שם ל ד). — וצלע ההר וכדו', צדו: ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו (ש"ב טז יג). — ג) כמו תא [4], כעין חדר אצל צלע הבית: ויבן על קיר הבית יצוע סביב וכו' ויעש צלעות סביב (מ"א ו ה). פתח הצלע התיכנה אל כתף הבית הימנית (שם שם ח). וימד קיר הבית שש אמות ורחב הצלע [5] ארבע אמות סביב וכו' והצלעות צלע אל צלע שלוש ושלשים פעמים ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב וכו' ורחבה ונסבה למעלה לצלעות וכו' וראיתי לבית גבה סביב סביב מיסדות

1) [כתב בעל חלקת השם (סי' כט): והנה בא צלע (ברא' ב) וכיו"ב בקמץ, ובא גם בפתח וצלע (יהוש' יח) והוא שע"צ פרטי לעיר והוא נפרד, אבל בצלע ההר (ש"ב טז) הוא מן פעל לפי שהוא מלעיל.]
2) בערב' צילע a) [ובארמ' עלאה, אשו' צֵיל.]
3) [ואחרים מפרשים: לצדו, אצלו, או למכשול לו, מן א. צלע.]
4) [ונאמר בגמרה: שלש שמות יש לו יציע צלע ותא (רב יוסף, ב"ב סא:).]
5) הנוסח פה משבש. [במ"א (ו ה): ויבן על קיר הבית יצוע סביב וכו'.]

a) ضلع

הַצְּלָעוֹת וכו׳ רחב הקיר אשר לַצֵּלָע אל החוץ חמש אמות ואשר מנח בית צלעות אשר לבית (יחזק׳ מא ה–ט).—ד) לוח עץ לצפות בו בנין, Brett; planche; board: ויבן את קירות הבית מביתה בְּצַלְעוֹת ארזים מקרקע הבית עד קירות הספן צפה עץ מבית ויצף את קרקע הבית בְּצַלְעוֹת ברושים (מ״א ו טו). ושתי דלתות עצי ברושים שני צְלָעִים הדלת האחת גלילים ושני קלעים[1]) הדלת השנית גלילים (שם שם לד). — ובתו״מ: אלו טרפות בבהמה וכו׳ נפלה מן הגג ונשתברו רוב צלעותיה (חול׳ ג א). היה חותך ויורד עד השדרה וכו׳ עד שהוא מגיע לשתי צלעות רכות וכו׳ בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן ושתי צלעות מכאן וכו׳ בא לו לדופן השמאלית והניח (בה) שתי צלעות רכות מלמעלן ושתי צלעות רכות מלמטן וכו׳ (תמיד ד ג). רמ״ח אברים באדם וכו׳ אחד עשר צלעות וכו׳ (אהל׳ א ח). נשתברו רוב צלעותיה פסולה, וכמה הן רוב צלעותיה אחת עשרה צלעות בשדרה מכאן ואחת עשרה צלעות בשדרה מכאן (תוספת׳ חול׳ ג ה). ביום שיזעו שומרי הבית, אלו ארכובותיו, והתעותו אנשי החיל, אלו צלעותיו (אד״כ ויקר׳ יח).—ובספה״א: וכל אדם אויבו בין צלעיו (ר״י א״ח, חו״ה, הקד׳). נשברו שש (צלעות של בהמה) מכאן ושש מכאן אם היו צלעות גדולות שיש בהן מות טרפת (רמב״ם, שחיטה י ג). ומלאו האברים עפרים, והקרבים רגבים, והצלעים תולעים (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 30). ואומר אליו אשקה נא את אחי ורעי, אשר אש אהבתם בין צלעי וכו׳ ואנשקה לכל רעי ואבכה עליהם, ובצלעי גחלי פרודי (ר״י זבארה, ספר שעשועים ג, דודזון, 85).—ואמר המשורר: מכין בצלעותי מכון שבתו ועל לחות לבבי אהלו תקע (רשב״ג, לבי באמת, ברודי, 23). יונים תעופינה כעב אל מערב, אתכם בהי האהבה השבעתי, לשאת שלומי אל ידידים רחקו, אך בין צלעי אהלם תקעתי (רמב״ע, פתאם ילוכי, דיואן קמח, צולי׳). אבקשנו והוא בינות צלעי ואראנו ועיני לא עצומה, והוא קרוב ולא ישמע צעקה אבל רחוק כבין מזרח לימה (הנ״ל, תוכחה לנפש, שעה״ש 67). כל שוד מאד נקל לנגד שוד רע חשבתיהו כמו צלעי, דמה לבבי כי יהיה לי צור יום צר והוא שמח ליום צלעי (הנ״ל, תרשיש ו, 58). מה לך צביה תמנעי ציריך מדוד צלעיו מלאו ציריך (ר״י הלוי, מה לך, שעה״ש 92). לא אדעה אם בין צלעי נעצר לבי ואם ילך למסעיך (הנ״ל, שם שם). וכבחלי אש רתמים חם יקוד להטם כי רתחו מיקוד צלעי ונופתי, מופת באש להטה לבי כמופת סנה לא תאכלני ולא תכבה בדמעתי, ישלם יקודה בצלעותי עדי שותה כשחור לבבי וכשלג קוצתי (ר״י אבן גיאת, מבין עפאים, שם 124). וכן לבי אהזה לו נתתיו ולו שב אל צלעי לא אחזתיו[1]) (ר״י זבארה, שעשועים, הקד׳, דודזון 2). הורש לבבי מצלעי כי ביום בכיי לפרודי טרדי דלף (שם 6). ושם ריאת בקצהו אחוזה, בחדרי הצלעות היא גנוזה, ונפת עלי לבו קבועה (הנ״ל, בתי הנפש, בס׳ שעשועים, דודזון, 159). וברא לב אנוש בשני חדרים, להבין בו ולדעת סתרים, בצלעות השמאל שם לו סדרים (הנ״ל, שם שם, 165). קירות לבבי נגעה היום והן חונה בצלעותי ומסתבבת[2]) (אלעזר הבבלי, דיואן ברודי כח, ו:).—*וצלעות צודקות וכוזבות, צלעות אמתיות ומדמות: הצלעות הצדקות יקרה להם שבר משני הצדדים ואמנם הכוזבות יקרה להם שבר מצד אחד (אלכון ד ס ג ז). — *צלע של שום: ברא דתומא, כן חשום, צלע של שום (רש״י, תעני׳ כה.). תומא יחידא, ראש שום שלא היה בו אלא צלע אחד (הנ״ל, גיט׳ סט.)[3]).—*בהנדסה, צלע המשלש והמרבע, ובצרופים שוה צלעות, מתחלק הצלעות, מרבה צלעות וכדו׳[4]): המרבעת בג׳ פנים, בצלע בחוט ובגג, איזו היא הצלע, זה המחזיק

[1]) [השבעים, הפשי׳ והוולג׳ קראו גם כאן: צְלָעִים.]

[1]) [העיר דודזון: הכונה כי לו שב לבו אליו לא אחז בו. מקום הלב נקרא „צלעים" וכו׳.]

[2]) [על פי איוב ח יז: [על] גל שרשיו יסבכו בית אבנים יחזה, והכונה יחזה לו מקום בצלעותי.]

[3]) [הפרוש המובא בערוך (והנזכר ע״י הר״ש ואחרים) כי חלפות תרדין (עקצ׳ א ד) פי׳ עלים וצלעות של תרדין, מיוסד הוא על הפירוש המיוחס לרה״ג לטהרות, אבל שם המלים צלעות התרדין וכו׳ הן הוספה, הבאה לא לבאר את המשנה, אלא לתרגם את הערב׳ שבפרוש אצלאע (ז״א אצ׳לאע) אל סלק (עי׳ אפשטין, פירוש הגאונים, 139), ואין כאן בטוי עברי. על פואה של צלעות עי׳ צֵלָע.]

[4]) [וכן בערב׳ צ׳לע [a].]

[a]) ضلع

דופנותיו של גג וכו׳ (משנת המדות א, מהד׳ שטיינשניידר, בקבץ לחכמת החשבון). חמשה פנים יש במרובעות ואלו הן יש ישרה בצלעותיה ובזוויותיה ויש מי שהיא משונ׳ בצלעותיה וישרה בזוויותיה וכו׳ (שם ג). כי האלכסון בזמן ששני הצלעים שוין יוסיף שני חומשי צלע (תשו׳ הגאונים הרכבי סי׳, 147). ולפיכך הוצרכנו להוסיף וכו׳ כדי שיהא אורך הצלע של מרובע החקיק בתוכו ארבעה טפחים (אלפסי, סכה ג.). והשטח אשר כל קויו ישרים נחלק למשולש ולמרובע ולמרבה הצלעות, והמשלש הוא שטח אשר יש לו שלשה צדדים ושלש זויות ויקיפו אותו שלשה קוים וכל קו וקו מהם נקרא צלע (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 9). והמשלש נחלק לשלשה מינים, מהם משלש שכל צלעותיו שוות ונקרא משלש שוה הצלעות וכו׳ ומהם משלש שאין צלע מצלעותיו שוה לשנית ונקרא משלש מתחלף הצלעות וכו׳ וכל שתי צלעות מהמשלש עודפות לעולם על הצלע השלישית (הוא, שם שם, 10). הוי יודע כי כל תמונה שטוחה אשר צלעותיה ישרות מתחלקת למשלשים ישרים שהם חוסרים מן מנין הצלעות שנים (הוא, שם ב, 78). הכל גדול מן החלק וקטר מרובע גדול מצלעו (רוח חן ו). והמרובע בעל ארבע צלעים (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג כא). יש בהן (בצורות הנדסיות) בעל ג׳ צלעות ומהן בעלת הרבה צלעות, משלש שוה הצלעות והוא שלשת צלעיו שוין זה לזה (תקד׳ אוקלידוס, כ״י כזנזטי, רומא). כבר ידעת שכל שטח ימנהו אחד מצלעיו כמספר אחרי הצלע השנית, על כן אם ידעת מספר השטח וידעת אחת מצלעותיו תוכל להוציא הצלע השנית (ראב״ע, מעשה חושב, 68). שהאלכסון מהמרובע אשר הוא בחבר הזוית הנצב ישוה מרובעו לב׳ מרובעי הצלעות (ר״א ביבאגו, דרך אמונה סג, מו). — °וצלע המעקב, ובהשאלה למספרים, היסוד המספרי שבהכפלתו בעצמו יוצא המעקב, בדמיון לצלע, מקצע בקביה: שכבר התבאר שכאשר מעוקב ימנה מעוקב הנה צלעו ימנה צלעו וכו׳ (ראב״ע, מעשה חושב, 86). —ואמר הפיטן: אין צד וצלע יצליעוך (שיר היחוד ב). —ואמר המשורר: ויחשוב משולש כמבוי מפולש, וישוה לקוטר מרובע צלעים (שלמה בונפיד, שירים קלרים, ספר דברי חכמים, פו). —°ובתאור גבולות עיר או ארץ: וכן אם היתה העיר משולשת או שיש לה צלעות רבות מרבעין אות׳ ואח״כ מוציאין חוץ למרובע אלפים אמה לכל רוח (הלבוש, או״ח שצח ג). צלעו היותר רחב (של אפריקה) הוא הצפוני תחת קו המשוה (ר״ם בלוך, שבילי עולם א, 2). — °שְׁנֵי צְלָע, דו-צלע, זוג צלעות: והמשלשת בדי פנים, בשני הצלע[1], בקבע, בעמוד, בגג, אלו הן שני צלע, וזה השני משוכים ימין ויכין שנ׳ כי ימין ושמאל תפרוצי, והקבע זה ששני צלעים קבועים עליו וכו׳ (משנת המדות א).— ובהשאלה לענינים מופשטים: והדעת העשירי הדעת הידוע בקדמות והוא דעת מורכב מצלעות רבות וכו׳ (כ״י א״ה, או״ד א). —°וּצְלַע הפסוק בשירת המקרא וכדו׳, דלת או סוגר, אחד מן המשפטים הקצרים הבאים בתקבולת, Halbvers; hémistiche; hemistich, והוא (כל פסוק בספר בן סירא) מחובר לרוב משני צלעות, הצלע האחת משל והצלע השנית נמשל (בן זאב, הקדמה בן סירא).

א. צֶלַע[2], ש״ז, — צָרָה ואסון, Unglück; malheur; misfortune: וּבְצַלְעִי שמחו ונאספו (תהל׳ לה טו). פן ישמחו (אויבי) לי במוט רגלי עלי הגדילו כי אני לְצֶלַע נכון ומכאובי נגדי תמיד (שם לח יז-יח). — ובמשמ׳ כִּשָּׁלוֹן: כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב הגידו ונגידנו כל אנוש שלמי שמרי צַלְעִי אולי יפתה ונוכלה לו ונקחה נקמתנו ממנו (ירמ׳ כ י). —ואמר הפיטן: צבאות כל פועל, לצלעם ירמו תעל (ר״א קליר, הכקיכה, מוסף א ר״ה). שונאיך הם ילבשו בשת, כמו בצלעי שמחו ביבשה (תמימים בעודם, יול׳ וכול). לאיד הבינו צלע[3]. נמוש מדני גלע (שלמה הבבלי, אין לור. יול׳ שבת א חנכה).—ואמר המשורר: כל שוד מאד נקל לנגר שוד רע תשבתיהו כמו צלעי, דמה לבבי כי יהי לו צור יום צר והוא שמח ליום צלעי (רמב״ע, תרשיש ו, 58). חיה סלעי ביום צלעי (ראב״ע, אכי חמה, איגר 63). רבו נגעי

1) [בדמיון לִשְׁלֹשׁ קִלְּשׁוֹן (ש״א יג כא). עין הערת שפירא למשנת המדות, עמ׳ 15.]

2) אולי בפרט מחלה? [ואולי גם במשמ׳ זו בעקר שה״פ מן צֶלַע, מקרה שאדם צולע ונכשל, כשלון, בהקבלה שבכתוב: במוט רגלי.]

3) [במשמ׳ מכשול, ע״פ הבנה זו באיוב יח יב, ועי׳ צֶלַע, הערות.]

כמעט קט אני נספה, יראה צ ל ע י צר ילעג וירחיב פה (הוא, יעלה יפה, שם 148). כי יקרני אסון מכאוב וצ ל ע, ומעצר רעה נפשי נואשת, תבוא האמונה ובאוני לחשת קוה לאדני, הוא אל עשה פלא (יל״ג, האמונה והדעה, פיריו א, 105).

ב. ˚צֶלַע [1]), ש״ז,—מקום קרח בראש: אמנם ה צ ל ע הוא אחר הגדול (של השער) לחסרון הלחות (נרבוני, אגא חיים א א א, נחליי השער, כ״י ביה״מ פכטר).

*צַלָּע, ש״ז, מ״ר צַלָּעוֹת [2]),—מעבד עורות, Gerber; tanneur; tanner: וכן פואת של עידית בש״א עוקרין אותה במארופות של עץ וב״ה אומרים בקרדומות של מתכות, ומודים בפואה של צ ל ע ו ת שעוקרין אותה בקרדומות של מתכות (שביעי׳ ה ז).

ב. ˚צַלָּע, ש״י, — הגביל בצלעות, ואמר הפיטן: אין צד וצלע יצליעוך וארך לא ורחב ימציעוך (שיר היחוד, יום ג).

*צַלָּעָה, ש״נ, — כמו צֵלָע: (הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע) כל זמן שהיה אדם היה כאחד, וכיון שנטלה ממנו צ ל ע ת ו, לדעת טוב ורע (רבי ברכיה בשם רבי חנין, מד״ר ברא׳ כא). — ובספה״א, במשמ׳ אשה: כי מאיש לקחה, יצאת ממנו שלא כדרך הנוצרים כדי שלא תתפרץ במשכבה עם שאר אנשים רק לבעל בריתה שהוא איש שלה והיא צ ל ע ת ו (חזקוני עה״ת, בראש׳ ב כג). וכבעל הבית כטוב לבו בסעודתו ידבר נחומים אל הככודה צ ל ע ת ו לאמר את הגבירה כמה יגעת היום, נפשי ירעה לי בראותי כמה תהמי ותהגי (אבן בחן, ובארבעה עשר, ויניציה, כה.).

1) [ע״פ הערב׳ צלע a).]

2) [כך צריך לנקד, והוא ע״פ הארמ׳ שבתו״מ צַלָּעָא, צַלָּאָה: דהוה שכיח בשוקא ד צ ל ע י (נדרי׳ כו:); והפואה (עי׳ שם, הערות; פּוּאָה, הערה) היא חמר הצבע האדום, השכיח ביותר בתקופה הקדומה, והוא ששמש אף בעשית עורות מאדמים. ואחרים פרשו צלעות במשמ׳ סלעות, סלעים, או כשם מקום, ואינו נראה, ואולי בא הכתיב צלעות במקום צַלָּעִים ע״פ טעות הבנה, כאלו הכונה: צלָעים, צלָעוֹת. וביתר הלשונות הקדומות נקראת הפואה הרגילה בבנוי: של צבעים.]

a) صلع

צֶלֶף [1]), ממנו: ˚צְלִיפָה, *צַלָּף, *צָלַף, ˚צֻלָּף.

*צָלָף [2]), שו״נ, — שיח או אילן האביונה, Kaper-strauch; câprier; caper-bush: ה צ ל ף מתעשר תמרות ואבינות וקפרס [3]) (ר׳ אליעזר, מעשר׳ ד ו). ה צ ל ף, בית שמאי אומרים כלאים ובית הילל אומ׳ אינו כלאים (תוספת׳ כלאי׳ ג יז) ה צ ל ף, בית שמאי אומרי׳ כלאים בכרם ואינו כלאים בזרעים, בית הילל אומרי׳ אינו כלאים לא בכרם ולא בזרעים (ירוש׳ שם ה ח). ששה ספיקות הן, ה צ ל ף באילן כבית שמאי, כלי חרס בכלי נתר כבית שמאי וכו׳ (ר׳ חייה בשם ר׳ יוחנן, שם שם ה ח). אין לך בא למחשבת פטור אלא שלשת המינין בלבד רימון ושקמים וצ ל ף (בשם ר״ש, שם ערלה א א). מעשה בחסיד אחד שנפרצ׳ לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליו לגודרה ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה ונעשה לו נס ועלתה בו צ ל ף וממנה היתה פרנסתו (ת״ר, שבת קנ:). שלשה עזין הן, ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות וי״א אף עז בבהמה דקה וי״א אף צ ל ף באילנות (ר״ש בן לקיש, ביצ׳ כה:). — ומ״ר צְלָפִין, מי צלפין: כל המשקין (שמתר לשתותם לרפואה בשבת) לאיתויי מאי, לאיתויי מי צ ל פ י ן בחומץ (שבת קי.).—ובספה״א: ושש(אלהם) ישר(אל) שיש לו כרם נטוע ומלקטו ומאספו בכל יום מפני שמוציא פירות כ צ ל ף ואם אינו מלקטו ועוזב אותן בשבת וביום טוב הולך אותו היום לאיבוד וכו׳ (פו״ת הגאו׳ מן הגני׳, גינצבורג ג, 153). כבר [4]) בלשון הקדש צ ל ף (מפתח הרפואות, כ״י בריט׳ מוז׳).—ועי׳ נִצְפָּה.

*צָלַף [5]). קל לא נמצא.

—הפעי׳, *הִצְלִיף, הבקיע, durchhauen; fendre; to hew

1) [עי׳ בהערות הבאות.]

2) [כש״ע פרטי כאת המלה אף במקרא (נחמי׳ ג ל), ועי׳ לקמן.]

3) [פי׳ הרמב״ם: יש ממנו שהוא הפרח והוא נקרא תמרות ויש ממנו פרי יבש כעץ ויש ממנו עלין והוא הנקרא קפריסין ויש ממנו פרי מבושל כל צרכו וכו׳ והוא הנקרא אביונות, ע״כ.]

4) [כַּבַּר a) בערבי׳.]

5) [מן הארמ׳, בסורי׳ מצוי הפעל צלף במשמ׳

a) كبر

through: והזה ממנו (מן הדם) אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכוין להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף (יומא ס ג). — *ובמשמ' הַזָּה, ואמר הפיטן: סובב כדרכו ועמד בעמדו והצליף ממנו במשפט דם פר (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ב, רעז:). רצה רצון לכפר משוחי הצליף על קיצון רצף השעיר החי (קטע עבודת יוה"כ, אלבוגן, הלופה לחכמת ישראל ו א, 71). קח של שעיר והצליף בשפר, קרא אחת ושבע במספר זבו' (משולם בן קלונימוס, אמוץ כמלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 130). ע"ל פנה להצליף דם פר, פנה לשחוט שעיר עם והזה, ע"ל פעמים שבע ואחת יצליף צהלי כגוסרו תוכן הזיות, טרם צליפת שבע שם לטוהר מזבח וכו' (רסע"ג, קטע עבודה, שם, 138). קרב דם פר לכפורת והצליף קדמה יזה באצבע ולא בכלי (אזכר סלה, עבודה, מחז' איטל' ב, קל:). תעודת למעלה גם למטה מכל חכם נעלמה תורת מצליף משפטה וכו' ינח דם כדת נערכת ודם פר יטול כדת סיני. יז כמצליף על הפרכת אשר לפני ה' (רלב"ע, אזכירה, עבודת יוה"כ, איגר 233).

—פעי, *צִלֵּף, — כמו הִפע', הִזָּה דם, ואמר הפיטן: צלף אחת ושבע לכשרון (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, קובץ מע"י גאו' ב, 16). צעיריו המהירו כף ומגס קטורת, צילף וחפן בכף ול' באיפה (קטע עבודה, Elbog., Stud. עמ' 163).

*צֶלֶף, ס"ז, ר' צְלָפִים, — הזית הדם כמצליף, ואמר הפיטן: ובכן היה לאין מחמד כל עין וכו' לא פרכת ולא צלפים, לא קטרת ולא רצפים (רסע"ג, ובכן היה, סידור רסע"ג ב, ביאליק ורבניצקי, 217).

א. *צִלְצוּל [1]), ס"ז, ר' צִלְצוּלִים, צילצולין, — חגורת דקה, שלשלת קטנה לקשוט Gurt, Kett-chen; ceinture, chainette; girdle, chainlet: דומה זו לצילצול קטן שארג בו שני חוטין על שלשה בתים (תוספת' שבת יב א). ותחת חגורה נקפה, מקום שהיו חגורות בצילצול נעשה נקפים נקפים (שבת סב:). אבל לא התחיל בה (במלאכה) קודם י"ד לא יתחיל בה בי"ד אפילו צילצול קטן אפילו שבכה קטנה וכו' (ר' מאיר, פסח' נה:). היא (הסוטה) חגרה לו בצילצול [2]), לפיכך כהן מביא חבל המצרי וקושר לה למעלה מדדיה (סוטה ח:). לא שנו (שיכרך כהן על אצבעו שלקתה) אלא גמי, אבל צילצול קטן הוי יתור בגדים (ר' יהודה בר' חייא, זבחי יט.). תלבישו באונקלי וחגרו בצילצול, העמידו אצל המזבח, אמר להם לאחיו הכהנים, ראו מה נדר זה וקיים לאהובתו, אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואחגור בצילצול שליכי (מנח' קט:). בקשה (ושתי) ליכנס אפילו בצלצול כזונה ולא הניחו אותה (מד"ר אסתר, לפסוק את ושתי). — ובמשה"א: צלצולין קטנים שעושין אותן העם בבית יד שלהן לצרור בהן מעות וכו' מותרין (משום כלאים) (רמב"ם, כלאים י יט). כרך (הכהן) על בשרו בגד שלא במקום בגדים כגון שכרכו על אצבעו או על עקבו, אם היה כו שלש אצבעות על שלש אצבעות ה"ז חוצץ ופוסל, פחות מכאן אינו חוצץ, ואם היה צלצול קטן הואיל והוא חשוב בגד בפני עצמו הרי זה פוסל ואע"פ שאין בו שלש על שלש (הוא, כלי המקדש י ח).

ב. *צִלְצוּל, ס"ז, — כמו צִלְצַל בכלי נגון: צלצול [3]) היה במקדש, של נחושת היה והיה קולו ערב (ת"כ, ערכ' י:).

*צִלְצוּל, ס"ז, — שה"פ מן א. צִלְצֵל. קול הדבר המְצַלְצֵל, השמעת צְלִיל, אף בדבור האדם, Klingen;

בקע, סדק, פצע, ואף הכה בשוט, וכך תִרגם שם אף מלה (הרמון) צלפא, ומכאן כנראה אף בלשון החכמים צֶלֶף כשם לשיח האביונה הבוקע מן האדמה. ובתרגומים הארמיים למקרא בא אצליף לא כתרגום מלה שבמקור אלא כתוספת: ארבעין יצליף וחסיר הד ילקיניה (ת"י, דבר' כה ג), יצליף בקורניסא היך גבר דמרים ידיה, בתרג' של: יודע כמביא למעלת (תהלי עד ה). ולפי שמוש חשרש בסור' נראה שאין לבאר יצליף שבתרגומים ירים יד להכות, אלא כמשמ' יבקיע דבר, וגם יבקיע באויר דרך לפטיש, לשוט. אך בלשון המשנה אפשר לבאר כמצליף (יומא ה ג), כמי שמבקיע משם. ואמנם בבבלי (שם כד:) בארו: מאי כמצליף וכו' כמנגדנא, בלו' כממנה להלקות, להכות בשוט, והוא עפ"י שמוש המלה בארמ' שבבבלי. ולפי משמ' זו משמש הפעל בדבור היום.]

1) [גם בארמ' שבתו"מ ושבתרגומים צלצולא, ואולי אין כאן אלא מבטא נחצי של שלשול, שלשלת.]

2) [ועי' עמ' 6471, הערה 1).]

3) [פרש רגמ"ה: צלצול, קורין ציסבש ותן כעין ב גלילי נחושת ומכין זה בזה.]

tintement; ringing : נגינות טעמי מקרא של תורה נביאים וכתובים בין בניקוד של ספר בין בהגבהת קול ו ב צ ל צ ו ל נעימות הנגינה (רש"י, ברכי סב., ד"ה טעמי תורה). אם יערב מרירת שור וכו' ותשים טפה באזן יועיל מ ה צ ל צ ו ל והמיה (רמב"ע, ספר סגקיונות ג ב). אבל הקערירות יחייב המנע יציאת האויר המוכה וקשקושו ו צ ל צ ו ל ו[1] עד שיהיה האחת להברות רבות ויתחדש לו כדמות ההברה המתחדשות (אמו"ר לרמב"ד א ו, 28). — ואמר הפיטן : אלו אחר אלו מאדירים צ ל צ ו ל ו ושלש קדושה ישלשו לו (משה בר קלונימוס, וכל העם, סלוק ב שבועות). איך דממו מחוליך וחצוצרי צ ל צ ו ל י ך, תורה מה תהא עליך (הילילי תעודה, גנזי שכטר ג, 265). מרבים היו בשמחה ו ב צ ל צ ו ל י ם, מה יפו פעמיך בנעלים (יחיאל בר יצחק, אכוו במלות, מעריב ב פסוח). — ואמר המליץ : שאותו ההקש ו ה צ ל צ ו ל המתהוה באויר ע"י הברת הדבור הוא עושה רושם באוזן המקבל ונפשו תרגיש ותשיג מה שהונח לפניה להשיג (פבנהים, ידיעות שלמה א, הקד', ב.). ושמירת יושר ערך הקולות השלמים והשברים הוא העיקר והיסוד הראש זו שנעימו' הנגון טבוע עליו בלעדי עוד נעימות מקריות המצויות בנגון הכאת הקולות והתגלגלות היבבות ויופי ה צ ל צ ו ל[2] שבקול (קאדאנץ) (שם שם ב א, לא:). — ונחש הַצִּלְצוּל, מין ממיני הנחשים : נחש ה צ ל צ ו ל (קלאפפער שלאנגע) מיניה חמשה הנקראים בשם זה על דבר קול ה צ ל צ ו ל אשר ישמיעו בראותם מרחוק דבר אשר יחפצו להשיגו ולנשכו (י' סיכהק, תולדות הטבע, החיים, רא).

א. **צְלָצַל**[3], ש"ז, — שם למין שרץ העוף שמשמיע קול צרצור בשדה, Grille ; grillon ; cricket :

---

1) [כך צ"ל, ובדפוי : וצלצלו.]

2) [כך צ"ל, עי' לוח הטעיות שבספר.]

3) [השמות צְלָצַל וגם צְרָצַר נולדו כחקוי לקול צרצר או צלצול בעלי חיים אלו וכן בא אף בערב' צרצר פ"ל צָרָאצִר a) במשמ' צְלָצַל בעבר'.

ואף היו שפרשו צְלָצַל, בטעות, באפן אחר, ואלה דברי אחד מחכמי הקראים : יירש הצלצל, יקרצה אלחזון וקיל אלפראש וקיל אלדוד, ע"כ, ובעברי : יכרסמנו החלזון, וי"א הפרפר, וי"א התולעת (לקו"ק, ריג).]

---

a) صرصر، صراصر

כל עצך ופרי אדמתך יירש הַצְּלָצַל (דברי כח מב). — ועי' צְרָצַר[1]). — ובסהמ"א : נתנו אוצרותיהם כעזובונם ולא העמידוהו לעולם על חשבונם פן יגנוב שבר רעבונם ולכן אין לתמוה אם הושם ראשו בצלצל ופרי אדמתו וכל יגיעו יירש ה צ ל צ ל (עמנו', מחב' כח, 225). — ואמר הפיטן : (הושע נא) כרם מתולעת, לקש מארבה, מגד מ צ ל צ ל, נפש נבהלה, שובע מסלעם וכו' (ר"א קליר, אדמה מארר, הושענות). — צְלָצַל הַכְּתָפַיִם, חפושית שבבית : צ ל צ ל הכתים שאין לו כנפים[2]) הנקרא חבשושתא חיא כונפוסא[3]) (אסף, 111 :, כ"י).

ב. **צְלָצַל**, סמי', צִלְצַל, — צִלְצַל כְּנָפַיִם[4]), מלה לא נתבררה משמעותה : הוי ארץ צִלְצַל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש (ישע' יח א).

ג. **צְלָצַל**, סמי' צִלְצַל, — צִלְצַל דגים, מלה לא נתבררת משמעותה[5]) : התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו (איוב מ לא). — ובמשמ' מצודה, רשת, ואמר הפיטן : קדש בעת יעיר ישקוט לקול עולה עד מי באש נקלה וכדג בתוך צ ל צ ל ישוב כאור מצל ילך לרוח יום (כהף רננים, חזמו', כז.). — ובמשמ' הות וקוץ[6]), ואמר המשורר : ערונות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשומם בצנות ו צ ל צ ל (רמב"ע, פרסים ג, 38).

---

1) וצריך אולי להבדיל ביניהם ? [ועי' בהערה הקודמת.]

2) [אולי כנגוד אל צְלָצַל כנפים שבלשון המקרא.]

3) [הוא חפושית בעבר'.]

4) [כדגמת עוף כָּנָף במשמ' עוף בעל כנף, אין כנראה גם צִלְצַל כְּנָפַיִם אלא צִלְצַל בעל כנפים, ומרבים החרקים ביחוד באדמת הכצות באפריקה שהנביא מדבר עליה. ובנראה הבינו כך גם קדמונים, עי' בדברי אסף הרופא על צלצל חכתים בערך הקודם.]

5) [כנראה מן צְלָצַל, ולפי טורטשינר בפרושו : חרקים שהשתמשו בהם כשרגונ (bait) כדי למשוך בהם את הדגים, שנדקרו בראשם בבלעם את הצלצל, כנהוג עד היום להשתמש לשם כך בתולעים, בדגים קטנים, ועוד, ע"כ. ואולם היו שבארו צלצל כשם כלי מְצוּדָה (עי' רד"ק), ואחרים כלשון חות (עי' רמב"ע), ולפי זה השתמשו אף בסהמ"א.]

6) [עי' בסוף ההערה הקודמת.]

צִלְצַל, צֶלְצַל, ת"ר צִלְצְלִים [1]), סמי' צִלְצְלֵי, — כלי מכלי הנגינה, מיתרים מתוחים על כלי חלול ומכים בקנים דקים על המיתרים, Zimbel; cymbal(e) : ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני יי' בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו ה). — צִלְצְלֵי שָׁמַע, צלצלי תְרוּעָה: הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה (תהל' קנ ה).—ובתו"מ: אלו הן הממונין שהיו במקדש, יוחנן בן פינחס על החותמות, אחיה על הנסכים וכו' בן ארזה על הצלצל וכו' (שקל' ה א). אין פותחין משתי חצוצרות ומוסיפין עד לעולם, אין פותחין מתשעה כנורות ומוסיפין עד לעולם, והצלצל לבד (ערכ' ב ה). מיריחו היו שומעין קול החליל, מיריחו היו שומעין קול הצלצל (תמיד ג ח). והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר (שם ז ג) צלצל שבמקדש של נחשת היה ומימות משה היה נפגם, שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים שתקנוהו ולא היה קולו ערב במות שהיה (תוספת' ערכי' ב ג). התמלא בסוכות עורו ובצלצל דגים ראשו וכו' מקישים בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות דגילות יבא ויאכל מראשו וכו' (פסיק' כ"כ, פיסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח :). — ואמר הפיטן: על נהרות בבל עינינו בדמעות כלינו, פקדנוך אהליבה ואהלה על לב העלינו, צלצלי שמע החרשנו וכנורותינו תלינו, שם ישבנו גם בכינו (ר"י הלוי, מי כמך, שעה"ם 114). ארצה ויערב לי שרי וחללי, בכלי תפי וצלצלי (הוא, אל יעלו, דיואן ג, 134). — ואמר המשורר: ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם בצנות וצלצל, וקול סיס ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (רמב"ע, התרשיש ג, 38).—ועי' צִלְצוּל. הערה.—"ונחש הצלצל, כמו נחש הצלצול. עי' נחש.

צִלְצָל, ס"ז, — כמו א. צִלְצוּל. חגורה: הלכו ומינו את נחוניון (לכהן גדול) וקינא בו שמעון אחיו והלך והלבישו אונקלה וחגרו צלצל [2]), אמר להן ראו מה נדר לאהובתי א"ל לכשאשמש בכהונה גדולה אלבש נקלה שליך ואחגור בצלצל שליך (ירוש' יומא ו ג). עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן שנאמר התמלא בסוכות עורו, זכה עושין לו סוכה, לא זכה עושין לו צלצל [1]) שנאמר ובצלצל דגים ראשו וכו' לא זכה עושין לו ענק שנאמר וענקים לגרגרותיך וכו' לא זכה עושין לו קמיע שנאמר וחקשרני לנערותיך והשאר פורסו הקב"ה על חומות ירושלים וכו' (ר' יוחנן, ב"ב עה.).

***צִלְצֵל,** פ"ע, — השמיע קול צלצול כמו פעמון או צלצלים [2]) : צלצל של מקדש של משה היה ושל נחשת היה, נשבר ותקנוהו ולא היה מצלצל כמות שהיה (ורוש' סכה ה ו).—"וצלצל האדם בכפיו, הקיש בהן כמו בצלצלים: גמילות חסדים לאבלים מנין אנו למדין, מאיזבל, שהיה ביתה סמוך לשוק וכל חתן שהיה עובר היתה יוצאת מביתה ומצלצלת בכפיה ומקלסת בפיה וכו' (פדר"א יז). — "ובמשמ' דבר ושר בקול צלצול, ואמר הפיטן: צבאות צאנך יצלצלו בקול (הוא, אדירי איומה, שחרית א ר"ה). קולו קרת יצלצלו בחליל (ר"י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קונט' מע"י גאו', 24). המצלצלים בצדק וצועקים ה' אחד (יוחנן הכהן בן יהושע, המאמירים באימה, מחז' איטלי' ב, קכז.) קול תורה לצלצלה, נזר ועטרה לכללה (שמעון בר יצחק, שבת, סדר ז פסח). כהנים ולוים מצלצלים ומודים, החסידים ואנשי מעשה מרקדים (יחיאל בר יצחק, אכוו במלוות, מעריב ליל ב סכות). לשנן לרנן לתופף ולצלצל ולנצח בנגינות ולהנעים זמר (משלם בן קלונימוס, אמיץ כח, עבודה, סוף). תארץ לקראת עניו סלסלה, לרוקעה בסכמה בכנפיה צלצלה (קבץ על יד יא, י). יחוד שמו בקר וערב צלצלי, כל הנשמה יה תהלל הללי (לוי אבן אלתבאן, למה יחידתי, ידיעות מכון שוקן ד, רכח).—ואמר המשורר: בחודש סיון נתנה דת לנוהליה, והנה עתה נפל נבון פליליה, תורה מה תהא עליה, מי יצלצל חליליה (פיוטים ושירים, דודזון, גנזי שכטר ג, 261). — ובעל חי: שור גועה, אריה שואג וכו', פיל נוהם,

---

[1]) לא נתברר טעם הסגול במקום החירק כאן. [כנראה נשמע החירק על יד הגה הצ' הנחצי לפעמים כסגול.]

[2]) [כבבלי (מגמ' קט:): בצילצול.]

---

[1]) [כלשון חגורה יש להבין את המלה לפי הענין, ולא כלשון סֻכַּת צֵל וכדו'.]

[2]) [ובארמ' שבתו"מ במשמ' קול הצלצל והעקף המצרצר: חמיתין מן רחוק ושרי מצלצל (ירוש' סנהד' ח י).]

ראם מצלצל (כסא שלמה, ביהמ"ד ילינק ה, 35). — *וכפ"י במשמ' שִׁבַּח וְהִלֵּל בקול צלצול: שמש וירח יצלצלוהו, הכוכבים ממסילותם יסלסלוהו, תבל ומלואה תהלותיו יהללוהו (עור אה"ע, הקד'). — ואמר הפיטן: פליאים פצחו פה, צלצלו הכל צופה (ר"א קליר, אאפיד, שחר' א ר"ה). כל שנאן ושרף יסלסלוך, כל לגיון וצבא נצח יצלצלוך (רסג"ג, כל שנאן, סליח' יוה"כ, ביאליק ורבניצקי ג, 177). נצלצלך בצהלה, נקדישך בקריאה (משלם בר קלונימוס, נאמירך, שחרי יוה"כ). — התפ', *הִתְצַלְצֵל, — התצלצלה האזן, התחילה צוללה: דוגמת הפתאים האומרים שבהתצלצל אזנם השמאלי זוכרים אותם לרעה ובצלצל אזנם הימני זוכרים אתם לטובה (שפנהיים, יריעות שלמה א, כ.).

ב. *צִלְצֵל, פ"י, — צִלְצֵל דבר, סנן וצלל אותו, עשה שיהיה הדבר צלול: ואם יהכך שניו בעיקר האגוז פעם בחמשה ימים ינקה הראש ויחדד השכל ויצלצל ההרגשות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק ג, אגוזים).

ג. *צִלְצֵל, פ"י, פע' צִלְצַל, בינ' מְצַלְצָל, — מכסה בצל[1]: הוי ארץ צלצל כנפים, ת"י דאתן לה כספינן וכו' ואני אומר לפי שהן שרויין במזרח והארץ חמה העופות נאספי' שם והיא מצולצלת בכנפי עופות (רש"י, ישע' יח א).

***צִלְצְלוּת,** ש"נ, — כמו צִלְצוּל: והקול נאמר על כל דבר שיש בו צלילות או צלצלות (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה, 42).

א. צלק[2], ממנו א. *צָלַק, צַלֶּקֶת.

ב. *צלק[3], ממנו ב. *צָלַק.

א. *צָלַק, קל לא נמצא.

— התפ', *הִצְטַלֵּק, — הִצְטַלְּקָה הָרֵאָה, נסדקה[4], sich spal-ten; se fendre; to split: כשמצטלקת ריאת טריפה (הלכ' פסוק' לתלמי' יהודאי גאון, 143).

ב. *צָלַק, פ"י, — צָלַק כלי וכדוי כזוית, כמו סָלַק: משל עשר נודות נפוחות ומונחות בטרקלין, צרך המלך למקומן, מה הוא עושה להן, מתירן ומוציא רוחן וצולקן[1] בזויות, כך דרך הקב"ה כל מי בראשית וצלקן[2] באוקינוס (מד"ר ברא"ש ה, תיאודור, 33).

***צַלֶּקֶת**[3] ש"נ, — סימן שנשאר ממכה שנתרפא[4], השחין והמכוה וכו': Narbe; cicatrice; scar: היו מורדין מהורין, עשו קרום בקליפת השום, זו היא צרבת השחין האמורה בתורה, חזרו וחיו אף על פי שמקומן צלקת נדוני' כעור הבשר (נגע' ט ג). שחין יכול מורד ת"ל ונרפא, אי ונרפא יכול עד שיעשה צלקת ת"ל שחין, הא כיצד נרפא ולא נרפא וכן הוא אומר למטה צרבת השחין הוא, עד שתקרום כקליפת השום (ספרא ויק, תזריע פרק ו). מכות אש יכול מורדת ת"ל והיתה מחיית המכוה, יכול עד שתעשה צלקת ת"ל מכות אש, הא כיצד חייתה ולא חייתה וכן הוא אומר למטן צרבת המכוה היא, עד שתקרום בקליפת השום (שם שם פרק ז). נשכה כלב ונעשה מקומו צלקת ה"ז מום (ר' חסדאי בשם ר' שילא, כתוב' עה.). בשר נעשה מקומו צלקת (מר בר רב אשי, נדה כה.). — ובפהמ"א: וכיון דמפרש כי חבורה זו אינה חוזרת שמעינן מינה כי עור הוא שאם נעשית בו חבורה ועשה מקומו צלקת וכיוצא בהו (ר"ח, שבת קז:). אפילו הסרו כשעורה מעור בשרו חייב בחמשה דברים שהעור אינו חוזר אלא צלקת (טו"ע חו"מ, חובל תכ יד). ויש אשר מקץ שלשה או ארבעה ימים ישוב הקרום לאיתנו ופניו יתכסו לשכות רצפה חדשות, מבלי אשר ישאר עליו כל רושם וכל צלקת (יצחק טוביה, הדיפתיריה ו, 21).

צַם, עי' צָמִים.

---

1) [כך נראה להבין את דברי רש"י, מלשון בצל כנפיך וכדוי.]

2) [עי' בהערה לפעל א. צָלַק.]

3) [כתיב אחר של סלק, כי על יד ק נשמע גם ס כמו צ. ועי' בהערות שאחר זו.]

4) [ע"פ הארמ' שבתו"ם: צלקיה מצלק, סדק ובקע אותו (את התנור), אצטליק רישיה, נבקע ראשו, וכן בערב' צלק a), דקר, פצע וכדוי.]

a) صلق

---

1) [במד"ר שבדפוס': וסלקן.]

2) [במד"ר שבדפוס': וסילקן.]

3) צַלֶּקֶת ולא צְלֶקֶת, עי' שמות הנגעים בכה"ק לד"ר קצנלנסון, היקב, פרס להמליץ, דף 64.

4) [כנראה בעקר פריקה, מן א. צלק.]

צמא, סמנו צמא, א. צמא, ב. צמא, צמאת, צמאון, "צמאוני, "צמאי, "צמיאה, *צמין.

צמא, ש"ז, כנ' צמאי, צמאם,—התשוקה העזה לשתות, הרגש העז שבע"ח מרגיש שלא שתה דיו, thirst ; soif; ; Durst: למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא (שמות יז ג). ועבדת את איביך וכו' ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל (דברי כח מח). ויצמא מאד וכו' ועתה אמות בצמא ונפלתי ביד הערלים (שפטי יט יח). וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא (ישע' ה יג). העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה (שם מא יז). הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר תבאש דגתם מאין מים ותמת בצמא (שם נ ב). ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא (הוש' ב ה). והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יי' וכו' ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא (עמו' ח יא–יג). ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ (תהל' סט כב). ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם (שם קד יא). דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכ' ד ד). ולחם משמים נתתה להם לרעבם ומים מסלע הוצאת להם לצמאם (נחמ' ט יה). הלא יחזקיהו מסית אתכם לתת אתכם למות ברעב ובצמא (דהי"ב לב יא).—ובהשאלה, ארץ צמא, ארץ שאין בה מים: ועתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא (יחזק' יט יג). — בהשאלה אולי במשמ' קלון: רדי מכבוד ושבי בצמא [2] ישבת בת דיבון (ירמ' מח יח).—ובתו"ם: השותה מים לצמאו אומר שהכל נהיה בדברו (ברכ' ו ח). יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם (יוסי בן יועזר, אבו' א ד). אמר (משה אל הגדי) אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא (מד"ר שמות ב). ועיפה נפש ישמעאל בצמא, הלך והשליך עצמו תחת חרולי המדבר ואמר, רבון העולמים, אם יש לפניך רצון להשקות אותי מים השקני ולא תצא נפשי בצמא, כי משונה היא מיתת הצמא וקשה מכל המיתות (פדר"א ל). — ואמר המשורר: ומהללו כירח בהלו ומעללו כמו פלג בצמא (יוסף בן חסדאי, השירה היתומה, בעה"ם 28). אשר דמה לאיל על אפיקי מים ולא יוכל שבור צמא (ראב"ע, קרא שיר זה, כתבי א, 76).

א. צמא, ת"ז, נק' צמאה, מ"ר צמאים,—צמא למים כמו רעב ללחם. מי שמרגיש חשיקה עזה לשתות, שנפשו שוקקה למים, durstig; qui a soif; thirsty: למען ספות הרוה את הצמאה [1] (דבר' כט יח). העם רעב ועיף וצמא במדבר (ש"ב יז כט). לקראת צמא התיו מים (ישעי כא יד). כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (שם כט ח). להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (שם לב ו). כי אצק מים על צמא [2] ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך (שם מד ג). הוי כל צמא לכו למים (שם נה א). רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' קז ה). אם רעב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). —ואמר בן סירא: עד מתי תחסרון מן אילו ואילו ונפשכם צמאה מאד תהיה (ב"ס גניי נא כד). — ובתו"ם: אמר לו (בלעם לבלק) עם זו שאתה שונא רעב הוא לאכילה וצמא הוא לשתיה (אדר"נ א). בשעה שהאילה היא צמאה היא חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה וכו' וכשצמאות כל החיות מתכנסות אצלה (מדר' תהל' כב). לעולם הבא אמרו לו לאדם מה היה מלאכתך והוא אומר וכו' משקה צמאים הייתי, והם אומרים לו זה השער להי' משקה צמאים הכנס בו (שם קיח). — *ועל האדמה: ונתתי גשמיכם בעתם, לא שכורה (האדמה) ולא צמאה אלא בינונית (ת"כ, תענ' כג:). —ואמר הפיטן: הרוה את הצמאה להגדיל יספנו, ושריר לבבות ותור עינים כספנו (אתלה את פני, סליח' מנח' יוה"כ). ביציאת מצרים השקית צמאיך והאכלת רעביך (ראב"ע, אל תכותף, אינר 177). אבירי בריאות

1) בערבי' ט'מי [a], בארמ' צחי, [ובאשור' צמ, צום, צמו, במשמ' צמא.]

2) [החדשים מציעים הצעות מתחלפות, ואולי כאן שם מקום; הכתיב: ישבי בצמא.]

3) [כך בדפוס', ועי' צמאה, הערה.]

a) ظمي

1) [עי' עמ' 4148, הערה 1).]

2) [יש מבינים: על מקום צמא.]

ארץ החישו לרצות בוראכם וחסדו יאמיצכם, ובנפשות צמאות לו שיר הגישו (הנ"ל, חכדו רעיוני, סס 244).

ב. **צמא**, פ"ע, צמאה, צמאו, יצמא, תצמאו, יצמאו, צמתי (חסר א), וכמו גל"ה צמת. — צמא האדם, היה צמא למים: ויחנו ברפידים ואין מים לשתת העם וכו' ויצמא שם העם למים (שמות יז א–ג). השקיני נא מעט מים כי צמתי (שפט' ד יט). ולא צמאו בחרבות הוליכם מים מצור הזיל למו (ישע' מח כא). יקדים דרכו ויצמאו (איוב כד יא). הלא צויתי את הנערים לבלתי נגעך וצמית והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט). — ובהשאלה צמאה נפשו לפלוני, השתוקקה אליו: צמאה נפשי לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים (תהל' מב ג). אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי (סס סג ב). — ובתו"מ. כמה שיעור עיכול, א"ר יוחנן כל זמן שאינו רעב, וריש לקיש אמר כל זמן שיצמא מחמת אכילתו (ברכ' נג:). — ובספה"א: כאשר צמאתי[1]) לראות עוזך וכבודך וכו' תשבע נפשי במראות עזך וכבודך (רס"י, תהל' סג ג). — ואמר המשורר: לכו שברו בלא הון אם רעבתם, שתו יין וחלב אם צמיתם (ר"י הלוי, אמור ללבא עמקים, MGWJ 1903, עמ' 248). — ובינ' צמא: וזה כמה אני הומה ועל מעין המליצה צמא[2]) (ר"י הריזי, תחכמני ו).

—הפע', *הצמיא,—הצמיא את האדם ואת הבהמה, גרם להם שיצמאו, שיגועו בצמא: להלחם עליה, ולא להרעיבה ולא להצמיאה ולא להמיתת מיתת תחלואים (ספרי דבר' קנט). — ובספה"א: ואם הרשע הרוצה לעשות תשובה מרעיב את בשרו ומצמיאו טוב יחשב לו (רחב"ח הנשיא, הגיון הנפש, עמוד ב, עו.). כי יתאיוה (החולה) המים הרבה לשתות ולא יזיע מנע אותם מלשתות המים והצמיאו עד מאד (אסף, 150). — *והצמיא המזון וכדו', עורר צמא: האויר החם מתיך ומרפה וכו' והוא מרבה הזיעה וממעט השתן ומחליש העכול ומצמיא (קאנון א ב ב ו). ולפעמים יהיה בסבת רפואות ומזונות יצמיאו בהרחצה או בהתחלות וכו' והנה מצמיא הדבר העב וכו' (סס ג יג ב א). ואמנם איתות ההווים

1) [ס"א: צמיתי.]
2) כך מנקד שם.

בסבות המצמיאות הנזכרות (סס סס). וירחיק מי הפולים והזרעונים כי הם מצמיאים (סס סס). בכבד מצמיא או לסבה אחרת מצמיאה וכו' או שהמים בעצמם לא יועילו לצמא בהיותם המים בלתי קרים או שיש בהם איכות מצמיא ממליחיות או בורקיות או זולת זה (סס ג יד ד).

צמאה, ש"נ,—כמו צמא: מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמאה (ירמ' ב כה). — ובתו"מ: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמאה[2]) את דבריהם (יוסי בן יועזר, אבו א ד). מנעי עצמך מן החטא כדי שלא יבא רגלך לידי יחוף. מנעי לשונך מדברים בטלים כדי שלא יבא גרונך לידי צמאה[2]) (רב נחמן בר יצחק, יומא עז.). —ובספה"א: צימאה לאדם תחילה דכתיב והשקית את העדה ואת בעירם וכו' אבל באכילה הבהמה קודמת (ספר חסידים תתתתתכו). כמו שירגיש פת האצטומכא במה שיותך ממנו, וזו ההרגשה הנקרא רעבנות או צמאה, כי הרעבנות היא הרגשת בהתכת גרם החום והיבש, והצמאה היא הרגשת בהתכת הקר והרטוב (נתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריט' מוזי). והרוצה לעיין ולרווה צמאת נפשו יחקור בספרי מפרשי אוסטו' (מנחה קנאות, קופמן 33).

צמאון, ש"ז. — א) ארץ של צמא, שאין בה מים: המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים (דבר' ח טו). והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים (ישע' לה ז). ישם נהרות למדבר ומצאי מים לצמאון (תהל' קז לג). — ואמר הפיטן. עשה וירם קדקד בני שאון, ודמי שברני בגיא צמאון (ר"א קליר, איכה תפארתי, קינ' ת"ב) פלגי ציון וצמאון כלאתני נוקשה (רסע"ג, אני נחקתי קינות, סדור רסע"ג חטז).—ומ"ר צמאונים, ואמר הפיטן: שם (בגלות) ארכו לו ימים רבים בין

1) כך כ"י קופמן ויוסף אשכנזי (MGWJ 1898, עמ' 44), [וכן גרסת רש"י, כמו שמעיד] רשב"ץ דוראן במגן אבות: כתב רבינו שלמה כי בצמאה כתוב בכש"ה והוא כמו וגרונך מצמאה, ע"כ; [וכך בסדור רס"ג (עי' בר, סדור עבודת ישראל, 272), וכך במשנת אבות, הוצ' שטרק. ועי' ערך צמא.]
2) [בילק' שמע' (ירמ' רכו): צמאון.]

סלנים וסרבים בצמאונים ושרבים נהפך לשדו (ר״י כנ׳אלה, יחיל לבי, פזמונים פח, הוצ׳ מ״ל פרידלנדר, 66).—ב) *כמשמ׳ צָמָא: מה דגים הללו גדלו במים, כיון שיורדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמו שלא טעמו טעם מים מימיהן, כך הן ישראל גדלין במים, בתורה. כיון שהן שומעין דבר חדש מן התורה הן מקבלין אותו בצמאון כמי שלא טעמו דבר תורה מימיהן (מד״ר בראש׳ לז). שלא תבא גרונך לידי צמאון [1]) (ילקו׳ שמעי׳, ירמ׳ רסו). —ובסהמ״א: ויצמא שם העם למים. מלמד שנגע בהן צמאון, ולהלן ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה, לא נגע בהן צמאון, אבל כאן נגע בהן צמאון (מדרש הגדול, שמות טז לו, 180). בצחצחות, בעת צמאון ובצורת (רס״י, ישעי׳ נח יא). כאדם שהוא צמא ותאב ושותה לצמאון ולא כאדם שהוא שבע (הוה, אבו׳ א ד). — *ומ״ר, ואמר המשורר: תצמא (הנפש) לאיש שכל ולא תמצא אדם ירוה צמאוניה (רשב״ג, כפש אסר, שירי שלמה ז, דוקס, 10). והרום בתבונה עד לשבעה והשקום כי הרגום צמאונים (הוא, עטה הוד, שם ט, 17). שלח אלהים השכל אליה לפרוש כנפיו עליה ולהאיר באורו עורוניה ולרוות במימיו צמאוניה (ר״י חריזי, תחכ׳ הקד׳, 5).

***צִמְאוֹנִי,** ת״ז,—נחש צִמְאוֹנִי, מין ממיני הנחשים: אמרו כי הנחש הצמאוני ארכו זרת ועל גופו כתמים שהורים רבים וראשו קטן וצוארו עב (קאנון ד ו ג לח). — קַדַּחַת צִמְאוֹנִית, קדחת המעוררת צמא: קדחת יום צמאונית זאת קרובה מהרעבוניית והיא יותר נכונה שתחדש קדחת להעדר מה שתשקוט בו מן המים חום חזק באידים וכו׳ (שם ד א א לג). ועי׳ צִמָּיוֹן.

***צַמָּאִי,** ת״ז, — מתכונת הַמִּדְבָּר, ארץ הצמא: וכל כונתו לרכוב אניות ולדרוך בציות ולהתפשט במדברות הנוראות והצמאיות (קונץ ויכוחים, ילחק עקרים, הקד׳, א:).

***צֶמֶג** [2]) ס״ז, — שרף הנוטף מעצי שטה וכדו׳, Gummi ; gomme ; gum: כשף זהו שרף שמעולה לדיו מכל דסרפין (צ״ל השרפין) ושמו צמג בערבי ובארמית קומא (שו״ת הגאו׳ מן הגניזה, גינצבורג ב, 322). התרופות המחלקיות ההלשות צומחות כמו צמג של ערבי (מאמר הסלסול לאלוליד אבן רשד, גנזי ישראל בפריז, הוצ׳ גולדבלום, מחב׳ א). יכתוש לבונה ומצטכי וצמג ערבי ויערבם עם לובן ביצה וישים על מצחו (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). או יכתוש אפר עלת הדם ויערבנו עם שעוה ושמן ורדים מיתכים וימשח המקום או בצמג ערבי שחוק ומנופה ונילוש בלובן ביצה וכו׳ (שם שם ג). קח רמון וצלהו תחת האפר וכו׳ ותוציא ממנו המיץ וקח מי שושני׳ שלשה פעמים בכמות המיץ ומעט צמג ערב (רי״א מודינה, סוד ישרים, סגולה יא לעינים).—ומ״ר: ויתכן כי יוציאו מן המור שמן כאשר נעשה במצטכי וזולתו מן הצמגים (מלאה מקום כשמע מהפסקה).

צמד [1]), ממנו צֶמֶד, צָמֶד, *צְמָדָה, צָמִיד;

צָמַד, קל לא נמצא במקרא.

—נפע׳, נִצְמָדִים, יִצָּמֵד, יִצָּמְדוּ,—נִצְמַד לפלוני, דבק בו, נתחבר אליו, sich anschliessen ; adhérer ; to adhere: וַיִּצָּמֶד ישראל לבעל פעור (במד׳ כה ג). הרגו איש אנשיו הַנִּצְמָדִים לבעל פעור (שם שם ה). וַיִּצָּמְדוּ לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים (תהל׳ קו כח). — ובמדר׳: והוא נשטה אחריה ושוחטו לפעור ואוכל עמה ונצמד [2]) זו לזו (תנחו׳ בלק יח). — —ובסהמ״א: דלת אלמנה אחרי ליה שיפא, פי׳ לוח אחד וכו׳ ויש שגורסין שיכא, פי׳ שיבא שאינה נצמדת משתי צדדיה והוא מלשון צמידים דמתרגמינן שבכין (ר״ח, עירוב׳ קא.). הבושת והאמונה נצמדות, כשתסתלק האחת תסתלק חברתה (ר״י א״ח, מבחר

---

[1]) [בבבלי (יומא עז.): צמאה, עי׳ ערך זה.]

[2]) [מן הערב׳ צַמְע׳ a), וגזרו ממנו צָמִיג, ת״ז, במשמ׳ נמשך כצֶמֶג, zäh ; visqueux ; viscous, ובמשמ׳ ש״ז, צנור של צמג שעל גלגל העגלה, Gummireifen; pneu ; tire.]

a) صمغ

[1]) גם כארמ׳ צמד במשמ׳ הבר וקשר זה לזה. וכן באשור׳ ובאוגרית׳ צמד.

וגזרו משרש זה אף צִמּוּד (לשון) במשמ׳ שמוש מלה אחת במובנים שונים ביחוד בשירה כמו תגניס a) בערב׳, וכן מדברים על הצעות צמודות, הצעות שֶׁבִּצְמִידוּת, קשורות יחד עד שאין לקבל זו בלי זו ובתורת החשבון, מספרים צְמוּדִים זה לזה, וכדו׳.]

[2]) [בהוצ׳ בובר (בלק כח): ונצמדים.]

a) تجنيس

הפניניס, 21). ומפסיקין במלה הנפסקת ומצמדין במלה הנצמדת (הוריות הקורא, דרנבורג, 74). שנים עשר בקר נצמדים כדרך עובדי האדמה (ר"י אברבנאל, מ"א יט). ואמר הפיטן: בסכה אשר יצמדו, בסכת שלום יוצמדו, בסכת עמקים יםדדו, בסכת צלצל יעדדו (ר"א קליר, כי אקח מועד, קרוב' ג קכות). והוא נקרא באחד ולא כשאר אחדים, אחד לא נצמד וכלם נצמדים, הוא לבדו נפרד ובלתו נפרדים (ר' יוסף קמחי, יחיד וזולתו, מחז' ויטרי תלג). — ואמר המשורר: מה יתרון לאדם בעמלו ובכבודו, בהבל הצמדו ובהשך הפרדו (ר"י הלוי, מה יתרון, דיואן ג, 194). ארחות אלוה עמדו, על סוד שנים נצמדו, צורות לצורך נפרדו, שת בעבור יתאחדו (ראב"ע, ארחות אלוה, איגר 96). כי בו (בחדש שבט) קר עם לחה נצמדים (הוא, שמעו נא, כהנא א, 183). אוהב עמו אוהב ארץ מולדת, כמו בקשר אמיץ נפשו נצמדת (שלום הכהן, כיר דוד שיר ג, 43).—"ובהשאלה, נִצְמָדִים, נצמדים לבעל, כנוי לְנִצְמָדִים לישו הנוצרי, נוסעי הצלב: וילכו הנצמדים הפוחזים האלה אל ארץ המזרח (יוסף הכהן, עמק הבכא, 24). וישאו בני ישראל את עיניהם והנה היל הנצמדים לבעל נוסע אחריהם וייראו ויצר להם מאד (שם, 30). וירדו מן המצודה בחדש השלישי בחמשה לחדש ויקומו הנצמדים עליהם ופצרו בהם מאד לאמר לכו אתנו והיינו לעם אחד (שם, 32). — "שיר נִצְמָד, שיר שבסוף כל בית מתוך צמד של בתים באה בו אותה המלה עצמה בהוראות מתחלפות[1]: היש בכם מי יחבר שיר נצמד, יהי בו לכל לב מחמד וכו' דעו כי השיר הנצמד הוא אשר כל סוף שני בתים מלה אחת והמלה לא תשתנה אבל הענין ישתנה (ר"י חריזי, תחכ' לג, 274).

—פע', מְצֻמֶּדֶת, — חרב מְצֻמֶּדֶת על מתניו, מחברת וקשורה, angebunden ; attaché ; fastened : ויואב חגור מדו לבשו ועלו חגור חרב מְצֻמֶּדֶת על מתניו בתערה (ש"ב כ ח). — ובתו"מ: מבעד לצמתך וכו' נראין (הסנהדרין) מצומדין[2] והן מרויחין כהדין רבה

---

1) [כמו התרשיש לרמב"ע, הענק לר"י חריזי וכדו', ועי' הערה לשרש.]

2) [כתב המעריך שצ"ל מצומתין והן מרווחין (מובא גם בעין יוסף לענין).]

דצפורין (ר' אבהו, מד"ר שה"ש, הנך יפה).—ובסהמ"א: ושני צמידים, רמז לשני לוחות מצומדות (רש"י, ברא' כד כב). שנתפרקו איבריהן מחמת חוליין וחוזרין באברין מצומדים (הוא, ע"ז כה., ד"ה דאזלי). — ואמר הפיטן: אחות משיחים עומדים, מבלי קנאה מצמדים (פני שדיך, יוצ' א פסח).

—הפע', תַּצְמִיד,—הִצְמִיד לשונו מִרְמָה[1]: פיך שלחת ברעה ולשונך תַּצְמִיד מרמה (תהל' נ יט).—ובסהמ"א: העול שהוא מוטל על שני השוורים ומצמידם (רש"י, ב"מ ע:, ד"ה למד). מי שיש לו שור יפה לחרישה מחזר על אחר שכמותו לצומדו עמו בעול שהמצמיד שיר חלש עם הבריא מקלקל את הבריא (הוא, שם כח:, ד"ה לזווגן).[2] ומפסיקין במלה הנפסקת ומצמידין במלה הנצמדת (הוריות הקורא, דרנבורג, 74). — ואמר הפיטן: כי פי יי' דיבר דבר דגלו שבעה להצמיד (קטע עבודת יוה"כ, אלבוגן, הלופה לחכ"י ו א). שופט כל הארץ ואותה במשפט יעמיד נא חיים וחסד על עם עני תצמיד (שופט כל הארץ, סליחי ער"ה). — ואמר המשורר: אני צעיר תלמיד לתלמידיו אשמיד לשונכם שהצמיד רמיות ושקרים (יהודי בן ששת, את מי חרפת, תשו' תלמיי דונש, 7). הכי הוא אשר יצמיד[3] משנאים והוא יפריד אהובים ואין בלתו מחבר פזורותיו (ראב"ע, נשם אל, כהנא א, 195).

—קל, *צָמַד, — חִבֵּר וקשר: ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו' ר' הונא אמר זקפן בין שני בדי הארון, אמר ר' אחא בר חנינה צמדן[4] בין

---

1) [הכונה: הצמיד והדביק ללשונו מרמה. כשם שבא בֵּית, פֶּתַח במשמ' בְּבֵית, בְּפֶתַח (עי' פֶּתַח, הערות), הואיל ולא נשמעה לפעמים ב לפני ב או פ, כך לא נשמעה לפעמים גם ל של בכל"ם לפני ל אחרת, עד שכתבו לשונו במקו ללשונו.]

2) [ברש"י מנחי כב. בדפוי: חרוץ, יפה ומצמיד, וצ"ל שם ומצוייר כגרסת שיטה מקובצת. רש"י פין הביא בהאוצר: הצמיד זכרים בצד נקבות (פדר"א כג) וצ"ל העמיד.]

3) [חדוד על פי תכתוב ומשנאי אצמיתם (תהל' יח מא).]

4) [רק כתיב אחר של צמדן הוא סמדן שבדפוס ויניציאה, ומכאן בילק' שמעי (יהוש' סי' יד): סמכן. ובמקור אחר (מד"ר ויקר' י) שם; ועי' הערות

שני בדי הארון, רבנן אמרין צמצמן בין שני בדי הארון (מד"ר ברא"ש' ה). — "וצמד העֹל את הבקר: פירוש הצמד, העול שצומד הבקר למושכו (ערוך ערך למד). מי שיש לו שור יפה לחרישה מחזיר על אחר שכמותו לצומדו עמו בעול (רש"י, ב"מ כח:, ד"ה לזווגן). אותם העצמות שנפזרו לכאן ולכאן הוא צומד אותם ושוקלם זה על זה (זוהר, מדרש הנעלם א, חיי שרה, קכח:). העול שצומד ומחבר את השוורים (רעב"ע, ב"ב ה א). — "וצמֵד צדָה לדרכו, ואמר הפיטן: אך צדה לדרכו יצמוד בטרם יום אסיפתו (ר"י נג'ארה, יברא כלל, עולא חדש כד). —וביני' פָּעוּי, צָמוּד, כמו נִצְמָד, מחֻבָּר: אין צב אלא צמודות (ר' שמעון, מד"ר במד' יב). — ובסהמ"א: הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה וצמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים (רש"י, שמות כח ח). ואמרו חכמי יון החבר אחר הוא זולתך ובאמת הוא אתה, כלו' אע"פ שהגופות מובדלים ומופרשים הנפשות צמודות חוברות אחת אל אחת (ר"י עקנין, ספר מוסר א ו). הי אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים, כיד השכל צמודים (ר"י חריזי, תחכ', 6). והשופר המורם ישמש בשני טעמים צמוד כורקה ואתנחה ובסגולה שהיא תלויה לורקה (הוריות הקורא, דרנבורג, 87). — ואמר הפיטן: קנינך ארבע יסודות לפנים פרֻדות באונך, מכל חמדות ובכל צמֻדות בגאונך (רי"ל גיאת, קנינך, סעה"ס, 19). ערוכים (הדברות) יחד זה אחר זה, וצמודים מחזה מול מחזה, לוחות כתובים מזה ומזה (ר' שמעון בר יצחק, שבועות מרוס, קרובי' ב' שבוע'). למודי הרע צמודי חמנים לוקחי שוחד רודפי שלמונים (רש"י, ה' אלהי הצבאות, סליח' ער"ה). —ואמר המשורר: ושת להם עבֹתים על ידיהם. ועל לבם צמודים הפתילים (ר"ש הנגיד, הלי העש, ברודי, 152). ומשינה נדודת באזורע צעדה ועל ידים צמודה המשפרת רעודת (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 88). — "וּטובה צמוּרה. ואמר המשורר: וכחול הים אשה לא ימד יהי זרעך בטובה צמודה, הוד בניך עד למעלת

בבראשית רבה הוצי' תיאודור. והכונה כנראה: קשרם בין בדי הארון כצמידת בקר כבדי העגלה. וגם זקפן לשון קשירה לבדים היא, המשמשת גם במשמ' תלה בזקיף, צלב את הנתלה בעמוד. ועי' צִמְצֵם, הערות.]

יגדל וכו' וחבילתם אל תהי פרודה (קטע מאגרת מזמן הגאו' מהגניי, קעדיאנה של שכטר, 66).

—פִּע', "צִמֵּד, — כמו קל: שמחבר חיות גדולות ומצמדן יחד (רש"י כריתו' ג:, ד"ה אחד סבר). — ואמר הפיטן: פיקוד אשר אליו נגלה, צימדם ולהם גילה קץ, גע לשוב מגולה (ינאי, אתה מקרב, זולאי, מב). בתפשו שני שעירים, כלביא צימד גורלות כתחם לעטרת צבי וכו', כדת שעיר העזאזל חוקה צימד בו תקות והורית (רסנ"ג, קטעי עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמי 150—151). עמוד נא אבי וקשור חטבה פן אגור מפני האבה, צמדני פן אחלל הזבח (הוא, אז בהר מור, סליחי' ה עשי"ת).

—הִפְע', "הִצְמִד,—כמו נִפְע', ואמר הפיטן: בסכה אשר יצמדו, בסכת שלם יוצמדו, בסכת עמקים ימדדו, בסכת צלצל יעדדו (ר"א קליר, כי אקח מועד, קרובי' ג סכות).

צֶמֶד[1]), ש"ז, כנ' צִמְדוֹ, מ"ר צְמָדִים, סמי' צִמְדֵי, — א) צֶמֶד בקר, צֶמֶד חמורים, צֶמֶד פרדות, וכדו', שני שׁוָרים, שני חמורים, שתי פרדות וכדו', חבושים משכים בעֹל במחרשת וכו', Paar; paire; pair (of oxen): ויבא עד נכח יבום היא ירושלם ועמו צֶמֶד חמורים חבושים ופילגשו עמו (שפט' יט י). ויקח צֶמֶד בקר וינתחהו (ש"א יא ז). והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וְצֶמֶד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם וכו' (ש"ב טז א). והוא חרש שנים עשר צְמָדִים לפניו והוא בשנים העשר וכו' ויקח את צֶמֶד הבקר ויזבחהו (מ"א יט יט—כא). יתן נא לעבדך משא צֶמֶד פרדים אדמה (מ"ב ה יז). כי זכר אני ואתה את רכבים צְמָדִים אחרי אחאב (שם ט כה). ונפצתי בך אכר וְצִמְדּוֹ (ירמי' נא כג). ויהי מקנהו וכו' וחמש מאות צֶמֶד בקר וכו' (איוב א ג). — צֶמֶד פָּרָשִׁים, שני פרשים יחד: וראה רכב צמד פרשים וכו' (ישעי' כא ז).—צֶמֶד שדה, כמה שחרש צֶמֶד בקר ביום בשדה: כבחצי מענה צֶמֶד שדה[2]) (ש"א יד יד). — צִמְדֵי כֶּרֶם, צְמָדִים עבדים

[1]) גם בערב' הדרומ' צמד בקר.

[2]) [קשה המליצה, כי מה לנו להזכיר את כמות המקום שקרה שם הדבר, וכיצד אפשר לקבע כמות זו בחצי מענה, כלו' מחצית המחרשה וכדו'? ואולם אין כבחצי כאן לשון מחצית, אלא לשון חֲצִית, שת"פ מן חצה, כאלו היה כתוב כְּבַחֲצוֹ או כְּבַחֲצוֹת, ותמונה ויא

בכרם: כי עשרת צִמְדֵי כרם יעשו בת אחת[2] (ישעי' ה י). — ב) *הע̇ל שהבקר מושך בו: מכר את הצמד לא מכר את הבקר, מכר את הבקר לא מכר את הצמד, ר' יהודה אומר הדמים מודיעין, כיצד, א"ל מכור לי צמדך במאתים זוז, הדבר ידוע שאין הצמד במאתים זוז, ותכ"א אין הדמים ראיה (ב"ב ה ח). אם היה איכר נותנין לו את צמדו, חמר נותנין לו את חמורו (ערכי ו ג). חבל זוג של ספרים וצמד של פרות[2] חייב שתים (ב"מ קטז.). — ובסהמ"א: וכן צמד של פרות, חבל שתי פרות חורשות עם צמדן דהיינו נמי כלי אוכל נפש ונראה בעיני שהעול שלהן של פרקים הוה (רש"י, שם שם). אפילו אם הכל קורין לצמד לבדו ג"כ צמד סתם, כיון שהכל קורין ג"כ לבקר צמד אמרינן הדמים מודיעין (טוח"מ ר"כ ו). דעיקר לשון בני אדם קורין לעול בלא בקר צמד (שם רלג כג). —ג) *במשמ' חבר. ואמר הפיטן: כי צרר צרה ציער צימדו (ינאי, כי אמר, זולתי, קלג).

***צְמֵדָה**, ש"נ, — מעשה האשה הַנִּצְמֶדֶת לבעלה, האדם הַנִּצְמָד אל אלהיו, ברית, ואמר הפיטן: בת ברות לבית חמדתך, בעלוה אדונים ואין לצמדתך (שלמה הבבלי, אין כמדת, סליח' יום ד).

צַמָּה[3], ש"נ, כנ' צַמָּתֵךְ, — א) שער הראש, בפרט כשהוא ארך ורב ומֻרשל על הפנים, üppiger Haarwuchs; cheveux abondants; exuberant hair: הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים מבעד לְצַמָּתֵךְ[4] (שה"ש ד א). כפלח הרמון רקתך מבעד לְצַמָּתֵךְ (שם שם ג). — ומשמש בדבור החי בארץ ישראל במשמ' מקלעות השערות. גדילים. — ב) מין כסות המכסה מקומות סתרים שבגוף[1]: קחי רחים

לנפילת החללים משני צדי הצועדים וממיתים בפלשתים, כדגמת הקמה הנופלת מזה ומזה בחצות המענה, המחרשה, את צמד השדה.]

[1]) [ובערך אֲדָמָה (עמ' 69) פרש המחבר: צמד כרם, שטח אדמה בשדה, בכרם, שאפשר לעבֹד בצמד אחד ביום אחד, ע"כ. וכן רש"י לפסוק: מקום בכרם יחרשו עשרת צמדי בקר, וכן רב המפרשים והתרגומים.]

[2]) [עי' בדברי רש"י לקמן, שפרש במשמ' א), ובדברי התוס' (שם, ד"ה ולמד) החולקים עליו.]

[3]) עי' הערה הבאה.

[4]) תרג' השבעי' ופשיט' במשמ' שתיקה. לפי משמ' שרש צמת בסור' וערב', אך אין טעם לזה כאן. מעקילס לא נשאר תרגום מלה זו ביונית, אך הסורי של ההקספלא (Syro-Hex.) הביא בשמו: גדולא דשימא עלכי ור"ל הגדיל המושם עליך. גם ר' לוי ראה במלה זו שרש צמת, ואמר: האשה הזאת כשמצמתת (כך בכ"י במקום כמשמצמת בנדפ') שערה לאחוריה והוא תכשיט לה (מד"ר שה"ש על הפסוק). — אך מנחם והבאים אחריו קבעו שרש צמם לזו המלה ע"ם שַׁמָּה וכדו'. ופרש מנחם: עלף, ר"ל כעין מעטה, צניף. וכך גם ריב"ג: נקאב בערב'. וכך גם ר"ש פרחון, והוסיף וז"ל: מנהג בא"י ובבל ואספמיא כל הנשים מכסין פניהן בסדין וכשכורכין אותו על פניהן מניחין דרך שפת הסדין חור אחד להסתכל בו כי אסור להסתכל בנשים וכו'. רש"י: דבר המצמצם השיער שלא יפריח לצאת וזו היא השבכה והקישורים, ע"כ. ראב"ע: הוא השיער הרב, ע"כ. וכן רד"ק: והצמה היא ציציות השער שמכינה האשה על פניה. אנו רואים אפוא כי אם נוציא מהכלל את תרג' השבע' ואת הפשי' שאין לפרושם שום טעם כאן, שאר המתרגמים והמפרשים הקדמו' נחלקו לשתים: מקצתם, והם עקילס, ר' לוי, ראב"ע ורד"ק פרשו בענין שיער, גדילי שער או שערות ארוכות סתם. רש"י, סבכה להשערות. ומקצתם והם מנחם ור"ש פרחון וריב"ג, מסוה על הפנים. אך יש ראי' ממקום אחר כי היתה בעברית המלה צַמָּה במשמ' שערות הראש, והוא בתהלי' סט ה: רבו משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי איבי שקר. כך הנסחה המסורה: מצמיתי, ופרשו הקדמוני' מלה זו מלשון אצמית כל רשעי ארץ, אך כבר נתקשו גם הקדמו' במלה זו כאן, כי מה טעם לקרא להאויב מצמית כל זמן שלא עלה עדיין בידו זממו. ונדחק ראב"ע ואמר: כדרך מחשבתם, אך זה דחוק, ולפי ההקבלה עם חצי הראשון של הפסוק: רבו משעְרות ראשי שנאי חנם רגלים לדבר כי מצמיתי הוא כנגד משערות ראשי, וצריך לאמר [כדעת רבים] מִצַּמּוֹתַי, ר"ל מֵהַצַּמּוֹת שלי, וזה מכריע הכף לצד מי שפרשו כאן צמתך במשמ' שערות או גדילים. בערב' אין שם זה לשערות, אך יש דומה לו, והיא ג'מה a).

[במקרא לא נמצא אלא צמתך, בכנוי, ולא מן הנמנע הוא שצדקו החכמים שגזרו את המלה מן צמת, ואף אפשר שהוא ש"ז צַמָּת או צֹמֶת, ומן הכתובים יוצא שבכל מקום שמוש „צמתך" בכסות מסתירה לאשה.]

[1]) פה השבעי' מתרג' κατακάλυμμα, ר"ל המעטה, המכסה. אך עקילס העתיק המלה בכתב יונית כמו שהיא: σεμματέχ, כך העיד הירונ' בפרוש והעתיק בכתב רומי semmathech, וזה ראיה כי בימי

a) جمة

וטחני קמח גלי צמתך חשפי שבל גלי שק עברי נהרות תגל ערותך גם תראה חרפתך (ישע' מז ב—ג). —ובספה"א: ומנהג הליסטים בארץ ישמעאל לגדל שער ראשם ולעשותם צמה תלוית לחם אחורי הצואר ומגדלים השער כמו עבות (רד"ק, ספ"ש, למס). זה"ה שעריי של נשיי שדרכן להיות מגולין כגון שערות הרגילו' לצאת חוץ לצמתן מותר (הלבוש או"ח עה ב). —ואמר הפיטן: הלנצח תמה, תהי גלוית צמה, בזה ושמה, למזה ושמה (ר"י הלוי, יונה, גאולה לשבת לפני שבועות). אידו לנגדו ארב ורכבו מלעפתו, ביום תשלך לארץ מררתו וצמתו (הנ"ל, מה יחרון, דיואן ג, 194). — ואמר המשורר: גבירים קבצו פארור פניהם וזעם יעטו כלם כשלמה, ויחד קשרו חבל כבודות עלי כל ראש ומבעד לצמה (רמב"ע, סלחה לנשה, מעה"ש 67). לב שללה, בלחי וצמה, כמה וכמה (הנ"ל, מה נעמו, דיואן כלל, צודל'). מתי לדר יהפך נפך ומאחרי צמה שחורה לחי שחר משחרת (ר"י הלוי, עין נדיבה, מעה"ש 89). והאירי בעד צמה כשמש אשר תאיר והיא נכסית בעבות (הנ"ל, לאי, דיואן ב, 316). חמה, בעד רקיע צמה אור לחיך גלי (הנ"ל, חמה, שם שם, 324).

*צְמוּחַ, ש"ז, — מעשה השער המצמח וגדל: נתק וחוט יוצא הימנה, שני נתקין וחוט יוצא מזו לזו, אם יש בו רחב שערות זוקקין ליטמא בשער צהוב דק והפסיון להציל בצימות, אבל במשוויר אינו מציל עד שיהא בו רחב בגרים וכו' (תוספת' נגע' ד ב). — ובספה"א: כמו צמוח ממים יצמח בכה חכמת מן חפושה (JQR XVI, 1904, עמ' 434). ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן, ועלה הענן, שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועלייה (רס"י, במד' ט יז). ומי מחליף, צמוח תימור חמה בצימות תימור לבנה (הנ"ל, יומא כח:). לא לפי דעת האומרים שקצר הכתוב צמוח שער השחור מן השבוע השני והסגירו אחרי כן, אך הכתוב טהרו ואפילו בלי צמוח שער שחור (ר"א הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ד, קיח.).

צָמוֹן, צְמוֹנִית, עי' צִמָּאוֹן.

עקילס כבר לא ידעו בבית מדרשו של ר' יהושע ור"ע בודאות ובדיוק פרוש מלה צמתך. עכ"פ, כאן יותר נראה לפי הענין שהכונה במלה זו היא לכסות שע"י צלויו תגל הערוה.

צִמּוּק, ש"ז, מ"ר צמוקים, צמקים, — א) ענבים מיבשים Rosine; raisin sec; raisin. וכמו"כ הרבה צמוקים כבושים יחד ועשויים עגול אחד, ששנים מהם יוכל אדם לאכל בבת אחת אחרי שכבר אכל פלח דבלת: ותקח מאתים לחם וכו' ומאה צמקים ומאתים דבלים ותשם על החמרים (ש"א כה יח). ויתנו לו פלח דבלה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו (שם ל יב). והנה ציבא נער מפיבשת לקראתו וצמד חמרים חבשים ועליהם מאתים לחם ומאה צמוקים ומאה קיץ ונבל יין (ש"ב טז א). מאכל קמח דבלים וצמקים ויין ושמן (דה"א יב מא). — ובתו"מ: ותורמין שמן על זיתים הנכבשים ויין על ענבים לעשותן צמוקין (תרומ' א ט). הפרד והצמוקין והחרובין משיעמיד ערימה (מעשר' א ו). הקרובים מביאים התאנים והענבים, והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים (בכורים ג ג). אבל אם היו ממעכין זה את זה כגון הדבלה והתמרים והגרוגרת והצימוקין הרי אלו אינן חיבור (תוספת' טהר' א ב). חד טעין דצימוקין עאל לטיבריא, שאל גמליאל זוגה לרבי בא בר זבדא, אמר ליה אין כל ארץ ישראל עושה משוי אחד של צימוקין, ואין כל ארץ ישראל עושה משוי אחד של צימוקין, אלא כן אמר ליה אין מקום בארץ ישראל עושה משוי אחד של צימוקין, (ירוש' דמאי ב א). מי שהיו לו ביכורים, גרוגרות היה מעטרן תאינים, וצימוקים היה מעטרן ענבים (שם בכורים ג ג). מעשה באנשי בית ממל וכו' שהיו מחלקין גרוגרות וצימוקין לעניים בשני בצורת וכו' (רבי יהודה, ערובי כח:). היה אוכל בענבים והותיר והעלן לגג לעשות מהן צמוקין וכו' לא יאכל מהן (בשבת) עד שיזמין מבעוד יום (ביצה כו:). מה הגפן הזו יש בה ענבים, יש בה צימוקים, כך ישראל יש בהן בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי תלמוד, בעלי אגדה (מד"ר ויקר' לו). — ובספה"א: מייצינהו אסור, לכובשן במשוי, ולמוציא ליחה שבהן לחוץ היינו אסור שעכשיו אינן נתלעים אלא לעשות מהם צימוקים לאכלן בחול הוא מכוין (רש"י, מו"ק י:). והתמרים, כשמו הרע מרים, והצמוקים, כשרי אמו צומקים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 358). ואמר גאלינוס הצמוקים אהובי הכבד (כתן פלקירא, צרי היגון, ב ב). זביב [1] הוא בלשון הקדש צמוקים

[1] [בערבי.]

(אליעזר הרופא, מפתח סרפואס, כ"י בריט' מוז').—ואמר המשורר: צלו עוד בן יונה, קנו לו צמוקים (ראב"ע, כדוד הסיר, כהנה א, 30). — °צמוקי משמש: ואם תהית הליחה אדומיית מעופשת באצטומכא או בכל הפה אין דבר יותר מועיל מן המשמש ואפרסקים לחים וכש"כ צמוקי המשמש (קאנון ג ו ט).—°יין צמוקים: ויין צמוקים בין שנכמשו כגפן בין שנצטמקו על ידי החמה או על ידי האור וכו' מקדשין עליו (אבודרהם, סדר מעריב של שבת ופירושה, נה.).— ב) °צמוק במשמ' מצב הדבר ההולך ומצטמק, הצטמקות: קדרה שנתבשלה כל צורכה מבעוד יום, אם מצטמקת ויפה לה אסור להשהותה על גבי כירה בשבת וכו' שהרי צימוקה יפה לה וכו' (והזהיר, שמות עז.). התם הבשר והרקח המרקחה, כשהבשר תם מעל העצמות והוא מצטמק ומעורב ברוטב ומגים בכף דומה למרקחת פטום סממנין שמערבין אותה יפה יפה ומתוך צימוק הבשר עשנה נהפך לתוכה וכו' (רש"י, יחזק' כד י). דהני הוא דבי צמקו באיביהן טהורין אבל שאר פירות הנאכלין בצימוקן מקבלין טומאה (הוא, חול' קכז:, ד"ה פין). תבשיל שהגיע למאכל בן דרוסאי ואין צימוקו יפה לו מותר לשהותו אבל צמוקו יפה לו כל שלא נתבשל כל צרכו אסור, נתבשל כל צרכו וצמוקו יפה לו הכל כמנהג המדינה (ר"ן על הרי"ף, שבת עז:). ויין צמוקין מקדשין עליו, לא שנא מכמשי בגופנייהו ולא שנא נצטמקו על ידי חמה או על ידי תולדות האור, כגון שהכניסן בחמין למהר צמוקן וכו' (טוא"ח רעב ו). — °ובמשמ' כחישות בגוף בעל חי: הצמוק הפשוט הוא חקורה מתגבורת היובש לבד (פרקי משה כג, מז:). חרותה וכו' בידי אדם טרפה משום צמוק ריאה (כ"י א"מ. כוזרי ד לא). וכן הצמוק והכחש ההווה מהקרחות השורפות וכו' וקדחת הצמוק והכחוש וכו' הוא אותו שהצמוק יהיה בבשר (כרבוני, ארח חיים, בקדחת הדקה, כ"י ביהמ"ד שכטר). הצמוק המגיע מענין דומה לזקנה (שם שם). וכן אם גמלתו בחיי בעלה או שאינה חולבת לעולם כגון שיש לה צימוק דדים או שפסק חלבה וכו' (טו"ע אה"ע יג יא).

°**צמוקי**, ת"ז,—שיש בו מן הצמוק, מן ההצטמקות: וכשיארך הענין בבעלי (הקדחות) הצימוקיות ולא ימות וכו' (כרבוני, ארח חיים, בקדחת הדקה, כ"י ביהמ"ד שכטר).

°**צמור**, ת"ז, — מורם בצמרתו, רם ונבה, ואמר המשורר: ואל נצב עלי ספים וגבהם, אשר מעל לרום המה צמורים [1]) (נתי הכספ והאמסים).

°**צמור**, ש"ז,—חסימות: רבי זירא אומר כגון דצמרי צמורי [2]) וכו' הום הבל פיו הוציא על האור ללבותו וכו' דלא ה"ל לאסוקי אדעתיה שתצטרף נשיבת הרוח לצימור שלו ויסתייע על ידה ללבות, דלא שכיה שתצטרף נשיבת הרוח עם הצימור לסייעו וכו' כי הצימור הוא הם והרוח קר (תוס' ב"ק ס., ד"ה רבי).

א. **צמח** [3]), ממנו °הצמחה, °צומח, °צומחי, *צמוח, צמח, צמח, °צמחה, *צמחון, °צמחוני, °צמחי, °צמחיות, *צמיחה, °צמיהות.

ב. **צמח**, ממנו *צמח.

צמח, פ"ע, צמחו, צומח, צמח, צמחות, יצמח־מח, תצמח, יצמחו, תצמחנה, — צמח העשב, צמחו השבלים, וכיוצא בזה, יצאו מן האדמה, sprossen; pousser; sprout forth: וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח (בראש' ב ה). והנה שבע שבלים דקות ושדופות קדים צמחות אחריהן (שם מא ו). ואכל (הארבה) את כל העץ הצמח לכם מן השדה (שמות י ה). ויצמח (הזרע ששם באדמה) ויהי לגפן סרחת שפלת קומה (יחזק' יז ו). אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך הן הוא משוש דרכו ומעפר אחר יצמחו (איוב ח יח–יט).—והיער צמח: עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים (קהל' ב ו). — והשערות יצאו מתוך הגוף. ושער שחר צמח בו (ויקר' יג לז).—ובהשאלה, צמח העם, גדל: וצמחו בני ישראל בבין [4]) חציר

---

[1]) ובהגהה על הגליון מלשון צמרת הארז. ובנוסחה אחרת, אשר מעל למרום הרים צמורים.

[2]) [ע"כ לשון הגמרה.]

[3]) בארמ' צמח. בערב' משמשים השרשים צמח, צמחי, צ'מח', צ'מח' למשגים אחרים. והשרש המשמשי בערבי למשג שמשמש בעבר' השרש צמח—הוא נבט [ועי' שמח.]

[4]) [בבין זה כנראה לשון דמיון היא, ובערבי כבאן ואחד a) משמעותו: אפי אחד, מנהג אחד שוה.]

---

a) يّان واحد

בערבים על יבלי מים (ישעי' מד ד). — והחדשה: הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד בטרם תצמחנה אשמיע אתכם (שם מב ט). הנני עשה חדשה עתה תצמח הלוא תדעוה אף אשים במדבר דרך בישימון נהרות (שם מג יט). — והרפואה: או יבקע כשחר אורך וארכתך מהרה תצמח (שם נח ח). — והאדם זכדו', בא פתאם: הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל יי' (זכרי' ו יב). —ועמל, צמח עמל, נגלה, נראה, יצא: כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל (איוב ה ו). — והאמת, צמחה האמת, נגלתה: אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהל' פה יב). — ובתו"מ: בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו, אם היו העלין שלהן שחורין אסורין, הוריקו הרי אלו מותרין (שביע' ו ג). מאימתי הפירות חייבות במעשרות וכו' התלתן משתצמח (מעשר' א ב-ג). עד מקום שיצמחו שלשה כרשינין זו בצד זו, עד שם הוא עושה בית הפרס (אהל' יז א). שבת וזרע טבל פטור וכו' בלא צמח, אבל אם צמח נעשה כדבר שאין דרכו להתלקט (ירוש' דמאי א ג). שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו (חול' ס:). — וכנוי לשער שחור הצומח בנגע: הצומח מציל מיד השער צהוב ומיד הפשיון (נגע' י ג). —*ובמשמ' הוציא צמח, הצמיח גדול: היתה שדהו זרועה חטים נמלך לזרעה שעורים ימתין לה עד שתתליע ויופך ואח"כ יזרע, אם צמחה[1] לא יאמר אזרע ואח"כ אופך, אלא הופך ואח"כ זורע (כלא' ב ג). המוכר פירות לחבירו (וזרען) ולא צמחו[2], ואפילו זרע פשתן, אינו חייב באחריותן (ב"ב ו א). — *ובהשאלה, צמחה הרעה: ובעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל (מד"ר אסתר, ותאמר אסתר). —*וצמחה כפרתו: שבשעה שחטא אדם נתגרש בו ביום, ולמחר בראש השנה צמחה כפרתו (פסיק' רב' מו, קפו). — *וצמח עמוד האש[3]: בשעה שהיו ישראל מתנודדין ממסע למסע

היה עמוד הענן יורד ועמוד אש צומח ועשן המערכה עולה וכו' (רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרה. מד"ר שה"ש, מי זאת עולה). — ובספה"א: לגלים נציב, לגלי אדמה שצומחין בהן ירקות (רש"י, מ"ב יט כה). לגלים נצים ערים בצורות, שתהרוג את יושביהן ותהיין שאיה מאדם ויתעתדו לגלים צומחים ירק (הוא, ישעי' לז כו). — *וצמח הגיד: החפץ בגלת הזהב הוא אצלי הגיד הצומח מן גבנונית הכבד (ר"י א"ת, פה"מ לריב"ג, רסק). והגיד הגדול הנקרא שוריאן הדופק באדם הוא צומח מצדו השמאלי (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב, הלב). — *וצנור בגוף האדם: ומעמקו (של הכבד) יצמח צנור והוא נקרא פתח הכבד וצורתו כדמות גיד (שם שם, הכבד). — *והשנים: אמר מפני מה שיני הילדים נופלות לאחר זמן מרובה ואחר כך צומחות אחרות תחתיהן (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 109). — *ובהשאלה, צמחה המלחמה, וכדו', נולדה, התפתחה: בימים ההם החלו מלחמות גדולות ונוראות לצמות בעם יהודה (יוסיפון, גינצבורג, קכג). ויהי מיום ליום צמחת המלחמה וגדלה מאד (שם, רי). — *וצמחו המלאכות, וכדו': והאיך נפרדו הלשונות ואיפה שכנו והיאך צמחו המלאכות ובנין המדינות וכו' (ר"י א"ת, כוזרי א מג). — *וצמח האור[1], עלה: שהיתה ראוית להבראות בחלק אחד עם החמה והיה אורה לאלתר מתגדל וצמח (ראב"ח הנשיא, ספר העבור ד, 88). והיה אורה מתמעט והולך עד שהדביקה בחמה עם מולד החדש, ומכאן ואילך שב אורה לצמות ולגדל (שם שם). דמיון זה שנבאר שהירח כדורי התמונה בעבור שעורו יצמה בתמונה הירחית (כל מלאכת ההגיון, המוספת, מ:). — *והאדם המשול לאור: עד שלא יבא הערב יצמח בן דוד, אורן של ישראל (פדר"א כח). עליו, אלו בני ישמעאל שעליהם בן דוד יצמח שני' אויביו אלביש בשת ועליו יציץ

1) [צמחה, כך מנקד במשנ' מנק' ליוורנו, ובהוצאות שבבבלי: צימחה, פע'.]

2) [ועי' פיע'.]

3) [במשמ' עלה, בנגוד אל ירד, כמשמ.

שמח' a) בערב', וכן במקרא שמח בכתובים כגון: דאגת בלב איש ישחנה ודבר טוב ישמחנה (משלי יב כה), כלו' ירוממנה, בנגוד אל ישחנה, ובשעשועי לשון ישחנה—ישמחנה.]

2) [בלשון הכתוב: אור צדיקים ישמח (משלי יג ט).]

a) شمخ

נזרו (שם שם). — **יצמחה החמה, הלבנה, עלתה:** ואתה תראה שהחמה צומחת וזורחת בכל יום ויום וכו׳ (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב ד). כשהלבנת בהידושה פגימתה למטה, כשהיא צומחת ועולה פניה מול צפון (חזקוני עה״ת, שמות יב ב). — **וביב׳, המזל רצוח, ובקצור הצומח,** המזל שהוא במעלה הצומחת, המזל העולה בשמים בנגוד למזל השוקע: ולזה אמרנו בספרנו אשר חברנו בחלשות שרשי חכמת הגזרה בככביהם או במזלות הצומחים הנלקהים לגזרת הככבים לא תמצא אמתתו עד שאלו עשה איש תשברי ר״ל בחכמת התשבורת ובתכונת הגלגלים לבית א״א ממדינת א״א לוח ושם לו אפק אותו הבית לא היה מתקים לו הצומח (הלוח) מפני ענינים רבים וכו׳ (פירוש יצירה, לאבוסהל בן תמים, לג). והוא למדני להכיר ברקיע שנים עשר המזלות וחמשה כוכבים ולמדני מזל הצומח ומזל התהום ומזל השוקע ומזל הרום וכו׳ (ר׳ שבתי דונולו, הקד׳ חכמוני ליצירה, ורשה, סב.). ראוי שתדע שאותו החלק שמתחיל לזרוח נקרא בית ראשון והוא נקרא בלשונם ארוסקו״פוס ובלשוננו עולה או צומח מפני שיצמח ויעלה מתחת האופק עליו ויקרא ג״כ אנגו״לוש אוריינ״טלים ובלשונינו זויות מזרחי (ראב״ח הנשיא, אספירא שער ג). ובכל א׳ מאלו הצורות תמצא הנקודה בתחלת המזרחית מונחה בצד שמאלי כמו שהוא הצורה העגולה ושם הוא הצומח היינו הבית הראשון (הנ״ל, שם שם). והכוכב השליט על השנה אשר הוא מושל עליה היא חמה בעלת מזל הצומח וכו׳ (הנ״ל, מגלת המגלה, 120). ומפני שהיה המזל הצומח מזל חזק וכו׳ (שם שם). בגורל צריך לדעת הצומח ובעל הצומח והמעלה הצומחת (ראב״ע, גורל החול, כ״י גנין). הצומח היא הצורה הראשנה היוצאת בתמונה (שם). ואולם מה שנראה מן הצומח בשנה הראשונה לדבוק כי יכנס השמש במזל טלה בחלק ראשון בו וכו׳ והצומח אז אריה י״ח מעלות ובעל הבית השמש (הנ״ל, חזיונות על שנת ד״א תתקי״ד ליצירה, 116). כשתרצה לדעת אם יהיה בעולם מטר או רוח תקן הצומח בשעה שתכנס השמש בטלה וכו׳ (הנ״ל, ספר למשלה בקדרות ז). השער הששה עשר בידיעת המעלה הצומחת והשוקעת (הנ״ל, כלי נחשת עז). אז העתיק מפי החכם, על יד היהודי מתרגם ישמעאל, חכם ושמו יעקב בן שארה, ספר לוחות המשרתים השבעה, וכל מעשה הארץ והמצעדים והנטיה והמעלה הצומחת וכו׳ (הנ״ל, פתח דבר לספר אלמתכי, ההכאה ב, 108). ולא נעלם ממני שבתי ורעותיו וכו׳ והצומח ומזלותיו וכו׳ (ר״י חריזי, תחכ׳ כב, 210). ושקל השמש במעגלותיו, והושיב הצומח על ארבע יתדותיו וכו׳ (שם שם 212). וכשיזדמן זה יהיו בעלי שני המולדות קשורים בעבותות אהבה ויאהב זה לזה וכאשר תהיה אהבתם לדאגה או לשמחה כשיהיה הצומח במולד שניהם במזל אחד (הנ״ל, מוסרי הפלוסופים, 22). צומח יקרא כן המזל העולה בפאת מזרח בכל שעה ורגע, וזה בהשאלה (ס׳ הגדרים). וכמה טובים אלו המעשים למי שיתעסק בהם מלקיחת המבחרים החלקיים בדחיה מחויבי המשפטי׳ ההוים ממה שיחשבוהו דיני הדבוקים והסבובים וצומחי השנים והחדשים (קלונימוס, בעלי חיים ה ה, כב.). הנה אם ראוי להשתמש במשפטי הכוכבים והגדת העתידות קוד׳ היותם מה שידרו חדושי הזמנים לא כפי שיעשו ההוברים והנמשכים לדעותיהם כשיבחרו צומח הלקיי וישמרו מחייבי המשפט׳ הכוללים (שם שם כב:). — ואמר חמשורר: הגד, ברוב ממשה, האם השרד או המתוגה מסך גנבו, ותעשה בת גרשם ברהת, או פעלו בה כוכבי רום מרד, סרטן ועקרב אם אזי נצבו, בזנב דלי במעלה צומחת (עמנואל, מחב׳ ב, 17). — ועי׳ ערך מזל, עמ׳ 2883—2385. — **צומח המדינה:** צומח המדינה הוא המזל אשר הונח יסוד מה שהוחל בה עם צמיחתו על האופק ההוא, ר״ל המזל העולה בעת הוסדה, ויורה על מה שישיג אנשית משלוה או תלאות, צומח המדינה כן נקרא גם כן בהשאלה האיש שנפל על סברא צודקת שלא היתה באותה המדינה או שהיתה בה סתירתה, וכבר יאמר בכלל על מי שיסבור זולת סברת אנשי המדינה, צודק היה או כוזב (ס׳ הגדרים). — **כח צומח,** עי׳ ערך כח, עמ׳ 2316 — 2317. — **נפש צומחת, נפש הצומח,** anima vegetativa: נפש צומחת היא נמצאת בכל הצמחים (אמו״ר לרלב״ג א ו, כה). כח הווית המחצבים, וכח הנפש הצומחת, וכח הנפש החיה, וכח נפש המדברת (ר״מ, מו״נ ב י). נפש הצומח, נפש החי, נפש החכמה (עולם קטן ב ב).

עי' ערך נֶפֶשׁ. עמ' 3749—3750. — *צוֹמֵחַ, בנגוד אל חי ודומם, עי' צוֹמֵחַ.—וביכ' *צֶמַח, נק' צְמָחָה: והעבים שואבים מים מן התהומות וכו' ובמקום שיפקוד להם הקב"ה להעלות ולהמטיר שם מגשימי', מיד הארץ מתעברת וצמחה וכו' אבל כשירצה הקב"ה לברך צמחה של ארץ וליתן צידן של בריות פותח אוצרות הטוב שבשמים וממטיר על הארץ וכו' ומיד הארץ מתעברת וכו' וצמחה זרע של ברכה (פדר"א ה). —ואמר הפיטן: גוננו בפדות צמחה (ר"א קליר, אימתי, קרוב' א סכות).—וביכ' פעו' *צָמוּחַ, מי שצָמַח, שעומד בצמיחתו: נותנין עפר בעריבות וזורעין שם שעורין קודם ימי החופה ומביאין לפני החתן והכלה כשהן צמוחים ואומרים להם פרו ורבו כשעורין הללו שממהרין לצאת מכל התבואה (רש"י, ע"ז ח:).

—פעי, צָמַח, צִמֵּחַ, יְצַמַּח, — צִמֵּחַ הַשֵּׂעָר, הזקן, גָּדַל[1]: ויהל שער ראשו לְצַמֵּחַ כאשר גלח (שפטי' יו כב). שבו בירחו עד יְצַמַּח זקנכם ושבתם (ש"ב י' ה). שרים נכנו ושערך צִמֵּחַ (יחזק' יו ז). — ובתו"מ: אם צימחה והוריד בהמה ולקטתה הרי זה מותר (תוספת' כלא' א יז). אין מחייבין אתו לשרש את הקנרם אבל גוזזה בעלין, ואם צימחה למוצאי שביעית מותרת (שם שביע' ב יב). המקבל שדה מחבירו, זרעה שנה ראשונה ולא צימיחה כופין אותו לזורעה שנייה, שנייה ולא צימחה אין כופין אותו לזורעה שלישית, המוכר זרעוני גינה לחבירו זרעים שאינן נאכלין ולא צימחו חייב באחריותן, זרעים הנא־לים ולא צימיחו אינו חייב באחריותן (שם ב"מ ט טז). כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך, דבר שהוא נורע ומצמה[2], יצא פחות משליש שאינו נורע ומצמח[2] (ר' זעירא, ירוש' מעשרו' א ג). המוכר פירות לחבירו ולא צימח[3] אפי' זרע פשתן אין חייב באחריותו (שם ב"ב ו א). ואותו הפרק ומן רביעה היתה וירדו גשמים וצימהו[4] (ר' אליעזר, ר"ה יא.). אילו ואילו לא צימיחו[1] עד שירדו עליהן גשמים (ר' חייה, מד"ר ברא' יג).

—הפע', הִצְמִיחָה, מַצְמִיחַ, הַצְמִיחַ, אַצְמִיחַ, יַצְמִיחַ, יַצְמַח, תַּצְמִיחַ, תַּצְמַח,—הִצְמִיחַ דֶּשֶׁא, עֵץ וכדו', עשׂה שֶׁיִּצְמַח הדשא, העץ וכו': וַיַּצְמַח יי' אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל (ברא' ב ט). וקוץ ודרדר תַּצְמִיחַ (האדמה) לך (שם ג יח). גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תַצְמִחַ ולא יעלה בה כל עשב (דבר' כט כב). כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יַצְמִיחַ (ש"ב כג ה). כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה וְהִצְמִיחָהּ ונתן זרע לזרע ולחם לאוכל (ישע' נה י). מַצְמִיחַ חציר לבהמה (תהל' קד יד). הַמַּצְמִיחַ הרים חציר (שם קמז ח). להשביע שאה ומשאה וּלְהַצְמִיחַ מצא דשא (איוב לח כז). — וְהִצְמִיחַ קֶרֶן, שֶׁתֵּצֵא ותגדל, ולהאדם, שיחזק, שיגדל: ביום ההוא אַצְמִיחַ קרן לבית ישראל (יחזק' כט כא). שם אַצְמִיחַ קרן לדוד ערכתי נר למשיחי (תהל' קלב יז). — הִצְמִיחַ צדקה, שתהיה צדקה: תפתח ארץ ויפרו ישע וצדקה תַצְמִיחַ יחד (ישע' מה ח). כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תַצְמִיחַ כן אדני יי' יַצְמִיחַ צדקה ותהלה נגד כל הגוים (שם סא יא). בימים ההם ובעת ההיא אַצְמִיחַ לדוד צמח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ (ירמ' לג יה). — ובתו"מ בהשאלה: גדולים מעשים אלו שהם בעת צרתם הצמיחו ג' פסוקים של צדוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים (רבי, ספרי דבר' שז). — ובתפלה: מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה (תפלת י"ח, אתה גבור). את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך וכו' ברוך אתה יי' מצמיח קרן ישועה (שם, את צמח). אבינו מלכנו הצמח לנו ישועה בקרוב (אבינו מלכנו). — ובסהמ"א: כהצמיחו משיח צדקו (מדה"ג שמות 92). מה השמחה הזאת אשר שמחת והששון אשר בפניך הצמחת (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 22). —ואמר הפיטן: הצמיחו שנים קצירים וגדול מקטון עצם הביא מפרי נותרים והי' לא רצם (רחב"ע, אזכירה, איגר, 223). — *וכ"פע, כמו קל ופע': כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך, דבר שהוא נורע ומצמיח, יצא פחות משליש שאינו נורע

[1]) [העיר רד"ק: ושערך צִמֵּחַ שהוא פועל עומד אם נצטרך לעשיתו יוצא נעשהו (מכלול, ליק, כא.).]

[2]) [בפרוש המשנה לר"ש (מעשרו' א ג) מובא: ומצמיח, וכן מובא במאמר בירוש' שביעי' (ב ז)]

[3]) [גם במדב"מ: צימחו, ובמשנה שבדפו' (שם שם): צמחו, עי' קל.]

[4]) [ס"א: וצמחו.]

[1]) [כך תיאודור, בדפו': צמחו.]

ומ־צמיח[1] (ר' זעירא, ירוש' סביעי ב ז). יצאו כמהין ופטריות שאינן נורעות ומצמיחות[2] (ר' יוחנן בשם ר' סיסיי, שם מעשר' א א). — ובספהמ"א: כי כאשר יהיה מזונו עב וקשה יצמיחו ויתרבו שניו חזקות יותר (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 109).

—נפעי, *נִצְמַח, — כמו קל: שנצמח להם גואל וגאלם (מדרי תהל, כב). ובכל יום יום מרעיתו (של הבהמות) אלף הרים ובלילה הם נצמחין מאליהן כאילו לא נגע בהם (סדר"א יא). והלא כל האילנות נצמחין מאליהן (שם יב). והסנה אינו נצמח בארץ אלא אם כן יש מים תחתיו (שם מ). ושם יהיו נצמחין על שפת הנהל כל מין עץ אילן עושה פרי למינו (שם כא). וראיתם, רואין את המשיח נצמח משערי רומי והן שמחין (אגדת בראשית כג).— ובספהמ"א: לא שלטה האש המתלקחת על הזורעים שלא נצמחו ועל הדשאים שלא דשאו (מכתב, מחב', אפל). יצאו כמהין ופטריות שאינן נורעין ונצמחין[3] (ר"י בן מלכי צדק, פי' מעשרי א א).

—התפ', "הִתְצַמֵּחַ,—גָּדֵל: מתלחלח ומתצמח כאשל הנשרש (רש"י, תהלי לז לה).

צֶמַח, ש"ז, כנ' צִמְחָהּ,—כל מה שיוצא מהאדמה אחר שנזרע בה דבר, או שלא בזריעה בידי אדם, Spross; plante; sprout: ויהפך את הערים האל וכו' וְצֶמַח האדמה (בראש' יט כה). כי כארץ תוציא צִמְחָהּ וכגנה זרועיה תצמיח (ישע' סא יא). רבבה כְּצֶמַח השדה נתתיך (יחזק' יז ז). כל טרפי צִמְחָהּ (של הגפן) תיבש וכו' הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש יבש על ערגת צִמְחָהּ היבש (שם יז ט—י). קמה אין לו צֶמַח בלי יעשה קמח (הוש' ח ז). פקדת הארץ ותשקקיה וכו' תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמגגנה צִמְחָהּ תברך (תהל' סה יא). — ובהשאלה במליצה, צֶמַח יי', האנשים הצדיקים[4]: ביום ההוא יהיה צֶמַח יי' לצבי ולכבוד ופרי הארץ לגאון ולתפארת לפליטת ישראל (ישעי ד ב).—צֶמַח צַדִּיק, צֶמַח צְדָקָה, בן הולך בדרך הַצֶּדֶק: הנה ימים באים נאם יי' והקמתי לדוד צֶמַח צדיק[1]) ומלך מלך ועשה משפט וצדקה בארץ (ירמ' כג ה). בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צֶמַח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ (שם לג יה)—ובתפלה: את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח (תפלת י"ח) — *וצֶמַח רשע: שלא יהא (עשו הרשע) יוצא להוץ והבריות אומרים זה צמח רשע (תנחו' תלא ד). — ומ"ר *צְמָחִים, צמחין[2]), ואמר בן סירא: יפי ונעם יחמידו עין ומשניהם צמחי שדה (ב"ס גני' מ כב). יבול הרים כחרב ישיק ונוה צמחים כלהבה (שם מג כא). — ובתו"מ: סדר תעניות אלו האמור ברביעה הראשונה אבל צמחים ששנו מתריעין עליהן מיד (תענ' ג א). דבר שמגדל בו צמחין מכסין בו (את הדם), ושאינו מגדל צמחין אין מכסין בו (רשב"ג, חול' ו ז). כלו' אמרו יוצאין אף על הכלאים לא כדי שיהיו הצמחין ניכרין (ירוש' שקל' א א). וצמה האדמה, אפילו צמחי אדמה לקו (ר' יהושע, מד"ר בראש' יא). — *ובמשמ' ירקות בפרט בנגוד לאילנות: ירדו (הגשמים) לצמחין אבל לא ירדו לאילן, לאילן אבל לא לצמחין, לזה ולזה אבל לא לבורות לשיחין ולמערות מתריעין עליהן מיד (תעני ג ב). —ובספהמ"א: כי כבר הדרגתי היצירה והבאתיה על סדר החכמה מן היסודות אל המתצבים אל הצמחים אל החי אשר באויר ובמים וכו' (ר"י א"ה, כוזרי ד ג). והארץ וכל אשר עליה מוצק וצמח וחי (הובות, חו"ה, הכניעה ה). שהשליטו (את האדם) במיני החיים והצמחים והמוצאים (שם, השבון הנפש ג). הספר הששי יתבארו בו ענין הנמצאים שהם

---

[1]) [ועי' פִּעְ'.]

[2]) [ועי' נִפְעְ'.]

[3]) [מתוך מאמר בירוש' שר"י בן מלכי צדק מביא בתיך פרושו. במקור: ומצמיחות, עי' לעיל, הִפְעְ.]

[4]) [רֹב הקדמו' פרשו על המשיח, ואפשר גם לפרשו כפשוטו על צמח האדמה.]

---

[1]) [עי' א. צֶדֶק, הערות בעמוד 5396. וכן בכתבת כנענית מלפיט שבקפרום (סלוסן, אוצר הכתובות הפיניקיות מס' 96, ש' 9 וכו'): ויקדשת וכו' לאדן אש לי למלקרת על היי ועל הי זרעי מד ים ולצמח צדק לא(ש)ת(י) ולאדמי וכו', כלו' והקדשתי וכו' לאדוני למלקרת על היי ועל חיי זרעי מדי יום ביומו וכדי שיהיה צמח צדק לאשתי ולעבדי וכו'. והשוה גם: כי הנני מביא את עבדי צֶמַח (זכרי ג ח), ואולי גם שם הכונה: הנני מביא צמח לעבדי.]

[2]) [במקרא צֶמַח הוא אף שם כולל, שאי לו מ"ר.]

גדילים וזה הספר נקרא ספר הצמחים (רס"ע פלקירא, ראשית חכמה ז, 52). השנה שעברה רבו הגשמים ונפלו על הערמות שבשדות עד שהיו קצת מן השבלים שעל הערמות מעלין צמחין (תשו' רשב"א קג). וכתב אבן רשד בספר השמים והעולם כי צמח אחד יוצא בקול הרעם נקרא צמח הרעם, כשמתבקעת הארץ מן הקול הוא יצא הצמח ההוא (ר' גרשון אבי הרלב"ג, שער השמים ג ג). מזון הדורסים אינו מצוי כ"כ כמזון שאינם דורסי' שהוא צמחים וזרעוני שדה וגנה (שם ד). שלמדו הקב"ה חכמת הצמחים וכחות שבהם בסגולתם ובטבעם (ר' בחיי, בשלח). מתכות וצמחים וגשמי הבעלי חיים בלתי מדברים וגשם החי המדבר (אמו"ר לרלב"ד א, 5). — צֶמַח מִן הַשָּׁמַיִם, האדם: שהאדם צמח מן השמים, כלומר שכל צמח יצמח מעקרו, ולפי שראש האדם הוא עקרו ונהיה העיקר הזה מסול השמים, ולפיכך אנחנו צמח מן השמים (עולם קטן, הול' הורוויץ, כד). — *צֶמַח במשמ' גִּדּוּל בגוף החולה[1]: הכהו חייב לרפאותו, עלו בו צמחים, אם מחמת המכה חייב, שלא מחמת המכה פטור (ב"ק ח א). עלו בו צמחים סביבות המכה אע"פ שנכתרה המכה חייב לרפותו (ר' יוסי, ירוש' שם שם ג). ריאה הסמוכה לדופן אין חוששין, העלתה צמחים חוששין לה (רב נחמן, חול' מח.). ד"א מגרר מגורה, מלמד שעלו בו צמחים כמד"א להתגרד בו (מד"ר ברא' קד). — ובפהמ"א: שכל המספר עליו לשון הרע מטילין ומשליכין עליו כל מכות צמחין[2] וחבורות רעים ופצעים שירד מהן שחין לח (היכלות רבתי א, ביהמ"ד ילינק ג, 83). טיגרי, פי' בהלכות גדולות צמחי' קטנות כנדי גדולי' טינרי ורברבן מן כנדי וכולהו צמחי' (ערוך ערך טנר). האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן בין שהעלת צמחים בין שלא העלת חוששין לה שמא ניקבה (רמב"ם, שחיטה ז ה). נופחין אותה ואף על פי שאין אנו יודעין אם היו שם צמחין או לא היו (שם יא יד). כי הצמחים הם מורסות קטנות כמו שהמורסות הם צמחים קטנים (קאנון א ב א ה). מי שנולדו לו באמה צמחים כשתגמר המוגלא ויפתחו יותרו (פרקי' אבוקרט ד פא)*. אם יקרה צמח בגרון בקדחת חדה הוא אות רע (סימניס של אפוקרט, כ"י ברלין). כי אתה חושב שלך יש צמח בריאה ואין הדבר כמו שחשבת אלא במחיצה הצמח והריאה בריאה (רס"ע פלקירא, המבקש, לג). ועל כן היה (הזרע בז"ר קטו"נא) השחון פותח הצמחים והשלם מסגיר אותם ומשיב לאחור החלטים (שם, לח). ואלה הצמחים (של השחורים) נחלקים לג' מינים אל יבלתיים ואל תותיים ואל ענביים (ספר הטחורים א, כ"י פריז). כי פעמים רבות אשר יחלה האדם באחד מאבריו במכה או בצמח וידהוק הבשר ויפרישנו מעל העצם באצבעו (ר' גרשון אבי הרלב"ג, שער השמים ט). לצמח לפתחו, תחבשנו באונה של בהמה דקה חמה מיד כשתצא מהבהמה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). ויש אשר יהיה שרות החייה אשר מוסדו בלב אסור ברהטים ונעצר בצנורות ולא יוכל לרוץ במקורות ולא יעבר דרך מעבריו מצרות המעברים שיקרה בסיבת צמח ילד בהם או לתגבורת קויצות או לחולשי' הדוחה (ר"מ בן זרח, צידה לדרך א א מ). הרי שלא פסק עמו אלא היה מרפא יום יום ועלו בו צמחים. מהמת המכה וכו' חייב לרפאתו (שו"ע חו"מ תכ יט).

***צֵמַח**, צִמָּח, צומח[1]), ת"ז, — בעל מום, לקוי באחד מלקויי האזן: הציםח[2]) והצימם, איזהו הציםח שאזניו קטנות, צימם שאזניו דומות לספוג (בכור' ז ד). יש דברים שהן כמומין וכו' הנימום הצומח והצומם וכו' צומח[3]) כל שאין לו אזנים, צומם שאזניה מגופפות וכו' (תוספת' שם ד טו—טז). תנא אף הציםח[4]) (בבלי שם מד.).

---

[1]) [אין כנראה למלה זו כל שיכות אל השרש צמח המקראי, אלא לערבי צַמַאח' a), אזן, תעלת השמיעה שבאזן, וכן בא אף צִמְח' b) במשמ' צֹאת האזן, והפעל צמח' b) במשמ' פֻּצַע באזן. ואמנם קשה לקבע אף את צורתה הנכונה של המלה הבאה בכתיב צימח, צומח, וכדו'. ועי' גם צִמֵּעַ.]

[2]) [כך בערוך, ועי' בהערות הבאות. בדפוסי: הצמם והצמע איזהו צמע וכו', ובמשנ' שבבבלי (שם מד.): הצומם והצומע איזהו צומע וכו'.]

[3]) [צוק"ם: צומום.]

[4]) [כך הגרסה בדפו'; בערוך הצימע. לפי גרסת הערוך נזכר במשנה הצימח, ועל כן מובאת

---

a) صماخ b) صمخ

---

[1]) [וכן בארמ' שבתו"מ.]

[2]) [כצ"ל; נדפס: צמחון.]

צְמָחָה, ש"נ,—כמו צֶמַח, ואמר המשורר: וזרע אשר נזרע וכל עץ אשר נטע וכל דשני ארץ ושיחיו ועשבותיו ולבן בעיניהם ושחור בציציהם וירוק במראיהם ואדם בצמחותיו (רלב"ע, בגם אל, כהנא א, 196).

צִמְחוֹן, ש"ז, מ"ר צִמְחוֹנִים [1]), צמחונין,—כמו צֶמַח: תלתן של מעשר שני תאכל צמחונים וכו' כרשיני מעשר שני יאכלו צמחונין ונכנסין לירושלים ויוצאין (מע"ש ב ג–ז). — ובספה"א: ועם היות האדם מכלל הצמחונים והחיים נמצא לבדו בין שאר החיים בקומה זקופה (עולם קטן ליוסף בן לדיק ב א). — ואמר המשורר: ניסן הוא מועד הצמחונים בארץ גם מועד שושנים (רלב"ע, שמעו נא, כהנא א, 184). — ובמשמ' תכונת הדבר הצומח והגָדֵל: האדם גוף בעל ג' מרחקים כשאר הגופים שאינם בעלי נפש ולא בעלי גידול ולא צמחון (עולם קטן ליוסף בן לדיק ב א). הסבה אשר בשבילו היה הצמחון (שם שם). והצמחון והחיות נמשלים בשמן והנפש המדברת בפתילה (ר"י אבן לטיף, רב פעלים קע, כב:).

צִמְחוֹנִי, ת"ז, נק' צִמְחוֹנִית, — הנפש הַצִּמְחוֹנִית: anima vegetativa: נאמר עתה שהנפש החכמת תדבק כהדבק החי' בצמחונית, וזה אינו אלא אחר שתתלכד הצמחונית עם הגוף וכו', וכמו שהתקשרה החיה בגוף אחר התקשר הצמחונית וכו' כן תדבק החכמה בהיה אחר התקשר החית בצמחונית (שם, סוף מאמר ב). — ונוהג בדבור ובספרות העברית החדשה במשמ' מי שאינו אוכל בשר בע"ח אלא צמחים בלבד, Vegetarianer, vegetarisch; végétarien; -rian, וְצִמְחוֹנוּת, מנהג הצמחונים.

צִמְחִי, ת"ז, — מתכונת הצֶמַח או הצוֹמֵחַ: ואספרה ואגידה לבעלי תושיה רוח וקול ודיבור הוא רוח חיים הנקרא רוח הקדש והיא מצויה בכל חלוקות לשלשה חלקים אנושי בהמי צמחי (פרוש יצירה לברצלוני, 179). ויתחלקו הכחות הנפשיות אל שלשה חלקים, והם מה שהשתתף בו החי עם הצמח והוא הכח הצמחי ומה שהשתתף בו האדם עם שאר החיים והוא הכח החיוני (ר"י א"ת, כוזרי ה יב). הנה הסמים קצתם צמחיים וקצתם מחצביים וקצתם בעלי חיים וכו' ואמנם הצמחיים יש מהם עלים מהם זרעים מהם שרשים (קאנון ב א ו). ואמנם הרפואות תלקטם מהרפואות הקרות הצמחיות (שם ג ו יה). ולא לבד כח שכלי מובא ממעל ומחוץ אלא אפילו הכח הצמחי הוא מובא מחוץ (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש א ז, יט.). לשלשה סוגים והם סוג הכחות הצמחיות וסוג הכחות החיוניות וסוג הכחות האנושיות, והצמחיות הם אשר יהיה בהם ההזנה והגדול והולדת הדומה (המו"ר לרלב"ד א ו, כחות הנפש, 23). הנה נמצאו מיני הכחות הצמחיות והחיוניות והכח האנושי המעשי (שם, אם הנפש קדומה או מחודשת, 33). ואחרי אשר בקש הצמח מזונו יש בו כח לשמרו עד ישתמש בו אז יהיה הצמיחה, ואם אין לו כח לשמור מזונו אז יהיה ההתכה הצמחי (ר"א ביבאגו, דרך אמונה א א). וזה ארבעה מיני הצורות ההיולאניות דוממית צמחית הרגשית דברית (זכות אדם, יין לבנון, 15). ויש לדומם הדמות אל הצומח וכו' ולצומח עם החי בבחינת התנועה הצמחיית (ר"ש פפנהים, יריעות שלמה א הקד', ה:).

צִמְחִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר, הכח או הנפש שהוא צִמְחִי: ובצמחים גשמיות ודברים נוספים ובבעלי חיים צמחיות ותוספות ובאדם חיוניות ותוספות, ולא נמצא גשם בו אנושות ותוספת או תוספות (המו"ר לרלב"ד א ז, כחות הנפש, 24). וכבר מצאנו בכתוב התחלפות הכחות ושמות החלקים השלשה ושהם כמו החלקים אשר לנפש והם הצמחיות והחיוניות והדבריות (שם שם, כתובים מעידים, 34).

צמח"ן,—ר"ת: צדק מאדים חמה נגה.

צְמִיאָה, ש"נ,—מצבו של מי שהוא צָמֵא: לפעמים יצמא האדם ואינה צמיאה צודקת, הראיה שנתחדש לו צמיאה תכף השתיה (ר"מ בן זרח, לידה לדרך א ג ס).

בגמרה ההוספה: תנא אף הצימע; ובדפו' במשנה צימע, ובתוספת של הגמרה צימח. על כל פנים לפי מסורת זו שתי מלים שונות לפנינו. ואמנם יתכן שאין כאן אלא מבטא שונה של מלה אחת, שאולי נתיהד לשמושים נפרדים.]

[1]) [בעקר בתו"מ רק במ"ר, על ידי צְמָחִים, למש' צֶמַח כדגמת זֶרַע, זֵרְעוֹנִים, ועוד.]

א. **צָמִיד** ¹), ס"ז, מ"ר צְמִידִים,—כלי תכשיט של אשה על הזרוע, Armband; bracelet: **ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צְמִידִים על ידיה עשרה זהב משקלם** (ברא' כד כב). **ואשם הנזם על אפה וְהַצְּמִידִים על ידיה** (שם שם מז). **איש אשר מצא כלי זהב אצעדה וְצָמִיד טבעת עגיל וכומז** (במד' לא נ). **ואעדך עדי ואתנה צְמִידִים על ידך ורביד על גרונך** (יחזק' יו יא). **ויתנו צְמִידִים אל ידיהן ועטרת תפארת על ראשיהן** (שם כג מב).—ובתו"מ: **הנצמדים לבעל פעור, כ צ מ י ד על ידי אשה** (סנה' סד.). **ויצמד, כ צ מ י ד י ם על ידיה** (מד"ר במד' כ). **זו גזירה קשה מן העגל, בעגל כתיב פרקו נזמי הזהב ובכאן ויצמד כ צ מ י ד י ם** (ר' לוי, שם). — ובספה"א: **וכזרועות הידידים צ מ י ד י ם, בשעשועיהם ישמחו מרודים** (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 6). — **ואמר המשורר: ולא זכה להשכילו ברוח אשר לְחות ברית לו כ צ מ י ד י ם** (ר"ש הנגיד, הכימים, בכודי, 17).

ב. **צָמִיד** ²), ס"ז,—דבר יכסה פי כלי מהכלים, Deckel eines Gefässes; couvercle; lid: **וכל כלי פתוח אשר אין צָמִיד פתיל עליו** (במד' יט טו). — ובתו"מ: במשמ' דֹּבֶק המתמרח והמשמש סתימה לכלים ³): **בית שאור מוקף צ מ י ד פתיל ונתון לתוך התנור וכו' התנור טמא והשאור טהור** (כלים ח ו). **במה מקיפים בסיד ובגפסים וכו' ובכל דבר המתמרח, אין מקיפין לא בבעץ ולא בעופרת מפני שהוא פתיל ואינו צ מ י ד** ⁴) (שם י ב). **הניח בנים גדולים וקטנים וכו' אפי' מחט אפילו מוקף צ מ י ד פתיל** (ר' ח"יה, ירוש' ב"ב ט ד). **למה היה אברהם דומה, לצלוחית של אפופליסימון מוקפת צ מ י ד פתיל ומונחת בזוית ולא היה ריחה נודף כיון שנטלטלה נדף ריחה** (ר' ברכיה, מד"ר ברא' לט). — ובספה"א: **מסוכריא דנזיתא, פקק של צ מ י ד חבית** (רגמ"ה, בכורו' כה.). **כלי חרש עשוי להניח בו שאור והוא צ מ י ד פתיל** (ערוך ערך בית תנור). **אם נעשו לשאר המשקין אפילו ניקבו בכל שהן נטמאו, ואין ה צ מ י ד פתיל מועיל להם עד שיסתום הנקב** (רמב"ם, טומאת מת כב ו).—***ואדם צָמִיד במלאכתו: ויצמד ישראל לבעל פעור וכו' כאדם צ מ י ד במלאכתו** (מד"ר במד' כ). — ***צְמִידִים**, **צְמִידִים, נִצְמָדִים יחד: בתחלה היו נכנסין בצנעת ולבסוף נכנסין צ מ י ד י ם זוגות כעונין של צמד בקר** (שם שם). — "**צָמִיד** במשמ' חבור וקשר. **ואמר המשורר: הכי לא נשאר כל צ מ י ד וחבר בין ראי שמש ובין יורדי קבר** (יל"ג, אם מבכה על. בחם. שירי יל"ג א, 87).

¹) רק בעברי.

²) צמאד a) בערב', שדאד אלקארורה או עפאצה, ד"ל פקק של בקבוק או מכסהו. [ועי' פָּתִיל, הערות.]

³) [עי' גם בהערה הבאה.]

⁴) [כאמור לעיל בהערה לערך פָּתִיל היו אף מן הקדמו' שהבינו פָּתִיל כתאר, המשמש לואי לצָמִיד, ואחרים כגון השבעים הבינו כאלו היה כתוב צמיד ופתיל. ובכוון זה גם דברי הספרי שלא הובנו, ושאמנם אינם באים לבאר את המלים שבתורה, אלא ללמד על הנוהג בימי החכמים. וזה לשון הספרי: פ ת י ל זה העודף, צ מ י ד זה ה ד ו פ ק, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, שנא' ויצמד ישראל לבעל פעור (ספרי במד' קכו), והנה מדברי המשנה (כלים י ב) המובאים למעלה יוצא (עי הערת ח"ס הורויץ בהוצאת ספרי שלו), כי כנו במלה המקראית פ ת י ל כל חמר מתמרח (נ"א: מתמרך), כגון טיט, שעוה, זפת וכדו'. ואולם מכאן שבאמרם פתיל זה הדופק לא כִּוְנו ללשון דפיקה, אלא ד ו פ ק ובארמ' ד ו פ ק א (ת"י, במד' יט יז–יח) בא במקום ד ו ב ק, ד ו ב ק א (כדגמת הֶפְקֵר במקום ועל יד הֶבְקֵר), כלו' כל חמר דּוֹבֵק, בין שיהיה טיט, זפת או חמר מתמרח אחר.

ואותו ענין הוא גם הדופק בענין הקבר, ולא אבן; ושריד הפרוש הנכון נשמר בדברי פרוש הגאונים ב, ולמה נקרא שמו דופק, שהן צלעות והצלעות ד פ ק י קורין אותו ה י מ ל ט א ט י ט, שבזמנם כנראה: ולמה נקרא שמו דופק, דובק, שהוא עשוי צלעות, והצלעות נקראו דפקי, כלומר דִּבְקֵי, כתרגום הארמי של ויבהו בין ה ד ב ק י ם ובין השריון, והוא משמש הַמֶּלְטָא, מֶלֶט וטיט. ובכלי חרם וכדו', העודף פרושו: מכסה הכלי העודף על גביו, כי כן בא העודף אף במקרא (שמות כו יב–יג) במשמ' מכסה המשכן העודף עליו מן הצדדים. ואף הרמז „שנא' ויצמד ישראל לבעל פעור", בא לרמז לכך שתרגום ו י צ מ ד (עי' בתרג' הקטעים) הוא א ד ב ק ו, ומכאן שצמיד הוא דופק, כלו' ד ו ב ק.

וכונת הספרי היא: שתי המלים האלה בתורה, צמיד פתיל (אשר פרושם אולי יוכל היות מכסה צמיד קשור כפתיל), במנהגנו אנו בסתימת הכלים, מורות שיש צרך גם במכסה עודף על הכלי וגם בסתימה בדובק. ועי' טורטשינר, לשוננו יג, חוב' ב.]

a) صماد

צְמִידָה, ס"נ, — מְגוּפַת צְמִידָה פְּתוּלָה, כמו צָמִיד פָּתִיל: בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא, הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור (רש"י, במד' יט יה).

צְמִיחָה, ס"נ, — שה"פ מן צָמַח, מעשה הדבר הצומח: וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך (סמוחל, תפלת הכיננו, ברכ' כט.). — ובסהמ"א: ובכן תן כבוד ה' לעמך וכו' וצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך (תפלת ר"ה). והאותות האלה נותנות לדעת החוזים בככבים צמיחת מלכות גדולה בעולם (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה, 120). שהשנוי ימצא בארבעה מאמרות, במאמר העצם וכו' וימצא במאמר הכמה והוא הצמיחה וההתוך (ר"ש א"ת, מו"נ ב, ההקדמה הרביעית). ואין צמיחה ואין חסרון מבלתי שיקדם להם ההויה וההפסד (שם שם, ההקד' הי"ד). ועל צמיחת השנים האחרות זאת היא הסבה כי כאשר יחיה מזונו עב וקשה יצמיחו ויתרבו שניו חזקות יותר (ר"י זבארה, שעשועים ע, 109). בשנים אשר תגיע בהם הצמיחה לתכלית הגדול (קאנון א א ג). כי ברגע מעמד מרכז החמה מכל יום ויום נוכח אמצע היום אז יתחיל אורה להתילד ולהראות ע"פ האדמה עד שהוא הרגע הזה מכל יום ויום בהתיחסו למקומות הישוב לגבי צמיחת אור החמה בארץ, דומה בענינו לעת צאת הולד ממעי אמו (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב עו). כאשר ביום א או בתחלת היום יכנס המזל והוא מתחבר בשרביט החמה בהיות החמה ולבנה במזל אחד והחבור ההוא נקרא הצלחה צומחת או צמיחת ההצלחה (ספר הלבנה, קבלה וכשוף, כ"י בריט' מוז'). ונעזרו בזה גם כן מהצמיחה וההתוך והספוגיות והמקשיות ומדמויים אחרים (ר"ח קרשקש, אור ה' א ב). הנה זהו אצלי ענין הספרים הארבעה האלה כלם שהיתה התחלתם מעת היות צמיחת ירושת ישראל וכבודם בהכנסם לארץ וכו' ועד עת ההפסד והחרבן והגלות ממנה (ר"י אברבנאל על נביאים ראשונים, הקד', מחקר ב). — ואמר המשורר: ותצמח הנפשות בה ותתניב צמיחת העשבים בגשמים (אלעזר הבבלי, מהללה, גנזי שכער ג, 236). — וכלי הצמיחה: ואם היה הדבר כן תהיה נפש הצומחת תשמש בכלי הצמיחה בגידול וההזנה והולדת הדומה (אמו"ר לראב"ד א ו, אם הנפש אחת או רבות, 33). — וכח צמיחה: ומבעלי חיים שאינן מדברים עולין למעלה גדולה מהן, והן החיים המדברים שיש בהם כח דיבור וכח תנועה וכח צמיחה וכח הרכבה מארבע יסודות (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, 99). — ובמשמ' גִּדּוּל בגופו של החולה: לפעמים בסבת הסתומים שבמיזינטיריו"ם פנקריא"ם גלנדולא"ש נולדות צמיחה ומורסה וכיוצא (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש ז, קד:).

צְמִיחוּת, ס"נ, — כמו צְמִיחָה, ושאמרו ואדם אין אינו לענין צורך צמיחות הדשאים, כי אם להודיע שני הדברים שהיצרכו למטר, צמיחות הארץ בהויתה הטבעית ויצירת האדם והוית גופו (ר"י אברבנאל עה"ת, בראש', וכל שיח השדה).

א. **צַמִּים**[1], ס"ז, — אָדָם זַכַּאי, צדיק, בעל מעשים טובים, virtuous; vertueux; tugendhaft: ירחקו בניו (של הרשע) מישע וידכאו בשער ואין מציל אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחהו ושאף צַמִּים[2] חילם (איוב ה ה). — ואמר המשורר: וישאף

---

[1]) עי' בהערה הבאה.

[2]) כך הנסחה המסורה. אך תרגום השבעים וגם עקילס תרגמו כאלו היה כתוב כאן צְמֵאִים, וכך דעת קצת החדשים כי זו היא הנֻסחה האמתית, והם מגיהים חלבם במקום חילם, ושתו במקום ושאף. אך כל אלה ההגהות אינן מיֻסדות כדי לדחות מפניהן את הנסחת המסורה, ולכן מוּטב לקבל המלה כמו שהיא, ולבארת לפי הענין. התרג' הארמ' כתב ויבזון לסטיסין נכסיהון, וראה במלה צמים מ"ר, אך לא נתברר על מה סמך בבאור צמים במשמ' לסטים וגזלנים. — וכבר קבע מנחם מלה זו בשרש צום, וצמים מ"ר, וכן נראה גם דעת רש"י. אך ריב"ג קבעה בשרש צמם והחליטה שם במשקל פַּעִיל, ואמר וז"ל: תפשירה וילתהם אלצמאנ כשבה ומאלה ואלצמאנ בפתח אלצאד ותשדיד אלמים הו אלארצ' אלצלבה אלחג'ארה יקול אנ זרעה יאכלה אלג'איע וכו' ת'ם קאל וילתהם אלצמאנ (a) כשבה ומאלה אי אנ ארצ'ה תכונ במנזלה אלצמאנ אלד'י לא ינבת לה שיא פמא זרע פיהא לא ינבת פכנהא תלתהמה וכו' ווזנ צמים פעיל עלי מתיאל פטיש ואליא ואלמים

---

a) الصّان

עליהם צ מ י ם עד רפו ידיהם (ר"י הלוי, גזרי הלבנות, דיוקן ג, 170). אדם עצב נבזה אל כל צ מ י ם הוא אכל (יל"ג, חדס דו פרלוסין, שירי יל"ג ח, 36).

ב. **צַמִּים** [1]) ש"ז, — מין ממיני הפחים והמלכדת לצוד בו אנשים וכדו', ; Fallstrick, Schlinge ;piège ; snare : כי שלח (הרשע) ברשת ברגליו ועל שבכה

פיה באזא אליא ואלשינ מנ פטיש, ע"כ. ובעברי: פרושו ישתה בתשוקה ה„צמאנ" את הרוח שלו, והמלה "צמאנ" בערבי הצדי בפתח והמם דגושה משמ' אדמה קשה מלאה טרשים, ואמר כי זריעתו יאכל הרעב וכו', ואח"כ אמר וישתה ה„צמאנ" הרוח והרכוש שלו כלו' כי אדמתו תהי' כמו „צמאנ" שלא תצמיח לו כלום ואשר זרע בה לא יצמח ויהי כאלו שתתה אותו האדמה וכו', ומשקל צמים הוא פִּעִיל כמו פטיש והיוד והמם כמו יוד ושין בפטיש, עד כאן. — וגם רד"ק החליט כי צמים הוא פעיל ופרש צמים כמו התרג' הארמי במשמ' ליסטים, ואמר: והוא תאר במשקל כביר, אדיר, וענינו לסטים ואיש ריק ופוחז, ומנהג הליסטים בארץ ישמעאל לגדל שער ראשם ולעשותם צמה תלויה להם אחורי הצואר ומגדלים השער במו עבות, וי"א כי הם הליסטים שוכני המדברות הולכים ערומים ומגדלים שער ומתכסים בשערם עד שתותיהם, ע"כ. — והנה כל אלה הפרושים דחוקים אך ראה ראינו כי ריב"ג גזר צמים מן השרש צמם שממנו נגזר בערב' השם צמאנ. אך מזה השרש בערב' נגזר גם ש"ת צמים a), והוא משמש גם במשמ' ההלק העקרי של דבר, שהוא קיומו של הדבר, ובהרחבה במשמ' צח וזך ובר, וצמים אלקום, הטוב והחשוב שבהעם. אמר אלמנצור בלשאן אלערב, וז"ל: ובה יקאל ללרג'ל הו מנ צמים קומה אד'א כאנ מנ ח'אלצהם, ע"כ, ובעבר': ובו יאמרו לאדם הו מנ צ מ י ם קימה, אם הוא מהזך שבהם. ומשמ' זו נאותה כאן לפי הענין, ולפי הטענה העקרית של רעי איוב, כי סוף דבר הרשע יכין והצדיק יירש אותו.

[לפי טורטשינר בפרושו יש לחלק את המלים הקודמות (המנקדות במסרת וְאֶל מִצַּמִּים יִקָּחֵהוּ): וְאֵלֶם צַמִּים יִקָּחֵהוּ, כלו' ואת כחם וחילם יקח הַצַּמָּמוֹן, ובזה הקבלה מדיקת אל ושאף צַמִּים חילם; ולפי זה צַמִּים וְצַנִּים אחד הם, צַנְמוֹן וְצַמְּמוֹן, בצרת בשדה, שאינו מביא אלא שבלים ריקות וצנומות. ועל כן: קצירו רעב יאכל, כלו' את קצירו יאכל והוא (עצמו) רעב. ועי' גם בהערה לקמן, והערה לערך ב. צַן.]

1) עי' הערה הבאה.

a) صميم

יתהלך יאחז בעקב פח יחזק עליו צַמִּים [1]) טמו בארץ חבלו ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח ח—י). — ואמר המשורר: אז קול עלה נדף כאשר ירדפם בחברת צ מ י ם (אליהו חלפן הלוי, שיר השלום, ככבי ישראל, תרמז, חוברת אחופל, 22).

***צַמְיָן,** ש"ז, כק' צַמְיָנִית, ציימנית [2]), — אשה הצמאה ומתגעגעת לגבר [3]): הוסיפו עליהן (על חסיד שוטה ורשע ערום וכו' שהם מבלי עולם) בתולת ציימנית [4]) מציימה אובדת בתוליה (ירוש' סוטה ג ג).

***צְמִיקָה,** ש"נ, — שה"פ מן צָמַק, מעשה הדבר הצּוֹמֵק, המצטמק ומתכוץ, ואמר הפיטן: צ מ י ק ת בשר אין באסיפתו (של משה), נוכח מהביט יראתו, צוהרו כבחייו לעלותו (יהודה בר' מנחם, אמרת רכן, יוצ' שמחת תורה, מחז' איטלי ב, קפט:).

***צְמִיקוּת,** ש"נ, — תכונת הדבר הדחוק והמצמצם, דחקות: צמוקיון, שיורדין בקושי ובצ מ י ק ו ת (פירש"י, תענ' יט:, דפוס פיזרו, מובא בערוך השלם של קוהוט, ערך סקימיון).

***צְמִית,** ש"ז, — תכונת הדבר הנמכר לצמיתות, ואין לו גאלה ביובל, ; verfallen ; périmé ; forfeited : והנודר מן הבית מותר לישב בו ואין נותנין לו ארבע אמות לפני פתחו ואין צ מ י ת ביובל (ירוש' מעשר' ג ז). דבר אחר לצמיתות, לרבות

---

1) התרג' הארמי ניבוריא, ונברא בסורי חבל עשוי מסיב של עץ או משערות. ויחזק עליו צמים הוא מקביל לטמון בארץ חבלו, ולשאר המלים שנזכרו כאן שענין כלם הוא פח ומלכדת. ואולי הוא משרש צ'מ a) בערב', וצ'ם עליה, תפס אותו.

[לפי הנקוד יַחֲזֵק פרשו המפרשים, והמליצה קשה. ואולם גם על ר ע ב מדבר בפסוקים אלו (פס' יב: יהי רעב אנו), ועל כן טבעי הוא, עפ"י להי"ב כי חזק עליהם הרעב (בראש' מז כ) לבטא: יְחַזֵּק עליו צַמִּים, ולהבין גם כאן (עי' הערה לעיל) במשמ' צמֻמון, צנמון, רעב ובצרת. ועי' טורטשינר, ס' איוב למקום.]

2) [עי' בהערה לקמן.]

3) [עי' צַיְלָן, צַיָּם, והערות בעמ' 5467.]

4) [צ"ל צ מ י י נ י ת; ובירושי מן הגניזה (שרידי ירושלמי, 210): צ מ ו י י נ י ת, כלו' צְמוּיָנִית.]

a) ضمّ

את המתנה, מאי טעמא, צ מ י ת [1]) צמיתות (ס״כ, ערכ׳ לח :).

א. צְמִיתָה, ״ס״נ, — כמו צְמִיתוּת, מִמְכַּר צְמִיתָה, מכירה לחלוטין, ואמר הפיטן : צפה בבת תמותה, צום העשור עמותה, צאן בהענשה מיתה, צדקה ממכר צ מ י ת ה (ר״א קליר, לפה בנת תמותה, מוסף יוה״כ).

ב. ״צְמִיתָה, ס״נ,—הִצְטַמְצְמוּת וְהִתְכַּוְּצוּת : בר״ג דפ׳ אלו טרפות איזהו וושט עצמו כל שחתכו וקווץ, פי׳ ענין צ מ י ת ה (עריך ערך קווץ). חיל וחלחלה (דער שוידער) והוא מין חולי מתדבק באד׳ מחמת התצמצמות מיתרי הגוף שקורין (פיברן) שע״י אותה ה צ מ י ת ה יתהוה החקרוּת בין המיתרים להבשר וכו׳ וצמיתיות המיתרים תתחלף ברב ובמעט כי לפעמים יצמתו כולם ולפעמים לא תתיחד ה צ מ י ת ה כ״א בא׳ מאיברי הגוף וכו׳ ויתהוו מזה חליים מתחלפים כפי חלוף המקומות נושאי ה צ מ י ת ה ומזה הענין הושאל שם חולי להוראת חוליי הגוף בדרך כלל וכו׳ כי ברוב החוליי׳ המתרגשו׳ באדם תתחבי׳ ג״כ חולי ה צ מ י ת ה וכו׳ והונח שם חולי על ההפסד המוזדמן בחלקים מקשיים לפי מה שסיבת רוב החוליים המקשיים היא צ מ י ת ת המיתרים (פפנהים, יריעות שלמה ח, ג–ג :).

ג. ״צְמִיתָה, ס״נ,—עֲטִיפָה : ואני אמרתי אך טובו דברי מנחם וכו׳ כי אמר בלבו טוב לבנותו מן צמת ולדמותו לענין צמתו לשון צ מ י ת ה ודיבוק ועילוף הראש או עילוף הרגלים, כמו גלי צמתך חשפי שבל, גלי ה צ מ י ת ה לעבור שבולת (ר״ת על דונש, 90).

צְמִיתוּת, עי׳ צְמִיתֻת.

״צְמִיתִיּוּת, ס״נ, — כמו ב. צְמִיתָה : תכונת הדבר הנגוע בחלי הצמיתה, ההצטמצמות : ו צ מ י ת י ו ת המיתרים תתחלף ברב ובמעט כי לפעמים יצמתו כולם ולפעמים לא תתיחד הצמיתה כ״א בא׳ מאיברי הגוף וכו׳ (פפנהים, יריעות שלמה ח, ג.).

1) [כפי׳ רגמ״ה : שהיה יכול לומר ל צ מ ו ת (צ״ל : ל צ מ י ת) ואמר לצמיתות, לרבות המתנה וכו׳.]

צְמִיתֻת [1]), צְמִתֻת, ״צְמִיתוּת, ס״נ, סמ״פ לִצְמִתֻת, לִצְמִיתֻת, — מֶכֶר לִצְמִיתֻת וכדו׳, לְעוֹלָם, : für immer; pour toujours; for ever והארץ לא תמכר לִצְמִתֻת כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי (ויקר׳ כה כג). ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לא חמה לִצְמִיתֻת לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביבל (שם שם ל).—ואמר הפיטן : פועל שטימת בכורה לעכור, צ מ י ת ו ת צאן קדשים למכור, קלונו החרט בעט לזכור, ראשית גוים לגלע בזכור (ר״א קליר, אזכיר סלה, קרובי זכור). ידעתי כי לא ל צ מ י ת ו ת נמכר עמך לחליטות (אפרים בר יצחק, אלהי בך, יוצ׳ שבת ד אחה״פ).—ואמר המשורר : ואלו נפלו ידי, עליהם נשאתים, נפלו הם ביונים, וכלם הטבעו בבץ צ מ י ת ת, ולא יכלו שאתם הענגים (רסב״ג, עטה הוד, ברודי, מבחר, ק). ידידי השכחת חנתך בבין שדי, ולמה מכרתני צ מ י ת ת למעבדי (ר״י הלוי, ידידי השכחת, דיואן ג, 4). בנות שיר מעלי פני אשלה, ואגרתי תהי ספר כריתות, ובת חכמה אארש לי לאשה, ואקנת בת תבונה לי צ מ י ת ו ת (רמ״ע פלקירא, המבקש, י :). גביר מכל בני משרה בחרתיו, ולהיות שר ואדון לי לקחתיו, וגופי ל צ מ י ת ת לו מכרתיו, לבל תאמר שנת יובל גאלתיו (ר״י זבארה, ס׳ שעשועים, הקד׳, דודזון, 2). — ״ובמשמ׳ נִצְחִיּוּת : וראיתי אחד מן החכמים נתן ל צ מ י ת ו ת הפרעון עשרה אותות וסימנין מדרך הדעת שיצא מהן צ מ י ת ו ת השכר לעולם הבא ושהזכות והפרעון אין להם שום סוף וכו׳ (ברגלוני ליליה, 152). — ״ובמשמ׳ כִּלָּיוֹן, קֵץ, ואמר המשורר : צפירת מצרים וכשדים ראיתי, צ מ י ת ת [2]) פרס ויון צפיתי (ר״י הלוי, בשם אדני, דיואן ג, 168).

***צמל** [3]), ממנו *צָמֵל, ״צָמָל.

***צָמֵל,** צְמֵל, ס״ז, — תְּאֵנָה בְּשֵׁלָה, ובתמונה לאשה שהגיעה לפרקה [4]) : משל משלו חכמים באשה,

1) [כתרגומו להלוטין.]
2) [מלשון תצמית איבי (תהל׳ קיח יב).]
3) [בערבי צמל a) היה קשה וחזק.]
4) [עי׳ פַּחַל, הערה.]

a) صمل

פגה בוחל וצמל [1]), פגה, עודה תנוקת, בוחל, אלו ימי נעורים וכו׳, צמל [1]), כיון שבגרה שוב אין לאביה רשות בה (נדה ה׳ ז). כשם שאמרו שלשה סימנים מלמעלה כך אמרו שלשה מלמטה, פגה מלמעלה, לא הביאה סימנין מלמטה, בוחל מלמעלה, הביאה סימנין מלמטה, צמל [2]) מלמעלה, פשטה את הכף מלמטה (תוספת׳ שם ו ז). [3])—ואמר הפיטן: נדחו האשכולות ובטל זיו החכמה, פגה בוחל וצמל אנונה ועגומה, אזלה ונזלה ורבתה הכנימה (בנימן, ברית כרותה, סליחי׳ מוסף יוה״כ).

***צָמַל**, פ״ע,—צָמְלוּ הסימנים, נעשו צֶמֶל, במשמ׳ שדי האשה שנתמלאו: וסימניה ביחלו וצמלו בתוך חיקה (אמהות, ברכת ניסוחין, מחזור ויטרי תפג).

א. **צמם**, ממנו צַמָּה, א. *צִמֵּם.

ב. **צמם**, ממנו א. צַמִּים.

ג. **צמם**, ממנו ב. צַמִּים.

ד. ***צמם**, ממנו *צִמֵּם.

ה. ***צמם**, ממנו *צִמְצוּם, *צִמְצֵם.

ו. ***צמם**, ממנו ב. *צָמַם. [4])

א. ***צָמַם**, פ״ע, ע״ל נק׳ צַמָּה, — מתכסה בצעיף, בצמה [5]), ואמר המשורר: יום באה עפרת היופי אלי בצעיף ההן צמה, נמתי לה, הסירי מסך מפניך יפה תמה (ר׳ משה דרעי, לקוטי קדמוניות, פד).

ב. ***צָמַם**, קל לא נמצא.

1) [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: (ו)צֶמֶל. בוקסטורף במלונו מנקד: צְמָל.]

2) [כך בדפוס׳, ובהוצאת צוק״מ: צמיל.]

3) [ובבבלי (נדה מז.) נדרש: צמל, כמ״ד יצתה מלאה, לשון נוטריקון.]

4) [בשו״ת הגאו׳ מן הגנזי׳ (גינצבורג, 367) כתוב: אילו שאין שוחטין עליהן לא במקדש ולא במדינה חכרבר והסים שאינו קבועין חטיו הפנימיות שנפגמו ושנצממו וכו׳, אבל הוא עפ״י לשון המשנה (בכורות ו ז): חיטיו החיצונות שנפגמו או שנגממו.]

5) [ע״פ הבנת צַמָּה כמשמ׳ צעיף, ועי׳ צִמְצֵם.]

—פע׳, *צִמֵּם,—צִמֵּם את פלוני, מדד לו מדה כנגד מדה [1])׳ ואמר הפיטן: פילגתם השויתם, צימםתם משוכתם, קילעתם ישיבתם, רדפתם שלוותם (ינאי, ארץ אשר כאכסה, קרוב׳ בראשי, זולאי, יא). לא ריחקתם כרעתם, לא קלעתם בקשייתם, ולא צימםתם כצואתם, לא פקדתם כפעולתם (הוא, קרוב׳ במד׳, שם ריז).

***צָמֵם** [2]), צימם, צומם, תוס״ז, — בעל מום באזניו, הלקוי באחד הלקויים באזניו: הצמם והצמע, איזהו צמע, שאזניו קטנות, והצמם, שאזניו דומות לספוג (בכורות ז ד). יש דברים שהן כמומין ושוחטין עליהן במקדש ואין שוחטין עליהן בגבולין ואלו הן הנימים הצומח והצומים וכו׳, איזה הוא נמום, כל שאין לו קרניים, צומום כל שאין לו אזנים, צומת [3]) שאזניה מגופפות (תוספת׳ שם ד עו–עז).

***צמע**, ממנו *צָמֵעַ.

***צָמֵעַ**, צימע, צומע [4]), תוס״ז,—בעל מום באזן, לקוי באחד מלקויי האזן: הצמם והצמע, איזהו צמע שאזניו קטנות (בכורות ז ד). יש דברים שהן כמומין ואינן כמומין וכו׳ ואלו הן עז שאין לו קרנים ורחל שיש לו קרנים והציםח והצימם והצומע (בבלי שם מז.). [5])

***צִמְצוּם**, ש״ז, — פְּעֻלַּת המְצַמְצֵם והמדיק [6]): מהכא ליכא למישמע דרחמנא אמר עביד כי היכי דיכלת כמו שאתה יכול לכוין ואף על גב דלא הוי צמצום גמור דלא יהב מידה וכו׳ (רגמ״ה, בכורות יז:), אי אפשר לברר צמצום שבידי שמים כגון לידה

1) [כנראה זאת הכונה, בשמוש הפעל צמצם בתו״ם. עי׳ ערך זה.]

2) [ובערבי אַצַמּ a), חרש, וכן בסור׳ צַמָּא.]

3) [ט״ס במקום צומם, צימם, ובדפוס׳: צומם.]

4) [עי׳ צִמֵּחַ, הערות.]

5) [בבבלי (בכורות מז.) נאמר: תנא אף הצימח, לא הוו ידעי רבנן מאי צימח שמעו להוא טייעא דהוה קאמר מאן דבעי צימח ואישתכח גדיא חזיזא. גרסת הערוך: הצימע, מאן בעי צימע ואשתכח גדיא חזיזא. ובמדרש והזהיר (במד׳ קלג): שמעו ערבי אחד אומר מי יקנה צומע ומצאו גדי מחוזז.]

6) [עי׳ צִמְצֵם, הערות.]

a) أصمّ

דהכא שאין פנאי לברר ולדקדק אי זה יצא תחלה (תוס' שם שם, ד"ה אשר). כאשר יאות לאנשים מדת הנדיבות כן יאות לנשים הצמצום והסדר (המאירי על משלי יא, אשת חן). — בצמצום, בדיוק, במדה מכֻוֶנֶת, וכדו': לפי שאי אפשר לצמצם בידי אדם לחלוק בצמצום גמור (רגמ"ה, בכורות יז:). בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל, כלומר בצמצום אני מוכר לך שדה שיש בו כור עפר כמו שמודדין במידת החבל, לא פחות ולא יותר (רשב"ם, ב"ב קג:). ובסמוך דקאמר התם דכל בבת אחת תרוייהו קדשי לאו ממש בבת אחת בצמצום אלא כדפרשינן (תוס' בכורות יח., ד"ה אפשר). וכל זמן שתמצא קשת הראיה והאורך הראשון שתערוך לה עם שני הקצין שלהם בצמצום יהיה הירח קטן ביותר ולא יראה אלא במקום גבוה ביותר (רמב"ם, קדה"ח יח ג). כשמשערין בכל האיסורין בין בששים בין במאה בין במאתים משערין במרק ובתבלין ובכל שיש בקדרה וכמה שבלעה קדרה מאחר שנפל האיסור לפי אומד הדעת, שהרי אי אפשר לעמוד על מה שבלעה בצמצום (הנ"ל, מאכלות אסורות טו כד). ואוגד דברים שדרכן להאגד לבית למכור בשוק אכסרה כדרך שאוגדין להביא לבית, לא כדרך שאוגדין לשוק, כדי שלא יהיה כמוכר בצמצום (הנ"ל, שמיטה ויובל ו ד). ארובה שבתוך תקרת הבית וקדרה מונחת על הארץ ומכוונת כנגד ארובה שאם תעלה תצא בצמצום מן הארובה וכו' (הנ"ל, טומאת מת טז ה). מי שנקצצה בהרתו כולה שלא בכוונה טהור, קצצה בכוונה אם קצץ כל הבשר החי המקיפה אפילו כחוט השערה אין לו טהרה עולמית, קצצה בצמצום אין לו טהרה עד שתפרח בכולו (הנ"ל, טומאת צרעת י ג). — וצִמְצוּם, במשמ' מזונות מְצֻמְצָמִים, ואמר הפיטן: צמצומו תרויח בנקיות, פדהו מדקדוקי עניות (ר' אליעזר בן יצחק ס"ט, סדור עבודת, סליחות מנחה יוה"כ). — וצִמְצוּם בקבלה, במשמ' הגבלה והקטנה[1]: ובהגבילו כבודו וכחו הבלתי תכלית, האציל מהות ועלול מוגבל, קראו הרב (ר' יצחק לוריא) צמצום בסוד הרמז הנעלם, רצונו שצמצם אורו הבלתי בעל תכלית המתפשט בלי שום שיעור וגבול ועזב בתוכו חלל או מקום

[1]) [ע"פ לשון התו"ם: מצמצם שכינתו, ועי' צִמְצֵם.]

פנוי (ר' אברהם כהן אירירה, שער השמים ח ח). — וצמצום אין סוף: ואז ניתן מקום לכל נמצאיו ליִמצא, לספירות מקום לפי מה שהם, והוא הגבול ההשפעה, ולנפרדים לפי מה שהם, והוא מקום מצבם, כי לפי הנפרדים נעשה המקום להם, וזה הענין נקרא צמצום אין סוף (רמח"ל, פתחי חכמה ג, בנין המרכבה מלאכה ראשונה, ז:). — ומ"ר צִמְצוּמוֹת, ע"כ כונת כל הצמצומות כדי להוציא בחינת הדין שהיא ההנהגה (רמח"ל, חוקר ומקבל, 77).

***צִמְצֵם** [1]), פיו"ע, — א) צִמְצְמָה האשה את עצמה, צִמְצֵם דבר עליה, כסה אותה בצעיף. bedecken, verschleiern; couvrir, voiler; to cover, to veil: למטרונה שאמר לה המלך עברי לפני,

[1]) [הפעל צִמְצֵם אינו במשמ' קרובה בלשון אחרת, פרט לעבר' ולארמ' של החכמים, ובלשון התרגומים הארמים הוא בא כלשון כסוי בצעיף, פרישת צעיף, כגון ותקח הצעיף ותתכס (בראש' כד סה), תרג' ירושלמי: ונסיבת רדידה ואתצמצמת ביה, כי כסתה פניה (שם לח יה), ארום צמצמת אפהא, ועי' גם בהערות דלקמן. ועל כן יש להבין כך גם בעבר', ולמעשה אפשר לבאר את יתר משמ' הפעל מהוראה ראשונה זו. ואמנם יש שאין צמצם בא אלא כט"ס. וכן מובא במד"ר קהלת (פרשה ג, טוב אחרית) הספור הידוע על שאלת עקילס הגר לחכמים בצורה זו: עקילס הגר שאל לרבי אליעזר אמר לו, הרי חיבה שחיבב הקדוש ברוך הוא את הגר בלחם ובשמלה בלבד, אמר ליה וכי קלה היא בעיניך וכו', אתא לגבי רבי יהושע ושאל ליה כך, אמר לו וכו' לחם זו לחם הפנים, ובגד אלו בגדי כהונה, צמצמו בדברים, אמרו לו תלמידיו וכי קלת היא בעיניך דבר שנתחבט בו הזקן שנאמר ונחן לי לחם ולמה את מושיטו בקנה, התחיל מפייסו בדברים לחם זו התורה וכו' ובגד זה הכבוד וכו' ע"כ. ואמנם בכל יתר נוסחאות הספור בתו"מ (עי' תיאודור-אלבק, בראש' רבה, 802, והערת עכעלאו למסכת רבי אליעזר, עמ' 300) אין צמצמו בא, אלא במקומו מנחמו בדברים, שאמנם אינו מתאים בנגוד לדברי התלמידים, ואין להבין אף כיצד נולדה מכאן הגרסה צמצמו. ואמנם נכר כאן דמיון אותיות ידוע. והרי יש שהאותיות ני ואף נ בלבד מתחלפות בצ, וכן נשתבשה כנראה אף המלה צמצם לנמנם במ"א (כתוב' יז:): מאי הינומא, סורחב בר פפא משמיה דזעירי אמר תנורא דאכא, רבי יוחנן אמר קריתא (ד"א צעיף) דמנמנמה בה כלתא, ואין לבאר דמנמנמה כלשון תנומה (כך גם רש"י) אלא ט"ס ברורה היא במקום דמצמצמה בה כלתא, שהכלה מתכסת

עברה לפניו ותיתה מסתכלת על שפחתה וצימצמה פניה ולא ראתה המלך והשפחה ראתה (ר' שמואל בר נחמן, מד״ר ברלשי' מה). למלך שכעס על מטרונא ודחפה והוציאה חוץ לפלטין, הלכה וצמצמה פניה (ועמדה לה [1]) אחר העמוד (שם איכה, אלפא ביתא תליתאה, אכי הגבר). מבעד לצמתך, שהיו מצמצמין עצמן על כל דיבור ודיבור ולא היו עומדין באלירא אלא ביראה ורתת וזיע (רבי יוחנן, שם שה״ש, כמגדל דוד). שבטלו מישראל עשרת הדברות שהיו מצמצמים עליהן בכלה (בשם רבי שמואל בר נחמן, שם שם, מה יפו). את מוצא כיון שעמדו ישראל על הר סיני היו מצמצמין [2]) עצמן בכלה, פותחין אחת וקומצין אחת (פסיקי ר״כ, שוש אשיש, בובר, קנז:).— וְצִמְצֵם האל את שכינתו במקום, פרש אותה כאהל או כסֻכה: בהי זקנים שהם נכנסים לעבר את השנה, מה הקב״ה עושה, מניח סנקליטין שלו מלמעלן ויורד ומצמצם שכינתו ביניהם מלמטן (רבי יהושע, מד״ר ויקר' כט).—ואמר הפיטן: צמצם שכנו מרכבי, יום חנוך כרכובי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). מרום בהסכית צמצם שכינתו כחז (מאיר ברבי יצחק אבנזר, אל הר, סליחי ג עשי״ת). צהלם בגאותך, ותטעם בקריהך, ושם תצמצם שכינתך (זכור את אשר עשה, יוצ' זכור). — ב) צִמְצֵם את האדם או את הבהמה, כאלו כסה אותם בצעיף או ברשת, בעמדם במקום סכנה, כבש וכפה עליהם, לא נתן להם לקום ולהמלט [3]), niederhalten; réprimer; to keep down: כבש מנלן, אמר שמואל דאמר קרא או באיבה, לרבות את המצמצם (סנה' עו:). — וְצִמְצֵם את בני ישראל בין בדי הארון, כבש והחזיק אותם [1]): ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וגו' ר' הונא אמר זקפן בין שני בדי הארון, אמר ר' אחא בר חנינה צמדן בין שני בדי הארון, רבנן אמרין צמצמן בין שני בדי הארון, אמר להו יהושע ממה שהחזיקו שני בדי הארון אתכם אתם יודעים ששכינתו של הקב״ה הוא ביניכם, הה״ד ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם, אף בירושלים, דתנן עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (מד״ר ברלשי' ה).—וְצִמְצֵם את הקוצים שלא יפרחו: המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר גדרו בקוצים וגדרו שנפל לר״ה והוזק בהן אחר חייב בנזקו וא״ר יוחנן לא שנו אלא במפרית אבל במצמצם פטור (ב״ק כט:). — וְצִמְצֵם את הַשֵּׂעָר: צמתך, לשון דבר המצמצם השֵּׂער שלא יפריח לצאת (רש״י, שה״ש ד א). — ג) צִמְצֵם דבר במדה או במנין וכדו', בעקר בדק את שעורו על ידי שכסה מדה במדה, דִּיֵּק וְכִוֵּן במדתו [2]), genau messen; mesurer exactement; to measure exactly: אמר אביי משמיה דרב נחמן אמת סוכה ואמת מבוי באמה בת חמשה, אמת כלאים באמה בת ששה וכו' ורבא משמיה דרב נחמן אמר כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות, מיתיבי כל אמות שאמרו חכמים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מכוונות וכו' אמר לך אביי אימא אמת כלאים באמה בת ששה, והא מדקתני סיפא רשב״ג אומר כל אמות שאמרו חכמים בכלאים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מצימצמות

בו (עי' לעיל). וכאן כנראה העקר: נִמְנֵמוּ או נִיְימוּ בדברים, כלו' הרדים אותו בדברים (השוה אף אנים במשמ' זו בסור'), ומן נייםו נולד נחמו, ומן נמנמו: צמצמו. וצ״ע.]

[1]) [כך בערוך ערך צמצם.]

[2]) [המחבר רשם לכאן:] ומפרש הערוך מקשטין, אך ממה שנאמר אחרי כן פותחין אחת וקומצין אחת, נראה כי זה על העין, ע״כ. [ולפי ההקבלות, שנאמר מצמצמין עליהן בכלה, ולפי הנאמר בהערה הקודמת, הכונה: מתכסים (פעם) אחת ושוב פותחים ומתגלים אחת, ועוד פעם מתכסים בכל דבור ודבור.]

[3]) [גם משמ' זו של צמצם מתבארת מלשון כסוי ופרישה. וכן בארמ' שבתו״ם: ההוא גברא דמצמצמא לחיותא דחבריה בשימשא ומתה (סנה' עו:).]

[1]) [זאת כנראה כונת הבטוי בתו״ס, ועי' פע'.]

[2]) [משמ' זו של הפעל ברורה, וכן מתחלפים הצרופים אמה מצמצמת, אמה מכֻונת במקורות, וכפי שהתברר לעיל אין עקר משמ' הפעל צמצם אלא כסה, והנה הבודק מדת ארך או שטח, ואף את גדלו של כלי וכדו', עושה זאת על ידי שהוא שם את המדה על הדבר, ואם המדה מצמצמת, כלו' מכסה, את הדבר הנמדד ממש, הרי שהוא בדיוק באותו גדל, וכן אומרים למשל אף בלעזית sich decken על מדות ושטחים המתכסים זה בזה, כלו' השוים אלו לאלו, וכן בעבר' בהשאלה דומה לשון נופל על לשון במשמ' לשון שוה או דומה, בטויים מכֻונים זה לזה. וכך גם „אפשר לצמצם" עקרו: אפשר למדד על ידי כסוי בקנה מדה.]

בכלל דתנא קמא כל אמות קאמר, אמר לך אביי ולאו מי איכא רשב"ג דקאי כוותי, אנא דאמרי כרשב"ג, לאביי ודאי תנאי היא, לרבא מי לימא תנאי היא, אמר לך רבא רשב"ג הא אתא לאשמעינן אמת כלאים לא יצמצם וכו' (ערוב' ג:–ד.), ועי' פע'. הגדול שבדיינין קורא, השני מונה השלישי אומר הכהו, בזמן שמכה מרובה מאריך, בזמן שמכה מועטת מקצר, והא אנן תנן חוזר לתחילת המקרא, מצוה לצמצם ואי לא צמצם חוזר לתחילת המקרא (ת"ר, מכות כג.). חמורה שלא ביכרה וילדה שני זכרים נותן טלה אחד לכהן וכו' מאן תנא, אמר ר' ירמיה, דלא כר' יוסי הגלילי, דאי רבי יוסי הגלילי האמר אפשר לצמצם (בכורות ע.). לרבי יוסי הגלילי שמעינן ליה דאמר אפשר לצמצם בידי שמים וכ"ש בידי אדם, ורבנן בידי שמים אי אפשר לצמצם, בידי אדם מאי, ת"ש חוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים ובין דמים התחתונים ואי אמרת אי אפשר לצמצם בידי אדם זימנין דקא יהיב עליונים למטה ותחתונים למעלה וכו' (שם יז.). —ובספה"מ: הנה האיש ההוא יש לו לצמצם מהלכתו ולספור מספר צעדיו ברתת ורעד תמיד כל הלילה הלוך ילך בלא חמדה (ספנה"ס, ד' כוסות, כוס ביד ה' ב, יח.). — *וְצִמְצֵם דבר, הגביל אותו שלא יעבר על מדתו [1]) einschränken; limiter; to restrict: שכיב מרע האומר תנו שקל לבני למזונות לשבת, לשבוע, הואיל וראוין לתת להם סלע על שטיפולן מרובה נותנין להם סלע, והא דקאמר תנו להם שקל לא אמר אלא בשביל לצמצם להם ממון שלא יפסידוהו (רגמ"ה, ב"ב קכט.). לא דק, ר' יוחנן במילתיה לצמצם ואמר טפי דכל כמה דהויא גדולה טפי עדיפא (רש"י, סוכה ח.). לחומרא, אם אמר להוסיף על השיעור דלא חש לצמצם לא הוה קשיא לן וכו' (הוא, שם שם). ולחומרא לא דק, שהוסיף מעט על השיעור ולא צמצמו וכו' (הוא, שם שם). ולמען לא אעמיסך ברוב דברים למעט את התפלה צמצמתי אותם עד שהמועט מהם יחזיק את המרובה בענינים (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה, הקד'). עד שלא נברא העולם היה הוא ושמו אחד רצה וצמצם אורו לברוא הבריות נתן להם מקום

1) [על פי הבנת חד־צדדית של צמצם התלמודי במשמ' כִּוֵּן, שאין כונתו למעט דוקא.]

כי אין לך דבר שאין לו מקום (רמח"ל, חוקר ומקבל א א, 24). — *וְצִמְצֵם ממזונותיו, קמץ וחסך: דאימור מעיסתו קיבץ, כלומר ממזונותיו צמצם וקיבץ ממון (רגמ"ה, ב"ב כג:).

—פעי', *צֻמְצַם, בינ' מְצֻמְצָם, מצומצם, —מי שצמצמו אותו ומי שכונו אותו, מְכֻוָּן: נראין הדברים בתרומה גדולה שהיא צריכה לתרום מן המוקף אבל בתרומת מעשר צריכה שתהא מצומצמת במידה במשקל ובמנין (רבי חנינה, ירוש' תרומ' א ז). א"ר אבינא הדא אמרי כשהיו פחות מחמשת רבעים, אבל אם היו חמשת רבעים מצומצמין לא בדא וכו' ר' יוסי בי רבי בון בשם רבי אבונה הדא דאיתמר כשהיו יותר מחמשת רבעים, אבל אם היו חמשת רבעים מצומצמין פטורה מן החלה (ירוש' חלה א ה). תיפתר שהיו בה שלש על שלש מצומצמות (ר' יוסי בי ר' בון, ירוש' שבת ג ג). כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שעד המזרחי שתהא החמה מצומצמת [1]) בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז (רבי אחא בשם שמואל בר רב יצחק, שם ערוב' ה א). כל אמות שאמרו חכמים בכלאים באמה בת ששה ובלבד שלא יהו מצומצמות (בבלי שם ד.). שבו איש תחתיו, כתחתיו, וכמה תחתיו, גופו שלוש אמות ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר גופו שלש אמות ואמה כדי שיטול חפץ מתחת מרגלותיו ומניח תחת מראשותיו, מאי בינייהו, איכא בינייהו ארבע אמות מצומצמות (שם מח.). וכזית מן המת אינו מטמא באהל והא תניא אלו שמטמאין באהל כזית מן המת, אמר רב פפא הכא בכזית מצומצם עסקינן דסוף סוף מיחסר חסר (מו"ק ה:). אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה וכל שכן כשהן מרובין (רב עוירא בשם רב אמי או רב אסי, גיט' ז.). — ובמשמ' מְכֻנָּס, מצמת וכו': עתיד הקב"ה לישב כגורן וצדיקים יושבים לפניו וכו' אמר שלמה אנא חמיתיה מצומצם ביניהון (ר' אבין בשם ר' ישמעאל ב"ר יוסף, מד"ר ויקר' יא). צורות הולד כיצד, תחלת בריתו דומה לרשון וכו' פיו דומה לשעורה, גוויתו כעדשה ושאר איבריו מצומצמין [2]) בו בגולם (שם שם יד). בין שדי ילין, שהית' (הקטרת)

1) [ערוך ערך כוון: מצומצמת.]

2) [בירוש' נדה ג ג: ושאר כל איבריו כמין גולי מצומתים.]

מצומצמת בין שני בדי הארון (שם שה"ש, השכל הכופר).—ובסהמ"א: עתה ירעם, מרעית מצומצמת ככבש הרועה במרחב ולא כשור פטם שאובסין אותו בשעירין וכרשינין (רש"י, הוש' ד יו). וכן כאשר יביאהו טרפו מצומצם לא יותיר על מזונו מאומה ראוי לו לחשוב בלבו ולומר אשר הכין לי מזוני בשדי אמי בתחלת עניני כפי צרכי ודי בלבלתי וכו' כן לא יזיק לי בו הטרף הזה אשר העתיק אותי אליו עתה מצומצם כפי צרכי עד תכלית ימי מאומה (ר"י א"ח, חו"ה, הבטחון ד). מקום שיש בגובהו תשיזה טפחים מצומצמים לא פחות ולא יתר ברשות הרבים הרי הוא כרה"ר (רמב"ם, שבת יד ח). במה דברים אמורים כשהיה בין שפתי העיגול הזה ובין שורות הגפנים שחוצה לו יותר על ארבע אמות, אבל אם היה ביניהם ארבע אמות מצומצמות או פחות רואין את העיגול כאילו הגיע לשורה הסמוכה לו (הוה, כלאים ו ב).—*ובמשמ' כָּבוּשׁ ועצור, שצמצמי, עצרו ועכבו אותו: בקולסים [1]) הזה שהוא נחפז ללכת, כיון שראה דוד עצמו מצמצם ביד שאול, אמר על חנם משח אותי שמואל (ר' ינאי, מדרש תהלים יח ז). — ˙ומצמצמים במשמ' מכוונים ומזומנים יחד: משל לעשרה שלוו מן המלך, מצא אחד מהם ולא אמר לו כלום, כיון שמצאן מצומצמים אמר הרי שעה לגבות שטר חוב שלי (מדה"ג ב"י, סוף מקן). דאיפרוד איפרודי, ראשיהן נפרדין בענפי דקל ואין מצומצמין (ס"א מתמעך) עם השדרה אבל מלמטה הן מחוברין בה (רש"י, סוכה לב.).

—התפ', ˙הִתְצַמְצֵם, נִתְצַמְצֵם,—צמצם, הגביל, את עצמו: ובחקירה או המעלה הזאת ימשך ממנו אותו כח הכללי והנעדר כצל הולך אחר האור בלי תכלית המתצמצם בעצמו (שער השמים לר"א הירירי, ה יב). ולפיכך אנחנו אומרים שא"ס נתצמצם ונגלו אז הספירות (רמח"ל, חוקר ומקבל, 54).

---

[1]) [לא צדק בוכר בפרשו מלה זו מן הרומית clipeus, מגן, אלא הכונה: כקורסוס (רומי' cursus), כלו' כְּמַסָּע מהיר זה שהוא נחפז ללכת; וכנראה נשתבשה המלה ע"י הנאמר לפני זה: מה ראה דוד לקלם בסלע וכו'.]

צמק [1]), ממנו צָמוּק, ˙צְמִיקָה, ˙צְמִיקָא, צֶמֶק, *צָמֵק.

צָמַק, פ"ע, צָמְקִים—צָמְקוּ שְׁדֵי האשה, נהיו צְמוּקִים, zusammenschrumpfen; se ratatiner; to shrink, wither: תן להם יי' מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צֹמְקִים (הוש' ט יד). — ובתו"מ: דרך התאנה לצמוק ואין דרך הצמק לתפוח (ר' יונה ור' יוסי, ירוש' תרומ' ג ד), תאינים וענבים שניקרו אסור לשהותן ואם שיהן וצמקו מאיליהן מותרות (שם שם ח ה). בשלא צמקו[2]) (הענבים), אבל אם צמקו[2]) ישתבל ביותר ממאתים (ר' יוסי בשם ר' יוחנן, שם ערלה א ד). הוציא כגרוגרת לאכילה וצמקה ונמלך עליה לזריעה מהו (שבת לא.). בשר זקנה שהיה בו כשיעור וצמק פחות מכשיעור טמא לשעבר וטהור מיכן ולהבא וכו' וכו' כגון שהיה בו כשיעור וצמק וחזר ותפח (מנח' כד:). איזוהי חרותה, כל שצמקה [3]) ריאה שלה, בידי שמים כשרה, בידי אדם טרפה (ת"ר, חול' נה:). כל אשר בארץ יגוע, יצמוק (מד"ר ברא' לא). — ובינ' פעו' *צָמוּק, יבש ומכוּוָץ: חרותה בידי שמים כשרה, איזו היא חרותה, כל שצמוקה [4]) הריאה שלה (תוספת' חול' ג יב). פעמים שהשאור יפה והוא תפוח, הא אילו סולת היתי צמוקה ועכשיו שהוא שאור יפה והוא תפוח [5]) (ר"מ, ירוש' תרומ' ג ד).[6]) —

---

[1]) רק בעבר', אך קצת דומה לזה בערב' שמצ a), קלצ b). [והשם צמקז, צְמוּקִים, נמצא אף באוגרית'.]

[2]) [עי' לקמן פְּעִי.]

[3]) [עי' לקמן בינוני פָּעוּ'.]

[4]) [כך צוק"ם. נ"א שצמקה, כמו בבבלי, עי' לעיל.]

[5]) [ועי' צָמֵק.]

[6]) [בתענית (יט:) נאמר: א"ר אלעזר בן פרטא מיום שחרב בית המקדש נעשו גשמים צמוקין (נ"א: צימיקין, צומקין, אבל גרסת הערוך: סקימיון) בעולם (נ"א: לעולם), יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין, יש שנה שגשמיה יורדין בזמנן ויש שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן וכו'. וכבר היו שראו כי מלה לועזית לפנינו, אלא שכל הנכיונות לזהוי המלה אינם מניחים את הדעת (כהערת לו בס' Lehnw. של קרויס). אך מהענין יוצא, כי משמ' המלה:

---

a) شمص b) قلص

וּבסהמ"א: אבל לענין פתח פתות אף על פי שבגרה ראוי הפתח להיות סתום כתקנו ואינו נפתח בבגר בדרך שהדמין צומקין בבגר, לפיכך יש לעולם טענת פתח פתוח (ערוך ערך פתח). הבהמה שפחדה ויראה עד שצמקת הריאה שלה וקרבה להיות יבשה וכו' (רמב"ם, שחיטה ח ט). נמצאו כל הטריפות המנויות וכו' ואלו הן על הסדר, א) דרוסה וכו' מז) צמקה הריאה מפחד אדם וכו' (שם י ט). אם ההרה יצמקו שדיה פתאם תפיל (פרקי אבוקרט ה לו, כ"י ברלין). ודע שכל דבר שיצמק הנה לו חם ודבקות ממוצע בחום ברפואתו לאבר שרצית לצמקו כשומן והזפת (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). ושדי אמו צומקים וגפני טובתו בוקקים (ר"י חריזי, תחכ' מה, 346).—ואמר הפיטן: באתי במעמקי מים ואין מעמד, ויצמק נד כי השמן עמד (אמתי בשפתי, יוה"כ, סדור תימני).—ואמר המשורר: ידידי צמקו דדי תבונה וספו יונקי השיר וכלו (רשב"ג, קטע' מגנ"י, JQR July—Oct. 1913, עמ' 67). ופה לא אפתח פי, שדי דעתי צומקים (ראב"ע, נדוד הסיר, כהנא א, 23). — ¨צמוּקי רוּת, ואמר הפיטן: ענה צמוקי רות מאין הפוגות למלון, בענית ליהושע בעמק אילון (רסע"ג, אמתר תשועתך, סליח' יוה"כ, סדור רסע"ג, כלה).

—פִּעֵל, *צִמֵּק, צימק,—צִמֵּק את הפרי וכדו', יִבֵּשׁ אותו, עשה שיִצְמַק: פדיו ושלקו מהו, פדייו וצימקו מהו (ירוש' מעשרו' ד א). — ובסהמ"א: לצרור דדי הבהמה לצמקן כדי שתתעבר הבהמה מותר (ר"ח, שבת נד.). עד שבצר ממנו מה שבצר וצמקם עד שיבשו (ר"ש א"ח, פי' הרמב"ם לאבות ד ה). ודע שכל דבר שיצמק הנה לו חם ודבקות ממוצע בחום ברפואתו לאבר שרצית לצמקו כשומן והזפת (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). — ואמר המשורר: השחת והקדחת תצמקנה לסתותיו (יוסף ספרדי, אניה ואלניה, גנזי שכטר, 320). — וכפ"ע, כמו קל: בשלא צימיקו[1] (הענבים), אבל אם צימיקו[1] יש טבל ביותר ממאתים (ר' יוסי בשם ר' יוחנן, ירוש' נזיר ו י).

—פֻּעַל, בינ' *מְצֻמָּק, מצומק, — מְיֻבָּשׁ, שצִמְּקוּ אותו: כשהלך רבי יוסי לציפורי מצא חמין שנשתהו על גבי כירה ולא אסר להן, ביצים מצומקות שנשתהו על גבי כירה ואסר להן (ר' חנינא, שבת לח.). פעם אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד והביאו לפנינו ביצים מצומקות כעוזרדין ואכלנו מהם הרבה (רב אחא בר חנינא, שם שם). איתו לקמיהו ביצים המצומקות ביין (חולי' ו.).— ובסהמ"א: פירמא, פי' בשר מצומק בקדירה (ערוך ערך פרמא). — ¨ובמשמ' מעט: נעשו מי גשמים מצומקין[1] שאין באין בשפע (רגמ"ה, תענ' יט:).

—הִתְפַּ', *הִצְטַמֵּק, — כמו קל: חמין שהוחמו כל צרכן מותרין מפני שרע להן ותבשיל שבישל כל צורכו וכל המצטמק ויפה לו כגון כרוב ופול ובשר טרוף אסור, וכל המצטמק ורע לו מותר (ר' יהודה, תוספת' שבת ג (ג) ז). בשר בצל וביצה מצטמק[2] ורע לו, וזה מצטמק ויפה לו (ר' זעירא, ירוש' שם א ט). כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה תבשיל שבישל כל צורכו וחמין שהוחמו כל צרכן ואפי' מצטמק ויפה לו (ר' יוחנן, בבלי שם לז:). — ובסהמ"א: וששי קדירות שטומנין בהן והן ברמץ מערב שבת ומכסין א'תן בכסות הראוי כגון גלופקרין ובסדינין ובשאר כיסיות הראויות ומצטמקת והולכת בלילי שבת וכו' (שו"ת הגאו' מן הגנ"י, גינצבורג, JQR XX, עמ' 111). יצטמקו שדי אמם (רש"י, הוש' ט יד). כל זמן שתינוק יונק משדי אמו החלב מתרבה, גמלתו נצטמקו שדיה (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי ג י). נגמל התינוק מן החלב נצטמקו השדים (שם יא כד).

—נִפְעַ', ¨נִצְמַק, — כמו קל: וכשהוא לח רב נפחו וכשמתייבש נצמק לשיעור קטן (רש"י, שבת עז, ד"ה אלא ביין).

*צֶמֶק, ש"ז, דבר שצָמַק: אתה רואה את הצמק באילו תפח (ר' ירמיה, ירוש' תרומ' ג ז). דרך התפח לצמוק ואין דרך הצמק לתפוח (ר' יונה ור' יוסי, שם שם). ועכשיו שהוא שאור יפה והוא תפוח את רואה את התפוח כילו צמק ונראית חסירה וכו' ועכשיו שהשאור רע והוא צמק את רואת את הצמק כילו תפח ונראית יתירה (ר"מ, שם שם).

נעשו גשמים בערבוביה, ללא קביעות וסדר, ולפי זה נראה שהעקר συμμικτόν, דבר מעֹרב, בערבוביה.]

1) [במקום אחר (ירוש' ערלה א ד): צמקו, קל, עי' לעיל.]

1) [עי' קל. הערה 6) בעמ' הקודם.]

2) [בגניי (שרידי הירושלמי. 70): מיצתמיק.]

א. **צֶמֶר** ¹) ממנו צֶמֶר, *צַמָּר, °צַמְרִי.

ב. **צמר** ²), ממנו °צִמּוּר, א. °צָמָר, צַמֶּרֶת.

ג. ***צמר** ³), ממנו °צִמּוּר, ב. °צָמָר, °צַמְרוּרִית, *צַמַרְמֹרֶת.

צֶמֶר, ס״ז, צְמָר, כנ׳ צַמְרִי,—השערות הרכות המכסות גופות קצת בעלי חיים, בפרט הצאן, יְמוּהוּ האדם ויעשה ממנו בגדים, ויש לו סגלה לחמם, ולעמתו פשתן, צמח, ואינו מחמם, Wolle; laine; wool: והבגד כי יהיה בו נגע צרעת בבגד צֶמֶר או בבגד פשתים או בשתי או בערב לפשתים וְלַצָּמֶר (ויקר׳ יג מז—נט). ושרף את הבגד או את השתי או את הערב בַּצֶּמֶר או בפשתים (שם שם נב). לא תלבש שעטנז צֶמֶר ופשתים יחדו (דבר׳ כב יא). הנה אנכי מציג את גזת הַצֶּמֶר בגרן (שפט׳ ו לז). דמשק סחרתך ברב מעשיך מרב כל הון ביין חלבון וְצֶמֶר צחר (יחזק׳ כז יח). את החלב (של הכבשים) תאכלו ואת הַצֶּמֶר תלבשו (שם לד ג). דרשה צֶמֶר ופשתים ותעש בחפץ כפיה (משלי לא יג).—אולים צֶמֶר, שיש עליהם הרבה צֶמֶר: והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אילים צָמֶר (מ״ב ג ד).—ומפני שרֹב הַצֶּמֶר הוא לבן, ישמש שם זה בתור דמיון של לָבָן: אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כַּצֶּמֶר יהיו (ישע׳ א יח). הנתן שלג כַּצָּמֶר⁴) כפור כאפר יפזר (תהל׳ קמז טז). — ובהרחבה, בגד צמר: כי כבגד יאכלם עש וְכַצֶּמֶר יאכלם סס (ישע׳ נא ח). בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צֶמֶר בשרתם (יחזק׳ מד יז). אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צַמְרִי ופשתי שמני ושקויי (הוש׳ ב ז).—ובתו״מ: אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים ואינו מטמא בנגעים אלא צמר ופשתים, אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים, צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר ואם רוב מן הרחלים אסור (כלא׳ ט א). פיף של צמר בשל פשתן אסור וכו׳ לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו וכו׳ (שם שם ט). האורג מלא הסיט מצמר הבכור בבגד ידלק הבגד (ערלה ג ג). אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום, ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין (בית שמאי, שבת א ו). טומנין וכו׳ בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן (שם ד ב). לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה וכו׳ (שם ו א). אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר (נדר׳ ז ג). הגוזל עצים ועשאן כלים, צמר ועשאו ¹) בגדים משלם כשעת הגזלה (ב״ק ט א). הנותן צמר לצבע והקדיחתו יורה נותן לו דמי צמרו (שם שם ד). אין לוקחין מן הרועים צמר וחלב וגדיים וכו׳ אבל לוקחין מן הנשים כלי צמר ביהודה וכלי פשתן בגליל ועגלים בשרון (שם י ט). הצמר המדולדל את שהוא נראה עם הגזה מותר ואת שאינו נראה עם הגזה אסור (בכור׳ ג ד). לוקחים ממנו (מן החשוד על הבכורות) עורות של נקבה ואין לוקחין ממנו צמר מלובן וצואי (ר׳ אליעזר, שם ד ז). מסרק של פשתן וכו׳ ושל צמר שניטלו שיניו אחת מבינתיים טהור (כלים יג ח). שלש כסתות של צמר שש של פשתן וכו׳ חבור לטומאה ולהזיה (שם כט ב). מראות נגעים וכו׳ והשאת כקרום ביצה, שניה לה כצמר לבן דברי ר׳ מאיר, וחכמים אומרים השאת כצמר לבן שנייה לה כקרום ביצה (נגע׳ א א). אלו חוצצין באדם חוטי צמר וחוטי פשתן והרצועות שבראשי הבנות (מקוא׳ ט א). פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעה (רשב״ג, מו״ק יא:). — וכנ׳ *צִמְרוֹ, צימרו, צימרה: המשתחוה לבהמה, צימרה²) מהו לתכלת (רב פפא, ע״ז מז.)—*וגם של חיה ועוף: שצימרו (של עוף) אין חייבין עליו משום כלאים (אביי, כריתו׳ כא:). ועי׳ לקמן. — *צִיפֵי צֶמֶר, עי׳ צִיף. — *צֶמֶר גֶּפֶן, צֶמֶר כַּלָּךְ וכדו׳: אף צמר גפן אסור ואינו מקדש (ר׳ מאיר, כלא׳ ז ב). המוציא מצמר גפן ומצמר כלך, מצמר גמלים ומצמר ארנביים ומצמר חיה שבים ושאר כל הנטוין כולן מלא כל הסיט כפול הרי זה חייב (תוספת׳ שבת ט ג). ועי׳ גֶּפֶן, כַּלָּךְ.—ובסהמ״א: משחא דקוא וכו׳ שמן של גרעיני צמר גפנים (סו״ח סגלותיו מן סגני׳, גינצבורג, 321). כמו צמר של גפנים הנקרי

¹) בארמ׳ וסור׳ עמר, [ובבוש׳ צ׳מר.]
²) [מן הארמ׳.]
³) [אולי מן א. צמר.]
⁴) אולי רך כצמר? [ויש מפרשים לבן כצמר.]

¹) [נ״א ועשאן.] ²) [ס״א צמרה.]

בל״שון ערבי קוטון וכו׳ (רב שרירא גאון, כספת י לאגרת רס״ג, הוצ׳ ד״ר לוין, VI). נהגו כאן שבגדי פשתן ובגדי צמר גפנים אין הנשים לובשות צבועים (הוא, בית תלמ׳ ג, 64). הנוגע בצמר שעל האימה ובאשוויה טהור וכו׳, פי׳ צמר העץ שכורכין עליו צמר גפן (ערוך ערך אשויה). מלמלה, בגד של צמר דק (שם ערך מל). פי׳ עירין, צמר שנותנין בראש הקנה שמוליכין בו את הערב שלא יצא הערב מן הקנה אלא על יד על יד (שם ערך כר). אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך, אין שומעין לו (רמב״ם, שכירות י ה). וזכרו כי אחד החכמים כשהיה יוצא לשוק היה סותם אזניו בצמר גפן לבל ישמע תעתועי בני אדם ורכילותם וילמד מהם (רס״ע פלקירא, אגרת המוסר, קובץ על יד יא, סד). וצמר גפן הנקרא קוטון מותר לפתילה (אבן ירחי, המנהיג, הל׳ שבת, קג:). קנש, ריח שריפת צמר באש או כל דבר שיתקנש בשריפתה (ר׳ שלמה בר׳ שמואל, ספר המליצה, זכר, 35). וטלית שהשתי פשתן והערב צמר גפן (מאיזה מין נוהגין לעשות הציצית) (רי״ב לבדא, האגור, הל׳ ציצית, ג:). — *צֶמֶר הים: דימה האיש הזכרן וכו׳ לספוג והוא צמר הים שבולעת הכל (ר״ם א״ח, פי׳ הרמב״ם לאבות ה טו). כלים הנעשים מאבנים וכו׳ הבגד הנעשה מצמר הים וצמר העוף כלם מקבלים טמאה (ר״א סקרלי, גן עדן, טמאה וטהרה י, קג:).

***צַמָּר,** ס״ז,—מעבד צֶמֶר, סוחר צֶמֶר, Wollbereiter, -händler ; apprêteur de laine, lainier; wool-dresser, wool merchant: מעשה בשוק של פטמים שהיה בירושלים שהיו נועלין ומניחין את המפתח בחלון שעל גבי הפתח, ר׳ יוסי אומר שוק של צמרים היה (ערוב׳ י ט). כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגילון דברי ר׳ דוסא, וחכמים אומרים כולם טמאות חוץ משל צמרים (עדי׳ ג ז). חוט מאזנים של צמרים ושל שוקלי זכוכית טפחים (כלים כט ו). רשאין הצמרין והצבעין לומר כל מקח שיבוא לעיר נהיה כולנו שותפין בו (תוספת׳ ב״מ יא כד). הצמרין והצבעין ממלאין לשתות ואין ממלאין לסחורה (שם שם יא ל). — ובסהמ״א: כל הקליעות מקבלות טומאה בבגדים וכו׳ חוץ מקליעה שעושין הצמרים לקשור בה הצמר שהיא טהורה (רמב״ם, כלים כב ג).

א. ***צָמַר** [1], קל לא נמצא, ועי׳ צָמוּר.

—נִפעַ׳, *נִצְמַר,—היה בעל צַמֶּרֶת גבֹהה, ואמר המשורר: נפל ברוש על בין עבותים גבהה קומת סעפותיו אשר נצמרו (רשב״ג, בימי יקותיאל, דוקס ים; נרודי, 16).

ב. ***צָמַר** [2], קל לא נמצא.

—נִפעַ׳, *נִצְמַר,—חלה בחֹם, צַמַרְמֹרֶת, ואמר המשורר: מחשק נשי הנכריות נצמרת (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר, לה.)

***צַמְרוּרִית,** ס״נ,—כמו צַמַרְמֹרֶת: כל אשה שיש לה וסת תרגיש בעצמה, מפהקת או מתעטשת או חוששת פי כריסה ושיפולי מעיה או אחוה צמרורית או ראשה כבד עליה או איבריה כבדין וכיוצא באלו (רמב״ם, מטמאי משכב ומושב ג ו).

***צַמְרִי,** ת״ז,—שיך לצֶמֶר, מתכונת הצמר, wollig ; laineux ; woolly: גועו גבוה כארבע אמה וזרעו הצמרי (וואלליג) גדל במסגר (י׳ שינהק, תולדות הארץ ב, הצמחים, כה). מעהלבעער־בוים עליו הם צמרי כמכוסים בקמח וגרגירו נאכל (שם שם, סג). וגו עגול ארוכי ובו מין זרע צמרי (וואליג) אשר הוא באמת מעטפת הזרע דק וטוב מאד (שם סב, עו).[3]

***צַמַרְמֹרֶת** [4], ס״נ, — רעידה מחם הקדחת, Fieberschauer; frissonnement fébrile ; febrile shivering: אלו הן הוסתות מפהקת ומעטשת חוששת בפי כריסה ובשיפולי מעיה ושופעת וכמין צמרמורת[5] אוחזין אותה וכן כל כיוצא בהן (נדה ט ח).

---

[1]) [פעל משני, נגזר מן צַמֶּרֶת.]

[2]) [כלשון צִמּוּר, צַמַרְמֹרֶת, ועל פי צְמַר, צימרא בארמי שבתו״ם.]

[3]) [השוה את דברי המדרש: את הארודי וכו׳ את הַצִּמָרִי וכו׳ ולמה קורין אותו צמרי שעושין בצמר (מד״ר ברא׳ לז.), והשוה צַמָּר.]

[4]) [עפ״י צמרמורין, צמירתא וכדו׳ בארמ׳ שבתו״מ.]

[5]) [כך במשנה שבדפוס׳; בבבלי ובמדב״ם: צמרמורות. והערוך מביא גם נוסח סמרמורות מן סמר מפחדך בשרי (תהל׳ קיט קכ), ואינה אלא ט״ס.]

צַמֶּרֶת [1]), ש"נ, צַמַּרְתּוֹ,—צַמֶּרֶת האילן, האמיר העליון שלו, Wipfel d. Baumes ; cime, sommet; tree top : בא אל הלבנון ויקח את צַמֶּרֶת הארז (יחזק' יז ג). ולקחתי אני מִצַּמֶּרֶת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף ושתלתי אני על הר גבוה ותלול (שם שם כב). ארז בלבנון יפה ענף וחרש מצל וגבה קומה ובין עבתים היתה צַמַּרְתּוֹ (שם לא ג). יען אשר גבהת בקומה ויתן צַמַּרְתּוֹ אל בין עבותים (שם שם י). —ובסהמ"א בהשאלה: תמר תקח מן ההדורים צבי תפארתם ומהמעלות הרמות צ מ ר ת ם (עמנו', מחב' ג, 14). — ואמר המליץ: על העץ באאבאב יאמר בצדק כי הוא היותר גדול מכל עצי ד' אשר נטע בתבל ארצה לא רק בעבור גובה קומתו לבד כ"א גם בעבור צ מ ר ת ו כי רמה וכי רבה היא (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, ד.).

א. צמת [2]), ממנו א. ״צְמִיתָה, צְמִיתֻת, א. צָמַת, ״צֶמֶת, צְמִתֵת.

ב. *צמת [3]), ממנו ב. ״צְמִיתָה, ב. *צָמַת, *צֶמֶת.

א. צָמַת, פ"י, צָמְתוּ,—א) צָמַת חייו של פלוני, הפסיק אותם, הכריתם, vernichten ; anéantir ; to destroy : צוד צדוני כצפור איבי חנם צָמְתוּ בבור חיי וידו אבן בי (איכה ג נב-נג). — ובסהמ"א: מבעד לצמתך, זה נבוכדנאצר שבא לצומתך והקב"ה לצומתו (ילק' שמע' שה"ש תתקפח).—ואמר הפיטן: פוקד עון אבות עד שלשים ורבעים, צומת לבקרים כל רשעים (ר' שמעון בר יצחק, אנוכי שמו, סדר ג שבוע'). פושחי המו כהמות זרם מיכל, צמתו בבור חיי ויתנוני למאכל (אזי בבגדי, סליחי' יז תמוז, ספרד'). פדה ה' את יעקב ואת אויביו ירה,

[1]) [לא נמצאה מקבילה למלה בלשונות האחיות.]

[2]) [שרש זה נמצא אף באוגרית' באותו שמוש כמו בעבר'. וכן נאמר שם בעלילה לבעל: הת אבב תמח'ץ הת תצמת צרתך, כלו' הנה אויביך תמחץ, הנה תצמית צריך (גינזברג, כתבי אוגרית, 74), ובעלילת דנאל (הוצי וירולו) III, שורה 1 ו־38: ענת בצמת מהרה, בשמוש לא ברור כל צרכו. ובמשמעות, ואולי אף בלשון, קרוב שרש צמת זה אל שמד, השמיד. ועי' ב. צָמַת, הערה.]

[3]) [עי' ב. צָמַת, הערה.]

צ מ ת ם בחצים בלי להשאירה (אלהים אי, יוה"כ סדור תימני). פושח ופלח יפלחון כליותיו, צ ו מ ת וצורר יפצפצון ירכותיו (יוסף ספרדי, אכיה ואאכיה, גנזי שכטר ג, 320). — ובינ' פָעוּ', ״צָמוּת, שֶׁצָּמְתוּ אותו, ואמר הפיטן: פי פקודה עד תפתח, צ מ ו ת י צלמות עד תציף (ינאי, כבושי כעס, קרוב' לפ' קרח, זולאי, קלג). דחה פן אהיה צ מ ו ת, דרש לנו בתמימות, ונחיה ולא נמות (יצחק בן לאוזן, פסחדי, מעה"ס, 57). שארית עמך רחם כקדם נהגם עלמות אלי ציון ואפריון ויהיה צוררם צ מ ו ת (שומע לאביונים, סליח' לבו"ג, סדור ארם צובה, תקיו:). ימות בוגד ושודד ויהיה צ מ ו ת (אקלקל בפלא, שיר השירים דר' שמואל הסליחי, גנזי שכטר ג, 89). — ובמליצה: והדבר אשר יותרו הרצובות התקבצותו ויתפרד לראשים זה לעומת זה בהתנגדות כרה גומץ בו יפול ויהיה כסוח ומבולק צ מ ו ת ונכרת (רלב"ע, מעדני מלך, פתיי). — ״ומְצֹרָע צָמוּת: אם פשתה וטמאו הכהן נעשה מצורע צ מ ו ת והוא הנקרא מצורע מוחלט כדמתרגמינן לצמיתות לחלוטין וכו' (ר"ח, מגי' ח:). — ב) פ"ע, *צָמַת הבית להקדש וכדו', נמכר לצמיתות להקדש וכדו' [1]): המקדיש בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד וגואל לעולם, לא גאלו צ מ ת להקדש, המוכר בית בבתי ערי הומה הרי זה גואל מיד גואל והולך כל שנים עשר חודש, לא גאלו כל שנים עשר חודש צ מ ת ללוקח, מכרה לראשון ועמד הראשון ומכרת לשני הרי זה גואל וכו', לא גאלו כל שנים עשר חדש צ מ ת לשני (תוספת' ערכ' ה י). — ובינ' פָעוּ', צָמוּת, מי שֶׁצָּמַת, נמכר לצמיתות: עירות מוקפות חומה מקודשות מארץ ישראל, שמשלחין מתוכן את המצורעין והבית צ מ ו ת בתוכן לאחר שנים עשר חדש וכו' (ר' מנחם בר' יוסי, שם כלים ב"ק א יד). —״לִצְמוּתִים, תה"פ, כמו לצמיתות, לעולם: ודעה כי שדי מצליח חקימך ל צ מ ו ת י ם, וכה אמר גאוני ובניו הקימותי כיום בישראל לאותות ולמופתים (שיר תהלה לכבוד ר' מצליח גאון, שריד' מהגני', מ"ל ויס, 9). —נפע', נִצְמַתִּי, נִצְמְתוּ,— א) נִצְמַת האדם, צָמְתוּ חייו: כי לא [2]) נִצְמַתִּי מפני חשך ומפני כסה אפל (איוב כג

[1]) [אין לראות פעל זה כמשמ' זו בשמוש חי, אלא אך כנגזר מן ל צ מ י ת ו ת שבמקרא בשמוש ההלכה.]

[2]) כך הנסחה המסורה, אך כבר אמרו החדשים

יז). — וְהַמַּיִם, נִצְּתוּ מֵי הַנָּהָר וכו', פסקו, יבשו: אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעברו וכו' בעת יזרבו נִצְּתוּ בחמו נדעכו ממקומם (שם ו יה–יז). — ובפהמ"א: והאלהים ענשהו בזה העון ויצמת כי בחטאו מת (ר"י חריזי, תחכ' כל, 225). והחמים הרטובים (אידים) כשיגיעו אל האויר הקר יצמתו ונהפכים למים כאיד העולה מהסיר כשיגיע אל מכסהו ויתקרר שהוא נהפך טפת מים, ואם ישיגם קרירות גדול קודם שיצמתו ויהיו טפות יקפאו ויתהוה השלג (רש"ט פלקירא, המבקש, לה). — ואמר הפיטן: פזר נקבצים ונצמתו וככלי נפוץ כתתו (ר"י הלוי, מי כמוך יחיד, דיואן ג, 11). — ואמר המשורר: וחרד והומה לכבוד מדומה, ורעב וצמא לאובד ונצמת (ר"מ בן הביב, דרכי נעם, יג:). — ואמר המליץ: רבים חללים הפילה חרב ועצומים מהם הריגי לשון, איש נשמר בה אשריו וחכמתו לא נצמתה (צ"ז, צ"ם כח יח–יט). — *אבר שנצמת, אבר מְדֻלְדָּל, abgestorben; atrophié; decayed: אבר שנצמת ובטל ממלאכתו (ר"י קארו, מגיד מישרים, לך לך). —ב) *כמשמ' נמכר לצמיתות: והארץ לא תמכר לצמיתות, מי שאין שם יובל נצמתת, יש שם יובל אינה נצמתה, יצאת זו (הנמכרת לששים שנה) שאף ע"פ שאין שם יובל אינה נצמתת (רב הפלא בשם רב קטינא, ב"מ עט.).

—פע', צִמְּתַתְנִי, — צִמְּתָה אותו הקנאה וכיוצא בזה, הפסיקה חייו: צִמְּתַתְנִי קנאתי כי שכחו דבריך צרי (תהל' קיט קלט). — צִמְּתוּנִי, עי' צִמֵּתַת. — ואמר הפיטן: שמע מכסת פסחים אשר כמו פסוחים היא צמתה כסלותים להציתם בקוצים כסוחים (ר"א קליר, קיסס עליה, קרוב' הפסח). צמת עוין בתה להשיתו, ציצת גובל צבי תפארתו (שמעון בר יצחק, שבעי יה, קרוב' ז פסח). המוציאי ממסגר לחפשי, דעך וצמת מבאישי, גלה כבודו עלי לדרשי (משה בר קלונימוס, לו חכמה, סדר ח פסח). אלהי, צמת זדון מתקשר, צדק תאשר ועקוב תישר (רסע"ג, וארץ אספיל, מגן ליוה"כ, תפלות אבודרהם, 16). צמת גאות עריץ ולץ (הוא, אבן בחן, מגן ליוה"כ, שם, 19). יפלו ולא יקומו בוגדיך ומקניאיך, צמתם והצמיתם ורבה עליהם צבאיך (יי' אלהים לצבאות, זולת הפס' ב). לגולל אבן צמתתני, באר חיי צמתני, לא ידעתי נפשי שמתני (אהבוך, זולת א פסח). יה למתי קול פחדים, קרבה קץ הפלאות, משלו בנו עבדים, צמתונו התלאות (דוד הלוי, קוס ישועות, ככי ושמני ג).

—הפע', הִצְמִתָּה, אַצְמִית, תַּצְמִית, מַצְמִיתִי, הִצְמִיתָם, אַצְמִיתֵם, יַצְמִיתֵם, — א) הִצְמִיתוֹ, הִשְׁמִידוֹ: ואיבי תתה לי ערף משנאי ואַצְמִיתֵם (ש"ב כב מא; ומעין זה תהל' יח מא). ישוב הרע לשררי באמתך הַצְמִיתֵם (תהל' נד ז). רבו משערות ראשי שונאי חנם עצמו מַצְמִיתַי [1] איבי שקר (שם סט ה). כי הנה רחקיך יאבדו הִצְמַתָּה כל זונה ממך (שם עג כז). וישב עליהם את אונם וברעתם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יי' אלהינו (שם צד כג). מלושני בסתר רעהו אותו אַצְמִית [2] גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל (שם קא ה). לבקרים אַצְמִית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי' כל פעלי און (שם שם ח). ובחסדך תַּצְמִית איבי והאבדת כל צררי נפשי כי אני עבדך (שם קמג יב). — ואמר הפיטן: צוררך הצמת כהרעו בטלאי ענך ובמחמדי בטנם לא חסה עינך (משה בר קלונימוס, איום ונורא, קרוב' ח פסח). והבועל ארמית ברעתו להצמית, והגונב בתרמית קשוות נבחרים (רסע"ג, בלל סדי, אזהרות, מלות לא תעשה). טרף אחיו בתרמית לא זכר יום הצמית, כי גאל הדם הוא ימית את הרצח בפגעו בו (ר"י הלוי, אשמחה בעברי, מי כמוך לפסח, דיואן

כי מלה זו יתרה, וצ"ל כי נצמתי, ואולי היה במקומה לבי נצמת.

[בס' איוב נמצא הבטוי: לא נַעֲרֹךְ מפני חשך (לז יט), במשמ': לא נוכל לסדר תחבולה ומוצא מפני החשך; וכן שם (י כב): צלמות ולא סדרים, פרושו: חשך שאין סדרים ותחבולה מפניו (עי' גם מַסְדְּרוֹן, הערה). וכן יש לבטא גם כאן: כי לא נִצְמַתִּי (כלו' לא סֻדַּרְתִּי) מפני חשך, משרש נצם המקביל אל נ"ם [a] בערב' במשמ' סדר, ערך. ועי' טורטשינר, ס' איוב, למקום.]

[a]) نظم

[1]) עי' ערך צָמָּה, הערה: מִצַּמּוֹתַי. [ויש גם מי שגורס בעקבות הפשיט' (מן גרמי): מעצמותי. עי' בפרושו של צ"פ חיות.]

[2]) [ואמרו: אין אצמית אלא לשון צרעת כמה דתימא לצמיתות ומתרגמין לחלוטין ותנן אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט (מד"ר שמות ג).]

ע, 55). — ואמר המשורר: תרדמה בשניה לשן דבים אוכלים אשר מוצאים ומצמיתים (ר"י חריזי, תחכ' ו, 74). — ואמר המליץ: אין זאת כי אם הצמיתוני מלשני בסתר ותמר נתעה בשוא להאמין בם (ונפו, אהבת ציון כג, 169).—ב) הִצְמִית את הארץ, מכרה לצמיתות: פסק לו דמים מועטים להוסיף לו על מעות הלואה להצמיתה לו אם בא למוכרת (רש"י, ב"מ סה: ד"ה בדמים הללו). והוא ז"ל פירש בענין אחר שמזהיר אותנו שלא נצמית הארץ ביד עכו"ם כלומר שלא נמכרנה להם לצמיתות (רא"ה, חנוך, מלוה שלט). — ובאותה משמ', הִצְמִית את עצמו, את יצוריו וכו': הלל החסר אוהבך הקדמון ומשועבדך בלב חפץ ובנפש שוקקה מפיק לך את רוחו מצמית לאדונותיך את כל יצוריו ואת כחו (ר' הלל מוירונה, אגרת ע"ד ספרי הרמב"ס, חמדה גנוזה, יח.).

—פעו', צֻמַּת, — כמו נִפעַ', ואמר הפיטן: אהלי אשר קוממת וכו' למה לנצח צמת ביד צרים (ר"א קליר, אהלי, קינ' ת"ב). פסו גודרי גדר, צומתו משיבי חמה, קמי בפרץ אין (אבני אמונה, סליח', סדור רסע"ג, סו; שם, סלח). צומתו משיבי חמה ועודר, קם בפרץ אין וסודר (אבדו אבני אמנה, שם, סט). צומתו דברי חכמים כדרבונות, קומטו בשתי חרבנות (שריד מן קרובי לי"ז תמוז, שם, תכא). צמתנו בבוער, צררוני מנוער, ואיך נשוב (אמרתי לפושעים, סחר' יום כפור, מחז' איטלי' ב, קיג.).

—הפע', הֻצְמַת, — שהִצְמִיתו אותו, שֻׁתַּק, נאלם[1]: כל אדם אשר יוצמת ויחדל לשונו מלדבר אם יבואהו המות פתאם וכו' (אסף, 138:).

ב. *צָמַת[2], פיו"ע, — א) פ"י, קִבֵּץ וְכִוֵּץ, zusammen-ziehen; contracter; to con act : צמת

בהמץ[1]) את היד שנגפה, כבש וכִוֵּץ אותה בחמץ: מי שנגפה ידו או רגלו צומתה בחומץ[2]) ואינו חושש (מר עוקבא, שבת קט.) — וצָמַת החֹמץ את החטים והשעורים, כִּוֵּץ אותן: שרה חיטים ושעורים במים והחמיצו הרי אילו אסורות, ובחומץ בין כך ובין כך מותר מפני שהחומץ צומתן (ר' יוסי, תוספת' פסח' ג ז). שורן בחומץ וחומץ צומתן (הוא, בבלי שם מ:).—ובסהמ"א: נגפה ידו או רגלו צומתת ביין ואינו צומתה בחומץ (רמב"ם, שבת כא כג). — ב) ס"ע, צָמְתָה היד, התכּוצה: כגון שהכהו על ידו וצמתה ידו וסופה לחזור (ב"ק פה:). — וצָמְתוּ הגידים, היו מאספים ומכֻנסים במקום פלוני: צומת הגידין שאמרו, מקום שהגידים צומתין בו וממקום שצומתין עד מקום שמתפשטין (שמואל, חולי' עו.).—ובסהמ"א: ובאילו טריפות בגמרא הריאה בקירירי לא דבווצא, פי' צומתין (ערוך ערך כוון). —ואמר הפיטן: צמתו אבריו ועל קדקוד גחנני (רסע"ג, אני נתקתי, קינ', סדור רסע"ג, תעז). — ובינ' פעו', צָמוּת, מכֻוָּץ ומקֻבָּץ ומחֻבָּר: אם לא הוסיף המאכל בעובי האיברים הרי זה חולה, כמו צמותי הבטן שמוסיף העובי ואינו מתדבק (ר"י עקנין, ספר מוסר ג יג). וכל מה שיש למעלה מן הערקוב מהגידים וכל שהם צמותים וקשורים יחד עד המקום שמתפצלין ומתפשטין נקרא צומת הגידין (ר"מ בן זרח, צדה לדרך ג א יג). ג' חוטים לבנים בבהמה צמותים ומחוברים יחד (רעב"ע, חולי' ד ו, ד"ה צומת הגידים).—ואמר הפיטן: צמותי קדקד מרוטי שער חלצם בחסדך מכל צר ועדר (יוסף אבן אביתור, אלהים ששתי, סעה"ס 18). פעולת זיו ותנינים סעודת נצח אסומה, צמותים בהררי אלף שמורים ליום נחמה (אקדמה בתודה, ברכת ניסואין, מחז' ויטרי תעט).—צָמְתוּ במשמ' התאספו[3]), ואמר

---

[1]) [בהשפעת הערבי' צמת a), שתק.]

[2]) [הפעל התלמודי צָמַת, הבא באותה משמ' אף בארמ' שבתו"ם, אין לו קשר נכר אל א. צמת שבמקרא, שמשמעותו השמיד, השבית וכלה, אלא הוא לשון קבוץ וכווץ. ואמנם כלשון קבוץ וסגירה של השפתים קבל פעל זה (ב. צמת) בסורי' ובערבי' אף את המשמ' סגר פיו, שתק. ולא מן הנמנע הוא, שאך ממשמ' זו של שתק והשתיק תולד המשמ' השמיד של

a) صمت

א. צמת; ואולם רחוק הוא להניח שמשמ' זו, הברורה אף בתעודות קדומות מאוגרית תהיה מאחרת כל כך בהתפתחות הלשון.]

[1]) [וכן בארמי' שבתו"ם: צמית ליה בחלא (שבת קט.).]

[2]) [כך הנוס' בערוך. בדפוס': ביין.]

[3]) [עפ"י הארמ' שבתו"ם: גזר עליהן וצמתון (ירוש' דמאי א ג).]

הפיטן: צמתו בנוב לעמוד זדוני (ר״א קליר, סנת סורו מני, קינ׳ ת״ב).

—פע׳, *צִמֵּת, — קבץ ואסף [1]): מעשה בשלטון אחד ברומי שהיה מבזבז תיסווריות של אביו, נראה לו אליהו בחלום א״ל אבותיך מצמתין ואת מבזבז (ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ סג). טבעד לצמתך, שהוא מצמתן לבתי כנסיות ושותין דברי תורה בצמאה (ילמדנו, מובא בערוך ערך למח).—ואת חשֵׁר: והאשה הזאת כשמצמת [2]) שערה לאחוריה והוא תכשיט לה וכו׳ (ר׳ לוי, מד״ר שה״ש, הנך יפה).

—פע׳, בינ׳ *מְצֻמָּת, מצומת,—צֻמַּת לפלוני, נאסף אליו, כֻּנַּס אליו: מי דחק בממונו של נמרוד, אברהם וכל המצומתין לו וכו׳, מי דחק בממוני של פרעה, משה וכל המצומתין לו וכו׳, מי דחק על ממונו של סיסרא, דבורה וברק וכל המצומתין להם וכו׳, מי דחק בממונו של סנחריב, ישעיה וחזקיהו וכל המצומתין להון וכו׳, מי דחק בממונו של המן הרשע, מרדכי ואסתר וכל המצומתין להן וכו׳, מי דחק בממונן של ל״א מלכים, יהושע וכל המצומתין לו (מד״ר ויקר׳ כח). — והאברים מצֻמָּתים, נאספים ונצמדים ומכנסים אל הגוף: רואין שתי זרועותיו (של הנפל) כמין שני חוטין של זהורי׳ ושאר כל איבריו כמין גולם מצומתים ופיתות ידים ורגלים אין לו וכו׳ (ר׳ יוחנן, ירוש׳ נדה ג ג). — מצֻמָּת במשמ׳ מכֻנָּס אל עצמו, צנוע, zurückgezogen; retiré; secluded: הריקן שבכם רצוף מצות כרמון הזה, אין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין והמצומתין שבכם (מד״ר שה״ש, כחוט השני וכו׳).—ובסהמ״א: אימתי אתם משובחים כשאתם מצומתים לפני ועושים אגודות אגודות מצות (ילק׳ שמע׳ שה״ש תתקפח). גלי צמתך, זרועיך ושוקך דברים המצומת וקשור ומכוסה (רש״י, ישע׳ מז ב). והנה בעת יזורבו משטף המים הקרים ששוטף בם נצמתו ויתכווצו מצומתים לפיאה אחת (ר״מ אלשיך, איוב ו יז).

—נפע׳, נִצְמַת,—התְכַּוֵּץ, נתחבר: נצמת בתוכו (גיד הנשה בתוך חירך) ואינו מפעפע ויוצא בבשר (רש״י, חולי׳ לו:, ד״ה אבל נבלה). שנצמת בו אסור וכו׳ וכי היכי דפליט הדר בלע מאותו חומץ עצמו דכיון שנצמת ואינו טרוד לפלוט חוזר ובולע (הוא, שם קיא., ד״ה חיילה). אם נחתך בראש הפרק עצמו מקום שנדבקים שם צומת הגידין פרק ראשון לשני טרפה שבאותו הראשון נצמתו הגידין (סדור רש״י תקסד).

—הפע׳, הִצְמִית, — גרם שיצמת ויתכוץ דבר: כשהוא (הלב) מתחמם מצמית ועוצר את הדם שבתוכו ואינו פולט (שם תקלה).

—התפ׳, הִצְטַמֵּת [1]), — התאסף: שהן (ישראל) מצטמתין ועומדין כפופין בבתי כנסיות (אגדת ברא׳ פט עט, ביהמ״ד ילינק ד, 109).

צֶמֶת, ס״ז, — כמו צְמִיתוּת במשמ׳ כליון, ואמר הפיטן: בשמים תפיתנו כי אפס צמת (רסע״ג, אנכי אם אוכלה, אזהרות, סדור רסע״ג, רעז).

***צֹמֶת**, צומת, ס״ז [2]).—צֹמֶת הגידים, מקום שהגידים מאספים ומכנסים, Vereinigungspunkt; point de réunion; rallying point, focus: בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשרה, מן הארכובה ולמעלה פסולה, וכן שניטל צומת הגידין (חולי׳ ד ו). צומת הגידין שאמרו מקום שהגידין צומתין בו וממקום שצומתין עד מקום שמתפשטין (שמואל, בבלי שם עו.). צומת הגידין אפילו לא נשתייר בה אלא כחוט הסרבל כשרה (הוא, שם עו:). — ובסהמ״א: בהמה שנשברו רגלי׳ אע״פ שישנו לצומת הגידי׳ חישינ׳ שמא נשכה נחש, והיכן צומת הגידין בארכובה במקום שהגידין צומתין (הלכ׳ פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 146). והא למעלה מן הארכובה הנסכרת עם הראש באותו מקום הוא צומת הגידים (רגמ״ה, חולי׳ עו.). אם נחתך בראש הפרק עצמו מקום שנדבקים שם צומת הגידין פרק ראשון לשני טרפה שבאותו הראשון נצמתו הגידין (סדור רש״י תקסד). שהבהמה שנחתך רגלה וכן העוף במקום צומת הגידים לא נעשו טרפה אלא מפני שנחתכו הגידין, לפיכך אם נחתכו הגידים לבדם והרגל קיימת טריפה שהרי ניטלה צומת הגידים, נחתך בבהמה האחר העבה לבדו מותרת שהרי נשארו שנים, נחתכו

---

1) [וכן בארמ׳ שבחו״ם: ומצמית ליה פריטין (ירוש׳ קידוש׳ ד יא). אול וצמת ליה תרין תרין גוברין עד דצמת ליה מאתן גוברין (שם סוע׳ א ח).]

2) [מצֻמֶּת. כמו מצֻמֶּתֶת.]

1) [עפ״י הארמ׳ שבתו״מ.]

2) [ועי׳ בהערה הבאה.]

השנים הדקין מותרת שהרי האחד העבה גדול שניהן. והרי לא נוטל כל הצומת אלא מיעוטה (רמב"ם, שחיטה ח יז–יח). ואם נחתך העב ואחד מן הדקין או רוב כל אחד ואחד הוא הנקרא התוכת צומת הגידין והיא טרפה (פרוש המשני' לרמב"ם, חול' ד ו). — *צֹמֶת הגוף: יען כפי מה שנודע כח הגוף כלו ומקום צומתו הנה הוא כמעט מיוחד בכתפות ובשוקים (ר"ע מן האדומים, מאור עינים, הדרת זקנים, כח).—ונוהג בדבור צֹמֶת דרכים, צֹמֶת רכבות, מקום חבור דרכים. — ומ"ר מוטעה, *צוֹמוֹת 1): וראיתי כי כל הנביאים מתנבאים בסגנון א' שהצומות הן במקום חבור השוק עם הרגל (שו"ת חתם סופר יו"ד כ).

צְמַתְתֻנִי 2), צִמְּתֻתוּנִי, — כמו .א. צָמַת: עלי עברו חרוניך בעותיך צִמְּתֻתוּנִי 3) (תהל' פח יז). — ואמר הפיטן: צמתתני אז אריה מגפן פוריה והעלני אל ארץ מאפליה (יהלה, סליחי' תעני' אסתר, ספרד).

א. **צֵן** 4), ש"ז, מ"ר צַנִּים, — מין פח לצוד בו עופות וכיוצא בזה, Schlinge; piège; snare : צִנִּים 5) פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם (משלי כב ה). —*ובמשמ' קֹר וקרח, עי' ד. צֵן. — *ובמשמ' הוּת וקוץ 6), ואמר המשורר: תחת נרדים יעלו צנים, הקוץ והדרדר והשמיר תחת חבצלת ושושנים (עמנו' פרנסים, קינה על מות אחיו, מחק מצחים, 75).

1) [במקום צְמָתִים, סמי' צֶמֶת.]

2) עי' הערה הבאה.

3) כך בנסחה המסורה. וכבר אמר רד"ק ז"ל: ויש מלה מרכבת מן רבים נסתרים ונמצאים בעותיך צמתתוני אלו היה מן הנסתרים לבדם היה צִמְּתוּנִי וכן הנמצאים לבדם צִמַּתֻּתוּנִי, ואפשר כי הכפל בא לחזק הענין ואינו מורכב וכו' וכן צמתתני הכפל לחזק הענין זה הנכון בעיני כי לא מצאתי טעם לזאת ההרכבה (מכלול, ליק, פ:). וכך גם רֹב החדשים מודים שאפשר כי זה בנין פעלל, כמו רענן, שאנן, אמלל. עכ"פ צריך לקרא צִמְּתַתּוּנִי, ת הראשונה שוא ולא קבוץ.

4) לא נתברר מקורו, ועי' הערה הבאה.

5) תרג' השבעים במשמ' דבר חד. אך הארמ' תרגם נשבא. וכך גם פשיט' והוא כמו רשת, שבכה, פח [ואולי צ"ל צְפִנִים, ונשמטה פ לפני פחים בדעת רבים.]

6) [עפ"י הבנת רֹב תקדמו' בפסוק.]

צֵן, ש"ז, מ"ר צַנִּים, — מלה מסופקה שלא עמדו המפרשים על משמעותה: אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים 1) יקחהו (איוב ה ה).

ג. ***צִין**, ש"ז, מ"ר צִנִּים, צינים, צינין, —מין דֶקֶל שעצו קשה, Steinpalme; palmier de bois dur; stone-palm : ציני הר הברזל כשרות (סוכ' ג א). (מצא קורדום מבקע בו עצים אבל לא צינים 2) עצי זית (ירוש' ב"מ ב י).

***צִן** ש"ז, מ"ר צִנִּים, צִנִּים, צינים, — מים צוננים: שאם כוויו בשפוד על כף ידו וצבת, על כף רגלו וצבת, או שהטיל עליו שלג או צינים במקום שאינו נראה חייב לרפותו (ירוש' ב"ק ח א). משל למוליאר של זהב, בקש צנים הוציא ממנו, בקש גחלים הוציא ממנו (מד"ר שמות כה). — *שטח הַצִּנִּים, שטח של קר: יתחממו מימי הים והנהרות ויתדקדקו חלקיהם וישובו אידים דקים וינשאו באויר ברקיע עד שיגיעו אל שטח הצנים ויעברו כדור ורוח יקרו שמה ויתקבצו ויפלו ויתעבו ויתרבכו וישובו ענן וערפל (שם טוב הטורטוסי, הקד' תרגו' ספר השמים לאלגזאלי, גולד'). — צַנִּים פַּחִים 3), במשמ' צִנָּה נופחת, קר נופח: הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים 4) (כתוב' ל.; ב"מ קז:; ב"ב קמד:). — ובפסח"א: במשמ' זו ע' ד. פַּח. — ואמר רמב"ע: הבט שיבות יום זרקו בך כי המה לך צנים פחים (רמב"ע תרשיש ה, 54).

1) כך בנסחה המסורה, והתלבטו קדמו' והחדשים בפרוש מלה זו ולא מצאו דבר מניח הדעת, וקצת החדשים אמרו, כי אולי מ מצנים מעקר המלה, והוא ש"ז מְצַן במשמ' צנא בארמ', והוא סַל, ואחרים אמרו כי הוא כפל משבש מהמלה צַמִּים שבסוף הפסוק, כל זה אינו מניח הדעת. הארמ' תרגם ופולמוסי במאני זינא.

[טורטשינר, ס' איוב, פורש: ואלם (ז"א אולם, כחם) צנים (ז"א צִמְאוֹן) יקחהו, ובזה הקבלה מדויקת אל: ושאף צמים חילם, ועי' א. צַמִּים, הערה. ואף המחבר רשם בגליון התנ"ך: ואלם ?]

2) [כתוספתי' צוק"ם (ב"מ ג כב): בלבד שלא יבקע בו לא צנם ולא זית; וכדפוס': צנון.]

3) [עפ"י לשון הכתוב (משלי כב ה), עי' א. צֵן.]

4) [עי' ג. צִנָּה, הערה.]

צנא, צֹנאכם, עי' צאן, צֹנֶה.

א. צִנָּה [1], ש"ז, מ"ר צִנּוֹת, — א) כמו מגן, רק יותר גדול ממנו, grosser Schild; grand bouclier; large shield: ולהבת חניתו (של גלית) שש מאות שקלים ברזל ונשא הַצִּנָּה הלך לפניו (ש"א יז ז). ויעש המלך שלמה מאתים צִנָּה זהב שחוט שש מאות זהב יעלה על הַצִּנָּה האחת ושלש מאות מגנים זהב שחוט שלשת מנים זהב יעלה על המגן האחת (מ"א י יז–יז). ערכו מגן וְצִנָּה וגשו למלחמה (ירמ' מו ג). ובאו עליך הצן וכו' צִנָּה ומגן וקובע ישימו עליך סביב (יחזק' כג כד). לבשי מכלול קהל רב צִנָּה ומגן תפשי חרבות כלם (שם לח ד). והשיקו בנשק ומגן וְצִנָּה בקשת ובחצים ובמקל יד וברמח (שם לט ט). החזק מגן וְצִנָּה וקומה בעזרתי (תהל' לה ב). גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צִנָּה ורמח (דהי"א יב ח). בני יהודה נשאי צִנָּה ורמח (שם שם כד). ועמהם בְּצִנָּה וחנית שלשים ושבעה אלף (שם שם לד). ויהי לאסא חיל נשא צִנָּה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף (דהי"ב יד ז). שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רמח וְצִנָּה (שם כה ה).—ומ"ר: ובכל עיר ועיר (נתן רחבעם) צִנּוֹת ורמחים (שם יא יב).—ודמיון של שמירה והגנה על אָדָם, הוא צִנָּה לפלוני, שומר עליו מפני אויב: באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צִנָּה וסחרה אמתו (תהל' צא ד). — עַטְרוֹ רָצוֹן כַּצִּנָּה: כי אתה תברך צדיק יי' כַּצִּנָּה רצון תעטרנו (שם ה יג). — ב) כעין מִקְרֶה מול החומה הנצורה להגן מפני המורים מעל החומה, Schilddach; tortue; testudo: בנותיך בשדה בחרב יהרג ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צִנָּה ומחי קבלו יתן בחמתיך (יחזק' כו ח–ט).—ובתו"ם: וג' ביהודה, צנן וחדשה ומגדל גד, צנן שהוא צ י נ ה וכו' (תנחו' תשא יג). צ נ ה אני נעשת לו ולכל מי שחוסה בתורה [2] (רשב"ל, שם נשא כג). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי, אמר לו הקב"ה וכי למגן וצ נ ה אני צריך, יהיו כמוץ לפני רוח, רוח אני נופח בהם והם פורחים (מדר' תהל' לה).—ובסהס"א: הנותנים בגדיהם צ נ ה מפני הצנה, והסוהרת מפני הקרה והקרח הנורא (ר"י חריזי, תחכ' כט, 247).—ואמר הפיטן: קשרו צ נ ת ם וחגרו חניתם ואספו מחנותם (ר"א קליר, איך תכחמוני, קינ' ת"ב).—ואמר המשורר: וצר מכל פנה בחכמותיו ענה, ותפשי ה צ נ ה לפניו נבערים (תלמידי מנחם, לנגור נחעודה, מעה"ש 6). מצאוהו בני גלות לצור מעוז בעתות צר וחרב מפני אויב וצ נ ת ממצוקות צר (רמב"ע, תרשים א, 24). מגן אשו זה מפני קרח, גם מחמת חום זה יהיה צ נ ה (שם ג, 36).

ב. צִנָּה [1], ש"נ, מ"ר צִנּוֹת,—כעין סַל גדול לשאת בו כלים גדולים וכיוצא בזה, grosser Korb; panier; big basket: שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה נשבע אדני יי' בקדשו כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בְּצִנּוֹת [2] ואחריתכן בסירות דוגה (עמו' ד א–ב).

ג. צִנָּה, ש"נ,—קֹר, ההפך מן חֹם, צִנַּת שלג וכיוצא בזה, Kälte; froid; cold: כְּצִנַּת שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו ונפש אדניו ישיב (משלי כה יג).—ואמר בן סירא: צ י נ ת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקוה (ב"ס גני' מג כ).—ובתו"ם: אם היה כהן

---

1) [לא נתברר מקור המלה, שאינה בלשונות האחיות, ובאשור' צִנִּיהֶן (מ"ר או מ"ז) במשמ' מושבות.]

2) [נ"א: לכל מי שהוא סוחר בתורה (תנחו' צוכר, נשא כז; ילק' שמע' תהל' תתמב).]

---

1) עי' הערה הבאה.

2) בזמן הירונימ' קראו צַנּוֹת, צדי פתוחה, ולא צִנּוֹת, צדי חרוקה. כך העיד הירונימ' בפרוש, וז"ל: Hebraice dicuntur sannot... ותרגמו התרגו' הקדמו' במשמ' מגן, גם עקילס, וגם יונתן: על תריסין, וכך רֹב המפרשים הקדמו'. אך קשה מה ענין מגנים ותריכים כאן, מדוע ישאון דוקא על מגנים. ומלבד זה קשה, כי היה צריך לאמר ע ל צנות, כמו שאומר באמת ת"י על תריסין, ולא בצנות, שמשמ' ב ת ו ך דבר עמק. וכבר פרש ריב"ג מלה זו במשמ' סל ותרגם בערב' אלאצנאן a), והוא בערב' מ"ר מן צַנ b). אמר אלמנצור וז"ל: ואלצַנ באלפתח זביל כביר מת'ל אלשלה אלמטבקה יג'על פיה אלטעאם ואלח'בז, ע"כ. ובעברי: צַנ בפתח הוא סל גדול כמו סל שיש לו מכסה, יושם בו בשר ולחם. והוא בארמ' צַנָּא, צנא מלי ספרי, ושאול אולי בערב'. וזה נאות לפי העניז, ואמר כי תנשאנה (וְנִשְּׂאתֶן במקום ונשא אתכם) בסלים גדולים כאשר ישא האויב השלל מן הבתים.

---

a) لأصنان. b) صنّ

גדול זקן או איסטנים מחבין לו חמין ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צ י נ ת ן (יומא נ ה). ממלא אדם חבית מים ונותנה כנגד המדורה ולא כדי שייחמו אלא כדי שתפוג צ י נ ת ן (תוספתא שבת ג ה). אבל אין מעברין אותה (את השנה) לא מפני הצ י נ ה ולא מפני השלגים וכו' (שם סנהד' ב יב). אף על פי שהיה כל השנה משירדו גשמים נכנסה עליו צ נ ה זמת (ר"ש בן אלעזר, שם אהיל' ב ו). תענו את נפשותיכם, יכול ישב לו בחמה ובצ י נ ה כדי שיצטער ת"ל וכו' (ספרא ויק, אחרי מות פרק ז). ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל שהיו נעקרות מפני הצ י נ ה (ר' אחא בשם תנחום ב"ר׳ חייה, ירוש' ברכ' ג ד). ובוחים (מתרים כל אדם בלקט) משהרד רביעה שנייה, ולא תנינן (משילכו) נמושות, מפני שהוא צ י נ ה ואינן יוצאין אלא בהורים (שם פאה ח א). תשעים ותשעה מתים בצ י נ ה ואחד בידי שמים (ר' חנינה, שם שבת יד ג). מעשה באחד שנפל לירדן ועלה לאחר שבעה עשר יום והכירו שצפדתו הצ י נ ה והשיאו את אשתו (ר' ירמיה, שם יבמ' טז ג). רבותי, מפני מה אתם מולולין בטבילה זו, אי משום צ י נ ה אפשר במרחצאות (רב הונא לרבנן, ברכ' כב). היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא את ראשו מפני הצ נ ה חוצץ בטליתו על צוארו וקורא ק"ש (ת"ר, שם כד:). אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צ נ ה של כימה (שם נח:). השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצ י נ ה (פסח' קיב). עששיות של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים ומטילין להוך צונן כדי שתפיג צ י נ ת ן (ר' יהודה, יומא לד:). כפתו בחמה ומת, בצ י נ ה ומת חייב (רבא, סנהד' עז). מלך בשר ודם יש לו כמה מקומות אחד של חמה ואחד של צ י נ ה (דא"ר ג). שמעת מימיך אומר חמור זה יוצא צ י נ ה עליו, חמה עליו, חבכי' באה עליו (מד"ר ברלפ' יט). המא תמן עמודיא מכסיין בטפיטין, בצ י נ ה שלא יקרשו ובשרב שלא יתבקעו (שם שם לג). והוא יושב כל הלילה ויהא צ נ ה פוגעת בו והוא צועק אלי ואני עונה אותו (שם שמות לא). לא הוציאו אלא בהדש כשר לצאת, לא בתמוז מפני השרב ולא בטבת מפני הצ נ ה (שם במד' ג). כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצ י נ ה והיא עריבה לו (פסיק' רב', כי ושמתי, קס:). והסיר ה' ממך כל חלי וכו', ר' חנינה אמר זו צ נ ה ופחים דאמר ר' חנינה הכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים [1]) וכו' (מדה"ג דבר' ז טו, הקבלה, 85). — ימות הצִנָּה: ימות החמה היה, וכיון שעברו ימות הצ י נ ה מיד מת [2]) (ר"ש בן אלעזר, חול' כז:). — ובסהמ"א: ודבר שהוא צונן מותר להטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, בין כדי שלא יצטנן יותר, בין כדי שתפוג צ נ ת ו (הלבוש, או"ח רנז ו). — ואמר הפיטן: ואו המלבישים נוהלים וכו' לכסותו משובצים ויקדש בתפוגת צ נ ה וכו' (רקע"ג, אלהים יה, עבודת יוה"כ, סדור רקע"ג, קיב). — ובמשמ' מחלת צִנָּה, הצטננות, התקררות: Erkältung; refroidissement; cold: שברא וכו' וזרעו מין סמנין הוא וחם הוא ביותר ושותין אותו למי שיש בו צ י נ ה [3]) (שו"ת הגאו' מן הגנזי', גינצבורג, 321). וכל מי שיש בו צ נ ה הרבה שותה משמנו (ערוך ערך ללציבא).

ד. צִנָּה, ש"נ, — קוץ וחוח [4]), ואמר המשורר: ערוגות ורדים תנה לך למצע ואל נא תשימם בצנות וצלצל, וקול סים ועגור ויונה ותור טוב לך מנעים קול נבלים וצלצל (רמב"ע, תרשיש ג, 38).

צֹנֶה, ס"ז, — שם הקבוץ לכלל בהמה דקה, כמו צאן: צֹנֶה ואלפים כלם וגם בהמות שדי (תהל' ח ח). — ואמר הפיטן: צ ו נ ה סכם תוכחות הטומי, צרפתי עם בקרי שלמי (רקע"ג, אשק על פי מורי, סדור רקע"ג, שלז). זבח השריצה צ ו נ ה ואלפים (ר' משולם בר קלונימוס, אשמת כפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 126). — ואמר המשורר: אוי כי גרתי בהמות שדי שכנתי עם עדרי צ נ ה (יוסף בן קסל, איכה יועם, טעה"ש 86). — ובכתיב צֹאנֶה: שמה יונים וצפרים ועורבים ותורים צ א נ ה ואלפים וכפירים טורפים (ראב"ע, חי בן מקיץ, אגרה, עמ' 141). — ואמר הפיטן: נם לארץ להוציא מקנה, נהצה להוציא אלפים וצ א נ ה (קייהד שם, ברכת כישואין, מחזור ויטרי סעם).

---

1) [בטקורות הקדומים: מצנים פחים, עי' א. צַן.]

2) [בתוספת' (אהיל' ב ו) נוסח אחר, עי' לעיל.]

3) [אולי למשמ' זוכונו אף הז"ל במאמר המובא לעיל: תשעים ותשעה מתים בצ י נ ה וכו' (ירוש' שבת יד ג).]

4) [עי' גם בערוך ערך שברא.]

5) [מלי' צִנִּינִים וְצִנִּים (משלי כב ה) לפי הבנת הקדמו', יעי' ג. צלצל, צְלָצַל דגים.]

צָ֫וּם, עי׳ צֻנם.

צְנוֹן [1]), ס״ז, מ״ר צְנוֹנוֹת, — מין ממיני הירקות, ששרשו החריף משמש תבלין, פֹּגֶל, Rettich; radis; radish: הצנון והנפוץ [2]) וכו׳ אע״פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי׳ א ה). הטומן לפת וצנונות תחת הגפן, אם היו מקצת עליו מגולין אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות (שם שם ט). העוקר לפת וצנונות מתוך שלו ונוטע לתוך שלו לזרע חייב מפני שהוא גרנן (מעשרו׳ ה ב). זרע לפת וצנונות ושאר זרעוני גנה שאינן נאכלים פטורים מן המעשרות וכו׳ (שם שם ח). צנון שבמערה נדה מדיחתו והוא טהור וכו׳ (מכשירין ד ו). שרשי החזרים והצנון והנפוס דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר שרש צנון גדול מצטרף והסיב שלו אינו מצטרף (עקצ׳ א ב). מזרע הארץ, לרבות שום ושחליים וגרגירי, יכול שאני מרבה לפת צנונות וזרעוני גינה שאינן נאכלים, ת״ל מזרע הארץ ולא כל זרע הארץ (ספרי דבר׳ קה). הלפת והצנון הילכו בהן אחר הפרי, הלפת והנפוס הילכו בהן אחר העלין, התיבון הרי צנון ונפוס הרי פרי דומה והעלין דומין ותימר כלאים, א״ר יונה בזה הילכו בהן אחר טעם הפרי (ירוש׳ כלא׳ א ה). חזקיה אמר לא שנו אלא לפת וצנונות, הא שאר דברים לא וכו׳ מן מה דתני רבי חייא כגון אגודה של לפת ואגודה של צנונות (שם שם ט). צנון ממנו בכלח ובלבד שלא ישהא (ר׳ זעירא בשם רב הונא, שם שבת ז ב). אמר ליה שמואל לרב יהודה, שיננא, כוותך מסתברא דהא צנון סופו להקשות ומברכינן עליה בורא פרי האדמה, ולא היא, צנון נטעי אינשי אדעתא דפוגלא וכו׳ (ברכ׳ לו.). היו לפניו צנון וזית מברך על הצנון ופוטר את הזית (שם מא.). אתרוג, צנון וביצה, אילמלא קליפתן החיצונה אינן יוצאין מבני מעיים לעולם (ר׳ יהודה בר חביבא, שבת קח:). נראה צנון נראה סם חיים, והא תניא נראה צנון נראה סם המות, לא קשיא, כאן בעלין, כאן באמהות וכו׳ (ערוב׳ כו.). אם היה רגיל לאכול צנון או מליח אחר סעודתו הרשות בידו (לסעד ערב תשעה באב) (רסב״ג, תענ׳ ל.). אל תקרי גוים אלא גיים, זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים דאמר מר צנון מחתך אוכל, חזרת מהפך מאכל, קישות מרחיב מעיים (ע״ז יא.). צנון שחתכו בסכין שהתך בה בשר אסור לאוכלו בכותח, וה״מ צנון דאגב חורפיה בלע, אבל קישות גריר לבי פסקיה ואכיל (חול׳ קיא:). ואם בא לאכול את הצנון ובצל אוכל ממקים העלין (דא״ז ו). —שֶׁמֶן צְנוֹנוֹת: אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב וכו׳ וחכמים מתירין בכל השמנים, בשמן שומשמין, בשמן אגוזים, בשמן צנונות וכו׳ (שבת ב ב). מה יעשו אנשי אלכסנדריא שאין להן אלא שמן צנונות בלבד (ר׳ יוחנן בן נורי, תוספת׳ שם ב ג). — ובסהמ״א: למה יהיה הצנון מעכל ולא יתעכל וכו׳ (רס״ע פלקירא, המבקש, לז). — ואמר המשורר: שבט אל תאכל בו את התרדים וצנונות גם דגים נאחזים (ראב״ע, שמעו נא, כהנא א, 183). — צְנוֹן הַשֶּׁמֶן: צנון השמן (עהל רעטיג) על הרוב יזרעוהו בעבור זרעו השמן לבד, כי יוציאו ממנו חצי משקלו שמן טוב כשמן זית (ר״ש בלוך, שבילי עולם ג, סא.).

1) [כנראה נקרא הצנון בך מפני ריחו, וכן בערבי צנאן [a]), ריח רע. ועי׳ פגל, הערה.]

2) [מרומי׳ napus, מין לפת.]

a) صنان

צְנוֹן, צְנוֹנָה, עי׳ צָנַן.

צִנּוּן, צינון, ס״ז, —פעלת המְצַנֵּן, המקרר: כי העמידת והצינון מסירים השינה ובפרט צינון הרגלים (ממלת הימים ב, קלו:).

צָנוּעַ, ת״ז, מ״ר צְנוּעִים, — מי שמתנהג בִּצְנִיעוּת, עי׳ זה: בא זדון ויבא קלון ואת צְנוּעִים [1]) חכמה (משלי יא ב). — ואמר בן סירא: והיית זהיר באמת ואיש צנוע לפני כל חי (ב״ס גני׳ מב ח). —ובתוה״מ: בית שמאי אומרים לא ימכור אדם את זיתיו אלא לחבר, בית הלל אומרים אף למעשר, וצנועי ב״ה היו נוהגין כדברי ב״ש (דמאי ו ו). מוכרי כסות מוכרין (בגדי כלאים) כדרכן, ובלבד שלא יתכוונו בחמה

1) [פתגם זה בא במ״א (משלי יג י) בצורה: רק בזדון יתן מצה ואת נוֹעָצִים חכמה.]

מפני חחמה וכגשמים מפני הגשמים, והצנועים מפשילין במקל, תופרי כסות תופרין בדרכן וכו' והצנועים תופרין בארץ (כלא' ט ה–ו). כרם רבעי מציינין אותו בקוזזות אדמה וכו' והצנועים מניחין את המעות ואומרים כל הנלקט מזה יהא מחולל על המעות האלו (מע"ש ה א). והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו (אבי ו א). דרך בנות ישראל משמשות בשני עְדִים אחד לו ואחד לה, הצנועות מתקנות להן שלישי לתקן את הבית (נדה ב א). עניים שהיו מחזירין בין הגרנות מעשרין ונותנין להן, הצנועים מוציאין בידם מעות ודברים הנאכלים ונותנין דבר מועט כדי שיאכלנו עד שלא יגיע לעיר (תוספת' פאה ב יח). משמת שמעון הצדיק נסתלקה הברכה (בשתי הלחם ובלחם הפנים), הצנועין מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקים ואין מגיע לכל אחד מהם אלא כפול (שם סוטה יג ז). ר' יוסי בי ר' חלפת' משבח בדר' מאיר קומי ציפוראי אדם גדול אדם קדוש אדם צנוע (ירוש' ברכ' ב ז). כך שנינו שהכשר נקרא צנוע (רב חסדא, שם דמאי ו ו). האיש הזה צנוע ואינו משמש מיטתו לאור הנר (רבי בא ורבי סימון, שם פסח' ד ד). א"ר יוחנן בן נורי פגע בי זקן אחד משל בית אבטינס ומגילת סמנין בידו, אמ' לי, רבי, לשעבר היו בית אבא צנועין והיו מוסרים את המגילה הזאת אילו לאילו ועכשיו שאינן נאמנין הילך את המגילה והזהר בה וכו' (שם שקל' ה ב). הן על ידי שהוא צנוע בתשמישו לפיכך לא פירסמו הכתוב (ר' ברכיה, שם כתוב' ה א). צנועות היו בודקות על כל חכית וחבית ועל כל כבר וכבר (שם נדה ב א). שכל מי שהוא מקיים דברי חכמים נקרא צנוע (ר' אילא, שם שם). בג' דברים אוהב אני את הפרסיים, הן צנועין באכילתן וצנועין בבית הכסא וצנועין בדבר אחר (רבן גמליאל, ברכ' ח:). הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים, מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין (ר' תנחום בר חנילאי, שם סב.). מעשה באדם אחד שנשא אשת גידמת ולא הכיר בה עד יום מותו, אמר רב בא וראה כמה צנועה אשה זו שלא הכיר בה בעלה, אמר לו רבי חייא זו דרכה בכך, אלא כמה צנוע אדם זה שלא הכיר באשתו (שבת נג:). כחול כדי לכחול עין אחת, עין אחת הא לא כחלי, אמר רב הונא שכן צנועות[1] כוחלות עין אחת (שם פ.). משל לכלה, כל זמן שהיא בבית אביה צנועה מבע"הי כיון שבאתה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה (ר' נחמן, יומא כט.). בראשונה שם בן שתים עשרה אותיות היו מוסרי' אותו לכל אדם, משרבו הפריצים היו מוסרים אותו לצנועים שבכהונה והצנועים שבכהונה מבליעים אותו בנעימת אחיהם הכהנים (ת"ר, קידוש' עא.). שם בן ארבעים ושתים אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועניו ועומד בחצי ימיו וכו' (רב יהודה בשם רב, שם שם)[2]. כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים (ר' יונתן, סוטה י:). אם לצנועות כך, לפרוצות על אחת כמה וכמה (בשם ר' יהושע בן קרחה, סנה' כא.). ת"ח צריך שיהא צנוע באכילה ובשתייה וכו' מה כלה זו כל זמן שהיא בבית אביה מצנעת עצמה וכשהיא יוצאה מפרסמת עצמה ואומרת כל מי שיודע בי עדות יבא ויעיד כך ת"ח צריך שיהא צנוע במעשיו ומפורסם בדרכיו וכו' (דא"ז ז). אמנו שרה היתה צנועה יותר מדי, אמר לה אבינו אברהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות ניסים (מד"ר בראש' נג). מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות, היו נוטלות את בניהן ומטמינות אותם במחילות (ר' יוחנן דציפורי, שם שמות כג). מה יונה זו צנועה כך ישראל צנועים (שם שה"ש, הנך יפה). כפלח הרמון רקתך, הריקן שבכם רצוף מצות כרמון הזה, ואין צריך לומר מבעד לצמתך, על הצנועין והמצומתין שבכם (שם שם, כחוט השני). מה כלה זו צנועה כך תלמיד חכם צריך שיהא צנוע (ר' הונא בשם ר' שמעון בן לקיש, שם שם, כפת תעופכה). מה רחל זו צנועה כך היו ישראל צנועים כשרים במלחמת מדין (שם שם, שניך כעדר). —ובמשמ' נסתר, נחבא, מקום צָנוּעַ, מְקום סתר: מקום צנוע יש לו לחזן הכנסת בראש גגו ששם מניח שופרו לפי שאין

---

[1]) [רש"י: שהולכות מעוטפות ואין מגלות אלא עין אחת לראות.]

[2]) [ונוהגים לומר על כל דבר סוד: אין מגלים אלא לצנועים.]

מטלטלין לא את השופר ולא את החצוצרות (שבת לה:).—ובספה״א: וכאשר שלמה אז במהרה שבה עם חמות להיות צנוע ומסותרת (סלמון בן ירוחים, פרוש רות, ס' זכרון פוזננסקי, 3 סח). אלמנה שבבית, פי' שהולכת שובבת בדרכי לבה שאינה צנועה בבית אלא הולכת בשווקים וברחובות (ערוך ערך סב). טוב לי למות בכח ואעזבה גבורה לעמי ולבחורי אחרי בראותם את המות הצנועה הזאת ויתאוו גם הם לעשות כן וימותו (יוסיפון, גינצבורג, קכו). כי אינו יכול להשתמש תשמיש צנוע מפני היזק ראייתו (עוסו״מ קכד כג). ואומר אליו אני אתן לך נערה יפה וצנועה בעלת שכל ודעה (ר״י זבארה, ס' שעשועים יג, דודזון, 138). לולי בזיון תורת אלהינו, אשר היא אור עיננו והדרנו וגאוננו, וכלי צנוע היה לנו ונתבזה בעונינו (שם יג, 142). אילו שני אחים ממרישה, היתה להם הכילות למורשה וכו', היתה ידם צנועה, בתולה ואיש לא ידעה (עמנואל, מחב' כח, 223). על אלה אני בוכיה על פטירת אשתי הצנועה וכו' ניסן תמ״ו (לקוטים מפנקס הסקדש דק״ק וירמישא, 18). על פטירת אמי הצנועה מרת חנה ע״ה וכו' י״ד סיון תע״א (שם 19). שאלה ג, על שטר צוואה שזה נוסחו, אנחנו ח״מ נכנסנו לבקר את הצנועה מ' שמחה אלמנת הנעלה בה״ר מנחם אקוני נ״ע וכו' (שו״ת פרח מטה אהרן א ג, לט:).—ואמר הפיטן: לא תשא לשוא שם צנוע בצבא קודש הנזכר על ציץ נזר הקודש (רסע״ג, עשרת הדברות, סדור רסע״ג, סל). שתפאר פני פדויך, שתצדיק צבאות צנועיך (יוסף הכהן בן יהושע, תפלת כה״ג לסדר עבודה אזכיר סלה, מחז' איטלי' ב, קלא:). ידועיך נטועים כמסמר, צנועים בכל משמר (שמעון בר יצחק, אלה וכאלה, אלת סבת חוה״מ פסח). צנועים מכל עם בדתך זכרה אל, וחיש נא הושיעם ביד בן עמיאל (אזכרה, אספו אמונים, יוה״כ תימנים). — ועי' צֶנַע.

צנוף, עי' צָנִיף.

צנוק, עי' צִינֹק.

א. צִנּוֹר [1])**, ס״ז, מ״ר צִנּוֹרִיךָ, *צִנּוֹרוֹת, *צִנּוֹרִים,—א) חלק בבנין שלא נתבררה בדיוק מהותו: כל מכה יבוסי ויגע בַּצִּנּוֹר ואת הפסחים ואת העורים שנאו נפש דוד (דוד, ש״ב ה ח). — ב) הריק או שפופרת אשר מי מעין וכיוצא בזה עוברים שם ממקום למקום, Kanal, Rinne; conduit, rigole; canal, conduit, וכהשאלה לזרמי המים בים וכדו'?

---

1) [מציאות המלה א. צִנּוֹר במשמ' שפופרת וכדו' מוכחת: א) משמושה בלשון החכמים, ב) מן הצורת המרתבת צַנְתְּרוֹת (זכר' ד יב: שני צַנְתְּרוֹת הזהב המריקים מעליהם הזהב). אך שני המקומות שבמקרא קשים הם, ואין המשמ' שפופרת או תעלה מתאימה בהם. בודאי אין זה פרוש טבעי לומר, כי צוה דוד שכל מכה יבוסי ויגע בצנור המים, — וכל ההשערות בדבר תעלת מים שנסמכו על לשון הכתוב, בטלות הן, ובדהי״א (עי' לקמן) בא במקומו ענין אחר לגמרי, הפותח אמנם גם הוא במלים: כל מכה יבוסי. ואף במזמור אין הפרוש שפופרות, תעלות, מתאים ללשון הכתוב לקול צִנּוֹרֶיךָ, אע״פ שכאן פרשו כך כל הקדמונים. ואמנם בש״ב פרשו רק מעטים מן הקדמונים כלשון תעלה, מרזב, ואחרים הלכו בדרכים שונות.

וא. ל. סוקניק (JPAOS VIII, עמ' 12 וכו') נסה לבאר צִנּוֹר שבמקרא עפ״י משמ' צִנּוֹרָה, צנורא שבתו״ם, צנרתא בסור' ועפ״י הבנת השבעים בש״א (παραξίφιδι, פגיון) ככלי נשק; בש״א—כלי נשקו של אדם (סוקניק גורס: ויגע בצנורו את הפסחים), ובתהל'—שלש קלשון (trident) של האל הגוער בתהומות.

אך גם פרוש זה קשה, בפרט בש״א. מצד אחד מורה הבטוי „תהום אל תהום קורא לקול צנוריך" על השמעת קול רעמים. והרי הרעם מלוה את השתפכות התהומות של המים העליונים, שהיא המתארת במלים כל משבריך וגליך עלי עברו. ואם נראה משמ' זו של צנור — רעם וברק וזרם מים — כהוראה הראשונה של המלה, כי אז מובנת כל התפתחות הוראותיה, גם כצנור המים הזורמים, וגם במשמ' זָו, חכה, שאיננה אלא תאור דמות הברק המלוה את הרעם.

ואמנם בספור על כבוש ירושלם בימי דויד בס' שמואל, באים בקשר עם „ויגע בצנור" לפני כן (פס' ו) ואחרי כן (ח) דברים על עִוֵּר ופסח, פסחים וְעִוְרִים, כאן: ויאמר לדוד לאמר לא תבוא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים לאמר לא יבוא דוד הנה, ע״כ; וכאן: על כן יאמרו עור ופסח לא יבוא אל הבית, ע״כ. ואולם כל ענין זה איננו נזכר בדהי״א (יא ו), ונראה שאין כאן אלא נסיון כפול לפרש את הקשי שבמלים „ויגע בצנור" כאלו היה כתוב ויגע בסנור(ים), שהוא לפי הכתובים לא עורון בלבד, אלא שתוק פתאומי של חושים ואברים במכת האלהים.

תהום אל תהום קורא לקול צִנּוֹרֶיךָ כל משבריך וגליך עלי עברו (תהל' מב ח). — ובתו"מ: במשמ' שפופרת, Röhre; tuyau; pipe: היין (חיב במעשרות) משיקפה, אף ע"פ שקפה קולט מן הגת העליונה ומן הצנור ושותה (מעשרו' א ז). קולט אדם מן המזחילה למטה מעשרה טפחים, ומן הצנור מכל מקום שותה (עירובי' י ו). המניח כלים תחת הצנור א' כלים גדולים וא' כלים קטנים וכו' פוסלין את המקוה (מקוא' ד א). החוטט בצנור[1] לקבל צרורות, בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית (שם שם ג). היו זיתיו נתונים בגג וירדו עליהן גשמים, אם שמח, בכי יותן, רבי יהודה אומר אי אפשר שלא לשמוח, אלא אם פקק את הצנור או אם הלחל לתוכן (מכשיר' ג ז). עמד תחת הצנור להקר או לידות בטמא טמאין ובטהור בכי יותן (שם ד ג). הקיש על המריש על המלבן על הצנור ועל הדף וכו' טהור (זב' ד ג). השוכח כלי תחת הצינור, נמנו ורבו בית שמאי על בית הילל (תוספת' שבת א יט). אין עושין לה צינור אבל עושין לה מזחילה, שלא יאמרו: צינורו של פלוני מקלח מים בשבת (שם עירוב' ט כג). צינור המקלח לרשות הרבים אחד יין ואחד שמן קולט בין ביד בין בכלי ומכניס בתוך ביתו (שם שם יא ו). צינור בחצר אין לו חזקה, מקום קילוחו יש לו חזקה (שם ב"ב ג יא). צנור המקלח למקוה והמכתשת נתונה בצדו ספק מן הצנור למקוה וספק מן המכתשת למקוה פסול וכו' (שם מקוא' ג ג). אם היתה מזחילה מותר, עונת גשמים מותר, צינורות מקלחין אסורין (ירוש' כלא' ט ג). המניח כלים תחת הצינור על ששה ספיקו שורפין את התרומה (שם שבת א ה). ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה (ברכ' נ:). סתם צנורות מקלחים הם (ערוב' פח:). צינור שעלו בו קשקשין[1] ממעכן ברגלו בצינעה בשבת ואינו חושש (תוס' חים גל"א, כתוב' ס.). צינור המקלח מים להצר חבירו ובא בעל הגג לסותמו, בעל החצר מעכב עליו (רב יהודה בשם שמואל, ב"ב נט.). העבים משמיעין את קול צנורותיהן לימים, והימים משמיעים את קול צנורותיהם לתהומות ותהום קורא אל תהום להעלות מים וליתן לעבים (פדר"א ה). — ובהשאלה לשטף דם: כד דמך ר' יסא בר חלפותי משכו צנורות דם בלדוקיא (ירוש' ע"ז ג א).—ובהשאלה למקור הבתולים: ראה שמא נגע בצנור אלא הביא את הנערה האהלה והוציא את בתוליה באצבע אם טהרה בבתוליה היא לך מפי הגבורה (פדר"א טז). —ובסהמ"א: וכי בור מתמלא מחוליתה אלא אם כן המשיכו לה צנורות[2] ממקומות אחרים (ר' יוחנן, מדה"ג דברי ז טו, הקבלה, 86). והוושט להיותו צנור להבאת המאכל מן הפה אל האצטומכא (פרוש יצירה לאבוסהל בן תמים, עו). הרוצה להוציא צינור על חצר חבירו כדי שיקלח שם המים וכו' בעל החצר מעכב עליו (רמב"ם, שכנים ח ה). והאזנים תצלנת לרגשת קול הכנור ושפעת מי הצנור (ר"י חריזי, תחכ' ג, 36). ואם נת' צינור בפי המזחילה לקבל מימי המזחילה וכו' (שו"ע חו"מ קנג יג). רצה בעל הגג לעקור הצנור מצד זה ולהחזירו לצד אחר וכו' (שו"ע חו"מ קנג ז). — *וצִנּוֹרֵי דם שבגוף: ישים נא

אך פעלה זו של שתוק פתאומי של חושים ואברים היא עצם פעלת הרעם והברק הקשור בו, עד שכבמה לשונות בא הלום־רעם, attonitus במשמ' זו של סגורים, של שתוק פתאומי בחושים ואברים. והואיל ובא צנור במשמ' רעם במזמור, על כן גם נגע בצנור, הכה בסגורים, עקר פרושו: נגע, הלם ברעם. ורק אלהים הוא המכה ברעם.

ולפי זה היה עיקר הספור כנראה: ויאמר היבוסי לא תבוא הנה, ויאמר (היבוסי!): את הכל מכה (אלהי) יבום ויגע (בו) בצנור, והיבוסי הוא האומר אף עִוֵּר ופסח (יהיה כל מכה יבוסי, והוא) לא יבוא אל הבית". ואך אחרי שהבינו דברים אלו כדברי דויד, הוסיפו את הנימוק: ואת הפסחים ואת העורים שנאי נפש דוד.

ובמקום כל הדברים האלה (ויגע בצנור, וענין העורים והפסחים) כתוב בדהי"א (שם שם): ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש, ע"כ. ונראה שלא היו לפני מעתיק הדברים מתוך המקור הקדום אלא המלים ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור, כבש"א, אלא שקרא במקומן: וַיִּגַע בן צרו' בהפוך האותיות, ועל כן הרחיב וכתב: ויעל יואב בן צרויה בראשונה וכו', וצ"ע.]

[1] [עי' פרוש הגאונים והערות י.נ. אפשטין שם.]

[1] [רש"י: קשים ועשבים שסותמים ומעכבים את קלוחו וכו'.]

[2] [במקורות קדומים: אמה, אמת המים.]

הקורא את לבו על הצנורים הם הנודעים בשם צנורי הדמעות, Thränenkanäle, יען כי דרכם פשה יפשה נגע האסכרה וכו' (י' עוזיס, הדיפתיריה, 16). בעצם הקרום מונחים כה וכה כיסי דם לבן קטנים עם צנוריהם היוצאים מקרבם והמובילים את דם הלבן המוכן בכיסים אל תוך צנורי דם הלבן הגדולים וכו', בעצם הקרום ובתחתיתו יעברו עוד צנורי דם רבים המשפיעים מזון גם כן למכסה הקרום אשר אין לו צנורי דם בפני עצמו (שם, 20). — ואמר הפיטן: ירית חץ בנץ החזר גלגליך צנוריך וכל משבריך וגליך (אליר בר יצחק, ויושע אור ישראל, יוצ' שבת א אחה"פ). — ובהשאלה בלשון המקבלים במשמ' מעבר שעובר בו שפע הכחות: דע כי זה השם הנקרא אדנ"י הוא ההיכל הגדול וכו' ובו יתחברו כל הנחלים הנמשכים מן י"ב מעלות הכת"ר וכו' ומן ע' צנורות הבאים דרך קו האמצעי וכו' (ר"י גיקטיליה, שערי אורה, מכונה, יג.). ואל החלל הזה התפשט (אין סוף) והשתטח מחדש, אך לא בלו ולא מכל צד, כי אם מצד אחד, ציירו ונתן לו הכח והיכולת דרך צינור או מעבר אחד וכו' (שער השמים לרי אברהם כהן אירירה פ ה). צנור יאמר על שתוף המביטים ממדה לחברתה להמשיך תוספ' שפע אל התחתונות כשהיא מתעורר' תחלה בקשוטיה מול העליונ' (רמ"ע מפאנו, עסיס רמונים ז א, יע.). ושתוף האור המתעורר ומתנוצץ מזו לזו ומזו לזו שע"י יושפע שפע מזו לזו תקר' צנור מפני שע"י נשאב השפע מן העליונה לתחתונה (שם שם, כ.). [1]

ב. *צִנּוֹר, ש"ז, —צִנּוֹר הדלת, הצנור בקרש הדלת שהציר נתון בו [2]: הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד (מו"ק א י).

ג. *צִנּוֹר, — כמו א. צִנּוֹרָה: כוש שנבלעה בו הצנור [3] של מתכת וכו' ונכנסו לאהל המת נטמאו (רמב"ם, טומאת מת כ ה).

1) [ובא"ב דר"ע (ביהמ"ד ילינק ג, 34) נדפס: ואלף אלפים מלאכי השרת עומדי' לפניהן ואוחזי' בידיהם צינורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר ומרננים לפניהם בסעודה, ע"כ, ונראה שצ"ל כינורות.]

2) [הוא הנקרא בארמ' צנורא דדשא, צנור הקרש של הדלת, ואינו החור שבסף הנקרא פּוֹתָה.]

3) [במשנה (כלים ט ו): הצנורא.]

צִנּוֹרָא, עי' בערך הבא.

א. *צִנּוֹרָה, צנורא, צינורא, צִנֹּרֶת, צינורת, ש"נ, מ"ר צינורות, צינוריות, —וֹ, קֹרֶס עָקֹם, המשמש שמושים שונים כגון מחט, יתד, במקום מלקחים להוציא גחלים מן האש וכדו', Haken; crochet; hook: כוש שבלע את הצנורא [1], מלמד שבלע את הדרבן, לבינה שבלעה את המטבע והן טהורים נכנסו לאהל המת נטמאו (כלים ט ו). צינורא [2] טהורה העשויה כמין אשכול ונפרק טהור (שם יא ט). צינורא [3] שפשטה טהורה, כפפה הזרה לטומאתה (שם יג ה). הטמאין שבעגלה, העול של מתכת וכו' והענבל והצינורה [4] ומסמר המחבר את כולן (שם יד ד). ברזל, ר' שמעון בן אלעזר אומר כדי לעשות ממנו צינורא קטנה (תוספת' שבת ט ה). ואילו הן כלי אנפוריא, בדין ומחטין וצינורות ומחרוזות של קרדימות (שם ב"מ ג א). צינורא של כום טמאה בפני עצמה (ר' אליעזר, שם כלים ב"מ א ט). צנורות התופסות את הרחיים מלמעלה הרי אלו טהורות שאין עשויות אלא לחזוק (שם שם ב טו). מרדה, ניטל הרודה טמא מפני הצינורות, ניטלה הצינורת טמא מפני הרודה (שם שם ג ז). זהב, לא יפחות מדינר זהב, א"ר לעזר והוא שהזכיר צורה, אבל אם לא הזכיר צורה מביא אפילו צינורה (ירוש' שקל' ו ו). הטביל בו מחטים וצינורות [5], אין תימר למפריעו הוא נעשה מעיין טהרו, אין תימר מכאן ולהבא לא טהרו (ירוש' מו"ק א א). שמא יטביל מחטין וצינורות בכלי שאין בפיו כשפופרת (חגי' כג.). שבא בקצרה והפך [6]

1) [כוש, פלך שהאשה טווה בו ויש ברזל עקום בראשו ושמו צנורא ופעמים נשקע הברזל בתוך העץ וכולו מכוסה בעץ (רעב"ע), ועי' צִפִּירָה, הערה.]

2) [ראש הנזם הנכנס בנקב האזן או בנקב האף ולפי שהוא עשוי כמזלג קרוי צנורא, תרגום מזלגותיו צנורייתיה (רעב"ע).]

3) [מזלג קטן עקום בראשו ורגילין להפך בו בשר על גבי גחלים (רעב"ע).]

4) [אונקלי שתוחבים במשאוי שבעגלה שלא יפול (רעב"ע).]

5) בירוש' מהגני' (גנזי ירושלמי, 186): וצינוריות.]

6) [את הגחלים.]

בצינורא (לצ"י, סנהד' יז:). זה שהפך בצינורא חייב מיתה (רב הונא, שם שם). ר' אליעזר בן יעקב אומר לא יפחות מצינורא קטנה של נחשת, למאי חזיא, אמר אביי שמחטטין בה פתילות ומקנחין בה נרות (מנח' קז.). משששת את כל כלי, אפי' מחט אפי' צינורא לא מצאת (ר' סימון, מד"ר ברלש' עד). כך היו קונטיטין גדולים וצינורות של זהב בראשיהן וכו' והיו מגביהין את הפרכת בקונטיטין וכו' (ר' חמא ב"ר חנינא, שם במד' ז). ששלשה ימים היו מצרים באפילה וישראל מקרקרין בבתיהם ולא נחשד אחד מהן אפילו על הצנורה (מדה"ג, שמות יב לו, הופמן, 113). — ובסהמ"א: ומזלגותיו, כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן וכו' ובלשון חכמים צנוריות (רש"י, שמות כז ג).—ועי' צִנּוֹרָה.

***צִנּוֹרָה**, צינורא, ש"נ, — צִנּוֹרָה של רֹק, קְלוֹחַ, סִלּוֹן של רֹק, מים וכדו': מעשה בישמעאל בן קמחית שיצא לדבר עם המלך ערבי [1] וניתזה צינורא מפיו ונפלה לו על בגדיו ונכנס אחיו ושמש בכהונה גדולה תחתיו (תוספת' יוה"כ ד כ). מי שהיה עומד ומדבר על שפת הבור ונתזה צינורה מפיו, ספק הגיע לבור ספק לא הגיע, של שמן ספקו טמא, של יין ספקו טהור מפני שחבל הבור קולטו (שם טהר' יא יב). שהיה שם אחד מן הכהנים שיצא לדבר עם האשה על עיסקי קינה ונתזה צינורה של רוק מתוך פיה על בגדיו וטימתו (ר' בון בר חייס, ירוש' סוט' ג ה). בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני, אמרו לו, שמא ניתזה צינורא מפיה על בגדיו של ר' (שבת קכז:). מחמת רעם שלמעלה ניתזו צינורות מלמטה (ר' נחמיה, מדה"ג שמות יד כה, הופמן, 147). — ובסהמ"א: טהור שנתזו עליו צנורות של הזאה או שנפלה עליו הזאה גמורה אפי' מדעת לא טמאתו שאין זה נקרא מגע (המאירי ליומא א דף יד, ע.).

***צִנּוֹרִי**, ש"ז,—אחד מטעמי המקרא והוא זרקא ~: תשיעי הוא צנורי ולפניה קבלה [2] לשרי

1) [נ"א: ערבית, ובירוש': ערב יום הכיפורים (יומא א ה), ערבי ערב יום כפורים (מגי' א יב), ובמד"ר (ויקר' כ): עם המלך הערבי, ובפסי' ר"ב (אחרי מות, צובר, קעז.): עם מלך הערביים.]

2) [סגול.]

מניחה כשכול וארי (דקדוקי הטעמים לבן אשר סי' 17, עמ' 18). השביעי נקרא זרקה ולפניה סגלה כגל צרורי מנגחת כשור וכארי (סורים סקורה, דרכנובר, 72).

צִנּוֹרֶת, עי' א. צִנּוֹרָה.

צנח [1], ממנו צָנַח.

צָנַח, תִּצְנַח, — א) פ"ע, צָנַח מעל חמור וכדו', נָטָה למטה, וגם קפץ ארצה, sich neigen, absteigen; s'incliner, descendre; to bow down, dismount: ויהי בבואה ותסיתהו לשאול מאת אביה שדה ותצנח [2] מעל החמור ויאמר לה כלב מה לך (יהוש' טו יח; שפט' א יד). ותקח יעל אשת חבר את יתד האהל ותשם את המקבת בידה ותבוא אליו בלאט ותתקע את היתד ברקתו ותצנח [3] בארץ והוא נרדם ויעף וימת (שם ד כא). — ואמר הפיטן: צנח מימי קדם שוכן אופנים, פנימה מפרכת חשק בית ספונים (רסע"ג, תגרת יוס, סליחו' ה"ב, שם סב). חש להקים כושל וצונח, ודלי עמו לא נוטש וזונח (קטע מזמן הגא', קעדיל"ה שכטר, 72). נפל נזרי ונרמז, ומרום לארץ צנח (יה מלא שמך בקרבנו, סדור תימני ליוה"כ, כ"י בריט' מוז'). (קמתי) צנוח מרפים וסוכרים יועצים [4] (ר' שמואל השלישי, אקלקל בפלת, גנזי שכטר ג, 77). — ואמר המשורר: בן הפגרים בנפשים נמצאו קלים ובלתם ארצה צנחו (רמב"ע, אם קדמו, שעה"ש 64). מי זה ירחם דל יליד שועים צנח לארץ מגדלתו (כ"י חריזי, תחכ' כג, 215). ומכאן הר ציון שם המד האל לשבת על ראשו תחת רגליו שמים יצנחו (יל"ג, מלחמות דוד בפלשתים ה, סירי

1) רק בעברי. ואולי בערבי ג'נח a).

2) תרגם בפרוש ואתרכינת וכמו המליצה: ותפל מעל הגמל אצל רבקה.

3) אין ספק בדבר כי שתי אלה המלים ותצנח בארץ אינן במקומן והן צריכות להיות בין בלאט ובין ותתקע, ובזה הוסר כל הקושי שהתקשו המפרשים בבאור פעל צנח כאן, וספור המעשה הוא טבעי: יעל באה אליו בלאט ותצנח ארצה ותתקע את היתד. (אך אולי באמת כמו נעץ). [ואולי הכונה: ותמחץ, כבשירת דבורה: ומחצה וחלפה רקתו.]

4) [כלומר קמתי לצנוח מן היועצים המרפים את ידי וסוגרים את דרכי והחלותי לבנות את הבית (עזרא ד 3), ע"ב (הסלם דודזון).]

a) جنح

יל"ג ו, 16). — וביחי פעו', ״צָנוּחַ, כק' צְנוּחָה, ואמר הפיטן: צ נ ו ח ה בארבע פנות מחברה, קצך תלוי בתשובה וגם בנין הבירה (רי שמואל הסלימי, אקלקל בפלח, גנזי שכטר ג, 84). — ״וכפ"י, צַנַּח את פלוני, הוריד אותו, ואמר הפיטן: ציצת אדרת שער ילבש שר המגאל, צ ו נ ח ו ומורידו מבין כוכבים ושרת בפנואל (מנחם ברבי מכיר, אל אל שדי, יולי נחמו).

פע', ״צִנַּח—הוריד והשליך, ואמר הפיטן: ואתה צ נ ח מעבירי למלך וקוסמים ועוננים כפלשתים, ולהכרית מנחשים ומכשפים ודורשי אליל וחוברים מתים (רסע"ג, אכבי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלו).

״צְנִיָּה, צנייה [1]), ש"נ, — קערה, טבלה: ופעם אחת הלך בשוק של מוכרי בגדים לקנות צ נ י י ה של נחשת אחת ומצא שם הסרסורים שהיו מוכרים עזבון של סרים א' מסריסי המלך שמת ונכסיו למלכות ומצא שם צ נ י י א אחת גדולה שהעלתה תלודה עד שלא היתה ניכרת מן מראיה אם נחשת ירקרק או לבן וקנה אותה והביאה לביתו ומצאה כולה מקשה אחת זהב טהור וכו' (יוס' סמברי, סדר החכמים וקורות הימים, ניבויאר א, 161).

״צְנִים, ש"ז, מ"ר צְנִימִים, (Schiffs-)Zwieback; biscuit de mer; rusk: נוהג בדבור ובספרות.

״צְנִימוּת, ש"נ,—תכונת הדבר הצנום והיבש: והפירות (צריך לקחתם לרפואה כשהם) יותר מקשיים וכבדים כי אז הם יותר טובים, והגורל אינו מספיק עם ה צ נ י מ ו ת והשריפה אבל כשיהי' עם כבדות אז יותר משובח מאד (קאנון ג, א ו).

צָנִין [2]), ש"ז, מ"ר צְנִינִם, צְנִנִּים, — הברזל החד שבקצה החץ והרמח וכו', היה הדבר לצנינים בצדו של פלו', הציק לו הדבר: ואם לא תורישו את יֹשְׁבֵי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם וְלִצְנִינִם [3]) בצדיכם (במדי לג כה). והיו לכם (הגוים אשר יותרו בארץ) לפח ולמוקש ולשטט בצדיכם וְלִצְנִנִים בעיניכם (יהוש' כג יג). — ובספה"א: ולפניך כושית מבנות חם, לובשת מעשה פחם, ולבה לחיל הקור יכעס ויחם, והילה בחילו נלחם, עד תביא בלבו מרשפיה צ נ י נ י ה, וחצי שנוניה (ר"י חריזי, תחכ' ה, 65). והיה בתוכם אור הבזק, הנערץ והחזק, זהב המזוקק, אשר בלבו כל חק מחקק, מרביץ שבים הענק בפניניו, ומפיל נפיל הענק ב צ נ י נ י ו (שם עז, 160). כאלו הוא (הנֵץ) מביט בשני פנינים, ונושך בשני צ נ י נ י ם, וחופש בשני חצים שנונים (שם לג, 265). — ואמר הפיטן: שריג זד שעיר טרם עמד, סקרת כי למוקש ו ל צ נ י ן יעמד (ר"א קליר, אז מאז, קרוב' שקלים). למתי זרוע אל יהי מאנוש פחדי, ועשו וישמעאל צ נ י נ ם אלי צדי (ר"י הלוי, למתי, רשות, דיואן ג, 41). — ואמר המשורר: או תפרשי צצים נחשים ישבו בינות הדסיך ושושניך, או תרבדי להם חטבות תמלאי אתם בשביך וב צ נ נ י ך (רמב"ע, ענק חבי, ברודי, קנא—קנב). אני חבר מחבר הפנינים, ומאמרי בלב צרי צ נ י נ י ם (ר"י חריזי, תחכ' כו, 236). — ואמר המליץ: ודע כי בין פחים תהלך ועל צ נ י נ י ם תצעד (נ"ז, נ"ש ט יט).

---

[1]) [ע"פ הערב' צִינִיָּה a).]

[2]) עי' הערה הבאה.

[3]) רב בעלי המלונים והמפרשים, בפרט החדשים, מפרשים מלה זו במשמ' קוץ, אך אין לזה יסוד לא בהמסורה ולא בחקירה הלשונית. הראשון שפרש כך הוא ריב"ג, שתרגם שוכ בערב', מלשון צְנִים, שפרש במשמ' זו. אבל גם לזה אין יסוד, עי' הערה לערך א. צֵן צְנִים. את פרושו של ריב"ג קבלו רש"י ורד"ק, והסכימו לזה המפרשים שבאו אחריו, ואחריהם גם החדשים, אך התרגומים הקדמונים לא פרשו ככה. תרגי' השבעי' תרגם βολίδες, והוא כמו רמח, חץ. וכך גם פשי' לוליתא, במשמ' זו. מעקילס לא נשמר לנו כלום, ויונתן תרגם מ ש ר י י ן מ ק פ נ כ ו ן, ולא נתברר היטב כונתו, עכ"פ לא במשמ' קוץ, וגם רש"י, שבפרשת מסעי פרש בענין קוצים חזר בו בפרושו ליהוש' ופרש במשמ' מחנה, ובמשמ' מגן וצנה. וכן מפקפק בזה ראב"ע. ולכן יותר יש לסמוך על תרג' השבעים, ובפרט לפי הפשיטי' שתרגמו בלוליתא, והוא הברזל החד שבקצה הרמח והחץ. ובמשמ' זו יש לה להמלה צנין אח בערב', והוא השם נצל a), שפרושו הוא: חדידת אלשהם ואלרמח ואלשיף, ובעברי' ברזל החץ, הרמח והסיף. ורגלים לדבר כי בעברי' נבחרס השרש צנל במקום נצל, אך בהיות שצרוף צנל לא היה רצוי בעברי' כמו גם בערב', שאין בה צרוף זה, נשתנה והלמד בנון — במקום צנל — צנן וכך נתהותה המלה צנין במקום נצל, נציל.

---

a) صينيّة

a) نصل

ב. ***צְנִין,*** ח"ז, מ"ר צנינים. — מים קרים, צוננים: קרות קריחה, קפוח קפיחה, שפוך צנינים על מאן דעדי ליה [1], נפל ביתיה על מאן דרויח עליה (ר' ינאי, ירוש' שבת כ ה).

צְנִינוּת, ס"נ, — תכונת הדבר הצונן, הקר: והא דאמרינן בפרק כירה דשרי חם לתוך צונן יש לומר כיון שאינו מבשל אלא כדי קליפה הואיל והצונן של מטה מים שהוא דבר המתערב אינו יכול להתבשל מחמת צנינות המים וכו' (תוס' פסס' מ:, ד"ה האילפס).

צְנִיעוּת, ס"נ, — תכונת הצנוע, Keuschheit, Bescheidenheit; chasteté, modestie; chastity, modesty: הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך היום בידי במערה ואמ' להרגך, ואחוס אין כתיב כאן אלא ותחס עליך, צניעותך חסת עליך (ירוש' סוכה ה ד). ובי דרכו של בועז לשאול בנערה וכו' דבר צניעות ראה בה (שבת קיג:). דלתות היכל לצניעות בעלמא הוא דעבידן (ערוב' ב:). אילמלי לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה וכו' (ר' יוחנן, שם ק:). בשכר צניעות שהיתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיה בו בשאול זכה ויצאת ממנו אסתר (ר' אלעזר, מגי' יג:). חדר מצוה צניעות (דא"ז ה). עד שלא עמד אהל מועד דבר עמו בסנה וכו' וכיון שעמד אהל מועד אמר יפה היא הצניעות שנאמר והצנע לכת עם אלהיך. הרי הוא מדבר עמו באהל מועד (מד"ר במד' א). גלי צמתך, פרשי צניעותך, זה המלך שנתון לפנים משבעה קנקלין (שם שה"ש, מלאוכי). שאין לך חביב לפני המקום מן הצניעות (פסיק', אחרי נשוי פסע, קפה.). — **וּשְׁעַת הַצְּנִיעוּת**: אמנו שרה היתה צנועה יותר מדאי, אמר לה אבינו אברהם, אין זו שעת הצניעות אלא גלי את דדיך כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות נסים (שם ברא' נג). — ובסהמ"א: וגם ואת הפלגית קיבלה עליה להנשא לזה פלי לכבדו ולשרתו בצניעות ובטהרת ובנקיות (נוסח כתובה ירושלמית, סריד מעיר ג). והמנע ממושבות המאכל והמשתה והשחוק עם השמירה מכל מה שיביא להסרות האל בחברתם ויוצא מגבול הצניעות ומסורת המוסר והדומה לזה (ר"י א"ש, חו"ה, הפרישות ה). וחשוב באחריתך ושמור מוסרך וצניעותך (הוא, שם שם). וכבר ספרתי לך מה שעושה החסיד בזמננו זה, והיאך אתה סבור שהיה בזמן ההצלחה ההוא, ובמקום האלהי, ובתוך העם ההם, ששרשם אברהם יצחק ויעקב. והם סגולתם, מוטבעים על הצניעות אנשים ונשים וכו' (הוא, כוזרי ג כא). צניעות גדולה נוהגים תלמידי חכמים בעצמן, לא יתבזו ולא יתגלו וכו' (רמב"ם, דעות ה ו). וכל מחיצה שאינה עשויה אלא לצניעות בלבד אינה מחיצה (הוא, שבת טז טו). בכל מקום דעה את בוראך אפילו במקום שאסור להרהר בדברי תורה, כיצד דעהו, בצניעות (ס' חסידים התתקסעד). עזרא תיקן שתהא האשה חוגרת בסינ' בתוך ביתה משום צניעות [1] (סמ"ג מ"ע מח, קמב:). אבל חייב אדם לספר שבח אדם צדיק וכשר ועניו ומופלג בצניעות ומוחזק בעיני הכל שהוא בשר והגון (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 362). דרך ארץ אדם עם אביו ואמו יאזין וישמע לעצתו וכו' ויהיה דיבורו עמו בבושה ובצניעות (שם שם, 446). לעולם ישתדל אדם להיות צנוע ועניו, וירגיל תמיד את עצמו ללכת בדרכי החכמים, בצניעות ובענוה (שם שם, 499). המדה הטובה אשר בה יתפארו גדולי הדור וכו' היא המדה המביאה את האדם לידי יראת חטא, צניעות ופרישות וקדושה אשר כלם באבני הבושת הוסד יסודתם (מעדני מלך, בספרו של Hyde, Mandragorias seu Historia shahiludii II, עמ' 30). אמר אריסטוטלי כי הצניעות אינו טבעי כי אם רצוניי ודתיי (יוסף הכהן, מליצ גנולות ג ז). — ואמר המשורר: אשר הרבו חסדים עד שחקים, ומתנות כמו פורשי מעונים, באר דרדר וכושר עם צניעות, ויושר לב כאיתני המונים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 75). פרם כלתה ושפתיה נאלמו, כי גדר הצניעות

---

[1] [הכונה: הוסף רע למי שרע לו, והוא קרוב ללשון הכתוב: מעדה בגד ביום קרה (משלי כה כ). ובקטע של אפשטין: שַׁפּוּך צנינים על מַן דעַרֵי ליה נפל בייתיה דרייה עלוי, ועי' הערת ליברמן ב„הירושלמי כפשוטו" למקום.]

[1] [ושתהא אשת חוגרת כסינר משום צניעותא (ב"ק פב.).]

פרצו מליה, ממכסה בושה פניה רעמו, ובחסות חדרה חיש נעו רגליה (יל"ג, אהבת דוד ומיכל ג, שירי יל"ג ג, 38). אלו לצניעות נתן דם ועצמות, ובשר ועור קרם מלמעלה עליה, לשבת בדמות אדם עלי אדמות, היה לה תאר בת שוע ופניה (הוא, קוצו של יוד ג, שם ז, 9). וצעיף הצניעות על טהר פניה, תשביע הוד קולה תשפיל עיניה (הוא, הבת השובבה, שם ה, 50). מני אז צניעות בת ישראל הדלה, וכבוד אביה לארץ חללה (שם שם, 51).

א. צָנִיף [1], ש"ז, סמי' צְנִיף, מ"ר צְנִיפוֹת, — בגד יצנף אדם על ראשו, כמו מצנפת, לאנשים ונשים: ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשביסים (של בנות ציון) וכו' הגלינים והסדינים וְהַצְּנִיפוֹת והרדידים (ישע' ג יח-כג). ואמר ישימו צָנִיף טהור על ראשו (של הכהן הגדול) וישימו הַצָּנִיף הטהור על ראשו וילבישהו בגדים (זכר' ג ה). — ולדמיון דבר של כבוד ותפארה: והיית עטרת תפארת ביד יי' וּצְנִיף [2] מלוכה בכף אלהיך (ישע' סב ג). — ולדמיון דבר יקר לאדם: צדק לבשתי וילבשני כמעיל וְצָנִיף משפטי (איוב כט יד).—ואמר בן סירא: מיושב כסא לגבה עד ליושב עפר ואפר, מעוטה צניף וציץ ועד עוטה שמלת שיער (ב"ס גני' מ ד). —ובספה"א: השמש צניף מראשותי, והכוכבים ישקו מרגלותי (ר' י' חריזי, תחכ' מו, 373). — ואמר הפיטן: ספקו נופים [3] קדקדך כנגדר צניפך (רסע"ג, הקרבה שפתי, סליח' ח"ב, סדור רסע"ג, שכד). יחלי אימה כי קם ללבוש נקם וחמה כצניף יחבש (רמב"ע, אין כפי, סעה"ס 76). החסד אפפם וצניף כבודו צנפם (ראב"ע, פעם, אגר 59). צניף כבוד באל מצפה כי הוא מנת חלקו וחבלו (הוא, אזכירה, סדר עבודה, שם 233). — ואמר המשורר: אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, או אי צניפי מהללם צנפו איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, סעה"ס 164).

ב. צָנִיף, ש"ז, — כמו סָנִיף בהשאלה, חבור של קטן לגדולים למנין עשרה או לברכת המזון:

1) בערב' נציף[a] ? [גם במשמ' מכסה הראש.]

2) הכתיב: וצנוף.

3) [המצרים.]

a) نصيف

אבל עושין אותו צניף לעשרה (מחזור ויטרי, 50). (קטן) וספר עושין אותו צניפין (שם 51). ועי' סָנִיף, 4125.

א. צְנִיפָה, מ"ר צְנִיפוֹת, עי' צָנִיף.

ב. *צְנִיפָה, ש"נ, — פעלת הצונף והחובש מצנפת: הך של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול להלמה מפני הציץ אלא שצנפה מלמעלה צניפה בעלמה (פענח רזא עפ"ה, פלוס אמסט', לז.).

ג. *צְנִיפָה, ש"נ, — פעלת הסוס הצונף ומשמיע קול צהלה: קול התרנגול מיקריא תקיעה ולסוס צניפה ולחמור נעירה (תוס' ר"י הזקן, קידוש' כז:).

***צְנִירָה**, צִנִירָה, צִינִירָה [1] ש"נ, — כמו א. צִנּוֹרָה: צינירה טהורה העשוי כמין אשכול וניפרק טהור (מדב"מ כלים יא י). הטמאים שבעגלה וכו' הסומך והמחגר והתמהויות והענבול והצינירת ומסמר מחבר את כולה (שם שם יד ז).— ובספה"א: ואם נמצאת גרעינית או צינירה בושט ידחים בפי סכין למטה או למעל' וישחו' וכו' (הלכ' פסוק' לתלמי' יהודאי גאון, 135). נזם העשוי בקדרה מלמטה ובעדשה מלמעלה ונפסק, הקדירה שלו מקבלת טומאה בפני עצמה וכו' והצנירה שלה שהיא נכנסת באוזן או באף אינה מקבלת טומאה בפני עצמה (רמב"ם, כלים ט ג). אלו כלי מתכות המתטמאות בעגלה, העול של מתכת וכו' והענבול והצנירת וכו' (שם י ה).—ועי' א. צִנּוֹרָה.

***צַנִּית**, ש"נ,—סל, תרמיל [2] וכדו': לאחד שהיה לו מקל וצנית, עמד וסיגל וקנה לו צאן ונכנסו זאבין ובקעים, אמר אותו הרועה אהזור לאותו

1) [צִינִירָה, כך הכתיב והנקוד במשני' מנק' כת"י פרמה בכלים (יא י; יג ז) ובכ"י שבבודליאנה; ובקטע המובא REJ Avril 1887, עמ' 274 ממשנה פרה (יב ט): צְנִירָה, וכן, צנירה, כותב הרמב"ם במקום צנורא, צִנּוֹרָה שבדפוסי המשנה.]

2) [כך לפי הענין, וכתב מ"כ: וצנית הוא כמו צינייתא דבבל דפרק אין עומדין ופרש"י דקלים וכו' ונראה שפירש סל כמו צנא מלא קרא ור"ל שהיה לו מקלו ותרמילו שממנו היתה לו פרנסתו בצימצום, ע"כ.]

סקל ולאותה צנית (רבי יהודה ברבי פיזון, סד"ל היכה, פרשה ליון).

***צִנִּית,** ש"נ,—מחלה ממחלות הרגל [1]: יוצאין בסלע שעל הצנית (שבת ו ו). מעשר שני אין נותנין אותו לא על גבי ציצית ולא על גבי זוזות (תוספת' מע"ש א ג).

צנם [2]), ממנו *צָנִים, *צְנִימוּת, צְנֹם [3]), *צְנֻמָה, *צִנָּמוֹן.

צָנֹם [4]), ת"ז, נק' צְנֻמָה, ת"ר צְנֻמוֹת, — שבלים צנמות וכיוצא בזה, שאין בהן הרבה גרעינים, unfruchtbar; sterile: וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד מלאת וטבות והנה שבע שבלים צנמות [5]) דקות שדפות קדים צמחות אחריהם (בראשי' מא כב-כג). — ובתוה"מ: פת צנומה, יבשה וקשה: פת צנומה בקערה מברכין עליה המוציא (רב חייא בר אשי, ברכ' לט.).—ובספה"א: ואזעק בקול מרה אהה היום לא טעמתי מאומה, והלילה לא אוכל כי אם פת צנומה [6]) (ר"י זבארה, ס' שעשועים, בריל, יין לבנון, 13).—*ובמשמ' לחם שהיה יבש ונתרכך ע"י טבילה במים: נותנים הלחם בתוך מים רותחים המוצקים בקערה או שנותנים תחלה הלחם ויוצק עליו הרותחים עד שנימוח ויהי צנום (האשכל, נע"י וסעודה) [7]). — *ובמשמ' כחוש ורזה: והצנונות צנומים בחושים, והקשואים כיחם אבותיו מרים וקשים (ר"י חריזי, תחכ' מו, 358).

---

[1]) [בירושי' (שבת ו ח) מתבארת צנית: פודגרת, ובבבלי (שבת סה.) מאי צינית, בת ארעא, פרש רש"י: מכה שהיא תחת פרסת הרגל. ואמר הרי"ף (הלכות, שבת לח:): פי' בלשון ישמעאל פצה אלארץ'. וכתרופה למחלה זו היו שמים מטבע (סלע) מתחת לכף הרגל (עי' Preuss, עמ' 191), ומכאן החליפוה בערב' סלעא שהוא שם מחלה בערב'. וכן אף הרמב"ם (פרוש המשניות, שבת ו ו): צינית חולי הנקרא בערבי סלע"א וחכמים קוראין אותו בת ארעא לעיבי חלטיה וקושי עצמה.]

[2]) לא נתברר מקורו. [3]) [ועי' א. ב. צַן, הערות.]

[4]) עי' הערה הבאה.

[5]) בעצם ספור החלום למעלה (פסוק ו) אין מלה זו, וכן אין תרגום לה בתרג' השבע' ולא בפשי'. מעקילס לא נשאר כלום, ואין לדעת אם היתה בנסחתו או נאבד תרגומה.

[6]) [בהוצ' דירזון (עמ' 41): חרבה.]

[7]) [השוה גם ספר האשכול א הוצ' ש. וח. אלבק עמ' 68 והערת ת. אלבק שם.]

וישא (בן המלך) עיניו וירא שני אנשים נחבאים מפניו האחד פניו צנומות ועיניו אדומות (אברהם בן חסדאי, בן המלך והנזיר ו). צנומי פנים נחדלי תואר (פפנהיים, ראה עה"ם, וישב, המשט', כב). — *ובהשאלה, ענינים רוחניים צנומים, קלושים ודלים: ובדורו היה רבי יצחק בן חלפון וקצת שיריו חזקים, וקצותיו צנומים דקים (ר"י חריזי, תחכ' ג, 40). ראוי למשורר להיות עניני שירו חזקים וכו' פן ידמה למשוררי שנער אשר עניניהם צנומים דקים, וממליצה טובה ריקים (שם יח, 183). ויועצו להשיב על חבורו דברים רקים, ועניניה צנומים דקים (שם מו, 352). — ואמר המשורר: דבריו חזקים לבות תרדים ומלתו לכל כושל סקימה, ופרי יעשו גטעי חסדיו ונדבת כל כשבלת צנומה (רמב"ע, שירה לבסה, סעפ"ם, 67). עלי דוד אין ערוך אל אהבתו ולא נמצא דמותו על אדמות, אשר צמחי ידידותיו מלאות וצמחי כל ידיד בלתו צנומות (ר' משה זכות, לקו"ק פז).

***צְנֹם,** צונם, עי' צְנֻמָה.

***צְנֻמָה,** צונמא [1]), ש"נ,—כמו צחית סלע, אבן קשה: לא יטיל אדם מי רגלים בכותלו של חבירו אא"כ הרחיק ג"ט ומאבנים טפח ובצינמא [2]) מותר (תוספת' שם א ד). א"ר פפא בר שמואל באבנים מקורזלות, ראויות לכותשן וכתישה ביום טוב מי שרי, ראויות לכותשן כלאחר יד בצונמא, צונמא בר זריעה, צונמא מלמעלה ועפר תיחות מלמטה (פסח' מז:). הכא במאי עסקינן דמפסיק צונמא וכו' אי הכי אימא סיפא היו שרשיו יוצאין בתוך של חבירו מעמיק להן שלשה טפחים כדי שלא יעכב המחרישה ואי דמפסיק צונמא מאי בעי התם, ה"ק ואי לאו צונמא והיו שרשיו יוצאין

---

[1]) [וכן בארמ' שבתו"ם ובסורי' צונמא.]

[2]) [כך בדפוס' וכן מובא בבבלי (ב"ב יט:), ובהוצ' צוק"מ כש"ס: ובצינן. וכן מובאים דברי התוספתי בירושי' ב"ב (ג ח) בנוסחה: תני בצונם מותר והיך אמרין ר' יוחנן נפק מכנישתא ושפך מים לחורי תרעא ולא ידעין אי משום דהוה צונם ואין משום דהוה בית צער ולא הוה יכיל מסובר, ע"כ. ונראה שהחליפו המעתיקים מלת צונמא כצונן, צונים, ובכוון זה כתבו אף שפך מים כמקי' הטיל מים (עי' ר"ם לבבלי ב"ב יט ו). ועי' גם בבלי שם. על כל פנים אין צֹנָם בא במלה עברית.]

לתוך של חבירו מעסיק שלשה טפחים וכו' (ב"ב יח.). אין עושין משקלות לא של בעץ לא של אבר ולא של גיסטרון ולא של שאר מיני מתכות אבל עושה הוא של צונמא ושל זכוכית (ת"ר, שם פט:). תנא אם היה סלע יחידי אפי' כל שהוא אין נמדד עמה וכו' בעי רב אשי עפר מלמטה וצונמא למעלה, עפר מלמעלה וצונמא מלמטה מהו (שם קג:). איזוהי בתולת קרקע, כל שמעלה רשושין ואין עפרה תיחוח, נמצא בה חרס בידוע שנעבדה, צונמא הרי זו בתולת קרקע (ת"ר, נדה ח:). אמר להם הסתכלו באבנים ובצרורות שלה אם של צונמא הם הם שמנים, אם של חרסית הם רזים הם (מד"ר במד' טז).

***צִנָּמוֹן,** ס"ז,—מכת התבואה המוציאה שבלים צנומות, Unfruchtbarkeit; stérilité; sterility. ואמר הפיטן: הושענא וכו' אדמה מארר וכו' לב כרזון, שבלת מצנמון, תבואה מחסיל (כ"א קליר, אדמה מאכל, הושענ"א).

א. צנן, ממנו צנין, ב. *צנן.

ב. צנן, ממנו א. צנה.

ג. צנן, ממנו *צן, ב. צנה, א. *צנן.

ד. *צנן, ממנו *צנון [1]).

א. *צָנַן, ס"ע,—צנן הדבר או האדם, נעשה קר, נעשה לו קר, sich abkühlen; se refroidir; to cool down: נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור ואת המים היפים ברעים בשביל שיצנו [2]) (שבת כב ד). דרכה של אש שאם קרב אדם אצלה נכוה רחק ממנו צנן [3]) (מכי', בחדש ז). מעתה אפי' רותחין יהו אסורין מאחר שדרכן לצון [4]) (ירוש' ע"ז ה ג). כל שהיום עולה הוא רותיח וכו' כל שהיום שוקע הוא צונן (מד"ר בראש' יט). — ובהשאלה, נתקררה תאותו: חמורה שהיא תובעת זכר מרביעין אותה שלא תיצן [5]) (ר' יודה, ירוש' פסח' ד ח). ואני מתירא שמא תיצון (החמורת) ותמות (חייא בר אדא, מד"ר בראש' כ). — ובינ' פוע' צוֹנֵן [1]), קר, וגם בלי שם עצם במשמ' תבשיל קר, מים קרים וכדו': הלוקח מן הנחתום מעשר מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה אפי' מטפוסין הרבה (ר' מאיר, דמאי ה ג). הביאו סילון של צונן לתוך אמה של המים (שבת ג ד). מיחם שפינהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו (שם שם ה). נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור וכו' ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו (שם כב ד). מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן; אבל רוחץ כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שם שם ו). כיצד מפרישין חלה בטמאה ביום טוב וכו' ר' יהודה בן בתירא אומר תטיל בצונן (פסח' ג ג). תפח (הבצק) תלטוש בצונן (שם שם ד). היה מסרב בחבירו שיאכל אצלו אמר קונם לביתך שאיני נכנס טיפת צונן שאיני טועם לך, מותר ליכנס לביתו ולשתות ממנו צונן, שלא נתכוון זה אלא לשום אכילה ושתיה (נדר' ח ז). קומקום שניקב ועשהו בזפת ר' יוסי מטהר שאינו יכול לקבל את החמין כצונן (כלים ג ז). הביאו לפניו דלי של צונני (תוספת' ברכ' ד יד). נכנס ביום טוב ומזיע ויוצא ורוחץ בצונין (שם שבת ג ג). קונם לעיר שאנו נכנס ולטיפת צונן שאני טועם מותר ליכנס ולרחוץ צונן ואסור לאכול ולשתות (שם נדר' ד ט). כלי כסף משתמש בהם בצונין אבל לא בחמין מפני שמשחירין (שם ב"מ ג כג). דברים שבידוע שנשתמש (הגוי) בהם כגון הכוסות והצלוחיות מדיחן בצונן וכו' (שם ע"ז ח ג). ר' יוסי בר' חנינא ראו אותו טובל אם לקירויו לא ידעין, אם להקר גופו שאין רחיצת צונין [2]) רחיצה לא ידעין (ירוש' ברכ' ג ז). צונין שנעשו חמין מותרין (שם תרומ' ח ה). אין משתמשי' לא בחמין ולא בצונין (שם שבת ג ח). נראין דברי' בדבר שדרכו לבוא בצונין אבל דבר

---

1) [עי' שם הערה.]

2) [מנק' שֶׁיִּצַּנּוּ ע"ם יִתַּמּוּ.]

3) [בספרי (דבר' שמג): צונן.]

4) [נ"א לָצֹן.]

5) [ועי' גם הפע' והתפ'.]

1) [המעתיקים כתבו אף צונין, הואיל וראו בזה מ"ר של צון, וכן בא אף מים צונין, צונים במקום צוננין, צוננים.]

2) [בנוסח הגניזה (מו"ק ג ס, סרידי ירושלמי, 201): צונים.]

שדרכו לבוא ברותחין וכו' הוא מקנב (ר' אבהו, שם פסח' ד ד). עששות של ברזל היו מרתיחין אותן מערב יום הכיפורים ומטילין לתוך הצוננין כדי שתפיג צינתן (ר' יהודה, שם יומא ג ה). תני תנור וכירים חדשים אין סכין אותן בשמן ואין טולין אותן במטלית ואין חוסמין אותן בצונן[1]) בשביל שיתחסמו (שם מו"ק א ט). שאם כוייו על כף ידו וצבת וכו' או שהטיל עליו שלג או צונן[2]) במקום שאינו נראה חייב לרפותו (ר' ילמק, שם ב"ק ח ג). איזו היא שעה שהשמש חם וצל צונן, הוי אומר בארבע שעות (רב אחא בר יעקב, ברכ' כז.). אמרו להן המי טבריה והתירו להן את הצונן (ר"ש בן פזי בשם ריב"ל בשם בר קפרא, שבת מ.). רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן (שם מא.). נותן אדם חמים לתוך הצונן ולא הצונן לתוך החמין (בית שמאי, שם מב.). טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית מכל קילורין שבעולם (שמואל, שם קח:). זה (חמץ) תשמישו ע"י חמין וזה (יין נסך) תשמישו על ידי צונן (פסחי' ל:). כל הכלים שנשתמשו בהן חמץ בצונן משתמש בהן מצה חוץ מן בית שאור הואיל שחימוצו קשה (שמואל, שם שם). ילמדנו רבינו, בנשים זריזות או בנשים שאינן זריזות, בעצים לחים או בעצים יבשים, בתנור חם או בתנור צונן (ר' עקיבא, שם מח:). באו ושאלו אותו (את ר"ג), אמר להם בית המטבחים רותח או צונן, אמרו לו רותח, אמר להם לכו והטילו עליה (על הלטאה) כוס של צונן, הלכו והטילו עליה כוס של צונן וריחשה (שם פח:). בימות החמה וכו' כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין[3]) בימות הגשמים וכו' כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין (ר' נתן, שם לד:). זו (המחתה) חמה וזו (הכף) צוננת (יומא מז.). לא שנו אלא שנפל לתוך גריסין רותחין, אבל נפל לתוך גריסין צוננין והרתיחן נעשה כמי שהשבית ולבסוף פגם ואסור (שמואל, ע"ז סז.). דברים שנשתמש בהן ע"י צונן כגון כוסות וקיתוניות וצלוחיות מדיחן ומטבילן והן טהורין (ת"ר, שם עה:). אפילו נתכוונו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן, בצונן ומזגו לו בחמין (ערכי' טז:). הלומד תורה בילדותו דומה לאשה שהיא לשה בחמין, והלומד תורה בזקנותו דומה לאשה שהיא לשה בצונן (ר' נהוראי, אדר"נ כג). למלך שהיו לו כוסות רקים, אמר המלך אם אני נותן לתוכן חמין הם מתבקעין, צונן[1]) הם מקריסין (מד"ר ברא' יב). לבאר עמוקה מלאת צונן וחיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה (שם שם נג). דרכו של מלך להיות אוכל פת חמה, שמא צוננת וכו'[2]) (שם ויקר' לג). כשתראה אותי נותן רותחין הוי נותן צונין וכשתראה אותי נותן צונין הוי נותן רותחין (שם דבר' ג). שתה מן הכור הזה שמימיו זכין וצוננן (מד"ר קהלת, סמוך לגליך). ואייתי ליה תבשילים צוננים בשבתות ותבשילים רותחים בחולא (פסיק' רב', י' הדברות תליתאה, קכ:). —ובסהמ"א: מקום בית השחיטה צונן הוא (והזהיר, ויקר', י:). מפני שבחוצה לארץ יש מקום צונן ומתעכב האביב (קטעי בן מאיר, JQR NS V, עמ' 546). דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום או שמא פת צוננת של תשעת ימים (רש"י, ויקר' כד י). נוטל מן היין ונותן לקערת לתוך תבשיל צונן ואוכל אבל לא לתוך הקדרת אעפ"י שהיא צוננת מפני שהיא כבור קטן (רמב"ם, מעשר ג יט). אמבטי של מרחץ שהית מלאה מים חמין אע"פ שהוא כלי שני אין נותנין לה מים צוננים (לבוש, או"ח שיח יח). — וביני' סמוי ̈צִנּוּן, באותה משמ': וששאלתם מרחץ של גוי שלא פקקו נקביו מע"ש ומימיו משובים בשבת בצנור שהמים צוננים מתוכו ואותם מים צוננים מותר לישראל לרחוץ בהם בשבת ליכנס בבית חיצון לרחוץ בהם או לא (רב נטרונאי גאון, תשו' גאו', מילר, בית תלמי' ד, 151). — ̈ובמשמ' מי שנתקררה תאותו: אב לכל הצוננים, שהרי אשה בחורה שכבה אצלו ונצטנן ולא נגע בה (פרוש רש"י, דהי"א ב יח). —וברפואה ̈צְנוּנָה, מצב שהחולה מרגיש בו מזמן לזמן צנה וקר כמו צמרמֹרת: הקדחת והשחפת וצוננת:

1) [בנוסח הגני' (שרידי ירושלמי, 194): בצונים.]
2) [בנוסח הגני' (שרידי ירושלמי, 249): צונים, ובאותו פרק (הל' א) בנוסח הדפוס ציגים, עי' צַן.]
3) [עי' גם סד"ר (בכלא' ו) הוצ' תיאודור.]

1) [ס"א: צונין (עי' תיאודור).]
2) [בתנחו' (אמור כג): שמא צגינא.]

אשר תקדית ותרעיד יום אחד ותחדל יומים (אסף, 125).

—פִּע', *צִנֵּן, — צִנֵּן את התבשיל, המים וכדו', עשה שיהיו צוננים, קֵרר אותם: כוואו על ציפרנו ועל כף רגלו ולא רשם בו, טענו אבנים וציערו, הטיל שלג על ראשו וצִינְנוֹ, הרי זה נותן לו דמי צערו (תוכ', מס' דנזיקין ח). היו רותחין וצִינְנָן (ירוש' ע"ז ה ג). כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מְצַנְּנִין[1] לו גיהנם (רי חמא ברבי חנינא, ברכ' טו:). באן לחממה כהן לצַנְּנָה (רב פפא, שבת נג.). אמר לפניו (שר הברד), רבש"ע ארד ואצַנֵּן את הכבשן ואציל לצדיקים תללו מכבשן האש (ר"ש השלוני, פסח' קיח.). מה עשה הקב"ה, סירס הזכר וצִינֵּן הנקבה ושמרה לצדיקים לעתיד לבא (ב"ב עד:). אדם הראשון היה מיסב בג"ע ומלאכי השרת עומדין בגן עדן לקראתו וצולין לו בשר ומְצַנְּנִין לו יין (ר' יהודה בן בתירה, אדר"נ א). איקונין של אביו ראה (יוסף) וצִינֵּן דמו[2] (רב הונא בשם רב מתנה, מד"ר ברא' לם). כשהיתה המצרית לשה את העיסה ומסקת את התנור באין הצפרדעים ויורדין לתוך העיסה ואוכלין את הבצק ויורדין לתוך התנור ומְצַנְּנִין אותו ונדבקות בפת (שם שמות י). שחין למה בא עליהן, מפני ששמו את ישראל לחום להם חמין ולצַנֵּן להם את הצונן (שם שם יא).— ובסהמ"א: וצריכה שני כלים, אחד שמקטפת בו ואחד שמְצַנֶּנֶת בו (הלכי פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 16). צִנְּנְךָ (עמלק את ישראל) והפשירך טרתיחתך (רש"י, דבר' כה יח). אפה בו את הפת ולא צִנְּנוֹ, הפת אסורה בהנאה (רמב"ם, עכו"ם ז יג). וחמור או סוס הבאים מן הדרך ונתחממו ונתיגעו והאוכף עליהי והוא צריך להסירו מהם כדי לצַנְּנָם (לבוש, או"ח שה ט). — ואמר המשורר: ואל צד השמאל טחול לצַנֵּן יקוד הלב אשר חם שם יקנן (ר"י זכארה, בתי הנפש, טעטועים, אדזון, 165). ולו אתה בעת בא אז עמלק ועום חאל לצַנְּנוֹ בקירה[3] (עמנו', מחב' ח, 58).

—פֻּע', בינ' *מְצֻנָּן, מצונן,—מי שחלה ע"י צִנָּה: אחוות הדם והמעושנת והמְצוּנֶּנֶת ושאכלה הרדופני ושאכלה צואת תרנגולים וכו' מותרת משום טרפת ואסורה משום סכנת נפשות (חול' נ ה).—ובסהמ"א: שהמְצוּנָּן מקור צריך שיכנס במרחץ (פרוש אבן רשד על חרוזי אבן סינא). — ובמשמ' קר המזג, חסר תאוה מינית: אחאב איש מְצוּנָּן היה ועשתה לו איזבל שתי צורי זונות במרכבתו כדי שיראי אותן ויתחמם (רבא, סנה' לט:). — ובסהמ"א: בכל חומאי וכו' בכחו כשדמו חם כבחרותו, אבל זקן מְצוּנָּן וכו' (ערוך ערך חמא).

—הִפְעִ', *הֵצֵן, הצין, היצן, הִצְנִין,—א) כמו פִּע': ממלא אדם כוס מים ונותנו על הספל בין להחם הצונן ובין להצִין החמים (תוספתי שבת ג ח). הנכנס למרחץ מחים[1]) לו את הצונין ומְצִינִין[2] לו את החמין (שם ב"מ יא לג). שמו ישראל להחם להם את החמין ולהצְנִין[3] להן את הצונין, לפיכך הביא הקב"ה עליהן שחין (סדר אליהו רבה, מהד' איש שלום, פרק ח, 42). צנצנת אחת, לא אמרתי אלא כלי שמְצִיְּיִן[4] יותר מחבירו, ואיזה הוא כלי שמְצִיְּיִן יותר מתבירו, הוי אומ' זה כלי חרש (מדה"ג, שמות טז לג, הופמן, 179). — ב) ובמשמ' פ"ע, הֵצֵן כמו צָנַן, התקרר[5], ובהשאלה נתקררה תאותו: חמורה שתובעת זכר מרביעין אותה בשביל שלא תָצִין[6] (תוספתי מו"ק ב יא). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי, בא לו כארוכה חייב ובקצרה פטור, איזו היא קצרה שלו, יָצֵן (ירוש' הורי' ב ה). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי וכו' מה יעשה, רב יהודה בשם שמואל יָצֵן, לא הֵיצֵן, א"ר יוסי קורא אני עליו אל תקרב אל תפרוש (שם שם). יטוח ראשי אצבעותיו בכותל ויהא מֵיצֵן (בשם רב הונא, שם שם). תלה (יוסף) עיניו וראה איקונין של אבינו יעקב מיד הֵיצֵן[7] (רב הונא בשם רב מתנה, שם שם).

---

1) [בסדור רע"ג (סדר רב עמרם השלם, קד:) מובא: מְצַנִּין.]

2) [בסק"א (ירוש' הורי' ב ה): מיד הֵיצֵן, הִפְעִ'.]

3) [בהוצ' ברודי (עמ' רג): לצנן הקררה.]

---

1) [כך צוק"ם; ובדפוי: מחמין, ונכון.]

2) [כך צוק"ם; ובדפוי: ומצננן.]

3) [עי' לעיל פִּע'.]

4) [העיר רד"צ הופמן: אולי פי' שמצנן ובמכי גרי' שמציף.]

5) [כרגמת הִלְבִּין, הִשְׁחִיר וכדו', ובקצת מקומות אולי צ"ל הוצִי, יוצַן, בְּהָפְע'.]

6) [עי' קל וְהִתְפ'.]

7) [במד"ר (ברא' לח): וצִינֵּן דמו, עי' פִּע'.]

—הפעי, *הוצַן,—כמו קל, הוסר חמו, קררו אותו: נטל מסנה (מע״ז) עצים אסורין בהנאה, הסיק בהן את התנור אם חדש יותץ ואם ישן יוצן (ע״ז ג ט). תנור שהיסיקו בקליפי עורלה אם חדש יותץ אם ישן יוצן (תוספתי ערלה א ז). בין חדש ובין ישן יוצן (פסח׳ כו:).

—התפ׳, *הִצְטַנֵּן, — כמו קל, נעשה קר, וצוֹנֵן: בהמה שאחזה דם אין מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן (שבת נג:). משעה שגוזזין אותה (את הרחל) טומנין לה עזק בשמן ומניחין לה על פדחתה כדי שלא תצטנן (שם כד:). הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה (בשבת) אפילו בתקופת תמוז (שמואל, שם קכט.). אילמלא לא נצטננו הגחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתיירו משונאיהן של ישראל שריד ופליט (ר׳ שמעון חסידא, יומא עז.). מותר להצטנן בפירות (רב יהודה, שם עח.). חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן[1]) (ר׳ יהודה, מו״ק יב.). בשעה שכורעת לילד יריכותיה מצטננות כאבנים (ר׳ חנן, סוטה יא:). נס נעשה להם (לאנשי דור המבול) שנצטננו בצידי התיבה (זבחי קיג:).—ובספה״א: רב יהודה מצטנן בדלעת, רבא מצטנן בתינוק[2]) (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 23). וחשאי בנפשאי מבינתא דרישי עד מופרא דכרעאי, פירוש נצטננתי, מסתפינא דילמא סנכו לי מזכוותאי, שמאוד הייתי מצטנן ועושין לי נס שאנצל ומנכין לי מזכויותי (ערוך ערך חס). אישי כהן גדול עמוד והצטנן מעט[3]) על הרצפה כדי שלא תישן (רמב״ם, עבודת יוה״כ א ח). ומגדולי החכמים היו מצטננים בפירות הדלועים בקישואים ודומיה; (המאירי ליומא פרק ח דף עח, סע:). מוללין מלילות ביו״ט להיות רכות ומתקיימות סמוך לקלייתן באור וכשמצטננות מתקשות ומותר למלול ביו״ט (ספר היסר לר״ת, חלק סו״ת לז). שמא כשירצה להטמינו (את המאכל) ימצא קדירתו שנצטננה וירתיחנה תחילה קודם שיטמננה כדי שתשמור חומה עד למחר (לבוש, או״ח רכז א).

ב. *צָנַן, קל לא נמצא.

---

1) [עי׳ גם קל והפע׳.]

2) [כתלמי (יומא עח.) כארמי.]

3) [במשנה (יומא א ז): והפג אחת.]

—הפעי, *הִצְנִין,—דקר בצנינים, בקוצים, ואמר הפיטן: נכחו אם יזין לשוטט ולהצנין (ר׳ שמעון בר יצחק, אמהות, ברכת כיסוחין, מחזור ויטרי, 596).

צנע

צנע[1]), ממנו *הַצְנֵעָה, צָנוּעַ, *צְנִיעוּת, צָנֵעַ, *צְנִעָה.

צָנַע, קל לא נמצא במקורות הקדומים, ועי׳ צָנוּעַ.

—הפעי, הִצְנִיעַ, — הִצְנִיעַ לכת, הלך בִּצְנִיעוּת, בענוה ושפלות, בהכנעה: הגיד לך אדם מה טוב ומה יי׳ דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד וְהַצְנֵעַ לכת עם אלהיך (מיכה ו ח).—ואמר בן סירא: אביעה במשקל רוחי ובהצנע[2]) אחוה דעי (בֿ״ס גני׳ יו כה). מלל שב כי הוא לך והצנע שכל[2]) ואל תמנע שיר (שם לה ג). — ובתו״מ: והיו מטרוניות באות ונושקות עפר רגליה של שרה ואומרות לה עשי מצוה והניקי בנים שלנו, והיה אברהם אבינו אומר, שרה, אין זו שעה של הצנע[3]), קדשי שמו של הקב״ה ושבי בשוק והניקי בניהן (פסיק׳ ר״כ, סוף אסיס, בוכר, קמו:).—*והִצְנִיעַ עצמו, במשמ׳ זו[4]): מה כלה זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה[5]) ואין אדם מכירה וכשבאת ליכנס לחופתה היא מגלה פניה וכו׳ (רבי שמעון בן לקיש, מד״ר שמות מא). אשה שהיא מצנעת עצמה אפי׳ היא ישראלית ראוית היא שתנשא לכהן (שם במדי א). מהו פי החירות. מקום קבוע לזונות היה, לפי שהצניעו עצמן ביציאתן ממצרים נקרא פי החירות (שם שם כ). — *והִצְנִיעַ את פלוני מן העין, הסתיר אותו: אמר הקב״ה (ליוסף) אתה הצנעת לאמך מן העין, והגבהת את עצמך, אני פורע לך ומגביהך (שם ברא׳ פ). — *והִצְנִיעַ דבר, שם אותו הצדה לשמירה, שמר־

---

1) רק בעבר׳ במשמ׳ זו. לפי דעת בַּרת (Wurzeluntersuchungen, עמ׳ 41-42) בערב׳ צ׳רע a) במשמ׳ הכנעה, שפלות.

2) [כנראה עפ״י משמ׳ השרש צנע בארמ׳ וביחוד בסורי, שהוא לשון חכמה וערמה: ובהכמה אחוה דעה, והערם שכל. ובגליון לבת במק׳ שכל, ואינו נראה.]

3) [במד״ר (ברא׳ נג) ובפסיק׳ רב׳ (כי פקד ה׳ את חנה, קמ.): צניעות.]

4) [עי׳ בהערה הבאה.]

5) [ויש בזה גם ממשמ׳ מסתירה עצמה מכסת פניה.]

---

a) ضرع

אותו לזמן אחר, zur Seite legen, aufbewahren; : mettre à côté, conserver; to put aside, keep: המוצא פירות בדרך ונטלן לאוכלן ונמלך להצניע לא יצניע עד שיעשר (דמאי ג ג). כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו, הוציאו בשבת חייב עליו חטאת (שבת ז ג). ולא אמרו כל השיעורין הללו אלא למצניעיהן (ר' שמעון, שם ח א). ציפורת כרמים בין חיה בין מתה כל שהוא, שמצניעין אותה לרפואה (שם ט ז). אף המוציא חגב חי טמא כל שהוא, שמצניעין אותו לקטן לשחק בו (ר' יהודה, שם שם). המצניע לזרע ולדוגמה ולרפואה והוציאו בשבת חייב בכל שהוא (שם י א). המצניע את החבית שלא תשבר או שכפאה על פיה על מנת לנגבה למלאות בה כשר (פרה ז ח). כל שאין כיוצא בו כשר להצניע והוכשר לו להצניעו והצניעו ובא אחר והוציאו הרי זה חייב (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' שבת ח ז). אגוז וצרור והוא נוטלן ומצניען ומביאן לאחר זמן גוזלו גזל גמור (ירוש' מע"ש ד ד). שכן עני חופרן גומא להצניע בה פרוטותיו (ר' ירמיה, שבת קב:). — יוה׳ניע את הקוץ והזכוכית, סלקם הצדה׳ הטמינם, שלא ינזקו בהם בני אדם, וכדו׳: המצניע את הקוץ ואת הזכוכית והגודר את גדרו בקוצים וכו, (ב"ק ג ג). חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן ומעמיקים להן ג׳ טפחים כדי שלא יעכב המחרישה (ת"ר, בבלי שם, ל.). —ואמר הפיטן: טרחה ויהבה עליך משלכת, יראתך סמכת בהצנע לכת (ר' יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, סעה"ס 15). —ואמר המשורר: כן אלך לי הצנע, השלך יהבי על אדני שחק, חושב בני תבל כמר ובשחק (כהנת אברהם א לח עו).

—הפע׳, *הֻצְנַע, בינ׳ מֻצְנָע, מוצנע, —מי שהֻצְנִיעוּ אותו: ואהיה אצלו אמון וכו׳ אמון פדגוג, אמון מכוסה, אמון מוצנע (ר' הושעיא רבה, מד"ר בראשי׳ א). מלמד שהיו מוצנעים עמהם מיטות יעקב אבינו (ר' לוי, שם שה"ש, עד שהמלך). —ומקום מֻצְנָע, נסתר: אם היתה (החבית) מונחת במקום תורפה יניחנה במקום המוצנע ואם היתה מגולה יכסנה (ר' אליעזר, פרומ' ס מ). אם היתה מונחת במקום מוצנע יניחנה במקום תורפה ואם היתה מכוסה יגלנה (ר׳ יהושע, שם שם). המסלת קב או קבים לסאה לא יאבד את השאר אלא יניחנו במקום המוצנע (שם יא ה). מחולל על המעות נוטל תרומה ותרומת מעשר ומניחה במקום המוצנע (תוספת' דמאי א ח). — ואמר הפיטן: אבן שתיה, בית הבחירה, גרן ארנן, דביר המוצנע הר המוריה והר יראה (אבן ספית, הושענות).

—פעי׳,*צִנֵּעַ, —צִנֵּעַ את פלוני, הכריחו לְהִצְטַנֵּעַ [1]: מי הוא זה שבא לרדותינו בתוך ביתינו וכו׳ מי הוא זה שבא לצנעינו בתוך ביתינו (רבי, ירוש' ביצה ה ב).

—קל, *צָנַע, — הֶחְבִּיא, הסתיר, ואמר הפיטן: על חטא שחטאנו לפניך בלצון אנא צְנָעָה תחתית דיוטה (יום כפורים, סליחי׳ ספר׳ יוה"כ)

—נפע׳, *נִצְנַע, — הסתיר עצמו, התחבא: עד האידנא קודם פתיחת החלונות כשאתה בחצר הייתי צריך להצנע מסך וכשהיית בבית לא הייתי צריך להצנע (רגמ"ה, ב"ב נט:). — וכמו הפע׳, הֻצְנַע, הסתר, נגנז, ואמר המשורר: נלכד מעון קדש וארון נלקחה אוי אוי ולוחות הברית נצנעו (יעקב פרלאנטים, קינה, הוס׳ למחק ספסים, תק"ב, 98).

—התפ׳, *הִצְטַנֵּעַ, —החביא והסתיר עצמו [2]: כי ראיתי שאיש נפנה לפני האשה ואשה לפני איש ולא מצטנעים זה מזה (שכל טוב, בראש׳ כ יח). ומה שפסק ראב"ן שאם יש מקום בחצרו שיכול להצטנע שם אינו יכול למחות, יש להשיב וכו׳ (מרדכי, ב"ב סי׳ תעה).

*צְנְעָה, צנעא, צינעא [3], —דרך צניעות, מקום סתר. וכפרט עם ב היחס, בִּצְנְעָה, בנגוד אל בפרהסיא, heimlich; en secret; secretly: לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד ומה שמשייר יניחנו בצינעא כדי שלא יהא צריך בריקה אחריו (פסח׳ א ג). מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד (מו"ק ב ה). מעשה בי ר׳

---

1) [וכן בארמ׳: זיל צנעינהו (קידוש׳ כה.), אמור אליהם להסגר ולישב בבנין וזה לשון גדוי וכו׳ (רש"י, שם).]

2) [ומצוי בנין זה בארמ׳ שבתו"ם.]

3) [וכן בארמ׳ שבתו"ם כש"ז: צנעא דהני יממא הוא (מו"ק יב.).]

יוסא בן חלפתא שראו אותו טובל בצינעה ביום הכיפורים (ירוש' ברכ' ג ד). ברית כרותה היא היגע תלמודו בצינעה לא במהרה הוא משכח (ר' יוחנן, שם שם ה א). גבאי צדקה ביו"ט לא יהו מכריזין כדרך שמכריזין בחול אבל גובין בצינעה ונותנין לתוך חיקן וכו' (שם דמאי ג א). בעלי קריין טובלין כדרכן בצינעה ביום הכיפורים (שם תעני' א ו). לפי שהתפללו בצינעה ולא נענו לפיכך יצאו לחוץ ויתפרסמו (ר' יהושע בן לוי, שם שם ב א). הקובר את מתו שלשת ימים בתוך הרגל וכו' ד' ימים האחרונים אין הרבים מתעסקין עמו, ומלאכתו נעשית באחרים ועבדיו ובהמתו עושין בצינעה במקום אחר (שם מו"ק ג ה). והלא אמרו אין אבל ברגל אלא שהרבים נוהגין בו בצינעה, מהו בצינעה, שהוא אסור בתשמיש המיטה (שם שם). כאן במומר להלל שבתות בצנעא, כאן במומר לחלל שבתות בפרהסיא (ערובי' סט.). הרוצה לאכול חמץ אחר בדיקה כיצד יעשה, מה שמשייר יניחנו בצינעה שלא תבוא חולדה ותטול בפנינו ויהא צריך בדיקה אחריו (רבה, פסחי' ט:). זיתיו הפוכין ואין שם אומן אלא הוא וכו' הרי זה יעשה בצינעה (רשב"ג, מו"ק יא:) מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים (בחוה"מ) וכו' ובלבד שיכניסם בצנעה לתוך ביתו (שם יב:). ואם חושש להם שמא יגנבו מפנן לחצר אחרת, ואם אינו מאמינו מביאין בצינעה בתוך ביתו (שם יג:). צינור שעלו בו קשקשים ממעכן ברגלו בצינעה בשבת ואינו חושש (נחום איש גליא, כתוב' ס.). אוכלי דבר אחר פסולין לעדות, הני מילי בפרהסיא אבל בצינעה לא (סנה' כו:). אפילו שלא בשעת גזרת מלכות לא אמרו אלא בצינעה (ר' יוחנן, שם עד.). הבא לקבל דברי חבירות אם ראינוהו שנוהג בצינעה בתוך ביתו מקבלין אותו ואחר כך מלמדין אותו (בכורות ל:). בד"א (שמתענים בניסן) בצנעה, אבל להזכיר בצבור אסור עד שיעבור ניסן (סופרי' כא ד). שהשקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בצינעה, משל לאוהבו של מלך שבא אצלו לפרקים, אמר המלך כבו את הנרות כבו את הפנסין שאני מבקש לדבר עם אוהבי בצינעה (מד"ר בראש' סח). אמר לו בצנעה יהודי אני ונתת לי בשר חזיר (שם במד' כ).

בתחלה היו נכנסין בצנעה ולבסוף נכנסין צמידים צמידים (שם שם). — מקום צְנָעָה, מקום מִצְנָע: נסתבכו בגדיו בקוצים הרי זה מפשרן במקום צינעה ובלבד שלא יקרע (ר' זעירא בשם רב הונא, ירוש' שבת ז ב). — דברים שֶׁבִּצְנָעָה, דברים של צְנָעָה: דברים שבצינעה נוהג (האבל בשבת) (ר' יוחנן, מו"ק כז.). אע"פ שאמרו אין אבילות במועד אבל דברים של צינעא נוהג (הוא, כתובי' ד.). — ובספהמ"א: אחד המוכר את עצמו או שמכרוהו ב"ד וכו' אינו נמכר אלא בצנעה ודרך כבוד (רמב"ם, עבדים א ה). מצוה על המלך לכבד לומדי התורה וכו' במה דברים אמורים בזמן שיהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו יעשה זה בצינעה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה (הוא, מלכים ב ה).

א. *צנף [1]), ממנו מִצְנֶפֶת, צָנִיף, א. ב. *צְנִיפָה, צָנֵף, צְנֵפָה.

ב. *צנף [2]), ממנו ג. *צְנִיפָה, ב. *צָנֵף, *צְנַף.

א. צָנַף, פעו"י, צָנוּף, יִצְנֹף, יִצְנְפָה,—צֹנֵף, הַצָּנִיף, כרך אותו סביב הראש, umwickeln; rouler, envelopper; to roll, wrap: ובמצנפת בד יִצְנֹף בגדי קדש הם (ויקר' טז ד) — ובהשאלה, צנף את פלוני אל מקום, הניעו והגלהו: צָנוֹף יִצְנָפְךָ צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים [3] (ישע' כב יח). — ובספהמ"א: והמצנפת היא בגד דק ארוך צנוף סביב הראש לבדו וכו' (ראב"ע, שמות כח לו). כהן גדול אחר שחוגר באבנט לובש המעיל וכו' וכו' ואחר כך צונף במצנפת וקושר הציץ למעלה וכו' (רמב"ם, כלי המקדש י ג). הך של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול להלמה מפני הציץ אלא שצנפה מלמעלה צניפה בעלמה (פענח רזא עה"ת, תצוה, חמשפי,

---

[1]) עבר' וארמ'. [כנראה קרוב צָנִיף אל צָעִיף, ולפיכך אולי אין כאן אלא מבטא אַפִּי של צעף.]

[2]) [מן הארמ' שבתו"ם.]

[3]) [לפי טורטשינר ס' איוב, 338 בהערה, צנוף יצנפך צנפה גם כאן לשון חבישת צניף היא, והכונה: הנה ה' מלבישך טלית (מטלטלך טלטלה), גבר, ועטך עטה במעטה, צנוף יצנפך (יחבוש לראשך) צנפה, צניף, ללכתך כדור (שבוי חרב ועבד, באשור' kaduru) אל ארץ רחוקה.]

לד.). ובאצבעותיהם יקחו האוכל מהקערה ויצנפוהו בידיהם לכדורים קטנים ויאכלוהו (ר״מ צלוך, סבילי עולם ב, כ:). — ואמר הפיטן: ניניך כולם צופים, צרופים רצופים וצנופים (ינאי, אתה מקרב רחוקים, קרובי בראש׳, זולאי, מד). אשר אימתך בפותחי קדוש, בפוצחי ברוך, בצדודיא רבע בצנופי, שש, ומוראך עליהם (ר״א קליר, אשר אימתך, מוס׳ יוה״כ). דבאם ושטפם וצנפם, ובמצות עצומות נגפם (ר״י הלוי, מי כמוך, דיואן ג, 9). ילד לעבד בהמכרו רעה רבה צנפתהו, ישב בדד עד בוא דברו אמרת יי׳ צרפתהו (ראב״ע, אזכירה, עבודה, אוצר 233). פצועים ונפצעים ומפלת כבדם, צנופים כדור עם מרכבות כבודם (משה בר קלונימוס, מוומים, סדר אחרון פסח). צנוף בצנף באימים, וכרסו נבקעת במהלומים, בעוד שלשת ימים (משה ברבי יחייה, את פני מבין, קליפ׳ סמר׳ לוס כפור, מחז׳ איטלי ב, קז:). — ואמר המשורר: אשר הרים ימין חסד בחסדו, וגם הניף ידי צדק תנופה, עד כי יעטו ימים כבודו, וצנף הזמן הודו צניפה (רשב״ג, אוני על בכות ימים, דוקס ו). אל עם אשר לא ידעו אותם צנוף צנפם הזמן מדור (רמב״ע, תרשיש ז, 62). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, או אי צניפי מהללם צנפו איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, סעה״ס 164). שמרה ראה ישר תם ואל תלה, כי כל סערות לא יעריצוהו, לא יצנפו אותו לא ינידוהו, כי יש לאיש שלום אחרית סלה (כהנת אברהם א לז).[1]

—נפע׳, נִצְנַף, שצנפו אותו, ואמר הפיטן: צנוף נצנף באימים וכרסו נבקעת במהלומים, בעוד שלשת ימים (משה ברבי יחייה, את פני מבין, קליפ׳ סמר׳ לוס כפור, מחז׳ איטלי ב, קז:).

—פעל, צִנֵּף, ביני׳ מְצַנֵּף, מצונף, — כמו צנוף, ואמר המשורר: ואלו נהיה היכל פנימי חשבנוהו כמו מקום מטונף, וגם היה בעינינו בקרח, ולו היה בציץ קדש מצונף (רשב״ג, התפלל מחליה, דוקס סה).

—הפעי, הִצְנִיף, — הצניף את פני פלו׳ וכדומה, כסה אותם בצניף: והרעלות, צניף שמצניפות כל פרצופיהן חוץ מגלגל העין וכו׳ (רש״י, ישע׳ ג יט). את שערותן ימשחו בצבע אדמדם גם יעבתו אותן לצמתים להצניף כמו ראשן (ר״מ צלוך, סבילי עולם ב, מ:).—ואמר הפיטן: פוריה תפריח לך ענפים, צמודים לשלחנך מקיפים, קדש הלולים לאל מצניפים (ר״א קליר, אל מתערב, סדר א׳ סבועות). מלבותך גלה עלי והוד הצניפי (רסע״ג, אתחר, קליפ׳ יוה״כ, סדור רסע״ג, רלג). ארבעה כתרים הצנפת יום שביעי בפגשו בנשקו באחד לחודש השביעי (אלעזר בירבי קלון, ארבעה, אופן לשבת ור״ה, ידיעות מכון שוקן ה, רסו).

—הפעי, הֻצְנַף, ביני׳ מֻצְנָף, מוצנף, —מי שהצניפו אותו, שחבשו בראשו צניף, ואמר הפיטן: אבטה בשפה ברורה, באום יפה וברה, אדר גדולה וגבורה, המוצנף בלבוש אורה (ר״א קליר, אלחליה, Elbog., Stud. עמ׳ 121). כהושעתה מוצנף בד כנתעבר וכו׳ (מחזור ויטרי, 449). חתני נתייפה בתוך כיפה וחופה עשויה כמין כילה, ושם מוכנף מוצנף ורום מעלה והונף ויעלת חן כלה (שם, 601). דמות כנף עדי יוצנף לקול יעקב וצאצאו, בעת עמדם במעמדם לכון לב למוראו (קונט׳ הפיוטים כג, 13). ראש מצנף, גבוה מוענף (משה ברבי בנימן, מחני אחזו, רשות, מחז׳ איטלי ב, עט:). — ואמר המשורר: אל אל אילותי מן בעלי כנף מזבח לעולתי הן תוך זבול כנף בנוי ושם מוצנף מולבש כאז מדי (נהי ואוי, כנף רננים, ח:). —ובהשאלה: שלומות עטפות וברכות תכיפות והצלחות מקיפות וישועות מוצנפות (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 195).

ב. *צָנַף, פ״ע,—צָנַף הסוס, צהל, השמיע קול צהלה, wiehern; hennir; to neigh: סוס שצנף וחמור שנער ושיבר את הכלים משלם חצי נזק (רב יוסף בשם בי רב, ב״ק יח:).

*צְנָף, ש״ז, — קול צהלת הסוס: צנף סוסים קרוי צהלה בלשון המקרא (רש״י, סוטה מג.).[1]

[1] [בעבודה למשולם בן קלונימוס, Elbog.,Stud. 130 כתוב: צנופה חטאתו גילה לצורו, צהנתו ושל מטהו יודה בדברו, ע״ב. אך בודאי צ״ל צפונה.]

[1] [בס׳ המליצה לשלמה ב״ר שמואל (בכר, 34) כתוב: אם יקחו צנף ממנו (מן הצרי) ויעשו חוגת סביבות העקרב וכו׳, והוא כנראה הערב׳ צִנְף a), מין, סוג.]

a) صنف

צְנֵפָה, ש"נ, — שה"פ מן א. צָנַף[1]) : צָנוֹף יִצְנָפְךָ צְנֵפָה כַּדּוּר אֶל אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם (ישעי' כב יח). — ואמר המשורר : כלה כענן ומן חלב שנותי ואחריתם עלי הנדר יפקד לחטאתי, יצנף צ נ פ ה לבבי מבלי מעמד כדור יקלע בכף קלע יחידתי (יהודה בן גיאת, מבין עפאים, מעה"פ 124).

צִנְצֶנֶת[2]), ש"נ, — כעין כַּד, ישימו בה דברים למשמרת[2]) : קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן שָׁמָּה מְלֹא הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְיָ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם (שמות יו לג). — ובמהמ"א : לכן אם ייטב בעיניך אתן לך מבנות הנדיבים וכו' בלהיה מנורה, בפיה צ נ צ נ ת, בחשך תלך לזיו תארה ולא יכבה בלילה נרה וכו' (ר"י חריזי, תחכ' ו, 71). — ואמר המשורר : צר לי צרי גלעד ואין איש יתנה ממך כ צ נ צ נ ת י מלא העומר (עמנואל, מחב' כג, 183).

צנק[4]), ממנו צִינֹק.

צנק, עי' צִינֹק.

צנר[5]), ממנו א. צִנּוֹר, צִנֵּר.

צִנֵּר[6]), קל לא נמצא.

—פִעֵ', צִנֵּר,—צִנֵּר את הדם, שפך אותו כמו בצנור, ואמר הפיטן : כנר יבקר טלה וישהטהו ודמו י צ נ ר (רסע"ג, באלהי ילדקו, עבודה, סדור רסע"ג, רפה).

צַנְתָּר[7]), ש"ז, מ"ר צַנְתְּרוֹת, — שְׁפֹפֶרֶת או אבוב דק לצקת דרך בה השמן מכד השמן להמנורה, Röhre ; tube : וָאֹמַר אֵלָיו מַה שְׁתֵּי שִׁבֲּלֵי הַזֵּיתִים אֲשֶׁר בְּיַד שְׁנֵי צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב הַמְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם הַזָּהָב (זכרי' ד יב). — ואמר המשורר : וזיתי המנורה שתולים בעזרה ותמלא צ נ ת ר ה בגרגרי האמירים (ר"ת, הכרעות, תשו' דונש על מנחם, 80).

צ"ע, ר"ת : צריך עיון.

א. צעד[1]), ממנו מִצְעָד, צַעַד, צָעַד, א. צְעָדָה.

ב. צעד[2]), ממנו אֶצְעָדָה, ב. צְעָדָה.

צַעַד, ש"ז, צַעַד, כנ' צַעֲדִי, צַעַדְךָ, צַעֲדוֹ, מ"ר צְעָדִים, צַעֲדֵי, צְעָדַי, צְעָדָיו, צְעָדֶיהָ, צְעָדֵינוּ,—צַעֲדוֹ של אדם בהליכה, פְּסִיעָתוֹ, שימת רגלו האחת לפני השניה בלכתו, Schritt ; pas ; step : וַיְהִי כִּי צָעֲדוּ נֹשְׂאֵי אֲרוֹן יְיָ שִׁשָּׁה צְעָדִים וַיִּזְבַּח שׁוֹר וּמְרִיא (ש"ב ו יג). תַּרְחִיב צַעֲדִי תַחְתָּי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי (שם כב לז). יָדַעְתִּי יְיָ כִּי לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ לֹא לְאִישׁ הֹלֵךְ וְהָכִין אֶת צַעֲדוֹ (ירמי' י כג). בְּלֶכְתְּךָ לֹא יֵצַר צַעֲדֶךָ וְאִם תָּרוּץ לֹא תִכָּשֵׁל (משלי ד יב). רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ (שם ה ה). לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב דַּרְכּוֹ וַייָ יָכִין צַעֲדוֹ (שם יו ט). שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת (שם ל כט). יֵצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ (איוב יח ז). הֲלֹא הוּא יִרְאֶה דְרָכָי וְכָל צְעָדַי יִסְפּוֹר (שם לא ד). כִּי עֵינָיו עַל דַּרְכֵי אִישׁ וְכָל צְעָדָיו יִרְאֶה (שם לד כא). צָדוּ צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ (איכה ד יח). — ובמדר' : ולא צרו צ ע ד י ו של יעקב ולא נכשל כחו וכגבור גלל את האבן מעל פי הבאר (מדר' תהל' לא). — ובמהמ"א : ומרימי לא ענתה דבר כי שתקה כי אם צועקת והולכת אל המות בלא פחד ובלא יראה כאשר תלך אל בית השמחה ולא שנ את פניה ולא שנתה צ ע ד הליכתה (יוסיפון, גינצבורג, רלו). שנים שלשה ימים נהוג בעצמך כאדם המכין צ ע ד י ו לגלות (רש"י, יחזק' יב ג). ואחר כך אומר גדלו שיש בו ששה תיבות כנגד ששה צ ע ד י ם

---

[1]) [ועי' א. צָנַף, הערות.]

[2]) רק בעבר'.

[3]) תרג' השבע' στάμος, והוא כלי חרס ישמרו בו יין. ות"א : צ ל ו ח י. וריב"ג ברניה בערב' והיא כלי חרס קטן. [ונאמר במדרש הגדול (שמות טז לג, הופמן, עמ' 179) : צנצנת זו איני יודע של מה היא, אם של זהב אם של כסף אם של נחושת אם של ברזל אם של עיקרית, ת"ל צנצנת אחת. לא אמרתי אלא כלי שמיציין יותר מחבירי ואיזה הוא כלי שמיציין יותר מחבירו הוי אומ' זה כלי חרש.]

[4]) עי' הערה לא. צִינֹק.

[5]) עי' הערה לא. צִנּוֹר.

[6]) [פ"ל משני, נגזר מן א. צִנּוֹר.]

[7]) לא נתברר מקורו. סברו הקדמו', כי הוא מן צנור, בהוספת ת. אך זה דחוק.—תרג' הע' μυξωτήρ, והוא אף, חרטום. — ואולי הכונה ל ה ו ר כ ו כ ו ת. ריב"ג תרגם קציבין, ר"ל קנים. [ועי' א. צִנּוֹר, הערה.]

---

[1]) כערב' צעד a) [במשמ' עלה.]

[2]) כערב' עציד b), [זרוע, סמך. ואולי קרוב לזה ירח ע צ ד פשת, בלוח גזר, ואינו לשון קציר (חצד) שלא יתאים בזמן.]

---

a) صعد b) عضد

של נושאי הארון (תוס' מגי' לב., ד"ה גוללו). — ואמר המשורר: גביר על חוג תבונות משכנותיו ובשביל המזמות לו צעדים (משה דרעי, לקו"ק, כג). שובו בחורי כי מאוד צרו לי צעדי וקן אשר אצו (רמב"ע, הרבים ה, 49). ירחיבי את צעד פתי יום סלכת בבין יצר (שם י, 86). ומדבר יהודית המדבר עלי אפניו ועוד מאמר מערב ומעניו וצחותיו, וצעדו במועצה בחכמה ובמליצה ומוסר לשון יון משליו וחידותיו (רחב"ע, בשם אל, כהנא א, 201). וילך כפוף קומה כאגמון וצדו און צעדיו ופעמיו סדרוך את בסלותיו (שם שם, 202). אתך השר היקיר הנחמד יפדה צור מעד, ברכותיך יעדיף ויישר לך נהל בכל צעד (ד"ה של יהודי מצרים וא"י, ב, יעקב מן, 54). — *כלי הצער, במשמ' אבר המשמש להליכה, רגל: ומזה (משרש פשע) נגזר למקום הערוה עד המפשעת כי הוא תכלית כלי הצעד (ר"י א"ת, פרסי ריב"נ, פסע).

צָעַד, פ"ע, צָעֲדוּ, תִּצְעַד, יִצְעַד, יִצְעָדוּ, צַעֲדָה,—צָעַד האדם, עשה צְעָדִים: יי' בצאתך משעיר בְּצַעְדְּךָ משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו (שפט' ה ז). ויהי כי צָעֲדוּ נשאי ארון יי' ששה צעדים ויזבח שור ומריא (ש"ב ו יג). כתמר מקשה המה ולא ידברו נשוא ינשוא כי לא יִצְעָדוּ (ירמ' י ה). בזעם תִּצְעַד ארץ באף תדוש גוים (חבק' ג יב). עבר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יִצְעָד (משלי ז ח).—ואמר בן סירא: דע כי בין פחים תצעד ועל רשת תתהלך (ב"ס גני' ט יג).—ובתו"ם: ולא הזכרתי דברי תורה במקום מטונף ולא היצעתי וישנתי שינת קבע ולא צעדתי בין החבירים (ירוש' תעני' ג יג). ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני (בבלי שם כ:).—ובסהמ"א: ויהי ממחרת ויבא אליאורוס וכל שרי גדודי עמו ויצעד צעוד והלוך בתוך מקדש ה' ויבא עד מקום הקדש (יוסיפון פרק עז). ותעבור הרנה בארץ ותצעדנה בנות עלי שור לראות במשרתי הנתונה לי מאת מלכי (הלכ' ספר תורה, גנזי מצרים, כא). אפשעה בה, אצעדה (ר"י א"ת, פרסי ריב"נ, פסע). — ואמר המשורר: אלך עלי פני אלי עפרת ארמון ועל עיני אצעדה (רמב"ע, הרבים ז, 42). ובהם הי אשר יצעד וישהה ויתעופף (רחב"ע, בשם אל, כהנא א, 196). כי את מועד כל לשפך צועד (סוף, מעשה אלהים, איגר 187). — *ובלשון הקראים, צָעַד האסור לפלוני או על פלוני, עלה ועבר עליו[1]: ואם יטען הטוען שגם אסור נקבה על נקבה יצעד על בעלה אין לו כח כאשר יתבאר כי הוא מוקש מהזכר (ספר עריות למשה בשיילי, הקדש ג, 62). ואלו הם שהחכם ר' ישועה ור' יוסף מודים באסור זכר על זכר שיצעד על אשתו מפסוק ערות אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב וכו' אמנם החכם ר' ישועה נ"ע אמר שגם אסור אשת על אשה יצעד על בעלה (כ"א הקראי, גן עדן, עריות ה, קלב.). אסור האיש על שאריו וכו' זה האיסור יוצא מפסוק ערות אחות אביך וגו' בנקבות בעצמן, ובזכרים יצעד האיסור לנשיהם (אפריון עשה לו, פרק כב, בספר קאיזרלינג).

—הפעי', תַּצְעִדֵהוּ,—הִצְעִידוֹ לפלוני, עשה שֶׁיִּצְעַד, שילך אליו: ינתק מאהלו מבטחו וְתַצְעִדֵהוּ למלך בלהות[2] (איוב יח יד).—ובתו"ם: כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך וכו' יר"מ אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום (רב אסדא, ברכ' כט:). וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכיני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום (ת"כ, שם ס.).—ואמר הפיטן: ברח לך מגחלי רתמים, אשוריך תצעיד בתמים (כ"א קליר, תור ותור, סדר א שבועות).

—פעי', *צִעֵד,—כמו קל: והיו בנות מצריות מצעדות על החומה ומשליכות עליו (על יוסף) טבעות זהב (פדר"א לט). צורה נדבקת אל הגוף ואין עומדת על מנהג אחד אבל מתגלגלת היא מגוף אל גוף ומצעדת מתבנית אל תבנית (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש א, ה.).—ואמר הפיטן: פרוקים בים ציעד חילו (שלמה אלחלס סורכו, גנזי שכטר ג, 122).

א. **צְעָדָה**, ש"נ,—כמו צַעַד: הסב אל אחריהם ובאת להם ממול בכאים ויהי בשמעך את קול צְעָדָה[3] בראשי הבכאים אז תחרץ (ש"ב ה כג-כד).—

---

[1] [אולי בהשפעת הערב'.]

[2] [לפי טורטשינר, ס' איוב, הכונה: ותצעידהו הבלהות למלך, ללכת.]

[3] כך בנוסחה המסורה. ובדהי"א (יד יה) הַצְּעָדָה.

[קשה להבין כאן קול צעדה וביחיד, במשמ' קול צעדים בראשי הבכאים, והרי אין צעדה במשמ' זו

וּבכהם״א: וכל חתן שהיה עובר היתה (איזבל) יוצאת מביתה ומצלצלת בכפיה ומקלסת בפיה ומהלכת עשר צעדות (פדר״א יז). כי כפשע ביני, כצעדה (ר״י א״ח, פרשי ריב״ג, פסע). — ואמר המשורר: לא אשמעה קולך אבל אשמע עלי סתרי לבבי קול צעדותיך (ר״י הלוי, מה לך, פעה״ם 92). וישמעו עגומים למלאך רחמים מן המרומים קול הצעדה (הוא, יען ומקים, שם 98). יגועו עת ישמעו קול צעדות ירגזו כל יחזו אש פלדות (אלנ״ע׳ אשמחה, איגר 65). — ואמר המליץ: המלך שלמה בא להזהיר את האדם שבענין הזמה ישתמר מצעוד אפילו צעדה קטנה (רנ״ה ויזל, בה״ע תקפ״ב, 102).

ב. צְעָדָה 1), ש״נ, מ״ר צְעָדוֹת, — כמו אֶצְעָדָה, והוא כעין טבעת על הזרוע: הפארים והצעדות והקשרים ובתי הנפש והלחשים (ישע׳ ג כ).

צְעָדָה 2), ש״נ, — פֶּרֶא נְקֵבָה, אָתוֹן מדברית, Wildeselin; onagre fem.; she-wild ass: בן פרת יוסף בן פרת עלי עין בנות צעדה 3) עלי שור (ברא׳ מט כב).

צעה 1), ממנו צָעָה.

צָעָה, פעו״י, צֹעֶה, צֹעָה, צֹעִים, — א) פ״ע, צָעֲתָה האשה, נטתה, שכבה להפעל, sich hinlegen; se coucher; to lie down: כי על גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן את צֹעָה זנה (ירמ׳ ב כ). — ב) פ״י, צָעָה את הַכְּלִי, הטהו וזעזעהו הנה והנה להריקו: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי וכו׳ לכן הנה ימים באים נאם ײ ושלחתי לו צֹעִים וצעהו (שם מח יא–יב). — וסתם צֹעֶה, מַטֶּה, מזעזע, מהפך, מַפִּיל, ממגר ארצה: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו צֹעֶה 2) ברב כחו (ישע׳ סג א). — ג) טלה מסֻפקה 3): ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק מהר צֹעֶה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו (שם נא יג–יד). — ובכהם״א: זה שהיה הדור בלבושו וצועה ונאזר ברוב כחו והב״ה משיבו אני הוא וכו׳ (רש״י, ישע׳ סג א). — ואמר הפיטן: אבותינו זרה כהכניסו בחוריו אכלה אש, וזה (מיטום) זונה צועה הכנים ולא נכוה באש (ר״א קליר, זכור את אשר עשה, קינ׳ ט״ב). בצועה

במקום אחר במקרא. ואף כמה מן התרגומים הקדומים לא תרגמו במובן זה, אלא חשבעים: συνκλεισμοῦ (מאסר), ואולי ט״ס היא במקום συνχαλισμοῦ וכדו׳ במשמ׳ בכי (בהתאם למלת בכאים); וכן ת״י: ית קל צוחתא, וכן התקשו בענין אחדים מן המפרשים. ולפי הענין, ה׳ בסופה ובשערה דרכו וקולו קול הרעם, ואולי הכונה: קול צערה במשמ׳ שְׂעָרָה, סערה, וכן בא השרש שער בכמה צורות, אף בכתיב צער, ועי׳ א. צַעַר, ב. צֵעַר, הערות.]

1) בערבי עַצ׳אד a), תרג׳ חשבעי χλιδών, להזרוע והרגלים.

2) עי׳ הערה הבאה.

3) כך הכתיב, ומנקד בָּנוֹת צָעֲדָה, וראו בזה הקדמוי ורֹב החדשים פעל נסתרת, ואמרו כי הכונה כי כל אחת מהבנות צָעֲדָה. אך קשי כל מליצת הכתיב גלוי, וככר התלבטו בפרוש פסוק זה כל המפרשים הקדמונים והחדשים, ולא מצאו דבר מניח הדעת. ואין ספק בדבר כי האחד שהיטיב לראות הוא א׳ ארליך בפרושו, שהרגיש כי אין כאן פעל אלא שֵׁם והוא בערבית צעדה b), שרֹב שמושו בזו הלשון הוא בצרוף עם המלה בנאת: בנאת צַעַדַה c) ממש כמו בהכתיב כאן, והוא מ״ר לפראים, והשם צַעַדַה לבד הוא ש״נ לאתון. וככר באר ארליך שם כי פסוק זה מתאר את יוסף בדמיון לבעל חי, כמו שבפסוקים הקדמים מדמה מקצת בני יעקב לבעלי חיים, יהודה בגור אריה, יששכר בחמור, דן בנחש, נפתלי באילה שלוחה.

[ועי׳ אפשרות אחרת בהערה למלה פֹּרָת.]

a) عضاد b) صعدة c) بنات صعدة

1) בערבי צַעִי a), במשמ׳ נטה. וככר הזכיר דמיון זה ריב״ג, אך לא כון בכל הפרטים לפי הענין.

[ואולי בכל זאת הקרוב ביותר להבין צֹעֶה בקרוב אל צֹאִי, כלשון צֹאָה וטמאה, בחלוף ראי—רעי באותה משמ׳. וכך את צֹעָה זֹנָה—זונה טמאה; ושלחתי לו צֹעִים וְצֵעֻהוּ — מריקי טמאה; וכן צֹעֶה (ברב כחו) — מְטַהֵר סדם; מהר צֹעֶה להפתח — המְלַכלך בחטא ועוון׳ וכן בא בסור׳ צע, מצעצע, במשמ׳ מְלַכלך, טמא, צעאה, צעותא, צועצעא במשמ׳ טמאה ולכלוך וכדו׳ וצ״ע. ועי׳ גם דרשות הז״ל לענין זה, המובאות בערך א. פִּתָּה.]

2) כך בנסח המסורה, ותרגם עקילס במשמ׳ זו, והירונ׳ והפשיט׳: צֹעֵד.

3) קצת חולת? כמו בערבי מנחרם?

a) صغى

בדי הארון יז אחת ושב וישעה, צגו בכן בישרון ולשחוט שעיר סהר צ ו ע ה (רסע"ג, באלדי ילדקו, עבודת יוה"כ, קובץ מעי"י גאוי ג, 16). ומה סבוא האחות ואשר אהיות הוריו צ ו ע ה (הוא, סריי"ג מלוות, שם שם 35). סערו וקפאו תהומות, עמדו צרורים כחמות, פנו כאן וכאן שליש רום סימות, צ ע ו הנותרים למדרס פעמות (משה בר' קלונימוס, מפה ומפה, סדר אחרון פסח). שלח בצען צ ע י ו ובפתרוס הרבה פצעיו (ר"י הלוי, מי כמוך ואין כמוך, דיואן ג, 284). אני איש בעולם צ ו ע ה ובשעיפים תועה (ראב"ע, ימי האדם לנח, מוסף יוה"כ, מחזור אויגניון). זע תנים בכחו צ ו ע ה בראותו אותות רועה (הוא, אל מי נמשילך, אינר 228). רך וענוג בבניה לבו המר לשון אפעה, הוציאו ממעוניה מדחי אל דחי צ ו ע ה (ר"י נג'ארה, על יונת אלם, עולת תמיד עד). — ואמר המשורר: עיר צ ע ה רוח רֹעה אך צוארו ילביש רעמה (רמב"ע, דיואן קכח). רפו ידיהם לעשות חסד ותום, אכן ברוב כח להרע צ ע ו (שם קכג). הרנינו בני שעשועים המשוחים להיות רועים ולהפגיע בם צ ו ע י ם האסרים שחי ונעברה (ר"י הלוי, ליהודים היתה אורה, דיואן א, 110). שם טוב מאד נעים קם לך בישראל מור ו מ צ ו ע י ם יהית לך גואל (ראב"ע, סמן מדה, כהנא א, 127). כל המתאוה לאלה הוא תועה וכו' ואחריתו ינהום ונעה יגעה, ולאש ולאברון הוא צ ו ע ה (יהודה הדסי, אשכ' הכפר, דבור לא תחמוד, אות ע). לי יאמרו איך תהיי את בת שבע צ ו ע ה עלי כל הר ועל כל גבע (עמנו', מחב' ז, 54).

—פִּע', צִעֲהוּ,—צַעֲה, כמו צָעָה, בנחק הפְעלה: ושלחתי לו צעים וְצֵעֻהוּ וכליו יריקו (ירמ' מח יב)—ובכהמ"א: וכאשר צ י ע ו ה צועים משמריהם (ר"י קמחי, הקד' לס' הגלוי). — ואמר הפיטן: טמא המוהם ומסית להאשים יעהו צַ עַ ה ו בלי ענוש בענשים (שמעון בר יצחק, אוילי, סלים' ער"ה).

א. *צֹעָה, צועה, ס"נ,—כמו צֹאָה: איזה הוא המקמץ, זה הבורסי, ויש אומ' המקמץ את ה צ ו ע ה (תוספת' כתוב' ז יא). והסיר ה' ממך כל חלי וכו' ר' יוסי בר חנינה אמר זו צ ו ע ה דאמרי' צ ו ע ה ו צ ו ע ת אזן רובן קשה ומיעוטן יפה (מדה"ג דבר' ז טו, הסגלה, 85).

ב. *צֹעָה, צועה, ס"נ, מ"ר צועות, — מלה מֻספקה: ר' בא בר זבדא בשם רב, ברם נהגו בסוריא להיות גובין (כתובת אשה) מן הנחוש' ומן ה צ ו ע ו ת[1], ר' אבהו בשם ר' יוחנן ובלבד מן ה צ ו ע ו ת שבאותו הלילה, רב שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן נהגו העם בערביי' להיות גובה מן הבושם ומן הגמלים, ודכוותה בלבד מן הבושם שבאותו הלילה, ארמלתי דר' חונה גבי לה מן המטלטלין כמנהג מקומה (ירוש' כתוב' י ג).

צָעוֹר, צָעוֹר, — כמו צָעִיר, עי' זה הערך, ועי' ערך ב. צָעַר.[2]

***צִעוּר**, ס"ז, — סה"פ מן ב. צָעַר, מעשה המצער והמצטער, צער: ואמר הפיטן: צ י ע ו ר אבל אין בשבת (ינאי, אשרי שומרי שבת, קרוב' שמות, זולתי, לט). יצליח צורי צ י ע ו ר י נ ו, יפנה פחת פחתתינו (הוא, יתום סלא, קרוב' ויקר', שם קנג). היא פערה לנכרי ירך, לכן צ י ע ו ר ה בא בנפל ירך (הוא, היא אמרה, קרוב' במדי', שם קסג). ואשב משומם בפתח שערי, ואשא עוני קלוני ו צ י ע ו ר י (אמתי בשפטי, יוה"כ, סדור סימני, כ"י בריט' מוזי).

צְעוֹרִים, שם במ"ר, — כמו צַעַר, ואמר המשורר: ואויתי לקול שירה וזמרה אשר ינים מגנת לב צ ע ו ר י (מנחם מלונזנו, עוצה תוכחה).

---

[1] [כשם שנזכרו הבושם והגמלים כסחורת המצויה שבערביא (השוה גם בראשי לז כה), כך נחושת וצועות הן לפי זה ה ס ח ו ר ו ת המצויות בסוריה. ועל כן קשה לקבל את פרוש המפרשים, כאלו צועות הן מצעות המטה דוקא, ואחרים פרשו: קערית, וגם זה ללא יסוד. ואין ללמד דבר מסמיכות המלה אל נחושת, שכן אין גם כל קרבה בין בושם וגמלים אלא בזה ששתיהן סחורה מצויה אצל הערבים. ואף אפשר שמלה זו, שאינה במקום אחר, שאולה היא מלשון סוחרי סוריא, ועל כן אולי אף נשתבשה בספרים. ושים לב לכך שמשרש כצע העברי, כצ'ע a) בערב', קוראים לסחורה, וכפרט לסחורת דברים קטנים בערב' בצ'אעה b), היא כצורה עבר' בְּצוֹעָה, מ"ר בְּצוֹעוֹת, ובצרוף כגון סוחר בְּצוֹעוֹת נקל היה להבין מלה זו כמרכבת, כאלו תבונה: ב־צועות, וצ"ע.]

[2] [ועי' גם א. צַעַר הערה.]

---

a) بضع b) بضاعة

***צְעִידָה,** ש״נ, — שה״פ מן צָעַד: ויהי כי צעדו נושאי ארון ה׳ ששה צעדים ויזבח שור ומריא, ר׳ חנינה ורבי מנא, חד אמר על כל צעידת וצעידה שור ומריא ובסוף שבעה פרים ושבעה אלים, וחרנה אמר על כל צעידה וצעידה שבעה פרים ושבעה אלים ובסוף שור ומריא (ירוש׳ סנה׳ י ב). — ובמשמ׳ דריסת רגל, מקום כתורת: בנות צעדה עלי שור וגו׳, את מוצא בשעה שיצא יוסף למלוך על מצרים היו בנות מלכים מציצות עליו דרך החרכין והיו משליכות עליו שיריין וקטלין ונזמים וטבעות כדי שיתלה עיניו ויביט בהן, אף על פי כן לא היה מביט בהן, אמר לו הקב״ה אתה לא תלית את עיניך והבטת בהן חייך שאתה נותן לבנותיך צעידת בתורה, מהו צעידה פרשה [1] (מד״ר בראש׳ לח). — ואמר המשורר: אלחנן ראש הסדר בירבי שמריה אב אל העדה האפודה אודם ופטדת המישרת צעידה ומשינה גרודה (ד״ס של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 38).

***צְעִיָּה,** ש״נ, — שה״פ מן צָעָה במשמ׳ הֵרִקָה: מהר צועה, מי שצריך להריק מעיו, חרקת בלי נקראת צעיה, שנאמר ושלחתי לו צועים וצעוהו וכליו יריקו (רש״י, ברכ׳ כז:).

צָעִיף [2], ש״ז, כמו צְעִיפָה, — אריג דק תכסה בו האשה את פניה, Schleier ; voile ; veil : ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הַצָּעִיף ותתכס (בראש׳ כד סד—סה). ותסר בגדי אלמנותה מעליה ותכס בַּצָּעִיף ותתעלף ותשב בפתח עינים וכו׳ ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה (שם לח יד—יה). ותקם ותלך ותסר צְעִיפָהּ מעליה (שם שם יט). — ובסהמ״א [1]: אל מול פני האהל, הצי רהבה היה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח, דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה (רש״י, שמות כו ט). תמונתה כבת היענה, ואחריתה מרה כלענה, פניה בצעיפה לאשת, רעה ושולטת (ר״י חריזי, תחכ׳ ו, 71). נשים המכבסים צעיפים לארמאיו׳ שרי להו לכבסם בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה או לאו (ר׳ ישראל איסרלין, תרומת הדשן קנב, לד:). היום פנה, עתה הנה באה אחותו הכושית, הנה כסתה פני תבל בצעיף אלמנותה (ר״מ ספנהים, הרבע כוסות, כוס התרעלה ח). — ואמר הפיטן: מה נאמר ונגפים אנחנו ממעשינו, ועל פנינו צעיפים מהביט לעשנו (רמב״ע, הרדים, סעה״מ 78). — ואמר המשורר: נפשי מאד תחיל ותבהל בראות אחות שמש ותתעלף, תדמה להילל עת תכס בצעיף שער מאור אפה ותתעלף (הוא, הפרסים ד, 42). — ומ״ר *צְעִיפוֹת: יש לפסוק מכאן דאסור לנשים לקפול צעיפותיהן בשבת דעל כרחך לא שרו הכא אלא בגדים שהפשיט שלא היה יכול לקפלן שהרי היה לבוש מהן אבל צעיפותיהן שהן יכולות לקפלן מערב שבת אסור לקפלן בשבת (מרדכי, שבת ספח).

[1]) [נראה שהמלים „מהו צעידה פרשה" תוספת הן של יד אחרת. על חלופי נוסחאות עי׳ אלבק, בראשי רבה למקום.]

[2]) רק בעברי, ולא נתברר מקורה. בארמ׳ עיפא, [ומכאן שקרובה המלה אל צ׳עפ [a]) במשמ׳ כפל וקפל בערבי, מטפה שהיו הנשים מקפלות על פניהן. לצרך השיר, ואף ללא צרך, כתבו משוררי ימי הבינים אף סעיף בסמ״ך במשמ׳ זו. כך למשל אלעזר הבבלי (דיואן, כו): „סעיף משרה שכים שכל ומוסר" כוונתו: צעיף משרה (המסורת, תורה), ושני ביטויים אלו באים (עי׳ ישעיה ג, יח: תפארת העכסים והשביסים) כהוראה: תפארת בכלל, אלא משום שכל השיר בנוי ע״פ האות ס׳ בלבד, הרשה לעצמו לכתוב „סעיף" כמבטא הערבי־ספרדי של הצד״י. ועי׳ עוד בערך סְעִיף ובערך הבא.]

[a]) ضعف

א. ***צְעִיף,** ש״ז, — כמו סעיף, שרעף, מחשבה, ואמר הפיטן: מלאתני כטני, להלל את קוני, בדברי שיר ואני בלי בין בצעיפי (ר״י נגיארס, עולת תמיד, הקדי).

ב. ***צְעִיף,** ש״ז, — בחכמת הנתוח, כמו סעיף, רצועה: אבל אם ראית הדם יזול בחפזה או תקיז עורק מן היד מצד ההולה ואחר תקשור הקצוות בצעיפי פשתן (פרקי משה ט). ועי׳ סְעִיף, 4134.

[1]) [בלקוטי קדמוניות, נספחים, עמ׳ 28 כתוב: ולקחת הקמח אשר יטחנו הגוים אותו בלי לברר הדגן מן השקצים וצעיפי העכברים, ע״כ. וכנראה צ״ל וצפיעי; ומעין זה שם עמ׳ צב, בצעיפי בקר.]

א. צָעִיר, ס״ז, כנ׳ צְעִירוֹ, מ״ר צְעִירִים, סמי׳ צְעִירֵי, כנ׳ צְעִירֵיהֶם, ולנק׳ צְעִירָה, — הבן הַצָּעִיר, הוא הפחות בשנים, שנולד אחרי הבן הרב, הַבָּכִיר, הַבַּת הַצְּעִירָה, שנולדה אחרי הַבְּכִירָה, jünger,–ster ; plus jeune ; younger : וישב במערה הוא ושתי בנתיו ותאמר הבכירה אל הַצְּעִירָה אבינו זקן וכו׳ (ברא׳ יט ל-לא). ותלד הבכירה בן וכו׳ וְהַצְּעִירָה גם הוא ילדה בן (שם שם לז-לח). שני גיים בבטנך וכו׳ ורב יעבד צָעִיר (שם כה כג). וישבו לפניו הבכור כבכרתו וְהַצָּעִיר כצערתו (שם מג לג). וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים והוא הַצָּעִיר (שם מח יד). ארור האיש לפני יי׳ אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכרו ייסדנה ובִצְעִירוֹ יציב דלתיה (יהוש׳ ו כו). בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה ובשגיב צְעִירוֹ הציב דלתיה (מ״א יו לד). —וצָעִיר לְיָמִים, שאינו זקן : צָעִיר אני לימים ואתם ישישים (איוב לב ו). — וצָעִיר מפלוני לְיָמִים, שפלוני זקן ממנו : ועתה שחקו עלי צְעִירִים ממני לימים (שם ל א).—הַצָּעִיר במשפחה וכדו׳, הפחות וקן, הפחות חשוב : בי ארני במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הַצָּעִיר בבית אבי (שפט׳ ו יה).—ובמשמ׳ קטן בכמות ובאיכות, משפחה צעירה במשפחות, הפחות חשובה : ויען שאול (לשמואל) ויאמר הלוא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הַצְּעִירָה מכל משפחות שבטי בנימן (ש״א ט כא). צָעִיר להיות באלפי יהודה (מיכה ה א). — הַצָּעִיר, היותר קטן בכמות ובאיכות : הקטן יהיה לאלף וְהַצָּעִיר לגוי עצום (ישע׳ ס כב). שם בנימן צָעִיר רדם (תהל׳ סח כח). צָעִיר אנכי ונבזה (שם קיט קמא). — וגם לבע״ח, צְעִירֵי הַצֹּאן, הקטנים, הדלים : אם לוא יסחבום צְעִירֵי הצאן [1]) (ירמ׳ מט כ).—וקרן מצעירה : ומן האחת מהם יצא קרן אחת מִצְּעִירָה [2]) (דני׳ ח ט).—צְעִירֵי פלוני, צעורי פלוני, שַׁמָּשָׁיו, עבדיו [3]) :

[1]) [ואולם עי׳ בהערה לערך א. צָעַר.]

[2]) [הכונה כנראה קרן מִצְעָרָה, קטנה.]

[3]) [כמו נער, כך באה גם המלה צעיר במשמ׳ עבד, עבד צעיר, וכן גם באשו׳ צְהָר (היא צעיר כעברית) במשמ׳ זו. ואותה מלה יש להכיר אף במשלי (יא יו) : אשת חן תתמוך כבוד ועריצים יתמכו עשר, שהכונה : אשת חן תרכש לבעלה כבוד, אבל צעירים (כך צ״ל), עבדים, ירכשו עשר לבעליהם.]

ואדיריהם שלחו צעוריהם [1]) למים (ירמ׳ יד ג). נשברה מואב השמיעו זעקה צעוריה [2]) (שם מח ד). — ובסהמ״א [3]) : ויחרד המלך ויאסף אליו הביתה עם אנטיפטר בנו אשר ילדה לו רוסיתיאום אשתו הראשונה אשר היתה לו טרם אשר מלך והיא ממשפחה צעירה וכו׳ ויושיבה לביתו היא ואנטיפטר בנה ויתן ביד אנטיפטר את כל ביתו וימליכהו תחתיו להיות מלך אחריו כי אנטיפטר תמיד מתחנן אל המלך כי אמר אני ממשפחת דלים ואחי הם ממשפחה יקרה וכו׳ (יוסיפון, ניבלבורג, סיב). עד שתמצא איש שהוא אכזרי שישחוט צעיר בניו מרוב הכעס (שער השמים לאבי הרלב״ג ד ח, עו.).—ואמר המשורר : ודע כי מצעיר זיקות תהי אש, ועוצם ריב יהי במעט דברים (ר׳ משה דרעי, לקו״ק, סד). צעיר שנים משעשע כמשנה ועלם רך מבאר תעלמה (יוסף בן חסדאי, פללבי, פעה״ס 29). וסוד אמתיק עמך ללמד את עמך כמתנשא כמך כרבם כצעירם (ר״ם הנגיד, באשמרת, כרודי, 24). עשה חיל ואל תבטח עלי מה עשיתיו, כי עשה חיל יקרך, והתגדל ורומם על גדלת אבותיך ואל תבזה צעירך (הוא, יהוסף, שם 63). תקדיר לבבי מפני קדר עופר יפה מראה צעיר שנים (רמב״ע, התרשיש ז, 48). — ובמשמ׳ קטן וחלש, ואמר המשורר : ולחריצות ראה דוד הנמלה, חרוצת יד ואף אם היא צעירה (עמנואל, מחב׳ ח, 62).—וצעיר הגוף, קטן גוף : ובהבל אמר את אחיו את הבל שני ריבויים ולכן היה צעיר הגוף וקראוהו הבל (תולדות יצחק להרי״ץ קארו, ברא׳ ומשפ׳, יח.). — ובלשון ענוה, אני הצעיר וכדו׳ : ושלום מאתי הצעיר יוסף קולון במהר״ר שלמה זלה״ה (תשובות מהר״י קולון לו). — צְעִירִים, צְעוּרִים, נזירים מינוריטים, פרנציסקנים : ולעולם לא חשיב נוי אלא כשהוא לפני ע״ז ממש ובאה לו דרך נוי ולאפוקי גנות הצעורים שאינן אלא להנאות כומרים מותר ליהנות מהם בטובה ושלא בטובה (ריטב״א על מסכ׳ ר״ה ג לדף כח., לט :). גנות הצעירים וכיוצא בהם מבתי שמשיהם מותר ליטול משם לולב או שאר

[1]) [כך הכתיב. הקרי : צְעִירֵיהֶם.]

[2]) [כך הכתיב. הקרי : צְעִירֶיהָ.]

[3]) [כתו״ם אין א. צָעִיר אלא בהבאות מן הכתוב, ועי׳ ב. צָעִיר, הערה, צָעַר, הערות.]

מינים למצות[1] (סו"ע או"ח תרמט). — ובדבור בא"י צעיר, צעירים, צעירה, צעירות, במשמ' בחור, בתולה.

ב. *צָעִיר, ת"ז, — כמו שָׂעִיר, בעל שערות הרבה, צְעִירַת רַגְלַיִם[2], בעלת רגלים מכסות שֵׂעָר: י"ג דבר שינו חכמים לתלמי המלך וכו' ואת הארנבת את צ ע י ר ת הרגלים (ירוש' מגי' א ט). וכתבו לו את צ ע י ר ת הרגלים ולא כתבו לו את הארנבת (בבלי סס ט:). — ואמר הפיטן: נוצר ושומר לסור עול מעורף נתן לכלבי צ ע י ר ת רגלים לבן אומר ושירי בל ירף (יוסף ידידיה קרמי, מגדול ישועות, כנף רננים, לח.).

א. צְעִירָה, צְעִרָה, ש"נ, — איכות מי שהוא צָעִיר: וישבו לפניו הבכר כבכרתו והצעיר כִּצְעִרָתוֹ (ברא' מג לג).

ב. ״צְעִירָה, ש"נ, — כמו א. צַעַר[3], ואמר הפיטן: מאדם חולי צ ע י ר ת ו, נאמנו בוחק צרעתו (ינאי, מחדס, קרובי ויקר', זולתי, קלז).

״צְעִירוּת, ש"נ, — כמו א. צְעִירָה: אל תמנע מנער מוסר, מפני צ ע י ר ו ת ימיו, כי בהכאתך אותו בשבט תשמרנו שלא ימות מיתת הגוף וכו' (רלב"ג, משלי כג יג).

״צְעִירִי, ש"ז, — שם לכוכב לכת קטן, Vesta: ואני אקרא כוכב זה צ ע י ר י, להיותו הצעיר במציאות ארבעה אלה (ר"ד מפריזנסויזן, מוקדות תבל לו, כט:).

צען[4], ממנו צָעַן.

[1]) [עי' הערת יעקב רייפמאן בבית תלמוד ג' עמ' 382.]

[2]) [השבעים תרגמו ואת הארנבת (ויקר' יא ה) καὶ τὸν δασύποδα, שפרושו שעירת רגלים, וכן באר אף יסטרוב במלונו; ועל כן לכך הבונה, ולא לא. צָעִיר.]

[3]) [זה פרושה הטבעי של המלה, חלי שיש בו צַעַר, ואין כל מקום לבאר, כדעת אחרים, אצבע קטנה, זרת.]

[4]) בערב' טַעַן a) במשמ' עקר אהלו ממקום חנותו, יצא לדרכו, [והוא בעקר א. טען בארמ' ובעבר', באשור' צֵין, בכושי' צַעַנ. ובעבר' החדשה גזרו מפעל זה, ואף בהשפעת שם המקום צֹעַן במצרים, ובחקוי השם הלועזי, תוש"ז צְעָנִי, צענים, לעם הנודדים Zigeuner.]

a) ظعن

צָעַן, פ"ע, יִצְעַן, — צָעַן האהל, נעקר ממקומו: חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן אהל בל יִצְעָן בל יסע יתדותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישעי' לג כ). —ואמר המשורר: טרם נטות אהלי י צ ע ן לנודי ועד לא אחנה ירתמו רכבי סיעתי (ר"י אבן גיאת, מבין עפאים, סעה"ש 124). הה לשרידים מידידי נדדו כי רוב המונם שלמו לגוע חם אהלי חסד אשר יום צ ע נ ו בין לב וכבד נתקעו הקוע (רמב"ע, עיני סלעים, דיואן כח, כ"י בודליאנה). אם צ ע נ ו עם אהליהם אשכנה תוך אהלי אהב אשר מתחו (הוא, אם קדמו, סעה"ש 65). ויתקעו אהל ימי שיבה לבל י צ ע ן עדי מות ביען נמאסו (הוא, תרשיש ח, 53). ויסע ו י צ ע ן ויעבר בצען לארץ כנען למבחר הררים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, סעה"ש 96). צ ע ֻ נ ת ם[1] עד אשר צוען עברתם ואת שאהבה נפשי ראיתם (הוא, אמר לנבא ספק, MGWJ 1908, עמ' 249). או אם צבא חפרע ידמה לצבאות אל ש צ ע נ ו אז מאלוש ומעלמון (השיר בחוק לבי, גנזי שכטר ג, 313) ובאתי מנא ואמון עד הר חרמון ו צ ע נ ת י מצוען לארץ כנען (ר"י חריזי, תחכי כ, 202). ושבע ושמע יקונן בדמע לשמע חסר לב ולומדים ושומעים, ו י צ ע ן גאלינוס לשומעו ויגוס וסינא וראזי בגדיו קרועים (דון שלמה בונאפיד, שיר נגד איש מתפאר בחכמתו, דברי חכמים, פו). ולבו כארגז לטומאה וירגז בדרשי בנשג"ז וסדר זרעים, ו י צ ע ן חמסו לבלעם בארצו רבעו לאונסו ואין לו פשעים (שם, פז). — וכפ"י, העתיק ועקר ממקום למקום: עובדי אלילים שוכנים ביערים באהלים קטנים אשר בנקל י צ ע נ ו ם ויעתיקום ממקום למקום (ר"ש בלוך, שבילי עולם ג, ה:).

—נפעי', ״נִצְעַן,—נִצְעַן האהל, הֻסַּע: נמצא שהאהל יוכל ל ה צ ע ן וליסע מתריו ויתדותיו ולהנתק חבליו לפי שהוא מעשה בגד ועור ויתדות וחבלים (אברהם בדרשי, חותם תכנית, אהל). החרש יחרישון ותהי להם לחכמה, נטשו חבליהם, נ צ ע נ ו אהליהם, מתנתם מעֻוטת וחרפתם מרובה (מכתת קנאות, קופמן, 13).

צעף, ממנו צָעִיף, ״צָעַף.

[1]) והעיר שם ברודי, בהדיואן צ ע י ת ם, וטרמורשטין לפי הגניזה צ ע ק ת ם, ונראה שצריך להיות צ ע נ ת ם.

צָעַף, ב״י סָעוּ׳, צָעוּף,—עטוף בצעיף, ואמר הפיטן: עטופים וצעופים לאחד שש כנפים, בם מכסים ובם טסים בפתע חוג שמים (ידודון, אופן סבת ד אחה״ם).

—נִפע׳, ב״י ״נִצְעָף,—כמו צָעוּף: ולמה אשמים מושיבי נכרית נִצְעֶפֶת עת לא ליום אחד המלאכה (תלמיד חוי, קטע כ״י, JQR 1901, עמ׳ 362).

—הִפע׳ ב״י ״מְצֻעָף, — כמו סָעוּ׳ ונִפע׳, ואמר הפיטן: טפיה וישישיה בענוי קיפים, יציגתם שור כיחף יחפים, כלם צגים ולובן מוּצְעָפִים, לאדרך בקדש כשרפים עפים (מסלס כר קלוניטוס, חמלת עסור, קרוב׳ סחרי יוה״כ).

צַעֲצוּעַ, עי׳ צַעֲצַע.

צַעֲצֻעַ [1]). ס״ז, מ״ר צַעֲצֻעִים, — א) כמלאכת חרשת עץ או מתכת, נתינת צורה להחמר בסבוב החמר ע״י אופן המכונה תחת המספלת שביד האמן, Drechslerei; tournage; turnery: ויעש בבית קדש הקדשים כרובים שנים מעשה צעצעים [2]) ויצפו אתם זהב (דה״ב ג י). — ובתו״ם: כרובים מעשה צעצועים הן ומצודדים פניהם כתלמיד הנפטר מרבו (אונקלוס הגר, ב״ב לט.). — ובספה״א: ויעש את הדלתות מעשה צעצועים מזוזותיהם ומפתחותיהם עשה כסף (יוסיפון, גינצבורג, סו).—ואמר הפיטן: הורשתה נחלת צבי חבל הנעים, הסתופף לכבודך בלויות צעצועים, והן עתה טלטלוה זרים זדים מרעים (אבא עוררם, סליח׳ ער״ה). — ואמר המשורר: מי אשר לא ראה בת חפר בת שוע לא ראה מימיו אשת יפת תאר, לא ראה בהדרה מבלי צעצע מבלי מעשה חרש הבריאה לטהר (יל״ג, קוצו של יוד, שירי יל״ג 7, 9). — ובמשמ׳ ילדים [1]), ואמר הפיטן: ישראל בנך בכורך יקירך צעצועי שעשועיך זכור בזכרך (ילחק, אנוש עד דכא, סליח׳ ג עש״ה, פולין). — ב) והשתמשו בו בלשון הדבור בענין דברים למשחק, כמו למשחקי ילדים וכדו׳.

״צִעְצֵעַ, פ״י,—קִשֵּׁט במעשה צעצועים: למי שבונה ארמון ומייפהו ומצעצעו ומרקם כותלין ואח״כ מכבד את הבית ומרבד אותו במיני חטובות (ר׳ ברכיה הנקדן, הול, דר׳ גחלחכן),

צעק

צעק [2]), ממנו צַעַק, צְעָקָה, ״צַעֲקָן.

צָעַק, פ״ע, צָעַקְתִּי, צָעֲקָה, צָעֲקוּ, צֹעֶקֶת, צֹעֲקִים, צְעֹק, לִצְעֹק, צְעַק, צַעֲקִי, צַעֲקְנָה, אֶצְעַק, אֶצְעֲקָה, תִּצְעַק, יִצְעַק, נִצְעַק, תִּצְעֲקִי, יִצְעֲקוּ, — צָעַק אָדָם, הרים קולו מפני צַעַר, מַכְאוֹב וכדו׳, schreien; crier; to cry: כשמע עשו את דברי אביו (כי כבר נתן ברכתו לאחר) וַיִּצְעַק צעקה גדלה ומרה עד מאד ויאמר לאביו ברכני גם אני אבי (ברא׳ כז לד). הן אראלם צָעֲקוּ חצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישע׳ לג ז). הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תִּצְעֲקוּ מכאב לב ומשבר רוח תילילו (שם סה יד). עלי הלבנון וּצְעָקִי ובבשן תני קולך וְצַעֲקִי מעברים כי נשברו כל מאהביך

---

1) עי׳ הערה הבאה.

2) בס״א ו כג כתוב במקום צעצעים עצי שמן ובתרג׳ השבעי׳ מתרגם כאן ἔργον ἐκ ξύλων, ר״ל מעשה עץ, ואפשר א״כ כי המלה צעצעים היא טעות סופר במקום עץ. אך זה דחוק כי המלה מעשה משמשת בכל פרשה זו בענין אפן המלאכה וצורתה ולא בענין החמר שממנו נעשה הדבר. עכ״פ אונקלוס הגר השתמש כבר במלה זו ואמר (ב״ב לט): כרובים מעשה צעצועים הן ומצודדים פניהם כתלמיד הנפטר מרבו, אך בדבר עצם משמ׳ צעצע אין ללמד ממאמר זה כלום. הפשיט׳ תרגמה משררא, ר״ל חזק, ולא נתברר מה מקור תרגום זה. רגס״ה ואחריו רשב״ם אמרו כי צעצע כמו צאצאים, ר״ל ילדים, אך לפרוש זה בודאי אין שום יסוד, כי צאצא אינו כלל ילד קטן, אלא זרעו של אדם, תולדותיו. והיותר נאות הוא פרושו של ריב״ג, שהביא בשם מפרשים אחרים שהוא המלאכה שקוראים לו בערב׳ חירט, ואולי בעבר׳ הקדומה חָרֶט, והוא הרשום בפנים, אמר וז״ל: פשר פיה צנעאה אלחירט, ובעבר׳ פרשו בו מעשה חרש, בערבי כ׳רט. והשתמש בעל דה״י בהמלה צעצע, שאולי היתה בשמוש בין היהודים, או אולי יצר אותה מחבר דה״י. וקצת יש מקור למלה זו בלשון הערבי, כי בלשון זו משמש שרש צוע׳ a) במשמ׳ צורה שהחרש נותן לדבר. ואולי בימי בעל דה״י כבר יצאה המלה חרש מהשמוש, וראיה לדבר שאינה נמצאת בשום מקום בתו״ם. [אשר למלה חרט, עי׳ בהערה לערך ב. צור. ובערבי׳ בא צעצע a) גם במשמ׳ עוף מגוּן, ואולי הכונה כי היו הכרובים בעלי כנפים.]

a) صوغ

1) [עפ״י הבנה זו בדברי התלמוד (ב״ב לט.).]

2) בערבי׳ צעק b) בפרט לקול הרעם. בעברי עוד זעק. [וכן גם בסורי׳ וגם בערבי׳ אף זעק c).]

a) صعصع b) صعق c) زعق

 צעק

(ירמ׳ כב כ). היליל׳ חשבון כי שדדה עי צעקנה בנות רבה חגרנה שקים ספדנה וכו׳ (שם מט ג). — וקריאה בקול גדול לבקש דבר: כי נרפים הם על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו (שמות ה ח). — וקריאה להצלה מפני סכנה: כי בשדה מצאה (האונס את הנערה) צעקה הנער המארשה ואין מושיע לה (דבר׳ כב כז). — לתלונה: ויבאו שטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך (שמות ה יה). אם ענה תענה אתו (את היתום והאלמנה) כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו (שם כב כב). כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (שם שם כו). הן אצעק חמס ולא אענה אשוע ואין משפט (איוב יט ז).—ואל פלוני לדבר, קרא אליו בקול גדול, בתחנונים, כי יתן לו הדבר: ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם (בראש׳ מא נה). — ואל דבר במשמ׳ זו: ויהי מקצה שבע שנים ותשב האשה מארץ פלשתים ותצא לצעק אל המלך אל ביתה ואל שדה (מ״ב ח ג).—ועל דבר, במשמ׳ זו: והנה האשה אשר החיה את בנה צעקת אל המלך על ביתה ועל שדה (שם שם ה). — ועל־דבר דבר: ויצעק משה אל יי׳ על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה (שמות ח ח). —ובתחנונים לעזרה, להצלה: וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל יי׳ (שם יד י). ויאמר יי׳ אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שם שם יה). וילנו העם על משה לאמר מה נשתה ויצעק אל יי׳ ויורהו יי׳ עץ וישלך אל המים וימתקו המים (שם יה כד-כה). ויצעק משה אל יי׳ לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני (שם יז ד). ותבער בם אש יי׳ ותאכל בקצה המחנה ויצעק העם אל משה ויתפלל משה אל יי׳ (במד׳ יא א-ב). ויצעק משה אל יי׳ לאמר אל נא רפא נא לה (שם יב יג). וירעו לנו מצרים ולאבתינו ונצעק אל יי׳ וישמע קלנו (שם כ טו-טז). ויצעקו (בני ישראל על הים) אל יי׳ וישם מאפל ביניכם ובין המצרים (יהוש׳ כד ז). ויצעקו בני ישראל אל יי׳ וכו׳ והוא (יבין מלך כנען) לחץ את בני ישראל בחזקה (שפט׳ ד ג). וצידונים ועמלק ומעון לחצו אתכם ותצעקו אלי ואושיעה אתכם מידם (שם י יב). והוא צעק אל המלך וכו׳ (מ״א כ לט). ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת וכו׳ והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים (מ״ב ד א). ואשה צעקה אליו לאמר הושיעה המלך (שם ו כו). — וצעק לפלוני, במשמ׳ זו: ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליי׳ (דה״ב יג יד). — וצעק מפני פלוני, יען שפלוני עושה לו רעה: כי יצעקו אל יי׳ מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (ישעי׳ יט כ). אף יצעק אליו (אל הפסל) ולא יענה מצרתו לא יושיענו (שם מו ז). צעקו ויי׳ שמע ומכל צרותם הצילם (תהל׳ לד יח). קולי אל אלהים ואצעקה קולי אל אלהים והאזין אלי (שם עז ב). ויצעקו אל יי׳ בצר להם ממצוקותיהם יצילם (שם קז ו). שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים (איוב לה יב). — וקריאה סתם של פחד לאזהרה: ויהי כאכלם מהנזיד והמה צעקו ויאמרו מות בסיר (מ״ב ד מ). ויהי האחד מפיל הקורה ואת הברזל נפל אל המים ויצעק ויאמר אהה אדני והוא שאול (שם ו ה). — ובכלל דבר בקול רם, גער: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא לא יצעק ולא ישא ולא ישמיע בחוץ קולו (ישעי׳ מב א-ב).—והלב: צעק לבם[1] אל אדני חומת בת ציון וכו׳ (איכה ב יח). — במליצה גם לא בע״ח, דמי פלוני צועקים לנקמה וכדו׳: מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה (בראש׳ ד י). —ובתו״מ, בפרט במשמ׳ התפלל: הצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא (ברכ׳ ט ג). ונותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד (שם שם ד). כל זמן שהוא (היתום והאלמנה) צועק אני שומע ואם אינו צועק איני שומע וכו׳ אלא ממהר אני ליפרע על ידי שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק והלא דברים ק״ו אם כשהיחיד צועק על היחיד שמוע אשמע צעקתו, כשהרבים צועקים עאכו״כ, ומה אם מדת פורענות מעוטה כשיחיד צועק על הרבים כך, מדה טובה ורבים מתפללים על היחיד על אחת כמה וכמה (מכי׳, מסכ׳ דנזיקין יח). בני קום קרא אל אלהיך, ששמענו שהוא עונה אתכם כשאתם צועקים אליו והוא גיבור, מיד עמד התינוק בכל לבו

---

[1]) קצת החדשים מגיהים הגהות מתחלפות. [אם יש להגיה, כי או במקום חומת צ״ל הומת, וי״א בוכת והומיה.]

ויצעק וקיבל ממנו הקב״ה תפילתו ושתק הים (ירוש׳ ברכ׳ ט א). האוכל מעשר שני שלו בין שוגג בין מזיד יצעק לשמים (רסב״ג, שם מע״ש א א). שוגג יצעק לשמים, מזיד יתורו דמיו למקומן (רבי, שם שם). אוי לו לצועק יותר מן הנצעק (רב יצחק, ב״ק לג.). — ובמשמ׳ תבע לדין, האשים: שלשה צועקין ואינן נענין, ואלו הן מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים, והקונה אדון לעצמו, ומי שאשתו מושלת עליו (ת״ר, ב״מ עה:).—ובהשאלה: *צָעַק מתוך צפרני רגליו: צעק מתוך ציפורני רגליו [1] ויאמר שר צבא ה׳ שר צבא של מעלן אני זכוי (ר, יהושע בשם ר׳ חנינא בר יצחק, מד״ר בראשי׳ לז). —*ועל חיה ובהמה, כלב צָעַק: משמרה ראשונה חמור נוער, שנייה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו וכו׳ (ר׳ אליעזר, ברכ׳ ג.).—ובסהמ״א: חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי והדעו היכן אני (רש״י, שמות יז ח). אין הקול הזה בראה קול ענית גבורים הצועקים נצחון ולא קול חלשים שצועקים ווי או ניסה (שם לב יח). הנה הנביאים צועקים להם ומכריזים על התשובה (הוא, ישע׳ כו י). שהיינו צועקים חמס מאויבינו ואין הקב״ה שופט לנקום נקמה (הוא, שם נט ט). תתיפח, תייליל ותצעק גניחות (הוא, ירמ׳ ד לא). הידד, לי הוי שצועקין עושי מלאכה כבדה בקול רם לזרז זה את זה להתחזק (שם כה ל). צעקתי ווי וקינה (הוא, יחזק׳ כב יג). נותן טעם לדבריו למה היו צועקים וכו׳ כך היו צועקים על היהודים העשירים שלא היו רוצים לפרנסם (הוא, נחמ׳ ה ב). ולכן היתה הארץ תוהא ובוהא ותמיהה בדין וצועקת [2] על רע חלקה (ר׳ עמנואל מרומא, פי׳ התורה, Merx, Archiv I, עמ׳ 376).—ואמר הפיטן: צעק עמי ביומי בן דיני (ר״א קליר, סבת סורו מני, קינ׳ ת״ב). צעק ציון איך נתן לשום עלי גוי איתן (הוא איכה, אם

אסר, שם). — *צָעַק עליו, נער בו: ואספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם (רש״י, נחמ׳ ה ז). — ואמר המשורר: כל היום צדי חבקה ועת בא השמש חשקה ללכת לה ומר צעקה (ר״י הלוי, שלום לצביה, שעה״ש 94).—*וּצְעָקָה הָרֵאָה: ריאה שנופחין אותה צועקת חישינן שמא נקב קרום של ריאה והרוח למטה יוצא ומקומו אינו ידוע (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 143).

—נפע׳, יִצָּעֵק, יִצָּעֲקוּ, — א) נִצְעַק העם, כמו נזעק, באו ונקהלו לקול הקריאה, נקראו לדבר מן הדברים, zusammenkommen; s'assembler; to come together: וַיִּצָּעֵק איש ישראל מנפתלי ומן אשר ומן כל מנשה וירדפו אחרי מדין ומלאכים שלח גדעון בכל הר אפרים לאמר רדו לקראת מדין וכו׳ וַיִּצָּעֵק כל איש אפרים וילכדו את המים וכו׳ (שפט׳ ז כג—כד). וַיִּצָּעֲקוּ בני עמון ויחנו בגלעד ויאספו בני ישראל ויחנו במצפה (שם י ז). וַיִּצָּעֵק איש אפרים ויעבר צפונה (שם יב א). וכל ישראל שמעו לאמר הכה שאול את נציב פלשתים וגם נבאש ישראל בפלשתים וַיִּצָּעֲקוּ העם אחרי שאול הגלגל (ש״א יג ד). וכל מואב שמעו כי עלו המלכים להלחם בם וַיִּצָּעֲקוּ מכל חגר חגרה ומעלה ויעמדו על הגבול (מ״ב ג כא). — ב) *נִצְעַק מי שצועקים עליו לשמים: אוי לו לצועק יותר מן הנצעק (רב יצחק, ב״ק לג.). אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע אלא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק (שם שם).

—פע׳, מְצַעֵק,—צִעֵק האדם, קרא בקול גדול: ויהי המה (אליהו ואלישע) הלכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע ראה והוא מְצַעֵק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (מ״ב ב יא—יב).—ובמדר׳: אלא מפני שהמלך מבקש שאלך ואפייסנו על בנו לכך הוא מצעק הניחה לי (מד״ר שמות מג). והמן עמד לבקש על נפשו, מה עשה מיכאל, דחפו על אסתר והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כבשני לפניך (שם אסת׳, והמלך קס). שבשעה ששמע ישע׳ מצעק ואומר את מי אשלח וכו׳ היה הקדוש ברוך הוא כביכול צועק ומיילל בפני עצמו את מי אשלח (פסיק׳ רב׳, אנכי אנכי, קנ:). התחיל (עשו) מצעק ואומר הכי קרא שמו יעקב (תנחו׳ בובר, תולדות כג).

---

1) [בילקי׳ שמע׳ (יהוש׳ סי׳ טו): מתחת צפרני רגליו. וכתב בעל מתנות כהנה: מי שהוא צועק בחזקה ובכל כחו הוא נועץ ומהדק צפורני רגליו על הארץ בחזקה, או ר״ל שכך היה מתחנן מתוך צפורני רגליו של יהושע שהיה נופל לפניו על רגליו, והילקוט מסייענו שגורס מתחת צפורני רגליו.]

2) [במעות נדפס: וצועצת.]

—הפעי, יַצְעִק, — הִצְעִיק את העם, כמו הִזְעִיק, קרא אותו להתאסף יחד במקום מן המקומות למטרה מן המטרות: וַיַּצְעֵק שמואל את העם אל יי׳ המצפה (ש״א י יז).

צְעָקָה, ש״נ, סמ׳ צַעֲקַת, כנ׳ צַעֲקָתוֹ, צַעֲקָתָהּ, צַעֲקָתָם, —שה״פ מן צָעַק, כמו זְעָקָה, Geschrei; cris; cries out: הַכְּצַעֲקָתָהּ[1]) הבאה אלי עשו (בראש׳ יח כא). כי משחתים אנחנו את המקום הזה כי גדלה צַעֲקָתָם את פני יי׳ (שם יט יג). כשמע עשו את דברי אביו ויצעק צְעָקָה גדלה ומרה עד מאד (שם כז לד). ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צַעֲקָתָם שמעתי מפני נגשיו וכו׳ ועתה הנה צַעֲקַת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ז–ט). ומת כל בכור בארץ מצרים וכו׳ והיתה צְעָקָה גדלה בכל ארץ מצרים (שם יא ו). אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צַעֲקָתוֹ (שם כב כב). ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צַעֲקָתוֹ אלי (ש״א ט טז). ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צְעָקָה (ישעי׳ ה ז). קול צַעֲקַת הרעים ויללת אדירי הצאן כי שדד יי׳ את מרעיתם (ירמ׳ כה לו). קול צְעָקָה מחרנים שד ושבר גדול (שם מח ג). כי במורד חורנים צרי צַעֲקַת שבר שמעו (שם שם ה). מקול נפלם רעשה הארץ צְעָקָה בים סוף נשמע קולה (שם מט כא). והיה ביום ההוא נאם יי׳ קול צְעָקָה משער הדגים ויללה מן המשנה ושבר גדול מהגבעות (צפנ׳ א י). כי דרש דמים אותם זכר לא שכח צַעֲקַת עניים (תהל׳ ט יג). הֲצַעֲקָתוֹ ישמע אל כי תבוא עליו צרה (איוב כז ט). להביא עליו צַעֲקַת דל וְצַעֲקַת עניים ישמע (שם לד כח). ותהי צַעֲקַת העם ונשיהם גדולה אל[2]) אחיהם היהודים (נחמ׳ ה א). — ובתו״מ: מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אתכם וישמע בקול צ ע ק ת כ ם היום הזה, ברוך אתה ה׳ שומע צ ע ק ה (תעני׳ ב ד). על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה עכו״ם או נהר ועל הספינה המטרפת בים, ר׳ יוסי אומר לעזרה ולא ל צ ע ק ה (שם ג ז). יפה צ ע ק ה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין

1) ת״א ותרג׳ השבע׳: כצעקתם.

2) במקום עַל?

(ר׳ יצחק, ר״ה טז.). ד׳ דברים מקרעין גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צ ע ק ה שינוי השם ושינוי מעשה (הוא, שם טז:). כל מי שיש לו צ ע ק ת לגימה על חבירו ודומם שוכן בסנה עושה לו דין (רב אחא מבי חוזאה, גיט׳ ז.). עד עתה לא באה צ ע ק ת ם לפני שלא הגיע הקץ שאמרתי לאביהם (מד״ר שמות ג). עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צ ע ק ה נאקה וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם דבר׳ ב). נטלה את בנה והטמינה בגג, הזמין לה הקב״ה כלב ואכלהו עמדה היא בחצי הלילה ומצאה את בנה בפי הכלב, מיד צעקה ומלאה את כל הארץ מ צ ע ק ת ה (מדר׳ שה״ש ב י, גרינהוט, כד.). בשעה שאמר משה והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים יצתה זקינה אחת לקראתו אמרה לו וכו׳ זקינה שאין לה לא אב ולא אם וכו׳ על מי תצעק, אמר לה העבודה תקדום צ ע ק ת ך ל צ ע ק ת ם (מדה״ג שמות יב ז, הופמן, 88). אמר לו הקב״ה למשה אלולי צ ע ק ת ך כבר איבדתים מן העולם (רב אחא, שם שם יד טו, 142). כבר קדמה צ ע ק ת ם ל צ ע ק ת ך (ר׳ שמעון בן יהודה, שם שם). —ובתפלה: שועת עניים אתה תשמע צ ע ק ת הדל תקשיב ותושיע (נשמת כל חי, שחר׳ שבת, ספרד׳). — ובספה״א: כל לשון ענייה צ ע ק ת קול רם היא (רש״י, ירמ׳ כה ל). —ואמר המשורר: והוא קרוב ולא ישמע צ ע ק ה אבל רחוק כבין מזרח לימה (רמב״ע, סרדה, שעה״ש 67).

***צַעֲקָן,** ש״ז, —מי שדרכו לצעק, נהוג בדבור ובספרות העברית החדשה.

א. צער, ממנו מִצְעָר, צָעִיר, א. צְעִירָה, ב. צַעַר, א. צָעַר, א. צֹעַר.

ב. *צער, ממנו ״צְעוּר, ב. ״צְעִירָה, א. *צַעַר, ב. *צָעַר.

ג. צער, ממנו ב. צֹעַר.

א. *צַעַר,[1]) ש״ז, — כאב הגוף והנפש, יסורין, Schmerz, Qual; peine, souffrance, douleur; pain,

1) [בארמ׳ צערא וכדו׳, וכנראה שאול שמוש השרש בעברי׳ מלשון זו. ואולי הוא בלשון המקרא בכתיב ש ע ר או ס ע ר בלשון אחזו שָׂעַר (איוב יח כ) וכדו׳, ואף עניה סֹעֲרָה לא נחמה (ישעי׳ נד יא), וצ״ע.]

grief, trouble : ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא ב צ ע ר, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא ב צ ע ר, אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי (רבי שמעון בן אלעזר, קידוש' ד יד). כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן, וחיי צ ע ר תחיה, ובתורה אתה עמל (אב' ו ד). המקשה נדה, קשתה שלשה ימים בתוך אחד עשר יום ושפתה מעת לעת וילדה הרי זה יולדת בזוב וכו', ששפתה מן ה צ ע ר ולא מן הדם (נדה ד ז). ושמא יאמר הדיין מה לי ב צ ע ר הזה, והלא כבר נאמר ועמכם בדבר המשפט, אין לך אלא מה שעיניך רואות (תוספת' סנה' א ט). הגע עצמך שהתנה עמה לא שאר ולא כסות ולא עונה הרי אינו חייב לה כלום, מאי כדון, כיי דמר רבי יוחנן צ ע ר ו של איש מרובה יותר מן האשה (ירוש' כתוב' ה י). אוי לו לדור שאתה פרנסו, שאי אתה יודע ב צ ע ר ן של תלמידי חכמים במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים (ר' יהושע לרבן גמליאל, ברכ' כח.). וטמא טמא יקרא, צריך להודיע צ ע ר ו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים (שבת סז.). כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צ ע ר (רבי לוי או רבי יונתן בשם אנשי כנה"ג, מגי' י:). קשה צ ע ר ו של שטן יותר משל איוב, משל לעבד שאמר לו רבו שבור חבית ושמור את יינה (ר' יצחק, ב"ב טז.). איוב לא בדעת ידבר וכו' אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס בשעת צ ע ר ו (שם טז:). הרבה צ ע ר נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן שישמשנו (ר' ברכיה, מד"ר בראש' לו). משל לאחד שנטל את המקל והכה ב' בני אדם ושניהם קבלו את הרצועה ויודעים צ ע ר ן, כך היה צ ע ר ן ושיעבודן של ישראל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שנאמר כי ידעתי את מכאוביו (שם שמות ג). נמצאת למד שהלוים היו כלין את הפורעניות ומהן בני קהת שנושאים ארון היו, אמר להם הקב"ה הם מצטערים עם ישראל כל ה צ ע ר הזה ואין אתם עושים להם תקנה, וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו (שם במד' ה). הלומד תורה ב צ ע ר נוטל אלף, שלא ב צ ע ר מאתים נוטל בשכרו (ר' חייא בריה דרבי אדא דיפו, שם שה"ש, כרמי). וירא אלהינו ויחמול על עמו ויפן ל צ ע ר היתומה אשר בטחה בו ויתן לה חן לפני המלך (שם אסתר, ויהי ביום). — ובסהמ"א : ותכס את המחנה וכו' שתי אמות היתה גבוהה מן הארץ, שיהא אדם עומד כנגד לבו ונוטל מדבר שאין בו צ ע ר (מדה"ג שמות טז יג, 174). בזמן שהגשמים נעצרין לא הבריות בלבד מצטערין, אלא אף הגשמים והארץ מצטערין שנאמ' בשמים, ועצר את השמים, וכתיב באשה כי עצר ה', מה עצירה האמורה באשה אינה אלא לשון צ ע ר, אף עצירה האמורה כאן אינה אלא לשון צ ע ר (שם דבר' יא יז, הסגלה, 114). בסוף גמרא דפרק כהן גדול אלא שנהפך להן לרעץ כיון שחטאו, פירוש צ ע ר להפך (ערוך ערך רעץ). — ובפתגם : וכמאמר החכם צ ע ר רבים נחמה (ס' החינוך, מצוה שלא). צ ע ר רבים חצי נחמה [1] (הכהנת ספייס ה, קח). — ואמר הפיטן : ראיתיך בכבליך, ב צ ע ר עליך, פשוטה מעיליך, פרועה קדליך, ופעמוני זהב עלי תלתליך (אלעזר, אימה כסאתי, יוצ' שבת ד' אחה"פ). ארשת שפתי פציתי ואפער, נצבתי להללך במקהל מצער, יוקשי בהתודתי בפלץ ו צ ע ר, יערב לך שיחי ונפשי אל תער (יוסף בן אביתור, ארשת, שעה"ש 13). שדי, אבינו אתה, ואיך נחשב כיתומים, תוכל לראותנו ב צ ע ר ובידך להרויח לנו (הוא, את מי זכחת, שם 15). — צַעַר נִדָּה, צַעַר בְּתוּלִים, צַעַר הָעִבּוּר וכו' : הרבה ארבה וכו', אלו שתי רביות דם, אחת דם צ ע ר נדה, ואחת דם צ ע ר בתולים, והרנך זה צ ע ר העבור (אדר"נ א). עצבונך, זה צ ע ר העבור, והרנך, זה צ ע ר העדוי, בעצב, זה צ ע ר הנפלים, הלדי, זה צ ע ר הלידה (מד"ר בראש' כ). — צַעַר גִּדּוּל בָּנִים : אמר (הקב"ה) אימר ליה ליעקב, דהוה ליה צ ע ר גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עלייהו (ר' שמואל בר נחמני, שבת פט:). עצבונך, זה צ ע ר גידול בנים (רב יצחק בר אבדימי, ערוב' ק:).

---

[1]) [ושגור היום : צ ר ת רבים חצי נחמה (עי' הימן, בית ועד לחכמים, 230), ועי' ערך נֶחָמָה. ור"מ אלשיך (בפרושו לאיוב ג יח) כותב : אילו הייתי אני לבדי לא אתנחם, אך אמצא אחרים, ו צ ע ר ת רבים נחמה, ועי' א. צָרָה.]

לכן כה אמר ה׳ אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, וכי היכן מצינו ביעקב שפדאו לאברהם, אמר רב יהודה שפדאו מצער גידול בנים (סנה׳ יט:). לאחר שגדלתים כאפרוחים של תרנגולים וסבלתי עליהם צער גידול בנים, כי רוב ימי הייתי בצער גדול בעבורם, ועתה לא תזכור לי זאת לרחם על בני (מד״ר איכ׳ פתיח׳, רבי יוחנן פתח). — ובספהמ״א: ויזהר אדם באונאת אשתו, לפי שדמעתה מצויה, ודי לה לאשה בצער נדות וצער לידה וצער גידול בנים (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ג, ענעלאו, 118). וצער גידול בנים רובן הוא של אשה, וע״כ שכרה גדול כשיגדל בנה על הדרך הנכונה (שם ז, 140).—°וצַעֲרָן שֶׁל בָּנִים: אמר הקב״ה ליהודה, אין לך בנים ואין את יודע צערן של בנים (אגדת בראשית כט). — שָׁרוּי בְּצַעַר, הָיָה (עִמּוֹ) בְּצַעַר, הָיָה שֻׁתָּף בְּצַעַר: בשישראל שרויין ב׳ בצער[1]) ואומות העולם שרויין בשלוה אומרין עורה למה תישן יי (תוספת׳ סוטה יג ט). בשעה שהקב״ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וכו׳ (ברכ׳ נט.). כל העולם כולו בנחת וחגינא בצער (יומא כ״ג). בזמן שישראל שרוין בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת וכו׳ ואומרים זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור (ת״כ תעני׳ יא.). בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי וכו׳ (שם שם). וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה, וכי לא היה לו למשה כר אחת או כסת אחת לישב עליה, אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער (שם שם). זה היה בצער מערה וזה לא היה בצער מערה (ב״מ פה.). בכל צרתם לו צר, א״ל הקב״ה למשה, אי אתה מרגיש שאני שרוי בצער כשם שישראל שרויין בצער, הוי יודע ממקום שאני מדבר עמך, מתוך הקוצים, כביכול אני שותף בצערן (מד״ר שמות ב). — ובספהמ״א: ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יי׳ מארץ מצרים, מלמד שאף צבאות מקום היו עם ישראל בצער, שנאמר בכל צרתם לו צר, ואומר עמו אנכי בצרה וכו׳ (מדה״ג שמות יב מא, הופמן, 116). — °צַעַר הַצִּבּוּר: וירא בסבלותם, מהו וירא, שהיה רואת בסבלתם וכו׳ והיה נותן כתיפו ומסייע לכל אחד ואחד, אמר כדי שלא אוציא עצמי מצער הצבור (שם שם ב יא, 15).—ובקצור, צַעַר, במשמ׳ תשלום כנגד הצער, smart-money ; indemnité ; Schmerzensgeld : מה בין אונס למפתה, האונס נותן את הצער והמפתה אינו נותן את הצער וכו׳ (כתוב׳ ג ד). החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים, בנזק, בצער, ברפוי, בשבת ובבושת וכו׳, צער, כואו בשפוד או במסמר ואפילו על ציפורנו, מקום שאינו עושה חבורה, אומדין כמה אדם כיוצא כזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב״ק ח א). פצע תחת פצע, ליתן צער במקום נזק (רב זביד בשם רבה, בבלי שם פד.). וכי אדם מוחל על צערו דתניא הכני, פצעני ע״מ לפטור, פטור (שם לג.). — ובקצור, צַעַר בַּעֲלֵי חַיִּים, במשמ׳ גרימת צער לבעלי חיים, Tierquälerei ; cruelty to animals ; cruauté contre les animaux : צער בעלי חיים דאורייתא (שבת קכח:). דאי כתב רחמנא פריקה הוה אמינא משום דאיכא צער בעלי חיים ואיכא חסרון כיס, אבל טעינה דלאו צער בעלי חיים איכא ולא חסרון כיס איכא אימא לא (ב״מ לא.).—ובספהמ״א, גם על עצם הצער של בעלי החיים: וכן אסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד להשמר ולהרחיק לשחוט משניהם הבן לעיני האם, כי צער בעלי חיים בזה גדול מאד, אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר ב״ח וכו׳ (ר״מ א״מ, מו״נ ג מח[1]).—°ובהשאלה, לצמחים: ס״א דהינוניתא, פי׳ שם מקום, והתמרים שגדילות שם שמינות חן הרבה ולפיכך אין משהין אותן לפני שמש שיש להן צער (ערוך ערך הן).—°ובמשמ׳ עמל וטרח, טרח המעין במאמציו לפתר בעיה הגיונית קשה, טרח לישב קושיה וכדו׳: גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה (עם יוכבד), שהולידת משה והיא בת ק״ל שנה וכו׳, ולא די לנו זה הצער עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה, יוכבד אמי, אחרי התנחמי, והיא בת ר״נ שנה וכו׳ (ראב״ע, בראש׳ מו כג). ויאמר רב חננאל ז״ל כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר אשה וכו׳ וכל הצער הזה בעבור

---

[1]) [כך בדפוס ובבבלי (סוטה מט.); ובהוצ׳ צוק״מ: בצרה.]

[1]) [ונוהג בימינו „חברת צער בעלי חיים" כשם לחברה למניעת ענויי בעלי החיים.]

היות משכבי אשה לשון רבים ודברי יחיד שני משכבים וכו׳ (הוח, ויקר׳ יח כב).—*פִּכֵּחַ אֶת צַעֲרוֹ שֶׁל פְּלוֹנִי, התיר והפיג אותו, ואמר המליץ: אנשים בדהנים אנחנו וכשאנו רואים אדם שלבו דואג ונפשו עצובה מפכחים אנו צ ע ר ו בדברינו (ר״א לויפל, סלוס על ישראל ג, 21).—ומ״ר *צְעָרִים, צְעָרִין: אמר הקב״ה אספו לי דורו של שמד, היאך היו עושין, מעמידין ישראל לפני הדיין ואומרין לו כפור באלהיך, ואומר איני כופר לעולם, מיד מרבין עליו צ ע ר י ן, שנאמר ירבו עצבותם וכו׳ (בשם ילמדנו, ערוך ערך עלג).—ובסהמ״א: ואם אלו הצ ע ר י ם הנפשיים חסה תורה עליהם בבהמות ובעופות, כל שכן בבני אדם (ר״ס ח״ה, מו״כ ג מח)· ואמרו בהמות ולא אמר בהמה, אפשר שעניינו כאחת הבהמות שדרכן לעמוד ברשות בעליהן שגדלו עמהן אפי׳ לסבול הצ ע ר י ם (הוח, יקוו המים, 95).

ב. *צַעַר, ש״ז,—גנאי, קלון [1]): לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד (לענין תענית) עושה, תלמיד עושה, דברי רבי שמעון בן אלעזר, רבן שמעון בן גמליאל אומר במה דברים אמורים בדבר של שבח, אבל בדבר של צ ע ר עושה וזכור לטוב, שאין שבח הוא לו אלא צ ע ר הוא לו (תעני׳ י:).

ג. *צַעַר, ש״ז,—כמו סַעַר: מעשה בספינה אחת של גוים שהיתה פורשת לים הגדול וכו׳ עמד עליהם צ ע ר [2]) גדול בים וכו׳ (ר׳ תנחום, ירוש ברכ׳ ט א).

א. צָעַר, פ״ע, יִצְעַר, יִצְעֲרוּ, — צָעַר, היה צָעִיר, היה, מעט הכמות או האיכות, gering sein; être de peu d'importance; to be degraded: והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יִצְעָרוּ (ירמי׳ ל יט). יכבדו בניו ולא ידע ויִצְעֲרוּ ולא יבין למו (איוב יד כא).

—הפעי׳, *הִצְעִיר,—הִצְעִיר את עסקיו, את עצמו, הִקְטִין, מִעֵט: וכי מן התולדות אין אנו יודעים שהוא (אפרים) הצעיר, אלא מה הוא הצעיר, על ידי שהיה מ צ ע י ר את עסקיו [3]) וזכה לבכורה, הגדול שהוא מ צ ע י ר את

---

1) [וכן בסור׳ צערא, כתרג׳ של חרפה (יחזק׳ לו טו), וכן בערב׳ צע׳ר a), והוא משרש א. צער.]

2) [כך בקונדרים אחרון לר׳ שמעון הדרשן, (שרידי ירוש׳, 324) וכן בספור דומה במנוה״ם לר״י אלנקאוה ב, 16. ובדפוס׳: סער.]

3) [נ״א: עצמו, עי׳ תיאודור.]

---

a) جنح

עסקיו על אחת כמה וכמה (רב הונייא, מד״ר ברא״ש׳ ו).

—הפע׳, בינ׳ *מְצֹעָר, מוצער,—מֻעָט, קטן בכמות: אלא מתוך שישיבתה (של צוער) קרובה עונותיה מ ו צ ע ר י ן [1]) (רב, שבת י:). — ובסהמ״א: מלכות מ ו צ ע ר ת [2]) ונבזית (רס״י, דני׳ ח ט).

—התפ׳, *הִצְטַעֵר,—עשה עצמו קטן, הִתְכַּוֵּץ: למלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה, התחיל מ צ ט ע ר בעצמו ומדחק באבריו, כיון שנכנס למדינה, הביאו לו מטה ארוכה, התחיל פושט עצמו ומותח איבריו (ר׳ עזריה בשם ר׳ יהודה בר׳ סימון, מד״ר שה״ש, הנך יפה דודי).

—נפע׳, *נִצְעַר, — נעשה מעט הכמות או האיכות, נתמעט, ואמר הפיטן: והננו בכל יום הולכים ודלים, נמעטים ברבות הזמנים, ו נ צ ע ר י ם בסגות השנים (רסע״ג, בקשה ב, סדור רסע״ג, עז). — ואמר המליץ: נמעטו ו נ צ ע ר ו אוהבי לשון הקדש בדור יתום הזה (רמח״ג, הלרפתים ברוסיה, הקד׳).

ב. *צָעַר, קל אינו נהוג בתו״ם, ועי׳ בינ׳ פָּעוּ׳ לקמן.

—פע׳, *צִעֵר, ציער,—א) צִעֵר את פלוני, גרם לו צַעַר: כוואו על ציפרנו ועל כף רגלו ולא רשם עו טענו אבנים ו צ י ע ר ו, הטיל שלג על ראשו וצננו הרי זה נותן לו דמי צערו (מכי׳, מסכ׳ דנזיקין ח). כל כך היה בידך ואתה מ צ ע ר י נ י (רבי, ע״ז מ:). וזו (הגר) מאחר ש צ י ע ר נ ו אותה אנו משתעבדים בה, לא איכפת לי לא בטובתה ולא ברעתה (מד״ר ברא״ש׳ מה). אמר לו (יצחק לאברהם) אבא בחור אני וחוששני שמא יזדעזע גופי מפחדה של סכין ואצערך (שם שם נו). משל למלך שאמר לבנו יעשה עם פלוני ולא י צ ע ר נ ו, הלך יעשה, אף על פי שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מ צ ע ר ו, כשנתרצה עבנו גזר על מצעריו להרגן (שם במות ל). כלום צ י ע ר ו אותך כ צ י ע ר ו ה ו אחיו של יוסף (פסיק׳ רב׳, נחמו נחמו, קמב.).—וצִעֵר לפלוני, כמו את פלוני: אתה הוא ש צ י ע ר ת לאבא (ר״ש בר״י לר׳ חייא, סנה׳ יא.). — צִעֵר את נפשו, את עצמו: וכי על איזו נפש חטא בה שצריך כפרה, על ש צ י ע ר נפשו [3]) מן היין, והלא דברים ק״ו ומה אם ה מ צ ע ר נפשו [3]) מן

---

1) [ולפני זה: עונותיה מ ו ע ט י ן, ואולי צ״ל מ י צ ע ר י ן, בהתפ׳, כי המלה מְצֹעָר שבפסוק נדרשת כאן.]

2) [נ״א: מיצער׳.]

3) [בבבלי (תעני׳ יא.; נדרי׳ י.): ע צ מ ו.]

היין צריך כפרת ק"ו למצער נפשו[1] על כל דבר (ספרי במד' ל). וכל המצער עצמו[2] עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ציבור (תענ' יא.). אמר לו ענר (לאברהם) כבר בן ק' שנה אתה ואתה הולך ומצער את עצמך (מד"ר ברא' מג). מפני שנזיר חוטא היה על שציער עצמו מן היין וכו' (ר' מונא, שם במד' י). — ובמהמ"א: מה אם כשאדם מיקל ממשאו הרי הוא מקבל ברכה, קל וחומר המצער עצמו על כל המצוות (מדה"ג דבר' יד כח, הסגלה, 156). א"ל (אנשי שכם לחמור ושכם) א"כ הוא לא יהיו שלמים עמנו שלא נמול עצמנו ולא נצער עצמנו על דבר שאין אנו יודעים מתי יהי (ברא' רבתי, אלבק, 169). —ואמר הפיטן: צערו כעקרבי עקצים וצערו כנמלי שקצים, להטו בעצי קצצים, דעכו כאש קוצים (שלמה הבבלי, אין צור, זולת שבת א חנכה). ועויתי והעויתי ופשעתי ופגמתי וצררתי וצערתי וקללתי וקלקלתי (רא"ע, לך אלי, כהנא א, 205).—ב) ובמשמ' פ"ע, כמו התפ'[3]: יש בן אדם שמצער אם יתן אם לא יתן (ספרי דבר' קטז). יצער אדם עם הצבורן שכן מצינו במשה שציער עצמו עם הצבור (תענ' יא.). פעם אחת הייתי מהלך בספינה וראיתי ספינה אחת שנשברה והייתי מצער[4] על תלמיד חכם שבה (ר"ג, יבמ' קכא.). — ובמהמ"א: לארץ, על הארץ, לצער בצערו (רס"י, איוב ב יג). היתה טורפת ומחבטת עצמה וממרטת כנפיה והומה ומצערת (סוא, סנה' לה., ד"ה אטריף קמיה). עד היכן כיבוד אב ואם, אפילו נטלו כיס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם וכו' (רמב"ם, ממרים ו ז).

—התפ', *הִצְטַעֵר, נִצְטַעֵר, — היה לו צַעַר וְטֹרַח: כואו בשפוד או במסמר ואפילו על צפורנו מקום שאינו עושה חבורה אומרין כמה ארם כיוצא בזה רוצה ליטול ולהיות מצטער כך (ב"ק צ א). נפל הבית עליו ועל אמו אלו ואלו מודין שיחלוקו, אמר רבי עקיבא מודה אני בזה שהנכסים בחזקתן, אמר לו בן עזאי על החלוקין אנו מצטערים אלא שבאת לחלוק עלינו את השוין (ב"ב ט ס). בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת כביכול קלני מראשי קלני מזרועי, אם כן המקום מצטער[1] על דמם של רשעים שנשפך קל וחומר על דמם של צדיקים (ר' מאיר, סנה' ו ס). התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו אביו בגדו (מכי', בשלח ד). באותה שעה נטל (משה) אשתו ושני בניו והית מוליכם למצרים וכו' א"ל (אהרן) על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו (שם יתרו א). תענו את נפשותיכם, יכול ישב לו בחמה ובצינה כדי שיצטער וכו' (ספרא ויק, אחרי פרק ז). הואיל ונצטערנו ובאנו לכאן נלך ונראה פרגמטיא של יהודים מה טיבה (ספרי דבר' שנד). הלכו ומינו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות, והיה ר' עקיבא יושב ומצטער ואמר, לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני (ירוש' ברכ' ד א). דמה בן נתינה ראש פטרבולי היה, פעם אחת היתה אמו מסטרתו בפני כל בולי שלו ונפל קורדקין של מידה, והושיט לה שלא תצטער[2] (ר' אליעזר, ירוש' פאה א א). על שני דברים הייתי מצטער כל ימי, על תפלתי שתהא לפני מטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום (אבא בנימין, ברכ' ה:). כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו (ר' עקיבא בשעת מותו, ברכ' סא:). כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה כי בענן אראה על הכפורת אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו (בדוקי אחד, יומא יט:). מצטער פטור מן הסוכה (רבא, סוכה כו.). אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק (יוסף) יכשל בו (מגי' טז.). והיה רבן גמליאל בודקו וכו' אמר לו (ר' חנינא) רבי אל תצטער לבודקני, אם קטן אני אהיה בשביל אבא, אם גדול אני אהיה בשביל עצמי (נזי' כט:). רצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסה בחלקו של בנימין, והיה בנימין הצדיק מצטער עליה בכל יום לבולעה (ר' חמא

---

1) [עי' בהערה הקודמת.]

2) [בילק' שמע' (ברא' קמח): המצטער.]

3) [ואולי זו צורת התפ' מִצַּעֵר.]

4) [במדר"ר (קהלת, שלח לחמך): ונצטערתי.]

---

1) [בבבלי חגי' (טו:) בכ"י ב: אם כך אמר הכתוב מצטערני על דמם וכו', עי' דקדוקי סופרים.]

2) [בקונדרים אחרון לר' שמעון הדרשן (שרידי ירושלמי, 325): תצער.]

ערי חניכה, זבחי נג:). ואותן שבעת ימים היו ישראל אוכלין ושותין ושמחים ומדליקים נרות ובסוף חזרו ו נ צ ט ע ר ו על הדבר (ר' לוי, מד"ר ברא' לה). כזה שהוא נדון לפני הדיין צועק ו מ צ ט ע ר ואומר יה יה די (שם שם לג). זו חנה שהרבה היתה מ צ ט ע ר ת שנא' והיא מרת נפש (שם שמות יט). ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי, אמר לו למה אתה מ צ ט ע ר (שם שם כא). כמה נ צ ט ע ר אותו צדיק, כמה עבדים וכמה שפחות יש לו והן מספילין באוכלין ומשקין שלו (שם ויקר' כח). לאשה שישבה על המשבר לילד והיתה מ צ ט ע ר ת לילד (ר"ל, שם דבר' ג). רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי ש נ צ ט ע ר ת י על ישראל עד שיהיו מאמינים לשמך (שם שם יח). שכל מי שמקבל פני חברים כאלו מקבל פני שכינה ואתם אחינו רבותינו גדולי התורה, מי ש נ צ ט ע ר בכם עשרה מיל או עשרים או שלשים או ארבעים כדי לשמוע דברי תורה על אחת כמה וכמה (ר' יהודה, שם שה"ש, שמכוני). אחר שנפטר ר' אליעזר מן הבימה היה מ צ ט ע ר על שנתפש על דברי מינות (שם קהל', כל הדברים יגעים). חזר המלך לומר לא אלא יהיו אלו (הפקחים) מסובין ואוכלין ושותין, ואלו (הטפשים) יהיו עומדים על רגליהם לוקין ורואין ו מ צ ט ע ר י ם (ר' יהודה הנשיא, שם שם, בכל עת). מי שמסיע עצמו מתלמודו לסוף הוא מ צ ט ע ר (שם שם, מסיע אבנים). אמר הקב"ה אינו דרך משה ש נ צ ט ע ר במשכן יהא עומד מבחוץ ואני עומד מבפנים (תנחו' בובר, ויקר' א). בשעה ש נ צ ט ע ר (דוד) על בית המקדש וכו' כיון שראה אותו הקב"ה שעומד ו מ צ ט ע ר על בית המקדש מיד שלח אצלו גד הנביא (פסיק' רב', כי פקד פי' את חנה, קעט:). השכיר עמל ו מ צ ט ע ר כל היום לשכרו ואת מוציאו ריקן (מדר' תהלים דבר' כד טו, הופמן, 159). — ובאהמ"א: אשרי אדם ש מ צ ט ע ר עם הצבור (מדה"ג שמות יז יב, הופמן, 183). מעשה באדם אחד שהיה לו בן ו נ צ ט ע ר בו עם רבו עד שלימדו ספר בראשית בלבד וכו', מי שהוא מ צ ט ע ר על בנו ומלמדו מקרא ומשנה הלכות ואגדות וכו' (שם דבר' ו יב, הסגלה 81). ונתתי עשב בשדך לבהמתך, שלא תהא מ צ ט ע ר למדבריות (שם שם יא טו, שם, 111). בקש להוציא רוח מלמטה ו נ צ ט ע ר הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו מהלך לאחריו ארבע אמות וממתי עד שתכלה הרוח (רמב"ם, תפלה ד יב).

—קל, ־צָעַר, בינ' צוֹעֵר, פ"ע, כמו התפ': כי עות כמות אהבת ובהפרד סמנה בעלה היא עניה צ ו ע ר ה[1]) חיי צער תחיה (פלא יועץ א, ה). — ובינ' פעו' צָעוּר, מי שנתון בצַעַר, שמְצַעֲרִים אותו: כשאדם צ ע ו ר מאד ואף על פי כן עוסק בצרכי שמים (ס' חסידים תתרלט). אם רואה שאשתו מריבה ואינו יכול למחות בידה וכו' מוטב שישתוק ולא יכריע את אשתו לפני העולם לכף זכות, אלא שלא בפני אשתו יאמר אני צ ע ו ר שאשתי עושה כך (שם תתסכד). ראובן ידע ששמעון היה גנב והיה צ ע ו ר (שם תתתרכ). כי עון ועונש למי שמצער את הטרחנים מפני שבלא זה תדיר צ ע ו ר י ם (שם תתתרלז). ראה אחד שכבר היו לו בנים ומתה אשתו ונעשה שלקה אשה אחרת והיה צ ע ו ר, אמר לו למה אתה צ ע ו ר וכו' (שם תתתתרפא). ובהיות האדם צ ע ו ר דואג וחרד ביום מות קרובו אין דעתו וכוונתו מיושבת כלל ועל כן אין ראוי לאכול קדשי שמים (חנוך, מצוה תרה). היו להם חטין הרבה ולא הלכו (בני יעקב) אלא בשביל דבר זה שלא להתראות בפני ישמעאל ועשו שהם צ ע ו ר י ם ורעבים (חזקוני עה"ת, בראשי' מג א). ועל כן נקרא הצדיק סופר נקרא סומך על שם שסומכים וסובלים בעבורו כל איש צ ע ו ר ודאוג ובעל חולי ויסורין (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר לט). — ואמר הפיטן: על עסק בעורים עזבנו אלוף נעורים, סוחים כבן סעורים סגוף עני ו צ ע ו ר י ם (שלמה הבבלי, לך ס' הלדקס הלבשת, סליח' מנה' יוה"כ). צנוף צנפני כדור דחויה צרורה צ ע ו ר ה אלמנות חיות (ילחק, הלכה והסוגה סליחי ג עשי"ת). המלא רחמים על עניה סוערה בדודה ושדודה כאובה צ ע ו ר ה (מקום ישראל, סליחי ה עשי"ת).—ואמר המשורר: ומי ידור ובמהרה ישלם וירוית צ ע ו ר י ם הלחוצים (אסר אבד, קינה, גנזי שכטר ג, 248).

—פע', ־צִעֵר, בינ' מְצַעֵר,—שצִעֲרוּ אותו, ובנפשנו נביא לחמנו וחיינו מ צ ו ע ר י ם ודחוקים (השוגת יס"ר נקסר אילים).—ואמר הפיטן: צערו בעקרבי עקצים

---

[1]) [ע"פ לשון הכתוב: עניה סֹעֲרה (ישעי' נד יא), ואמנם לפי הנאמר בהערה לערך ב. צַעַר, אפשר שזה (סער) כתיב אחר של אותו שרש.)

וצערו כנמלי שקצים (שלמה הבבלי, אין גור, וגלס אף מנכה).

א. צֹעֵר, ס״ז, מ״ר צֹעֲרִים, — נער שומר הצאן על יד הרועה, Hirtenjunge; jeune berger; shepherd-boy: הך את הרעה ותפוצין הצאן והשיבתי ידי על הַצֹּעֲרִים[1] (זכרי יג ז). — ובתו״מ: מעמו להוציא[1] את הצוער ולהביא את דמי הנוקד (מכי׳, מסכ׳ נזיקין עז).

ב. *צֹעֵר, צוער, ס״ז,— שָׁר, מְזַמֵּר[2]), Sänger; chanteur; singer: אין פוחתין מי״ב לוים עומדים על הדוכן ומוסיפין עד לעולם, אין קטן נכנס לעזרת לעבודה אלא בשעה שהלוים עומדים בשיר, ולא היו אומרים בנבל וכנור אלא בפה כדי ליתן תבל בנעימה, ר״א בן יעקב אומר אין עולין למנין ואין עומדין על הדוכן אלא בארץ היו עומדין וראשיהם מבין רגלי הלוים, וצוערי הלוים היו נקראין[3])

---

[1]) [כך, כנער צעיר המשמש על יד הרועה, הבינו את המלה כל המפרשים. ואולם אין זה מבאר לא את הצורה צֹעֵר ולא את הנגוד המפרש אל נוקד בדברי המכילתה שלהלן. ודבר הנוקד ברור היום מכתבות בבל. הוא הרועה הנמצא בתמידות עם הצאן והמשלם לבעלי הצאן מתוצרת הצמר, ועל כן מה שנגנב, נגנב מעמו, והוא חיב לשלם את הגנבה. והרועה הנוקד הוא הנקרא אף אַדִּיר הַצֹּאן. ואין אַדִּיר זה לשון נאדר בכח או בהדר וקדושה, אלא אדיר פרושו רועה, והמלה נגזרה מן אֶדֶר ואַדֶּרֶת במשמ׳ עור הבהמה (מזה אַדֶּרֶת שֵׂעָר), וכן אף מפל אדירים בשירת דבורה היא קערת הרועים שהחמאה שמורה בה, וכן שם (שפט׳ ה יג) אז יְרַד שָׂרִיד לְאַדִּירִים עָם, פרושו: אז הכה שריד של רועים את עם המלחמה של סיסרא. והנה בנגוד לאדירים, הרועים הנוקדים, בא הצוער ובאים במקרא הצֹּעֲרִים, והם אף הצעורים או הצעירים, צעירי הצאן, שאינם נערים סתם אלא הם הַשֹּׂעֲרִים (הוא בכתיב התלמוד הסוערים) הפוקדים את העדר, ובעקר הבאים לשער את העדר בשם הבעלים, כלו׳ לקחת בשבילם את הַשַּׂעַר, את שעור הצמר המגיע להם מתוצרת העדר (עי׳ לכל הענין בפרטות בלשוננו יג, חוב׳ ב). ומכאן קבל השרש שער אף את המשמ׳ סער, בקר את העדר ואף שִׁעֵר (בעקר שִׁעֵר) את שִׁעוּר המס המגיע מן העדר לבעלים. ומעין זה קבל גם השרש בקר — המשמש לפעלת הבוקר הוא הצוער המטפל בבקר והבא לשם כך „בנוקדים״ (כגון עמוס שהוא בוקר, צוער, ולא נוקד), והמעביר את עדרו תחת שבטו כדי לקבוע את שעור המס — את המשמ׳ של בקור לשם פקוח. והואיל ואין הצוער, השוער, נמצא תדיר על יד העדר, על כן אינו אחראי לגנבה. והואיל והצוערים או צעירי הצאן הם בעקר פקידי הבעלים הבאים לגבות את המגיע מן האדירים, על כן אם לא יקבלו תשלום מספיק, לוקחים הם מן העדר עצמו, וזאת התמונה שבמלים „אם לא יסחבום צעירי הצאן אם לא יַשִּׁים עליהם נוהם״ (ירמ׳ מט כ). ובפס׳ „ואדיריהם שלחו צעוריהם למים״ (פס יד ג) הכונה: ואת אדיריהם שלחו צעוריהם, שהם הממנים על הרועים.

ואשר לחלוף צער—שׂער עי׳ ביחוד בהערה לערך ב. צֹעֵר, שגם הוא בעקר שֹׂעֵר, במשמ׳ אחרת. והואיל ובא כאן צֹעֵר בכתיב אחר במקום שֹׂעֵר בנגוד לאדיר, אפשר שבאה המלה במקרא אף בכתיב שער.

וברור שבתקופה הקדומה היו הצוערים־שוערים בארץ כנען פקידי הכנענים, וכן נקראים עדין אף אצל זכריה בעלי הצאן בשם כנעניי הצאן (בכתיב המסרת בשתי מלים „כן עניי הצאן״, זכרי׳ יא ז, מס מס יא), ועל כן נלחמו בני ישראל, רועי הצאן, האדירים שבשירת דבורה, נגד צערי או שערי הכנעניים, ואולי יש לבקש בכוון זה אף את פרוש המלים „אז לחם שערים״ במלחמה נגד השוערים, הצעירים, שבאו לסחב את נות ישראל ולשדד מהם את צאנם, ועי׳ במאמר הנ״ל.]

[1]) [כך נכון בילקוט, ויש גורסים לחפך: להביא את הצוער ולהוציא את הנוקד ועי׳ בהערה הקודמת.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [דברים אלו לא הובנו, וכן לא הובנה הערת הבבלי המעיר על דברי המשנה: תנא וסועדי הלוים היו נקראין, ותנא דידן כיון דהני קטין קלייהו והני עב קלייהו, הני מקטטי והני לא מקטטי קרי להו־ צערי (ערכ׳ יג:), שהמפרשים פרשו בה מלשון א. צַעַר, כאלו צער גרמו צוערים אלו ללוים ע״י שירתם היפה, שהם הלויים, לא הצטינו בה כמותם. ואולם מלשון ההערה, המדגישה את לשון הקטנות, קטין קלייהו וכו׳ מקטטי—לא מקטטי, ברור שדרשו צערי כלשון צעירות וקטנות, וכונתם: ע״י תוספת קולם הצעיר היו אלו צֹעֲרִים כלו׳ מַצְעִירִים את קולם העבה של הלויים. ואמנם אין דברים אלו אלא דרוש של המלה צערי, ועקר חשיבות ההערה אך בזה, שהיא מעידה על כתיב בסמך במקום צערי, צוערי בצדי ועי׳ לקמן.

ואשר לשאלה מי היו צוערים אלו, אין לסמך על דברי התוספתה כי היו אלו בני יקיר־

(ערכין ג ו). צ ו ע ר י לויה בני יקירי ירושלם היו בעזרת נשים, ראשיהן בין רגלי הלוים כדי ליתן תבל בנעימה (תוספת' שם ב ג).

צַעַף[1], ס"ז, — טור שורה, Reihe ; file : אם חסר מחמש אוזנים (בריאה) טריפה ואם נמצאין שש כשירה, והוא שעומדין ב צ ע ף של אוזנים, ואם נמצא

ירושלם, כי המלים „בני יקירי... היו" שבתוספת' באות בפרוש במקום „היו נקראין (או נקרין)" שבמשנת, וברור שאין כאן אלא שבוש, והתוספת „(בני יקירי) ירושלם" באה על יסוד הכתוב (המובא בנוסחת התוספתה) שנאמר: ישוע בניו ואחיו קדמיאל ובניו בני יהודה וכו' (עזר' ג ט), אבל אין כאן יהודה שם השבט והארץ אלא שם איש, ובכל מקום אחר (כגון עזרא ב ם ועוד) כתוב במקומו: הלוים בני ישוע וקדמיאל לבני הודויה. ואין אפוא כל ידיעה אחרת על צערים אלו, לא שהיו צעירים (זה רק עפ"י הדרוש שבבבלי) ולא שהיו מבני יקירים בירושלם, אלא עבדה זו בלבד, שהכונה למזמרים שעזרו ללוים במקדש בשירה ובנגון.

והרי אין ספק כי דברים אלו על הלויים המשוררים במקדש ועוזריהם מיסדים הם על תאורי המקרא הרבים בענין זה, וגם הפסוק המובא בתוספתה מעיד על כך, שאת לשון המקרא באים התנאים לבאר. והנה בכמה וכמה מקומות במקרא מובאים כעוזרי הלויים בשירה ובנגון במקדש — השוערים, אשר בטעות חשבו שפרושם שוערי שְׁעָרִים בלבד; וכאן מלה אחרת לפנינו, המקביל אל הערבי' שַׁאעִר a) שפרושו משורר וממנו שִׁעְר b) במשמ' שיר, שירה וכדו'. והואיל ושין בערב' היא סין שמאלית בעברית, על כן עקר צורת המלה היא שׂוֹעֲרִים, סוערים, ולא שוערים.

והנה באת הערת הבבלי ומעידה כי ידוע היה לחכמים, כי מלה זו שׂוערים, סוערי הלויים, היא המלה הבאה אצל התנא שלנו בצורה צוערי הלוים. וזאת כונת הערתם להעיר על הנגוד בין כתיב המקרא וכתיב ה„תנא דידן": תנא (כפי הכתיב שבמקרא) סוערי (כך צ"ל, ז"א שׂוֹעֲרֵי, כי כך לא הקפידו להבדיל בין סין לסמך) הלוים היו נקראין, ותנא דידן וכו' קרי להו צוערי. ועי' בפרטות במאמרו של טורטשינר, לשוננו יג ח'כ' ב).]

[1]) [כנראה ע"פ הערב' צַף c), משרש צפף, ועי' שם, הערות.]

a) شاعر b) شعر c) صفّ

ביני ביני מלפניה כשירה וכו' אבל על גבה וכו' טריפה (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 140).

צפד[1]), ממנו צָפַד, °צֶפֶד, צְפִידָה.

צָפַד, פ"ע, — א) צָפַד העור על העצם, יָבַשׁ ונדבק[2]), kleben; s'attacher, se coller; to adhere: חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות צָפַד עורם על עצמם יבש היה כעץ (איכ' ד ח). — ובתו"מ: וישבת בחושך ואפילה ועיניך לא ראו אור, וצפד עורך על עצמך וגופך יבש היה כעץ (פסיק' רב', סוף אסים, קסג:). — ואמר המשורר: כמעט אצבעות ידיו צפדו רחקו לולא המלך ישב אל פניהו (ילי"ג, אהבת דוד ומיכל ג, שירי ילי"ג ג, 30). — ובינ' סעו', °צָפוּד, יָבֵשׁ: ענבים שחורות המטיפות דם הם הנקבות ויש מהם קשות וצפודות (אסף, 116:) ויפתיח את הגידים אשר קפדו מרוב ימים או עקיבים צפודים אשר ירככם (שם, 184:).—°ובמשמ' מכוּץ, מקמט[3]): בגד של סאמסט קצר מצבע תכלת הדודאים (פיאלעט) מעשה רוקם רקמת זהב רב צפוד עליהן (גוטלובר, ממלכים, 112).—ב) ופ"י, °צָפַד במשמ' יִבֵּשׁ, כִּוֵּץ והִקְשָׁה: מתני' בשנתנו (את הבצל) משהוציאו עדשים מיטיהן עדשים צופדות אותו שלא יתן (טעם) (ר' בא בר ממל, ירוש' תרומ' ע ז). בצל של חולין שנתנו לתוך עדשים של תרום' אפי' כן עדשים צופדות[4]) אותו שלא יבלע (שם שם). שרת שעורים במים נתבקעו הרי אילו אסורות, שריין בחומץ מותר מפני שהחומץ צופדן (ר' יוסה, שם פסח' ב ז). מעשה באחד שנפל לירדן ועלה לאחר שבעה עשר יום והכירו שצפדתו הצינה והשיאו את אשתו (ר' ירמיה, שם יבמ' טז ג).

--נפע', °נִצְפַּד,—כמו קל במשמ' פ"ע: אז תצא הרוח מן הגוף וכו' והגולם נשאר קר מתיבש ונצפד כאליל

---

[1]) רק בעברי. [ויש משום צפד a) בערב' במשמ' קשר.]

[2]) [כך דונש, ריב"ג וראב"ע, אבל רש"י: נקמט ונתחבר. ומנחם פתרו כמו שחור (וכן הוולג': denigravit), השיג עליו דונש והשיבו לו תלמידי מנחם, ע"כ. והשבעים תרגמו ἐπάγη, עלה.]

[3]) [כפרוש רש"י לפסוק, עי' בהערה הקודמת.]

[4]) [כך צ"ל ולא צופרות.]

a) صفد

העשוי מן הטיט (ר׳ שבתי דונולו, חכמוני על ס׳ יצירה א, ורשה, סג:). ובאשר יחסרו המים ויחרבו ישאר העשב הזה חרב ו נ צ פ ד כעצים יבשים (אסף, 64.). —הפעי, °הִצְפִּיד,—עשה שיִצְפַּד הדבר: יגרה מכאובים ו י צ פ י ד את העור (אסף, 134:).

°**צֶפֶד**, ש״ז,—דֶּבֶק, החמר שבו מדביקים דבר לדבר: צפד עורם וכו׳ ויש מתרגמים כפי מה שנשמע מן איש עברי משוכני המדבר הידוע בהדני ביחוס אל שבט דן, שהדבק נקרא צ פ ד והענין אחד׳ ואפשר שיהיה שם הדבק צ פ ד להיותו דבר שמדבקין בו ואין זה רחוק (ר׳ תנחום ירושלמי בפרושו לאיכה, מובא בלקו״ק נספ׳, 180. ובאלדד הדני, אפשטיין, 72).

א. **צפה** [1]), ממנו א. °מְצוּפִית, מִצְפָּה, מִצְפֶּה, א. צָפָה, צֹפָה, ב. *צִפּוּי, °צְפוּת, צִפִּיָּה, °צְפִיָּה, °°תְּצַפִּית.

ב. **צפה** [2]), ממנו °מְצַפִּית, ב. צָפָה, א. צִפּוּי, צֶפֶת?

ג. **צפה**, ממנו ג. צָפָה, צָפִית.

א. **צָפָה**, פ״י, צוֹפֶה, צוֹפִיָּה, צוֹפוֹת, צָפוּי, יִצֶף, תִּצְפֶּינָה, א) —צָפָה בֵּין פלוני לפלוני, רָאָה והתבונן והיה עֵד לְדָבָר שביניהם, להברית או ההסכמה שביניהם כי יקימו מה שהסכימו לעשות, beobachten: observer; to observe והמצפה אשר אמר יִצֶף יי׳ ביני ובינך כי נסתר איש מרעהו אם תענה את בנתי ואם תקח נשים על בנתי (ברא׳ לא מט).—ובמשמ׳, ראיה והבטה, sehen; voir; to see: בכל מקום עיני יי׳ צוֹפוֹת רעים וטובים (משלי יה ג).—וצפה בפלוני משל בגבורתו עולם עיניו בגוים תִּצְפֶּינָה (תהל׳ סו ז) —ובמשמ׳ השגחה על דבר: צוֹפִיָּה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל (שם לא כז).—ודבר לא בע״ח צָפָה, במשמ׳ היה מְכֻוָּן: אפך כמגדל הלבנון צוֹפֶה פני דמשק (שה״ש ז ה). — ב) צָפָה לפלוני לעשות לו דבר, כמו אָרַב, התבונן אימתי יוכל להרע לו, lauern; guetter; to waylay: צוֹפֶה רשע לצדיק ומבקש להמיתו (תהל׳ לז לב). — צָפָה עם פלוני,

התנהג אתו ברמיה, בבגד, כאלו מְשַׂחֵק אתו: צֹפֶה [1]) אפרים עם אלהי נביא פח יקוש על כל דרכיו (הוש׳ ט ח).—צָפוּי?,—ו צ פ ו [2]) הוא אלי חרב (איוב יה כב).—ואמר בן סירא: יש רשע ואבד מהלך חסר כח ויותר איש עני ועין יי׳ צ פ ת ה ו לטוב וינערהו מעפר צחנה (ב״ס גני׳ יא יב). — ובתו״מ: צ ו פ ה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע, שכל העם היו מנענעין את לולביהן, והן לא נענעו אלא באנא ה׳ הושיעה נא (רבי עקיבא, סוכה ג ט). ומעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באים בספינה וקדש עליהם היום, אמרו לו לרבן גמליאל מה אנו לירד, אמר להם צ ו פ ה הייתי והיינו בתוך התחום עד שלא חשיכה אלא שנטרפה ספינה פעמים הרבה (תוספתי שבת יג יא). היה מודד והגיעה מידתו לכותל אין אי׳ יקוב את הכותל אלא ימוד את הכותל ו צ ו פ ת כנגד מידתו ומודד, אחד מודד בכותל ואחד צ ו פ ה בעיניו (שם עירוב׳ ו יג). הרוצה לראות בארה של מרים יעלה לראש הכרמל ו י צ פ ה ויראה כמין כברה בים וזו היא בארה של מרים (ר׳ חייא, שבת לה.). שפופרת היתה לו לר״ג שהיה מביט ו צ ו פ ה בה אלפים אמה ביבשה וכנגדה אלפים

---

[1]) [וכן בארמ׳ יהודית, ובסורית חדשה צפא במשמ׳ צָפָה, ובאשו׳ צָפוּ (וגם שָׁפוּ) כמו צפה בעברי. ועי׳ ב. צָפָה, ג. צָפָה, הערות.]

[2]) רק בעברי. [ועי׳ הערה לפעל ב. צִפָּה.]

[1]) כך נסחת המסורה, וכבר התחבטו הקדמוי והחדשים בפרוש פסוק זה ולא מצאו דבר מניח את הדעת. ואין ספק כי יש כאן איזה שבוש, אך לפי הנסחה המסורה הפרוש היותר נאות לפי הענין להמלה צפה כאן הוא במשמ׳ הרשוי בפנים, אך אין לזה שום סעד לא בעצם לשוננו, ולא בלשונות השמיות האחרות. עב״פ צריך להגיה עם אלהים, והמלה נביא סיותרת, היא כנראה נסרכה הנה מהפסוק הקודם אויל הנביא. ואולי זהו השרש צפה a) בערב׳, וכבר העירו קצת החכמים על חלוף צ—כ (Fürst, Wb), ואולי כך דברו אנשי אפרים.

[ולפי נוסח המסורה אפשר לבאר: הצופה, הנביא, של אפרים אשר עם אלהי, הוא לו, לאפרים, אך פח יקוש על כל דרכיו, אף משטמה בבית אלהיו.]

[2]) כך הכתיב; הקרי: צָפוּי. לפי דעת רב החדשים ו צ פ ו ן.

[וטורטשינר ס׳ איוב רואה כאן, כמו בכמה צורות דומות בספר, ביני׳ פועל צָפוּ, בו״ו נשמעת במבטא, כדגמת השתחות וכדו׳.]

a) ضكه

בים (ערוב׳ מג:). צופה הייתי בין מים העליונים למים התחתונים ואין בין זה לזה אלא שלש אצבעות בלבד (בן זומא, חגי׳ טו.). כמוצאי יו״ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה וכו׳ (ר׳ יצחק בר אבדימי, יומא כא:). הרבה צפו (לדרוש [1])) במרכבה ולא ראו אותה מימיהם (מגי׳ כד:). כל הצופה בנשים סופו בא לידי עבירה וכל המסתכל בעקבה של אשה הויין לו בנים שאינן מהוגנין (ר׳ אחא בר יאשיה, נדר׳ כ.). ותשב בפתח עינים, א״ר אלכסנדרי מלמד שהלכה וישבה לה בפתחו של אברהם אבינו, מקום שכל עינים צופות לראותו (סוטה י.). מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות, עבר דקלי אחד וראה אותה אמר תמרה זו צופה [2]) מיריחו, כיון שהרכיבו אותה עשתה פירות (ר׳ תנחומא, מד״ר בראשי מא). ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק וכו׳ צפת שידו שטוחה בתפלה (רב הונא, שם שם ס). למי שיצא לדרך וכו׳ ואחר שהלך י׳ ימים צפת אילן אחד מרחוק וכו׳ כך כשברא הקב״ה את העולם עמדו עשרים דור ולא היה בהם תועלת וכו׳ אחר עשרים דור צפה הקב״ה את אברהם שהיה נתון בארץ בבל שנקראת רחוקה וכו׳ (ר׳ לוי בשם רבי יוחנן, שם במדי ג). שצפה הקב״ה בכל הקנקנים ולא מצא קנקן זפות מקנקנו של משה שפשט ידו וקבל את התורה (שם קהלי רבה ב, אשר עוד). מה עשה רבי יוחנן, תלה עיניו וצפה בו, מיד נעשה גל של עצמות (פסיק׳ רב׳, עניית סוענה, קמט.). — ובפהמ״א : וכיון שצפה אברהם אבינו ע״ה והביט וראה וחקר והבין וכו׳ אז נגלה עליו אדון כל ב״ה (יצירה ו).—ואמר הפיטן : צעד נשיאים מרחב ידיים, יצפויים ברצוא ושוב למים (רקע״ג, אכוין כליות, יצירה, סדור רקע״ג, שלט). צעקתי לצור מכאובי, מתי תחול מכאובי, צפות באבדן מרכבי (מפלת ברבי קלונימוס, אסיק רכן, יול׳ ב פסח). אדני אלהי אין ערוך אליך. צפה לכל אך בעין אין צפה, ופעל בלי יד ומדבר ואין פה (יצחק בן גיאת, יקרו להלל, מעמ״ס 24). משגיב בכחו מ־בלתו ובמהו, כי הוא מקור הכל יצרו ועשהו, בן לו דמות עין לא ראתה בלתי נפש בלב תכיר אתו ותצפהו (ר״י הלוי, משגיב, שם 105). ידעתי ועיני צופיות הליכות רב עליליות (ראב״ע, מי כמוך אשם כמוך, איגר 230).—ואמר המשורר : ואם ילך במחריש יצף רעיוניו, כי על דרכי איש שם עינהו (רמב״ם, דוקס, 31). ותענה תמיד אבכה האומרים אשר הוד תארי צפו (הוא, תרשים ז, 46). התקבצו שרים תמוה על שער אשר שנה וגם צפו (הוא, שם ה, 54). עיני שפת שני רואות וצופיות צואר כמגדל עוז בנוי לתלפיות (ראב״ע, אם הכדוד, איגר 194). ואיך לא אחי צופה כבודו בעין לבי, ודעה אשר שם בי ונפש מעידותיו (הוא, בשם אל, כהנא א, 192).—ואמר המליץ : וגבר חכם יצף מלפנים וביום צרה לא יירא (ב״ז, ב״ס יח כ). — *ובמשמ׳ חָזָה נֶקֶם, ואמר המשורר : צדו נאות גילי עדי אויבי ראו ביום אידי וגם צפו (ר״י חריזי, תחכ׳ לג, 281). — *ובמשמ׳ קִוָּה, כמו פָּעַ׳, צִפָּה, ואמר הפיטן : קבל בפה סגור לימות עצב, וכעס כפה מלב יום תעצב, ולטוב צפה יום רע כי לכל קצב (יצחק בן גיאת, את מחזה, מעמ״ס 25). —

*צָפָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, צָפָה בִּנְבוּאָה, וְצָפָה הָאֵל וכדו׳, הביט וראה את העתיד לבא, voraussehen ; prévoir ; to foresee : משה על ידי שצפה ברוח הקודש שעתידין ישר׳ להיסתכר במלכיו׳ וראשיהן עומדין על גביהן הקדים ראשים לזקנים (ר׳ יהושע דסכנין בשם רבי לוי, ירוש׳ הורי׳ ג ז). למלך שהיה נשוי למטרונת אחת ולא היה לו ממנה בן, פעם אחת נמצא המלך עובר בשוק, אמר טלו מילנין וקלמין זו לבני והיו הכל אומרים וכו׳ המלך אסטרולוגוס גדול הוא, אלולא שצפה המלך שהוא עתיד להעמיד ממנה בן לא היה אומר טלו מילנין וקלמין לבני, כך אילולי שצפה הקב״ה שאחר כ״ו דורות ישראל עתידין לקבל את התורה, לא היה כותב בתורה צו את בני ישראל, דבר אל בני ישראל (ר׳ הונא ור׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל, מד״ר בראשי א). צפתה הארץ שהיא עתידה ליטול את שלה מתחת ידיו של אדם (ר׳ תנחומא, שם שם ה). מתחלת בריותו של עולם צפה הקב״ה מעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים (ר׳ ינאי, שם שם ג). לא נברא להאיר אלא

---

[1]) [המלה לדרוש היא הוספה סוטעית. עי׳ ד״ס.]

[2]) [עי׳ בהערות תיאודור ובהקבלה המובאת בערך ב. צָפוּי ; ואולי השמטת מלה, והנכון בכ״י תוטיקן : וסוכה (במשמ׳ רואת וצ״ל וצופה) אחת (או אחרת?) מיריחו.]

גלגל חמה כלבד, אם כן למה נבראת לבנה, אלא מלמד שצפה הקב"ה שעתידין אומות העולם לעשותן אלוהות וכו' (ר' עזריה בשם ר' חנינה, שם שם ז). צפה הקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלהות (רבי חמא בר חנינה, שם שם ט). אפי' נח שנשתייר מהם לא שהיה כדי, אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמוד ממנו (ר' חנינא בר פפא, שם שם כו). צפה הקב"ה מה לבן עתיד לעשות עם אבינו יעקב (ר' ברכיה בשם ר' חנינא, שם שם עד). צפה רבי שמעון בן יוחאי ברוח הקדש שהוא נתני שם (שם שם עט). המצפצפים והמהגים, צופין ואינן יודעין מה צופין, הוגין ואינן יודעין מה הוגין (ר' אלעזר, שם שמות א). לאחד שהיה עומד ונידון לפני שלטון ויצא דינו לפני שלטון לישרף, צפה אותו השלטון באצטרולגים שלו וראה שעתיד להוליד בת שהיא נשאת למלך, אמר כדי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישרף וצפה הקדוש ברוך הוא שיעקב עתיד לצאת ממנו, אמר כדי הוא לינצל בזכות יעקב (ר' ברכיה ור' לוי בשם רבי שמואל, שם ויקר' לו). ומפני מה מסרן (את בגדי הכהונה) לשם מפני שצפה נח שלשלת האבות עומדת ממנו (שם במד' ד). צפה הקב"ה שקרח עומד ממשפחות קהת וחולק על משה (רבי אחא בר אבינו, שם שם ה). כשביקש שלמה לבנות בית המקדש שלח אצל פרעה נכה, אמר לו שלח לי אומנין בשכרן וכו' מה עשה, כנס כל אצטרולוגין שלו, צפו וראו בני אדם שעתידין למות באותה שנה ושלחן לו, כשבאו אצל שלמה צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה וכו' (שם שם יט). והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב, דברים המכוסין מכם בעולם הזה עתידים (אתם) לחיות צופים לעולם הבא כהדין סמיא דצפי דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו (שם שם), אורה שנבראת ביום הראשון היה אדם צופה ומביט בה מסוף העולם ועד סופו וכיון שצפה הקב"ה בדור אנוש ובדור המבול ובדור הפלגה שהן עתידין לחטוא לפניו עמד וגנזו מהם (ר' יודה בר' סימון, שם אסתר, ויסי). — ובתפלה: הכל גלוי וידוע לפניך ה' אלהינו, צופה ומביט עד סוף כל הדורות (אתה זוכר, זכרונות, מוסף ר"ה).—ובסהמ"א: אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו וכו' (רש"י, בראשי' כה יא).

—בינ' פעו', *צָפוּי, במשמ' צפוי מראש, גלוי וידוע: הכל צפוי[1]) והרשות נתונה ובטוב העולם נדון (רבי עקיבא, אבות ג טו). שהיה צפוי וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שיהיה המן עתיד לשקול על ישראל וכו' (סופר' כא ז). שהיה צפוי לפני הקב"ה שיאמרו לשון הרע על הארץ וכו' (מד"ר במד' טז). מגיד מראשית אחרית, שהכל צפוי היה לפני הקדוש ברוך הוא (שם שם). אמר לו הקב"ה (לאברהם) גלוי וצפוי לפניי אפי' נפשך אם אמרתי לך לא היית מעכב (פסיק' רב', בחדש השביעי, קעא). צפוי לפני הקב"ה בת מלכים שלא יצאתה מימיה לשאוב מים יצאתה לשאוב מים באותה השעה (פדר"א טז). והכל צפוי לפני הקב"ה (שם כו). ועי' צָפָה.[2])

—פע', צִפִּינוּ, מְצַפֶּה, צַפֵּה, צַפִּי, אֲצַפֶּה, — צִפָּה, צפה והביט היטב, הביט בקצר רוח, ausschauen; chercher du regard; to look out: וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא ומדיו קרעים ואדמה על ראשו ויבוא והנה עלי ישב על הכסא יד דרך מְצַפֶּה כי היה לבו חרד על ארון האלהים (ש"א ד יב–יג). אל דרך עמדי וְצַפִּי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה נהיתה (ירמי' מח יט). עלה מפיץ על פניך נצור מצורה צַפֵּה דרך חזק מתנים אמץ כח מאד (נחו' ב ב).—ובהרחבה במשמ' חִכָּה, קִוָּה, erwarten; attendre; to expect: על משמרתי אעמדה ואתיצבה על מצור וַאֲצַפֶּה לראות מה ידבר בי ומה אשיב על תוכחתי (חבק' ב א). יי' בקר תשמע קולי בקר אערך

---

1) [וכתב רשב"ץ דוראן, (מגן אבות ג טו): ויש מהגאונים ז"ל שהם גורסין הכל צפון, מלמד שכל מעשיו של אדם צפונים אצל הקב"ה.]

2) [על הכתוב (דבר' לב מד) ויבא משה וידבר את דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון נאמר בספרי (דבר' שלב): ומה ת"ל הוא והושע בן נון, ללמדך צדקתו של יהושע, שומע אני שצפה דעתו עליו משנתמנה ברשות (נ"א בְּרָשׁוּת, בראשות), ע"כ, ובמקום שצפה דעתו בא נ"א שוחה (ועי' גם רש"י לכתוב), שאינו בא אלא כנסיון לבאר את קשי הבטוי שצפה, שאינו מתבאר באמת לא מלשון צוף ולא מלשון צפה. אך נראת שאין כאן אלא ט"ס, אולי במקום שפלה דעתו עליו.]

לך וָאֲצַפֶּה (תהל' ה ד). עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צִפִּינוּ אל גוי לא יושיע (איכ' ד יז).—צִפָּה בפלוני: ואני ביי' אֲצַפֶּה [2]) אוחילה לאלהי ישעי (מיכ' ז ז). — ובתו"מ: איסתלגנית של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים מתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו וילכד (ברכ' נא.). לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה (ר' לוי, שם נה:). הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה וכו, קנים יצפה לבינה וכו' (ת"ר, שם נו:). בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה וכו' צפית לישועה וכו' (רבא. שבת לא.). הכי השתא התם אדם יושב ומצפה אימתי תכבה נרו, הכא אדם יושב ומצפה מתי יפול בו מום (שם מו:). המצפה לשכר אשתו וריחים אינו רואה סימן ברכה לעולם (ת"ר, פסחי' נ:). עבד שרבו מצפה לו לראותו יתרחק ממנו וכו' עבד שרבו מצפה לאכול על שולחנו יתרחק ממנו וכו' (רב הונא, חגי' ד:) עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה וכו' (רבא ודבי רבי ישמעאל, קידוש' כט:). אם ראיתה מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגליו של משיח (רבי אלעזר בר אבינא, מד"ר בראש' מב). אמר לו הקב"ה (ליעקב) אתה אמרת חלקי בארץ החיים, שוב אל ארץ אבותיך, אביך מצפה לך, אמך מצפה לך, אני בעצמי מצפה לך (ר"ש לקיש בשם בר קפרא, שם שם עד). לאשה שהיתה מצפה לבעלה שפירש למדינת הים וכו' כך ישראל מצפין וכו' (שם שמות יח). לאדם שנזדמן לסעודת חתן וכלה והיה אותו האיש מצפה ואומר מתי יגיע שמחתם ואשמחה בה, כך היה סמאל הרשע מצפה נשמתו של משה וכו' (שם דבר' יא). מה חולה זה מצפה לרפואה כך הדור שבמצרים מצפה לגאולה (שם שה"ש, הסנעתי). כל זמן שאדם חי הקדוש ברוך הוא מצפה לו לתשובה (שם קהל', את הכל). — *וּצִפָּה לְשֻׁלְחַן פלוני, היה תלוי בו בכלכלתו: כל המצפה על שלחן אחרים עולם חשך בעדו וכו' (רב נחן בר אבא בשם רב, ביצה לב:). שלשה חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו וכו' (ת"ר, שם שם). — ובספה"מ: ותחו ובשו, כל המביטים ומצפים על עזרת כוש (רש"י, ישעי' כ ה). שאפני, מצפים לבלעני (הוא, תהל' נו ג). על און פלט למו, למצוא הצלה ועושר על דבר עון ורשע וכו' מצפים שכר מאת שאול על כך (הוא, שם שם ח). נפשי לה' משומרים לבקר, הריני מן המצפים לגאולה, שומרים לבקר, מצפין וחוזרין ומצפין קץ אחר קץ (הוא, שם קל ו). אין להם לצפות מיתה אחרת אלא משכימין לאותה מיתה שנגמר בה דינו של נידון (הוא, מכות ב., ד"ה כל הזוממין). וזאת המדה מן המדות המשובחות מפני שאינה נמצאת ברוב העניינים אלא במי שיש לו נפש נדיבה ויקרה אשר היא מקבלת העניים כפי אשר יזדמנו ואיננו מצפה את הגדולות (ר"י א"ת, תקון מדה"נ לרשב"ג, מח). וימשל בזה כאלו המלך הפקיד אצלו פקדון ולא קצב לו זמן להשבתו וצוהו שיהיה מצפה לו בכל עת (סוא, חו"ה, תשבון הנפש ג). (הפרוש) עוזב מאוייו מצפה ליומו וכו' (שם, הפרישות ד). השכינה הנראית עין בעין היא אשר נעדרת וכו' והיא אשר אנחנו מצפים לה (הוא, כוזרי ה כג). דרך ארץ האשה עם בעלה צריכה האשה להיות דבריה עם בעלה בחן וכו' ותהיה מצפה ומיחלת יום בואו וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 247). ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה מצפה את הקץ לעשות (הגדה לתשעה באב, קבץ על יד יג, רא). —ואמר המשורר: יחיד מרומם שוכן עליה, מלא כבודי קצוי נשיה, נפשי לישעי צפי ודומי, כי מחסדיו כוסי רויה (ראב"ע, יחיד מרומם, אגר 152). בן איש עמוד תמיד עלי מצפה ולקול שאונות הזמן צפה (הפנק ל, בס' היובל להרכבי).—*ובמשם' המתין וחכה: וערום יבין לאשורו, לפסיעותיו, כלומר יצפה מלריב וימתין עד יודע לו אל נכון (רש"י, משלי יד טו). — *ובמשם' ראיה רגילה, כמו צִפָּה: ותשב בפתח עינים וכו' שתלת עיניה לפתח שכל העינים מצפות לו (ירוש' סוטה א ד). מה השועל הזה מצפה בחורבות לבשיראה בני אדם לאיזה צד יהי בורח, כך כשועלים בחרבות נביאיך וכו' (מד"ר רות, ויהי בימי שפוט).—ובספה"מ: על המשקוף: על הצפיה, כלומר על החיון אשר מצפים ממנו (ר"י א"ח, ספה"ש לריב"ג, שקף).—ואמר הפיטן: צפי גאון קנך יונת אלם, כי שת לאון אנשי חיל צלם (רי"צ

---

[1]) צ"ל ליי' אצפה.

יבן גילת, לת מחזה, סעה״ס 25). כיון שראוהו אחיו שנכ׳ בשי ויצא כשי הכל מצפין לראות את יפיו (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 114). צפיתי עצב בי, ותיק רחק מקרבי (שמעון בר ילחק, להוציך, יול׳ סבת חוה״מ פסח).

—נפע׳, נצפה,—שצפו וראו אותו, נראה, ואמר הפיטן: ונצפה בשכל ולא בעין צפה, כי מפעליך יעידון עליך (ילחק בן גילת, יקרו, סעה״ס 24).

ב. צפה[1], קל אינו נהוג.

—פע׳, צפה, צפית ויצף, ויצפו, תצפה, ויצפהו, ויצפם, תצפנו, צפה דבר, עץ או כסף או זהב או אבן יקרה[2], הדביק על דפני הכלי או הכתל לוחות עץ או מתכת, überziehen; revêtir; overlay: ועשו ארון עצי שטים וכו׳ וצפית אתו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו (שמות כה י—יא). ואת הקרשים תצפה זהב וכו׳ וצפית את הבריחם זהב (שם כו כט). וצפית אתו (את המזבח) נחשת (שם כז ב). ואת הקרשים צפה זהב (שם לו לד). ויעש לה ארבעה עמודי שטים ויצפם זהב (שם שם לו). ואת עמודיו חמשה ואת וויהם וצפה ראשיהם וחשקיהם זהב (שם שם לח). ויצפהו זהב טהור (שם לז ב). ויצף אתו זהב טהור (שם שם יא). ויצף אתו נחשת (שם לח ב). מקרקע הבית עד קירות הספן צפה עץ מבית ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים (מ״א ו יה). ויצפהו (את הדביר) זהב סגור ויצף מזבח ארז (שם שם כ). ואת כל הבית צפה זהב (שם שם כב). ויצף את הכרובים זהב (שם שם כח). בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל יי׳ ואת האמנות אשר צפה חזקיה מלך יהודה (מ״ב יח יו). ויצף את הבית אבן יקרה (דהי״ב ג ו). ויצפו אתם זהב (שם שם י). ודלתותיהם צפה נחשת (שם ד ט).—ובתו״מ: העושה תפלתו עגולה, סכנה ואין בה מצות וכו׳ צפה זהב ונתנה על בית אנקלי שלו הרי זו דרך החיצונים (מגי׳ ד ח). חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה, פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה (תוספת׳ ערכי׳ ב ג). ציפהו (את השופר) מקום הנחת פיו וכו׳ פסול (ירוש׳ ר״ה ג ג). — צפה ב: כספך היה לסיגים, שהיו עושין מעות נחשת ומצפין אותן בכסף להונות בהם (רש״י, ישעי׳ א כב).—צפה מן: וצפת ראשיהם של עמודים מהם (הול, שמות לח כח).

—פעל, מצפה, מצפים,—צפה הדבר זהב, צפת הכסף על דבר, שצפה אתו: ארבעה עמודי שטים מצפים זהב (שמות כו לב). כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רע (משלי כו כג). — ובתו״מ: והשור הולך לפניהם (לפני מביאי הבכורים) וקרניו מצופות זהב (בכורים ג ג). שופר של ראש השנה של יעל פשוט ופיו מצופה זהב וכו׳ בתעניות בשל זכרים כפופין ופיהן מצופה כסף (ר״ה ג ג—ד). כל הכלים שהיו במקדש טעונין טבילה חוץ ממזבח הזהב ומזבח הנחשת וכו׳ מפני שהן מצופין (חגי׳ ג ח). העושה כלים מן העשת וכו׳ טהורין וכו׳ ומן הגללים קלוסטרא טמאה ומצופה טהורה (כלים יא ג — ד). פיקה של מתכת רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין ומצופה טהורה, הכוש והאיסת והמקל וסימפוניא וחליל של מתכת טמאים ומצופין טהורין (שם שם ו). הטהורין שכעגלה העול המצופה וכנפים העשויות לנוי וכו׳ (שם יד ה). ויש במה שנברא ביום הראשון טומאה וכו׳ ברביעי ובחמישי אין בהם טומאה חוץ מכנף העוז וביצת נעמית המצופה (שם יז יד). טבעת בין חקוקה ובין שאינה חקוקה טמאה ומצופה טהורה (תוספת׳ שם ב״מ ב א). לוהבי שהביאו לו מוניטה אחת וראה אותה מבפנים של חרס ומבחוץ של זהב, ליומים הביאו לו מוניטה שכולה זהב, אמר להם הראשון הרם היי׳ והי׳ מצופה זהב אבל זה כולה זהב (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר שמות ה). — צפה ב: אם היתה מצופית שלה של מתכת טמאה, פי׳ אם היתה מצופת בכסף או בזהב

---

[1] [כאמור בהערה לשרש אין צפה במשמ׳ זו אלא בעבר׳ בלבד. ואולם אפשר שאין עקר משמ׳ הפעל לשון כסוי או הדבקה, אלא לשון זקוק, השבחה ועדון, הנעשה ע״י כסוי בחמר יקר וזך יותר, בעקר, veredeln; ennoblir; to ennoble. ואז אפשר שהפעל מקביל אל הערב׳ צפי a) במשמי טהר, זקק, וכדו׳. ואף אפשר ששרש ערבי זה בבנין קל של הפעל צפא b) כמשמ׳ היה זך וברור, מקביל אל העברי א. צפה, אם עקר משמעותו: ראה ברור. על כל פנים באה כל לשון צפוי במקרא אך לצפוי בדבר טוב וזך יותר, ולא לכסוי סתם].

[2] [ז״א אבן בנין יקרה.]

a) صفّى b) صفا

או בבדיל חציפוי טמא (ערוך ערך לף). ואת קברניטה של צור המשיל לקרש של אשכרוע מצופה בשן ע״י מסמרים לנוי ולחוזק (רש״י, יחזקי כז ו). משכיות כסף, משכיות כלים המצופין בכסף (הוא, משלי כה יא). קוניא, כלי חרס מצופה באבר (הוא, ע״ז לג :).

ג. **צָפָה**, צָפֹה, פ״ע,—צָפֹתָה הַצָּפִית אצל פלוני, ישבו הוא והאורחים המזמנים מסוכים אל שלחן המשתה של פלוני, als Gast zu Tisch sitzen; se mettre à table comme convive; to sit down as a guest at table: ערך השלחן צָפֹה [1]) הצפית אכול שתה קומו השרים משחו מגן (ישעי כא ה).

---

[1]) בתרג׳ השבעים אין תרגום לשתי המלים צפה הצפית, ואין להכריע אם באמת לא היו בהנסחה שלהם או נשמט התרגום, או לא ידעו כבר פרושן האמתי. ת״י תרגם במשמ׳ ראיה: אקימו סכואין, ר״ל הקימו צופים. וכך גם פשי׳ דוקו דוקא. ר׳ אבא בר כהנא (בן דורו של רבי יוחנן) העיד כי יש מקום שקוראים למנורה צפיתא, ובמשמ׳ זו פרש צפה הצפית, סדרו המנורה (מד״ר בראש׳ סג). אך כל זה אינו מניח את הדעת. ורב החדשים בארו במשמ׳ כסוי, מלשון צִפָּה זהב, והכונה בזה כסות שלחן האכילה, והיא המפה. וגם פרוש זה יותר מדחוק, כי פרישת המפה בלולה בעריכת השלחן, ואחרי שהשלחן ערוך אין יותר מקום להזכיר לפרש מפה. אבל כבר הרגיש ריב״ג בהכונה האמתית בשתי אלה המלים ואמר וז״ל: ומעני צפה הצפית צפף אלצפוף אי קאבל בעצ׳הא בבעצ׳ פאמא אן תכונ הד׳א אלצפוף צפוף, אלטעאם עלי אלמאידה ואמא אן תכונ צפוף אלרג׳אל אלאכלינ ללטעאם, ע״כ. ובעבר׳: ומשמ׳ צפה הצפית (כמו בערב׳) צפף אלצפוף (סדר כסדר) והוא הקביל קצתו בקצת, ואם שיהי זה הסדוד סדור המאכל על השלחן או סדור האוכלים אל המאכל. — והנה אין ספק בדבר כי הכונה האחרונה היא העקרית, ר״ל כי בצפה הצפית הכונה היא כי המזמנים כבר מסבים אל השלחן, אלא שנראה לי שההשואה שהשוה ריב״ג להשרש צפף a) בערבי׳, במשמ׳ סדר בשורה וכדו׳, אינה האמתית, ויותר מסתבר כי הוא השרש צ׳יף b) בערב׳, שהוא משמש בלשון זו במשמ׳ אורח, מזמן להתארח אצל פלוני והשם צ׳יף, אורח אחד או קבוץ אורחים, והשם צ׳יאפה c) התארחות. ויש דמיון לזה בעבר׳ המאוחרת בשמוש שרש סמך בענין זה: סמוך על שלחנו, כי עקר משמ׳ צ׳יף בערבי׳ הוא היה קרוב וסמוך ונשען.

a) صفّ b) ضيف c) ضيافة

ד. ***צָפָה**, ש״נ,— זְבֻרָה צָפָה של ענפים: ויכשר לפרש עוד בענין הזה הרביעי ואשקה ארץ צפותיך, כלומר הארץ שעושין בה הצפות, והצפות מה שעושין מסעיפי האילנות לעבור עליהם הנהר ובלשון ערבי עאמה (כ״י א״ת, סה״ש לריב״ג, צפה).

צֹפֶה, *צוֹפֶה, ש״ז, מ״ר צֹפִים, *צוֹפִים, — מי שעומד על המצפה, על מגדל וכדו׳ וצֹפה למרחוק לראות מסביב, Späher; vigie; look-out man: ותהי חרדה במחנה וכו׳ ויראו הַצֹּפִים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך והלם (ש״א יד יה—יו). ויברח אבשלום וישא הנער הַצֹּפֶה את עינו וירא והנה עם רב הלכים מדרך אחריו (ש״ב יג לד). וילך הַצֹּפֶה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רץ לבדו ויקרא הַצֹּפֶה ויגד למלך וכו׳ וירא הַצֹּפֶה איש אחר רץ ויקרא הַצֹּפֶה אל השער ויאמר הנה איש רץ לבדו וכו׳ ויאמר הַצֹּפֶה אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק (שם יח כד—כז). וְהַצֹּפֶה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא בבאו ויאמר שפעת אני ראה וכו׳ ויגד הַצֹּפֶה לאמר בא המלאך עד הם ולא שב (מ״ב ט יז—יח). צֹפַיִךְ נשאו קול יחדו ירננו כי עין בעין יראו בשוב יי׳ ציון (ישעי נב ח). צֹפָו [1]) עורים כלם לא ידעו (שם נו י). והקמתי עליכם צֹפִים הקשיבו לקול שופר (ירמי׳ ו יז). בן אדם צֹפֶה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם (יחזקי ג יז). ארץ כי אביא עליה חרב ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם ונתנו אתו להם לְצֹפֶה וראה את החרב באה על הארץ ותקע בשופר והזהיר את העם וכו׳ וְהַצֹּפֶה כי

[שים לב לכך, שאפשר לראות את כל ענין הפרק כתאור סכנת המלחמה הצפויה בשעת המשתה. ועל כן באים כאן נגודים, תאור הסעודה מכאן והכנה למלחמה מכאן: את נשף חשקי שם לי לחרדה; ערך השלחן – מכאן, אבל צפה הצפית, העמדת צופים — מכאן. אכול שתה — מזה, קומו השרים משחו מגן — מזה. ועל כן בהמשך: כי כה אמר אלי אדני לך העמד המצפה אשר יראה יגיד. ואם אפשר לראות בזה תאום של נגודים, אז יש להבין גם צפה הצפית מן א. צפה כלשון צופה ומצפה בקרב.]

[1]) [צ רבתי.] קצת החדשים מפקפקים באמתות מלת זו.

יראה את החרב באה ולא תקע בשופר והעם לא נזהר ותבוא חרב ותקח מהם נפש הוא בעונו נלקח ודמו מיד הַצֹּפֶה אדרש (שם לג ג ו). — ואמר בן סירא: לב אנוש יגיד שעיותיו משבעה צופים על מצפה (כ״י גני׳ לז כ).—ובתו״מ: מהו מנצפ״ך, ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל רב יצחק מה שהתקינו לך הצופים, מאן אינון אילין צופין וכו׳[1] (ירוש׳ מגי׳ א יא). ויהי איש אחד מן הרמתים צופים, אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישר׳ (בבלי שם יד.). עשרה שמות נקרא נביא אלו הן ציר נאמן עבד שליח חוזה צופה רואה חולם נביא איש האלהים (אדר״נ לד). צופיה הליכות ביתה, בני ביתו של אבינו אברהם צופים היו היתה רגילה (הגר) לראות בהם (במלאכים) (מד״ר בראשי׳ מה). — ואמר המשורר: דלים משליו ונרפים סבליו ובערים חבליו ועורים צפיו (ר״י הלוי, יען ומקים, סעה״ש 98). — ״וצֹפֶה, במשמ׳ מקנא, האורב לזוג הנאהבים, ואמר המשורר: על אף צפי[2] אחיות שמש כל מה תאבה נפשי אובות (רמב״ע, תרשים ג, 28).

א. צִפּוּי, ש״ז, —שה״פ מן צִפָּה, צִפּוּי של כסף או זהב וכיוצא בזה על עץ וכדו׳: וְצִפּוּי ראשיהם (של ווי העמודים של המשכן) כסף (שמות לח יז). ועשה אתם רקעי פחים צִפּוּי למזבח וכו׳ וירקעום צִפּוּי למזבח (במד׳ יז ג–ד). וטמאתם את צִפּוּי פסילי כספך (ישע׳ ל כב).—ובתו״מ: ומותר תרומה מה היו עושין בה, רקועי זהב ציפוי לבית קדשי הקדשים (שקל׳ ד ד). העושה כלים מן העשת ומן החררה ומן הסובב של גלגל ומן הטסין ומן הצפויין וכו׳ טהורין (כלים יא ג).

---

1) [כירוש׳, ומעין זה במדרשים, מובא כאן בהמשך, בתשובה לשאלה מאן אינון אילין צופין, מעשה בתינוקות שדרשו את כפילות האותיות מנצפ״ך, ודרשות אלו מראות שהבינו מן צָפַה במ״י ולא במ״ר, מנביאָי ממשה רבנו, נתנו צורות האותיות האלה. ואין להבין כאלו נקראו תינוקות אלו צופים. ועי׳ טורטשינר, מנצפ״ך צופים אמרום, לשוננו י, 98—113.]

2) [לפי פרושו של ברודי בכ״י הכונה: על אף הצופים, המקנאים בי והרוצים להפריע לאהבתי, רוצות הנערות היפות, המשולות לאחיות השמש, כל מה שנפשי רוצה בו. מושג הצופה כאן הוא כמושג הרקיב a) בשירת הערבית, האורב לזוג הנאהבים.]

a) رقيب

הסובב של גלגל, הטסים והצפויים ושאר כל המסמרות טהורין (שם יד ה). לא תצא אשה (בשבת) במפתח שבאצבעה לרשות הרבים וכו׳ אבל יוצאת היא בסבכא המוזהבת, בטסין ובציפויין ובחליות שלה, במנעולין ובקורדקייסין המוזהבין (תוספת׳ שבת ד יא). חליל שבמקדש של קנה היה ומימות משה היה, פעם אחת ציפוהו זהב ולא היה קולו ערב כמות שהיה, נטלו צפויו וחזר קולו להיות ערב לכמות שהיה (שם ערכי ב ג). הטסין והצפויין וחוליות שבו טהורין ומשום חיבורי שבים טמאין והרצועות שבו טהורות (שם כלים ב״ב ה טז). והלא דין הוא, ומה אם אתנן ומחיר שצפוייהן מותרין, פסולין מעל גבי המזבח, נעבד שצפוייו אסורין אינו דין שיפסל מעל גבי המזבח וכו׳ (ספרא ויק, ויקרא פרשה ו). ציפהו (את השופר) מקום הנחת פיו או שהית קולו עבה מחמת הציפוי פסול (ירוש׳ ר״ה ג ג). וחכ״א מפני שהן מצופין, לא ציפוי שהוא עומד מחמתו הוא, לא כן אמר ר״ש בן לוי בשם ר׳ הושעיא כעובי דינר גורדיינון היה בו וכו׳ (שם חגי׳ ג ח). עצי שטים עומדים וכו׳ שמעמידין את ציפויו (יומא עב.). ותיפוק לי (ששלחן של מקדש מקבל טומאה) משום ציפוי, מי לא תנן השלחן והדולבקי שנפחתו או שחיפן בשייש וכו׳ טמאין וכו׳ וכי תימא כאן בציפוי עומד, כאן בציפוי שאינו עומד, והא בעא מיניה ריש לקיש מרבי יוחנן בציפוי עומד או בציפוי שאינו עומד, בשחיפה את לבזבזין או בשלא חיפה את לבזבזין וכו׳ (מנחי׳ צו:). —ובפהמ״א: היתה מצופית שלה של מתכת טמאה, פי׳ אם היתה מצופה בכסף או בזהב או בבדיל הציפוי טמא ואם היה הציפוי כלי חרש הציפוי טהור (ערוך ערך לף). — ובהשאלה, צפוי הר[1], כסף וזהב שעל ההר: הנכרים העובדים את ההרים ואת הגבעית הן מותרין ומה שעליהן אסורין

---

1) [בטוי זה שבגמרא מוסב על דברי המשנה: הנכרים העובדים את ההרים ואת הגבעות הן מותרין ומה שעליהן אסורין וכו׳. ואמנם רש״י למשנת מפרש את המשנה על פי לשון הגמרא: ומה שעליהן, כגון אם ציפום זהב וכסף. אבל למעשה אין צפוי ההר אלא לשון מְשאלת לכל כסף וזהב שעל ההר, בתמונת דבר מְצפה זהב או כסף. ואין להעלות על הדעת שצפו הר זהב או כסף ממש.]

שנאי לא תחמוד כסף וזהב עליהם, ר' יוסי הגלילי אומר אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם וכו', ורבי יוסי הגלילי היינו תנא קמא, אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש ציפוי הר בהר איכא בינייהו, תנא קמא סבר ציפוי הר אינו כהר ומיתסר ורבי יוסי הגלילי סבר ציפוי הר הרי הוא כהר וכו' (ע"ז מה.).

ב. ***צִפּוּי**, ש"ז, — כמו צִפִּיָּה, מבט, תקוה, תוחלת: מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היתה עושה פירות וכו', אמר להם דקלי תמרה היא רואה מיריחו והיא מתאוה לה בלבה, והביאו מסנה והרכיבו אותה, מיד עשתה פירות, כך כל תאותן וצפויין של צדיקים הקב"ה (רבי תנחומא, מד"ר במד' ג).—ובסהמ"א: השין והקוף והפא, וצדק משמים נשקף וכו' ענינו השגחה והצצה וצפוי (ר"י ח"ח, סה"ש לריב"ג, שקף).

צָפוֹן [1], ש"ז, צָפוֹן, צָפוֹנָה, צָפֹנָה, צָפוֹנָה, — א) אי, ארץ החוף, Insel, Seeland; île, rivage; island, coastland: נטה צפון עלי תהו תלה ארץ על בלימה (איוב כו ז). — ב) פאת תבל שמשמאל השמש כשאתה פונה מורחה, Norden; nord; north: ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי (ישע' מג ו). לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר מנגב צפון (יחזק' כא ט). וימד רחב מלפני השער התחתונה לפני החצר הפנימי מחוץ מאה אמה הקדים והצפון (שם מ יט). והיה גבול מן הים חצר עינון גבול דמשק וצפון צפונה וגבול חמת (שם מז יז). צפון וימין אתה בראתם תבור וחרמון בשמך ירננו (תהל' פט יג).—פְּאַת צָפוֹן: ולצלע המשכן השנית לפאת צפון עשרים קרש (שמות כו כ). וכן לפאת צפון בארך קלעים מאה ארך (שם כז יא). ולפאת צפון מאה באמה (שם לח יא). ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נגב וכו' ואת פאת ים וכו' ואת פאת צפון אלפים באמה (במד' לה ה). ואלה מדותיה פאת צפון חמש מאות וארבעת אלפים ופאת נגב וכו' (יחזק' מח טז).—וצֶלַע צפון: והשלחן תתן על צלע צפון (שמות כו לה). — גְּבוּל צָפוֹן, תחום הארץ מפאת צפון: וזה יהיה לכם גבול צפון מן הים הגדל תתאו לכם הר ההר (במד' לד ז). — רוּחַ צָפוֹן, הרוח הבאה מפאת צפון: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג). — ואמר בן סירא: צינת רוח צפון ישיב וכרקב יקפיא מקוה (ב"ס גנ' מג כ).—וצפון בלבד, במשמ' זו: עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו (שה"ש ד יו).—ורוּחַ צָפוֹן במשמ' פאת צפון: מדד רוח הַצָּפוֹן חמש מאות קנים בקנת המדה סביב (יחזק' מב יז). — שַׁעַר הַצָּפוֹן, פתח הצפון, לשכות הצפון: ויביאני אל שער הצפון ומדד כמדות האלה (שם מ לה). אל פני ארך אמות המאה פתח הצפון והרחב חמשים אמות (שם מב ב). לשכות הצפון לשכות הדרום אשר אל פני הגזרה הנה לשכות הקדש וכו' (שם שם יג). ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית וכו' (שם מד ד). הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה (שם מו ט) — דֶּרֶךְ הַצָּפוֹן, במשמ' בכוון לפאת צפון: והשער אשר פניו דרך הצפון לחצר החיצונה מדד ארכו ורחבו (שם מ כ). ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים בחצר הפנימי אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום אחד אל כתף שער הקדים פני דרך הצפון (שם שם מד). ופתח הצלע למנח פתח אחד דרך הצפון ופתח אחד לדרום (שם מא יא). — יַרְכְּתֵי צָפוֹן, קצה הארץ מצד צפון: גמר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צפון ואת כל אגפיו (שם לח ו). ובאת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים אתך (שם שם יה). והעליתיך

[1] [משמעותה העקרית של המלה היא אי הצף על פני המים, ארץ החוף, משמי' היוצאת בפרוש מאיוב כו ז, והוא מן א. צוף שהוא טוף בארמ' (עי' טורטשינר ס' איוב, 312). ובמשמ' ארץ, ארץ החוף, וכשם לארץ בני אוגרית בסוריה, נתגלתה המלה בכתבות אוגריה (גינזבורג, כתבי אוגרית, 83), וממנה שם האל בַּעַל צְפוֹן (באוגרית' בעל צפן, בעל צררת צפן), בעקר בעל הארץ, בעל האי, והוא אולי Typhon ביונ'. ולפי שם זה של ארץ סוריה, המצויה בצפון ארץ ישראל, קראו בני כנען לכוון הצפוני צָפוֹן, כשם שקראו למערב יָם ולדרום נֶגֶב ע"ש הים והארץ הנגובה שבצד זה או זה של ארץ-ישראל. ומכאן הסבה למה אין שם זה בלשון אחרת אלא בעבר' ובארמ' של ארץ-ישראל, וכן נאמר בכתבת כנעני' ממעצוב (שבדרום ראש אל נקורה בנחלת אשר) משנת 221 לפני הספירה (סלוזץ, אוצר הכתובות הפיניקיות, 27, שורה 1 וכו'): ערפת כברת מצא שמש וצפלי, ע"כ; ובעבר' כנראה: סטיו גדולה במוצא שמש וצפון לו, בהבלעת הנון עם הלמד שאחריה.]

מירכתי צָפוֹן והבאותיך על הרי ישראל (שם לט ב). —ובהשאלה על ירושלם: יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צָפוֹן קרית מלך רב (תהל' מח ג). — ובהשאלה על מקום משכן האלים: השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צָפוֹן (ישע' יד יג). — וְאֶרֶץ צָפוֹן, מַלְכֵי צָפוֹן וכדו': הנה עם בא מארץ צָפוֹן וגוי גדול יעור מירכתי ארץ (ירמ' ו כב). קול שמועה הנה באה ורעש גדול מארץ צָפוֹן (שם י כב). הנני שלח ולקחתי את כל משפחות צָפוֹן נאם יי' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והבאתים על הארץ הזאת (שם כה ט). ואת כל מלכי הַצָּפוֹן הקרובים והרחקים איש אל אחיו וכו' (שם שם כו). הנני מביא אותם מארץ צָפוֹן וקבצתים מירכתי ארץ (שם לא ח). כי זבח לאדני יי' צבאות בארץ צָפוֹן אל נהר פרת (ירמ' מו י). הבישה בת מצרים נתנה ביד עם צָפוֹן (שם שם כד). שמה נסיכי צָפוֹן כלם וכל צדני וכו' (יחזק' לב ל). ובת מלך הנגב תבא אל מלך הַצָּפוֹן לעשות מישרים (דני' יא ו). והוא שנים יעמד ממלך הַצָּפוֹן (שם שם ח). ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם מלך הַצָּפוֹן והעמיד המון רב וכו' ושב מלך הַצָּפוֹן והעמיד המון רב מן הראשון (שם שם יא—יג). — ועם אותיות השמוש ומלות היחס: ויחנו מִצָּפוֹן לעי (יהוש' ח יא). וישימו העם את כל המחנה אשר[1]) מִצָּפוֹן לעיר ואת עקבו מים לעיר (שם שם יג). ועלה הגבול בית חגלה ועבר מִצָּפוֹן לבית הערבה (שם יח ו). ויצא הגבול הימה המכמתת מִצָּפוֹן ונסב הגבול מזרחה תאנת שילה (שם יו ו). וגבול מנשה מִצָּפוֹן לנחל ויהיו תצאתיו הימה (שם יז ט). יבאשר יפגעון מִצָּפוֹן וביששכר ממזרח (שם שם י). ועלה הגבול אל כתף יריחו מִצָּפוֹן ועלה בהר ימה (שם יח יב). ותאר מִצָּפוֹן ויצא עין שמש וכו' (שם שם יז). ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מִצָּפוֹן להר געש (שם כד ל). השן האחד מצוק מִצָּפוֹן מול מכמש והאחד מנגב מול גבע (ש"א יד ה). כי מִצָּפוֹן עשן בא ואין בודד במועדיו (ישע' יד לא). העירותי מִצָּפוֹן ויאת ממזרח שמש יקרא בשמי (שם מא כה). הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מִצָּפוֹן ומים ואלה מארץ סינים (שם מט יב). מִצָּפוֹן תפתח הרעה על כל ישבי הארץ (ירמ' א יד). הירע ברזל ברזל מִצָּפוֹן[1]) ונחשת (שם יה יב). כי עלה עליה גוי מִצָּפוֹן הוא ישית את ארצה לשמה (שם נ ג). הנה עם בא מִצָּפוֹן וגוי גדול ומלכים רבים יערו מירכתי ארץ (שם שם מא). כי מִצָּפוֹן יבוא לה השודדים (שם נא מח). והנה רוח סערה באה מן הַצָּפוֹן (יחזק' א ד). והנה מִצָּפוֹן לשער המזרח סמל הקנאה המקנה (שם ח ה). ושער לחצר הפנימי נגד השער לַצָּפוֹן ולקדים (שם מ כג). ויבאני אל הלשכה אשר נגד הגזרה ואשר נגד הבנין אל הַצָּפוֹן (שם מב א). ופתחיהן (של הלשכות) לַצָּפוֹן (שם שם ד). ויט ידו על צָפוֹן ויאבד את אשור (צפני' ב יג). בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם מִצָּפוֹן זהב יאתה[2]) (איוב לז כא—כב). הולך אל דרום וסובב אל צָפוֹן סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח (קהל' א ו). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ בדרום ואם בַּצָּפוֹן מקום שיפול העץ שם יהוא (שם יא ג). —ועם ה הכוון, צָפוֹנָה, צְפֹנָה, זול צָפוֹן: שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צָפֹנָה ונגבה וקדמה וימה (בראש' יג יד). ויתן את השלחן באהל מועד על ירך המשכן צָפֹנָה (שמות מ כב). ושחט אתו על ירך המזבח צָפֹנָה לפני יי' (ויקר' א יא). דגל מחנה דן צָפֹנָה לצבאתם (במדי ב כה). על ירך המשכן יחנו צָפֹנָה (שם ג לה). רב לכם סב את ההר הזה פנו לכם צָפֹנָה (דבר' ב ג). אל פתח שער הפנימית הפונה צָפוֹנָה (יחזק' ח ג). והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צָפוֹנָה (שם ט ב). והיה גבול מן הים חצר עינון גבול דמשק וצפון צָפוֹנָה וגבול

1) [צ"ל: ראשו.]

1) [החוקרים מתקשים: מה יתרון ברזל מִצָּפוֹן על ברזל אחר? והשבעים תרגמו כלשון מִצְפֶּה נחשת, ואינו נראה. ואולי הכוונה ברזל־מַפֵּץ או אפילו ברזל־מַפְּצוֹן ונחשת, כלוי' ברזל הפטיש, כלשון הנביא (נא כ): מַפֵּץ אתה לי כלי מלחמה ונפצתי בך גוים וכו'; והרי גם כאן מדבר האל על הנביא שהוא לא יִשָּׁבֵר, והוא נִתַּן „לעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ וכו' ונלחמו אליך ולא יוכלו לך" (א יח—יט).]

2) [והר זהב של רצון האל. ההמשך „על אלוה נורא הוד" שייך לפסוקים הבאים: על אלוה נורא הוד שדי, (תאמרו:) לא מצאנהו, על שגיא כח ומשפט ורב צדקה (תאמרו:) לא יְעַנֶּה. ועי' טורטשינר, ס' איוב לפסוקים.]

(יחזק' מז יז). — וצפונה במקום צפון [1]), פאת צפונה, ארץ צפונה, דרך צפונה וכדו': וגדול לפאת צפונה מלשון הים מקצה הירדן (יהוש' יח ה). ויהי להם הגבול לפאת צפונה מן הירדן וכו' (שם יח יב). כי הנני קרא לכל משפחות ממלכות צפונה (ירמ' א יה). חי יי' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפנה ומכל הארצות אשר הדחתים שם (שם כג ח). ויאמר אלי בן אדם שא נא עיניך דרך צפונה ואשא עיני דרך צפונה והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בבאה (יחזק' ח ה). ויוציאני דרך שער צפונה ויסבני דרך שער חוץ (שם מז ב). מקצה צפונה אל יד דרך חתלן לבוא חמת וכו' (שם מח א). —ועם ה הידיעה, הצפונה: ויבא אתי אל פתח שער בית יי' אשר אל הצפונה (שם ח יד). ואל הכתף מחוצה לעולה לפתח השער הצפונה שנים שלחנות (שם מ מ).—ועם אותיות השמוש: ועבר אל כתף הר יערים מצפונה הוא כסלון (יהוש' יט י). הנה חג יי' בשלו מימים ימימה אשר מצפונה לבית אל מורחה השמש (שפט' כא יט). למזרח הלוים ששה לצפונה ליום ארבעה לנגבה ליום ארבעה ולאספים שנים שנים (דהי"א כו יז).—מפני צפונה, מצד צפון: סיר נפוח אני ראה ופניו [2]) מפני צפונה (ירמ' א יג). — ובתו"מ: ב' שהתחילו באמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם וכו' (פאה ו ד). ואי זו היא תחום' אילת מן הדרום ועקרבה מן הצפון לוד מן המערב והירדן מן המזרח (מע"ש ה ב). החיצונה היתה פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון, מהלך ביניהן עד שמגיע לצפון, הגיע לצפון הופך פניו לדרום וכו' (יומא ה א). מרקם למזרח ורקם כמזרח וכו' מעכו לצפון ועכו בצפון (ר' יהודה, גיט' א ב). מחצי המזבח ולצפון בצפון, מחצי המזבח ולדרום כדרום (ר' יוסי בר יהודה, זבחי' ו א). מה בין במת יחיד לבמת צבור, סמיכה ושחיטת צפון ומתן סביב ותנופה והגשה (שם יד י). המוציאין עומדים בדרום ופניהם לצפון (מנח' יא ז). הגיע לרצפה הפך פניו לצפון והלך למזרחו של כבש כעשר אמות (תמי' א ד). בררו משם עצי תאנה יפין לסדר המערכה שניה לקטרת מכנגד קרן מערבית דרומית משוך כלפי צפון ארבע אמות (שם ב ה). טדי מן הצפון לא היה משמש כלום (מדו' א ג). והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת (שם ג א). מן הצפון לדרום שבעים אמה וכו' והאולם עודף עליו (על הכתל) חמש עשרה אמה מן הצפון וחמש עשרה אמה מן הדרום (שם ד ז). שבעת ימים קודם לשריפת הפרת מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה ובית אבן היתה נקראת (פרה ג א). על שני דברים הייתי מצטער כל ימי, על תפלתי שתהא לפני מטתי, ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום (אבא בנימין, ברכ' ה:). — ועם ב בכלם, בצפון: והיכן היו משתחוים, ארבעה בצפון וארבעה בדרום שלשה במזרח ושתים במערב (שקל' ו ג). שערים דרומיים סמוכין למערב וכו' לעומתן בצפון סמוכין למערב שער יכניה שער קרבן שער נשים שער השיר (שם שם). הנכנסין חולקין בצפון והיוצאין בדרום (סוכ' ה ח). קדשי קדשים שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון (זבחי' ה א). המכניסים עומדים בצפון ופניהם לדרום, המוציאין עומדים בדרום ופניהם לצפון (מנח' יא ז). ול"ת תאים היו שם חמשה עשר בצפון חמשה עשר בדרום ושמנה במערב, שבצפון ושבדרום חמשה ע"ג חמשה וחמשה על גביהם וכו' (מדות ד ג). —וסמי' צפון, *צפון המזבח וכדו' וככי' צפונו, צפונה, צדו של דבר הפונה צפונה: שנים שלקחו את האילן נותנין פאה אחת, לקח זה צפונו וזה דרומו זה נותן פאה לעצמו וזה נותן פאה לעצמו (פאה ג ו). אחד ממאה ממה שיש לי כאן הרי בצד זה מעשר וכו' ומעשר שני בצפונו או בדרומו (דמאי ה א). בא לו למזרח העזרה לצפון המזבח הסגן מימינו וראש בית אב משמאלו וכו' (יומא ג ט). כיצד ראית את הלבנה, לפני החמה או לאחר החמה, לצפונה או לדרומה (ר"ה ב ו). בית המטבחים היה לצפונו של מזבח (תמי' ג ה). כדי שיהא קובע מעשר ראשון בצפונו ומעשר שני בדרומו ותרומי' מעשר בצפון צפונו (ר' יוחנן, ירוש' דמאי ה ב). שלא

---

[1]) [ואמרו הז"ל: אנשי ירושלם היו כותבין ירושלם ירושלימה ולא היו מקפידין ודכותה צפון צפונה תימן תימנה (ירוש' מגיל' א יא).]

[2]) [פני האיש הנופח.]

יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה מסדר באמצעיתה (כ' ילקק, מד"ר ברא' א). — ובסהמ"א: רוח פנת הצפון משם אוצרות השלג ואוצרות הברד וקור וחום וגשמים יוצאים לעולם (פדר"א ג). ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום והזנב הוא הצפון וכו', על כן ראובן בדרום כי הוא הראש ודן בצפון (ראב"ע, במד' א יט). ולפי שהמקום ההוא הנקרא צפון הוא מקום המטמונות והמצפונים ומיני העושר וכו', דע כי בצד הצפון יש מקומות וחדרים גדולי' וכו' (ר"י ג'יקטיליה, שערי אורה, מנטובה, סה:). כמה מיני נחשי' ועקרבי' ושאר כל מיני חיות רעות וכו' עומדים וצופים מתי יצא מן הדין אשר בצפון לחרוב ארצות (שם שם). ידוע כי הקור החזק הוא לפאת צפון והחום החזק לפאת הדרום וכו' ולפי שצפון ודרום הם שני הפכים לחום ולקור וכו' תבין סוד הנותן מטתו בין צפון לדרום וכו' וכו' שזהו סוד בין צפון לדרום (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, 96—97). —ובהשאלה: ואם עושר הוא מתאוה כי קדמוהו ימי עוני וכו' לא למדת הצפון יצפה לא בכתב ולא בעל פה כי לא מצפון זהב יאתה (רדב"ז, כתר מלכות, ויניציה, תקג).

צְפוֹן, עי' צָפַן.

*צְפוּן, ש"ז, —שה"פ מן צָפַן, פְּעֻלַּת הַצּוֹפֵן דבר: החושב לכסות מעשיה הרעים (של האשה) ולצפנם לא יעלה בידו הדבר, והרי הוא כציפון רוח שאינו יכול לצפנו (ר"י בן נחמיאש, משלי כז יז).

צְפוֹנִי, ש"ז, לנק' *צְפוֹנִית, מ"ר *צְפוֹנִיִּים, צְפוֹנִיּוֹת, —מִצַּד צָפוֹן, ובמליצה כנוי לָהָאַרְבֶּה שֶׁבָּא מִצָּפוֹן: ואת הַצְּפוֹנִי [1] ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמני וספו אל הים האחרון ועלה באשו ותעל צחנתו (יואל ב כ).— *ובמשמ' העקרית: מהיכן הוא מתחיל מקרן מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, דרומית מזרחית (יומא ה ה). וחרי לשכת הטלאים היתה במקצוע צפונית מערבית (תמיד ג ג). בא לו לפשפש הצפוני, ושני פשפשין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום (שם שם ז). וארבע לשכות היו וכו' מזרחית צפונית בה גנזו בני חשמונאי את אבני המזבח ששקצום מלכי יון, צפונית מערבית בה יורדים לבית הטבילה (מדו' א ו). — ובסהמ"א: כי ימי הזרע הם חצי השנה בהיות השמש במזלות הדרומיים וימי הקציר בהיותה בצפוניים (ראב"ע, אגרת השבת, פתי', קבוצת קונטרס', א). שהכוכבים הצפוניים מהירי השקיעה לפי שהם קרובים אל האופק (כל מלאכת ההגיון, מא:). יתחייב שיהיה יציאת הצורות המתחלפות מסה שיעזור בו גלגל המזלות בנטיית חגורתו וסבוב כוכבי לכת עליהם ויהיה לזה פעם צפוניים ופעם דרומיים וכו' (אמו"ר ג ז, 65). דלתיו לאורח יפתח במקום אשר שם רוח צפוני שואף (הגדה לתשעה באב נוסח א, קבץ על יד יג, קלא). ויתן חציה תחת רוח צפונית עד שיחמם וכו' (שם נוסח ב, שם, קלט). —ואמר הפיטן: וצפוני באף כלהו תדיח ודמי חטאי בבור שמהו תדיח (ר"י הלוי, לאן אבדות, הבדלה, סעה"ש 119). הגבר טוב על צפוני להרעץ לשמור את דרך עץ החיים (חיים אלכיס, קליט' ער"ה). בקדרות צפוני לא תפחידנו, בערף סרות לא תנגפנו (בתגרת סוד, מוס' לו"כ, מחז' איטל' ב, קכד:). פני לב רע אל תשא בעת ישחק וירנן, צפוני הרחק ממך, לפתותך כי ישנן, קוצה בו ועזבהו ובקרבך אל יקנן (ישראל עם קדוש, סדור תימני כ"י בריטי מוז', שחר' לו"כ, מחז' איטל' ב, לט.). — ואמר המשורר: וכראותי ילדי הזמן סבבוני מאנחותי, נבעו מצפוני, קמתי להוכיח בתוכחותי להולכים אחר עצת הצפוני [2] (עזרא הבבלי, תוכח' מוס' ז, לה:).

*צְפוֹנִיּוּת, ש"נ, — תכונת הַצְּפוֹנִי: כי צפוניות האביב משוה דרומיות הסתיו (קלמון ס' ב ג ד).

צְפוּעַ, עי' צָפִיעַ.

צְפוּף, עי' צָפַף.

---

1) כבר הביא י' אהרוני במחברתו על הארבה את דברי בוכרטוס שבאר כי בירושלם הארבה בא מצפון.

2) [עפ"י דברי חז"ל: ואת הצפוני, זה יצר הרע (סוכ' נב.).]

צִפּוֹר [1], צִפֹּר, ש"נ, מ"ר צִפֳּרִים [2]. — שֵׁם כללי לכל בעלי כנף הַצִּפֳּרִים, המצפצפים, בפרט החיים עפ"ר בחלל אויר העולם שבונים להם קן, Vogel; oiseau; bird: וכל העוף למינהו (נכנסו עם נח בתיבה) כל צִפּוֹר כל כנף (ברא' ז יד). קחה לי עגלה וכו' ותר וגוזל וכו' ויבתר אתם וכו' ואת הַצִּפֹּר לא בתר (שם יה ט–י). ולקח למטהר שתי צִפֳּרִים חיות טהרות וכו' ושחט את הַצִּפּוֹר האחת וכו' את הַצִּפֹּר החיה יקח אתה וכו' (ויקר' יד ד–ו). תבנית כל צִפּוֹר כנף אשר תעוף בשמים (דבר' ד יז). כל צִפּוֹר טהרה תאכלו וזה אשר לא תאכלו מהם הנשר והפרס והעזניה וכו' (שם יד יח יב). כי יקרא קן צִפּוֹר לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על האפרחים או על הביצים לא תקח האם על הבנים (שם כב ו). התפול צִפּוֹר על פח [3] הארץ ומוקש אין לה (עמו' ג ה). יחרדו כְצִפּוֹר ממצרים וכיונה מארץ אשור (הושע יא יא). כְּצִפֳּרִים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם (ישע' לא ה). והיה לארז אדיר ושכנו תחתיו כל צִפּוֹר כל כנף (יחזק' יז כג). על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך ועמים אשר אתך לעיט צִפּוֹר כל כנף וחית השדה נתתיך לאכלה (שם לט ד). צוֹד צדוני כַּצִּפּוֹר איבי חנם (איכ' ג נב). צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צִפֹּר שמים ודגי הים (תהל' ח ח–ט). ביי' חסיתי איך תאמרו לנפשי נודו הרכם [4] צִפֹּר כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (שם יא א–ב). גם צִפּוֹר מצאה בית ודרור קן לה (שם פד ד). נפשנו כְּצִפּוֹר נמלטה מפח יוקשים (שם קכד ז). החיה וכל בהמה רמש וְצִפּוֹר כנף (שם קמח י). הנצל כצבי מיד וּכְצִפּוֹר מיד יקוש (משלי ו ה). כמהר צִפּוֹר אל פח (שם ז כג). כַּצִּפּוֹר לנוד כדרור לעוף (שם כו ב). כְּצִפּוֹר נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (שם כז ח). התשחק בו כַּצִּפּוֹר [1] ותקשרנו לנערותיך (איוב מ כט). כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה וְכַצִּפֳּרִים האחזות בפח (קהל' ט יב). ואשר היה נעשה ליום אחד שור אחד צאן שש ברות וְצִפֳּרִים נעשו לי (נחמ' ה יח).—ובלשון זכר: שקדתי ואהיה כְּצִפּוֹר בודד על גג (תהל' קב ח). אשר שם צִפֳּרִים יקננו (שם קד יז). — ובהשאלה: ויקום [2] לקול הַצִּפּוֹר וישחו כל בנות השיר (קהל' יב ד). — ובתו"מ: האומר וכו' על קן צ פ ו ר יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך וכו' משתקין אותו (ברכ' ה ג). הצד צ פ ו ר למגדל וצבי לבית חייב (ר' יהודה, שבת יג ה). אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת ו צ פ ר י ם (מגי' א ז). האומר וכו' הרי עלי צ פ ר י ם, רבי מאיר אומר נזיר, וחכמים אומרים אינו נזיר (נזי' א א). המקדש בערלה ובכלאי הכרם בשור הנסקל ובעגלה ערופה ב צ פ ו ר י מצורע ובשער נזיר וכו' אינה מקודשת (קידוש' ב ט). אינו אסור אלא כל שיש בידו מקל או צ פ ו ר או בדוי' (ע"ז ג א). אלו אסורין ואוסרין בכל שהן יין נסך וע"א ועורות לבובין ושור הנסקל ועגלה ערופה צ פ ו ר י מצורע ושער נזיר וכו' (שם ה ט). הביא צ פ ר י ם ונתנגע לא עלו לו עד שיביא את חטאתו (כרית' ב ג). הטהור מתוך הסגר פטור מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן ה צ פ ר י ם (נגע' ח ח).

---

[1] עי' שרש צפר. [ובארמ' צפרא, גם צנפרא (במלי אחיקר תעודות יב), בערב' עֻצפּור [a], באשור' אִצּוּר, ובאוגריתי עצר, ועי' א. צ פ ר, הערה.]

[2] נזכר בפרוש במסורה שהוא בחטף קמץ, ולא נתברר טעם הדבר.

[3] מלה זו מיתרת. [ואולי צ"ל פ נ י.]

[4] קרי נודי (כך הקרי) מהר כמו צפור. [ואולי: נוד י ה ר כמו צפור, שכן בערבי יַהַר [b] פרושו מרחק, מרחב.]

---

[a] عصفور [b] بهر

[1] [הכונה: האם ב צ ו ד ך אותו תשתעשע כבציד צפור, ואחר כך תקשרנו ותמסרנו לנערותיך המשרתות, שתטפלנה בו במטבח?]

[2] כך בנסחה המסורה, ואמרו רֹב המפרשים כי הכונה היא שהאדם לעת זקנתו מקיץ מפני כל קול, אפי' קול הצפור, אך כבר העירו ההדשים על קשי המליצה ובפרט שאין זה מקביל לחצי השני של הפסוק. ונראה כי באמת יש כאן שבוש קל: ויקום לקול במקום וידם קול, מקביל לוישחו בנות השיר.

[ואמנם משמש גם ק ו ם (כמו ו ת ע מ ד מלדת) במשמ' הדל, וכן: ואל יהי מ ק ו ם לזעקתי (איוב יו יח) פרושו: ואל תחדל, ת ד ם זעקתי; וכבטוי מלא: יָקֵם סערה לדממה ו י ח ש ו גליהם (תהל' קז כט). ועל כן אפשר להבין בכוון לפרוש המחבר אף בקיום הנסחה המסורה. לעמת זאת מראה לשון המזמור שכנראה צ"ל ו י ח ש ו במקום וישחו.]

עשרה בדין הן, הכהה בראשון וההולך לו קולפו והוא טהור, הכהה בשני וההולך לו קולפו והוא טעון צפרים וכו׳ אם עד שלא טיהרו בצפרים נראה בו נגע הרי זה ינתץ ואם מטהרו בצפרים נראה בו נגע יראה בתחלה (שם יג ח). ומביא שתי צפרים דרור, שחט את אחת מהן על כלי חרש וכו׳ (שם יד א). בא לו לשלח את הצפור החיה אינו הופך פניו לא לים ולא לעיר ולא למדבר (שם שם ב). כצפור שהיא נתונה ביד אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה (מכי׳ בשלח ו). משל למלך שצד צפור ונתנו ביד עבדו, א״ל הוי זהיר בצפור זה לבני (ספרי דבר׳ מח). י׳ דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה אלו הן האוכל בשר שור בשר שמן בשר צלי בשר צפרים וביצה צלויה וכו׳ (ברכ׳ נז:). הגלחת ראשונה מביא ציפורים וחטאת העוף ועולת בהמה וכו׳ (נזי׳ ס.). משל לאדם שמסר צפור דרור [1]) לעבדו וכו׳ (דבי ר׳ ישמעאל, מנח׳ לט:). מודה שמאי בכתמים (של דם בבגדי האשה), מ״ט, בצפור לא נתעסקה, בשוק של טבחים לא עברה, האי דם מהיכן אתי (חגי׳, נדה ג.). מה הצפור הזה בשעה שאתה נוטל גוזליה היא יושבת בדד כך, אמר הקב״ה שרפתי את ביתי וכו׳ ויושבתי לי לבדי (מד״ר איכ׳ פתיח׳, ר׳ אלכסנדרי). אפילו ציפור מבלעדי שמיא לא יברח, כל שכן נפש בר נש (ר״ש בן יוחאי, שם קהל׳, חסר גומן).—ובסהמ״א: והמשיח נכנס לאותו היכל הנקרא קן ציפור (מדרש גן עדן נוסח׳ ב, ביהמ״ד ילינק ג, 133). לא מת נח עד שראה קן צפרים [2]) בישובה, עד שראה שבעים אומות יוצאות מחלציו והם כתיבים בפרשה זו (בראשית רבתי, אלבק, 65). כמו שצפור אחת לא יבשר באביב ולא יום אחד שוה האויר יבשר בשווי הזמן (יוסף כספי, קצור ספר המדות לאריסטו א, כ״י וטיקן). וממה שהוא יותר חזק והמשובח שבכולם הצפור הנקרא בלשון יון אטראגולידוטוס והוא צפור ממין אלצקר יותר קטנה מכל הצפרים לבד הצפור המלכי וכו׳ וחשבו רבים שהצפור הזאת היא צפור הקוצים (קאנון ג יא ב ז). ויש מן בעלי חיים שאם מנקרים את עיניו ישובו לאיתנם כציפור דרור ומין אחר בשרצים (ר׳ גרשון אבי הרלב״ג, שער השמים ד א). צפור דרור אין בונה קן בבי׳ וכו׳ (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יח). — ואמר הפיטן: ועל דמו נשחטו פרחים כצפירים ונדו כצפרים כהני צפורים (ר״א קליר, איכה ישבה חבללת השרון, קינ׳ ת״ב). אמרה בני כצפור נלקחו, בארצות זרים מארץ צבי נדחו (ראב״ע, אמרה ליון, איגר, 168).—ואמר המשורר: לך תהמה (נפשי) ולא תדמה ותדמה לצפור קותה לנוד ברשתה (רשב״ג, לך נפשי, שעה״ש 40). ירוצצו אבק רגליו להשיג, ואיך צפור יהי רדף פרסים (רמב״ע, הריח מר, שם 69). המוב כי יאשר אנוש תם וישר כצפור מקשר ביד הצעירים (ר״י הלוי, היוכלו פגרים, שם 96). והתנערי מן הזמן כצפרים אשר מרפיסי לילה יתנערו (הוא, ישנה בחיק, שם 100). ארץ ביעריה קן לה מצאת, צפור נעלסה צפור גן העדן (יל״ג, ארץ חדשה, שירי יל״ג ה, 13). — ואמר המליץ: הגיוני לבי עפו על פניו כצפרים לבנות (סְאווען) לבוא לפני אל הארץ החדשה לי ארץ מצרים (גוטלובר, ממלכים, 3). צפור הסוף (ראהר שפערלינג, ראהר אממער) גדול כצפור השדה ממראה ראש״ם וציארו נקוד שחור ולבן (י׳ טיכהק, תולדות הטבע, העופות, קא).—*וצִפּוֹר קַיִץ במשמ׳ פַּרְפַּר, Schmetterling; butterfly ; papillon : הגשם במראה דם (בלוטרעגען)

---

1) [ועי׳ דְּרוֹר.]

2) [בתנחומא בובר (עמ׳ טו): אמרו רבותינו לא מת נח עד שראה כל העולם בישובו, עד שראה קוטנת של צפורי וכו׳, ע״כ. ובובר מציע שם לתקן קצרא של צפורי, ואינו נראה (עי׳ גם ספר היסוב א, 140), ונסחת בראשית רבתי תוכיח. ובתנחו׳ שבדפוס׳ במקומו רק: נח ראה עולם בישובו וראהו בחרבנו וחזר וראהו בישובו.

וברור שאין כאן ענין של העיר צפורי, אך הנסחה „קוטנת של צפורי״ על יד „קן צפרים״ מורה שעקר הדברים: לא נחה דעתו של נח עד שראה קטנות שבצפרים בישובן (או: בישובו). וענין זה מוסב בודאי על המספר בתורה כי שלח נח את העורב, וחזר ושלח את היונה ולא מצאה מנוח לכף רגלה פעם ופעמים, ורק כששלח עוד פעם את היונה, קטנת הצפרים, ומצאה לה מנוח, נחה דעתו. ורק אחר שהכינו נחה דעתו (או נפשו) במשמ׳ נפטר מן העולם, ערבבו מאמר יפה זה, שכונתו להוכיח כי „יודע צדיק נפש בהמתו״, בזה שבתנחו׳ הנדפס.]

יבא ממין רמש הדומה לצפור קיץ (שמעטערלינג) אך קטן הוא ממנו (יחוועל, למודי הטבע, תמ.).

***צִפּוֹר**, צִפֹּר, ס״ז, — שופר, חצוצרה, — א) צִפּוֹר נפש, השופר שבגרון, הגרגרת 1): במה הרגו, בסייף הרגו, במקל הרגו, על שוקו הכהו או על ציפר 1) נפשו הכהו וכו׳ (תוספתי סנה׳ ע ח). ולא היו מתעלפין עליו רצועה ולא היתה ארוכה ולא קצרה כדי שלא תגיע לציפר 2) נפשו וימות (סס מכו׳ ה טו). — ב) מעין קנה שאפשר לעשותו בלחיצת 4) ידים במים, ובהנתז המים נשמע קול צִפּוֹר 3): העושה צפור 3) במים הנתזין ואת שבה אינו בכי יותן (מכשיר׳ ה ג).

***צִפּוֹר**, ס״ז, — כמו צִפּוֹר נפש, ואמר המשורר: וזיו היא תוויה מול תאומים ומרה האדומה בכתרים למול החי״ת הלא סרטן ואתו כאב כבד וצמא בצפורים (להלל גאון, HUOA III, עמ׳ 244).

צִפּוֹרָה, עי׳ צִפֹּרֶת.

צִפּוֹרֶן, עי׳ צִפֹּרֶן.

***צִפּוֹרֶת**, ס״נ, רק בצרוף צִפּוֹרֶת כְּרָמִים, — מין שרץ העוף, חגב, צרצר: צפורת כומים בין היה בין מתה כל שהיא (חיכים על הוצאתה בשבת) שמצניעין אותה לרפואה (סבת ע ז). ארבה זה גובאי, סלעם זה הרשון, חרגול זה נפול, חגב זה גדיין, מה ת״ל למינהו למינהו ארבעה פעמים, להביא צפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והצדיא ואת הערצוביא ואת הארזבונית (ר׳ אלעזר ברי יוסי, ספרא יים, שמיני פרק ה). — ובסהמ״א: צפורת כרמים זה היא אומרת

---

1) [גם בהבנה הלשונית שבמלה וגם בזהוי האבר שבגוף התקשו פרשנים וחוקרים. רבם דרשו את המלה כלשון צִפּוֹר ואינו נראה. הענין דורש, שצפור נֶפֶשׁ הוא המקום שקל לחנק בו את האדם, ומכאן שיש להבין נפש במשמ׳ צואר, גרון, כמו בצרוף „שם נפשו בכפו״, שפרושו אחז את גרונו בכף, גם כלשון חניקה והתאבדות וגם כלשון עצירת בדבור (עי׳ טורטשינר, הרבין ח״ם, 225; הנ״ל, ספר איוב, 173). וכן בא נפש במשמ׳ צואר בצרוף דומה אל צפור נפש בבטוי חלוקת נפש בדברי המשנה: איזהו רוק תפל, כל שלא טעם כלום, מי גריסין, לעיסת גריסין של פול, חלוקת נפש וכו׳ (נדה ע ז), המתפרשים בפרוש הגאונים (אפשטין, 115): ושל עוקת נפש א(יכא) ד(אמרי) והלוקת נפש כלומר כשילעוס אדם הגריסין יפה יפה ולא נשאר כלום אלא הם בעוקת נפש ופ׳ כשבא בהכנסת בית הבליעה שדומה לעוקה של בית הבד ולעוקת הבית והמערה, ע״כ. ובתשובה של רב שרירא גאון (אסף, תשובות הגאונים תש״ב, 178) הלוקת נפש אלמבלע מן חית הו אמלם כקי ועל הלקת צואריו וידרש עוקת נפש והוא איצא אלמבלע מן חית ישבה בלאעה אלג׳ובה אלמסמאה עוקה פכאנה קאל בלאעה אלגסם, ע״כ; ובעברי: חלוקת נפש בית הבליעה מפני שהוא הלק כאמרו ועל חלקת צואריו, ויש גורסים עוקת נפש והוא גם כן בית הבליעה מפני שהוא דומה לשפך שבאמצע הבית הנקרא עוקה, וכאילו היה אומר שפך הגוף, ע״כ.

ואמנם אין לקבל את דברי הגאונים, שלא ברוּ את הנסחה הנכונה, בכל הפרטים, וברור כי אין עוקת נפש אלא נוסח או מבטא אחר של חלוקת נפש, וכנראה בעקר עלוקת נפש. אבל אל נכון פרשו נפש במשמ׳ בית הבליעה, ושים לב כי בערב׳ גם חַלְק a) פרושו גרון, צואר. ואין כאן כל ענין לתמונה המצויה בספריות הקדומות והמאחרות המדברות על נפש האדם, נשמת האדם, כעל צפור, אלא צפור נפש הוא צפור שבגרון, שבבית הבליעה ממש.

ואם מדבר על המתת אדם בנגיעה בגרון, הרי מובן כי מדבר על חניקה בקנה הגרון, Luftröhre; wind-pipe, וכדו׳. ואין פרוש טבעי יותר מזה שצפור הנפש, צפור הגרון, הוא קנה הצפירה והצפצוף שבגרון, מן צפר, הבא אף בארמי שבתו״ם במשמ׳ צפצף בקול. ומלה צִפּוֹר זו שמשה אף בהשאלה (הזות pipe באנגל׳, שגם היא בעקר לשון צפצוף; שפופרת מן שופר, שיפורא בארמ׳, וכדו׳) במשמ׳ קנה, שפופרת בכלל, ועי׳ לקמן. וגם בצפורי בפי ושט (ברכ׳ ח.) בארמ׳ שבתו״ם יש אולי לפרש כבליטות בצורת קנים ושפופרות. ועי׳ גם פִּטּוֹר, הערות.]

a) حلق

1) [ציפר, כך גם בבבלי (ב״ק ל:) בדפוס׳, אך בכ״י צפור, צפר, עי׳ ד״ס.]

2) [כך צוק״ם, בדפוס׳: יצפור.]

3) [גם כאן אין לשון צִפּוֹר, ואף לא בועת בצורת צִפּוֹר, אלא צורת כלי צפיה (עי׳ בהערה הקודמת, ואפשר לצפר כידוע בלחיצת ידים זו אל זו גם מחוץ למים, ובמים המים נתזים בצפירה כוו למעלה ולצדדים.]

4) [נ״א: ציבורא.]

5) [ובגמרה: מאי צִיפּורת כרמים, אמר רב, פליא ביארי, אמר אביי (כנוסח הערוך, ערך פליה): ומיקריא ציפרתא דדיקלא) ומשתכח בדיקלא דהד נבארא (סנה ל:).]

שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי (פרק שירה). — °וצִפּוֹרֶת כמו צִפּוֹר, ומ״ר °צִפּוֹרוֹת, ואמר הפיטן: יונה תמה נילקחה אם על בנים לולי רחמיך אשר כאב על בנים יקרא על רודפיה צ י פ ו ר ו ת והיות ועופות וחופף עלינו כצפרים עפות (יוצר, ידך המלאה, קרובי דבר׳, זולתי רמו). — ואמר המשורר: ועת תרד עלי ידיו ישחק בה כ צ פ ו ר ת ויתיר את כנפיה וכה יקרא באגרת (ר״ש הנגיד, שלח יונה, בדודי 65).—ומ״ר °צִפּוֹרִיּוֹת, צפוריות של מים: שהיו (ההרים) טסים כ צ פ ו ר י ו ת של מים והיכאן שהיה רואה הב״ה מקום עמוק היה נותן בתוכו הר גדול וממלא אותו וכו׳ (ר״י בן כמאיאש, פי׳ משלי ח כה).

°צִפּוּת, ש״נ,—צִפִּיָּה, תקוה, ואמר הפיטן: צ פ ו ת י נ ו צפות משחרים, ציון עמוד שחרים (דודי כעמו, יוצ׳ א פסח).

צפח [1]), ממנו א. צַפַּחַת, ב. °צַפַּחַת, צַפִּיחִת.

°צְפָחָה, ש״נ,—מין אבן שחורה הנסדקת לוחות לוחות, Schiefer; ardoise; slate, נוהג בדבור.

א. צַפַּחַת [2]), ש״נ, צַפָּחַת,—כלי כעין כד קטן, גבוה וצר למים לקחתו לדרך ולשתות ממנו, ויחזיקו בו שמן וכיוצא בזה, Krug, Flasche; cruche, bouteille; jar, bottle: קח נא את החנית אשר מראשתו ואת צפחת המים ונלכה לנו ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים מראשותי שאול (ש״א כו יא–יב). חי יי׳ אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת והנני מקששת שנים עצים וכו׳ ויאמר וכו׳ כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר (מ״א יז יב–יד). ויבט (אליהו) והנה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים (שם יט ו). — ובסהמ״א: ויהי כבואם לשלחן והנושה בא לקחת עד מחה הצלחת ומצה ה צ פ ח ת ממעל ומתחת ולא נמלאה האמתחת (ר״י חריזי, תחכ׳ ג, 37). שם אני נאסף עם מורשי לבכי על צ פ ח ת מים נאמנים כיורש עצר על תירוש ויצהר (פסכהים, ארבע כוסות, כוס ישועות א).

ב. °צַפַּחַת, ש״נ,—כמו צַפִּיחִת: כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפן ו ה צ פ ח ת (מכשיר׳ ה ט).

°צַפִּי, ש״ז,—שם צפור: צ פ י מה הוא אומר [1]), בטחו בהי עדי עד כי ביה ה׳ צור עולמים (פרק שירה, עבודת ישראל, בר, 551).

°צַפִּי, ש״ז,—כמו צפיחית, ב. צפחת, ואמר הפיטן: הן בסופי בתוך צופי לענת וראש טעמתי, ועל כפי רקיק מ צ פ י [2]) ולהמי לפי אכלתי (יה לשלג, סליחה לאשמורת בבקר, סדור מנהג ארם צובה, תקעו:).

°צְפִידָה, ש״נ, — כמו צֶפֶד: צפד עורם, דבק עורם לעצמם, ואין לו דמיון במקרא, ובמשנה נקרא הדבק (הדבר שמדבקין בו) צ פ י ד ה [3]) (הקראי ר׳ דוד בן אברהם באלגרונו, לקו״ק, פינסקר, נספחי, 180).

צִפִּיָּה, ש״נ, צִפִּיָּתֵנוּ—שה״פ מן צפה: עודינה תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע (איכ׳ ד יז).—ואמר המשורר: יונה עלי יונה אחי אשר נדד אבכה כאלו אין תקוה וצפיה (רשב״ג, גפן פתולה, שירי שלמה, דוקס, 22). — °ובמשמ׳ חלון: על המשקוף, על ה צ פ י ה, כלומר על החלון אשר מצפים ממנו (ר״י א״ם, ספ״ש לריב״ג, שקף).

---

1) [בערב׳ משמש שרש זה במשמ׳ רחב, פשוט, ואין להשב כי ממשג זה הסתעף השם לכלי המכון בשם צפחת בעבר׳. אך השם צחאפ a) וגם השם צחפה b) משמשים שמה במשמ׳ כלי למים וקערה, אך אין להם מקור בשמוש שרש צחפ c) בערב׳, ולכן החליט פרנקל [(עי׳ Die aram. Fremdw. i. Arab. עמ׳ 63)], כי אלה השמות שאולים בערב׳ מארם׳. ועי׳ הערה לערך צפחת.

2) בערב׳ צפאה d), מנאקע צע׳ירה ללמא [כלי׳ כלים גדולים למים], וצפחה e) קצעה כבירה מנבשטה וכו׳ [כלי׳ קערה גדולה שטוחה.]

וכבר בא למעלה בהערה, כי סברים כי אלה שני השמות הם שאולים בעבר׳ ומן הערבי. עקילס: ἄγγος, ת״י סנא וגם צלוחיתא, וריב״ג מסברת עצמו תרגם כווא.

a) صحاف b) صحفة c) صحف d) صفاح e) صفحة

---

1) [ובדרך ישרה (שער השירה, נט.) הנסחה: צפי א ו מ ר ת. לא נתברר מקור השם, ואולי יש כאן ט״ס, ויש נ״א רציפי, אונכי, ועוד.]

2) [כנראה ע״ש דבש הבא ב צ פ י ה, ועי׳ לקמן.]

3) [עי׳ בהערת א. עפשטין בספרו אלדד הדני, עמ׳ 72.]

א. *צְפִיָּה, ס"נ, — כמו צַפִּיחִת: ונופת צופים, א"ר לעזר דבש הבא ב צ פ י י ה [1] (ירוש' סוטה ט יד).

ב. *צְפִיָּה, ס"נ, — מראה: עשר ספירות בלימה צ פ י ת ן [2] כמראה הבזק ותכליתן אין להן קץ (יצירה א ו). מי שמבקש להסתכל ב צ פ י י ת המרכבה לירד בשלום ולעלות בשלום וכו' (ר' ישמעאל, היכלות רבתי א, ביהמ"ד ילינק ג, 83). כך היו שונין ב צ פ י י ת המרכבה וכו' (הוא, שם ג, 84).—וכמשמ' פעלת הצופה, ראיה: א"ר ישמעאל אמרו לי כל חבורה, בן גאים אתה, מושל באור של תורה כרי נחוניא בן הקנה, ראה אם החזרתו וישב אצלינו מ צ פ י י ה שהיה מציץ וכו' (שם יח, 96). ויש שתי משניות שהתנאים שונין אותן בדבר זה ונקראות היכלות רבתי והיכלות זוטרתי וכו' ועל אותן צ פ י ו ת שנה תנא זה ארבעה נכנסו לפרדס וכו' (תשו' גאו', ליק, תשו' לט). והיתה שפופרת של ר"ג מתוקנת למדת צ פ י י ת אלפים (רש"י, עירוב' מג:). שבמקום שכלה עומקו של גיא שם כלה צ פ י י ת השפופרת שאם יתרחק עוד מעט לא יראה את קרקעית הגיא וידע שעומקו של גיא והרחקתו שנתרחק משפתו הוי כמדת צ פ י י ת השפופרת (הוא, שם שם). ונשאל קצת החכמים על הבורא מהו ואמר אלוה אחד וכו' אמר לו ואנה הוא אמר לו ב צ פ י ת (כ"י א"ס, חו"ה, היחוד י). והיא ה צ פ י י ה וההבטה שהוא צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו (פ' התורה של ר' עמנואל מרומא, Merx, Archiv I, עמ' 379). ואליו צ פ י י ת הלב וכוונתו בעבודתו הוא הכלי אשר בו העולם עומד וממנו בא אליו הברכה והשפע (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדש, היחוד א). כי לשון זה מורה על השמירה וה צ פ י י ה בהשגחה נפלאה כמו ממגדל נוצרים שהם הצופים העומדים במגדל (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה יח). ומבואר מזה שהכל צפוי בסדר זמנים והרשות נתונה בהמשך הזמן ו ה צ פ י י ה היא בדבר . הנבחר שהוא הנודע (רמ"ע מפאנו, מאמר עסורות, חקור דין ד ט). והיא ה צ פ י י ה הנכספת למרע"ה שעליה שאל הראני נא את כבודך (מעבר יבק, ס"ב מג). — ואמר הפיטן: פלא עשות נגד אבות, פץ מבעשור לאסרו בעבות, צליחת ירדן בו להתוות, צ פ י ת שה לבית אבות (כ"א קליר, מרימי עול, קרוב' שבת החדש).

***צִפְיוֹן**, ס"ז, — כמו ב. *צְפִיָּה, במשמ' מראה: צ פ י ו נ ן [1] כמראה בזק (יצירה ב א).

***צַפִּיחַ**, ס"ז, — כמו צַפִּיחִית, ואמר הפיטן: באתי צ פ י ח י מנחות לידע מחלקותם ולהרחיק כל מום רע מלפניך (רסע"ג, אנכי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, רה).

***צְפִיחָה** [2],—טבלה של מתכת: עושה טבלה עגולת כגון צ פ י ח ה של אצטורליב העשוי לאצטגנינין, וכשם שאצטורליב זה שלאלו האצטגנינין חלוק הוא שלוש מאות וששים חיל כחיילות של גלגל חולק את אותה טבלה אלפים חיל כנגד אלפים אמות שהוא רוצה לצפותן וכו' ומציב בו את השפופרת במסמר כדרך שמציבין את המטוטלת הנקראת עצ'אדה וכו' (רה"ג, תשו' הגאו' הרכבי סיד, 148). פי' מטוטלת [3], צ פ י ח ה (ר"ח, שבת כז:). [4]

---

1) [השוה צפחת, בהו"ם, והשוה גם בבלי (סוטה מח:): ורבי יהושע בן לוי אמר זה דבש הבא מן ה צ י פ י א. ועי' גם מדרש שה"ש ד יא, גרינהוט, לו.]

2) [עי' צִפְיוֹן, הערה.]

---

1) כך בנוסחה עם פרוש רסע"ג בערב' הוצ' למברט, במקום צפייתם שבנוסחאות הדפוס ולא פרש רסע"ג בברור מהו צפיונן.

[רסע"ג בתרי"ג מצוות (סדור רסע"ג, קסא) כותב: רצון מיום השמיני עלת בקר וצאן ועוף לרציון, גם שלמי בקר וצאן וארבעים לחמי תודת צ פ י ו ן. והעיר דודזון: צפיון, כך הוא הנסח בכל המקורות, והמפרשים התקשו לבאר המלה הזאת, אבל הרי פערלא מגיה לנכון „פציון" והחרוז מוכיח כי כן צ"ל, „והוא מלי הפוצה את דוד עבדו (תהל' קמד י) פצני והצילני (שם, שם ז יא) שענינו הצלה מצרה לרווחה, דתודה אינה באה אלא בדבר הודאה על הצלה מצרה".]

2) [ע"פ הערב' צפיחה a). עין במאמרו של שלמה גנדז על האצטרולב, HUCA IV, עמ' 471 ואילך, המזכיר בשם שטיינשניידר ספר בכ"י על האצטרולב בשם: אגרת המעשה בלוח הנקרא צ פ י ח ה.]

3) [בדברי המשנה: לא יצא גמל (כשבת) במטולטלת.]

4) [במעין גנים לישר מקנדיה כתוב: היתה כתובה בסם בסיקרה בקומוס בקנקנתום כתובה בסם בסיקרה בקומוס בקנקנתום על ה צ פ י ח ת על

---

a) صفيحة

צְפִּיחִת [1], *צַפִּיחִית, ס"נ,—מין עֻגָּה, שהיתה עשויה בדבש, אך לא נתברר לא מה היתה צורתה ולא מה היו מעשיה: והוא (הָמָן) כזרע גד לבן וטעמו כְּצַפִּיחִת בדבש (שמות יו לא). — ובתו"מ: תנן כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפים והצפיחית [2] (נזיר נ.). — ובסהמ"א: כל הכוורת עושין אותה הדבורים חלות חלות של צפיחית דבש ושעוה וכו' (רש"י, שבת מג:). שתי חלות של צפיחית מניחין בכוורת כשרודין אותה ומהן פרנסה לדבורים כל ימות הגשמים (הוא, ב"ב לו.). אבל אם שם שמן באילפס כמו שאנו מטגנין במרחשת ספוגין וצפיחיות [3] וחררות זהו חלוט גמור (שבלי הלקט בכ' קעט). ופעם א' היה מתפלל וכו' ונפל תפלה של ראש מיד אחד וכו' ובדקו אותו וכו' ומצאו בו מלת דבש חסרה וישמח הרב שמחה גדולה ומרוב שמחתו הסעיד אותם בצפיחית בדבש (לקוטים מדברי יוסף סמברי, ברלינר, 83). וחביץ קידרא הוא קמח ודבש וצפיחיות ורקיקין (תניא, ברכ' ס מינים, לט.). — ואמר הפיטן: נושאים ונותנים במלחמתה שערה, נמתקים בדובשה ובצפיחית יערה (ר' שמעון בר יצחק, מרשות סוכן עד, רשות לחתן' מחז' ויטרי, 597).—ואמר המשורר: וברננה ובנגינה מליצתי מהוגנה, מתוקה היא כצפיחית אשר בדבש מטוגנה (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ג:). — ובזמן החדש משתמשים המדברים עברית בא"י בשם זה לצַין בו עֻגה.

צְפִינָה, ס"נ,—שה"פ מן צָפַן, מארב, שמירה: נצפנת לנקי חנם, הכתוב אומר שצפינתם לנקי חנם היא (רש"י, משלי א יא). צופניה צפן רוח, מי שסבור לשומרה מתזנותיה צפינת רוח הוא, כשם שאי אפשר לצפון הרוח כן היא לא תצפנה (הוא, שם כז יו). וההפרש בין גרף לכסוי, גרף כמו צפינה וטמינה, וכסוי לבגד ולענן (ספר המליצה לר' שלמה בר' שמואל, בכר, 14).—ועי' א. צָפַן, בינ' פִּעֵו'.

צָפִיעַ [1],ס"ז, מ"ר, סמי' צְפִיעֵי, — צֵאת בהמה: ועגת שערים תאכלנה והיא בגללי צאת האדם תעגנה לעיניהם וכו' ואמר אהה אדני יי' הנה נפשי לא מטמאה וכו' ויאמר אלי ראה נתתי לך את צְפִיעֵי [2] הבקר תחת גללי האדם ועשית את לחמך עליהם (יחזק' ד יב–יה). — ובסהמ"א: טולא דכפיתא דחאמריה, ר"ל צפיעי חמורו (תשו' הגאו' הרכבי סז, 145). צפיעי הבקר בחוסם חבוש על מקום הכאב (אסף, 59). פי' גללין צפיעי בקר (ר"ח, ב"מ כז.). מאני דפקיסנא וכו' פי' כלים עשויין מאדמה ומצפיעי בקר (ערוך ערך פקסן). כבויי דרעייתא דנימן, צפיעי בקר (רש"י, ערוב' כט:). ויחבש בצפיעי בקר וצואת העזים (נרבוני, אלח חיים, במלייי הפרקים, כ"י ביהמ"ד סכטר). כלי גללים ר"ל צפיעי בקר שנתייבשו וחקקן ועשאן כלים (המאירי

הדפתרא לא יצא עד שתהא כתובה אשורית על הספר בדיו, ע"כ, והוא לפי מגלה ב ב, ושם על הנייר, במקום על הצפיחה. לכן נראה כי אין צפיחה כאן אלא ט"ס במקום צחיפה [a], והוא בערב' דף של נייר, ומשרש זה מצחף, אף בעבר'.]

[1]) השבעים תרגמו המלה צפיחת ἐγκρίς, והוא עֻגה מבשלה בשמן ודבש. פשיט' כבריתא, והוא צוף, קרצת הדבש. רבי יהושע פרש: באילפס וכעין אסקריטין. ורבי אליעזר: כסולת זו שהיא צפה על גבי נפה ונלושית בדבש וחמאה. עקילס תרגם ἀμύλιον, והיא עגה מקמח סלת דקה, — כמעט ממש כדברי רבי אליעזר. ת"י תרגם כמו ר' יהושע: כאיסקריטון, שהוא ביונ' עגה אפויה על האח, אך היהודים השתמשו בה כנראה בכלל במשמ' עגה מטוגנה. ראב"ע הביא בשם הגאון כי הוא רקיק מצות, וריב"ג תרגם בערב' קטאיף, והוא עשויה בקמח ומרק. בערב' אין חבר למלה זו. בבמד' יא ח נאמר כי טעמו כלשד השמן, וא"כ לשד— צפיחת?

[ואפשר שיש להבין: כצפיחית שבדבש, כלו' כשטח העליון שבדבש, שהוא הזך והטוב ביותר, כמשמ' השרש צפח — שטח.]

[2]) [במשנה (מכשירין ה ט): ו(ה)צפחת. ובבבלי (סוטה מח:): והצפיחים. אבל ברש"י שם: הצפחת. וכן בפי' הרא"ש (נזיר נ.): וצפחת כמו כצפיחית בדבש. ובפי' המשנ' לרמב"ם (מכשירין ה ט): וזיפים וצפחת, שני מקומות בארץ ישראל שהיה דבשם בתכלית העובי וכו'.]

[3]) [נדפס: וצפוחיות.]

[a]) صحيفة

---

[1]) עי' שרש ג. צפע, בערב' צ'פע [a]), צֵאת הפיל.

[2]) הכתיב צפועי, ו אחרי פ. אך הקרי צְפִיעֵי, פ חרוקה.

[a]) ضفع

ליומא ב.). [1] — *ובמשמ׳ צֶאֱצָא, לשון הצאצאים והצפעות, ואמר הפיטן: צפיעו בכל מענה, והכתם הטוב לא ישנא, עד ירכב אתו במרכבת המשנה וישם רביד הזהב (ר״י הלוי, אלהים בקדם, דיואן ג, 94). המן צפיע איש שדה[2], נפשות בני אל חי צודה (ראב״ע, קומה אלהים, אורה ושמחה לפורים, מז:). —צְפִיעוֹת, עי׳ צְפִיעָה.

צְפִיעָה, עי׳ צְפִעָה.

***צְפִיפָה,** ש״נ,—מצב הדברים הצפופים יחד: אמר אביי אתה מוצא בהדס שלמצרי שעומד שבעה עלין בצפיפה אחת שבשנושרין ארבעה נותרין שלשה[3] (הלכ׳ פסוק׳ לתלמי׳ רב יהודאי גאון, 28).

צָפִיר[4], ש״ז, סמי׳ צְפִיר, מ״ר צְפִירֵי, — תַּיִשׁ, Bock; bouc; he-goat: ואני הייתי מבין והנה צְפִיר העזים בא מן המערב על פני כל הארץ ואין נוגע בארץ וְהַצָּפִיר קרן חזות בין עיניו (דני׳ ח ה). וּצְפִיר העזים הגדיל עד מאד (שם שם ח). האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס וְהַצָּפִיר השעיר מלך יון (שם שם כ—כא). הקריבו עלות לאלהי ישראל וכו׳ אילים תשעים וששה כבשים שבעים ושבעה צְפִירֵי חטאת שנים עשר (עזר׳ ח לה). ויביאו פרים שבעה וכו׳ וּצְפִירֵי עזים שבעה לחטאת (דהי״ב כט כא). — ואמר הפיטן: בבה תבכה מחמשת ספרים, כנהרג כהן ונביא ביום הכפורים, ועל דמו נשחטו פרחים כצפירים ונדו בצפרים כהני צפורים (ר״א קליר, איכה ישבה חבללת, קינ׳ ת״ב). בשאון קולך תזעק כצפיר ובמעשיך הרעים בבקר תצפיר, בשוקים ורחובות תדלג כשעיר ולשונך הרע כים יסעיר (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוסר א, מז:).

1) [ועי׳ צָעִיף, הערה 1.]

2) [המן האגגי, צאצא מזרע עשו.]

3) [על פי הבבלי (סוכה לג:): אמר אביי משכחת לה באסא מצראה דקיימא לה שבעה שבעה בחד קינא דכי נתרי ארבעה פשו להו תלתא. והכמוי הוא על דנמת: בכפיפה אחת.]

4) בארמ׳ צפירא, בסור׳ צפריא [ובאשו׳ שַׁפִּיר, בשין.]

א. צְפִירָה[1], ש״נ, סמי׳ צְפִירַת, — קליעה של שערות או של ענפים ופרחים לעטרה על הראש, Kranz; couronne; wreath: ביום ההוא יהיה יי׳ צבאות לעטרת צבי וְלִצְפִירַת תפארה לשאר עמו (ישעי׳ כח ה). — ובספהמ״א: והבאתי תוכחתי בשירה, לעשותה לך צפירה (דונש, תשו׳ למנחם, הקד׳, 5). לכבוד גדלת קדשת צפירת התפארה ושירת השררה וכו׳ (ר״י הלוי, לכבוד גדלת, מכתב ליהושע בן דוסא, שעה״ש 99). ונשיהם (של ההאטטענטאטען) תשאנה מגבעות כדורות מקיבת בהמה או חיה משוחת בשומן ופיח כבשן, ועליה צפירה (קראנץ) משובצת קליפות חוממים וכו׳ (ר״מ בלוך, שבילי עולם ב, מו:). —ואמר הפיטן: והגבירה והצפירה בראש דוד תשימנה, ומצנפת מעלפת בראש אהרן תקימנה (רשב״ג, שני זיתים, אזהרה לשבת א חנכה). צפירת מעטפות באיבה נהדפות (ברוך בן שמואל ממינץ, אלבעותי שפלו, קינ׳ ת״ב). פסח צפירת צר לעלוקה (פסח אכלו פחוזים, מעריב ליל א פסח). — ואמר המשורר: ותוכחותיו לכל ראשים עטרות, וכצפירות עלי קדקד סבולות (רשב״ג, שירי שלמה, דוקס, סט). למי אקשור בשירי עטרה, ואל מי אארוג בניב צפירת (JQR NS I, עמ׳ 244). שר הנדיבות משעליו נבראה רוח אלהים על יקרו נחה, על כן עבדוהו בנות ימים ושת גבהות צפירתם וגם גלחה (ד״כ של יהודי מלרים וא״י ב, יעקב מן, 267). — *וצפירה[2],

1) משרש ב. צפר. בערב׳ צ׳פירה [a], במשמ׳ מקלעת שערות. ובשם תיאודוטיון הביא הירוני׳ ἡ πλοκή, ר״ל מקלעת שערות.

2) [אפשר שאין זו אלא שמוש של א. צפירת במשמ׳ עטרה, אך יתכן שהשפעה המלה מן היונ׳ σφεῖρα, רומ׳ spira במשמ׳ סיבוב שבבריכה. ואמנם אפשר כי המלה היונ׳ נשאלה מלשון שמית, השוה H. Lewy, Die sem. Fremdw. im Griech., עמ׳ 123. וכתב רד״ק (ישע׳ כח ה): וצפירה הוא ענין סבוב לפיכך נקראה העטרת או מצנפת הראש צפירה לפי שהיא סביב הראש, ע״כ. והשוה גם ריב״ג, סה״ש, שרש צפר. וכן נמצא השמוש במלה צפירה במשמ׳ גדוד חילים המקיפים את המלך לשמר עליו מפני אויביו וכדו׳, והוא בודאי מן היונ׳ σφεῖρα, כמשמ׳ זו: משל למלך בשר ודם שבא למדינה ועליו צפירה מקיפתו וגבורים מימינו ומשמאלו וכו׳ (מכי׳ בשלח, פרשה השירה

a) ضفيرة

למשמ׳ כריכה, סיבוב במלאכת קליעת הקופה, הסל: הקנונים הגדולים והסוגין הגדולים (מאימתי גמר מלאכתן לענין טומאה) משיעשה שני דורים לרחב שלהם, ים נפה וכברה וכף של מאזנים משיעשה דור אחד לרחב שלהן, הקופה משיעשה שתי צפירות לרחב שלה והערק משיעשה בו צפירה אחת[1] (כלים טז ג). תני הוצין כדי לעשות אוזן לקפיפה מצרית, הדא דאת אמ׳ באילין רכיביא, ברם באילין קשייא כדי לעשות צפירה (ירוש׳ שבת ח ג). — *וצְפִירָה בלות, קו עִגֻּל, עִגּוּל, מעגל: ובתוך הלוח שלש צפירות, הצפירת הראשנה צורת יב מזלות (תולדות אלכסנדר, 2, קנץ על יד, מק״נ, הוצאת ישראל לוי).

ב. צְפִירָה[2], צְפִרָה, ש״נ, — העת הקבועה לאדם, תורו הקבוע אחרי זולתו בדבר מן הדברים, Rang; tour de rôle; rank: כה אמר אדני יי׳ רעה אחת[3] רעה הנה באה קץ בא בא הקץ הקיץ אליך הנה באה הַצְּפִירָה[4] אליך יושב הארץ בא[5] העת קרוב היום (יחזק׳ ז ה—ז). הנה היום הנה באה יצאה[6] הַצְּפִירָה צץ המטה פרח הזדון (שם שם י). — ואמר המשורר: ואולם מת אלי ימים מעטים ביום עברה, ביום צרה עבורה, ואמרתי אחה, איך אחית עוד, וסר צלי ובאה הצפירה (ר״ש הנגיד, אלוה עוז, בכורי, 127). עדי אף אל חרה ונגעה הצפירה, ויד האל סרה ונתן תגמוליהם (רמב״ע, דיואן כג, בודליאנ׳). פערו פיהם כארי נוהם. סלות להם לא יאבה ה׳, צפירה חוללה עתה חוללה, יען מעלה מעל בה׳ (ראב״ע, אל אל אקרא, אינר 165). ושור יפעתך וזכר בארה וצור בוראה ומטריפה, ובורה, בטרם יחשיך שמשה ואורה ולדת חק וביאת הצפירת (עמנואל, מחב׳ ח, 62). כי בצפירת יומך בא לך הלילה, נשבר הנבל וחבליו נטשו (יל״ג, כאז של דמעות, שירי יל״ג ה).

ג. *צְפִירָה, צפורה, ש״נ,— כמו סְפִירָא, מה שמסתפר מצואר הסוס וזנבו[1]: סרוד של צפורה אם יש לו גפים טמא, אין לו גפים טהור (תוספת׳ כלים ב״מ ה ה). שלשה סנדלין, של אדם טמא מדרס, של מתכות ושל בהמה טמאה טמא מת, ושל שעם ושל צפירא שהור מכלום (שם שם ב״ב ג יח). כל התוצלים בין של שעם ובין של שק ובין של צפור[2], ר׳ דוסא אומר טמא טמא מת וחכמים אומרים מדרס (שם שם ד יד). משמרת של יין שבָלת, אם משמשת מעין מלאכתה טמאה ואם לאו טהורה, ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אומר, של שק ושל בגד שיעורה בשמרים, של שעם ושל צפורה ושל חבל[3] שעורן ברמונים (שם שם ה יב).

ד. *צְפִירָה[4], ש״נ, — בֹּקֶר[5], Morgen; matin; morning, נוהג בספרות.

צְפִית[6], ש״נ,—שם הקבוץ לכל המסבים אל השלחן בשעת המשתה[7], Mahlgäste; convives; boon-

---

ג). וכן נדרש בירוש׳ (ערוב׳ סוף פרק ח): ר׳ יוסה בי ר׳ בון שמע לה מן הדא מי ירא וחרד ישוב ויצפור מהר הגלעד, ולמה הן תוורין בצפירה מפני השונאין.]

1) [בתוספת׳ (כלים ב״מ ה יג): צבירות׳ צבירה.]

2) מן ג. צפר, עי״ש, בערב׳ פרצה a) במשמ׳ זו. — גזרת כרת מן צרפ b) במשמ׳ צרף אלדהר, במשמ׳ נטיה, אינה נכונה.

3) הסכימו כל החדשים כי זה שבוש במקום אחר.

4) הירונ׳ העתיק את המלה כצורתה בכתב רומי sephphira, רק פ כפולה, ואולי זה שבוש. ותרגם עקילס προσσκόπησις, ר״ל הַבָּטָה, מבט, ואולי גרס הצפיה?

5) צ״ל באה העת.

6) אולי מיותרה.

a) فرصة b) صرف

1) [כך פרש רש״י (סוכה כ:) לפי הכתיב ספירא (עי׳ לעיל בערך סְפִירָא, עמ׳ 4159); ואפשר באמת שיש קשר לשרש ספר בלשון תספרת השֵׂעָר אל צפיר העזים (שהוא באשו׳ שפיר, ועקרו אפוא שׂזיר, ספיר), ושהוא נקרא על פי שֵׂערו וצמרו, כדגמת שְׂעִיר עזים באותה משמ׳. ועי׳ גם צָעִיר במשמ׳ שָׂעִיר.]

2) [בהגהות הגר״א: צפירה, ובבבלי (סוכה כ:): ספירא, ועי׳ בערך סְפִירָא, עמ׳ 4159 ובהערה שם.]

3) [נוסח הדפוס: ושל צפירה ושל חבלים.]

4) [כמו צפרא בארמ׳, ויש מפרשים שפרשו את המלה ב. צְפִירָה במשמ׳ זו, ולפי פרוש זה פשט השמוש של צפירה במשמ׳ בקר.

5) [כך בכ״י המחבר, ולא מצאנו דגמה לשמוש זה במקורות.]

6) מן ג. צָפָה, עי״ש כל המו״מ.

7) [עי׳ אפשרות אחרת בהערה לערך ג. צָפָה.]

companion: ערך השלחן צפה הצפית[1]) אכול שתה קומו שרים משחו מגן (ישע' כא ה). —"ובמשמ' מפת השלחן (?), ואמר הפיטן: צרור מר וקנמון היותם מקטרים, קטרת וצפית ונר ושלחן ומנורים (מחזור ויטרי, 595). דרשו מעל ספר יי' וקראו נתנה ראש אם כן איפה כי ערוך השלחן והצפית צפה ברב טוב לבית ישראל ונשתחוה ונשובה אל אל (כנף רננים, סזמו' ליוה"כ, מז:). — ובחדוד לשון, ואמר הפיטן: עמי רדו איפה וריע רע על לא צפית צפה והרחק רע (שם, טו). — "ובמשמ' צפיה ותקוה: וזה כל פרי צפה הצפית לישועת אלהינו כי יבוא לציון גואל וכו' (ר"י מוסקאטו, קול יהודה, פתיחה).

צפן[2]), ממנו מצפון, "צפינה, א. צפן, ועי' "צפנת.

א. צפן, פיו"ע, צפנתי, צפנת, צפון, צפונה. תצפן, יצפן, נצפנה, יצפנה, יצפנו, יצפונו, צפנית, צפונה, צפוניך, צפוניו, יצפנני, תצפנהו, תצפנו, תצפנם, — א) פ"י, צפן, דבר, טמן אותו במקום נסתר, verbergen; cacher; to hide: ותהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו שלשת ירחים (שמות ב ב). ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו ותאמר כן באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין המה (יהוש' ב ד). כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו (תהל' כז ה). תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשנות (שם לא כא). טוב ינחיל בני בנים וצפון לצדיק חיל חוטא (משלי יג כב). דלף טורד ביום סגריר ואשת מדונים נשתוה צפניה צפן רוח[3]) ושמן ימינו יקרא (שם כז יה–יו). אלוה יצפן לבניו אונו ישלם אליו וידע (איוב כא יט). הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שה"ש ז יד). —ודבר מפשט: צרור עון אפרים צפונה חטאתו (הוש' יג יב).

בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך (תהל' קיט יא). בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך (משלי ב א). יצפן[1]) לישרים תושיה מגן להלכי תם (שם שם ז). חכמים יצפנו דעת (שם י יד). ואלה צפנת בלבבך (איוב י יג). מצות שפתיו ולא אמיש מחקי צפנתי אמרי פיו (שם כג יב). —צפן דבר לפלוני, שמר אותו במקום נסתר לפלוני: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהל' לא כ). — צפון במשמ' ש"ז, הון צפון מטמון: ממתים ידך יי' ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך[2]) תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם (תהל' יז יד). כל חשך טמון[3]) לצפוניו תאכלהו אש לא נפח (איוב כ כו). — ב) פ"ע, צפן לפלוני, חכה לו במסתרים, ארב לו, lauern; guetter; to lie in wait: ישב (הרשע) במארב חצרים במסתרים יהרג נקי עיניו לחלכה יצפנו יארב במסתר כאריה בסכה (תהל' י ח–ט). יגורו יצפנו[4]) המה עקבי ישמרו (שם נו ז). אם יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם נבלעם כשאול חיים (משלי א יא–יב). והם לדמם יארבו יצפנו לנפשתם (שם שם יח).—יבתו"מ: ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שצפון ועומד בלבו של אדם (ת"ר, סוכה נב.). שהעשירו מן ההקדשות הצפונות בלשכות (מד"ר בראשי' ע). צפנת פענח וכו', צפונות מופיע ונחות לו לאמרם (ר' יוחנן, שם שם ל). צפונות מופיע בדעת, מניח רוחן של בריות בהן (ר' חזקיה, שם שם). צפונה לפני ה', כנגד מעשיהם של אברהם יצחק ויעקב שהם צפונים לפניו (שם ויקר' ג). אמר הקב"ה אתם צופנים לי תורה ומצות בעולם הזה ואני צופן לכם שכר טוב לעוה"ב (שם דבר' ז). אמר הקב"ה לישראל אתם צופנים לי ואני צופן לכם, אתם צופנים לי במצות ומעשים טובים ואני צופן לכם באוצרות מלאים יותר מכל הטובות שבעולם (רב אבא בר כהנא, שם שה"ש, הדודאים). אני

---

1) אולי באמת צפים, [ובאשור' צפית, מצפה].

2) רק בעבר', ואולי בערב' דפנ[a]), [וכמוהו בעברי אף שפן, ספן, עי' שם.]

3) המליצה קשה, ויש מפקפקים באמתותה. [הקשי בעקר בהקבלה, וספק הוא אם נאמרו הדברים על אשת מדנים. ואפשר לחלק ולגרס: צפן יה (את אשר) צפן רוח ושם נימניו (ו"א נאמניו) יקרא, וצ"ע.]

a) دفن

---

1) הכתיב וצפן.

2) כתיב וצפינך.

3) [אין כאן טמון ביני פעו' אלא ש"ז, והכונה: כל חשך ישמש כסוי מסתיר לאוצרותיו, ומעין זה גם: ופניהם חבוש בטמון (איוב מ יג), ו"א בסתר ובחשך. ועי' טורטשינר, ספר איוב למקום.]

4) כך תקרי, אך הכתיב: יצפינו.

משביע אתכם מטוב הצפון לעתיד לבא (מדר' משלי ג). משעה שאדם נוצר במעי אמו אותה תורה שעתיד ללמד צפונה לו (ר' יהושע, שם שם). —*צְפוּנָה, ש"נ, במשמ' צְפִינָה, פְּעֻלַּת הַצּוֹפֵן: ומנין שהלשון הזה (צפונה לפני ה') הוא לשון צפונה, שנאמר חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (מד"ר ויקר' ג). — ובסהמ"א: וכן נאמר בביאור החכמה הצפונה אשר כווננו לבארה בספר הזה כי התורת קצרה בבאור ענינה מפני שסבבה בו על השכל (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד י). ואופני יושר הבטחון בזה שיהיה האדם צופן בלבבו כל המעשים האלה והדומה להם (שם, הבטחון ד). והם (אנשי דור ירמיה) היו צופנין הענין השני אשר הוא הסכל, בכחש באלהים וללעג על הנביא (הוא, פרשי רינ"ג, כפא). ואם ירצה אדם לילך בעצת רשעים ולרוץ עם גנבים ולצפון עם הנואפים יעשה, ואין שם טבע ולא מולד שמושך אותם לאחד מהדרכים (אגר' רמב"ם לחכמי מרסיליה). ואומרים לו (לגר צדק) הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל, וזה שתראה ישראל בצער בעולם הזה טובה היא צפונה להם (רמב"ם, אסורי ביאה יד ד). והיה האיש ההוא מתבייש בנפשו ואומר אילו היה יודע אהרן צפון[1] לבי וכו' לא היה מתיר לעצמו להסתכל בי, (ר"ש א"ת, פי' רמב"ם לאבות א יב). ודע שמי שתעמוד לפניו יודע צפון לבך (שם ג יד). והוא הכיר ממראה עינינו צפוני רעיונינו ושמע קצת הגיונינו (ר"י חריזי, תחכ' ג, 38). גלי לי סוד לבך וצפונך אשר טמנת בחובך (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 17). קרא טוב העולם הזה צפון כי לא תשיגהו יד האדם לרצונו כי אם ברצון הבורא (רד"ק, סה"ש, צפן). והיו דבריו עמוקים אין מבין אותם עד שקם ג'ילינו וגלה מסתריהם וצפונותם (רש"ט פלקירא, המבקש, לה). היה לי שכן רע וכו' והייתי מגלה לו סודות וחשבתי שיטמינם בלבו וכו' ולאחר זמן גלה אותם והראה לכל צפונותם (הוא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, עג). שכן דרך שופכים דמים

אורבים וצופנים וטומנין עצמן במחבואות שיצאו על עוברי דרכים פתע פתאום (ר"י בן נחמיאש, פי' משלי א יא). — ואמר הפיטן: תרדוף לצלמון יועצי על צפוניך תתן להבהב נותצי פניניך (ר"א קליר, שבת קורו מכי, קינ' ח"ב). כי בני זדים חללו צפוני (הוא, איכה תפארתי, שם). בארון גנוזה אביר התעודת, ועוזז צפנה בחדרי קרבות (ראב"ע, אלוהה, אגור 13). מי כמוך היודע צפון חובם אנה יסתרו ולבם הוא מספר למלך (הוא, מי כמוך אשר ים מבלעדיך, שם 230). ממקום טהרה תרמו וחבמתו השפיע, משכו לעדן עסקו בצפונות מופיע (מאיר ברי יצחק, יוצר שבת אחר שבועות). שדד מלונך וכל מחמד יקרך באין אורים ותומים אשר גלו צפוניך (ציון במשפט, קינ' ח"ב). — ואמר המשורר: תנה אלי לאביו מצפונך אשר תצפן לרעיו החסידים (ר"ש הנגיד, הכימיס, ברודי, 18). דמעה בעיני מאנה לרדת, אולי צפוני לא תהי מגדת (רמב"ע, דמעה בעיני, ברודי א, ג). הבי נראו פלאים הצפונים אשר היו בלב ימים כמסים (הוא, הרים מר, שעה"ש 69). חליי ירפה את צפון לבי לכם ודמעי יהיה אותי (הוא. תרשיש ז, 59). אבליג לבבי על פרידתו, אכן צפוני הבכי פרש (שם שם, 94). תוכה לטובות צפונות ורוות במימי עדנים (שם ח, 74). אולי אבקשה לנפשי את אשר אהבה, שם אתנה לו צפון דודי ולבתי (יהודה גיאת, מבין עפאים, שעה"ש 125). גבר אשר דת וחוק חרת עלי לבו, ישמח ברעתו כגבור עת שלוף חרבו, לחקור יסוד סוד צפנתיו יעלה אל מעון מדע ונשקיף בעין שכל באשנבו (ראב"ע, לחות, ז:). ועל פיו נשמעות צפונות כל דעות בדת אל (הוא, כדוד חסיר, כהנא א, 24). באותות הם חסרות שם צפנתיו וזה טעם לך יגיד צפונות (הוא, לבאות, אגור 24). וכן שמע יהי סנהו לאוזניו בבוא הקיל אלי הדר צפוניו (ר"י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 157).

—נפעי, נִצְפַּן, נִצְפְּנוּ, —נִצְפַּן דבר מעיני פלוני, וכדו', נסתר: כי עיני על כל דרכיהם לא נסתרו מלפני ולא נִצְפַּן עונם מנגד עיני (ירמ' יו יז). — ונִצְפַּן דבר לפלוני, שֻׁמַּר וְיֻעַד לו: כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נִצְפְּנוּ לעריץ (איוב טו כ). מדוע משדי

---

1) [שמוש זה והדומים לו השפעו מן הערבי ג'מיר a), צפון־מחשבה.]

a) ضمير

לא נצפנו[1]) עתים (שם כד א). — ובתו"ם: ואותיותיו (של משה) משולשין משה, ואחים שלשה משה אהרן ומרים, ונצפן לשלשה ותצפנהו שלשה ירחים וכו' (תנחו' בובר, יתרו ח).

—הפעי', הצפינו[2]), תצפינני, — כמו קל במשמ' א): ולא יכלה עוד הצפינו[3]) ותקח לו תבת גמא וכו' ותשם בה את הילד (שמות ב ג). מי יתן בשאול תצפנני[4]) תסתירני עד שוב אפך (איוב יד יג). — ואמר בן סירא: אל תמנע דבר בעתו ואל תצפין את חכמתך כי באומר נודעת חכמה ותבונה במענה לשון (ב"ס גני' ד כג). טוב איש מצפין אולתו מאיש מצפין חכמתו (שם מא יה). — ובתו"ם: אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכם אל תעמדו כנגדו אלא הצפינו עצמכם ממנו עד שיעבור עולמו, הוי פנו לכם צפונה (ר' חייא, מד"ר דברי' א). אם זכיתם להצפין תורתי אני משביע אתכם מטוב הצפון לעתיד לבא (מדרי' משלי ב). — *ובהשאלה, הצפין דבר בלשון המצפינה את הענין, אמר בלשון חידות: הצפינגו היכן ר' אלעי צפון, אמר להן עלץ בנערה אהרונית עירנית והנעירתו (עירובי' כג:). הצפינגו היכן ר' אבהו צפון, אמר להן נתייעץ במכתיר והנגיב למפיבשת (שם שם). — ובפהס"א: בהיות יהושע בירותו ווריתו סגרת ומסגרת, גדרו ארחו והכבידו בריחו ולא יכלו תצפינו מנגה פנינו (ר"י הלוי, מכתב ליהושע בן דוסא, פעה"ם 100). אבל לא יראה להם האהבה אלא

---

1) המליצה קשה, ויש מגיהים בהפסוק הגהות מתחלפות. [לפי טורטשיגר, ס' איוב, הכונה: מדוע משדילא נצפנו עתים; כי כן בא שדיל, שדילא במשמ חנף ורשע בסור'.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) צדי דגושה, ואמר ריב"ג (בס' אלמסתלחק עמ' 21), [וז"ל בתרג' לעבר': ולא יכלה עוד הצפינו, ודגשו את הצדי בו הואיל וחששו שידמה בהגיתו לשין שהוא קרוב לו במוצא, בפרט עם פא רפויה, ועשה זאת לשם דיוק המבטא, ואין הצפינו בהא הידיעה כמו שחושבים בו אנשים ששמים את הויו שבו מיתרת וקוראים ולא יכלה עוד הצפין, אלא הוא מקור של הפעל הכבד והויו בו הוא כנוי הפעול וכו'.]

4) כך הקרי, אך לפי הכתיב אפשר כי היתה הכונה כאן לקל: תצפנני.

מצפינה בלבו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 144). הנדיב יתנדב בהונו לאוהביו ואפי' הוא מעט, והכילי יצפין אותו לאויביו ואפי' הוא הרבה (שם שם, 250) — ואמר הפיטן: ובחמשה קולות הצפונים קול רנת וישועה מצפינים באהלי צדיקים צפונים (ר"א קליר, אלהים אל דמי, פלוק שבת זכור).

—הפעי', *הצפן, הוצפן, — שהצפינו אותו, הטמן: ומניקתו קראה לו אבי סובי לאמר בסוכו הוצפן שלשה ירחים מפני בני חם (ס' הישר, שמות, לבוב, פז:). — ואמר הפיטן: שאגו שלשים למנחילם שלישים, בני אבות שלשה על מוצפן שלשה (ינאי, המרומס על כל ברכה, קרוב' וזאת הברכה, זולאי, רכו). גיה קראת להאיר עיפה, גאה דרכך בסעורה וסופה, גללת והוצפן לנוחלי צרופה, גנוז למו להעל ולתרופה (מבולס בר' קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 126). מי שנחבא מיסורי מות ומי שהוצפן ולא הטעים מות (מי גבר יחיה, קבץ על יד יא, כג).

ב. צפן, קל לא נמצא.

—הפעי', *הצפין, — פנה לצד צפון[1]): הרוצה שיחכים ידרים ושיעשיר יצפין (רב יצחק, ב"ב כה:). — ובפהס"א: מדרימים ממזרח למערב, ומצפינים ממערב למזרח (שבתי דונולו, חכמוני ליצירה, 81). ההולכים באפלה כעורים אינם עומדים על מתכונת הדברים מי יצפין ומי ידרים, ומידיעת האמת ננעלים ונסגרים (מנחת קנאות, קופמן, 11). — ואמר הפיטן: גבה תקרה קרה כמקוראי אל, גבולות הדרים הצפין והציב בהר אל (מאיר בר' יצחק, את השם, יוצ' שבת בין יוה"כ לסכות). — *ובהשאלה, פנה לכל צד, ואמר הפיטן: לכל צד פונים, ולכל פנים מפנים, ולכל רוח מצפינים[2]) ולכל קצוות מצפנים, וחיות ואופנים במחנם צפונים, בקול רעש גדול עונים (מי גבר יחיה, קבץ על יד יא, כג).

—פע', ביני' *מצפן, — מפנה, ואמר הפיטן: ולכל קצוות מצפנים (שם שם).

---

1) [ומזה נגזר גם ש"ז מצפן, עי' שם.]

2) [ברודי בהערותיו גזר מן א. צפן.]

צָפְנַת* ש״נ,—סוד צָפוּן [1]: שם כתם אופיר ושהם יקר וספיר וכו' ותרשיש ובדלח גפרית ומלח וכל צ פ נ ת [2] פענח (ר״חבי״ע, מי בן מקיץ, כתכח ב, 49). משיח אלמים ומפענח צ פ נ ת טותי גר ותושב וחי (הקד' תרג' פרוש המשני' לרמב״ם לקדשים). — ואמר הפיטן: ליל שמורים פענח צ פ נ ת מעבדיו סודו אל עבדיו (ליל שמורים, מעריב ב' פסח).—ואמר המשורר: ואהבתי לבן פרת יהוסף עלי כל אהבה גדלה ועצמה לגור אריה וילד שעשועים וצ פ נ ת פענח כל סתומה (יוסף בן חסדי, הללבי, מעה״ם 29).

א. צפע [3], ממנו א. צֶפַע, *צִפְעוֹן, צִפְעוֹנִי [4] ״צִפְעִי.

ב. צפע [5], ממנו צָפוּעַ, צָפִיעַ, ב. ״צֶפַע, צְפִעָה.

א. צֶפַע, ש״ז, — שם למין ממיני הנחשים הארסיים, עפ״י לפי תרג' עקילס, Basilisk; basilisc, ובמליצה כנוי לאויב קשה ועריץ: אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך כי משרש נחש יצא צֶפַע ופריו שרף מעופף (ישעי' יד כט). — ואמר הפיטן: שודדנו מדור לדור ומקץ לקץ, שורש צ פ ע אותנו עוקץ (רקע״ג, אבלה נפשי, קל״ח לוס גדליה, סדור רקע״ג, פלד). — ובשמוש הסופרים: צ פ ע העגיל (רינגל־נאטטער) הוא היותר נמצא אצלנו ביערים, ארכו כמאה וחצי ועביו כעבי אצבע וכו' (י' פינקק, תולדות הארץ, החיים, כג).

ב. ״צֶפַע, ש״ז, — כמו צְפִעָה, בן, נין ונכד, ואמר הפיטן: זמן והנקב לראש ראשית גוים לרע לדרוש, היות לכל בוגדים ראש, וצ פ ע ו תלות במבחר ברוש (ר״א קליר, אז קולך, קרוב' שבת זכור). בן בכורת (שאול) הל דבר אהיה בקוץ אשר נכמר ויחיה בכן צ פ ע ו צץ לצדים שיהיה (הוא, המלך, קרוב' פורים). — ומ״ר ״צְפָעִים: וה צ פ ע י ם אין

1) [עפ״י דרשת שמו המצרי של יוסף צָפְנַת פַּעְנֵחַ, ועי' פַּעְנֵחַ, הערה.]
2) [בהוצ' איגר (עמ' 141): וכל מ י נ י פענח.]
3) רק בעבר'.
4) [ועי' בהערה למלה זו ולערך צְפַרְדֵּעַ.]
5) בערב' צ'פע a) במשמ' הוצאת צוֹאָה מהגוף.

a) ضفع

טריפתם השנאה בטבע (אלא לתקן מאכלם) (ההתהלכות לההלפרן, תקיף של פיליפובסקי, 31).

צְפִעָה [1], ש״נ, מ״ר צְפִעוֹת,—מי שֶׁצָּפַע תמיד, והוא כנוי של זלזול לילדים קטנים [2]: ותלו עליו (על היתד התקוע) כל כבוד בית אביו הצאצאים והצפעות כל כלי הקטן מכלי האגנות ועד כלי הנבלים (ישע' כב כד).

***צִפְעוֹן** [3], ש״ז, — כמו צִפְעוֹנִי: מת צ פ ע ו ן זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין נח לבניו (מד״ר ויקר' יב). — ואמר המשכיל: ה צ פ ע ו ן (בלינד שלייכע, ברוך שלאנגע) נמצא לרב באיראפא ואין לו ארס כלל, עיניו קטנים מאד וכו' וכמעט שיגיע בו בהכאת מה יפוצץ לחתיכות שונות (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, כ:).

צִפְעֹנִי, צִפְעֹנִי, ש״ז, מ״ר צִפְעֹנִים, — כמו צֶפַע [4]: ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צִפְעוֹנִי גמול ידו הדה (ישע' יא ח). ביצי צִפְעוֹנִי בקעו וקורי עכביש יארגו (שם נט ה). כי הנני משלח בכם נחשים צִפְעֹנִים אשר אין להם לחש ונשכו אתכם (ירמ' ח יז). אחריתו כנחש ישך וכצפעני יפרש (משלי כג לב). —ואמר הפיטן: כ צ פ ע ו נ י נושכים ומוחצים, לרע רצים ולאיד דצים (ר״א קליר, אטום, סדר א סבועו'). פורה רוש מתאנה לשופני עמד, צ פ ע ו נ י יום להשמיד ולהרוג ולאבד כל מחמד (רקע״ג, אני הגבר, קליחי ח״ב, סדור רקע״ג, שכו). — ואמר המשורר: הם הנחשים השרפים תשלחי בהם ואין לחש לצפעוניך (רמב״ע, הבל תכי לבך, דיואן סג, גולדזיהר). ואל תברח ל צ פ ע נ י קוצות עלי פנים במי בשת כבוסים (הוא, הכיח מר, מעה״ם 70). ירא מחטאו מחפיר ומביש, יפחד מעון ב צ פ ע נ י יפריש (הוא, אזהרה רענן, שם 83). הגה פלאי אל קדוש ישראל ועל יחוד שמו תשא אבן מעמסה ובאריות ודבים וצ פ ע נ י ם ועקרבים פגושה (ר״י הלוי, אהה אלהי, שם 116). רמוני סעיף רוה שמרה מעינים כי הוציאה מאחר צעיף צ פ ע ו נ י ה אך נא

1) משרש ב. צ פ ע.
2) [ועי' בהערה לערך צֶאֱצָא.]
3) [בעקר מ״י חדש שנגזר מן מ״ר צִפְעֹנִים.]
4) [אפשר שהקדמונים גזרו מלה זו מן ב. צפע. ועי' ב. פֶּרֶשׁ, הערה.]

מהם אל תירא, אין רוש בפתניה (יוסף אבן לדיק, שור אם קראה, לקוטים מגניזה, JQR July 1913, עמ' 88).

***צִפְעִי**, ת"ז, — שיך למין הֶצֶפַע והצִפְעוֹנִי: וראוי שתדע כי החיות הצפעייות אינם כמו מין אפעה כי ארס מין האפעה אינם כדי לתקן מאכלם משאר בעלי חיים אבל שהם שונאים בטבע כל מיני בעלי ההיים ויכוונו לבטלם (ההתהלות לאלפרגי, העתק של פיליפובסקי, 31).

א. *צפף [1]), ממנו *צְפִיפָה, *צְפִיפוּת, א. *צָפַף.

ב. *צפף, ממנו ב. *צָפַף.

א. *צָפַף [1]), קל לא נמצא אלא בבינ' פָעוּ' צָפוּף, מ"ר צְפוּפִים, — כָּבוּשׁ וְלָחוּץ: עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש וכו' עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (אבות ה ה). ראו היאך עומדין המלאכים צפופין ומרתתין לפני (ילמדנו, דברות אחרונות, מובא בערוך ערך לף). — ובמשמ' לחוצים יחד זה אל זה, zusammengedrängt; serré, pressé; crowded together: אילה זו אבריה צפופים והיא מתקשה לילד ומה הקב"ה עושה ממציא לה נחש והוא נושכה ואבריה מתרפין וכו' (ר' לוי בשם ר"ש בן לקיש, מדרש תהלים ט) [1]). — ובסהמ"א: אילת אהבים ויעלת חן וכו' מה אילה זו אבריה צפופין וכל זמן שאדם רואה אותה נראית לו כחדשה, כך יהיו דברי תורה כחדשים (ילק"ש משלי ה, תתקלז) [2]). שהן מצטמתין ועומדין צפופין בבתי כנסיות ושותין דברי תורה בצמא (אגדת בראשית עט, ביהמ"ד ילינק ד, 109). סבך הוא אילן שענפיו צפופין מאד (שכל טוב, בראש' כב יג). — ואמר הפיטן: צפופים פני נאור משפטם תת לאור, צחן רע שאור בריב כל יזכר (כ"א קליר, זכר תחלת, זכרונות מוס' א ר"ה). הכשל בנאסוף בזרת גפוף הצג בריב צפוף בקול חרדת שופר (הוא, אאח דעי, סופרות שם). שיח צקים

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [השרש צפף לא נמצא במקורות שבתו"מ אלא בשני המאמרים המובאים, בבינ' פָעוּ' צפופים ובנִפעי' נצפפו. במקום הראשון הבינוהו גדולי המפרשים (עי' רש"י והרמב"ם בפרוש המשניות, בפרט במקור הערבי בהוצאת א. בנעט) במשמ' דחוקים ולחוצים זה אל זה, וכפרוש כזה באים הדברים כבר בשתי הנסחאות של אדר"נ (הוצ' שכטר 105—106). ופרוש זה נסמך לכאורה לא רק על הנגוד אל רווחים אלא גם על הערבי צַפּ a) שמשמעיתו לחץ (ואין מקום לדברי רעב"ט הגוזר הוראה זו מן צף ע"פ המים). וכן משמש צפוף, צפופים בחלק של הסהמ"א ואף היום במשמ' זו: דחוק ולהוץ יחד, סָמִיךְ וכדו'. אך עי' לקמן. ואמנם רבינו יונה לאבות מביא פרוש אחר: היו עומדים בעזרה שורות שורות זה בצד זה צפופים ומשתחוים בריוח שלא היה אחד מהן דוחק את חבירו והוא פלא, ע"כ. וגם פרוש זה הוא ע"פ הערב', כי שם בא צַפּ, מ"ר צֻפוּפ b), במשמ' שורה, וגם במשמ' זו שמשה המלה בסהמ"א, עי' בדגמאות. אך משמ' זו אינה מתאימה לענין.

ואולם אין לסמך בהבנת המאמר על דברי אדר"נ הבאים בשנויי נוסחאות רבים (עי' בהערות שכטר, המסכם: ואין ספק שנוסחאות שונות באו לכאן גם בספרים וגם בכ"י), ושאינם אלא פרוש מאחר בהרבה למקור הקדום שבאבות. ועל כל פנים אין להפריד צפופים מן נצפפו הבא במכילתה, והוא שם (עי' גם בהערה הבאה) לא ענין של צפיפות מקומית זה על יד זה, אלא של לחץ הבא מלמעלה והמעורר יראה ופחד בלב הנצפפים, שהאל כפה (נ"א כבש) עליהם הר כגגית. ולפי זה אפשר להבין גם את הענין של „עוֹמדים צפופים ומשתחוים רוחים" לא על רֶוַח מקומי אלא על רְוָחָה נפשית: כשעמדו להתפלל כאלו לחצו עליהם אימה ופחד, וכשהשתחוו כבר רֶוַח להם, וצ"ע.

והיו שקשרו לשרש צפף גם את דברי המשנה (מנח' ח ח) מחבת צפה, שהבינוה במשמ' שטוחה, ואחרים גזרו מלה זו משרש צפה (ריב"ג), אך אין שם אלא בינ' פוּעַ' מן צוף במשמ' (מנחה) צפה למעלה על המחבת, (עי' בהערה למקום, עמ' 5426). — ובפיוטים שהוציא אלבוגן (.Stud, עמ' 177) כתוב: השריץ מעופף, והשחיץ לנופף, העיט לעופף, השרץ לרפף, הרקק ציפף, ממי יפיף, נפש חיה ועוף יעופיף, ע"כ. אך נראה שאין „ציפף" לשון צפיפות אלא משרש צוף, והכונה: הקב"ה הציף את הרקק בדגים, עשה שיצופו דגים ברקק.]

a) ضفّ b) صفّ, صفوف

[1]) [השוה בבלי (ב"ב עז:): אילה זו רחמה צר, בשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ממולדת וכו'.]

[2]) [השוה בבלי (עירובי' נד:): מה אילה רחמה צר וחביבה על בועלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה, וכעין זה ביומא כט.]

במעמד צפוף, סליחה מבקשים בקדקוד כפוף (חזון חסן, סליחי שני בתרא). הצפופים יחד לעבדך, צבאות צאן ידך, הראנו ה' חסדך (אנא אלהים חיים, יוצ' יוה"כ). — ובמשמ' שורות, ואמר הפיטן: וכל ישראל המוני חילו נפלו לפניו ובכו לו, ועשו צפופים צפופים והספידו לו (מי גבר יחיה, סלוק, קנץ על יד יא, כא). ואחריו בכו אראלים, וספדוהו והילילו בני אלים, והם צפופים כתלי תלים (שם כג). — ואמר המשורר: והטורים מרבעים רצופים, ושם המחנות עמדים צפופים (ראנ"ע, אשורר שיר, כהנא א, 156).

—כפע', *נִצְפַּף [1]), נלחץ: ויתיצבו, נצפפו [2]) (מכי' בחדש ג).

ב. צָפַף, פ"י,—כמו צָפָה, ראה והביט, ואמר הפיטן: מים ועד ים ברגע מעופף, נורא בלי יכולים לשור ולצופף (ר"א קליר, אדרלי הוד, מנחי יוה"כ).

צִפְצוּף, ש"ז,—קול הצפרים המצפצפות וכדוי: ואין דבורנו השתחוו להר קדשו והשתחוו להדום רגליו והמחזיר שכינתו לציון וזולת זה אלא כצפצוף הזרזיר (ר"י א"ת, כוזרי ג כד). מי שהחזיק לעשות מלאכת דם או נבילות וכו' ויבואו העורבים וכיוצא בהן בגלל הדם ויאכלו והרי הן מצרין לחבירו בקולם וצפצופם וכו' אם היה חבירו קפדן או חולה שצפצוף הזה מזיקו וכו' חייב לבטל אותה המלאכה (רמב"ם, שכנים יא ח). ומצפצפים היא מלה משותפת בהוראתה על ציפצוף ועל ציפה, על ציפצוף יהיי עניינו כמו ציפצוף העופות שהיא צעקה חלושה ונמוכה (ר' הלל מוירונא, תגמולי הנפש ב, ליון ג, ל.). כי צפצופי העופות והב"ח והדברי' הנשמעי' הם מהנעת הדמיון (מנחת קנאות, קופמן, 50). וגדולה מזו מה שעשה הרב הכולל רבי לוי בעל לוית חן

חבר ספר קטן קראו בתי הנפש כלל בו כל שרש, שבע חכמות בשירים שקולים באופן שיקל על המעיין לדעת אותם על פה אם יבינם לא שידבר בהם בצפצוף העופות (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ז.). — ואמר המשורר: וצהל לסוסים וצפצוף לסיסים וגם מן הטסים כמו כן לעגורים (דונש, דעת לבי, תשו' על מנחם, 3). פנה אל שיר מחומש מאהבים, יצפצף לך כמו צפצוף עגורך (גנזי שכטר ג, 310). —ובמשמ' דבור: והדברן אינו נאמר בכאן על מלול הפה וצפצוף הלשון כי אם על הכח המדע להבין דבר מתוך דבר ולהפריש בין טוב לרע (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, א:). משה בב"ר שם טוב למשפחת ן' חביב זה רשמי וצפצופי (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, ג.). — ואמר הפיטן: צפית ציפצופם, צעיתה צווחתם (ינאי, אחדים אחודים, קרובי' ברא"ש', זולת', טו). בשנאת חנם, בעמל ואון, בפועל חמס, בצפצוף הפה (רסע"ג, באדרבנו דם, רחמין, סדור רסע"ג, שמה). צפצוף בד"ו בטל מזות הדבר, כי חמשה עשר יום ששי מעובר (סלמון בן ירוחים, מלחמות ה' ו, דודזון, 62). יביע ישמעאל בצפצוף קולו (שם טו, 316). אזי יפי יקרת יהולך איהלה, אזי צפצוף צהר צדקתך אצהילה (יוסף בן אביתור, תחכן, שעה"ש 14). ושמך מרומם על כל ברכה ותהלה וכו' על כל צפצוף וצהלה וכו' (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, סלוק יוה"כ). כל בעלי בינה בעלוי מעלים ה' מֶלֶךְ, כל ברואי בריה בפצח מפצחים ה' מָלָךְ, אלו ואלו בצפצוף מצפצפים ה' ימלוך (שמעון בר יצחק, כל שנאני שחק, קרוב' ב ר"ה). על הימין אריה יחלה פני אהיה וכו' נא מהשמאל השור, פגיעתנו יתשור וכו' צפצוף (תפלת בני ישראל) הנשר בכנפיו יתשר (הוא, שבת הכסא, זליח' ב עשי"ת). צופיה למרחקים, צפצופי משחקים (הוא, אדון אמנכי, יוצ' א שבועות). רבו רעמים וגברו זקים, קולי קולות משנים וחזקים, צפצוף הדבור כנצוצי ברקים, פטיש מפוצץ סלעי נקיקים (הוא, תחתיות, סדר ב שבועות). ולעת ערוך צפצופי וצופי, יהיו לרצון אמרי פי (רסב"ג, ארוממך, עבודה, תכלאל ב, לא:). צרוף דת שבכתב עשרים וארבעה ספרים שבתורה ושבנביאים ושבכתובים נכתבים, צפצוף חכמות שבכתובים דברים נחמדים ונאהבים (רי"ל בר לאונן,

---

1) [עי' בהערה לקל.]

2) [עי' בילק"ש ובמדרה"ג (המובא לקמן), ובספרים נכפפו, והענין אחד. ובילק"ש נוסף: מלמד שהיו מתיראין מפני הזיקין ומפני הזועות, מפני הרעמים ומפני הברקים, ע"כ. ומוציאי המכילתה השלימו לפי זה ללא צרך. ובמדה"ג (הופמן, 211): ויתיצבו, נצפפו, ועליהם מפורש בקבלה (שה"ש ב יד) יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה, ע"כ, ומכאן שהכונה לצפיפה או בפיפה מתחת ההר ממש.]

אזהרות, כז:) יהשב אמרינו כהקטר דמים וחלבים, צפצופנו יקבל כפסוגי פרים וכשבים (רס"י, אז טכס, סליח' לו"ג). הננו לפניך באשמה רבה, צפצוף סען בושנו לפוצה (אליה בר שמעיה, אדון בשפטך, סליח' צר"ה). טרף ציפצוף סעני, יערב לפניך מגיני (קטע מעבודה, Elbog., Stud. עמ' 156)—ואמר המשורר: גבר אשר תבא להתפלל לבית קדש וצפצופך כמו צפור דרור, איך מפשעיך תטהר לבך או תמצא בזה לנשמתך דרור (ר"מ בן חביב, דרכי נעם, יז:).

א. צִפְצֵף[1]), פ"ע, אֲצַפְצֵף, תְּצַפְצֵף, מְצַפְצֵף, מְצַפְצְפִים, —צִפְצֵף הָעוֹף, הוציא צפצוף, zwitschern; gazouiller; to twitter: וכאסף ביצים עזובות כל הארץ אני אספתי ולא היה נדד כנף ופצה פה וּמְצַפְצֵף (ישעי' י יד). — ובהשאלה לאדם המדבר בקול רפה: כסוס עגור כן אֲצַפְצֵף אהגה כיונה (חזקיהו, שם לח יד). —ולקול האבות והידענים להעלות המתים: דרשו אל האבות ואל הידענים הַמְצַפְצְפִים והמהגים (שם ח יט). והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תְּצַפְצֵף (שם כט ד). — ובתו"מ: לכו וחזרו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדוג להם (לבני ישראל) (ר' אבא בר כהנא, מד"ר ברא' סה). רוכב הייתי על הסוס ומטייל אחורי בית המקדש ביום הכיפורים שחל להיות בשבת ושמעתי בת קול מצפצפת ואומרת שובו בנים שובבים וכו' חוץ מאלישע בן אבויה (שם קהל', טוב אחרית). — ובסהמ"א: כשם שגל הים מצפצף כך לשון הפה מצפצף[2]) (א"ב דר"ע א, ביהמ"ד ילינק ג, 13). ויעל עמו נשמת רשע של ישראל שהיה מצפצף תשובה עם דמדומי מיתה (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער קרית ארבע, קיו.). פני נשר כנגד אליהו זכור לטוב ששם את העולם כלו בארבעה

[1]) גם בערב' צפצפ a) [גם בארמ': רבי פינחס בן יאיר אזל לחד אתר, אתון לגביה אמרו ליה עכבריא אכלין עיבורן, גזר עליהון וצמתון, שרון מצפצפין וכו' (ירוש' דמאי א ג).]

[2]) [כך בכ"י המובא ע"י ורטהיסר בהוצאתו. ובדפוס: כשם שהים מצפצף כך הפה מצפצף.]

a) صفصف

טיסות, ואם יחטאו ישראל, הוא טס לפני הב"ה ומצפצף כנשר, ומיד מרחם עליהם (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, ענעלאו, 471). כעוף הבא ומצפצף על החלון, על אדם פנים חדשות שיבא אל הבית, וכו' העוף ההוא גוזר על האיש ההוא שיבוא, אלא שהוא צופה ומצפצף מה שהצור עתיד לעשות וכו' (שם, 563).—ואמר הפיטן: אריה ישאג ושור יגעה, נשר יצפצף ואדם יצווח (ינאי, כי אמונתך, קרוב' ברא' זואת, לט). קול צפצפה יונת אלם איך בי יבחר, בקול ענות אשר שמעתי חג ליוי' מחר (ר"א קליר, אז כל סיתו יער, קרוב' ב פסח). ונמנעתי מלצפצף במנים ועגב (סוף, איכה ישבה, קינ' ח"ב). בצרח יקרא בגרון בסמכו על שעיר גורה, צפצף ודוי להשיך חרון לעונה ביום צרה (רסע"ג, בסדרי ילדקו, עבודה, סדור רסע"ג, רפז). אלהים אמץ אם תחנות עֲרֻכת, במאה ברכות בכל יום שמך מברכת, גדלך מצפצפת ויחודך תמכת (יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, סעה"ס 15). בין שדי ילין אשכול הכפר, מצפצפת נואמת כלה באמרי שפר (בנימן בר זרח, אחי מלבנון, יוצ' שבת הגדול). דברי נכוחות לרעיך להליץ עבורך, אף תצפצפי להרים קול הדריך (מאיר בן אלעזר הדרסן, ליון לפירת, קינ' ח"ב). נשבימה צפצף לך הלל והודיות, קלעך בנצני וחסידי אנשי זכיות (ר' סמואל השליש, אסלסל בפלה, גנזי שכטר ג, 87)—ואמר המשורר: צִפְצְפוּ ושקרו וכזבו, מי יוכל לספר ולכתבו, און ועמל בקרבו, הכרת פניו ענתה בו (סלמון בן ירוחים, מלחמ' ה' דודזון, 85). ועת תגע לבית יוסף תצפצף על מרום קרת (ר"ם הנגיד, שלח יונה, ברודי, 65). ולשוך אשר הוטל והועד וכעיט יצפצף לבאר מחקרי לב ותידותיו (ראב"ע, בשם אל, כהנא א, 198).

ב. *צִפְצֵף,—התפ' הִצְטַפְצֵף, הִצַּפְצֵף, נזדקק ונטהר[1]): שלש כיתות הן, אחת לחיי עולם, ואחת לחרפות לדיראון עולם אילו רשעים גמורים, שקולין שבהן יורדין לגיהנם ומצטפצפין[2]) ועולין

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [רגילים לראות בפעל זה ע"פ הבבלי צורת צִפְצֵף: מְצַפְצְפִים ועולים; ולפי זה שונים הבאורים: רש"י מן א. צפצף במשמ' דבור, וז"ל: צועקים ובוכים מתוך יסורין שעה אחת ועולין, ע"כ; ואחרים השפער מבטויים כגון מבצבצים ועולים או שהבינו כלשון צף

היִמנה ומתרפאין שנא' והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אתיה לו לאל, ועליהן אמרת חנה ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ב"ה סמלי, תוספתי סנהי יג ג). ג' כתות הן ליום הדין, אחת של צדיקים גמורין, ואחת של רשעים גמורין, ואחת של בינוניים, צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי עולם, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם וכו' בינוניים יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין, שנאמר והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו וכו' (הס, כ"ס טז: – יז.).

ב. *צִפְצֵף, פ"ע, — כמו סִפְסֵף, צפצפה הדליקה, התפשטה: מעשה שעברה דליקה הירדן והזיקה מפני שהיא מרובה, אימתי בזמן שקפצה אבל אם היתה מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב (מכי' נזיקין יד). — וצפצפה הגאולה, התפשטה: ר' חייא ור"ש בר חלפתא הוין מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא וראו אילת השחר שבקעה אורה, א"ל ר' חייא רבה לר"ש בר חלפתא כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת דכתיב כי אשב בחשך ה' אור לי, בתחלה היא באה קימעא קימעא, ואחר כך היא מנצנצת ובאה, ואח"כ פרה ורבה, ואח"כ מרטבת והולכת (מד"ר שה"ש, מי זאת הנשקפה). [1]

א. צַפְצָפָה [2], *צַפְצֶפֶת, ש"נ, — שם למין ממיני הערבה: ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע קח על מים רבים צפצפה שמו (יחזק' יז ה). — ובתו"מ: ערבה גזולה ויבשה פסולה וכו', נקטם ראשה, נפרצו עליה, והצפצפה [3], פסולה (סכה ג ג). ערבה של בעל ושבהרים כשירה אם כן למה נאמר ערבי נחל, פרט לצפצפה [4], איזו היא צפצפה [4], העשוי כמסר (תוספתי שם ב ז). ערבי

עולה וכדו'. ואולם הענין ואף הפסוק הנדרש, וצרפתים כצרוף את הכסף, מחיב שיש כאן לשון צריפת הרשעים בטרם יורשו לעלות, ומכאן שצדקה גרסת התוספתי (לוק"מ): ומצטפצפין, ולפי זה יש לבטא אף מְצַפְצְפִים בהתפ'. וכן נמצא בכוש' שרש צפצף במשמ' זקק, והוא קרוב אל צפי בערב' ובסור' (עי' ברוקלמן במלונו) במשמ' זקק וטהר (ועי' ב. צפה, הערות), ועל כן ודאי שוו הוראת המלה אף בלשון החכמים.

ונראה שמכאן גם פרוש למאמר: מעשה שנצטפצפו אנשי לודקיא בשמן, המובא בנוסח זה בספרי (דבר' שנה) ובערוך (ערך לף), ובבבלי (מנחי פה:): נצרכו, ובספר המעשיות (גסטר, 56): שנצטרכו, ובמדר' תנאים (דבר' לג כד, הופמן, 220): שנצטקצקו, ונראה שהעקר שנזקקו, כלשון זיקה וצרך, אלא משום שהיה פעל נצפצפו במשמ' נזקקו, כתבוהו בטעות גם כאן, ולא שהיה פעל צפצף במשמ' צרך בלשון.]

---

1) [במד"ר (ויקר' לד) כתוב: היתה ככר בי' פרוטות ועני עומד בשוק ואין בידו אלא תשעה ובא אחד ונתן לו פרוטה ונטל ככר ואכלה ושבת נפשו עליו, אמר לו הקב"ה אף אתה בשעה שנפשך מצפצפת לצאת מתוך גופה אני משיבה לך, ע"כ. ואולם בערוך (ערך לח) הגרסה: והשביע בצחצחות נפשך, כשתהא נפשך מצוחצחת לצאת אני מיישבה. ובנוסחתנו לא הובא הפסוק אלא בסוף הפרשה בדרשה אחרת. ואולי יש לפרש מצוחצחת מן א. צחצח במשמ' הנפש נשפכת.]

2) בערב' צפצפה, צפצאפה a). [צפצפה ולא ערבה (populus), הוא שמו הקדום של העץ salix (עי' לֶו, פלורה III, 323 וכו'). ואמנם ספק גדול הוא אם אף הכתוב ביחזקי' התכון לשם צמח זה או זה בכלל, שהרי על שתיל של ארז ולא של salix ידבר, והענין דורש הבנה אחרת: וכן תרגמו השבעים ἐπιβλεπόμενον נצפה, שהכל צופים בו, וולג' in superficie, כלו' צפת למעלה, צפה ועולה, ת"י גפן נצבא, ז"א גפן שתולה. ואמר רד"ק: צפצפה שמו, פי' רז"ל שהוא מין ממיני הערבה הפחותה, וכן פירוש הפסוק, אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפת הגדלה בין ההרים ולדבריהם פירושו שמו שם ישראל עצמו, ויונתן תירגם גפן נסבא שוייה, רוצה לומר אף על פי שלקח זרע וזרעו שם אותו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה כי החרצן הנזרע לא יצמח ויגדל במהרה כמו הגפן הנטועה, ע"כ. ונראה שת"י נצבא קרוב לאמת, ושאין צפצפה בעקר אלא צבצבה (מן נצב במשמ' שתל). כדגמת שבשבת, שתיל, שרש, שממנו יוצא אילן. ואך ממשמ' זו קבל השם בעבר' ובלשונות האחיות את המשמ' המיחדת של שתיל האילן salix. והשוה גם צַפְת, מ"ר צָפַת באשור' במשמ' שתיל או אילן שכגן של עצי פרי.]

3) [כמדר"מ: והצפצפת.]

4) [בירוש' (סכה ג ג): (ל)צפצפת.]

a) صفصفة، صفصافة

נחל, הגדילות על הנחל, פרט לצפצפה הגדילה בין ההרים, א"ר זירא מאי קראה, קח על מים רבים צפצפה שמו, א"ל אביי ודילמא פרושי קא מפרש קח על מים רבים ומאי ניהו צפצפה, א"כ מאי שמו, א"ר אבהו אמר הקב"ה אני אמרתי שיהו ישראל לפני כקח על מים רבים, ומאי ניהו ערבה, והן שמו עצמן כצפצפה שבהרים (בבלי שם לד.). איזהו ערבה ואיזהו צפצפה, ערבה קנה שלה אדום ועלה שלה משוך ופיה חלק, צפצפה קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל (ת"כ, שם שם).—ואמר הפיטן: רצינו השלמה רגע, וברא כל כניב שפה, דשאים ועצי פרי ועץ ארז וצפצפה (ר"י בנ'אבה, יהלל ניב שפתינו, עולת תמיד, קלח).

ב. *צַפְצָפָה, ש"נ, — ארץ צְפְצָפָה, ארץ מוצפה, שטופה במים: האויר (בחצי אי מאלאקא) לח ורע לנשימה כי ארץ צפצפה[1]) היא אשר נהרות רבות ישטפוה (ר"ם בלוך, שבילי עולם ג, כד:).

*צֶפֶק[2]), ש"ז,—קרום על פני דפני הבטן מבפנים, Bauchfell; péritoine; peritoneum: הקרום הנקרא צפק המחפה לעצלי הבטן (קאנון א א ה). והקרומים הנקראים צפאקים אשר באצילים (שם א א ה ג).

א. צפר[3]), ממנו צִפּוֹר, *צִפּוֹר, *צְפוֹר, *צִפֹּרֶת, ב. ג. *צָפַר.

ב. צפר[4]), ממנו צִפֹּרֶן.

ג. צפר[5]), ממנו א. צָפַר.

ד. צפר[6]), ממנו א. צְפִירָה.

1) [אולי בהשפעת „ארץ צפתך" (יחזק' לב ו).]

2) [עפ"י הערב' צִפָאק a).]

3) בערב' צפר b), הוציא קול שריקה דקה מבין השפתים כשהן מקבצות ומצמתות יחד.

4) בערב' ט'פר c), בארמ' טפר, [באשורי צֻפְרֻ.]

5) [עי' הערה לפעל א. צָפַר.]

6) בערב' צ'פר d) במשמ' קליעה.

a) صفاق b) صفر c) ظفر d) ضفر

א. צָפַר, פ"ע, יִצְפֹּר, — מלה מסֻפקת: ועתה קרא נא באזני העם לאמר מי ירא וחרד ישב ויִצְפֹּר[1]) מהר הגלעד (שפט' ז ג).—ובספרות"א במשמ' נדד כצפור, סר, נטה הצדה: ושמתי ירושלים מקום חפצי וממעוני כצפור נדדתי ומספר ספרד צפרתי ואל גלגלי גלי הים ירדתי (ר"י חריזי, אגרת לשון הזהב, דברי חפץ, תחכמוני, ח). — ואמר המשורר: וללשל צפר כי סף נביר פיו ואמרותיו לכל לשל מקימות, ולהלך נטה כי סר נדיב לב (רמב"ע, הכפשי בחרו, בכודי, קכז). חיה יקותיאל כמלך בגדוד אל אהלו המתנות צפרו, שם נקבצו דיות ושם קננו כל צפרי קיץ ושם דגרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, בכודי, 17). ומי יצפור בהר גיל עד ויחפור באר חכמת וישתה מי בארה (עמנו', מחב' ח, 61).

ב. *צָפַר, פ"ע,—קרא בקול צִפּוֹר וכדו', ואמר הפיטן: יחד כל עתי יצפור יריע לרוממך, ואני אליך ה' שועתי ובבקר תפלתי תקדמך (מנחם בר' מכיר, מלאכי צבאות, אזן הפסק' א). —ואמר המשורר: ונפשו יום ליום תצפור כצפור, כאלו היא בכף קלע קלועה (ר"י חריזי, תחכ' כו, 234).

ג. *צָפַר, קל לא נמצא.

—הפע', הִצְפִּיר, — צָד כמו צִפֳּרִים[2]): שאורב להן בדרך שהצייד אורב לצודו כדכתיב יארוב במסתר גו' ידכה ישוח ומצפיר להן מיכן ומיכן (ר"ח, שבת קז.).

ד. *צָפַר, פ"ע, — חשכים בבקר, ואמר הפיטן: והודעוטה במועד ויום נחת, וצופרת לחלותך עם חמה זורחת, זכרך מיחלת ובשמך בוטחת (אלהים אזון, הופעלה לשבת, קרובץ ארג'"ל). אל חסדך אשכים ואצפור שבחך לצפצף כצפור (אל הסדך, קונטרס הפיוטים סג, 40). אלהי עמך צפר ואל מקדש ביתך

1) חשבע' במשמ' ילכו להם. קצת הקדמו' פרשו מלשון צפרא במשמ' בקר, והכונה שישובו בבקר. אחרים במשמ' יָסֹב. [וכמה מן החדשים מצרפים מלה זו עם ההמשך וגורסים וַיִצְרְפֵם וכו' וישב מן העם עשרים ושנים אלף וכו'; וזה כנראה נכון עפ"י הפסוק שאחריו: ויאמר יי' אל גדעון עוד העם רב הורד אותם אל המים ואצרפנו לך משם. ועל כן צרף אותם פעמים, אחת למעלה בהר, ואחת למטה על המים.]

2) [פעל משני הנגזר מן צִפּוֹר, ואולי צ"ל: מצפין.]

מהר ומשאת פחדך קדר ואל רוב חסדך נהר (אשר לו יה וחרבה, סליח' שבת שובה, סדור ארם לובה, תקנב:).
—הִפעי, ״הִצְפִּיר, — עלה השחר, האיר הבֹקר, ואמר הפיטן: כ ה צ פ י ר ו [1]) זה את זה הכירו, הוי אחי והוי אחות הגבירו (איך נוי מעלתי השמימה, קינ' ת״ב, ספרדי).

ה. ״צָפַר, פ״י, — צָפַר את הַקֵץ, — קבע קץ וצפירה, ואמר הפיטן: לאותות ולמועדים חבלו שפרת, לתקופות ומזלות קצו צ פ ר ת (ר״א קליר, רבות עשיה, קרונ' החדש).

א. ״צֶפֶר, צְפַר [2]), ש״ז, — בֹקֶר, ואמר הפיטן: תוקף אראלים וכוכבי צְפַ ר תהלות יתנו שבח להשפר (ר' שמעון בר יצחק, אדר והוד, קרונ' ב ר״ה). וראו אור צר ואור מאורי אור תשורו מרנני שפר וכוכבי צְפַ ר שיר חדש ישירו (מנחם בר' מכיר, שאו מנחה, אופן שבת נחמו). הוגי מלחמות ספר נשף וצֶפֶ ר אויה לי, איך אמרי שפר מלא חצץ ואפר, ואיה שוקל וסופר, אללי לי (הוא, אבל אעורר, קינ' ת״ב). ערב אומרים מי יתן צ פ ר י ם, ובקר מצפים מי יגלה אורים (אליקים, האריסו, שם). פורכי עמך אשר לבל שוחחים צֶפֶ ר [3]) וערב למה מצליחים (בנימין בן זרח, איך נפתח, סליח' יום א). חוק זכר קדשתו נעריץ ונספר במעלה ובמטה יסתלסל ליל וצֶפֶ ר (הוא, אתי מלבנון, יוצ' שבת הגדול). פוצים לעמך איה אלהיהם, צְפַ ר וערב מרבים נאצותיהם (הוא, אין לי בטחון, סליח' שחר' לו״כ, מחז' איטל' א, קא:). קרינת עור הושפר קושט אומר כשיפר קיים והוק בִּצְפַר ויהי קול השופר (יהודה בר מנחם, אור ישראל קדושי, יוצ' א שבוע', שם א, קמח). — ואמר המשורר: רב קנמון תאכל, חם מרהץ לא תוכל, תקיז דם ב צ פ ר י ם, וגם תרוה ממרורים (ראב״ע, שמעו כא, כהנא א, 182).
—ובמליצה: עיר מלאה חכמים וסופרים אשר בעלי מדות טובות, המושלמים בחכמה וביראת ד' אוצרם ובתורת ד' חפצם להגות באמרי שפר נשף וצ פ ר ולילה כיום האיר להם (מרס רבני קראקא נגד החסידים, תקמ״ו, אוצה״ס ד, 639).

ב. ״צֶפֶר, ש״ז, —כמו א. צְפִירָה, ואמר הפיטן: זועמתי בתשעה בו בכלמה וחפר, חשך מעלי מעיל הוד וצ פ ר, טרוף טורף בו הנותן אמרי שפר הוא עזרא הסופר (ר״י טוב עלם, אזכרה מצוק, סליח' י טבת). הן עוד פאר תעצור ומאור יפר עת אל בעוז יקשור לראשי צ פ ר (כנף רננים, לג.).

צְפַרְדֵעַ [1]), ש״נ, מ״ר צְפַרְדְעִים, — בע״ח, דר במים וגם באדמה, מקפץ בהליכתו ומשמיע קול קעקע, frog; grenouille; Frosch: הנה אנכי נגף את כל גבולך בַּצְפַרְדְעִים ושרץ היאור צְפַרְדְעִים ועלו ובאו בְּביתך ובחדר משכבך ועל מטתך וכו' ובתנוריך ובמשארותיך (שמות ז כז–כח). נטה את ידך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הַצְפַרְדְעִים על ארץ מצרים (שם ח א). ישלח בהם ערב ויאכלם וּצְפַרְדֵעַ ותשחיתם (תהל' עח מה). שרץ ארצם צְפַרְדְעִים בחדרי מלכיהם (שם קה ל).—ובתו״מ: השרץ והצ פ ר ד ע ברשות הרבים וכו' ר״ע מטמא וחכמים מטהרים (טהר' ה א). צ פ ר ד ע אחת היתה ומלאה כל ארץ מצרים (ר״ע, סנה' סז:). צ פ ר ד ע אחת היתה, שרקה להם והם באו (ר' אלעזר בן עזריה, שם שם). יצא שרץ טמא וצ פ ר ד ע טהור ששתויי יין מורין בהן הוראה (כריתו' יג:). אני עושה שליחותי אפי' ע״י נחש אפי' ע״י עקרב ואפי' ע״י צ פ ר ד ע, תדע לך שכן, שאלולי הצרעה היאך הקב״ה פורע מן האמוריים, ואלולי הצ פ ר ד ע היאך היה פורע מן המצריים (מד״ר שמות י). כשהיתה המצרית לשה את העיסה ומסקת את התנור באין הצ פ ר ד ע י ם ויורדין לתוך

---

[1]) [בקינ' האשכנזים (ואת נוי מעלתי השמימה) הנוסח: א ו ר ב ק ר זה את זה כהכירו.]

[2]) [מן הארמ' צְפַר, צפרא, הבא גם בברכה צַפְרָא טָבָא, צַפְרָךְ לְטָב, ועי' בהערה הבאה.]

[3]) ובמהדורת שלום הכהן מנקד צְפַר, לפי הארמי.

---

[1]) לא נתברר מקורו. בערבי צ׳פדע a) וגם בזו הלשון לא נתברר מקורו. בארמ' אורדעא. ההשערות בדבר הרכבת המלה מן צפר־דע או צפר־רדע, וכיוצא בזה אינן מיֻסדות.

[הצורה הערבית צ׳פדע (מן צ׳פצ׳ע) מורה על כך שהמלה נולדה בהכפלה מן צ׳פע, בעבר' צ פ ע, ונוספה ריש אך בעבר' ובארמ'. ולפי זה אין צפרדע בעקר אלא צורת מכפלת של המלים צֶפַע, צִפְעוֹנִי, המורות גם הן על חיות וזחלות קטנות אלא שנתיחדו לנחשים.]

---

a) ضفدع

העיסה וכו' (ר' יהודה בר שלום, שם שם). מעשה בעקרב אחד שהלך לעשות שליחותו של הקב"ה בעבר הירדן וזימן לו הקב"ה שם צפרדע אחת ועבר עליה והלך אותו עקרב ועקץ את האדם ומת (ר' חנן דלפורי, תנחומ' חקת א). בתחלה סגר אמת המים שלהם שהרי חזרו לדם ואח"כ הביא עליהם קולנין כגון הצפרדעים, ואחר כך ירה בהם חצים כגון הכינם וכו' (ר' לוי בן ברכיה, פסיק' כ"ג, ויהי בחצי הלילה, בובר, סו:). צפרדעים מפני מה באו עליהן, אמרו להן (המצרים) לישראל, צאו והביאו לנו שקצים ורמשים ונשחוק עמהם כמה שאנו רוצים, לפיכך הביא הקב"ה עליהן צפרדעים עד שנשמע קולן מתוך כריסן שהיו אומרים קו לקו (סדר אליהו רבה ח, הוצ' איש שלום, 41). — ובסהמ"א: וראוי שיונח בה עלי קורנואולה גדולה החטה ושומן צפרדע האילני, והוא הצפרדע הירוק המדברי אשר מעונו בצמחים והאילנות ומדלג מאילן לאילן (קאנון ג ז יב). בנשיכת הצפרדע הימיי האדום ספרו רבים מהחכמים כי היא רעה מאד (שם ד ו ס כה). נחש היה בפיו צפרדע, בא אחד והכה בפי הנחש ונפל הצפרדע ועזבו, ושם האיש המטה על ירכו ונכנס הארס ונתנפח הירך, הלך אותו צפרדע בלילה על ירכו ומצץ הארס מן הירך ונתרפא האיש (ספר חסידים תתתתסכה). — ואמר המשורר: חנני רע לצפרדע, עמו אזעק ואשוע, כי כמוהו מי יודע שיר המים (רשב"ג, ככלות ייני, שיר היין, אורה ושמחה, מז). אל הפך לדם יאורו ובצפרדעים וכנים וערב יסרו (ראב"ע, אותות אל, אינר 224). — ואמר המליץ: צפרדע העלה (לויב פראש) משכנן לרוב על עלי האילן והמה קטנות מכל הצפרדעים, גופן חלק מאד עיניהם שחורות ומבריקות וגבן ירוק וכו' (ברוך לינדא, ראשית למודים א ו, יט:). הצפרדע גדולה (קרעטע) והמה מאוסים בתוארם, בטנם עב רגליהם קצרים ועבים וזוחלים על בטנם ויסחבו רגליהם מאחוריהם, גופם מלא אבעבועות מראיהם כמראה עפר (שם שם). הצפרדע והצב נחשבים שניהם למשפחה אחת כוללת כשטונה ושלשים מינים, גופם חלק ורחב ברגלים ארבע אשר שתים האחרונות יאריכו יותר מהראשונות וכו' (י. מיזעס, תולדות הארץ, המיים, קפח). צפרדע השחרחר היותר נמצא מכל מיני אמפיביען במדינתנו ונראהו בכל ימי הארץ מקפץ ביערים רטובים באחו וגנים (שם שם, קפט). צפרדע המים הירוק (גרינער וואסער פראש) הגדול מכל צפרדעי מדינתנו והוא גבנוני על פני גבו בשפה על עור בטנו מסביב פראתו ממעל ירוק בקוים ירוקים ופצלות שחורות עוברים עליו; צפרדע העלה יסומן בזה אשר אצבעותיו תחת צפרנים אחוזים ביבלות קטנות אשר על ידם יוכל להתפש ולילך גם על מקום חלק כזכוכית (שם שם קץ). — *צְפַרְדֵּעַ של משה, תִּמְסַח, Krokodil; crocodile. ואמר המליץ: צפרדע של משה הנקרא קרא"קאדיל ובערב' אל"תמסח היא חית דורסת ורצחנית מאד (אגרות חכמה, מודע לבינה, אג' ג, ט:). — *וצֶמַח, גִּדּוּל תחת הלשון, ranula: צפרדע הוא דומה לגדר קשה יהיה תחת הלשון (קאנון ג ' י). הצפרדע הוא צמח קשה יהיה תחת הלשון והעורקים המתילדים בו דומים לצפרדע (כתן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריטי' מוז').

צִפֹּרֶן[1], שו"נ, מ"ר כנ' צִפָּרְנֶיהָ, — א) צפוי קרני דק שבקצות האצבעות, nail; ongle; Nagel: וגלחה את ראשה ועשתה את צִפָּרְנֶיהָ (דבר' כא יב). —ובתו"מ: הנוטל צפרניו זו בזו או בשיניו וכן שערו וכו' רבי אליעזר מחייב חטאת וחכמים אוסרין משום שבות (שבת י ו). כואו בשפוד או במסמר ואפילו על צפורנו מקום שאינו עושה חבורת אומדין כמה אדם רוצה לטול ולהיות מצטער כך (ב"ק ח א). ובכל שוחטין חוץ ממגל קציר והמגירה והשינים והצפורן מפני שהן חונקין (חול' א ב). כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשער והצפורן ובשעת חבורן הכל טמא (אהל' ג ג). ושרף היבש וגלדי צואה שעל בשרו ובצק שתחת הצפורן וכו' (חוצצין) (מקוא' ט ב). ושרף הלח ולכלוכי צואה שעל בשרו וצואה שתחת הצפורן וצפורן המדולדלת וכו' לא טמא ולא מטמא (שם שם ד). כל אבר שיש בו צפורן יש בו עצם ויש

---

[1]) משרש ב. צפר, בערב' טִפְר[a], [באשור' צִפְּר] במשמ' זו.

---

[a]) ظفر

שיש בו עצם ואין בו צפורן (כלים ו ב). שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים והאמורות בכל מקום, כדי לכוף ראשן לעיקרן דברי ר' ישמעאל, ר' אליעזר או' כדי לקרוץ בצפורן (שם שם יב). צפורן שפרשה רובה וציצין שפרשו רובן נטלין בשבת (ר' שמעו' בן אלע', תוספת' שבת ט יג). וכשם שאסור לספר ולכבס כך אסור ליטול ציפורניים (ר' יהודה, שם מו"ק ב ב). שן תלושה וצפורן תלושה שוחטין בה (שם חול' א ו). צפורן שפירש רובה הרי זה אינה חוצצת (שם מקוא' ו י). אלה הם ומן, הרי אילו מיעוטים פרט לחרטום ולצפורניים ולכנפיים ולנוצה שלהם (ספרא ויק, שמיני פרשה ג). גודלת (אשה) וכוחלת ופוקסת ונוטלת את שערה ואת צפרניה ומעבׂרת כלי חדש על פניה (ירוש' מו"ק א ז). שפם ונטילת צפורנים אית תניי תני ברגל מותר ובאבל אסור (שם שם ג א). נתפזר זרעו (של יוסף) ויצא לו בציפרני ידיו[1] (ר' אבון, שם הורי' ב ה). צפורן שפירש רובה וציצין שפרשו רובן, ביד מותר בכלי חייב חטאת (שבת צד:). ומותר ליטול צפורנים בחולו של מועד (ר"מ, מו"ק יח.). אסור ליטול צפורנים במועד (ר' יהודה, שם יז:). זוג בא מחמתן לפני רבי ובקשו ממנו צפורנים, התיר להם (מר זוטרא, שם יח.). נעץ (יוסף) ידיו בקרקע ויצאה תאותו מבין ציפורני ידיו (משום ר' מאיר, סוטה לו:). ארי שנכנס לבין השוורים ונמצא צפורן בגבו של אחד מהן אין חוששין שמא ארי דרסו, מאי טעמא, רוב אריות דורסין ומיעוטן אין דורסין, וכל הדורס אין צפרנו נשמטת, וזאת הואיל וצפורן יושבת לו בגבו אימר בכותל נתחכך, אדרבה רוב שוורים מתחככין ומיעוטן אין מתחככין, וכל המתחכך אין צפורן יושבת לו בגבו, וזה הואיל וצפורן יושבת לו בגבו אימר ארי דרסו (חול' נג.). צפרנים (המיטמאין ומטמאין) אמר ר"א מקום המובלעים בבשר (שם קכא.). חלקים היו (בגדי אדם הראשון) כצפורן ונאין כמרגליות (יצחק רבה, מד"ר בראש' כ). אמר לה המלך (למטרונה) אין בך פסולת אלא צפורן של אצבע קטנה שלך גדולה קימעה (ר' לוי, שם שם מו). צעק מתוך ציפורני רגליו[1] ויאמר שר צבא ה' (בשם ר' חנינא בר יצחק, שם שם לז). כציפורן[2] היוצא מן השום (ר' חנינא, שם ויקר' ד). היא (הסוטה) הראית לו באצבעותיה לפיכך צפרניה נושרות (שם במד' ט). כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו, רבונו של עולם, ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תנזק צפורנו של אחד מהם (ר' יהושע בן לוי, שם דבר' ז). וכצפרנים הללו שנגזזין ונתחלפין כך כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה לטובתן הן נגזזין ונחלפין להם (הוא, שם שה"ש, אל גינת אגוז). אביו מזריע בו לובן שממנו הלובנים והמוח והצפרנים ולובן שבעין וכו' (שם קהל', ברכות הטובה).—ומליצה: טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (ר' יוחנן, יומא ט:). ציפרנן של אבות ולא כריסן של בנים (ר' חייא או ר' אחא, מד"ר בראש' מה).—ובסהמ"א: לבושו של אדם הראשון עור של צפורן[3] וענן כבוד מכוסה עליו, כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעליו וראה עצמו ערום וכו' (פדר"א יד). וראינו מה ששינו בפרק ר"א בן הורקנוס שמצוה להסתכל בצפרנים (בשעת הבדלה), מיהו אין רגילים חכמים בכך (סדור רב עמרם השלם ב, נט., סדר מוצאי שבת). שאין הדורס משליך ארסו בבעלי חיים אלא בצפורן היד (ר"י ה"ל, כוזרי ד לא). לכך יהא המספרים אצלו לאדם כדי לחתוך שחרורית צפורנים כי חלב וטנופת נשאר שם (ספר חסידים תתרעא). אחר הדברים האלה בקש המבקש להתבונן במדות החמודות ולדעת תכלית מעלת השועים הנכבדות הלובשים כתנות או"ר והבגדים היקרים הדומים לפנס, רחבים מלמטה ומלמעלה צרים, החלקים כצפורן וכמרגלית נאים[4] (רש"ט פלקירא, המבקש, מ). וגם בתלמוד המסור לכל אין בדורות הללו כדי למשח צפרן קטנה כנגד דורות הקדמוני'

1) [במד"ר (בראש' נח): דרך צפורניו, ועי' לקמן.]

1) [במק"א: מתחת צפרני רגליו (תנחו' בובר, משפטים י), ועי' צָעַק.]

2) [אמנם בבבלי (מו"ק כט.): כציפורי בפי ושט, וכנראה המלה ארמית, והרי בלשון זו אין צ'פורן, אלא טופרא.]

3) [עפ"י מה שנאמר במד"ר (בראש' כ) המובא לעיל.]

4) [כמו במד"ר (בראש' כ) המובא לעיל.]

(הוח, ס' האמונות ח, ב.). נקרא שחל מפני שהוא דורס בצפרניו, נגזר מן שחלת שהוא סם דומה לצפורן (אוהב משפט ומשפט צדק לאיוב, כח.). דרך ארץ אדם במאכלו ובכסותו ובנקיות גופו ובעשיית צפרניו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ 7, 440). ג' דברים מביאים את האדם לידי דאגה, גידול שער וגידול ציפורנים ובגדים פצועים (שם שם, 572). ואין רוצים לראות רעה בצפורנו קטנה (פלא יועץ, כה). —ואמר המשורר: ורב כים והוא קטן בעיניו ורם כהר וצפורן עמסו[1] (רשב"ג, בחר מהחלי, ברודי, 7). מפתח רע ספתיות חטאה אל תפתו, פיה תשק וחנוק יתניקו צפרניה (שלום הכהן, כיר דוד יו, 344). — ב) הקצה הקשה החד של שמיר וכדו' שבקצת העט[2]: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בְּצִפֹּרֶן שמיר חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמי' יז א). — *צִפֹּרֶן של נחשת וברזל, מין דקר: כל הכלים ניטלין

1) משל לדבר קל.

2) [ואמנם אלה דברי טורטשינר (ס' איוב, 287) על הפסוקים מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועפרת לעד בצור יחצבון (איוב יט כג–כד): אין מן הבלשנים שיטיל ספק בהוראת המלה „עט" כקנה כתיבה, אבל פירוש זה סותם את הדרך לביאור הפסוק. כי נניח שכתבו בעט ברזל, ז"א בקנה של ברזל (למעשה כתבו בקולמוס של קנה ממש), אבל בודאי לא כתבו כתיבה של קיימה בקנה של עופרת. וכאמור למעלה על „בספר", באה כאן בי"ת היחס להורות לא על הכלי שביד הכותב, אלא על החומר שבו או עליו היו כותבים: „בספר, בצור", וכן גם „בעט־ברזל ועפרת", שבין „בספר" ובין „בצור". ומכאן שאין גם „עט ברזל ועפרת" אלא לוח ברזל, לוח עופרת, שבתוכו היו הוקקים את הכתב לזכרון לדורות, כשם שהיו חוצבים כתובות כאלה בצור. אין „עט" בכל מקום קנה כתיבה אלא לוח. כך כאן, וכך גם תהל' מה ב (עט סופר מהיר); ירמיה ח ח (אכן לשקר עשה עט — ז"א את העט, את הכתובת שבלוח — שקר ספרים), ואף ירמיה יז א: „חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפרן שמיר", ז"א על לוח ברזל ועל ציפורן של אבן שמיר (צֹר), על מצבת אבן בצורת ציפורן, כדוגמת האובליסק שבמצרים, שאחד שהובא לפריז נקרא aiguille de Cléopatre, מחט קליאופטרה, גם שם כוונת הנביא לכתובת עצמה, הנשמרת לדורות משום היותה כתובה בהומר יציב ומתקיים, ואין גם לאיוב כאן כל עניין ביציבות הכלי שבו ישתמשו לכתיבה, ע"כ.]

בשבת חוץ מן המסר הגדול ויתד של מחרישה וכו', ר' יוסי אומר אף צפורן גדולה (תוספתי שבת יד א). אבא שאול היה קורא אותן (את הכלים שבדרך לבית הטבילה) צפורן, מ"ד ציפורן שהוא דומה לציפורן (ירוש' שקלי' ח ב). משל לבן מלכים שזחה דעתו עליו ונטל את הצפורן לחתור בית אביו (מד"ר שמות לז). נטל את הציפורן של נחשת והיי הופר הכותל שתחתיו וכו' (שם שם כא). לבן מחכים שנזו לבו עליו ונטל את הצפורן[1] לחפור אביו (ר' אבא, שם ויקרי' י, מובא בערוך ערך צפורן). נטל את הצפורן של ברזל והיה מכניסו תחתיו (ילמדנו, מובא שם שם). — ג) *שם של צמח בֹּשֶׂם, Teufelsklaue; griffe du diable; (unguis odoratus) onycha: פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנת והלבונה וכו', בורית כרשינה למה היתה באה, שבה שפין את הצפורן מפני שהיא נאה[2], יין קפריסין למה היא באה, שבה שורין את הציפורן מפני שהיא עזה[3] (ירוש' יומא ד ה). —ובמהמ"א: אשפאר אלטיב, כלומר צפרן הבשם (קאנון ב, לוח הסמים). — ד) *ומחלה בעַיִן, unguis: הצפרן הוא תוספת בלובן העין או בקרומות המקיפים בעין (שם ג ג ב י). והרמד אמנם היא מורסא חמה תקרה בזאת המחיצה העִנָבִיית ותמנע מהראות גם כן כשיחדש בת הצפורן וזה בשהצפורן כשתכסה מקום הנקב תמנע הראות וכמו כן העפעפים כשיתמרסו (קבולי גליכוס, בספות הסליים, כ"י פריז). והמיץ היוצא מבושל בדבש עד שידמה משיחה יועיל להסיר צפורן מן העינים ומטהר הדוד העינים (ספר המסעדים). כי הכותל המפסיק או המסך הפרוש או הענן העבה או המים הנוזלים בעין או הצפורן הנקרא בערבי טאפרה המתילד עליו או מרחק המהלך או הדומים לאלה הם המונעים מראות מה שיוכסף לראותו (אוצ"ר לראב"ד ב ג, 55).

1) [כדפוי: ולקח את הסייף להתך את אביו.]

2) [בבבלי: (כרית' ו.): ששפין בה את הציפורן כדי שתהא נאה; ובסדורי התפלה כבריתה של פטום הקטרת: כדי ליפות בה את הצפורן כדי שתהא נאה; כדי לשפות בה וכו'.]

3) [בבבלי (שם שם): ששורין בה את הציפורן כדי שתהא עזה; ובסדורים: כדי לשרות בה וכו'.]

צפת [1], ממנו אולי צֶפֶת, ואולי גם שע״פ צִפַּת.

צֶפֶת [2], ש״ז, — א) מין כלי חרס רחב הפה, — ב) בהשאלה כמו כֹּתֶרֶת, חלק העליון של ראש העמוד, מקשט בפתוחים, oberer Teil des Kapitäls; partie supérieure du chapitau; superior part of a capital: ויעש לפני הבית עמודים שנים אמות שלשים וחמש ארך וְהַצֶּפֶת [3] אשר על ראשו אמות חמש (דהי״ב ג יס). — ואמר המשורר: למי אריץ למי

---

[1]) עי' הערה לערך צֶפֶת.

[2]) עי' הערה שאחרי זו.

[3]) כך בנסחת המסורה, ואין מלה זו נמצאת במקרא זולת במקום הזה, ואין לנו עדות נאמנה למציאותה כאן בצורה זו עד זמן רסע״ג שהוא הזכירה בפרוש, אך אין ספק בדבר כי כך היתה כתובה כאן הרבה מאות שנים קדם. והנה אין ספק בדבר כי הכונה בזו המלה היא לאותו הדבר שהוא נקרא במ״א ז יז כֹּתֶרֶת: ושתי כֹתָרֹת עשה לתת על ראשי העמודים מצק נחשת חמש אמות קומת הכֹּתֶרֶת האחת, ע״כ, ובכונה זו פרשוה כל המפרשים וחוקרי הלשון הקדמונ' והחדשים, אלא שנחלקו בעצם משמ' המלה וגזרתה. מראשוני הקדמו' לא נשאר לנו כלום מזה, רק ת״י פרש כנראה במשמ' מנורה, אבל בודאי זה בדרך דרוש. מה שאמרים רב החדשים כי מלה זו נגזרה מן ב. צפה במשמ' צִפּוּי, הוא דברי רד״ק, אך הוא דחוק. גם דעתו של פירסט כי צפת הוא כמו כפת ושממנו נגזר, לפי דעתו, גם כַּפְתֹּר במשמ' כתרת העמוד מפרכה מעקרה כיון שכל פרוש כפתור במשמ' כתרת של עמוד הוא בדוי כלו. ולכן רגלים לדבר כי זו המלה צֶפֶת היא שבוש מעקרו שנשתבש כבר בזמן קדום במקום המלה כתרת שהיתה כתובה כאן כמו במלכים וכמו שכתובה המלה כתרת גם כאן (ד יג). ומכל מקום קשה גם להחליט החלטה זו כבודאות, והדין נותן שנשים לבנו להפרוש היותר קדום שאותו מסר לנו ריב״ג בשם רסע״ג, וז״ל: והצפת אשר על ראשו יריד והכתרת כמא הו בינ פי אלנשחה אלאחירי אלא אנ הקיקה מעני צפת ברניה פכאנת אלכתרת עלי צנאעה אלברניה וכאנת פוק אלגלה אד' כאנת עלי ראש אלאשטואנה גלה והי מחפה וכתרת הי אלתי שמית צפת כמא קאל והגלות והכותרות אשר על ראש העמודים שנים והד'א אלתפשיר פי אלצפת ואלתלה'יצ אלמעני הו ענ ראש אלמתיבתה אלפיומי רחמה אללה, ע״כ, ובעברי': והצפת רצונו והכותרת כמו שהוא מבֹאר בנסחה האחרת, אלא שאמתת משמ' צפת היא ברניה (בערב', והוא כלי חרס רחב הפה, לפי דעת קצת המלונים הערבים), והיתה הכתרת עשויה כמו ברניה זו והיתה מעל להגלה כי על ראש כל עמוד היתה גלה, והיא קערת וכתרת והיא צפת כמו שנאמר והגלות והכותרות על ראשי העמודים, וזה הפרוש למלת צפת ובאור ענינו הוא מראש הישיבה הפיתומי ז״ל. — הדבר אפוא ברור. צֶפֶת הוא כלי חרס כעין מה שקוראים בערב' ברניה. הגאון לא אמר על מה סמך בפרושו זה למלה צֶפֶת, אך מכל לשונו אתה שמע שאין זו סברה, אלא דבר ידוע לו, ומה שלא אמר סתם כלי חרס או כעין קדרה וכיוצא בזה, אלא יחד את הכלי ברניה, זה מוכיח אמתת ההנחה כי המלה צֶפֶת היתה ידועה לו, על פי הקבלה עוד מזמן חיי הלשון שהיה לא רחוק ביותר מימיו, שהוא הוא הכלי ברניה. אפשר אולי לשער כי במקומו של רסע״ג היו קראים לכתרת העמודים ברניה, ע״ש זה הכלי, והוא הקיש לזאת את השֵם צפת וניח כי גם כאן נקראת כתרת העמודים כך ע״ש כלי ששמו היה כך בעבר', אך בשום מקום לא מצאנו בהמלונים הערבים שום רמז לכנוי ראשי העמודים בהשם ברניה. אך כבר אמרתי כי מכל סגנון דברי רסע״ג אלה אתה שומע לא סברה בעולם אלא דבר ידוע לו ידיעה מעשית או קבלית. ולכן בעצם משמ' של המלה צֶפֶת שהוא שם לכלי מכלי החרס אין לפקפק, כי אין אנו רשאים להטיל שום ספק בעדותו המפֹרשת של הגאון. אך בדבר השם צֶפֶת לכֹתרת העמודים שנקראה כך ע״ש הכלי אעפ״י שאינו מהנמנעות, יש מכל מקום לפקפק, יען אפשר למצא לו מקור בשרש צפת בלשון סורי' שהוא נרדף בלשון זו עם שרש צבת שהוא משמש במשמ' קִשֵּׁט במלאכת פתוח, והשם צוכתא מתרגם בערבי' זינה, זח'רפה, ובפ־ש: מא יזינ מן אלעמאדה, מה שמיפה ומקשט העמודים, וכך גם Payne Smith: ornamentum. אך יש עוד קשי שצריך לתרץ, והוא: אם נניח שזה השם צֶפֶת אינו שבוש במקום כתרת אלא שם אמתי שמשתמש בו המחבר בעצמו, יקשה מה ראה בעל דה״י להזנית את השם כתרת הכתוב בספר מלכים שמשם העתיק את כל דבריו והשתמש דוקה בשם זה? ואין לטען כי כך מצא בהמקור שממנו שאב בעדה״י את ספורו, כי אפי' אם נסכים כי היו לו קצת מקורים זולתי ספר מלכים, אינו נראה כי ספור בנין הבית שאב ממקור אחר, כי בכללו הוא ממש כמו הספור בספר מלכים, וכבר נזכר כי גם בעדה״י העתיק בדבריו (דהי״ב ד יג) השם כתרת כצורתו. רק תשובה אחת יש, והיא כי בבנינו של זרבבל היו הכתרות של העמודים באמת דומים לכלי ההוא שהית נקרא בימי רסע״ג בערבי' ברניה ובעבר' בימי בעדה״י

צפת גדולה ליצחק הגביר חמדת תהלה (אלעזר בן יעקב הבבלי, Bab. Geonim, פוזננסקי, 70). צפת יהודה ספתה גם נפלה ארץ עטרת גאות אפרים (רמב"ע, עיונות הסוס, ברודי, לג). מאיל עילום יובל שלום ריהו בשם טעמו נפת, רבו ישא הרב שהוא על ראש תורה בלבד צפת (הוא, מאל עילום, שם, קלא). בין בדי שיחים הצנופים כצפת כפני ילד תמים כי ישתעשע (יל"ג, אהבת דוד ומיכל ג, שירי יל"ג ג, 31). — ובמשמ' מכסה: ואם יהיה ראשו (של הפרור) מצופה בצפת היטב שלא יצא ממנו עשן, איך יצאו משם המים (יהודה הדסי, אשכל הכפר, סי' סעב).

צְפַת [1], כנ' צְפָתֵךְ, — מלה מספקה: בן אדם שא קינה על פרעה מלך מצרים וכו' ואתה כתנים בימים וכו' ופרשתי עליך את רשתי וכו' ונטשתיך בארץ על פני השדה אטילך וכו' ונתתי את בשרך על ההרים ומלאתי הגאיות רמותך והשקיתי ארץ צְפָתְךָ [2] מדמך אל ההרים ואפקים ימלאון ממך (יחזק' לב ב-ו). — ובסהמ"א: רוית הארץ מדמעתם והשקית הארץ את צפתם (עממוי, מחב' ג, 23).

צְקוּן [1], — מלה מספקה: יי' בצר פקדוך צָקוּן [2] לחש מוסרך למו (ישע' כו יז). — ועפ"י פרושם של רב הקדמוני' למלה זו במשמ' יציקה, ובצרוף עם המלה לחש שלאחריה במשמ' יציקת דברים בלחש בענין תפלה, השתמשו קדמוני הפיטנים בשתי המלים צקון לַחַש [3], וכמו"כ צקון לבד במשמ' תפלה בכלל: אתית עת דודים כנגעה, באחת ועשר פוט נגעה, גישת צקון מכפל כפגעה, דלק פעם וזאת רגעה (ר"א קליר, אתית עת, קרוב' שבת החדש). בהפיקי מען ארצה כרסים טל, בגשתי צקוני יעל כשכבת טל (הוא, אאגרה, תפלת טל). אסירים אשר בבשר שעשעת, בענם שוע צקונם שעת (הוא, אסירים, קרוב' ב פסח). צקון לחשם ברכות תשע כמו תשעה שבזרועותיהם (הוא, ואתה אזון, קדשה מוסף יוה"כ). רבבות סע סכותה בלוד צקונם הסכת, בנשק לראשם סכות ומאנף להקם חשבת (הוא, קסט, קרוב'

צפת, והיו אלה הכתרות מכנות בשם זה בפי העם או אולי בפי בעדה"י בעצמו, ובעדה"י שראה את כל עניני העבר בדמותו ובצלמו של ההוה של זמנו, סבר כי בודאי בזו הצורה ממש היו גם כתרות יכין ובעז בבנין שלמה ובפעם הראשונה שהזכירם קראם בשם צֶפֶת גם הם כדי לבאר ביותר דיוק את צורתן.

וזכינו מכל זה, כי א) רמע"ג שמר לנו מלה עברית לאחד מכלי החרס בעל צורה מיחדת, בזה אין ספק. וב) כי צורת כתרות העמודים בבנין זרבבל היתה כנראה כצורת זה הכלי, והיה זה בזמן ההוא כנוי נהוג לכתרות בצורה זו, וכנה בעדה"י גם את כתרות בנין שלמה כך.

[במקום צבתא במשמ' קשוט בסור' נמצא אף הכתיב צְפְתָא; ועל פי צורת המלה אפשר לגזור אותה אף מן יצף, וצ"ע.]

1) עי' הערה הבאה.

2) כך בנסח' המסורה, וכבר נתלבטו בפרוש פסוק זה הקדמוני' והחדשים, והיותר נראה כי זו מלה כפולה מהמלה מדמך שלאחריה, ונשתבשה. והמלה אל ההרים כפולה מן על ההרים שבפסוק הקודם, שעור הפסוק הוא: והשקיתי ארץ מדמך ואפקים מלאון מדמך (במקום ממך).

הקדמוני' שלא העזו לנגע בנסחת המסורה, פרשו המלה צְפָתְךָ פרושים מתחלפים, במשמ' שיטה, ובמשמ' נזולה, ובמשמ' אבן, וכיוצא בזה. והחדשים רבם מחקו המלה מדמך ופרשו צפתך עפ"י השבעים במשמ' צאתך. אך כל זה אינו מרפא מליצת הפסוק.

[בלשון ארץ בבל שהנביא יחזקאל ישב בה, הקרובה ללשון העברי' ושמרבה השפעתה על לשון הנביא, מצוי מאד השרש רמך במשמ' שטף, שפך, רחץ וכדו', וממנו אף שמות עצם כגון נַרְמַכֻ, נַרְמַכְּת, (הוא בעבר' מרמך, מרמכת, וכן שם נַרְבַּכְּת במק' מרכבת בעבר' וכדו') במשמ' שפך (מים), משפך, וכדו'. ואפשר שכונת הנביא: והשקיתי ארץ (עד שתהיה) צָפַת כְּמַרְמַךְ (במק' צפתך מדמך), וצ"ע.]

1) עי' הערה הבאה.

2) התלבטו בפרוש מלה זו כל המפרשים, הקדמו' והחדשים, ולא מצאו שום דבר מניח הדעת עפ"י פשוטו של מקרא ודרך הלשון הטבעית של בני אדם. ע"כ הפסוק משבש, ואולי זו מלה כפולה מן השם קצוי ארץ שבפסוק הקודם ונסרכה לפסוק זה ונשתבשה.

[לפי הנסחה המסורה נכרת הקבלה בין השרשים צר—צ(ו)ק כדגמת צר ומצוק, צר ומצוקה, צרה וצוקה (עי' ת"י), ואולי הנכון בקרוב: יי' בצר פְּקַדְו, בְּצֹק ובלחץ מוסר בַּלְמו, וכן בפסוק יד: לכן פקדת ותשמידם וכו', וצ"ע.]

3) [מנק' צִקּוּן לחש, צקון לחש, ואף צְקוּן לחש, ומצוי אף בכנ' צְקוּנִי וכו', ומ"ר צְקוּנִים.]

א סכות). שעריך הם דופקים כעניים ודלים, צ ק ו ן לחשם קשוב יה שוכן מעלים (ספעיה, ישראל נושע, סליח׳ חמישי). פלולנו יהי נא כקטרת נכונה, צ ק ו ן לחשנו כחטאת הכפורים רצה נא (רסע״ג, אספוך, סליח׳ יוה״כ, סדור רסע״ג, שיח). קבל צ ק ו נ י כבמכלל יופי, קולי תאזין ותצליל דופי (מפלס בר׳ קלונימוס, מורה חטאים, קדשת שחר׳ יוה״כ). ואם בגדנו בכחשון, אנא סכת צ ק ו ן לחשון (הוא, ברח דודי, גאלה ג פסח). צ ק ו ן לחש אל תבזה ביום הכיפורים הזה (עבודת יוה״כ, Elbog., Stad. עמ׳ 157). צפון מזבח יטהר ולא יאחר איזה לשהיטה בוחר בעד יחבר, צ ק ו ן לחישתו יביע ברחישתו (שם, 170). פקדנוך בצר לחש צ ק ו נ י ם, פחד דינך דואגים ומתאוננים (רש״י, ה׳ אלהי הצבאות, סליח׳ ער״ה). יען אשר עשית את הדבר הזה, צ ק ו ן חניטיך בצר למו אחזה (אליר בר׳ יצחק, אל הר המור, סליח׳ ג עשי״ת). צ ק ו ן לחשם אליך תבא (אלהים בישראל, סליח׳ שני קמא). יחלו ב צ ק ו ן דבקיך, יסלסלו בשלום חקיך (אל אמונה, סליח׳ ער״ה). קבל צ ק ו נ ם כקרבן כבשים (ה׳ אלהי צבאות לג בין ההדסים, סליח׳ שחרי יוה״כ). צ ק ו נ י תרצה כמנחה קמוצה, גדול העצה (אשא עיני, יוה״כ, סדור תימני).— ובמליצה: וקבענו ברכותיך בכל שבת ורגל, ושאלנו מאלהינו לרומם מעלתך למלאת צ ק ו נ ך (ד״ס של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 169). ועל זה נפשי תחיל תזעק בחבליה לחוש צ ק ו ן (ר״ז אלצ׳אהרי, ספר המוסר כ״י תימני, מחב׳ כה).

צקל[1]), ממנו צִקְלוֹן.

צִקְלוֹן[2]), ש״ז, כנ׳ צִקְלֹנוֹ. — כעין שק כפול יתלה משני עברי החמור ישים בו הרוכב צדה וכיוצא בזה, Quersack ; besace ; wallet: ואיש בא מבעל שלשה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וכרמל בְּצִקְלֹנוֹ[3]) (מ״ב ד מב). — ובסהמ״א: אמר לו הקב״ה, יעקב, הלחם ב צ ק ל ו נ ך והבאר לפניך לאכול ולשתות במקום הזה (פדר״א לח). כליות חטת יודקו כמורג ו צ ק ל ו ן אביב ביד יתמוללו (בשם ספר בן עירי, מובא בגוף הערבי של ספר הגלוי לרסע״ג, הרכבי, קפא). אסטוכדוס הוא אשטיקדוש מהרתי יש לו צ ק ל ו ן כמו גרגרי השעורה (קאנון ב, לוח הסמים).

***צִקְצֵק**,—התפ׳ נִצְטַקְצֵק[1]), — היה במצוקה: מעשה ש נ צ ט ק צ ק ו אנשי לדקיה לשמן ומינו להן בומיטוס אחד אמרו לו שמן במאה רבוא הבא לנו (מדרש הגאים, הופמן, דבר׳ לג כד, 220).

א. צַר, ש״ז, צָר, מ״ר צָרִים, סמי׳ צָרֵי, כנ׳ צָרִי, צָרֶיךָ, צָרַיִךְ, צָרְךָ, צָרָיו, צָרֶיהָ, צָרֵינוּ, צָרֵיהֶם, צָרֵימוֹ,—אוֹיֵב, אדם שהוא צוֹרֵר את חבירו, שהוא

1) בערבי קלע a), [ואולם עי׳ בהערות הבאות.]

2) בערב׳ קַלְע a) ועי׳ הערה הבאה.

3) תרג׳ השבעים כאלו היו כתוב צמוקים, כנראה שבוש. ת״י בלבושיה, וכונתו כמו שהעיד ריב״ג בפרוש, ב ק ל י פ ת ו, והוא רחוק. ולפי הענין נראה כי הכונה במלה זו ל ה כ י ס שבו הביא את המזון להנביא. ובהיות שאין ספק בדבר כי זה היה טעון על חמור, משמע שהצקלון הוא הכיס הזה, וכך תרגמת ולגתת: pera, שהוא πήρα ביוני, בערב׳ שם הכיס הזה הוא ח׳ֻרְג׳ a), אך יש בערב׳ השם קלע b), והוא: כנס פיה זאד אלראעי ותואדיה ואצרתה, ובעבר׳: כים שבו מזון הרועה וכליו וצרכיו. ואעפ״י שבערב׳ ק צ י ל c) הוא שעֹרים שנקצרו בעודם ירקים, בכ״ז הוא רחוק [לאמר, כי הוא כרמל הוא קציל.

והנה בכל שמושי שרש קלע בערב׳, עקר, דחה, פסק וכיוצא בזה, אין משג שממנו יכול להסתעף בדרך טבעי משג של כים לצרכי מזון וכדו׳. ולכן יש לשער כי זה סרוס משרש אחר, אולי לא מעצם הלשון הערב׳, והוא אולי השרש צקל שנשמר בעבר׳, כי חלוף ע—צ מצוי הרבה בין שתי אלה הלשונות. אך קשה להחליט מה היתה הכונה הראשנה של שרש זה.

[התגליות האחרונות משרידי לשון אוגרית הוכיחו שלא צִקְלוֹן צורת המלה במקרא אלא ב צ ק ל ו ן בבית שרשית. כי כך בא שם, באגרת דנאל I 62 וכו׳ (Virolleaud, Légende phénicienne de Danel, p. 150) ב צ ק ל בהקבלה אל ש ב ל ת בתאור שני מעשה קסמים, שבהם מהבק ומנשק אֵל כאן את ה ב צ ק ל וכאן את תשבלת ומוסר אח״כ את שניהם שיושמו בתוך האסם. ומכאן שאין לבאר (ב)צקלון כשם כלי, אלא ב צ ק ל ו ן נקראת בכתוב מ נ ח ת ב כ ו ר י ם הכוללת עשרים לחם שערים וכרמל. ואפשר כי קרובה המלה אל ב צ ק, והרחבה בלמד, כגון גבעול על יד גביע וכדו׳.]

1) [ועי׳ ב. צִפְצֵף, הערה.]

a) قلع

a) حرج b) قلع c) قصيل

מציק לו, Feind ; ennemi ; enemy: וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידיך (ברא' יד כ). וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרת (במד' י ט). יאכל גוים[1]) צריו ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ (שם כד ח). לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו[1]) (דבר' לב כז). אשיב נקם לצרי ולמשנאי אשלם (שם שם מא). הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו (שם שם מג). ועזר מצריו תהיה (שם לג ז). וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו (יהוש' ה יג). ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רדפך (ש"ב כד יג). הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי (ישע' א כד). וישגב יי' את צרי רצין עליו ואת איביו יסכסך (שם ט י). אף אש צריך תאכלם (שם כו יא). ישלם חמה לצריו גמול לאיביו (שם נט יח). כי יבוא כנהר צר רוח יי' נססה בו (שם שם יט). צרינו בוססו מקדשך (שם סג יח). לכן כל אכליך יאכלו וכל צריך כלם בשבי ילכו (ירמ' ל יו). והיום ההוא לאדני יי' צבאות יום נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב ושבעה ורותה מדמם (שם מו י). כל מצאיהם אכלום וצריהם אמרו לא נאשם (שם נ ז). ואתנם ביד צריהם ויפלו בחרב כלם (יחזק' לט כג). לכן כה אמר אדני יי' צר וסביב[2]) הארץ והורד ממך עזך ונבזו ארמנותיך (עמו' ג יא). תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ' ה ח). נקם יי' לצריו ונוטר הוא לאיביו (נחו' א ב). וליוצא ולבא אין שלום מן הצר (זכר' ח י). יי' מה רבו צרי רבים קמים עלי (תהל' ג ב). פן יאמר איבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט (שם יג ה). אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני (שם לב ז). בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו וכו' כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות (שם מד ו–ח). תשיבנו אחור מני צר (שם שם יא). הבה לנו עזרת מצר וכו' באלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו (שם ס יג–יד). עד מתי אלהים יחרף צר ינאץ אויב שמך לנצח (שם עד י). ויקץ כישן יי' וכו' ויך צריו אחור (שם עח סה–סו). לו עמי שמע לי וכו' כמעט אויביהם אכניע ועל צריהם אשיב ידי (שם פא יד–יו). וכתותי מפניו צריו ומשנאיו אגוף (שם פט כד). הרימות ימין צריו השמחת כל אויביו (שם שם מג). אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו (שם צז ג). ויפר את עמו מאד ויעצמהו מצריו (שם קה כד). ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (שם קו יא). יאמרו גאולי יי' אשר גאלם מיד צר (שם קז ב). עד אשר יראה בצריו (שם קיב ח). ומלטוני מיד צר ומיד עריצים תפדוני (איוב ו כג). צרי ילטוש עיניו לי (שם יו ט). ויחר עלי אפו ויחשבני לו כצריו (שם יט יא). אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה (שם לח כג). היו צריה לראש איביה שלו (איכ' א ה). בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על משבתיה (שם שם ז). ידו פרש צר על כל מחמדיה (שם שם י). דרך קשתו כאויב נצב ימינו כצר (שם ב ד). וישמח עליך אויב הרים קרן צריך (שם שם יז). לא האמינו מלכי ארץ וכל ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם (שם ד יב). וישמעו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל ליי' א/הי ישראל (עזרי ד א). ויאמרו צרינו לא ידעו ולא יראו עד אשר נבוא אל תוכם והרגנום (נחמ' ד ה). ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה (אסת' ז ו). — ובתו"ם: כל המאמץ עצמו בתפילה מלמטה אין לו צ ר י ם מלמעלה (ר"ל, סנה' מד:). לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו ואל יהו לו צ ר י ם מלמעלה (ר' יוחנן, שם שם). שעמלק והמדינים צ ר י ה ם של ישראל (מד"ר שמות כז). — ובתפלה: אבינו מלכנו כלה כל צ ר ומשטין מעלינו (תפלת ח"מ). — ואמר הפיטן: פרשה זאת להגות בקץ זה, פלסיה להקדים לפלם צ ר ובוזה (ר"א קליר, מעתיק, קרוב' שבת שקלים). צרי טבח הכינו ויאמרו זאת קוינו (ר' י הלוי, לרי, דיוחן ד, 167). — ואמר המשורר: וגרש מחבו לאם האל קבו ושלף את חרבו וכלה ה צ ר י ם (לגבור בתעודה, תסו' תלמידי מנחם, 5). מצאוהו בני גלות לצור מעוז בעתות צר, וחרב מפני אויב וצנה ממצוקות צ ר (רמב"ע, תרשים א, 24). ארבעה עמדו על הים, צור וציר צאן ו צ ר, צ ר הציק לצאן וכו' וצור צוה לציר צא וחלץ צאני מיד צ ר (ראב"ע, ארבעה עמדו, כהנא א, 167).

ב. צַר, צר,—א) ת"ז, לנק' צרה, מ"ר צרים, צרות, הפך רחב, מקום צר, שאינו מרוח, שאין בו די מקום

---

1) אולי גויות.

2) צ"ל סביב. [ועי' סביב, הערה, עמ' 3916.]

לפי הצרך, וכנגד צַר, שאינו די מרוח לפי מדת הלובש, וכיוצא בזה, schmal, eng ; étroit ; narrow : ויעמד במקום צָר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל (במד׳ כב כו). הנה המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צַר ממנו (מ״ב ו א). — חוֹתָם צַר, דבק זה בזה שאין רֶוַח ביניהם : גאוח אפיקי מגנים סגור חותם צַר אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם (איוב מא ז–ח). — ובהשאלה, לֶחֶם צַר, שאינו מספיק : ונתן לכם אדני לחם צַר ומים לחץ (ישעי׳ ל כ). — והכֹּחַ : התרפית ביום צרה צַר כחכה[1] (משלי כד י). — צַר מָעוֹן, הביט צַר מָעוֹן[2], בקנאה, ברגז : הנה ימים באים וגדעתי את זרעך וכו׳ והבטת צַר מָעוֹן[3] בכל אשר ייטיב את ישראל (ש״א ב לב).—ובתו״מ : ההורג נפש שלא בעדים מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו לחם צ ר ומים לחץ (סנה׳ ט ה). ולא אמר אדם לחבירו צ ר לי המקום שאלין בירושלים (אבות ה ה). וההיכל צ ר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי וכו׳ מה הארי צ ר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צ ר מאחוריו ורחב מלפניו (מדו׳ ד ז). ארון שהיא רחבת מלמטן ו צ ר ה מלמעלן והמת בתוכה (אהל׳ ט טו). המקדש בשוקת והטפי בתוכה, אף על פי שפיו צ ר כל שהוא, המים שבתוכה מקודשין (פרה ו ג). צלוחית שפיה צ ר טובל ומעלה כדרכו (שם יב ב). סלון שהוא צ ר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל (מקוא׳ ד ג). כלי שהוא צ ר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו טהור עד שיטנו על צדו (שם י ח). ולא יעשה את המחק עבה מצד אחד ו צ ר מצד אחד (תוספת׳ ב״ב ה ה). השופרות הללו עקומות היו, צ ר ו ת מלמעלן ורחבות מלמטן מפני הרמאין (ירוש׳ שקל׳ ו א). טבעות עשה להן רחבות מלמטן ו צ ר ו ת מלמעלן (בשם ר׳ יוחנן, שם סוטה ט יא). — *צַר עין, רע עין, שעינו רעה בחברו, מקנא, בנגוד

---

[1]) [אמנם הצרוף צַר כֹּחֲכָה ואף הבטוי התרפית ביום צרה קשים הם, ואולי לא צדקה קריאת המסורה.]

[2]) עי׳ הערה לקמן [והערה לערך צָוָה, עמ׳ 5417.]

[3]) כך הנסחה המסורה. והנה לפי הענין נראה כי הכונה בקנאה, ולכן כבר העירו קצת החדשים כי נשתבשה כאן המלה וצ״ל מ ע ו י ן : ואולי יותר פשוט ע י ן, כמו בתו״ם צַר עַיִן. אך לפי הנסחה המסורת צריך לחנית צַר מָעוֹן כזו המשמ׳.

אל טוב עַיִן : אם סדרת תפילה לא יהא לך צ ר י עין[1]) מלמעלה אלא הכל יהו מאמצין כחך (ר׳ יוחנן, ירוש׳ תעני׳ ג ו). דלא תימא צ ר עין אנא (ר׳ ינאי, שבת קמ :). — והעַיִן צָרָה : לא שהיתה עינו צ ר ה אלא שהיה חושש לדברי חכמים (ירוש׳ פסחי׳ ד ח). גיחזי אדם גבור בתורה היה אלא שהיו בו ג׳ דברים, עין צ ר ה ופרוץ בערוה וכו׳ (שם סנה׳ י ב). שהאשה צ ר ה עיניה באורחים יותר מן האיש (רב יצחק, ב״מ פז.). שכל מי שעיניו צ ר ו ת בתלמידי חכמים בעולם הזה מתמלאות עיניו עשן לעולם הבא (ר׳ חנינא, ב״ב עה.). והיתה עינו (של נבוכדנצר) צ ר ה בממונו (מד״ר אסתר, בהלאותו). —ואמר המשורר : באתי ביום צום בית אנוש צ ר עין, ואשאלה ללחום ולחם אין (ראב״ע, באתי ביום צום, כהנא א, 13). — ועי׳ א. עַיִן, עמ׳ 4443. — ב) ש״ז, כמו מָצוֹק, מעמד צר, כמו צָרָה, Bedrängnis ; détresse ; trouble : ונבט לארץ והנה חשך צַר[2]) ואור חשך בעריפיה (ישעי׳ ה ל). צַר וּמָצוֹק מצאוני (תהל׳ קיט קמג). גם אני לא אחשך פי אדברה בְּצַר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז יא). יבעתהו צַר ומצוקה (שם יה כד). ואף הסיתך מפי צָר[3]) רחב לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן (שם לו יו). — ובתו״ם : כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל משום שנאמר[4]) ב צ ר אל יורה (רב, עירוב׳ סה :). —וכנו חכמי התלמוד בשם זה את גיהנם[5]). —ואמר המשורר : אין האהבה בפה רק עת ה צ ר יודע האוהב (ר״מ דרעי, לקו״ק, לד). מצאוהו בני גלות

---

[1]) [בבבלי (סנה׳ מד :) : צ ר י ם, עי׳ א. צַר.]

[2]) [במקום זה במקום אחר : ואל ארץ יביט והנה צָרָה וחשכה (ישע׳ ח כב). ודונש (תשובות על רסע״ג 152) פרש במשמ׳ צֹהַר ואור, והשיג עליו ראב״ע (שפת יתר, סי׳ קמא) ואמר : ואינו כ״א כמשפטו והטעם ואויב יראה והאור שחשך בהריסת המדינה ראה מעוף צוקה.]

[3]) [כלו׳ הצילך מפי הַצָּרָה, מפי רחב מים העלולה להתפרץ עליך משמים, הואיל ואין רקיע מוצק תחתיה לעצר בה, עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב לפסוק. והמחבר בשולי ספר התנ״ך רשם על מפי צר : מֵמֵיצַר.]

[4]) [רש״י : בדקתי אחר המקרא הזה ואינו בכל הכתובים ושמא בספר בן סירא הוא, ע״כ.]

[5]) [שנאמר ואף הסיתך מפי צר, מגיהנם שפיה צר שעשנה בתוכה (חזקיה, מנח׳ לט :).]

לצור מעוז בעתות צר (רמב״ע, הרסים ח, 24). — ג) צַר לפלוני, הוא במעמד דחוק, שהאויב מציק לו וכיוצא בזה: ומדוע באתם אלי עתה כאשר צַר לכם (שפט׳ יא ז). ואיש ישראל ראו כי צַר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות (ש״א יג ו). ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צַר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי (שם כח יה). צַר לי מאד נפלה נא ביד יי׳ כי רבים רחמו וביד אדם אל אפלה (דוד, ש״ב כד יד). בכל צרתם לו[1] צָר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם (ישע׳ סג ט). חנני יי׳ כי צַר לי עששה בכעס עיני (תהל׳ לא י). כי היית משגב לי ומנוס ביום צַר לי (שם נט יז). ואל תסתר פניך מעבדך כי צַר לי מהר ענני (שם סט יח). ביום צַר לי הטה אלי אזנך (שם קב ג). ראה יי׳ כי צַר לי מעי חמרמרו (איכ׳ א כ). — צַר לו עַל פלוני, הצטער על מה שקרה לפלוני וכיוצא בזה: צַר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד (ש״ב א כו). — בַּצַּר לפלוני: בַּצַּר לך ומצאוך כל הדברים האלה (דבר׳ ד ל). כי היית מעוז לדל מעוז לאביון בַּצַּר לו (ישע׳ כה ד). בַּצַּר להם ישחרנני (הוש׳ ה יה). בַּצַּר לי אקרא יי׳ ואל אלהי אשוע (תהל׳ יח ז). אשר פצו שפתי ודבר פי בַּצַּר לי (שם סו יד). ויצעקו אל יי׳ בַּצַּר להם ממצוקותיהם יצילם (שם קז ו). וישב בַּצַּר לו על יי׳ אלהי ישראל (דה״ב יה ד). — ובַצָּר, סתם: בקראי ענני אלהי צדקי בַּצָּר הרחבת לי (תהל׳ ד ב). — ״ובמשמ׳ צֹהַר, אור, ואמר המשורר: אכתוש גאון לבי בריפות בעלי, אאיר פני נפשי כמו אור וצר (עמנו׳, מחב׳ 7, 36).

ג. **צַר**, ש״ז, — כמו צֹר: אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דרכות פרסות סוסיו כַּצַּר[2] נחשבו וגלגליו כסופה (ישע׳ ה כח). — ואמר המשורר: פני ענו ויום ערך קרב מצחו כחוזק צר (רמב״ע, הרסים ח, 24).

ד. **צָר**, ש״ז, מ״ר סמי׳ צָרֵי, — כמו ג. צָרָה, במשמ׳ קול צעקה: כי מעלת הלחות בבכי יעלה בכי כי במורד חרנים צָרֵי צעקת שבר שמעו (ירמ׳ מח ה).

[1]) כך הקרי. הכתיב לא. [ואולם עי׳ הערה לערך א. פָּנִים, עמ׳ 4991.]

[2]) [ויש גורסים כַּצֹּר, ועי׳ שם.]

ה. **״צָר**, צָר, ש״ז, — זכר מן ב. צָרָה, במשפ׳ בעל שני של האשה: כאשה תחלוף בעלה בכל עת והיא תחתיו תבקש לחמירו ואם תקח לזה לא תעמוד היא כרגע עד אשר תקח לצרו (רש״ע פלקירא, המבקש הקדמ׳).

***צִיר**, צִיר[1]), ש״ז, — רֹטֶב מלוח, של דגים כבושים או בשולים או של חגבים וכדו׳, Lake, Sülze; sauce; brine: דג טמא צירו אסור (תרומ׳ י ח). חגבים טמאין שנכבשו עם חגבים טהורים לא פסלו את צירם, העיד ר׳ צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור (שם שם ט). האלפס והקדרה שהעבירן מרותחין לא יתן לתוכן תבלין אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי, רבי יהודה אומר לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר (שבת ג ה). אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתיה ושתה ציר או מורייס פטור (יומא ח ג). דג, דגים שאיני טועם, אסור בהן וכו׳ ומותר בטרית טרופה ובציר, הנודר מן הצחנה אסור בטרית טרופה ומותר בציר[2]) ובמורייס, הנודר מטרית טרופה אסור (נ״א מותר) בציר[2]) ובמורייס (נדר׳ ו ד). הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה ורבי יהודה אוסר, אמר רבי יהודה מעשה ואסר עלי ר׳ טרפון בציר שנתבשלו עמו וכו׳ (שם שם ו). רבי ובית דינו התירו בשמן (של עובדי אלילים) ושלקות וכבשין שדרכן לתת לתוכן יין וחומץ וטרית טרופה וציר שאין בה דגה (כלבית שוטטת בו) וכו׳ (ע״ז ב ו). אלו פוסלין ולא מעלין (את המקוה) המים בין טמאים בין טהורים וכו׳ אבל שאר המשקין ומי פירות והציר והמורייס והתמד משהחמיץ פעמים מעלין ופעמים שאינם מעלין וכו׳ (מקוא׳ ז ב). הציר והחומץ והמורייס והשמן והדבש מותרין משום גילוי ור׳ שמעון אוסר, אמר ר׳ שמעון אני ראיתי נחש ששתה ציר בצידן, אמרו לו אין

[1]) [בארמ׳ צירא: הדין צירא מורייסא עד שלא יצליל שרי, מדהוא צליל אסור (ירוש׳ תרומ׳ ח ג). לא נתברר מקור המלה, ואף היו שחשבוה לשאולת סרומ׳, ואינו מסתבר.]

[2]) [בַּצִּיר, כך מנקד בקטע כ״י משני מנק׳ גני׳ ביה״מ שבטר. וחשוה פורת, לשון חכמים, 94.]

מביאין ראיה מן השוטים (תוספת׳ תרומ׳ ז יב). המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר הרי זה נותן לו שכרו כפועל בטל דברי ר׳ מאיר, ר׳ יהודה אומר אפילו טיבל עמו פיתו ב צ י ר ואפילו אכל עמו שתי גרוגרות זה הוא שכר בטילה (שם ב״מ ד יח). איזהו צ י ר שיש בו דגה, כל שכילכית אחת או שתי כולכיות משוטטות בתוכו (שם ע״ז ד יח). טמאים, לאסור צ י ר ן ורוטבן ואת הקיפה שלהם (ספרא ויק, שמיני פרק ד). על דעתיה דרבי יהודה מלח כ צ י ר, יין כחומץ (ירוש׳ מעשרו׳ א ו). בו ביום גזרו על פיתן ועל גבינתן ועל יינן ועל חומצן ועל צ י ר ן ועל מורייסן וכו׳ (ר״ש בן יוחי, שם שבת א ה). דג שסחטו אם לגופו פטור, אם להוציא צ י ר הרי זה חייב ואפילו תימר דר״ש היא ברם כרבנן מכל מקום הרי סחט ומכל מקום הרי הוציא צ י ר [1]) (ר׳ חייה בשם ר׳ יוחנן, שם ביצה א ג). רשאין פועלין לטבל פיתם ב צ י ר כדי שיאכלו ענבים הרבה (ב״מ פט.). שאני צ י ר דזיעה בעלמא היא (חול׳ לט:). צ י ר שעל גבי ירק מצטרף לככותבת ביום הכפורים (ר״ל, שם קכ.) הלוקח צ י ר מעם הארץ משיקו במים וטהור (הוא בשם ר׳ יהודה הנשיא, בכורות כג.). — ובסהמ״א: אם הגעיל הרבה כלים ביורה עד שמרוב פליטת הכלים נעשו המים כ צ י ר אין להגעיל עוד באותן המים (הלבוש או״ח תנב ז). — ״וציר בעינים: החושש בעיניו והוא שיהיה בשתיהם או באחת מהם צ י ר או שהיו דמעות שותתות מהן מרוב הכאב וכו׳ הרי זה בכלל חולים שיש בהן סכנה ומחללין עליו את השבת וכו׳ (רמב״ם, שבת ב ד). [2])

צֹר [3]), ש״ז, מ״ר צֻרִים—אבן קשה, חדה, שאפשר לחתך בה ושמוציאים ממנה אש בהקשה, Kiesel; caillou, pebble; (silex) [1]): ותקח צפורה צֹר ותכרת את ערלת בנה (שמות ד כה). ויעש לו יהושע חרבות צֻרִים וימל את בני ישראל (יהוש׳ ה ג). כשמיר חזק מִצֹּר נתתי מצחך (יחזק׳ ג ט).—ובמדר׳: כשהיתה אחת מהם יולדת ביום היתה אומרת לבנה צא והבא לי צ ו ר לחתוך טבורך (ר׳ לוי, מד״ר ברא׳ ל ו).—ובסהמ״א: כי לא לב האדם מ צ ו ר שלא ידאב על מפלת אבותיו (יוסיפון, גינצבורג, שיג). — ואמר המשורר: אמרו לכל חכם נגדו תעודה צור, כי הוא כמו אודם פטדה ואתה צ ו ר (רמב״ע, תרשיש, 25). — ואמר המליץ: צ ו ר (שיפער שטיין) הוא מן חמר אשר התקשה, מראהו שחרחרת ובו יכסו גגות הבתים ומגדלות (ליכדא, כלשית למודים א ח, לג.).

א. **צרב** [2]), ממנו צָרַב, צָרָב, ״צָרֶב, צָרֶבֶת, ״צָרְבִּתִי, ״צְרִיבָה.

צָרַב, קל לא נמצא במקרא.

—נפע׳, נִצְרְבוּ, נִצְרַב דָּבָר בשלהבת, נחרך, נשרף, versengt werden; être brûlé; to be scorched: ואמרת ליער הנגב שמע דבר יי׳ כה אמר אדני יי׳ הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש לא הכבה להבת שלהבת וְנִצְרְבוּ בה כל פנים (יחזק׳ כא ג). — ואמר הפיטן: לאש קפצו ו נ צ ר ב ו בה צרבת מתי כהנים והם שמונים (שלי קינה, שחרי׳ ת״ב, ספרד׳).—ואמר המשורר: שובה בעם נ צ ר ב צרוב תשובה ומנחת שי לערוב (רמב״ע, דיואן רלד, בודלי׳). נתנני שבי, בפרך ירד בי, ולא נעתר לאח קרביו נ צ ר ב ו (ר״י הלוי, שני אדס, מעה״ש 90).

—קל, בינ׳ פעו׳, *צָרוּב, — הדבר שֶׁנִּצְרַב: צרבת, שיהא מקומה צ ר ו ב ושיהא תקומה ניכר (ספרא ויק, תזריע, נגעים פרשה ד).—ואמר הפיטן: צ ר ו ב ה וכל אבר

---

[1]) בשרידי הירושלמי מן הגניזה (גינצבורג, 162) מְנֻקד בצירה תחת ה„צ": צֵיר. ושם (ע׳ 164) נשנה אותו הענין וכתוב „צר", חסר יוד.]

[2]) [בכתאב אלבאפי לתנחום ירושלמי (ערך ליר) כתוב: אם יש בעינו צ י ר או קדח, רטובה מאלחה לד׳אעת כמא פי אלרמד ושבהה ויסמא איצ׳א אלרמצ׳ אלד׳י יעקד מן הד׳ה אלרטובה אלתי תסיל ותכ׳רג, ע״כ. ובעברי׳: רטב מלוח צורב כמו בזוב העין וכדו׳ ונקראת כך אף כוית העין הנולדת מן הרטב הזה הזב ויוצא. ותנחום מקשר מלת ציר שהרמב״ם משתמש בה עם צ י ר ן (עי׳ שם), אך אין ציר במשמ׳ זו בתו״ם.]

[3]) בערבי׳ ט׳ר [a]).

[a]) ظر

[1]) [והיו שבארו במשמ׳ ברזל קשה, פלדה, ואלה דברי הגאון: בראש חודו של סכין ושל מקדח ושל אזמיל נותנין ברזל טוב ששמו צ ר בלשון קודש ופולד בטיית (פרוש הגאונים, כלים יג ד, ומענין זה בערוך ערך מסם).]

[2]) לפי דעת פּרת, כמו ערבי׳ צ׳רם [a]), וארמ׳ צמר, ובעברי׳ בעצמה שרף וגם בער, ובארמ׳ צרב: והיה לבער, לצרבא.

[b]) ضرم

בי נפרק, קמוטה בכף צר שן עלי חרק (ר׳ שמואל הסליחי, שיר השירים, גנזי שכטר ג, 60). מה אמולה לבחך, מה טריה מכתך, מה אנושה מחלתך, מה צרובה מכותך, אין חובש לשברך (רסע״ג, שוזי נפשי, סדור תימני). לכן עצור כאש ולהבה בעצמותי צרובה, אוי לנפשי העצובה (רבש״ע אליך נפשי, סו״ת סוס יאיר אחרי סי׳ רל״ח, דף לה.). — ואמר המשורר: ולחיי ברשפיהם צרובות בהמס גזרי הלבבות (ר״י חריזי, תחכי עז, 159). ולו פגעו בנות שירי בנות עש עזבום שם באור אשם צרובות (שם שם, 164). הלמני בכל מיני תלאות ורוחי מעשותו בי רעועה, צרובה היא ונומתי נדודה וכו׳ (אלעזר הבבלי, בפני כסנפש, גנזי שכטר ג, 231). — ובמשמ׳ שרף ואכל את החלק החולה שבמכה: לתכלית זו השתמשו הרופאים עד כה בתרופות רבות ושונות העלולות לעֹרער את הפה ואת הלוע ולמשוח (pinseln) ולצרוב (beizen) את קליפות הדיפתיריה (י. טוניס, הדיפתיריה, 29).

—פע׳, צֹרַב, — שׂרַף, חרַךְ: והחפיץ בלבי להבה ושלהבת פנים מצרבת כי מלאתי מלים (רמב״ן, מכתב לרבני צרפת, אגרות המורה, אגרת טו). — ואמר הפיטן: על כן אמרתי שעו מני אמרר בבכי דמעתי על לחיי לצרב (קלונימוס בן יהודה, מי יתן ראשי מים, קינ׳ ת״ב).

—פע׳, צֹרַב, —כמו נִפע׳, ואמר הפיטן: זכור עריץ בעמונים נחבא, פרץ כרמי עין נדי כהובא, צרבו איש באחיו בחרב להובה (כ״א קליר, זכור איש, קרוב׳ שבת זכור).

—התפ׳, הִצְטָרֵב, — כמו נִפע׳: היתר נכון שיתחיל ליצק על השסוע שמן ורדים פושר ויתחבר בין שני קצוות החבורה ויתפרק אם יצטרבו (קאנון ד ה ג ח).

צָרָב [1], ת״ז, לנק׳ צָרֶבֶת, צָרֶבֶת, — אֵשׁ צָרֶבֶת, בֹּעֶרֶת, שׂרֶפֶת, brennend; brûlant; burning: איש בליעל כרה רעה ועל שפתיו כאש צָרֶבֶת (משלי יו כז).

צֹרֶב, ש״ז, —פעֻלת הַצּוֹרֵב ושורף, ואמר הפיטן: לישיש ונער, צרב בם אל יסער טרם בעילת שער (אנא שועינו תערב, פיוט לנעילה, מחקרים לזכר ליבלה מילר, 114).

---

[1] [עפ״י גַּנָּב, חָרָשׁ וכדו׳.]

צֹוֹרֵב [1], ש״ז, — נער, תלמיד: ואבנה לי נוה שאנן להתבודד בחדרי להלביש את עצמי בשמלי׳ חדש׳ לכסוי מערומי וכו׳ ומערומת כל רב וצורב אשר בגילי החושק שלא ילך ערום בלי לבוש (לבוש, או״ח, הקד׳, ג.). ושום רב או צורב לא יתעסק בקידושין שלו הן לבניו הן לבנותיו (פנקס קראקא שנת שמח, אוה״ם ד, 584). — ואמר הפיטן: קיץ למזבח הם בני בי רב, קרבן העם לכפר תלמיד עם צוֹרֵב (דוד ביר׳ שלמה, אלהים אל דמי, קליח׳ מוס׳ יוה״כ).

צרבה, עי׳ צָרֶבֶת.

צָרֶבֶת [2], ש״נ, — כמו צַלֶּקֶת, מה שעולה על העור אחרי שנרפאה המכה, scar; cicatrice; Narbe: ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה צָרֶבֶת השחין הוא (ויקר׳ יג כג). ואם תחתיה תעמד הבהרת לא פשתה בעור והוא כהה וכו׳ כי צָרֶבֶת המכוה הוא (שם שם כח). — ובתו״מ: חזר הראש והזקן ונקרחו, השחין והמחיה והקדח ונעשו צרבת[3] הרי אלו מטמאין בנגעים ואינן מצטרפין בנגעים וכו׳ (נגע׳ ו ח). השחין והמחיה והקדח עד שלא נעשו צרבת[3] ונעשו צרבת[3] וחיו ר״א בן יעקב מטמא שתחלתן וסופן טמא (שם ז א). עשו קרום כקליפת השום זו היא צרבת השחין האמורה בתורה, חזרו וחיו אע״פ שמקומן צלקת נדונין כעור הבשר (שם ט ג). מי שעלתה לתוך ידו בהרת כסלע ומקומה צרבת שחין (שם כס ג). צרבת שיהא מקומה צרוב ושיהא

---

[1] [בסהס״א נוצרה מלה זו עפ״י השמוש בארמי׳ שבתו״מ: צורבא מרבנן. ואולם המלה היתה אף בעבר׳ הקדומה כעדות לוח הקרבנות הכנעני אשר בו בא צרב במשמ׳ עֹפֶר וכדו׳: באמר אם בגדא אם בצרב איל (סלוסץ, אוצר הכתבות הפניקיות, עמ׳ 144, שורה 9), כלו׳ בכבש או בגדי או בעפר אַיָּל (?), ואולי מקור המלה בצבע הָאַיָּל החום, מלשון אש צרבת.]

[2] [כנראה זאת היא צורת המלה אף בנפרד, על משקל בַּהֶרֶת, צַלֶּקֶת, קָרַחַת וכדו׳, ואמנם בתו״מ במקום זה כנ״א תכופות הצורה צרבה, אך כנראה אינה אלא טעות, ואולי אף הַשפעה מן צורבא מרבנן. ועי׳ צֹרֶב, הערה.]

[3] [במדב״מ ובהוצ׳ דרנבורג (ואף בפרוש הרמב״ם שם בגוף הערבי): צרבה, ובתוספתי (נגע׳ ב יד; ג י): צורבה.]

מקומה ניכר (ספרא ויס, תזריע, פרשת נגעים פרשה ז). —ובסהס"א כמו כּוִיָּה: ולכן ראוי שיהיה הכויה בברזל חזק הלבון עד שיפעל צ ר ב ת עמקה עבה (קאנון ד ד ג יז). ובלהבי צ ר ב ת האנחות המרתיחות ושלהבת תיגונות הקודחות (ר"י חריזי, תחכ' יד, 151). שמשלח מדנים לחרחר ריב ולחמטו להדליק צ ר ב ת מכות אש (ר"י בן כמיאלט, פי' משלי ו יד). —ואמר הפיטן: לאש קפצו ונצרבו בה צ ר ב ת, מתי כהנים והם שמונים (סלי קינה, סחרי ת"ב, ספרד').

***צָרַבְתִּי**, צרבתיי, ת"ז, — שיך לצרבת, שיש בו מתכונת הצרבת: ואותות מה שיהיה סן השחינים אותות שנזכרו בשער שחיני הריאה מרקיקה צ ר ב ת י ו ת (קאנון ג י ג א).

***צרד** [1]), ממנו *צֵרֶד, *צָרוּד, *צָרִיד [2]).

***צָרֵד**, ת"ז, נקי צְרֵדָה, — אצבע צְרֵדָה, אצבע השופה, שאין עליה טבעות [3]): בקש (כהן גדול) להתנמנם, פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צ ר ד ת ואומרים לו, אישי כהן גדול, עמוד והפג אחת על חרצפה, ומעסיקין אותו עד שיגיע זמן חשחיטה (יומא א ז). איזו היא אצבע צ ר ד ה, זו אצבע גדולה של ימין, ומעסיקין אותו בפה ולא בנבל ולא בכינור

---

1) [עי' בהערה לערך צֵרֶד.]

2) [אין עדות לפעל צרד במקורות עבריים. צורת הפעל נצטרד המובאת מתוך ס' המליצה של ר' שלמה בן ר' שמואל (זכר, לקוטים, 64) במשמ' נקפא היא כנראה ארמית ולא עברית.

במדרש דברים רבה הוצי' ליברמן (עמ' 77) כתוב: למלך ששכר פועלים, אמ' אם אני נותן שכרן עכשיו הם אוכלין אותו והולכין לבתיהם ריקם, אלא יגלגלו עמי לשעה, ובאחרונה הן הולכין לבתיהם מ צ ו ר ד י ן, כך הרשעים נוטלין שכרן בעה"ז וכו' והצדיקים באים מ צ ו ר ד י ן, בעל מלאכתן עמהם ושכרו בידו, ע"כ. אך כנראה יש כאן ט"ס, לדעת ליברמן אולי צ"ל מצוידין, אך אולי הנכון: מ צ ו ר ר י ן, כלו' בשכרם ה צ ר ו ר בידם, כלשון הכתוב: וצרת הכסף בידך (דבר' יד כה).

מעין זה באה כנראה ט"ס בפסיקתי דרב כהנא (פיסקא אחרית דסוכות, בובר, קפס.): סגור חותם צר, אמר ר' אבא בר כהנא ורבותינו שבדרום, אחד מהם אומר סגור בל החתמות ה נ י צ ד ד י ם, וחבירו אומר סגור כל החותמות ה מ צ ר ד י ם, ע"כ, וצ"ל: ה נ י צ ר ר י ם ה מ צ ר ר י ם, לפי לשון הכתוב הנדרשת: סגור חותם צ ר.]

3) המפרשים ראו במלה צרדה ממש שם לאחת האצבעות שביד, וזאת לפי לשון התוספתא (יומא א ט): איזו היא אצבע צרדה, זו אצבע גדולה של ימין, ובבלי (שם יט:): מאי צרדא, א"ר יהודה צרתה דדא, מאי היא, גודל. אבל נראה שיש לפרש את המלים צֵרֶד, צָרוּד, צָרִיד בשמושיהן השונים לפי הוראה עקרית אחת. והנה נאמר על המנחה (פסחי' כ.): צ ר י ד של מנחות (כלומר היבש שבמנחות ש א י נ ו ב ל ו ל בשמן) מונין בו ראשון ושני או לא, ע"כ, וכן על כרשיני תרומה (מע"ש ב ד, וכן עדיות א ח): שמאי אומר יאכלו צ ר י ד, ע"כ, כלומר בלי שיוסיפו להם תבל של דבר מרטיב; ומעין זה נקרא קול השופר, שאיננו לא דק ולא עבה, ז"א שאין בו תבל נעימה, צ ר ו ד: היה קולו דק או עבה או צ ר ו ד כשר שכל הקולות כשירין בשופר (ר"ה כז:), ופרש רש"י גם כאן לשון יבש, אך בעקר צרוד, צריד הוא לשון חשוף וגרוד בלי תוספת ת ב ל — בין במאכלים ובין בנעימת קול השופר, כי כך דברו על השירח כתמונת התבשיל: כדי לתן ת ב ל בנעימה וכדו'.

וכן א צ ב ע צ ר ד ה היא אצבע חשופה וריקה בעקר, ואפשר להבין זאת א) במשמ' אצבע שהיא בדרך כלל חשופה מ ט ב ע ו ת, — ואיזו היא זאת, האצבע הגדולה שביד ימין (כתשובת התוספתא), ובמשמ' זו שמשה חמלה אף בשעור ארך. —ב) במשמ' אצבע צרדה, חשופה, בנגון בכלי מיתר. כי כך דרך הפורטים בכלי מיתר לציד אצבע אחת, האגודל, בטבעת בעלת דרבן, ובו ולא באצבע הצרדה, גורף המנגן במיתרים. וגם כאן יש מקום לשאול: איזו היא אצבע צרדה. הואיל ורק אצבע אחת ביד ימין איננה צרדה, חשופה. —ג), ופרוש זה נראה ביותר, מכין היו לא באצבע מזוינת באיזה כלי שהוא, שיוסיף תבל בנעימה, אלא באצבע חשופה וריקה; ולאו דוקא באצבע אחת בלבד, אלא במובן כולל: באצבעות צרדות וחשופות היו פרחי כהונה מכים, ואז אפשר לפרש שהיו מכים ומקישים אצבע על אצבע, ובזה השמעת הקול. ואמנם פרוש טבעי זה אינו לפי באורי האמוראים ואף לא לפי התוספת' הרואה כאן אצבע אחת בלבד, אך נראה משאלות הדורות המאחרים, שכבר לא הבינו את הביטוי הקדום כראוי.

אם צדק פרוש זה, המלים צֵרֶד, צָרוּד, צָרִיד, שלשתן בעקר מתפרשות במשמ' חָשֵׂף, גָּרֵד, ואולי יש קרבה בין השרש צ ר ד במשמ' זו אל ג ר ד (השוה צחק — גחך בארמ'), וגם את שם המקום צרדה יש לבאר כמקום ארץ חשופה, גרודה ויבשה, וצ"ע.]

וכו' (תוספת' שם א ע). רב חונה אמר באצבע צרדה בפה, ור' יוחנן אמר באצבע צרדה ביה, מתניתא פליגא על ר' יוחנן בפה לא בנבל ולא בכינור, פתר לה נעימה הנאמרת באצבע צרדה אוסרה בפה לא בנבל ולא בכנור (ירוש' שם א ו). — וכמדת ארך: גרדומי רצועות כשירות וכו' וכמה שיעורייהו, אמר רמי בר חמא אמר ר"ל עד אצבע צרדה (מנח' לה:). ושעור רצועה של יד אמר ר"ל עד אצבע צרדה ומאי צרדה אמצעית (מדרש ילמדנו הובא בערוך ערך צרדה, וכן תנחומא בא יד). — ובסהמ"א: שכן מנהג הערביים כשמסלתין הסלת יש להן באצבעות צרדות טבעות ומכין הנפה בהן מכאן ומכאן ויורד הקמח (ערוך ערך טרס).—ואמר הפיטן [1]: נטה לנום שנתו יפרידו בנעימת אצבע צרדה בפה ולא בכנור (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רע). שיר ישורדו לו פרחי דוכן, בפה וחך ערב ונעימות צרדה (הוא, אתה כוננת, מחז' איטל' ב, ריז.). וכל הררי קדם באצבעו שקלו, וגבעות עולם תמך בהוד אגדלו, גיא וכל עפרה בצרדה הכילו (ר"א קליר, אז ראית, סלוק סקל'). בלקח טוב לא נמר עיניו מרדם יפקח, לנועם צרדה וקול זמר רוגנים ילמדו לקח (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודה, סדור רסע"ג, רסד). מהוכמים נצח ישביעוהו מלשנות דת בפצח, נעימות צרדה יסובבהו נעימות בימינך נצח (ר"י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קבץ מע"י גאו', 22). ויעוררוהו משוררים מכי צרדה, ויופג במדרש וכתבי תעודה (משלם בן קלונימוס, אמונתך כפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud. 128). ע"ל (עד לא) באו מכי צרדת אצבע אז תורמי דשן השכימו לפיים (רסג"ג, קטע מעבודה שם 137). נוגנים צרדה באצבע היכו, נוכח ריצפה משכוהו ובחדר הילכו (קטע מעבודה, שם 175). בידדו שינת מסיבו, צרדה בקשבו (קטע מעבודה, שם 178). סבבוהו פרחי לויה, באצבע צרדה יכו נגדו (ראב"ע, אזכירה, עבודה, אגר 233). מהצרים באים עמוד לו אצל, צרדה מקיש לשמע צלצל (מאיר ברבי יצחק, תפלה תקה, סליח' ער"ס). והרצועות יהיו צבועות שחרות למשה הלכה, רצועת יד קשורה עד אצבע צרדה ארכה (יהודה, ידיד עליון, אהבה עקב).—ואמר המשורר: והוא הראש כמו שם ראש לשבטו אשר יועד כמו אצבע צרדה, והוא הראש כמו עלמות למו בן אשר יהגו בשירי העבודה (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 85). ונפשי נפלה עיסתה בקרב סרידה, ואנשי מדין הכוני באצבע צרידה (עזרא הבבלי, הקד', תוכח' מוסר, ג.).

1) [גם בשמוש כש"ע צרדה או צרדה, צרדה במקום אצבע צרדה.]

א. **צָרָה**, ש"נ, סמי' צָרַת, כנ' צָרָתִי, צָרָתוֹ, צָרָתָם, צָרַתְכֶם, ר"ר צָרוֹת, כנ' צָרוֹתָיו, צָרֹתֵינוּ [1]), — א) דָּבָר רע מאד שֶׁבָּא על אדם, מקרה רע מאד שֶׁקָּרָהוּ, אם מכאוב גופני, או אויב, חרבן, וכיוצא בזה מהרעות הבאות על האדם, על עם, על ארץ, Drangsal; malheur; distress: ואעשה שם מזבח לאל הענה אתי ביום צָרָתִי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי (ברא' לה ג). וחרה אפי בו וכו' ומצאהו רעות רבות וְצָרוֹת ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דבר' לא יז). לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם המה יושיעו לכם בעת צָרַתְכֶם (שפט' י יד). ואתם היום מאסתם את אלהיכם אשר הוא מושיע לכם מכל רעותיכם וְצָרֹתֵיכֶם (שמואל, ש"א י יט). כן תגדל נפשי בעיני יי' ויצלני מכל צָרָה (דוד, שם כו כד). חי יי' אשר פדה את נפשי מכל צָרָה (הוא, ש"ב ד ט; מ"א א כט). יום צָרָה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד משבר וכח אין ללדה (חזקיהו, מ"ב יט ג). ואל ארץ יביט והנה צָרָה וחשכה מעוף צוקה [2]) ואפלה מנדח (ישע' ח כב). בארץ צָרָה וצוקה לביא וליש (שם ל ו). היה זרעם[3]) לבקרים אף ישועתנו בעת צָרָה (שם לג ב). אף יצעק אליו (אל פסלו) ולא יענה מִצָּרָתוֹ לא יושיענו (שם מו ז). בכל צָרָתָם לא [4]) צר (שם סג ט). כי נשכחו הַצָּרוֹת הראשנות וכי נסתרו מעיני (שם סה טז). שמענו את שמעו רפו ידינו צָרָה [5]) החזקתנו חיל כיולדה (ירמ' ו כד). מקוה ישראל מושיעו בעת צָרָה (שם יד ח). אם לוא הפגעתי בך בעת רעה ובעת צָרָה את האיב (שם טו יא). יי' עזי ומעזי ומנוסי

1) [ועי' גם צָרָתָה.]

2) [עי' צוּקָה הערה.] 3) סברי זרועֵנו.

4) לו קרי. [וגרסת השבעים: ואהי להם מושיע בכל צרתם; לא צִר ומלאך, פניו הושיעם וכו'.]

5) במשמ' מכאובים. [ועי' ב. צָרָה, הערה.]

ביום צרה (שם יז יט). ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע (שם ל ז). צרה[1]) וחבלים אחזתה כיולדה (שם מט כד). ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל פיך ביום צרה (עבד' א יב). קראתי מצרה לי אל יי' ויענני (יונ' ב ג). טוב יי' למעוז[2]) ביום צרה וכו' לא תקום פעמים צרה (נחו' א ז–ט). אשר אנוח ליום צרה (חבק' ג טז). יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל (צפנ' א טו). ועבר בים צ.ה[3]) והכה בים גלים (זכר' י יא). ויהי יי' משגב לדך משגב לעתות בצרה[4]) (תהל' ט י). למה יי' תעמד ברחוק תעלים לעתות בצרה[4]) (שם י א). יענך יי' ביום צרה (שם כ ב). אל תרחק ממני כי צרה קרובה (שם כב יב). פדה אלהים את ישראל מכל צרותיו (שם שם כב). זה עני קרא ויי' שמע ומכל צרותיו הושיעו (שם לד ז). צעקו ויי' שמע ומכל צרותם הצילם (שם שם יח). אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד (שם מו ב). אשר הראיתנו צרות רבות ורעות תשוב תחיינו (שם עא כ). ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (שם עח מט). בצרה קראת ואחלצך (שם פא ח). יקראנו ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו (שם צא טו). אם אלך בקרב צרה תחיני (שם קלח ז). אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד (שם קמב ג). בצדקתך תוציא מצרה נפשי (שם קמג יא). גם אני באידכם אשחק וכו' בבא עליכם צרה וצוקה (משלי א כו–כז). צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (שם יא ח). בכל עת אהב הרע ואח לצרה יולד (שם יז יז). שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו (שם כא כג). התרפית ביום צרה צר כחכה (שם כד י). שן רעה ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה (שם כה יט). בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע ברעב פדך ממות ובמלחמה מידי חרב בשוט לשון תחבא ולא תירא משד כי יבוא וכו' (איוב ה יט–כא). הצעקתו ישמע אל כי תבוא עליו צרה (שם כז ט). והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא (דני' יב א). הנה אנחנו היום עבדים וכו' ועל גויתנו משלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדלה אנחנו (נחמ' ט לו–לז). ונזעק אליך מצרתינו ותשמע ותושיע (דהי"ב כ ט). — צרת נפש: אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו (ברא' מ"ב כא). אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי (תהל' לא ח). — צרת לבב: צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני (שם כה יז). —ואמר בן סירא: צדקת אב לא תמחת ותמור חטאת היא תנטע, ביום צרה תזכר לך כחם על כפור להשבית עוניך (ב"ס גני' ג יח). ואקרא יי' אבי אתה אלי וגבור ישעי אל תרפני ביום צרת ביום שואה ומשואה וכו' ויפדני מכל רע וימלטני ביום צרה (שם נא י יב). — ובתו"ם: מי שענה את יונה ממעי הדגה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' העונה בעת צרה (תעני' ב ד). על כל צרה שלא תבא על הציבור מתריעין חוץ מרוב גשמים (שם ג ח). ושמא תאמרו מה לנו ולצרה הזאת, והלא כבר נאמר והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד וכו' (סנהד' ד ה). צרות האחרונות משכחות את הראשונות (תוספת' ברכ' א יג). לאחד שעשה לחבירו צרות הרבה, באחרונה הוסיף לו צרה אחת וכו' (רבי, ספרי דבר' א). למלך שיצא הוא וחיילותיו למדבר, הניחוהו חיילותיו במקום הצרות ובמקום הגייסות ובמקום ליסטות והלכו להם וכו' (שם שם טיג). ובתוהו ילל ישימון, במקום הצרות, במקום הגייסות, במקום ליסטות (שם שם). בשר ודם יש לו פטרון, אם באת לו עת צרת אינו נכנס אצלו פתאום וכו' אבל הקב"ה אינו כן, אם באת על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח וכו' (ר' יודן, ירוש' ברכ' ט א). א"ל הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות, אמר לפניו, רבונו של עולם, דיה לצרה בשעתה (בבלי שם ט:). מי כתב מגילת תענית, אמרו, חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות (ת"כ, שבת יג:). בעון נבלות פה

1) [ועי, ב. צרה, הערה.]

2) סבר' ומעוז.

3) [יש מתקנים: צרה, ואחרים מצרים.]

4) [והיו שבארו מ"ה זו משרש בצר, וכן הביאה המחבר גם בערך בצרה, ואלה דברי דונש (תשו' על רס"ג 9): ועוד פירש תעלים לעתות בצרה מלשון צרה, עשה הבי' טפילה והוא מיסוד המילה כמו על דברי הבצרות וכשנת בצרת שהם כלם לשון בצרות.]

צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות (שם לג.). אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל (ר' יוסי בן אליסע, שם קלט.). והלל זה מי אמרו, נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן (רב יהודה בשם שמואל, פסח' קיז.). רצו מתענין, רצו אין מתענין, אי הכי ט"ב נמי, אמר רב פפא שאני ט' באב הואיל והוכפלו בו צרות דאמר מר בט' באב חרב הבית בראשונה ובשנייה נלכדה ביתר ונחרשה העיר (ר"ה יח:). כשמת רשב"ג עלה גובאי ורבו צרות, כשמת רבי הוכפלו צרות (ת"ר, סוטה מט:). היערוך שועך לא בצר, א"ר אלעזר לעולם יקדים אדם תפילה לצרה וכו' (סנה' מד:). דור שבן דוד בא ת"ח מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות (ר' יוחנן, שם לז.). אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר כי יבא כנהר צר וכו' ובא לציון גואל (הוא, שם לח.). ויוצר רוח אדם בקרבו, מלמד שנפשו של אדם צרורה בקרבו, אלמלא כן כיון שהיתה הצרה באה עליו היה שומטה ומשליכה (ר' חנינא בר אידא, מד"ר ברא' יד). אין לך צרה באה לאדם שאין לאחרים בה ריוח (ר' לוי, שם שם לח). גו אחד שאל את ריב"ק, כתיב בתורתכם אחרי רבים להטות אנו מרובים מכם, מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז, א"ל יש לך בנים, א"ל הזכרתני צרתי, א"ל למה' אמר, הרבה בנים יש לי, בשעה שהן יושבין על שולחני זה מברך לאלהי פלוני וזה מברך לאלהי פלוני ואינם עומדים משם עד שמפצעין את מוחן אלו את אלו וכו' (ר' אלעזר, שם ויקר' ד). והם (האדומים) מתלוצצים בכל יום על ישראל על הצרות הבאות עליהם (שם במדי' יח). מהו בצר לך, א"ר יוחנן בשם ר' עקיבא, כל צרה שהיא של יחיד צרה, וכל צרה שאינה של יחיד אינה צרה, ד"א בצר לך, ר' יוחנן דידיה אמר כל צרה שישראל ואומות העולם שותפין בה צרה וכל צרה של ישראל עצמן אינה צרה, דרש רבי יוחנן, כגון צרתן בשושן הבירה שלא היתה אלא לישראל וכו' ד"א א"ר אלעזר כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא מתוך צרה וכו' דכתיב בצר לך, הרי מתוך צרה (שם דברי' ג). אין אדם שליט בנפשו לכלות אותה, למה שבללה הקב"ה בכל הגוף, שאילו בללה הקב"ה באבר אחד כשהי' מגיע לאדם צרה היה חותך אותו אבר ומת (ר' אליעזר בן יעקב, שם שם ט). אמר יעקב אבינו קשה עלי מיתתה של רחל מכל הצרות הבאות עלי (ר' יוחנן, שם רות ב, וימת אלימלך). כותל קשה אדם מתגאה וסותרו, אדם קשה וצרה מחלחלתו, צרה קשה והיין מתגאה ומשכחה (ר' יהודה, שם קהל' פרשה ב, ומולא אני). כי אפפוני חבלי מות, מהו אפפוני, הגיעו הצרות עד פה, דבר אחר הגיעו הצרות עד האף (מדרש תהלים יח י). היתה לי דמעתי לחם, מיכן אתה למד שהצרה משבעה את האדם ואינו מבקש לאכול (שם מב ג). —ובפהם"א: הנה יי' בוקק הארץ ובולקה, הרי נבואה זו פורענות לישראל לפי שניבא להם נחמה זו והם עתידים לראות לפניה צרה רבה (רס"י, ישע' כד א). —*ראה אדם שצרתו צרה [1]: כיון שראה (מנשה) שצרתו צרה לא הניח עבודה זרה בעולם שלא הזכירה (ר' לוי, ירוש' סנה' י ב). וכיון שראה (ר' לוי בר סוסי) שצרתו צרה השכים בבקר והלך לו אצל רבינו (מד"ר ברא' פא). הולכין (אומות העולם) אצל ע"ז שלהן ואינה עונה אותן והן רואין צרתן צרה ובאין להן אצלך (שם דברי' ב). מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול, נטלה הרוח והוליכה למקום שאין בו מים מהלכין, כשראו צרתן צרה אמר באו ונשתתיפינון באיצטרכיא שלנו וכו' (שם קהל' פרשה תליתאה, שלא למתך). — *צָרַת מחר: אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום (בן סירא, יבמ' סג:). — ואמר הפיטן: מה תאלה ותצר צרת מחר (ילחק לבן גיאת, את מחזה, סעס"ם 25).—ובפתגם: צרת רבים נחמת שוטים (פלא יועץ, ויו, ט) [2]. צרת רבים חצי נחמה, שגור בפי העם. [3]) — *צָרוֹת צְרוּרוֹת, במשמ' צרות רבות וקשות, עי' ב. צָרַר.

---

[1]) [כנראה אין לבטא בעקר שצָרָתוֹ (כש"ע) צָרָה, במשמ' שצרתו צרה ממש, אלא כפעל: שצָרָתוֹ צרה, כלו' שצררתו והֵצֵרָה לו צרה, ועי' ב. צָרַר.]

[2]) [ועי' צַעַר, הערות.]

[3]) [ובס' מלאכת מחשבת לר' משה חפץ (תרי"ס, 166): כאלו היא צרה הבאה לרבים וכו' ותהיה בעיניו חצי נחמה.]

ב. צָרָה [1], ש"נ, —קול מר צרח בחוקה, Gekreische; cris stridents; scream: כי קול כחולה שמעתי צָרָה [2] כמבכירה קול בת ציון תתיפח תפרש כפיה אוי נא לי כי עיפה נפשי להרגים (ירמ' ד לא).

ג. צָרָה [3], ש"נ, מ"ר צָרוֹת, —שתי נשים נשואות לבעל אחד כל אחת מהן היא צָרַת חברתה, Mitweib; co-épouse; rival wife: ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים וכו' וכעסתה צָרָתָהּ גם כעס בעבור הרעמה (ש"א א ב–ו). — ואמר בן סירא: אל תועץ עם חמיך ומסקנא העלים סוד עם אשה על צרתה ומזר על מלחמתו (ב"ס גני' לז י–יא). — ובתו"מ: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם (יבמ' א א). האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתיבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה (שם טז א). אילו ביקש לבעול את הצרה עד שלא כנס שמא אינו מותר בה בתחילה (ר' יודן, ירוש' שם ג א). חשודה היא לעשות כמה חללים כדי לעשות בני צרתה ממזרים (ר' בא בר זימנא, שם שם טז א). עלבון אמו תבע (ראובן), אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי (רבי שמעון בן אלעזר, שבת נה:). ואמר רחמנא לא תקח ואין לי אלא היא, צרתה מנין, ת"ל לצרור (יבמ' ג:). אין שבחה של מטרונא בשעה שמתקלסת מקרובותיה אלא בשעה שמתקלסת מצרותיה (ר' חייא בר אבא, מד"ר דבר' ג). ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבוש' ולהרפי' ואת' מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודה זרה שאין בה ממש (רבי על אבא, שם איכ' פתיח'). — ואמר המשורר: שמאלו לבשה קנאה למתן ימינו עד חשבתימו כצרות (רמב"ע, תרשיש א, 24).

ד. ˙צָרָה, ש"נ, —כמו צָרוֹת, ואמר המליץ: לא יערב לכילי כל אבל ומצרת [1] עינו ירוזה (ב"ז, ב"ם יד י).

ה. ˙צָרָה, ש"י, בינ' פעו' צָרוּי, —מבטא ומנקד בצירה: תבל בשני צרויים, אבל תבל שהוא בלשון תועבה הוא בשש נקודות (ר"א בחור, כמוקים לשרשי רד"ק, תבל).

ו. ˙צָרָה, קל לא נמצא

— הפע', ˙הִצְרִי, — שם צֳרִי על הפצע לרפאו, ואמר הפיטן: זור והצרי וחבוש ועטר (רסע"ג, אגמי מוגרים, סדור רסע"ג, ח).

צרו, עי' צדו.

*צָרוֹב, ש"ז, מ"ר צָרוֹבִין, — צורף זהב וכסף: הצרובין והסרוקין [2] והנקורות וכו' אין מעמידים מהם לא מלך ולא כהן גדול (קדוש' עו.).

*צָרוֹד, ש"ז, —קול צָרוּד, קול חשוף נעימה, כהה, קול לחישה [3]: היה קולו דק או עבה או צרוד [4] כשר, שכל הקולות כשירין בשופר (ר"ה כז:).

˙צָרוּךְ, ת"ז, —כמו נִצְרָךְ, עני ואביון, arm, bedürftig; pauvre; poor, ואמר המשורר: חסדי השר הגדול לכל משוכים, ואל מעינו יאתיו כל מסכינים וצרוכים (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ג, יעקב מן, 54).

---

[1] מן צרר, בערבי צרר a), (שממנו צְרָצַר) ועי' לקמן.

[2] ראו במלה זו כל הקדמו' והחדשים המלה א. צָרָה, במשמ' מכאוב ורעה גדולה. אך ההקבלה אל חציו הראשון של פסוק זה קול כחולה שמעתי מעיד כי הכונה בצרה כמו בן קול זעקה, ובאמת בלשון ערב' משמש שרש צרר a) גם במשמ' קול זעקת: קאל אלזג'אג' אלצַרָה אשד אלציאת חכוג פי אלמאיר זאלאנשאנ וע'ירהמא, ע"כ, — ובעברי: אמר אלזג'אג' צַרָה היא החוקה שבוזעקות אצל העופות ובני אדם זולתם.

[3] בערבי' צַ'רָה b) במשמ' זו. [והיו שפרשו תולה צרה כאן בלשון אשה שתחיל בצירי לדה.]

a) صرر b) ضرّة

---

[1] [כנראה על משקל לב יודע מָרַת נפשו (משלי יד י).]

[2] [כך גרסת הערוך בערך סרק ובערך צרב, אולם בנסחות ספרינו כתוב הצורפים והסריקים.]

[3] [עי' צָרַד, הערה.]

[4] [כך גרסת הערוך, ובדפוסים צָרוּר, ועי' ערך זה. ונוהגים לאמר היום קול צרוד, אדם צרוד, במשמ' heiser; enroué; hoarse, וגזרו מזה אף צָרְדָה, צֵרוּד, צְרִידוּת, במשמ' תכונת הַצָרוּד, הִצְטָרֵד, הִצְטָרְדוּת וכדו'.]

צָרוּעַ, ת"ז, — שיש בו נגע הצרעת: וכי יהיה בקרחת או בגבחת נגע לבן אדמדם וכו' איש צרוע הוא וכו' והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וכו' (ויקר' יג מג—מה). וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע (שם יד ג). וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב (במד' ה ב).

***צֵרוּעַ**, ש"ז, — כמו צרעת, ואמר הפיטן: גבר אשר בצירוע רוטפש בשרו מת הוא בחייו ונפשו אנוסת בבשרו (ינאי, קרובי ברכש', זולאי, מא). פיצע אשר היכה אם ריפא, צרוע מצירוע ירפא (הנ"ל, אגר טוב, קרוב' ויקר', שם קלז). אם צנן צירועו יצהירנו, אם פג פיצעו יפענחינו (הנ"ל, אם תם, שם שם קמא).

צָרוּף, ש"ז, — כמו צרף: לשוא צרף צרוף [1]) ורעים לא נתקו (ירמ' ו כט).

צָרוּף, עי' א. צרף.

א. ***צֵרוּף**, צירוף, ש"ז, — פעלת הצורף והמזקק, זקוק, ברירה, Läuterung, Auslese; purification, selection: א"ר ירמיה, דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים, כי אמריתה קמית דשמואל אמר צירוף אחר צירוף שנאמר ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער (כתוב' קיב:). — ובסהמ"א: והתועלת המגעת לנפש מקשירתה במוחשים וכות הנפש וצרופה (מקור חיים לרשב"ג ה, 10). והמיתה היא גמר הצירוף, לכן כל צדיק מישראל ישים אל לבו לנקות הזוהמא מקרב הנפש (כפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, תקוני התשובה, יח:). כי בחינת אברהם היה כזהב שמזככין אותו באבן בוחן וכו' אך בחינת יצחק היה כמצרף כסף מהסיג שבו וכו' ועל כן האחד נקרא בחינה והשנית צירוף (ר"מ אלשיך, איוב כג י). — ואמר הפיטן: אצולת אמן בצרוף זקוקה בנבכיה ואת בלט פקוקה (ר"א קליר, אלולת, קרוב' פרה). רצית אדון לבחנו בו, ראות סרעפו וצירוף לבו (משלם בן קלונימוס, אפוחח כפלאותיך, עבודה, Elbog., Stud. 127). ועמדו בנסיון ונאמנו, ונבחנו בצרוף ונמצאו תמימים (אלה הבט, סליח' פל"ה). — ובמשמ' חדוק וחזוק כלי באש או במים [1]): עששיות של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים ומטילין לתוך צונן כדי שתפיג צינתן, והלא מצרף, אמר רב ביבי שלא הגיע לצירוף, אביי אמר אפילו תימא שהגיע לצירוף, דבר שאין מתכוין מותר, ומי אמר אביי הכי והתניא וכו' ואמר אביי, לר' יהודה דאמר דבר שאין מתכוין אסור, הני מילי בכל התורה כולה, אבל הכא צירוף דרבנן הוא (יומא לד:). — ובסהמ"א: לצרפה, פי' כשהחדד מבקש לעשות סייף או סכין או כל כלי, כיון שיחמו באור ויעשו כפחמין, נוטלו בצבת ונותנו במים וזהו צירוף (רה"ג, מכשירין ה ז, פירוש הגאונים, אפשטין, 128, מובא גם בערוך ערך לרף). והני מילי בכלי נחשת דצירופן במים, אבל כלי חרש ודאי צירופן בכבשן (ערוך ערך לרף). משיצרפו, משיחזקם ע"י צירוף האור בכבשן, מצרף בלשון חכמים מחזק ומקשה כלי חרס וכלי מתכות בדבר המחזקן, בין במים בין באור (רש"י, ביצה לב.). ואע"פ שיש כאן מלאכה גמורת והוא הצירוף, ר"ל, שמחזק הברזל כשמניחו במים אחר חמומו כמנהג הנפחים (ר"מ המאירי ליומא לד:).

ב. ***צֵרוּף**, צירוף, ש"ז, — א) פעלת המצרף דברים זה עם זה יחד ותכונת הדברים המצרפים יחד, חבור וקשור, Vereinigung, Verbindung; union, fusion: וקשיא אם מלת טובלת לטה לי צירוף [2]), אם צירוף למה לי מלח (יכוד' מעשר' ד ג). תמן לצורך נכללו, ברם הכא שלא לצורך נכללו, ולמה, לצירופין [3]) (שם נזיר ו ח). אף בצירופי נזיר כן, אכל מן הצירופין כזית ועֲנבת חייב שתים (שם שם). איסורי הנייה מהו שיבטלו בצירוף (רבי יוסי בשם ר' חנינה, שם ע"ז ה יב). הכלי מצרף את מה שבתוכו לקדש וכו' אלמא קסבר צירוף דרבנן, ופליגא דרב חנין דאמר צירוף דאורייתא, שנאמר כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת, הכתוב עשה כל מה שבכף אחת (פסחי יט.). אמרי לך רבנן, התם לימד על איסורי נזיר שמצטרפין זה עם זה, ור"ש,

---

1) [ואלה דברי ריב"ג (סה"ש, לרף): לשוא צרף צרוף, ויתכן בצרוף שיהיה מקור, ויהיה הפועל מחוסר, ויתכן להיות שם הפועל.]

---

1) [ואולם ראה בהערה למקום זה בערך ב. צרף, פע'.]

2) [אכילת כמה זיתים ביחד.]

3) [כלו', ולמה נכללו, ללמד שמצטרפים זה עם זה, ובהוצ' קרוטושין בטעות: ולמ' לצירוכין.]

לית ליה צירוף (נזיר ז.). — ובסהמ״א, גם במשמ׳ הצטרפות: אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים פרקים וישגה הקורא בצרופן (רש״י, שמות כח ו). עשירי אין לו צרוף לזיבה, שאין מצטרף עמו אלא י״א (הוה, נדה׳ עג:). וזו הסגולה מצויה ביסוד מהאחד השני וכו׳ במצורף אל האחד הראשון, ומצרופו אליו היו השנים (מקור חיים לרשב״ג, יח). וצרוף שתי ההקדמות יקרא חבור (כוונות הפילוסופים לאלגזאלי, כפ״י). צרוף, הצטרפות בענין חבור ולוויי, לשון התלמוד הסל מצרפן לחלה, מצטרפין לכאיסר (ר״ש א״ח, פי׳ המלים הזרות). אבל מצטרפין לדעת אחרת, ר״ל שאם אמרו שלשה א״צ ואחד ואשה עמו אומרים צריך הרי אומדנה האשה חשובה לעשות צירופה בשנים אומרים צריך (ר״מ המאירי ליומא פד:, עה:). —ועם ב, במשמ׳ תה״פ, בצרוף פלוני: האלופים פרנסים יצ״ו בצירוף כל אלופי הקהל יצ״ו (תקס של קהל פוזן משנת תנ״ב, לוין, ס׳ יובל לדוד קופמן, 162). הסכמת וכו׳ ראב״ד פה ק״ק ברלין יע״א בצירוף בית דינו הצדק (הסכמה לס׳ ל.וח, ברלין, תקכ״ט). —ואמר הפיטן: בתשעה קרב בצרוף זכים, חבתים סלת ויין הנסכים (מחזור ברכי יצחק, תפלה תקס, קליר׳ ער״ה). — ובמשמ׳ חלוף מעות קטנות למטבע גדולה, בנגוד לפרוט[1]: הרי שהיה דינר של זהב בעשרים וארבעה דינר של כסף וצרפה בעשרים דינר או בעשרים ושמונה הרי זה מחזיר את ההונייה, היה יתר על זה בטל הצירוף (רמב״ם, מכירה יב ע). וששאלתם, ראובן הלוה לשמעון אלף וחמש מאות זוזים והיה הצירוף באותו זמן חמשה עשר זוזים, אמר ראובן לשמעון חתיך שער שבשוק, חתכו האלף וחמש מאות במאה זהובים, לאחר זמן עלה הצירוף עד עשרים, ראובן אמר מאה זהובים יש לי אצלך או אלפים זוזים וכו׳ (תשו׳ גאו׳, מילר, בית תלמוד ד, 30). — צֵרוּף, במשמ׳ Kombination; combinaison; combination, ובקבלה, חבור אותיות המקרא למלים, המצטרפות לשם ה׳ וכדו׳: ובאשר תרצה לדעת כמה יצאו מהזדוגות הצרופים תערוך היוצא על מה שהוא סמוך לחשבונך (דונש בן תמים, פירוש יצירה, י, 30). (יודע היה בצלאל לצרף) אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, ע״י צירופן, ובספר יצירה תני

[1]) [עי׳ ב. צֵרֵף, פע׳, הערה.]

להו (רש״י, ברכ׳ נה.). ברא גברא, ע״י ספר יצירה שלמדו צרוף אותיות של שם (הוה, סנה׳ סה:). יזו״ש רצה לכוון בשם המפורש ולא יכול לכוון כי שכח כל הצירופים (תולדות ישוע, סח). ביחוד יחודים וכוונות וצרופים בשעת התפלה (ר״א לויפל שלום על ישראל ב, 16). —ב) התיחס דברים זה אל זה, יחס, זִקָּה,, Beziehung, Verhältnis; (cor)relation: כי המוחש גם כן יוש[ג] שיהיה במקום ובזמן ובצורה מצויירת ובשיעור משוער ובמצב נצב ובצירוף מצטרף וכו׳ (ר״י א״ח, אור״ד, ג). ויש שיקראו היחס שיש בין בני ישראל ובינו והתצטרף, ה׳, ובזה נאמר, הלא משנאיך ה׳ אשנא, ואויבי ה׳, רוצים עם ה׳ או ברית ה׳ או תורת ה׳, כי אין צרוף בינו ובין אומה מהאומות (הוה. כוזרי ד ג). ותמצא האיכות נוכח פרקי אלו העצמים וצורותיהם, ותמצא הצירוף נוכח היותם עלות ועלולות וכו׳ (מקור חיים לרשב״ג ג כא). והגוף אחד והמאורעות תשעה והן כמה וכו׳ כיצד וכו׳ צירוף, כל שהוא מצטרף לאחר והוא טפל לו וכו׳ משל לאומר אותו החכם פלוני בן פלוני וכו׳ הרי נכלל בזה המשל הגוף ותשע המאורעות, אותו החכם פלוני הוא הגוף, בן פלוני הוא הצירוף וכו׳ (הוכית הקורא, דרנבורג, 12—13). וכן אמרך ראובן יותר חכם משמעון הוא צירוף באיכות, וכאשר תאמר לימין שמעון, לשמאל לוי הוא צירוף במצב (מאו״ר א ה, ההצטרפות, ו). וצריך שיהיה לכל אחד משניהם (מהמצטרפים) שם יורה עליו מצד היותו מצורף על חברו במין ממיני הצירוף (ר״ש א״ח, פי׳ המלות הזרות). צרוף הוא ענין ימצא בהקש אל דבר אחר, אין לו מציאות זולתו כלל, כאבות בהקש אל הבניות (ס׳ הגדרים). ראוי בעבור כך שאותו הדבר שהגופים מתנפשים בעבורו יקרא נפש, ואין זה השם ניתן לה מצד הווייתה ולא מצד עצמה אלא מצד הנהגת הגופים ומצד צירוף שיש לה עמהם (כ׳ הלל מוירונא, תגמולי הנפש א א, ג). ויחקור כל מה שישיג בגרמים השחקיים ולכל אחד מהם מהתנועות אשר להם במזלות ומה שישיגם כשיצטרפו קצתם לקצתם וכו׳ זעל דרך כלל כל מה שישיגם מתנועותיהם מלבד צרופם אל הארץ (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ו ז, 46). מן הדברים הצריכים צורך גדול לכל דורש אמת בהבנת הכתוב שיזהר בשמוש השמות בלשון ההוא כדי שלא יטעה בין ענין לענין הנכללים בשם אחד׳

אם שיהיה קצת צירוף בין אותן הענינים, או שלא יהיה ביניהם צירוף כלל (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, כח, ע.). — ״ועם ב, בשמוש כתה״פ, בצרוף אל, ביחס אל: ובאמרך שפחה בצרוף אל עצמך שפחתי (דונש בן תמים, פירוש יצירה י, כ.). ואם עלית במדרגות העצמים המושכלים תמצא הגופים המוחשים בצירוף אליהם בתכלית המעוט והקטנות (מקור חיים לרשב״ג ג לז). ומה שקבל היסוד מאור הרצון מועט בצרוף אל מה שברצון (שם ה יח). כי העליון והתחתון הם אצלנו ובצרוף אלינו (שם ה לט). והכונה בכל זה לדעת עולם האלהות אשר הוא הכל גדול, וכל מה שתחתיו בצרוף אליו קטן מאד (שם ה עג). כי האב אמנם הוא אב בצרוף אל הבן, והבן בצרוף אל האב וכו׳ ולזה אשר שיאמר הר קטן וגרגיר שומשמין גדול, וזה בצירוף ההר אל ההרים הגדולים וכו׳ וגרגיר השומשמין אל גרגיר שומשמין יותר קטן ממנו (אמו״ר א ח, ההלטרסות, ן). והאמצעות הוא נאמר בעצמו ונאמר בצירוף, ואמצעות הדבר בעצמו הוא הרחוק משתי הקצוות בשוה וכו׳ והאמצעות הנאמר בצירוף כמו שיש מבני אדם מי שהוא צריך אל הרוב מהמאכל ומהם אל המעט (רמ״ע פלקירא, ראשית חכמה א, 13—14). —״וצֵרוף במשמ׳ יחוס מלה אל מלה בנטיה ובתחביר, נטית השמות והפעלים בדקדוק, Flexion; flexion [1]: כל דבר מתועב פתרונו וזמת כמו מזמה בקיום ההא וצירופו לאולת (דונש, תשו׳ על רסע״ג 22). לפי שהמים שבמגן נופלת בצירוף ובמעשה כדכתיב וגנותי על העיר הזאת (שם 54). ולא נפרוץ על צירוף השמות ממקצת שמות הכתובות לברנה (שם 95). וצירוף ותלה כמות מתלהלה (שם 98). וזו התשובה תברית שימושו שמילה אחת מצטרף ממנה י״ט אלף קס״ט מילה והוא אינו נכנס תחת זה החיזוק מן התשובה כי היא מבטלת צירוף המילין ודימוי מקצת על המקצת (שם 102). והוא (רסע״ג) קידם בכתב צחות הלשון בשער הצירוף (שם 104). ומפארין העברים מדבריהן דברים כתחילתן מסובבות ואומ׳ באודנו אהודנו ועשו ההא הזה באופני הצירוף ואז תאמר אהודנו אהודך אחודה וכו׳ ונאמר מן יהושיע אהושיע אהושיעך וכל הצירוף והסמיכה (שם 110). ותמהתי מֵאָמרו, כי אמר לא מצאתי בצירוף מלה אחת שיגיע מספרם בצירוף קס״ט ותהיה ק״ע, ואני מברר לשומעים איך יתוסף לו אלפים מן חמילות המצורפות מן שמע לפי שאמר בתחילת צירוף פשוטותיה שמעתי חשמעתי במעש שעבר ובעתיד להבא אשמע אשמיע, וראוי לצירוף הזה שיוסיף במעש שעבר שמע (שם 232). ואמר ר׳ סעדיה זצ״ל כי לא תרכב על זה הצירוף בלתי הה״א והוא״ו והשי״ן וכו׳ ואני כבר פיענחתי בעידותי מן חנמצא בכתוב כי הז׳ תיבות כולן רוכבות על העושים בצירופן, ולא יקשה מה שאמרנו בצירופו בלתי על פתי קטן (שם 124). ההלק הראשון בענין האותיות ותולדותיהם ומוצאיהם והנחלף מהם ומה מהם שרשים ומה מהם שמשים, ודרך הצירוף (הוריה הקורא, דרנבורג, 16).

״**צֵרוּפִי**, ת״ז,—א) יחסי, relative; relatif; relativ:

הנה כבר גדרנו הנפש כפי מה שיגדרה הפילוסוף, אחר שבארנו שמה, רצוני לומר, גדרנו מקרה צרופיי בינה ובין הגשם (אמו״ר לראב״ד א ו, 21). כי התארים הרבים אשר נתארהו ית׳ כהם לא יתכן בהם התארים העצמיים או המקריים, בלתי הצרופיים (שם ב ג, 54). שהיסודות הארבעה, לאחד מהם והוא הארץ כובד מוחלט, ולאש קלות מוחלט, ולאויר ולמים כובד וקלות צרופי (ר״ח קרסקש, אור ה׳ א ו). ואמרו טפליות הם צרופיות (פי ר׳ נתנאל כספי לכוזרי ב ב). עוד אמר לא שלש צרופיי אך עצמיי, ראוי שתדע שהפילוסופים האלהיים והתוריים שללו מהבורא יתברך כל דבר וכל תאר שמביא רבוי בעצמותו יתברך (קוזן ויכוחים, ס). וזה בהיותך לימין אדם כי הוא תאר לך צרופיי (כונות הפילוסופים לאלגזאלי, כמ״י). מציאות החסר הראשון כמו שאמרו הפילוסופים הנה לא יפול ברשת הדמיון כי אם בהצטרפו אל הצורות, כי אין לו מציאות אחר בפני עצמו כי אם צרופיי וכחנייי על מציאות הצורות (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ב ז). ואם אמרנו בו צד מעלה הנה הוא מצד היותו לנכח ראשינו, והמטה תחת רגלינו, והם יחסים צירופיים (הנ״ל, שמים חדשים ג). אמנם הכבוד

---

[1] [בהשפעת הערבי צַרְף a).]

a) صرف

הצרופי הוא הכבוד אשר יש לו לאדם בהצטרף לאדם אחר (ר״א ביבאגו, דרך אמונה ב ג, מח:). דע כי היחס הוא הכמות הצרופיי וכו׳ שהיחס הוא המספר הצרופיי (ר׳ אליהו מזרחי, חכמת המספר ב ג ב). והנה זה רצוני בעצם שיהפך איכות היום לחשך, כי יהיה נעדר שפע מלמעלה וכו׳ ואם לא כן לפחות יהיה לו לקות צרופיי מלמטה (ר״מ אלשיך לאיוב ג ה). — ב) רָצוּף, סמוך ותכוף יחד, בזה על יד זה, stetig, kontinuierlich; continu; continuous: החלוקה הצרופית ולא החלוקה הפרודית (מאמר במערכת לר׳ משה בן יוסף נג׳ארה). ויהיה מקבל לחלוקה בהכרה, ר״ל חלוקה צרופית, לא חלוקה פרודית (שם).[1]

צָרוּךְ[2], ת״ז, — כמו צָרוּד: והנה צריך שנעזוב הצעקה התמידית, נלך בהדרגה אל המאמר ונכוון ההשתנות, עד שלפעמים נגביה הקול, לפעמים נשפיל, ובזה האופן יתקיים ויתמיד הקול ולא יעשה צרור (ר״י מקיר ליאון, נופת צופים א יג, 39).

א. **צְרוֹר**[3], ש״ז, מ״ר צְרֹרוֹת, —צְרוֹר כסף, סכום כסף, במטבעות וכיוצא בזה, כרוך וקשור וצָרוּר בשק, במטפחת, Geldbeutel; bourse; bundle, sack of money: ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צְרוֹר כספו בשקו ויראו את צְרֹרוֹת כספיהם המה ואביהם וייראו (ברא׳ מב לה). כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צְרוֹר הכסף לקח בידו (משלי ז יט—כ).—צְרוֹר נָקוּב, שהכסף נופל ממנו, השתכר אל צְרוֹר נָקוּב, שאין ברכה בשכרו: זרעתם הרבה והבא מעט אכול ואין לשבעה שתו ואין לשכרה לבוש ואין לחם לו והמשתכר משתכר אל צְרוֹר נקוב (חגי א ו). — צְרוֹר חתום, שהדבר הצָרוּר בו שמור היטב: חתם בִּצְרוֹר פשעי[1] ותטפל על עוני (איוב יד יז).—צְרוֹר של מֹר וכיוצא בזה, כיס קטן ישימו בו מר וכיוצא בזה, תשאהו האשה בין שדיה: צְרוֹר המר דודי לי בין שדי ילין (שה״ש א יג). — ובתו״מ: צרור המרגלית טמא, צרור המעות ר׳ אלעזר מטמא וחכמים מטהרים (כלים כו ב). צרור תבלין שנתנו לתוך קדירה זו וחזר ונתנה לתוך קדירה אחרת אם יבטל טעמו מותר ואם לאו אסור (ירוש׳ תרומ׳ יא א). היה מפקח בגל ונתכוון להעלות, ולהעלות צרור של זהובים עמו מותר (ר׳ יוסי בי ר׳ בון, שם שבת יב ו). זה אמר מן הכים מונה וזה אמר מן הצרור מונה (בשם ר׳ יוחנן, שם יבמ׳ טו ה). הפותח חלון בכותל חבירו וכו׳ היה מושיט לו צרורות יכיל מימר ליה מנחך הוינא באו גברא (שם ב״ב ג י). הכדור והאסום והקמיע וצרור המרגלית וכו׳ הן טמאין וטהרתן במה שהן (בכה׳ סח.). אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבשם (רבי הוניא בשם ר׳ אחא, מד״ר שה״ש, אשכול הכופר). — ובספהמ״א: רב חונא בריה דרב יהושע אמר איסור צרורות של מעות התפיסו[2] (הלכ׳ פסוקי׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 41). ורב הונא בריה דרב יהושע אמר צררות התפיסו (שם, 92). ומסרה לו צרור ולא ידע מה בתוכו אבל הצרור היה קטן והחביאו (תשו׳ ריב״ש קמ). — ואמר המשורר: ליד נדבת ברצי הכספים להעשיר כל ובצרורות תרוצים (רמב״ע, תרשיש א, 14). לא אחמד זהב בתוך הכים וכסף תוך צרור (שם ט, 82). תקטיר לבנה ואם תתיר צרור מר ואם שירת שלמה באגרתה מקשרת (ר״י הלוי, עין כדינה, שעה״ש 90). מי זה אשר יפתח צרור, צרור בתוכו מר דרור (הוא, מכתב ליהושע בן דופא, שם 99). צרור מור ומבחר עפרים זכרו כנרד וכפרים (ראב״ע, איך ישליו, אינר 190). הוא נחמד מצרור כסף וממר דרור (יהודה אבן גיאת, מבין עפאים, שעה״ש 125). — ובהרחבה צְרוֹר של פרחים, פרחים צרורים וקשורים

---

[1]) [בקאנון (א ב א 7) כתוב: ואם יפול (השבר) בשריינים או בורידים יקרא ביקוע וכו׳ ואם יעבר בארכם יקרא צרוק, או יהי׳ על דרך פתיחת פיותיהם ויקרא ביתוק, ע״כ. ואין המלה צרוק אלא פ״ם במקום סְדוּק שהפך בטעות לצדוק, צרוק. וכן בא בר״ש לכלים כ ב: ונצרקה, במקום לשון המשנה ונסדקה.]

[2]) [ע״פ גרסה זו במקור התלמודי, עי׳ צָרוּד, הערה.]

[3]) בערבי׳ צֻרָּה a) במשמ׳ זו.

a) صرّة

---

[1]) [המְדבר כאן בצרור שהיו צוררים בו את השטר וכל תעודה, אחרי שכרכו או קפלו אותם, ועל צרור הקשורים של התְעודה היו טופלים חמר וחותמים עליו לבל יפתחוהו שלא ברשות.]

[2]) [בתלמו׳ (ב״ב קעז.) בארמ׳: צררי אתפסיה.]

יחד, bouquet de fleurs, נהוג בספרות. — *במשמ' קֶשֶׁר וחבור, צרור עולם, קֶשֶׁר של קַיָּמָא, וצרור שעה, קשר ארעי שאפשר להתירו: כל חמתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין, ר' מאיר אומר צרור שעה טהורות, צרור עולם טמאות (כלים כו ד). מה בין צרור עולם מה בין צרור שעה, דבי רבי ינאי אמר, צרור עולם צריך חיתוך, צרור שעה אינו צריך חיתוך (ירוש' כלא' ו ד). — ובמליצה, נפשו צרורה בצרור החיים, שמורה שלא יגע בה אדם: והיתה נפש אדני צרורה בִּצְרוֹר החיים את ה' אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע [1] (ש"א כה כט). — ואמר בן סירא: צרור חיים [2] אוהב אמונה ירא אל ישיגם (ב"ס גני' ו יז). — ובכונת לחיי הנפש אחר המות: בעל הרחמים יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים ויצרור בצרור החיים את נשמתו (תפלת אל מלא רחמים). תהא נשמתו צרורה בצרור החיים [3] עם נשמת אברהם יצחק ויעקב וכו' (תפלת יזכור). המדרגה השלישית היא מדרגת הע"ה שהיא צרור החיים והיא מיוחסת לנשמה וכו' אבל באמרם פלו' מזומן לחיי ע"ה כמו ר' עקיבא וקטיעא בר שלו' ודומיהם ירצו בזה כי נשמתם מיד תגיע לצרור החיים שהיא המדרגה העליונה שבכלם לגודל שלמותה (מכתב קנאות, קופמן, 79). עד בא זמן הע"ה האמתי צרור החיי שהוא אחר יום הדין הגדול (שם 115).—ואמר המשורר: הלא נפטר בשם טוב מעדתו ונפשו תוך צרור חיים חבויה (ד"ס של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 12).— ובמליצה, צרור נקוב בנגוד לצרור החיים: אחד מהנבונים היה שמו לפנים בישראל נקרא יעקב, תהי נשמתו צרורה בצרור נקוב (ר"א בחור, הקדמה חרוזה למסורת המסורת, ג'ינצבורג, 94).

1) [מליצה זו, שהרבו להשתמש בה בסהמ"א, אינה ברורה כל צרכה במקור שבמקרא. ואולי התמונה העיקרית היא זו של המקלע, המחזיק חלקי אבנים אבנים צרורים לו בשמלה, ואחד אחד הוא בורר מהם לקלע בכף הקלע. וכן בורר האל מתוך צרור החיים את הנחטפים למיתה.]

2) [התרגומים קראו: צרי חיים, ועי' הערת דוד כהנא.]

3) [ונסחה נחוגה היא על מצבות קברים, ובר"ת: תנצב"ה.]

ב. צְרוֹר [1], ש"ז, מ"ר *צְרוֹרוֹת,—אבנים קטנות, שברים מאבנים, Steinchen; petite pierre; small stone: וסחבנו אתו עד הנחל עד אשר לא נמצא שם גם צְרוֹר (ש"ב יז יג). והנעותי בכל הגוים את בית ישראל כאשר ינוע בכברה ולא יפול צרור ארץ (עמו' ט ט). כִּצְרוֹר אבן במרגמה [2] כן נותן לכסיל כבוד (משלי כו ח). — ובתו"מ: וכן גרגר של צרורות או גל של אבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שביע' ג ו). המוציא וכו' צרור או אבן כדי לזרוק בעוף (שבת ח ו). חריץ שבין שתי חצירות עמוק עשרה ורחב ארבעה וכו' מלא עפר או צרורות מערבין אחד ואין מערבין שנים (עירוב' ז ג). היתה מבעטת או שהיו צרורות מנתזין מתחת רגליה ושברה את הכלים (ב"ק ב א). קמץ ועלה בידו צרור או גרגיר מלח או קורט של לבונה פסול (מנח' א ב). הרחיק ממנו (מן התנור) את הטפילה ונתן חול או צרור בינתיים וכו' (כלים ה א). החוטט בצנור לקבל צרורות, בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית וכו' היו צרורות מתחלחלים בתוכו פוסלים את המקוה (מקוא' ד ג). מלקט אדם צרורות וחרסין מתוך שלו כאדם שמלקט מתוך של חברו (תוספת' שביע' ג ט). והמונח ומשליך צרורות לים או לנהר הרי זה מדרכי האמרי (שם שבת ו א). צרור המקורזל כזית כאגוז כביצה נוטלו ומניח בו את רגלו (ר' יוסי, שם שם יג יז). של בית רבן גמליאל היו ממלאין דלי עדשים ומציף מים ושולה והצרורות יורדות למטן והאוכלין למעלה (ר' אלעזר בר' צדוק, שם יו"ט א כג). הסילונות והקרמודין שעשה בהן בית קבול מים או צרורות טמאין (שם כלים ב"ק ב ג). בורר את הצרורות ואת הקיסמין הודאין, נוטל את הודאי ומניח את הספק (ר' אלעזר בר' צדוק, שם אהיל' ב ז). וכן סואר של קנים ושל קורות וכן מדבך של אבנים

1) [הוא בערב' ט'ריר a), מ"ר ט'ראר b), אבן צר קטנה.]

2) [נדרש בתוספתה (ע"ז ז יח): ר' שמעון בן אלעז' אומ' השונה לתלמיד רשע מהו אומ' כצרור אבן במרגמה כשם שהוא הזורק אבן במרקולים עובד עבו' זרה כך כל השונה לתלמיד רשע עוב' עב' זרה.]

a) ظرير b) ظرار

ושל צרורות שהתקינו לסיד (מכי״, מסכ׳ דנזיקין יד). שלא יסמכם בקיסמים ובצרורות (ספרא ויק׳ אמור פרשה יג). צא וראה לשון שתפסה תורה מולך כל שימליכהו עליהם, אפילו קיסם אפילו צרור (ספרי דברי מג). שאלית לר׳ אלעז׳ מהו לבעול בעילה שנייה יכו׳ דשמואל אמר פירצה דחוקה נבנסי בת בשב׳ אפי׳ משרת[1]) צרורו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ג ו). הכל מודין שאם היה לו שם סיד או צרורות או אבנים או גיפסוס מותר (לחפר) (שם שביעי׳ ג ג). אסור ללקט צרורות מתוך שדה חבירו (ר׳ יעקב בר זבון בשם ר״ש בן לקיש, שם שם ג ז). כל שנותנין לו אגוז ומשליכו, צרור והוא נוטלו, המוציא בידו כמוציא באשפה (בשם רב נחמן בר יעקב, שם מע״ש ד ד). יש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב וכו׳ יושב על גבי כרי וברר צרורות כל היום אינו מתחייב (ר׳ יוחן, שם שבת ז ב). צרור שעלו בו עשבים נוטלו ומקניח בו את רגליו והתולש ממנו בשבת חייב חטאת (בשם ר״ש בן לקיש, שם שם ח ו). ומקרין את הפרצה במועד, אבן על גבי אבן, צרור על גבי צרור (שם מו״ק א ד). מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית (ברכ׳ טו.). נפל צרור או קיסם בורר בידו (ביצ׳ כט:). צר בצרור ואינו טח בטיט (מו״ק ז.). לסתת שהיה מסתת בהרים, פעם אחת נטל קרדומו והלך וישב על ההר והיה מכה ממנו צרורות דקות וכו׳ (ר׳ שמעון בן אלעזר, אדר״נ ו). אפילו צרור אל יזרוק בהם אדם (מד״ר בראש׳ סד). אותו עמוד של אבן שהיה יושב עליו בעט בו ועשאו גל של צרורות (שם שם לג). היו לפניו ב׳ שבילין, אחד שפוי ואחד מלא קוצין וצרורות ושכח והלך בזה שהיה מלא קוצים וצרורות (ר׳ יוחנן, שם ויקר׳ ד). שנטל שני הרים והקישן זה לזה כאדם שנוטל שני צרורות ומקישן זה לזה (רב שמואל בר נחמן, שם שם ח). היה אחד בא ללוש את עיסתו ולא היה יודע במה, והיה חופר בארץ ועושה גומא ולש בתוכה והיו הצרורות מדבקות בעיסתן (שם איכ׳, בכה תבכה). מעשה בבנו של ר׳ חנניה בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות (שם שם, ויגרס בחצץ). היו לפניו שני דרכים אחת ארוכה ואחת קצרה, הקצרה

1) [נ״א: משיר.]

מלאה צרורות והארוכה אין בה צרור (רב יצחק בר שמואל בר מרתא, תנחומ׳ בובר, ויקר׳ י). — *ובהשאלה, על שברים בכלל, לא שברי אבנים דוקה: היה אוכל דבילה בידים מסואבות, הכניס ידו לתוך פיו ליטול את הצרור ר״מ מטמא ור׳ יהודה מטהר (כלים ח י). — *צרורות, במשמ׳ הנזק שגרמה הבהמה לא בגופה אלא בצרורות שנתזו מתחת רגליה: חצי נזק צרורות מגופו משלם או מן העליה משלם (רבא, ב״ק ג:). יש העדאה לצרורות או אין העדאה לצרורות (הוא שם יח:). יש שינוי לצרורות לרביע נזק או אין שינוי לצרורות לרביע נזק (רב אשי, שם יט.). — ובכהמ״א: עד שברא הקב״ה צרור וחקק עליה שם המפורש בארבעים ושמונה פנים וכו׳ נטל את הצרור והניחו על פי תהום, וכיון שהמים רוצין להתגבר ולעלות, כשהיו מגיעין לאותו הצרור מיד מתפזרין וחוזרין לאחוריהן וכו׳ (ספר המעשיות, גסטר, 113). כל תולדה כאב שלה חוץ מצרורות המנתזין מתחת רגלי הבהמה בשעת הלוכה (טו״ע חו״מ שצ ג). — ואמר המשורר: והכתים ירננו ומקיר צרור יען ומעצים הכפיסים (רמב״ע שירת מכ, שעה״ש 69). צרור מקיר תמודי מעלתו וכפים הוד תהלתו ינובון (הוא, תרשים א, 12). כי יקרה נפשי ותשבה כל כמרגמת צרור (שם ע, 82).

א. *צָרוֹר, ש״ז, —שה״פ מן ב. צָרַר, פֹּעֶלֶת הַצַּר הצורר, הנלחם ומציק: צרור את המדינים וכו׳ את מוצא במי שבא עמהם במדת רחמים, לסוף בא לידי בזיון ומלחמות וצרור[1]) (מד״ר במד׳ כא).

ב. *צָרוֹר[2]), ש״ז, — מצבה של כל אחת מן הנשים הנשואות לאיש אחד כלפי חברתה: שהכתוב רצה לאסור לשאת איש שתים נשים בעת שהיה שם צרור וכו׳ שכבר הכשיר הכתוב נשיאת שתי נשים באמרו אם אחרת יקח לו כי תהיין לאיש שתי נשים אלא על מנת שלא יגרע שאר כסות ועונה והוא הרצון באמרו חנה לא תקח לצרור לגלות ערותה שהצרור הוא שיגרע ממנה חקה וכו׳ ואין הצרור דבר חלוק מן גלוי הערוה אלא הרצון יהיה לה צרור בגלוי ערוה אחרת כשימנע ממנה חקה ועונתה (ר״א הקרקאי, גן עדן, סדר נשים ט, קמו:).

1) [ס״א: צרות.]

2) [אמנם בפסוק: לִצְרֹר כמקור קל.]

צְרוֹרָה, עי' צְרֹרָה, א. צָרַר.

°**צְרוֹרִי**, ס"ז, — של צְרוֹרוֹת אבנים: השביעי נקרא זרקה ונקרא צנורי, ולפניה סגלה כגל צרורי, מנגחת כשור ובארי (הורית הקורא, דרנבורג, 72).

°**צָרוּת**, ס"נ, — א) תכונת הדבר הַצַּר: ואם לצרות המעברים אשר הם השפוי כובע וססמונות הקנה והשריינים (קאנון ג י א ז). ואם יהיה הצרות מלחות בקנה ומה שנלוה אליו יהיה עם האותות בנשימה גרגור ויצטרך אל אנקה הנקרא רומילאר והוא תוספת אות על אות הצרות (שם שם). — צָרוּת עַיִן, תכונת האדם צַר הָעַיִן: ועל חטא שחטאנו לפניך בצרות עין (על חטא, ודוי יוה"כ). שמראה לו צרות עין על סעודתו (רש"י, קידושי לח., ד"ה ועורכו). — ב) כמו ב. צרור: ומפני צד צרות לא נפסלו מלהעיד זו לזו (תוס, יבמ' קיט:, ד"ה לרה מעידה).

א. **צרח** [1]), ממנו צָרַח, °צֶרַח, °צְרִיחָה.

ב. **צרח**, ממנו א. צְרִיחַ.

ג. **צרח** [2]), ממנו ב. צְרִיחַ.

צָרַח [3]), ס"ע, צָרַח,—צָעַק בקול חד צעקת שבר וכדו': קרוב יום יי' הגדול קרוב ומהר מאד קול יום יי' מר צֹרֵחַ שם גבור (צפני' א יד). — ובתו"מ: קרא עורב וא' לו צרח, קרא עורב ואמר לו חזור לאחוריך, הרי זה מדר' האמ' (תוספת' שבת ו ו). — ובספהמ"א: שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח וכו' (כסא ואיפודרומין של שלמה המלך, ביהמ"ד ילינק ה, 35). דבה הוצאת וצרחת בת לפני נכר וכו' (רקע"ג על חוי הבלכי, דודזון, 37).—ואמר הפיטן: פתחי לי אחותי צרחתת צור בהדרך צלחתה (ינאי, אחכה לשומר, קרוב' לפסח, זולאי, רסג). פת אם הטרח פרחיו למרח פלולו יצרח בעדם יוזכר (ר"א קליר, זכר תחלת, זכרונות מוסף א ר"ה). והראהו ארבע מלכיות ברדם וצרח כי טבע שער המזרח (הוא, איכה את אשר, קינ' ת"ב). אהחו חרם וסהר מלהגיה למולי, אצרח ?מי יתן אפוא ויכתבון מלי (הוא, אאדה עד חוג שמים, שם). אם תהוסינה זו לעמת זו בואי ונכשל את בנינו צורחים אללי לי (הוא, אם תאכלנה, שם). יתן קול צורח, הטובות והרעות הפרח, הדודאים נתנו ריח (שלמה הבבלי, סחורה, זולא א ססח). צצו פועלי און ומרמה, צרחו סור ידנו רמה (משולם בר קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 127). נקהלו ויחד במר צרהו צאנכם ובקרכם קחו (ראב"ע, מי כמוך, איגר 230). צור אל ראש בית אב גמול טוב בעלות שם בשמאלו, צרח הגבה שמאל (הוא, אזכירה, עבודת יוה"כ, שם 233). ירוץ הירח כגבור צורח ואורו זורח יבכר לחדשים (הוא, אלוליס מהודך, שם 247). צרחה לו אינני טהורה, צו להעביר קול וגזרה צרו מהגיע בעלמה המטהרה (יוסף בר שלמה, אודך כי, יוצ' שבת א חנכה). ציון תקונני עלי ביתך אשר נשרף, צרחי במרר עלי שממות גפניך (ציון תקונני, קינ' ת"ב). אל המערה לכי צרחי במר ובכי ענו בניך ובנותיך ונינך (שא שם). צורחים ביד השודדי כי אין חסד מבלעדי (יוצר רום נשיה, סליח' ר"ה, סדור אדם לנזה, תמט.).—ואמר המשורר: ושרתיך ואת תגאה ותצרח ותריע ותפיץ החילים (ר"ש הנגיד, הלי העת, גרודי, 154). ויצרחו בשאונים בהעצר ענגים ושאפו כתנים לכל רוחותיהם (רמב"ע, דיואן כב, בודליאנה). ראש אקרח ומר אצרח על גולת אשביליה (ראב"ע, אהה ירד, איגר 169).

—הפע', יַצְרִיחַ, — הַצְרִיחַ האדם במלחמה, קרא בקול, צָרַח לזרז את הלוחמים: יי' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יַצְרִיחַ על איביו יתגבר (ישעי' מב יג).—ובספהמ"א: גם אני אצריח וארחיב קרחתי, עצמי יבכיון אלה על אלה (אגרת מנחם בן סרוק אל רב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXVI).—ואמר הפיטן: והצריח זעקת דם השפוך (של הבל) ונענש בנע ונד ראש לשופכי דם (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ב, 3). קפץ ונתנם על שני השעירים והצריח בקול רם לשם חטאת (שם, שם 8). כי הנה זעם הפריח, הנצנים נראו להפריח וכו' יונתי קול להצריח [1]) (ינאי, שיר השירים, גנזי שכטר ג, 12). נשף בחוץ יצריחו מפיסים אשר יצליחו (קטע עבודת יוה"כ, Elbog., Stud.

---

[1]) בערבי' צרח' a).

[2]) בערבי' צירח b).

[3]) בערב' צַרַח' a) כזו המשמ'.

a) صرخ b) ضرح

---

[1]) [על פי המדרש (מד"ר שה"ש, יונתי בחגוי הסלע): היה הקב"ה מתאוה לשמוע קולן ולא היו רוצין וכו' על אותה שעה אמר יונתי בחגוי הסלע, ע"כ.]

פנני' 178)—ואמר המשורר: לך שלום הלא תשמע בקראי לך בכל כחי, השיבני התכיר מענה קיני בהצריחי (ר"ם הנגיד, אהה שבתי, ברודי, 76). וסיר ירתיח וקול יצריח ואין משביח להמון קשים (ר"י הלוי, יועץ ומקים, סעה"ס 97). יצרו יפה מראה וכו' ועיניו להשגית ופיהו להצריח ואפיו לחרית בנחרת נטישותיו (רא"ע, בשם אל, בהלה ה, 198).

***צֶרַח**, ש"ז,—קול הצורח, צעקה, ואמר הפיטן: עשור דוחה, ענג מדחה, עבירות ממחה, בקול צרח שופר (ר"א קליר, אפה דעי, מוספים, מוסף א' ר"ה). בתחתית הר להם בהגבילך באר הוריתם בצרח קולך (הוא, אלופים, הפארה סיבה ללונן). בצרח יקרא בגרון בססבו על שעיר גזורה (רפע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, קנץ מע"י גאו' ב, 16).

צְרִי [1]), צֳרִי, צֹרִי, ס"ז,—שׂרף הנוטף מעצי הקטף, היה לפנים מצוי בפרט בגלעד, והיו משתמשים בו לרפואה, Balsam; baume; balsam, balm: וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצֳרִי ולט (בראש' לז כה). קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צֳרִי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים (שם מג יא). הצֳרִי אין בגלעד אם רפא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי (ירמי' ח כב). עלי גלעד וקחי צֳרִי בתולת בת מצרים לשוא הרביתי רפאות תעלה אין לך (שם מו יא). פתאם נפלה בבל ותשבר הילילו עליה קחו צֳרִי למכאובה אולי תרפא (שם נא ח). יהודה וארץ ישראל המה רכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וָצֹרִי נתנו מערבך (יחזקי' כז יז).—ובתו"ם: אין מדליקין בצרי (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי שבת ב ג). פיטום הקטורת הצרי והצפורן החלבנה והלבונה (ירוש' יומא ד ה). הצרי אינו אלא שרף של עצי קטף (רשב"ג, שם שם). — ובספהמ"א: ואמרו, לא תאכל סם המות בבטחך על הצרי (ר"י זבארה, כ' שעשועים ז, דודזון, 74). — ואמר הפיטן: חזק חליו ונפלו פניו, ומקרב גויו יזלו מי עיניו, אולי צריו מעם אדוניו, יבא לחיותנו כיום (רמב"ע, רעה בשבטך, סדר רע"ג ב, 43). — ואמר המשורר: אשר חכו כיין הטוב ופיהו צרי עצב ועץ חיים שפתו (ר"ש הנגיד, הכרפא הזמן, סעה"ס 30). תרושתי בפי הכד, וכל צריי בבטן נאד (רמב"ע, תרשים ב, 34). דרשתיך ואם מלכך אין בך, ואם במקום צרי גלעדך, נחש שרף וגם עקרב וכו' (ר"י הלוי, יפה נוף, סעה"ס 95). צבית חן אשר פצעה לבבך ימי פרוד פצעים נאמנים, בעינים עשאם אל לְצֳרְיֵךְ בהעשות צרי מן הפתנים (הוא, זמן מעדנך, דיואן ב, 41). אם הנדוד חלקי מכל עמל נפשי, אשמח בחבלי כי צריי בתירושי (ראב"ע, אם הנדוד, בהלה א, 47). יודעיו מכל עברים לו יאתיו, למצא לצירים צרי בעת יחליו (הוא, איך יפליו, שם 51). התתרפס ברציהן ותשכב בשלמהן ולא תשיב עבטן, ותכחל נפשך בהן ותשוב להתרפא בטוב צרין ולטן (ילחק בן עזרא, פניני סיה, סעה"ס 161).—וכשם לספר: צרי הגוף לנתן בן יואל פלקירא, צרי היגון לרש"ט פלקירא.

***צְרִיבָה**, ס"נ, — פְּעֻלת הצורב: ובזה נכינה למרות חפצנו מקומות חדשים מאד יפים לגידול המתגים הנשארים במבואי כלי העיכול והנשימה אחרי כל המשיחות וכו', הצריבות (Beizen) והתרעורים (י. טוניס, הדיפתיריה, 29. צריבה, Cauterisatio (שם 75).

***צָרִיד**, תוס"ז,—גרוד מכל בלילה ותערבת, דבר יבש שלא נבלל בשמן וכדומה [1]): כרשיני תרומה, כש"א שורין ושפין בטהרה ומאכילין בטומאה, ובה"א שורין בטהרה ושפין ומאכילין בטומאה, שמאי אומר יאכלו צריד (עדי' א ח; וכעין זה מע"ש ב ד). צריד של מנחות מונין בו ראשון ושני או אין מונין בו ראשון ושני (ר"ם בן לקיש, חול' לו.). — ובספהמ"א, גם במשמ' פסלת הסלת, כגון סובין וכיוצא בהם: וסימנא נפה, שכיון שמתחלת לפלוט הדק פולטת סולת וצריד וכיוצא (ר"ח, תענ' ט:).—ואמר הפיטן: פנות ועזרות מלאו זבחים, פדרים ואיברים הראש והרגל והנתחים, צרידי מנחות כמה עשרוני מוחים (דוד בירבי שלמה, אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ).

***צְרִידוּת**, ס"נ,—תכונת הקול הצרוד, Heiserkeit; enrouement; hoarseness: ולא ינבח

---

1) בערב' צ'רו a), בסור' צרוה.

a) ضرو

1) [עי' צרדה, הערה.]

(הכלב השוטה) אלא מעט עם צ ר י ד ו ת הקול (גרבוני, אֹרח חיים, בסמי מות, כ"י ביהמ"ד פכטר). סם מועיל מ צ ר י ד ו ת הקול (כסן פלקירא, צרי הגוף, כ"י בריטי מוז').

א. צְרִיחַ[1], מ"ר צְרִיחִים, — מִגְדָּל, מצודה עומדת על מקום גבוה, Turm ; tour ; tower : וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צְרִיחַ בית אל ברית וכו' ויכרתו גם כל העם איש שוכה וילכו אחרי אבימלך וישימו על הַצְּרִיחַ ויציתו עליהם את הַצְּרִיחַ באש (שפטי' ט מו–מט). — *צְרִיחַ, שם אבן במשחק השחמט, העומדת על הלוח במשבצת קיצונית, Roche, Turm ; tour ; castle, נהוג בדבור ובספרות.

ב. צְרִיחַ[2], ש"ז, מ"ר צְרִחִים, — חפירה או חָגָו עמקת באדמה שבכתליה כעין כוכים: ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים וּבַצְּרִחִים[3] ובברות (ש"א יג ו). —ובסהמ"א: ויצעקו אוי לנו אנה נלך ואנה נברח, וחופרי' כל אחד קברו בחייו ושואלין את נפשם למות ומתחבאים בצחיתין ו ב צ ר י ח י ם וכו' (אַבקת רוכל א א, ה.). — ואמר המשורר: באו במחשכים ואוגם פתחו, תחת צ ר י ח י ם בעדם סגרו (רסב"ג, בימי יקותיאל, ברודי, 13). [4]

ג. *צְרִיחַ, ש"ז, — כמו צְרִיחָה, קול הצורח, צעקה, ואמר הפיטן: חרציו כגלגלו וצירי צ ר י ח ו, ונשמע קולו בבקעת יריחו (מאיר ברבי יצחק, ספלס חקח, סליח' ער"ה).

***צְרִיחָה**, ש"נ, — קול הצורח, צעקה, ואמר הפיטן: אתאנו לך יוצר רוחות, ברב עונינו כבדו אנחות, גזרות עצמו וצ ר י ח ו ת, כי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות (אתאנו לך, סליח' י"ז תמוז).

***צָרִיךְ**[1], ת"ז, — **א)** צָרִיךְ לְדָבָר או לאדם, צריך דבר, זקוק לדבר, חסר דבר, מי שנחוץ לו דבר, benötigend ; ayant besoin de ; wanting, ואמר בן סירא: יגע עני לחסר ביתו ואם ינוח יהיה צ ר י ך (ב"ס גני' לד ד). דבר נעד אם צ ר י ך אתה בחזק פעמים ושלש אם ישאלך (שם לה ז). גבורת חכמתו תכן אחד הוא מעולם לא נוסף ולא נאצל ולא צ ר י ך לכל מבין (שם מב כא). — ובתו"ם: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צ ר י כ ין טבילה (ברכ' ג ו). ומה שמשייר יניחנו בצנעה כדי שלא יהא צ ר י ך בדיקה אחריו (פסח' א ג). עשה מאמר ביבמתו ונתן לה גט צ ר י כ ה היִמנו חליצה, עשה מאמר וחלץ צ ר י כ ה הימנו גט (יבמ' ה ב). עשה מאמר בזו ומאמר בזו צ ר י כ ו ת שני גיטין וחליצה (שם ה ד). האשה שאמרה התקבל לי גיטי צ ר י כ ה שתי כיתי עדים, שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע (גיט' ו ב). היה במזרח וכתב במערב, במערב וכתב במזרח, תצא מזה ומזה וצ ר י כ ה גט מזה ומזה (שם ח ה). והבא משום ירושה אינו צ ר י ך טענה (ב"ב ג ג). מישכנו בשני כלים, אחד שצ ר י ך לו ואחד שאינו צ ר י ך לו, זה שצ ר י ך לו נוטלו ומחזירו (תוספת' ב"מ י ט). ומה אם המצער נפשו מן היין צ ר י ך כפרה, ק"ו למצער נפשו על כל דבר (ספרי במד' ל). וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שצ ר י ך[2] לבריות (משנה בירוש' פאה ח ט). זכרים ימכרו לצ ר י כ י עולו' ונקבו' ימכרו לצ ר י כ י זבחי שלמים[3], ודמיהן יפלו עם

1) בערב' צרח a). [ויש מבארים גם כאן מן ב. צְרִיחַ במשמ' חדר מתחת לקרקע.]

2) בערב' צ'ריח b), במשמ' זו. ועי' הערה הבאה.

3) הקדמו' ורב החדשי' פרשו גם צריח זה במשמ' א. צריח הקדם, אך כבר העירו קצת החדשים כי לפי הענין יותר נאותה כאן משמ' צ'ריח בערב'.

4) [פמד"ז שה"ש ז (וחכך, בובר, עז) כתוב: ומניין אתה אומר שגלה לו המקום מקום להרגו והוא נובך שנשפך דמו ולא עלו צ ר י ח י ן עד עכשו, ע"כ. והוא כנראה שבוש במקום ולא עלו צמחין.]

1) [כאמור בהערה לא. צַדִּיק (עמ' 5388), אפשר שהיתה מלה זו בכתיב צ ר י ק בלשון המקרא במשמ' עני ונצרך, אלא שקראוה צַדִּיק. ואפשר שבצורה מקורית זו קרוב השרש צרך—צרק אל ס ר ק במשמ' ריק וחסר בארמ', שׂרק a) בערב' במשמ' נטל, גנב, גזל, ויהיה צריך (ל)דבר בעקרו: סרוק דבר, נטול דבר וחסר אותו, וצ"ע.]

2)[כ"י ומדב"ם והמשנה שבמשניות: שיצטרך.]

3) [כך גם במשנ' שבירוש' ובמדב"ם, אך במשנה שבדפוסי המשניות ובכמה מדפוסי הבבלי והירוש': לצרכי, לצורכי, ועי' גם בהערה 8 לערך צָרַךְ עמ' 5637.]

a) صرح b) ضريح

a) سرق

ש.

שאר נכנסים לבדק הבית (ר׳ ליעזר, ירוש׳ שקל׳ ד ז). צריך לך שחק לך, לא צריך לך הפליג עלך[1] (ירוש׳ סנה׳ א ו). אשה אצל בעלה לא בעיא הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה (פסח׳ קח.). ממלאה אשה כל קדרה בשר אע״פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת (ביצ׳ יז.). דברים שאבל אסור בהן וכו׳ ולשנות במשנה במדרש וכו׳ ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע (ת״ר, מו״ק כא.). לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכים להם (יבמ׳ יג.). החולץ למעוברת והפילה, ר׳ יוחנן אמר אינה צריכה חליצה מן האחין (שם לה:). לבני אני צריך (רבי בשעת פטירתו, כתוב׳ קג.). לחכמי ישראל אני צריך (הוא, שם שם). לבני קטן אני צריך וכו׳ לבני גדול אני צריך (הוא, שם קג:). הרי שהיה תופש פרתו ועומד ובא חבירו ואמר לו פרתך למה, לחמור אני צריך, יש לי חמור שאני נותן לך, פרתך בכמה, בכך וכך (רב אדא בר אהבה, ב״מ מז.). עמך ישראל צריכין לפרנסה[2] (סנה׳ עז.). חבר אין צריך התראה (ר״י בר יהודה, מכות ט:). ואפרוחין שצריכין לאימן כבצים דמי (רב אסי, ע״ז מב:). כשם שהתחתונים צריכין צדקה אלו מאלו כך העליונים צריכין צדקה אלו מאלו (רב שמואל בר נחמן, מד״ר ויקר׳ לא). ומתוך החשך הוצאתי אורה ואני צריך לאורה שלכם (שם במד׳ טו). אמר לו (בלעם להקב״ה) אם כן אברכם, אמר לו אין צריכין לברכתך בי ברוך הוא (שם שם כ). נבוכדנצר כנס כל ממונו של עולם ולממון שלנו הוא צריך (שם איכה, פתיח׳, רבי אבהו). אמרה (אשת ר״א בן ערך לבעלה) מי צריך למי, אמר לה הן (התלמידים) צריכין לי (שם קהל׳, כי העושק). משל למלך שאיו לו שני קתוליקין ולא היו עושין בלא דעת המלך, היה לאחד מהן חלוק יפה אצל המלך והיה המלך צריך לו, אמר המלך אע״פ שאני צריך לו שהוא ברשותי איני מסלקו עד שאני מודיעו (תנחו׳ בובר, חקת לא). — וצָרִיךְ אדם לנקביו, צריך לעשות צרכיו: לא יעמד אדם ויתפלל וצריך לנקביו (תוספת׳ ברכ׳ ב כא). ואל תשהא עצמך בשעה שאתה צריך לנקביך (ר׳ חייא, גיט׳ ע.). ועי׳ צָרַךְ, נפע׳. — ובהשאלה לדברים דוממים או מפשטים: משלחין כלים וכו׳ אבל לא סנדל המסומר וכו׳, ר׳ יהודה אומר אף לא מנעול לבן מפני שצריך אומן (ביצ׳ א י). כל נדר שצריך חקירת חכם לא יחזיר, ושאינו צריך חקירת חכם יחזיר (גיט׳ ד ז). שלשה עשר דברים בנבלת העוף הטהור, צריכה מחשבה ואינה צריכה הכשר (טהר׳ א א). החיצונה צריכה עירוב והפנימית אינה צריכה עירוב (תוספת׳ עירוב׳ ח ז). קריית שמע אינה צריכה כוונה (ר׳ יוסה, ירוש׳ שבת א א). שמנים נשים תלה (שמעון בן שטח), ואין דנין שנים ביום אחד אלא שהיתה השעה צריכה לכך[1] (ירוש׳ חגי׳ ב ב). יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה ת״ל האלה, עד כאן צריכה כוונה, מכאן ואילך אין צריכה כוונה (ר״א, ברכ׳ יג.). מכאן אתה למד שכל הפרשה כלה צריכה כוונה (ר׳ עקיבא, שם יג:). מיטה החולקת בתוך הבית ועצים ואבנים סדורים תחתיה ומפסקת אינה צריכה בדיקה (רשב״ג, פסח׳ ח.). תפילין ומזוזות נכתבות שלא מן הכתב ואין צריכות שרטוט (ר׳ ירמיה בשם רבינו, מנח׳ לב:). יכול יניח אדם תפילין בשבתות וביומים טובים ת״ל והיה לאות וכו׳ מי שצריכין אות, יצאו שבתות וימים טובים שהן גופן אות (ר׳ עקיבא, שם לו:). כל דברי תורה צריכין זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח (תנחו׳ בובר, חקת כב). — ועם מקור של פֹּעַל, פלוני צָרִיךְ לעשות דבר, או עם פעל עתי׳ ומלת הקשור שֶׁ, צָרִיךְ שיעשה דבר, חובה עליו לעשות, מכרח לעשות, müssen; être obligé; to be obliged: וכל מי שאינו צריך ליטול (לקט שכחה ופאה) ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות, וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו (פאה ח ט). שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, עשרתם ערבתם הדליקו את הנר (שבת ב ז). אם באנו אנו לדון אחר בית דינו של רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין ובית דין שעמד

---

1) [עי׳ פָּלַג, הפע׳, הערה, עמ׳ 4931.]

2) [בסק״א (ברכ׳ ג:): צריכים פרנסה.]

---

1) [בספרי (דבר׳ רכא): שהשעה צריכה ללמד בה את אחרים.]

מימות משה עד עכשיו (ר"ה ב ט). המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם (גיט' א א). הכותב טופסי גיטין צריך שינית מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן (שם ג ב). וצריך ליקח לו דרך (ר' עקיבא, ב"ב ד ט). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת וכו' צריך לנהוג בו כבוד (אבו' ו ג). אף על פי שאמרו דיה שעתה צריכה להיות בודקת חוץ מן הנדה והיושבת על דם טוהר (נדה א ז). אם נתן (פאה) בין בתחלה בין באמצע בין בסוף הרי זו פאה, וצריך[1]) שיתן בסוף כשיעור (ר' שמעון, תוספת' פאה א ה). התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו על מה שבקיטון ועל מה שבצדדין על מה שבתבן (שם תרומ' ג ו). שבית דין צריכין למנות על כולן שיעלו באחד ומאה (ר' יהודה בן בבא, שם שם ה י). למה הוא פורש ובוכה, מפני שצריך להשביעו (שם יוה"כ א ח). מי שהיו גתיו ובדיו טמאין ומבקש לטהרן וכו' העקלין של נצרין ושל בצבוץ צריך לנגב, ושל חשיפה ושל גמי צריך לישן, וכמה ישונן שנים עשר חדש (שם ע"ז ה ג). מלא דלי לשתות, חשב עליו עד שלא הגיע למים וערה צריך לנגב, אם משהגיע למים חשב עליו מערה ואין צריך לנגב (שם פרה ה ד). צריך אני להחזיק לכם טובה שתקיימו את התורה אחרי, אף אתם צריכים להחזיק טובה לבניכם שיקיימו את התורה אחריכם (ספרי, דבר' שלה). זה שהוא עומד ומתפלל צריך לישב שתי ישיבות, אחת עד שלא יתפלל ואחת משיתפלל (ר' יהושע בן לוי, ירוש' ברכ' ה א). צריך אדם[2]) להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפילה (ר' אבא בשם ר' חייא בשם ר' יוחנן, שם שם). צריך לומר החל עלינו את הימים ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום (ר' ירמיה ר' זעירא בשם רב חייא בר אבא, שם שם ה ב). העונין אמן צריכין ליתן עיניה' בכוס ועיניהן בנר (ר' חזקיה בשם ר' ירמיה, שם שם). צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהם (שמואל, שם פאה ח ט). עד איכן דיקדקה התורה בגזל שצריכה לדון בין אדם לחבירו (ר' שמעון בן יוחי, שם מעשר' ב ו). מהו צריך לפרש זה גיטיך וזה קידושך (שם מע"ש ד ז). אשה שעשת כתונת

1) [במשנה (פאה א ב): ובלבד שיתן וכו'.]

2) [נ"א: לאדם.]

לבנה צריכה למסור לציבור (שם שקל' ד א). צריכין הכוכבים שיהו נראין מתוכה[1]) (שם סוכה ב ג). צריכין שיהו פושרין מעת לעת (יהודה בן נקוסא, שם נדה ג ב). תורה היא וללמוד אני צריך (רב כהנא, ברכ' סב.). המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים (שם לא.). המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו (שם לב:). על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (שם נד.). והמפלת אחר מיתת בעלה ושאינה ראויה לילד כולן צריכות להמתין שלשה חדשים (ר' מאיר, כתוב' ס:). אע"פ שאמרו הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אינו צריך להעלות לו שכר, הלוהו ודר בחצירו צריך להעלות לו שכר (רב יוסף בר מניומי בשם רב נחמן, ב"מ סד:). האומר לחבירו בור וכותליה אני מוכר לך צריך שיהא הכותל שלשה טפחים (ב"ב יז:). מברחת צריכה שתכתוב כל נכסיה (שם קנ:). האומר לחבירו פרעתיך בפני פלוני ופלוני צריך שיבואו פלוני ופלוני ויעידו (רב, שם קע.). קשר של תפילין צריך שיהא למעלה (רב יהודה, מנח' לה:). צריך (המצורע) להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים (חול' עח.). צריכין אנו לחוש לדברי זקן (רב, שם פד.) השולח ירך לחבירו שלימה אינו צריך שיטול היסנה גיד הנשה, התוכה צריך ליטול היסנה גיד הנשה, ובנכרי בין חתוכה ובין שלמה אין צריך ליטול (ת"ר, שם לד.). הנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות (מד"ר בראש' עז). שכל הנושא אשה צריך שיבדק באחיה (שם שמות ז). מי שאין לו נכסים ועושה צדקה וגמילות חסדים, מי שאין לו בנים ונותן שכר סופרי' ומשני' וכו' אמר הקב"ה זה הקדים וקיים מצותי על שלא נתתי לו במה לקיימן, צריך אני לשלם ליתן לו ממון ובני' שיהו קוראי' בספרי' (ר' תנחום ב"ר אבא, שם במד' יד). אדם מישראל שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתב קדושין (שם דבר' ג). שכל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה שאינן נעשין עשייה שלימה כגון החטים צריכים להטחן (שם אסתר, ויהי בימי אחשורוש). אותו שחיתה שנה אצלו

1) [בעקר: צריכה הסכה להיות כוו, שיהיו הכוכבים נראים מתוכה.]

צריך אתה לישאל מה משפטים נעשו בו (פסיק' רבי והי' בקד את שרה, קעו:).—ובקצור, בלי השלמה: חולה אומר צריך (לאכל ביוה"כ) ורופא אומר אינו צריך, שומעין לחולה (ר' ינאי, יומא פג.). אין מעברין את השנה אלא א"כ היתה צריכה [1]) מפני הדרכים ומפני הגשרים וכו' (סנה' יא.). — ובשלילה, צָרִיךְ שלא לעשות, אסור לעשות: צריך אדם שלא לשנות בן מבניו, שעל ידי כתונת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף וישנאו אותו וכו' (ר"ל בשם ר' אלעזר בן עזריה, מד"ר בראש' פי .). — ובדרשת הכתובים לשם ההלכה, אני צָרִיךְ לומר, צָרִיךְ הכתוב לומר, וכדו': וכי צריך היה משה להשיב, אלא למדה תורה דרך ארץ וכו' (מכי' בחדש ב). עד שלא יאמר יש לי בדין וכו' ת"ל וכו' לפי שלא זכיתי בדין צריך הכתוב להביאו בפני עצמו (שם מסכ' דנזיקין יח). יש ברובע מה שאין בנעבד ובנעבד מה שאין ברובע וכו' לפיכך צריך הכתוב לומר את כלם (ר' שמעון, ספרא ויק, ויקרי פרש' ב). אבל העולה לפי שנאמר בה והפשיט את העולה צריך הכתוב לומר עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה (שם לו פרק ט). אלא אמר (יעקב) אבא בשעה שבקש לצאת לח"ל מהיכן הורשה לא מבאר שבע, אף אני הריני הולך לבאר שבע, אם ינתן לי רשות הרי אני יוצא ואם לאו איני יוצא, לפיכך צריך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע (מד"ר בראש' סח). וירדו אחי יוסף, בני ישראל צריך המקרא לומר, אלא וכו' (שם שם לח). ועדיין צריכין אנו לומר שמא רצו לשמוע, בא מיכה המורשתי וכו' (תנחו' בובר, ברכה ג). אתה נותן להם ימים טובים וכו' ונכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומרבים בתפלות ומרבים במוספים ומרבים בקרבנות, לפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני עצרת תהיה לכם (פסיק' ר"כ, ביום השמיני עצרת, בובר, קל:). — ובכנ' צריכני, צָרִיךְ אני: בואו וראו שהיא נקכה, צריכני לעשותה שלמים (הלל, תוספת' חגי' ב יא).—ובהשמטת חנושא, הכתוב, אני [2]), הוא וכדו', צָרִיךְ לומר ובר"ת צ"ל, אין צָרִיךְ לומר ובר"ת אצ"ל: אין משכירין להן (לגוים) בתים בארץ ישראל ואין צריך לומר שדות (ע"ז א ח). אבל שונין ודורשין (בשבת) בהן (בכתבי הקדש), ואין צריך לומר דבר לבדוק נוטל ובודק (תוספת' שבת יג א). מצילין מיום טוב לשבת אבל לא משבת זו לשבת אחרת ולא משבת ליום טוב וכו' ואין צריך לומר מיום טוב לחול (שם שם יג ו). אין מתגררין במגוררת ביום טוב ואין צריך לומר בשבת (שם שם טו יע). יפה שתיקה לחכמים קל וחומר לטיפשין וכן הוא אומ' גם אויל מחריש הכם יחשב ואין צריך לומר ואוטם שפתיו נבון (תוספת' פסח' ט ב). לפי שיש בשאור מה שאין בדבש ובדבש מה שאין בשאור צ"ל כל שאור וצ"ל כל דבש (ספרא ויק, ויקרי פרש' יב). ולהבדיל בין הטמא ובין הטהור, צריך לומר בין פרה לחמור והלא ככר הם מפורשים (שם שמיני פרק יב). צריך לאומרו, אך שומעני וטמאה שבעת ימים וכו' (שם תזריע פרק א). אין צריך לומר בהרות שאין בהם מראות נגעים ושלא באו לכלל אלא בהרות שבהם מראות נגעים וכו' (שם שם פרשת נגעים פרק א). לפי שיש בזב מה שאין כן במשכב ובמשכב מה שאין כן בזב צריך לומר במשכב וצריך לומר בזב (שם שם פרק ג). ולא תקח שוחד, אין צריך לומר לזכות את החייב ולחייב את הזכאי אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב (ספרי דבר' קמד). בפרקים שואל מפני הכבוד וא"צ לומר שהוא משיב, ובאמצע שואל מפני היראה ואצ"ל שהוא משיב (ר' מאיר, ברכ' יג.). חמץ שנמצא שם אחר הפסח אסור בהנאה ואין צריך לומר באכילה (ת"כ, פסח' לא:). מה נפשך אם לענין החשבון לא היה צריך למימר אלא אחד שנים שלשה או ראשון שני שלישי (מד"ר בראש' ג). וילך משה, לא היה צ"ל אלא וישב משה (שם שמות ד). ככר יש לי לפני ד' מאות ותשעים וששה אלפים של מה"ש שהם עומדים ומקדשים שמי הגדול וכו' ואין צריך לומר ע' לשון שבאדם (שם ויקר' ב). היה צריך לומר ראה ריח בגדי בני (תנחו' בובר, תולדות טז). ודוד הוליד את שלמה, כן היה צריך לומר ואינו אומר אלא ובן שלמה רחבעם (פסיק' רב', והשלם כל המלאכה, כד.). נר לעיני דבריך, כן היה צריך לומר ואינו אומר

---

[1]) [כלו' צריכה להיות מעֻברת.]

[2]) [כך מתבאר הצרוף התמוה של אין עם ת"ז צָרִיךְ, ולא אין צֹרֶךְ, ועי' בכר, Exeg. Terminol. I, עמ' 164. וצרוף זה ואין צריך לומר קבל אף את המשמעות של קל וחמר: ומה גם, אף כי.]

כן אלא נר לרגלי דבריך (שם, והיה בעת ההיא, ל.). יגל יעקב ישמח ישראל, לא היה צריך לומר אלא יגל אברהם יצחק ויעקב וישמחו ישראל (שם, תקעו, קעד:). — ובקצור, צָרִיךְ, צְרִיכָה [1]), במקום דבר הַצָּרִיךְ להאמר וכדו׳, אֵין צָרִיךְ: מה ת״ל עד בקר, מגיד שאינו נשרף עד אור ששה עשר, רבי ישמעאל אומר אינו צריך, הרי הוא אומר כל מלאכה לא יעשה בהם, שריפה מעין מלאכה היא (מכי׳, מסכ׳ דפסחא ו). אינו צריך, ומה במקום שכל אוכל נפש דוחה יום טוב אין שריפת נותר דוחה יום טוב, מקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה את השבת אינו דין שלא תהא שריפת נותר דוחה אותו (ר׳ יונתן, שם שם). כי לא תעבור את הירדן הזה וכו׳ אינו צריך והלא כבר נאמר כי אנכי מת וכו׳ (ר״ש בן יוחאי, שם מסכ׳ דעמלק ב). אף זה בשקל הקודש וכו׳, אין צריך שהרי כבר נאמר כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות בשקל הקודש (ר׳ חנניה, ספרי במד׳ מט). הרי הוא (ר״ע) אומר ותרא שרה את בן הגר המצרית שעבד ע״ז ואני אומר לא לענין הזו צריך אלא לענין שררות (ר״ש בן יוחאי, שם דבר׳ לא). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה׳ אלהי ישראל, ומה אני צריך והלא כבר נאמר את פני האדון ה׳ (שם שם). ואבדתם את שמם מן המקום ההוא וכו׳ מה אני צריך הלא כבר נאמר אבד תאבדון (ר׳ עקיבא, שם שם סא). לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר, למה אני צריך, לפי שאמרנו לחלן אשת אחד מתייבמת ולא אשת שנים, יכול אף כאן כן (שם שם רפח). לכן צריכה בשניקרו כולן, שלא תאמר הואיל ואין דרך הנחש לעשות כן אני אומר ענן של ציפורים שכן עליהן וניקרו (ר׳ יוסי, ירוש׳ מעשר׳ א ב). הרי צריך, אדם אם היה עובר בין הקברות וכו׳ (פסיק׳ רב׳, זכור, מז.). — ובסהמ״א: מניין שכסדר דברות שהיו במדבר כך היו בארץ מצרים, אין צריך דין הוא, נאמר כאן דבר ונאמר דבר במדבר (מדה״ג, שמות יב א, הופמן, 89). וראיתי את הדם, מה אני צריך, והלא הכל גלוי לפניו (שם שם יב יג, 100). יאמר תושב, מה אני צריך

---

[1]) [ומצוי מאד בארמ׳ שבתו״מ צריכא במשמ׳ זו.]

לומר [1]) שכיר (שם שם יב מד, 118). ואם נודע לו שעלה חכם כמותו בארץ ישראל, ואין צריך לומר גדול ממנו, הרי זה אסור לעבר ולקבוע בחוצה לארץ (שם שם יג י, 124). צריך אדם לבדוק את התפלין אחת לשנים עשר חדש (שם שם). וזהו כלל שצריך לפרטו (שם שם יג יג, 125). ואינו צריך [2]) יין נסך לאסור בקנייה אלא אפילו שכרו נמי אסור (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, עמ׳ 147). הרוצה לעשות גוילין לספר תורה צריך שיקח את העורות וישיר את השיער שלהן (גנזי מלכים, הלכ׳ ס״ת, יג). ואפילו אני צריך לחצר זו צורך גדול (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 112). צריך שלא להתנהג כבהמה (רס״י, קהל׳ ג כא). ולא היה צריך קצתו אל קצתו (ר״י א״ת, מו״ה, היחוד ז). מפני שהאחד יכול ואיננו צריך לזולתו (שם שם). כי אם היה חדש היה צריך אל מחדש (הוא, כוזרי ה יח). כי חדוש הנעדר צריך אל סבה כמו שהעדר החדש צריך אל סבה (שם שם). עקר כל מצוה שהיא תלויה בפה או במעשה צריכה לאמונת הלב ואם לאו הכל שוא ותוהו (ראב״ע, יסוד מורא). ואמר רבנו בדקדוקו ברוב דברים, אם היה צריך יאמר כך וכך בדברים לא יאמרו (ס׳ הגלוי לר״י קמחי, כז). וחבר התועלת צריך שתהיינה בו שלש מדות וכו׳ (רש״ע פלקירא, ראשית חכמה, 17). ולא יקללנו ולא יחרפנו ואין צריך לומר שלא יכנו (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ד, 146). ואפי׳ אומרים עליו שהוא יודע שתי מסכתות ואינו יודע אלא אחת, צריך לומר אחת אני יודע בלבד (שם שם, 383). וזה כמו שהמראה שצריך מירוק וזיכוך לשיתרשמו בו הגוונים (ר״ל קארו, תולדות יצחק, אחרי מות, פח:). — ואמר הפיטן: תשיב חבול לצריכיו, ותבורך בכל מקח (רסע״ג, הרי״ג מלוות, קבץ מע״י גאו׳ ב, 30). על כן אינך צריך לכל, לידך ולחסדך צריכים הכל, הכל צריכים לצדקותיך ואינך צריך לבריותיך (שיר היחוד, יום ג). — צָרִיךְ הדבר לפלוני, דרוש לו הדבר, נחוץ לו: הכינו לכם צדה, כל דבר הצריך לדרך וכלי זיינם למלחמה אמר להם לתקן (רס״י, יהוש׳ א יא). ויותר ממנו מאה רכב,

---

[1]) [בספרא (אמור פרק ד): מה תלמוד לומר.]
[2]) והוא תרגום של לא מיבעי.

שהיו צריכין לו לבדי מרכבתו (הוא, ס"ג ח ד). כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, כל הצדיקים הנקראים בשמי וכל העשוי לכבודי יצרתיו אף עשיתיו, תכנתיו בכל הצריך לו והכנתי הכל (הוא, ישעי' מג ז). כי יחיד ועני אני, ועין רבים תלוי בי ולנגדן אני יחיד, לפיכך פנה אלי וחנני, כי תפלתי צריכה לתשועת כל ישראל (הוא, תהל' כה עז). טוב איש חונן ומלוה וגו', שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי, ואת דבריו הצריכין לו במאפל ובמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו (הוא, שם קיב ה). בהמה גסה, צריכה בישוב למשאוי ולהרישה (הוא, ב"ק עט:). עקל, דדורתא, זצריכה לבית הבד לקשור את תפוח הזיתים כשעוצרין אותן בקורה (הוא, סנה' כו.). אם איתא דלא מיבעיא ליה, אם ארוכה היא לו ואינה צריכה לו ארוכה כל כך, לפסוק אותו כפל ולישדייה ואחר כך יתלה הציצית (הוא, מנח' לז:).— וצָרִיךְ לפלוני לעשות הדבר, צריך פלוני לעשות: מספר שניו ולא חקר, לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק, לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם (הוא, איוב לו כו). ולא לעוותי, והיינו עיות שצריך לו להמתין עד שתומם (הוא, בכורות סח.).

*צְרִיכָה, ש"נ, — תכונת מי שצריך לדבר, צֹרֶךְ: ובעבור צריכת הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים וששה נקבות (ראב"ע, בראש' ו יח).

*צְרִיכוּת[1]), ש"נ,—תכונת הנצרך לדבר או למעשה: ושאר חשחות, ושאר צריכות שתצטרך (רס"י, עזר' ז כ). וצריכות בני הבתים לערב יחד לפי שהבית מיוחד לכל אחד וכו' (הוא, ערוב' מח.). צריכות הדברים הנולדים בנפש (ס' הגבולים והרשמים לר"י הישראלי, תרגום נסים בן שלמה). בצריכות, לא בהכרח (שם). — וצְרִיכוּת, צְרִיכוּתָה' נחיצות של מלה, עשה צריכות, הוכיח את הצריכות של מלה או מלים בכתוב או בדברי התנאים: והשתא נראה שיש לעשות צריכותות בהנך תלתא, בבא

[1]) [וכן בארמי: הקשה ח"ר אלחנן, סברויתא דלעיל ליעבד צריכותא וכו' (תוס' חגי' י"ז:, ד"ה איצטריך).]

דדינר של זהב איצטריך לאשמעי' דבעין רעה הוא מקדיש, רישא איכא למימר דאתי לאשמעי' דלא כרב חסדא וכו' (תוס' נזיר לג:, ד"ה אלא).

*צָרִיף[1]) ש"ז, — מין מלח שקוף־לבן המקהה את השנים ומכויץ, alum; alun; Alaun: המלח והחול ה"ז פירות, עיר של גפרית, מחפורת של צריף, ר"מ אומר קרן וחכ"א פירות (כתוב' עט:). א"ר יוסנא א"ר אמי כלי נתר אין לו טהרה עולמית, מאי כלי נתר, א"ר יוסי בר אבין כלי מחפורת של צריף (ע"ז לג:). — ובסהמ"א: הני מאני דצביאי וצריפי בצריף שלועזין אלום (מחזור ויטרי, 257). או ידוק שב והוא צריף וקנקנתום והוא זאג ומר ויסוך חלק כחלק ויריח משקה ההדם (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א, הכמירים). ויקח גלנאד ואספידאגת העופרת וצריף וכוחל שחור בד בבד וישחוק הכל עד שיהיה כאבק (שם ד ג המתכים).

*צְרִיף, ש"ז, — מין אהל או בית קטן של נצרים וכדו', רחב מלמטה והולך וצר לראשו[2]): הצריפין והבורגנין והאלקטיות פטורין (מן המעשרות) (מעשר' ג ז). העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל, ר"א פוסל מפני שאין לה גג, וחכמים מכשירין (סוכ' א יא). עשרה מקומות אין בהן משום מדור ע"א, אהלי הערביים, והסוכות, והצריפין, והבורגנים, והאלקטיות וכו' (אהל' יח י). עיר שהיא בנויה אהלים, כל אחד ואחד מודד מאהלו, היו שם שלשה צריפין ושלשה בורגנין מודד מן החיצון (רב, ירוש' ערוב' ה א). יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב באו רומס ורומילס ובנו שני צריפים ברומי (ר' לוי, שם ע"ז א ג). אותו היום שהכנים ירבעם שני עגלי זהב אחד בבית אל ואחד

[1]) [עי' בהערה לערך צְרִיף.]

[2]) [המלה באה אף בארמי' שבתו"ם, בפרט בלשון צריפא דאורבני, צריף של נצרים, ובצרוף צריפין דמיסכינין (ירוש' פאה ח ט), וכמו בעברי ככנוי של הגג המשפע בנגוד אל איגרא, הגג השטוח. ונראת שעקר הוראת המלה מלשון צֵרוּף הנצרים או הנסרים יחד, (בטוט?), וכן בסור' עקר משמ' השרש צרף היא קִבֵּץ וְכִוֵּץ יחד, ועל כן נקרא גם המלח המכַוֵּץ (alum) צָרִיף, ועי' א. צָרַף, ב. צָרַף, הערות.]

בדן נבנה צריף אחד וזהו איטליאה של יון (שבת נו:). יושבי צריפין והולכי מדברות חייהן אינן חיים ונשיהן ובניהן אינן שלהן (רב חיננא בר רב כהנא בשם רב אסי, ערוב' נה:). יושבי צריפין כיושבי קברים וכו' (אליעזר איש בירייא, שם שם). לרועה אחד שהיה רועה חזירים, מצא רחל אחת, משכה ביניהן, שלח בעלה אצלו אמר חן לי רחלי, אמר לו אין לך אצלי רחל וכו', אמר הבעל הודיעו לי מהיכן הוא מרביץ את בהמותיו, הלכו והודיעוהו, והרס את הצריפין וכו' (מד"ר שמות כ). — ובסהמ"א: מי שהוריד מי גגו על חצר חבירו ולא מיחה בו והחזיק בדבר זה, אם המים מנטפים ורצה לקבצם למקום אחד ולעשותם צנור עושה וכו' ואפי' לבנות על גגו כמין צריף עד שירדו המים במהרה לחצר חבירו בונה וכו' (טו"ע חו"מ קנג י).

***צְרִיפָה**, ש"נ, — פעֻלת הצורף ומזקק כסף וזהב, צרוף, זקוק: יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים, הרי כבר נתלבננו, כבר נצרפנו, הרי עברו עלי הצרות כלם, שנאמר כי הייתי כנאד בקיטור, יש צריפה גדולה מזו (מדרש תהלים קיט לח). ואמרו מספר לצרפו, שיקשהו, בעבור כי ברזל כשהלבינוהו באש וכבוהו במים הוא מתחזק ומתחסם, והנפחים קורין לזה מקשה, והחכמים קורין אותו צריפה וקורין לו ג"כ חסום (פי' המשני לרמב"ם, מכשירי ה ז). עד אשר נצרפנו כמו צריפת הכסף ובחינת הזהב (ד"ס של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 176). — חכמת הצריפה, מלאכת הצריפה, Alchimie; alchimie; alchemy: חכמת הצריפה לדעת איך יצא מלא כסף כסף (ר' משה ריאטי, מקדש מעט כ). והידיעה על זה לא יורה על בקיאותו במלאכת הצריפה (ר' יוסף בן שם טוב, כבוד אלהים, כה:). משרה ג"כ מלי שרש, כי הוא זה מעשה החימיאה ששורין את הדבר בדבר לח כדי להגיע אל שרשו וכו' והוא מלאכה דוגמת מלאכת הצריפה וההזקה הנעשה ע"י האש (ר"ם ספנהיס, ידיעות שלמה א ב א, מ:).

***צְרִירוּת**, ש"נ,—צרירות הקול, תכונת הקול הצָרוּר[1], הצָרוּד, צרידות: ואמנם המזג הלא הנה

[1] [עפ"י קריאה זו במקור שבתו"ם, עי' צָרוּד, הערה, ועי' צָרוּר.]

יורה עליו רוב המותרים וצרירות הקול וגרגור הנקרא רומילאר (קאנון ג י א ב).

צרך[1], ממנו הִצְטָרְכוּת, צֵרוּךְ, *צָרִיךְ, צְרִיכָה, צְרִיכוּת, *צָרַךְ, צֹרֶךְ[2].

***צָרַךְ**, פ"ע,—צָרַךְ לפלוני דבר או לדבר[3] היה טעון דבר, צָרִיךְ לדבר, bedürfen; manquer; to want, need, וצרך לעשות דבר, היה חיב לעשות את הדבר, וכדו', müssen; être obligé; to be obliged: ושלש שורות שלתלמידי חכמים יושבין לפניהן וכו' צרכו[4] לסמוך סומכין מן הראשונה (משנה בירוש' סנה' ד ד). למה הוא פורש ובוכה מפני שצריך להשביעו ולמה הן פורשין ובוכין מפני שצרכו להשביעו[5] (תוספתי יוה"כ א ח). מלאכות שהאשה עושה לבעלה, שבעה גופי מלאכות מנו, והשאר לא צרכו להימנות[6] (שם כתוב' ה ד). המינין הללו ע"י שיש כיוצא בהן בארץ ישראל צרכו חכמים ליתן להן סימן (ירוש' דמאי ב א). צרך לך צחק לך הפליג עליך[7] (ר' הושעיה, שם עירוב' ה א). מי גרם לכך לצרך לבבלי הזה לא על שלא שימשתם לשני גדולי עולם לשמעיה ואבטליון שהיו יושבין אצלכם

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [ובזמננו נוצרו משרש זה כמה מלים, כגון: מִצְרָךְ, דבר שבני אדם צריכים לו, כגון מזון וכו'; צַרְכָן, מי שצריך לאיזה דבר, לָקוֹחַ; צַרְכָנִיָּה, חנות שבה קונים הצרכנים את מצרכיהם; תִּצְרֹכֶת, הַצָּרֵךְ למצרך פלוני.]

[3] [כנאמר בהערה לערך צָרִיךְ, היתה כנראה משמ' הפעל צָרַךְ (מן צרק, סרק) בעבר' ובארמ' בעקרו היה ריק, היה חסר דבר. ובאוגריתי' בא צרך כמו בעבר'.

בקטע כ"י מן המאה הי"א של משני מנקי' וולצברגר בבית הספרים של ביהמ"ד לרבנים בניו-יורק: זכרים יסכרו לְצָרִיכֵי עולות (שקל' ד ז), ואולי היא צורת בינ' צָרֵךְ, ועי' צָרִיךְ, צֹרֶךְ.]

[4] במשנה שבמשניות: היו צריכין, ושבבבלי: הוצרכו.]

[5] [בירוש' (יומא א ה): שצרכו לכך.]

[6] [בירוש' (כתוב' ה ו): לא צרכו חכמים למנותן.]

[7] [נ"א עי' צָרִיךְ, והערה לא. פָּלַג, הפע' עמ' 4931.]

(הלל, שם פסח׳ ו א). משה עד שלא צרך להם בכיבוש הארץ הקדים ראשים לזקנים (שם הורי׳ ג ז). עשר נודות נפוחות ומונחות בטרקלין, צרך [1]) המלך למקומן, מה הוא עושה, מתירן ומוציא רוחן וצולקן [2]) בזויות (מד״ר ברא׳ ה, הול׳ איאודור). שלא צרכו לצאת כבני אדם (תנחו׳ בובר, שלח, תוספה ג, עד אנה ינאלוני). — ובסהמ״א: כאן היו שבע רועות והריבו עמהן הרועים עד שצרכו למשה להושיען (מדה״ג שמות ב יז, הופמן, 18). מפני שיש בבן מה שאין בבת ובבת מה שאין בבן, צרך לומר בבן וצרך לומר בבת[3]) (שם כ י, 225). ואילו היתה חלוקתן היצרכו שני גיטין אולא יצרכו גט כל עיקר היינו אומרים זו חלוקת אביי ורבא (בשם רסע״ג, תשו׳ הגאו׳ שערי צדק ג יב). ומה צרכנו אל זאת התחבולה בהשארות הנפש אחר כלות הגוף (ר״י א״ה, כוזרי ה יד). כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם וכו׳ היה צריך להשקיע את המצריים, קרע את הים והצלילן בתוכו, צרכנו למזון הוריד לנו את המן וכו׳ (רמב״ם, יסודי התורה ח א). אם נחלקו הסנהדרין והוצרכו לסמוך אחד וכו׳ וכן אם צרכו לסמוך שני או שלישי (הוא, סנהדרין א ח). — *וְצָרַךְ בדבר: ובשאלות הראשונות הביאו ראיה מאותה דעבודה זרה וכו׳ אבל לא צרכנו בכך (ערוך ערך בסס).

—נפע׳, *נִצְרַךְ,—כמו קל, היה צָרִיךְ: מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לר״ה ומצאו חסיד אחד, אמר לו, ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך, ליגלג עליו, לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רה״ר ונכשל באותן אבנים (ב״ק נ:). פעם אחת נצרכו[4]) להן אנשי לודקיה בשמן (מנחו׳ פה:). לכך נצרך הכתוב לומר דברי ירמיהו (פסיק׳ ר״כ, דברי ירמיהו, בובר, קיא.). — נִצְרְכָה התורה, ההלכה וכדו׳, היתה צריכה לומר דבר זה, דין זה: לשני קטנים נצרכה, שאם היה קטן עושין אותו ספק, ספק עושין אותו ודאי (בשם ריב״ל, ירוש׳ ברכ׳ ז ב). למידת הדין נצרכה[1]) (ר׳ חייא בר אבא, שם פאה ה ג). למי נצרכה, לר׳ מאיר (שם כתוב׳ ו א). חלכה נצרכה לי ונכנסתי לשאול עליה (שמואל הקטן, שם סנה׳ א ב). לא נצרכת אלא לקרן זוית הסמוכה לרה״ר (ר׳ יוחנן, שבת ז:). לא נצרכה אלא למוסרן לאוליירין לבו ביום (ר׳ חייא, ביל׳ לב.). לא נצרכה אלא לזקן ואינו לפי כבודו (ב״מ ל:). — נִצְרְכָה השעה לפלוני או לדבר, היתה באותה שעה צֹרֶךְ בפלוני או בדבר: לא הוזכרו דברי יחיד בין המרובין אלא שמא תיצרך להן שעה ויסמכו עליהן (תוספת׳ עדי׳ א ד).—וְנִצְרַךְ האדם לנקביו, היה צָרִיךְ לעשות צרכיו: הנצרך לנקביו אל יתפלל, ואם התפלל תפלתו תועבה (ת״ר, ברכ׳ כג.). הנצרך לנקביו ואוכל דומה לתנור שהסיקוהו על גב אפרו וזו היא תחילת רוח זוהמא (שבת פב.). שהיו (דניאל וחבריו) אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה ומעמידין על עצמן בשעת שנצרכין לנקביהן מפני אימת מלכות (ר׳ חמא בר׳ חנינא, סנה׳ לג:). באו למדבר והאכלתי להם מן מ׳ שנה ולא נצרך אחד מהם לנקביו אותן מ׳ שנה אלא שאכלו את המן והוא נעשה להם בשר (מד״ר במד׳ עז). — וְנִצְרַךְ לְהִפָּנוֹת, ובקצור נִצְרַךְ, במשמ׳ זו: לפי שאותו רשע משתבח ואומר שהוא אלוה ואינו יוצא לנקביו, לפיכך היה יוצא בבקר, בשעה שהוא נצרך תפוש אותו (שם שמות ט). לא היו נצרכין להפנות כדרך בני אדם, ולמה כן, אלא אמר האלהים יהיו בני נצרכין להפנות והיאך הכתבתי עליהם שהם אלהים שנא׳ אני אמרתי אלהים אתם, אלא כשם שאין המלאכים צריכין לדבר זה, אף הן לא יצרכו לדבר זה עוד, ד״א האומות אוכלין ונצרכין והיאך אני נותן הפרש בין בני לבין האומות, לפיכך לא היו נצרכין (שם במד׳ ז).—ובסהמ״א: לא ימיש, וכי מי נצרך לעמוד ענן, וכי מי נצרך לעמוד אש, אלא ליתן הפרש לזבים ולזבות לנדות וליולדות שהיו ביניהן (מדה״ג שמות יג כב, הופמן, 134). היה לו אלוה של זהב, נצרך לו עשאו שלכסף, נצרך לו עשאו שלנחשת, נצרך לו עשאו שלברזל (ר׳ אליעזר, שם דבר׳ ה ז,

---

1) [בדפוס׳: נצרך.]

2) [בדפוס׳: ומסלקן.]

3) [בספרא (אמור פרשה א): צריך לומר לבנו וצריך לומר לבתו.]

4) [בעין יעקב הנוסח: נצטרכו וכו׳ לשמן.]

---

1) [בכ״י הגר״א: למידת הדין אתמר, ועי׳ בציוני לונץ בהוצאתו.]

סגולה, 55).— ואמר הפיטן: בטרם כל יציר היות, לבדך מאומה לא נצרכת (שיר היחוד יום ג). כי היית לפני הכל ואז באין כל לא נצרכת כל (שם יום ה). — וביג', נִצְרָךְ, במשמ' עני ואביון: כל כך עני ונצרך (ר"א בי"אגו, דרך אמונה, כה.).

—הפעי', *הִצְרִיךְ,— הִצְרִיךְ את פלוני לדבר או לאדם או למעשה, גרם לו להיות צָרִיךְ לדבר או לאדם או למעשה, חִיֵּב אותו, הזקיק אותו, הכריחו, nötigen, zwingen; obliger, forcer; to oblige, force: הנוער משנתו צריך לומר בא"י מחיה המתים וכו' יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתתן לי לב טוב וכו' ואל תצריכנו לידי מתנות בשר ודם וכו' (דברים רבי ינאי, ירוש' ברכ' ד ב). הרי שאין לו (לאבל) מה לוכל, ביום הראשון ובשני אינו עושה מלאכה, בשלישי הוא עושה בצינעה, אבל אמרו תבוא מאירה לשכיניו שהצריכוהו לכך (שם מו"ק ג ה). פעם א' הלך רבי למקום אחד ומצא נדבך של אבנים ואמר לתלמידיו צאו וחשבו כדי שנשב עליהן למחר ולא הצריכן רבי למעשה (ר' חנינא, שבת קכה:). ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה (אבא חלקיה, תעני' כג:). שמא יהא ולד בן קיימא ונמצאת אתה מצריכה כרוז לכהונה (יבמ' מא:). מעשה בשפחה של בית רבי שטבלה ועלתה ונמצא עצם בין שיניה והצריכה[1] רבי טבילה אחרת (ר' יצחק, קידוש' כה.). חייך שאני מצריכך לבא אצל כהן, שנאמר והובא אל אהרן הכהן (מד"ר ויקר' טו). — ובפתמ"א: ולא הצרכנו עצמינו לבוא לתוכחת כבר מנהג אבותינו בידינו (קטעי בן מאיר, JQR NS V, עמ' 547). בעומד במחנה שכינה ומצריכו לצאת מסנה (רש"י, פסח' סח., ד"ה אלא לימא הכי). ואין חוששין שמא בעל לשם קידושין להצריכה גט שני (תוס', גיט' עג:, ד"ה ואין חוששין). שהכל לא ידעו בגט שהצרכנוה משני (תוס', שם עט:, ד"ה עייננו ביה). מעשה בא לפני, באשה שנתקדשה בפרוטה והצריך להיות שוה אחד משמנה באיסר (תוס', קידוש' יב., ד"ה סיעור). שלא הצריכוהו לכך (תוס', שם יז:, ד"ה אין רוח). וחכמת השיעור כמו כן העינים המצריכים אליה רבים בענינים

1) [כלוי אמר שהיא צריכה.]

המצריכים לחכמת המנין בעסקי העולם הזה ובמצות רבות מן התורה (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 2). הרי שהצריכך חשבון לגרוע מאתים מעלות וחמשים חלקים וארבעים שניות וכו' ממאה מעלות ועשרים חלקים ושלשים שניות וכו' (רמב"ם, קדוש החדש יא יג). כי כל אדם שיבקש שיהיה לו יתרון על אנשי מעלה מהמעלות יצריכהו יתרונו להתרחק מהם עד אשר תתנשא מעלתו להשתתף עם אנשי מעלה אשר על מעלתו (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה, 18). ויש גבורה בהמית תצריך האדם לקנות התענוגים ולהיות שטוף באכילה ושתיה (הנ"ל, המבקש, כה). ולא היה שום אדם מכיר עצלותה הואיל שלא הצריכה לעשות שום דבר בעצמה (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, 341). והמדות האלהיות הפועלות אשר יסופר בהם הבורא ית' אפשר שישתתף בספורם עם קצת ברואיו והתירו הכמים לספר אותם בהם מפני הדוחק המצריך אותנו להודיעו ולעמוד על מציאותו (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א).—*ובמשמ' הוכיח את הצֹּרֶךְ בדבר, הראה שהדבר הכרחי: וזה אין מצריך אל סבות אמצעיות (ר"י א"ה, כוזרי ה כ). — *ובמשמ' יחס צֹרֶךְ לפלוני: והואיל והצריכו המאכל שמא יצריכהו אל המשגל ואז יהיה בדבר דבה גדולה (עולם קטן לר"י אבן צדיק, הוצ' הורוויץ, 47).

—הפעי', *הֻצְרַךְ, הוצרך,— כמו קל: ולמה הוצרכו לכך, שפעם אחת עלה מאור הלבנה ודמו שהאיר המזרח ושחטו את התמיד (יומא ג ב). כל עצמינו לא הוצרכנו אלא לעור העולה בלבד, שבכל המקום העור מהלך אחר הבשר (רבי, ספרא ויק, לו פרק ט). הוצרך הכתוב לומר עברי והוצרך לומר עבריה (ספרי דבר' קיח). מעולם לא הוצרך אדם לכך (למזון) (יומא סז.). ולא לעבר השנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי (שמואל הקטן, סנה' יא.). לפיכך הוצרך הכתוב לומר ותגנוב רחל וכו' (מד"ר ברא' עד). — והֻצְרַךְ דבר לפלוני, היה דרוש ונחוץ לו: פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידי חכמים אצל מטרוניתא אחת (ת"ר, שבת קכז:). ב"ד מתנה עליהן אם הוצרכו הוצרכו ואם לאו יהיה לבלי שרת (ר' אבהו, כתוב' קו:). תמידין שלא הוצרכו לציבור לדברי רבי שמעון אין נפדין

תמימים, לדברי חכמים נפדין תמימים (ר' יוחנן, שבוע' יא :). אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון, למה הוצרך כאן אלעזר, אלא בא הכתוב וכו' (מדר' תהל' א). — הֻצְרַךְ לנקביו, כמו נִצְרַךְ לנקביו: ותתחלחל המלכה וכו' שהוצרכה לנקביה (רבי ירמיה, מגי' טו.). — ובסהמ"א: לא תאמר הלכה כר' מאיר בגזרותיו אלא משהוצרכה לנו אצל מעוברת חבירו ומינקת חבירו שנשאת לכהן (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 101). וכי מאחר שדרשו חכמים אלפים אמה מן המקרא הזה, אל יצא איש ממקומו למה הוצרכו חכמים, לארבע אמות אלו הוצרכו (והזהיר, בשלח, י.). ולא הוצרכתי לברר כל העיקרין הללו אלא כדי להסיר השיבוש שנמצא בפרשת ואתחנן דר' שמו' גאו' (גנזי מצרים, הלכות ס"ת, יג). לפי שנאמר כי ימצא איש וכו' ולפי שנאמר כאן וגונב איש וכו' לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה (רש"י, שמות כא יו). י"ג דברים האמורים בענין כלם הוצרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה (הוא, שם כה ב). והוצרכו לו (לשמן) בשמים (הוא, שם שם ו). לכך הוצרך עוד שתי טבעות לתחתיתו (הוא, שם כח כה). לכך הוצרך מקרא זה (הוא, שם כט לו). כי הנה העברים הוצרכו כאשר התחברו שני שואין מתנועעים להניח השני והניעו גם הראשון וכו' (ראב"ע, צחות, א :). ואחר שהדבר כן הוצרכו רז"ל לומר וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ז, 105). ולפיי הוצרכה מגלת רות באחרונה לומר אלה תולדות פרץ (שם שם 112). וכאשר הוצרכנו לזכור התנועות, הוצרכנו ג"כ לומר שהן נפשיות ומהן טבעיות (אמו"ר לראב"ד א, 8). — °אני מְצֹרָךְ במשמ' אני מֻכרח: אחר זה אמר שמעון לראובן גיסו, עתה השלחן ערוך לפניך עשה עתה לבדך ותחזור לשם כי אני מוצרך לחזור לעסקי (עמנואל הי ריקי, אדרת אליהו שו"ת יב). —°וכמו נִצְרָךְ, אביון: הנדיבות וכו' הוא תת משלו בשיעור ראוי אל הזולת מן הראוים ומוצרכים כי הנתינה למי שאין לו צורך הוא להשליך טפת מים בים (ר"י מודינה, למה לדיק יד). — ועי' קל.

—התפ', *הִצְטָרֵךְ, נִצְטָרֵךְ, — כמו קל, היה צריך: וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך[1]) לבריות (פאה ח ט). כך אני מקובל מבית אבי אבא, מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (ירוש' ברכ' ט ג). יהי רצון מלפניך ה' אלהינו וכו' ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו (תפלת כהן גדול, שם יומא ה ג). כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום (ר' יוחנן ור' אלעזר, ברכ' ו.). עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות (ר' עקיבא, שבת קיח.). אין היחיד רשאי לסגף עצמו בתענית שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו (ר' יוסי, תעני' כב :). המבזבז אל יבזבז יותר מחומש שמא יצטרך לבריות (כתוב' נ.). אמר לו הקב"ה (לנח) קבלו (את העורב) שעתיד העולם להצטרך לו (בשם רב אבא בר כהנא, מד"ר בראש' לג). ויתן לך אלהותו, אימתי, לכשתצטרך לה (רב אחא, שם שם סו). — ובסהמ"א: שאלו מה' מטר, אם תצטרכו (רש"י, זכר' י א). לא יצטרכו לסחור (הוא, שם יד כא). כי מדעו מספיק משיצטרך אל יכולת וחפץ (ר"י א"ת, כוזרי ה יח). שאם יהיה צריך יצטרך בתחלה למי שיבראהו (עולם קטן לר"י אבן צדיק, 52). ואם בראו העת שהצטרך אליו ולא בראו קודם לכן, זה יורה על חלישות ממנו קודם לכן (שם שם). —°ובמשמ' היה נחוץ ודרוש: שיהיה דר במדינה עם קבוץ רב מן האנשים כדי שיוכל למצוא המצטרך לו לצורך חיותו והתקיימו (ר"י אלבו, עקרים א ה). — ואמר הפיטן: נועצו לב ונוסדו מזמות, אם נצטרך לטפי מימות נעלה לרקיע ונבנו בקרדמות (ר' שמעון בר יצחק, אמרו לאלהים אדירים, קרוב' ז פסח).

צָרֶךְ, ש"ז, כמו צֹרֶךְ, — שה"פ מן צָרִיךְ, Bedarf; besoin; need, ככל צָרְכּוֹ, כמה שהוא צָרִיךְ לו: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צָרְכֶּךָ ונביאם לך רפסדות על ים יפו (דה"ב ב יה). ואמר בן סירא: אם יש לך ייטב דבריו עמך וירששך ולא יכאב לו, צורך לו עמך והשיע לך ושחק לך והבטיחך (ב"ס גני' יג ו). איש חכם יטה תוכחות ואחר צרכו ימשך תורה (שם לה יז). מיועץ שמור נפשך ודע לפנים מה צורכו (שם לז ח). רעה רופא לפי צרכו כי גם אתו חלק אל (שם לח א). מעשי אל

---

[1]) [במשנ' שבירוש': עד שצריך.]

כלם טובים לכל צורך בעתו יספוקו [שם לט יו). אש וברד רעב ודבר גם אלה למשפט נבראו, חית שן עקרב ופתן והרב נקמות להחרים רשע, כל אלה לצורכם נבראו והמה באוצר ולעת יפקדו בצותו אתם ישישו ובחקם לא ימרו פיו (שם שם כט–לא). הוא חי ועומד לעד ולכל צורך הכל נשמע (שם מב כג). — ובתו"מ, כָּל צָרְכּוֹ של אדם, כל מה שנחוץ לו: איזהו גרגן למעשרות וכו' עד שילקוט כל צורכו (מעשר' א ה). ברוך שעשה לי כל צרכי (ברכ' ס:). מכנים אדם מלא קופתו עפר ועושה בה כל צרכו (רב יהודה, שבת נ.). עושה אדם כל צרכו בפת (רי שמואל, שם קמג.). כיון שדבר עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו וכו' (מד"ר ברלאש' מז). — *כָּל צָרְכּוֹ כתה"פ, במשמ' די, במדה מספקת: התבואה שיבשה כל צרְכּה וענבים שיבשו כל צרכן אינן מתקדשות (כלא' ז ז). חייתה (המכה) ונסתרה' חייתה ונסתרה חייב לרפאותו, חייתה כל צרכה אינו חייב לרפאותו (ב"ק ח א). לא היה לה קצבה אלא סלת מנופה כל צרכה היה מביא, שנאמר ולקחת סלת ואפית אותה, עד שתהא מנופה כל צרכה (מנח' ו ז). והכרם מדיחין אותה בבית המדיחין כל צרכה (חגי' ד ד). תבשיל שבישל כל צורכו וחמין שהוחמו כל צורכן מותרין (תוספת' שבת ג ד). משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו כל צורכן הירבו מחלוקות בישראל (שם חגי' ב ט). ולא טיסב ולא אוכל כל צורכו ולא שותה כל צורכו (ירוש' ברכ' ג א). הכובש עד שיכבוש כל צורכו, השולק עד שישלוק כל צרכו (שם מעשר' ד א). האשה הזאת אינה מחמצת כל צורכה, משיירת היא כל שהוא וכו' (ר' יונה, שם ערלה ב ה). אין נותנין חיטים לריחים של מים אלא כדי שיטחנו כל צורכן מבעוד יום (שם שבת א ה). שאין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו כל צורכן מבעוד יום (בית שמאי, שם שם). אסרו דבר שדרכו להתהפך עד כדי שיצלה כל צורכו מבעוד יום (שם שם). תבשיל שנתבשל כל צורכו מותר לשהותו על גבי כירה שאינה קטומה (ר' בון בר כהנא, שם שם א ט). מתוך שאת אומר לו שהוא אסור אף הוא צולה אותו כל צורכו מבעוד יום (שם שם א י). מפני החשד שאם אומר את לו שהוא מותר אף הוא אינו עושה אותן כל צורכו מבעוד יום (ר' בא, שם שם שבת ד א). הקודח עד שיקדה כל צרכו (ר"ש, שם שם יב). הקוצץ עד שיקצוץ כל צרכו (שם פסח' ו א). בשעה שהעבד משמש את רבו כל צרכו הוא תובע פרסו ממנו (שם תעני' א א). שלא יהא אחד עומד ואחד יושב, אחד מדבר כל צורכו ולאחד אומר לו קצר דבריך (שם שבוע' ד א). כירה שהסיקוה בגפת ובעצים משהין עליה חמין שלא הוחמו כל צורכן ותבשיל שלא בישל כל צורכו (ר' יוחנן, שבת לז:). כך דברי תורה מתקיימ' עם מי שעמל בהן כל צרכן (ר"ש בר' נחמן, מד"ר שה"ש, ישקני). המתין בעצמו עד שאכלו האורחין ושתו כל צרכן (תנחו' בובר, שמיני ג). — *כְּצָרְכּוֹ וכדו', באותה משמ': משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו רביהן כצורכן[1] רבו מחלוקות בישראל (ירוש' סנה' א ד). — *לְצֹרֶךְ דבר, לְצָרְכּוֹ וכדו', ובנגוד אל שלא לְצֹרֶךְ דבר: עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה, היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן (שביעי' א ו). אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל (מו"ק ב ד). כלי כסף וכלי נחשת משתמש בהן לצרכן אבל לא לשוחקן (ב"מ ג ח). המפקיד הבית אצל חבירו וכו' אם משהניחה נשברה בין לצרכו בין לצרכה פטור (שם ג ט). המוכר את השדה מכר את האבנים שהם לצרכה ואת הקנים שבכרם שהם לצרכו (ב"ב ד א). שפייה (את העי"ן) לצורכה אסורה, שלא לצורכה מותרת (ע"ז ג י). אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, לצרכו, אתה אומר לצרכו או אינו אלא לצרכה ושלא לצרכה (מכי', מסכ' דנזיקין טו). קצר לצורך עשבים חייב משום קוצר (ירוש' ביצה א ג). ומתקנין את המקולקלות במועד, דבר שהוא לצורך המועד אבל דבר שאינו לצורך המועד אסור בשל יחיד (שם מו"ק א ב). מהו לצורכה, בשייחדו לה הבעלים באותו מקום וכו' אבל במקום אחר בין לצורכו בין לצורכה פטור (שם ב"מ ג י). לא שנו אלא

[1]) [במק"א (תוספת' חגי' ב ט; ירוש' שם ב ב; בבלי סנה' פח:): כל צורכן, עי' לעיל. ואולי אין כאן אלא סבמא מטושטש במקום כל צרכן.]

לצורך גופו אבל לצורך מקומו מטלטלו (שבת קמג:). אבודה לא ישחטנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגוד לצורכו (פסח' כו:). טוחנין במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד אסור (ת"כ, מו"ק י"ב:). — ובשביל צרכו: ומה המן שהיה מין אחד נהפך לכמה מינין בשביל צורך כל אחד ואחד (ר' יוסי ב"ר חנינא, מד"ר שמות ה). בשביל צורכך וכפרתך תבעתי קרבן ולא שהייתי מבקש לאכול (פסיק' רב', שור או כסב, קלד:).—*ושל צרכה: הממלא בחבית המים העולין באחריה ובהבל המכונן על צוארה ובהבל של צרכה אינן בכי יותן (תוספתי מכשיר' ג ה).—*לצרך עצמו: הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן (אבות ב ג). שוטים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם (ע"ז ג:). — ובלי שם עצם נסמך או כנוי לצרך ושלא לצרך: ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור, הצדן לצורך חייב, שלא לצורך פטור (שבת יד ח). כל הכלים ניטלין לצורך ושלא לצורך (שם יז ד). שמוליכין כלים מליאים לצורך וריקנין למלאותן (תוספתי יו"ט א יג). מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים בעולמו, אמר לו (ר' נהוריי) לצורך נבראו (ירוש' ברכ' ט ג). הבערה לצורך יצאת, ללמד על בתי דינין שלא יהו יושבין בשבת (ר' ירמיה, שם כזיר ו א). לא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך (פסח' ה:). כשחכם נכנס אחד עומד ואחד יושב וכו' יצא לצורך יכנס וישב במקומו (ת"ר, הורי' יג:). — *צרכו של דבר, החלק הנחוץ בו: חבית שניקבה ועשאה בזפת יותר מצרכה, הנוגע בצרכה[1]) טמא יותר מצרכה טהור (כלים ג ח). הדיוסטר חבור לטומאה בשעת מלאכה, קבעו בכלונס טמא ואינו חבור לו, עשה לו דיוסטר אין טמא אלא צרכו (שם כ ג). שלשה אילנות בתוך בית סאה הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן, ר' יהודה ור' יוסי אומ' אין חרשין להן אלא צורכן (תוספתי שביעי' א א). שתי אבנים גדולות שתי חליות של עמוד שהתקינן להיות שופת עליהן יורה גדולה או מיחם גדול אינו טמא אלא צורך, וכמה הוא צורך, מקום שפיתת טפח (שם כלים ב"ב ה ג). — צרך, אין צרך לדבר, הדבר נחוץ או אינו נחוץ: אילו לדבר שאין להן צורך[1]) היו עובדין, היה מבטלן (שם ע"ז ד ז). צורך ליין וצורך לחומץ, צורך ליין יותר מן החומץ, צורך לחטין וצורך לשעורים, צורך לחטין יותר מן השעורים (מד"ר ברא' כו). — *צרך לומר, לדבר: הוי צורך לומר שוגג וצורך לומר מזיד (ירוש' ב"ק ח א). כיון שדיבר (אברהם) עם הקב"ה כל צרכו אמר לפניו, רבון כל העולמים צורך לדבר, אמר לו איפטר לשלום וכו' (מד"ר ברא' מז). — *שמש את הצרך: סימפוניא מצופה טהורה, עשה בה בית קיבול כנפים טמאה, ואינו טמא אלא המשמש את הצורך, חליל המצופה טהור, עשה בו בית קבול כוסות טמא, ואין טמא אלא המשמש את הצורך (תוספת' כלים ב"מ א ז). — *תבע צרך עצמו או של אחרים: לבו (של משה) ברור עליו שאינו תובע צורך עצמו אלא צורכן של ישראל (מד"ר דבר' יא).—*ועשתה האשה צרכה בפלוני, שכבה עמו: ותקצר נפשו למות וכו' שהיתה עושה צורכה באחרים[2]) (ירוש' כתוב' ה י). — *ובצרופים עם שם עצם, צרך גבה, דבר שהוא לצרך המזבח: מעומר ושתי הלחם שכן צורך גבוה (שבת קלא:). — *צרך בנין הבית: אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא (מו"ק ט.).—צרכן של בריות: אף מי שהתקין את התפילה הזאת, על הסדר התקינה, שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות האחרונות שבחו של מקום והאמצעיות צרכן של בריות (ר' אחא בשם ר' יהושע בן לוי, ירוש' ברכ' ב ד). — *כל צרך שבעולם, כל דבר נחוץ: עשירי עולם היו אנשי סדום מן הארץ הטובה והשמנה שהיו יושבין עליה, שכל צורך שבעולם הי' יוצא ממנו וכו' (ר' זעירא, פדר"א כה). — ומ"ר *צרכים, סמי' צרכי, כנ' צרכי, צרכיו וכדו': (המשרה את אשתו) נותן לה מעה כסף

---

1) [הערוך קרא צרבה בבי"ת ופרש: הסותם פי החבית בזפת יותר מצרכה נקרא אותו היתר צרבה כמו צרבת השחין (ערך לרב).]

1) [כך בדפוס' המשנה, אך במשנ' שבירוש': שאין צרך העולם בו, ובבריתה שבבבלי (ע"ז כד:): שאין העולם צורך לו.]

2) [ובמק"א (מד"ר ברא' כב): עושה צרכיה ממקום אחר, ועי' לקמן.]

לצרכיה[1]) ואוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת, ואם אין נותן לה מעה כסף לצרכיה[1]) מעשי ידיה שלה (כתוב' ה ט). המשיא את בתו סתם לא יפחות לה מחמש סלעים, בראשונה היה לוקח בהן כל צורכיה (ר' יהודה, תוספת' שם ו ד). כיון שירדו ליבשה ירדו כל אחד ואחד לקנות צרכיו (ר' תנחומא, ירוש' ברכ' ט א). ועורך שלחן בפני כל אחד ואחד ונותן כל צרכיו (מד"ר קהל', מה יתרון). — וצרכי ישראל, צרכיהן של ישראל וכדו': הושע ה' את עמך וכו' ויהיו צרכיהם לפניך (ר' יהושע, ברכ' ה ד)' צורכי עמך מרובין ודעתן קצרה, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כל צורכיו (תוספת' שם ג יא). הקב"ה אינו כן אלא משברא צרכי עולמו הזכיר שמו (שמעון בן עזיי, מד"ר ברחש' א). — צרכי המת, צרכי החולה: כל צרכי חולה נעשין ע"י ארמאי בשבת (שבת קכט.) עושין כל צורכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו (מו"ק ח:).— צרכי העיר, צרכי רבים, צרכי צבור: בחמשה עשר בו (באדר) קורין את המגילה בכרכין ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים ועושין כל צרכי הרבים (שקל' א א). ומה אם מלך ישראל שלא עסק אלא בצרכי ציבור וכו' שאר בני אדם על אחת כמה וכמה (תוספת' סנה' ד ח). העוסק בצורכי ציבור בעוסק בדברי תורה (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ה א). אילו הן צורכי הרבים, דנין דיני ממונות ודיני נפשות דיני מכות ופודין את השבויין וכו' (שם מו"ק א א). הגבאין והמוכסין תשובתן קשה, הרי אילו מחזירין למי שמכירין, ולמי שאין מכירין יעשו מהן צורכי ציבור (שם ב"מ ו ד). חומת העיר ומגדלותיה וכל צורכי העיר באין משירי הלשכה (כתוב' קו:). המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו (מד"ר שמות ו). ס' הלכות למדני ר"י בן פדייה בחרישת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור (ר' יהושע בן לוי, שם שם). אני גדול כמוך וכו' שאני עוסק בצרכי צבור כמוך (שמעון סיכנא לריב"ז, שם קהל', שמור רגליך). — צרכי שבת, צרכי מילה וכדו': וכל צרכי מילה עושין בשבת (שבת יח ג). צורכי שבת נעשין ביום טוב (פסח' מז.). — עשה צרכיו, כל צרכיו, של עצמו או של אחרים: מהרו ועשו צרכיכם במבוי עד שלא יוציא ויאסור עליכם (ר' יהודה בשם רבן גמליאל בשם אביו, עירוב' ו א). בת ישראל שנכנסה לעשות צרכיו של כהן אבל לא של ישראל (ירוש' תרומ' יא ז). ישראל וכהן שהיו שותפין בחנוי' ממלא הוא ישראל את הנר שמן שריפ' ועולה בו לעלייה ויורד בו לחנות לעשות צרכיו של כהן אבל לא צרכיו של ישראל (שם שבת ב א). מעשה בר"א בי ר' צדוק שלקח בית הכנסת של אלכסנדריי' ועשה בה צרכיו (שם מגי' ג א). בדקו ומצאו שהן עושין צרכיהן ליום אחד וכו' (ר' יוסי, שם ע"ז א א). עושה אדם כל צרכיו[1]) בפת (שמואל, ברכ' כ:). נתכנסו ולמדו ועשו כל צרכיהן (מד"ר שה"ש, סמכוני). ואתם יוצאים וקוצרים ודשי' וזורי' ועושים כל צרכיכם בשדה ומוצאין אותה מלאה ברכות (ר' חנניה בריה דר' איבי, שם שם, מה יפו). — התקין צרכיו: מפני שמתקין צורכיו כל ימות השבת התקינו שיהא נושא אותת ברביעי (תוספת' כתוב' א א). — ושאל צרכיו, תבע צרכיו, בקש מה שנחוץ לאדם, התפלל תפלה של בקשה: יחיד שואל צרכיו בשומע תפלה, ואילו (גשמים) צרכיו הן (ר' חנינא בשם ר' זעירא בשם רב הונא, ירוש' ברכ' ה ב). אסור לו לאדם לתבוע צרכיו עד שיבדיל (בשם ר' אלעזר ביר' ינאי, שם שם). אסור לתבוע צרכיו בשבת (שם שבת טו ג). מגילת אסתר וכו' יוצא בה בכל לשון שהוא יודע, ותפילה כדי שיהא יודע לתבוע צרכיו (ר' מנא, שם סוטה ז א). לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי (ר' יהודה, שבת יב:). כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו (ר' יוחנן, שם שם). כיון שירשו בנות צלפחד אביהן, אמר משה הרי השעה שאתבע בה צרכי (מד"ר במד' כא). — ובלשון נקיה, עשה צרכיו, פנה לצרכיו, יצא לנקביו: האשה שהיא עושה צרכיה וראתה דם, אם עומדת טמאה ואם יושבת תולה (ר' מאיר, תוספת' נדה ז ז). איש ואשה שעשו צרכיהם בתוך הספל ונמצא דם בתוך הספל, ר' מאיר ור' יוסי אומרים תולה (שם שם

---

[1]) [במשנה שבבבלי: לצורכה, מ"י, ובגמרה (כתוב' נט.): לצורכיה.]

[1]) [בכת"א (שבת קמג.): כל צרכו, עי' לעיל.]

ז ח). לא יכנס אדם לבית הקברות ויעשה צרכיו שם (ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה, ירוש' ברכ' ב ג). נסר שהוא חוץ לספינה ואין בו רוחב ארבע מותר לישב בו ולעשות צרכיו בשבת (ר' המנונא, שם שבת יא ה). בשעה שעושין צורכיהם עושין אישפתות אישפתות (סוטה מב:). אומר זה לזה, אין אתם יודעין שיש לנו כמה ימים שלא עשינו צרכינו ואדם שאינו עושה צרכו[1] ד' ימים או ה' ימים הוא מת (מד"ר במד' עז). שלא יעשה אדם צרכיו בעמידה (מדרש תהלים הופמן, דבר' כג יג). — ועי' עָשָׂה, פָּנָה, קל וִנפע', —וְעָשָׂה צְרָכָיו עם אשה, שכב עמה: מעשה באחד שיצא לדרך ואשתו עמו ופנה לאחורי הגדר ועשה צרכיו עמה והביאוהו לבית הדין והלקוהו (ירוש' חגי' ב ב). לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי ולא יקנח תרי ולא יעשה צרכיו[2] תרי (פסח' קע:). והא רב כהנא הוה גני תותי פורייה דרב ושמעיה דסח וצחק ועשה צרכיו (חגי' ה:). אמר דוד לפני הקב"ה, רבון העולם, כלום נתכוון אבא ישי להעמידני, והלא לא נתכוון אלא להנאתו, תדע שהוא כן שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן (מד"ר ויקר' יד). — והאשה, שכבה עם איש: ותקצר נפשו למות, הוא קצרה נפשו למות, אבל היא לא קצרה נפשה למות, למה, שהיתה עושה צרכיה ממקום אחר (שם ברלש' כב).—ובסהמ"א: מה הנייה יש לה בנר, אף על פי שכן מישבת דעתה וכסבורה רואית אתי חברתי ועושה לי צרכיי (הלכות פסוק' לתלמיד' רב יהודאי גאון ב). אפילו הועתק גופו שלגט ותורפיו אל לשון אחר וחקרנוהו ומצאנו בו את הצרכים שתיקנום חכמים כשר הוא (תשו' הגא' הרכבי רכה, 129). אילו רצה שמעון להוציא את מה שנתן לו ראובן וכתב לו שטר בהן בצורך אחר ולהטיל אחרים בשותפות היה יכול לעשות כן (שם שלז, 168). פעמים שאדם נושא את בת אחותו או בת אחיו ומניחה והולך למקום אחר בצרכיו ומתאחר כמה חדשים, ועומדת ומזנה עלי (שם שסו, 185). ויקחו לי

[1]) [צ"ל: צרכיו.]

[2]). [רש"י: תשמיש.]

[3]) [בירוש' (כתוב' ה י): עושה צרכה באחרים.]

מרמיהם תבריכיי וצורכי קבורתי (שם שע, 186). ברוך אתה ה' אמ"ה שלא חסר מצרכי בלום[1]) (סדר רב עמרם השלם א, לא.). ומי שהוא הגון וירא חטא אל ימנע את עצמו מלהיות בצרכיהן של ישראל (והזהיר שמות, מ:, משפטים). מה מנעל זה שהיא פחותה מכל צרכי הגוף וכו' (מדה"ג שמות ג ה, הופמן, 26). ומנין לעושה מדורה ומתחמם כנגדה וכו' (שמתר ביו"ט) ת"ל לכם לכל שצרככם (שם יב עז, 104). יש כי צורכי האלמנה כצורכי הבתולה (תשו' תלמידי מנחם, 58). כלכל (יוסף) אביו כראוי לו ואת אחיו כראוי להם ובית אביו כראוי להם לפי הצורך (ברלש' רבתי, אלבק, 216). וכשבא אדם ידע שהם (הגשמים) צורך לעולם התפלל עליהם (רש"י, ברלש' ב ה). דבר יום ביומו, צורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר (הוא, שמות טז ד). אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד (הוא שם כח יד) הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם (הוא, במד' יא כח). להודיע שבחן של צדיקים כשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור (הוא, שם כז טו). שום ברית כרותה (אין להם) שיבא לעזרתם לעת הצורך (הוא, ספט' יח ז). זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמינהו מוציא ומביא את ישראל (הוא, ש"א כב טו). שכל חיי העולם הבא לצורך כך (הוא, אבו' ד יז). צורך לנו עוד בו (הוא, ברכ' כב:, ד"ה אלעמיד). ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב בכל הצורך (הוא, שם כז., ד"ה יער). ועליהם שומר איש מסכן וחכם יוכיח צרככם ויצליח דרכם (ראב"ע, חי בן מקיץ, עמ' 141). הלא תראה צורך הירח והכוכבים אל אור השמש וצורך הארץ אל השמים ואל המים וצורך בעלי חיים קצתם אל קצתם וכו' וצורך האדם אל הכל וכו' וצורך הארצות והמלכים והחכמות והמלאכות קצתם אל קצתם (ר"י א"ס, מו"ה, היחוד ז). והכין לך לצרכך שנים יועצים והפקיד עליהם שני סופרים ונתן לך מן העבדים והשמשים כצרכך בעולם הזה (שם, עבודת האלהים ט). ופרוש מכל אשר יפרישך ממצות האלהים בלבך ובמצפונך אם לא

[1]) ובשו"ת הגא' מן הגניזה (גינצבורג ב, 114): ב' שלא חיסר מצורכיי כלום שהיא ברכת מנעלים.]

תוכל להפנות לעניני אחריתך מפני טרדתך בצורך מזונך ומחיתך בעולמך (שם, הפרישות ה). מי שמבקש יותר מצרכו טורד נפשו מתועלתו (הנ"ל, מבחר הפנינים לרשב"ג, 19). וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צורכו בלשון אחת אלא בשיבוש (רמב"ם, תפלה א ד). בימי ר"ג רבו האפיקורוסין בישראל והיו מצירים לישראל וכו' וכיון שראה שזו גדולה מכל צרכי בני אדם, עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחת וכו' (שם ב א). אע"פ שההפינה (של הקטרת) בעזרה צורך פנים בעבודת פנים היא (הנ"ל, עבודת יוה"כ ה ג). ולפי שאין כל אדם פנוי ללמוד כל זמנו, והרבים מהם טרודים לבקש צרכיהם וצרכי זולתם, קבע השם להם זמן וקדש את יום השבת (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, קדושים, קד:). ותפלה ידוע שהיא התחלה עם בקשת הצרכים כי זה מורה על המבקש מאתו שהוא מודה כי לו לבדו הממשלה (שם, עקב, קסה:). שלבך יהיה פנוי מהרהורי צורכך ותלמוד בלב שלם (ספר חסידים תתתתסעד). אך בכנוי הצרכים הרבים יהיו רפויים (ר"י קמחי, ס' הגלוי, קמה). מי יתן ויהיה לי שתי פיות האחד לעסוק בו בתורה ובתפלה ובספור שבחך, והשני לדבר בו בצרכי ובתיקון מחיתי [1] (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 364). תרתי בלבי איזה דבר שבו יקל הנכבד וישביר הגאוה וישפיל הרמים, ואמרתי זה הצורך (שם שם, 413). ולא תצא (האשת) מדלתי ביתה אלא לצורך גדול (שם שם, 436). כל אחד ואחד כפי מה שצריך לנהוג בעצמו בכל עניניו ובכל צרכיו כפי הראוי לו (שם שם, 440). משתדלת בצרכי ביתה ובגדול בניה (שם שם, 448). לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל לבקש צרכיו [2] שנא' ואתחנן וכו' הרי שבחו של הב"ה וא"כ אעברה נא וכו' הרי בקשת צרכיו (שם שם, 495). ובכל דבר אשר יביא העת והצורך (תקנות קנדיאה, הכעוס-קאסוטו, 71). כפי מה שיראה להם לעשות להן כפי צורך הזמן והשעה (שם, 76). שיהו מעיך תמיד רפויים, ר"ל שתעשה צרכיך כל יום (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש א א, לה:). — ואמר הפיטן:

[1] [עפ"י ירוש' ברכ' א ב, ושם בארמ'.]

[2] [בתלמו' (ברכ' לג.) אין המלים לבקש צרכיו.]

טפשו דריה וגאו באד טל, טרחות גשמים מה צרך דינו בטל (ר"א קליר, האגרה, תפלת טל). אלה בטבום ערכן ואלה בטכסים צרכן (שלמה הבבלי, חננו, סליח' יום ז). מרבים צרכינו ואין להאמר מקצר דעה ומרב ממר (הוא, אין מי יקרא, סליח' יום א). פוקדיך קדשו צומות לקבוע, דעתם קצרה צרכם לתבוע (הוא, אלהים בישראל, סליח' לשני). צור קוננו מבחירים, צרכנו כפלל מעתירים (הוא, אור ישע, יוצ' א פסח). צרכי חוק טרף בחלקך אפסניון לא תקפץ את ידך מאחיך האביון (הוא, אנא עוררה, סליח' ער"ה). מי יודע סוד מפעלותיך בעשותך לגוף צרכי פעלותיו ונתת לו עינים לראות אותותיך ואזנים לשמוע נוראותיך (רשב"ג, כתר מלכות). ולך אקוה כל ימי חיי, מעוז ומקוה וצור מאויי, ואתה תצוה לצרכי דויי (ר"י הלוי, אערך שבחי, דיואן ג, 146). אסור (בשבת) מצא חפץ מעשות דרכים, גם מלדבר בו דברי צרכים דברי סחורה אף דברי מלכים (ראב"ע, כי אשמרה, זמירות כבת). ראשית היות יסודך צורך ותכספי אלי פועל ולעשות כל צורך לך נתכנו כלי (הוא, אמרו בני, איגר 198). תענית צבור קבעו תבוע צרכים (מאיר, תענית לצור, סליח' לחמישי). ליום מרגוע דוחה מילה ומציצה וצרכיה ובבראשית בלולה (ר' אליעזר הלוי, אל חסר, שלמונים למילה). אווי צרכימו מרבים ודעתם קצרה, לחפק וממם ידך לא קצרה (אליה בן שמעיה, אלהי בושתי, סליח' ג עשי"ת). ענה נא עתרת קוראי עצרה, פוגעים בעת צרכימו בדעת קצרה (יוסף, ישמעני אלהים, מחז' איטל' ג, רג:). —ואמר המשורר: ואל תרבה לדבר כי לצרכך וישר מהלכך ודרכך (רב האי גאון, לקוטי קדמונים, 63). נאם אזן לעין החרש נא, ומה תוכל ולך צרך לאורים ולא תראה לבד מה יש לנכח (ראב"ע, חדשים מעשי אל, כהנא א, 61). וזאת יצאה מאל נדבת בלי צרך, אבל כי להודיע לאדם גבורותיו (הוא, בשם אל, שם שם, 197). ולא נצטירה חכמה ויראה לצורך הנסיעה הגמורה (עמנו', מחב' ח, 61) — *סִפֵּק את הַצֹּרֶךְ, את הַצְּרָכִים, נתן כל מה שנחוץ: אלו שקע צרינו בתוכו (בתוך ים סוף) ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה דינו (כמה מעלות טובות, הגדה של פסח). — ואמר הפיטן: וינחם לבטח וים כסה פורכם, רגלם המדברה וארבעים ספק צרכם (שלמה הבבלי

להשבה, זולת שבת ברלשית). — *מִצֹּרֶךְ התורה, מִצֹּרֶךְ העולם: ומכאן אתה למד שהחכמות האלה מצורך התורה הן וראויות ללמוד וללַמד וכו' והמתעסק בהן אינו מתעסק בדבר ריק אלא בדבר שהוא מצורך העולם והמצות, ואני רואה חכמת המנין ואם שהיא מצורך העולם ומועילה בעסקיו ובעסק מצות רבות אינה קשה להבין (רלב"ח הנשילו, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 2).—ואמר המליץ: מאחרים זמן שמע ותפלה ומקדימים עשיית צרכים (ר"א לויפל, שיר בהקד' שלום על ישראל חלק ג). — ונוהג גם בדבור: מן הצֹּרֶךְ, אין מן הַצֹּרֶךְ.

*צרם [1], ממנו *צָרַם.

***צָרַם**, פיו"ע, — צָרַם את אזן האדם או הבהמה או צָרַם באזנם, פגם באזנם, עשה אותם בעלי מום באזן [2]: התוקע לחבירו נותן לו סלע וכו' צרם באזנו, תלש בשערו וכו' נותן ארבע מאות זוז (ב"ק ח ו). הצורם באוזן הבכור הרי זה לא ישחט עולמית וכו' מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל, ראהו קסדור אחד, אמר מה טיבו של זה, אמרו לו בכור הוא ואינו נשחט אלא אם כן היה בו מום, נטל פיגיון וצרם באזנו, ובא מעשה לפני חכמים והתירוהו, ראה שהתירו הלך וצרם באזני בכורות אחרים, ואסרו (בכורות ה ג). ומעשה בצדוקי אחד שהעריב שמשו ובא לשרוף את הפרה וידע בו

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [יש מפרשים מלה זו כלשון חתוך, ויש מבארים אותה כלשון סחיבה באזן, ורש"י (זבח' כה:) כותב: הצורם, אקרני"ר (echarner, חשף הבשר) דהוי מום, דתנן נפגמה אזנו גבי מום, ע"כ. ומלשון המשנה בבכור' ה ג יוצא שצריסת האזן נעשתה בפגיון, אך אין ספק שיש כאן פעל ששמושו מיחד לפגימת האזן והטלת מום בה. ועל כן עקר משמ' המלה אינה חתך, חשף או סחב, אלא היא בעקר לשון גריסת חֵרשות. זהשוה גם, לגבי התוקע, את הבריתה (ב"ק לח.): בדתניא, המבעית את חבירו פטור מדיני אדם וכו' כיצד תקע באזנו וחירשו פטור וכו'. לא מן הנמנע הוא, שאולי יש כאן ט"ס קדומה, והעקר צרס, כי כן בא בערב' אַצְ'רַשׂ a) (מן צ'רשׂ b) במשמ' הֵרֵשׁ בפרט בצרוף אח'רשׂ אצ'רשׂ c), חרש גמור, וצ"ע. ונוהגים להשתמש בצרוף צרם את האזן בהשאלה לקול, שהוא פוגם ופוגע באזן השומע אותו.]

a) أضرس b) ضرس c) أخرس أضرس

רבן יוחנן בן זכאי ובא וסמך שתי ידיו עליו ואמר לו, אישי כהן גדול, מה נאה אתה להיות כהן גדול, רד טבול אחד, ירד וטבל ועלה, אחרי שעלה, צרם לו באזנו (תוספת' פרה ג ח). צרם אזן בכור, קנסו בנו אחריו (מו"ק יג.). ואמר רבה הצורם אוזן פרתו של חבירו פטור, מ"ט, פרה כדקיימא קיימא, דלא עבד ולא מידי וכו' מתיב רבא, העושה מלאכת במי חטאת ובפרת חטאת פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, מלאכה הוא דלא מינכר היזיקה, אבל צורם דמינכר היזיקה ה"נ דמיחייב בדיני אדם וכו' (ב"ק נח.). הצורם אזן הפר ואח"כ קיבל דמו פסול (רבי זירא בשם רבי יוחנן, זבח' כה:).—ובסהמ"א: למלך שמסר ביד בנו צלוחית ואיסר ושילחו אצל החנוני, שיבר הצלוחית ואיבד את האיסר, צרם באזנו [1]) ונתן לו פעם שנייה וכו' (ר' יודן ור' איבו בשם ר' שמעון בן לקיש, מדה"ג דברי ה, הסגלה, 59). משמוע ספוק היד על ערפך ירעשו הרואים וכו' מצרם (באונך ול)שונך יחרדו החרדים וכו' (מכתב החרם של הנשיא דוד בן זכאי על רסע"ג, בהספיד והפליט מספר הגלוי, הרכבי, רל). גם הכביד עלו על מקום שהמשלתיהו עליו לרדות את העם במקל ולהכביד עלו, לצרום באֹזן ישראל ולהפילם על פניהם ולהלקותם בלי משפט וכו' (שם רלג).

—פע', *צֵרֵם, כמו קל: מיהו רש"י פירש לקמן חתכו, שלא הבדילו אלא צירמו בשנים ושלשה מקומות (תוספות פסח' עז., ד"ה כמחך).

צֵרֶן, צרנית, עי' צִיֵּרן.

צרע [2]), ממנו מְצֹרָע, צָרוּעַ, *צָרוּעַ, *צַרְעוּת, צָרַעַת ואולי צִרְעָה.

צָרַע, קל לא נמצא אלא בבינ' פעו', צָרוּעַ, עי' זה הערך.

—פע', מְצֹרָע, מְצוֹרָע, נקי' מְצֹרַעַת,־רָעַת, מ"ר מְצֹרָעִים, שיש בו נגע הצרעת: ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מְצֹרַעַת כשלג (שמות ד ו). ועי' עוד בערך מְצֹרָע.

[1]) [בפסיקי רבי (י' הדברות תליתאה, קטו:): תלש באזנו ותלש בשערו.]

[2]) בערבי צרע a) במשמ' הפילו ארצה, ומזה צרע חלי הנפילה?

a) صرع

—ואמר הפיטן: פוצה לשון הוצאת רע, צופד כנביאה אשר גיוויה צורע (ינאי, אמנס על עשרה דברים, קרוב׳ ויקר׳, זולאי, קמ). הוא פגר, לכן יפלוס, הוא צחנה, לכן יצורע (הוא, הוא אנוס שם קנג).

—התפ׳, *הִצְטָרַע, נִצְטָרַע, נעשה מְצֹרָע: באותה שעה נצטרע אבדן וטבעו שני בניו ונאנו שתי כלותיו (יבמ׳ קה:). ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה הימנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין, נצטרע, תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין וכו׳ (רב יהודה בשם רב, סנה׳ קז.). כל המחזיק במחלוקת וכו׳ ראוי ליצטרע (רב אשי, שם קי.). שלא להוציא לעז על בשרו של משה לכך לא נצטרעה היד עד שיצאה מחיקו (מד״ר שמות ג). — ואמר הפיטן: ומתמעטי מחונם ומצטרעי מעונם (הוא, שם קלט). בחר לך הטוב ומאוס ברע, ובעון לשונך החוטא אל תצטרע (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ב, י..). לכן חמול על גופך לבל יצטרע, ונצור את פיך מלשון הרע (הוא, שם יג:).

צִרְעָה[1], ש״נ, מ״ר *צְרָעִים, *צִרְעִין, *צִרְעוֹת, *צִרְעִיּוֹת,— שרץ העוף דומה לדבורה, Wespe, Hornisse; guêpe, frelon; wasp, hornet: ושלחתי את הַצִּרְעָה[2] לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך (שמות כג כח). וגם את הַצִּרְעָה ישלח יי׳ אלהיך בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך (דבר׳ ז כ). ואשלח לפניכם את הַצִּרְעָה ותגרש אותם מפניכם (יהוש׳ כד יב).—ובתו״מ: גוי שנמצא עומד בצד הכור של יין וכו׳ התיז את הצרעה[3] בקנה או שהיה מטפח על פי חבית מרותחת, בכל אלו היה מעשה ואמרו יִמכר (ע״ז ד י). דבש צרעים טהור ומותר באכילה (מכשיר׳ ו ד). מפני מה ברא הקב״ה שקצים ורמשים בעולמו וכו׳, יש בהן צורך, זבוב לצירעה, פשפש לעלוקתה וכו׳ (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). פת חמה חמתה בצירדה, צירעה צונין, עקרב חמין (שם שבת א י). מותר להרוג את הצרעה בשבת (ר׳ ינאי, שם שם יד א). חמשה נהרגין בשבת, זבוב מצרי וצירעה שבנינוה וכו׳ (שם שם). הצד חגבין, גזין, צרעין ויתושין בשבת חייב (כבי מאיר, בבלי שם קו:). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות כגון חיכוך, חגב, זבוב וצירעה ויתושין ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין (תענ׳ יד.). צרעה לא עברה עמהם, ולא, והא כתיב ושלחתי את הצרעה לפניך, א״ר שמעון בן לקיש על שפת ירדן עמדה וזורקה בהן מרה וכו׳, רב פפא אמר שתי צרעות הואי, חדא דמשה וחדא דיהושע, דמשה לא עבר, דיהושע עבר (סוטה לו.). לפי שהיו (המצרים) אומרים לישראל צאו והביאו לנו דובים ואריות וכו׳ לפיכך הביא עליהם חיות מעירבבות, דברי ר׳ יהודה, ר׳ נחמיה אמר מיני צרעין ויתושין (מד״ר שמות יא). ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם, אמר לו אם כן אקללם ממקומי, אמר לו לא תאור את העם, אמר לו אם כן אברכם, אמר לו אין צריך לברכתך כי ברוך הוא, אומרים לה לצרעה לא מן דובשיך ולא מן עוקציך (שם במד׳ כ). שתי צרעיות היה הקב״ה מזווג לכל אחד ואחד מהן וכל אחת ואחת הולכת ושופכת ארסה לתוך עינו והעין מתבקע ונופל מלא קומתו ומת (תנחו׳ משפט׳ יח). ר״ל אמר בצרעיות מתו, שנא׳ וגם את הצרעה ישלח ה׳ בם, שתי צרעיות היה הקב״ה מזויג לכל א׳ ואחד מהם וכו׳ ומקישות לשתי עיניו ושופכות ארס לתוכו וכו׳ (דב״ר ליברמן, 31). וכן הצרעה, כיון שהיו יוצאין אמוריים ונכנסין עליהן ומקישות לו אחת לתוך עינו אחת ואחת לתוך עינו אחרת שנאמר וגם את הצרעה ישלח ה׳ (מדרש תהלים עח).—ובפהס״א: וכן הצרעה, היו האמוריים נטמנים במערה ונותנים אבן על פי המערה והיו שתי צרעות קורעות את האבן (ילקוט שמעוני ש״א קנ). (מי) שהתחיל בשחוטה ובא אונס והעלה ידו מצואר

---

1) בארמ׳ ערעיתא. ועי׳ הערה הבאה.

2) השבע׳ σφηκίας, והוא שרץ העוף הנזכר. ת״א ערעיתא. והנה שמוש הלשון בתו״מ אינו נותן מקום לפקפק באמתת משמ׳ זו של צרעה, וצריך לאמר כי בזמן ההוא היתה הצרעה יותר מסוכנה ממה שהיא עתה, או שהיה מין יותר מסכן. ואמרו במדרש שהיא היתה מקישה אותם בעיניהם ומטילה בהן ארס והם מתים. וקצת הקדמו׳ פרשו במשמ׳ דֶבר (ריב״ג, ראב״ע, ואחרי׳), אך שמוש הלשון בתו״מ מכריע.

3) [היו שחשבו (עי׳ פין במלונו) שבאה כאן צרעה במשמ׳ בעבוע הרתיחה שמעלה היין, וכן כתב המחבר בפתקאותיו: כנראה דבר של תסיסה, כי פשוט צרעה מדוע הפעל התיז?]

בהמה או שתבעיתו ונפלה הסכין מידו וכו' או שבאת צירעה וישבה על פניו וכו' (הלכי פסוק' לתלמי' ירושלמי גאון, 185). פעם אחת היה דוד מלך ישראל ע"ה יושב בגנו וראה צירעה אוכלת עכביש וכו' (א"ב דבן סירא, כד.). אולם הצרעות ירוקות, אדומות, שחורות, הם גם כן יבנו בתיהם בקירות ובענפי האילנות (קלונימוס, בעלי חיים ז ב, מח:). — ואמר הפיטן: שאל למה נבראו שוטה וטויות וצרעות, השיבוהו, תצטרך למו ליום בריחה לתשועות (בנימין בר זרח, אלהינו, יוצ' שבת בראש', מחז' איטלי' א, סד.). — ואמר המשורר: יבואו עליך כאנשי חיל מתולעים, ויתנו את נבלתך מאכל לתולעים, יחד יתלחשו ויסובבוך כנחיל צרעים, וילחמו עמך כארבעה אנשים מצורעים (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ה, מו:). פניך ישתנה כמצורעים, ולבשרך ינשכו הצרעים (שם מז.).

צִרְעוּת, ש"נ, — מצב הצרוע: והוא (עוויתו) לצרעותו היה בן חורין וחפשי (ר"י אברבנאל, פוסט', משל יותם).

צָרַעַת[1], ש"נ, צָרַעַת, כני צָרַעְתּוֹ, — שם לנגע העור שתפרח בו בהרת לבנה אדמדמת והשער יהפך לבן, Aussatz; lèpre; leprosy: אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צָרַעַת והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן ומראה הנגע עמק מעור בשרו נגע צָרַעַת הוא (ויקר' יג ב–ג). נגע צָרַעַת כי תהיה באדם והובא אל הכהן וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והוא הפכה שער לבן ומחית בשר חי בשאת צָרַעַת נושנת הוא בעור בשרו וטמאו הכהן לא יסגרנו כי טמא הוא ואם פרוח תפרח הַצָּרַעַת בעור וכסתה הַצָּרַעַת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן וראה הכהן והנה כסתה הַצָּרַעַת את כל בשרו וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא (שם שם ט–יג). ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן וראה הכהן את הנגע והנה מראהו עמק מן העור ובו שער צהב דק וטמא אתו הכהן נתק הוא צָרַעַת הראש או הזקן הוא (שם שם כט–ל). — ובהרחבה לקצת לקויים בבגדים: והבגד כי יהיה בו נגע צָרַעַת בבגד צמר או בבגד פשתים וכו' והיה הנגע ירקרק או אדמדם וכו' נגע צָרַעַת הוא וכו' כי פשה הנגע בבגד וכו' צָרַעַת ממארת הנגע (שם שם מז–נח). — וגם לקוים בכתלי בית אבנים: ונתתי נגע צָרַעַת בבית ארץ אחזתכם וכו' והנה הנגע בקירת הבית שקערורת ירקרקת או אדמדמת ומראיהן שפל מן הקיר (שם יד לד–לז). זאת התורה לכל נגע הַצָּרַעַת ולנתק ולְצָרַעַת הבגד ולבית (שם שם נד–נה). — אסף אדם מִצָּרַעְתּוֹ, רפא אותו ממנה: אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון אז יאסף אתו מִצָּרַעְתּוֹ וכו' הנה שלחתי אליך את נעמן עבדי ואספתו מִצָּרַעְתּוֹ וכו' האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שלח אלי לאסף איש מִצָּרַעְתּוֹ (מ"ב ה ג–ז). — ובתו"מ: כתוב בספר בן סירא וכו' אשה רעה צרעת לבעלה, מאי תקנתיה, יגרשנה ויתרפא מצרעתו (יבמ' סג:). — ובספה"א: באלג'אדם הוא חולי הצרעת עלה רעה מתפשטת מן התפשט המרה השחורה בגוף כולו (נרבוני, אלה חיים, בחליים המתחדשים מחוץ לגוף, כ"י ביהמ"ד סכטר). — ואמר הפיטן: מאדם חולי צעירהו, נאמנו בוהק צרעתו (ינאי, אגר טוב, קרוב' ויקר', זולאי, קלז). בהתנחמו על רע, צרעת הרע ממנו יגרע מוחץ ורופא קדוש (שם, קלח). זימון מוכה כצרעת וזוב, ועת יודה ודרכו יעזוב, חפשו דרכיו ושפל כאזוב, יתקומם בהזיית אזוב (שם קלט). מראי נגעי צרעת, נוכחת וכשאייה ניצעת (הוא, ארץ חמדה, שם שם קמג). ענה פתתני האשה צרעת ממארת היא (ראב"ע, אחד רבם אמונתך, איגר 225). — ומ"ר צָרָעוֹת, ואמר הפיטן: מצרות דלינו, ומבור העלינו, וממצוקות הצילנו, ומצרעות פדינו (ינאי, אם יכהה, קרוב' ויקר', זולאי, קלו). יישמם מצרות ומינגעי צרעות (שם,

---

[1]) בארמ' צורעתא, אך אולי זו מלה שאולה מעבר'. בערב' משמש השם צרע [a]) במשמ' חלי הנפילה, וכן בסור', והסכימו רב חוקרי הלשון החדשים כי גם השם צרעת במשמ' בעבר' נסתעף משרש זה, אעפ"י שבמחלה זו אין שום נפילה. גזרתו של דר' קצנלנסון מן זרע אינה מיסדת כל עקר, כי בהיות שהשרש זרע משמש בעבר' לא היתה שום סבה לחלוף זרע בצרע, ובפרט כי השרש צרע משמש גם הוא בעבר'.

[a]) صرع

קלט). דמ(יוני) צ ר ע ו ת בה ש(תל)תה (הוא, ארץ חמדה, שם קמג). — "צרעת גדמית: ואמנם רכיבת סירות דוגה והאניות מועיל מן ה צ ר ע ת הגדמית (קאנון א ג ב ב). במין ה צ ר ע ת ונקרא בלשוננו גדמות ובלשון ערבי גדאם ובלטין ליפרה (שם ד ג ג א). —"ובהשאלה: כי צ ר ע ת המינות זרחה במצחך (ר"י ערלאמה, יד אבשלום למשלי כה, ד"ה כבוד).

א. צרף [1], ממנו מצרף, צרוף, א. *צרוף, א. צרף, צרף, "צרפות, צרפי.

ב. *צרף [2], ממנו "הצטרפות, "מצרוף, ב. צרוף, *צריף, *צריף, *צריפה, ב. *צרף.

א. צָרַף, פ"י, צרפתהו, צרפתני, "תנו, צרפתיך, צרפתים, צורף, צרף, צורפם, צרוף, צרופה, צרוף, צרף־, צרוף, צרפה, אצרף, אצרפנו, — צרף את הכסף, את הזהב, התיכו בכלי באש והבדיל ממנו את הסיגים למען ישאר הכסף או הזהב טהור מכל סיג ופסלת, וכמו"כ כדי לבחנו אם יש בו סיגים או אין, ובהשאלה צרף את האדם, בחן אתו אם הוא ראוי לדבר מן הדברים, läutern ; purifier ; to purge : הורד אותם (את העם) אל המים ואצרפנו לך שם והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך ויורד את העם אל המים ויאמר יי' אל גדעון כל אשר ילק בלשונו מן המים כאשר ילק הכלב תציג אתו לבד (שפט' ז ד–ה). הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך [1] בכור עני (ישע' מח י). נחר מפח מאשתם עפרת לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ' ו כט). לכן כה אמר יי' צבאות הנני צורפם ובחנתים (שם ט ו). בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא (תהל' יז ג). בחנני יי' ונסני צרפה[2] כליותי ולבי (שם כו ב). עד עת בא דברו אמרת יי' צרפתהו [3] (שם קה יט). ומן המשכילים יכשלו לצרוף בהם ולברר וללבן (דני' יא לה). — ודבר צרוף, נקי, ברור: צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה (תהל' קיט קמ). כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחסים בו (משלי ל ה). — ובמשמ' העקרית, צרף כסף: וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחן את הזהב (זכר' יג ט). כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף (תהל' סו י). —ובמליצה: ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר [4] סיגיך ואסירה כל בדיליך (ישע' א כה). — ובתו"ם: ר' יונתן רמי, כתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב אמרת ה' צרופה, זכה משמחתו, לא זכה צ ו ר פ ת ו [5], ריש לקיש אמר מגופיה דקרא נפקא, זכה צורפתו לחיים, לא זכה צורפתו למיתה (יומא עב:). לא נתנו המצות אלא ל צ ר ף בהן את הבריות (רב, מד"ר ברא' מד). אמרת ה' צרופה, ש צ ר פ ו הקדוש ברוך הוא (לאברהם) בכבשן האש (שם שם). ואיש לפי מהללו, הקדוש ברוך הוא צ ו ר ף את הצדיק לפי מעלליו (פסיק' רב', כי פקד, קפא). כך אמר להם הקב"ה לישראל, בניי לא אני הוא שישבהי תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שיברא העולם עד שדרשתי וחקרתי ו צ ר פ ת י ובחנתי את כל דברי התורה כולה (סדר אליהו רבה יד, איש שלום, 61). — ובסהמ"א: נחר מפוח, משל הוא, כ ש צ ו ר פ י ם כסף נופחין במפוח ונותנין תמיד עופרת בתוך הכור ומועיל ל צ ר ו ף, אבל אתם באתי ל צ ר ו ף אתכם, המפוח נחר ונחרך מכת האש ותם העופרת כולו (רש"י ירמ' ו כט). ולפיכך צריך בעל הדת שיאמין אמונה קיימת בכל מה שבא בתורת

---

[1] רק בעבר'. [כנראה קרוב השרש אל שׂרף, צרב. רב המלונים מבחינים בין שני שרשים, א. צרף שבלשון המקרא (וכן באשו'), במשמ' זקוק וטהור, ב. צרף שבלשון החכמים במשמ' חבור, וכן מבחין למשל אף ברוקלמן במלון הלשון הסור' שהפעל צרף בא שם בשתי ההוראות האלה, וחלוקה זו יש בה משום תועלת מעשית. ואולם אין ספק שאך שרש אחד לפנינו, שהתפתח לחוראות שונות, ועל כן אחת צורתו לא רק בעבר' ואשו' אלא גם בארמ' ובסור'. עקר משמ' השרש צרף היא שׂ ר ף בכבשן האש, ושרפה זו באה גם א) לזקוק ולטהור, ב) להלחמת דברים יחד. המשמ' הראשונה היא המצויה במקרא ובאשו', בעוד שבתו"ם עודפת ההוראה השניה, הנמצאת על יד הראשונה בסור'. ובכמה מקומות בתו"ם, שמדבר בהם על צריפה בכבשן בקשר עם לשון המקרא, אין לברר בדיוק למה הכונה.]

[2] בערבי' צרף a). [ועי' בהערה הקודמת.]

a) صرف

[1] בהרבה כ"י בחנתיך.

[2] [כך הקרי; כתיב: צ ר ו פ ה.]

[3] [אמרת ה' הוציאה את דברו צרוף וברור כצרף ככף מסיגים.]

[4] צ"ל כבר [כדעת רבים.]

[5] [כלוי צורבת ושורפת אותו, ועי' ב. צרף.]

זכו' ואע"פ שאין שם למוד מחקרי לבחון ולצרוף האמת, הנבואה צרפתהו (כ"י אנטולי, מלמד התלמידים, בראש', א:) — ואמר הפיטן: בקראי ענני יום לברר ולצרף חובי, לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (רסב"ג, אלהים אלי אתה, שעה"ש 41). — ואמר המשורר: אחל במלים צרופים בעניינים, זקוקים למאד מתקנים (יהודי בן ששת, אחל במלים, שם 8). נמו אנשים עדי שחר יעירם אבל נפשו בהקיץ ולב שחר מעררת, לשקד עלי אהבת דודו ולצרף מאד לו אהבתו בחיצונה כחדרת (כ"י הלוי, עין נדיבה, שם 90). קחה מלים בכור דעת צרופים, ולרעבים מתוקים הם כצופים (ראב"ע, קחה מלים, ספר לחות, שיר בסוף הספר). זהב מלים באש בין העברתיו לבלתי יהיה בו סיג צרפתיו (כ"י זכאריה, שעשועים הקד', דודזון, 1). — *וצֵרוּף מדבר במשמ' נקי ממנו, מֻפְשָׁט: ו(חכמת החשבון) העיונית חוקרת המספרים על דרך כלל מצד שהם מופשטים במחשבה מהגופות ומכל נספר בהם, והיא מעיינת בהם צרופים מכל דבר שאפשר שיספר בהם מהמורגשות (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ו א, 41). — *וצָרוּף, במשמ' שָׂרוּף והעביר כלי חרס באש: כלי חרס בתוכן מאימתי מקבלין טומאה וכו' משיצטרפו בכבשן, צרפן אפילו בגפת טמאה אינו חושש שמא מיצה משקין בתוכן (תוספת' כלים ב"ק ג יג)

—נפע', יִצָּרְפוּ,—נִצְרַף האדם, נִבְחַן, יצאו ממנו הסיגים, העונות, ונהיה נקי וטהור כזהב צרוף: יתבררו ויתלבנו וְיִצָּרְפוּ רבים (דני' יב י). — ובמדר': מה הכסף הזה נצרף ונעשה כלי ושוב נצרף ונעשה כלי וכן פעמים הרבה ובאחרונה האדם פורכו בידו ואינו נעשה עוד למלאכה, כן ישראל היו אומרים שאין להם תקומה, שמאסן הב"ה, שנ' כסף נמאס קראו להם (מד"ר שמות לא). הרי כבר נתלבננו, כבר נצרפנו, הרי עברו עלי הצרות כלם (מדרש תהלים קיט לא). —ובסהמ"א: כסף נמאס, שאינו נצרף בשום יגיעה (רש"י, ירמי' ו ל). מצרף, כלי עשוי לצרוף כסף והכור עשוי לבחון זהב ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו, ע"י שהבריות מהללות אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע (הנ"ל, משלי כז כא). — ואמר הפיטן: אב המון נקרא ונתעלה, ובעשר נצרף ולא נמצא בו עולה (ר"א קליר, ה' קנני, קרובי' א פגועות). — *וְנִצְרַף, במשמ' נִשְׂרַף וְהֻעֲבַר באש: כלי חרס מאימתי מקבלין טומאה, משיצרפו בכבשן (כלים ד ד).

—פעי', מְצָרֵף,—כמו צָרַף: כי הוא כאש מְצָרֵף וכברית מכבסים וישב מְצָרֵף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אתם כזהב וככסף (מלאכי ג ב-ג).—ובתו"מ: ואלו שכופין אותן להוציא, מוכה שחין ובעל פוליפוס והמקמץ והמצרף נחושת והבורסי (כתוב' ז י). המקמץ והמצרף נחשת והבורסי פטורין מן הראייה (חגי' ז). הריני מייסרן בייסורים ומצרפן ברעבון (מד"ר רות א). שרה צירפה הקדוש ברוך הוא עשרים וחמש שנים וכו' שצירפה הקדוש ברוך הוא לפי כחה וכו' (פסיק' רב', כי פקד, קפא.). —ובסהמ"א: דרך המדבר ים סוף, ר' אליעזר אומר דרך, כדי ליגען וכו', המדבר, כדי לצרפן וכו', ים סוף, כדי לנסותן (מדה"ג שמות, הופמן, 132). כלי העשוי מטיט כזה שאינו מצרפו בכבשן מעשה ידי יוצר דניהוי קרוי כלי חרס אלא כלי אדמה (רש"י, שבת כח., ד"ה אלא). לזקק אותם ולצרפם וכו' עד סור מעליהם הספקות (כ"י א"ח, או"ד, הקד').

—התפ', *הִצְטָרֵף,—כמו נפע', נִצְרַף, במשמ' נשרף והֻעֲבַר באש: כלי חרס בתוכן מאימתי מקבלין טומאה, משתגמר מלאכתן, דברי רבי מאיר, ר' יהודה אומר משיצטרפו בכבשן (תוספת' כלים ב"ק ג יג). — ובסהמ"א: ענין הגלגול הוא מכלל חסדי ה' הגדולים, כי האיש אשר בידו חטאים ועונות ונפשו לא תוכל להגיע עד מקור העליון עד שתתצרף מעונותיה, הקב"ה שולח אותה בגוף אחר ושם תתצרף יותר, כמו הברזל שכל זמן שמשימים אותו באש תתלבן יותר (כ"י מסיקא, מנחת קנאות, קופמן, 91). ספר ר' שלמה אבן גבירול ז"ל וכו' אשר קראו מקור חיים, ואולי אם יצטרף ענינו במצרף יוכללו דבריו בפחות מעשירית הספר ההוא (אמו"ר לראב"ד א, 2).

—פעו', *צֹרַף, — נַעֲשָׂה במעשה הצֹּרֵף: ואלו הד' הם נקראים יסודות, והחומר אשר הוא רחוק מהיסודות האלו הוא הדבר המשתף באלו הד' אשר יחסו אליהם יחס השעוה לכל מה שיעשה מן השעוה או יחס הזהב לכל מה שיצורף מן הזהב (מלות הגיון ט).

ב. *צֵרֵף, כ״י.—צֵרֵף האל אדם לחיים או למיתה, קשר וחבר אותו, כמו פע׳: אמרת ה׳ צרופה, וכו׳ וכה צורפתו[1]) לחיים, לא זכה צורפתו למיתה (ר״ל, יומא עב:). — ואמר הפיטן: צרוף שטות פני טפות, כמעלה אפר על גב תפוח (אליר ברבי יצחק, תפלה תקה, סליח׳ ער״ה). — *וצֵרֵף מעות בדינרים, כמו פע׳: אם רצה לצרוף המעות בדינרי זהב בדי להקל ממשוי הדרך רשאי (מדה״ג דבר׳ יד, הסגלה, 157).

—פע׳, *צֵרֵף,—צֵרֵף את הספינה, את המסמר במים[2]), הלחים והדק חלקי עץ וברזל יחד, zusammencshliessen; serrer, joindre; to fit tightly: מסמר שהתקינו להיות פותח בו את ההבית, רבי עקיבא מטמא וחכמים מטהרין עד שיצרפנו (כלים יא ה). המוליך את הספינה לים הגדול לצרפה, המוציא מסמר לגשמים לצרפו וכו׳ הרי זה בכי יותן (מכשיר׳ ה ז). הוציא מסמר לגשמים לכבותו אינו בכי יותן, אם בשביל לצורפו הרי הוא בכי יותן (תוספת׳ שם ב טז). — ובמשמ׳ הקשה כלי מתכה ע״י טבילה במים קרים: המיחם שפינה ממנו מים חמין וכו׳ נותן לתוכו מים מרובים כדי להפשירן, והלא מצרף[3]) וכו׳ (שבת מא:). עששיות של ברזל היו מחמין מערב יום הכפורים ומטילין לתוך צונן כדי שתפיג צינתן, והלא מצרף, אמר רב ביבי, שלא הגיע לצירוף (יומא לד:). — וצֵרֵף פרוטות למטבע גדולה׳

---

1) [אין שמוש זה של צָרַף בקל בא אלא בבינ׳ פועל, המשמש כידוע גם על יד בנין פִע׳, כגון דּוֹבֵר על יד דִּבֵּר, מבלי שתהיה בזה עדות על שמוש בבנין קל ממש. ואף אפשר שצ״ל צירפתו בפִע׳.]

2) [הלקי הספינה מתהדקים יחד במים, הואיל והקרשים שבה תופחים וסוגרים זה על זה. אבל גם בענין המסמר אין הכונה למסמר חדש, למסמר הנִתָּק מדבר אחר, אלא למסמר התקוע בתוך לוח עץ וכדו׳, ולמען יתהדק המסמר בתוך הקרש וכדו׳ שמים אותו במקום ירידת הגשם. והרי אף בספינה יש מסמרות מתהדקים כאלה, והענין אחד הוא.]

3) [שימוש זה של צֵרֵף במשמ׳ הקשה את (כלי) הברזל ע״י כך, ששם אותו במים קרים, אינו מתאים לשימוש הפעל בלשון התנאים (עי׳ בדגמאות המובאות לעיל ובהערות לשם). ואפשר שבימי חתימת התלמוד הבבלי כבר לא עמדו בדיוק על כונת המשנה.]

הלחים אותן יחד ועשאן מטבע גדולה אחת׳ ובהשאלה החליף פרוטות במטבע גדולה[1]): פודין מעשר שני בשער הזול וכו׳ כמות שהשולחני פורט ולא כמות שהוא מצרף (מע״ש ד ב). מצרפין שקלים לדרכונות מפני משאוי הדרך (שקל׳ ב א). המצריף דינר זהב למעשר שיני כמות ששולחני פורט ולא כמות שמצריף (תוספת׳ מע״ש ג ג). משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זוז הוצאה, נוטלם פרט מייגעים אותו וכו׳ אבל אם מצרפם ועושה אותם סלעים פורט ומוציא בכל מקום שירצה, וכן מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ריבוא, אם מצרפם[2]) סלעים מייגעים אותו ואין יודע מה לעשות אבל אם מצרפם ועושה אותם דינרי זהב פורט ומוציא בכל מקום שירצה (ספרי דבר׳ שו). (בא) לצורפה[3]) (את הסלע) בירושלם מצרפה ביפה, בא לחללה בגבולין מחללה ברעה (חזקיה, ירוש׳ ב״מ ד ה). — ובמשמ׳ אסף פרוטות לדינר וכדו׳: לשני אחים שהיו מסגלים ממון אחר אביהם, אחד מצרף דינר ואוכל ואחד מצרף דינר ומניחו, זה שמצרף דינר ואוכלו נמצא שאין בידו כלום, זה שמצרף דינר ומניחו נמצא עשיר לאחר זמן (רבי שמעון בן יוחי, ספרי דבר׳ מח). — ובסהמ״א: מעות מע״ש אם רצה לצרפם בדינרי זהב כדי להקל משאן מצרפן, ואם צרפן לעצמו אינו מוסיף חומש, שאין זה דרך פדייה (רמב״ס, מע״ש ה יג). הרי שהיה דינר של זהב בעשרים וארבעה דינר של כסף וצרפה בעשרים דינר או בעשרים ושמונה הרי זה מחזיר את ההוניה (הוא, מכירה יב ט). — וצֵרֵף אדם או האל דבר שנתן לדבר שהמקבל מוסיפו משלו, מעלה לפלוני כאילו שנתן שניהם: מחשבה טובה המקום מצרפה למעשה, מחשבה רעה אין המקום מצרפה למעשה וכו׳ מחשבה טובה שעושה טובה המקום מצרפה עם המעשה ושאינו עושה טובה אין הקב״ה מצרפה למעשה (תוספת׳ פאה א ד). — וצֵרֵף שני דברים, חבר

---

1) [ואך משמוש משאל כזה נולדה גם בערב׳ המשמ׳ של צרף[a]), החליף כסף בכלל.]

2) [ואולי כאן צ״ל: פורטם.]

3) [אין זה בנין קל אלא מבטא מערבי במקום לצָרפה, בקמץ גדול של בנין פִעל.]

---

a) صرف

אותם יחד שיהיו כאחד: האומר לחברו הילך איסר זה ותן לי בו חמש תאנים לא יאכל עד שיעשר דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר אוכל אחת אחת ופטור, ואם צרף חייב (מעשר׳ ב ה). אפילו שרה פתו ביין ויש בו כדי לצרף כזית חייב (ר״ע, נזיר ו ח). (עד) אחד ראוי לצורפו לחייבו משום שבועת עדות (ירוש׳ שבוע׳ ד ח). — ולענין הדין, צֵרֵף שני דברים יחד, עשאם נחשבים כאלו היו דבר אחד מצֹרף יחד: העושה עסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו, ר׳ אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה (חלה ב ד). הכלי מצרף מה שבתוכו לקדש אבל לא לתרומה (חגי׳ ג ב). שתי בהרות והוט יוצא מזו לזו, אם יש בו רוחב שתי שערות מצרפן ואם לאו אין מצרפן (נגעי׳ ד ה). השק והקופה מצרפים את הכלאים (ספרי דבר׳ רלב). שני חצאי זיתים בתוך הבית אין הבית מצרף, בתוך הכלי הכלי מצרף (ר׳ ירמיה בשם רבי זעירה, ירוש׳ פסחי׳ ג ב). אויר הבית מצרף לחלה, אין קרקע הבית מצרף לחמץ (שם ג ג). (המוצא מת מוטל בקבר) אפילו משובר ומפורק טמא מפני שקבר מצרפו (נזיר סג:). — וצֵרֵף דבר עם דבר: זה אומר זה כתב ידי וזה אומר זה כתב ידי צריכים לצרף עמהם אחר, דברי רבי, וחכמים אומרים אינם צריכים לצרף עמהם אחר אלא נאמן אדם לומר זה כתב ידי (כתוב׳ ב ד). בשעה שנמנו ואמרו שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא וכו׳ ביקשו לצרף את שלמה עמהן וכו׳ (ר׳ חנניה וריב״ל, ירוש׳ סנה׳ י ב). אמר רבי יהושע בן לוי, אמר אברהם, צרף מעש׳ ויעלו למנין חמשים, אמר רבי יהודה בר סימון, לא את הוא צדיקו של עולם, צרף עצמך עמהם ויעלו למנין חמשים (מד״ר בראש׳ מט). למה לא נאמר במנין הקהתים בני קהת וכתיב בהן הקהתי וכו׳ לפי שמניינם היה לשם טעינת הארון, צירף הקב״ה שמו עמהם כדי שלא יִכלו, ה״א בראשו ויו״ד בסופו, הרי י״ה, לומר י״ה יצילם ממיתה (שם במד׳ ו). כשבא (משה) למנות בני גרשון וכו׳ חלק לו כבוד (לאהרן) וכו׳ והוליכו עמו וצירפו עמו למנין (שם שם). —וצֵרֵף דבר על דבר: מצרפין פירות חוצה לארץ על פירות שנייה כדי שירבו על פירות שלישית לפוטרן מן המעשר (תוספת׳ דמאי ד טו). — וצֵרֵף אותיות, חבר איתן יחד ובנה מהן מלים של קדושת וכדו׳, kombinieren; combiner; to combine: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ (רב יהודה בשם רב, ברכי׳ נה.). אמר לו הקב״ה (למשה) אם אין אתה מאמין לקולי לך וצרף את האותיות מאלף ועד תוו, הלך וצרף את האותיות, לקח אלף אחד טית תשעה וזויג עשרה שלימים וכו׳ (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 165). — ובספה״א: עשרים ושתים אותיות חקקן, חצבן, צרפן והמירן (יצירה ב ב). צרפן, שקלן והמירן א׳ עם כולן וכולן עם א׳, ב׳ עם כולן וכולן עם ב׳ וכו׳ (שם ב ה). המליך אות א׳ ברוח וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן אויר בעולם וכו׳ (שם ג ח). כיצד צרפן, אמ״ש אש״ם מא״ש מש״א שא״ם שמ״א (שם ג יח). — ״מְצָרֵף אותיות, מסדר אותיות בבית הדפוס: חזק ונתחזק אברהם בן מהר״ר יעקב לנדאו מצרף האותיות (חתימת המסדר בסוף קלכון ג). — ״וצֵרֵף מספר במספר או על מספר, הכפיל זה בזה, multiply; multiplier; multiplizieren: הרוצה למוד השדות המרבעות בשוים ובחלופים מצרף הארך על הרחב והעולה משניהם הוא המשיחה ובמשלשת בין בשוים בין בחלופים מצרף העומד בחצי הקבע והעולה משניהם היא המשיחה וכו׳ (משנת המדות ב).—״וצֵרֵף מלה אל דבר וכדו׳ השתמש במלה בנטיה ובסמיכות[1]), flektieren; décliner, conjuguer; to inflect: ובצרפך המלה אשר בתוכה ו״ו ישבות נענועו, כאלה, ויבתר אותם בתוך, ובאמרך בתוך בני ישראל נשבת נענועו (מנחם, מחב׳ וו, 74).—״ובמשמ׳ גזר מלה ממלה: ואמר בפתרון ובל אסיך נסכיהם מדם במות דיים כדכ׳ הלא יגנבו דיים, וכאשר צרף מדיים מדם ראוי לצרף מחיים מחם ולצרף מאיים מאם וכו׳ (דונש, תשו׳ על רסע״ג 18). —״ובמשמ׳ יִחֵס דבר לפלוני: ואמר בכתב צחות לשון העברי שחיבר כי מילת אני ואנחנו אין אנו יכולין בלשונינו לצרף הדבר אל נפשותינו (שם 102). —התפ׳, *הִצְטָרֵף, נִצְטָרֵף, צֹרְפוּ אותו עם אחר: שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, בזמן שמקצתן

[1]) [ע״פ הערבי צרף a)].

a) صرف

דואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן (ברכ' ז ה). סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכו' אינן מצטרפין לסאתים אלא של עניים הם, רבי יוסי אומר אם באת רשות העני באמצע אינן מצטרפין ואם לאו הרי אלו מצטרפין (פאה ד ט). הנוטע שורה אחת בתוך שלו ושורה אחת בתוך של חבירו ודרך היחיד ודרך הרבים באמצע וגדר שהוא נמוך מעשרה טפחים הרי אלו מצטרפות, גבוה מעשרה טפחים אינן מצטרפות, רבי יהודה אומר אם ערסן מלמעלה הרי אלו מצטרפות (כלא' ד ז). אף הנוטע אחת בארץ ואחת במדרגה, אם גבוה מן הארץ עשרה טפחים אינה מצטרפת עמה ואם לאו הרי זו מצטרפת עמה (שם ו ג). השק והקופה מצטרפין לכלאים (שם ט י). שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן (שביע' א ה). החטים והשעורים והכסמים ושבולת שועל ושיפון הרי אלו חייבין בחלה ומצטרפין זה עם זה (חלה א א). המוציא תבן כמלא פי פרה, עצה כמלא פי גמל וכו' ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שוו בשיעוריהן, המוציא אוכלין כגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשיעוריהן (שבת ז ד). ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח, בחזרת ובעולשין וכו' ומצטרפין לכזית (פסח' ב ו). אב ובנו שראו את החדש ילכו, לא שמצטרפין זה עם זה אלא שאם יפסל אחד מהן יצטרף השני עם אחר (ר"ה א ז). לאכול כחצי זית ולהקטיר כחצי זית, כשר, שאין אכילה והקטרה מצטרפין (זבח' ב ה). כותל שבין שתי מקואות שנסדק, לשתי מצטרף, לערב אין מצטרף (מקוא' ו ט). כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגויה בבחצי פרס, כל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית (שם י ז). וקל וחומר, ומה אם במקום שאין פיו מצטרף עם פי אחד למיתה הרי הוא נשבע על פי עצמו, מקום שפיו מיצטרף עם עד אחד לממון אינו דין שישבע על פי עצמו (ר' יוסי, תוספת' שבוע' ה ד). הוא ובנו ופועלו מהו שיצטרפו לשלשה משואין כאחת (רבי יונה, ירוש' דמאי ב א). אין שני שמות מצטרפין (ר' שמעון, שם ערלה ב א). אמר ר' אילא כתיב כל העושה בו מלאכה יומת לא העושה בו ובחבירו, את אמר אין השבתות מצטרפות, חולקות, אמר רבי יוסי בי רבי בון כשם שאינן מצטרפות כך אין חולקות (שם שבת ז א). יום אחד לנזירותו ויום אחד לנזירות בנו מהו שיצטרפו (שמואל בר אבא, שם נזיר ג ה). ימי עיבורה וימי מיניקותה מצטרפין לשלש עונות (שם נדה א ג). גזזו טוואו וארגו אין מצטרף, לבנו ר"ש אומר אין מצטרף וחכ"א מצטרף (ב"ק לג:). לעולם אין עדותן מצטרפת עד שיראו שניהן כאחד (סנהד' ל.). לא אם אמרת בתוך י"א יום שכן יום שלאחריו מצטרף עמו לזיבה, תאמרו ביום י"א שאין יום שלאחריו שנצטרף עמו לזיבה (ב"ש לב"ה, נדה עב.).—ובספה"מ"א: תאי דאוכליך חלבא, היתה רוצה לומר בואי ואוכליך חלב ואינה מפרשת לחתוך תיבות זו מזו ולהשמיע כל תיבה ותיבה ומצטרפות שתי תיבות כאחת (רש"י, ערובי נג:). ויראה עוד מזה שהרצון האלהי הוא שיצטרף הפעל הטוב אל ההשכלה לעשות מה שהשם חפץ (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יט:).—ונִצְרַף כמו נצטרף: תמן יחידין אינון, אית מימר נצרפה דעתו עם רבי מאיר וְרֻבּוֹ על רבי יוסי, נצרפה דעתו עם רבי יוסי ורבו על רבי מאיר, אית לך מימר הכא נצרפת דעתו עם רבי לעזר ורבו על חכמים (ירוש' נדה א ד).—הִצְטָרֵף הפעל או השם, נגזר, בא בנטיה דקדוקית, בשמ' או בבינויים, בעבר או בעתיד וכדו': המלים האלה (אכן וכדומה) לא יצטרפו ולא יגזרו (מנחם, מחב' אלף, לכן, 23). זה, וכו', מלה זו איננה מצטרפת ביתר המלים (הוא, מחב' זיין, זה, 77). וזו התשובה חברית שימושו שמילה אחת מצטרף מפנה י"ט אלף קס"ט מילה (דונש, תשו' על רסע"ג 102). ולהבין איך יצטרפון הפעלים לנקבות ולזכרים (הוא, תשו' על מנחם, הקד', 6). דע כי יש לתי"ו להתפעל ד' מראות, המראה האחד לבא בפעלים המצטרפים להתפעל (תשו' תלמידי מנחם, 37). לא מצאת בכל המקרא בקר מצטרף לפעל עבר או לפעל עתיד כי כה מצינו וישכימו בבקר ולא ויבקרו בבקר וכמהו השכם והערב והוא מן השמות שלא יצטרפו (שם 61). ויהי כאשר ראה מנחם כה ויתבונן במחברת חגימ"ל בי אמר יסוד

העיקר הגימ״ל והעי״ן אשר לא יסורו מתחלה בכל מיני הצטרפה (שם 83). וגם אלה השוים במשקל אחד היטב ורעיו גם הם ישתנו ויתחלפו איש מרעהו בהצטרפם (שם שם). לא מצאנו צלמות מצטרף לאמר ממנו צלמו צלמתי כאשר מצאנו מקדרות זקדרו השמים, קדרתי (שם 90). כי פעולת שב זהמצטרף ממנה מתפרש בלשון הקדש על שבעת פנים (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש ג, יט:). לא תמצא מלה שהיא מצטרפת כלל עם סימן עתיד או עבר עם סמוכים (ראב״ע, לחות, האותיות, יז:). וכל בשליש, מדה בת שלשה מקצועות, והמצטרף ושלשת את גבול ארצך (שם, השמות, כז:) וזאת המלה (שמנה) לא מצאנוהו בפעלים מצטרפת (שם כה.). — ‎°‎והִצְטָרֵף המקרה אל העצם, האדם עם האדם, וכדו׳, התיחס אליו, הצטרפו זה אל זה ביחס הדדי, ודברים מִצְטָרְפִים, שיש יחס הדדי ביניהם, (cor)relativ(e): וכבר אמר הפילוסוף כי סוגי הסוגים הם עשרה והם עצם וכמה ואיך ומצטרף ואנה ומתי וכו׳ (ר״י א״ח, מו״ה, היחוד ז). כי משער המצטרף, אשר תתחייב מציאת כל אחד במציאת האחר, שהאדם איננו ראוי לשם עבד עד שיהיה לו אדון, והאדון לא יהיה ראוי לשם הזה עד שיהיה לו עבד (הוא, שם הכניעה ח). ויש שיקראו היחס שיש בין בני ישראל ובינו והצטרף, ה׳ (הוא, כוזרי ד ג). מאמר המצטרף הוא בתארך הגוף בגוף אחר זולתו והגוף האחר ג״כ יהית מיוחס אליו, כאותו היחס שבין שניהם, ויהיה לכל א׳ משניהם שם יורה על הצטרפותו מבלי זכרון המצטרף, כאמרך האדון והעבד (כוס חן י). והמתחלף והשוה והאוהב והשונא והאב והבן והעבד והאדון כי אלו והדומה להם נקרא כל אחד מהם המצטרף (מלות ההגיון א). כן נאמר בכל העדר וקנין ובכל שני הפכים ובכל המצטרפים שהם מתנגדים (שם יא). ומסגולת המצטרפים שכל אחד מהם ישוב אל האחר בשוה וכו׳ (אמו״ר לראב״ד א א, 7). אמנם האל ית׳ ויתע׳ אחד שאין כמוהו דבר הנה אחדותו לא תסתלק לעד אחר שלא יצטרף אליו דבר כמוהו ואיננו במציאות ולא ישוער בשכל (שם ב ג, 50). כי שם אלהים נופל על מנהיג כלומר שכל בניו יהיו לו לעם כי זה ממאמר ההצטרף האם עם הבנים והאדון עם העבד (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים וילא, ל). ודע כי כל כובד הבא מן האדם הנזכר על הבורא ית׳ הוא נאמר על דרך ההשאלה ואינו מיחס הכבוד שיהיה בין שני האנשים שהוא משעור דמצטרף (ביאור מסל לזרחיה מברצלונה, השחר שנה ב, 105). ולפי שהעלול והעלה הם מצטרפים והמצטרפים הם לידיעה אחת יחויב שתהיה לעלול השגה מה בעלתו (רלב״ג, מלח׳ ה׳ א ז). כי הלבוש הנאה והעדי היקר עליו הם מן המצטרפים (ר״י ערמאה, יד אבשלום על משלי כה, ד״ה נזם זהב). הקנין וההעדר יחדו או המצטרפים, במה הם מצטרפים, שבכל אחד מאלה בהתחבר האחד עם מקבילו הוא דבר נמנע בעצמו וסותר את נפשו וכו׳ וכן במצטרפים היות האב מצד שהוא אב בן או הבן מצד שהוא בן אב וכו׳ שם נמנעים בעצמם וכו׳ (ר״י אברבנאל, מפעל׳ אלה׳ ד ב). — ‎°‎וּמִצְטָרֵף כמו צֵרוּפִי, יחסי: והתנועה השלישית היא הנועה מצטרפת בהצטרפותה לגלגל המזלות והיא התנועה הנחלפת (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב). — ‎°‎בְּהִצְטָרֵף, לאדם או לדבר, ביחס אליו: והנה אם כן יהיה יחס הדשא בערך אל העשב יחס השעירים בהצטרף אל הרביבים (ר״י מסיר ליאון, נופת צופים א ז, 14). אם שיעשה זה בהצטרף אל העתיד להאמר, אם בהצטרף אל הדבר שכבר אמר (שם א ה, 16). והחלוקה השנית היא בהצטרף אל הדברים המקריים (שם א ו, 18). ואמר ויטורינו המפרש שאלה הגדרים לא נלקחו מעצמות הדברים כי אם בהצטרף אל לבב השומעים והנה אלה החמשה דברים הגון נפלא שפל ספק חשוך לא נלקחו במוחלט אלא כפי מה שיסברו בו השומעים (שם שם 19). שאלה הענינים הם בו לעולם, הגבורה הנצות כנגד האויבים, והענוה והצדק בהצטרף אל האוהבים (שם ב ז, 62). המקום השני שנתבונן בערך מי העון הנעשה, אם הוא דבר שב אל האלקים או בערך כל בני אדם או בהצטרף אל היותר גדולים (שם ב יא, 85). כי אתה מאמת את דבר ה׳ בהחלט ולא בהצטרף אל דברי (ר״י אברבנאל, פ״א יה). אמנם הכבוד הצרופי הוא הכבוד אשר יש לאדם בהצטרף לאדם אחר (אברהם בן שם טוב ביבאגו, דרך אמונה ב ב). ועי׳ הִצְטָרְפוּת.

—פעי׳, ‎°‎צֹרַף, חֻבַּר: אמנם אמרנו שהיסוד נמצא

כשתצורף אליו הצורת הרוחנית, אבל בעצמו אינו הגון למציאות (מקור חיים לרשב"ג א ח). שות פנת דתנו וכו' ר"ל היותו אחד לבדו, לא יצורף אליו דבר אחר, ר"ל שאין דבר קדמון זולתו (מו"נ א סח). ונראה לי שזה ספק, כי לפי גלויו של כתוב הקליפה מצורפת ואין הבדל בין רך וקשה (כ"א הקבלי, גן עדן, טמאה וטהרה יה, קה.). — ובינ׳ מְצֹרָף, גם כתה"פ, נוסף: שרבו מוסר לו שפחה כנענית וכו' כדי שלא תכשל בעלת הבית בעבד וכו' מצורף אל זה שלום הבית, שלב בעל הבית ינוח ולא יקנא לאשתו (ר"י אבטולי, תלמד התלמידים, מספטים׳ עא:). שהיתה שם שמחה יתירה לפני השם, מצורף אל זה ההודאה על כל הטובה שעשה להם השם (שם, לחג הסוכות, קפח.). כאלו תאמר שהמליץ יספיק למי שמכחיש דבר מה וכו' וזה בהפליגו עם האיש ההוא בנעימות הספור וטוב ההלצה, מצורף לאיזו ראיה משובחת או מפורסמת וכו' (ר"י מסיר ליהון, נפת צופים א א, 5). רובם מחללים שבת במזיד וכו' מצורף אל היותם גם מחללי שבת בשוגג (תקנות קנדיאה סה, הרטוס-קאסוטו, 67). — צֹרַף שם אל מלה אחרת, בא בסמיכות או בנטיה: ונאמר שחייב אז, במוצאינו מילה מיוחדת מבלי מצורפת על המעשים במקום אחד מן המקרא ולא נצרפנת בעצמה אחר כן וכו' (דוכס, תשו' על רסע"ג 102) וכן ומשקל הכסף והזהב ראוי לפתח, שהוא מצורף (הוריס הקוהא, דרכנבורג, 58). — צֹרַף דבר מדבר, נגזר ממנו: ואני מברר לשומעים איך יתוסף לו אלפים מן המילות המצורפות מן שמע (דוכס, תשו' על רסע"ג 122). —ובחשבון, מספר מְצֹרָף בפני עצמו, מְכפל בעצמו: שלש מדות במשלשות ואלו הן הנצבה, החדה, הפתוחה, איזו היא נצבה, שני צדיה הקצורים מצורפים כל אחד בפני עצמו והוא שוה לראשון, כגון ששה מצד זה ושמנה מצד זה והעולה מאלו בפני עצמן מאה, ומזה בפני עצמו מאה [1] (משנת המדות ד). החדה כיצד, שני צלעותיה קצורים או השוים כל אחד ואחד מצורף בפני עצמה קבועים זה עם זה והצלע השני שהוא הקבוע מצורף בפני עצמו, הצרוף הראשון יותר מן האחרון (שם שם). כיצד מוניבּ

[1]) [משפט פיתגורס.]

עשרה על עשרה ק' וחצי הצלע השני שהוא חי מצורף בפני עצמו כ"ה וכו' (שם שם).—ומְצֹרָף אל דבר, נאמר ביחס אליו, כמו מִצְטָרֵף, צֵרוּפִי, יַחֲסִי relativ ; – tif ; – tive: וכן באמרך הנפלה גדולה, בערך אל הנפלים האחרות, אם כן כל אחד מהם מודיע שהוא מצורף אל חבירו (כוס חן י). ההצטרפות והמצורף, חקקו ההצטרפות שהוא יחס בין שני דברים וכו' ושני הדברים אשר יאמר כל אחד מהם אל האחר ככלל היחס ההוא והם הנושאים אותו יקראו, המצורפים ומצטרפים וכו' וצריך שיהיה לכל אחד משניהם שם יורה עליו מצד היותו מצורף על חבירו בבין ממיני הצירוף (כ"מ א"ס, פי׳ המלים הזרות במו"נ, ההצטרפות).

צֹרֵף, צוֹרֵף, ס"ז, מ"ר צֹרְפִים, צוֹרְפִים,—צֹרֵף כסף, זהב, מי שאֻמנתו בכך לצרף כסף וזהב, Goldschmied ; goldsmith ; orfèvre: ותקח אמו מאתים כסף ותתנהו לַצּוֹרֵף ויעשהו פסל ומסכה (שפטי' יז ד). הפסל נסך חרש וְצֹרֵף בזהב ירקענו (ישע' מ יט). ויחזק חרש את צֹרֵף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). הזלים זהב מכים וכסף בקנה ישקלו ישכרו צורף ויעשהו אל יסגדו אף ישתחוו (שם מו ו). כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז מעשה חרש וידי צורף (ירמ' י ט). נבער כל אדם מדעת הביש כל צורף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (שם שם יד). הגו סיגים מכסף ויצא לַצֹּרֵף כלי (משלי כה ד). עזיאל חרהיה צוֹרְפִים (נחמי' ג ח). ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הַצֹּרְפִים והרכלים (שם שם לב). — — ובתו"מ: חרסית בדי לעשות פי כור של צורפי זהב (שבת ח ד). תחתית הצורפין טמאה (כלים יז יז). כל שעסקיו עם הנשים סורו רע כגון הצורפים [1]) וכו' (קידוש' פב.). מחלוקת בצורף נכרי אבל בצורף ישראל דברי הכל ביטל (ע"ז נג.). כצורף הזה שמכנים הזהב לכור שנים או שלשה פעמים עד שמזקקו, כך פרשה זו נאמרת ונשנית ונשתלשת (מד"ר ויקר' לא). — ובסהמ"א: ואין כופין לאיש לגרש את אשתו אלא לפסולות כגון אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ומוכי שחין ובעל פוליפס ומקמץ וצורף נחשת וכו' (הלכ׳ פסוקי

[1]) [גי' הערוך: הצרובין, עי' צרוב.]

לתלמידי רב יהודאי גאון, 76). והיא התרופה הנקראת תרופת הצורף והוא הצורף אשר היה בארמון תלמי המלך באלכסנדריאה ושמו תימותיאוס (אסף, 167.). כשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזו היא גמר מלאכת הצורפין (רש"י, שבת מא: ד"ה והלא מצרף). ושמע באור הענין הזה אשר זכרו כי משכיות הם הגופות המפותחים בפתוחים משובכים ר"ל אשר בהם מקומות מפותחים דקי העינים מאד כמעשה הצורפים (ר"ש א"ח, הקד' הרמב"ם למו"נ). צורף אחד היה במדינת בבל והיה חכם גדול במלאכת הזהב והכסף (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 24). לא אמרתי שלא יהיה יותר מועיל לאדם להיות רב וכו' מהיותו רופא או צורף (ר' יעקב פרוויגלאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, עג). ראובן נתן חגורה של כסף לצורף גוי לתקנה (תרומת הדשן שט, פיורדא תקל"ח, לג.). כאלו תאמר הצורף שעשה כלים נאים מצוירים ציור נאה בברזל שזה בלי ספק יורה על חכמת הצורף ושלמותו (ר"י אלבו, עקרים ב א). — ואמר הפיטן: כי הנה ככסף ביד הצורף ברצותו מסגסג וברצותו מצרף וכו' (כי הנה כחמר, מעריב יוה"כ).

צוֹרְפוּת, ש"נ, — מלאכת הַצּוֹרֵף זהב וכסף: עוד מתעסקים רבים מהם במלאכת הצרפות ובמלאכת הרצענים וקצתם משתדלים במלאכת המשי (אגרת הרב ר' אליהו, דברי חכמים, סב). כל מלאכות הנעשות באדמה כגון מלאכת הזריעה והקצירה והנטיעה ומלאכת הצורפות והאלכימיא"ה ורוב המלאכות כאשר יעיין בטוב ימצאון כלן נכנסות תחת חכמת הטבע (ר' יעקב פרוויגלאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, שם, עג).

צוֹרְפִי, ש"ז, — כמו צֹרֵף: אחריו החזיק מלכיה בן הַצֹּרְפִי עד בית הנתינים והרכלים וכו' ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים והרכלים (נחמ' ג לא–לב). — ובתו"מ כת"ז, במשמ' שַׁיָּךְ לַצֹּרֵף, של הצרפים: מפני מה תחתית צרפית[1] של זהבים טמאה וכו' ושל נפחין הרי זה טהורה (תוספתא כלים ב"מ ז י).

1) [במשנה (כלים יז יז): תחתית הצורפים.]

צָרְפַת 1), ש"נ, — א) עיר כנענית בין צור לצידון, הנזכרת במקרא (מ"א יז ט וכו', עובדי' א כ). — ב) השתמשו בשם זה כשם לארץ פרנציה 2) וגזרו ממנו את התאר צָרְפָתִי 3), איש מארץ צָרְפַת, Frankreich; France: כדרך אדומיות שבצרפת שבשרן נראה מצידיהן (רש"י, גיטי' ל:, ד"ה ותרומה). ונהגו בצרפת שלא לאכל וכו' (מחזור ויטרי, 111). כשנתפס דוכוס של צרפת שלטון עירנו, קבל השלטון ממנו רוב ממון (תשו' גאוני מז"מ, כגרא"ה ר' משולם, קרוב לסכת ד'תת"ה). שאין לחמה יכולת לסבוב בשום פנים ולעבור נוכח ראש אנשי מקומות הצפוני' הרחוקות מקו השוה והנה יותר מכ"ד מ' כגון א"י ובבל ומצרים וספרד וצרפת וארץ אשכנז ושארי ארצות וכו' (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב יח). ומצאתי שכתב ר"ת והחרים בחרם גמור על יושבי צרפת וכו' (מרדכי, כתוב' קנה). שאין בכל מדינה ומדינה שיהיה ראוי יותר מנהג זה מאשר הוא ראוי בכל גלילת צרפת אשר אנחנו מהם (תשו' ר"י קולון פא). מיהו מסתברא כחכמי צרפת דהוקה וקנין לחודייה קניין בכל מקום (העיטור מאמר ג). וצָרְפָתָה, במשמ' זו, ואמר המשורר: כוכב דרך מצרפתה, מחנה ערך על ישבתה (ראב"ע על רש"י, כוכב דרך, כתבא א, 59).

צָרְפָתִי 4), תוא"ז, — של צָרְפַת, בן צָרְפַת, Franzose, französisch; français; French, Frenchman

1) [כעדות המתג מתחת לאות צ, הפא הרפויה, וההעתקות הקדומות (יונ' Σαρεπτα, אשורי' צַרִיפְּת) יש לבטא צָ בקמץ גדול, וכן במבטא השם הפרטי צָרְפָתִי, Zar(e)fati המצוי אצל היהודים הספרדים.]

2) [ואלה דברי רש"י (עובדי' א כ): ואומרים הפותרים צרפת היא המלכות שקורין פרנצ'א בלע"ז. ע"כ. ומעין זה ראב"ע (שם) ורד"ק בשרשיו (ערך זה). ובס' יוחסין (מאמר ו, הזמן השלישי): צרפת היא פרנסיאה שנקראת גלייא.]

3) [התיו של צָרְפַת היא תיו הנקבה כדגמת אָסְנַת, בָּשְׂמַת ועל כן יש לנקד צָרְפָתִי ולא צָרְפַתִּי. וצורת שה"ת בתו"מ צָרְפִי, כק' צָרְפִית: בנה של צרפית (ירוש' ברכ' ה ב). שני בני אדם אמרו דבר אחד, לוט וצרפית, צרפית אמרה וכו' (מד"ר ברא' ב).]

4) [עי' בהערה הקודמת.]

וגם אני לא ראיתי מי שקדמני בזה אלא שאי אפשר שלא הקדימו בפי' הצרפתים הבקיאים בחדרי הלכה (רמב"ן, חידושי ברכ' לדף כ). אחר זה באו הצרפתים ואמרו כי לא נודע לרומיים שרש וכי הצרפתים הם מזרע המלך אליפס והביאו הקיסרות לצרפת על ידי המלך הגדול קארלו מאגנו (שבט יהודה, הנזכר, 14).

א. *צַרְצוּר [1], צִרְצוּר, ש"ז, — כד חרס למים, בצואר דק, כתום בראשו בסתימה מנקבת חֹרים חֹרים (הנקראת מסרק) Wasserkrug; cruche, jarre; water-cooler;(water-) jar: המסרק של צרצור ר' אליעזר משהר, וחכמים מטמאים (כלים ב ח). הסך והטפי שעורן בשמן, והצרצור שעורו במים (שם ג ב). והמערה מן הצרצור ומטיל ממקומות הרבה, רבי עקיבא מכשיר וחכמים פוסלין (מקוו' ג ב). הפכין הגלילין שמוליכין בהן שמן למרחץ והצרצורין והשיקרין עד שלא הוקסו טהורן וכשהוקסו טמאין (תוספתי כלים ב"ק ב ט). אפילו היה צרצור של מים לא היה יכול לפשוט את ידו וליטלו אלא ויקרא שמשון אל יי' וכו' (בשם ר' יוחנן, מד"ר ברא"ש' לח). — וְצִרְצוּר יין: וביום הג' אמרה לו היכנס לפנים וברור לך לעצמך, אי אתה בן בית, והיה נכנס אצלה והצרצור מלא יין אצלה מיין העמוני, שעדיין לא נאסר יינם של גוים לישראל (ספרי במד' קלא). המערת יין נסך מצרצור קטן לבור, אפילו כל היום כולו, ראשון ראשון בטל, ודוקא צרצור קטן דלא נפיש עמודיה, אבל חבית דנפיש עמודיה לא (בשם ר' יוחנן, ע"ז עג.). — *ובהשאלה, פי הטבעת: ומן האדומה יקיא הכבד להוריד לקיבה ולמעים דקים ולצרצור שהוא פי הטבעת והיא הצואה (ס' רקע"ג לילירה ה ב).

ב. *צַרְצוּר, צְרָצַר [2], ש"ז, — כמו א. צְלָצַל: והלא הצרצור הזה יש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקרצולים וכנפיו חופין את רובו, יכול יהא מותר, ת"ל חגב, ששמו חגב (חול' סה:). —

1) [כן הנקוד בכתב יד פרמה (כלים ג ב), אך בסורי צַרצוֹרא, ובאשור' צַרְצַר.]

2) [ע"פ הארמי' שבתו"ם: צרצרא. והאחרונים מנקדים צְרָצַר על משקל צְלָצַל.]

ובפהמ"א: קול רנתו נתערב עם צפצוף הצפרים, עם זמזום הזבובים, עם שריקת הצרצור (ס' אברהמזין, מקסות בנימין, הפרדס ג, 23).

א. צרר [1], ממנו א. צְרוֹר, א. צְרַר, צְרֻרָה.

ב. צרר [2], ממנו א. צַר, ה. *צַר, א. ב. צָרָה, ד. *צָרָה, *א. *ב. צָרוּר, *צָרוֹת, ב. צְרָר, צֹרֵר, צְרֹרָה.

ג. צרר [3], ממנו מֵצַר, ב. צַר, ג. צָרַר, *צָרוֹת.

ד. צרר [4], ממנו ג. צַר, צֹר, ב. צְרוֹר.

ה. צרר [5], ממנו ד. צַר, ג. צָרָה, ב.*צַרְצוּר.

א. צָרַר, פ"י, צֹרֵר, צוֹר, צָרוּר, צְרוּרָה, צְרוֹרָה, צְרוֹר, צָרוֹת,— צָרַר דבר בדבר, שמהו בתוכו וקשרו שלא יפל ממנו: einbinden; envelopper, lier; to bind up: וישא העם את בצקו טרם יחמץ משארתם צְרֻרֹת בשמלתם על שכמם (שמות יב לד). — צָרַר מים בשמלה, בעבים, אספם ושמרם בתוכם [6]: מי אסף רוח בחפניו מי

1) בערב' צרר a), בארמ' צרר. [ועי' גם ב. צור ובהערה הבאה.]

2) בערב' צ'רר b). בעבר' נרדף עם ד. צור. [המחבר הפריד בין השרשים א. צרר במשמ' קשר שהוא צרר a) בערב', ובין ג. צרר במשמ' היה דחוק במקום, לא רחב (שאינו במשמע' זו בערב'). ואמנם אחרים רואים בזה התפתחות של הוראה מקורית אחת, כי הדבר הצרור והקשור נעשה ממילא אף צר ודחוק. ואשר לש"ז צַר וש"נ צָרָה במשמ' אסון ורעה אפשר שנצטרפו מלים משרשים שונים גם מן ב. צרר (שהוא צ'רר b) בערב') במשמ' צַר ואויב וגם מן ג. צרר במשמ' צַר ודחוק, והצרופים צָרָה וצוקה, מָצוֹר ומצוק וכדו' מורים על קשר זה. ונראה שגם בלשון המקרא עצמו כבר לא הבחינו במקור השונה של מלים אלו.]

3) [עי' בהערה הקודמת.]

4) [בערב' ט'רר c).]

5) [כחקוי לקול הצרצור.]

6) [על פי השקפה זו שמי הים העליון שבשמים (שממנו יורדים, לדעת הקדמונים, הגשמים) צרורים הם בעננים, יש להבין גם את המלה מָצוֹר בפסוקים מ"ב יט כג וכו' (ומעין זה בישע' לז כה וכו'): אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון אני קרתי ושתיתי מַיִם זָרִים (צ"ל מֵי מְזוֹרִים, עי' לקמן) ואחריב בכף פעמי כל יאורי

a) صرر b) ضرر c) ظرر

צרר מים בשמלה (משלי ל ד). צרר מים בעביו ולא נבקע ענן תחתם (איוב כו ח).—וצרר מגלה בצרור: צור תעודה[1]) חתום תורה בלמדי (ישעי ח יז). — וצרר הרוח את הדבר בכנפיו: צרר רוח אותה בכנפיה[2]) (הוש' ד ט). — ובמליצ' צרור עונו, שמור היטב: צרור עון אפרים צפונה חטאתו (הוש' יג יב). —והנפש בצרור החיים[3]): ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי' אלהיך ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (ש"א כה כט). — ובתו"מ: והרחלים יוצאות שחוזות כבולות וכבונות, העזים יוצאות צרורות[1]) (שבת ה ג). עזים יוצאות צרורות ליבש אבל לא לחלב (ר' יהודה, שם שם). הלוקח פירות מחבירו או ששלח לו חבירו פירות ומצא בהן מעות הרי אלו שלו, אם היו צרורין נוטל ומכריז (ב"מ ב ד). המפקיד מעות אצל חבירו, צררן והפשילן לאחוריו וכו' חייב שלא שמר כדרך השומרים (שם ג י). המפקיד מעות אצל שלחני אם צרורין לא ישתמש בהן וכו' אצל בעל הבית בין צרורין ובין מותרין לא ישתמש בהן (שם שם יא). החמת ב"ש אומרים צרורה עומדת וב"ה אומרים אע"פ שאינה צרורה (עדי' ה א). צורר אדם בשר וגבינה במטפחת אחת ובלבד שלא יהיו נוגעין זה בזה (חול' ח ב). כל חמתות צרורות טהורות חוץ משל ערביין (כלים כו ה). לא יכנס אדם להר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבקו שעל רגליו (תוספת' ברכ' ז יט). במועד צורר (את התאנה הבשלה) ובשביעית חותך (ר' אליעזר, שם שביע' א ט). צורר את התבלין (בתיך סודרין ובדוי) ונותן לתוך התבשיל אם נטל טעמן מותר ואם לאו אסור (שם שם ו ז). ר' יסא היה צוררן (את המטבעות בשעת התפלה) ותופשן בידו (ירוש' ברכ' ג ה). בזמן ששימר כדרך השומרין, נעל כראוי קשר כראוי נתנן באפונדתו צררן בסדינו והשליכן לפניו (שם ב"מ ג יא). המפקיד מעות אצל השולחני וכו' מה צרורין בחותם או צרורין שלא בחותם וכו' (ר' ירמיה, שם שם ג יב). צורר אדם תפיליו עם מעותיו באפרקסותו (ברכ' כג:). ואם אין אתם מאמינים לי הרי מאתים זוז צרורין לי בסדיני (ר"ה כב:). שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם דוגמא לדורות להודיע כמה החטא גורם (תענ' כג.). המלקט עצמות אביו ואמו (במועד) ה"ז מתאבל עליהם כל היום ולערב אין מתאבל עליהן, ואמר רב חסדא אפילו צרורין לו בסדינו (מו"ק ח.). אי במפוזרין (מעות ברשות הרבים) מאי איריא וכו' אלא לעולם בצרורין (ב"מ כז.). בשר ודם נותן חפץ בחמת צרורה ופיה למעלה, ספק משתמר

מצור, כלו' כל יאורי שמים שמי הגשמים צרורים שם. וכן ירמ' (יח יד): היעזב מצור (צ"ל מצור) שדי שלג לבנון (כלו' האם יעזב מצור המים שבעננים את ההר, השלג את הלבנון) אם ינתשו מים זרים (צ"ל מי מזרים) קרים נזלים, כלו' אם ינשתו (לשון נשתו מים מן הים) מי המזרים שבשמים, אשר שם זורר (לשון ויזר את הגזה) האל את מי הגשמים. השוה באיוב (לז ט): מן החדר תבוא סופה וממזרים קרה, ואת דברי טורטשינר בפרושו לפסוק.]

1) [כמבֹאר בספרו של טורטשינר, Die Bundeslade, עמ' 33 וכו', הכונה כאן, כמו בדברי איוב (יד יז) חתום בצרור פשעי ותטפל על עוני (עי' א. צרור עמ' 5626 הערות), לתעודה כתובה בצורת מגלה, שהיו מקפלים או כורכים אותה וצוררים וקושרים אותה בחוטים, שהיו טפלים עליהם חֹמר רך, ועליו היו טובעים בחותם הכותב, לבל יפתח זר את התעודה החתומה והסגורה. וגם למדי כאן אינו לשון בני אדם, תלמידים או למודים, אלא למדים הם עצם הקשורים שצררו וקשרו בהם את התעודה, והוא כלשון המשנה: תנור שבא מחותך מבית האומן ועשה לו למודין וכו' (כלים ה ט), ז"א קשורים. ועל כן „חתום תורה בלמודי" הוא ממש כמו חתם בצרור פשעי, בצרור הקשורים של שטר עוונתי, ותטפל טפלה של חֹמר לחתימה על שטר עוונתי זה, ועי' בספר הנזכר, שם.]

2) [פשוטו של הכתוב כנראה: רוח, סופה וסערה, צוררת את כל גדלתם בכנפיה (כלשון כנפי רוח, עי' כנף), ומפריחה הכל עד שלא נשאר מאומה. ורב המפרשים העברים בחרו בדרך ת"י (כמה דלית אפשר למיצר רוח בכנף), או שהלכו אחר המדרש המובא לקמן, ועי' בהערה שם.]

3) [עי' גם א. צרור.]

1) [דדיהן צרורות פעמים ליבש החלב שמהדקין אותן בחוזק ופעמים קושרין להן כיס בדדיהן שלא ישפטף החלב לארץ ויפסד (רעב"ע).]

ספק אין משתמר ואילו הקב"ה צר העובר במעי אשה פתוחה ופיה למטה ומשתמר (רב חיננא בר פפא, נדה לא.). שנעשו של אדם צרורה בקרבו (ר' חנינא בר אידא, מד"ר ברא' יד). שכרך צרור ומונח לך (ר' חלבו, שם דבר' ג). [1] — *צָרַר דבר בכנפי פלוני, שמר לו את זכרון מעשהו הרע: משה, אתה אומר שלח נא ביד תשלח, חייך שאני צוררה לך בכנפיך [2] (שם ויקר' יח). — ובסהמ"א: עשרה בנים קבר ר' יוחנן והעשירי שבהם נפל לתוך יורה רותחת ונתחתכו אבריו ונטל ר' יוחנן אצבע קטנה שלו וצררה בסודרו שהיה מתנחם בה (חסו' הגא' הרכבי סט, 214). מה נוד צרור ועומד כך מצרים צרורין ועומדין והיו מתעלפין מרית המים וכו' כך היתה נפשם של מצרים צרורה ועומדת ואינן לא מכניסין ולא מוציאין (מדה"ג, שמות טו ח, הופמן, 160). לצרור דדי הבהמה לצמקן כדי שתתעבר הבהמה מותר (כ"מ, שבת כד.). חמת של עור הדג או הנייר שהלביש בהן את החבית וצררה מלמטה ה"ז מצלת (רמב"ם, טומאת מת כב י). וכל החמתות שנפחתו וצררן טהורות חוץ משל ערביים מפני שכך הוא דרכן תמיד לצררן (הוא, כלים כד יח). ובעת ההיא מתיקר' ותתיפה ומתהדרת בהדרת גאון עוז תוקף הדרתה ואז העליון יסגלנה להזהיר זיוה להכניסה בחדרי זוהר ולצוררה בצרור החיים (אורח' לדיקים, שער השמחה, לד:). תהא נפשו צרורה בצרור החיים (ד"ה של יהודי מלרים וא"י ב, יעקב מן, 338). — ואמר הפיטן: צרה תעודה חתמה תורה סתמה ברכה (רסע"ג, אללוני, סליחי, סדור רסע"ג, תכג). בידו יְצוֹר הכסף ויקח כל אשר תאוה נפשו בעלותו מקום אשר דבר המלך ודתו (ריי"ל בר לאון, אזהרות, י.). מומתים ולא מתים בעודם נפשותם עדין צרורות בחלדם (משה ברי קלונימוס, וומתים, סדר אהרון פסח). באיתן שבתן על עגולות ברורות צרורות באור היים ודולקות כנרות (ראב"ע, אמרות ימיה, איגר 104). —ואמר המשורר: ומהללו כירח בהלו, ומעללו כמו פלג בצמא, והמעלה עלי כתפו צרורה, והמשרה עלי שכמו חתומה (יוסף בן חסדאי, הללני חן, סעה"ש 28). אמרו לכל חכם נגדו תעודה צור (רמב"ע, תרשיש א, 25). אל תשת לב לקנות חיל יהיה חכמה תוכו צֹרר (שם י, 90). נפשות ברחות מבית תלאות וחטאתם עלי שכמם צררת (ר"י חריזי(?), הענק, אות ל, ספר היובל להרכבי). — ואמר המליץ: ואני ממהר אז לצרור אמתחתי (יל"ג, אגרות א קיט). —*צְרוּרָה, במשמ' התורה והתעודה הצְרוּרָה, ואמר הפיטן: צפונה לטהרת עם אל עזר צוה צור לציר צר צרורה לאלעזר (ר"א קליר, ממרם, קרובי שבת פרה). —ובמשמ' נשמה [1], ואמר הפיטן: לבעלי אספות חידותיה חשופות, וכל צרורות כסופות דקדוקיה ספות (הוא, אלורה ומפרשה, שם). — ועי' צְרֹרָה.

—פע', מְצֹרָרִים, — צֹרַר הַנֹּאד וכדו', נקשר יחד במקום שנבקע: ויקחו שקים בלים לחמוריהם ונאדות יין בלים ומבקעים ומְצֹרָרִים (יהוש' ט ד). [2]

---

[1] [במד"ר (ברא' מו) מובאים בשם ר"ש בן לקיש דברי האל על אברהם הנמול בהיותו בן צ"ט שנים: קינמון אני מעמיד בעולם, מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות, כך שצרר דמו משכטל יצרו משבטלה תאותו, ע"כ, כך בכ"י, עי' תיאודור. ופרשו כאלו הכונה משנצרר דמו, ז"א משנקשר דמו, ויש מציע לגרס: משנקרש. ויש שהכנסה המלה שנצרר בתוספת הפרוש נקשר אף לגוף המדרש בכמה דפוסים: כך משנצרר דמו משבטל יצרו משבוטלה תאותו משנקשר דמו, ע"כ. ואולם אין נצרר הדם (עי' לקמן נִפע') בא במשמ' מתאימה כאן במקורות, ואף הענין דורש, אדרבה, שיבוא כאן פעל האומר כיצד חִדש ורענן הקב"ה את דמו של אברהם. ועל כן נראה שהכונה: מה קינמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פרות (אפילו בזקנה) כך (אברהם) שֶׁעִדֵּר (או שנעדר) דמו משבטל יצרו משבטלה תאותו. המילה היא המתפרשת כאן כעדור דם האדם בדמיון לעדור השדה, וכתנאי להורעת זרע. ועי' גם בשמושי הפעל עִדֵּר בבנינים שונים בלשון החכמים לעיל עמ' 4348 וכו'.]

[2] [כך הגרסה גם בכ"י וטיקן של המדרש שתצלומו נמצא בבית הספרים הלאומי בירושלם. ורש"י (הוש' ד יט) מביא כדברים האלה בלשון זו: מדרש תנחומא מצאתי לשון אגדות כאד' המאיים על איש המקניטו חייך שאני צורר לך בכנפיך, כך המקרא הזה מאיים על ישראל קנאתי קשורה וחתתי להנקם וכו'. וביותר דיוק יש לפרש בטוי זה: הנני קושר וכורך לך עוון זה בכנפי בגדך, צרור וחתום, לבל יאבד זכר מעשיך.]

[1] [עפ"י הפסוק בש"ב כה כט.]

[2] [ואולי נמצא גם מצֹרָר במשמ' מי ששׂכרו, כספו, צרור בידו, עי' לעיל עמ' 5618, הערה 2).]

—נִפעַ', *נִצְרַר, — שֶׁצְּרָרוּ אותו, נקשר: וצרת הכסף בידך, דבר שדרכו ל י צ ר ר (ר' ישמעאל, ספרי דבר' קז) — וְנִצְרַר הדם [2], נצטבר הדם בגוף כשפך דם פנימי: העושה חבורה ו נ צ ר ר בה דם חייב (ירוש' שבת ז ב). נ צ ר ר הדם אף ע״פ שלא יצא (חיב בשבת משום חובל) (חול' מו:).

—הִפעִ', ציל' *מְצֹרָר,—כמו צָרוּר, ואמר הפיטן: צופה נאסף למנוחתו, מ צ ר ר ת בחיים נשמתו, צדיק הוליכו לחלקתו, ויקבור אותו (יהודה בר' מנחם, אמרת כנן, יוצ' ש״ת, מחז' איטל' ב, קפט:).

ב. צָרַר [3], צָרְרוּ, צֹרֵר, צֹרְרִים, צֹרְרַי, יָצֹר, צָרוֹר, צֹרֵר, צְרָרוּנִי, — א) פ״י, צָרַר את פלוני ולפלוני, היה לו לצַר, לאויב, הציק לו, עשה לו רעה, anfeinden; oppresser, être ennemi; to oppress, treat in a hostile manner: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הַצֹּרֵר אתכם והרעתם בחצצרת (במד' י ט). צָרוֹר את המדינים והכיתם אותם כי צֹרְרִים הם לכם בנכליהם (שם כה יז–יח). ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וְצָרְרוּ אתכם על הארץ אשר אתם ישבים בה (שם לג נה). וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יָצֹר את אפרים (ישע' יא יג). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם צֹרְרֵי צדיק לקחי כפר ואביונים בשער הטו (עמו' ה יב). רבת צְרָרוּנִי מנעורי יאמר נא ישראל רבת צְרָרוּנִי מנעורי גם לא יכלו לי (תהל' קכט א–ב).— ובתפלה: עוינו פשענו צ ר ר נ ו קשינו ערף (אשמנו, ודוי).—ואמר המשורר: ועויתי והעויתי ופשעתי ופגמתי ו צ ר ר ת י וצערתי וקללתי וקלקלתי (ראב״ע, לך אלי, כהנא א, 205). — ועי' צֹרֵר. — צְרָרָה הַצָּרָה את פלוני, צָרָתוֹ צָרָה [4], עי' א. צָרָה. — *וְצָרָה צְרוּרָה, צָרָה גדולה: והנה עד עכשיו מעלתן של ישראל בזמן קרוב ועל כן כל הצרות צ ר ו ר ו ת והדחקים דחוקות (ברית מנוחה, דרך ח, אמסט', לז:). מה הצרה ה צ ר ו ר ה הזאת אשר חלה להיות בחשבונינו על לא חמס בכפינו (ישראל משה חזן, שארית הנחלה, יו). — ב) פ״ע, צָרְרָה האשה, היתה צָרָה לחברתה, Rivalin sein; être rivale; to rival: ואשה אל אחתה לא תקח לִצְרֹר לגלות ערותה עליה בחייה (ויקר' יח יח).

—הִפעִ', הֵצַר, עי' ג. צָרַר.

—פֹּעַל', ציל' *מְצֹרָר,—כמו צֹרֵר, ואמר המשורר: רעוץ ארי בלי צרי דחוי חרי בשוררי מ צ ו ר ר י וזה פרי דבר מרי בבקרי משובות (ראב״ע, אני אני, איגר 116).

ג. צָרַר [1], פ״ע, צַר, יֵצַר, וַיֵּצֶר, תֵּצְרִי, יֵצְרוּ, — א) צַר לפלוני, היה לו צַר, במשמ' רוחנית, היה בְּצָרָה: ויירא יעקב מאד וַיֵּצֶר לו ויחץ את העם אשר אתו וכו' לשני מחנות (בראש' לב ח). בכל אשר יצאו יד יי' היתה בם לרעה כאשר דבר יי' וכאשר נשבע יי' להם וַיֵּצֶר להם מאד (שפט' ב טו). ויעברו בני עמון את הירדן להלחם גם ביהודה ובבנימין ובבית אפרים וַתֵּצֶר לישראל מאד ויזעקו בני ישראל אל יי' (שם י ט–י). וַתֵּצֶר לדוד מאד כי אמרו העם לסקלו (ש״א ל ו). וַיֵּצֶר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחתו (ש״ב יג ב). במלאות שפקו יֵצֶר לו (איוב כ כב).—ובתו״מ: אל ת צ ר [2] צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום (בן סירא, יבמ' סג:). ויהי היום ההוא חושך לכל העולם ו י צ ר לגוי הקטן מאד ויזעקו אל ה' (מד״ר אסתר, ויגד לו מרדכי). — ואמר המשורר: אל ת צ ר ה יום חק טרפך יהי נעצר (רמב״ע, הרשים ט, 77). — ב) במשמ' העקרית, צר המקום מִיּוֹשְׁבִים וכיוצא בזה, היה צַר, לא היה בו די מקום ליושביו, eng sein; être étroit; to be narrow: כי עתה תֵּצְרִי מיושב (ישע' מט יט). — ג) וצר הַדָּבָר, יֵצַר, לא היה לו די מקום, צר הַצַּעַד [3]: בלכתך לא יֵצַר צעדך ואם תרוץ לא תכשל (משלי ד יב). יֵצְרוּ צעדי אונו (איוב יח ז). — ועי' ב' צַר.

—הִפעִ', הֵצַר, הֲצֵרֹתִי, יָצֵר, וַיָּצַר, יָצֵרוּ, הָצֵר, מֵצֵרָה, —א) הֵצַר לפלוני, עשה שיהיה לו צַר, בכל המשמעות:

---

1) [במדה״ג (דבר', הסגלה, 157): ל ה י צ ר ר.]
2) [ועי' קל, הערה.]
3) [עי' הערה לשרש.]
4) [עי' בהערה לערך א. צָרָה, עמ' 5621.]

1) [עי' ב. צ ר ר, הערה.]
2) [ואולי הפעי', עי' שם.]
3) צָדוּ צעדינו וכו' (איכ' ד יח) וי״ג צ ר ו, [ועי' ב. צָדָה, הערה 1 בעמ' 5383.]

ישא יי׳ עליך גוי מרחק וכו׳ וְהֵצַר לך בכל שעריך (דבר׳ כח מט–נב). כי יָצַר לו איבו בארץ שעריו (מ״א ח לז). הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת וַהֲצֵרֹתִי להם למען ימצאו (ירמ׳ י יח). ותתנם ביד צריהם וַיָּצֵרוּ להם ובעת צרתם יצעקו אליך (נחמ׳ ט כז). ויבא עליו תלגת פלנאסר מלך אשור וַיָּצַר לו וכו׳ ובעת הָצֵר לו ויוסף למעול ביי׳ (דה״ב כח כ–כב). — ובתו״מ: נפרעין מהן (מן הגוים לפני אידיהם) מפני שהוא מיצר לו (ר׳ יהודה, ע״ז א א). כי ה׳ נלחם להם במצרים, ולא במצרים בלבד אלא בכל המצרין להם לישראל לדורות (מכי׳ בשלח, מסכ׳ ב ה). ומעשה באשה אחת שהיה בנה מיצר לה (ב״ק פ.). כל המיצר[1]) לישראל נעשה ראש (ר׳ יוחנן, סנה׳ קד:). שפרת ורבת והצרה לעולמו של ישראל, ד״א שפרת ורבת והצרה לבנו, ד״א שפ־ת ורבת והצרה לבתו (מד״ר ויקר׳ יג). הרשעים אין להם מעשים טובים ואין עושין פירות אלא מצרין לעצמן ולאחרים (שם שם כז). אינו בדין שאני מצר למי שעשה בי טובה (שם במד׳ כב). השכינות אומרות כך אמר לנו פלוני הנביא אלא לא רצה להיצר לך (תנחו׳ בובר, ויקר׳ י). —ובספה״מ: וכן המצריים כל אחד מאותן המצירים והמריעים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו (רמב״ם, תשובה ו ה). ואינו חייב להצר לעצמו ולשאול מאחרים כדי להרבות במאכל בשבת (הוא, שבת ל ז). — ואמר הפיטן: יה מופת אחת שילחתה על מצרים, מופתים הרבה השלח על מצירים (ינאי, ינחינו, קרוב׳ לס׳ שמות, זולאי פב). הומשלו בנו ארבע צוררות, צמודות כפולות ומצירות (רסע״ג, אספינו, סליחי׳ לתעניות, סדור רסע״ג, שמב). זור והצרי וחבוש ועטר, זכת מלהשדיף ולהציר בזכרך שטר (הוא, פלגי אגמי, שם, ח). — ואמר המשורר: ואם נמצא במדות המעולות כענות איש והכניעו ליצרו, הלא הוא באמת תמותה ויצר רע ושטן המצירו (רש״ע פלקירא, המבקש, הקד׳, ז). התרע עם אשר תוכו כברו ומספרו כמספר השבטים, ומפלהו תהי בו על יד אביעד ועשה בו במצרים[2])

שפטים (אלעזר בן יעקב הבבלי, דיואן, ברודי, קיד). — ב) ובמשמ׳ פ״ע, כמו קל: וּכְהָצֵר לו חלה את פני יי׳ אלחיו (דה״ב לג יב). — אשה מְצֵרָה, שהיא בצרה, במכאוביה: והיה לב גבורי מואב ביום ההוא כלב אשה מְצֵרָה (ירמ׳ מח מא). — ובתו״ם: הֵצַר, במשמ׳ הֵצַר לעצמו, היה צַר לו: שלח לו רבן גמליאל (לר׳ יהושע) גוזרני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך, הלך ומצאו ר׳ עקיבא מיצר, אמר לו יש ללמד שכל מה שעשה רבן גמליאל עשוי (ר״ה ב ט). מי מיצר, ר״ע מיצר או ר׳ יהושע מיצר (בבלי שם כה.). אע״פ שמיצר הוא עכשיו שמח הוא לאחר זמן (ע״ז א א). ר׳, אומר לפניך דבר שמא אין אתה מיצר (ר׳ עקיבא לר׳ אליעזר, תוספת׳ חול׳ ב כד). התחיל אותו בן מיצר[1]) (ספרי דבר׳ יא). המיצר אסור להתפלל (בשם ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי, ירוש׳ ברכ׳ ה א). ואינו מיצר (הכותב גט לאשתו), אמר ר׳ זעורה מכיון שנתן דעתו לגרש אינו מיצר (שם מו״ק ג א). ומודה רבי יהודה בסיד שיכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד שאע״פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן (מו״ק ט:). אמר משה עכשיו אכנס בתחומו של אחי ויהי מיצר, בשביל כך לא היה מבקש לילך (מד״ר שמות ג). כשם שהלב מרגיש בצרה שהוא מיצר כך כשאדם שמח הלב שמח תחלה (שם שם יט). מלך בשר ודם בשעה שחיילותיו נשבים הוא מיצר, תאמר אף כאן כך, ת״ל לקחת, ובשעה שאדם מוכר הוא מיצר ת״ל מתנות באדם (שם שם לג). בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מצר לשמרה, אבל התורה משמרת בעלי׳ (שם שם). י״ב שבטים שהקריבו קרבנות לחנוכת המזבח ושבט לוי לא הקריב כלום והיו מצירין ואומרי׳ למה רחקנו וכו׳ משל למלך שעשה סעודה וכו׳ היה אוהב אחד שאוהבו יותר מדאי, לא קרא אותו עמהן, היה מצר לומר שמא יש בלבו של מלך עלי כלום (שם במד׳ טו). שבעולם הזה גשמים טרדות לעולם, יוצאי דרכים מצירין בהם, מפרשי ימים מצירין בהם וכו׳ (שם ויקר׳ לה). ושבחו לעשות יום הכפורים והיו מצירין (שם שם יז). התחילו

1) [ויש בו גם ממשמ׳ ב. צָרַר, עי׳ בהערות לשרשים.]

2) [עי׳ טורטשינר, לשוננו יא, 271.]

2) [כך השלים ס. איש שלום עפ״י הילקוט.]

הפועלים מ צ י ר י ם וכו' אמר להם המלך מה אתם מ צ י ר י ם, יגע זה בשתים או בשלש שעות מה שלא יגעתם אתם כל היום כלו (שם שה"ש, דודי ירד). לא י צ ר אדם על עבירה שעשה בשוגג אלא שנפתח לו פתח שיחטא אפילו בשוגג אפילו במזיד (תנחומ' זוטר, ויקר' י). למה לא מי ששמח היום שמח למחר ולא מי שמיצר היום מיצר למחר, שאין שמחה ממתנת לאדם (שם שמיני ג). כיון שראה (ישעיה) את מלאכי השרת מקלסים להקדוש ברוך הוא ולא שיתף קילוסו עמהם, התחיל מ י צ ר על הדבר ואומר אוי לי כי נדמיתי (פסיק' רב', אנכי אנכי, קכ:). וילכו שניהם יחדיו, מהו יחדיו, שלא ה י צ ר במה שאמר לו אביו (שם, בחדש השביעי, קע:). למטרונא שהכניסה למלך שני הדסים ואיבדה את אחת מהן והיתה מ צ י ר ה עליו (ר' לוי, פסיק' ר"כ, שמעו, בובר, קיז:). מה הגשם הזה יוצאי דרכים מ צ י ר י ן בו, דורכי גיתות וגרנות מ צ י ר י ן בו, מחיגגות מ צ י ר י ן בו וכו' (ר' אבהו, שם, ותאמר ציון, בובר, קלד.). — ובסהמ"א: הבא מן הדרך והוא עיף או מ י צ ר אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו (רמב"ם, תפלה ד טו). רחום, מרחם על עניים ו מ צ י ר י ם, זו מדת רחמנות (תקוני עה"ת, מסה). שורש ישראל הם רחמנים בני רחמנים ו מ צ ר י ם בצרת אחיהם (תקנות קנדיאה, הרצוגס—קאסוטו, 68). ובכל קדחת מפסקת קודם עונתה יקרה לבעל הקדחת הסימור והזירור והמתיחה וכובד האיברים וכאב הפרקים ומגינת לב ונפש מ צ ר ה (טוביה כץ, מעשה טוביה, משמרת הבית הקד', קיב:). — ואמר הפיטן: ישראל עמך תחנה עורכים שהם מ צ ר י ם ולהושע צ"יכים (ר' יצחק בר' מאיר, ישראל עמך, סליח' שני קמא). — ג) *הֵצַר, במשמ' הלך וצר: ארובות זו על גב זו וכו' מרחיבות מלמעלה ו מ צ י ר ו ת מלמטה, מן הצד ולמטה טמא מן הצד ולמעלה טהור, מרחיבות למטה ו מ צ י ר ו ת מלמעלה אינו טמא אלא כנגד הצד בלבד (תוספת' אהילי סוף פרק יא). — ובמשמ' עשה שהדבר יהיה צר, בנגוד אל הרחיב במשמ' פ"י: מתחיל (כשעור) בית רובע ו מ י צ ר .הולך עד שלשה תלמין של פתוח (ירוש' כלאים ו ז). בשר ודם בונה בניין, בשעה שהבניין עולה בידו הוא מרחיב ועולה, ואם לאו מרחיב מלמטה ו מ י צ ר מלמעלה (מד"ר בראש' א). — ובסהמ"א: ו ה צ ר ו ה ו למעלה עד שעשאוהו כמין צריף (ראב"ד, ספר הקבלה, ניבויאר, 59).

—הִפְעִ', *הוּצַר,—הוּצַר לאדם, הוּצַר עליו דבר, הוּצַר האדם, נעשה לו צַר, היה מצטער בדבר, הרגיש צער: היה טעון צמר ו ה ו צ ר[1]) אמר קונם צמר עולה עלי אסור לטעון ומותר ללבוש (תוספת' נדר' ד ז). ותלכנה בדרך, ה ו צ ר ה עליהם הדרך שהלכו בייחף (מד"ר רות, ותלא מן המקום).

צָרַר, צוֹרֵר ס"ז, כנ' צוֹרְרִי, מ"ר צֹרְרִי, צֹרְרֵי, צֹרְרַי, צוֹרְרַי, צֹרְרֶיךָ, צוֹרְרֶיהָ, צוֹרְרָיו, — אדם שהוא צֹרֵר את פלוני, שהוא צר ואויב לו: ואיבתי את איביך וצרתי את צֹרְרֶיךָ (שמות כג כב). וסרה קנאת אפרים וְצֹרְרֵי[2]) יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצר את אפרים (ישעי' יא יג). עששה מכעס עיני עתקה בכל צוֹרְרָי (תהל' ו ח). אם גמלתי שולמי רע ואחלצה[3]) צוֹרְרִי ריקם (שם ז ה). קומה יי' באפך הנשא בעברות צוֹרְרָי (שם שם ז). מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צוֹרְרֶיךָ להשבית אויב ומתנקם (שם ח ג). כל צוֹרְרָיו יפיח בהם (שם י ה). תערך לפני שלחן נגד צֹרְרָי (שם כג ה). מכל צֹרְרַי הייתי חרפה ולשכני מאד[4]) (שם לא יב). ברצח בעצמותי חרפוני צוֹרְרָי באמרם אלי כל היום איה אלהיך (שם מב יא). אתה ידעת חרפתי ובשתי וכלמתי נגדך כל צוֹרְרָי (שם סט כ). שאגו צֹרְרֶיךָ בקרב מועדך (שם עד ד). אל תשכח קול צֹרְרֶיךָ שאון קמיך עולה תמיד (שם שם כג). ובחסדך תצמית איבי והאבדת כל צֹרְרֵי נפשי (שם קמג יב). ויתנה להמן בן המדתא האגגי צֹרֵר היהודים (אסתר ג י). כי המן בן המדתא האגגי צֹרֵר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם (שם ט כד). — ובסהמ"א: ונגידנו הסיר כל צ ו ר ר קם להכחידי וישסעהו כשסע הגדי (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 146).—ואמר הפיטן: צ ר ר שלח המוני לזבח זבחים לאדני (ר"י הלוי, אם נתיבי, סעה"ש 111). הסדם יושב בזה ואחד מהם אל יתבזה ו צ ו ר ר ם ירזה (אל מתנשא, יול' שנת שקלים).

---

1) [כך בדפוס', צוק"מ: ו ה ו צ ה, עי' הערת בעמ' 5382.]

2) הצררים שיש ביהודה לאפרים.

3) ואלחצה ? [כדעת רבים.]

4) י"ג מנוד, מורא וכדו'.

צ ו ר ר ענה ברחשו ונתפאר ברוב רכושו (רחב"ע, אספרה, איגר 231). — ואמר המשורר: כי גיל תהית בלבב רעים וכאב נעכר בלבב צ ֹר ר (רמב"ע, תרשיש י, 90). — ונק' *צוֹרֶרֶת, ג"ר צוֹרְרוֹת, ואמר הפיטן: הומשלו בנו ארבע צ ו ר ר ו ת צמודות כפולות ומצירות (רסע"ג, אספונו לרוח, סליחי' לתעניות, סדור רסע"ג, שמב).

***צְרָרָה,** ש"נ, — כמו צרה: אז אמר בארו לי אמתת ההנאות (ו)ה צ ר ר ו ת, אמרנו ההנאות הם התענוגות והמעדנות והששונות ואשר יוליך אליהם או אל אחד מהם וכו' ו ה צ ר ר ו ת הם המכאובות והדאגות ואשר יוליך אליהם או אל א' מהם (ברלשית רבה לישועה בן יהודה הקראי, במחקרי שרינר על ישועה, Bericht XVIII, LFDWDJ, עמ' 62 בהערה).

צְרוּרָה[1], ת"נ, ג"ר צרורות, — אשה צרורה, שאינה רשאית להזדוג לאיש מפני סבה מהסבות, celibate; célibataire; ehelos: ויקח המלך את עשר נשים פילגשים אשר הניח לשמר הבית ויתנם בית משמרת ויכלכלם ואליהם לא בא ותהיינה צרורות עד יום מתן אלמנות חיות (ש"ב כ ג). — ובסהמ"א: עשה (יפתח) לה לבתו בית מחוץ לעיר והתבודדה שם ולא ידעה איש וכלכלה שם, והיתה צ ר ו ר ה כל ימי חייה (רד"ק, שרשים, תמה). — ואמר המשורר: עלמות לא ידען איש ואיכה לאישים בערים יהיו בעולות, צ ר ו ר ו ת יהי נצח ובאבד נדיבים ישבו לעד בתולות (רמב"ע, מעוכות מענותי, בכודי, קיא). המאז הן בתולות או גרושות בגט או אלמנות חיות צרורות, אשר כל השפחות השנואות גבירות הן וגם צרות לשרות (ר"י בן שבתי, מלחמ' החכמה והעושר, א.). בוערה כי אש קנאות על גברת כי אסורה, בוז ולעג כל בריאות אלמנות חיות צ ר ו ר ה (רחב"ע. אי גבורתך, איגר 127). נפשות ברחות מבית חלאות ותמאתם עלי שכמם צררות, ויהיו תוך שאול על מפעלותם, כאלמנות בחייהם צ ר ר ו ת (ר"י חריזי?, הענק אות ל, ס' היובל להרכבי). ומי יתן ועשית כיפיה מעיל ספר בתוך בית הבחירה ואם אין זה לתתה דוד למוהר לאשה אלמנות חיות צ ר ו ר ה (עמנו', מחב' ח, 59).

צְרָרִיּוּת, ש"נ, — כמו צְרִידוּת: ואשר ימשכו אחיו בעלת הצד ובעלת הריאה ו צ ר ר י ו ת הקול וכאיבי הגרון (קאנון א ב ג ו).

צֶרֶת, ממנו לעיר צֶרֶת השחר, לא נתברר מקורו ומשמעותו[1].

צְרָתָה[2], ש"נ, — כמו א. צָרָה: אל יי' בַּצָּרָתָה לי קראתי ויענני (תהל' קכ א).

***צָתֶר**[3] ש"ז, — מין עשב בשם, thym(e); Thymian: האזוב שבצורים הנקרא צ ת ר, והוא בלשון יון תימון (אסף הרופא, כ"י מינכן, 33).

צתת, עי' יצת, א. צות, ב. צות[4].

---

1) בערבי צרור a): לא צרור פי אלאשלאם, בעברי לא יהיה לא־נשוי באשלאם, ועי' מאמרו של א. ש. יהודה, JQR July 1903, עמ' 705.]

a) صرور

---

1) [יש שרואים תיו של צֶרֶת כסימן הנקבה וגוזרים את השם משרשים שונים.]

2) [אמר ריב"ג: וכבר הוסיפו ההא על הא הנקבה והפכו הא הנקבה לתיו בעבור הקבץ שני נחים רפים וזה בכמו אמרם ישועתה לה' (יונה ב יו) וכו', ב צ ר ת ה לי (תהל' קכ א).]

3) [ע"פ הארמ' והסור' צִתְרָא, ערב' צַעְתַר, והוא ברומ' satureia. ועי' לֶו, Flora.]

4) [היו שגזרו צורות כגון הַצִּית, מַצָּת, מַצֶּתֶת מן צתת, וכן בארמ' שבתו"מ (שבת קיט.): ר' זירא מ צ ת ת צ ת ו ת י, ולפי זה הִניחו אף מלים כגון צִתָּה, צִתִּית במשמ' מַדְלֵק, גפרור. ויש שכתבו אף במקום צוֹתֵת מן ב. צות: צתת. וכתב הערוך (ערך לתת): ובעבודה ליוה"כ צ ו ת ת י ו פי' מאזיני לשם המפורש. ולעיל עמ' 5444 לערך ב. צות, פוע', צוֹתֵת, במשמ' הִקְשִׁיב, השלם: ואמר ב"ס: המשקיף בעד חלונה ועל פתחיה י צ ו ת ת (ב"ס גני' יד כג).]

שער הקות

ק׳ אות התשע עשרה באלף בית העברי, בין צ ובין ר, שמה קוף, עי׳ ערך זה.

אות ק היא בלשון הקדומה סימן לאחד ההגאים החכיים, שהמדקדקים העברים מצרפים אותם בצרוף גיכ״ק, וביחוד להגה חכי אחורי, שמבטאו כאלו זה של האות כף (הדגושה) או גם של הגימל (הדגושה) בתוספת התהודה (resonance) הגרונית־לועית, האפינית לכל ההגאים הנחציים (emphatic) בעבר׳, ח ט ע צ ק. תהודה זו נוצרת ע״י הורדת מכסה הגרון (כמו בתנועת הבליעה, אלא לא עד כדי סתימת הגרון), וע״י כך מֻרחב ומֻעמק חלל הלוע, שדרכו עובר זרם האויר במעברו במקום החתוך ובפה, ובזה אף מֻעתק במדה ידועה עצם מקום החתוך מקצת לאחר, וכן נדחת בזה חלק מזרם אויר הנשיפה בכוון החֹטם, מה שמוסיף להגאים הנחציים האלה אף תהודה אפית ידועה.

בצורה טהורה ביותר בולטת תהודה זו בהגה העין (בעקר = אלף מוהדת כזאת), ועל כן נשמעים הגאים נחציים אלו כאלו היו מרכבים מהגה החתוך בתוספת הגה העין. וכך נולד אף סימן ההגה ק בכתב הקדום כתרכֹבת של ג או כ (בעקר ג עם קו מבחין) עם ע, בהקבלה אל סימן האות ט, שהוא מרכב מן ת—ע.

ק

תכונה זו של הגה הקוף, היא שגרמה לחלוף האות ק, ביחוד על יד הגאים נחציים או גרוניים אחרים (אף ר), עם כ או ג, בין שהפכו אלה לקוף בהשפעת הגרוניים, ובין שלא שמעו את תהודת הקוף על יד הגה מוהד אחר. השוה קטע—גדע, קובע—כובע—מגבעת, בקר—בכר—בגר, קשט—כשט וכדו׳. וכמו כן משתנים ההגאים הנחציים שעל יד קוף ללא נחציים ולהפך, כגון קטל—קתל (ערבי), קטן—קתן (אשורי), קשר—קצר (אשורי), קטר (ארמ׳) ועוד.

בהעתקות היוניות והרומיות חמשקפות את מבטאם של עולי בבל, שכבר אבדה להם הגית ההגאים הנחציים, מעתקת קוף ע״י k, c (ולא ע״י q), וכן באה בתו״מ ק במקום k או c במלים יוניות ורומיות, ואמנם x יונית ורומית מעתקת גם קס וגם כס. ואכן, כשם שהפכה ק ארמית קדומה, כשהיא באה במקום צ עברית, צ׳ ערבית, לע (ארקא—ארעא), וכמו שהפכה קוף לאלף במבטא העירוני של הערבית שבא״י, כך נראים עקבותיו של חלוף כזה אף בהעתקתן של מלים יוניות ורומיות ספורות בתו״ם, כגון איטליז, κατάλυσις, אופסא (על יד קופסא), κάψα, ועי׳ לקמן.

במבטאנו היום נבדלת הקוף מן הכף הדגושה רק בפי היהודים שבארצות המזרח, המבטאים אותה

כּבכּתּא אות זו בערב', השוה כרב המקומות למכתא אות זו בתקופת המקרא, כדרך כלל k נחצית[1], וכתימן (כּבכּתּא הערבית שם) g נחצית. ואמנם יש שיהודים ושמרונים, המשפּעים מכּבכּתּא הערב' שבא"י ובסוריה, מבמאים ק כמו א: פְּאֶר, מָאוֹם וכדו' במקום בֶּקֶר, מָקוֹם וכו' (עי' דוד ילין, השקפה שנה ד, גליון טז).

במבנה המלים בעבר' באה האות ק כשרשית בלבד ואינה מצטרפת עם ג, ז, כ אחריה או עם ג לפניה (מכחס, מחברת, פתיחה, 10).

בסימון המספרים ע"י אותיות (גמטריא), שקבלוהו היהודים מן היונ'[2], ק עברית = 100 (אך ביונ', שאין בה תמורת הצדי העברי, κοππα = 90)[3]: יצחק, י' מול עשרה נסיונות, צ' לתשעים שנה לשרה נולד, ח' לשמונה ימים נמול, ק' מ א ה שנים היו לאברהם (מד"ר במד' יח). — ובספהמ"א: הלך וצרף את האותיות וכו' לקח ק' מ א ה ת' ארבע מאות זיווג חמש מאות שלמים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 165). ש' דשמים שלש מאות, מ' סתומה דשמים ת"ר. ר"ק דרקיע שלש מאות, שק"ם דשחקים אלף וכו' (ברלשית רבתי, אלבק, 6).

על צורת האות קוף בימי התלמוד ועל מקומה בין אותיות האלף בית נאמר בתלמוד: קוף קדוש, ריש רשע, מאי טעמא מהדר אפיה דקוף מריש, אמר הקב"ה, אין אני יכול להסתכל ברשע, ומאי טעמא מהדרה תגיה דקוף לגבי ריש, אמר הקב"ה, אם חוזר בו אני קושר לו קשר כמותי, ומ"ט כרעיה דקוף תלויה, דאי הדר ביה ליעייל ולייעול בהך וכו', שין שקר תיו אמת, מאי טעמא שקר מקרבן מיליה, אמת מרחקא מיליה, שיקרא שכיח, קושטא לא שכיח, ומ"ט שיקרא אחדא כרעית קאי[1] ואמת מלבן לבוניה, קושטא קאי שיקרא לא קאי וכו', א"ת ב"ש, אם אתה בוש, ג"ר ד"ק, אם אתה עושה כן גור בדוק (שבת קד.).

—*ק', קצור במקום קָרְבָּן: המוציא כלי וכתוב עליו ק' קרבן, מ' מעשר, ד' דמאי, ט' טבל, ת' תרומה, שבשעת הסכנה היו כותבין ת' תחת תרומה, ר' יוסי אומר כלם שמות בני אדם הם (מע"ש ד יא).

קֵא[2], ש"ז, רק בכנ' קֵאוֹ,—כמו קִיא, אכל הנפלט, אחר שנבלע, מן הושט, אכל מוקא: ככלב שב על קֵאוֹ כסיל שונה באולתו (משלי כו יא).

°קָאָה[3], פ"י,—כמו הֵקִיא[4]: שאפילו גוף הבריא אם יאכל ממנו (מהדבש) יותר מהשיעור י ק א ה אותו (רס"ע פלקירה, אגרת הויכוח, 16).—ואמר הפיטן: בבכי אונים אף בשאונים וכאין אונים יפעה תועה נלאה, יגעה עד כי י ק א ה דם כשנים (נוסח זכות, גוזל כגזל, מחז' ת"ב, תפרד'). שתו ומצו תמרורים לענה וראש ו ק א ו מאשר בלעו (יעקב פרלנטים, על מה אדכיך, מתק שפתים, 97).

°קָאָק, קָק, קָאקִי[5], ש"ז,—שם לעוף לבן ארך הצואר השוחה במים, ברבור לבן, Schwan; cygne swan: והעוף הנקרא ק א ק קולו קול נעים ובלבד כשימות אי ממינו, ויגיע קולו לעומק הים, וכבר הלכו אנשים לים ומצאו שם ק ק י ם הרבה צועקים בקול מכאיב וראו שם מת (רשב"ץ דורן, מגן אבות חלק

---

1) [כדי להבחין בין הקוף והכף במכתא היו אף מנקדים את הקוף בדגש. ואלה דברי ריב"ג (הרקמה כב, 143): ויש שידגשו גם כן העברים האות לבלי מה שזכרנו אך לצחצת האות ההיא הדגושה, כאשר יראו שתתערב באות אחרת היא קרובה אליה במוצאה, כדגשותם קוף ונתקנותו מן העיר (שופטים כ לב) מיראתם שתדמה לכף, וקוף ביקרותיך (תהלים מה י), וקוף ולו יקהת עמים (ברלשית מט י), וקוף עקשות פה (משלי ד כד), וקוף ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז כ), וקוף אם יקרך עון (ש"א כח י), וקוף מקדש ה' (שמות טו יז) מיראתם בזה גם כן ע"כ.]

2) [עי' טורטשינר, תעודות לכיש, עמ' 200 וכו'.]

3) [C רומית כסימן למספר 100 אינה כידוע האות C, אלא גלגול של סימן שצורתו המקורית היא בעיגול ונקדה בתוכו.]

1) [גם השין, כמו קר, נכתבה בתקופה זו מחֻדדת למטה, כאלו עומדת על רגל אחת. לענין, עי' טורטשינר, כתב התורה, עמ' 24.]

2) [עי' ב. קַו, קוא, קִיא, הערות.]

3) [פעל משני, שנגזר מן קֵא וכדו'.]

4) [בבבלי (ברכ' כו.) נאמר: ק א ו י עסקך כרומנא. אך המלה ארמית. ובב"נ הנוסח: ק ה א עסקך, ובכ"י מינכן: פ ס י ד עסקך וקאזיל כרומנא, עי' ד"ס]

5) [ע"פ הארמ' שבתו"ם: דמיין באפאי כי קאקי חיורי (ברכ' ו.). ואמנם שם הכונה כנראה לעוף היבשה, ובערב' קאק a) הוא עורב.]

a) قاق

יעקב ד, כח.). והעוף הנקרא קאקי הוא גלדי האצבעות שוכן אצל המים ומקומות האילנות וחייו טובים ומדותיו נאות (הוא, שם שם, קד:).

קאת, קאת[1]), ש"כ(?), סמי' קאת,— שם לעוף ממיני חליליות והינשופים[2]), Athene noctua lilith:
ואת התנשמת ואת הקאת ואת הרחם (ויקר' יא יח). והקאת ואת הרחמה ואת השלך (דבר' יד יז). וירשוה קאת[3]) וקפוד וינשוף וערב ישכנו בה (ישע' לד יא). ורבצו בתוכה עדרים כל חיתו גוי גם קאת[3]) גם קפד בכפתריה ילינו (צפנ' ב יד). — קאת מדבר: דמיתי לקאת מדבר הייתי ככוס חרבות (תהל' קב ז). —ובתו"מ: קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער (מו"ק כה:). — ואמר הפיטן: והיית כעונית עוזול, ודמית קאת מדבר וכוסו (רסב"ג, בחר מהסלי, ברודי, 6). עיני בחם לבי נגרה ולא תרדמה, לקאת מדבר אני דומה (רמב"ע, חוטא, סעה"ש 81). — *וקאה, כמו קאת, ואמר המשורר: יתאו אנוש מבין שכן מדבר כמו קאה (יוסף בן

1) [במקום קאה, בתיו הנקבה, אך היו שראו את התיו כשרשית, ועי' בהערה שאחר זו.]
2) [התרגומים והפרשנים הקדומים ראו בקאת בדרך כלל את עוף המים, pelecanus, והאחרונים בארוהו מלשון קיא, „מפני שהוא מקיא את הקונכיות שבלע" (דברי בוברטום), אבל י. אהרני (לשוננו ה, 101—120) הוכיח שאין פרוש זה מתאים, ושהקאת היא עוף ממיני הליליות, לילית בהירה וחורת, Athene noctua lilith, שנקרא כך בתקוי לקולו, ור' את החבר הרב המובא שם. ואמנם היו גם במפרשים העברים, שראו את הקשי שבזהוי הקאת בעוף המים. וכתב ריב"ג (סה"ש, קא): הקאת פרשו בו הקיק, והוא מעופות המים צוארו ארוך, ואיני סובר שיהיה זה, מפני שאמר הכתוב דמיתי לקאת מדבר, ואם כן הוא עוף אחר מבלעדי הקיק. וכבר המירו ההא בתו בעמידה ואמרו הקאת, ע"כ. ובמקור הערבי הוצאת נויבאואר כתוב הקאה פרשו בו הקיק וכו', ונוסחה זו היתה גם לפני רד"ק שכתב (סה"ש, קא): והביא (ריב"ג) הקאה בה"א ואמר וכבר המירו הה"א בתי"ו ואמרו הקאת. והנה הקאה בה"א לא נמצא ולמה היתה דעתו כי עקר הקאת בה"א והתי"ו תמורתה? ומי הביאו בצרה הזאת? וכן הפייט שאמר לכוס מדבר וקאות דעתו כדעת רבי יונה. והנכון כי קאת התי"ו שרשית והוא בשקל דבר, ע"כ.]
3) [נ"א: קאת, עי' גינצבורג.]

קהל, אוי כי פניני טיר, רמב"ע, דוקס, 103.). — ומ"ר *קאות: מעי אתרוג אסורין, מפני שהקאות[1]) אוכלין אותן (תוספת' תרומ' י ג).—ובספה"א: ותהיינה מעונות השושנות אותי מקיאות מבמות מלואות לארץ תשואות ומרבץ דאות וקאות (ר"י חריזי, תחכ' יו, 159).— ואמר הפיטן: אץ בם להוציאם מבית מגוריהם, כי תרדמת יי' נפלה עליהם, וטירתם להשאות לכוס מדבר וקאות (רמב"ע, החרסים שמעו, פזמ' ליוה"כ, מחז' ספרד', ליוורנו, קמו:). חזק יד ימיני כצר, ושלח יד להכות את צר, וראה יד היות עיר מבצר, הוא אוצר לכוס וקאות (ר"י נג'ארה, ימותי קלו, עולת תמיד כב).

א. קב [2]), ש"ז,—מדת הנפח ביבש[3]): עד היות ראש חמור בשמנים כסף ורבע הקב חריונים בחמשה כסף (מ"ב ו כה). — ובתו"מ: כל עומרי השדה של קב קב ואחד של ארבע קבין ושכחו, בש"א אינו שכחה ובה"א שכחה (פאה ו ח). אי זו היא מדה גסה; ביבש שלשה קבין, ובלח דינר (דמאי ב ה). המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני

1) [נ"א: שהקיאות.]
2) [כן בתו"מ בעבר' ובארמ', וכן בארמי של תעודות יב (Sachau, 34, 8): שערן קב | לפרס כל ירחן ושנן, כלו' שעורים קב אחד למשכרת איש אחד בכל ירחים ושנים. ובסור' קבא, וכן מתרגמים השבעים את המלה (מ"ב ו כה) κάβος, המזדהה עם χοῖνιξ, כמדת היבש, וכנראה שאולה המלה ביונ' מלשון שמית (עי' H. Lewy, Fremdwörter, עמ' 115). יש גוזרים את המלה משרש ב. קבב, אך אפשר שהמדה ושמה שאולות הן מלשון אחרת, ועי' בהערה שאחר זו.]
3) [במשנה הקב הוא ששית הסאה, ואולם המדות הקדומות לא היו קבועות לא בעצמן ולא ביחסן זו אל זו, וכן מעיד אפיפניוס בספרו על המדות 4, 51 ועוד, כי אף בזמנו היה הקב או רביעית או חמשית או ששית בסאה. ובמדות הבבליים יש מדה מקבילה לקב, כחלק של הסאה, הכתובה באות־הברה קָ (אך בתקופה השומרית היא נקראת סִלָ), אבל בתקופה הקדומה מתחלקת הסאה במקרים שונים ל5, 6, 8, 10 או 12 קבים כאלה, ובכמה תעודות רשום לפי איזה שעור נחשבו המדות, ואך בתקופת בבל המחודשת אחרי נבוכדנצר נחשב הקב בדרך כלל כששית הסאה, ולפי זה אין לקבע את שעור הקב שבמקרא בדיוק, אלא אם כן יתגלו עובדות חדשות.]

קבין חטין או מארבעה קבין שעורים וכו׳ ונותן לה חצי קב קטנית וחצי לוג שמן וקב גרוגרות או מנה דבילה (כתוב׳ ה ח). רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (ר׳ יהושע, סוטה כ ד). המפקיד פירות אצל חברו, הרי זה יוציא לו חסרונות, לחטין ולארז תשעה חצאי קבין לכור, לשעורין ולדחן תשעה קבין לכור, לכסמין ולזרע פשתן שלש סאין לכור (ב״מ ג ז). וכמה יוסיף על משאו ויהא חייב, סומכוס אומר משום רבי מאיר סאה לגמל, שלשה קבין לחמור (שם ו ה). התודה היתה באה חמש סאין ירושלמיות, שהן שש מדבריות וכו׳ במדה ירושלמית היו שלשים קב (מנחו׳ ז א). נמצאו עשרת קבים ירושלמיות, שהן ששה עשרונות (שם ז ב). הכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק שלשה קבים (תמיד ה ד). הכרים והכסתות והשקין והמרצופין שנפחתו, הרי אלו טמאין מדרס, והקלוסטר ארבעה קבין, התורמל חמשה קבין, הכריתית סאה, החמת של שבעת קבין (כלים כ א). עריבה משני לוגים ועד תשעה קבין שנסדקה, טמאה מדרס (שם כ ב). מערבין חומטין בתבואה קב בכור ואינו חושש (תוספת׳ ב״מ ג כח). קב טיברני חייב בחלה (ר׳ אימי בשם ר׳ ינאי, ירוש׳ חלה ב ו). כל העולם כולו נזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת (רב יהודה בשם רב, תעני׳ כד:). אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבים של חבירו (רב כהנא, ב״מ לח.). עושה אדם את קבו אוצר (רב, ב״ב ל:). — *וכמדת הלח: בעל קרי החולה שנפלו עליו ט׳ קבין מים, וטהור שנפלו על ראשו ועל רובו ג׳ לוגין מים שאובין מכלי אחד משנים ומשלשה מצטרפין (מקוו׳ ג ד). שותה אדם קב או קביים ואינו חושש (דבי מר בר רב אדא, שבת קמ.). — *ובהשאלה לדברים מפשטים: עשרה קבים חכמה ירדו לעולם תשעה נטלה ארץ ישראל ואחד כל העולם כולו, עשרה קבים יופי ירדו לעולם, תשעה נטלה ירושלים ואחד כל העולם כולו וכו׳, עשרה קבים שיחה ירדו לעולם, תשעה נטלו נשים וכו׳ (קידוש׳ מט:). — *ובמשמ׳ מעט: משנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי (בכורות כג:). — מ״ז *קַבַּיִם, מדה אחת של שני קַבִּים: המסלת קב או קבים לסאה לא יאבד את תשאר (מכשי׳ יא ה). שמאי אומר מקב לחלה, והלל אומר מקבים (עדו׳ א ב). הטני דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק קבין וחצי (תמיד ג ו). אחד אילן עומד בית קביים ושנים עומדין בית ארבעת קבים אין חורשין להן אלא כדי צרכן (תוספת׳ שביע׳ א א). היה מבקש ממנו תרקב מודד לו בסאה ונוטל ממנו תרקב, היה מבקש ממנו ארבעת קבין מודד לו בסאה ונוטל ממנו ארבעת קבין, היה מבקש ממנו קביים נותן לו קביים (שם ב״ב ה ט). שותה אדם קב או קביים ואינו חושש (דבי מר בר רב אדא, שבת קמ.). נתפזרו לו קב גחלים מכבדן לאמה. תני חדא קב ותניא אידך קביים, בשלמא הך דתני קב רבנן, אלא הך דתני קביים מני לא רבנן ולא ר׳ יוסי, אמר רב חסדא, רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה היא, דתניא רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר בשל קביים היה מכנים (יומא מד:). (מצא פירות מפוזרין) קביים בשמונה אמות מהו, קב בארבע אמות טעמא מאי משום דנפיש טרחייהו וכ״ש קביים בשמונה אמות וכו׳ או דילמא משום דלא חשיבי, קביים בשמונה אמות כיון דחשיבי לא מפקר להו (ר׳ ירמיה, ב״מ כא.). ועי׳ תַּרְקַב.

ב. *קַב, ש״ז,—חתיכת עץ שחקוקה בה נקיבה שישים בה הקִטֵּעַ את גדום רגלו, רגל מלאכותית [1], Holzbein; jambe de bois; wooden leg: הקיטע יוצא בקב שלו דברי רבי מאיר ורבי יוסי אוסר, ואם יש לו בית קיבול כתיתים טמא (שבת ו ח). הדיוט שחקק קב בבקעת [2] בשבת, לר״מ הכי נמי דלא מחייב (שם בבלי יח:). עובד כוכבים שחקק קב בבקעת, ישראל מסיקה ביו״ט (רב אדא בר אהבה, שם כט.). — *בַּעַל קַבִּים: רגלים, פרט לבעלי קבין (שפטורים מן הראיה) (ת״ר, חגי׳ ד.). — וְקַב של קרן, בית קבול לקרן: קרן עגולה טמאה ופשוטה טהורה, אם היתה מצופית שלה של מתכת טמאה, הקב [3] שלה ר״מ מטמא וחכמים מטהרין (כלים יא ז).— ואמר המשורר:

---

1) [לפי עדות הבטוי הנמצא בתלמוד „חקק קב בבקעת" עקר משמ׳ המלה היא הנקב החקוק בבקעת בשביל שארית רגלו של הקטע, ומכאן שנגזרה המלה מן ב. קבב במשמ׳ נֶקֶב נקיבה. אך קשה לחבר עם מלה זו גם א. קב, שהיא מדה קדומה, שאולי מקורה אינו בעברי.]

2) [בבקעת של עץ, עי׳ בִּקְעַת.]

3) [גרסת הערוך: חקו, וצ״ע.]

מי האמין כי מי תהומך יעבר עור ופסח וקב קמע (עמנואל, מחב' ח, 3).

א. קבב[1], ממנו א. קַב, *קִבָּה.

ב. *קבב[2], ממנו ב. *קַב.

א. קָבַב, פ"י, קַבֹּה, קַבֹּתוֹ, קֹב, קָבָה, קָבְנוֹ, אָקֹב, אֶקּוֹב, תִּקֳּבֶנּוּ, יִקֳּבֻהוּ, — אָרַר, קִלֵּל, fluchen; maudire; to curse: הנה העם היצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קָבָה[3] לי אתו וכו' ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם לא תאר את העם כי ברוך הוא (במד' כב יא–יב). מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם לכה ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל מה אֶקֹּב לא קַבֹּה[4] אל ומה אזעם לא זעם יי' (שם כג ז–ח). ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לָקֹב איבי לקחתיך והנה ברכת ברך (שם שם יא). לכה נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה וְקָבְנוֹ[5] לי משם (שם שם יג). גם קֹב לא תִקֳּבֶנּוּ גם ברך לא תברכנו (שם שם כה). לכה נא אקחך אל מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וְקַבֹּתוֹ לי משם (שם שם כז). מנע בר יִקְּבֻהוּ לאם וברכה לראש משביר (משלי יא כו). יִקְּבֻהוּ אררי יום העתידים ערר לויתן (איוב ג ח). אני ראיתי אויל משריש וָאֶקּוֹב נוהו פתאם[6] (שם ה ג) — ובתו"ם: יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים, ואין קובו אלא קללה שנא' לא קבה אל (ר' אלעזר, סוטה מח:). — ואמר הפיטן: דלו עיני למרום, קראתיך אויבי לקוב, הכרת שם ושאר ומחה שם לרקוב (מנחם בר' מכיר, אדם בקום עלינו, סליח' תענ' אסתר). כי אל צוה אור וקוב אותו כי ענה בחירי (פיוט נורלותיו, סדור אדם לוצה, הסכה:). — ואמר המשורר: וגרש מחבו לאם האל קבו ושלף את חרבו וכלה הצרים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, מעה"ם 6). שיתם אנושים מן גו יגורשו יקבם אל קוב (ראב"ע, אבות קדושים, איגר 112). ואל תהי' כמו אישים אוילים אשר קובבים לשונאיהם ואוררים (מנחם לונזנו, דרך חיים).

ב. *קָבַב[2], קל לא נמצא, ועי' קָבוּב.

—פִּע', *קִבֵּב, — קִבֵּב על ראש החולה וכדו', בנה עליו כעין קֻבָּה או כִפָּה, האהיל עליו בכפת שמיכות כדי שיהיה ראשו מְחֻמם ע"י אדים וכדו'[3]: ומן הגרגרים הנסמכים להשקותו גרגרי אכפורבי וקבב על ראשו ואבריו כהנחת הדברים המחוממים (קאנון ג א ה ע). שילקח ככד העזים וכו' ויכחל בו ולפעמים יזורה עליו חסמנים בעת הקבוב ולקבב על האד שלו (שם ג ג ד ג). — וְקִבֵּב את העין, כמו על העין, עשה עליה קִבּוּב: וראוי שתקבב העין קודם עשיית הרפואות על איד מים חמים על שיתחמם העין (שם ג ג ג יא).

—פֻּע', קֻבַּב, בינ' מְקֻבָּב, — בנוי בצורת קֻבָּה, מכסת כפה[4]: וקמורה, מקובבת, והוא שיהיה התנור כולו תוך הבית והנקב הקמור בולט חוץ לבית עוד האהילו נושאי המת במת על זה הקבוב (פרוש המשנה לרמב"ם, אהל' ה א). אמנם הקערירות יחייב המנע

---

1) [קרוב אל נקב במשמ' זו, ובכמה מקומות אין להכריע אם הצורה מן קבב או מן נקב. כך בא למשל: וְנֹקֵב שם יי' מות יומת וכו' בְּנָקְבוֹ שם יומת (ויקר' כד יו) בקשר עם: וַיִּקֹּב בן האשה הישראלית את השם ויקלל (שם שם יא), ולעמת זה: מה אֶקֹּב לא קַבֹּה אל (במדי כג ח), ועי' נָקַב, 3781.]

2) [עי' ב. קַב, הערה, ועי' א. קָבָה.]

3) [ואמר רד"ק: קָבָה לי, כשהפילו הדגש אע"פ שהבית אינה גרונית הרחיבו הקמץ והי' נח תמורת הדגש כי משפטו קָבָּה בדגש ובחטף (מכלול, ליק, קלג:).]

4) [לפי טורטשינר, ZDMG LXIV, עמ' 389, אין זאת צורה בבני אלא, כהקבלה, אל לא זָעַם יי', צורת פשוטה קַבֹּה שנולדה בדמיון אל קַבֹּתִי, קַבֹּת.]

5) [יש חשבים שצ"ל קָבֶנּוּ, והיו שגזרו את המלה משרש קבן, עי' שם.]

6) [לפי הענין מְדֻבר כאן על כעס האויל, אשר הוא, מתוך כעסו האוילי, מקלל פתאם את נוהו, ועל כן באו עליו הרעות המספרות בהמשך. ואפשר שצ"ל וַיִּקֹּב (עי' טורטשינר, ס' איוב לכתוב), ואף אפשר שלא הבין המעתיק צורה ארמית וְאַקֵּב בבנין אפעל.]

1) [שנויי נוסחי עי' קִבָּה, הערה.]

2) [עי' גם ב. קָבָה, ב. קֻבָּה, קִבּוּב.]

3) [עפ"י הערב' קַבַּב a), מן קֻבַּה b) במשמ' כִּפַּת בנין, אשר כמותו בארו גם קֻבָּה שבעבר'.]

4) [עפ"י הערבי מְקַבַּב c).]

---

a) قبّب b) قبّة c) مقبّب

יציאת האויר המוכה וקשקושו וצלצלו עד שיהיה האחת להברות רבות, ויתחדש לו כדמות ההברה המתחדשות כשיצעק הצועק במקום מ ק ו ב ב או בין הרים גבוהים מונעים מלכת האויר המוכה לפנים ויסוג אחור (חמו"ר לרמב"ד א ו, 28). — כלי מְקֻבָּב, חֹמר מְקֻבָּב, וכדו': ואם היו עם זה חלקלקים דקים כמו הכלים ה מ ק ו ב ב י ם העשויים מן הנחושת הציני וכו' היה זה יותר עוזר להיותם בעלי קול (שם שם). וכשהמקיש הוא מוקש בחומר מ ק ו ב ב ויהיה בחומר ההוא מין נקבים פתוחים הנה יתחדשו קולות משונים (רשב"ל דוכן, ומגן אבות חלק יעקב ד, כג:). אורך הרגל הוא בעבור טוב העמידה והיו מ ק ו ב ב י ם בלתי שטחיים (שם שם, קג.). — וְקֻבַּב על ראש החולה וכדו', קבבו עליו: שילקח כבד העזים בסוכרי ה מ ק ו ב ב על הגחלים וכשיזול תקח מה שיזול ותזרה עליו מלח חנדי ופלפל ארוך וכו' (קאנון ג ג ד ג). ויוצק בהם ו י ק ו ב ב על אידיהם וישאף מהם (שם ג ה א ג). ואחר י ק ו ב ב עליו קורה אחרת כהרכבת קורת הסלם וכו' (שם ד ה א כו).

א. *קָבָה, קל לא נמצא.

—פִּע', *קִבָּה [1]), — קִבָּה את רגלו, שם אותה בקַב כדי להראות כקִטֵּעַ: המסבא את עינו המצבה את כריסו ה מ ק ב ה [2]) את רגליו ואת שוקו (כתובי' סד.).

ב. *קָבָה, קל לא נמצא.

—פֻּע', בינ' *מְקֻבֶּה, — עשוי בצורת קֻבָּה או כִּפָּה [3]): הצריך למוד התל או דבר מ ק ו ב ה ובלבד שיהיו דופנותיו שוות מכל צד כחצי כדור או כדומה לו (משנת המדות ג, 52). ובעמוד אם היה משוך לראשו וראשו חד או משוך לחציו ה מ ק ו ב ה [4]) או לכל שהוא (שם שם).

---

[1]) [פעל נגזר מן ב. קַב.]

[2]) [בדפוס': ה מ ק פ ח, ובתוספת' (פאה ד יא): ה מ ע ב ה (צוק"מ: המקפח). אך בגירסת הערוך (ערך קב): ה מ ק ב ה, ומפרש שם: משים קב בשוקו להתראות שהוא חגר, ע"כ. ועי' בהערתו של קוהוט, המביא גם נוסח פרוש הגאונים (עפ"י שיטה מקבצת): וה מ ק פ ה פי' מלשון להקפות, ע"כ.]

[3]) [עי' ב. קֻבָּה, הערה.]

[4]) [כך תקן שטינשנידר. בכ"י: ה ק ו ב ה.]

א. קֵבָה [1]), *קיבה, ש"נ, — אחד הכיסים בגוף של הבהמה המעלה גרת, המשמשים בה תמורת כיס העִכּוּל שבגוף האדם, Labmagen; caillette; rennet-bag: וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הזבח אם שור אם שה ונתן לכהן הזרע והלחיים וְהַקֵּבָה (דבר' יח ג). — ובתו"מ: (גבינות עכו"ם אסורות) מפני שמעמידין אותן ב ק י ב ה של נבילה (ר' יהושע, ע"ז ב ה). והלא ק י ב ת עולת חמורה מ ק י ב ת נבילה (ר' ישמעאל, שם שם). מפני שמעמידין אותה ב ק י ב ת עגלי ע"ז (ר' יהושע, שם שם). אלו טריפות בבהמה וכו' ניקבה ה ק י ב ה ניקבה המרה וכו' (חול' ג א). ק ב ת נכרי ושל נבילת הרי זו אסורה, המעמיד בעור של ק ב ה כשרה, אם יש בנותן טעם הרי זו אסורה, כשרה שינקה מן הטרפה ק ב ת ה אסורה, טרפה שינקה מן הכשרה ק ב ת ה מותרת מפני שכנוס במיעיה (שם ח ה). חומר בזרוע ובלחיים ו ב ק י ב ה מראשית הגז, שהזרוע והלחיים ו ה ק י ב ה נוהגין בבקר ובצאן וכו' (שם יא א). מעשה בבנו של ר' יהודה בן שמוע שבקעו להן זאיבים יותר מג' מאות צאן, ובא מעשה לפני חכמים והתירו ק י ב ו ת י ה ם (ר' יוחנן, שם ע"ז ב ז). ביצה גידולי גופה, ק י ב ה ממקום אחר באת לו (שם שם). ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה, אלו הן כרוב ותרדין וכו' ו ק י ב ת וכו' (ברכי' נז:). אתה למדת סנגוריא על בני בלשונך טול את הלחי, את כיוונת לנקיבת האשה והאיש טול את ה ק י ב ה (ילמדנו, כאס פ' פנחס, מובא בערוך ערך זרוע). — *ובמשמ' כים העכול של האדם, Magen; estomac; stomach: כליות יועצות לב מבין וכו' ק י ב ה ישנה אף ניעור וכו' (ברכי' סא:). המסס לטחון והטחול לשחוק ו ה ק י ב ה לשינה והמרה

---

[1]) [בארמי' קֵבְתָא, ערב' קִבַּה a) או קִבַּה,b) ובדבור בא"י קַבָאוֶה, qabâwe, במשמ' כים העכול הגדול של הכבשים שממנו לוקחים גם את המסס לחקפאת הגבינה והנקרא גם הוא קֵבָה בתלמוד. ועי' גם דַלְמַן Pal. Jahrb. 1912, עמ' 137. כנראה יש לחבר את המלת עם השרש י ק ב (שממנו יֶקֶב, ערב' וקב c), במשמ' נקב, חֹר, מקום חלול, ועי' ערך מִסו.]

---

a) قبة b) قبّة c) وقب

לקנאה וכו' (מד"ר ויקר' ד).—ובסהמ"א[1]: ואלו הי"ב מנהיגי הנפש ב' ידים ב' רגלים וכו' ו ק י ב ה וקורקבן (ילירה ה). ועל החלב שעל יתר ה ק י ב ה אמר ליה רבה בר בר חנה לבריה אתה לא תאכל לא בפני ולא שלא בפני (ערוך ערך המלח). ק י ב ה של בהמה עגולה כמין קשת ומחובר בה חלב משני צדדיה וכו' וחלב שעל צד זה של ה ק י ב ה שהוא על היתר אנחנו אוסרין וכהנים נהגו בו היתר, ולמה נקרא שמו איתרא שהוא על יתר ה ק י ב ה (סס ערך יתר). בעזר הצור אאבילך פעם אחרת כפי תאותך ואשביעך עד מלאת ק י ב ת ך (ר"י זבארה, שעשועים ס, דודזון, 84). כל מי שעצר בתאותו ואסר את ק י ב ת ו רבו שבחיו (סס סס). כמה הם גידי ה ק י ב ה וכו' והשלישי סונח ברוחב ה ק י ב ה להדית המאכל ולהוציאו כשהוא מבושל (סס ע, 104). ומי יתן והיתה כ ק י ב ת החמור ק י ב ת אדוניו ואולי היינו אוכלים מן הנשאר לפניו (סס יח, 125). כמדומה לי שהנערה מבנות משפחתך כי אראה ק י ב ת ה תדמה ל ק י ב ת ך (סס יג, 138).

ב. *קֵבָה, קיבה, ש"נ,—כמו נְקֵבָה, נַקְבוּת האשה, אבר הנקבה: שכיון הרומח לתוך זכרות שלו ולתוך נקבות שלה והיו הכל רואים את זכרות שלו ב ק י ב ת שלה (ספרי, במד' קלא). כיוון את הרומח כנגד ה ק י ב ה שלה וכו' כדי שתהא זכרותו נראית מתוך ק י ב ה שלה (ירוש' סנה' י ב).[2]

***קָבָה,**[3], ש"נ,—שה"פ מן א. קָבַב: מונע בר יקבוהו לאום, ואין לאום אלא עוברין וכו' ואין ק ב ה[4] אלא קללה (רבי שמעון חסידא, סנה' לג.).

קֳבָה, ש"נ, כנ' קֳבָתָהּ, — מלה מספקה[5]: וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל קֳבָתָהּ (במד' כה ח).

---

[1] [גם של בהמה טמאה.]

[2] [ובבלי (חול' קלד:) נאמר: דורשי חמורות היו אומרים הזרוע כנגד היד וכו' ולחיים כנגד תפלת וכו' קבה כמשמעה וכן הוא אומר ואת האשה אל קבתה.]

[3] [עי' בהערה הבאה.]

[4] [נ"א ק ב, ק ו ב (וכן בסוטה מא:), עי' ד"ס. ובילק' שמעי (משלי תתקמז): ואין י ק ב ו ה ו אלא קללה.]

[5] [יש שגזרו קֳבָתָהּ מן קֵבָה, כגון ריב"ג ואולי אף אונקלוס המתרגם למעהא, ואינו נראה, הואיל וקשה

א. קֻבָּה, ש"נ, — בית זנות[1] וכדו': ויבא אחר איש ישראל אל הַקֻּבָּה וידקר את שניהם (סס סס). —ובתו"ס, קֻבָּה של זונות וכדו': מיד גזרו עליו לשריפה ועל אשתו להריגה ועל בתו לישב ב ק ו ב ה של זונות[2] (ע"ז יז:). אחינו יוסף יפה תואר ויפה מראה שמא ב ק ו ב ה[3] הוא (מד"ר בראש' לח). לך ותקן להם ק ו ב ו ת והנח להם מאכל ומשתה והושב בהן נשים יפות (אדר"נ א). — ובסהמ"א: אל קבתה, ב ק ו ב ה שהיתה שם עם אחי זמרי (רלב"ע, במד' כה ח). — *ובמשמ' אבר הַנַּקְבוּת, כמו ב. קֵבָה: פעם

להניח ששמשה מלה זו בתקופת המקרא כשם לאבר מאברי האדם, וכן אין קִבַּה[a] בערבי' אלא כים המסו (Labmagen) של הבהמה המעלה גרה בלבד. ואמנם אפשר שהנקוד מתכון לפרוש זה, אף שאינו מסתבר מצד הענין (עי' לקמן). בדרשות חז"ל נדרשה המלה כלשון ב. קֵבָה, נְקֵבָה במשמ' אבר הנקבה (עי' ב. קֵבָה), וכן כבר תרגום השבעים: διὰ τῆς μήτρας αὐτῆς, כלו' דרך רחמה. ומן החדשים יש שרואים כאן כפילות, או באור נוסף של אל הַקֻּבָּה הקודם באותו פסוק, כאלו לומר לך: אל הקבה של מי, שלו או שלה? תאמר אל קֳבָתָהּ שלה. כי בהבנה פשוטה אין להניח בי דקר פינחס את האיש ואת האשה בזה על זו דוקה, בדקירה אחת, כדרשת חז"ל, ועל כן המלים אל ק ב ת ה מיותרות הן במקומן, ועי' א. קֻבָּה, הערה.]

[1] [זאת משמ' המלה קובתא, קוביתא גם בסור', ושם בא גם קבבא, קובבא במשמ' זונה; מְקַבַּב, מטמא בזנות, ועל כן נראה שיש להפריד מלה זו מן קֻבָּה, במשמ' כִּפַּת הבנין, שהיא כנראה שאולה מן הרומ' cup(p)a במשמ' חבית וכפה. ונראה שיש לחבר א. קֻבַּת שבמקרא עם קבב (במש' קלל) אשר משמעות' בלשון תִּגְרֵי (ענף של הכושי') היא בוז וקלון (השוה דברי ליטמן, ZA XIV, 28), ועל כן קֻבָּה שם נרדף הוא עם קָלוֹן, הבא גם הוא במשמ' בית זנות.

והשבעים תרגמו את המלה κάμινος, כירת, והפרשנים העברים הבינוה במשמ' ב. קֻבָּה או אהל, וזאת בהשפעת הערב'. אך גם בלשון זו יש לראות את המלה במשמ' זו כשאולה מרומית. ובתו"ס דרשו את המלה במשמ' ב. קֵבָה (עי' שם), בית הַנַּקְבוּת.]

[2] [בנוסח הערוך חסר: של זונות.]

[3] [בקצת דפוסי: ב ק ו ב א.]

---

[a] قبة

אחת הלכו (אמותם של בן סירא ורב פפא ורבי זירא) לבית המרחץ ונכנס להן בקובתן זרע מישראל ונתעברו (א"ב דבן סירא, אוצר מדרשים, איזנשטין, 43). עד שבאת בתו של אותו צדיק (ירמיה) לבית המרחץ, נכנסה (הטפה) בקובתה ולשבעה חדשים ילדה בן (סם סם).

ב. *קֻבָּה, ס"נ, — כִּפָּה, גג מְקֻמָּר שבראש בנין [1]), Kuppel; coupole; cupola: מזוזה שעשאה שתים ושלש ואחת כשרה ובלבד שלא יעשנה בקובה[2]) (ר' יוחנן, מנחי' לג:). — ובסהמ"א: הרקיע עשוי כקובה[3]) רחבה כאהל ארכה כמשכן (ברייתא דשמואל הקטן, פרק א). התלולה, איזו היא זו שעומדת בחצי התלויה כתל או כקובה ובלבד שתהא שוה (משנת המדות ה, 47). וממעל לכלי העליוני ישימו על ראשו מכסה בקובה ראשו מצוק ותחתיו רחב (יהודה הדסי, אשכל הכפר סעז). ואם היה במדידת הקובה עם חלל התיבה אמה על אמה ברום שלש הנה היא לא תטמא ואמר איך נדע מדת זאת הקובה (פרוש המשנה לרמב"ם, כלים יח ג). ונקליטי המטה, הן שתי נצבים על שתי קצוות המטה ישליכו עליהן הסדין בעת השינה ויהיה על המטה כמו קובה כדי שלא יכנסו הזבובים בעת שישן בתוכו (סם סם). הקובה שנהגו לעשות בארץ ישראל על הקברים (אוהב משפט על איוב, קיט). —"ובמשמ' סוכך על הראש מפני השמש וכדו': ואכנס בדוחק לראות ראש המסבה והנה איש זקן יושב על ראשו קובה להגן עליו מהשמש (ר"ז אלכ'אהרי, ספר המוסר, מחב' לב). וכנטות השמש הסיר הקובה מעל ראשו (סם סם).—ואמר הפיטן: ושם קבה במסבה ותלה בתוכה אדמה (ר"י הלוי, ימו לטון, אופן סבת בין יוה"כ וסכות). דוק מתח כמין קובה היות סובב בלי עקבה (סיר יהודה, פיוט לקדיש, קונטרס הפיוטים פח, 51).

---

1) [רֹב המפרשים והמלונים מחברים מלה זו עם א. קֻבָּה. אך כנראה שאולה המלה בשמוש זה, כמו הערב' קֻבַּה a), מן הרומ' cup(p)a, שממנה אף Kuppel, coupole, cupola בלשונות אירופה היום.]

2) [רש"י: כאהל רחב מלמטה וקצר מלמעלה דהיינו אחת שתים שלש.]

3) [עי' בהערה הבאה.]

a) قُبَّة

ג. *קֻבָּה, ס"נ, — מקוה מים [1]): מאי פלג אלהים מלא מים תנא כמין קובה[2]) יש ברקיע שממנה גשמים יוצאין (תעני' ח:). שנעשו המים עליהם מלמעלה כמו קובות[3]) מסככין עליהן והיו נראין מהלכין בהם כמו הלונות דכת' נקבת במטיו ראש פרזיו וכו' שהיו נוזלים באותן הקובות מים מתוקים ושותים אותם (ר"י עקנין, ס' מוסר ה ה, 149).

ד. *קֻבָּה, ס"נ,—כלי קבול ליין וכדו', חבית[4]): ישראל אחוז קנקן וגוי אחוז קובא[5]) ומטיל יין אסור שהוא בא מכח גוי וכו' גוי אחוז קנקן וישראל אחוז קובא מותר (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 148). והית שם יין בחבית ובקובות וכו' שהרי היו שם קובות מזומנות וכו' ואם יקח מן היין שבקובות היה נתפס כגנב (מרדכי, ע"ז התנז).

קב"ה, ר"ת: קדוש ברוך הוא; הקב"ה, הקדוש ברוך הוא.

קבואות, עי' קְבוּת.

*קָבוּב, ת"ז—כמו מְקֻבָּב, מְקֻבֶּה, עשוי בצורת קֻבָּה: קמור [6]), (a) konvex; convex: והפרוש וכו' ישר או קבוב או עקמומי (רלב"ג הכשיא, יסודי

---

1) [המפרשים והמלונים ראו במלה קובה אף כאן לשון אהל וכפה, וכך הובנה המלה אף בגלגולים אחרים של אותו מאמר (עי' ב. קֻבָּה), הואיל וכנראה נשכחה הוראתה הראשונה של המלה. אבל הסור' מורה על שרש קבא, קבי, במקום קוה (לשון יקוו המים) שבמקרא, וממנו קְבִיָא, קְבִיתָא במש' מקוה מים, בְּרֵכָה, ורק משמ' זו מתאימה לענין.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כצ"ל ללא ספק, כמוכח מן ההמשך, ובט"ס נדפס קורות במקום קובות, ודברי ר"י עקנין מיסדים על הנאמר בתו"ס. ואמנם במאמר המובא לעיל מן הבבלי (תעני' ח:) בא בדפוס אחד של הילקוט (תהל' הספט) קורה במקום קובה, וזו ט"ס, הואיל ולא הובנה המלה, עי' ד"ס, שם. וכאן נדרשת קובה כנראה אף כלשון נקיבת הרקיע, כלשון הכתוב נקבת במטיו וכו'.]

4) [ואמנם אפשר שאין גם זו מלה עברית אלא שאולה מן הרומ' cupa, הבית, ובתלמוד במקומה כובא.]

5) [בתלמוי (ע"ז ס.): ישראל אדנא ועכו"ם אכובא חמרא שרי.]

6) [עפ"י הערב' מְקַבַּב a).]

a) مقبب

התכונה ומגדל המאונה, כ״י, מונח באולר המונסים הפילוסופיים לקלקין ג, 257). והקטרון הוא המכסה הקבוב אשר יהיה על קצת התיבות כמו כסוי הארגזים וכו׳ ואמר כי כאשר היה זה הכסוי הקבוב תקוע עמו וכו׳ הנה הוא גם כן יחשב עמו (פירוש המשנה לרמב״ם, כלים יח ג).

***קִבּוּב,** ש״ז,—שה״פ מן קִבֵּב, פְּעֻלַּת הַמְקַבֵּב, העושה מעין קֻבָּה וְכִפָּה [1]: והנחת הטבולים במים חמים (על השד הכואב) וקבוב השד על אידם (קאנון ג יב ה). אבל יעשה הקבוב [2] על אידים מימיים כפי מה שיחייבה הענין (שם ד א י ג). — והִקָּבָּה, הכִּפָּה עצמה, קו קָבוּב, קמור: שאי אפשר כלל שיהיה בין מרכז הארץ ובין קבוב גלגל הכוכבים הקיימים פחות מזה השעור (ר״ם א״ח, מו״נ ב יד). שהרוחק בין מרכז הארץ ובין קבוב שבתי וכו׳ מהלך שבעת אלפים וכ״ד שנה בקרוב (שם שם). קבוב הרחם מלא מליחה (ר״מ א״ח, פי׳ הרמב״ם לפרקי אבוקרלט, הקבלה, 34). ואמר שאנחנו נמדוד המשולש שוה השוקים מתחדש בזה הקבוב לבד וכו׳ וכו׳ ולזה נסמכו על מדידת חלל המחודד אשר ראשו אמצע הקבוב ותושבתו תושבת הכסוי (פרוש המשנה לרמב״ם, כלים יח ג). שזה הכבש היה בנוי בקיבוב על גבי קיבוב ואחר ביאר לאיזה דבר הוצרך זה הכבש כיפין על גבי כיפין (שם פרה ג ו). התנועה בכולם נראה מאריכה לקצת החלקים ומרחיבה לקצתם ועושה חלולים וקבובים וגבנוניות וצבעים חזקי השנוי (אמו״ר לרלב״ג א ג, 14). כי האויר הנסגר בקבוב כאשר לא יהיה לו איפשרות לצאת יתהפך בצדדי הקבוב ויחדש קולות משונים (רשב״ל דורלן, מגן אבות, חלק יעקב ד, כג:). שהאש שבקבוב גלגל הירח פשוט (שם שם, סג.).

***קִבּוּל,** קיבול, ש״ז,—שה״פ מן קִבֵּל, פְּעֻלַּת המקבל, כמו קַבָּלָה במשמ׳ העקרית, קִבּוּל דם הזבח: שהזבח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול [1]) ובהלוך ובזריקה (זבחי׳ א ד). פר ושעיר של יוהכ״פ שחיטתן בצפון וקבול דמן בכלי שרת בצפון (שם ה א). —וקִבּוּל שכר: למדנו יראת חטא מבתולה וקיבול שכר מאלמנה (ר׳ יוחנן, סוטה כב.). — בֵּית קִבּוּל, כל שקע וחלל בכלי לקבל בו איזה דבר: ואם יש לו (לקב של הקִטֵּע) בית קִבּוּל כתיתים טמא (שבת ו ח). פנס שיש בו בית קבול שמן טמא (כלים ב ד). דכון שיש בו בית קבול קדירות טהור משום כירה (שם ז ג). סימפוניא אם יש בה בית קבול כנפים בין כך ובין כך טמאה (שם יא ו). קסדא טמאה ולחיים טהורין, אם יש בה בית קיבול מים טמאים (שם שם ח). נום שהוא עשוי כקדירה מלמטן וכעדשה מלמעלן ונפרק הקדירה טמא משום כלי בית קבול (שם שם ט). קנה מאזנים והמחוק שיש בו בית קבול מתכות והאסל שיש בו בית קבול מעות וקנה של עני שיש בו בית קבול מים ומקל שיש בו בית קבול מזוזה ומרגלית הרי אלו טמאין (שם יז טז). משחות שיש בה בית קבול שמן טמאה ושאין בה טהורה, פנקס שיש בה בית קבול שעוה טמאה ושאין בה טהורה (שם שם יז). ואם יש בה (בעגלה) בית קיבול רמונים טמאה טמא מת (ר׳ יוחנן, שבת פד.).—כְּלִי קִבּוּל, כלי שיש בו מקום לקבל דבר: הריחים של פלפלין טמאה משום ג׳ כלים, משום כלי קבול ומשום כלי מתכת ומשום כלי כברה (ביצ׳ ב ח). דכון וכו׳ טהור משום כירה וטמא משום כלי קיבול (כלים ז ג). העושה כלי קבול מכל מקום טמא (שם יז טו). כלי חרס מטמא משום כלי קיבול (שם כז א). — וקִבּוּל טמאה: ועל הנפשות אשר היו שם, בשעת קבול טומאה (ספרי במד׳ קכט).—וקִבּוּל על מלכות: צא וראה איזו היא פרשה שיש בה קיבול מלכות שמים ומיעט בה ע״ז וכו׳ (שם שם קטו). [2])—ובמהמ״א: גרגותני, פי׳ מקום קיבול (ערוך ערך גרגתני).

---

[1]) [עי׳ ב. קִבֵּב, ב. קֻבָּה, קָבוּב.]

[2]) [ובס׳ עין כל פרוש רש״ט שפרוט לקאנון, כ״י ביהמ״ד שכטר (דף 137): פי׳ בן יעיש שהוא (הקִבּוּב) כלי יפתחו בו הפה כאשר יסתם מאד בסבת תעילוף כדי שיוכלו להשליך לחולה דרך פיו המחזקים].

[1]) [ולהלן נאמר: אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה ושלא בזריקה.]

[2]) [בתוספתא׳ (יוה״כ א י, סוכ׳ ד יו) כתוב: כיצד מפיסין, נכנסין וכו׳ ועומדין בקבולין (בקבילין) וכו׳, ע״כ. אך במקום זה בבבלי (יומא כה.): כמין כוכליאר. ועי׳ קרויס, Lehnw. II, עמ׳ 282, והערת לֵו שם.]

וקבלנו על עצמינו ועל דורותינו בקבלה ובשבועות ובנדרים קבול גמור שלא יהא רשות לנו ולבנינו עד עולם לזוז מתוכחותיו והוראותיו (ס' הטעדות לר"י ברללוני, 8). אורח שתהא מישור לקיבול שכרו של צדיק (רש"י, ישע' כו ז). כאשר צפינו לקבול הטובה מאתך וכו' (שם שם ח). ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו (הוא, שה"ש א א). כלי שיש לו בית קבול קטן אצל דופנו מבחוץ מחובר לו ונותן שם גחלים (הוא, שבת מא., ד"ה מוליאר). האירה פניך על עבדיך וכו' החפץ בו הרצון והקבול הטוב (ר"י א"ס, שה"ש לריב"ג, אור). התחייבנו לזכור אח"כ מה שהאדם חייב לנהוג בו כשיתברר אצלו והוא קבול עבודת האלהים (הוא, חו"ה, עבודת האלהים, פתיח'). והמצליח השב אל האלהים בפנים הראשונים ותחתיו בהצלחה ובקבול מי שלא שב עד שבאתהו תוכחת הבורא (שם, התשובה ו). שער קבול ההתנצלות (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 35). והמאכל והמשתה על תכלית הטהרה והקדושה נאמר בהם עבודת ה' ולחם אלהיך וזולתי זה, והכל כנוי לרצונו בסדר הטוב באומה והכהנים וקבולו מנחתם על דרך הדמיון (הוא, כוזרי ב כו). —ואמר הפיטן: גיזרתה לקרסוליים מעשרה, לבל ימעדו בקיבול דברות עשרה (יניי, אז מאתים, קרובי זיקר', זולתי, קל).—קבול במשמ' בית־קבול, כלי קבול: המשנה בכלי עור מן הפשוט לפשוט טמא, מן הפשוט לקיבול, מן הקיבול לפשוט, מן הקיבול לקיבול טהור (תוספתי כלים ב"ב ו א).—ובמהמ"א: כלי שיש בו בית קבול קטן וכו' ונותן שם גחלים, והמים בקיבולו הגדול (רש"י, שבת מא., ד"ה מוליאר). דאם נטמאת הכירה לא נטמא הרכון, כתלים שלו שאינם מן הכירה, אבל הרחב שלו, הוא כתל הכירה עצמה לצד בית קיבולו של דכון ומפסיק בין שני הקבולים, פליגי בה וכו' (ר"ש, כלים ז ג). האי בית שאור של חרס ויש בו שני קיבולים כלי אחד כעין שני קיבולים והמחיצה המפסקת היא נקראת קרץ (הוא, שם ח ו). דמוליאר אף על פי שהגחלים סמוכין לקיבולו הגדול אפילו הכי לא מיקרי כלי ראשון כיון שאין אותו קבול גדול עומד על הגחלים, אבל אנטיכי כיון שהקבול העליון עומד על הגחלים שעומדין בקבול התחתון הוה ליה כלי ראשון (ר"נ על הרי"ף, שבת פרק ג, יט:). — *קִבּוּל במשמ' תפיסה בשכל ובנשמת וכדוי: האומר זה הכרתו הלושה להבין כלל העינינים הנאמרים על מינים נחלקים וקיבולם מתחלק ברב ובמעט ובחזק ובחלש (ר"י א"ס, חו"ה, היחוד י). כי זה יהיה מן האדם כפי זכות עצם נפשו וקבולת לאורי האמת המגיעים אליה מאת האלהים ית' (שם, השבון הנפש ו). אולי יהיה זרע מצליח, יצלח לקבול הענין האלהי (הוא, כוזרי א קטו). שיהיה המזג כולו מתוקן ומזומן לקבול הנהגת הנפש המדברת (שם ב כו). ולא תתרחק נפשך מקבול הרקיע והמים אשר מעל לשמים והשדים אשר יזכירום רבותינו וכו' (שם ה יד). והם על כל פנים מעולים אחר שלא יחוייב להם קבול מה שאצלנו, ואנחנו יחוייב לנו קבול העדות והקבלה הנמשכת אשר היא כראיה (שם ה יד). וכל מה שיהית הדבר יותר רקיק ועצמו יותר זך יהיה קבולו יותר חזק והשגתו לדברים, והשכל קבולו חזק והשגתו לכל הדברים ממה שתחתיו (מקור חיים לרשב"ג ב ו). — ואמר המשורר: ואיה דוד נעימות החסידות ומעלת הנשמה הטהורה וקבולה[1] למדות החשובות וקיומם בחיק אברם ושרה (עמנו', מחב' ח, 60).—ועל מושגים מפשטים: אך כבר תשלול מהזמן דרך משל החיות ולא יחוייב שיהיה מת אחר שאין מדרכו קבול החיים והמות (ר"י א"ס, כוזרי ג ג). — *וקִבּוּל במשמ' קַבָּלַת פנים: הסברת פנים תחזיק האהבה, וזעם פנים מערה לבוש הקבול (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 31). — *בֵּית קִבּוּל, במשמ' בית הכנסת אורחים: מה עשה אברהם אבינו, עשה לו בית קבול לחרן וכל מי שהוא נכנס ויוצא לחרן היה מקבלו ונותן לו מאכלו ומשקהו (פדר"א כה). — קִבּוּל במשמ' סְגֻלָּה, עֲלוּלוּת: וכאשר יתערב היבש ברטוב יקנה היבש מהרטוב קבול למתיחה ולתקון (קאנון א א ב, הקד'). — *ובמשמ' הַקְבָּלָה: כי יחס שני הזמנים אל שני הכוכבים יחס הקיבול וכו' יהם ההיפוך (פי' תאמסטיאוס לס' השמים והעולם של אריסטו, הוצ' לנדויאר, 21).

***קִבּוּלִי**, ת"ז, — שַׁיָּךְ לְקִבּוּל: האי יקרא התפעלות בהחלט, והב' יקרא התפעלות השמיי והג'

[1] [קַבָּלָתָהּ, שהיא מחויבת לסגל לעצמה את המדות החשובות (הערת צבודי בהוצאתו, עמ' כח).]

יסרא התפעלות **קבולי** וזה כי החומר כשיקבל הצירות המתעצמו' עמו הנה בהכרח שיפסיד הצורה (ר"א ביבאגו, דרך אמונה ב א, לה.).

*קָבוּעַ, ת"ז, — נקבע ותקוע במקומו בנגוד למטלטל, תלוש וכדוי, festsitzend; fixé; fixed:

אונקליות של ברזל היו **קבועין** בכתלים ובעמודין שבהן תולין ומפשיטין (פסח' ה ט). בילגה לעולם חולקת בדרום וטבעתה **קבועה** (סכה ה ח). נכנס להיכל ופנה לימינו, ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וטבעת היתה **קבועה** בה (סוטה ב ב). המוכר את הבית וכו' מכר את המכתשת **הקבועה**, אבל לא את המטלטלת (ב"ב ד ג). וכלונסות של ארז היו **קבועין** מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט, ושרשרות של זהב היו **קבועות** בתקרת האולם (מדות ג ה). הקמרון שלה (של השִׂדָּה) בזמן שהוא **קבוע** חבור לה ונמדד עמה, ואם אינו **קבוע** אינו חבור לה ואינו נמדד עמה (כלים יח ב). (עלו) בסולם מצרי בזמן שאינו **קבוע** במסמר וכו' טמאים (זבים ג א). אלו הן הפרכין, אלו **הקבועין** בקירות (תוספת' כלים ב"מ ב י). ובנה, מיכן שמציינין על גבי אבן **קבועה**, אם אומר את על תלושה אף היא הולכת ומטמא במקום אחר (ירוש' מע"ש ה א). והוא שתהא היורה עקורה, אבל אם היתה היורה **קבועה** אסורה (רב יהודה בשם שמואל, שם שבת א ו). אין רואין במראה בשבת, אם היתה **קבועה** בכותל רבי מתיר (שם שם ו א). חכמי ישראל אומרים גלגל **קבוע** ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות **קבועין** (ת"כ, פסח' לד:). אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה מפיו, משלו משל למה הדבר דומה, לטרקלין גדולה וביב של בורסקי **קבוע** בתוכה (ר"א בן יעקב, ד"א ג). מילין מילין **קבועין** בדרך והיה כתוב עם כל א' וא' בעי' לשון (דב"ר ליברמן, 61). — ובהשאלה במשמ' לא משתנה, feststehend, bleibend; fix(e), permanent: ואלו מפסיקים לפאה, הנחל והשלולית וכו' ושביל היחיד **הקבוע** בימות החמה ובימות הגשמים (פאה ב א). מרחיקין גורן קבוע מן העיר חמשים אמה (ב"ב ב ח). לשכת הגולה, שם היה בור הגולה **קבוע** (מדות ה ד). כל מי **שקבוע** בארץ ישראל ומדבר לשון הקדש וכו' יהא מבושר שבן העולם הבא הוא (ר"מ, ירוש' שקל' ג ד). כל **קבוע** כמחצה על מחצה דמי (ר' זירא, כתוב' טו.). חמשה בתי עכו"ם **קבועין** הן, אלו הן, בית בל בבבל וכו' מאי **קבועין** הן וכו' **קבועין** הן לעולם, תדירא כולה שתא פלחי להו (ע"ז יא:). — שַׁמָּשׁ קָבוּעַ: תני חדא שמש בודק כוסות וקערות לאור הנר ותניא אידך לא יבדוק, לא קשיא, כאן בשמש **קבוע**, כאן בשמש שאינו **קבוע** (שבת יב:). — מום קָבוּעַ: בעלי מומין, בין בעלי מומין **קבועין** בין בעלי מומין עוברין חולקין ואוכלין אבל לא מקריבין (זבח' יב א). כל הקדשים שקדם מום **קבוע** להקדישן ונפדו חייבין בבכורה ובמתנות (חולי' י ב). חורור והמים **הקבועים**, איזהו חורור **הקבוע**, כל ששהה שמונים יום וכו', ואלו הם מים **הקבועים**, אבל לח ויבש של גשמים, לח ויבש של שלחין (בכורות ו ג). מומין אלו בין **קבועין** בין עוברין פוסלין באדם (שם ז א). —קָרְבָּן קָבוּעַ: ומה פיגול שהוא בידיעה אחת וקרבנו **קבוע** וכו' אין חייבין וכו' טומאה שהיא בשתי ידיעות וקרבנו עולה ויורד וכו' אינו דין שלא יהיה חייב וכו' (מעי' י:). —הֲלָכוֹת קְבוּעוֹת: האחין שחלקו אין להן לא דרך זה על זה ולא סולמות זה על זה וכו' והזהרו בהן שהלכות **קבועות** הן (רב נחמן בשם שמואל, ב"ב סה.). — זְמַן קָבוּעַ: משמר שזמנו **קבוע** היה נוטל עשר חלות, והמתעכב נוטל שתים (סכה ה ח). (קונם יין שאיני טועם) עד הקציר, עד הבציר, עד המסיק, אינו אסור אלא עד שיגיע, זה הכלל, כל שזמנו **קבוע** ואמר עד שיגיע, אסור עד שיגיע (נדר' ח ג). תפילה אין זמנה **קבוע** (ירוש' שבת א א). קבע זמן למשתה בנו ואמר קונם יין שאיני טועם עד שיגיע משתה, עד כמי שזמנו **קבוע**, או מאחר שיכול לדחותו לאחר זמן, כמי שאין זמנו **קבוע** (שם נדר' ח ד). אֵידִין קְבוּעִין: במה דברים אמורים באידין **הקבועין**, אבל באידין שאינן **קבועין** אין אסור אלא אותו יום בלבד (נחום המדי, תוספת' ע"ז א א). — מִצְוָה קְבוּעָה: שכל מי שהומה ומהמה אחר המצות ומצוה **קבועה** אין לו מה הנאה יש לו, תדע לך שהוא כן שהרי משה כמה מצות וצדקות עשה וכו' ויש לו מצוה **קביעה**

לדורות 1) ההיד אז יבדיל משה (מד״ר ויקר׳ כב, וכעין זה שם קהלי, ויחכון אכז). — ובפהם״א: עשרים ושתים אותיות חקוקות בקול, חצובות ברוח, קבועות בפה בחמשה מקומות, אחה״ע בומ״ף גיכ״ק זשצר״ס דטלנ״ת (ילירה ג). הואיל וקבועה היא (החצר) להניח בה קלתות (תשו׳ הגאו׳ הרכבי עו). והיו קבועין בו (בציץ) חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו (רש״י, שמות לט לא). והפרשיות קבועות זו על זו כסדר (הוא, תהלי׳ קיא ח). ויש דרש בסברא ידועה, ויש שהוא כהלכה שאיננה קבועה (ראב״ע, הקד׳ א לפרושו על התורה, כהגה ב, 71). לא תצא אשה בקטלא שבצוארה ולא בנזמי האף ולא בצלוחית של פליטון הקבועה על זרועה (רמב״ם שבת יט ז). כי הפעלים הקבועים באדם שהוא מורגל בהם יקראו קניינים (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה א, במעלות סיליריות, 10). — ואמר הפיטן קנינך יתדת גבעות בתבל תקועות באונך, ושבע רקיעות באויר קבועות בגאונך (ילחק בן גיאת, קנינך, סעה״ש 20). ימים יצרו ותבחרו זכרו סמניהם, אדר הסמוך לניסן קבוע בהם (משה בן חבוב, את פני מלך, יול׳ להפסקה שניה). — מחיר קָבוּעַ, נהוג בדבור.

***קִבּוּעַ**, ש״ז, — פְּעֻלַּת הקוֹבֵעַ, כמו קְבִיעָה: ונתתה את שתי עבתת הזהב. הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן, עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות (רש״י, שמות כח כד). דכל קבוע שנטלו ממקום קבועו אין הולכין בו אחר הרוב (הוא, פסחי׳ ט:, ד״ה הייכו קיבוע). ואם בבעילה זו הלך הבועל אצלה דהשתא נד ליה ממקום קיבועו 2) ואין לדונו בתורת קבוע שהוא נדון כמחצה על מחצה (הוא, קידוש׳ עג., ד״ה ואי דאזלי). שנותנים נסרים סביב פתחי חלונות ופתחין ובמקום חורי קיבוע הקורות (הוא, ב״ק ס״ז., ד״ה המלטטים). אבל קיבוע הלכה אינה אלא להורות הלכה למעשה ועכשיו אינו נוהג (הוא, זבחי׳ מה., ד״ה א״ל). לקבוע, לשנות עליו, לעבב קיבועו

1) [השוה גם מדה״ג דבר׳ ד (הסגולה, 49): תדע לך שהרי כל המצות שסיגל משה קבע לו מצוות קבועות לדורות וכו׳.]

2) [בדפוס וילנא: קביעתו.]

בכך (הוא, שם מח:). — ואמר הפיטן: קיבוע נירות שבעה, על מחצב עמודיה שבעה (ינאי, אמוני אוס, קרוב׳ שמות, זולאי קיא). קיבועיה על תהו ועל רוח (הוא, אתוזהכם, קרוב׳ ויקר׳, שם קמז). פרה בקושט קדושת קיבוע קוממיות קרניה (הוא, פרה בלומן, קדושתא, שם קלג). באמצו שחקים. קבועם מזוז, קדירתם לחזוז (שמעון בר ילחק, אדון אמנכי, יול׳ א שבועות). — ובמשמ׳ קביעת ראשי החדשים והמועדים: ומקבוע תשרי אתה מסדר ראשי חדשי השנה ומועדיה (ראב״ח הנשיא, ס׳ העבור, 62). אם יקרה לך דבר שיהיה מעכב את הקבוע וכו׳ ידחה ליום השלישי לו, זה, הוא דרך הקיבוע וענינו, ואתה דוחה את הקיבוע מי״ח ומעלה מיום הראוי (שם, 63). ומן המופלא שבה העִבור וכו׳ שלא נשתנה מכמה אלפים ומאות שנים, וכבר נשתנו קבועי הקובעים מיון וזולתם והוצרך בהם לתקון ולתוספת (ר״י א״ס, כוזרי ג סד). והוא הברור שבקבועים והאמתי שבהם (שם ד כט). — ואמר הפיטן: והתבוננו קבוע שנים ולתקנם בפרץ, אלהיכם המשכילכם לחסר ולעבר בתרץ (משה בן חבוב, את פני מלך, יול׳ להפסקה שניה). קבועו כתל בששי מפי חכמים נרמזות (הוא, שם שם).

א. קִבּוּץ, ש״ז, מ״ר כנ׳ קִבּוּצַיִךְ, — מלה מספקה 1) בזעקך יצילך קִבּוּצַיִךְ ואת כלם ישא רוח יקח הבל (ישעי׳ נז יג).

ב. *קִבּוּץ, קיבוץ, ש״ז, — שה״פ מן קִבֵּץ, פְּעֻלַּת הַמְקַבֵּץ והמאסף 2): גדול קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ (ר׳ יוחנן, פסחי׳ פח.). ומה ראו לומר קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים (מגי׳ יז:). שוש תשיש ותגל העקרה בקיבוץ בניה

1) המפרשים העברים פרשו את המלה במשמ׳ ב. קִבּוּץ. רש״י: קבוצי אלילים ופסילים ומכחישי תורה אשר קבצת, ע״כ; רד״ק: העמים שהיית מקבצת לעזור לך וכו׳, וכדו׳. אך השבעים תרגמו ἐν τῇ θλίψει σου, כאלו היה כתוב בְּצוּקֵךְ, ז״א במצוקותיך. ומן החדשים יש שמציעים לגרס: שקוציך. ואולי יש לחבין המלה כלשון זנונים, כדבר הכיתוב: כי מאתנן זונה קִבָּצָה (מיכ׳ א ז).]

2) [וכן בארמ׳ שבתו״ם.]

לתוכה בשמחה (רב יהודה, ברכת מחנים, כתוב' מ). — ובסהמ״א: מאשר תחיית המתים תלוית בקיבוץ, ראיתי לבאר זמן קבוץ גליות ממאמר בין הבתרים ביאור חדש ומדניאל (ר' יהודה זבארה, מכתב מחיה, מובא במבוא דודזון לס' שעשועים, בספח ב, עמ' CXIII). יש מהם שא״א להם לחיות ולהתקיים יחד כחיות טורפות שהקבוץ וההתחברות רע ומזיק להם (ר״י אלבו, עקרים א ה). — ואמר הפיטן: גליו גבורה, במו תראה יום קבוץ פזורה, גזר עת תגזרם לעם נבאה לך זרוע עם גבורה (ר״י אבן אביתור, אלהים אל, שעה״ס 12). — °קִבּוּץ הַשֵּׁדִים, אסיפת שדים בסגלה לקצר דרך רחוקה: ומימי ימים לגזרים יגזרו, וקבוץ השדים רחוקה מאד יקצרו [1] (סלמון בן ירוחים הקראי, מלחמות ה', דודזון, 112). — °ובמשמ' הליכה לְקַבֵּץ נדבות, וטופס קבוץ, תעודה הנותנת רשות לקבץ נדבות: תופס קיבוץ עשו חכמי מודינא לבן כמוהר״ר מנחם עזריה ספאנו (REJ 1899, Janv., עמ' 149). — °וְקִבּוּץ בני אדם, קהל שהתקבץ יחד [2]: בעיר איגין קם נער אחד וקבץ קבוץ גדול מן העם וכו' (שבט יהודה, הכוכב. 4) — °ובמשמ' קִבּוּץ חברתי, צִבּוּר, חברה: וקצת מצוות התורה הם מזה המין והם תקון הגוף ותקון הקבוץ האנושי והם מצות מעשיות (כוח מן ו). וכן הם משלי הנביאים ע״ה נגליהם חכמה מועילה בדברים רבים, מכללם תיקון עניני הקבוצים האנושיים (ר״מ א״ת, מו״נ, פתיח'). ומפני שטבעו (של האדם) נותן שיהיה בין אישיו זה החילוף וטבעו צריך אל הקבוץ צורך הכרחי, א״א בשום פנים שישלם קבוצו אלא במנהיג בהכרח וכו' עד שיעלם התחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר הקבוץ (שם ב מ). ואתן עצתי שיעשו קיבוץ בעיר אלכסנדריאה אשר על שפת הים ושם יעשו הוועד (ר' הלל מוירונה, מכתב ע״ד ספרי הרמב״ם, חמדה גנוזה, כ:). ולצורך בני אדם אל המעלות היצירויות אשר בהן הקיבוץ המדיני תראה תורתינו הקדושה הזהירה עליהם ותגיע עד תבליהן (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה, 14). שראוי שימצא לכל הקבוץ אשר במדינה או לכלל הקבוץ אשר במחוז אחד או באקלים אחד או לכלל האנשים אשר בכל העולם סידור מה בו יתנהגו לשמור היושר (ר״י אלבו, עקרים א ה). ושהאל יודע מעשה בני האדם ומסדר ענייניהם בתורת מן השמים באופן שיתקיים קבוצם ויתוקן חיותם (שם שם טו). ויושלם הקבוץ המדיני במיני האנשים המתהלפים (שם ב יג). קבוץ גדול הוא קבוץ אומות רבות יתקבצו ויעזרו קצתם לקצת, והקבוץ הבינוני הוא האומה והקבוץ הקטן אשר תקיף אותו, המדינה (ס' הגדרים). הטבעית והנימוסיי הם לקיום הגוף ולתקון הקבוץ המדיני (תולדות יצחק לרי״ל קארו, הקד'). המעשים המנהגיים אשר בהם תסודר הנהגת הקבוץ המדיני (ר״י מוסקאטו, קול יהודה להכוזרי ג ז). ועי' ערך מְדִינִי. — °ובחכמת הדקדוק, קִבּוּץ שפתים, קִבּוּץ פּוּם, ובקצור קִבּוּץ, כשם לתנועות u, o, וביחוד כשם לסימן התנועה ֻ בנקודו אֻ: אלא שהרפו הלמדין (במלים כמו תהו, בהו) והן הואוין, והניעו העינין מהם בשרק להורות על הווין הרפים, כי הקבוץ מהואו (ר״י חיוג, הרקמה לריב״ג יז, 60). ויבא על פֻּעַלן ופֻעַלן בקבוץ הפא בקמץ או בשרק (שם שם, הוצ' וילנסקי, קמה). ואין אמרי בגלות מים שהוא מן המשנים עם קבוץ הגימל סותר לאמרי וכו' (הוא, סרסים, גל), כי מאתנן זונה קבצה, השבר במקום קבוץ שפתים (שם קכן). הפתחא לאלף וחה״א והקבוץ לוא״ו והשבר ליו״ד (הוא, כוזרי ד ג). ויש שיקראוהו (את השורק) קיבוץ פום (ראב״ע, צחות, ג.). האשכנזים קוראים לקבוץ שפתים שלנו שורק (ראב״ד ליצירה א ט, ורשא, ל:). ואולם קבוץ שפתים הוא לעולם מלך בין שיהיה בראש או באמצע בין שיבוא אחריו דגש או לא (ר״מ בן חביב, דרכי נועם, ח:). — °ובמשמ' הִתְקַבְּצוּת: ובעצבים ישלמו הפעולות הבאות מן הבחירה אשר הם כמו הפשוט והקבוץ (עולם קטן, הוצ' הורויץ, 28). — °וְקִבּוּץ בנגוד לפרוד, במשמ' חבור, הרכבה, תרכבת, Zusammensetzung, Verbindung; composition: ואמרו שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים (העצמים הפרדיים) הרכבה שכנית, עד שההויה אצלם היא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד, ולא יקראוהו הפסד אבל יאמרו ההויה היא קבוץ ופריד ותנועה ונוח (ר״מ א״ת, מו״נ א עג, הקדמה א). —

---

1) [עי' הערת דודזון.]

2) [כך קראו יהודי אשכנז גם לקִבּוּץ אנשים שהתקבצו מסביב למשחקים באיזה משחק כדי להסתכל בו, ובבטאם Kibütz או Kibitz, עד שהבינו כאלו זה שם העוף Kiebitz בגרמני.]

°וקִבּוּץ כשם לספר מקיף ומאסף, Kompendium ; compendium : ק י ב ו צ י גלינוס (כ״י פרים). ס׳ ה ק ב ו צ י ם האלכסנדריים מספרי גלינוס (רשימת שטינשניידר). ספרי ה ק ב ו צ י ם לאבן רשד (שם). — °ובחכמת הדקדוק, קִבּוּץ במשמ׳ מספר רבים, רִבּוּי, plural ; pluriel ; Mehrzahl : אבל ישיגהו לשון ההצטרפות או ק ב ו ץ או שם נסמך וזולתם (פרוש יליגה לאבוסהל דונש בן תמים, מט). ואל ה ק ב ו ץ תאמר עבדכם בגדכם רגלכם (שם, כ). ותחילת טעותו כי כל ק י ב ו ץ צריך לתוספת יוד והיה ראוי לומר אראלים (תשוי דונש על רסע״ג 57). ווה באמרם ב ק ב ו ץ חרול כסו פניו חרולים ו ב ק ב ו ץ שפן שפנים בדגשות בשניהם (כ״י א״ת, הקד׳ ספ״ש לריב״נ). ואמרו ב ק ב ו ץ תענית תעניות (הוא, הרקמה ז, 47). והוציא את האבן הראשה, בשש נקודות, ו ה ק ב ו ץ אבנים גדולות אבני עשר אמות וכו׳ (רד״ק, סרשיס׳ אבן). — °ושֵׁם קִבּוּץ, במשמ׳ שם המורה על מ״ר אף עפ״י שצורתו צורת יחיד, collectivum, נוהג בספרי הדקדוק. — °ובחכמת החשבון, חבור שני מספרים ויותר, addition ; Addition : ש ה ק ב ו ץ הוא השבת מספרים רבים איזה מספרים מונחים שיהיו שוים או מתחלפים למספר אחד (ר׳ אליהו מזרחי, חכמת המספר א א א, ג:). ושם ארבע מלאכות החשבון, ק ב ו ץ הכאה חסור וחלוק (שם שם). האב הראשון במלאכת החשבון הוא ה ק ב ו ץ (כליל החשבון א ד, י:). — ובמשמ׳ תוצאת הקִבּוּץ, סך הכל somme ; Summe ; total ; (totale) : כאשר יקבצו מספרים וכו׳ 78, 53, 85, יהי׳ מספר המקובץ מהם 216 והוא נקרא בהיות המדובר ממנו קבוצה או ק ב ו ץ (סוממא) (שם שם). —°ובחכמת ההגיון, מציאות שתי תכונות וכדו׳ יחד, coincidence ; Zusammentreffen : וכן תכשיר התכונה הראשונה קבוץ שתי תנועות זאת אחר זאת (ר״י א״ת, כוזרי ב ס). כי ה ק ב ו ץ בין המציאות על צד החיוב ובין החידוש על צד הכוונה והרצון, עד שיהיו שני הענינים אחד, קרוב אצלי ל ק ב ו ץ בין שני ההפכים (ר״ש א״ת, מו״נ ב כ). הענף הכ״ז וכו׳ אסיפה או ק ב ו ץ, גדרו אשר נאסף ונקבץ דברים שונים בנושא אחד (רמש״ל, לשון למודים ו, לז:).—°ובחכמת התכונה, התקבצות שני כוכבים בקו אחד מן הארץ, עד שאין לראות בארץ אלא אחד מהם וכדו׳, Konjunktion ; conjunctio : ותחלת אותו החשבון הוא החשבון שמחשבין אותו בקירוב ויודעין שעת ק י ב ו צ ן (של הירח עם החמה) בלא דקדוק אלא במהלכם האמצעי הוא הנקרא מולד (רמב״ם, קדוש החדש ו א). ש ה ק ב ו ץ הקטן והוא ק ב ו ץ שבתאי וצדק משעה שיתקבצו באיזה מקום שיתקבצו שנית כמו עשרים שנה ממהלך השמש בקרוב (אגרת תימן להרמב״ם). דע: כי ה ק י ב ו צ י ם דברים עליונים על כל מולד חונים (משל הקדמוני, ה, כא.). ה ק י ב ו ץ הראשון הוא ה ק י ב ו ץ המעוז כבוד ה׳ ועוז, בהתחבר שבתאי וצדק וכו׳ (שם שם). בביאור ענין ק י ב ו ץ שני המאורות וענין הקבלתם זה לזה וכו׳ (ר׳ יצחק הישראלי, יסוד עולם ג יא, מח.). וענין הדביקה הזאת שיש לו .(לירח) עמה (עם החמה) הוא שיקר׳ ק י ב ו ץ שני המאורות (שם שם). יש שיהיה ק י ב ו צ ם ההוא לפי מקומם האמצעי במזלו׳ יקרא ק י ב ו ץ אמצעי, ויש שיהיה ק י ב ו צ ם לפי מקומם האמתי וכו׳ ו ק י ב ו צ ם זה הוא שיקרא ק י ב ו ץ האמתי (שם שם). ודע כי עוד יש לשני המאורות ק י ב ו ץ אחד וכו׳ והוא ה ק י ב ו ץ שיהי׳ להם לפי מקומם שהם נראים אז ברקיע וכו׳ ו ה ק ב ו ץ הזה נקרא ק ב ו ץ נראה (שם שם, מח:). מלקות הלבנה בתנו תנועת הלבנה מ ק ב ו ץ ל ק ב ו ץ וזה יהיה כפי מהלך האמצעי (כ״א הקראי, גן עדן, קדוה״ח ג, ד.). ואשר נשענו במאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ר״ל יודעי השבון ק ב ו ץ המאורות, זה הפירוש בלי טעם (שם שם, ד:). בשעור שיעלה בו במהלך האמצעי בהתחברות המאורות עד ק ב ו צ ם האמתי וכו׳ (שם שם ח, ח:). ומה שלא יקרה קדרות השמש בכל ק י ב ו ץ ב׳ המאורות הטעם הוא לפי שכבר בארנו (דוד גנז, נחמד ונעים, רכט). — °ובלשון הקראים במשמ׳ הסכמה, הסכם הדעות: ועל פי שלשה דרכים יבוא האסור בעריות אם מן הכתוב אם מן ההקש אם מן ה ק ב ו ץ, והוא אשר התחברו עליו כל ישראל, אעפ״כ יש אסור מן הכתוב לבד ויש אסור מן ההקש לבד, אבל אין לך אסור מן ה ק י ב ו ץ לבד, אבל יהיה עמו אם מן הכתוב אם מן ההקש (ר״א הקראי, גן עדן, עריות ב). — °וקִבּוּץ במשמ׳ יִשּׁוּב חקלאי שתופי בארץ ישראל, נוהג בדבור ובספרות העברית החדשה.

ב. *קִבּוּץ, ש"ז, מ"ר קִבּוּצִים, — כמו קִוּוּץ, קוֹצים שעלו מסביב לעץ: מוותרין ומשמטין וכו' נוטל את הקבוצים עמה (ר' חמא אבוי דר' הושעיה, ירוש' שביע' ג ג).

קְבוּצָה, עי' קְבֻצָּה.

*קִבּוּצִי, ת"ז,—שַׁיָּךְ לְקִבּוּץ, מתכונת הקבוץ, וכדו': ואולם המדינה הקבוצית הנה היא אשר כל אחד מאנשיה משולח על נפשו ויעשה מה שירצה ואנשיה שוים ויהיו חוקיהם שלא יהיה יתרון לאדם על אדם (ההתחלות לאלפרבי, העתיק של פיליפובסקי, 56). וההנהגות בכלל הם ד', ההנהגה הקיבוצית וההנהגה הפחותות וכו' אם המדינה הקבוצית הנה היא אשר תהיה הראשות בה בהזדמן לא בחק ראוי אחר שאין בזאת המדינה יתרון לאחד על האחד (ר"י מקיר ליאון, נפת צופים ג יז, 165).

קְבוּרָה, קְבֻרָה, ש"נ, סמי' קְבוּרַת, קְבֻרַת, כנ' קְבֻרָתוֹ, קְבֻרָתָהּ, קְבֻרָתָם,—כמו קֶבֶר, מקום שֶׁנִּקְבַּר בו המת[1]: ותמת רחל ותקבר וכו' ויצב יעקב מצבה על קְבֻרָתָהּ הוא מצבת קְבֻרַת רחל עד היום (ברא' לה יט—כ). ושכבתי עם אבתי וכו' וקברתני בִּקְבֻרָתָם (שם מז ל). ויקבר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור ולא ידע איש את קְבֻרָתוֹ עד היום הזה (דבר' לד ו). ומצאת שני אנשים עם קְבוּרַת רחל בגבול בנימן בצלצה (ש"א י ב). ויקבר אתו בִּקְבֻרָתוֹ בגן עזא (מ"ב כא כו). וירכבהו עבדיו מת ממגדו ויבאהו ירושלם ויקברהו בִּקְבֻרָתוֹ (שם כג ל). לא תחד אתם בִּקְבוּרָה כי ארצך שחת עמך הרגת (ישע' יד כ). ויהי קהלה סביבות קְבֻרָתָהּ (יחזק' לב כג). שם עילם וכל המונה סביבות קְבֻרָתָהּ (שם שם כד).—שְׂדֵה הַקְּבוּרָה: וישכב עזיהו עם אבתיו בשדה הַקְּבוּרָה אשר למלכים (דה"ב כו כג).—ובמשמ' פעלת הקובר את המת: אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה וגם קְבוּרָה לא היתה לו (קהל' ו ג). — ובלעג, קְבוּרַת חֲמוֹר, שאינו נקבר באמת: לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות הוי אדון והוי הדה קְבוּרַת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (ירמ' כב יח—יט).

1) [ועי' קֶבֶר.]

—ובתו"מ[1]: אלמנה נזונת מנכסי יתומים ומעשה ידיה שלהן ואין חייבין בקבורתה, יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה (כתובי' יא א). שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו (מכי' ב ז). עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן וכו' וי"א אף המזיקין וקבורתו של משה ואילו של אברהם אבינו (אבו' ה ו). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב, הטוב שלא נסרחו, והמטיב שניתנו לקבורה (רב הונא, ירוש' ברכ' א ח). אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם (ר' אבדימי, שבת פח.). סמוך למיתה קבורה (ר' אלעזר, מו"ק כח.). קבורת חמורים היא זו[2] (ר' יוחנן, ב"ב קא:). עץ, שומע אני בין בתלוש בין במחובר, ת"ל כי קבור, מי שאינו מחוסר אלא קבורה, יצא זה שמחוסר קציצה וקבורה (ת"ר, סנה' מו:). עשה לו (הקב"ה לאדה"ר) קבורה (מד"ר ברא' יז). והלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח מנה (ר' תנחומא, שם שם סב). אמר עשו, הרי זה בית קבורה מצוי בכל מקום, ובשביל קבר אחד שיש לי במערה אני מאבד כל זממון הזה (שם שמות לא).—ובספה"מ"א: המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבורה, או המקבל מחבירו לעשות לו קבורה, עושה מערה ופותח לתוכה שמונה קברים (רמב"ם, מכירה כא ו).

קְבוּרִית, קיבורית, עי' קִבֹּרֶת.

*קֻבּוֹת, ש"ז, מ"ר, קֻבּוֹתִים,—כמו כַּפּוֹת, כלי שֶׁשמים בו דברים כבושים[3]: חבית שנתקלפת והזפת שלה עומדת וכן קבותים[4] של מוריים שגפסן עם השפה ר' יהודה אומר אינם מצילין וחכ"א מצילין (כלים י ה). — ובספה"מ"א, מ"ר

1) [וכן בארמ' קבורא, קבורתא.]
2) [רשב"ם: שמשליכין בבור.]
3) [עי' כַּפּוֹת, עמ' 2488 והערת המחבר שם, וכן את הערת לְו בספרו של קרויס, Lehnw. II, עמ' 499, ערך קבוטין, המסכים לדעת מוספיה שזאת מלה יונ' κιβώτιον, ארון עץ, ומזה גם בסורי' קַבּוּתָא, קאבותא במשמ' זו. וכן אף בארמ' שבתו"ם.]
4) גרסת הערוך: קבותיים, ובמשנ' מנק' כ"י פרמה: קְבוּתִין, ודפו' ליוורנו: קַבּוֹתִים.]

קְבוּאוֹת [1]), מסגרות של קרשים: כמי נתקין קיבואות דלתות [2]) בחולו של מועד, כמי כר׳ יוסי (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 130).

°קְבִיא, — מלה מספקה: כיסוי קביא[3]) ומיחם, כסוי טני ובית הדיו טמאין (תוספת׳ כלים ב״מ ד יא).

°קְבִילָה, ש״נ, — מעשה הקובל על חברו, כמו קְבָלָה, Beschwerde, Anklage; reclamation, plainte; complaint: אעפ״י שאין אנו כדאי נתנו דעתנו אל עקר המעשה דברי הקבילות (תשובת חכמי רומא לחכמי פרים, בית האוצר סד״ל א).

א. *קְבִיעָה, ש״נ, — תכונת הדבר הקבוע: ומה פיגול שהוא בקביעה [4]) ובידיעה אחת ולא הותר מכללו אין חייבין עליו וכו׳ טומאה שהיא בעולה ויורד ובשתי ידיעות והותרה מכללה אינו דין שאינו חייב וכו׳ (זבח׳ מה:). — ובסהמ״א: ביחוד קביעת חדשים ושנים וכדו׳ [5]), Festsetzung, Bestimmung; fixation: שהרי בדקנו בשנים שעברו שהשוינו אנחנו ואתם על קביעתן ולא ראינו שקבעתם את החדש על חשבון אים׳ר׳ת׳ בים׳ר׳ית׳ (קטעי בן מאיר, JQR NS V 1915, עמ׳ 549). שמא יגזרו גזרה וישכחו חשבון הקביעות ויבואו לידי קלקול (ר״ח, ביצה ד:). נמצאו די יתרים בין קביעת שנה זו לקביעת שנה הבאה (רש״י, סוכה כד:, ד״ה אלא). ומשום מנהג אבותינו שלא ידעו בקביעת החדש כמונו ועשאום מספק מאליהן אנחנו עושין אותה (הוא, ביצה ד:, ד״ה והא). אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי הגמרא עד ימי אביי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין (רמב״ם, קדה״ח ה ג). וקובעין חדש מעובר וחדש חסר בקביעה לא בקדוש (שם יח ז). ואולם היות קביעות חדשים ע״פ היה׳ עזרנו מעם סבתב אלהינו במאמר יהי מאורות ברקיע השמים וכו׳ (ר״א הקרלאי, גן עדן, קדה״ח א, ג). ידוע כי קביעת החדש לפי דעתם על פי המולד, והמולד יפול בכל חלקי היום, ונתנו עליו גדרות, אם יפול המולד משש שעות ולמטה תהיה בו ביום הקביעה, ואם משש שעות ולמעלה תהיה הקביעה למחרתו (שם שם ח, ח:). —°וקְבִיעַת המסמר במקומו וכדו׳: נמצאת קביעת המסמר הוא הגמר המלאכה (ר״ח, שבת קג:). ולא זה הוא מקום צואת עשייתן של שרשרות ולא צואת קביעתן וכו׳ כי בפרשת החשן חוזר ומצוה על עשייתן ועל קביעתן (רש״י, שמות כח יד). — ואמר הפיטן: קביעתם במשמרתם תמיד לילה ויומם, לבל יליזון לבל יזוזון עדי עד ממקומם (יעקב, ידודון, אופן שבת ד אהה״פ).

ב. °קְבִיעָה, ש״נ, — מעשה הַקּוֹבֵעַ, המקפח וגוזל את חברו: קובעיהם, גוזליהם, ובלשון ארמי קביעה גזולה [1]) (רש״י, משלי כב כג).

°קְבִיעוּת [2]), ש״נ, — תכונת הדבר הקבוע, מנהג קבוע, מקום וזמן קבועים וכדו׳, ועם ב, בִּקְבִיעוּת: מקום שאין בו קביעות איסורא והביא עורב או עוף בפיו ממקום אחר והשליך בהצר שלך וכו׳ הולכין אחר הרוב (והזהיר ויקר׳, ד). אם ראה מדה טובה שנקבעה בנפש לא יתעצל מעשותה אם באה לידו להוסיף לה קבע על קביעותה (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג ה, 35). שלא אמרו שאין מברכין (על דבר האסור) אלא שאין מזמנין עליהם, לומר שאין להם חשיבות קביעות (השגת הראב״ד על הרמב״ם ברכות א יט). בימי חכמי התלמוד הלכו ללמוד י׳ שנים ויותר והיה לימודם גדול בקביעות שאם היה א׳ משם מתעטש לא היו אומרים אסותא מפני ביטול בית המדרש, מזה הענין יש לדעת רוב קביעותם (אורחי לדיק׳, שער התורה). ואם היו לומדים בקביעות יום ולילה אז היו לומדים והיו בקיאין בתלמוד (שם שם). נתפרדה החבילה ולא נתקבצו עוד ת״ח ללמוד עם שום רב אחר באופן

1) [עפ״י הארמ׳ שבתו״מ קבוותא או קביותא דדשי (מו״ק יא.), כאלו היה כאן סיום נוסף במלה קבות, כדגמת מלכות, רשות, וכדו׳.]

2) ז״א קבותים של דלתות, של קרשים.]

3) [כך בדפוס ובהוצ׳ צוק״מ, אך בכ״ז נראה שאין באן אלא ט״ס במקום כסוי קדירה (או בקצור קדי׳) ומיחם, כמו במימרות כגון: המערה ממיחם למיחם ומאילפס לאילפס ומקדירה לקדירה (תוספת׳ מעש״ר א ט).]

4) [רש״י: שהוא בקבוע, הטאתו קבוע לעני בלעשיר כשבה או שעירה, ע״כ. ובמעילה (י:) נאמר: ומה פיגול שהוא בידיעה אחת וקרבנו קבוע וכו׳.]

5) [בארמ׳ שבתו״מ: קביעא דירחי וכדו׳.]

1) [ועי׳ א. קָבַע, הערה.]

2) [ע״פ קביעותא בארמ׳ שבתו״מ.]

שנתבטל הקביעות מכל וכל מאותו מקום (פרמ״ג, אורח חסד לו). חבורה שהיו יושבין לאכול ויצאו לקראת חתן וכו׳ אם הניחו שם מקצתן במקום קביעותן חוזרין למקומן וגומרין סעודתן ואין צריך לברך שנית שלא נתבטל קביעותן וכו׳ (הלבוש או״ח קעח ב). חבורה שאכלו יחד בעת אחת בקביעות אחת, אם אכלו דבר שיכולין לצרף אכילתן יוכלו לצרף ג״ב לברכה (שם שם קפו ג). — וכמשמ׳ מעשה הקובע, כמו א. קְבִיעָה: מעשר תקנות שתקן עזרא שיהו ב״ד יושבין בשני ובחמישי, והאידנא קביעות כל הימים שוין וכן כתב הר״ר יהודה ברצלוני אעפ״י שעקר קביעות של בתי דינין בשני וכחמישי, אם יש שום עיר שצורך לישב בה ב״ד בכל יום מושיבין בה בתי דינין בכל יום (טור חו״מ ה). ובלבד שיש עדים בהלואה ובקביעות הזמן (שם שם עח). — וכמשמ׳ קְבִיעַת חדשים ושנים: הקביעות, הסתכל אם היה מולד ראש השנה שהוא תשרי יום ראשון ויום רביעי ויום ששי דחה הקביעות ליום שני לו (ראב״ע, ס׳ העבור). אמר הכוזרי, הלא תחלת קביעות הימים מן הציון, מפני שהוא תחלת המזרח ליישוב (ר״י ה״ח, כוזרי ב יט). וזה הוא סוד הקביעות אשר הוא נבנה על שמונה עשרה שעות (שם ב כ). ואם נולד לאחר זה המנין קביעות ר״ה שבת ומרחשון וכסלו שלימים ופסח יום ה׳ (הוספ׳ ותקו׳ לסדר רע״ג, בחלק הגרמני, 19). ואפי׳ שהמולד לא יפול ביום ל׳א, אחר הקביעות שתקנו לנו אנו הולכין ולא אחר המולד (שבלי הלקט, ר״ח, סי׳ קסח). מפני שמצא (גריגוריוס הי״ג) בזמן משך אלף ותרכח שנה מזמן קביעות יוליוס עד זמנו עשרה ימים יתירים על חשבון האמת (צמח דוד, שמג לאלף ו).

***קְבִיצָה**, ש״נ, — מעשה המקבץ והמאסף: תקבץ ושרפת כתיב, מי שאינו מחוסר אלא קביצה ושריפה, יצא זה (שער נשים צדקניות שבעיר הנדחת) שמחוסר תלישה וקביצה ושריפה (רבה, סנה׳ קיב). — ובמהמ״א: לססתי ברכבי פרעה וכו׳ לקביצת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך (רש״י בשם ספרי אגדה, שה״ש א ט). ועי׳ קְבָצָה. — *קְבִיצַת יָד, כמו קפיצת יד [1], מעשה הקופץ ידו שלא לתת לעני דבר, קמצנות: וכן כל מה שהזהירה מנתינת המעשרות ותרומות וכו׳ ופתיחת יד לעניים וכו׳ צוה לנטות אל קצה הפזורים כדי להתרחק מקביצת יד וצרות העין (ר״י עקנין, ס׳ מוסר ג ה, 35).

***קְבִיצוּת**, ש״נ, — קְבִיצוּת יָד, תכונת הנוהג בקפיצת היד, קמצנות: הדרך הבינונית המוכה והישרה הממוצעת בין קצה קביצות יד ובין קצה פיזור הממון (שם ג יע, 98). — וקְבִיצוּת במשמ׳ כויצות, תכונת הדבר החריף, המכוֵּץ בטעמו [2], Herbheit; acerbité;-y: המתיקות, המרירות, החריפות, המליחות, החמיצות והעפיצות והקביצות והדשנות (אבן סינא, קאנון ב א ג). אמר גאלינוס יש רופאים רבים שיחשבו שכל מה שיהיה חזק יותר מהקביצות שיהיה יותר נמרץ במה שירצה בו הקביצות (כרבוני, ארח חיים, במורקוס, כ״י ביהמ״ד סכטר). והקביצות הוא טעם יקבץ הלשון עם עוצר ומקשיות (יוסף וידאל, גרס המעלות, רפואה, כ״י פריז).

***קְבִירָה**, ש״נ, — כמו קְבוּרָה, מעשה הקובר את המת: על עץ, שומע אני בין תלוש בין מחובר, ת״ל כי קבור תק׳, מי שאינו מחוסר אלא קבירה [3], יצא זה שמחוסר תלישה וקבירה [3] (מדרש תנאים דברי כא כג, הופמן, 132).

א. קבל [4], ממנו *הַקְבָּלָה, *מַקְבִּיל, *מַקְבִּילִי, א. *מְקַבֵּל, ב. *מְקַבֵּל, *מְקֻבָּל, *מְקֻבָּלוֹת,

---

1) [ועי׳ קָבַץ, קל, הערות.]

2) [ומן הראוי להשתמש בצורת כָּוִיץ במשמ׳ herb, zusammenziehend, ומזה כְּוִיצוּת.]

3) [בבבלי (סנה׳ מו:): קבורה, וקבורה.]

4) [עקר משמ׳ השרש א. קבל היא זו של מלת היחס קָבֵל- ערב׳ קַבְל a) בהוראת לפני, כנגד, ומכאן לא רק שמושים כגון הִקְבִּיל פני פלוני בְּמוֹ קִדֵּם פניו, בא לקראתו, לפניו, אלא גם קִבֵּל מפלוני, במשמ׳ העקרית, הוציא מיד פלוני קדימה, כדגמת מְחִיר במשמ׳ קִבֵּל באשור׳ מן מַחֲ־ר, לפני, fördern, (הביא קדימה) וגם fordern (דרש, תבע), בגרמ׳ מן vorder, לפני, וכדו׳. ואפשר היה לבאר כך אף ב. קָבַל במשמ׳ כנגד (כגון:

a) قبل

*קִבּוּל, א. קָבַל, *קַבָּל, ב. קֹבֶל, א. קַבָּלָה, ב. *קַבָּלָה, קַבָּלוּת, *קַבָּלִי, *קַבְּלָן, *קַבְּלָנוּת, *קִבֹּלֶת.

ב. *קָבַל [1]), ממנו *קְבִילָה, ב. קָבַל, ג. *קֹבֶל *קְבָלָה, *קַבְלָן.

א. קָבַל, קל לא נמצא.

—פִּעֵ', קִבֵּל, קִבְּלוּ, קַבֵּל־, יְקַבְּלֵם, נְקַבֵּל. יְקַבְּלוּ, — א) קִבֵּל אדם דבר מפלוני, נטל מידו מה שנתן לו, bekommen; recevoir; to receive: וְקִבְּלוּ הכהנים והלוים משקל הכסף והזהב והכלים להביא לירושלם לבית אלהינו (עזר' ח ל). ויבאו הכהנים לפנימה בית יי' לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל יי' לחצר בית יי' וַיְקַבְּלוּ הלוים להוציא לנחל קדרון חוצה (דה"ב כט יו). וישחטו הבקר וַיְקַבְּלוּ הכהנים את הדם ויזרקו המזבחה (שם שם כב). —ואמר בן סירא: בעלותו על מזבח הוד ויהדר עזרת מקדש בקבלו נתחים מיד אחיו והוא נצב על מערכות (ב"ס גני' נ יח—יב). — ובתו"מ: הפסח ששחטו שלא לשמו וקבל והלך וזרק שלא לשמו וכו' פסול (פסח' ה ב). ואם התליעה סולת התליעה לו ואם החמיץ יין החמיץ לו ואינו מקבל את מעותיו עד שיהא המזבח מרצה (שקל' ד ט). מי שהוא מבקש נסכים הולך לו אצל יוחנן שהוא ממונה על החותמות, נותן לו מעות ומקבל ממנו חותם, בא לו אצל אחיה שהוא ממונה על הנסכים, ונותן לו חותם ומקבל ממנו נסכים ולערב באין זה וזה אצל זה, ואחיה מוציא את החותמות ומקבל כנגדן מעות (שם ה ד). הביאו לו את התמיד, קרצו ומירק אחר שחיטה על ידו, קבל את הדם וזרקו וכו' (יומא ג ד). שחטו וקבל במזרק את דמו (שם ד ג). מקבלת אשה (את הלולב) מיד בנה ומיד בעלה ומחזירתו למים בשבת (סכה ג טו). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, וכהן גדול עומד ומקבל וקורא עומד (סוט' ז ז). וכהן גדול נותנת למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא יושב, אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים (שם שם ח). קבל הקטן (את הגט) והגדיל וכו' פסול (גיט' ב ו). שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע וכו' (שם ו ב). נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה (שם שם). האשה שאמרה התקבל לי גיטי במקום פלוני וקבלו לה במקום אחר פסול (שם שם ג). ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות, וליקט אחד כלכלת של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו וקיבלתה אחת מהן על ידי כלן (קידוש' ב ז). כל הזבחים שקבל דמן זר אונן טבול יום וכו' פסול (זבחי' ב א). קרב תמתיר כמצותו, שחט בשתיקה, קבל והלך וזרק חוץ לזמנו, או ששחט חוץ לזמנו, קבל הלך וזרק בשתיקה, או ששחט וקבל והלך וזרק חוץ לזמנו, זה הוא שקרב המתיר כמצותו (שם שם ד). כל הפסולים ששחטו שחיטתן כשירה וכו' וכולן שקבלו את הדם חוץ לזמנו וחוץ למקומו, אם יש דם הנפש יחזור הכשר ויקבל (שם ג א). קבל הכשר ונתן לפסול יחזיר לכשר, קבל בימינו ונתן לשמאלו יחזיר לימינו, קבל בכלי קדש ונתן בכלי חול יחזיר לכלי קדש (שם שם ב). חטאת שקבל דמה בשני כוסות וכו' (שם שם יב). שחט השוחט וקבל המקבל, בא לקרן מזרחית צפונית ונותן (תמיד ד א). מזים על האדם ועל הכלים ושונים ובוצרים ומוציאים חוץ לבית הפרס ואחרים מקבלים מהם ומוליכים לגת (טהר' יח א). בא לו אצל האשם וכו' ושחטו וקבלו שני כהנים את דמו אחד בכלי ואחד ביד, זה שקבל בכלי בא וזרקה על קיר המזבח, וזה שקבל ביד בא לו אצל המצורע וכו' (נגע' יד ח). בימינו היה מקבל ונותן לשמאלו ומזה בימינו (ר' יהודה, פרה ג ט). אמר לו חצר וכל מה שבתוכה אני מוכר לך כיון שכתב שטר וקיבל מעות והחזיק באחת מהן החזיק בכולן (תוספת' ב"ב ב יג). —*קִבֵּל שָׂכָר, פְּרָס: ומה אם הדם שנפשו של אדם

בא כנגדו), אלא שבנראה עקר משמ' השמוש הזה היא לשון צעקה (עי' ב. קָבַל, הערה). ובאשור' בא אף קַבַל במשמ' מלחמה וקְרָב, אך נראה שהצורה העברית קְרָב היא הקדומה יותר, וכן בא באשור' קַבְל אף במשמ' קֶרֶב ולב והוא קַלְב [a]) בערב'. ועי' א. קרב, ב. קרב, הערות. ובשמושים קרובים אל המצוי בעבר' נמצא השרש א. קבל גם בארמ', ערב' וכוש'.]

[1]) [עי' ב. קָבַל, הערה.]

[a]) قلب

קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר וכו׳ (מכו׳ ג עו). אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבו׳ א ג). שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם (שם ה ב). ראשונות (ברכות ראשונות) דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו (ר׳ חנינא, ברכ׳ לד.). שאע״פ שמקיימין (הגויים) אותן (את ז׳ מצוות בני נח) אין מקבלין עליהם שכר (מר בריה דרבינא, ע״ז ג:).—וקִבֵּל את עולמו: כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו (דבי רבי ישמעאל, ערכי׳ טז:). — ובינ׳ *מְקַבֵּל במשמ׳ ש״ז, אדם שקִבֵּל דבר במתנה: היפותיקאות ומתנות בזמן שהנותן מודה, יחזיר למקבל (תוספת׳ ב״מ א ח).— ובספהמ״א: הנותן מתנה לחבירו אין המקבל זוכה בה אלא באחד מן הדרכים שהקונה זוכה בהן במקחו וכו׳ אבל בדברים לא זכה המקבל (רמב״ם, זכיה ומתנה ג א).—*וקִבֵּל תענוג, הִתְעַנֵּג, נהנה, ואמר בן סירא: איש שליו ומצליח בכל ועוד בו חיל לקבל תענוג (ב״ס גניי מא א).—*וקִבֵּל את התורה במסרת, וכדו׳: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים (אבו׳ א א). כל הנביאים קיבלו נבואות נביא מן נביא וכו׳ אבל את מפי הקב״ה (מד״ר ויקר׳ י). — *ובלי מַשָּׂא, קִבֵּל במשמ׳ קִבֵּל את התורה: מקובל אני מר׳ מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני וכו׳ (נחום הלבלר, פאה ב ו). אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק וכו׳ יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו ממנו וכו׳ יהושע בן פרחיה ונתאי הארבאלי קבלו מהם (אבו׳ א ג–ו). — ובספהמ״א: קבלתי מן הזקנים הקדמונים שזה הכסא מוכן לאליהו והוא מלאך הברית (רב נסים גאון בשם אביו, אוצר הגאונים שבת, 139). וקיבלנו מרבותינו שאילו הדברים וכו׳ אינון דברי תלמוד אלא דברי בעלי הלכות הן (שם יבמ׳, 185). —*וקִבֵּל דבר בִּכְלִי, הכניס את הדבר לתוכו: אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן (שבת ג ו). חרס (חיבים על הוצאתו בשבת, אם יש בו) כדי לקבל בו רביעית (ר׳ יוסי, שם ח ז). —*וקִבֵּל הַכְּלִי דבר, הֵכִיל אותו, היה להדבר מקום בכלי: אקורת שאמרו, כדי לקבל אריח וכו׳ דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו (עירובי׳ א ג). איזו היא גיסטרה, כל שניטלו אוניה, היה בה חדודים יוצאין, כל המקבל עמה בזיתים מטמא במגע וכנגדו מטמא באויר, וכל שאינו מקבל עמה בזיתים מטמא במגע ואין כנגדו מטמא באויר (כלים ד ג). ושאר כל הכלים בין מקבלין בין שאינן מקבלין טמאין (ר׳ מאיר, שם טו א). דרדור עגלה וקוסטית המלכים וכו׳ אע״פ שמקבלין טמאין וכו׳ ושאר כל הכלים המקבלין טהורין ושאינן מקבלין טמאין (ר׳ יהודה, שם שם). החמת שיעורה בפקעיות של שתי, אם אינה מקבלת של שתי אע״פ שמקבלת של ערב טמאה, בית קערות שאינו מקבל קערות אף על פי שמקבל את התמחויים טמא, בית הרעי שאינו מקבל משקין אע״פ שמקבל את הרעי טמא (שם יז ב). ושאר כל הכלים שאינן יכולין לקבל רמוני׳ כגון הרובע וחצי הרובע וכו׳ (שם שם ד). השידה והתיבה והמגדל שניטלה א׳ מרגליהן אע״פ שמקבלין טהורין (שם יח ג). משפלת שנפחתה מלקבל רימונים ר׳ מאיר מטמא וחכמים מטהרים (שם יט י). עריבה גדולה שנפחתה מלקבל רמונים והתקינה לישיבת ר״ע מטמא וחכמים מטהרים עד שיקצע (שם כ ד). ג׳ חמתות וג׳ תורמלין הן, המקבלין כשעור טמאים מדרס, ושאינם מקבלים כשעור טמאים טמא מת, ושל עור הדג טהור מכלום (שם כד יא). כני בלים ואוגניהן ואזניהם וידות הכלים המקבלים שנפלו עליהן משקין מנגבן והם טהורין, ושאר כל הכלים שאינם יכולים לקבל רימונים שאין להם אחוריים ותוך, שנפלו משקין על מקצתו כולו טמא (שם כה ו). מנעל שנפחת אם אינו מקבל את רוב הרגל טהור (שם כו ד). תרווד שהוא נתון על השולחן אם מקבל כל שהוא טמא (שם ל ב). הזיזין והגזריות והשובכות וכו׳ שהן יכולים לקבל מעזיבה רכה (אהלי׳ ח ב). החוטט בצנור לקבל צרורות [1] בשל עץ כל שהוא ובשל חרס רביעית (מקוא׳ ד ג). ניקבה מלמטה או מן הצד ואינה יכולה לקבל מים כל שהם כשרה (שם שם ה). אם מקבלת האסכטי

---

[1] [כדי שהצנור יוכל לקבל את הצרורות שלא יתגלגלו עם זרם המים.]

רביעית עד שלא יגיע לאביק כשר (שם ו י).—*וְקִבֵּל את האור, יכל לעמוד בפני האש[1]: רבי יוסי אוסר בכלי חרש חדשים מלאין מים לפי שאין יכולין לקבל את האור והן מתבקעין ומכבין את הדליקה (שבת טז ס).—*וְקִבֵּל את הברזל, סבל אותו, יכל לעמד בו: ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל[2]) ומחברין לוחי הספינה ע"י חבלים וכו' (רש"י, ברכ' ח., ד"ה כפיטורי).— *מְקַבֵּל במשמ' ש"ז, כלי קִבּוּל, כלי שיש לו תוך, כגון כוס וקערה וכיוצא בהן שֶׁמְּקַבְּלִים הדברים הנתונים לתוכם, בנגוד לפְשׁוּט: כלי מתכות פשוטיהן ומקבליהן טמאין (כלים יא א). כל עץ וכו' פשוטיהן טהורין ומקבליהן טמאין (שם טו א).—ועי' א. מְקַבָּל.—*קִבֵּל מלקות: אין אומדין אותו אלא במכות הראויות להשתלש, אמדוהו לקבל[3]) ארבעים ולקה מקצת ואמרו שאינו יכול לקבל ארבעים פטור (מכו' ג יא). — ובסהמ"א: שיקבל הנדון מלקות שלימה (רש"י, מכות ה., ד"ה כאשר זמם). שהיה יבול זה לקבל עד אותו יום כך וכך מכות וכו' שאין יכול לקבל כולם וכו' שיהא בו כח לקבל קצת מן המכות (הוא, שם כב :, ד"ה ובריית).—*וְקִבֵּל אבן וכדו', קלט אותה, פגעה בו האבן ולקה בה: אם מכשיצאתה האבן מידו הוציא הלז ראשו וקבלה הרי זה פטור (ר' אליעזר בן יעקב, שם ב ב).—*וְקִבֵּל את האבן על המגן: ותפסו המגדל וקבלו על מגיניהם חלקי אבנים שהיו משליכים עליהם (בראשית רבתי, אלבק, 162).—*ואת הָרְצוּעָה, לקה בה: משל לאחד שנטל את המקל והכה שני בני אדם ושניהם קבלו את הרצועה ויודעים צערה (מד"ר שמות ב).—*וְקִבֵּל פלוני את פלוני, כמו הִפע', קִדֵּם אותו, בא לקראתו, ואמר בן סירא: כי ירא יי' יעשה זאת ותופס תורה ידריכנה וקדמתו כאם וכאשת נעורים תקבלנו (ב"ס גני' טו א–ב).—*וְקִבֵּל את האדם בשמחה, בסבר פנים יפות: אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (שמאי, אבות א טו). הוי קל לראש

1) [כמשמ' הפעל הֵכִיל בעמוס ז י: לא תוכל הארץ לְהָכִיל את כל דבריו.]

2) [הואיל והר המַגְנֵט מושך אותו.]

3) [ו"א שיוכל לקבל, לשאת.]

ונוח לתשחורת והוי מקבל[1]) את כל האדם בשמחה (ר' ישמעאל, שם ג יב). מה עשו כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותן בשני רעבון והאכילם כל טוב שבארצו (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב).—*ופני שכינה[2]): כל הזריז במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה (רשב"י, מנח' מג :). אם תעשה כך, דע שאתה מקבל פני שכינה (ר' יהודה בר סימון, מד"ר דבר' ז).—ובסהמ"א: והלך (אלישע) לשונם וקבלתו אשה גדולה בכבוד גדול (ר' יהושע בן קרחה, פדר"א לג.). אמר הקב"ה לארץ קבלי אוכלוסיך את החללים וכו' הפעם תקבלי את אלה (שם מב). הנותן צדקה לעניים זוכה ומקבל פני שכינה (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ א, 34).—*וְקִבֵּל פֻּרְעָנוּת וכדו', כנגוד אל קבלת שָׂכָר: שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות (רש"י, שמות כ א). ותקבלו פורענותכם (הוא, ישעי' כז ג). כל החוזר בו בין לוקח בין מוכר לא עשה מעשה ישראל וחייב לקבל מי שפרע (שו"ע חו"מ רד א). כיצד מקבל מי שפרע, אוררין אותו בבית דין ואומרים מי שפרע מאנשי דור המבול וכו' הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו (שם רד ד). — *וְקִבֵּל טֹרַח, היה מֻכשר לשאת את הטֹרַח: ואינה מקבלת טורח תשמיש (רש"י, עירוב' מז., ד"ה חולה).—*וְקִבֵּל את השבת: ולעת ערב יצא (האר"י) עם החבירים לקבל שבת וחוזר לבית הכנסת וכו' (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך לב, קמג.).—ואמר הפיטן: לכה דודי לקראת כלה פני שבת נקבלה[3]) (שלמה אלקבץ, לכה דודי, קבלת שבת).—ב) קִבֵּל, במשמ' הסכים לקחת מה שהציעו לו, ; annehmen ; accepter to accept, את הטוב או את הרע: גם את הטוב נְקַבֵּל מאת האלהים ואת הרע לא נְקַבֵּל (איוב א י). — וְקִבֵּל מוסר ותוכחה, לקח אל לבו: שמע עצה וְקַבֵּל מוסר למען תחכם באחריתך (משלי יט כ).—ובתו"מ:

1) [עי' פרוש הרמב"ם למקום. והעיר שם ר"ש א"ת, וז"ל: נראה לי מדברי הרב שהוא מפרש מלת מקבל מהקבלת פנים וכאילו הוא מקביל הנגזר מן מקבילות הלולאות אשר הוא מן הארמ' תרגום נגד אל נכח. ועי' גם הִפע', וגם ערך א. פָּנִים, עמ' 5004).]

2) [ועי' הִפעִ.]

3) [בסדורי התימנים: נקבילה, הִפעִ.]

אמה אני אם יש בדור שמקבל תוכחה (ר"ט, ערכי' טז:).— *ודברים מוחשים: נתאי איש תקוע הביא חלות מביתר ולא קיבלו ממנו, אנשי אלכסנדריא וכו' הביאו חלותיהם מאלכסנדריא ולא קבלו מהם, אריסטון הביא בכוריו מאפמיא וקבלו ממנו (חלה ד י–יא). אעפ"י שאמרו אין ממשכנין נשים ועבדים וקטנים, אם שקלו מקבלים מידן, העכו"ם והכותי ששקלו אין מקבלין מידן, ואין מקבלין מידן קיני זבים וזבות וקיני יולדות וחטאות ואשמות, אבל נדרים ונדבות מקבלין מידן (שקל' א ה). מעשה בעכו"ם אחד שהביא דגים לרבן גמליאל ואמר מותרין הן אלא שאין רצוני לקבל הימנו (ביצ' ג ב). אע"פ שהתנה עמה יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאני יכולה לקבל ועכשיו איני יכולה לקבל (ר' מאיר, כתוב' ז י). מקבלת היא על כרחה חוץ ממוכה שחין (שם שם). כל שפסולו בקודש הקודש מקבלו, לא היה פסולו בקודש אין הקודש מקבלו (ר' שמעון, זבח' ט ב). כל המקבל כוס מהכלה אין לו מחילה לעולם (ר' אלעזר בן עזריה, כלה רבתי א). — *קִבֵּל את דבריו, הסכים להם, קִבֵּל את ההלכה, את התורה וכדו': בא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה, ותלמידי שקבלת דברי (רבן גמליאל לר' יהושע, ר"ה ב ט). אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה (יבמ' ח ג). ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה (ר' ישמעאל ב"ר יוסי, אבו' ד ח). שלא קבלה אומה אחרת תורתך אלא אני וכו' למה החזרת תורתך על האומות ולא קבלוה וכו' (ר' יהושע דסכנין, מד"ר איכה ג, אני הגבר).—וכן קִבֵּל אותו, קִבֵּל ממנו: אע"פ שהיה יושב ודורש להן כל היום לא קיבלו ממנו עד שאמר להן יבא עלי וכו' (ירוש' פסחי' ו א). אדם שסרח לחבירו ובקש ממנו ולא קיבלו יעשה שורת בני אדם ויפייסנו (רב, שם ב"ק ח י). בכו והתפללו לפני ואני מקבל[1] (מד"ר שמות לח). בשר ודם יש לו פטרון והולך אצלו פעם אחת והוא מקבלו[2], שנייה והוא מקבלו, שלישית אינו נראה לו, רביעית אינו נפנה לו, אבל הקב"ה אינו כן, כל זמן שאתה מטריח עליו הוא מקבלך (מדר' תהל' כה). היה משה עומד ומבקש רחמים מן הקב"ה ליכנס לארץ ולא קבלו, א"ל רב לך (דברים רבה ליברמן, 57). — *וקִבֵּל תנחומים: וכשמת טבי עבדו קבל עליו (רבן גמליאל) תנחומין, אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים (ברכ' ב ז). אמר הקב"ה לאברהם לך ונחם את ירושלים שמא מקבלת תנחומים ממך (פסיק' רב', נחמו, קמא). ועתיד הקב"ה לומר לירושלים קבלי ממני תנחומים (שם שם, קמב.).—*ובלא המלה תנחומים: נכנסו תלמידיו לנחמו ולא קבל (תוספת' מועד' ב כד).—*וקִבֵּל את הפקדון, קִבֵּל דבר לפקדון: אין מקבלין פקדונות לא מן הנשים ולא מן העבדים וכו' קבל מן האשה יחזיר לאשה (ת"ר, ב"ב נא:).—*וקִבֵּל שחד: בא וראה כמה סמויות עיניהן של מקבלי שוחד (ר' אבהו, כתוב' קה.). — וקִבֵּל עֵדִים, עֵדוּת: מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים הוא ובנו ועבדו משוחרר וקבלו הכהנים אותו ואת בנו ופסלו את עבדו, וכשבאו לפני ב"ד קבלו אותו ואת עבדו ופסלו את בנו (ר' יוסי, ר"ה א ז). בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם, משקלקלו המינין התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירים (שם ב א). אמר ר' יוחנן בן נורי עדי שקר הם, וכשבאו ליבנה קיבלן ר"ג (שם שם ח). בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום וכו' התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה (שם ד ד). יכול משעה שקבלו עדותן יהרגו תלמוד לומר נפש תחת נפש (מכות א ו). מעשה והעיד לפנינו נחוניא חופר שיחין שהאשה שותה ושונה, וקיבלנו עדותו בשני אנשים אבל לא באיש אחד (ר' יהודה, סוט' יח:).—*וקִבֵּל לשון הרע, האמין בו: קיבל דוד לשון הרע (רב, שבת נו.). כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע וכל המעיד עדות שקר בחבירו ראוי להשליכו לכלבים (רב ששת בשם ר"א בן עזריה, פסח' קיח.). לא תשא שמע שוא, הרי זה אזהרה למקבל לשון הרע (ילקו' שמעו' שמות שנג). — *ואת הטובה: משרבו מקבלני[1] טובתיך ומחזיקני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה ופרחה כל המלכות כולה (תוספת'

---

1) [במנוה"מ לר"י אלנקאוה (ג, 26): ואני מקבל עונותיכם.]

2) [ואולי מלשון קבל פניו.]

1) [וכן בבלי (מז:), וני"א מקבל אני, כלו' האומרים מקבל אני. ובמנוה"מ לר"י אלנקאוה (ד, 206): בעלי מקובלני טובתך. ועי' גם פע'.]

שם יד יז). — *וְקִבְּלָה הנקבה את הזכר: אמרו לו והלא מרביעין עליה ויולדת וכו׳, אמר להן לכשתלד, אלמא לא מקבלת זכר (ע״ז טז.). אמרה לו (המטרונה למלך שגרשה) כך יפה לי וכו׳ שלא קבלה אותך אשה אחרת אלא אני וכו׳ אם כן למה נכנסת למבוי פלוני וכו׳ לא בשביל אשה פלונית ולא קבלה אותך (ר׳ יהושע דסכנין, מד״ר איכ׳ ג, אני הגבר). — *וְקִבֵּל האדם יסורים, קבלם מאהבה [1]: כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו מדכאו ביסורין וכו׳, יכול אפילו לא קבלם מאהבה, תלמוד לומר וכו׳ (בשם רב הונא, ברכ׳ ה.). אם באו עליך ייסורין קבלם בחול[2] (ר׳ חנינא קרא, דברים רבה, ליברמן, 18). — ובתפלה, *קִבֵּל את התפלה ברחמים וברצון: שמע קולנו ה׳ אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו (תפלת י״ח). — ואמר הפיטן: רחץ טנף והסר שמצה קבל אנק וגדור פרצה (ר׳ שמעון בר יצחק, תמים פעלך, קרוב׳ ב ר״ה). — ובמהשמ״א: שאינו מקבל רצוי מתוך רתחנותו אלא לאחר שנתקררה דעתו (רש״י, אבו׳ ד יח). אל תבוש לקבל האמת מאיזה שיבא אפי׳ מאדם פחות (ר״י א״ת, מבחר הפנינים, שער החכמה, 8). ואמר החכם בספרו קבל האמת ממי שאמר וקח הפנינים מן הים (עמנו׳ מחב׳ יט, 147). — *וְקִבֵּל הַכְּלִי טֻמְאָה, נִטְמָא, היה מֻכשר לְהִטַּמֵּא: כוורת דבורים וכו׳ הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול ואינה מקבלת טומאה במקומה וכו׳ (ר׳ אליעזר, שביע׳ י ז). קנה של זיתים אם יש קשר בראשו מקבל טומאה ואם לאו אינו מקבל טומאה (שבת יז ג). מרחו בטיט מקבל טומאה משיסיקנו כדי לאפות בו סופגנין (כלים ה ח). הסייף מאימתי מקבל טומאה משישופנו (שם יד ה). כלי עץ מאימתי מקבלים טומאה וכו׳ (שם טז א). הטומאה בבית, נתן בין דבר שהוא מקבל טומאה בין דבר שאינו מקבל טומאה, בין מלמעלן בין מלמטן, אין טמא אלא התחתון (אהל׳ י ה). דבר שהוא מקבל טומאה פסול

---

1) [וכן בארם׳ שבתו״ם: לקבולי מאהבה (עירוב׳ מא:).]

2) [ליברמן רושם גם את הנוסח: קבל אותם בחילה, עי׳ בהערותיו, ואולי צ״ל בחיבה.]

ודבר שאינו מקבל טומאה כשר (פרה ו ד). — קִבְּלָה הנשמה רשמים והשפעה: בעולם התיקון בפרצוף יש לו הרב׳ נקבי׳ לקבל ולהשפיע וכו׳ (נפתלי בר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער עולם התוהו כג). — *ומצוי בלשון הפילוסופים קִבֵּל פְּעֻלָּה מן הפְּעֻלוֹת, נעשתה בו הפעלה: והוא מקבל ההויה וההפסד והחלוק והחבור ופרידה והשנוי והחלוף והשתוף (ר״י, א״ת, חו״ה, היחוד ח). ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי עניינים אלהיים נכבדים בעולם הזה התחתון כשיהיו החומרים ההם נכונים לקבל אותם (הוא, כוזרי, א עז). וכאשר האבן פחותה מלקבל החכמת והכסילות כן העצם האלהי יתברך מרומם מלקבל החיים והמות כאשר איננו מקבל האור והחושך (שם ב ב). ורבו המדות והעצם אחד בעבור התחלפות הדבר המקבל, כהתחלפות הניצוצות והשמש אחד (שם ד ג). והוא ג״כ מתחלק, מקבל החלוקה (ר״ש א״ת, מו״נ א לה). שהעולם בכללו וכו׳ הוא מחובר מחלקים קטנים מאד, לא יקבלו החלוקה לדקותם (שם א עג, הקדמה א). ומי שירצה שיהיה בעל בשר ועצמות ולא יקבל מעשה ולא ישיגהו דבר ממשיגי החומר, אמנם ירצה לקבץ בין שני ההפכים וכו׳ וזה שהוא ירצה להיות מקבל מעשה לא מקבל מעשה (שם ג יב). מקבל, רוצה בו מקבל החקירה או המקרים שמדבר בהם (הוא, פרוש המלות הזרות). והיה הדבר מבואר מענין החוש שיש בו שלשה דברים, מקבל והוא האבר המרגיש, ומקובל והוא הצורה המגעת אל כח המרגיש מפני ההרגש, ומונע והוא המורגש הנמצא בפועל חוץ לנפש, הנה יתחייב שימצאו בשכל אלה השלשה, שכל מקבל והוא השכל ההיולאני ומקובל והוא השכל הנקנה, ופועל והוא השכל הפועל (רלב״ג, מלחמות ה׳ א ט). שהוא פועל תמיד בכל עת שימצא מקבל מוכן (ר״ח קרשקש, אור ה׳ ג א). — ג) קִבֵּל האדם, קִבֵּל עליו, נטל על עצמו חובה, אחריות, תשלום, וכדו׳, auf sich nehmen; se charger de; to undertake: וְקִבֵּל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם (אסתר ט כג). קימו וְקִבְּלוּ[1] היהודים עליהם

---

1) [כך הקרי; כתיב וקבל.]

ועל ורעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה (שם שם כז). — ובתו"מ: הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא אבדה כתובתה, ר' יוסי אומר אם קבלה עליה, אף על פי שלא כתב לה אבדה כתובתה (פאה ג ז). המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל (דמאי ב ג). כיצד משתתפים בתחומין, מניח את החבית ואומר הרי זו לכל בני עירי וכו' כל שקבל עליו מבעוד יום מותר (עירוב' ח א). החתן מקבל עליו עשרה דינרין לקופה לכל מנה ומנה (כתוב' ו ד). בכולן אינו חייב עד שיקבל עליו לשמור (רבי, ב"ק ה ג). והבנאי שקבל עליו לסתור את הכותל ושבר את האבנים או שהזיק חייב לשלם (שם ט ג). המוכר שמן מזוקק לחבירו כל ימות השנה הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה (ר' יהודה, ב"מ ג ח). מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו ונפל ואמר לו פנה אבניך אמר לו הגיעוך אין שומעין לו, אם משקבל עליו אמר לו הילך את יציאותיך ואני אטול את שלי אין שומעין לו (שם י ד). המוכר פירות לחבירו הרי זה מקבל עליו רובע טנופת לסאה, תאנים מקבל עליו עשר מתולעות למאה, מרתף של יין מקבל עליו עשר קוססות למאה, קנקנים בשרון מקבל עליו עשר פיטסיאות למאה (ב"ב ו ב). האומר לחבירו חצי שדה אני מוכר לך משמנין ביניהן ונוטל חצי שדהו וכו' והוא מקבל עליו מקום הגדר וחריץ ובן חריץ (שם ז ד). המיטמא למתים פסול עד שיקבל עליו שלא יהא מיטמא למתים (בכורות ז ז). מאיליהן קיבלו עליהן המעשרות (ירוש' מעשר' ב א). בני מישא קבלו עליהן שלא לפרש בים הגדול (ר' בא, שם פסח' ד א). כבר קיבלו אבותיכם עליהן (ר' יוחנן, בבלי שם נ:) מי שמקבל עליו מעכשיו לילך בשליחותי (פסיקי רב', אנכי אנכי, קנ:). בגילת נפשי ובשמחת לבי אני מקבל עלי על מנת שלא יאבד אחד מישראל (שם, קומי אורי, קסא:). מיד קיבל עליו משה לילך (ילמדנו הקדמון, גנזי שכטר א, 49). נמצא אתה דיין אם קיבל עליו הרי יפה ואם לאו יהיה מוסרו לשוטר (שם שם, 128). איזהו גר תושב כל שקיבל עליו בפני ג' חברים שלא לעבוד ע"א (ר"מ, ע"ז סד:). כל שקיבל עליו ז' מצות שקבלו עליהם בני נח (שם שם). זה גר אוכל נבילות שקבל עליו לקיים כל מצות האמורות בתורה חוץ מאיסור נבילות (שם שם). — *וקִבֵּל עליו אחריות: בד"א בשלא קיבל עליו אחריות, אבל קיבל עליו אחריות עושין (כתוב' נו:). — *וְתַעֲנִית: יחיד שקיבל עליו תענית אפילו אכל ושתה כל הלילה למחר הוא מתפלל תפלת תענית (רב הונא, תעני' יא:). —*וקִבֵּל ברית: מה בני ישראל מקבלי ברית אף הגרים מקבלי ברית, יצאו המשומדים שאינן מקבלי ברית, אי מה ישראל בני מקבלי ברית אף המשומדים בני מקבלי ברית וכו' (ספרא ויק, ויקרא פרשה ב). — *וגזרה: שכל גזירה שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (בשם ר' לעזר בי"ר' צדוק, ירוש' שבת א ד). — *וקִבֵּל עליו את הדין, התחַיֵּב לקַיֵּם את הדין: וכשנפטרים (בעלי דינים) מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין (יהודה בן טבאי, אבו' א ח). — *ובקצור, קִבֵּל פלוני, התחיב לעשות: אני פלוני בן פלוני מקבל אני מה שכתוב בשטר הזה (תוספת' ב"מ א יד). — *וקִבֵּל עליו על תורה, על מלכות וכדו': למה קדמה שמע לוהיה אם שמע, אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות (ר' יהושע בן קרחה, ברכ' ב ב). כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ (ר' נחוניא בן הקנה, אבו' ג ה). לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים (ר' אליעזר בן יעקב, ברכ' י:).—*ואת דבר ה': הדבור עצמו היה מחזר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבלני את עליך וכו' והוא אומר הן הן (מד"ר שה"ש, פסקי). — *וקִבֵּל את פלוני עליו, הכיר בו, באלהותו, בסמכותו וכדו': ואין עושין שררה על הציבור פחות משנים, חוץ מבן אחיה שעל חולי מעיים ואלעזר שעל הפרוכות שאותן קיבלו רוב הציבור עליהן (שקל' ה ב). אחד העובד ואחד הזובח ואחד המקטר ואחד המנסך אחד המשתחוה ואחד המקבלו עליו לאלוה והאומר לו אלי אתה (סנה' ז ו). — *קִבֵּל קַבָּלֶת, pachten; prendre à ferme; to take on lease: מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום וכו' (מו"ק יג.). — *קִבֵּל מפלוני שדה, בית, נכסים וכו',

לקחם בְּקַבְּלָנוּת: שנים שקבלו את השדה באריסות זה נותן לזה חלקו מעשר עני וזה נותן לזה חלקו מעשר עני, המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני, אמר ר' יהודה, אימתי, בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע, אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך, מותר בלקט ובשכחה ובפאה ואסור במעשר עני (פאה ה ה). המקבל שדה מישראל מן הכותי מן העכו"ם יחלק לפניהם, החוכר שדה מישראל תורם ונותן לו (דמאי ו א). ישראל שקבל מכהן ומלוי המעשרות לבעלים (שם שם ד). הקרתני שקבל שדה מירושלמי, מעשר שני של ירושלמי (ר' ישמעאל, שם שם). המקבל זיתים לשמן, כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (שם שם ה). ישראל שקבל מכהן ומלוי זיתים לשמן למחצית שכר, המעשרות לבעלים (ר' יהודה, שם שם). שנים שקבלו שדה באריסות או שירשו או שנשתתפו, יכול הוא לומר טול אתה חטים שבמקום פלוני ואני חטים שבמקום פלוני וכו' (שם שם ח). המקבל שדה מחבירו, מקום שנהגו לקצור יקצור, לעקור יעקור וכו' (ב"מ ט א). המקבל שדה מחבירו והובירה, שמין אותה כמה ראויה לעשות ונותן לו (שם שם ג). המקבל שדה מחבירו ולא עשתה וכו' (שם שם ה). המקבל שדת מחבירו בעשרה כור חטים לשנה וכו' (שם שם ז). המקבל שדה מחבירו לזרעה שעורים לא יזרענה חטים (שם שם ח). המקבל שדה מחבירו לשנים מועטות וכו' המקבל שדה מחבירו לשבוע אחת בשבע מאות זוז וכו' קבלה הימנו שבע שנים בשבע מאות זוז וכו' (שם שם ט–י). המוכר מקום לחבירו לבנות לו בית, וכן המקבל מחבירו לבנות לו בית חתנות לבנו ובית אלמנות לבתו וכו' (ר' עקיבא, ב"ב ו ד). המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכן המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ד' אמות על שש וכו' (שם שם ח). הלוקח עובר פרתו של נכרי והמוכר לו וכו' והמשתתף לו והמקבל ממנו והנותן לו בקבלה פטור מן הבכורה (בכורות ב א). המקבל צאן ברזל מן הנכרי ולדות פטורין וולדי ולדות הייבין (שם שם ד). זה שהוא מקבל נדבך מחבירו צריך לעשות לו ארבעה טפחים כדי מקום (ר' חייא בר בא, ירוש' שביע' ג ה). — ועי' ב. מְקַבֵּל. — *מְקַבֵּל פתקין, המקבל אגרות להובילן לתעודתן: אף מקבלי פתקין (חיבים) (ר' יהודה, שבת י ד). — ובספה"א: וכל מיני גזירות שקבלתי עלי ואפילו גזירות שמשון וכו' וכל שום קבלה אפילו של מצוה שקבלתי עלי בין בלשון נדר בין בלשון נדבה וכו' (סדר התרת נדרים). שאם נתן לו לשמור דינר זהב ואמר לו הזהר בו, של כסף הוא ופשע בו ונאבד, אינו חייב אלא בשל כסף, שיאמר לו לא קבלתי עלי אלא שמירת דינר של כסף (טושו"מ רלא). — ואמר המשורר: את חוקי האלקים עליך קבל (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר, כא.)—*ובהשאלה, קִבֵּל הלכה, כדי לעבדה ולהרחיבה: מלך, זה בעל משנה לשדה נעבד, זה בעל תלמוד שהוא מקבל[1]) הלכה לפניו (ר' נחמיה, מד"ר ויקרי כב).—קִבֵּל הקנין, עי' קִנְיָן.

—הִפְעִ', מַקְבִּילָה,—הִקְבִּיל איש אל אחיו, עמד זה קָבָל זה, זה לעמת זה, être l'un vis-à-vis de l'autre; gegenüberstehen; to stand opposite, face each other: חמשים ללאת תעשה ביריעה האחת וחמשים ללאת תעשה בקצה היריעה אשר במחברת השנית מַקְבִּילֹת הללאת אשה אל אחתה (שמות כו ה). מַקְבִּילֹת הללאת אחת אל אחת (שם לו יב). — ואמר בן סירא: כלי לחם אל תתן לו למה בם יקביל אליך (ב"ס גני' יב ה). — ובתו"מ: אל מול פני המנורה יאירו, שיהיו הנרות מקבילים אל המנורה ומנורה את הנרות (ספרי במדי' נט). — ובספה"א: עודך מדבר תהפכת גדולות, תחפש עולות אשה אל אחותה לא מקבילות (רסע"ג על חור' הבבלי ב, דודזון, 33). — *הִקְבִּיל את פלוני, את פְּנֵי פלוני, בא לקראתו, קדם את פניו[2]): למלך שגזר

---

[1]) [כך בכל דפוסי המד"ר; ואמנם במדר' זוטא (בובר, עמ' 104) מוביל, מה שמורה שהעקר מקביל בהִפְעִ'. ואלבק (ברלסים רבתי, עמ' 273) מציע לקים הקריאה מוביל במשמ' מובין, מבין, מסדר הלכה (עי' שם דברי ר' יהודה). ואולם המלים מלך לשדה נעבד נדרשות כאן בתמונה ובמשל: כשם שאדם מקבל שדה לעבוד, כך מקבל בעל התלמוד את ההלכה מבעל המשנה ומעבד אותה. ועי' לקמן פִּעֵ', הלכה מְקֻבֶּלֶת.]

[2]) [זאת משמ' הצרוף ולא כלשון קַבָּלָה ולקיחה, ועל כך מורה אף השמוש במקורות, שרֻבּוֹ בהִפְעִ', הִקְבִּיל פנים, הקבלת פנים, ואך במעוטו הקטן קִבֵּל בפִּעֵ', שאולי אינו אלא מטעה מעקרו. וגם בארמ' שבתו"ם בַּאפְעֵ', ואקביל אפיה, ונקביל אפוהי (חגי' ה:).]

על בנו להיות מפרנסתו פעם אחת ולא היה מקביל פני אביו אלא בשעת פרנסתו (ר' שמעון, ספרי במד' סט). מעשה שירדתי להעיד על עד אחד באושא ולא היו צריכין לי, אלא עילה ביקשתי להקביל פני חביריי (ר' נהוריי, ירוש' ר"ה ג א). מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ור"א חסמא שהיו מהלכין מיבנה ללוד והקבילו ר' יהושע בבקיעין [1]) (שם חגי' א א). אילו לא דייו אלא שהיה מקביל פני רבו, שכל המקביל פני רבו כאילו מקבל פני השכינה (ר' שמואל בשם ר' זעירא, שם סנה' יא ו). מפני מה לא הקבלנו פניך ברגל כדרך שהקבילו אבותי לאבותיך [2]) (רבי לר"ש בן חלפתא, סנה קנג.). ההולך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו עובר עד צוארו במים ואינו חושש (ת"ר, יומא עז:). מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אליעזר בלוד (חגי' ג:). אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין, תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין (חכם אחד לרבי ורבי חייא, שם ה:). אילמלא לא זכו ישראל אלא להקביל [3]) פני אביהן שבשמים כל חדש וחדש דיים (תנא דבי רבי ישמעאל, סנה' מב.). מי שמבקש להקביל פני מלך בשר ודם לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא (הלל, אדר"נ טו). אנו אנשי ירושלם ובאנו להקביל פני המלך (מגי' תענית, כסלו). שכל מי שרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנו זוכה להקביל פני שכינה (מד"ר ויקר' כג). — ובספה"א: הוא ברחמיו יפתח לבכם לתורתו ופעל ידכם ירצה ותהיו מלימודיו הזוכים להקביל פני שכינתו (חסו' הגא' הרכבי קז, 32). ותעמדו במחיצת קדושיו המקבילים פני שכינתו ותשמחו בה' (שם שם). כי השכל מחייב להקביל כל משיב אם בהטבה אם הוא צריך אליה אם בהודות אם הוא

1) [בירוש' סוטה (ג ג): והקבילו את ר' יהושע וכו', ובתוספת' שם (ז ט): והקבילו פני ר' יהושע וכו', ובבבלי (חגי' ג.) שהלכו להקביל פני ר' יהושע בפקיעין.]

2) [בדפוסים ישנים: הוקבלנו פניך וכו' הוקבלו אבותי, ובכ"י מינכן: הוקבלו פניך וכו'. עי' ד"ס.]

3) [ושם: כל המברך על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה (ר' יוחנן, סנה' מב.).]

צריך לגמול (ר"י א"פ, סו"ד ג). כסבור שיצא להקביל פניו אמר לו וכו' לא יצאתי אלא לטייל (מכוה"מ לר"י אלנקאוה ד, 411). ובבא הנגיד אל ארץ מצרים וילבש אותו השר בגדי מלכות וביום שבת קדש הלכו עם בני ישראל להקביל פניו וכו' וכאשר הקבילו פניו לא שת לבו עליהם ולא נהג בהם כבוד (לקוטי יוסף סמברי, נרליינר, 3). כל המצות הללו אות וסימן הם שאנחנו עבדיו של הקב"ה שאנו באין לפניו במועד ומביאין לו דורונות להקביל פנים כדרך שעושין למלכים (חזקוני על התורה, שמות לד יח). וכבר הקבילוהו הקהל בשמחה וירדנו אל חסן בן עלאן אוהבנו ונתקבצו אלינו כל הקהל בשבת (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 170). — *ובמשמ' קִבֵּל: הלמד על מנת לעשות זוכה להקביל רוח הקדש (ר' אחא, מד"ר ויקר' לה). [1])

—*הִקְבִּיל את פלוני, כִּוֵּן פניו כנגדו [2]): כי חצופה הוא העלית כלומר ההקבלה אל הצד אשר יעלת אליו וכן ענין בצפיתנו צפינו אמנם הוא עליתנו אליהם והקבילנו אותם, וענין וצפוי הוא אלי חרב מקביל החרב, כלומר כבר הקביל החרב להרג בו כלומר הוקבל בו החרב, וענין צפה הצפית

1) [בירוש' (ב"ק ח ח, ובדפו' וילנא ח ו) כתוב: תני רבי אבהו קומי רבי יוחנן הרגתה שורי, קצצתה נטיעותי, והלא אוי איני יודע חייב, אמר ליה, הן תניתה אילין למקרילות למקבילות, א"ל אנא הוא דטעית ואינון דמרין כן מעידין אנו איש פלוני שהרג שור פלוני וכו', ע"כ. ופרשו מפרשים ומלונים, כאלו כאן מלים עבריות במשמ' פועלי מקור ומקבת, וכאלו הכונה: כלום מהם למדת דבר זה? ואולם הגרסה שבשרידי הירושלמי מהגני' (עמ' 250, עי' גם בשנויי נוסח' בדפוס וילנא) מקליקות במק' מקרילות, מראה שהכונה, כי שָׁנָה רבי אבהו בטעות מקבילות או כדו', וזה במקום סקלונקית שבדברים המובאים לפני כן: תני רב קרני, לבעיטה אחת, לרכובה שלשה, לסקלונקית חמש עשרה. ועקר חלוף הגרסאות הוא כנראה בין סקליקית (לא מקליקות, מקבילות) לבין סקלורית או סקרולית (ולא מקרילות). ולפי הגרסה הראשונה, שהיא כנראה עקר, צריך לבקש את מקור המלה סקלונקית, סקלוקית. ואולי כאן מלה רומית כמו su(b) calce, מתחת לעקבו. וכאן נגוד מתאים אל בעיטת ורכובה.]

2) [כשמוש הפעל בערב'.]

הקביל קצתו בקצתו וכו׳, ומן הענין הזה אצלי בקר אערך לך ואצפה, אצפה הוא כמו אערך, וענין אערך לך אקבילך בתפלה וכו׳, וכמו אלו ערכה לפני התיצבה, כלומר הקבילני, ואין ענין להיות פירוש ואצפה ואעלה אבל ואקביל ואעמד לנכח ונגד (ר״י א״ת, השרשים לריב״ג, לפה). — ∴והִקְבִּיל סו אחד למשנהו, הִקְבִּילָה זוית לזוית, היו מְכֻוָּנים באותו כוון זה לעמת זה, ;parallel sein ; être parallèles to be parallel : ואתה תוכל ללמוד מזה כי כל שתי זויות המקבילות זו לזו וכו׳ הן לעולם שוות זו לזו (ר׳ יצחק הישראלי, יסוד עולם ב, ו.). — ועי׳ מַקְבִּיל. — ∴והִקְבִּיל, ביני׳ מַקְבִּיל, במשמ׳ עומד נגדו, בנגוד, מְנֻגָּד, הופך, ;entgegengesetzt ; contraire contrary : שהרצון כשירצה שיופשט האבר הכפוף יבטל הכח הנפשי מן העצל אשר כפף הרצון ומשתלח הכח הזה לעצל המקביל וכו׳ (פרקי משה, ב.). תהיה לפי זה השרש ידיעה אצל השם יתברך מה שהוא אצלנו דבר מקביל לידיעה כי הטעות הוא מקביל לידיעה והמחשבה מקבלת באופן מה לידיעה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ג ב). וארסטו יאמר בפירוש כי מה שאינו נמצא יאמר על שלשה ענינים על ההעדר המשולח, ועל ההעדר המקביל לצורה מהו ועל ההיולי (אמו״ר לרחב״ד א ב, 11). אמנם ההשגות הפנימיות הנה מקביל כל פועל מהם הוא לא־פעל, רצוני מקביל נדמה לא־נדמה ומקביל נחשוב לא־נחשוב ומקביל נזכור לא־נזכור (שם שם ו, 31). וכמו המנע התקבצות המקבילות בנושא אחד ובזמן אחד וכאלה רבות (שם שם ז, 37). ואלה הקשיים אמתיים תנאיים מתדבקים שניגו בכל אחד מקביל הנמשך והוליד מקביל הקודם ובוטלה ההנחה (שם ב הקד׳, 44). וכן העושר לאדם הוא מציאות הממון לו, אמנם העוני הוא העדר מקביל מציאות הממון לו (שם ג ו ב, 94). ור״ל במקבילים בכאן, ההפכים, וההעדר והקנין, והחיוב והשלילה, שמקביל האחד אמנם מקביל לו אחר בהכרת, דמיון זה הכבדות הנאמר על הקול והגשם, הנה מקביל אחד מהם הקלות והאחר החדות (כל מלאכת הגיון, הטעאה, כח:). המתעסק בתחבולות המלחמה לא יטריד זמנו בניגון ובשיר, כי הם מלאכות מקבילות (ר״י סברבנאלה, ס״א יו, וכוס הוסרה).

וימצא הנמנע הזה בחבור כל אחת מהמקבילות הארבעה (סוף, מפעלי אלהים ד ב). — ∴והִקְבִּיל את הדבר, לקח לו את הדבר לסימן לנגד עיניו שיורהו את הדרך [1]: הקבל הדבור החמישי בהקבלת המתפלל במקדש כנגד המערב (החשכול, ענין תפלה). והיו בני ישראל מצפים למה שיעד אותם משה שיוריד להם ענין מאת האלהים שיראו אותו ויקבילוהו כאשר היו מקבילים עמוד הענן ועמוד האש בצאתם ממצרים (ר״י א״ת, כוזרי א לז). ונשא אותם אל קוטב הצפון או אל קוטב הדרום ואמר להם השמש הנה הקבילוה תראו אותה ולא ראו אותה (שם ד יא). — ואמר המשורר: ואסתופף בהר קדשו ואקביל לפתחי שערי שחק פתחי (ר״י הלוי, הליקוטי תפוקתי, הרכבי א, 21). — ∴והִקְבִּיל דבר פלוני בפלוני, קִדְּמוֹ לדבר פלוני, העמידו נגד דבר פלוני: והקביל את כעסי ברצון ואת מיאוני בפתוי ויפתה ויוכל (הוא, מכתב לר״ש הנגיד, שם שם, 161). אבל לא אמצאה מענה ואבוש להקביל את דבר קדשך בחלי (הוא, רפא כי ענני גשמי, שם שם, 113).—∴ובמשמ׳ גרם שיְקַבֵּל פלוני, הִקְבִּיל את פלוני על מלכות, הִקְבִּיל את המעים את המאכל: כדאי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם תחלה ואחר כך יגזור כל גזרותיו (רש״י, תהל׳ קלא ד). כן קורא קרב העליון הוא האיסטומכא אל המעיים להקבילם שאר המאכל והמשתה (חורס׳ לדיקים, שער ירחת סמים, קט.). וצנורי הכליות קוראים אל גידי השלפוחית להקבילם המים וכו׳ (שם שם).

—פע׳, *קֻבַּל, בינ׳ מְקֻבָּל, מקובל,—א) מְקֻבָּל על פלוני, שפלוני מְקַבְּלוֹ עליו, מכיר בו: כשאמרו לו הרי את מקובל עלינו כשלשה על מנת שתדיננו דין תורה, וטעה ודנן משיקול הדעת מה שעשה עשוי (ר׳ בא בשם ר׳ אבהו, ירושי סנהי א א). — ומְקֻבָּל על הבריות וכדו׳, מי שמְקַבְּלים אותו בסבר פנים יפות, רצוי על הבריות, ;willkommen bien va ; well-received : לעולם יהא אדם ערום ביראה וכו׳ כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות (אבי׳ ברכ׳ יז:).

[1]) [עפ״י הערבי קִבְלַה a), כוון (ביחוד לתפלה), אסתקבל b), כִּוֵּן פניו (לדרום).]

a) قبلة b) أستقبل

—ובסהמ"א: אין אשתי מקובלת עלי שאינה יפה (רש"י, תעני כג:, ד"ה לא מקבלי). שתקובל לפני כהן (תוס, מנחו' קד:, ד"ה שההנה). לו מוצאים איש רוח איש שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה (הוא, מיכ' ב יא). הזקן יעקב הוטא שעוסק שיקח בן ראובן את בת שמעון שאינו ראוי לה או אינו מקובל לה (ספר חסידים תתסא). ואם יארע על הכוונה הפסד לא יתיו המעשים מקובלים (ר"י א"ת, חו"ה, הקד'). וממנו אשאל להורות אותי בו את הדרך הישרה אשר הוא רוצה בה ושהיא מקובלת בעיניו בדבור ובמעשה בסתר ובגלוי (שם שם). כל מה שהושג בחוש לאיש מה רצוי ומקובל יותר מזולתו עד שלא נמצא עליו חולק וכו' תהיה האמנתו יותר מתקבלת (ר"י אלבו, עקרים א כ).—ודבר שהוא מְקֻבָּל, תפלה מְקֻבֶּלֶת, שנתקבלה לרצון: אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל[1]), ואם לאו יודע אני שהוא מטורף (ר' חנינא בן דוסא, ברכ' ה ה).—ובסהמ"א: יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור, אף חלקם לא יקובל[2]) לפניך לרצון, תניחנו האש ולא תאכלנו (רש"י, במד' יו יח). כן דרך מסיתים ומדיחים מתעטפים בטליתם כאילו הם אנשים צדיקים למען יקובלו כחשיהם (הוא, זכרי' יג ד). וגרסינן במדרש, אם הכינות לבך בתפלה תקובל ממך בפרישת כפים שהיא מקובלת (מנוה"מ לר"י אלנקאוה ב, 116). שלשה דברים נאמרו בפת שחרית וכו' ותלמודו מתקיים בידו ושיחתו מקובלת[3]) לכל אדם וכו' (שם ד, 492). אשר היה גדול השם בעתו ומלתו מקובלת (ד"ה של יהודי אלריס וא"י ב, יעקב מן, 11). — ב) מְקֻבָּל, במשמ' מי שקבל ידיעה או מסרת של הלכה וכדו', מְקֻבָּל אני כמו כבר קִבַּלְתִּי: מקובל אני מר' מיאשא שקבל מאבא שקבל מן הזוגות וכו' (נחום הלבלר, פאה ב ו). מקובל אני באומר לשלשה תנו גט לאשתי שיאמרו לאחרים ויכתבו מפני שעשאן בית דין (ר' חנניה איש אונו, גיטי ו ז). אף אנו מקובלין שאפילו אמר לבית דין הגדול שבירושלים תנו גט לאשתי שילמדו ויכתבו ויתנו לה (ר' יוסי, שם שם). אם כן למה מזכירין דברי היחיד בין המרובין לבטלה, שאם יאמר האדם כך אני מקובל מרבותי יאמרו לו כדברי איש פלוני שמעת (ר' יהודה, עדי' א ו). מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני וכו' (ר' יהושע, שם ח ז). מקובל אני[1]) מפי שבעים ושנים זקנים ביום שהושיבו ר' אלעזר בן עזריה בישיבה, שכל הזבחים הנאכלים שנזבחו שלא לשמן כשרין (שמעון בן עזאי, זבח' א ג). כך אני מקובל[2]) מבית אבי אבא, מכור עצמך לעבודה זרה ואל תצטרך לבריות (ירוש' ברכ' ט ג). מקובל אני שכל גזירה שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (בשם ר' לעזר ביר' צדוק, שם שבת א ה). — מְקַבְּלֵנִי[3]), במקום מְקֻבָּל אני: מקובלני מרבן גמליאל הזקן שמשיאין את האשה על פי עד אחד (ר' עקיבא, יבמ' טז ז). מקובלני מרבותי שהפסח דוחה את השבת (הלל, תוספת' פסח' ד ב). מקובלני שאם רצו להושיב שניהם כאחד משיבין (ר' יהודה, שם סנה' ו ב). א"ל (חזקיה לישעיה) בן אמוץ כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא אפי' הרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ר' המנונא, ברכ' י.). לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל (ר' חנינא בן דוסא, שם לד:) כך מקובלני מאבותי וכו' כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה (ר"ל, שבת קיט:). ראה (הלל) מעשה ונזכר הלכה ואמר כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון (פסח' סו.). כך מקובלני כל המורה הלכה לפני רבו חייב מיתה (מד"ר ויקר' כ).

---

1) [כלומר התפלה מְקֻבֶּלֶת, כך לפי פרוש אחד המובא ברש"י. לפי פרוש אחר מְדֻבר בחולה שהוא מְקֻבָּל.]

2) [בתנחו' (קרח ז): אל תסתכל בחלקם.]

3) [בתלמו' (ב"מ קז:): ודבריו נשמעין.]

---

1) [במקום אחר (ידים ד ג): מקובלני.]

2) [בבמה ב"י: מקובלני, עי' הערות לוניץ; ובבבלי (ב"ב קי.): כך מקובלני וכו' לעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז וכו'.]

3) ולא מְקַבְּלַנִי, כך בספר עלוי נשמות לר' נתן עמרם (ליוורנו תרכ"ח): מְקַבְּלֵנִי מרבן גמליאל הזקן. [וכך מנק' במשני מנקי' ליוורנו.]

—ובמשמ׳ מְקַבֵּל על עצמו את העברה ועגשה: מעשה מאדם אחד מין וכו׳ ויצא יום הכפורים לתוך גינה אחת וראה ריבה אחת מקושטת נאה ומשובחת וכו׳ ובקש להזקק לה וכו׳ אמרה לו אשת איש אני, אמר לה מקובל[1], אמרה לו כהנת אני, אמר לה מקובל[1], אמרה לו נדה אני, אמר לה מקובל[1]) ולא זז משם עד שנזקק לה (תנחו׳ בובר, מקץ טו). —*ומְקַבֵּל טובה[2], מי שקִבֵּל טובה: לפי דעת ר״ת ז״ל לא נקרא מפני זה מקובל טובה כיון שלא היתה בעבור השבועה, דאם לא כן מאי מייתי ראיה משבועת יוסף ליעקב, הרי אין מקובל טובה כמו הבן מן האב (ספר בר ששת, תשו׳ שע). —*ומְקֻבָּל מִדָּבָר, נכון לְקַבֵּל דבר, מֻשְׁבָּע: ואולי כוון הרב לשכל הגלגל ואיני מקובל מזה (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש, פרוש כה הקד׳, לה:). —*ומְקֻבָּל, במשמ׳ דבר שהגיע אלינו במסרת: כך שמענו מפי הראשונים ומקובל בידיהם שאין אופין בימי הפסח המצה בשמן ומים כל עקר (רב שרירא גאון, אוצר הגאונים, פסחים, 34). אלא כך היא הגירסא שמקובלת מפי רבותי׳ אנשי מסמך (רב האי גאון, שם כתוב׳, 207). הלכה מקובלת היא אם יש עדים וכו׳ (ר״י ברצלוני בשמו, שם גיטין, 3). וממה שידענו מן הכתוב ומן המקובל (ר״י א״ס, או״ד ס א). ומצאתי הרבה מסנו במדותיהם ובמנהגיהם המקובלים (של רז״ל) (הוא, מו״ה, הקד׳). חקרתי עליהם מן הכתוב אצלנו והמקובל בידינו ומצאתי בהם במקומות רבים (שם שם). כי הבחינה בברואים אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה, מן המושכל כי השכל מעיד וכו׳ ומן המקובל מה שאמרו ז״ל כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב, עליו הכתוב אומר וכו׳ (שם, הבחינה ג). והמספור הצודק המקובל כבר אמת אצלנו היעודים (הוא, כוזרי א יד). אבל המקובל כשלא יובא בא׳ מאלה הדרכים וכו׳ תכנס בו החלוקה וכו׳ (מנחם הקראי, לקוטי קדמוניות, נספ׳, 51). —*ושהגיע בהכרה ומהשבה: יתחייב שימצאו בשכל אלו השלשה, שכל מקבל והוא השכל ההיולאני, ומקובל והוא השכל הנקנה, ופועל והוא השכל הפועל (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ט). — *מְקֻבָּלוֹת, אמונות ודעות שהן מְקֻבָּלוֹת אצל רבים שהן אמתות, עי׳ ערך מְקֻבָּלוֹת. — *מְקֻבָּל, חכם בחכמת הַקַּבָּלָה, עי׳ ערך זה.

—הפע׳, *הֻקְבַּל, הוקבל, עי׳ עמ׳ 5688, הערה. —ובסהמ״א במשמ׳ כֻּוַּן: ועניין וצפוי הוא אלי חרב מקביל החרב כלומר כבר הקביל החרב להרג לו כלומר הוקבל בו החרב (ר״י א״ס, פרשים לריב״ג, לפה).

—התפ׳, *הִתְקַבֵּל, נִתְקַבֵּל, — א) הִתְקַבֵּל הדבר, קֻבַּל אותו: נשפך (הדם) על הרצפה ואספו אינו טעון כבוס אלא הדם שנתקבל בכלי וראוי להזיה (זבח׳ יא ג). חבית של יין זו אני מוכר לך נותן לו יין המתקבל בחנות (תוספת׳ ב״ב ו ז). הלוקח כלים לשלח לבית חמיו ואמר אם נתקבלו ממנו הריני נותן לך את דמיהן ואם לאו הריני נותן לך כך וכך וכו׳ (שם שם ו עז). ומתפלל שלשה פעמים בכל יום והפלתו מתקבלת ברצון (רבן יוחנן בן זכאי, אדר״נ 7). באותה שעה הרהר (אבא תחנה חסידא) בלבו ואמר תאמר שלא נתקבל שכרי, יצתה בת קול ואמרה לו לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך, נתקבל שכרך (מד״ר קהל׳, לך אכול). בשר ודם כועס על חבירו והוא מוליך לו דורון ספק מתקבל ספק אינו מתקבל (פסיק׳ רב׳, שובה ישראל, קפה.). —והִתְקַבֵּל האדם, במשמ׳ תפלתו הִתְקַבְּלָה: היה (משה) עומד ומתחנן שיראה את הארץ ולא היה מתקבל, א״ל, משה, היאך היה לך, אדם שכבש על העליונים ועל התחתונים וגוזר על הקב״ה והוא עושה, ועכשיו אתה מתחנן ומתחבט ואין אתה מתקבל (דברים רבה, ליברמן, 43). —דבר מִתְקַבֵּל, כמו מְקֻבָּל, רצוי: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת״ח וישיא בתו לת״ח, משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל, ולא ישא בת עם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר כעור ואינו מתקבל (פסח׳ מט.). ילך אדם וישוב בינו לבין עצמו ויראה דרכיו ויוכיח עצמו אם מתקבלין עליו מעשיו עכשיו הן עלי מתקבלין (מדה״ג דבר׳ יח כו, הסגלה, 124). —והִתְקַבֵּל על הלב: שאמר להם דברים שמתקבלים על הלב (ר׳ אלעזר, מגי׳ עז:). — ולא הִתְקַבֵּל הבגד על האדם הלובשו, לא היה כמדתו: —כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו (ר׳ אלעזר,

---

1) [בילקי׳ מכירי (תהל׳ לב ע): מקובל אני.]
2) [בתלמו׳: מקבלני טובתך, עי׳ פע׳.]

ערכ׳ עז:). — ובסהמ״א: ואמסור מתנה גדולה בסוד המחשבה היאך היא פועלת הצורה בדבר שהיא נתקבלה ממנו (ר״י אלבקאוה, מנוה״מ ד, 104), תהיה האמנתו יותר מתקבלת ומתישבת בלב ותפול האמונה בו בתכלית החווק (ר״י אלבו, עקרים א כ). —ונהוג בדבור ובספרות, הִתְקַבֵּל הדבר על הדעת. — ב) הִתְקַבֵּל אדם דבר מפלוני, הִתְקַבְּלָה האשה את הגט, הפועל את שכרו וכדו׳, קִבֵּל לו, לעצמו, את הדבר: עשור שאני עתיד למוד נתון לאלעזר בן עזריה ומקומו מושכר לו ונתקבלו זה מזה שכר (ר׳ יהושע, מע״ש ה ט). אם רצה כותב לבתולה שטר של מאתים והיא כותבת לו התקבלתי ממך מנה, ולאלמנה מנה והיא כותבת התקבלתי ממך חמשים זוז (ר׳ יהודה, כתוב׳ ה א). היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי אלא מנה לא תפרע אלא בשבועה (כתוב׳ ע ה). הרי אני כאלו התקבלתי (נדר׳ ס ז). האומר התקבל גט זה לאשתי או הולך גט זה לאשתי אם רצה להחזיר יחזיר, האשה שאמרה התקבל לי גטי אם רצה להחזיר לא יחזיר (גיט׳ ו א). אמר לו תן לי שכרי המשים דינר שיש לי בידך והוא אומר התקבלת דינר זהב (ר׳ יהודה, שבוע׳ ז א). המטהר יינו של גוי ונותנו ברשותו והלה כותב לו התקבלתי ממך מעות מותר (ע״ז ד יב). אלמנה שתובעת כתובתה יורשין אומרין לה התקבלת כתובותיך, עד שלא נישאת הן צריכין להביא ראיה שנתקבלה כתובתה (תוספת׳ כתוב׳ יא א). הבא לי גיטי ואשתו אמרה הבא לי גיטי הולך ותן לה התקבל לה וזכי לה אם רצה לחחזיר יחזיר, התקבל לי גיטי ואשתו אמרה התקבל לי גיטי הולך ותנו לה התקבל לה וזכי לה אם רצה להחזיר לא יחזיר (רבי, שם גיט׳ ו א). השטר במקומו והלא כותב לו התקבלתי הימנו שמונה מאות זוז (שם ב״מ א כ). הנותן כליו לאומן לעשות לו ונגמרה מלאכתו עד שלא מתקבל שכרו הרי הוא כנושא שכר (שם שם ז יח). היוצא מידי ערב אינו גובה, ואם כתב בעל חוב התקבלתי ממך גובה (שם שם יא טו). הוציא עליו שטר חוב של מאתים זוז והוא אומר התקבלתי מהם מנה לא יפרע אלא בשבועה (שם שבוע׳ ז ה). ויכתוב שנתקבלתי ממך כך וכך (ירוש׳ כתוב׳ ה ג). אלמנה שהיתה כתובתה מאתים ומכרה שוה מנה במאתים וכו׳ נתקבלה כתובתה (בבלי שם לח.). לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי וכו׳ תאמר שנתקבלתי שכרי בעוה״ז ואין לי כלום לעתיד לבוא (מד״ר ברא״ש׳ מד). —ובסהמ״א: אמר לו רבא בנו לרב ספרא כתב לך ר׳ אבא נתקבלתי, אמר לו לאו, אמר לו ויכתוב לך נתקבלתי בוא וטול, חזר ואמר אפילו נתקבלתי לאו שמא בין כך ובין כך ימות (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 51). פרע אחד מהם כל החוב למלוה ובירר זה בעדים או בהתקבלתי שכתב לו שפרעו הכל, חוזר ותובע מחבירו את הלקו (עוח״מ קלג). ואפילו התקבלה מקצת כתובתה מוכרת למזונות עד שתתקבל כל כתובתה (רעב״ע. כתוב׳ יא ג). אשה שכתבה לבעלה התקבלתי מכתובתי סך מה ומתה בלי זרע של קיימא וכו׳ והאמת היא שלא נתקבלה שום דבר (פרח מטה אהרן א, תשו׳ יא, ל.).

ב. *קָבַל [1], פ״ע,—קָבַל על פלוני, צעק עליו, האשים אותו, schreien, sich beklagen; crier, se plaindre; to shout, complain: אומרים צדוקים,

---

[1]) [פעל זה נמצא במשמ׳ זו אף בארמ׳ שבתו״מ ובסור׳. ולכאורה אפשר היה לחבר אותו עם א. קבל במשמ׳ עמד כנגד (קָבֵל) פלוני וכדו׳, אבל מתוך כל שמושו נִכָּר שעקר משמ׳ הפעל היא צעק, והתפתחות הוראתו כזו של הִבְגִּין, הִפְגִּין. וכן מבאר במדרש ויצעק ע״י קבל: ויצעק אל ה׳, מיכאן אתה למד שאין הצדיקים קשין לקבל (מדה״ג שמות, הופמן, 169), ובצדק מעיר שם רד״צ הופמן: נ״ל דהאי קבלה לשון צעקה כמו קובלין אנו עליכם פרושים, ע״כ.

ולפי זה נראה שבא ב. קבל זה במקום קָוַל מן קול, כלו׳ צעק בקול, כמו בערב׳ קַוַּל a) במשמ׳ האשים בכונת מרמה, קָאוַל b), התוכח וכדו׳ משרש זה. וכן חדרה הערב׳ סַוַּאל, מטיף, בכתיב קַבָּלָא לסורי (עי׳ ברוקלמן, מלון סורי מהד׳ ב, 643).

במס׳ סופרים (כא ד) כתוב: צריכין להספיק מים ומזון לאחיהם העניים משום קובלין ומתנות לאביונים וכו׳, ונראה שצ״ל מה שמקובלין או כדו׳, וכן בהמשך ויש שמספיקין לחם ויין ויש שמספיקין לחם ודגים וכו׳.]

a) قوّل b) قاول

קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים, ספרי המירם אינן מטמאין את הידים (ידים ד ו). אמר צדוקי גלילי, קובל אני עליכם פרושים שאתם כותבין את המושל עם משה בגט, אמרו פרושים, קובלין אנו עליך צדוקי גלילי שאתם כותבין את המושל עם השם בדף וכו' (שם שם ח). מעידני עלי שמים וארץ שיותר מד' וה' פעמים לקה עקיבא על ידי לפני רבן גמליאל, שהייתי קובל לו[1] עליו, וכל כך הייתי יודע שהוא מוסיף לי אהבה (ר' יוחנן בן נורי, ספרא ויק, קדושים פרק ד). משל למלך שיצא בנו לתרבות רעה, התחיל לקבול עליו באחיו, התחיל לקבול עליו באוהביו וכו' לא זז האב ההוא מלהיות קובל והולך (ספרי דבר' שו). אמו של רבי ישמעאל באת וקבלה עליו לרבותינו, אמר' להן גערו בישמעאל בני שאינו נוהג בי בכבוד (ירוש' פאה א א). מעשה בר' יהושע בנו של ר' עקיבה שנשא אשה והתנה וכו' שתהא זנתו ומפרנסתו ומלמדתו תורה, וכיון שבאו שני רעבון וחלקו הנכסים ביניהן התחילה קובלת עליו לחכמי ישראל (שם כתוב' ה ב). א"ל הקב"ה למשיח קובל אני על כורש, אני אמרת הוא יבנה ביתי ויקבץ גלויותי והוא אמר מי בכם מכל עמו ויעל (רב נחמן בר רב חסדא, מגי' יב.). אמרי הקב"ה, היום קובל עליך לומר כי הוא יקום (מד"ר בראשי' נו). לב יודע מרת נפשו, זו השונמית, אימתי בשעת בנה ובאתה לקבול לאלישע (שם שמות יט). משל לאשה אלמנה שקובלת על בנה לדיין (ר' יודן בר' שמעון, שם ויקר' כז). מעשה באדם אחד שנגנבה טליתו והלך לקבול לדיין עליה ומצאה פרושה על מטתו (ר' ברכיה, שם דבר' ב). היום קבל לפני הקב"ה, אמר, רבונו של עולם איני זז ואיני שוקע ומשה קיים (ר' סימון, שם דבר' ט). באדם שאומר לחבירו פלוני קבל עליך לפני המלך (שם שם). ימיהם של צדיקים קובלים עליהם (ר' שמעון בן לקיש, שם בראשי' לו, כ"י וטיקן, תיאודור-אלבק, 1237). —וכסהמ"א: ויגרה בו את אליביר הגר לקבול עליו למלכות (קטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאוני, קטדיאלגה של טבטבה, 90). שבא לפלוני בר' פלוני אפטרופסות בידו שריר ומקויים בידו בעדים ברורים החתומים בו והתחיל לטעון ולקבול ולהתרעם על פלוני בר פלוני והוציא עליו שטר חוב של פלוני ממאה זהובים וזמננו לפלוני ואמרנו לו ראה מה קובל עלינו פלוני בר פלוני אפטרופוס של פלוני (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 38). בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו (רש"י בראש' ד כה). שע"י אביו מת, שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד וכו' (הוא, שם יא כח). למה הרעתה לעם הזה, ואם תאמר מה אכפת לך, קובל אני על ששלחתני (הוא, שמות ה כב). אך קובלני על חתנך ר' אליעזר שעלה ובלבל כל העולם (ספר הישר לר"ת, סי' ד פסקה ג, עמ' 11). ואם צדיק עשה ספר ובא צדיק ועוסק לסתור כדי להראות חריפותו ולא העמיד דבריו על האמת, כשמת הנה המת קובל על זה שבא לסתור דבריו בחנם (ספר חסידים התרמע). אם יבא אצלך אדם שקובל על אדם חבירו ומוציא לעז על חבירו וכו' (שם התתקלה). והלך אצל שר העיר וקבל על הקרוני (ר"ל מוינה, אור זרוע חכד, פז., הלכות אבילות). אם היו בית דין של שלשה יושבים מעצמם במקום הקבוע להם ובא התובע וקבל לפניהם ושלחו השליח אצל הנתבע וכו' (שו"ע חו"מ לט ז). קובלנו עליך בין מצד הנפש בין מצד הגוף (ר"מ אלשיך, איוב י יב). מותר לקבול במשפט (בחל המועד) בשביל חובותיו המותרים לגבות (הלבוש, או"ח תקלט ג).—ואמר הפיטן: פזורים לארבע רוחות, צועקים ומתאנחים אנחות, קובלים על צרות המתוחות (רגמ"ה, אספוד סימי, סליח' מנח יוה"כ). חלף שואלת קובלת ומתנוססת, זכר דאגותיה לפניך משיחה ומכנסת (ר' מאיר בר יצחק, תענית לצור, סליחי לחמישי).

ג. *קָבַל, קל לא נמצא.

—פעי', *קִבֵּל,—קִבֵּל את עיניו, האפיל והחשיך אותן [2], ידיך פשוט : verfinstern ; obscurcir ; to darken

---

[1] [אולי קובל לי, וכספרי (דבר' א): שהייתי קובלני עליו והיה מקנתרו, ובבבלי (ערכי' טז:): שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל וכו'.]

[2] [עפ"י משמי קבל בארמ', כתרג' של חשך' אפלה, נשף, עלטה וכדו', כגון: וְקָבַל שמשא בספקיה, תרג' של חָשַׁךְ השמש בצאתו (ישעי' יג י) וכדו'.]

וקבל עיניך (ר' אליעזר לר' יוסי בן דורמסקית, חגי' ג :).

***קַבָּל,** ס"ז, — כמו קַבְּלָן: אריסיו וחכיריו וקבליו[1]) הרי אילו עושין, איכדיו וספניו וגמליו אינן עושין (ירוש' מו"ק ג ה).

א. קֹבֶל, רק בכנ' קָבְלוֹ, ס"ז, — בא רק בצרוף מְחִי קָבְלוֹ, שהובן במשמ' כלי מכלי המלחמה שמנגחים בו החומה, Mauerbrecher; bélier; battering-ram[1]): ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה והקים עליך צנה ומחי קָבָלוֹ יתן בחמתיך ומגדלתיך יתץ בחרבותיו (יחזק' כו ח–ט). — ובספה"א: ושומרי ראש הקיסר מתחזקים להשחית את החומה במחי קבליהם ולא יכלו (מ"א גינצבורג, הלרפתים ברוקיה, 33).

ב. קֹבֶל, רק בסמי' קָבָל, — מלת הטעם, כמו נֶגֶד, לִפְנֵי, לְנֹכַח[3]), : vor, gegenüber; devant, vis-à-vis de; before, opposite: ויקשר עליו שלם בן יבש ויכהו קָבָל-עם[4]) וימיתהו וימלך תחתיו (מ"ב יה י). — ובספה"א: לכת לסטים שהיו אורבים בדרכים לגזול ולהרוג לבני אדם ומפרישים מהם אחד שיודע להסית לבני אדם ולשונו רך, מה עביד, מקדים והולך לקבלם ונעשה כעבר לפניהם עד שמאמינים הטפשים בו וכו' (זוהר, מדרש הנעלם וירא, קיא:). —ואמר הפיטן: קבל מרומו יום ביומו כן יברכו שם כבודו (יעקב, ידועי סס, אופן ז פסח).

ג. *קָבָל, ס"ז, — כמו קְבָלָה, קְבִילָה, תלונה: כל הוי שבקרא לשון קובל[1]) וקינה (רש"י, ישעי' א ד). ענה בדרך כחי, חוזר לקבלו[2]) הראשון כי נשאתני ותשליכני ימי כצל נטוי, ענה בדרך אויבי כחי (רש"י, תהל' קב כד). כל חבל לשון צער וקבל הוא כלומר הפסד בא לעולם ויש לקבול על שמש וכו' (רש"י, סנה' כט:, ד"ה חבל).

א. *קַבָּלָה, ס"נ, — שה"פ מן קִבֵּל, א) פעלת המקבל דבר מרעהו, Annahme, Empfang; réception, acceptation; receipt, acceptance; קַבָּלַת דם הזבח: כל היום כשר וכו' לסמיכה לשחיטה לתנופה להגשה לקמיצה ולהקטרה למליקה ולקבלה ולהזיה וכו' (מגי' ב ה). הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות וההזאות והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים (קידוש' א ח). שהזבח נפסל בארבעה דברים, בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה, ר' שמעון מכשיר בהלוך שהיה ר' שמעון אומר אי אפשר שלא בשחיטה ושלא בקבלה ושלא בזריקה אבל אפשר שלא בהלוך (זבחי' א ד). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו שנא' המקריב את דם השלמים אין לי אלא זריקת דם והקטר חלבים, מנין יציקות, ובלילות תנופות והגשות הקמיצות וההקטרות וקבלת הזאות וכו' (תוספת' דמאי ב ז). זר ואונן שיכור ובעל מום בקבלה ובהולכה ובזריקה פסול (יומא מט.). והקריבו, זו קבלת הדם, ואפיק רחמנא בלשון הולכה למימרא דהולכה לא תפקה מכלל קבלה (זבחי' ז.). כלם אחוזי חרב, רבי זעירא ורבי יהודה בשם שמואל, אלו תלמידי חכמים שמלמדין לכהנים שחיטה והלכות זריקה וקבלה וקמיצה (מד"ר שה"ש, הנה מטתו). ועי' קִבּוּל. — וקַבָּלַת בהמה למרעה ולטפול, שדה לעבוד, וכדו', נָתַן בְּקַבָּלָה או נתן קַבָּלָה, נתן בקַבָּלֶת: הלוקח עובר חמורו של נכרי וכו' והמקבל ממנו והנותן לו בקבלה פטור מן הבכורה (בכורות א א; וכעין זה שם ב א). הנותן

---

1) [בבבלי (מו"ק יא:): האריסין והחכירין והקבלנין.]

1) [כך פרשו הקדמונים וכך דעת המחבר, המביא בהערה לערך מחי אף את דעת קצת החדשים (עי' זרזובסקי, הקדש א, 137) שהשוו מְחוּ קַבַּל באשור' בשמוש דומה. ואולם מחו קבלו (כך!) בלשון זו פרושו המדיק שגעון (מחי) המלחמה, שכן קַבַּל באשור' הוא קרב בעבר', ואין ספק שיחזקאל הבבלי משתמש כאן במלים בבליות אלו באותה משמ': שגעון המלחמה. ואשר לנקוד המלה השוה את דברי רד"ק (מכלול דקדוק השמות, ליק, קכד:): וכן נשאר הקמץ בסמיכת במלת ויכהו קָבָל עָם (מ"א ע"ו), וכן בכנוי, ומחי קָבָלוֹ (יחזקאל כ"ו), ונדגש להבלעת הנח כמו קָמְצֵי עבה (מ"א י"ב), ע"כ.]

3) [כך, כמו קֳבֵל בארמ', הובנה המלה בפרשנות העברית, וזאת כנראה גם כונת הנקוד. ואולם השבעים תרגמו כאלו קראו בִּיבְלְעָם (השוה יהוש' יז יא; שפט' א כז; מ"ב ט כז), אולי בצדק, הואיל ואין קָבָל או קֳבֵל זה במקום אחר בעבר' שבמקרא ובכתבות.]

4) [ס"א מלה חדא: קָבְלְעָם, עי' גינצבורג, וס"א קָבָל, הקוף בקמץ ובמתג.]

1) [בהוצ' מאהרשען: קובלן.]

2) [בהוצ' מאהרשען: לקובלנו.]

שדה קבלה לגוי ולכותי וכו' צריך לעשר על ידן, הנותן שדהו קבלה לעמי הארץ עד שלא באו לעונות המעשרות צריך לעשר ידן (תוספת' דמאי ז יח–יב). המקבל בהמה מן העובד כוכבים וולדה מעלין אותו בשוויו ונותן חצי דמיו לכהן, והנותן בקבלה אע"פ שאינו רשאי קונסין אותו וכו' (רבי יהודה, בכורות ג:). — וְקַבָּלַת הגט מידי בעל האשה או שליחו, שְׁלִיחַ לְקַבָּלָה, שְׁלִיחוּת לְקַבָּלָה: איש הוי שליח להולכה, שכן בעל מוליך גט לאשתו, ואשה הויא שליח לקבלה, שכן אשה מקבלת גיטה מיד בעלה (גיט' סג:). אדם יודע שאין שליחות לקבלה וגמר ונתן לשם הולכה (שם סג.). — וְקַבָּלַת שָׁבִים: כל מה שברא הקדוש ברוך הוא אינו נשבע אלא בקבלת שבים שכן אמר יחזקאל חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע (פסיק' רב', שובה ישראל, קפד.). — וְקַבָּלַת הכלי, המקבל דבר לתוכו: רחת של גרוסות טמאה, של אוצרות טהורה וכו', זה הכלל, העשוי לקבלה טמא, לכנוס טהור (כלים טו ה). שפופרת הקנה שחתכה לקבלה טהורה (שם יז יז). קערה שקבעה בשידה תיבה ומגדל, כדרך קבלתה טמאה, שלא כדרך קבלתה טהורה (שם כ ה). סלון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל מפני שלא נעשה לקבלה (מקו' ד ג). —בֵּית קַבָּלָה, כמו בֵּית קִבּוּל, שקע וחלל בכלי לקבל בו איזה דבר: אף כסא של כלה שנטלו חפויו ונשתייר בו בית קבלה טהור (כלים כב ז). קנקילין שיש בה בית קבלת כסות טמאה (שם כב י). מצודת העכברים שיש בה בית קבלה טמאה (תוספת' שם ב"מ ה י). — וְקַבָּלַת דברים: אמן לקבלה אמן לשבועה וכו', אמן לקבלה מסוטה וכו' (בשם רבי יוסי בן זימרה, ירוש' סוטה ב ה). אמן, בו שבועה, בו קבלת דברים 1), בו האמנת דברים וכו', בו קבלת דברים דכתיב ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן (ר' יוסי בר' חנינא, שבוע' לו.). אמן הזה יש בו ג' אספליאות 2), שבועה וקבלה ואמנה וכו', קבלה מנין שנא' ואמר כל העם אמן (ר' יהודה בר סימון, מד"ר דבר' ז).—וְקַבָּלַת יסורין: והתורה נקנית וכו' באמונת חכמים ובקבלת היסורין (אב' ו ה). — ובסהמ"א: וקבל היהודים, וקבלו הכהנים וכו' כלם ענין קבלה שהוא כענין לקיחה (רד"ק, סה"ש, קבל). — ״דַּלְתֵי קַבָּלָה, ואמר הפיטן: דלתי קבלה פתח אל שאליהם, ורפאות תעלה העלה למחליהם (ר"י הלוי, משמרות להדרת, דיואן ג, 264). — ״וְקַבָּלַת עֵדוּת: צריכים הדיינים לכתחלה לחיות יושבים בשעת קבלת העדות (טו"ע חו"מ כח ו). קבלת עדות צריך ג' מומחים יודעים הלכות עדות כשר ופסול והירין בקבלתן לכוין עדות כל אחד (שם שם כח כח). נכון למקבלי עדות לפרסם בשטר קבלת העדות מי הם העדים (שם שם כח כב). — ״קַבָּלַת קִדּוּשִׁין: ואם אין ידוע אם בטל השליחות קודם קבלת הקידושין ואם לאו הוי ספק קידושין (טור אה"ע לו). ש' י"ב. אם הטילה שום תנאי בקבלת קידושין הללו, תשובה, שאמרת שרצונה היה לקבלם בהסכמת דודה וכו', ש' י"ו, מה עשו העדים אחרי דבריו אלה, תשובה, שרי דוד א' מן העדים אמ' לה שתזהר מאד כי בקבלתה הקידושי' הללו שוב אין לה רשות לחזור בה וכו' (ר' יוסף לאוינה, בס' סדר קידושין וגישואין לא"מ פריימן, קמד). ודוקא שהאשה שמעה והבינה יפה קודם קבלת הקידושין שאמר הרי את מקודשת (טו"ע אה"ע לח ט). — ״קַבָּלַת קִנְיָן, עי' קִנְיָן. — ״קַבָּלָה, במשמ' שטר קַבָּלָה, שובר על פרעון סכום כסף וכדו', נהוג בדבור. — ״וְקַבָּלָה, קַבָּלַת הַשּׁוֹחֵט, המקבל רשות מן החכם לשחוט: ולכן נוהגין שאין אדם שוחט אא"כ נטל קבלה לפני חכם ואין החכם נותן לו קבלה עד שידע בו שהוא יודע הלכות שחיטה וכו' ובקצת מקומות נוהגין להחמיר עוד דהמקבל נוטל כתב מן החכם לראייה שנתן לו קבלה וכו' (הגהת רמ"א לטו"ע יו"ד א א). יש ויש הרבה מעמי הארצות שנותנין להם קבלה אע"פ שהם עמי הארצים גמורים וקלי הדעת שאין בהם יראת שמים כלל (ר' אליהו, מטה מוסר לו).—״וְקַבָּלַת תנאי: והפרש יש בין סיפא לרישא, כלומ' מי סברת דסיפא קבלת התנאי היה בעדים וקנין כמו רישא (ר' פינחס הדין בשאלה לרמב"ם, תשו' הרמב"ם רפא, מק"נ, עמ' 256). —״וְקַבָּלַת על מלכות שמים עליו: ויש שבללו (במאת

1) [רש"י: האומר לחבירו על מנת שתקיים לי תנאי כך וכך ואמר אמן קיבל דבריו וחייב לקיים תנאו.]

2) מיונ' ἀσφάλεια, הבטחה.]

ברכות) קבלת מלכות כשקורא ק"ש על מטתו (העיטור, הלכות לל"ת). שאין הקריאה לבדה קבלת עול רק הכונה בה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, ואתחנן, קנט.). אחרי נמצא בם שמניעים הראש בעת הקריאה תנועת הנער המשחק ולא יוציאו דבר מפיהם וכו' ואין זה קבלת עול מלכות שמים אבל פירוק עול (שם שם). האמן בלבך אמתת מציאותו ואחר כך תוכל לקבל עול מלכותו, לפי שאין קבלת עול מלכות ראויה כי אם אחר אמונת מציאות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א, בהתחלה). — °וקַבָּלַת ענין בנדר או בשבועה על עצמו: וקבלנו על עצמינו ועל דורותינו בקבלה ובשבועות ובנדרים קבול גמור שלא יהא רשות לנו ולבנינו עד עולם לזוז מתוכחותיו והוראותיו (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 8). אבל הנדר שהוא כמקבל על עצמו להיות לו דבר המותר כאלו נאסר בכל עת שהוא שונה בקבלתו מוסיף על עצמו איסור אם יבטל קבלותיו ולפיכך הוא חייב על כל אחת ואחת (ס' חנוך, יתרו. מלוה ל). כל נדר או שבועה וכו' וכל שום קבלה אפילו של מצוה שקבלתי עלי וכו' אני מתחרט על קבלת הענינים בלשון נדר או שבועה וכו' או קבלה בלב וכו' (סדר התרת נדרים).—°וקַבָּלַת תענית: ואם קבל במנחה להתענות וכו' הוי קבלה לכולם (טואו"ח תקסב). וכן יחיד שקבל עליו תענית סתם בערב שבת מתענה ומשלים, אלא אם כן פירש בשעת קבלה שאינו רוצה להתענות אלא עד שישלימו הקהל תפלתם (שם תקעט). דין קבלת התענית וכו י"ג סעי' (שו"ע או"ח תקסב). — °קַבָּלַת פָּנִים, כמו הַקְבָּלַת פָּנִים: וכן יש לשנא קבלת פנים דמתורגם בלשון קבלה, כמו ואם בא לראות תרגום ואם אתא לקבל אפי (ר"א בחור, מתורגמן, קבל).— °קַבָּלַת שַׁבָּת, כמו הַקְבָּלַת שבת, קִדּוּם פני שבת, ושם לסדר מזמורים ופיוטים שאומרים בערב שבת לפני תפלת ערבית: סדר קבלת שבת שנוהגים בו חדשים מקרוב באו [1]) הוא מנהג יפה וטוב (מובא בסדור בר עמ' 178 בשם בעל יוסיף אומץ סימן תקפח). —°קַבָּלָה, במשמ' היות עלול לקבל: וכשיהיו הסמים קצתם יותר חם אך הוא יותר עב אפשר שיהיה קבלתו לקפיאה כקבל אותו שהוא יותר קר ממנו, וכשיהיו קצת הסמים יותר קר אך הוא יותר רקיק אפשר שיהי' קבלתו להתלקחות וההבער כקבל אותו שהיא יותר חם (קאנון ב א ג). — ב) °קַבָּלָה, במשמ' מסרת, הלכה מְקֻבֶּלֶת, פֵּרוּשׁ מְקֻבָּל, וכדו', Überlieferung; tradition: כי לא סרה הקבלה והמסורת משומרת בין האומה, וכאשר היה האדם קורא ועשו להם ציצית היה אומר כי זו הציצית נשים אותה בכנף הטלית, מספר חוטיה ח' וכו' (תשו' הגאו' שערי תשובה לד). ואם רואין בית דין לעבר שלא כסדר הזה להקדים או לאחר, מה שעשה עשוי, ובלבד שיעשו כהלכות שהיו עמהם בקבלה וכו' (תשו' הגאו', ליק, ד.). ונתן משה רבינו לסנהדרין בקבלה הלכות בשפים ולמדם אותם (שם, יג.). ואמרו חז"ל בקבלה שבידם, שבזמן שנאמר לו וקראתי בשם ה' לפניך נראה לו למשה רבנו מתוך הכבוד של הקב"ה כדמות שליח צבור וכו' (שם, לה.) נפילת אפים לעולם על צד שמאל וכו' ושמענו טעם מפני ששם מלאך רע עומד וכל דבר של צער בשמאל ואינו מקטרג, אילי קבלה היתה בידם והמנהג שלנו כך הוא וכו' (אוצר הגאונים ברכו', תשו', 83). כך היו הראשונים מפרשין אנדיפא וכו' דבר אבד שאין בו הנאה וכו' כי לשון אנפרות איבוד הוא, וזאת קבלה בידם מן הראשונים (שם שבת, תשו', 79). סדה לאורך ורוחב בשיעור קטן או גדול, אבל השיעור והמדה היתה קבלה ידועה וחתומה על השגת בני אדם, כי אין לומר במופלא ובמכוסה יותר (שם חגי', 11). הא למדת שצריך לנענעו (את הלולב) בשעת נטילתו וכו' וכן קבלת מהגאונים ז"ל (שם סוכה, 54). זה היה קבלה בידינו ומצאנו מפורש בתלמוד ארץ ישראל רבנן דקיסרי שמעין טעמייהו דרבנן וטעמא דר"ש מהדא קרא וסוכה תהיה לצל יומם מחורב למחסה ולמסתור וכו' (שם שם, 85). כתב רבינו האיי גאון ז"ל קבלה בידינו אם יש שני עדים שהוא כתב ידם וכו' אין נאמנין לפסול (שם גיטי, 3). וכבר ראינו ועיינו בדברים אלו וידענו מקבלת חכמה ידועה ענין הנדר והשבועה ואין לסמוך בדבר אשר לא צוה ה' (שם נדרי, 24). וכן ראיתי לבעלי המתיבות שכתבו לזה בהלכותם, ושמא קבלה היא בידם של ראשונים (מתיבות, הוצ' לוין, 4).

---

[1]) [עי' אלבוגן, Gottesdienst, עמ' 108.]

וקבלה בידינו דאין דנין שודא אלא במקרקעי (שם, 23). כתב רבינו חננאל קבלה בידנו דאין יכול לעשות שודא אלא דיין מומחה לרבים בדורו (שם, 25). פורסא דדמא כל תלתין יומין, פי' גבול הדם לבחורים כל שלשים יום וכו' וזה הפי' קבלנוהו מרבותינו קבלה (ר"ח, שבת קכט:). וכבר ראינו פי' לרבותינו הגאונים זולתי זה אבל אנו כתבנו הפי' שהיא קבלה בידינו (הוא, עירובי' כו.). ללמדך המסורת שהיה בידם בדברי אביי ורבא כך היה בידי הראשונים בקבלה כהלכה למשה מסיני (הוא, סוכה מה:). מהדורא קמא דרב אשי, פי' ר"ח קבלת היא בידינו כי כל שנה כשמתעסקין שני חדשים בתלמוד משלימין בשלשים שנה וחוזרין מתחילה וכו' (ערוך ערך הדר). פורסא דדמא כל תלתין יומין, פי' גבול הדם וכו' זה פי' ר"ח ז"ל בקבלה (שם ערך פרס). מסורת קבלה בידם שהמרתיה ומודד כל דבר לח מוספת המדה שלו כשמרתיה על המדת בצונן הלק אחד משלשים וששה בלוג, זה פי' רבינו חננאל (שם ערך רתח). וכאשר ראה (רבי) העתקת האומה בדלדול ובחסרון וכו' עלה בלבו שיקבץ כל מה שיש בידם מהקבלה (הקדמת רב נסים גאון לפרושו למסכת ברכות). וגם אלו הטעמים המפורשים בראיות נסיות בחכמת השיעור ראויים עוד להיות בקבלה בידך (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשברת א לג, 18). וכיון שלמדנו הענין הזה מדברי רבותינו ז"ל והיו בקיאין בו בקבלה להם וכו' (הוא, ס' העבור א י, 27). כדי שיתברר לך חכמת מדת החדש המסור בידינו בקבלה מרבותינו (שם ג א, 35). נתברר לנו שאין לענין הזה פירוש על מכונו כי אם מן התורה וכתבי הקדש ומדברי רבותינו ז"ל אשר הם קבלה בידם מרוח הקדש (הוא, מגלת המגלה ג, 14). לפי שאין אפשר לשמור דברים כאלו וכו' אלא בקבלה ומסורת (ר"י ברצלוני, פי' יצירה, סו). כי התלמוד הוא קבלה ומסורת ביד ראשי ישיבות דור אחר דור (שם, קפז). וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסרת (ראב"ע, הקד' א לפרושו על התורה, כהנא ב, 67). וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה, ואם קבלה היא נקבל [1] (הוא, בראש' יא כט). והכלל כל המצות צריכות פירו' מקבלת האבות ואף כל המועדים אם הם תלוים במולד הלבנה האמצעי וכו' (הוא, יסוד מורא א, ט). ואמרתי שיתכן, מבלי שאגזור בו, בעבור שלא פגעתי עד העת הזאת צח שאבטח בקבלתו בטחון גמור שאקבל ממנו המקרא, אבל אני סומך בדיקות המלות על הספרים המדויקים וכו' ועל המסורת גם כן אני סומך בו (ר"י א"ג, הרקמה כג, 142). והשערים שפתחם הבורא לדעת תורתו ודתו הם שלשה, האחד שהם השכל הניצל מכל פגע, והב' ספר תורתו הנתונה למשה נביאו, והג' הקבלות שקבלנו מקדמונינו שקבלו מן הנביאים ע"ה (הוא חו"ה, הקד' המחבר). וכאשר נתברר לי חיוב החכמה הצפונה מן השכל והכתוב והקבלה אמרתי שמא המין הזה מן המצות שאין אנו חייבין בו בכל עת וכו' (שם שם). כמו אמונת היחוד, אם אנחנו חייבים לעיין בו מצד שכלנו או אם יספיק לנו אם נדעהו מצד הקבלה (שם שם). ואני שאלתי אחד מהנחשבים מחכמי התורה במקצת מה שזכרתי לך בחכמת המצפון והשיב אותי כי הקבלה תעמוד במקום העיון בזה ובמה שדומה לו (שם שם). אם היה דעתך קצרה והכרתך חלושה מהשיג אליו לא היית נענש על פשיעתך ותהיה כנשים וכקטנים אשר הוא בידיהם דרך קבלה, אבל אם אתה איש דעת ותבונה שתוכל לעמוד בהם על ברור מה שקבלת מן החכמים בשם הנביאים משרשי הדת וקטבי המעשים אתה מצווה להשתמש בהם עד שתעמוד על הענין ויתברר לך מדרך הקבלה והשכל יחד (שם שם). כי לא אמר כשתסתפק בענין היחוד איך הוא וכו' שתאמין בהם על ידי חכמי התורה והסמך ותסמוך על דברי קבלתם בלבד אבל אמר שתשיב אל דעתך ותשמש בשכלך במה שדומה לזה אחר שתעמוד עליו מצד הקבלה (שם שם). והשני, ממה שאמר הכתוב הלא ידעת אם לא שמעת וגו', אמר הלא ידעת על הידיעה שהיא מצד הראיה, ואמר הלא שמעת על דרך הקבלה והסמך, וכן אמר הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם, הקדים הידיעה מצד הראיה על הידיעה מצד הקבלה וההגדה וכו' וזה ראיה על מה שזכרנו כי הקבלה ואם היא קודמת בטבע מפני צורך הלומדים אליה תחלה, אין מן הזריזות שיסמוך עליה

[1]) [על פי: אם הלכה נקבל (יבמ' ס ג; כריה' ג ע).]

לבדו מי שיוכל להשיג דעת ברורה בדרך הראיות (שם שם). ושמתי רוב ראיותי מן הדברים המושכלים וקרבתים בדמיונים הקרובים אשר אין בהם ספק וסמכתי להם מה שמצאתי כתוב בספרי הנביאים ואח״כ סמכתי להם דברי הקבלות שקבלנו מרבותינו ז״ל ומן החסידים והחכמים שבכל אומה (שם שם). ומהם מי שמיחדהו בלבו ולשונו ויבין ענין מה שהוא אומר מדרך הקבלה שקבל מאבותיו ואיננו יודע בירור מה שקבל מהענין ההוא (שם, היחוד א). כי הבחינה בברואים וכו׳ אנו חייבין בה מן המושכל ומן הכתוב ומן הקבלה, מן המושכל וכו׳ ומן הכתוב וכו׳ ומן המקובל וכו׳ (שם, הבחינה ג). והששי, אנשים סמכו על הקבלה הקדמונית שהיא המשנה והגיעו לקצת חיובי התורות והמצות והדינין מבלי עיון בתלמוד (שם, עבודת האלהים ד). ומהם שגמול העה״ב ועונשו היה מקובל אצל עם הארץ מהנביא ומושכל אצל החכמים והניחו לספרו בספר כמו שהניחו לזכור הרבה מפירוש המצות והחובות מפני שסמכו על הקבלה (שם, הבטחון ד). וכן פתחתי לך מלך הכוזר כאשר שאלתני על אמונתי חשיבותיך מה שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל אשר התברר אצלם המעמד ההוא בראות עיניהם, ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא כמראה העין (הוא, כוזרי א כה). שאין מתקרבים אל האלהים כי אם במצות האלהים עצמם, בעבור שהוא יודע שעורם ומשקלם וזמנם ומקומותם ומה שהוא תלוי באלה הקבלות (שם ג כג). ושמו שבעת המלכים והטעמים אותות לתכונות ההם אשר העתיקום בקבלה ממשה (שם ג לח). אמר החבר, אם כן הקבלה אנחנו והקראים חייבין בה וכו׳, אמר הכוזרי, כן אומרים הקראים אבל אחר שמצאו התורה שלימה אינם צריכים אל הקבלה, אמר החבר, והנה זה ספר משה הפשוט הצרכנו במלותיו ובדבור בו אל כמה כתות מן הקבלה מן הנקוד ומטעם ומפסוק וממסורת וכו׳ (שם ג לג–לה). השמעת מלך כוזר על חבור לקראים בדבר ממה שזכרתי לך, בסמך או בקבלה (שם ג לח). ואם אמרו (הקראים) כן היתה דעת ענן וכו׳ חייבו עצמם טענת הקבלה ממי שהוא יותר קדמון ויותר ראוי להאמין, ר״ל רבותינו, כי הם רבים ואלה יחידים, ודעת החכמים סמוכה על הקבלה מהנביאים ואלה סברא גרידא בלבד (שם ג לח). ומה צרכי לדבר עמך על אלה החלקים אחרי אשר הקדמתי לך צורך הקבלה עם אמתת המקובל מהם (שם ג מז). אמר הכוזרי, רוצה אני שתביא לי טעם מאיכות הקבלה המורה על אמתתה, אמר החבר, כי הנבואה התמידה עם אנשי בית שני ארבעים שנה וכו׳ ואחר הארבעים שנה היה המון החכמים הנקראים אנשי כנסת הגדולה, ולא יספרו מרוב, והם שעלו עם זרובבל סמכו קבלתם אל הנביאים כאשר אמרו ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה (שם ג סה). יכול שהיה להם סודות נעלמות ממנו בדרך פירוש התורה, היו אצלם בקבלה בהנהגת שלש עשרה מדות, או שיהיה הבאתם לפסוקים על דרך אסמכתא, שהם שמים אותה כסימן לקבלתם (שם ג עג). כי אין הקבלה טובה אלא עם הלב הטוב, אבל עם רוע הלב החקירה יותר טובה, כל שכן כשיוציא המחקר אל אמונת הקבלה ההיא ואז יתקבצו לאדם שתי המדרגות, רצוני לומר הידיעה והקבלה יחד (שם ה ח). ואנחנו יתחייב לנו קבול העדות והקבלת הנמשכת אשר היא כראיה (שם ה יד). הלא תראה בהחלש הכחות הגופניות לעת הזקנה, שיגבר זה הכח העיוני ויתחזק באדם, והוא קצת ראיה שלא יכלה בכלות הגוף, עם היות שם ראיות אחרות חזקות וקבלות אמתיות (רוח חן ג). אבל כל הדברים שבגמרא הבבלי חייבין כל ישראל ללכת בהם וכו׳ הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובם והם ששמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור עד משה רבינו עליו השלום (רמב״ם, הקד׳ משנה תורה). ועוד שיש לנו בעיקרים אלו קבלות מפי החכמים וראיות שלא נכתבו בספרים הידועים לכל (הוא, קדוש״ח יז ג). ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו, וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך שיהיו עד שיהיו, שדברים סתומין הן אצל הנביאים, גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו אלא לפי הכרע הפסוקים (הל׳ מלכים יב ב). ועתה לא ארע למה אחזור מקבלת,

ומראייתי בשביל חבורו של זה המחבר (השגת הראב"ד להקד' משנה תורה לרמב"ם). זו היא סברתי הראשונה שדנתי עליה, ואחר זמן מרובה נזכרתי קבלת למודי וידעתי שלא דנתי יפה (ר' פינחס הדין בשאלה לרמב"ם, תשו' הרמב"ם, א. ח. פריימן, 181). ולא כל דבר שלא חייבו בו חכמים אסור, כי הם העתיקו בקבלתם ודרשו ולמדו ששלש תפלות חייבים ישראל להתפלל בכל יום והם אמרו ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו (ר' אברהם בן הרמב"ם, תשובות, מקיצי נרדמים, 65). וזה (התר נדרים) לא יעשנו זולתי חכם מומחה או שלשה הדיוטות כמו שזכרנו לפי מה שבאה לנו בקבלה לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו, וזה הענין אין לו ראיה בתורה וכן אמרו החכמים עליהם השלום שזה הענין אין לו עיקר זולתי הקבלה (פי' המשנ' לרמב"ם, נדרי' י ח). ואלו לא נתן לנו דעת על צד הקבלה בשום פנים וכו' היה מביא זה למות רוב האנשים והם לא ידעו היש אלוה בעולם או אין אלוה (ר"מ ב"מ, מו"נ א לד). כן צריך שימסר להם על דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין ברואיו כלל בדבר מן הדברים (שם א לה). וביאור זה לפי מה שכתוב בספרי הנביאים ובא בקבלה הוא שכל מי שקדם למרע"ה מן הנביאים כאבות ושם ועבר ונח מתושלח וחנוך לא אמר אחד מהם כלל לכת מבני האדם שהשם שלחני אליכם וצוני שאומר לכם כך וכך (שם ב לט). החכמה ההיא הגמורה היא אשר התבאר בה במופת מה שלמדנוהו מן התורה ע"ד הקבלה[1]) מן השכליות ההם (שם ג כד). וכן ראוי שיהיה הסדר שיודעו הדעות ההם תחלה ע"ד קבלה[2]) ואח"כ יתבארו במופת (שם שם). המרגיל נפשו לזכור השירים והמליצות כלומר לדעת אותם על פה ומרבה בקבלותיהם לא יצטרך לדעת תיקון הלשון (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ה ב, 33). מכל מקום לאלה הגאונים ז"ל שהבאתי שומעין שיש לדבריהם ראיות חזקות, ועוד שקבלת הגאונים ז"ל הוראה היא (שו"ת הרשב"א א סי' אלף קס"ח). לא שהגיעו ימיו של רבי דוסא לימיו של חגי הנביא (אלא) שקבלה מומחית היתה בידו על כך (ר"מ המאירי, בית הבחירה יבמ', אלבק, 74). ולהשיג המעלה העליונה הזאת באה על דרך הערה, מצות תפלין בראש בין העינים וביד שבארה הקבלה לתת אותם בשל שמאל וכו' (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, בהעלותך קל.). כמו שאמרו בקבלה האמתית שיש לנו לסמוך עליה שאין בשכלנו כח להגיע אל אמתת עדן הנפש וענשה וכו' (שם שם, קלא:). כשם שהצורך לסחורות להביא אותן ממקום למקום להמציא המזון לכל, כן דברי תורה צריכים למקום אחר וחוא הקבלה והוצאת דבר מתוך דבר (שם ואתחנן, קנט.). וכבר התאמת אצלנו מצד הקבלה שמצות ק"ש שלש פרשיות וכו' (שם שם). וביארה הקבלה שזמן השכיבה הוא כל הלילה שרוב בני אדם שוכבין בו על מטותיהן וכו' וכן ביארה הקבלה שזמן קימה הוא עד סוף שלש שעות וכו' והקבלה בארה שמלת טוטפות רומזת על ארבעה בתים וכו' (שם שם, קסג.). אבל אמונתנו התמימה היא כי התורה וכל עניניה וספוריה מתחלתה עד סופה הם ענינים לא יורה עליהם שכל ולא טבע כלל, כי כן הגיע עדינו בקבלות איש מפי איש ועד משה מסיני (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). וצריך כל בעל שכל ללטוש רעיוניו לדעת עניני יחוד הבו"ר ויתעלה מצד קבלת תורתנו התמימה מאחר שנתברר לנו מצד השכל באר היטב וענינים אלו האדם יכול להגיע להם מצד הקבלה אם יעיין בעיון נמרץ בתורתנו הקדושה הנמסרת לנו וכו' (שם שם). ואם נאמר שמנה עקרים בלבד ולא אמונות אמתיות למה לא ימנה הקבלה שראוי שימשך האדם אחר קבלת האבות שהוא עקר כולל לכל הדתות האלהיות (ר"י אלבו, עקרים א ג). ולזה לא נמנית הקבלה עקר או שורש לתורה מן השמים כלומר שראוי שימשך האדם אחר קבלת האבות ותכמי הדת (שם א יד). ראוי שנשאל ונאמר אחר שאנחנו נמצא דתות הרבה נקראות אלהיות והקבלה נמשכת בכל אחת מהן לבעלי הדת ההיא, במה יודע איפה הבדל בין הדת האלהית האמתית ובין המזוייפת (שם א יח). שיראה מכל זה שהקבלה שהיא נמשכת מאב לבן ראויה להתקבל, ולפי שאי אפשר לדת האלהית להתקיים זולתה צוה עליה הכתוב ואמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך והייבה

---

1) [במקור הערבי: אלאת'אר.]

2) [במקור הערבי: מקבולה.]

מיתה לעובר על דברי ק ב ל ת החכמים (שם א יט). כי הדבר המצטווה לנביא בינו ובין השם יש חשש או ספק לזולתו ב ק ב ל ה ההיא (שם א כ). והם (הגויים) ישיבו ויאמרו לפניו כי כמו שישראל יש להם לקבל שכר על קיום תורתם שקיומו מצד ק ב ל ת ם, כן ראוי להם לקבל שכר על קיום תורתם שקיומו מצד ק ב ל ת ם, והשב ישיב להם וכו׳ כי העכו״ם האומרות שסמכו על ק ב ל ת ם ראשונות ישמיעונו כלומר ראוי להם שיודיעונו התחלות דהם שקבלו וסמכו עליהם וכו׳ (שם שם). ומצד השלית או מי שהביא הכתב ג״כ שהיא ה ק ב ל ה הנמשכת בידינו היום אי אפשר שיפול הכזב כדברי הנביא, וזה כי ה ק ב ל ה הנמשכת מן האב לבן אי אפשר שתכזב בשום פנים (שם ד מד). וזאת היא הנקראת ק ב ל ה אשר מפי עליון נשתלשלה ובאה עד תכלית התנאים והאמוראים וכו׳ והיא הנקרא׳ תורה שבעל פה (מנחת קנאות לר״י מפיסא, 12). ונראה שזה רבינו החסיד הוא רבי חנוניא איש ירושלים שאמרו עליו הגאונים שקבלו שרוב ה ק ב ל ו ת ערוכות לו מימי התנאים ז״ל (שו״ת מהר״ם אלשקר יח). ובדתות המפורסמות יתחברו הלבבות החלוקות וכו׳ עד שהיה במדינה אחת קהלות מאנשים דתותיהם רבים ואמונותיהם ב ק ב ל ו ת י ה ם סותרות וקצתם מזלזל ב ק ב ל ת קצת וכו׳ והמפורסמות יקבצום וכו׳ (אמו״ר לרלב״ג, עס). וכן על ה ק ב ל ה הנמשכת מהאבות לבנים שזה עקר כולל על ה ק ב ל ה להמשך האדם אחר ק ב ל ת האבות (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יח:). —°אַנְשֵׁי הַקַּבָּלָה: וסמוך על אנשי ה ק ב ל ה במה שתוכל לעמוד על בירורו כאשר תסמוך עליהם במה שהוא נמנע ממך (ר״י א״ת, מו״ה, יחוד המעשה ה). ולא יתכן להחזיק במקבלים אנשי ה ק ב ל ה או אנשי הסברא בזה (הוא, כוזרי ג מט).—°חַכְמֵי הַקַּבָּלָה: ואין מה שזכרתיו שלא פגעתי מחכמי ה ק ב ל ה מי שאבטח בקבלתו מקצורי ועצלתי לדרוש ולחקור (הוא, הקדמה כג). הפרק הה׳ בזכרון הדרך והוא ג״כ כפי הקדמות חכמי ה ק ב ל ה וכו׳ (ר״י אברבנאל, מפעלות אלהים ג ה). — °בַּעֲלֵי הַקַּבָּלָה: ראיתי לכתוב הנה מאמר בעלי ה ק ב ל ה שאמרו בפרק אלו טרפות וז״ל אמר ירח לפני הקב״ה אפשר לשני המלכים להשתמש בכתר אחד וכו׳ (ר״א הקלעי, גן עדן, קדס״א ג ז:). — °ובשם ספר: שלשלת ה ק ב ל ה, לר׳ גדליה אבן יחייא, הכתב וה ק ב ל ה, לר׳ יעקב צבי מקלנבורג וכו׳.

ב. °קַבָּלָה, ש״נ, — א) קַבָּלַת ידיעת הסוד של השם המפורש [1]: וכל רבותינו ואבותינו אוסרים להזכיר שם המפורש בבבל, וכשמזכירין אין אוסרים אלא אעתק, כי מועתק הוא בקריאתו בהגיונו ומסור מאחד לאחד, וכו׳, והשם האחר הגדול שהוא בן שבעים ושתים אותיות הוא לקוח משלשה מקראות שבתורה, ואין אותיותיו ידועות, וזה בן מ״ב אותיות אע״פ שאותיותיו ידועות אינו מסור בהגיונו וקריאתו כ ק ב ל ה וכו׳ (אוצר הגאונים, חגיגה, 22-23). ואמר רבינו האיי אנא השם ולא אנא בשם, ולאו בלשון הזה היה אומרו כהן גדול אלא אומרו אנא השם שם המפורש בן ארבעים ושתים אותיות ועדין מצוי הוא בישיבה ב ק ב ל ה וידוע לחכמים (שם יומא, 18—19). עשרה פעמים היה מזכיר כהן גדול את השם ביום הכפורים וכו׳ והיה מזכיר בפי׳ שם בן כ״ב אותיות והיה מסדר [2] ב ק ב ל ה לראש הישיבה וכנגדם הי׳ אומר וידויים עשרה וכו׳ (שם שם, 21). — ב) חכמת הַקַּבָּלָה, תורת הַקַּבָּלָה, חכמת הסוד האלהי [3], Kabbala; cabale; -a: אין דעתי זולתי לרוץ אורח להכנס בארחות התורה ומהללה כפי

---

1) [כנראה הבינו כבר הגאונים לפי סגנון דבריהם את המלה אף בשמוש מיחד זה כלשון קבלה ומסרת, מסרת מ י ח ד ת זו של ידיעת השם המפרש בכ״ב, מ״ב או ע״ב אותיות. ואולם אפשר שאין כאן אלא הבנה עממית (Volksetymologie) של המלה קִבְלָה במשמ׳ לחש וסגלה, אשר בהם השתמשו למעשה בצרופים סודיים של שמות ואותיות, והרי את עצם המלה קִבְלָה במשמ׳ לחש, אף אותה הבינו כלשון קַבָּלָה ומסרת, וכן רש״י, עי׳ קִבְלָה, הערה.]

2) [אולי צ״ל מָסוּר.]

3) [השם קַבָּלָה במשמ׳ זו לא נולד מתוך שמוש המלה בהוראת מסרת שקבלנו במובנה הכללי, ואף לא כאלו של קבלה ומסרת חיצונית (עי׳ ג. שלום, Enc. Jud. XI, עמ׳ 633), אלא כנראה מתוך משמ׳ זו של ה ק ב ל ה ה מ י ח ד ת הזאת על צרופי השם המפֹרש הנזכרת אצל הגאונים, בין שיש לגזר אותה באמת מן א. קַבָּלָה, ובין שעקרה בהוראת לחש וסוד.]

חכמה בסודות דרך הקבלה (ר"מ די ליאון, הנפש החכמה, הקד'). (תהו) יש מחכמי הקבלה מפרשים קו ירוק וכו' (הריקנטי ע"פ אבן יקרה, בראשית, והארץ) וכשהאדם קורת אותן הוא מקצר המעיינות העליונות, ונקראים לבעלי הקבלה עולמות התלויין באדם העליון (שם ב, מע.). ואמרו בעלי הקבלה למה אומרים ישמחו השמים ותגל הארץ במובאי שבת, לפי שהשבת זכר לשני עולמים וכו' (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ב, 182). וכן ידוע לבעלי הקבלה כי מחשבת האדם היא ממקור הנפש השכלית שנמשכה מן העליונים וכו' (שם ד, 105). — ובעבור זה רצה השם יתברך שתנתן התורה על יד משה בפרסום גדול ורבוי עצום מששים רבוא שלפי דעת חכמי הקבלה המספר הזה כולל לכל הפרצופים (ר"י אלבו, עקרים א כ). לפי שחכמי הקבלה ייחסו כל יום מימי בראשית אל עלול אחד מן הז' שכלים האחרונים ויקראו העלולים ספירות וכו' (שם ב יח). ולפי דברי קצת חכמי הקבלה שאמרו שספירת יסוד נקראי שבת וכו' (שם שם). שבעלי הקבלה האמינו היות ד' יסודות רמוזים בגגת"ם (רמ"ע מפאנו, עסיס רמונים ב א, ה:). וחכמת הקבלה יושג למבינים הבאים בשערי ה', כי להיותה במסוה ההעלם כסויה לא באו רבים עד תכונתה (ר"א איריר, שער השמים ח). ופשוט ומפורסם המשל בין קדמונינו הקבלה מעיל הפתאים (רי"א מודינה, ארי נוהם א ב). והנה הקורא יבין שרצוני לדבר על חכמת הנסתר הנקראה קבלה כפי המתיחסים אותם אליה לשם הזה מאז שהתחילה הקבלה להראות בראש חוצות (שם, פרק האחרון). ולכן האיש שנגלו אליו הסודות האלהיות על בוריים זהו הנקרא מקובל, לפי שקבל ענין זה ממי שקדמו או מאור השפע האלהי ומה שקבל הוא הנקרא חכמת הקבלה (אברהם בן יצחק, כוס ישועות ה ה, סו:). אמר החוקר וכו' הנה קריתי ושמעתי איזה ענינים מהקבלה שלכם והנה כמו זר נחשבים בעיני וכו' (רמח"ל, חוקר ומקובל, 1). שכל מה שיוכל האיש להשיג בחקירה לאפס ותהו נחשבת למה שיוכל האיש להשיג ע"י קבלת האמיתית (שם שם). אמר המקובל, דע שכל ענין חכמת הקבלה אינו אלא לברר משפטו ית"ש ושהוא אחד בתכלית היחוד האמיתית ואין בו שנוי ולא א' ממקרה הגוף ח"ו (שם, 5). דע שחכמת הקבלה בא להורות אותנו מחכמה ונפש תמים דעים סדר חוקת הנהגת איך ית"ש מסבב ומנהיג את עולמו בגודל שלימות חכמתו (שם, 6). ודאי אי אפשר שיטעו בזה חכמים גדולים שמהם הקבלה נובעת לנו (שם, 7). שיש יתרון לחכמת הקבלה על כל שאר החכמות כיתרון האור מן החשך (שם, 20). הודיעני החילוק שיש ביניהם, בין קבלת הרמב"ן ובין קבלת האר"י ז"ל (שם, 47). ואלה הם שתי הקבלות, הרמב"ן ז"ל לא פירש אלא בדרך כלל עשר ספירות ותולדותיהם הנולדת מהן אך לא הדרך איך שמהם מולידות הדברים וכו' אך האר"י ז"ל פירש לנו ידיעה יותר ברורה וכו' (שם, 47—48). — ואמר המשורר: ותתכוין ותתקדש בדעות עולוות, בקבלה וסוד תפתת, תהא חן נגמלי (ר"ש שבזי, ביום שבת, שירי תימן, 160). — קַבָּלָה מַעֲשִׂית: והיה אדם גדול בתורה ובחכמת הקבלה והיה משתמש בקבלה מעשית בעת שהעולם צריך לו (לקוטים מדברי יוסף, סמברי, בלייכר, 67). שמעתי מפי רב אחד שמסורת בידו שהרב היה יודע קבלה מעשית ופעם אחת היו ישראל בצרה גדולה וגזרת שמד והפליא לעשות פעולה גדולה ומלט את העיר בחכמתו (רחיד"א, ככר לאדן, רב:). — קַבָּלָה עִיּוּנִית: אין להקשות ממשנת אין דורשין דכבר קדמוני רבנן ונמוקם עמם דלאו בקבלה עיונית אתמר והם ודבריהם אמת (הקדמת המגיה ס' הזוהר ד' מנטובה). — קַבָּלָה פְּנִימִית: וזהו סוד איש ואשה בסוד דרכי הקבלה הפנימית (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 91).

***קַבָּלָה**, ש"נ, — דבר לחש סודי חמשמש סְגֻלה[1]: זה כתב הרב ר' שמואל נט' רח', אבל אני

---

[1]) [לאו דוקא קמע בכתב, אלא גם לחש שבעל פה, או סגלה סודית אחרת. במשמ' זו ולא במשמ' מסורת ומנהג שקבלנו מרבותינו (כפרוש רש"י), שאינה בתו"ם, באה מלה זו בארמ' שבתו"ם: רבי אמי ורבי אסי הוו עיילי ביה (בבית הכסא שמזיקים מצויים בו), חד וחד לחודיה ולא מתזקי, אמרי להו רבנן לא מסתפיתו, אמרי להו אנא קבלא (גרסת הערוך ובספרים, ע"פ רש"י: קבלה) גמירינן (ז"א סְגֻלה כנגד למדנו), קבלא דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קבלא דיסורי שתיקותא ומבעי רחמי (ברכ' סב.), ובן

הכותב ראיתי בספרי המרכבה[1]) דאית בהו קיבלה וכך מצאתי וכו' (האשכול בפרושו לנ"ב, מובא בהקדמת אלבק לס' האשכול, יז).

*קַבָּלָה, ש"נ, —סה"פ בן ב. קָבַל, —א) דברי הקובל, הגוער והמוכיח, דברי קַבָּלָה, דברי מוסר ותוכחה שבמקרא, וביחוד בספרי הנביאים והכתובים[2]), admonition ; Ermahnung : סדר תענית כיצד, מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין, וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו, הזקן שבהן אומר

כתב הערוך (ערך קבל): פי' אם אדם צנוע ושותק בבית הכסא, היא קמיעתו שיצילנו מהמזיקין וכו'. ובפירוש רסע"ג למס' ברכות (ורטהימר, כח:): קיבלא לי, סוד אעשנו, ועי' הערת ורטהימר לזה. וזה לשון קטע מכתבי הגאונים מן הגניזה (גנזי שכטר ב, גינצבורג, 95): דביומי דרבנן דתלמוד הוה שכיחין מזיקין וקארו להון שידים ושעירים והוה ידעין דרוביהון הוה שכיחין בבתי כסאות ומזיקין בני אדם כדאמרינן ההוא בית הכסא דהוה בטיבריה דהוה עילי ליה בי תרי ביסמא ומיתזקי, ר' אמי ורבי אסי הוה עילי חד חד לחודיה, אמרו להו רבנן לא מיסתפיתו, אמרו להו קיבלא גמירינן, אמרא ליה אימיה לראמי בר חמא כי עילת לבית הכסא לא בעית איניש בהדך, אמ' לה קיבלא גמירנא דאמ' מר קיבלי דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קיבלי דייסורי שתיקותא ומיבעי רחמי, ע"כ. ומעין זה נמצא בכתובות על הכוסות והספלים של המלחשים אשר נתגלו בבבל: ולרוחי בישתא ולחומרי וידניתא ולגיסי וקיבלי ולילתא דיכרי וניקבתא וכו' (Montgomery, Aram. Incant. Texts, עמ' 141). אף אנתי ליליתא בישאתא קיבלי ביש(י) (שם, 154). ועי' גם אוצ' הגאו', ברכ', נספה, 70, בהערה. וכך באה המלה קִבְלָה או קַבַלַה a) גם בערב' במשמ' קמע וסגלה. ואמנם מקור המלה לא התברר. יש שרואים בה בעקר סגלה נגד דבר מלשון קֳבֵל, כנגד בארמ', ואמנם אפשר שגם מלה זו במקורה היא קְבָלָה מן ב. קָבַל במשמ' גערה שגוערים בה במזיקים, כלשון הכתוב: יגער יי' בך השטן (זכרי' ג ב), בעקר אפוא כערב' קַוַאלַה b) כמשמ' דבור נשגב וכדו', ולפי זה תהי קבלה a) בערב' במשמ' קמע מלה שאולה מארמ', וכך נראה.]

[1]) [ספר מעשה המרכבה מובא בשבה"ל השלם סי' י"ג, כי עי"ש וכן בתניא ענין תפלת (הערת אלבק).]

[2]) [כל המפרשים והמלונים, וכן חוקרי המונחים כגון בלוי בספרו Zur Einleitung, עמ' 30, Buchwesen, עמ' 63, בַּכֵר, Exeg. Term. I, עמ' 165 וכו', II, עמ' 185, הבינו אף מונח זה, בשמושו כלפי ספרי הנבואה והכתובים שבמקרא כלשון קַבָּלָה, קַבָּלַת מסורת מפי האבות. ואולם א) דוקא במשמ' יסודית זו של קבלת מסורת, כלשון "קבלה היא בידנו", "אם קבלה נקבל" (במשנה יבמ' ח ג, כרית' ג ט: אם הלכה נקבל), שממנה גוזרים את שמוש המלה לספרי נ"ך, אין השם קבלה כלל בתו"ם, כמו שכבר העיר אף ל. גינצבורג בהערותיו לספרו של אפרת על המונחים הפילוסופיים בס' מורה הנבוכים, ועי' גם בהערה לערך ב. קַבָּלָה. ואשר ב) לשמוש הפעל קִבֵּל במשמ' קִבֵּל בירושה, במסרת וכדו', הרי אינו בא במקורות הז"ל כלפי ספר הנביאים והכתובים, אלא, אדרבה, לגבי התורה (שבכתב ושבע"פ) בלבד: משה קבל תורה מסיני וכו', וכיצד יתכן שלא התורה, אלא רק יתר הספרים, בנגוד לתורה, יִקָּרְאוּ דברי קַבָּלָה?

ואולם רֹב דברי הספרים האלה, ואף רֹב המקומות המובאים כדברי קבלה מתוכם בתו"ם, הם דברי תוכחה ומוסר, דברי קְבָלָה, שהנביאים ואומרי השירים והמשלים קובלים בהם על ישראל, גוערים בהם ומיסרים אותם בהם, וברור שראשונה שמש שם זה, דברי קְבָלָה, לא כשם לספר זה או זה אלא לדברי הקובלנא והקבילהא, שיש לראותם כתוכחה ומוסר בלבד, ולא באו להורות תורה והלכה ממש. וכונה זאת נראית במפֹרש למשל בתשובת ר' סימן בירושי' (חלה א א) על השאלה "ולמדין מן הקבלה?" בקשר לדברי ישעי' (כח כו) וְיִסְּרוֹ למשפט אלהיו יורנו: א"ר סימן מן מה דכתיב ויסרו למשפט אלהיו יורנו, כמו שהוא דברי תורה, ע"כ. כלו' אע"פ שאין אלו אלא דברי יִסּוּר, קְבָלָה ומוסר, באים הם אף להורות תורה. ויש אפילו שבאה המלה באותו שמוש לא לגבי דברי הנביאים והכתובים אלא אף לפסוק שבתורה עצמה אם אינו דבר הלכה אלא עניני קובלנא ותוכחה: עשרה (גזרות נגזרו) על הנחש, האחת שנסתם פיו וכו' התשיעית שהכל מתברכין והוא עומד בקלקולו, העשירית עליו היה רבי מאיר אומר בקבלת (ו"א נאמר בקבלה, בדברי הכתוב ויקר' כו ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ (אדר"נ נו"ב מג). ואע"פ שרש"י (לחולין קלז.) מבאר: תורת משה קרויה תורה, לפי שנתנה תורה לדורות, ושל נביאים לא קרי אלא קבלה, שקבלו מרוח הקדש כל נבואה ונבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה, ע"כ, בדבריו הוא, רגיל הוא להביא קבלה כשה"פ של קָבַל, שהנביא קובל עליו וכדו' (עי' בדגמאות). והשוה הדברים המובאים

a) قبلة b) قوّالة

לפניהן דברי כבושין, אחינו, לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ובקבלה (יואל ב יג) הוא אומר וקרעו לבבכם ואל בגדיכם (תענ׳ ב א). וגם צדה לא עשו להם, להודיע שבחן של ישראל שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך אלא האמינו והלכו אחר משה, ועליהם מפורש בקבלה (ירמי׳ ב ב) הלוך וקראת באזני ירושלים (מכי׳ מסכתא דפסחא יד). לאדם שנפלת לו בית כור בירושה ומכרה בדבר מועט, הלך חלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ופרדסין והתחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט, כך נעשה למצרים ששלחו ולא ידעו מה שלחו, עליהם מפורש בקבלה (שה״ש ד יג) שלחיך פרדס רמונים (שם מסכתא ב א). ומפני מה בכו את אהרן שלשים כל בית ישראל ומשה לא בכו אלא בני ישראל ולא כל בני ישראל, שאהרן לא אמר לאיש ולא לאשת סרחת, אבל משה מפני שהוכיחם נאמר בו ויבכו בני ישראל את משה, וכן הכתוב מפורש על ידי אהרן בקבלה (מלא׳ ב ה) בריתי היתה אתו החיים והשלום, שהיה רודף שלום בישראל (ספרא ויק, שמיני, מכילתא דמילואים). מנין שאף אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הקודש, תלמוד לומר ויעש כאשר צוה ה׳ את משה, וכן הכתוב משבחו בקבלה (מלא׳ ב ה—ו) בריתי היתה אתו (וגו׳), תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (שם, אחרי, פרק ח). והנפש אשר תעשה ביד רמה, זה המגלה פנים בתורה כמנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדה של דופי לפני המקום וכו׳ עליו מפורש בקבלה (תהלי׳ נ כ) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי וכו׳ בא ישעיה ופירש בקבלה (ישעי׳ ה יח) הוי מושכי העון בחבלי חשוא ובעבותות העגלה חטאה וכו׳ (ספרי במד׳ קיב). מה עונשו של זה, בא שלמה ופירש עליו בקבלה (קהל׳ י ח) ופורץ גדר ישכנו נחש, הא למדת שכל הפורץ גדרים של חכמים לסוף פורעניות באים עליו (שם דבר׳ מח). כתיב כתונת בד קדש ילבש. בד שהוא עולה יחידי, והרי צמר עולה יחידי, פירש בקבלה (יחזק׳ מד יז) ולא יעלה עליהם צמר בשרתם בשערי הפנימית וביתה, הא מבחוץ מותר לעלות עליהם (ר׳ זעירא, יכוס׳ כלא׳ ט ה). ושם חיטה שורה ושעורה נסמן וכוסמת גבולתו וכו׳, נסמן, זה השיפון, וכוסמת, זה הכוסמין, גבולתו לחם, עד כאן גבולו של לחם, ולמידין מן הקבלה, א״ר סימן מן מה דכתיב ויסרו למשפט אלהיו יורנו, במו שהוא דבר תורה (שם חלה א א). כתוב אחד אומר אך בכור שור או בכור כשב

בתוך הפרוש המיחס לרש״י בבבלי תענית (טו.) על דברי המשנה: ובקבלה הוא אומר וקרעו לבבכם וכו׳, וז״ל: והקשה תוספות מאן דהו מאי שנא בהאי קרא דכתיב ביונה וירא האלהים את מעשיהם וגו׳ ולא קרי ליה דברי קבלה ובהאי קרא דוקרעו לבבכם קרי ליה קבלה, ופריק איהו כל מקום שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל קרי ליה קבלה, ובכל דוכתא דלא איתפקד נביא וכו׳ שהוא כמספר והולך וכו׳ לא קרינן ליה קבלה, ע״כ. ואמנם אין לקיים חלוקה זו כך תמיד (ע״י הגהות ר׳ ל״ה חיות למקום). ויש שבא השם (דברי) קבלה גם כלפי דברי ספור, ואולם אין זאת — דבר שלא עמדו עליו הקדמונים בכלל — אלא התפתחות בשמוש הלשוני של השם, שנולד במשמ׳ העקרית של דברי המוסר והקבלנה בלבד שנמצאי בעקר בספרי הנביאים והכתובים, ואף אחר כך לא דיקו בו וכנו בו את כל דברי הספרים האלה. ועי׳ הדגמאות בערך זה. ואף אין ההבדל בין דברי מוסר לדברי ספור, אלא ספרי הנ״ך נחשבים כדברי מוסר בנגוד לדברי תורה והלכה. והרי כך נאמר מפרש בל״ב מדות דר׳ אליעזר (כו, ועי׳ משנת ר׳ אליעזר, הול׳ ענלאו, 35): וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים, בד״א בדברי קבלה, אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן מלשון משל וכו׳, ע״כ. מכאן שיש בזה הערכת התוכן, אם לחשוב אותו כדבר תורה ומצוה או לראותו כדבר מוסר שאינו תורה והלכה ממש. ורק אחר כך ראו קבלה כשם לספרים, כמו השם נביאים, שגם הוא מתאים בעיקר רק לחלק מהם.

ובמשנה הנזכרת (תענית ב א) בלבד, בנגוד ליתר המקומות, רצה כבר יסטרוב במלונו לבאר ובקבלה, ז״א בצעקה וגערה (outcry, rebuke) הוא אומר, כאלו משפט זה דוקא נקרא קבלה, וכך אין הדבר נכון. אלא בתוך דברי הקבלה, בתוך דברי הנבואה, שהם עקר תכנם של ספרי נ״ך, נאמרו הדברים, והוא הדין לשמוש המלה בכל המקומות. ויש שהשתמשו במלה קבלה לנביאים בלבד, וקראו לכתובים דברי קדושה (Hagiographoi), ואולי יש לראות בכך דרגה קדומה ומדויקת יותר. עי׳ בהערה שאחר זו.]

או בכור עז לא תפדה קודש הם את דמם תזרק על המזבח, וכתוב אחד אומר ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך, אם שפיכה למה זריקה, ואם זריקה למה שפיכה, תני ישפך לא יטוף, ישפך לא יזה, ישפך לא יזרוק, ופירש בקבלה (דהי"ב ל יו) כהנים זורקין את הדם מיד הלוים (שם פסח' ה ו). יעקב איש כפר נבורייא אזל לצור, אתון שאלון ליה מהו מיגזור ברה דארמייתא בשבתא, וסבר למישרי לה מן הדא ויתיילדו על משפחותם לבית אבותם, שמע ר' חגיי אמר ייתי וילקי, א"ל מהיכן את מלקיני, א"ל מן הדין (עזר' י ג) ועתה נכרות ברית להוציא כל הנשים הנכריות והנולד מהן וגומ', א"ל ומן הקבלה את מלקיני, א"ל (שם שם) וכתורה יעשה, א"ל מן הדין אוריתא, א"ל מן ההיא דא"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי לא תתחתן בם וכו' (שם ירוש' קיד ג יד [1]). כתיב (דהי"א ז מ) והתייחשם בצבא המלחמה, זכות יחסיהם עומדת להם במלחמה, עד כדון מן הקבלה, מדברי תורה לא יבא ממזר בקהל יי', לא יבא פצוע דכא וגו' מה כתיב בתריה כי תצא מחנה על אויביך וגו' (ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יוחנן, שם שם ד ה). רואין שתי זרועותיו כמין שני חוטין על זהורו', ושאר כל איבריו כמין גולי' מצומתים, ופיתוח ידים ורגלים אין לו אדיין, ועליו הוא מפורש בקבלה (תהלי קלט יו) גולמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם (ר' יוחנן, שם נדה ג ג). דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי קבלה (זכר' א ז) למדנו, ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט (רבינא, ר"ה ז.). גדליה בן אחיקם דברי קבלה (מ"ב כה כה; ירמ' מא ב) הוא, ודברי קבלה כדברי תורה דמי (רב אשי, שם יט.). חגיגות (הרי הם כהררים התלויין בשערה, שהן מקרא מועט והלכות מרובות), מיכתב כתיבן, לא צריכא לכדאמר ליה רב פפא לאביי, ממאי דהאי וחגותם אותו חג לה' זביחה, דילמא חוגו חגא קאמר רחמנא וכו' אלא אתיא מדבר מדבר, כתיב הכא ויחוגו לי במדבר וכתיב התם (עמוס ה כה) הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר, מה להלן זבחים אף כאן זבחים, מה כהררים התלויין בשערה, דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן (חגי' י:). כי יגח, אין נגיחה אלא בקרן, שנאמר (מ"א כב יא) ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם וגו' ואומר בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח, מאי ואומר, וכי תימא דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן ת"ש בכור שורו הדר לו (ב"ק ב:). אלמלא דבריהן דברי תורה ודברי בריבי קבלה, אנן דברי בריבי שומעין, וכל שכן שדבריהם דברי קבלה ודברי בריבי דברי תורה (רבי, חול' קלז.). א"ל רבי אמי (לר' חייא בר אבא) וכו' אלא מעתה המפלת רוח תהא אמו טמאה לידה, הואיל ונאמרה בו בריאה כאדם, דכתיב (עמ' ד יג) ובורא רוח וכו', א"ל דנין דברי תורה מדברי תורה ואין דנין דברי תורה מדברי קבלה (נדה כג.). בט' באב בארבע פסוקים משל ירמיה (יד יט—כב) המאוס מאסת את יהודה עד כי אתה עשית את כל אלה ושני מזמורים הללו אלהים באו גוים בנחלתך (תהל' עט) ועל נהרות בבל (שם קלז), אע"פ שבכל מקום מקדימין דברי קדושה לדברי קבלה, בזה דברי קבלה מקדימין לדברי קדושה [1] (סופרי יח ג). — ובסהמ"א: מדוע משדי לא נצפנו עתים, קבלה הוא זה, למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב"ה שלא ידע יום מות האדם שמא לא יטהר פורענות ויקדמנו יום המיתה (רס"ג, איוב כד א). ולא ערך אלי מלין, קבלה היא אוי שלא ערך מלין (הוא, שם לב יד). מאי ולא עבדוהו, לשון קבלה הוא שהוא קובל עליהם, הקדיחוני והקניטוני שבע פעמים כבשול התורמוס ואחרי כל זאת לא נחשבתי בעיניהם (הוא, צילה כה:). ואסור באכילה ובשתיה (כתשעה באב) כמו ביום הכפורים, אלא שיום הכפורים עונשו כרת, וזה מדברי קבלה [2] מכין אותו מכת מרדות (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, 352). כוונת דברי אברהם אשר השיב' הנה שפחתך וגו' שנראי' שקבל קבלת שרי אלא שהוא מתקן מכאן והלאי (אוה"ח, בראש' יו ה).

1) [וכעין זה שם יבמ' ב ו; מד"ר בראש' ז; שם במד' יט; שם קהלי, כל זה; פסיקי ר"כ, פרה (בובר, לו.); פסיקי רב', פרה (סד:); מדה"ג דבר' ז (הקבלה, 78). ועי' ערוך ערך חבט וערך רצף.]

1) [נחלת יעקב: כתובים נקרא דברי קדושה ונביאים נקרא דברי קבלה.]

2) [אולי הכונה: מדברי מסרת.]

***קַבָּלוֹת**, ש"נ, — כמו קִבֹּלֶת, קַבְּלָנוּת: שטרי מקח וממכר, שטרי אריסות וקבלות[1]) בהמת הרי זו לא יחזיר לא לזה ולא לזה (תוספת׳ ב"מ ח ס). ועי׳ קַבְּלָנוּת, הערה.

***קַבָּלִי**, ת"ז, — של חכמת הַקַּבָּלָה, kabbalistisch; cabbalistique; -ic: מזה נראה שהיה איש מיוחד שהקדיש עתותיו לכתוב סדורים, אולי רק סדורים עם הכונות הקבליות ואנכי לא ידעתי ולא שמעתי זה מימי (החלוץ ע ג, 57). — ובמשמ׳ דבר שבא בקַבָּלָה, במסרת, ידיעה קַבָּלִית: מכל סגנון דברי רסע"ג אלה אתה שומע לא סברה כעולם אלא דבר ידוע לו ידיעה מעשית או קבלית (בהערה לערך לפת, עמ׳ 5610).

***קַבְּלָן**, קוֹבְלָן, ש"ז, — א) מי שקִבֵּל עליו לעשות עבודה בשכר קבוע מראש: אבני כתף באות מכל מקום, והקבלן[1]) מביא מכל מקום (מגיעי׳ ב ס). אם היה שכיר נותנין לו לפי שכירותו, וקבלן נותן לו לפי קבלנותו (תוספת׳ ב"מ ע ח). האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו אחרים בשבילן (מו"ק יא:).—ונהוג במשמ׳ מי שבונה בתים בקבלנות. — ב) מי שקִבֵּל עליו לשלם מלות שלות רעהו: יש נכסים ללוה לא יפרע מן הערב, וקבלן אע"פ שיש נכסים ללוה יפרע מן הקבלן (ב"ב קעג:). תן לו ואני קבלן תן לו ואני פורע וכו׳ (רב הונא, שם קעד.). הלוהו ואני קבלן וכו׳ (שם שם). — ובספה"א: יש חילוק בין ערב לקבלן כי הערב אין יכול המלוה לפרוע מן הערב אם יש נכסים ללוה וכו׳ וקבלן אעפ"י שיש נכסים ללוה יפרע מן הקבלן (ס׳ השטרות לר"י ברצלוני, 81). והלשון שבין הערב לקבלן, ערב הוא כגון שאמר וכו׳ והקבלן הוא כגון שאמר לו הלוהו ואני קבלן וכו׳ (שם שם). בלב שלם ובנפש חפצה וכו׳ נעשיתי לו קבלן גמור עבור פלוני בן פלוני שלוה ממנו כך וכך דינרין (שם, 83). צא ותבע נדנייך אצל תמותך ואצל הקבלנים שנתערבו עליה (תשו׳ רש"י יג, קבול׳ קונטרס׳, ו.). מלוה שבא לתבוע את הלוה ולא מצא לו נכסים אינו יכול לדחותו ולומר לו לך אצל הקבלן (רמב"ם, מלוה ולוה כו ג). יש הפרש בין ערב ובין קבלן, שהקבלן אומר לו תן לי ואני אתן הזהובים, וזהו קבלן, והמלוה נפרע ממנו תחלה (כ"א הקראי, גן עדן, דין הערב, קל.). הקבלן אינו משתעבד אלא באחד מהדרכים הללו שאין חילוק ביניהם אלא לענין שעבוד כתובה (טוחו"מ קכט). אבל אם כתב בסתם ערב קבלן יד בעל השטר על העליונה (שם שם). קבלן לעולם יפרע ממנו תחלה אם ירצה (שו"ע חו"מ קכט טו). מלוה שבא לגבות מהקבלן ואין שטרו בידו וטען שאבד ולוה מודה שלא פרעו, וקבלן טוען שמא פרעך הלוה וקרע שטר הוכו, ויש מי שאומר שחדין עם הקבלן (שם כס עז). הערב והקבלן אין טורפין ממשעבדי דלוה וכו׳ (שם שם כג). וליתר שאת וליתר עוז באו הע"ק עצמם על החתום, והערבים קבלנים עשו קנין חליפין ספר במקום ק"ס לאשר ולקיים כל הנ"ל (סדר הגחים, בס׳ נחלת שבעה סימן ח, קניגסברג, יח.). והנה שמעון אחיו תובע הערבון מיד הקבלנים שהחזירוהו לראובן (חולר נחמד ב, קפ). נכנסו ר׳ יהורה ור׳ מרדכי ערבים קבלנים ופרענים לר׳ שאלתיאל הנז׳ (שו"ת הורת אמת סמון כ, עד.). —ונקי׳ מ"ר *קַבְּלָנוֹת: והוצרכה אלמנתו למשכן אותם הבתים ומשכנה אותם ונכנסו בשטר האלמנה ובתה שמחה והן קבלנות זו לזו (שו"ת הרא"ש לח ח). — ומ"י קַבְּלָנִית: נכנסת פלונית וכו׳ בעד בעלה הנזכר קבלנית פרענית וכו׳ (שו"ת תורת אמת סמון קכח, קלה.). — ג) במשמ׳ מְקַבֵּל דברים מן הגנב, Hehler; receleur; receiver: מעשה בשלטון א׳ שהיה הורג את הקבלנין ומתיר את הגנבים, והיו הכל מליזין עליו וכו׳, שאין הכל אלא מן הקבלנין (מד"ר ויקר׳ ו).

***קַבְּלָן**, קַבְּלָנָה[1]), מזו"נ, —מעשה הקוֹבֵל על רעהו: לא אליכם כל עוברי דרך וכו׳ מכאן לקובלנא[2]) מן התורה (ר׳ יוחנן, סנה׳ קד:). — ובספה"א: נשאו נהרות ה׳ לשון צעקה וקובלן הוא זה, אהה ה׳ הנה האומות השוטפים בנהרות נשאו

---

1) [ואולי מן קִבֹּלֶת; ובדפוס: קבלנות.]

2) [במשנה שבירוש׳: והקובלן.]

---

1) [עפ"י הארמי קובלנא.]

2) [בערוך: לקבלנא.]

קולם יהמיון וכו׳ (רש״י, תהלי׳ לג ג). שפסוק ראשון הוא תוכחי וקבלנות (אור החיים, ברא״ש׳ כ י). ועי׳ ג. קִבֵּל, הערות.

*קַבְּלָנוּת, ש״נ, — א) מעשה הקַבְּלָן, המקבל שדה או עבודה בקַבָּלָת, בשכר קבוע לכל העבודה מראש: אין כותבין שטרי אריסות וקבלנות אלא מדעת שניהם והמקבל נותן שכר (ב״ב י ז). כיזה צד שמין לו, אם היה שכיר נותנין לו לפי שכירותו, וקבלן נותן לו לפי קבלנותו (תוספת׳ ב״מ ט א). אין משכירין להם בתים שדות וכרמים ואין נותנין להם עיריסיות וקבלנות[1]) בהמה, אחד הגוי ואחד הכותי (שם ע״ז ג א). אין כותבין שטרי ארסיות וקבלנות[2]) במועד (ירוש׳ מו״ק ג ד). קבלנות עובר עליו משום בל תלין או אינו עובר (ב״ק לט.). כאן בשכירות כאן בקבלנות (ב״מ קיא :). תנא סכירה והוא הדין לקבלנות (בכורות ג :). —ובספה״א: וכן מותר לישראל לתת שדהו לגוי לחרוש ולזרוע אותו בקבלנות כלום׳ בדבר קצוב (תשו׳ רה״ג, כלבו, קנג :). והרי הוא כאילו לא עשה כלום מעיקרא מקבלנותו שהרי קיבל שדה ליטע ועדיין כשיש יתר מי׳ בוריות הרי יש לו שדה ליטע (רשב״ם, ב״ב לה., ד״ה אמר רב הונא). שהקבלנות כשכירות היא וחייב ליתן לו בזמנו (רמב״ם, שכירות יא ג). ולמעלה מדבר בשכירות וכאן מדבר בקבלנות (סמ״ג מ״ע פט). וקבלנות הוא שמקבל שדה לעבודה והוא יתן לבעל השדה חלק ידוע מהיוצא השדה (טוחו״מ סכ). נתן טליתו לאומן לתקנה בקבלנות וגמרה, כל זמן שהטלית ביד האומן אינו עובר (שו״ע חו״מ שלט ו). ומותר בקבלנות שאין מלאכת הגוי נקראת על שם הישראלי (האגור שלח, בשם הרא״ש). — ב) מעשה הקַבְּלָן המקבל עליו לשלם במקום הלוה: תן לו ואני קבלן, תן לו ואני פורע, תן לו ואני חייב, תן לו ואני נותן, כולן לשון קבלנות הן (רב הונא, ב״ב קעד.). לשון ערבות ערבות, לשון קבלנות קבלנות (ר׳ ילחק, שם שם). — ובספה״א: יש בה שני שטרות שתחלתן קו״ף והן שטרי קבלנות שטר קבלת עדות (ס׳ השטרות לר״י ברגלוני, 2). שהלשון נופל בו שם קבלנות הוי בארבע לשונות וכו׳ (שם 82). שצריך לכתוב בשטר הקבלנות ואני אמרתי לו תן לו ואני אתן לך (טוחו״מ קכט). דערבות וקבלנות היינו כשתבע הלוה מהמלוה שילונו ונכנס הערב עמו בדבר בלשון ערבות או בלשון קבלנות (שם שם). מה ענין קבלנות זו אצל קבלנות דכתובה (אוצר נחמד ב, קפ). — ג) *תכונת מי שהוא רגיל לקבל: צריכין עדי ישראל שיעידו על אלו העכו״ם שהן עדי שטר ועל זה השופט שלהן שקיים עדותן שאינן ידועין בקבלנות שוחד (רמב״ם, מלוה ולוה כז א).

*קַבֹּלֶת, קיבולת, ש״נ,—כמו קַבְּלָנוּת, מעשה המקבל עליו עבודה בשכר קבוע מראש: בכמה דברים אסורים (שמתרת מלאכת אומנים גוים בתוך בתיהן לצרך ישראל בשבת) בקיבולת, אבל בשכיר יום אסור (ר׳ שמעון בן לעזר, ירוש׳ שבת א ח). בעיר אחרת בין כך ובין כך מותר, מהו בין כך ובין כך, בין בתלוש בין במחובר, בין בשכיר בין בקיבולת (שם שם). בין בתלוש בין במחובר ובלבד בקיבולת (ר׳ חילא, שם שם). ומקבלין קיבולת במועד לעשות׳ לאחר המועד (שם מו״ק ג ד). היתה מלאכת אחרים בידו אעפ״י שבקיבולת לא יעשה (בבלי שם יא :). מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום (שם יב.). מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, חוץ לתחום מותר (שמואל, שם שם). מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובמועד אסור (שם שם). —ובספה״א: נ״ל דמותר ישראל להניח לגוי המקבל קיבולתו לעשותה בשבתות ובימים טובים וכו׳ ועוד נראה לי להתיר קבלת וכו׳ (תשובות ר״ת ו בס׳ הישר, מק״נ, 13). וכולה שמעתתא דמ״ק פי׳ מי שהפך דאוסרת קבלנות היינו בימי אבלו, שנראה כמוסר מלאכתו לעשותה ובאבל החמירו, אבל קבולת גוי אמר גוי אדעתיה קעביד (שם, 14) ולעשות קבולת מדוחק התרתי שהגוים היו רוצים ליטול שכרן כאילו עושין והוי אבד, שאפי׳ בשבת קבולת בגוים לדברי הכל מותר (שם, 101).

---

[1]) [נ״א וקבלת, וקבולת, וקבלות, עי׳ ערכים אלו.]

[2]) [בדפס: וקבלנית.]

קבן — שרש מִדמה לדעת קצת מדקדקים [1]), שממנו פעל קָבַן, עי' א. קָבַב.

קבס, —שרש מפקפק, שממנו גזרו *קֶבֶס, *קִבְסָה, *קִבֶּסֶת, *קְבַסְתָּן [2]).

****קֶבֶס,** קֶבֶס, ס"ז, —געל, בחילה [3]), Ekel; dégoût; disgust, והשתמשו במלה בספרות העברית החדשה.

***קִבְסָה,** קבסא, ס"נ, — שלשול הקשור בהקאה [4]), cholerine; Brechdurchfall: שרוב המאכל גורם ה ק ב ס ה ומכביד האברים (ר"י א"ח, או"ד י). אכסנאי הכילי לא יפחד מן ה ק ב ס א ולא יצטרך אל מרקחת (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער זולת השאלה, 74). ה ק ב ס א הרצופה זו אחר זו היא גדולת הכח להוליד הכמוסים הרעים (פרקי משה ב, ה.). ואלו הליחות הממיתות הנה יקרו הרבה מהפלגת האכילה והשתיה ו ה ק ב ס א (קאנון ג יא ג ו). כי הוא אם יעשה בו ק ב ס א או יפליג משתיית יין או התשמיש יכפה או יכווץ (שם ג יג א יג). באותות ה ק ב ס א ובטול העכול ברפואת ה ק ב ס א וכו' ולפעמים תהיה ה ק ב ס א לרוב השינה והמנוחה (מראה המקום חסר בפתקה). ותאריך בשינה לבלתי בשלים בסיעדים [5]) ו ק ב ס ו ת אשר במחלים (הרוזי אבן סינא, כ"י ברלין). וישתה היין מעט מזוג וישמור מן ה ק ב ס ה ויוקח הזבל שלו (כרבוני, ארח חיים, בחליי החזה, כ"י ביהמ"ד סכטר).

***קבסת,** קיבוסת, —מלה מִספקת [6]): חנניה בן עזור נביא אמת היה אלא שהיה לו ק י ב ו ס ת והיה שומע מה שירמיה מתנבא בשוק העליון ויורד ומתנבא בשוק התחתון (ריב"ל, ירוש' סנה' יא ז).

***קְבַסְתָּן,** — מלה מִספקת [1]): רבי עקיבא אומר קרקע כל שהוא חייבת בפאה ובבכורים

---

[1]) כך ר"י חיוג [על הכתוב וְקָבְנוֹ לי משם (במד' כג יז), וז"ל: אך וקבנו לי משם לא יצא מעקר זה (קבב) כי אם מעקר ק ב ן (שלשה ספרי דקדוק, פעלי הכפל, הוצ' נוט, 115], ודחה זה ריב"ג (כתאב אלמסתלחק, 203 וכו'), ועי' ראב"ע (צחות, לב: ופרושו לפסוק) ורד"ק (מכלול, ליק, קלג.).

[2]) [עי' בהערות למלים אלו.]

[3]) [מלה מִחדשת במקום קִבְסָה, קבסא.]

[4]) [כנראה נוצרה מלה זו עפ"י פרוש מִטעה ,מכוון זה למלה קְבַסְתָּן שבתו"ם, ועי' שם הערה.]

[5]) או בסיערים.

[6]) [רגילים לבאר מלה זו כש"נ במשמ' מרמת וכדו', ואולם אין זאת מדרך הלשון לאמר: „היה לו מרמה" וכדו', במקום היה רמאי. ומצד הענין אין הספור בא ללמדנו, אלא כי היה חנניה מדבר דברי הבל וכדו', וכך יוצא גם מנוסחת הספרי (דבר' קעז) האומר בקצור: שהיה שומע דברים וכו'; וכן בבבלי (סנה' פט.) על דברי המשנה „ומה שלא נאמר לו" אמרו: כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון וקאמר כה אמר ה' צבאות הנני שובר את קשת עילם, נשא חנניה ק"ו בעצמו, מה עילם שלא בא אלא לעזור את בבל אמר הקב"ה הנני שובר את קשת עילם, כשדים עצמן על אחת כמה וכמה, אתא איהו בשוק התחתון אמר כה אמר ה' שברתי את עול מלך בבל, ע"כ.

היוצא אפוא שאין חנניה מתֹאר כאן אלא כפטפטן, אוהב לדבר, המדבר דברים ללא יסוד, ומכאן כי „לו קיבסת", ל ו ק י ב ס' בעקר מלה אחת היא במשמ' פטפטן, הוא לוקוכס, loquax, מרבה דברים, פטפטן ברומ', שהבינוה בטעות כשתי מלים עבריות. מכאן שלא היתה מלה קִבֶּסֶת בלשון.]

[1]) [לפי פרוש אחד בערוך: האדם המרבה במאכל ואוכל אכילה גסה ומצטער ומגיע לו שלשול מלמטה וקיא מלמעלה, נקרא בלשון ארמי קיבסא, ע"כ. אך פרוש זה אינו מתאים גם מצד הענין אלא אולי במאמר בסנה' בלבד, אבל לא בקידוש', שאין שם כל ענין לבחילה וכדו', וגם בסנה', אם נדחה הענין כמגֹעל, למה המשיכו לדון בו? ואף אין קיבסא באמת במשמ' כזו בארמ', אמנם נמצא ק ב ס ת במשמ' צמח colocynthis בסור', שאכילת פריו גורמת להקאה ולשלשול, ואולם זו מלה שאולה מפרס' כַּבַסְת, ולא משרש בלשון שמית.

ורש"י מפרש ק ב ס ת ן: ציערתני ששאלתני דבר שאי אפשר, ע"כ, בצורת פעל בארמ', ולפי פרוש אחר בערוך ת"ז במשמ' מכעים. אבל גם להבנה זו אין כל סמך בלשון העבר' או הארמ'.

ונראה שלפנינו מלה יונ' הנמצאת בצורות κυβιστίνδα, κυβησίνδα, במשמ' בראש למטה ורגלים למעלה, בנגוד אל προκτόνδα, פ ר ק ד ן (עי' ערך זה), ומזה אף פעל κυβιστάω, הזדקר בראש למטה וכדו', והכונה: א) בקידוש', במשפט אחד: קבסתן איכפל תנא לאשמעינן מחט, כלו' כלום עד כדי כך התכפל התנא בראש לפנים ורגלים למעלה כדי להשמיע אותנו דבר המחט? ב) ובסנה': בעא מיניה וכו' המערה בעצמו מהו? א"ל ק ב ס ת ן, כלו' κυβιστίνδα, בראש האבר מִקפל למטה? כלום אפשר כזאת? אמר רב אשי: מאי תיבעי לך בקושי (האבר) לא משכחת לה? כי משכחת לה במשמש (באבר) מת (שאפשר לקפלו). כי כן

ולכתוב עליה פרוסבול ולקנות עמה נכסים שאין להם אחריות, ואי אמרת בעינן צבורים, כל שהוא למאי הזי, תרגומא רב שמואל בר ביסנא קמיה דרב יוסף כגון שנעץ בה מחט, אמר ליה רב יוסף קבסתן איכפל תנא לאשמעינן מחט (קידוש' כו:). בעא מיניה רב אחדבוי בר אמי מרב ששת, המערה בעצמו מהו א"ל קבסתן, אמר רב אשי מאי תיבעי לך בקושי לא משכחת לה כי משכחת במשמש מת (סנה' נה.).

א. קבע[1], ממנו ב. ־קְבִיעָה, א. קָבַע.

ב. קבע[2], ממנו ־הַקְבָּעָה, *קָבוּעַ, ־קִבּוּעַ, א. *קְבִיעָה, ־קְבִיעוּת, ב. *קָבַע, *קֶבַע, קֻבַּעַת, קוֹבַע.

א. קָבַע, פ"י, קְבַעֲנוּךָ, קֹבְעִים, קֹבְעֵיהֶם, יִקְבַּע, —קָבַע, האדם את האל או את האדם, קִפַּח והזיק אותו, גזל ממנו[3], schädigen, berauben; faire tort à, priver; to wrong, deprive: הֲיִקְבַּע אדם אלהים כי אתם קֹבְעִים אתי ואמרתם במה קְבַעֲנוּךָ המעשר והתרומה במארה אתם נארים ואתי זאתי אתם קֹבְעִים הגוי כלו (מלאכי ג ח–ט). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי יי' יריב ריבם וְקָבַע את קֹבְעֵיהֶם נפש[4] (משלי כד כג). — וכתו"ם: הרי אתה כמהנן ממון ואין אתה אלא כמפסיד נפשות, קובע אתה את השמים מלהוריד טל וממטר (ר' אלעזר בן עזריה לר' טרפון, ידים ד ג). לשון ערבי היא, ערבי כשהוא משיח עם חברו ואומר לו מה אתה גוזלני, אומר לו מה אתה קובעני (ר' לוי, תנחו' תרומה ט).—ובסהמ"א: עת שמעה אזני גערה נכנעה ואדעה כי נודעה חטאתי אך נשבעה נפשי ועלי קבעה (משה דרעי, לקוטי קדמוניות, סה). ונוגשים פסיקות ועונשים את הקהלה, ואשר לא יתן נפשו קבועה (ר' יפת, ספר נספח', 22). ואם לא תהיה נאמן בה (בתפלה) בלבך ובלשונך תהיה בחזקת הקובעים אותו באמונתו (ר"י א"ס, מו"ה, הסגנון הכפס ג). רשעתי וחטאתי ועויתי ופשעתי וביון מצולת הזמן טבעתי ואלהים ואנשים קבעתי (עמנו', מחב' כח, 220). אל תהי להם (לאלמנה ויתום) קובע, הואיל והוא קבע כל טוב שלהם ע"כ הוא קובע את קובעיהם נפש (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר עז). —ואמר הפיטן: ובתבו גרות וענוי וקבעום קובעים נתגלגלו רחמיו לסוף שלשים שבועים (משה בר קלונימוס, אדני חלד, קרוב' ח פסח). — ואמר המשורר: גרונך כנחל קישון נובע ואת ממון הבריות קובע (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ד, יח:). כל מעשיך שים לך מקרה ויראת אל קבע, ולחם ביצר לוחמך תמיד וקבעיך קבע (ר"י חריזי?, הענק אות ק, בס' היובל להרכבי). זה יחרץ לשון וזה אוחז כנף בגדי וזה לשופטים קובע (עמנו', מחב' ח, 5). — ואמר המליץ: אי לך ארץ שמאשריך כקובעי נפש אדם (ריב"ל, תעודה בישראל, הקד').

ב. *קִבַּע[1], פ"י, — א) תקע ותחב מסמר, יתד וכדו', בתוך דבר, einsetzen; fixer; to fix: קבע

קבסתן κυβιστίνδα, בשני המקומות ענין קפול וכפול הוא.]

1) [משמ' הפעל א. קָבַע (עי' לקמן) שבמקרא היא ממש כזו של קפח בתו"מ ובסו' שהוא קבח בסור' של ארץ ישראל, בערב' קפחי a) וגם פקחי b), ובמנדע' גהפ, וכנראה שרש אחד לכלם, ואולי קרוב לכך אף גבח, עי' שם. ויש שחברו שרש א. קבע זה עם קַבוֹ במשמ' דִּבֵּר, צִוָּה באשור', או עם קבע בנסחת קללות ואלות בשבא', ואינו נראה.]

2) [עי' ב. קָבַע, הערה.]

3) [עי' הערה לשרש.]

4) [בדרך כלל מבארים כפרוש רש"י: וקבע, ויגזול את הנפש, קובעיהם, גוזליהם, ובלשון ארמי קביעה גזילה כמסכ' ראש השנה אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו', ע"כ. ואולם בכמה מקומות בא נפש בס' משלי במשמ' בעצמו, בעצמם, וכן כאן: וקבע אותם בעצמם. והשבעים תרגמו καὶ ῥύσῃ σὴν ἄσυλον ψυχήν, כלו' ויגאל מקלט את נפשך, אולי עפ"י דרוש כלשון ויקבע (מן ב. קָבַע) מקלט לנפשך. ואין מקום לתקונם של החדשים וְעָקַב, עֹקְבֵיהֶם.]

a) قفخ b) فقخ

1) [השרש ב. קבע, שממנו קֻבַּעַת במשמ' כוס, גביע, וכן קוֹבַע, כובע וכדו', בא אפוא אף במבטא כבע או גבע, אך עקרו כנראה קבע במקום קוע (השוה ב. קבל במקום קול), קרוב אל קוע בערב' a), במשמ' לְמַטָּה, קרקע וכדו', וכן קוֹבַע, קֻבַּעַת במשמ'

a) قوع

שלשה מסמרין בארץ להיות שופת עליהן את הקדירה אף על פי שעשה בראשו מקום שתהא הקדירה יושבת טהורה (כלים ו א). הדיוסטר חבור לטומאה בשעת מלאכה, קבעו בבלונס טמא ואינו חבור לו וכו', כסא שקבעו בכלונס טמא ואינו חבור לו וכו', קבעו בקורות בית הבד טמא ואינו חבור לה (שם כ ג). עשאה (את העריבה) אבוס לבהמה אע"פ שקבעה בכותל טמאה (שם שם ד). כופת שקבעו בנדבך, קבעו ולא בנה עליו, בנה עליו ולא קבעו טמא, קבעו ובנה עליו טהור, מפץ שנתנו על גבי הקורות, קבעו ולא נתן עליו את המעזיבה, נתן עליו את המעזיבה ולא קבעו טמא, קבעו ונתן עליו את המעזיבה טהור, קערה שקבעה בשידה תיבה ומגדל כדרך קבלתה טמאה, שלא כדרך קבלתה טהורה (שם שם ה). מאימתי טהרתו (של הסדין)? ב"ש אומרים משיתפור (להיות וילון), ב"ה אומרים משיקשר ר' עקיבא אומר משיקבע (שם שם י). תיבה שהיא מלאה כלים וקבע לה כסוי טמאה, היתה ריקנית וקבע לה כסוי טהורה (תוספת' שם ב"מ י א). שלחנות שבכרכין שאוכלין עליהן אף על שקבען[1] במסמר טמאין, הביא כסא וקבע בו מליזבו להיות יושב עליו טמא (שם שם י). הספסלין שבפונדקאות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן את הרגלים טהורים, קבען במסמר טמאין, הספסלין של מלמדי תינוקות אף על פי שנקובין ומכניסין בהן טהורין, קבען במסמר טמאין (שם שם ב"ב א י). העושה מזוזה וכו' כשהוא קובעה אומר ברוך אקב"ו על מצות מזוזה (ירוש' ברכ' ט ד). מה המסמר הזה את קובעו, אע"פ שאת חוזר ונוטלו ממקומו מקומו ניכר (שם סנה' י א). והביאו לפניו שלחן של זהב וכו' ושש עשרה שלשלאות של כסף קבועות בו (ר' חייא בר אבא, שבת קיט.). צינור שחקקו ולבסוף קבעו פוסל את המקוה (הי"ר, ב"ב סה:). אמר לו הקב"ה לנח קבע בה (בתבה)

הדבר הקעור. וכן בא הפעל ב. קָבַע, בארמ' קְבַע, אף כתרג' של תקע, ועקרו נָקַב, תקע דבר לתוך קערורית וכדוי, ובאותו מעבר ברומ' fixus מן fingo, תקע, תחב, שהתפתח למשמ' של fix(e), קָבוּעַ, ועי' קְבַעָה, קוֹבַע, הערות.]

[1] [כצ"ל, בצוקים: שקבאן.]

אבנים טובות ומרגליות (ר' יוחנן, סנה' קח:). למלך שביקש לבנות פלטין והיה אותו המקום אפל, מה עשה הדליק נרות ופנסין לידע היאך הוא קובע תימליוסים (ר' יצחק, מד"ר בראש' ג). נכנס פנחס ומצא אותם (את זמרי וכזבי) שקבעם הקב"ה זה עם זה והיו כרוכין זה בזה (שם שמות לג). אי זה כותל בנית כאן, אי זה עמוד העמדת כאן, אפילו אי זה מסמר קבעת כאן (ר' ברכיה, שם ויקר' ה). היה (משה) קובעו (את המשכן) ומפרקו, ולא סייעו אחד מישראל (ר' חייא בר יוסף, שם במד' יב). היה הולך וראה את השביל מלא דם, והארץ מרובצת בדם הרוגיה מכאן ומכאן, קבע פניו לארץ וראה פרסות רגלים יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי (פסיק' רב', ויהי בעת ספרחה, קלא:). — ובהשאלה, קבע מסמרות בהלכה, אמר דבריו בהחלטה גמורה: לפי ממון גובין, ואלעזר בני קבע בה מסמרות (ר' יוחנן, ב"ב ז:).—וְקָבַע דברי תורה כמסמרות, שמרם בלבו: שאם קבעת אותם כמסמר בלבבך הם משמרין אותך (תנחו' בהעלותך טו). — ובספה"א: מה הקב"ה קבע כככים ומזלות ברקיע שלו, אף אני קבעתי כככים ומזלות ברקיע שלי (מדה"ג, שמות ז ג, הופמן, 58). ארון של מתכת עשו לו מצריים וקבעוהו בנילוס נהר כדי שיתברכו מימיו (שם יג יט, 132). היקבע אדם אלהים, א"ר ברכיה אמר הב"ה לישראל אתם קובעים לי מלפשוט ידי בעולמי ולהרויח לי (בראשית רבתי, אלבק, 231). לפי שפיהם של אריות מזוהם, כשהושלך דניאל מה עשו, קבעו פיהם לארץ כדי שלא יריח ריחם ותתצער נפשו (שם, 237). לאחר שיצאו האפרוחים מתורת הקליפות במקל וקובעתן בכותל לפניהם וזה לנחש שלא ימותו (רש"י, שבת סז:, ד"ה המנקעת). והלא יכול לקבוע הנסרים במסמרים שלא ירדו גשמים בסוכה (תוס' סוכ' ג., ד"ה כי עביד). וקודם שיקבענה (את המזוזה) במזוזות הפתח מברך התחלה ברוך אתה וכו' וצונו לקבוע[1] מזוזה (רמב"ם, תפילין ה ז). שאמר לרב נחמן לקבוע לי מזוזה על פתח שלא היו בה דלתות (תשו' רמב"ם קלא, מק"נ, 126). בקש ראובן לקבוע תקרות

[1] [בירוש' (ברכ' ט ד): על מצות מזוזה.]

מהכותל הצפוני לדרומי ולעשות עליהם מעזיבה וכו׳ (שם ירוש׳ 242). — יאמר הפיטן: ואצבעות טרם קבעם באצבעותיו קבעני, ועת אשר פרשם כאהל כיריעה פרשני (ר״א קליר, בהכינו, קרובי׳ א שבוע׳). נשמת קראי הודיות בבור כליות מקדשות קבע נשיות ורקע עליות (ר״י אבן אביתור, מעה״ש 10).—ואמר המשורר: ושנים בפיו נתן הזקים, ולשלשה חלקים נחלקים, להדק טוחנות קבע ולכתוש, וניבים חברם לשבור ולנתוש (ר״י זבארה, בתי הנפש, בק׳ בעסועים, דודזון, 158). — ועי׳ קָבוּעַ. — ב) ובהשאלה, קָבַע דבר, שיהיה קבוע במקום או בזמן וכדו׳, festsetzen; établir; to establish: שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך קובע לו שכר (ר׳ חנינא בן תרדיון, אבות ג ב). קבעה נדרה צריכה להביא עוד חמש פרידות (קנים ג ו). כל אשה שיש לה וסת דיה שעתה וכו׳, וכל שקבעה לה שלש פעמים הרי זו וסת (נדה ט ח). היתה למודה לראות יום חמשה עשר ושינתה להיות רואה ליום עשרים זה וזה אסורין וכו׳, שינתה שלש פעמים ליום עשרים הותר יום חמשה עשר וקבעה לה יום עשרים, שאין אשה קובעת לה וסת עד שתקבענה שלש פעמים, ואינה מטהרת הוסת עד שתעקר שלש פעמים (שם שם י). משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה היו רואין וקובעין את החודש לדורות (ר׳ ישמעאל, מכי׳, מסכ׳ דפסחא א). עוד היא (תפלת הערב) קבעו אותה כנגד איכול איברים ופדרים שהיו מתאכלין על גבי המזבח כל הלילה (ר׳ תנחומא, ירוש׳ ברכ׳ ד א). מהו ליקבע (מעשר) שני במקום ראשון (שם דמאי א ד). צא וקבע שני וכו׳ צא וקבע ראשון (ר׳ יוסי בן שאול, שם שם). שקבע לו הכתוב זמן (ר׳ אבא מרי, שם ערלה ג א). אם אמר בין של שם יעלה בימיני בין של שם יעלה בשמאלי לא יקדש אלא זה שעל ימיני, לא יקדש אלא זה שעל שמאלי. לא קדש, מפני מה, קובען בפה (שם יומא ד א). ידיעת ספק קובעתו לחטאת (ריש לקיש, שם שבוע׳ ב א). כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו (רב הונא, ברכ׳ ו:). כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו (רשב״י, שם ז:). אין מעברין את השנה ביום ל׳ של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן (שמואל, שם י:). בקשו לקבוע פרשת בלק בק״ש (ר׳ יהודה בר זבידא, שם יב:). מתוך ששקולת (גבורות גשמים) כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים (רב יוסף, שם לג.). הואיל ואדם קובע סעודתו על היין (ר׳ יוחנן, שם מג:). נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה וכו׳ (רבא, שבת לא.). משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן (ריב״ז, שם קנג.). דקלים שבבבל אינן צריכין קבע, מאי טעמא, כבידן קובעתן (ר׳ חייא, ערוב׳ עח.). כשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש (רב, פסח׳ קה.). לקידוש קובעת ולא להבדלה קובעת (רב עמרם בשמו, שם שם). אדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך וכו׳ (ר׳ יוסי הכהן, ר״ה יז:). בתחלה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה (רב אחא בר יעקב, יומא עה:). שבת מה שתקבע מוקצה למעשר בדבר שלא נגמרה מלאכתו, מי אמרינן כיון דכתיב וקראת לשבת עונג, קבעה ואפילו בדבר שלא נגמרה מלאכתו, או דלמא בדבר שנגמרה מלאכתו קבעה, בדבר שלא נגמרה מלאכתו לא קבעה (רבא, ביצ׳ לד:). שבת קובעת בין בדבר שנגמרה מלאכתו בין בדבר שלא נגמרה מלאכתו (תשובת רב נחמן לרבא, שם שם). אמר לו (נקדימון בן גוריון) הלויני שתים עשרה מעיינות מים לעולי רגלים ואני אתן לך שתים עשרה עינות מים וכו׳ וקבע לו זמן (תעני׳ יט:). בתחילה קבעוה בשושן ולבסוף בכל העולם כולו וכו׳ שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות (רב שמואל בר יהודה, מגי׳ ז.). דקובע זמן לחבירו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני אינו נאמן (ריש לקיש, ב״ב ה.). כל שתקבענה מחמת אונס אפילו כמה פעמים לא קבעה וסת (נדה יא.). שמונה עשרה פעמים מזכיר האבות בתורה, וכנגד כן קבעו חכמים י״ח ברכות שבתפלה (ר׳ חנינה בשם ר׳ פינחס, מד״ר ברא׳ סט). למלך שעשה סעודה וזמן אצלו אורחים וכו׳ ולא קבע להם זמן אימתי יבאו לסעודה (שם קהל׳, בכל עת יהיו בגדיך לבנים). — וְקָבַע הֲלָכָה, חובה וכדו׳ [1]): וכי הלכה קבעתי בישראל (ר׳ עקיבא, תוספת׳ דמאי ה כד). בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצות.

---

[1] [עי׳ גם נפע׳.]

הכתוב קבעו חובה (מכי', מסכ' דפסחא י). מצה יכול מצוה, ת"ל תהיה, הכתוב קבעה חובה (ספרא ויס, ויקרא, נדבה פרק יג). ובחדש הראשון וכו' קבעו הכתוב חובה (ספרי במד' קמו). לאחר ימים גברה ידן של ב"ש ובקשו לקבוע הלכה כדבריהן (ירוש' ביצ' ב ד). ולא אבה דוד לשתות, לא אבה דוד שתיקבע הלכה על שמו, ויסך אותם לה', קבעה מסכת לדורות (שם סנה' ב ה). אני עשיתי כדברי ב"ה ואתה עשית כדברי ב"ש ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (ר' אלעזר בן עזריה לר' ישמעאל, ברכ' יא.). ההוא לקובעו חובה אפילו בזמן הזה (פסח' כח:). אם כן לא נפסיק (את הסעודה מבעוד יום) שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות (רשב"ג, שם ק.). לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר' יוסי (שם שם). ואותו היום גברה ידם של ב"ש על ב"ה ובקשו לקבוע הלכה כמותן וכו' ואותו היום גברה ידן של ב"ה וקבעו[1] הלכה כמותן ולא היה שם אדם שערער בדבר כלום (ביצ' כ.–כ:). — וְקָבַע הכתוב פקוח נפש, קָבַע כפרה, ברכה וכדו': קבע הכתוב פיקוח נפש למי שבא לידו ספק נפש ולא ידע אסור מעתה המגבה הצדקות והמפרנס את העניים והגומל חסדים על אחת כמה וכמה תנתן לו נפשו הרי הוא אומר כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה וכו' קבע הכתוב ברכה למי שבאת לידו מצוה בלא ידיעה, אמור מעתה היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו, מצאה העני ומתפרנס בה הרי הכתוב קובע לו ברכה כשוכח עומר בתוך שדהו (ספרא ויס, ויקרא, חובה פרשה יב). למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך, קבע לו הכתוב ברכה בשליחות ידיו (ספרי דבר' רסג). שני דברים לא היתה בהן כפרה וקבעה להן התורה כפרה, ואילו הן האומר לשון הרע וההורג נפש בשגגה, האומר לשון הרע לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה זוגי המעיל וכו', ההורג נפש (בשגגה) לא היתה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה מיתת כהן גדול (ר' סימון בשם ר' יונתן מבית גוברין, ירוש' יומא ז ס). —ובכיה: אתם בכיתם בכיה של חנם לפני, אני אקבע לכם בכיה לדורות (מד"ר במד' טז). — קָבַע על דבר, קָבַע על עצמו: אפי' לשון קרבן אינו, למה שאינו קובע עליו לא נזירות בלשון קרבן ולא קרבן בלשון נזירות (ר' זעירה, ירוש' נזיר ב ג). אדם קובע עליו קרבן נזיר ועתיד ליזור (הוא, שם שם ב ה). כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך (רב נחמן, ברכ' מב.). — וְקָבַע קֶבַע, עי' קֶבַע. — ובספה"א: ומפני שהוא עיקר הצווי לפיכך קבע הכתוב זכירתה ביום ובלילה (מדה"ג, שמות יג טז, הופמן, 127). כל מקום שכתוב עונש הפסד וחסרון כיס, הרי הוא קובע ברכה, שנאמר למען יברכך ה' אלהיך (שם דבר' יד כט, הסגלה, 159). ואנו כבר קבענו כמה פעמים תעניות כאלה (תשו' הגאו' הרכבי רכט, 133). ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי וכו' אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי (רש"י, שמות ח ה). והגבלת, קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה (הוא, שם יט יב). הדבר הזה קבעוהו עליהם לחוק (הוא, שפט' יא מא). ואם היתה שנת בצרת בארץ ישראל וסביב, והנה אין זרע אף כי אביב, הנקבע השנה פשוטה או מעוברת (ראב"ע, הקדמה א לפרושו על התורה, כהנא ב, 67). כי הבקשה והתפלה במה שמתיחד בו היחיד אינם אלא מן הרשות, וכבר קבעו לזה מקום בשומע תפלה למי שהוא רוצה (ר"י א"ה, כוזרי ג יז). אמר הלוה הריני משלם, קבעו לי זמן כדי שאלוה מאחר (רמב"ם מלוה ולוה כב א). מסכת זו ראוית לקובעה אחר עוקצין (ר"ש, טהר' א א). ה' בחכמה יסד ארץ, קבעה על טבעה והעמידה על יסודה בדעת וברצון (ר' זרחיה מברצלונה, בי' משלי ג יט, השחר ג, 108). ואמר אברהם בן עזרא כי משה רבינו לא פירש בתורה איך נקבע שנים וחדשים (ר"א הקראי, ג' עדן, קדה"ח ו, ז:). וחכמי משנה וחכמי תלמוד על הראייה היו קובעים, והנה ר' עקיבא עבר שנים וקבע חדשים חוצה לארץ ולא בחשבון (שם שם ז, ח.). גם ר' משה נ"ע הביא בספר זמנים שלו כי יש יום שקובעים בו פעמים יהיה הוא יום הראייה או קודם לו ביום או אחריו ביום ואומר כי יום הקביעה שיהיה קודם לראייה הוא כלא יהיה (שם שם ח, ח:). יש מי שאומר שאם עלה בו ריוח אחר שהגיע זמן חלוק' שקבעו נוטלים לפי המעות (שו"ע חו"מ קעו ו).—ואמר הפיטן: קבעתה גוזרת

---

[1] [בתוספתי (חגי' ב יא) ובירוש' (ביצ' ב ד): נקבעה, נפע'.]

שווה וכו' (ינאי, אימנתה, קרוב' במדבר, זולאי, רג). חכמו לקבוע ראשון וליסדו באגה"ז לעשות הפסח במועדו (מנחם בר' מכיר, אור זרוע, יוצ' הפסקה א).— ואמר המשורר: חשוק שדי אשר פניו יחלו עשירי עם ומקהלות קדושים, קבעו אות באחיו אל ומופת כירח אשר הוא אות חדשים (רי"ל גיאת, יקר רוח, סעה"ס 16). ונטשת מדינתך ובאת וקבעת באפריקי ישיבות (ר"ש הנגיד, דבריך כמו גפס, ברודי, 15). — °וְקָבַע עצמו בְּדָבָר או לְדָבָר, נהג לעשות הדבר בקביעות: הקובעים עצמם תמיד לשיחה בטלה ודברים בטלים כדרך יושבי קרנות נקראים כסילים (ר"י אבוהב, מנוה"מ ב א ב א). כל הקובע עצמו בשיחה בטלה וכו' מדמה עצמו לבהמה (שם ב ד א א). —°וְקָבַע עצמו לעשות דבר: שלשה שלא קבעו את עצמן לאכל יחד (סמ"ג מ"ע כז).

—נִפע', *נִקְבַּע—שֶׁקָּבְעוּ אותו: יוסף הכהן הביא בכורי יין ושמן ולא קבלו ממנו, אף הוא העלה את בניו ובני ביתו לעשות פסח קטן בירושלים והחזירוהו שלא יקבע הדבר חובה (חלה ד יא). אם כן לא נפסוק שמא תקבע חלכה בישראל [1] (תוספת' ברכ' ה ב). בו ביום נקבעה הלכה כדברי בית הילל [2] ולא היה אדם עורר על דבר (שם חגי' ב יא). משניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב (רב הונה, ירוש' ברכ' א ח). נעקרה (ע"ז) ונקבעה במקום אחר, מקום שניתנה בו אומר ברוך ארך אפים (שם שם ט ב). שאין קרבנות צבור נקבעין אלא בשחיטה (ר' יוסה, שם יומא ה א). מה זכו בית הלל שתיקבע הלכה כדבריהן (שם סוכה ב ח). שהדבר מסויי' שלא יקבע הדבר חובה (ר' יונה, שם קידוש' א ח). ולא אבה דוד לשתות, לא אבה דוד שתיקבע הלכה על שמו (שם סנה' ב ה). אע"פ שהרבה שמות היו לו למשה לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה (מד"ר שמות א). — ובספהמ"א: שנאה ממנו ארבעים פעמים כדי שתקבע בלבו ותתישב דעתו (והזהיר, ויקר' עג :, אחרי). — ואמר הפיטן: עשה תעשה לחי מכאן ולחי מכאן כמין ראש תור נקבעים ולא זזים (רי"ל בר לאונן, אזהרות, כג.).

—פִעֵ', *קִבַּע, בינ' מְקַבֵּע, מקובע, — שֶׁקָּבְעוּ בו דבר: ושבעים קתידראות של זהב היו שם מקובעות אבנים טובות ומרגליות כנגד שבעים זקינים (ירוש' סוכ' ה א). עטרה זה אהל מועד כעטרה הזאת שמקובעת באבנים טובות ומרגליות ומעוטרת בתכלת ובארגמן ובתולעת השני ובשש (ר' יצחק, מד"ר במדי' יב). — ובספהמ"א: ובית המקדש בנוי על ד' הרים זהב מזוקק וכו' וזהב פרווים כזהב שהוא עושה פירות מיוסד בספיר מקובע בגדולה (ספר אליהו ומשיח, ביהמ"ד ילינק ג, 75). ושד היה נותנו ופורח בו ומוליכו בין שמים לארץ ואחר כך מביאו למקומו ומושיבו על קתדרא של זהב כולה מקובעת באבנים טובות ומרגליות (כסא של שלמה, שם ה, 34). משל לשנים שירדו למלחמה, אחד עלה והתרים שלו מקובע עטרות, ואחד עלה כל גופו מקובע חצים (רזיאל, אמסט', ע., בשם מדרש אגדה).

—הִפע', *הִקְבִּיעַ, הוקבע,—כמו נִפע': לידע שהוקבע ראש חודש בזמנו (ר' יוחנן, סוכ' כד :). — ובספהמ"א: יערוך אותו, עריכה הראויה למדת כל הלילה וכו' ומדה זו הוקבעה להם (רש"י, ויק' כד ג). בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה סלחתי כדבריך לכך הוקבע למחילה ולסליחה (הוא, דבר' ט יח). היא הבמה הגדולה, הוא מזבח הנחשת שעשה משה במדבר והוקבעה בשילה (הוא, מ"א ג ד). ועי"י שעשה רבי שלש חסרים הוקבע השנה ביום א' (תוס' ערכי' ט., ד"ה מעשה). ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו למעשרות ומפריש מהן תרומות ומעשרות (רמב"ם, תרומות ב ט). וקבע את קובעיהם וכו', ז"ל אמרו קבוע ומוקבע ר"ל מיושב וקיים (ר' זרחיה מברצלונה, בי' משלי כב כג, השחר ב, 300). שעובי אותן הקורות יוקבע תוך אותה אמה נוספת (פענח רזא עה"ת, כח, אמסט', ה.) — ואמר הפיטן: מאז והלאה הקבע לדורות לספר לעד כח וגבורות (שמעון בר יצחק, אמרו, קרוב' ז פסח). ומאז בחלקו עלו מחלשים שבעים וסגלם לו לחבל נחלה מקבעים (משה בר קלונימוס, אדני חלד, קרוב' ז פסח). ובשמנה יתדות ישפר לכל רוח שנים יוקבעו וארבע ועשרים אלף נשמעו (כנף רננים, עז.).

---

[1] [בבבלי (פסח' ק.): שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות, עי' קל.]

[2] [בבבלי (ביצה כ :): ויקבעו הלכה כמותן וכו', עי' קל.]

—פִע', *קִבֵּעַ [1]) — כמו קל בחזוק הפעלה, קִבֵּעַ בלבו, שמר וזכר: פעמים רבות מכעסת (השפחה) אדונתה, ומקבעת אדונתה את הכל בלכה, והיא משלמת לה בהכאה אחת הכל (ר״ח, ננח לג.).

—הִפע', *הִקְבִּיעַ,—כמו קל, ואמר הפיטן: שם בשחקיו גבורות כוכבים ומזרות, הקביעם כנגד המארות ברקיע השמים להאיר על הארץ (יוסף אבן מהג״ר, אדון כל מעשיו, מעה״ם 128).

—התפ', *הִתְקַבֵּעַ, נתקבע, — כמו נִפע': שאלו שראו שחל יום של ערבה בשבת בזמן שלא נתקבעו השנים כתיקונן כגון יסוד חשמד (ר״ח, סוכ' מד.).

*קֶבַע, קֶבַע [2]), ש״ז, — תכונת הדבר הקָבוּעַ, קְבִיעוּת, דבר קָבוּעַ, זמן קָבוּעַ: תפלת הערב אין לה קבע (נרכ' ד א). העושה תפלתו קבע [3]) אין תפלתו תחנונים (ר' אליעזר, שם שם ד). הכל כשרין להוליכו (את השעיר) אלא שעשו הכהנים קבע ולא היו מניחין את ישראל להוליכו (יומא ו ג). כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי (סוכ' ב ט). עשה תורתך קבע (שמאי, אבו' א טו). וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ב״ה (ר' שמעון, שם ב יג). יין אין לו קבע, שמן יש לו קבע [4]) (ירוש' פסח' א א). דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי (ר״י נר' אלעאי, נרכ' לה:). שבתחלה היו טובלין במי מערות מכונסין וסרוחין והיו נותנין עליהן מים שאובין התחילו ועשאום קבע, גזרו עליהם טומאה (רב אשי שנת יד.). משם אתה מוצא קבע שמתפללים ג' פעמים ביום (מד״ר נמד' ב). — ובצרופים עם שמות עצם, אכילת קֶבַע, דירת קֶבַע, במשמ' אכילה קבועה וכדו', בנגוד אל עראי: אוכל בהן (בתפלין) אכילת עראי ואינו אוכל בהן אכילת קבע, ישן בהן שינת עראי ואינו ישן בהן שינת קבע (ר' זעירא נשם אבא

1) [המכקעת ביצים בכוחל (שנת כז:), היו שגרסו המקבעת, עי' רש״י שם, והנכון כנראה: המבקעת.]

2) [כך במשנה מנק' כ״י פרמה.]

3) [ובגמרה: מאי קבע. א״ר יעקב בר אידי א״ר אושעיה כל שתפלתו דומה עליו כמשוי (נרכ' כט:).]

4) [כבבלי (פסחי' ח.): שמן יש קבע לאכילה, יין אין קבע לשתייה.]

בר ירמיה, ירוש' נרכ' ב ג). לא יאחז אדם תפילין בידו וס״ת בזרועו ויתפלל וכו' ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי (ת״ר, ננלי שם כג:). הנכנס לסעודת קבע יהלך י' פעמים של ארבע אמות וכו' ונפנה ונכנס ויושב במקומו (ת״ר, שנת פב.). סוכה דירת קבע בעינן וכו' סוכת דירת עראי בעינן (יומא י:).—ובספהמ״א: והלימוד שלהם עראי דעראי והביטול קבע (אורח' לדיקים, שער התורה). וטוב מעבדתו אשר הציב גבול לדתי יקרה וקבע לחגיונה קבע שלא ימוש להשיב נפש נוחליה לשבוע (ד״ה של יהודי מלרים וא״י ב, יעקב מן, 24). — ואמר הפיטן: אלה קבע קווצות קריאת קדוש קושבי קדם קרא (ינאי, אלה אחוזת, קרונ' פסח, זולאי, רפה). — ואמר המשורר: כל מעשיך שים לך מקרה ויראת אל קבע [1]), ולחם ביצר לוחמך תמיד וקבעיך קבע (ר״י חריזי?, הענק אות ק, ס' היובל להרכבי).—*ובחכמת ההנדסה, במשמ' הבסים הקבוע למטה, Grundfläche, Basis; base: והמשלשת בדי פנים, בשני הצלע בקבע בעמוד בגג וכו' והקבע זה ששני צלעים קבועים עליו (מחנת המדות א, 54). ובמשלשת בין בשוים בין בחלופים מצרף העומד בחצי הקבע והעולה משניהם היא המשיחה (שם ב, 53). והעמוד המשך מהם אל צד הארוך נופל והוא מקבע [2]) (שם ד, 49). ויש מן החדה (הזוית החדה) שצלעותיה ישרות והרוצה למוד מחשב אותה כנגד הקבע, נמצא הזויות חדות כמדת הראשון כן מדת האחרון (שם שם).

קֹבַע, עי' קוֹבַע.

קֻבַּעַת, ש״נ,—גְּבִיעַ, כוס גדולה [3]), Becher; coupe; cup: התעוררי התעוררי קומי ירושלם אשר

1) [מנק' לשם המשקל קִבֵּעַ.]

2) [שטינשנידר מתקן: הקבע.]

3) [כך השבעים (κόνδυ) ות״י (פילי, φιαλη). וכך נכון לפי השואת המלים גביע בעבר', קובעא (כום) בסור', קֻבְּעָה a), גביע הפרח בערבי, ושם אף קַעְב b) במשמ' כוס, אשוי' קֻבּוּת (בהעלמת העין), וקרוב לכך אף קוֹבַע, כּוֹבַע, וכן כל החדשים. אך רב המפרשים העברים פרשו כרש״י, וז״ל: ת״י פילי, והוא שם כוס, ולי נראה קבעת, אלו השמרים הקבועים בתחתית הכלי, ומצית

a) قبعة b) قعب

שתית מיד יי׳ את כוס חמתו את קֻבַּעַת כוס התרעלה שתית מצית (ישעי׳ נא יז). הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה את קֻבַּעַת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד (שם שם כב). — ובהמ״א, גם במשמ׳ שמרים, עכבת: ובכוס הזה (של התרעלה) ג׳ טיפות, האי חצץ והאי מר ממות והאי קובעת (ר׳ אליהו די וידאש, ראשית חכמה, שער היראה יג, כז:). את קובעת כוס העניות ודלי דלות (ר׳ אליעזר פאפו, פלא יועץ, אות מוסר, קיט). גמאתי את כוס חסר מלא מסך הזה עם קובעתו ושמריו עד תומו (מ. א. גינצבורג, קרית ספר, עג). — ואמר הפיטן: שותה קובעת כוס החמה, אל תהי נבעת כי זרוע רמה, אל וישועת תהיה לך חומה (רמב״ע, יודעי תרועה, סליח׳ לר״ה, סדור מנהג ארם צובה, תכג:). קול יללת בת ציון מרחוק נשמעת, תוזעק זעקת חשבון תבכה בכי מיפעת, אהה כי כוס שתיתי ומציתי קבעת (ר׳ שלמה בן יצחק גירונדי, שכורה ולא מיין, קינה ת״ב). רני בבל מאודך שיר אהבה רעיתי, כי לקחתי מידך קבעת כוס חמתי (ר״י נג׳ארה, שמעי נא, עולת תמיד, פזמ׳, קיד). — ואמר המשורר: ושתו בוז בקבעת ומצו כוס משכרת (ר״מ הנגיד, פלא יונה, שעה״ם 31). ומת לכם זמורי נזר לגדל כמו גפן סדום שדמות עמורה, ויינם אחריתו רוש ולענה וקובעתם מסוכה היא במרה (ר״י אלנקאוה, בשם אלהי, מנוה״מ א, ד). חץ קנאה אירה למטרה כבדו יפלח, לא בלבו בלב שאול אדוניו ירה אירהו, הוא ישקהו כוס רעל ישתה עד קבעת (שלום הכהן, ניר דוד ד, 73).

קבץ [1], ממנו *הִתְקַבְּצוּת, *מִקְבָּץ[2], *מְקַבֵּץ, *מִקְבָּצָה, ב. *קִבּוּץ, *קִבּוּצִי, *קְבִיצָה, *קְבִיצוּת, קֶבֶץ, *קֹבֶץ, קְבֻצָה, *קְבוּצוֹת, *קַבְּצָן, *קַבְּצָנִי.

קָבַץ, פ״י, קָבַץ, קְבוּצִים, קָבְצִי, קְבֹץ, קִבְצוּ, אֶקְבֹּץ, אֶקְבְּצָה, אֶקְבְּצֵם, תִּקְבֹּץ, יִקְבֹּץ, יִקְבֹּץ, יִקְבָּץ־, יִקְבְּצֶנּוּ, יִקְבְּצֵם, יִקְבְּצוּ, — אסף יחד ואגר תבואה, שלל והון וכדו׳, sammeln; amasser; to assemble: וְיִקְבְּצוּ את כל אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו (בראשי׳ מא לה). וַיִּקְבֹּץ את כל אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים (שם שם מח). ואת כל שללה תִּקְבֹּץ אל תוך רחבה ושרפת באש (דברי׳ יג יז). מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יִקְבְּצֶנּוּ[1] (משלי כח ח). וַיִּקְבֹּץ את הכהנים והלוים ויאמר להם צאו לערי יהודה וְקִבְצוּ מכל ישראל כסף לחזק את בית אלהיכם (דה״ב כד ה). — וְקָבַץ מתכת לתוך הכור להתיכה: יען היות כלכם לסגים לכן הנני קֹבֵץ אתכם אל תוך ירושלם קבצת כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך כי אֶקְבֹּץ באפי ובחמתי והנחתי והתכתי אתכם (יחזק׳ כב יט–כ).—ובהשאלה, קָבַץ אָוֶן: ואם בא לראות שוא ידבר לבו יִקְבָּץ און לו (תהל׳ מא ז). — וְקָבַץ בני אדם, אספם והקהילם יחד לאספה, versammeln; assembler; to gather: וַיִּקְבֹּץ מלך ישראל את הנביאים כארבע מאות איש (מ״א כב ו). וַיִּקְבֹּץ יהוא את כל העם (מ״ב י יח). אספו עם קדשו קהל קִבְצוּ זקנים אספו עוללים (יואל ב יו). וָאֶקְבְּצָה מישראל ראשים (עזרי ז כח). וָאֶקְבְּצָה את החרים ואת הסגנים ואת העם להתיחש (נחמי׳ ז ה). ויסבו ביהודה וַיִּקְבְּצוּ את הלוים מכל ערי יהודה וראשי האבות לישראל ויבאו אל ירושלם (דה״ב כג ב). וַיִּקְבֹּץ אמציהו את יהודה ויעמידם לבית אבות (שם כה ה). — וְקָבַץ אנשי חיל לקרב: וַיִּקְבֹּץ יפתח את כל אנשי גלעד וילחם את אפרים (שפטי׳ יב ד). וַיִּקְבְּצוּ פלשתים את מחניהם לצבא להלחם בישראל (ש״א כח א). וַיִּקְבֹּץ שאול את כל ישראל ויחנו בגלבע (שם כח ד). ויואב שב מאחרי אבנר וַיִּקְבֹּץ את כל העם (ש״ב ב ל). ובן הדד מלך ארם קָבַץ את כל חילו ושלשים ושנים מלך אתו וסוס ורכב ויעל ויצר על שמרון וילחם בה (מ״א כ א). ויהי אחרי כן

יורה עליו כמה שנאמר שמריה ימצו (תהלים עה), ע״כ, כאלו במשמ׳ עכבת, עקבת של הכוס.]

1) [הוא קבצ׳ a) בערבי, קבע בסור׳, קבץ בכושי, וקרובים אליו כוץ, קמץ, קפץ, עי׳ שם.]

2) [ש״ז, במשמ׳ מקום ההתקבצות: ויתנו אותה לפני עדת הדבורים במקום מקבצם (ס׳ הישר, ויקרא, לנוח, יח:).]

1) [כך בספרים מדיקים לפי עדותו של בעל מנחת שי, ובספרים אחרים יְקַבְּצֶנּוּ. ואמר רד״ק: לחונן דלים יקבצנו, לבן אשר דגוש ולבן נפתלי יְקַבְּצֶנּוּ קל (ס׳ השרשים, ערך זה). והעיר בעל מנחת שי: ולפי זה יש לתמוה על מה שנהגו בשני שוואין.]

قبض

וַיִּקְבֹּץ בן הדד מלך ארם את כל מחנהו ויעל ויצר על שמרון (מ״ב ו כד). וַיִּקְבֹּץ את כל יהודה ובנימן והגרים עמהם מאפרים ומנשה ומשמעון כי נפלו עליו מישראל לרב בראתם כי יי׳ אלהיו עמו (דהי״ב יה ט). — ועם אֶל: וישלח אחאב בכל בני ישראל וַיִּקְבֹּץ את הנביאים אל הר הכרמל (מ״א יח כ). — ועם ה׳ הכוון: ויאמר שמואל קִבְצוּ את כל ישראל המצפתה (ש״א ז ה). וַיִּקְבְּצוּ פלשתים את כל מחניהם אפקה (שם כט א). — ואל פלוני: ויאמר אבנר אל דוד אקומה ואלכה וְאֶקְבְּצָה אל אדני המלך את כל ישראל (ש״ב ג כא). ועתה שלח קְבֹץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל (מ״א יח יט). — ועם עַל: וַיִּקְבֹּץ עליו אנשים ויהי שר גדוד (שם יא כד). —ובינ׳ סָעוּ׳, מ״ר קְבוּצִים: וגם במלאכת החומה הזאת החזקתי ושדה לא קנינו וכל נערי קְבוּצִים שם על המלאכה (נחמ׳ ה יו). — וקָבַץ עמים כדי לענשם: ויאסף אליו כל הגוים וַיִּקְבֹּץ אליו כל העמים (חבק׳ ב ה). לכן חכו לי נאם יי׳ ליום קומי לעד כי משפטי לאסף גוים לְקָבְצִי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי (צפנ׳ ג ח). — ופ״ע, קָבַץ על יד, כמו קפץ על היד, סגר את ידו לבל יפזר הונו[1]: הון מהבל ימעט וקֹבֵץ על יד ירבה (משלי יג יא).—ואמר בן סירא: מונע מנפשו יקבץ לאחר ובטובתו יתעבעב זר (ב״ס גניי יד ד). בנעורותיך לא קבצת[2] איך תשיג בזקנותיך (שם כה ג). — ובתו״ם: מה עשה (טיטוס), נטל את הפרוכת ועשאו כמין גרגותני והביא כל כלים שבמקדש והניחן בהן וכו׳ שנאמר וּבכן ראיתי רשעים קבורים וכו׳ אל תקרי קבורים אלא קבוצים (גיט׳ נו):. — ובסהמ״א[3]: ואם היה קובץ על יד מסגף עצמו ברעב ואינו מוציא למזונות אלא דבר מועט בצער שלא יספיק לו וזו רעה חולה (ר״י עקיין, ס׳ מוסר ב ה, 32).

1) [זאת כנראה משמי הכתוב: הסוגר ידו לבל יפזר את הונו ירבה אותו. אך רב המפרשים הבינו אותו כאלו כוונתו המקבץ מעות על ידו, המקבץ פרוטות ומצרפן לחשבון.]

2) [נ״א: חפצתם.]

3) [שמוש הפעל בבנין קל, המצוי במקרא, נרחק בתו״ם ובסהמ״א בפני בנין פִעֵ׳ ולא נשאר אלא בצורות מעטות במליצה לקוחה מן הכתוב, ואמנם בקצת מקומות הנקוד בספק.]

בעל לשון הרע וכו׳ והנה זה לבו יקבץ לו מדות שתי הכתות הרעות וכו׳ (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ד, 359). —ובתפלה: כתר יתנו לך יי׳ אלהינו מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה (כתר, קדושת מוסף ספרדי). — ואמר המשורר: הן הזמן ערב לעשות חפציך, לכן בישע רב שמח קבוציך, ושנתך תערב מי זה יקיצך (ראב״ע, חתן חדה, כהנה א, 128). — ואמר המשורר: היה קובץ לכל חכמה ואוסף, קנה בינה ולא זהב וכסף (רה״ג, קחה בינה, שערי מוסר השכל קטנ, ורטהימר, יא.). — ״וְקִבֵּץ מִסְפָּרִים, חִבְּרָם לִסְכוּם: שתהיה יודע מחצית כל אחת מצלעי המשלש ותקבוץ את המחציות האלה וכו׳ (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב, 49). — ״ומאכל קוֹבֵץ, מאכל המכווץ את הבטן ועוצר: וראוי שיתמעט מהם העוגות הקובצות ואע״פ שיהיו חזקים כמו עוגות ברבריש וביחוד בעת העצר הטבע (קאנון ג יד ד יב). ולא תאכל (המעוברת) מאכלים הרעים המרבים תערובות ולא העוצרים והקובצים כדי שלא תצטרך לשלשל על ידי משקה (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה א).—״וסם קוֹבֵץ: ואחר ישים על החבורה סמים קובצים כמו רמונים, חבושים, עפצים וכו׳ (ארח חיים, במורקסות, כ״י ביהמ״ד שכטר).—״וטעם קוֹבֵץ, מכוץ: ושרשי הטעם תשעה, המתוק והדשן, והם חמים לחים, והמר והמליח והחריף, והם חמים יבשים, והקובץ והחמיץ והעפיץ, והם יבשים קרים (ר״י א״ח, או״ד ב ד). ומספר הטעמים הם ט׳, המר והמתוק וכו׳ והקובץ והעפיץ והתפל (שער השמים לאבי הרלב״ג ט, לג.). והעפיץ והקובץ והחמוץ והתפל וכולם קרים (אמו״ר לרלב״ד א ו, 27). —״וקִבֵּץ על יד כשם לאסף של כתבי יד וכדו׳, ועי׳ קִבֵּץ.

—נִפעי, נִקְבַּץ, נִקְבְּצוּ, נִקְבָּצוּ, נִקְבָּצִים, נִקְבָּצָיו, הִקָּבֵץ, הִקָּבְצוּ, תִּקָּבֵץ, תִּקָּבְצוּ, יִקָּבְצוּ.—נִקְבְּצוּ, נאספו ובאו, התכנסו: הִקָּבְצוּ ושמעו בני יעקב (בראשי מט ב). וימת שמואל וַיִּקָּבְצוּ כל ישראל ויספדו לו (ש״א כה א). וַיִּקָּבְצוּ פלשתים ויבאו ויחנו בשונם (שם כח ד). הִקָּבְצוּ ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים (ישע׳ מה כ). הִקָּבְצוּ כלכם ושמעו (שם מח יד). שאי סביב עיניך וראי כלם נִקְבְּצוּ באו לך (שם מט יח; ס ד). אמר לצפור כל כנף ולכל חית השדה הִקָּבְצוּ ובאו האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם (יחזק׳ לט יז). עושו ובאו

כל הגוים מסביב וְנִקְבָּצוּ שמה הנחת יי' גבוריך (יואל ד יא). וַיִּקָּבְצוּ יהודה לבקש מיי' גם מכל ערי יהודה באו לבקש את יי' (דהי"ב כ ד). וַיִּקָּבְצוּ עם רב ויסתמו את כל המעינות (שם לב ד). — ובמשמ' שֶׁקִּבְּצוּ אותם: נאם אדני יי' מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לְנִקְבָּצָיו (ישע' נו ח). ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תִקָּבֵץ [1]) לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה (יחזק' כט ה). וּבְהִקָּבֵץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער המלך (אסתר ב יט). — וְנִקְבְּצוּ לפלוני: כל צאן קדר יִקָּבְצוּ לך (ישע' ס ז).—וְנִקְבְּצוּ אל פלוני: עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו כי נִקְבְּצוּ אלינו כל מלכי האמרי ישבי ההר (יהוש' י ו). אלכה נא ואכה את ישמעאל בן נתניה ואיש לא ידע למה יכבה נפש ונפצו כל יהודה הַנִּקְבָּצִים אליך ואבדה שארית יהודה (ירמ' מ יה). וכהתפלל עזרא וכהתודותו בכה ומתנפל לפני בית האלהים נִקְבְּצוּ אליו מישראל קהל רב מאד אנשים ונשים וילדים (עזר' י א). במקום אשר תשמעו את קול השופר שמה תִּקָּבְצוּ אלינו (נחמ' ד יד). נשלחה על אחינו הנשארים בכל ארצות ישראל ועמהם הכהנים והלוים בערי מגרשיהם וְיִקָּבְצוּ אלינו (דה"א יג ב). —וְנִקְבְּצוּ על פלוני: וַיִּקָּבְצוּ עליו אנשים רקים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה (דהי"ב יג ז). — וְנִקְבְּצוּ אל מקום פלוני: וּבְהִקָּבֵץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך (אסתר ב ח). — ועם ה' הכוון: וַיִּקָּבְצוּ המצפתה (ש"א ז ו). וַיִּקָּבְצוּ כל ישראל אל דויד חברונה (דה"א יא א). — ובלי ה באותה משמ': ויעבירו קול ביהודה וירושלם לכל בני הגולה לְהִקָּבֵץ ירושלם (עזר' י ז). וַיִּקָּבְצוּ כל אנשי יהודה ובנימן ירושלם (שם שם ט). וַיִּקָּבְצוּ ירושלם בחדש השלשי לשנת חמש עשרה למלכות אסא (דהי"ב טו י).—וְנִקְבְּצוּ שָׁם: שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אך שם נִקְבְּצוּ דיות אשה רעותה (ישע' לד טו).—וְנִקְבְּצוּ יַחְדָּו: כל הגוים נִקְבְּצוּ יחדו ויאספו לאמים (שם מג ט). וְנִקְבְּצוּ בני יהודה ובני ישראל יחדו (הוש' ב ב). בְּהִקָּבֵץ עמים יחדו וממלכות לעבד את יי' (תהל' קב כג). — ובתו"מ: ואת כל שללה תקבוץ, לרבות נכס' רשעים שבחוצה לה, א"ר חסדא ובנקבצים לתוכה (סנה' קיב.). — ובסחמ"א: ושהקבוץ ההוא ראית על ואו המשך הנופל ממנו בעבור הקבץ השני נחים וכו' וכאשר באה עליו הא הנקבה השיבו עליו חכפל הנופל ממנו בדגשות ונקבצו שני נחים (ר"י א"ע, סה"ס לריב"ג, הקד', 6). — *ובמשמ' התכוצות: הלא תראה הפתאים מבקשים דפיקת הגידים ולא ידעו מהפשטם והקבצם (ר"י א"ע, או"ד ה). — *ונקבצו המספרים, חֻבְּרוּ לסכום: והדרך הזה הוא שתהיה יודע מחצית כל אחת מצלעי המשלש ותקבוץ את המחציות האלה וכו' והמספר הנקבץ מנה אותו במותר השלישי וכו' (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב, 49). ותחלוק המספר הנקבץ בידך על קוטר העגולה וכו' (שם שם, 72). ותקבץ את שני המרבעים ותקח גדר המספר הנקבץ מהם (שם שם, 81).

—פע', קִבְּצָה, קִבְּצָהּ, קִבְּצָם, קִבְּצָן, קִבַּצְתִּי, קִבַּצְתִּים, קִבְּצוּ, מְקַבֵּץ, מְקַבְּצָם, מְקַבְּצָיו, קַבֵּץ, קַבְּצִי, קַבְּצֵנוּ, אֲקַבֵּץ, אֲקַבְּצֵה, אֲקַבֶּצְךָ, אֲקַבְּצֵךְ, אֲקַבְּצֵם, יְקַבֵּץ, יְקַבְּצָהּ, יְקַבְּצֶנּוּ, תְּקַבְּצֵם, תְּקַבְּצוּ,—כמו קל, קָבַץ, קִבֵּץ תירוש: נשבע יי' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת כי מאספיו יאכלהו והללו את יי' וּמְקַבְּצָיו ישתהו בחצרות קדשי (ישע' סב ט). — וְקִבֵּץ מַיִם: ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רבו וַתְּקַבְּצוּ את מי הברכה התחתונה (שם כב ט).— וְקִבֵּץ עֳמָרִים: ועתה נאספו עליך גוים רבים האמרים תחנף ותחז בציון עינינו והמה לא ידעו מחשבות יי' ולא הבינו עצתו כי קִבְּצָם כעמיר גרנה (מיכה ד יא-יב). — וְקִבֵּץ הון ועשר, דברי חפץ: וכל פסיליה יכתו וכל אתנניה ישרפו באש וכל עצביה אשים שממה כי מאתנן זונה קִבָּצָה ועד אתנן זונה ישובו (שם א ז). — וְקִבֵּץ אנשים: לכן הנני מְקַבֵּץ את כל מאהביך אשר ערבת עליהם ואת כל אשר אהבת על כל אשר שנאת וְקִבַּצְתִּי אתם עליך מסביב (יחזק' טז לז). ואריבה את הסגנים ואמרה מדוע נעזב בית האלהים וָאֲקַבְּצֵם ואעמידם על עמדם (נחמ' יג יא). — ביחוד, קִבֵּץ הַנְּפוּצוֹת, הַצֹּאן: והיה כצבי מדח וכצאן ואין מְקַבֵּץ (ישע' יג יד). כרעת עדרו ירעה בזרעו יְקַבֵּץ טלאים

---

[1]) [יש מן החדשים גורסים תְּקָבֵר.]

ובחיקו ישא (שם מ יא). — והאנשים: ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יי' אלהיך ומשם יקחך (דבר' ל ג–ד). ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (ישע' יא יב). אל תירא כי אתך אני ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך (שם מג ה). ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך (שם נד ז). נאם אדני יי' מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו (שם נו ח). אתם הפצתם את צאני וכו' ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם (ירמ' כג ב–ג). ונמצאתי לכם נאם יי' ושבתי את שביתכם וקבצתי אתכם מכל הגוים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם (שם כט יד). כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות וכו' וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות אשר נפצותם בהם (יחזק' יא יו–יז). והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם (שם כ לד). גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם (הוש' ח י). אסף אאסף יעקב כלך קבץ אקבץ שארית ישראל (מיכה ב יב). נמו רעיך מלך אשור ישכנו אדיריך נפשו עמך על ההרים ואין מקבץ (נחום ג יח). הנני עשה את כל מעניך בעת ההיא והושעתי את הצלעה והנדחה אקבץ ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בשתם בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם (צפני' ג יט–כ). אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים וכו' והשבותים מארץ מצרים ומאשור אקבצם (זכרי' י ח–י). הושיענו יי' אלהינו וקבצנו מן הגוים (תהל' קו מז). יאמרו גאולי יי' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים (שם קז ב–ג). — ובהשאלה, פניו קבצו פארור, בפניו נראו בהלה ופחד ובעתה[1]: מפניו (מפני הארבה) יחילו עמים כל פנים קבצו פארור (יואל ב ו). בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים ופני כלם קבצו פארור (נחו' ב יא). — ובתו"מ: מאי מקמץ, אמר רב יהודה זה המקבץ[2] צואת כלבים (כתוב' עז.). מה עשה מרדכי, קבץ את התינוקות וענה אותם מלחם ומים וכו' (מד"ר אסתר, והאמר אסתר להשיב). — ובספה"א: קבצאל ועדר ויגור* כל המקבץ עדרים לתורה יגור במחיצת אל (ערוך ערך קבץ[1]). בא א' מלמד תינוקות קבץ לו חבריה סביבו באיתה בית הכנסת ללמדם מקרא ומשנה (שאלה לרמב"ם, חמו הרמב"ם, 93). אח"כ הסכימה לקבץ בניה ובנותיה ובני בניה עם רב באיתה חצר בחלקה וכו' אמרו רחל ולאה לזאת האשה כבר שמת זאת החצי כמונרק באלו הקרובים אשר קבצתים אליך וכו' וכמו שאנחנו לא נקבץ קרובינו עמנו כן את לא תניח לדור עמך זולתי כשיעור מנין הנפשות אשר היו דרים בחיי ראובן בעלך (שאלה לרמב"ם, שם, 239). והקונדושטוולו וכו' יהיה מחויב לקבץ הקהל ולקרא ברבים את אשר אנחנו מתקנים ומסדרים (תקנות קנדיאה כה, הרטוס–קאסוטו, 14). —*וקבץ כתבים: וקבצתי כל הכתבים כעמיר גורנה וכו' ועשיתי מהם קיבץ וכו' (אגא מאירי, מנח' קנא' סז). — *וקבץ, קבץ נדבות: כבר אני מתמעט מנכסיי ואין לי כי אם מעט, אי זה טוב שאלך נע ונד מעיר לעיר שאקבץ כדי שאפרנס את עצמי ואת בני וכו' (ס' חסידים תתתמח, 308). — *וקבץ ריסי עיניו, הקריבם זה לזה: מי שמקבץ ריסי עיניו ועוצמן מעט בשעה שרואה אור או בשעה שהוא רוצה לדקדק בראיה (רמב"ם, ביאת המקדש ח ו). —וקבץ חלוק בלולאות, פרף וקשר אותו בלולאות: החוטין היוצאין מן האריג וכו' ושל חלוק שהוא קרוע מתחילתו ועד סופו ואחר שלובשין אותו מקבצין אותו בלולאות שיעור חוטיו עשר אצבעות (הוא, כלים כח ח). — *וקבץ העצל את הזרוע וכדו', כוין וצמצם אותה: העצלים המנענעים הזרוע מהם מה שיקבצו אותו ומהם מה שימתחו אותו (קאנון א א א יח). — *וקבץ הקר: (האויר) הא' הוא העליון מהם הסמוך ליסוד האש מקבל חומו מאד עד שישימהו חם ויבש ולא יתילדו בו מפני זה עננים וממטר כי אין קור מקבץ (ר"י לברצלונה, ברכא' א, וסרקינו, דעת ד). —

1) [עי' פארור, הערות, עמ' 4809.]

2) [אפ"ר שצ"ל גם כאן: זה המקמץ צואת כלבים, וכן ברש"י, ולהלן בגמרא: תנאי היא דתניא מקמץ זה בורסי, ויש אומרים זה המקמץ צואת כלבים.]

1) [כפי הנראה כך היתה גרסתו בגיט' ז., ובספרינו אין, ועי' קוהוט.]

*ובהשאלה לענינים רוחניים, א) במשמ' חִבֵּר וְאִחֵד: ומה שהביא לקבץ נמצא עם נעדר לדבר אחד בענין, הוא שקר משחת (ר"י א"ס, אוי"ד א). לקבץ האומה על דעת אחת (ר"א הקרלאי, גן עדן, קדה"מ ד, ה). ובדתות המפורסמות יתחברו הלבבות החלוקות וכו' עד שהיה במדינה אחת קהלות מאנשים דתותיהם רבים וכו' והמפורסמות יקבצום (אמו"ר לרלב"ד, עה). —*וקִבֵּץ מִסְפָּרִים, חִבְּרָם: והדמיון לחשבון הזה משלש אשר צלעו האחת י' והשנית ה' והשלישית ו' אם אתה מקבץ לשלש חציי הצלעות האלה יהיו י"ב (רלב"ג הנסיא, חבור המשיחה והתשבורת ג, 49). ושערו המדקדקים וקבצו אלה המותרות מכל קשת וקשת מאלו הששה ועלו למדת שביעית הקוטר (שם שם, 61). ותקבץ את שני המרבעים ותקח גדר המספר הנקבץ מהם (שם שם, 81). החשבונות כלם כשתקבץ שארית או כשתוסיף מנין על מנין תקבץ כל מין עם מינו, השניות עם השניות והחלקים עם החלקים והמעלות עם המעלות (רמב"ם, קדה"מ יא א). לקבץ שני מספרים או שלשה או יותר לידע סכום מניינם (ר"י ן' בירגא, ספר המספר, כ"י בריט' מוז'). — *וקִבֵּץ בין [1]) שני ענינים, חבר ואחד אותם: וזה וזולתו ממה שדומה לו הוא ממה שמקבצים בו העברים בין שלש אותיות נעות וכו' כאשר באר בה כבר ר' יהודה בספר אותיות הסתר ואמר שאינם מקבצים ביניהם בכל מלה נמלטת מאותיות הגרוניות ומהפנש הכפל, וכבר המציאנו אנחנו בספר הקרוב והישור מלות רבות קבצו בהם בין שלש תנועות והמלות ההן נמלטות מאחה"ע ומאותיות הכפל וכו' (ר"י א"ח, ספר הרקמה טו, 98). מפני שקבצו בה (בלשון העברית) בין שני נחים ולא קבצו בין שלש תנועות אלא על ידי הדחק (הוא, כוזרי ב עח). ואני תמיה איזה דבר קבץ בין שני החמרים המתחלפים האלה וכו' ומי הוא המכין לזה ההתאחדות (ר"ש א"ת, מו"נ ב יט). וזהו תכלית היכולת לקבץ בין התועלת לכל אדם ובין מניעת הביאור בלמוד דבר מזה הענין (הוא, שם ג, הקדי).

— ב) במשמ' הֵכִיל וְכָלַל: ובניתי אותו על עשרה שערים מקבצים כל חובות הלבבות (ר"י א"ה, חו"ה, הקד'). אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה (רמב"ם, הקד' משנה תורה). כמו שהתחייב שיהיה עצמו יתברך בלתי דומה לעצמיים, כן ראוי שיהיו תאריו והעצמיים אשר יחשבום בלתי דומים לתארים ולא יקבצם גדר אחד (ר"ש א"ת, מו"נ א נו). יתחייב בהכרת שישאלו השאלות ההם כולם, ואין לצאת מהם כי אם במענים מגונים, יקבצו ההכובה והבטול לכל פשוטי התורה (הוא, מו"נ ב כה). אמנם אין ענין השגחתו בענין השגחתנו וכו', ולא יקבצם גדר אחד וכו' כמו שלא תדמה פעולתנו לפעולתו ולא יקבצם גדר אחד (הוא, שם ג כג).

—פע', מְקֻבֶּצֶת.—ארץ מְקֻבֶּצֶת, שהעם היושב בה מְקֻבָּץ מעמים רבים: מימים רבים תפקד באחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת מחרב מְקֻבֶּצֶת מעמים רבים על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד והיא מעמים הוצאה וישבו לבטח כלם (יחזק' לח ח). — ובתו"מ: אין עושין תורה חומשין כשהן מפוזרין, תורה חומשין מקובצין (סופר' ג ג). — ובסהמ"א: יש שקוברין את המת בבגדד ואחר זמן מוציאים אותו כמה פרסאות אל עבר פרס המערבי למדבר הסמוך לישימון, ואין מנהג להיות שם מקובצין ולא לומר צדוק הדין (אוצר הגאונים מסקין, 49). אבל אם הזמינוהו ליום הידוע לישיבת הדיינין וכו' כותבין עליו נדוי שהכל יודעים שהדיינים מקובצין (עוחו"מ יח). —*וקֻבְּצֵי המים: ואין הבדל אם תטבול בנהר נילום וכו' או בבור מן הבורות כשיהיה המקובץ מן המים שיעור אמה על אמה ברום שלש אמות (תשו' הרמב"ם ק, א"ח פריימן, 97). —*קֻבְּצוּ הצלעות: ואם יכנס ידו לבדק, היה הדופן דבוק לאון הריאה, ולא היה לו מקום שיכנים ידו, או היתה הריאה הגדול או היו הצלעות מקובצות מדופן אל דופן, ינתח אותה דופן מדופן, ויראה אם לא הית שם סמך (צ"ל סרך), ולא היתה דבוקה הריאה אל הצלעות, כשר (הלכות טרפות לאלדד הדני ג 15, א. אפשטין, 113). — *ובהשאלה, קֻבְּצָה הדעת: ואם הוא יושב בבית האבל, אין לו לשחוט עד שימצאו (צ"ל שימלאו) ימי אבלו, כי השחיטה תהיא תבקש שיהיה דעתו של אדם

---

[1]) [על פי הערב': גמע בין [a]). השוה הערת דוד קסל לכוזרי ב עח.]

[a]) جمع بين

מקובצת[1]) עליו, ויהיה לבו שמח (שם שם 25, שם, 117). — °וְקִבְּצוּ הקשתות, קִבְּצוּ המספרים, חִבְּרוּ: שתי קשתות כשיקובצו יהי מהם עגולה (אמו״ר לראב״ע, 156). כאשר יקבצו מספרים האלה 78, 53, 85, יהי׳ מספר המקובץ מהם 216 (דוד פריזנהוזן, כליל החשבון, א ד). ועי׳ מְקֻבָּץ, עמ׳ 3262. —°וּמְקֻבָּץ, במשמ׳ מרכב, מחבר: והנה היא (הארץ) כן (מרכבת), כי היא עפר ואבן וחול והדומה להם מקובצים (ר״י א״ת, הו״ד א א). וכשיתקבצו (העצמים הפרדיים) קצתם אל קצתם יהיה המקובץ בעל כמות, והוא אז גשם (ר״ש א״ת, מו״נ א עג). ודבר מקובץ מן הארץ וכותלים סביביו וגג עליו הוא הבית (אמו״ר לראב״ע ד ג). — °ובדקדוק, קִבּוּץ השם, בא במספר רבים: ואומר לַח בא במשקל רַע מן הכתוב ולא גם לָהֹה, וקבצת לַח לַחִים, כאשר קובץ אשא דֵעִי למרחוק מן דֵעִים, בכתוב מפלאות תמים דעים, ומות מן מ(ו)תים, ומותי ערלים תמות, ורוב רובים, ככתוב אכתוב לך רובי תורתי כמו זר נחשבו, ורון רונים, ככתוב רני פלט תסובבני סלה (ספרי דונש על מנחם, 14). זה גורלך מנת מדיך, כמו מדותיך, או יהיה מדה מחובר בלשון זכרים ובלשון נקבות כמו ארבע פנותיו, ויקובץ בלשון זכרים כמו שער הפנים, כן יאמר מן מדה מדות ויאמר מדים וממנו מדיך (רד״ק, ירמ׳ יג כה). על כמה פנים יקבצו השמות בכללן, על חמשה פנים, האחד שיהיה השם זכריי ויוקבץ בלשון זכר תמיד, כמו מן שיר שירים, ומן בן בנים וזולתם, השני, שהשם הנקביי יהיה רבויו בלשון נקבה תמיד כמו מן חומה חומות (ר״מ בן חביב, מרפא לשון, לג:). — °וקֻבְּצָה האות, באה בנִקּוּד קִבּוּץ: ואין אחרי בגלות מים שהוא מן המשנים עם קבוץ הגימל סותר לאמרי באת שתי גלות הכתרות שעינו ויו, כי התנאי שמה שיהיה האחד מקובץ גם כן, כמו שאחד גלות הכתרת מקובץ והוא אחד מימין הגלה, אבל אחד גלות מים פתוח והוא גַל נעול, ופעמים ימצא מן האחדים מה שאינו מקובץ, וכאשר יאמרו מהם שנים או רבים יקרה אותו הקבוץ וכו׳ (והקבוץ הנזכר בשער הזה והמקובץ הוא קבוץ שפתים ור״ל השלש נקדות תלויות זו על זו, והמקובץ היא המלה שהיא נקדת בהם) (ר״י א״ת, ספ״ש לריב״ג, גל). — °ובשם ספר: שיטה מקובצת לר׳ בצלאל אשכנזי.

—התפ׳, הִתְקַבֵּץ, יִתְקַבֵּץ, הִתְקַבְּצוּ. — הִתְקַבְּצוּ האנשים, נאספו ובאו: ויהי כשמע כל המלכים אשר בעבר הירדן וכו׳ וַיִּתְקַבְּצוּ יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד (יהוש׳ ט ב). וישמעו כל בעלי מגדל שכם ויבאו אל צריח בית אל ברית ויגד לאבימלך כי הִתְקַבְּצוּ כל בעלי מגדל שכם (שפט׳ ט מו–מז). וישמעו פלשתים כי הִתְקַבְּצוּ בני ישראל המצפתה (ש״א ז ז). וַיִּתְקַבְּצוּ כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה (שם ח ד). וַיִּתְקַבְּצוּ אליו (אל דוד) כל איש מצוק וכל איש אשר לא נשא וכל איש מר נפש ויהי עליהם לשר ויהיו עמו כארבע מאות איש (שם כב ב). וַיִּתְקַבְּצוּ בני בנימן אחרי אבנר ויהיו לאגדה אחת (ש״ב ב כה). הן כל חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יִתְקַבְּצוּ כלם יעמדו יפחדו יבשו יחד (ישע׳ מד יא). שמועה שמעתי מאת יי׳ וציר בגוים שלוח הִתְקַבְּצוּ ובאו עליה וקומו למלחמה (ירמ׳ מט יד). — ובתו״מ: בשפת אהרן נתקבצו כולם אצל משה ואמרו לו היכן אהרן אחיך (ספרי דבר׳ שה). מה ראו לסמוך מברך השנים למקבץ נדחי ישראל, על שם ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, למה, כי קרבו לבוא, נתקבצו הגליות והדין נעשה (ר׳ אחא בר חנינא, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). לשועל שהית מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום (ר״ע, ברכ׳ סא:). פתח רבי יהושע ודרש (במעשה מרכבה) וכו׳ והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע כבני אדם שמתקבצין ובאין לראות במזומטי חתן וכלה (חגי׳ יד:). שכשניתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל (מלכי) עובדי כוכבים אחזתן רעדה וכו׳ נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו מה קול ההמון אשר שמענו וכו׳ (ר״א המודעי, זבח׳ קטז.). ויקח את האבן וכו׳ מלמד שנתקבצו כל אותן אבנים למקום אחד וכו׳ (רבי יצחק, חול׳ צא:). בדרכי הגוים יש נימוסין הרבה וכומרין הרבה, כולן מתקבצין בבת אחת וכו׳ (מד״ר במד׳ יח). — ובפהס״א: אחר שקוברין את המת מתקבצין האבלים ועומדין בצד בית הקברות וכו׳ (רמב״ם, אבל

---

1) [כלומר מישבת ומרכזת, בנגוד ל„פזור הנפש", והוא על פי הערבי׳ גִ׳מע חואשה, קבץ חושיו, ג׳מע קלבה, קבץ לבו, השוה הערה לד של אפשטין בעמ׳ 127.]

ג ח). לפי שברוב העתים מתי שיתקבצו הקהל הוא בבה"כ (תשו' הרמב"ם, ח"מ פריימן, 14). כשנזדמן (הדבר) שנתקבצנו בארץ הזאת מקצוי ארץ וגלילות רחוקים וכו' והתחיל כל אחד מאתנו כשהוא לעצמו ובעת התקבצנו לבדוק עניני הצבור וכו' (שם, 91). אנחנו חתומי מטה, אשר נתקבצנו בבית הכנסת הגדול וכו' (תקנות קנדיאה, הרטוס — קאסוטו, 76). — *והתקבצו הדברים: או תשים הדבר אשר הביאו לה ע"י שליש עד שיתקבץ הכל (תשו' הרמב"ם, ח"מ פריימן, 199). —*ובמשמ' הזדמנו יחד, נתקבצו האנשים: המבקש לקנות מחבירו מקח, מוכר אומר במאתים אני מוכר לך והלוקח אומר איני קונה אלא במנה והלך זה לביתו וזה לביתו ואח"כ נתקבצו ומשך זה החפץ סתם וכו' (רמב"ם, מכירה כ א). — *והתקבץ הירח עם השמש וכדו': בזמן שעושין על הראייה היו מחשבין ויודעין שעה שיתקבץ בו הירח עם החמה בדקדוק הרבה (רמב"ם, קדה"ח ו א). משיתקבץ הירח והחמה לפי חשבון זה עד שיתקבצו פעם שניה במהלכם האמצעי (שם ו ג). שהקבוץ הקטן והוא קבוץ שבתאי וצדק משעה שיתקבצו באיזה מקום שיתקבצו שנית כמו עשרים שנה מםהלך השמש בקרוב (אגרת תימן להרמב"ם). — *ובהשאלה, התקבצו מדות שונות בלב האדם, התקבצו ההפכים: אבל אם יתכן להתקבץ בלב המאמין הכניעה והגאוה אם לא וכו' (ר"י א"ח, חו"ה, הכניעה ט). ואלה השני דברים (נע ונח) לא יתקבצו באות אחת (הוא, הקדמה ג, 7). ושלא יתקבצו שני הפכים בנושא אחד (רוח חן ג). — *ונתקבצה דעת האדם עליו, נתרכזה בו דעתו [1]: אדם הא' יום שנתקבצה דעתו אליו אמר הב"ה למלאכי השרת באו והשתחוו לו (לקוטי ספורים לאלדד הדני, א. אפשטין, 66). — *והתקבצו מספרים וכדו', נצטברו לסכום: ואתה מוצא העשרה מחצית שני הצדדים האלה בהתקבצם (ראב"ע, יסודי התבונה ומגדל האמונה, מובא באוצר המונחים הפלוסופיים לקלצקין, קבץ). וכמה יתרה שנת החמה על שנת הלבנה קרוב מאחד עשר יום, לפיכך כשיתקבץ מן התוספת הזאת כמו שלשים יום וכו' מוסיפין חדש אחד ועושין אותה השנה שלשה עשר חדש (רמב"ם, קדה"ח א ב). — *והתקבץ, במשמ' התרכב, נתהוה מחלקים נפרדים: שהם חשבו שהעולם בכללו, ר"ל כל גשם שבו, הוא מחובר מחלקים קטנים מאד וכו' וכשיתקבצו קצתם אל קצתם יהיה המקובץ בעל כמות והוא אז גשם (ר"ם א"ת, מו"נ א עג, הקדמה א). ואי אפשר התקבץ החלקים ההם ופרודם אלא בתנועתם, הנה בהכרח יצטרכו לקיום הרקות עד שיוכלו החלקים ההם להתקבץ ולהתפרד (שם שם, הקדמה ג). — *ובדקדוק, התקבץ השם, בא במספר רבים: וכמוהו שיתקבץ בשם מן השמות הנקבות דבורה דבורים וחטה חטים ושעורה שעורים וכו' ודע כי השמות האלה הנקבות שנתקבצו במם, אם קבצתם בתו אחה על האמת (דונש, תשו' על רסע"ג 49). — *ובמשמ' התכוץ והצטמק: מה שמעינן דביסכום מעין שפשוף הוא ומתקבץ [1] הבגד פי' יתכמש ונראין קמטין קמטין וכשלובשו מתפשט (ר"ח, שבת קמ.). ואם לא יתקבץ החזה לא יצא ממנו האור החם (עולם קטן, מאמר בנפש החיה, הורויץ, 28). סבת תנועת החזה והתפשטו והתקבצו, שהיא מן העצבים הבאים מן המה (שם, 29). — *ובמשמ' התחבר לחיות חיים מדיניים: כבר התבאר תכלית הביאור כי האדם מדיני בטבע ושטבעו שיהיה מתקבץ ואינו כשאר ב"ח אשר אין לו הכרח להתקבץ (ר"ם א"ת, מו"נ ב מ).

—הפע', *הקבץ, כמו נפע': נקח כלי מלחמה ויוקבצו אלינו עוזרים רבים ואחר זה נלך ללחום נגד ישמעאל (שבט יהודה, הנוכר 4). —וכמו פע', [במשמ' בא במ"ר: שיהיה השם וכריי ויקבץ בלשון זכר תמיד כמו מן שיר שירים (ר"מ בן חביב מרפא לשון, לג:).

*קֶבֶץ, ש"ז, —כמו קֶפֶץ, פרק ברגל, Fussgelenk; articulation du pièd; joint of the foot; זנב העגל שאינה מגעת לערקוב הרי זה ישחט, באיזה ערקוב אמרו, ר' חנניה בן אנטיגנוס אומר בערקוב שבאמצע ירך עד קבץ [2] העליון ולא עד קבץ התחתון (תוספת' בכורות ד יד).

*קֹבֶץ, ש"ז, מ"ר קְבָצִים, —ספר המכיל דברים מקבצים, שונים בתכנם ובצורתם, מאסף, Sammelband;

---

[1] [השוה פע', קִבְּצָה הדעת.]

[1] [בערוך (ערך כסכס): ומתקווץ, ובאו"ז: ומתכויץ, עי' קווץ.]

[2] [בבבלי (בכורות מא.): קפץ.]

collection; receuil: וקבצתי כל הכתבים כעמיר גורנה וכו' ועשיתי מהם ק ו ב ץ (ר' אבא מרי, מנחת קנאות, מכתב קז). ובמדומה אנכי שהראשונה אינה ב ק ו ב ץ התשובות אשר ראיתי, והשנייה ישנה שם אך אין ה ק ו ב ץ עכשיו בידי (ר"י קולון, תשו' קכח). שונות ונבדלות כל התשובות הנמצאות ב ק ו ב ץ זה מאשר בזה וכו' וזולת תשובה זו אין עוד אחת הכפולה בשני ה ק ו ב צ י ם[1]) (שי"ר, הקד' תשו' הגאו' של דוד קאסל). — ובמשמ' גדל הכרך, Format[2]; format: ק ו ב ץ רביע, ק ו ב ץ גדול, ק ו ב ץ שמינית (קעטיס מספר הזקוק, ברכת אברהם לכבוד ברלינר, 289). מחזור אשכנזי ק ו ב ץ רביע (שם 292).

קְבֻצָה, *קבוצה, ש"נ, קְבֻצַת,—שה"פ מן קָבַץ, מעשה הקוֹבֵץ: לכן הנני קבץ אתכם אל תוך ירושלם קְבֻצַת[3]) כסף ונחשת וברזל ועופרת ובדיל אל תוך כור לפחת עליו אש להנתיך (יחזק' כב יט-כ). — *ובמשמ' אסף של דברים מקבצים יחד: קיבורת היא ק ב ו צ ת בשר שבין פיסת היד למרפק סמוך למרפק (תוס' עירובי' לה:, ד"ה ידך). — ובדקדוק במשמ' מספר רבים, רבוי: לַח בא במשפל רֵעַ מן הכתוב ולא גם לחה, ו ק ב צ ת לח לחים כאשר קובץ אשא דעי למרחוק מן דעים (תשו' דונש על מנחם, 14). — *ובחכמת החשבון סכום של מספרים מקבצים, total; somme (totale); Summe: כאשר יקבצו מספרים וכו' 78, 53, 85, יהי' מספר המקובץ מהם 216 והוא נקרא בהיות המדובר ממנו ק ב ו צ ה או קבוץ (סוממא) (כליל המשנון א ז). — *ובמשמ' קִבּוּץ של דברים או של אנשים מקבצים יחד: כל רשימת שמות הגאו' בספר זה אצל כל ק ב ו צ ה ו ק ב ו צ ה (ש"ר, הקד' לתשו' הגאו' של דוד קאסל). ונוהגת המלה במשמ' ישוב חקלאי חברתי בארץ ישראל.

קַבְּצוּת, *ש"נ, קַבְּצוּת יד,—תכונת הקוֹבֵץ וקוֹפֵץ ידו, קַמְצָנוּת: ואם היה קובץ על יד מסגף עצמו ברעב ואינו מוציא למזונות אלא דבר מועט

---

1) [יש שמבטאים במ"ר קְבָצִים כאלו מן קֹבֶץ (על יד), כמו מְאַסֵּף במשמ' דומה.]

2) ועי' צונץ, Ritus, עמ' 28, הערה.

3) [במקום בִּקְבֻצַת, בהבלעת הב.].

בצער וכו' רפואתו שאומר' לו פזר מעותיך וכו' וממילא יסור מלבבו צרות העין ו ק ב צ ו ת היד (ר"י עקיין, ס' מוסר ג ה).

קַבְּצָן, *ש"ז,—עני המְקַבֵּץ נדבות, מחזר על הפתחים: על אדות ק ב צ נ י ם (שנארער) העולים משוט בארץ וכו' ומתפשטין בארץ ליטא (תקנות הקהלות מסנת שפ"ג, האסיף תרכ"ד, 167). שלא יתן כלום לשום ק ב צ ן זולת הפור לשלחו משם והלאה (שם שם). שם נתחזקה התקנה בועד שפ"ג אדות ה ק ב צ נ י ם שהקהלות והישובים היושבים על הספר הסמוך למדינת פולין ישגיחו ע"ז שכל ק ב צ ן שיבא לקהלות ולא יהיה בידו כתב מליצה שיש לו צרת הבת להשיאה לאיש ונצרך לסיוע קרובים שלא ישלחוהו לליטא רק ישיבוהו לפולין (שם שם, 168).

קַבְּצָנוּת, *ש"נ, — א) תכונת הקַבְּצָן, עֹנִי גדול,— ב) פעלת הקַבְּצָן, חזירה על הפתחים —נוהג בדבור ובספרות.

קַבְּצָנִי, *ת"ז, נק' קַבְּצָנִית,—שיש בו תכונת הקַבְּצָן: אמנם החבורה ה ק ב צ נ י ת הזאת כבר החליפה ברבה את הבגדים הארכים (מלך הקבצנים לזנגביל, תרג' ש"ל גורדון, ספר א פרק א).

קַבְקַב[1]), *ש"ז, — נעל של עץ, Holzschuh; sabot; wooden shoe: ראובן הוחזק לבעל תורה וכהן ויצא עליו קול זה כמה שנים איך חפש לנער אחר שכירו והכאו הכאות נמרצות ב ק ב ק ב אחד מצלעותיו (תשו' רלב"ח קיז).

***קבקביות**[2]), — מלה מספקה: עד שלא נכנסתי לשררה הייתי בורח ממנה, כשנכנסתי לשררה כל מי שהוא מבקש להוציאני מתוכה אני יורד עליו ב ק ב ק ב י ו ת[3]) (יהודה בן טבאי, אדר"נ נוס' ב פרק י).

---

1) [כנראה מן הערב' קַבְקאב a) במשמ' זו.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [הערת שכטר: נראה שצ"ל בעקיפין, ע"ב, ואינו נראה. ואין נראים גם דברי ליברמן (הירושלמי כפשוטו, 468). ואין כאן בכתיב ק ב ק ב י ו ת אלא נסחת אחרת חשובה במקום צורת המאמר בירוש' (פסח' ו א): עכשיו שנכנסתי כל מי שיבא ומוציאני ב ק ו מ ק ו ם

---

a) قبقاب

קבר [1], ממנו קְבוּרָה, *קְבִירָה, קֶבֶר, *קַבָּר, קֶבֶר, *קִבְרוֹן, *קַבָּרָן.

קָבַר, פ"י, קָבַרְתִּי, קְבַרְתַּנִי, קְבַרְתּוֹ, קָבְרוּ, קְבָרֻהוּ, קְבָרוּם, קְבַרְתֶּם, קוֹבֵר, קֹבֵר, קֹבְרִים, קָבוּר, קֹבְרִים, קָבוֹר, לִקְבּוֹר, ־קְבֹר, קְבֹר, קָבְרוּ, קְבָרָהּ, קִבְרוּ, קִבְרוּהָ, אֶקְבְּרָה, אֶקְבְּרָה, תִּקְבְּרֵנִי, תִּקְבְּרֶנּוּ, יִקְבֹּר, תִּקְבְּרוּ, יִקְבְּרוּ, יִקְבְּרֻהוּ, — קָבַר את המת, טמן אותו בקֶבֶר, בקְבוּרָה וכדו', begraben; enterrer; to bury: תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני (בראשי' כג ד). במבחר קברינו קבֹר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מִקְּבֹר מתך (שם שם ו). אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וּקְבַרְתַּנִי בקברתם (שם מז כט–ל). מתה עלי רחל וכו' ואקברה שם בדרך אפרת (שם מח ז). כי שם קָבְרוּ את העם המתאוים (במד' יא לד). וַיִּקְבֹּר אתו בגי בארץ מואב מול בית פעור (דבר' לד ו). ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קָבְרוּ בשכם (יהוש' כד לב). ויהי אחרי קָבְרוֹ אתו ויאמר אל בניו לאמר במותי וּקְבַרְתֶּם אתי בקבר אשר איש האלהים קָבוּר בו (מ"א יג לא). ובתפת יִקְבְּרוּ מאין מקום לִקְבּוֹר (ירמ' יט יא). וְקָבְרוּ שם את גוג ואת כל המונה (יחזק' לט יא). וימת וַיִּקְבְּרֻהוּ בעיר דוד ולא קְבָרֻהוּ בקברות המלכים (דה"ב כד כה). וישכב מנשה עם אבתיו וַיִּקְבְּרֻהוּ ביתו [2] (שם לג כ). — ומתחת לעץ: ויקחו את עצמתיהם וַיִּקְבְּרוּ תחת האשל ביבשה (ש"א לא יג). — וְקָבַר את פלוני עם אבתיו: וימת וַיִּקְבְּרוּ אתו עם אבתיו בעיר דוד (מ"ב יב כב). וישכב עזריה עם אבתיו וַיִּקְבְּרוּ אתו עם אבתיו בעיר דוד (שם יה ז). — וְאֶל אבתיו: אני נאסף אל עמי קִבְרוּ אתי אל אבתי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי (בראשי' מט כט). — וְקָבַר אתו אֶל מקום פלוני, קָבַר אותו שָׁמָּה: וְאֶקְבְּרָה את מתי שמה (שם כג יג). ואחר כן קָבַר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון (שם שם יט). ויגוע וימת אברהם וכו' וַיִּקְבְּרוּ אתו יצחק וישמעאל אל מערת המכפלה אל שדה עפרן בן צחר החתי (שם כה ח–ט). שמה קָבְרוּ את אברהם ואת שרה אשתו שמה קָבְרוּ את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קָבַרְתִּי את לאה (שם מט לא). וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון עד קָבְרוּ אתו המקברים אל גיא המון גוג (יחזק' לט טו). — וגם בלי ציון מקום הקבורה: אם יש את נפשכם לִקְבֹּר את מתי מלפני (בראשי' כג ח). עלה וּקְבֹר את אביך כאשר השביעך (שם נ ו). לא תלין נבלתו על העץ כי קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ ביום ההוא (דבר' כא כג). אנשי יביש גלעד אשר קָבְרוּ את שאול (ש"ב ב ד). עשה כאשר דבר ופגע בו וּקְבַרְתּוֹ (מ"א ב לא). וספדו לו כל ישראל וְקָבְרוּ אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר (שם יד יג). פקדו נא את הארורה הזאת וְקִבְרוּהָ כי בת מלך היא וילכו לְקָבְרָהּ ולא מצאו בה כי אם הגלגלת והרגלים וכפות הידים (מ"ב ט לד–לה). וימת אלישע וַיִּקְבְּרֻהוּ וכו' ויהי הם קֹבְרִים איש וכו' וישליכו את האיש בקבר אלישע (שם יג כ–כא). וְקִבְרוּם בית ישראל למען טהר את הארץ (יחזק' לט יב). — וְקָבַר את עצמות פלוני: וַיִּקְבְּרוּ את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו (ש"ב כא יד). וישאו את גופת שאול ואת גופת בניו ויביאום יבישה וַיִּקְבְּרוּ את עצמותיהם תחת האלה ביבש (דה"א י יב). — ובלי לפרש מי הנקבר: ולא יאמר עוד התפת וגיא בן הנם כי אם גיא ההרגה וְקָבְרוּ בתפת מאין מקום (ירמ' ז לב). וְקָבְרוּ כל עם הארץ והיה להם לשם (יחזק' לט יג). — וְאֵין קֹבֵר: ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל ואין קֹבֵר (מ"ב ט י). שפכו דמם כמים סביבות ירושלם ואין קוֹבֵר (תהל' עט ג). — בינ' פעו', קָבוּר, שקָבְרוּ אותו: בקבר אשר איש האלהים קָבוּר בו (מ"א יג לא). ובכן ראיתי רשעים קְבֻרִים [1] ובאו וממקום קדוש יהלכו (קהל' ח י). —

הזה אני יורד לו, מה הקומקום הזה כווה ומפציע ומפחם בו כך אני יורד לו, ע"כ, ובגנזי שכטר (ח, 448) קומקום בסמך, והנה הגרסה קבקביות על יד קומקום, קומקום מוכיחה, כי הנכון בקנקנתום הזה, שפרושו חמצה גפריתנית, Vitriol, והוא הכווה ומפציע ומפחם ולא הקומקום, שהוא לעצמו אינו גורם כל רעה. ואמנם בבבלי (מנח' קט:) כבר שנו וכתבו: אני מטיל עליו קומקום של חמין, ולפי זה אף נוסח א' באדר"נ, ואין זו הלשון המקורית.]

1) [השרש משתף לכל הלשונות השמיות באותה משמ'.]

2) [כמו: בביתו.]

1) [אך נראה שצ"ל קְרֵבִים. ועי' גם קְבֹרֶת, הערה.]

וכתו"ם: קברו את המת וחזרו אם יכולים להתחיל (קריאת שמע) ולגמור עד שלא יגיעו לשורת יתחילו (ברכ׳ ג ב). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה (מו"ק ג ה). הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני (יבמ׳ טז ה). אמרו לפונדקית איה חברנו, אמרה להם מת וקברתיו (שם שם ז). יודע אני שהנזיר אסור ביין, אבל סבור הייתי שחכמים מתירים לי מפני שאין אני יכול לחיות אלא ביין או מפני שאני קובר את המתים (נזיר ב ז). ועושה חצר על פי המערה שש על שש כמלא המטה וקובריה ופותח לתוכה שתי מערות (ב"ב ו ח). ולא היו קוברין אותו (את הנהרג) בקברות אבותיו (סנה׳ ו ה). נתעכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן (שם שם ו). המבכרת שהפילה שליא ישליכנה לכלבים, ובמוקדשין תקבר, ואין קוברין אותה בפרשת דרכים (חול׳ ד ז). לא רצה לפדותו (את פטר החמור) עורפו בקופיץ מאחריו וקוברו (בכורות א ז). תנור שהוא עומד בתוך הבית ועינו קמורה לחוץ והאהילו עליו קוברי המת וכו׳ (אהל׳ ה א). קוברי המת שהיו עוברים באכסדרה והגיף אחד מהן את הדלת וכו׳ (שם ו ב). ומביא שתי צפרים דרור, שחט את א[חת] מהן וכו׳ חפר וקוברה בפניו (נגעי יד א). בית הטומאות של כותים מטמאים באהל מפני שהן קוברין שם את הנפלים (נדה ז ד). לא היו קוברין אלא משליכין וחיה גוררתן (ר׳ יהודה, שם שם). וכל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח (תוספת׳ ע"ז ד ג). בראשונה היו קוברין אותן במהמורות, נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן ברזים[1] (ירוש׳ מו"ק א ה). אבל אם מצאו בדרך קוברו או לימין הדרך או לשמאל הדרך, שדה בור ושדה ניר קוברו בשדה בור (שם נזיר ז א). איני יכולה (לשוט בעולם) שאני קבורה במחצלת של קנים (ברכ׳ יח:). בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים (ר׳ ינאי, שבת קיד.). פונדקית נכרית היתה ומסיחה לפי תומה היתה, זה מקלו וזה תרמילו וזה קמ[ה] שקברתיו בו (רב כהנא, יבמ׳ קכב:).

1) [נ"א ברזין, בארזים, ובתוספת׳ (סנה׳ ט ח) בארון, ועי׳ ארזא.]

וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום (ת"ר, גיט׳ סא.). וכבר שלחה מלכות הרשעה אצל גסטרא של בית פעור הראנו היכן משה קבור, עמדו למעלה נדמה להם למטה, למטה נדמה להם למעלה (סוטה יד.). בשעה שלא מצא (אברהם) מקום לקבור את שרה וכו׳ לא הרהר אחר מדותיך (ב"ב טו:). וכשם שאין קוברין רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל (סנה׳ מז.). קובר מתים הייתי וכו׳ (אבא שאול או ר׳ יוחנן, נדה כד:). קברוני תחלה בבקעה ובסוף לקט עצמי ותנם בגלוסקמא בארזים (אביו של ר׳ אליעזר בר צדוק לבנו בשעת מיתתו, שמח׳ יב). קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא (אבא שאול לבניו, שם שם). הקבור בה (בא"י) כקבור בירושלם, והקבור בירושלם כקבור תחת כסא הכבוד (קטע מכילתא דרשב"י על דבר׳, JQR Apr. 1904, עמ׳ 446). אבות דרך היסב הן קבורין (קלור הגדות הירושלמי, גנזי שכטר א, 429). — *ובהשאלה, קבר את פלוני, חי עד שראה את מות פלוני, מת פלוני בחייו: הנושא את עיניו באשתו שתמות ויירשנה או ישא את אחותה סוף קוברתו (תוספת׳ סוטה ה י). כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו (ר׳ יוחנן, ברכ׳ ה:). בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה וכו׳ קוברה או קוברתו או מביאתו לידי עניות (פסח׳ מט.). אמר לו נדב ואביהוא אימתי ימותו ב׳ זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, אמר להן הקב"ה הנראה מי קובר את מי (סנה׳ נב.). — *ולשון קללה, תְּקַבְּרֵהוּ אמו: המחלק נכסיו על פיו וכו׳ אין נקנין אלא במשיכה וכו׳ מעשה באמן של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כבנתי לבתי והיא בשנים עשר מנה ומתה וקיימו את דבריה, אמר להן (ר׳ אליעזר) בני רוכל תקברם[1] אמן (ב"ב ט ז). — ובספה"א: ובו תדבקון, הדבק בדרכיו, גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה (רס"י, דבר׳ יג ה). קוברין מתי גויים עם מתי ישראל וכו׳ מפני דרכי שלום ופירש"י[2] לא שיקברום בקבר ישראל

1) [במשנ׳ מנק׳ ליוורנו: תְּקַבְּרֵם, פע׳.]

2) [רש"י (גיט׳ סא.) בשנוי לשון.]

אלא משתדלים בקבורתם כמו שמשתדלים בקבורת ישראל (טויו״ד שסז). — *וגם לא על גוף בע״ח [1], קָבַר את הצפרנים, טמן אותן באדמה: שלשה דברים נאמרו בצפרנים, הקוברן צדיק שורפן חסיד וזורקן רשע (מו״ק יח.). — °וּמָעוֹת: ונמצא פשע שלא קברן (רש״י, ב״מ מב., ד״ה תמילתו). שאילו ידעת בהן שהם פיקדון הייתה חייבת לשלם מפני שלא קברה אותם (תסו׳ רמב״ס כל, א״ח פריימן, 268). — °ולא באדמה, במשמ׳ טמן והסתיר בכלל: וזה העגל כיון שנס מתחת הסכין ובא וקבר את ראשו בתוך חיקו שלרבי כדי להנצל בו ומסרו לידי שוחטיו אלתר מראין הדברים הללו כעין אכזריות (תסו׳ הגא׳ הרכבי סעה, 191).

—נִפע׳, אֶקָּבֵר, תִּקָּבֵר, יִקָּבֵר, תִּקָּבֵר, יִקָּבְרוּ, — נִקְבַּר המת, קָבְרוּ אותו: ותמת דבורה מינקת רבקה וַתִּקָּבֵר מתחת לבית אל תחת האלון (ברא׳ לה ח). ותמת וַתִּקָּבֵר בדרך אפרתה הוא בית לחם (שם שם יט). ותמת שם מרים וַתִּקָּבֵר שם (במד׳ כ א). שם מת אהרן וַיִּקָּבֵר שם (דבר׳ י ו). וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה וַיִּקָּבֵר בקבר יואש אביו (שפט׳ ח לב). וימת יפתח הגלעדי וַיִּקָּבֵר בערי גלעד (שם יב ז). ויצו (אחיתפל) אל ביתו ויחנק וימת וַיִּקָּבֵר בקבר אביו (ש״ב יז כג). וישכב דוד עם אבתיו וַיִּקָּבֵר בעיר דוד (מ״א ב י). ויעל בניהו וכו׳ ויפגע בו וימיתהו וַיִּקָּבֵר בביתו במדבר (שם שם לד). וישכב מנשה עם אבתיו וַיִּקָּבֵר בגן ביתו בגן עזא (מ״ב כא יח). ואתה פשחור וכל ישבי ביתך תלכו בשבי ובבל תבוא ושם תמות ושם תִּקָּבֵר אתה וכל אהביך אשר נבאת להם בשקר (ירמ׳ כ ו). שרידיו במות יִקָּבֵרוּ [2] ואלמנתיו לא תבכינה (איוב כז יה). באשר תמותי אמות ושם אֶקָּבֵר (רות א יז). — ונִקְבַּר עם אבתיו: וישכב רחבעם עם אבתיו וַיִּקָּבֵר עם אבתיו בעיר דוד (מ״א יד לא).

וישאו אותו על הסוסים וַיִּקָּבֵר בירושלם עם אבתיו (מ״ב יד כ). — ובקברות אבתיו: ויוליכהו ירושלם וימת וַיִּקָּבֵר בקברות אבתיו (דהי״ב לה כד). — ועם מלכי ישראל: וַיִּקָּבֵר יואש בשמרון עם מלכי ישראל (מ״ב יג יג). — ולא יִקָּבֵר, יונח המת על פני השדה: ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו׳ ושטחום לשמש ולירח וכו׳ לא יאספו ולא יִקָּבֵרוּ לדמן על פני האדמה יהיו (ירמ׳ ח א–ב). ממותי תחלאים ימתו לא יספדו ולא יִקָּבֵרוּ לדמן על פני האדמה יהיו ובחרב וברעב יכלו והיתה נבלתם למאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ (שם יו ד). ומתו גדלים וקטנים בארץ הזאת לא יִקָּבֵרוּ ולא יספדו להם ולא יתגדד ולא יקרח להם (שם שם ו). — נִקְבַּר בשיבה טובה, כמו מת בשיבה טובה: ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תִּקָּבֵר בשיבה טובה (ברא׳ טו טו). — ובלעג, נִקְבַּר האדם קבורת חמור, לא נִקְבַּר כלל אלא הָשלך הלאה: לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות הוי אדון והוי הדה קבורת חמור יִקָּבֵר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (ירמ׳ כב יח–יט). — ובתו״ם: הלוקח בהמה, שוגג יחזרו דמיה למקומן, מזיד תעלה ותאכל במקום, ואם אין מקדש תקבר על ידי עורה (מע״ש א ו). הלקוח בכסף מעשר שני שנטמא יפדה, רבי יהודה אומר יקבר (שם ג י). עשו לו ארון וחפרו לו קבר יקבר בו ישראל, ואם בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית (שבת כג ד). בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה ובזה אבל לא מקוננות, נקבר המת לא מענות ולא מטפחות (מו״ק ג ט). נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר, משנתערפה העגלה תקבר במקומה (סוט׳ ט ז). המבכרת המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים, יצא רובו, הרי זה יקבר ונפטרה מן הבכורה (חול׳ ד ב). כל שקדם הקדשן את מומן וכו׳ ואם מתו יקברו (שם י ב). מת פטר חמור, ר׳ אליעזר אומר יקבר ומותר בהנאתו של טלה, וחכמים אומרים אינו צריך להקבר והטלה לכהן (בכורות א ו). בהמה גסה ששפעה חררת דם הרי זו תקבר ונפטרת מן הבכורה (ר׳ אליעזר בן יעקב, שם ג א). ואלו הן הנקברים. קדשים שהפילו יקברו, הפילה שליא תקבר (תמורה ז ד). ותרומה טמאה והערלה וכלאי הכרם

[1]) [וכן בארמ׳: וקבר בה ישראל קרא (דלעת) (ע״ז לח.). שיעור למקבריניהו (כספים) (ב״מ מב.).]

[2]) [משפט זה כמו שהוא קשה הוא בתיאור לגנאי. הרי „שרידיו בקרב ימותו" היה צ״ל ולא „במות יקברו", השוה תהלים עח סד (על מות בני עלי): כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה, וכו׳ (דברי עורעסיכר, ספר איוב, 320).]

את שדרכו לישרף ישרף ואת שדרכו ליקבר יקבר (שם שם ה). כל הנשרפין לא יקברו וכל הנקברים לא ישרפו (שם שם ו). אם רצה להחמיר על עצמו לשרוף את הנקברים רשאי (ר' יהודה, שם שם). סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה, מת לא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו או שהיו גשמים מזלפין על מטתו זהו סימן יפה למת (ר' נתן, סנה' מז.).—ובספהמ"א: קבר הנמצא, כגון שהוא חדש ויודע בעל השדה שלא צוה מעולם לקוברו שם ובגזילה נקבר שם (רש"י, שם מז:). קבריאל, שם נהר שעולה ומרבה מים ונקבר ונבלע באדמה (מתנות כהונה למד"ר בראש' יג, בשם רש"י). — ואמר הפיטן: עשה למען כל הצדיקים והחסידים קדושים וקדושות הנקברים בכל העולם (יתגדל עליון, מענה לשון).

—פע', מְקַבֵּר, מְקַבְּרִים, קַבֵּר, תְּקַבְּרֵם,—כמו קל: ומצרים מְקַבְּרִים את אשר הכה יי' בהם כל בכור (במד' לג ד). בעלות יואב שר הצבא לְקַבֵּר את החללים (מ"א יא יה). והעם אשר המה נבאים להם יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מְקַבֵּר להמה (ירמ' יד יו). ואנשי תמיד יבדילו עברים בארץ מְקַבְּרִים את העברים את הנותרים על פני הארץ לטהרה (יחזק' לט יד). ובנה אצלו ציון עד קברו אתו הַמְקַבְּרִים אל גיא המון גוג (שם שם יה). כי הנה הלכו משד מצרים תקבצם מף תְּקַבְּרֵם (הוש' ט ו). — ובתו"ם: שהיה (חיאל בית האלי) מקבר והולך מאבירם עד שגוב (סנה' קיג.).

—פע', קֻבַּר, — כמו נפע': השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שמה קֻבַּר אברהם ושרה אשתו (בראש' כה י).

קַבָּר, ש"ז, — כמו קַבְּרָן, קוֹבֵר המתים, שליח הַקַּבָּרִים, פקיד המודיע לקברים שהקבר מוכן בשביל המת: לא יורשה להסיע את מתו מתקהל עד שיתברר לו על ידי איש עתי מפי שליח הקברים אשר יהיו בכל דור ודור כי כבר השלימו את מלאכתם בחציבת הקבר מהמת (תקנות קנדיאה, הרעוס-קאסוטו, 78). — וחברת קַבָּרִים: וביומים ההם מפני חמת המציק ומפני תוקף הצרות והגזרות ועול הגלות אשר היו ביהודים עד כי לא היו יכולים לעלות ולקבור את המת בחברת קברים (יוסף סמברי, סדר חכמי וקור' המת', נויבויאור, א, 157). חברי

חברה קדוש' של קברים מק"ק מעיר מצרים הישנה קבלו עליהם לקבר באש"י [1]) לראובן לזמן עשרים שנה וכו' (שו"ת בני משה, א א).

קֶבֶר, ש"ז, קֶבֶר, כנ' קִבְרִי, קִבְרְךָ, קִבְרֵךְ, קִבְרוֹ, מ"ר קְבָרִים, קְבָרוֹת, סמ"י קִבְרֵי, קִבְרוֹת, קִבְרֹת, כנ' קְבָרֵינוּ, קִבְרֵיהֶם, קִבְרוֹתֶךָ, ־רוֹתַי־, קִבְרֹתָיו, קִבְרֹתֶהָ, ־תֶיהָ, קִבְרוֹתֶיהָ, קִבְרוֹתֵיכֶם, — מקום משכב המת, של יחיד או של רבים, חצוב במערה או כרוי באדמה: איש ממנו את קִבְרוֹ לא יכלה ממך מקבר מתך (בראש' כג ו). בְּקִבְרִי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני (שם נ ה). וכל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בְקָבֶר יטמא שבעת ימים (במד' יט יו). וימת גדעון בן יואש בשיבה טובה ויקבר בְּקֶבֶר יואש אביו בעפרה אבי העזרי (שפט' ח לב). ויקברו את אבנר בחברון וישא המלך את קולו ויבך אל קֶבֶר אבנר (ש"ב ג לב). ויצו אל ביתו ויחנק וימת ויקבר בְּקֶבֶר אביו (שם יז כג). ישב נא עבדך ואמת בעירי עם קֶבֶר אבי ואמי (שם יט לח). ויקברו את עצמות שאול ויהונתן בנו בארץ בנימן בצלע בְּקֶבֶר קיש אביו (שם כא יד). לא תבוא נבלתך אל קֶבֶר אבתיך (מ"א יג כב). וינח את נבלתו בְּקִבְרוֹ ויספדו עליו הוי אחי (שם שם ל). במותי וקברתם אתי בַּקֶּבֶר אשר איש האלהים קבור בו (שם שם לא). וספדו לו כל ישראל וקברו אתו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קֶבֶר (שם יד יג). ויאמר מה הציון הלז אשר אני ראה ויאמרו אליו אנשי העיר הַקֶּבֶר איש האלהים אשר בא מיהודה (מ"ב כג יז). ואתה השלכת מִקִּבְרְךָ כנצר נתעב לבש הרגים מטעני חרב (ישע' יד יט). מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קֶבֶר חצבי מרום קִבְרוֹ חקקי בסלע משכן לו (שם כב יו). ויתן את רשעים קִבְרוֹ ואת עשיר במתיו על לא חמס עשה ולא מרמה בפיו (שם נג ט). והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קֶבֶר בישראל וכו' וקברו שם את גוג וכו' (יחזק' לט יא). מבית אלהיך אכרית פסל ומסכה אשים [2]) קִבְרֶךָ כי קלות (נחום א יד). במתים חפשי כמו חללים שכבי קֶבֶר אשר לא זכרתם עוד והמה מידך נגזרו (תהל' פח ו). היספר בַּקֶּבֶר חסדך אמונתך באבדון (שם שם יב). השכחים

[1]) [ו"א ראש הקברים.]

[2]) [אולי צ"ל אֲשִׁים.]

אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר (איוב ג כב). תבוא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו (שם ה כו). כאשר לא הייתי אהיה מבטן לקבר אובל (שם י יט). — ואחזת קבר, אחוזת ונחלת המשמשת קבר: תנו לי אחזת קבר עמכם ואקברה מתי מלפני (בראש' כג ד). ויתן לי את מערת המכפלה וכו' בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת קבר (שם שם ט). ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת קבר (שם שם כ). —ובהשאלה: אשפתו כקבר פתוח כלם גבורים (ירמ' ה יו). אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה הרת עולם (שם כ יז). קרבם הוות קבר פתוח גרנם לשונם יחליקון (תהלי ה י). — ומ"ר: במבחר קברינו קבר את מתך (בראש' כג ו). המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר (שמות יד יא). ויפן יאשיהו וירא את הקברים אשר שם בהר וישלח ויקח את העצמות מן הקברים וישרף על המזבח ויטמאהו (מ"ב כג טז). הישבים בקברים ובנצורים ילינו (ישעי' סה ד). ויוציאו את עצמות מלכי יהודה וכו' ואת עצמות יושבי ירושלם מקבריהם (ירמ' ח א). שם אשור וכל קהלה סביבותיו קברתיו כלם חללים הנפלים בחרב אשר נתנו קברתיה בירכתי בור וכו' (יחזק' לב כב—כג). בתוך חללים נתנו משכב לה בכל המונה סביבותיו קברתיה (שם שם כה). הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי וכו' וידעתם כי אני יי' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם (שם לז יב—יג). מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה ושעריה אכלו באש (נחמ' ב ג). אשר תשלחני אל יהודה אל עיר קברות אבותי (שם שם ה). — ועל קברים ידועים בירושלם, של המלכים וכדו': וישלך את עפרה על קבר בני העם (מ"ב כג ו). ויכהו בחרב וישלך את נבלתו אל קברי בני העם (ירמ' כו כג). אחריו החזיק נחמיה בן עזבוק שר חצי פלך בית צור עד נגד קברי דויד (נחמ' ג יו). ויקברהו בעיר דויד ולא בקברות המלכים (דהי"ב כא כ). ולא קברהו בקברות המלכים (שם כד כה). כי לא הביאוהו לקברי מלכי ישראל (שם כח כז). ויקברהו במעלה קברי בני דויד (שם לב לג). — ושם מקום, קברות התאוה: ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאוה כי שם קברו את העם המתאוים (במד' יא לד). —ומ"ר בסשמ' מ"י, כמו קבר: לכן הנני אסף על אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום (מ"ב כב כ). רוחי חבלה ימי נזעכו קברים[1] לי (איוב יז א). והוא לקברות יובל ועל גדיש ישקוד (שם כא לב). ויקברהו בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים (דהי"ב טז יד). — ובתו"מ: כל שהוא בתוך בית רובע עולה במדת בית רובע, אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע (כלא' ב י). כרם רבעי מציינין אותו בקוזות אדמה ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד וממחה ושופך (מע"ש ה א). עשו לו ארון וחפרו לו קבר יקבר בו ישראל (סנה כג ד). הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר (בית הלל, פסח' ח ח). סותר המת בונין לו נפש על קברו (ר' נתן, שקל' ב ה). כולן מהורין חוץ מן הסל והמגריפה והמריצה המיוחדין לקברות (שם ח ב). ועושין כל צרכי הרבים (למועד) ומציינין את הקברות (מו"ק א ב). אין חופרין כוכין וקברות במועד (שם שם ו). הלכה מקבר בעלה לבית אביה או שחזרה לבית חמיה ולא נעשית אפוטרופא, אין היורשין משביעין אותה (כתוב' ט ו). מרחיקין את הנבלות ואת הקברות ואת הבורסקי מן העיר חמשים אמה (ב"ב ב ט). דרך הקבר אין לה שיעור (שם ו ז). המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכן המקבל מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה של מערה ארבע אמות על שש וכו' (שם שם ח). ולא היו קוברין אותו בקברות אבותיו (סנה' ו ה). בהתהלכך תנחה אותך, בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך, בקבר, והקיצות היא תשיחך, לעולם הבא (ר' יוסי בן קיסמא, אבו' ו ט). מלוא תרווד רקב ועוד עפר קברות ממא (אהל' ב ב). אם יש תחתיהן (תחת הגולל והדופק) עפר קברות מטמאין במשא (ר' יהושע, שם שם ד). אם היה מקום הטומאה טפח על טפח על רום טפח הנוגע בה מכל מקום טמא מפני שהוא כקבר סתום (שם ז א). חצר הקבר, העומד בתוכה טהור (שם טו ח). המפנה קברו מתוך שדהו מלקט עצם עצם והכל טהור (שם טז ה). החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס (שם יז א). החורש מלטימיא מצבירת העצמות, משדה שאבד הקבר בתוכה או שנמצא

[1] [ואולי הכונה לקברי בניו שמתו.]

בה קבר וכו' (סם סם ג). מזרח קסרין ומערב קסרין קברות, ומזרח עכו היה ספק (סם יח ע). חצרות היו בירושלים בנויות על גבי סלע ותחתיהם חלול מפני קבר התהום[1]) (פרה ג ב). הר הבית והעזרות תחתיהם חלול מפני קבר התהום (סם סם ג). חמור בין הקברות כליו טהורין (טהרי ג ז). נאמנים (הכותים) על ציון קברות ואין נאמנין לא על הסככות ולא על הפרעות ולא על בית הפרס (כדם ז ה). אין מפנין את המת ואת העצמו' מקבר מכובד למכובד ולא מבזוי לבזוי וכו' (ירוש' מו"ק ב ד). אי זה הוא קבר התהום, המת שנקבר בקש וכתבן ובעפר ובצרורות, אבל אם נקבר במים ובאפילה ובנקיקי הסלעים אינו עושה קבר התהום, כללו של דבר, כל שאת יכול לפנותו עושה קבר התהום, וכל שאי אתה יכול לפנותו אינו עושה קבר התהום (סם כזיר ע ב). החוצב קבר לאביו והלך וקברו במקום אחר הרי זה לא יקבר בו עולמית, הב"ע בקבר בנין (סנה' מז:). קבר חדש מותר בהנאה. הטיל בו נפל אסור בהנאה (סם סם). נמצא אתה אומר ג' קברות הן, קבר הנמצא, קבר הידוע, קבר המזיק את הרבים וכו' (סם סם). — *בֵּית הַקְּבָרוֹת, מגרש שקוֹבְרִים בו את המתים, Friedhof; cimetière; cemetery: אפילו בבית הקברות (מערבין לכהן), מפני שיכול לילך לחוץ ולאכול (ר' יהודה, עירובי' ג א). מי שנזר והוא בבית הקברות, אפילו היה שם שלשים יום אין עולין לו מן המנין (נזיר ג ה). ואם היתה (הבהמה) בבית הקברות לא יטמא לה (ב"מ ב י). שני בתי קברות[2]) היו מתוקנין לבית דין אחת לנהרגין ולנחנקין ואחת לנסקלין ולנשרפין (סנה' ו ה). תינוק שנמצא בצד בית הקברות והשושנים בידו וכו' טהור (טהר' ג ז). שאתם (הצדוקים) מטהרין את אמת המים הבאה מבית הקברות (ידים ד ז). יצא הכהן

[1]) [כמו טֻמְאַת תהום (נזיר ע ב), ופרש שם הרמב"ם: טומאת התהום היא הטומאה הנעלמת אשר לא ידעה אדם בשום פנים, ר"ל שאין רמז וראיה שיש בזה המקום מת ושהוא מקום טומאה עד שנטמא זה והוא לא ידע, ע"כ. ורעב"ט כאן פרש וז"ל: וכל לשון טומאת התהום שבגמ' לשון ספק ומכוסה היא כתהום הזה שאינו גלוי, ע"כ.]

[2]) [במשנ' שבירוש' ובמדב"ם: שני קברות, וכן בתוספתי (סנה' ט ט). ועי' לקמן.]

חוץ למדינה, הלך תעבר לבקש את רבו בבית הקברות וכו' אמרו לו, שוטה, מי ראה כהן בבית הקברות (ר' לוי, מד"ר שמות ה). סימן זה יהיה בידך, אם ראית בית הקברות לפניך הרי המדינה קרובה לך (מדר' תהלי' כ). —*וּקְבָרוֹת באותה משמ'[1]): שני קברות היו מתוקנות לבית דין אחד לנסקלין ולנשרפין ואחד לנהרגין ולנחנקין (תוספת' סנה' ט ט). —שְׁכוּנַת קְבָרוֹת: מצא שלשה (מתים) אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמונה הרי זו שכונת קברות בודק הימנו ולהלן עשרים אמה (נזיר ט ג). מעשה בר' ישבב שבדק ומצא שנים בתחלה ואחד היה ידוע עשה להן תפיסה עשה להן שכונות קברות (תוספת' אהיל' טז ג). מצא ג', האחד ידוע ושנים תחילה או שנים תחילה ושנים ידועים אין להם תפוסה ואין להם שכונת קברות (בבלי נזיר סה.). — ובסהמ"א: ושאלו לחכם האיך הסתרת הסוד, אמר שמתי לבי קברו (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער הסתרת הסוד, 28). אם יש חילוק בין מתי גויים למתי ישראל ובין קברי גויים לקברי ישראל או לא (תשו' הרמב"ם קכח, תק"כ, 144). אבוקרט אמר, הזהרו מאכילת בשרים, ולא תשימו בטניכם לבהמות קברים (ר"י זבארה, ס' שעשועים ח, דודזון, 95). — ואמר המשורר: ועם צוֹת המבלי אין קברים, השיבם אל למצרים אין קברים (להלל גאון, ללוי יעקב, דודזון, HUCA III, עמ' 247). —*ומליצה, הלך על שפת הַקֶּבֶר, במשמ' היה קרוב למיתה: ומה אני זקן הולך על שפת קברי בכל יום ויום, ועכשיו אני אעשה כך וכך (מדרש עשרת הדברות, דבור שמיני, ביהמ"ד ילינק א, 87). — *חִבּוּט הַקֶּבֶר, המכות שמכים מלאכי חבלה את גוף האדם אחרי מותו בקבר, לפי אמונת ההמון: שאלו את ר' אליעזר כיצד דין חבוט הקבר, א"ל בזמן שנפטר אדם מן העולם בא מלאך המות ויושב לו על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו קום הגידה שמך וכו' (מסכת חבוט הקבר ב, סם סם, 150). קראתי מצרה לי מבטן שאול שועתי, מצרה זה חבוט הקבר, מבטן שאול זה דינה של גיהנם (סם ג, סם סם, 151). הרחמן יצילנו מדינה של גיהנום, הרחמן יצילנו מחבוט הקבר (סדר רב עמרם השלם א, קפ7., ברכת המזון). —ועי' חִבּוּט. — *ובאותה משמ' דִּין הַקֶּבֶר: דין

[1]) [עי' בהערה הקודמת.]

הַקבר אפילו צדיקים נדונין בו (נסח ר' אליעזר, מסכת חבוט הקבר ג, ביהמ"ד ילינק א, 151). הדר בא"י ומת בע"ש קודם ששקעת החמה ונקבר בשעת תקיעת שופר בע"ש אינו רואה דין הקבר, ומה יעשה שינצל מדין הקבר, יהי' אוהב צדקות וכו' אפי' מת בחו"ל וכו' אינו רואה דין הקבר ואף לא דינה של גיהנם (שם שם). — *קֶבֶר יִשְׂרָאֵל: (קוברים מתי נכרים) עם מתי ישראל, לא בקבר ישראל אלא מתעסקין בהם אם מצאום הרוגים עם ישראל (רש"י גיט' סא.). ובא אל קבר ישראל (וכסטין, Inschriften, 518). — *ומליצה, תְּלַשׁ קְבָרִים, עורר את המתים לעורה: לכן למעה"ש תלשו קברים ועשו כל מה שביכלתכם לעשות (מגלה טמירין קו, פ). — *ובהשאלה, קֶבֶר במשמ' רֶחֶם האשה: האשה שהיא מקשה לילד והוציאוה מבית לבית, הראשון טמא בספק והשני בודאי, אמר רבי יהודה, אימתי, בזמן שהיא ניטלת כגפים, אבל אם היתה מהלכת הראשון טהור שמשנפתח הקבר אין פנאי להלך, אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ראש כפיקה (אהל' ז ד). חיה כל זמן שהקבר פתוח וכו' מחללין עליה את השבת (שמואל, שבת קכח:). מאימתי פתיחת הקבר, אמר אביי משעה שתשב על המשבר (שם קכט.). קבר שלה (של כזבי בת צור) אמה (רב יוסף, סנה' פב:). שנפלה (רות) אמה שלו (של בועז) ונתנה על פי הקבר והשביע יצרו (מדה"ג תימני'). — ובסהמ"א: (המפלת) כמין קליפה ושער' ועפר ויבחושי' פשיטא להו דמדינא ליכא מאן דאמר שיש להן פתיחת קברות, וטעמא דמילתא כדאמרן דדברים קטנים כאלו אין לה פתיחת קברות וכו' (רמב"ם, תורת הבית ז א).

קִבְרוֹן, ש"ז, — כמו קֶבֶר, ואמר הפיטן: זכותם וזכות כל ישני חברון, וזכות צדיקי עולם האטומים בבי קברון, ישבית ממנו ומכל אדם כל אף וחרון (אל אלהי הרוחות, מענה לשון).

*__קַבְּרָן__, ש"ז, — כמו קַבָּר, קוֹבֵר המתים: ברגלים שנוהגין לומר מי שבירך לקברנים יאמרו קודם אשרי שלא להפסיק בין קדיש לאשרי (מגן אברהם, או"ח רפד).

*__קִבֹּרֶת__ [1], קיבורת, ש"נ, — קִבּוּץ חוטים או שרירים, וביחוד פקעת שרירי הזרוע, (Arm)muskel; muscle: על ידך, זו קיבורת [1] (ערוב' לה:). — ובסהמ"א: ושל יד קושר אותה על שמאלו על הקיבורת והוא הבשר התופח שבמרפק שבין פרק הכתף ובין פרק הזרוע (רמב"ם, תפילין ד ג).

קֹבֶת, ש"נ, מ"ר קְבָתוֹת, — כמו קֻבָּה: ויהיה אם כן ואל האשה אל קבתה משקל אחר ויהיה מנחי העי"ן והנפרד קֻבָּה, ובהתחבר בא בקמץ חטף תמורת החולם, או הוא פיחי הלמ"ד והנפרד קֹבֶת בשקל שֹׁקֶת (רד"ק, שרשים, קבב), וכן יאמר קובת מן ואת האשה אל קבתה וכן כנוי שקת על זה הדרך והקבוץ שקתות קְבָתוֹת והסמוך שקתות קִבְתוֹת (הוא, מכלול, ליק, קעז:).

קַד [2], ש"ז, — כמו מוקד, יקוד אש: כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמו־קֵד [3] נחרו (תהל' קב ד). — ואמר המשורר: ושמים כחיל נח בליל וכל איש שם לעמת אהלו קד (ר"ש הנגיד, ידידי קום, הרכבי, 51). בלבי קד ולא שנו להביו יצרי כי אני לסה יקודי (הוא, עלי אלי, ברודי, 106). טהר עין פקח עין לקידי

---

1) [כארמי שבתו"ם ובן בסור' קִבּוּרָא היא פקעת חוטים וכדו', ומשמ' זו נולדה כנראה מתוך שמוש המלה קֶבֶר במשמ' גַּל הקבר וְגַל בכלל, ובהוראה זו בא בסור' גם קַבָּרָא וגם קוברא. ועל כן נראה כי נוצרת המלה קִבֹּרֶת בעבר' עפ"י הארמי'. וגם בדרשתם על הכתוב ובכן ראיתי רשעים קברים ובאו (קהל' ח י) אל תקרי קבורים אלא קבוצים (גיט' כו:), אין הכונה בעקר אלא: אל תבין קבורים אלא במשמ' קבוצים יחד בְּקִבֹּרֶת.

ופרש ר"ח: קיבורת, הזרוע שכנגד בית השחי (עירוב' לה:); ורגמ"ה: שקורין שוריץ (ז"א souris) אלמא דעד התם קרוי יד מדאורייתא (ערכי' יט:); ורש"י: אבר אמצעי שבזרוע ובלעז רבדי"ן (צ"ל ברדו"ן, bras d'aune, עי' מרפא לשון) (עירוב' לה:); ותוס': היא קבוצת בשר שבזרוע שבין המרפק וכו' ובין הכתף (שם שם, ד"ה ידך); ור"ת בס' הישר (חלק שו"ת כט א): הקיבורת הוא העצם למעלה מן האציל ונקרא קודא בלע"ז. ורמב"ם עי' למעלה.]

1) [במק"א (ערכי' יט:): קיבורית.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כך בקצת ספרים, וכן אמר ראב"ע: ומלת כמוקד שתים, ע"כ; אך ברב הספרים כְּמוֹקֵד, מלה אחת.]

חסדיך בלבי הם טמונים (ר״ז אלנ׳אהרי, ספר המוסר, כ״י תימני, מחב׳ כב).

*קד, קוד, ש״ז,—כלי של עץ או של חרס[1]) : כל כלי עץ שנחלק לשנים טהור חוץ משלחן הכפול ותמחוי המזנון והאפיפורין של בעל הבית, ר׳ יהודה אומר אף המגס וקוד[2]) הבבלי כיוצא בהן (כלים טז ח). הכוז והקוד[3]) הבבלי שנסדקו מלמעלה ומקבלין כשיעור מלמטה אף על פי שאין יכולין לישב שלא מסומכין טמאין, שלכך נעשו מתחלתן (תוספת׳ שם ב״ק ג יח). ולבסוף לא היה (שלמה) מלך אלא על מקלו וכו׳ חד אמר מקלו וחד אמר קודו[4]) (כתו׳ כ:). באותה שעה אמר (שלמה: וזה היה חלקי מכל עמלי וי״א קנה בידו וי״א קודו (תנחו׳ אחרי ח).

א. קדד[5]), ממנו א. קָדַד, ב. *קִדָּה, קָדְקֹד.

ב. *קדד[6]), ממנו *מִקְדָּה, ∞מִקְדָּה, *קֹד, ב. *קָדֵד *קִדּוּר, *קְרִידָה.

א. קָדַד, פ״ע, אֶקֹּד, יִקֹּד, תִּקֹּד, יִקְּדוּ[7]), — נפל אַפַּיִם ארצה, הרכין והוריד ראשו עד לארץ בהשתחויה, שהיא השתטחות על האדמה sich verbeugen, s. niederwerfen ; s'incliner, se jeter aux pieds; to bow, prostrate oneself : וַיִּקֹּד האיש וישתחו לייי (בראשי׳ כד כו). וָאֶקֹּד ואשתחוה לייי ואברך את ייי אלהי אדני אברהם (שם שם מח). ויאמרו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי וַיִּקְּדוּ וישתחו (שם מג כח). ויאמן העם וישמעו כי פקד ייי את בני ישראל וכו׳ וַיִּקְּדוּ וישתחוו (שמות ד לא). וַיִּקֹּד העם וישתחוו (שם יב כז). וימהר משה וַיִּקֹּד ארצה וישתחו (שם לד ח). וירא את מלאך ייי נצב בדרך וחרבו שלפה בידו וַיִּקֹּד וישתחו לאפיו (במד׳ כב לא). וַיִּקֹּד דוד אפים ארצה וישתחו (ש״א כד ט). וַתִּקֹּד בת שבע אפים ארץ ותשתחו למלך (מ״א א לא). ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם וַיִּקְּדוּ וישתחוו לייי אפים ארצה (נחמ׳ ח ו). ויברכו כל הקהל לייי אלהי אבתיהם וַיִּקְּדוּ וישתחוו לייי ולמלך (דהי״א כט כ). — ובלי השתחוה : וַיִּקֹּד יהושפט אפים ארצה וכל יהודה וישבי ירושלם נפלו לפני ייי להשתחוות לייי (דהי״ב כ יח). — ואמר הפיטן : ילד קם וקד, טרם ניכפף ונעקד, חשמלים חוצה חופה ועקו (ינאי, תמוך מידורות, קרוב׳ ימים נוראים, זולאי, שכט). גשים בו (בראש השנה) ברך ליקודה (ר״א קליר, את חיל, קרוב׳ ל ר״ה). אמן שפך והפיל תחנון והרבה שיח עטיפה ורנון, אפים קד לפני חנון ופץ בקשה כעני בשגון (אמן ספך, קרובה, קבץ על יד יא, יג). אשרו בדרך בינות שבים, קְדוּ[1]) על ברך ליושב כרובים, צאו מפרך עון שובבים (סלוס סלוס, סליחי׳ שבת שובה, סדור ארם צובה, תקנא.). — ובינ׳ מ״ר *קוֹדִים[2]) : ראוי זה ליטול הברכות של הגוים קודים ומשתחוים לו שנהג נזירות בעצמו (בראשית רבתי, אלבק, 252). — ואמר הפיטן : לשמור פקודים ונפקדים ושוקדים להיות משקדים ולך קודים (ר״א קליר, מי יוכל לספר, קרוב׳ שקלים). גמוליו חבל בעל המסבל. וענו בסבל קודי נסבל[3]) (הוא, אזרח בט, קרוב׳ פורים). ושם מודים וגם

[1]) [לא נתברר כל צרכו מהו קוד זה. וז״ל פרוש הגאונים (אפשטין, עמ׳ 42) : כלי עץ שדומה למקידה של חרס פ׳ קודה בטיית כרסגר׳ לענין גטים שלמה וזה היה חלקי חד א׳ קודו וחד א׳ מקלו, ע״כ. ואפשטין בהערתו שם משוה את הערב׳ קַד a), כלי עור, נוד של עור, ובאשורי קְדוּ, כלי חרס של שכר או יין. ועי׳ בהערות הבאות.]

[2]) [במדב״ם : והקור.]

[3]) [צוק״ם : והקיד.]

[4]) [כך נוסח כ״י מינכן וכך בפריש הגאונים לכלים המובא בהערה לעיל ; ועי׳ רש״י. ובדפוס׳ : גונדו. ועי׳ גם דברי אפשטין בהערותיו לפרוש הגאונים.]

[5]) [אין השרש בשמי׳ זו אלא בעברי ובאשורי׳ קַדָד. אך נראה שקשורה המלה בש״ו קָדְקֹד, ועקר פרושה : הוריד הַקָּדְקֹד.]

[6]) [ועי׳ גם א. קָדַר, קְדֹרַנִּית, הערות.]

[7]) [כנראה מן הארמ׳, וכן בסור׳ קַד, בערב׳ קַדָּ a), וקרוב אליו בעבר׳ שבמקרא קצץ, ואולי גם נקד.]

[8]) [במקרא באו גם צורות העבר קָדַד (לארץ), קָדַדְתִּי, קָדְדוּ, והבינ׳ קֹדֵד, קֹדְדִים, אלא שבכל מקום שבאה בפעל ד כפולה כתבו המעתיקים קדר במקום קדד. ועי׳ קָדַר, קְדֹרַנִּית, הערות.]

a) قدّ

[1]) [כך מנק׳ ע״ד וַיִּקְּדוּ.]

[2]) [במקום קוֹדְדִים, ובמדרש נמצא אף פעל קָדָה במשמ׳ זו, עי׳ שם ערך זה.]

[3]) [המצרים הקודים לאליל אשר על כתף יסבלוהו (עפ״י ישעי׳ מו ז).]

קודים מאורי אור ולהבה (כנודו אות, אופן שנת אחר שבועות). אופני הוד וכו׳ בורכים וקודים ומעריצים אהבה (אופני הוד, אופן, קונטר׳ הפיוט׳ כט, 17). חיים מספר ימחו גבל ומואב הגבוהים, לבול עץ סוגדים וקודים ומאליהים (חיים אלוכים, סליחי ער״ה).[1]

ב. *קָדַד[2], פ״י, — קָצַץ, גזר, חתך מתוך דבר, abschneiden, ausschneiden ; couper ; to cut off : אבר שיצא מקצתו חותך עד שמגיע לעצם וקולף עד שמגיע לפרק וחותך, ובמוקדשין קודד[3] בקופיץ שאין בו משום שבירת עצם (פסחי׳ ז 3). ג׳ קליפין בבצל, הפנימית בין שלימה בין קדודה[4] מצטרפת, האמצעית שלימה מצטרפת וקדודה[4] אינה מצטרפת, והחיצונה בין כך ובין כך טהורה (עוקצ׳ ב 7). ואלו הן עורות לבובין, כל שקדוד[5] כנגד לבו ועשוי כמין ארובה, אבל אם היה משוך סותר (תוספת׳ ע״ז ד ז). בחול קודד[6] את האזכרות שבהן (בספרי מינים) וגונזן והשאר שורפן (ר׳ יוסי, שבת קטז.). מיד קדד[7] (יהויקים) כל אזכרות שבה ושרפן באש (מו״ק כו.). באזנו ובדלת, הא כיצד,

1) [ויצרו הפיטנים אף צורה של פִּעֵי מן יקד בשמ׳ קדד : עליו נהרג ונשקד, יחודו ניחד לו לבד ראש לְיַקֵּד (אלהים אל דמי, סליח׳ מוסי׳ יוה״כ).]

2) [גם במקום פעל זה כתוב במקורות בכמה מקומות קָדַר, עי׳ בהערות הבאות, ועי׳ גם קרד.]

3) [כך בערוך (ערך זה) ; בדפוס׳ : קוצץ.]

4) כך בהוצ׳ דרנבורג ; בדפוס׳ קדורה, ובמדב״ם : קרורה.]

5) [בדפוס : הקרוע ; צוק״מ : שנקוב, ובשנויי נוסח׳ : שקדור. ובבבלי (ע״ז לג.) בבריתה : איזהו עור לבוב, כל שקרוע כנגד הלב וקדוד כמין ארובה, כך בפי׳ ר״ח ובערוך, ובדפוס׳ : וקדור, ופרש רש״י : הנקב עגול. ובפי׳ ר״ח לערוב׳ נח. : פי׳ מקדרין חותכין כדגרסינן איזהו עור לבב כל שקרוע כנגד הלב וקדור כמין ארובה, ועיקרו מגדדין מלשון גודו אילנא, ע״כ, מכאן שגרס מקדדין, קדוד, והנדפס במקום זה בפי׳ ר״ח בדפוס ראם מוטעה.]

6) [כך בערוך ; בדפוס׳ : קודר.]

7) [בדפוס׳ קדר, וכ״י קרע, עי׳ ד״ס. ובקטע מכתב לאביתר הכהן מזמן הגאו׳ (סעדיאנה סכטר, 88) : קידר.]

קודד[1]) והולך עד שמגיע אצל דלת (קידושי׳ כב :). מנשה קדד[2]) את האזכרות והרס את המזבח (סנהד׳ קג :). היכי דמי מתמסמס, אמר רב הונא בריה דרב יהושע כל שהרופא קודדו[3]) (חול׳ עז.). — ועי ב. קָדַח.

—נִפְעַ׳, *נִקְדַּד, — קֻדַּד אותו : נקדדה[4]) כסלע טרפה שאם תמתח תעמוד על הטפח (רב אסי, שם כ :). רחל אחת היתה בשכונתנו שנקדד[5]) קנה ועשו לה קרומין של קנה וחיתה (ר׳ יוסי בן נהוראי, שם נז :). נקדד[6]) כמין טבעת מהו (רב אסי, שם עז.).

—פִּעֵ׳, *קִדֵּד — קִדֵּד את הדרך וכדו׳, קטע והבקיע בקו ישר בלא לנטות פעם לימין ופעם לשמאל עם כל עקמומית שבה : השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה, ומן סדום לצוער ארבעת מיל יותי הוון, אמר ר׳ זעירא המלאך היה מקדד[7]) לפניהן הדרך (ירוש׳ ברכ׳ א א). — וקִדֵּד (בדרך) ויצא : הרי שהיה טועה בכרמי׳ ובשדות מקדד ויוצא עד שהוא מגיע לדרך (שם כתוב׳ יג ו). — וקִדְּדָה הטמאה ויצאה : מתחילה היה שם ומשם היתה טומאה מקדדת ויוצאה לנחל קדרון (ר׳ עקיבא, שם נזיר ט ג). — וקִדֵּד בהרים, קטע והלך במדידתם כאלו בקו ישר בלי לעלות ולרדת, שקל עליות בירידות[8]) : היה מודד והגיע לגיא או לגדר מבליעו וחוזר למדתו, הגיע להר מבליעו וחוזר למדתו ובלבד שלא יצא חוץ לתחום אם אינו יכול להבליעו, בזו אמר ר׳ דוסתאי בר ינאי משום ר״מ שמעתי שמקדדין[9]) בהרים (עירובי׳ ה ד). ביצד

1) [כך בערוך ; בדפוס׳ : קודר.]

2) [בדפוס׳ : קדר. ובמדה״ג (דבר׳ ד כה, הסגלה, 45) : קידר.]

3) [כך נוסח כ״י, עי׳ ד״ס. בדפוס׳ : קודרו, ונ״א גוררו.]

4) [כך בערוך ; בדפוס׳ : נקדרה.]

5) [בדפוס׳ : שנקדר, ובתשו׳ הגאו׳ מהגני׳ (גינצבורג, 28) : דניקדד קנה שלה וכו׳.]

6) [כך בערוך ; בדפוס׳ : נקדר.]

7) [בקצת דפוס׳ : מקדר (וכן גם בירוש׳ יומא ג ב) ; ועי׳ הערת לונץ בהוצאתו.]

8) [והשוה בשמוש דומה לזה קוז בארמ׳ שבירוש׳ (סוטה ט ו) : ומקוז חדא עם חדא.]

9) [כך בערוך ובירוש׳ דפוס ויניציה ; בדפוס׳ : שמקדרין.]

מקדדין[1]) בהרים, התחתון כנגד לבו והעליון כנגד פרסותיו, מקדד[2]) ועולה מקדד[2]) ויורד ורואה את ההר כאילו בוקע לפניו. דברי ר' מאיר, וחכמים אומ' אין מקדדין בהרים (תוספת' שם ו יא). ואם היה גיא מעוסם ואינו יכול להבליעו מקדד[3]) ועולה מקדד[3]) ויורד וצופה כנגד מידתו ומודד (שם שם יב). אין מקדדין[4]) אלא בחבל של חמשים אמה (בשם מר עוקבן, ירוש' שם ה ג). אין מקדרין[4]) אלא בהרים ולא במקום עגלה ערופה (בשם רב חסדאי, שם שם). אין מקדדין לא בערי הלוים ולא במקום עריפה בנחל (בשמו, שם סוט' ה ה).

***קָדָה,** פ"ע, — כמו א. קָדַד[5]): בראשי אני כופף וקודה[6]) בתפלתי (מדרש תהל' לה, הול' בובר).

א. קִדָּה[7]) ש"נ, — שם צמח בֹּשֶׂם, קציעה, (Mutter) zimmt, Laurus cassia; cannelle; cinnamon: ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור חמש מאות וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים וקנה בשם חמשים ומאתים וקִדָּה חמש מאות בשקל הקדש ושמן זית הין ועשית אתו שמן משחת קדש רקח מרקחת מעשה רוקח (שמות ל כג—כה). ודן ויון מאוזל בעזבוניך נתנו ברזל עשות קִדָּה וקנה במערבך היה (יחזק' כז יט). —ובתו"ס[8]): אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן (כלא' א ח). — ובסהמ"א: וככה עשהו משה רבינו במדבר, לקח מן המור והקנמון והקדה מכל אחד משלשתן חמש מאות שקל בשקל הקודש וכו' (רמב"ם, כלי המקדש א ג). והקדה היא הקושט (שם שם א ג). עץ קידה הנקרא בלשון ארם קיסא דבסמא, ובלשון יון קסילו אלוין, ובלשון ערב עוד (אסף, 54). עץ קידה נקרא בלשון ארם קייסא דבסמא, ובלשון יון קסילו אלויין, ובלשון רומיים אלווא, ובלשון הספרדים איילובו (שם, 67). ועי' קִדָּן. —ואמר המשורר: הריחותי ימינה יום לאחו בו אשלח כף, כאלו מקנה בשם ומקדה בידה כף (רמב"ע, תרשיש ד, 44). —ומ"ר *קִדּוֹת, ואמר המשורר: מאמרי מפז נחמדים, ועריבים ממור וקדות (יחיאל הרופא, מעלות המדות, חרוז, בשער הספר).

1) [בדפוס' ובצוק"מ: מקדרין וכן בבבלי (כמ:).]
2) [בצוק"מ: מקדר, בדפוס': מקדיר.]
3) [צוק"מ: מקדר; בדפוס' ובבבלי (נס.): מקדיר.]
4) [נ"א מקדרין.]
5) [עי' שם.]
6) [בילק' שמע' (תהל' תשכב): רופפו וקורא.]
7) [שרֶדר, 126 Phön, Sprache גוזר עֹדזוא, קנמון, הנזכר אצל דיוסקורידס מסלה זו, ועי' Lewy, Fremdw. 36, מקור השם לא התברר. ועי' גם קציעה, הערה. והיו שחשבו שהיא הקושט, Costus.]
8) [עי' גם *קִדָּן.]

ב. *קִדָּה, קידה, ש"נ—סה"פ מן א. קָדַד: קידה על אפים, שנאמר ותקד בת שבע אפים ארץ, כריעה על ברכים וכו' השתחואה זו פשוט ידים ורגלים וכו' (ת"ר, ברכ' לד:). — ובסהמ"א: עוד כתבת אלי באגרת שלך ואמרת שאתה בחרדת להזהיר ולהעידה ממקום קידה ועבודה ובית תפלה, כתבת קידה ביו"ד ולא כן הוא, כי הוא מלשון ויקד ארצה וכו' ואם תאמר כי קידה כתבתי וחפצי מקום הקטרת, דע כי אין צריך לומר ביו"ד (אליהו ירושלמי, לקו"ק, נספח', 27). הדבור השמיני בתנאי התפלה, העמידה וההשתחויה והבריכה וכריעה וקידה והנפילה וכו' והקידה לשום קדקדו בארץ (כ"א הקראי, גן עדן, תפלה, פסיק', ע:).

***קִדּוּד,** ש"ז, — קִדּוּד הר, מעשה המקַדֵּד בהרים: קידוד הר, לוקח חבל ד' אמות תחתו כנגד לבו והעליון כנגד מרגלותיו (הרוקח קלא).

****קַדּוֹחַ,** ש"ז,—מי שמלאכתו לקדח במקדח ולנקב מרגליות[1]).

***קִדּוּחַ,** קידוח, ש"ז,—פעלת הקודח ומנקב: כל הכלים החקדוחות, פי' שיש נקב קידוח ביד שלה וכו' (באור הגר"א לתוספת' פרה יב ח, ד"ה כל).

***קְדוֹחִים,** קְדוֹחִים, ש"ז,—אש הגיהנם, ואמר הפיטן: ימן קדוחים יסר נדחים (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' ברא"ם).

1) [על פי הארם: אנא הוינא חרוזא ואנא הוינא קדוחא (מד"ר שה"ש, לולרך בחרוזים) והמלה נמצאת במלון הקטן לבן יהודה.]

קָדוּם[1], ס״ז, — שייך לימים קודמים, קדמוני, עתיק, alt, vormalig; ancien, primaire; ancient, former[2]: עד שהם ימצאו בספרים ההם הקדומים ראיות גדולות וכו׳ (ר״ש א״ס. מו״נ א עא). כבר ביארו הפילוסופים הקדומים והאחרונים שהשלמיות הנמצאות לאדם ד׳ מינים (שם ג כד). ואמנם זולתי חבורי אלה הנזכרים, כגון ספרי בנדקלוס וספרי פיתאגוראס וספרי הרמס וספרי פורפיריוס, כל אלה הם פילוסופיא .קדומה (אגרת הרמב״ם לר״ש א״ת, קובץ תשובות הרמב״ם ב, כח:). הוא דעת ן׳ סינא לקוח מן הפלוסופיא הקדומה (ר׳ יצחק אלבלג, הכלון ז, קפא). לרוע הבנתם למאמר הקדומים מן הפילוסופים, וראוי עלינו תחלה שנבאר עניין מאמר הפילוסופים הקדומים שהבורא ית׳ אינו יודע כי אם עצמו (העגולות הרעיוניות לאבטליוסי, קויפמן, 44). — ואמר המשורר: באתי באחרית ימי עולם אבל דרכי דרך קדומים (ר״ם הנגיד, כגלית, ססון, קב). — ״קדומי הפילוסופים: אבל יש לאבן רש״ד דעת אחרת בזה והוא דעת קדומי הפילוסופים (ר״י אלבו, עיקרים ב יא). ועל כן הסכימו קדומי הפילוסופים כמו שיאמר אבן רש״ד שההתחלה אחת אחדות גמורה (שם ב יג). — ובמשמ׳ קדמון, בלתי מחדש, urewig, anfangslos; primordial, sans commencement; primordial, without beginning: ואם הוא חי בחיים תהיה חיים שלו על שני דרכים, אם קדומה שאינה נקנית ואין לה ראשית ולא תכלית, או שתהיה קנויה אחר שלא היתה (מאמר מחבור ר׳ דוד אלמקמץ, הוצ׳ פאזנק, הליכות קדם עג). והם שכלים מופשטים מחמרים, קדומים עם הסבה הראשונה ואינם יראים הכליון לעולם (ר״י א״ת, כוזרי ה א). וכי מי הביא המשנים לאמר בשתי סבות קדומות, אלא הראיות (שם ד ג). מחובר אל מה שיתחייב מהיות דברים רבים קדומים אם יהיו התארים רבים (ר״ש א״ת, מו״נ א נא). וברצונו ובמאמרו וחפצו הקדום מני עד (אמו״ר לראב״ד ב ו א, 86). — קְדוּמָה, כנוי לתורה, ואמר הפיטן: קורות קניין קְדוּמָה[1] על קידושה תחנך (הרמון, כספחים לפיוטי ינאי, זולאי, פא). לא רד בערפל לקבל אלפים קדומות[2] (מי גבר, קנן על יד יא, יח). — ״דַּעַת קָדוּם, בשם ספר: מאמר בדעת הקדום לאבן רשד (כת״י; עי׳ קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים, קָדוּם, 266). — ״מִשְׁפָּט קָדוּם, עי׳ סוף ערך מִשְׁפָּט, 8411.

א. ***קִדּוּם**, ס״ז, — כמו קָדִים, שעת רוח קדים: בשלשה פרקים בודקין את היין, בקידום[3] של מוצאי החג, ובהוצאת סמדר, ובשעת כניסת מים בבוסר (רבי יהודה, משנה גיט׳ לא).

ב. **״קִדּוּם**, ס״ז, — שה״פ מן קִדֵּם, — נוהג בספרות ובדבור, ביחוד בצרופים כגון קדום (פני) הרעה וכדו׳.

---

[1] [במקרא לא נמצא אלא כנוי נחל קישון כנחל קדומים: נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון (שפט׳ ה כא). ואשר לצורת המלה אשר שהיא באה כש״ע מפשט כמו נעורים, זקונים, ללא מ״י, ואשר לפרושה היו שדרשו: נחל מוכן מקדם, או נחל עתיק, נחל שקדם פני האויב. ואין כל אלה אלא בדרך דרש. ואחרים הציעו לגרס נחל קִדְּמָם, בא לקראתם. והנראה ביותר הוא שיש כאן שע״פ כגון מדבר קְדֵמוֹת, שם לנחל קישון או לנחל אחר.]

[2] [קלצקין באוצר המנחים הפלוסופיים, ערך קָדוּם מביא מכוזרי א ה: ושנביאנו הוא חותם הנביאים ומבטל כל תורה הקדומה לו, ע״כ. אך בהוצאות כתוב: שקדמה (לו). ואין קָדוּם במשמ׳ זו.]

---

[1] [על פי לשון הכתוב על החכמה (משלי ח כב): יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז.]

[2] [את התורה שקדמה אלפים שנה לבריאת העולם.]

[3] [כך במשנה שבתלמוד עפ״י צורת המלה בארם׳. ובמשניות: בקדים.]

תם כרך אחד עשר (י״ב)